DIGESTORVM
SEV PANDECTARVM
LIBRI QVINQVAGINTA
EX FLORENTINIS
PANDECTIS RE
PRAESENTATI.

FLORENTIAE

In officina Laurentii Torrentini DVCALIS Typographi.

MDLIII

Cum Summi Pontif. Caroli V. Imp. Henrici. II. Gallorum Regis, Eduardi. VI. Angliae Regis, Cosmi Medicis Ducis Florent. II. Priuilegio.

LECTORIBVS

CVM vetustissimo Florentinarum Pandectarum codice nullum omnino alium integritate ac fide comparandum esse, iam omnibus est persuasissimum: proptereáque potissimam ei fidem iure ac merito habitam in quaestionibus disputationibúsque finiendis, quotiens controuersia aliqua superioribus temporibus inter legum professores orta fuerit. Eius ordinis hominibus valde nos gratificatum iri putantes, consilium dudum cepimus libri illius ex vmbra in lucem proferendi. Quae res cum denique euentum nunc acceperit, haud scimus quàm feliciter, optamus quidem certè, operaepretium fore putauimus, omnem rationem atque ordinem quem in eo libro vobis peruulgando secuti sumus, explicare.

Primum igitur omnium sciendum, in nullo nos quod quicquam momenti haberet, ne latum quidem vnguem ab eius fide discessisse: vt quoad fieri posset, eiusdem vera species repraesentaretur. atque inde factum est, vt interdum quaedam, pauca profectò, incerta, tum errata quodammodo in grammaticis, externi librarij inscitia siue neglegentia ea fuerit, aut simpliciter aut certis notis aduertenda vobis proponeremus, potius quàm ea vel mutaremus nostro iudicio, vel omitteremus: vt ita vobis res integra relinqueretur. Ad haec orthographiam vocum perpetua constantíque ratione scriptarum omnino obseruauimus: siquidem non modò non veremur illam doctis viris sordere, quin etiam iucundam fore confidimus. accedit, quòd non ita facilè à tam antiqua támque accurata obseruatione recedendum esse censuimus: praesertim cum in multis respondeat ea, quam uetustis litteris conscriptam uidemus in Medicea bibliotheca, indéque olim editam, in primis quinque ijs Cornely Taciti libris quos scripsit ab excessu Diui Augusti: tum quae ex antiquis diuersis marmoribus ac tabulis nobis fuit saepius oblata. quo magis mirati sumus Gregerium Haloandrum virum doctissimum, déque digestis alioqui benemeritum, praegnas praegnatis, et vrgueo, taliáque quamplurima consulto reiecisse: contra uerò nonnulla tamquam ex pandectis accepta rettulisse, quae aliter in eis habeantur. Quae variè in eo uolumine scripta sunt, si quidem sine vitio, pariter variè reddidimus: vnde Comprachendere et Comprehendere, Extare et Exstare, Plebiscitum et Plebiscitum inuenietis. Si quando autem, vt nobis videbatur, vitiose, non admisimus. propterea non Interpraetationem et Praetium et Praecarium, sed Interpretationem et Pretium et Precarium dumtaxat apposuimus. Quod ad reliquum libri ordinem attinet, singulas in columnas noueritis, et absque ulla vel clausularum vel vocum distinctione, siue aliquo praeterquam capitum interuallo, sine punctis, aut quàm rarissimis, et his plurimum in capitum seu legum fine, exscriptum esse. quapropter quilibet suo ipsius arbitrio his aliter atque in hoc nostro inueniet, uti possit. Nos quidem vestris omnium commodis consulentes, et vt ne res omnino insueta, et confusionem quandam in se continens oculis vestris obiceretur, ea posuimus. multitudinem tamen punctorum vitauimus, et his quattuor tantùm contenti fuimus: , : . ? quae ipsa rarius quàm communis fert consuetudo, sunt inserta. Rari fuimus et in accentibus, quorum aeque nullus est usus in eo volumine. Quemadmodum nec ulla scripturae compendia recepta sunt, ne in numero quidem librorum significando, aut rarissimò alibi quàm in titulo de legibus senatúsque consultis: et praeterquàm quòd saepe usus est is librarius in versuum fine titulo eo, seu linea, quae loco n aut m superimponitur: et bis térue summum diphthongis coniunctis. Unde satis appareat librum illum non ita multum post Iustiniani super huiusmodi scripturae compendijs iussa exaratum: ideóque ea scriptorem paene obseruasse. haec nos iussa non neglexinus. Et ne in Graecis, quae hic frequentius copiosiúsque quàm in ceteris antea editis inuenietis, accentus, item nexus, compendiosaéque litterarum comprehensiones, quibus in ea lingua hodie impressores utuntur, essent impedimento quo minus ea explicitè traderentur: graeca fere omnia maiusculis litteris expressimus. Maiusculis praeterea usi sumus in titulorum et legum, principaliúmque clausularum initijs, tum nominibus Iurisconsultorum librorúmque ex quibus leges ipsae seu capita referuntur: tum in Dei ac Imperatoris et Diui, propriisque aut gentium nominibus: tum in antiquis legibus, senatusconsultis, edictis, actionum, exceptionum, formulis referendis: item ijs quae materialiter, quod aiunt, et demonstrandi docendique causa ponuntur. Praeter haec si quas unas uel plures maiusculas minoribus litteris admixtas extra consuetum scribendi morem inuenietis, uel si quas ipsis maiusculis insertas minores, scietis non temere sed dedita

opera positas: quo significaretur vel unam litteram poni pro duabus, ut celeRimo, CornelI, adIcere, pro adicere, Cornelij, celerrimo: vel alteram pro altera, FaVius, popOlus, pro Fabius, populus, praeFuit pro praebuit, Fi pro vi, quod esse videtur simile Digamma Aeolico antiquis grammaticis dicto: Ver Vtienses pro Berytienses, Qui pro cui, dIcisio pro decisio, bOBIS pro uobis, scriBsit, quiT, inquiD, pro scripsit, quid, inquit: vel unam syllabam pro pluribus, ut sENTia pro sententia, nec ESSEt, FOre CEPERINT, pro necesse esset, fore receperint. quae cum infinitis similibus ne vos fallant, diligenter potius animaduertetis, quàm nobis quicquam detrahatis. illud enim in primis egimus, ut libri veritatem antiquitatisque vestigia vobis exprimeremus: idque ipsum per haec indicia potissimùm, ut vos hac de re insolita admoneremus, simul et ipsi commissi erroris calumniam suspicionémque effugeremus. Illud plane non inficiabimur, opinari nos in quibusdam Graeci illius scriptoris natiuam prolationem, quandoque etiam neglegentiam aut imperitiam potius reputandam, quàm antiquum scribendi morem. qui tamen ipse in plurimis rectè per eum seruatus est perpetuo quodam certoque ordine.

*Notas praeterea nonnullas adhibuimus, diuersa vobis significaturi. aliqua enim in contextum pandectarum non inserta, verùm postea addita per antiquum librarium, tali signo notauimus, * * et hoc quidem plurimum, si et absque ijs rectus sensus constabat. nam quae defectu certo supplenda addita rebamur, ea non curauimus demonstrare. Quae verò superflua visa sunt, his notis conclusimus. ►) Quae parenthesi sunt comprehensa, non habentur pandectis: nos autem perfecto rectóque sensu reddendo ea tali nota apposita adhibuimus. ( ) Parenthesin aliàs omnino reiecimus, quòd nunquam in saxis aut manu scriptis cōdicibus, eo quo in praesens usu recepta sit, inueniatur. Locos suspectos atque incertos, vel a regulis latini sermonis alienos hoc signo demonstrauimus. *) Duas diuersas lectiones ita recepimus, si ambae congruae sunt visae. eam quae primo loco scripta erat, in contextum inserendam curauimus: alteram interiori margini adponendam cum huiusmodi signo. † Praeterea ut vestrae, quantum in nobis esset, commoditati seruiremus, addidimus septem partium distinctiones suis locis inscriptas: paragraphorum, legum, paginarum numeros; librorúmque ac titulorum in superiore paginarum margine indicium. quarum rerum nulla in exemplari est obseruatio. Optamus itaque vobis haec omnia grata fore. certò quidem scimus neminem antehac tanta cura in rem istam incubuisse, neminem tali fide retulisse. Politiani libros, quos vir ille doctissimus sua manu ex horum ipsorum euolutione reconcinnauerat, totos consulimus. Haloandrini, et Heruagiani, et quos Hugo a Porta proximo biennio edidit, inter omnes versantur. hic quidem puram putam quam praetendit Florentinarum pandectarum lectionem, nunquam vidit: accepit autem multa ex quodam bono viro, cui familiariter suorum priuatorum librorum Laelius pater non adeo tunc emendatorum copiam fecerat, ex quibus tum alia tum adnotatiunculas nonnullas desumpsit, Hugonique exhibuit nobis ignaris. haec ille omnia pro suis edidit. plurima tamen omisit, plurima secus quàm in Florentino exemplari habeantur, tradidit: ut clarè vobis legentibus apparebit. neque id mirum: cum difficile fuerit nobis ipsis optata perficere, qui venerandum illum librum amplius decennium domi habuimus, atque versauimus in hunc usum. Quòd si otium in praesentia suppeteret, quaedam praeterea vobis non ingrata praeberemus. quae tamen ipsa libri absolutionem perfectionémque non imminuunt. quaéque haud multo temporis interuallo in edendis vniuersis Iustiniani Augusti ciuilis sapientiae libris praestare speramus. Valete.*

ILLVSTRISSIMO OPTIMOQVE PRINCIPI COSMO MEDICI FLORENTINORVM DVCI, DOMINO SVO

FRANCISCVS TAVRELLIVS SALVTEM

INTER uarias multiplicésque honestarum actionum tuarum rationes,quas admirans Europa fere tota ueneratur et colit: in postremis illa habenda non est,qua uniuersum litteratorum coetum tibi artißime deuinxisti. mittamus enim ampla praemia per te cottidie congesta in huiusmodi uiros cum in luce aulae tuae uitam degentes,tum Florentiae Pisisque gymnasia quouis doctrinarum genere illustrantes. Istud quidem ut per quàm magnificum,ueràque liberalitate tua dignum,sic tibi cum magnanimis maioribus tuis commune. gentilicium enim uobis id,ac prope natura insitum: uirtutes praemiis excitare et prosequi. Quòd uerò selectorum librorum thesauri usque a magno illo Cosmo seniore in haec tua tempora summa diligentia, maximo sumptu, è diuersis orbis partibus in uestram Mediceam bibliothecam conuecti, tuo munere nunc edantur: hoc proprium tuum adgnoscimus, hoc tibi uni acceptum ferimus. tu relictas a maioribus tuis opes non finis despectas atque inutiles armariis cancellísque conclusas delitescere,aut uix paucorum non dicam usui,sed aspectibus patere expositas: uerùm illas,et quidem maximas, sinu effundis. Itaque quod ii coeperunt, tu perfecisti: quod mente agitarunt,re confirmasti. in eo pariter laudandi,quòd eorum uirtute paratum est,ut praesenti beneficio potiremur. hoc tu magis,quòd cupientibus, gratias habituris,atque adeò non indignis,consultò ac liberaliter elargiris, non tibi tueris res innumeris commodo futuras iam iam tineis carie'que consumendas. Tu profectò ut optimi libri in manus peritorum peruenian,nulli sumptui parcis. consilio,uoluntate'que tua effectum,ut imprimendorum librorum non ignobiles artifices praemiis a te propositis allecti huc se contulerint,pulcherrimos typos aduexerint, plures omnium linguarum libros praelis subiecerint,plures in dies subiecturi. sic aeque doctis uiris,bonis libris, per te optime consultum: his illorum editione beneficio summo adficiendis,illis in lucem perpetuam a parietum claustris et securuto interitu uindicandis. Hanc tuam propensam in publica commoda uoluntatem perspiciens Laelius pater,cupie'nsque principi ac domino suo etiam extra auditorium

et secreta consilia, quibus muneribus tuo concessu fungitur, assiduéque tibi praesto est, honestam aliquam, teque summo duce non indignam operam ponere: iampridem animo conceperat, ut prae ceteris egregius unus et uenerandus liber, simul et omnium uotis expetitus auspiciis tuis emitteretur. Pandectarum id seu digestorum est antiquum uolumen, Florentiae nunc, olim Pisis adseruatum, cum Amalphi prius omnem supra memoriam fuisset. Inde acceptum Pisani, quòd Innocentium secundum pontificem maximum, et Lotarium Caesarem item secundum classe aduersus Normannum Rogerium iuuissent, egregiè nauatae operae monumentum rettulerunt, diúque penes se habuerunt: donec per Ginum Caponium aequè nobilem ac strenuum uirum Florentini anno salutis sexto et quadringentesimo supra millesimum Pisis in potestatem redactis subiectionis symbolum transtulere. Liber itaque Florentiae illo ex tempore summa cum cura ac religione, tamquam de caelo delapsus, meritò est custoditus. Atque haec ex antiquis Pisanorum annalibus apud Plotium Gryphium eorum ciuem accepimus. quibus et Raphael Volaterranus per omnia fere adstipulatur: et illo multo antiquior Raynerius Grachia Pisanus his libris quos ante ducentos ferme annos de bello Thusco conscripsit: quod opus inter cubiculares tuos libellos aliquando uidimus. Sed et Plotius idem adfirmat, antiquum instrumentum domi se habuisse donationis eius in Pisanos per Lotarium collatae, quod postea contagiosae pestis periculo uitando inter alia scripta igne consumptum sit. Hunc optimum librum iam quadringentos amplius annos in Etruria habitum nemo satis umquam laudauerit, siue antiquitatem spectemus, siue sinceritatem ac fidem. Quis uerò dubitet iam tum Lotarii saeculo permagni eundem fuisse pretii? neque enim maximus princeps grandi accepto beneficio leue quoddam ac uulgare munus in amicum atque potentem populum contulisset. Hunc ipsum toto ferme decennio cum mea, tum Laelii patris manu summa diligentia tractatum, quoad per occupationes innumeras effici potuit, liberalitatis tuae munus emittimus, omnibus uel minutissimis exemplaris eius figuris bona fide repraesentatis, praeter quàm sicubi pauca quaedam manifesto calami aut dormitantis, aut graecanico ritu latina parum cognita describentis librarii lapsu perperam excidissent. Graecè uerò tradita, quae frequentia sunt, ut quam emendatissima prodirent, uir, ut scis, omni doctrina praeditus, gloriaeque tuae in primis studiosus Petrus Victorius operam dedit. Hic liber quantum reliquis praestet, qui hactenus inter manus hominum uersentur, ipse aperiet: ipse cum ceteris collatus laudes suas secum feret, opesque ingentes explicabit. Hic denique uetustatem atque adeo auctoritatem plurimam uel uno argumento commendare potest, quòd postremi digestorum tituli paginis carie disiectis, et ab imperito uel indiligenti quopiam homine praeposterè concinnatis atque compositis, penultima antepenultimae praelata est, haecque posterioris in sedem reiecta. quod cum pater quodam suo libello, tum prolixius disertissimus iurisconsultus atque omni uirtutum genere illustris

Antonius Augustinus edocuit. Hic error à nobis primùm animaduersus, in omnes quos uidimus uel calamo uel typis descriptos libros inrepserat. Cum igitur nullum digestorum uolumen praepolsteri huius ordinis expers in manibus habeatur: fatendum est et ex hoc cetera fluxisse, erroris que originem esse uetustissimam. quantam autem credemus huius uenerandi uoluminis esse uetustatem, quod iam illo ipso tempore situ ac senio corrosum, glutino et membrana fuerit sarciendum? Suscipiant igitur haec, et fruantur studiosi omnes tam praeclaro bono: inclytóque nomini tuo gratias agant: in primis autem legum professores, quorum praecipuè interest instrumenti atque supellectilis huius copia locupletari: expecténtque propediem Deo auctore te'que propitio, siquid fortè in praesens desiderio ipsorum est reliquum, quod uel ad pandectarum uel ad alios iuris ciuilis libros illustrandos per nos praestari posit. Vniuersos enim cum Accursianis, aliísque, ut uocant, glossematis multo meliores quàm umquam antea sint editi, breui edere cogitamus: ut hoc quoque nomine sese tibi obstrictos obnoxiósque adgnoscant, cuius ope atque auspiciis non contemnendo beneficii cumulo augeantur. Dignum quidem opus tua magnitudine, ut Iustinianus Imperator non minus religione ac prudentia, quàm fortuna Augustus, te hisdem item nominibus clarum atque insignem, eius monumenti quod maximum orbis terrarum commodo meditatus est, uindicem nactus sit, atque adsertorem. Tu uerò laboris et officii nostri qualescumque hos fructus boni consule. Siquid autem operis dignitati ac maiestati deerit, id nostrae imbecillitati rerum ipsarum difficultate circumuentae adscribendum, et, qua emines clementia, condonandum puta. Atque ut quaecumque in tui nominis gloriam publicae utilitati molimur, maturare ac perficere posimus, nobis ut coepisti fauere perge.

Florentiae nonis quintilibus.

GVido Aſcanius Sfortia miſeratione diuina S. Euſtachii Diaconus Cardinalis de Sancta Flora S. R. E. Camerarius. Dilecto nobis in Chriſto Laurentio Torrentino bibliopolae in ciuitate Florentiae reſidenti ſalutem in Domino ſempiternam. Exponi nuper nobis in Camera Apoſtolica curaſti, quòd ad communem omnium ſtudioſorum utilitatem tua propria impenſa libros legum ſuper originalibus antiquis Pandectis Piſanis nuncupatis, nondum in lucem editis ac nonnulla alia diuerſa opera hactenus non impreſſa imprimi facere intendis. Quamobrem ueritus ne huiuſmodi opera poſtmodum ab aliis abſque tua licentia imprimantur, quod tibi maximo damno cederet, ad nos recurſum habuiſti humiliter ſupplicando, ut tibi deſuper opportunè ac benigne prouidere dignaremur. Nos igitur tuis honeſtis ſupplicationibus huiuſmodi moti, uolentes tibi ſpecialem gratiam facere, teque gratioſo fauore proſequi, De mandato S. D. N. PP. uiuae uocis oraculo nobis facto, et auctoritate noſtri Camerariatus officii tibi ne quaeuis opera hactenus non impreſſa et per te imprimenda per decem annos poſt impreſſionem dictorum operum a quoquam ſine tua licentia imprimi aut uendi ſeu uenalia teneri poſſint, tenore praeſentium concedimus et indulgemus. Inhibentes omnibus et ſingulis utriuſque ſexus Chriſti fidelibus ubique tam in Italia quàm extra eam exiſtentibus, praeſertim bibliopolis et librorum impreſſoribus ſub excommunicationis latae ſententiae. In terris uero S. R. E. mediate uel immediate ſubiectis et ducentorum ducatorum auri Camerae Apoſtolicae applicandorum et amiſſionis librorum poenis, quoties contrauentum fuerit, ipſo facto abſque alia declaratione incurrendis, ne intra Decennium ab impreſſione dictorum operum computandum dictas Pandectas et quaeuis alia opera nec imprimere nec alibi impreſſa uendere ſiue ſine commento ſiue cum commento uel quibuſcunque gloſſematibus uel annotationibus auctae et excuſſae fuerint hactenus non impreſſa et per te imprimenda, ſine tua expreſſa licentia dicto decennio durante imprimere, uendere, ſeu uenalia habere uel proponere audeant uel praeſumant. Mandantes uniuerſis et ſingulis Archiepiſcopis, Epiſcopis, Vicelegatis, Gubernatoribus, Locatenentibus, Vicariis et aliis officialibus quouis nomine nuncupatis S. R. E. mediate uel immediate ſubiectis, ut quoties pro parte tua fuerint requiſiti uel eorum aliquis fuerit requiſitus: tibi efficacis defenſionis praeſidio aſſiſtentes praemiſſa ad omnem tuam requiſitionem contra inobedientes per cenſuras Eccleſiaſticas et alia iuris remedia auctoritate noſtra immo uerius apoſtolica exequantur: Inuocato etiam ad hoc ſi opus fuerit auxilio bracchii ſecularis, non obſtantibus conſtitutionibus et ordinationibus apoſtolicis caeteriſque contrariis quibuſcunque. Et inſuper quia admodum difficile eſſet praeſentes noſtras litteras ad quaelibet loca deferri, uolumus et eadem auctoritate decernimus ipſarum tranſumptis uel exemplis etiam in ipſis operibus impreſſis et manu alicuius notarii publici ſubſcriptis et ſigillo alicuius perſonae in dignitate Eccleſiaſtica conſtitutae munitis plenam et eandem prorſus fidem ubique tam in iudicio quàm extra adhiberi debere, quae praeſentibus adhiberetur, ſi exhibitae uel oſtenſae fuerint. In quorum fidem et teſtimonium praemiſſorum praeſentes fieri et per infraſcriptum Camerae Apoſtolicae notarium ſubſcribi, ſigillique noſtri quo in talibus utimur iuſſimus et fecimus appenſione muniri. Datum Romae in Camera Apoſtolica die ultima menſis Aprilis M. D. L. Pontificatus ſanctiſsimi in Chriſto patris et D. N. D. Iulii diuina prouidentia PP. tertii anno primo.

G. Aſcanius Cardinalis Camer. Hier. de Tarano

✠

CArolus Quintus Diuina fa-
uente clementia Romanorum Imperator Augustus, ac Germaniae, Hispaniarum, utriusque Siciliae, Hierusalem, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex: Archidux Austriae: Dux Burgundiae etc. Comes Habspurgi, Flandriae, Tyrolis etc. Notum facimus tenore praesentium uniuersis: Quod quum fidelis nobis dilectus Laurentius Torrentinus Flander typographus Florentinus, nobis reuerenter exposuerit, sibi ab illustri Duce Cosmo Medices, nostro, et Imperii sacri fideli bene dilecto demandatam esse prouinciam, in publicum studiosorum usum typis excudendi libros Pandectarum ab archetypo Diui Iustiniani Imperatoris praedecessoris nostri, augustae memoriae, qui olim Pisis, nunc uero Florentiae adseruantur: et nos suppliciter rogauerit quandoquidem in eam editionem multas uigilias, et labores ac magnos sumptus facere necesse sit, ut eius indemnitati cautum esse uelimus, ne quis alius illi fructum sui laboris impune interripere conetur. Nos uero reputantes nobiscum, quantum lucis et commodi hac editione Reipublicae literariae accessurum sit, quantum item tenebrarum praestantissimae facultati iuris obiecturi essent illi qui eos libros ubi semel in lucem exierint, impune ac perperam imitarentur: et proinde tum ipsius Reipublicae commodo, tum huius Torrentini priuatae utilitati cautum ac consultum cupientes: tenore praesentium ex certa scientia, et Imperiali autoritate nostra, et qua alias fungimur, mandamus uniuersis et singulis Typographis, Bibliopolis, et aliis quibuscunque rei librariae praefectis, Officiariis et ministris, ac in uniuersum cuiuscunque status, ordinis, aut conditionis hominibus, nobis tam ratione sacri Imperii quàm alias quoquomodo subditis, ne huiusmodi opus Pandectarum, citra ipsius Laurentii Torrentini expressam uoluntatem, intra decem annos, a data praesentium proximè uenturos excudant, neue alibi excussum intra fines Imperii, et ditionis nostrae importent, uendant, distrahant, publicè, elamue, sub poena grauis indignationis nostrae et amissionis huiusmodi librorum sic ad aemulationem excussorum, quos ipsi Laurentio Torrentino aut ab eo mandatum habenti, ubicunque illos nacti fuerint, in suam potestatem recipere et sibi uendicare ius esto, praeterea multae sex marcharum auri puri fisco nostro Caesareo et ipsi Laurentio, per eos qui secus fecerint quotiescunque contrafactum fuerit, ex aequo pendendae: Harum testimonio literarum manu nostra subscriptarum et sigilli nostri appensione munitarum. Datum in oppido nostro Bruxellensi die uigesima tertia mensis Septembris, Anno Domini Millesimo quingentesimo quadragesimo nono, Imperii nostri uigesimo nono et Regnorum nostrorum trigesimo quarto.

Carolus

Ad mandatum Caesareae et Catholicae maiestatis proprium.
Obernburger

HEnry par la grace de Dieu

Roy de France Au Preuost de Paris Seneschal de Lyon & a tous noz Baillız, Preuostz et aultres officiers ou leurs lieutenantz salut. Receu auons l'humble supplication de nostre cher et amè Laurens Torrentin libraire demourant en la uille de Florence, Contenant que auec grand soing, labeur et fraiz il a recouuert les urays tippes et originaulx des Pandectes et liures des Digestes, lesquelz il faict imprimer et mectre en leur uray ordre et plus correcte impression quilz nont encores estè imprimez iusques a present. Mais il doubte que si tost que sesdictz liures uiendront en lumiere plusieurs imprimeurs de nostre Royaulme et aultres uoulsissent imiter l'ordre, correction et forme de sadicte impression et uendre et exposer leursdictz liures en nostre Royaulme, en quoy faisant ledict suppliant seroit frustrè du sallaire et recompense de son labeur, et des fraiz quil ya faictz et fraiez: sil ne nous plaisoit a ce luy pourueoir. Nous a ces causes desirans pourueoir a l'indemnite dudict suppliant et fauoriser ceulx qui s'employent au bien et utilitè publicque, mesmement des bonnes lettres, a icelluy auons permis et octroyè, permettons et octroyons quil puisse et luy loyse faire apporter en nostre Royaulme desdictz liures de son impression, sans que durant le temps et espace de dix ans aultres imprimeurs, libraires, ou marchans, puissent uendre ne exposer en uente de ceulx que sur les tippes, notees, correction, ou imitation dudict suppliant ilz auroient depuis faict imprimer: si ce nest de l'accord, uouloir et consentement dudict suppliant, sur peine de forfaicture et confiscation desdictz liures ainsi uenduz et exposez en uente et de peine arbitraire. Si uous mandons que nostre presente permission et octroy et de tout le contenu en ces presentes, uous faictes ledict suppliant, ses facteurs et entremecteurs ioyr et user plainement et paisiblement, faisant les inhibitions et deffences a ce requises, et ycelles publier et notifier par tout et a tous ceulx quil appartiendra. Car tel est nostre plaisir. Donnè a sainct Germain en Laye le xiii. iour de Septembre lan de grace mil cinq cens cinquante et de nostre Regne le quatriesme.

Par le Roy l'euesque de Bayonne maistre des requestes ordinaire de l'hostel present.

Guyneau.

+ ii

EDuuardus ſextus Dei gratia Angliae, Franciae et Hiberniae Rex: fidei defenſor, et in terra eccleſiae Anglicanae et Hibernicae ſupremum caput: Omnibus ad quos hae uenerint ſalutem. Cum Laurentius Torrentinus Germanus ab Illuſtriſſimo Domino Coſmo Florentiae Duce, ſicut accepimus, conductus ad imprimendos complures libros ex iis quorum exemplaria recondita ſunt in celebri Florentiae bibliotheca: nobis exponi et ſupplicari fecerit, ut quoniam ipſe ſub praelo habet praeclarum opus Digeſtorum ſeu Pandectarum iuris ciuilis Romanorum accuratè deſumptum ad uerbum exarchetypo, quod per multa ſecula Piſis, deinde Florentiae conſeruatum extitit, quod etiam plurimi docti homines illud ipſum eſſe crediderunt, quo uſus olim ſit Iuſtinianus Imperator eorum uoluminum conficiendorum author, magnóſque ſumptus ad illorum utilitatem, qui Iuris prudentiae ſtudioſi ſunt, fecit in hac noua editione adornanda, quae a uetuſtiſſimi exemplaris illius fide et authoritate nuſquam diſcrepet: id quod nullus hactenus librorum excuſſor praeſtitit. Hac de cauſa benignè prouidere uelimus, ne aliorum auaritia ei fraudi ſit: hoc illi priuilegium facilè conceſſimus pro ea uoluntate qua praediti ſumus erga omnes qui bonarum litterarum ſtudiis aliquam utilitatem et commodum afferunt. Propterea iubemus ne quis Anglus uel alienigena uſquam in noſtro Imperio et ditione, libros Digeſtorum ſeu Pandectarum iuris ciuilis Romanorum ad Laurentii Torrentini editionis, quam diximus, exemplum et emendationem conformatos intra ſeptennium ab hoc die inchoatum imprimat quibuſcumque characteribus aut uoluminum magnitudine, uel alibi à quolibet impreſſos uenales habeat abſque ipſius Laurentii aſſenſu et permiſsione: etiam ſi fortè additis quibuſdam annotationibus uel explanationibus editi forent. Si quis uerò contra hoc noſtrum iuſſum facere auſus fuerit, uolumus eum libros eiuſmodi omnes amittere, et Laurentium Torrentinum illos ſibi hac noſtra conceſsione acquiſitos et adiudicatos repetere iure poſſe, quorumcumque hominum priuilegiis quibuſcumque non obſtantibus. In cuius rei teſtimonium has litteras noſtras fieri fecimus patentes. Teſte me ipſo apud Vueſt. Data decimo octauo die Aprilis anno regni noſtri quinto.

Standishe

Per ipſum Regem et de data praedicta auctoritate parliamenti

Examinat. per. H.
Hauufelde

Adnotata nonnulla, de quibus lectores summatim admonere libuit.

In ternione β.

pagina. linea.

9. 8. posit forsitan. in Pandectis posit an. a quibus minus discessimus, quàm ceteri libri qui habent, posit vnius forsitan. In tern. γ

4. 46. præfectorem. sic in Pa. putamus præfectorium, et propinquitate dictionis consularem, erratum in præfectorem.

In duern. δ.

5. 34. ἀνδραποδιλτων. in Pan. ανδραποδιλτων. litteris partim græcis partim latinis, et u deleta.

6. 48. innouata. sic in P. rectius in ceteris, innodata.

In uolumine ipso.

3. 3. prudentium. sic in veteri et in indice Pandectarum. in Pan. hic est, eorum.

23. superbus Demarati et c. sic in Pan. et in veteri manuscripto.

34. accidentia. sic in Pan. in vet. accidenti rectius.

37. auctoritate necessariam esse disputationem fori. in P. disputatione. quod si admittimus, oportet esse auctoritatem. in vetusto codice est, auctoritatem. necessariámque esse disputationem fori. rectior tamen videtur nostra lectio. nam sequitur, hæc disputatio et hoc ius.

4. 38. qui tamen. sic in vet. an qui a Tamen: nam quiatamen in Pan.

5. 5. auctius. sic in vet. in Pan. auctu: aptatúmque antiquitus, auctius. sed nec inepta prior lectio. auctu. s. populi esse cœpisset ærarium.

22. arrepto. sic in vet. arrecto in Pan. quasi erecto, elatóque ad vulnerandum.

27. populique consensu etc. sic in Pan. et in vet.

42. gererent. in vet. agerent. in P. gerent. aut itaque agerent putamus, aut geREnt.

6. 29. Quintus Mucius. sic in Pan. et in vet.

pen. Mucianus. sic in vet. in Pan. Munianus. de P. Crasso Muciano mentio non semel apud Ciceronem.

12. 23. hermaphroditum. bermaproditum in P. non male. b tamen post addita.

13. 32. retinet. *retinet*. cum addi id verbum non erat necessarium: quod tamen additum in P.

20. 47. transcendet. transscendet. in Pan.

vlt. transcendere. transcedere in Pan.

22. 33. participales curæ ad militię gratia. sic in Pan. et in vet. nisi quòd in vet. est gratiam.

25. 11. quicquid. quidquid in Pš. vt semper aliàs.

26. 48. tecta quæ. sic in Pan. rectius tamen videbatur, que.

27. 7. decretum. dicretum. nam dicretum in Pan.

39. 35. locuplete. lVcuplete. nam per u in P.

46. 8. adcommodanda. accommodanda in P.

48. 30. offici Admoneantur, cessantes etc. rectius officI admoneantur cessantes, et cetera nam officiadmoneantur in P.

53. 33. sexto ad edictum etc. sic in P. aduertendum tamen Pomponium ad Sabinum tantùm, et ad Plautium, non ad edictum libros scripsisse.

60. 42. furem seruum. in P. furem uum seruum. in vet. furem vel fugitiuum seruum.

64. 49. fallaciam. falliciam in P.

65. 21. qui transactionem fecissent. si alii etc. sic in P. in vetusto manuscripto rectius videtur haberi sic. qui transactionem fecissent; id obseruandum de aere alieno, quod inter eos conuenisset. si alii etc.

67. 35. furioso. deest id verbum in P.

68. 28. Iulianus. sic in P. putamus tamen Vlpianus. nam Iulianus non scripsit ad edictum.

74. 31. constantiam. sic in P. rectius inconstantiam, vt in vet. manuscripto.

85. 18. debitore. deFitore. per f enim in P.

94. 29. beneficio. Feneficio in P. et pluries talem scribendi modum inuenimus.

100. 30. fallaciam. falliciam in P.

102. 32. et it Absoluens: de dolo etc. an potius, et it Absolutus de dolo teneri a, si apparuerit esse eum pignori datum, hæc de dolo actio noxalis erit.

104. 11. fallacia. fallicia in P. aptatum tamen hic fallacia ab antiquo, vt videtur, scriptore. et p. 345. 23. est, per fallaciam ablatum.

109. 32. successor. sic in P. rectius autem videtur successori.

128. 42. districtione, sic quidem rectius. in P. autem distinctione.

146. 24. deinde in alio. fortè rectius dein alio, vt in P. lapsu scriptoris repetitum sit deindein.

166. 6. adsumpsit. sic quidem rectius. in P autem absumpsit.

169. 1. creduntur. sic in P. et in vet. putamus rectius, traduntur.

177. 31. solo debere: ceteros etc. solo; debere ceteros etc.

183. 40. primo. in P. et in vet. prima.

241. 38. fornicarius. sic quidem in P. et in vet. fortè rectius fornacarius.

245. 20. imperandi habuit. imperandi auuit in P. u loco b, vt aliàs.

259. 17. siue via. sic in P. in vet. si vero via.

269. 43. defecto. sic aptatum antiquitus in P. prius erat derecto. facilis lapsus ob similitudinem formæ r et s, quibus vtitur scriptor Pandectarum.

272. 29. aedificii. sic in P. in vet. aedificio. sed et vicinus aedificii potest intellegi.

275. 31. dellctum. sic in P. et in vet. in alio vet. edictum. forte delectum.

298. 11. reliquae. sic in P. et varie scripta haec dictio, nam quandoque reliquiae, quandoque reliquae: fere tamen posuimus

reliquiae.

303. 4. meus et. in vet. eumeret.

319. 46. propriActioni. pro propria actione, vt est in vet.

349. 26. delicatus. diligatus in P. pro dilicatus. et iterum pag. 339. 8. dilicate.

355. 27. obseruatae. sic in vet.

358. 14. pollinctorem. pollicitorem in P. et in vet.

359. 12. proscriptum. praescriptum ie P.

361. 13. tributoria. tributaria in P.

362. 10. tributariam. sic in P. tributoriam rectius.

370. 17. summa serui rationem discernens. sic in P. in vetari codi. suum a serui ratione discernens. rectius.

371. 9. peculium habeat apud alterum, apud alterum non. sic quidem recte in veteribus manuscriptis. in pandectis autem semel tantum sunt illae dictiones, apud alterum.

414. 25. ingratus. sic in P. et in vet.

418. 10. ablato. sic in P. in vet. oblato.

437. 35. natum esset, pretium constituisse et c. an, natum esset, pretium: constituisse et c.

457. 8. actionem. Si quid et c. an, actionem, si quid et c.

459. 14. agnouerit. sic in P. ie vet. ignorauit rectius.

463. 45. lines. sic in P. et in vet. in quo vetustus quidam glosator ante Accursium exponit lines id est funes.

467. 15. uincta. sic in P. forte melius iuncta. in vet. iniuncta.

472. 16. se occidit. sic in P. et in vet.

474. 1. colonum pertinere. sic in P. et in vet. sine negatione.

477. 12. conduxit. sic in P. in vet. locauit. at his vocibus olim promiscue vtebantur, vt l. veteres §. tit. 1.

44. heronibus. sic in P. Budaeus vult beronibus quasi peronibus.

481. 22. refectionem eam pecuniam impendi. sic rectius. in P. est, effectionem ie eam pecuniam impendi et c. forte a se. in vete. refectione se eam pecuniam impendere et c.

482. 3. dico. in P. dicio. in vet. iudicio. in alio vet. indicium.

483. 13. vt intersit nostra. in P. vt res nostra.

507. 1. Seia. in P. et in vet. Seiae. non male. cuiusmodi praenomen est apud Tacitum. Seius Strabo, Seius Tubero.

511. 1. venibat. in P. et in vet. veniebat.

523. 21. recta agi. in P. et in vet. recte ait. in alio vet. recte agitur.

45. factum. sic in P. et in vet.

527. 1. peti. sic in vet. in P. corrupte petita.

538. 24. otiosa. sic recte in veterib. in P vitiosa.

539. 28. notum est. sic in vet. in P. non est.

542. 41. exsecutionem. sic in vet. in P. excusationem.

27. defuisse. ita fecimus vt minor fieret immutatio a lectione Pandectarum, vbi est desisse. putamus tamen desecisse scribendum, vt supra proxime.

544. pen. qui eam pecuniam. in P, quam pecuniam. in vet. rectius qui pecuniam.

548. 22. in arbitrio. sic in vet. in P. in arbatro.

32. consistunt. epistulas. in P. consisterent. epistulae. in vet. rectius, consistere. epistulae.

lex penult. et finalis parenthesi sunt conclusae, vt pro deletis notentur.

560. 33. foedus. sic in Pan. et in vet. nescimus alibi id vocabulum pro foeditate et turpitudine.

596. 46. emptura. in P. et in vet. emptum.

603. 2. quia. in pan. qua. non inepte.

609. 21. vxori. vxoris in P.

623. 16. contingit. continguit in pan.

626. 8. tuitores. tuitutores in P.

629. 22. Iunia. Iuna in P.

641. 49. etiamsi. deest si in P. oportet esse etiam si, aut, at si iam.

648. 2. temporarium. sic in Pan. forte rectius temporalium, aut, temporariarum.

650. 49. excussati. sic fecimus, forte a verbo excussare. in P. excusati.

659. 19. reuincatur. sic rectius. in pan. reuindicatur.

684. 12. soli. in P. doli. erratum. s. vicinitate d praecedentis.

687. 21. qua. sic visum rectius. i. venditione. in P. quae. quod autem sequitur, verò, hoc est, verè. an vero pretio?

41. obuentionum. obuenditiinnum in P.

689. 1. coniunctim. in P. coniuncti. quod non male sustineatur. pupilli. s. tutoribus coniuncti, id est sub tutoribus constituti, accipiunt curatores.

699. 4. quam. sic in Pan. putamus quum aut quoniam.

701. 31. pronepote. sic in P. in vet. nepote: rectius, vt videtur.

702. 22. viuente. sic recte. in P. 'vouente' sic clusum pro deleto.

712. 8. partium. sic fecimus vt minus immutaremus lectionem P. vbi est, pretium.

720. 19. id dictum. aut sic, aut id additum. in P. enim idadedictum.

736. 36. est enim. in P. est, est non enim. dempsimus non vt superfl.

744. 6. horum. in P. bonorum. minus recte.

748. 33. metu verborum. sic in P. aptius videbatur verberum. quamuis et minarum verbalium metus esse possit.

750. 38. substitutus. sic in P. recte, vt videtur.

49. putaret. in P. pateret.

760. pen. denegaturum. sic rectius. in pand. defegaturum.

810. 31. serui per alterum seruum adquiro, perinde ac si meo et alterius. omnia haec desunt in P. sunt in veteri.

827. 38. instituto. in P. institutae.

834. 27. oleaginea. oleagine in pan. Iterum eodem modo hic.

837. 36. in rerum. in P. earum. minus recte.

844. 47. partes hodie. sic recte videtur. nam si non plenum, idest integrum sit Homeri corpus, quantaecumque hodie partes sint, debentur. quidquid alias acute doctèque opinetur Ant. Augustinus de rhapsodiis. in P. erat pars hodie. postea non a deo vetuste ex P facta est R.

et addita a. vt sit Barshodiae.

875. 12. emptor. sic recte et sic in vet. in P. tempus.

885. 40. figulos. sic rectius quàm figulas vt in P. multo autem quàm figlinas vt in aliis impressis.

886. 9. operam elegeret. sic in P. forte oram legeret non ineleganti loqnendi modo.

32. asseres. sic fecimus, quamuis in P. sit aggeres: et in glosa. putamus enim similitudine s cum g quo vtitur Pandectarum scriptor, facile erratum.

895. 8. subsellia. in P. sursellia. j. vero l. v. subsellia.

908. 2. obsiani, nenientani. sic in P. at de obsidiano lapide, et Veientana gemma Italica, mentio facta est Plinio.

909. 12. truellae. sic in P. pro trullae. supra eod. l. xviiii. §. 5. tryllae.

966. 12. deerit. sic in P. s. computatio annorum,

979. 5. an intestato. in P. ad intestatos.

982. 6. ex certa. in P. excepta.

989. 47. in nominibus. in P. in omnibus.

990. 10. Arrio. ita fecimus, quia supra Arrl. ut nepos et patruus pariter Arrii fuerint, aut pariter Aprii. in P. n. Arri, Aprio.

992. 22. heredis. sic in P. s. augmentum per heredem factum recepit fideicommissarius. aut loco heredis debuit scribi in P. hereditas.

1000. 22. Fabius. sic recte, nam infra Faula filia. in P. aptatum Fabinus ex Sabinus.

1008. 9. quia dies legati cesserit. sic in P. absque negatione. et sustinetur haec lectio, quippe non relinquet ea centum vxor eo praetextu, quia dies cesserit.

29. scribendo. in P. scribendi. forte pro scribenti d pro t.

1010. 1. vxorem praestare. in P. vxore praestari. non male, pro ab vxore.

1012. 32. si caueat aduersarius. sic fecimus ex, ad uersarium, quod est in P. et videtur haec lectio congruentior quàm vulgata, si non caueat, ad aduersarinm et c. nam et paulo inferius, si caueret aduersarins, ad eum et c.

49. viuit. sic in P. rectius, vicit.

1017. 25. propemodum. in P. et in vet. corrupte, proptandum.

1018. 4. per eum. in P. per em. facili lapsu omissa littera. per eum. s. creditorem. aut certe, per eam possessionem.

9. idem. In P. videam deleta a antiquitus, vt maneat videm. in vet. videri. hoc, et videam, tollerandum.

1023. 39. nato. dato in P. minus recte.

1024. 49. noceuit ei. sic recte. in P. nocenit et.

1030. 32. honore. sic fecimus, quia in P. bonere, in vet. bonore.

1037. 5. quadringenta. sic recte. in Pan. quadraginta.

1040. 2. DE CONIVNGENDIS et c. in P. hic titulus positus est post titulum, de ventre in possessionem mittendo. sed initio tituli de ventre adscripta sunt Graeca verba huiusmodi: αυτος ο τιτλος μετα τον εξης εστι. quae demonstrant titulum de coniungendis praecedere debere. hoc apparet etiam ex indice titulorum, vbi prior est iste de coniungendis.

1055. 27. hosticolo. sic in Pan. bis eodem modo hic.

1068. 45. submouendus. summouendus. in P.

1090. 26. adnepos adneptis. sic recte. in P. abnepos abneptis.

1091. 11. feminam. sic recte. in P. feminas.

1092. 19. in l. Iurisconsultus, multa correximus, quae nec in ceteris nec in ipsarum Pandectarum libris recte scripta sunt. horum alias ratio constabit.

1097. 51. Patrui maioris neptis. Item anunculi etc. rectins sic: Patrui maioris neptis item. Auunculi et c.

1015. 28. vnum. sic in P. in vet. omnes. in alio vet. vnumquemque. putamus vnum id est vnam cautionem pro omnibus.

1124. 30. faciente. in P. fauente, minus recte.

1125. 14. tibi. sic rectius quàm mihi, vt habetur in Pan.

1127. 41. parietem. sic in P. forte pariatam, hoc est parem redditam: a verbo pariare. an parietem vtriusque causam esse, id est, ad vtrumque causam parietis spectare.

1131. 41. sciat factnm. in Pan. sciat factum est. in vet. esse. nos vtrumqne tamquam superfluum reiecimus.

1132. 14. quod alienationem. sic in Pan. in vet. quod ante alienationem. in alio vet. quod post alienationem.

1138. 6. sem munem. sic in P. quod forte sit simplex immunis, et aduersae significationis. in vet. rem communem.

1142. 42. nisi. sic in P. putamus vnam syllabam lapsu librarii abundare. s. Antonininisi pro Antonini si.

1154. 30. vacat. in P. vagat. g pro c.

1166. 38. volentes in P. nolentes.

1167. 42. cui iussus. cuIuSus. nam cuiusus in P.

1193. 39. tuoc. sic recte. in P. nec.

1198. 45. quod. in P. quid, aut legendum interrogatiue quid? aut qui.

1196. 9. parauit. sic visum rectius. in P. parnit vna litera omissa. aptatum recentius, rapuit.

1210. 16. praescriptio. in P. proscriptio.

1212. 17. actoris. in P. auctoris.

1213. 26. liceret. in P. liqueret.

1217. 28. maris. in P. nauis.

1225. 18. propior. in P. prior.

1227. 11. amittenda. in P. omittenda. in indice tamen Pandectarum amittenda.

1248. 33. nihilo minus. sic in P. in vet. nihilo magis.

42. similis. sic in P. rectins dissimilis val ab similis.

1260. 20. ad edictum. supra pag. 53. lin. 33. citatur idem Pomponius libro sexto ad edictum.

1279. 35. cum non debere. in Pan. deest non. in vet. est additum.

1288. 25. noluit. in P. voluit.

1309. 10. superficiem. in P. superficium.

1322. 26. effici. sic in P. in vet. excipi.

1323. 7. inarauerit. sic recte. nam id solo cohae

rer factum.in P.Intrauerit.
1337. 10. cludendum.sic in P. forte eludendum pro elidendum, vt e pro e lapsu scripta sit.in vet.excludendum.
1379. 42. secutionem.sic in P. pro executionem. an a seco quasi sectionem.
1386. 26. debita.in vet. de Beryto.
27. misisset.in P.mansisset.
1418. 2. satisdatione videtur.rectius in vet.satisd.debetur.
1480. 36. naufragiorum.in P. naufraiorum. nanfragorum rectius.
1481. 31. vinctos.in P.victus.forte ictus.s.fustibus.
1484. 24. farciatur.in P.fortiatur.
1488. 28. factum.in P.dictum.
1494. 3. executionem. 4 excutio. sic in P. forte pro excussionem, excusso. in ceteris executionem,executio.
1529. 47. ob instruendas. sic apte. in P.vbi prius erat,in obstruendas:forte non inepte.
1535. 18. inuehitur.in P.inuenitur.
1550. 41. magistrum.sic in P.in ve.magistratum.
1556. 11. et populi.ista verba melius collocarentur pro capitis sequentis initio. videlicet: Et populi damnatione et c. nam Callistratus libros scripsit de iure Fisci:non Fisci et populi.
1587. 17. redierit. sic in ver. in P.audierit. fecimus.rediERIT,pro redierit erit.
1604. 22. exstinatione. sic in P. pro destinatione.
1610. 39. relinquantur.sic in P.rectius reliquantur.
1615. 5. commodo.sic in vet.in P.commodato.
1624. 41. iecit.in P.et in vet.iacuit.
1629. 33. Emisenae ciuitati. sic in P.hic et.7.eo.l.fi.apud Strabonem et Plin.habemus Amisum et Amisenos.
1630. 25. praediis.in P.praesidiis.
1631. 8. Cassasdrenses. libro 2.cap.60. Plin. Casandria.et li.4.cap 2.Cessandria oppidum in Macedonia.
1658. 26. recipiunt.in ceteris,non recipiunt. et in P.additum non,haud ita recens.sed recipiunt, actu et reipsa.non recipiunt,potestate iurisque dispositione.
1663. 38. qui parere.an Qui perere,pro cui.

Priorem posuimus lectionem eam, quae imprimendo seruata est:aut lectionem Pandectarum secuti, aut si diuarse fuit in eo exemplari,uel in ueteribus manuscriptis, breuiter subiungentes.

Adnotata in Graecis.

pagine. linea.

895. 36. στοιχειῶσαι. sic sanè in Pandectis.nisi quia putet Στοιχειῶσαι illic legi.nam prima littera non omnino certa illic est.Haloander τειχιῶσαι legit. quòd si tantopere variare priscam scripturem liceret,potius emendarem τι ...

1091 40. ΗΙΡΗΕΣ γελῶσι. Ita emendauimus:secuti vestigia veteris lectionis, et rem ipsam: in exempleri enim prima pars huius versus est contaminata: sic enim olim illic erat ΗΕΤΙΝΕΣ. quidam autem secunda littera confossa,ητινες ex ea fecerunt perperam.cum potius oportuisset seruata ea,et è duabus quae sequuntur τι,vna facta hoc pacto π: sequenteque itidem leniter castigata,ΗΕΡΗ corrigere,atque ita ad Homericam lectionem, quae sine dubio integra sinceraque est, redigere. Versus autem est in vi.libro Iliadis,quo loco Hector quærit ex ipsius ancillis,quo Andromache, quæ thalamo abierat, profecta sit.

1563. 17. ... sic in exemplari Pandectarum.Haloander legit ....ego potius,si opiniones sequi concessum est,corrigerem αττα.

21. ΑΝΤΕΡΕΣΤΑΛΚΟΤΕΣΙΝ. cum ita in exemplari legeretur, emendatum supra erat ΑΝΤΕΡΕΣΤΑΛΚΟΤΩΝ, vt in margine notauimus.

1633. 41. νεᾶν. In exemplari prius erat ΝΕΑΣΙΝ. emendatum tamen illic,quarta littere immutata, νεᾶν. Theophrestus νεατοι appellat hanc operam agricolarum. et νεους passim Graeci vocant,hoc in agro moliri.

1634. 16. φαντασματα. Haec est antique veraque lectio.Haloander,qui maluit φασματα, accepit id è Politiani libro,qui opinione emendarat φασματα: sine caufe certam lectionem repudiens. longè enim aliud est φασμα: quod verbum ualet vmbram simulachrumue,quod alicui vigilanti apparet. vt id quod se obiecit M.Bruto,horribili specie: ita enim Plutarchus quoque ipsum iterum appellauit in ipsius vita.

Scire etiam oporter lectorem,cum δημω, κοινω, multaque alia huiuscemodi nomina eo casu,et virilis,et muliebris generis,non subscripto iota offendet,id non factum neglegentia aut nostra,aut operarum.sed hoc quoque non adedisse auctoritati eius libri,in quo plerumque ita scriptum est.

QVI ſubſequuntur tituli, graeci uerſus, epiſtulae, iuriſprudentium libri, eo quidem ſtant ordine, quo traditi ſunt per librarium pandectarum ſcriptorem: magis tamen uidebatur is ordo nobis probandus, ſi primo loco eſſet epiſtula quae incipit Deo auctore: proximo, cuius initium Tanta circa nos: tertio epiſtula graeca ſubiunctis libris iuriſprudentium: quarto epiſtula cui initium Omnem totius: poſtremo tituli et graeci uerſus. mouebamur, quòd tum ab antiquo ſcriptore ſignificatur ſecundo et quarto loco reponendas eas epiſtulas quas dicimus, cum earum principiis adſcripſerit β et δ: tum ex ipſarum lectione ſeries huiuſmodi declarari uidetur. tituli uerò ſi ſtatim initio uoluminis collocentur, quo nunc ſunt ordine, uidentur omiſſi qui primi omnium tituli eos ſubſequuntur de Conceptione deque Confirmatione digeſtorum. uerùm quia parui ſunt haec pretii, mutare non curauimus, admonuiſſe contenti.

TITVLI TOTIVS OMNIVM DIGESTORVM SEV PANDECTARVM IVRIS ENVCLEATI EX OMNI IVRE VETERI COLLECTI AVCTORITATE DOMINI NOSTRI SACRATISSIMI IVSTINIANI AVGVSTI.

FELICITER INCIPIT LIBER PRIMVS.

α De iuſtitia et iure.
β De origine iuris, et omnium magiſtratuum, et ſucceſsione prudentium.
γ De legibus, ſenatúſque conſultis, et longa conſuetudine.
δ De conſtitutionibus principum.
ε De ſtatu hominum.
ς De his qui ſui uel alieni iuris ſunt.
ζ De adoptionibus, et emancipationibus, et aliis modis quibus poteſtas ſoluitur.
η De diuiſione rerum, et qualitate.
θ De ſenatoribus.
ι De officio conſulis.
ια De officio praefecti praetorio.
ιβ De officio praefecti urbis.
ιγ De officio quaeſtoris.
ιδ De officio praetorum.
ιε De officio praefecti uigilum.
ις De officio proconſulis et legati.
ιζ De officio praefecti Auguſtalis.
ιη De officio praeſidis.
ιθ De officio procuratoris Caeſaris, uel rationalis.

Explicitus est liber primus.
Incipit liber secundus.

Explicitus est liber secundus.
Incipit liber tertius.

Explicit liber tertius.
Incipit liber quartus.

Explicit liber quartus feliciter.
Incipit liber quintus.

α De Iudiciis, ubi quisque agere uel conueniri debeat.
β De inofficioso testamento.
γ De hereditatis petitione
δ Si pars hereditatis petatur.
ε De possessoria hereditatis petitione.
ς De fideicommissaria hereditatis petitione.

Explicit ex ordine digestorum liber quintus:de Iudiciis liber primus.
Incipit ex ordine sextus:de Iudiciis secundus.

α De rei uindicatione.
β De Publiciana in rem actione.
γ Si ager uectigalis id est emphyteuticarius petatur.

Explicit ex ordine liber sextus:de Iudiciis liber secundus.
Incipit ex ordine liber septimus: de Iudiciis liber tertius.

α De usufructu,et quemadmodum (quis) utatur fruatur.
β De usufructu adcrescendo.
γ Quando dies legati ususfructus cedat.
δ Quibus modis ususfructus uel usus amittitur.
ε De usufructu earum rerum quae usu consumuntur, uel minuuntur.
ς Si ususfructus petetur, uel ad alium pertinere negetur.
ζ De operis seruorum.
η De usu et habitatione.
θ Vsufructuarius quemadmodum caueat.

Explicit ex ordine digestorum liber septimus:de Iudiciis liber tertius.
Incipit ex ordine liber octauus:de Iudiciis liber quartus.

α De seruitutibus.
β De seruitutibus praediorum urbanorum.
γ De seruitutibus praediorum rusticorum.
δ Communia praediorum tam urbanorum quàm rusticorum.
ε Si seruitus uindicetur, uel ad alium pertinere negetur.
ς Quemadmodum seruitutes amittantur.

Explicit ex ordine digestorum liber octauus: de Iudiciis liber quartus.
Incipit ex ordine liber nonus:de Iudiciis liber quintus.

α Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.
β Ad legem Aquiliam.
γ De his qui effuderint uel deiecerint.
δ De noxalibus actionibus.

Explicit ex ordine digestorum liber nonus: de Iudiciis liber quintus.
Incipit ex ordine liber decimus: de Iudiciis liber sextus.

α Finium regundorum.
β Familiae herciscundae.
γ Communi diuidundo.
δ Ad exhibendum.

Explicit ex ordine digestorum liber decimus: de Iudiciis liber sextus.
Incipit ex ordine liber undecimus: de Iudiciis liber septimus.

α De interrogationibus in iure faciendis, et de interrogatoriis actionibus.
β De quibus rebus ad eundem iudicem eatur.
γ De seruo corrupto.
δ De fugitiuis.
ε De aleatoribus.
ϛ Si mensor falsum modum dixerit.
ζ De religiosis, et sumptibus funerum, et ut funus ducere liceat.
η De mortuo inferendo, et sepulchro inaedificando.

Explicitus est ex ordine digestorum liber undecimus: de Iudiciis liber septimus feliciter.
Incipit de rebus creditis si certum petetur liber primus: ex ordine digestorum seu pandectarum duodecimus.

α De rebus creditis si certum petetur, et de condictione.
β De iureiurando siue uoluntario siue necessario siue iudiciali.
γ De in litem iurando.
δ De condictione causa data, causa non secuta.
ε De condictione ob turpem uel iniustam causam.
ϛ De condictione indebiti.
ζ De condictione sine causa.

Explicit ex ordine digestorum liber duodecimus: de Rebus liber primus.
Incipit ex ordine tertiusdecimus: de Rebus secundus feliciter.

α De condictione furtiua.
β De condictione ex lege.
γ De condictione triticiaria.
δ De eo quod certo loco dari oportet.
ε De pecunia constituta.
ϛ Commodati uel contra.
ζ De pigneraticia actione uel contra.

Explicitus est liber ex ordine tertiusdecimus: de Rebus liber secundus.
Incipit liber ex ordine quartusdecimus: de Rebus tertius.

α De exercitoria actione.
β De lege Rodia de iactu.
γ De institoria actione.
δ De tributoria actione.
ε Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium * gestum * esse dicetur.

ς De ſenatuſconſulto Macedoniano.

Explicit liber ex ordine quartusdecimus.
Incipit liber ex ordine quintusdecimus: de Rebus quartus.

α De peculio.
β Quando de peculio actio annalis eſt.
γ De in rem uerſo.
δ Quod iuſſu.

Explicit liber ex ordine quintusdecimus.
Incipit liber ex ordine ſextusdecimus: de Rebus liber quintus.

α Ad ſenatuſconſultum Velleianum.
β De compenſationibus.
γ Depoſiti uel contra.

Explicit ex ordine liber ſextusdecimus.
Incipit liber ex ordine ſeptimusdecimus: de Rebus liber ſextus.

α Mandati uel contra.
β Pro ſocio.

Explicit liber ex ordine ſeptimusdecimus.
Incipit liber ex ordine digeſtorum octauusdecimus: de
Rebus liber ſeptimus.

α De contrahenda emptione, et de pactis inter emptorem et uenditorem compoſitis, et quae res ueniri non poſſunt.
β De in diem addictione.
γ De lege commiſſoria.
δ De hereditate uel actione uendita.
ε De reſcindenda uenditione, et quando licet ab emptione diſcedere.
ς De periculo et commodo rei uenditae.
ζ De ſeruis exportandis, uel ſi ita mancipium ueneat, ut manumittatur, uel contra.

Incipit ex ordine digeſtorum liber nonusdecimus: de Rebus octauus.

α De actionibus empti * et * uenditi.
β Locati conducti.
γ De aeſtimatoria actione.
δ De rerum permutatione.
ε De praeſcriptis uerbis, et in factum actionibus.

Explicit ex ordine digeſtorum liber nonusdecimus feliciter.
* libri ſingulares *
Incipit ex ordine digeſtorum liber uiceſimus: ſingularium primus.

α De pignoribus et hypothecis, et qualiter ea contrahantur, et de pactis eorum.
β In quibus cauſis tacitè contrahitur pignus uel hypotheca.
γ Quae res pignori uel hypothecae datae obligari non poſſunt.
δ Qui potiores in pignore uel hypotheca habeantur: et de his qui in prio-

rum creditorum locum succedunt.

ε De distractione pignorum uel hypothecarum.

ϛ Quibus modis pignus uel hypotheca soluitur uel non.

Explicitus est ex ordine liber uicensimus: singularium liber primus.
Incipit ex ordine liber uicensimus primus: singularium secundus.

α De aedilicio edicto, et redhibitione, et quanti minoris.

β De euictionibus, et duplae stipulatione.

γ De exceptione re uenditae, et traditae.

Explicit ex ordine liber uicensimus primus: singularium secundus.
Incipit ex ordine digestorum liber uicensimus secundus: singularium tertius.

α De usuris, et omnibus accessionibus, et mora.

β De nautico faenore.

γ De probationibus et praesumptionibus.

δ De fide instrumentorum.

ε De testibus.

ϛ De iuris et facti ignorantia.

Incipit ex ordine liber uicensimus tertius: singularium liber quartus.

α De sponsalibus.

β De ritu nuptiarum.

γ De iure dotium.

δ De pactis dotalibus.

ε De fundo dotali.

Explicit ex ordine liber uicensimus tertius.
Incipit ex ordine liber uicensimus quartus, singularium liber quintus.

α De donationibus inter uirum et uxorem.

β De diuortiis et repudiis.

γ Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

Explicitus est liber ex ordine uicensimus quartus: singularium liber quintus.
Incipit ex ordine liber uicensimus quintus: singularium liber sextus.

α De impensis in res dotales factis.

β De rerum amotarum actione.

γ De agnoscendis et alendis liberis, uel parentibus, uel patronis, uel libertis.

δ De inspiciendo uentre, custodiendóque partu.

ε Si uentris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.

ϛ Si mulier uentris nomine in possessionem calumniae causa fuisse dicatur.

ζ De concubinis.

Explicitus est liber ex ordine uicensimus quintus: singularium sextus.
Incipit ex ordine liber uicensimus sextus: singularium liber septimus.

α De tutelis.
β De testamentaria tutela.
γ De confirmando tutore uel curatore.
δ De legitimis tutoribus.
† ab his qui ε De tutoribus et curatoribus datis † a qui ius dandi habent,* et qui,* et * in * quibus causis specialiter dari possunt.
ς Qui petant tutores uel curatores, et ubi petantur.
ζ De administratione et periculo tutorum et curatorum qui gesserunt, uel non: et de agentibus uel conueniendis uno uel pluribus.
η De auctoritate et consensu tutorum et curatorum.
θ Quando ex facto tutoris uel curatoris * minores * agere uel conueniri possunt.
ι De suspectis tutoribus et curatoribus.

Explicitus est ex ordine liber uicensimus sextus: singulis liber septimus.
† singularium Incipit ex ordine liber uicensimus septimus: † singulis liber octauus.

α De excusationibus.
β Vbi pupillus educari uel morari debet, et de alimentis ei praestandis.
γ De tutelae, et rationibus distrahendis, et utili curationis causa actione.
δ De contraria tutelae, et utili actione.
ε De eo qui pro tutore, pro uel curatore negotia gessit.
ς Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur.
ζ De fideiussoribus et nominatoribus, et heredibus tutorum et curatorum.
η De magistratibus conueniendis, et heredibus eorum.
θ De rebus eorum qui sub tutela uel cura sunt, sine decreto non alienandis uel supponendis.
ι De curatoribus furioso et aliis extra minores dandis.

Explicitus est ex ordine liber uicensimus septimus: singularium octauus feliciter.
Incipit ex ordine liber uicensimus octauus: singularium liber nonus.

α Qui testamenta facere possunt, et quemadmodum testamenta fiant.
β De liberis et postumis heredibus instituendis, uel exheredandis, uel
γ praeteritis.
δ De iniusto, rupto, irrito facto testamento.
ε De his quae in testamento delentur, inducuntur, uel inscribuntur.
ς De heredibus instituendis.
ζ De uulgari et pupillari substitutione.
η De condicionibus institutionum.
θ De iure deliberandi.

Explicit liber ex ordine uicensimus octauus: singularium liber nonus.
† singularium Incipit ex ordine liber uicensimus nonus: † singulis decimus.

α De testamento militis.

Incipit liber primus de legatis et fideicommissis: ex ordine liber trigensimus.

Incipit liber secundus de legatis et fideicommissis: ex ordine trigensimus primus.

Incipit liber tertius de legatis et fideicommissis: ex ordine trigensimus secundus.

Incipit liber quartus de legatis et fideicommissis: ex ordine liber trigensimus tertius.

Incipit ex ordine digestorum liber trigensimus quartus.

Incipit

Incipit ex ordine liber trigensimus quintus.

Incipit ex ordine liber trigensimus sextus.

Explicit de legatis et fideicommisis liber septimus:ex ordine digestorum liber trigensimus sextus.

Incipit * de * bonorum possessionibus liber primus:ex ordine liber trigensimus septimus.

Explicit ex ordine digestorum trigensimus septimus.

Incipit liber trigensimus octauus:de bonorum possessionibus secundus.

Explicitus eſt liber ex ordine digeſtorum trigenſimus octauus: de bonorum poſſeſſionibus ſecundus.
Incipit ex ordine liber trigenſimus nonus.

Explicit liber ex ordine digeſtorum trigenſimus nonus.
Incipit ex ordine liber quadragenſimus.

Explicit liber ex ordine digeſtorum quadragenſimus.
Incipit ex ordine liber quadragenſimus primus.

Explicit liber ex ordine digestorum quadragensimus primus.
Iocipit ex ordine liber quadragensimus secundus.

α De re iudicata, et de effectu sententiarum, et de interlocutionibus.
β De confessis.
γ De cessione bonorum.
δ Quibus ex causis in possessionem eatur.
ε De rebus auctoritate iudicis possidendis seu uendundis.
ς De separationibus.
ζ De curatore bonis dando.
η Quae in fraudem creditorum facta sunt, ut restituantur.

Explicit liber ex ordine digestorum quadragensimus secuodus.
Incipit ex ordine liber quadragensimus tertius.

α De interdictis.
β Quorum bonorum.
γ Quod legatorum.
δ Ne uis fiat ei qui in possessionem missus erit.
ε De tabulis exhibendis.
ς Ne quid in loco sacro ▸uel itinere) fiat.
ζ De locis et itineribus publicis.
η Ne quid in loco publico uel itinere fiat.
θ De loco publico fruendo.
ι (De uia publica, et si quid in ea factum esse dicatur.)
ια De Bia publica, et itinere publico reficiendo.
ιβ De fluminibus, ne quid in flumine publico ripáue eius fiat, quo peius nauigetur.
ιγ Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque ut priore aestate fluxit.
ιδ Vt in flumine publico nauigare liceat.
ιε De ripa munienda.
ις De ui, et de ui armata.
ιζ Vti possidetis.
ιη De superficiis.
ιθ De itinere actúque priuato.
κ De aqua cottidiana et aestiua.
κα De riuis.
κβ De fonte.
κγ De cloacis.
κδ Quod ui aut clam.
κε De remissionibus.
κς De precario.
κζ De arboribus caedendis.
κη De glande legenda.
κθ De homine libero exhibendo.
κι De liberis exhibendis, item ducendis.
λ Vtrubi.
λα De migrando.
λβ De Saluiano interdicto.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus tertius.
Incipit ex ordine liber quadragensimus quartus.

- α De exceptionibus, praescriptionibus, et praeiudiciis.
- β De exceptione rei iudicatae.
- γ De diuersis † temporibus, praescriptionibus, et de accessionibus possessionum. † temporalibus
- δ De dolo malo, et metus exceptione.
- ε Quarum rerum actio non datur.
- ς De litigiosis.
- ζ De obligationibus et actionibus.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus quartus.
Incipit ex ordine liber quadragensimus quintus.

- α De uerborum obligationibus.
- β De duobus reis constituendis.
- γ De stipulatione seruorum.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus quintus.
Incipit ex ordine liber quadragensimus sextus.

- α De fideiussoribus et mandatoribus.
- β De noBationibus * et delegationibus.*
- γ De solutionibus et liberationibus.
- δ De acceptilatione.
- ε De stipulationibus praetoriis.
- ς Rem pupilli uel adulescentis saluam fore.
- ζ Iudicatum solui.
- η Ratam rem haberi, et de rati habitione.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus sextus.
Incipit ex ordine liber quadragensimus septimus.

- α De priuatis delictis.
- β De furtis.
- γ De tigno iuncto.
- δ Si qui testamento liber esse iussus fuerit, post mortem domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse dicetur.
- ε Furti aduersus nautas, caupones, stabularios.
- ς Si familia furtum fecisse dicetur.
- ζ Arborum furtim caesarum.
- η Vi bonorum raptorum.
- θ De incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata.
- ι De iniuriis et famosis libellis.
- ια De extraordinariis criminibus.
- ιβ De sepulchro uiolato.
- ιγ De concussione.
- ιδ De aVigeis.
- ιε De praeuaricatione.
- ις De receptatoribus.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus septimus.
Incipit ex ordine liber quadragensimus octauus.

Explicitus est liber ex ordine digestorum quadragensimus octauus.
Incipit ex ordine liber quadragensimus nonus.

Explicitus liber ex ordine digestorum quadragensimus nonus.
Incipit ex ordine liber quinquagensimus.

EXPLICITVS EST EX ORDINE DIGESTORVM
LIBER QVINQVAGENSIMVS
FELICITER

βιβλον ιουστινιανος αναξ τεχνησατο τηνδε
ην ρα τριβωνιανος μεγαλωι καμε παμβασιληι
οια τις ηρακληι πανταιολον ασπιδα τευξας
ης επι μαρμαιρουσιν αγαλματα παντα θεμιστων
ανθρωποι δ᾽ ασινεις τε δορυκτητου τε λιβυσσης
ηρωπης τε πειθονται ολον σημαντορι κοσμου

DE CONCEPTIONE DIGESTORVM.

IMPERATOR CAESAR FLAVIVS IVSTI NIANVS PIVS FELIX INCLVTVS VICTOR AC TRIVMFATOR SEMPER AVGVSTVS

TRIBONIANO QVAESTORI SVO SALVTEM.

DEO auctore noſtrum gubernante Imperinm, quod nobis à
caeleſti maieſtate traditum eſt, et bella feliciter peragimus,
et pacem decoramus, et ſtatum reipublicae ſuſtentamus: et
ita noſtros animos ad Dei omnipoteutis eregimus adiuto-
rium, ut neque armis confidamus, neque noſtris militibus,
neque bellorum ducibus uel noſtro ingenio, ſed omnem
ſpem ad ſolam referamus ſummae pronidentiam trinitatis:
unde et mundi totius elementa proceſſerunt, et eorum di-
ſpoſitio in orbem terrarum producta eſt. Cum itaque nihil tam ſtudioſum in
omnibus rebus inBenitur, quàm legum auctoritas, quae et diuinas et humanas res
bene diſponit, et omnem iniquitatem expellit: repperimus autem omnem legum
tramitem, qui ab urbe Roma condita et Romuleis deſcendit temporibus, ita eſſe
confuſum, ut * in * infinitum extendatur, et nullius humanae naturae capacitate
concludatur: primum nobis fuit ſtudium ſacratiſsimis retro principibus initium
ſumere, et eorum conſtitutiones emendare, et uiae dilucidae tradere: quatènus in
unum codicem congregatae, et omni ſuperuaQūa ſimilitudine et iniquiſſima di-
ſcordia abſolutae, uniuerſis hominibus promptum ſuae ſinceritatis praebeant prae
ſidium. Hócque opere conſummato, in uno uolumine noſtro nomine prae- 1
fulgente coadunato, cum ex paucis et tenuioribus releuati ad ſummam et pleniſſi
mam iuris emendationem peruenire properaremus, et omnem Romanam ſanctio
nem et colligere et emendare, et tot auctorum diſperſa uolumina uno codice
indita oſtendere, quod nemo neque ſperare neque optare auſus eſt, res quidem
nobis difficillima, immo magis impoſſibilis uidebatur. ſed manibus ad caelum
† erecti, aeterno auxilio inuocato eam quoque curam noſtris repoſuimus animis, † *erectis*
Deo freti, qui et res penitus deſperatas donare, et conſummare ſuae uirtutis ma-
gnitudine poteſt. et ad tuae ſinceritatis optimum reſpeximus miniſterium: tibíque
primo et hoc opus commiſimus, ingeni tui documentis ex noſtri codicis ordina-
tione acceptis, et iuſſimus quos probaueris tam ex facundiſſimis anteceſſoribus,
quàm ex uiris diſertiſſimis togatis fori ampliſsimae ſedis, ad ſociandum laborem
eligere. His itaque collectis, et in noſtrum palatium introductis, nobíſque tuo te-
ſtimonio placitis, totam rem faciendam permiſſimus: ita tamen, ut tui uigilantiſſi-
mi animi gubernatione res omnis celebretur. Iubemus igitur uobis antiquo- 2
rum prudentium, quibus auctoritatem conſcribendarum interpretandarúmque
legum ſacratiſsimi principes praebuerunt, libros ad ius Romanum pertinentes et
legere et elimare: ut ex his omnis materia colligatur, nulla, ſecundum quod poſſi-
bile eſt, neque ſimilEtudine neque diſcordia derelicta: ſed ex his hoc colligi quod
unum pro omnibus ſufficiat. Quia autem et alii libros ad ius pertinentes ſcripſe-
runt, quorum ſcripturae nullis auctoribus receptae nec uſitatae ſunt: neque nos eo
rum uolumina noſtram inquietare dignamur ſanctionem. Cúmque haec ma 3
teria ſumma noſtri numinis liberalitate collecta fuerit, oportet eam pulcherrimo
opere extruere, et quaſi proprium et ſanctiſsimum templum iuſtitiae conſecrare:
et in libros quinquaginta et certos titulos totum * ius * digerere, tam ſecundum no
ſtri conſtitutionem codicis, quàm edicti perpetui imitationem, prout hoc uobis

commodius esse patuerit, ut nihil extra memoratam consommationem possit
esse derelictum, sed his quinquaginta libris totum ius antiquum per millesi-
mum et quadringentesimum paene annum confusum, et à nobis purgatum,
quasi quodam muro uallatum, nihil extra se habeat: omnibus auctoribus iuris
aequa dignitate polleotibus, et nemioi quadam praerogatiua seruanda: quia
non omnes in omoia, sed certi per certa uel meliores nel deteriores inueoiun-
4 tur. Sed neque ex multitudine auctorum quod melius et aequius est, io-
dicatore: cum possit * forsitan) et deterioris sententia et multas et maiores in
aliqoa parte superare. Et ideo ea quae antea in notis AemElii Papiniani ex
Vlpiano et Paulo, necnon Marciano adscripta sunt, quae antea nullam uim opti-
nebant propter honorem splendidissimi Papiniaoi, non statim respuere: sed si
quid ex his ad repletionem summi iogenii Papiniani laborum, uel interpretatio-
nem necessarium esse perspexeritis, et hoc ponere legis uicem optinens non
moremini: ut omnes qui relati fuerint in hunc codicem prudentissimi uiri, ha-
beant anctoritatem, tamquam si eorum studia ex principalibus constitutiooibus
profecta, et nostro diuino fuerant ore profusa. omnia enim meritò nostra fa-
cimus, quia ex nobis omnis eis impertietur auctoritas. nam qui * non * suptiliter fa-
5 ctum emendat, laudabilior est eo qui primus inuenit. Sed et hoc studiosum
Bobis esse uolumus, ut si quid in ueteribus non bene positnm libris inueniatis, uel
aliquod superfluum, uel minus perfectum: * superuacua longitudine semota et
quod imperfectum * est, repleatis: et omne opus moderatum et quàm pulcherri-
mum osteodatis. hoc etiam oihilo mious obseruando, ut si aliquid in ueteribus le-
gibns uel constitutionibus, quas antiqui in suis libris imposuerunt, non rectè scri-
ptum ioueniatis: et hoc reformetis, et ordini moderato tradatis. ut hoc uideatur
esse uerum et optimum, et quasi ab initio scriptum, quod à Bobis electum, et ibi po
situm fuerit. et oemo ex comparatione ueteris uoluminis quasi uitiosam scriptu-
ram arguere aodeat. cum enim lege antiqoa, quae regia nuncupabatur, omne ius
omoisque potestas populi Romani in INperatoriam translata sunt potestatem: nos
uerò sanctiooem omnem non diuidimus in alias et alias conditorum partes, sed to
tam nostram esse uolumus: quid possit antiquitas nostris legibus abrogare? Et in
tantum uolumus eadem nmnia, cnm reposita sunt, optinere: ut etsi aliter fuerant
† compositione apud ueteres conscripta, io cootrarium autem io† positiooe inueniantur: nullum cri
6 men scripturae imputetur: sed oostrae electioni hoc adscribatur. Nulla itaque
io omnibus praedicti codicis membris antinomia, sic enim à uetustate graeco Bo-
cabulo nuocupatur, aliquem sibi uindicet locum: sed sit una concordia, una conse-
quentia, aduersario nemine constituto. Sed et similitudinem, secundum quod di-
ctnm est, ab huiusmodi coosummatione uolOmus exulare: et ea quae sacratissimis
constitutionibus, quas in codicem nostrum redegimos, cauta suot, iterum poni ex
uetere iure non concedimus: cum Diualium constitutionum sanctio sufficit ad eo-
rnm auctoritatem: nisi fortè uel propter diuisionem, uel propteRepletionem, uel
propter pleniorem indaginem hoc contigerit. et hoc tamen perrarò, ne ex conti-
7 nuatione huiusmodi lapsus oriatur aliquid in tali prato spinosum. Sed et si
quae leges in ueteribus libris positae iam jn desuetudinem abierunt, nullo modo
uoVis easdem pooere permittimus: cum haec tantummodo optinere uolumus,
quae uel iudiciorum frequentissimns ordo exercuit, uel longa consuetudo hu-
ius almae urbis comprobauit, secundum Saluii Iuliani scripturam, quae indicat
debere omoes ciuitates consuetudioem Romae sequi, quae caput est orbis terra-
rum, non ipsam alias ciuitates. Romam autem iotellegendum est non solùm ue-
terem, sed etiam regiam nostram, quae Deo propitio cum melioribus condita est
8 aoguriis. Ideo iubemus duobus istis codicibus omnia gubernari: uno con-
stitutionum, altero iuris enucleati, et in futurum codicem compositi: uel si quid

aliud à nobis fuerit promulgatum institutionum uicem optinens, ut rudis animus studiosi simplicibus enutritus, facilius ad altioris prudentiae redigatur scientiam,
Nostram autem consummationem, quae uobis Deo adnuente componetur, 9
digestorum uel Pandectarum nomen habere sancimus. nullis iuris peritis in poste
rum audentibus commentarios illi applicare, et uerbositate sua supradicti codicis
compendium confundere: quemadmodum in antiquioribus factum est, cum per
contrarias interpretantium sententias totum ius paene conturbatum est. sed suffi-
ciat per indices tantummodo et titulorum suptilitatem,* quae παρατιτλα nuncu-
pantur,* quaedam admonitoria eius facere, nullo ex interpretatione eorum uitio
oriundo. Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio: iube- 10
mus non per † siNplorum captiones et compendiosa aenigmata, quae multas per † singulorum
se et per suum uitium antinomias induxerunt, eiusdem codicis textum conscribi:
etiam si numerus librorum significatnr, aut aliud quicquam. nec etenim per spe-
cialia sigla numerorum manifestari, sed per litterarum consequentiam explanari
concedimus. Haec igitur omnia Deo placido facere tua prudentia unà cum 11
aliis facundissimis uiris studeat, et tam suptuli, quàm celeRimo fini tradere: ut co-
dex consummatus, et in quinquaginta libros digestus, nobis offeratur in maximam
et aeternam rei memoriam, Deique omnipotentis † prudentiae argumentum, no- † prouidentiae
strique Imperii uestrique ministeri gloriam. Data octauodecimo calendis Ianua-
riis Lampadio et Oreste uiris clarissimis consulibus.

FELICITER.

IMPERATOR CAESAR, FLAVIVS, IVSTINIANVS, ALAMANNICVS, GOTTHICVS, FRANGICVS, GERMANICVS, ANTIcus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, uictor ac triumphator semper Augustus Theophilo, Dorotheo, Theodoro, Isidoro, et Anatolio, et Thalleleo, et Cratino uiris illustribus antecessoribus, et Salaminio uiro disertissimo antecessori Salutem.

OMNEM reipublicae nostrae sanctionem iam esse purgatam et compositam tam in quattuor libris institutionum seu elementorum, quàm in quinquaginta digestorum seu pandectarum, nec non in duodecim Imperialium constitutionum, quis amplius quàm uos cognoscit? Et omnia quidem quae oportuerat et ab initio mandare, et post omnium consummationem, factum libenter admittentes, definire, iam per nostras orationes tam graeca lingua quàm Romanorum, quas aeternas fieri optamus, explicita * sunt *. Sed cum uos * et omnes postea * professores legitimae scientiae constitutos etiam hoc oportuerat scire, quid et in quibus temporibus tradi necessarium studiosis credimus, ut ex hoc optimi atque eruditissimi efficiantur: ideò praesentem dininam orationem ad uos praecipuè faciendam existimamus, quatenus tam prudentia uestra, quàm ceteri antecessores qui eandem artem in omne aeuum exercere maluerint, nostris regulis obseruatis, inclutam niam eruditionis legitimae possint ambnlare. Itaqne dubio procul quidem est, necesse esse institutiones in omnibus studiis primum sibi uindicare locum, ntpote prima uestigia † Qũius scientiae mediocriter tradentes. ex libris autem † Quiusque quinquaginta nostrorum digestorum sex et triginta tantummodo sufficere * tam * ad uestram expositionem quàm ad iuuentntis eruditionem iudicamus. sed ordi-

nem eorum, et tramites per quos ambulandum est, manifestare, tempestiuum nobis esse uidetur: et uos in memoriam quidem eorum quae antea tradebatis, redigere: ostendere autem nouellae nostrae compositionis tam utilitatem quàm tempo-
2 ra, ut nihil huiusmodi artis relinquatur incognitum. Et antea quidem, quemadmodum et uestra scit prudentia, ex tanta legum multitudine, quae in librorum quidem duo milia, uersuum autem tricies centena extendebatur: nihil aliud nisi sex tanDummodo libros, et ipsos confusos, et intra utilia in se perrarò habentes, à uoce magistra studiosi accipiebant, ceteris iam desuetis, iam omnibus inuiis. In his autem sex libris Gaii nostri institutiones, et libri singulares quattuor, primus de illa uetere re uxoria, secundus de tutelis, et tertius nec non quartus de testamentis et
† consequentias legatis connumerabantur: quos nec totos per † sequentias accipiebant, sed multas partes eorum quasi superuacuas praeteriVant. Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur non secundum edicti perpetui ordinationem, sed passim, et quasi per saturam collectum, et utile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. In secundo autem anno praepostera ordinatione habita, * prima * pars legum eis tradebatur, quibusdam certis titulis ab ea exceptis: cum erat enorme post institutiones aliquod legere, quàm quod in legibus et primum positum est, et istam nuncupationem meruerit. Post eorum uerò lectionem, neque illam continuam, sed particularem, et ex magna parte inutilem constitutam, tituli alii eis tradebantur tam ex illa parte legum quae de iudiciis nuncupatur, et ipsis * non * continuam, sed raram utilium recitationem praebentibus, quasi cetero toto uolumine inutili constituto: quàm ex illa quae de rebus appellatur, septem libris semotis, et in his multis partibus legentibus inuiis, utpote non idoneis, neque aptissimis ad eruditionem constitutis. In tertio autem anno quod ex utroque uolumine, id est de rebus uel de iudiciis, in secundo anno non erat traditum, accipiebant secundum uicissitudinem utriusque uoluminis: et ad sublimissimum Papinianum, eiúsque responsa iter * eis * aperiebatur. Et ex praedicta responsorum consummatione, quae decimo et nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant: nec eorum to-
† et tum corpus eis tradebatur, sed pauca ex multis, † ea breuissima ex amplissimis: ut adhuc sitientes ab eis recederent. His igitur solis à professoribus traditis, Pauliana responsa per semetipsos recitabant: neque haec in solidum, sed per iNperfectum, et
† is iam quodammodo malè consuetum ii: consequentiae cursum. Et † hinc erat in quartum annum omnis antiquae prudentiae finis: ut (si) quis ea quae recitabant, enumerare mallet, computatione habita inueniet ex tam immensa legum multitudine uix
† eos uacuè uersuum sexaginta milia † eosuae notionis perlegere: omnibus aliis deuiis et incognitis constitutis. et tunc tantummodo ex aliqua minima parte recitandis, quotiens uel indiciorum usus hoc fieri coëgerit, uel ipsi magistri legum aliquid ex his perlegere festinabatis, ut sit uobis aliquid amplius discipulorum peritia. Et haec quidem fuerant antiquae eruditionis monumenta, secundum quod et uestro testimonio confirmatur. Nos uerò tantam penuriam legum inuenientes, et hoc
3 miserrimum iudicantes, legitimos thensauros uolentibus aperimus, quibus per uestram prudentiam quodammodo erogatis, ditissimi legum oratores efficiantur discipuli. Et primo quidem anno nostras hauriant institutiones, ex omni penè ueterum institutionum corpore elimatas, et ab omnibus turbidis fontibus in unum liquidum stagnum conriuatas tam per Tribonianum uirum magnificum magistrum et exquaestore sacri palatii nostri et exconsule, quàm duos è uobis, id est Theopilum et Dorotheum facundissimos antecessores. In reliquam uerò anni partem secundum optimam consequentiam primam legum partem eis tradi sancimus, quae graeco uocabulo πρῶτα nuncupatur, qua nihil est anterius: quia quod primum est, aliud ante se habere non potest. et haec eis exordium et finem eruditionis primi anni esse decernimus. * Cuius * auditores non uolumus uetere tam fri-

uolo quàm ridiculo cognomine Dupondios appellari, sed Iustinianos nouos nun
cupari, et hoc in omne futurum aeuum optinere censemus: ut hi qui rudes adhuc le
gitimae scientiae adspirent, et scita prioris anni accipere maluerint, nostrum nomen
mereantur: quia ilico tradendum eis est primum uolumen, quod nobis emanauit au-
ctoribus: antea enim dignum antiqua confusione legum cognomen habebant. cum
autem leges iam clarè et dilucidè animis eorum tradendae erant, necesse erat eos et
cognomine mutato fulgere. In secundo autem anno, per quem ex edicto eis no 3
men antea positum, et à nobis probatur, uel de iudiciis libros septem, uel de rebus
octo accipere eos sancimus, secundum quod temporis uicissitudo indulserit, quam
intactam obseruari praecipimus. sed eosdem libros de iudiciis uel de rebus totos,
et per suam consequentiam accipiant, nullo penitus ex his derelicto: quia omnia no
ua pulchritudine sunt decorata, nullo inutile, nullo desueto in his penitus inuenien
do. Alterutri autem eorundem uolumini, id est de iudiciis uel de rebus, adiungi in
secundi anni audientiam uolumus quattuor libros singulares, quos ex omni com-
positione quattuordecim librorum excerpsimus. ex collectione quidem tripertiti
uoluminis, quod pro dotibus composuimus, uno libro excerpto: ex duobus autem
de tutelis et curationibus, uno: † ut ex gemino uolumine de testamentis, uno: et ex 1a
septem libris de legatis et fideicommissis, et quae circa ea sunt, simili modo uno
tantùm libro. hos igitur quattuor libros, qui in primordiis singularum memorata
rum compositionum positi sunt, tantummodo à uobis eis tradi sancimus, ceteris
decem oportuno tempore conseruandis: quia neque possibile est, neque anni se-
cundi tempus sufficit ad istorum quattuordecim librorum magistra uoce eis tra-
dendorum recitationem. Tertii insuper anni doctrina talem ordinem sor- 4
tiatur, ut siue libros de iudiciis, siue de rebus secundum uices legere eis sors tu-
lerit: concurrat eis tripertita legum singularium dispositio, et in primis liber singu
laris ad hypothecariam formulam, quem oportuno loco, in quo de hypothecis lo
quimur, posuimus: ut cum aemula sit pigneraticiis actionibus quae in libris de re-
bus positae sunt, non abhorreat eorum uicinitatem: cum circa easdem res amba-
bus paenè idem studium est. Et post eundem librum singularem alius liber simili-
ter eis aperiatur, quem ad edictum aedilium, et de redhibitoria actione, et de eui-
ctionibus, nec non duplae stipulatione composuimus. cum enim quae pro emptio-
nibus et uenditionibus legibus cauta sunt, in libris de rebus praefulgent: hae au-
tem omnes quas diximus definitiones in ultima parte prioris edicti fuerant posi-
tae: necessariò eas in anteriorem locum transtulimus, ne à uenditionibus, quarum
quasi ministrae sunt, uicinitate ulterius deuagentur. Et hos tres libros cum acu-
tissimi Papiniani lectione tradendos posuimus, quorum uolumina in tertio anno
studiosi recitabant, non ex omni eorum corpore, sed sparsim pauca ex multis et in
hac parte accipientes. Vobis autem pulcherrimus Papinianus non solùm ex re-
sponsis quae in decem et nouem libros composita fuerant, sed etiam ex libris se-
ptem et triginta quaestionum, et gemino uolumine definitionum, nec non de adul
teriis, et paenè omni eius expositione in omni nostrorum digestorum ordinatio-
ne praefulgens propriis partibus praeclarus sui recitationem praebebit. Ne autem
tertii anni auditores, quos Papinianistas uocant, nomen et festiuitatem eius amitte
re uideantur: ipse iterum in tertium annum per bellissimam machinationem intro
ductus est. librum enim hypothecariae ex primordiis plenum eiusdem maximi Pa
piniani fecimus lectione, ut et nomen ex eo habeant, et Papinianistae nocentur, et
eius reminiscentes et laetificentur et festum diem, quem cum primum leges eius
accipiebant, celebrare solebant, peragant: et maneat uiri sublimissimi praefecto-
rii Papiniani et per hoc in aeternum memoria, hócque termino tertii anni doctri-
na concludatur. Sed quia solitum est anni quarti studiosos graeco et consue- 5
to quodam uocabulo λύτας appellari: habeant quidem si maluerint hoc cogno-
men.

men . pro responsis autem prudentissimi Pauli,quae antea ex libris uiginti tribus uix in decem et octo recitabant,per iam expositam confusionem eos legentes:decem libros singulares qui ex quattuordecim , quos antea enumerauimus, supersunt,studeant lectitare: multo maioris et amplioris prudentiae ex eis thensaurum consecuturi,quàm quem ex Paulianis habebant responsis. Et ita omnis ordo librorum singularium à nobis compositus,et in decem et septem libros partitus eorum animis inponetur: quem in duabus digestorum partibus posuimus, id est quarta et quinta,secundum septem partium distributionem. et quod iam primis uerbis orationis nostrae posuimus, uerum inueniatur: ut ex triginta sex librorum recitatione fiant iuuenes perfecti,et ad omne opus legitimum instructi,et nostro tempore non indigni. duabus aliis partibus,id est sexta et septima nostrorum digestorum quae in quattuordecim libros compositae sunt,eisdem positis,ut possint postea eos et legere,et in iudiciis ostendere . Quibus si bene sese imbuerint, et in quinti anni, quo prolutae nuncupantur,metas , constitutionum codicem tam legere quàm subtiliter intellegere studeant: nihil eis legitimae scientiae deerit,sed omnem ab initio usque ad finem suis animis amplectantur,et quod paenè in alia nulla euenit arte, cum etsi uilissimae sint,omnes tamen infinitae sunt,haec sola scientia habeat finem

7 mirabilem,in praesenti tempore à nobis sortita. Discipuli igitur,omnibus eis legitimis arcanis reseratis,nihil habeant absconditum: sed omnibus perlectis,quae nobis per Triboniani uiri excelsi ministerium,ceterorúmque composita sunt , et oratores maximi,et iustitiae satellites inueniantur,et iudiciorum optimi tam athletae

8 quàm gubernatores in omni loco aeuóque felices. Haec autem tria uolumina à nobis composita tradi eis tam in regiis urbibus,quàm in Berytiensium pulcherrima ciuitate,quam et legum nutricem bene quis appellet, tantummodo uolumus , quod iam et à retro principibus constitutum est, et non in aliis locis,quae à maioribus tale non meruerint priuilegium . quia audiuimus etiam in Alexandrina splendidissima ciuitate,et in Caesariensium,et in aliis,quosdam imperitos homines deuagare,et doctrinam discipulis adulterinam tradere. quos sub hac interminatione ab hoc conamine repellimus,ut si ausi fuerint in posterum in hoc perpetrare,et extra urbes regias,et Berytiensium metropolim hoc facere: denarum librarum auri poena plectentur , et reiciantur ab ea ciuitate , in qua non leges do-

9 cent,sed in leges committunt. Illud autem,quod iam tum ab initio hoc opus mandantes in nostra oratione, et post completum in alia nostri numinis constitutione scripsimus,et nunc utiliter ponimus : ut nemo audeat eorum qui libros conscribunt , sigla in his ponere , et per compendium ipsi legum interpretationi uel compositioni maximum adferre discrimen. scituris omnibus librariis qui hoc in posterum commiserint,quòd post criminalem poenam aestimationem libri in duplum domino eius,si nescienti dederint,inferre compellentur. cum et ipse qui talem librum comparauerit,nihilo eum habebit,nemine iudice ex tali libro fieri reci

10 tationem concedente,sed pro non (pro) scripto eum haberi disponente. Illud uerò satis necessarium constitutum cum summa interminatione edicimus,ut nemo audeat neque in hac splendidissima ciuitate neque in Berytiensium pulcherrimo oppido ex his qui legitima peragunt studia,indignos et pessimos,immo magis seruiles,et quorum effectus iniuria est,ludos exercere,et alia crimina uel in ipsos professores,uel in socios suos,et maximè in eos qui rudes ad recitationem legum per-

t qui ueniunt , perpetrare . quid t enim ludos appellet eos , ex quibus crimina oriuntur ? hoc etenim fieri nullo patimur modo : sed optimo ordini in nostris temporibus et hanc partem tradimus, et toto postero transmittimus saeculo : cum oportet prius

11 animas,et postea linguas fieri eruditos. Et haec omnia in hac quidem florentissima ciuitate uir excelsus praefectus huius almae urbis tam obseruare quàm uindicare , prout delicti tam iuuenum quàm scriptorum qualitas exegerit,curae habe-

bit. In Berytiensium autem ciuitate tam uir clarissimus praeses Poenicae maritimae, quàm beatissimus eiusdem ciuitatis Episcopus, et legum professores. Incipite igitur legum doctrinam eis Dei gubernatione tradere, et uiam aperire quam nos inuenimus: quatenus fiant optimi iustitiae et reipublicae ministri, et uos maximum decus in omne saeculum sequatur, quia uestris temporibus talis legum inuenta est permutatio, qualem et apud Homerum patrem omnis uirtutis Claucus et Diomedes inter se faciunt, dissimilia permutantes:

χρυσια χαλκιων, ικατον Coια ιννια Coιων.

Quae omnia optinere sancimus in omne aeuum, ab omnibus tam professoribus quàm legum auditoribus, et librariis et ipsis et iudicibus obseruanda. Data septimodecimo Kalendas Ianuarias Constantinopoli domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto ter consule.

DE CONFIRMATIONE DIGESTORVM.

IN NOMINE DOMINI DEI NOSTRI IHESV CHRISTI

IMPERATOR CAESAR FLAVIVS IVSTINIANVS ALAMANnicus Gotthicus FranGicus Germanicus Anticus Alanicus Vandalicus Africanus Pius Felix Inclutus Victor ac triumphator semper Augustus ad Senatum et omnes populos.

TANTA circa nos diuinae humanitatis est prouidentia, ut semper aeternis liberalitatibus nos sustentare dignetur. post uella enim Parthica aeterna pace sopita, póstque Vandalicam gentem ereptam, et Carthaginem, immo magis omnem LibVam Romano imperio iterum sociatam: et leges antiquas iam senio praegrauatas per nostram uigilantiam praebuit in† nauam pulchritudinem, et moderatum peruenire compendium. quod nemo ante nostrum imperium umquam sperauit, neque humano ingenio possibile esse penitus existimauit. erat enim mirabile Romanam sanctionem ab urbe condita usque ad nostri imperii tempora, qnae paenè in mille et quadringentos annos concurrunt, intestinis proeliis uacillantem, hócque et in Imperiales constitutiones extendentem, in unam reducere consonantiam: ut nihil neque contrarium neque idem neque simile in ea inueniatur, et ne geminae leges pro rebus singulis positae usquam appareant. namque hoc caelestis quidem prouidentiae peculiare fuit: humanae uerò innecillitati nullo modo possibile. Nos itaque more solito ad immortalitatis respeximus praesidium, et summo numine inuocato Deum auctorem et totius operis praesulem fieri optauimus: et omne studium Triboniano uiro excelso, magistro officiorum, et exquaestore sacri nostri palatii et exconsule credidimus, eíque omne ministerium hniusce modi ordinationis imposuimus, ut ipse unà cum aliis►uiris) illustribus et prudentissimis uiris nostrum desiderium adimpleret. nostra quoque maiestas semper inuestigando et perscrutando ea quae ab his componebantur, quidquid dubium et incertum inBeniebatur, hoc nOmine caelesti erecta emendabat, et in competentem formam redigebat. Omnia igitnr confecta sunt, domino et Deo nostro Ihesu Christo possibilitatem tam nobis quàm nostris in hoc satellitibus praestante. Et principales quidem constitutiones duodecim libris digestas, iam ante in codicem nostro nomine praefulgentem contulimus. postea uerò maximum opus adgredientes, ipsa uetustatis studiosissima opera iam paenè confusa et dissoluta, eidem uiro excelso permisimus tam colligere quàm certo moderamine tradere.

† nouam

Sed cum omnia percontabamur, à praefato uiro excelso suggestum et duo paenè milia librorum esse conscripta, et plus qnàm trecentiens decem milia uersum à ueteribus essusa, quae necesse* esset *omnia et legere et perscrutarE, et ex his si quid optimum fuisset, eligere. Quod caelesti fulgore et summae trinitatis fauore confectum est secundum nostra mandata quae ab initio ad memoratum uirum excelsum fecimus: et in quinquaginta libros omne quod utilissimum erat, collectum est: et omnes amViguitates dIcisae, nullo seditioso relicto. noménque libris iNpo
† quia snimus digestorum seu pandectarum: † qui omnes disputationes et dIcisiones in se habent legitimas, et qnod undique fuit collectum, hoc in sinus receperunt, in centum quinquaginta paenè milia uersum totum opus consummantes. et in septem partes eos digessimus non perperam, neque sine ratione: sed in numerorum naturam et artem respicientes, et consentaneam eis diuisionem partium conficientes. Igitur prima quidem pars totius contextus, quae Graeco uocabulo πρῶτα nuncupatur, in quattuor libros seposita est. Secundus autem articulus septem libros habet, qui de iudiciis appellantur. In tertia uerò congregatione
† ei omnia quae de rebus nominantur, contulimus, octo libris † eis deputatis. Quartus autem locus, qui et totius compositionis quasi quoddam inuenitur umbilicum, octo libros suscepit: in quibus omnia quae ad hypothecam pertinent, reposita sunt, ut non pigneraticia actione in libris de rebus posita multum distarent. Alio libro eodem insertouolumine, qui aedilicium edictum, et redhibitoriam actionem, et duplae stipulationem, quae de euictionibus proposita est, continet: quia haec omnia titulis emptionum et uenditionum consentanea sunt: et praedictae actiones quasi pedisequae illarum ab initio processerunt, in uetustioris quidem edicti ordinatione in loca deuia et multo distantia deuagantes: per nostram autem pronidentiam his congregatae: cum oportuerat ea quae de eodem paenè loquuntur, in confinio ponere. Alius itaque liber post duo primos nobis excogitatus est de usuris, et traiecticiis pecuniis, et de instrumentis, et testibus, et probationibus, * nec non praesumptionibus. * et memorati tres singulares libri iuxta compositionem de rebus positi sunt. Post hos si qua de sponsalibus uel nuptiis uel dotibus legibus dicta sunt, reposuimus, tribus librorum uoluminibus ea concludentes. De tutelis autem et curationibus geminos libros conscripsimus. Et memoratam ordinationem octo librorum mediam totius operis reposuimus, omnia undique tam utilissima quàm
3 pulcherrima iura continentem. Quintus autem exoritur nobis digestorum articulus, in quem de testamentis * et * codicillis tam priuatorum quàm militum, omne quidquid antiquis dictum, inueniat quis depositum, qui de testamentis appellatur. De legatis autem et fideicommissis quinque librorum numerus adgregatus est. Cúmque nihil tam peculiare fuerat, quàm (ut) legatis quidem legis Falcidiae narratio, fideicommissis autem senatusconsulti Trebelliani: singulis libris utrique eorum applicatis, tota pars quinta in nouem libros coadunata est. Solum autem se natusconsultum Trebellianum ponendum esse existimauimus: captiosas etenim et ipsis ueteribus odiosas Pegasiani senatusconsulti ambages, et utriusque senatusconsulti ad se tam superuacuas quàm scrupulosas diuersitates respuentes, totum ius super his positum Trebelliano senatusconsulto adiudicauimus. Sed in his nihil de caducis à nobis memoratum est: ne causa, quae in rebus non prosperè gestis, et tristis temporibus Romanis increbruit calamitatibus, Vello coalescens ciuili, nostris maneat temporibus, quae fauor caelestis et pacis uigore firmauit, et * super *
† posuit omnes gentes in Vellicis * uictori * periculis † superposuit: ne luctuosum monumentum
4 tum laeta saecula inumbrare concedatur. Sexta deinde pars digestorum exoritur, in quibus omnes bonorum possessiones positae sunt, quae ad ingenuos, quae ad libertinos respiciunt. ut et ius omne, quod de gradibus et adfinitatibus descendit, legitimaéque hereditates, et omnis ab intestato successio, et Tertullianum, et

Orphitianum ſenatusconſultum,ex quibus mater et filii inuicem ſibi heredes exi-
ſtunt,in geminos libros contulimus, bonorum poſſeſſionu Multitudinem in com-
pendioſum et manifeſtiſſimum ordinem concludentes . Poſt haec ea quae de ope-
ris noui nuntiationibus , damníque infecti , et pro aedificiis dirutis, et eorum inſi-
diis,et quae de aqua pluuia arGenda ueteribus auctoribus placita ſunt: nec non de
publicanis,et donationibus tam inter uiuos quàm mortis cauſa conficiendis cau-
ta legibus inuenimus,in librum ſingularem deduximus. De manumiſſionibus au-
tem et de liberali cauſa, alius liber reſpondit : quemadmodum et de adquiſitione
tam dominii quàm poſſeſſionis , et titulis qui eam inducunt, multae et uariae le-
ctiones uni ſunt inſertae uolumini . alio libro deputato his qui iudicati , uel in iure
confeſſi ſunt, et de bonorum detentionibus * et uenditionibus *, et ut ne quid in
fraudem creditorum fiat . Póſtque haec omnia interdicta glomerata ſunt: et dein-
ceps exceptiones,et de temporum prolixitatibus: et de obligationibus et actioni-
bus liber iterum ſingularis extenditur : ut praefata ſexta pars totius digeſtorum
uoluminis octo libris definiatur. Septimus autem et nouiſſimus articulus di- 5
geſtorum ſex libris formatus eſt , quos de ſtipulationibus * ſeu uerborum obliga-
tionibus *,et fideiuſſoribus et mandatoribus , necnon noBationibus, et ſolutioni-
bus,et acceptilationibus, et de praetoriis ſtipulationibus, omne quod ius inueni-
tur gemino uolumine inſcriptum eſt,quod in libris antiquis nec numerari poſſibi-
le fuit.Et poſt hoc duo terribiles libri poſiti ſunt pro delictis priuatis, et extraordi-
nariis necnon publicis criminibus,qui omnem continent ſeueritatem poenarúm
que atrocitatem.Quibus permixta ſunt et ea quae de audacibus hominibus cauta
ſunt,qui ſe celare conantur,et contumaces exiſtunt: et de poenis quae condemna-
tis infliguntur,uel conceduntur,necnon de eorum ſubſtantiis. Liber autem ſingu-
laris pro appellationibus nobis excogitatus eſt contra ſententias tam ciuiles
quàm criminales cauſas finientes . Cetera autem omnia quae ad municipales , uel
de decurionibus,et muneribus,uel publicis operibus,uel nundinis, et pollicitatio-
nibus,et diuerſis cognitionibus,* et cenſibus,* uel ſignificatione uerborum ueteri-
bus inuenta ſunt, quaéque regulariter definita,in ſeſe recepit quinquagenſimus, to
tius conſummationis perfectus. Quae omnia confecta ſunt per uirum excel- 6
ſum,nec non prudentiſſimum magiſtrum,exquaeſtore et exconſule Tribonianum,
qui ſimiliter eloquentiae,et legitimae ſcientiae artibus decoratus, et in ipſis rerum
experimentis emicuit , nihílque maius nec carius noſtris unquam iuſſionibus du-
xit . nec non per alios uiros magnificos et ſtudioſiſſimos perfecta ſunt, id eſt Con-
ſtantinum uirum illuſtrem,comitem ſacrarum largitionum,et magiſtrum ſcrinii
libellorum ſacrarúmque cognitionum,qui ſemper nobis ex bona opinione et glo-
ria ſeſe commendaBit : nec non Theophilum uirum illuſtrem,magiſtrum iuríſque
peritum in hac ſplendidiſſima ciuitate laudabiliter optimam legum gubernatio-
nem extendentem : et Dorotheum * uirum*, illuſtrem et facundiſſimum quaeſto-
rium, quem in Verutienſium ſplendidiſſima ciuitate leges diſcipulis tradentem pro
pter eius Vptimam opinionem et gloriam ad nos deduximus , participémque hu-
ius operis fecimus . ſed et Anatolium uirum illuſtrem magiſtrum,qui et ipſe apud
Verutienſes iuris interpres conſtitutus ad hoc opus allectus eſt,uir ab antiqua ſtirpe
legitima procedens , cum et pater eius Leontius,et auus Eudoxius * qui poſt Patri-
cium inclytae recordationis quaeſtorium et anteceſſorem, et Leontium uirum glo
rioſiſſimum praefectorem,conſularem,atque Patricium filium eius*, optimam ſui
memoriam in legibus reliquerunt. necnon Cratinum uirum illuſtrem,et comitem
ſacrarum largitionum,et optimum anteceſſorem huius almae urbis conſtitutum.
qui omnes ad praedictum opus electi ſunt unà cum Stephano , Mena, Proſdocio,
Eutolmio, * Timotheo,* Leonide,Leontio,Platone,Iacobo,Conſtantino, Iohan-
ne,uiris prudentiſſimis,qui patroni quidem ſunt cauſarum apud maximam ſedem

praefecturae quae orientalibus praetoriis praesidet. Omne autem suae nirtutis te-
stimonium undiqne accipientes, et à nobis ad tanti operis consummationem el:ctl
sunt, et cum omnes in unum conuenerunt gubernatione Tribuniani uiri excelsi,
ut tantum opus nobis auctoribus possint conficere, Deo propitio in praedictos
7 quinquaginta libros opus consummatum est. Tanta autem * à * nobis antiqui-
tati habita est reuerentia, ut nomina prudentium taciturnitati tradere nullo patia-
mur modo: sed unusquisque eorum qni anctor legis fuit, nostris digestis inscriptus
est: hoc tantummodo à nobis effecto, ut si quid in legibus eorum uel superuacuum
uel iNperfectum uel minus idoneum uisum est: uel adiectionem, uel deminutio-
nem necessariam accipiat, et rectissimis tradatur regulis, et in multis similibus uel
contrarIs quod rectius habere apparebat, hoc pro aliis omnibus positum est. uná
que omnibus auctoritate indulta, ut quidquid ibi scriptum est, hoc nostrum appa-
reat, et ex nostra uoluntate compositum: nemine audente comparare ea quae
antiquitas habebat, et quae nostra auctoritas introduxit. quia multa et maxima
sunt, quae propter utilitatem rerum transformata sunt. adeo ut etsi principalis
constitutio fuerat in ueteribus libris relata, neque ei pepercimus, sed et hoc corri-
gendum esse putauimus, et in melius restaurandum. nominibus etenim ueteribus
relictis, quidquid legum ueritati decorum et necessarium fuerat, hoc nostris emen
dationibus seruauimus. et propter hanc causam et si quid inter eos dubitabatur,
8 hoc iam in tutissimam peruenit quietem, nullo titubante relicto. Sed cum pro-
speximus quòd ad portandam tantae sapientiae molem non sunt idonei homines
rudes, et qui in primis legum uestibulis stantes intrare ad arcana eorum properant:
et aliam mediocrem emendationem praeparandam esse censuimus, ut sub ea colo
rati, et quasi primitiis omnium iNbuti, possint ad penetralia eorum intrare, et for-
mam legum pulcherrimam non coniuentibus oculis accipete. Et ideo Triboniano
uiro excelso, qui ad totius operis gubernationem electus est, necnon Theophilo
et Dorotheo uiris illustribus et facundissimis antecessoribus accersitis, mandaui
mus quatenus libris, quos ueteres composuerunt, qui prima legum argumenta
continebant, et institutiones uocabantur, separatim collectis, quidquid ex his uti-
le et aptissimum et undique sit elimatum, et rebus quae in praesenti aeuo in usu uer
tuntur, consentaneum inuenitur, hoc et capere studeant, et quattuor libris repone-
re, et totius eruditionis prima fundamenta atque elementa ponere: quibus iuBenes
suffulti possint grauiora et perfectiora legum scita sustentare. Admonuimus au-
tem eos, ut memores etiam nostrarum fiant constitutionum, quas pro emendatio-
ne iuris promulgauimus. et in confectione institutionum etiam eadem emendatio
ne ponere non morentur: ut sit manifestum et quid antea Bacillabat, et quid postea
in stabilitatem redactum est. Quod opus ab his perfectum, ut nobis oblatum et re
lectum est, et prono suscepimus animo, et nostris sensibus non indignum esse iudica
Bimus, et praedictos libros constitutionum uicem habere iussimus: quod et in ora-
tione nostra, quam eisdem libris praeposuimus, apertius declaratur. Omni igitur
9 Romani iuris dispositione composita, et in tribus uoluminibus, id est institutionum,
et digestorum seu pandectarum, nec non constitutionum, perfecta, et in tribus an-
nis consummata, quae ut primùm separari coepit, neque in totum decennium com
pleri sperabatur: omnipotenti Deo et hanc operam ad hominum sustentationem
piis optulimus animis, uberésque gratias maximae Deitati reddidimus, quae nobis
praestitit et bella filiciter agere, et bonesta pace perpotiri, et non tantùm nostro,
sed etiam omni aeuo tam instanti quàm posteriori leges optimas ponere. Omni-
bus itaque hominibus eandem sanctionem manifestam facere, necessarium * esse *
perspeximus: ut sit eis cognitum, quanta confusione et infinitate absoluti, in quam
moderationem et legitimam ueritatem peruenerunt: legésque in posterum ha-
beant tam directas quàm coNpendiosas, omnibúsque in promptu positas, et ad

possidendi libros earum facilitatem idoneas: ut non mole diuitiarum expensa pos
sint homines superuaQũae legum multitudinis adipisci uolumina, sed uilissima pe-
cunia facilis eorum comparatio pateat tam ditioribus quàm tenuioribus, minimo
pretio magna prudentia reparanda. Si quid autem in tanta legum compositio 10
ne quae ab immenso librorum numero collecta est, simile forsitan raró inuenia-
tur, nemo hoc uituperandum existimet: sed primùm quidem iNbecillitati huma-
nae, quae naturaliter inest, hoc inscribat: quia omnium habere memoriam, et peni
tus iNullo peccare, diuinitatis magis quàm mortalitatis est: quod et à maioribus
dictum est. deinde sciat quòd similitudo in quibusdam et his breuissimis adsumpta
non inutilis est: et nec citra nostrum propositum hoc subsecutum. aut enim ita lex
necessaria erat, ut diuersis titulis propter rerum cognationem applicari eam opor-
teat: aut cum fuerat aliis diuersis permixta, impossibile erat * eam * per partes de-
trahi, ne totum confundatur. et in his partibus in quibus perfectissimae uisiones ex
positae ueterum fueraut, quod particulatim in eas fuerat sparsum, hoc diuidere ac
separare, penitus erat inciuile: ne tam sensus quàm aures legentium ex hoc pertur-
bentur. Similíque modo si quid principalibus constitutionibus cautum est, hoc
in digestorum uolumine poni nullo concessimus modo: quasi constitutionum re-
citatione sufficiente: nisi et hoc raró ex hisdem causis quibus similitudo adsumpta
est. Contrarium autem aliquid in hoc codice positum nullum sibi locum uEn 11
dicaBit, nec inuenitur, si quis suptili animo diuersitatis rationes excutiet. sed est ali-
quid nouum inuentum, uel occultè positum, quod dissonantiae querellam dissol
uit, et aliam naturam inducit discordiae fines effugientem. Sed et si quid for 12
sitan praetermissum est, quod in tantis milibus quasi in profundo positum latita-
bat, et cum idoneum fuerat poni, obscuritate inuolutum necessarió derelictum est:
quis hoc adprehendere recto animo possit? primó quidem propter ingenii morta
lis exiguitatem: deinde propter ipsius rei uitium, quod multis inutilibus permix-
tum nullam sui ad eruendum praebuit copiam: † dein quòd multo utilius est pau- † deinde
ca idonea effugere, quàm multis inutilibus homines praegraBare. Mirabile 13
autem aliquid ex his libris emersit, quòd multitudo antiqua praesente breuitate
paucior inBenitur. homines etenim qui antea lites agebant, licet multae leges fue
rant positae, tamen ex paucis lites perferebant, uel propter inopiam librorum
quos coNparare eis iNpossibile erat, uel propter ipsam inscientiam. et uoluntate iu
dicum magis quàm legitima auctoritate lites dirimebantur. In praesenti autem
consummatione nostrorum digestorum è tantis leges collectae sunt uolumini-
bus, quorum et nomina antiquiores homines non dicimus nesciebant, sed nec
umquam audiebant. quae omnia collecta sunt substantia amplissima congregata:
ut egena quidem antiqua multitudo inueniatur, opulentissima autem breuitas no
stra efficiatur. Antiquae autem sapientiae librorum copiam maximè Tribonianus
uir excellentissimus praebuit, in quibus multi fuerant et ipsis eruditissimis homini
bus incogniti, quibus omnibus perlectis, quidquid ex his pulcherrimum erat, hoc
semotum in optimam nostram compositionem peruenit. Sed huius operis condi-
tores non solùm ea uolumina perlegerunt, ex quibus leges positae sunt: sed etiam
alia multa, quae, nihil uel utile uel nouum eis inuenientes, quod exceptum nostris
digestis applicarent, optimo animo respuerunt. Sed quia diuinae quidem res 14
perfectissimae sunt, humani uerò iuris condicio semper infinitum decurrit, et nibil
est in ea quod stare perpetuò possit, multas etenim formas edere natura nouas de-
properat, non desperamus quaedam postea emergi negotia, quae adhuc legum la
queis non sunt innouata. si quid igitur tale contigerit, Augustum imploretur re-
medium: quia ideo Imperialem fortunam rebus humanis Deus praeposuit, ut pos-
sit omnia quae nouiter contingunt, et emendare, et componere, et modis et regu-
lis competentibus tradere. et hoc non primùm à nobis dictum est, sed ab antiqua

descendit prosapia: cum et ipse Iulianus legum et edicti perpetui suptilissimus conditor, in suis libris hoc retulit: ut si quid imperfectum inueniatur, ab Imperiali sanctione hoc repleatur. et non ipse solus, sed et Diuus Hadrianus in compositione edicti, et senatusconsulto quod eam secutum est, hoc apertissimè definiuit, ut si quid in edicto positum non inuenitur, hoc ad eius regulas eiúsque coniecturas et

15 imitationes possit noua instruere auctoritas. Haec igitur omnia scientes patres conscripti, et omnes orbis terrarum homines, gratias quidem amplissimas agite summae Diuinitati, quae uestris temporibus tam saluberrimum opus seruauit. quo enim antiquitas digna diuino non est uisa iudicio, hoc uestris temporibus indultum est. Hasce itaque leges et adorate et obseruate omnibus antiquioribus quiescentibus. nemóque uestrum audeat uel comparare eas prioribus, uel si quid dissonans in utroque est, requirere. quia omne quod hic positum est, hoc unicum et solum obseruari censemus. Nec in iudicio, nec in alio certamine, ubi leges necessariae sunt, ex aliis libris, nisi ab iisdem institutionibus, nostrísque digestis, et constitutionibus à nobis compositis uel promulgatis, aliquid uel recitare uel ostendere conetur: nisi temerator uelit falsitatis crimine subiectus, unà cum iudice qui † eorum audientiam † patiatur, poenis grauissimis laborare.

† eis
† accommodauit

16 Ne autem incognitum uobis fiat, ex quibus ueterum libris haec consummatio ordinata est, iussimus et hoc in primordiis digestorum nostrorum inscribi: ut manifestissimum sit, ex quibus legislatoribus, quibúsque libris eorum, et quod milibus hoc iustitiae Romanae templum aedificatum est. Legislatores autem uel commentarores eos elegimus, qui digni tanto † opere rant, et quos et anteriores piissimi principes admittere non sunt indignati: omnibus uno dignitatis apice inpertito, nec sibi cuidam aliquam praerogatiuam uindicaute. cum enim constitutionum uicem et has leges optinere censuimus, quasi ex nobis promulgatas: quid amplius, aut minus in quibusdam esse intellegatur, cum una dignitas, una potestas omnibus est indulta?

† opere fuerant

17 Hoc autem, quod et ab initio nobis uisum est, cum hoc opus fieri Deo aduuente mandabamus, tempestiuum nobis uidetur et in praesenti sancire: ut nemo neque eorum qui in praesenti iuris peritiam habent, neque (qui) postea fierent, audeat commentarios hisdem legibus adnectere: nisi tantùm si uelit eas in graecam uocem transformare sub eodem ordine, eáque consequentia, sub qua et uoce Romanae positae sunt: hoc quod Graeci κατὰ πόδα dicunt. et si qui forsitan per titulorum suptilitatem adnotare maluerint, et ea quae paratitla nuncupantur, componere. alias autem legum interpretationes, immo magis peruersiones, eos iactare non concedimus: ne uerbositas eorum aliquid legibus nostris adferat ex confusione dedecus. quod et in antiquis edicti perpetui commentatoribus factum est, qui opus moderatè confectum huc atque illuc in diuersas sententias producentes, *contrahentes,) in infinitum detraxerunt, ut paenè omnem Romanam sanctionem esse confusam. Quos si passi non sumus, quemadmodum posteritatis admittatur uana discordia? Si quid autem tale facere ausi fuerint, ipsi quidem falsitatis rei constituantur, uolumina autem eorum omnimodo corrumpentur. Si quid uerò, ut supra dictum est, ambiguum fuerit uisum: hoc ad Imperiale culmen per iudices referatur, et ex auctoritate Augusta manifestetur, cui soli concessum est leges et condere et interpretari. Eandem autem poenam falsitatis constituimus et aduersus eos qui in posterum leges nostras per siglorum obscuritates ausi fuerint conscribere. omnia enim, id est et nomina prudentium, et titulos, et librorum numeros, per consequentias litterarum uolumus, non per sigla manifestari: ita ut qui talem librum sibi pararerit, in quo sigla posita sunt in qualemcumque locum libri uel uoluminis, sciat inutilis se esse codicis dominum. neque enim licentiam aperimus ex tali codice in iudicium aliquid recitare, qui in quacumque sua parte siglorum habet malitias. Ipse autem librarius qui eas inscribere ausus fuerit, non solùm criminali poena,

ſecundum quod dictnm eſt,plectetur: ſed etiam libri aeſtimationem in duplum do
mino reddat,ſi et ipſe dominus ignorans talem librum uel comparauerit,uel confi
ci curauerit.quod et antea à nobis diſpoſitum eſt et in latina conſtitutione er in
graeca quam ad legum profeſſores dimiſimus. Leges autem noſtras,quae in his 18
codicibus,id eſt inſtitutionum ſeu elementorum, et digeſtorum uel pandectarum
poſuimus, ſuum optinere robur ex tertio noſtro feliciſſimo ſancimus conſulatu
praeſentis duodecimae indictionis,tertio calendas Ianuarias, in omne aeuum uali-
turas, et unà cum noſtris conſtitutionibus pollentes, et ſuum uigorem in iudiciis
oſtendentes in omnibus cauſis, ſiue quae poſtea emerſerint,ſiue quae in iudiciis
adhuc pendent,nec eas iudicialis uel amicalis forma compeſcuit. quae enim iam
uel iudiciali ſententia finita ſunt,uel amicali pacto ſopita,haec reſuſcitari nullo uo-
lumus modo. Bene autem properauimus in tertium noſtrum conſulatum et has
leges edere: quia maximi Dei et domini noſtri Iheſu Chriſti auxilium feliciſſimum
eum noſtrae reipublicae donauit: cum in hunc et bella Parthica abolita ſunt,et
quieti perpetuae tradita,et tertia pars mundi nobis adcreBit. poſt Europam enim
et Aſiam et tota Libva noſtro imperio adiuncta eſt,et tanto operE legum caput im
poſitum eſt: omnia caeleſtia dona noſtro tertio conſulatu Indulta. Omnes itaque
iudices noſtri pro ſua iuriſdictione eaſdem leges † ſuſpiciant, et tam in ſuis iudi- † ſuſcipiant
ciis, quàm in hac regia urbe habeant,et proponant,et praecipuè uir excelſus hu-
ius almae urbis praefectus. curae autem erit tribus excelſis praefectis praetoriis,
tam orientalibus quàm Illvricis necnon Libvcis, per ſuas auctoritates omnibus
qui ſuae iuriſdictioni ſuppoſiti ſunt, eas manifeſtare. Data ſeptimodecimo
calendis Ianuariis Iuſtiniano domino noſtro ter conſule.

FELICITER.

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΥ ΚΑΙ Θ͞Υ ΗΜΩΝ Ι͞Η͞Υ Χ͞Υ.

ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΚΑΙΣΑΡ, ΦΛ. ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ, ΑΛΑΜΑΝΝΙΚΟΣ, ΓΟΤΘΙΚΟΣ, ΦΡΑΓΚΙΚΟΣ, ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ, ΑΝΤΙΚΟΣ, ΑΛΑΝΙΚΟΣ, ΒΑΝΔΑΛΙΚΟΣ, ΑΦΡΙΚΑΝΟΣ, ΕΥΣΕΒΝΣ, ΕΥΤΥΧΝΣ, ΕΝΔΟΞΟΣ, ΝΙΚΝΤΝΣ, ΤΡΟΠΑΙΟΥΧΟΣ, ΑΕΙΣΕΒΑΣΤΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΤΝ ΜΕΓΑΛΝ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΤΩ ΔΝΜΩ, ΚΑΙ ΠΑΣΑΙΣ ΤΑΙΣ ΤΝΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΝΣ ΗΜΩΝ ΠΟΛΕΣΙΝ.

ΔΕΔΩΚΕΝ ΝΜΙΝ Ο ΘΕΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΠΕΡΣΑΣ ΕΙΡΝΝΝΝ ΜΕΤΑ ΤΟ ΚΑΤΑ ΒΑΝΔΙΛΩΝ ΤΡΟΠΑΙΟΝ ΚΑΙ ΤΝΝ ΟΛΝΝ ΛΙΒΥΝΣΚΤΝΣΙΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΝΣ ΟΝΟΜΑΣΤΟΤΑΤΗΣ ΚΑΡΧΗΔΟΝΟΣ ΕΠΑΝΑΛΑΝΨΙΝ ΚΑΙ ΤΟ ΤΝΣ ΕΠΑΝΑΝΕΩΣΕΩΣ ΕΙΣ ΠΕΡΑΣ ΑΓΑΓΕΙΝ ΤΩΝ ΠΡΟ ΝΜΩΝ ΒΕΒΑΣΙΛΕΥΚΟΤΩΝ ΕΠΕΙ ΟΥΔΕ ΕΙΣ ΝΟΥΝ ΒΑΛΛΕΣΘΑΙ ΗΛΠΙΣΕΝ ΑΝ, ΟΥΤΕ ΔΥΝΑΤΟΝ ΟΛΩΣ. ΑΥΤΟ ΑΝ ΕΝΟΜΙΣΘΗ.

ΟΥΚ ΕΝ ΤΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ ΜΟΝΟΝ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΕΝ ΤΑΙΣ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΣΙ ΠΡΟΣ ΑΠΑΣΑΝ ΑΪΞΙΝ ΣΥΜΦΩΝΙΑΝ ΤΕ ΚΑΙ ΔΙΑΦΩΝΙΑΝ, ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΝ ΜΑΧΟΜΕΝΟΝ ΑΥΤΝΣ ΕΞΕΛΕΙΝ: ΤΟ ΔΕ ΤΑΥΤΟΝ ΤΕ ΚΑΙ ΟΜΟΙΟΝ ΕΞΩΘΝΣΑΙ. ΜΙΑΝ ΔΕ ΑΥΤΝ ΚΑΛΛΟΥΣ ΙΔΕΑΝ ΠΑΡΑΣΧΕΙΝ, ΩΣΤΕ ΕΝΑ ΤΟΝ ΚΕΙΜΕΝΟΝ ΕΦΕΚΑΣΤΩ ΚΑΘΕΣΤΑΝΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙ ΝΟΜΟΝ ΤΝΣ ΑΝΩΘΕΝ ΡΟΠΗΣ, ΚΑΙ ΤΝΣ ΕΚΕΙΘΕΝ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΕΙΑΣ ΙΔΙΟΝ ΝΝ, ΑΛΛ' ΟΥΚ ΑΝΘΡΩΠΙΝΝΣ ΤΙΝΟΣ ΔΙΑΝΟΙΑΣ Ν ΕΓΧΕΙΡΝΣΕΩΣ Η ΔΥΝΑΜΕΩΣ ΟΛΩΣ. ΝΜΕΙΣ ΟΥΝ ΤΟΥΤΟ ΔΗ ΤΟ ΣΥΝΝΘΙΣΜΕΝΟΝ ΗΜΙΝ, ΤΑΣ ΧΕΙΡΑΣ ΕΙΣ ΘΕΟΝ ΑΝΑΤΕΙΝΑΝΤΕΣ, ΚΑΙ ΑΙΤΝΣΑΝΤΕΣ ΝΜΙΝ ΑΥΤΟΝ ΣΥΛΛΑΒΕΙΝ, ΕΝΕΧΕΙΡΝΣΑΜΕΝ ΤΕ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΝ ΕΞΕΙΡΓΑΣΑΜΕΘΑ: ΤΡΙΒΩΝΙΑΝΩ ΤΩ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΩ ΜΑΓΙΣΤΡΩ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΚΥΑΙΣΤΟΡΩΝ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΝΜΩΝ ΠΑΛΑΤΙΟΥ, ΚΑΙ ΥΠΑΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΝΝ ΟΛΝΝ ΥΠΟΥΡΓΙΑΝ ΧΡΝΣΑΜΕΝΟΙ, ΚΑΙ ΤΙΣΙΝ ΑΛΛΟΙΣ ΕΝΔΟΞΟΙΣ ΤΕ ΚΑΙ ΣΟΦΟΙΣ ΑΝΔΡΑΣΙΝ: ΕΡΩΤΩΝΤΕΣ ΜΕΝ ΑΕΙ ΤΟ ΓΙΓΝΟΜΕΝΟΝ: ΤΟ ΔΕ ΑΜΦΙΣΒΝΤΝΣΙΜΟΝ ΜΑΝΘΑΝΟΝΤΕΣ: ΠΑΣΙΝ ΔΕ ΕΚ ΤΝΣ ΕΝΔΙΔΟΜΕΝΝΣ ΝΜΙΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΝΜΩΝ ΙΝΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΓΝΩΣΕΩΣΤΕ ΚΑΙ ΘΑΛΨΕΩΣ ΕΠΙΤΙΘΕΝΤΕΣ ΠΕΡΑΣ ΠΡΟΣΝΚΟΝ. ΤΑΣ ΜΕΝ ΟΥΝ ΕΥΣΕΒΕΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΗΔΗ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΔΩΔΕΚΑ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΠΕΡΙΣΤΕΙΛΑΝΤΕΣ ΤΟ ΤΝΣ ΝΜΕΤΕΡΑΣ ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ ΕΠΩΝΥΜΟΝ ΣΥΝΤΕΘΕΙΚΑΜΕΝ ΒΙΒΛΙΟΝ: ΝΥΝ ΔΕ ΤΑΣ ΑΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΝΟΜΟΘΕΤΝΣΑΝΤΩΝ, ΣΥΝΑΓΑΓΟΝΤΕΣ ΓΝΩΜΑΣ ΕΚ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΑΠΕΡ ΝΝ ΜΕΝ ΑΜΦΙ ΤΑ ΔΙΣΧΙΛΙΑ: ΑΡΙΘΜΟΝ ΔΕ ΕΙΧΟΝ ΣΤΙΧΩΝ ΜΥΡΙΑΔΩΝ ΤΡΙΑΚΟΣΙΩΝ, ΕΠΙ ΕΜΜΕΤΡΟΝΤΕ ΑΜΑ ΚΑΙ ΕΥΣΥΝΟΠΤΟΝ ΣΥΝΝΓΑΓΟΜΕΝ ΑΘΡΟΙΣΜΑ. ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΟΥΝ ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΠΕΠΟΙΝΜΕΘΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΑ ΝΥΝ, ΑΝΩΘΕΝ ΣΥΝΑΓΑΓΟΝΤΕΣ ΤΟ ΧΡΝΣΙΜΟΝ, ΚΑΙ ΑΠΑΣΑΣ ΤΑΣ ΖΝΤΝΣΕΙΣ ΤΕΜΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΔΕΝ ΚΑΤΑΛΙΠΟΝΤΕΣ ΕΤΙ ΣΤΑΣΙΑΖΟΜΕΝΟΝ. ΟΠΕΡ ΒΙΒΛΙΟΝ digesta, ΕΙΤΕ ΠΑΝΔΕΚΤΝΝ ΠΡΟΣΝΓΟΡΕΥΣΑΜΕΝ. ΕΚ ΤΕ ΤΟΥ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΕΧΕΙΝ ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ ΤΕ ΚΑΙ ΔΙΑΤΥΠΩΣΕΙΣ: ΕΚ ΤΕ ΤΟΥ ΤΟ ΠΑΝ ΕΙΣ ΕΝ ΑΘΡΟΙΣΘΕΝ ΥΠΟΔΕΞΑΣΘΑΙ, ΤΑΥΤΝΝ ΑΥΤΩ ΘΕΜΕΝΟΙ ΤΝΝ ΠΡΟΣΝΓΟΡΙΑΝ: ΟΤ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩΤΕ ΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕΚΑ ΜΥΡΙΑΔΩΝ ΣΤΙΧΩΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΑΥΤΩ ΔΟΝΤΕΣ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΕΠΤΑ ΤΟΥΤΟ ΔΙΑΘΕΜΕΝΟΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΟΥ ΠΑΡΕΡΓΩΣ, ΑΛΛΑ ΤΝΣ ΤΩΝ ΑΡΙΘΜΩΝ ΦΥΣΕΩΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΡΜΟΝΙΑΣ ΣΤΟΧΑΣΑΜΕΝΟΙ: ΤΑΤΕ ΓΑΡ ΚΑΛΟΥΜΕΝΑ ΠΑΡΑ ΠΑΣΙ ΠΡΩΤΑ ΕΝ ΤΕΣΣΑΡΣΙ ΑΠΕΘΕΜΕΘΑ ΒΙΒΛΙΟΙΣ. ΕΦΕΞΝΣ ΤΕ ΤΑ de iudiciis ΕΝ ΕΤΕΡΟΙΣ ΕΠΤΑ. ΚΑΙ ΤΑ de rebus, ΟΥΚ ΕΝ ΠΛΕΙΟΣΙ ΤΩΝ ΟΚΤΩ: ΤΟ ΔΕ ΕΦΕΞΝΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΜΕΡΟΣ, ΟΠΕΡ ΔΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΤΕ ΑΜΑ ΚΑΙ ΜΕΣΟΝ ΕΣΤΙ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ, ΟΚΤΩ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ ΕΝΑΠΕΘΕΜΕΘΑ: ΕΝ ΟΙΣ ΕΣΤΙ ΜΕΝ Ν ΥΠΟΘΝΚΑΡΙΑ, ΟΥ ΠΟΡΡΩ ΠΟΥ ΤΗΣ pigneraticias ΑΦΕΣΤΩΣΑ: ΕΣΤΙ ΔΕ ΚΑΙ aedilicion ΗΔΙΚΤΟΝ, ΚΑΙ Ν ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΚΝΙΚΝΣΕΩΝ ΕΠΕΡΩΤΝΣΙΣ, ΑΠΕΡ ΑΜΦΩ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΜΑΤΑ ΜΕΝ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ ΤΩΝ ΠΡΑΣΕΩΝ: ΠΟΡΡΩ

ΔΕ ΠΟΥ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΑΠΩΚΙΣΜΕΝΑ, ΣΥΝΗΓΑΓΟΜΕΝ ΕΓΓΥΘΕΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΑ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑΝ. ΙΝΑ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΥΤΩΝ ΔΙΑΛΕΓΟΜΕΝΑ ΜΗ ΠΟΡΡΩ ΔΙΕΣΤΗΚΟΙΕΝ ΑΛΛΗΛΩΝ. ΕΙΤΑ ΕΠΗΓΑΓΟΜΕΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΤΑ ΤΕ ΠΕΡΙ ΤΟΚΩΝ ΕΓΓΕΙΩΝ, ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ: ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΣΥΜΒΟΛΑΙΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΠΑΡΟΔΟΥ ΜΑΡΤΥΡΩΝ, ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΕΩΝ, ΕΙΣ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝ: ΤΡΙΑ ΔΕ ΤΑΥΤΑ ΜΟΝΟΒΙΒΛΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΤΩΝ de rebus ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΝ ΣΥΝΕΓΓΥΣ ΑΛΛΗΛΩΝ ΚΑΤΑΘΕΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΑΥΘΙΣ ΤΑ ΠΕΡΙ ΜΝΗΣΤΡΩΝ, ΚΑΙ ΓΑΜΩΝ, ΚΑΙ ΠΡΟΙΚΟΣ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΗΜΕΝΑ ΣΥΝΑΓΑΓΟΝΤΕΣ ΤΡΙΑ ΔΕΔΩΚΑΜΕΝ ΕΧΕΙΝ, ΚΑΙ ΤΑΥΤΗ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΕΙ ΒΙΒΛΙΑ: ΚΑΙ ΜΗΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΗΔΕΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΔΥΟ ΤΑΥΤΑ ΔΗ ΤΑ de Tutelis ΠΑΡΑ ΠΑΣΙΝ ΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝΑ, ΚΑΝΤΑΥΘΑ ΣΥΝΕΚΕΦΑΛΑΙΩΣΑΜΕΘΑ ΤΗΝ ΤΩΝ ΟΚΤΩ ΤΟΥΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΝ, ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΤΑΤΟΝ, ΩΣ ΕΙΡΗΤΑΙ ΤΟΥΤΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΠΑΣΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΠΕΠΟΙΗΜΕΘΑ. ΤΑ ΚΑΛΛΙΣΤΑ ΔΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΩΤΑΤΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΕΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΑΝΑΓΡΑΨΑΜΕΝΟΙ. ΤΑ ΔΕ ΑΝ ΠΕΡΙ ΔΙΑΘΗΚΩΝ, ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΓΕ ΛΗΓΑΤΩΝ, ΚΑΙ ΦΙΔΕΪΚΟΜΜΙΣΣΩΝ ΑΠΑΝΤΑ ΣΥΝΗΓΑΓΟΜΕΝ ΕΙΣ ΕΝΝΕΑ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΡΙΘΜΟΝ, ΩΝ ΗΓΕΙΤΑΙ ΜΕΝ ΤΑ ΠΕΡΙ ΔΙΑΘΗΚΩΝ, ΚΑΙ ΚΩΔΙΚΙΛΛΩΝ ΤΩΝ ΤΕ ΚΑΘΟΛΟΥ ΦΑΜΕΝ, ΤΩΝ ΤΕ, ΑΣ ΠΟΙΟΥΣΙΝ ΩΣ ΒΟΥΛΟΝΤΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΔΥΟ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ, ΚΑΙ de Testamentis ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ: ΠΕΝΤΕ ΔΕ ΕΦΕΞΗΣ ΤΑ ΠΕΡΙ ΛΗΓΑΤΩΝ, ΚΑΙ ΦΙΔΕΪΚΟΜΜΙΣΣΩΝ, ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΤΗΣ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ ΔΙΑΛΕΓΟΜΕΝΑ. ΚΑΙ ΕΠΕΙΔΗΠΕΡ Ο ΤΟΥ Falcidiu ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΕΧΗΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΡΜΟΔΙΟΣ ΗΝ ΤΩΝ ΛΗΓΑΤΩΝ ΚΑΙ ΦΙΔΕΪΚΟΜΜΙΣΣΩΝ ΙΔΙΟΤΗΤΙ, ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΔΗ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝ ΕΥΘΥΣ ΤΗ ΤΩΝ ΛΗΓΑΤΩΝ ΥΠΕΘΗΚΑΜΕΝ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ, ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΛΟΝ ΑΝΑΘΕΝΤΕΣ ΑΥΤΩ ΜΕΤΑ ΤΙΝΟΣ ΒΡΑΧΕΙΑΣ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ. ΚΑΙ ΑΥΘΙΣ ΕΠΕΙΔΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΟΥ Falcidiu ΜΙΜΗΣΙΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΦΙΔΕΪΚΟΜΜΙΣΣΩΝ ΗΝ ΤΟ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΝ Trebellianon ΔΟΓΜΑ ΚΑΙ ΤΟΥΤΩ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΝ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΑΥΤΗΣ ΑΠΕΝΕΙΜΑΜΕΝ ΧΩΡΑΝ: ΤΟ ΠΑΝ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΤΑΥΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟ Trebellianon ΣΥΝΑΓΑΓΟΝΤΕΣ, ΚΑΙ ΠΕΡΙΤΤΗΝ ΕΙΝΑΙ ΤΗΝ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙ ΠΗΓΑΣΙΑΝΟΥ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΝ, ΕΥΡΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑΣ ΑΛΟΓΟΥΣ ΤΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ ΤΟΥΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΑΣ ΤΕ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΑΣ ΑΝ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΛΑΙ ΜΙΣΗΣΑΝΤΕΣ, ΠΕΡΙΝΕΝΟΗΜΕΝΑΣ ΤΕ ΚΑΙ ΕΠΙΖΗΜΙΟΥΣ ΕΚΑΛΟΥΝ ΚΑΙ ΑΠΛΟΥΣΤΕΡΩ ΤΙΝΙ ΛΟΓΩ ΤΟ ΠΑΝ ΤΟΥΤΟ ΣΧΗΜΑ ΣΥΝΑΘΡΟΙΣΑΝΤΕΣ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΤΡΕΒΕΛΛΙΑΝΙΟΥ ΜΕΘΑΡΜΟΣΑΜΕΝΟΙ ΤΑΞΙΝ, ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΔΗ ΤΟ ΠΕΜΠΤΟΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΟΛΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΙΣ ΕΝΝΕΑ ΤΟΥΤΟΙΣ ΑΝΕΙΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΙΣ, ΕΝ ΟΙΣ ΟΥΔΕΝ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΚΑΔΟΥΚΩΝ ΗΜΙΝ ΕΙΡΗΤΑΙ, ΔΙΟΤΙ ΚΑΙ ΤΑΥΤΑ ΚΑΤΑ ΤΙΝΑ ΧΡΕΙΑΝ ΟΥΚ ΕΥΤΥΧΗ ΤΗ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙΠΟΛΑΣΑΝΤΑ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ΚΑΙ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΔΕΙΝΟΝ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ ΠΟΛΕΜΩΝ, ΟΥΚ ΕΧΡΗΝ ΕΝ ΚΑΙΡΟΙΣ ΠΟΛΙΤΕΥΕΣΘΑΙ, ΚΑΘ ΟΥΣ Ο ΘΕΟΣ ΕΙΡΗΝΗΝ ΤΕ ΔΕΔΩΚΕΝ ΗΜΙΝ ΑΓΕΙΝ: ΕΚ ΤΕ ΤΩΝ ΕΝΔΟΝ, ΕΚ ΤΕ ΤΩΝ ΕΞΩΘΕΝ, ΚΑΙ ΟΤΑΝ ΔΕΟΙ ΠΟΛΕΜΕΙΝ ΡΑΣΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΡΟΠΗΣ ΤΩΝ ΕΝΑΝΤΙΩΝ ΚΡΑΤΕΙΝ. ΕΠΕΤΑΙ ΔΕ ΗΜΙΝ ΚΑΙ ΕΚΤΗ ΤΙΣ ΜΟΙΡΑ ΤΟΥΤΟΥ ΔΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ, ΟΚΤΩ ΠΕΡΙΚΕΚΛΕΙΣΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΙΣ: ΑΡΧΕΤΑΙ ΔΕ ΚΑΛΩΣ ΕΚ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝΩΝ ΔΙΑΚΑΤΟΧΩΝ: ΑΣ ΗΜΕΙΣ ΟΜΟΙΩΣ ΤΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ ΚΑΤΑΣΚΕΨΑΜΕΝΟΙ, ΤΑΣ ΤΕ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΥ ΓΕΓΟΝΟΤΑΣ, ΤΑΣ ΤΕ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ ΦΕΡΟΜΕΝΑΣ, ΕΚ ΠΟΛΛΗΣ ΤΗΣ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΣΥΓΧΥΣΕΩΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΣΑΦΕΙΑΣ: ΕΙΣ ΚΑΘΑΡΑΝ ΗΓΑΓΟΜΕΝ ΣΥΝΤΟΜΙΑΝ: ΔΥΟ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΥΤΑΙΣ ΑΡΙΘΜΟΝ ΑΡΚΕΙΝ ΝΕΝΟΜΙΚΟΤΕΣ. ΠΡΟΣΑΝΑΠΛΕΞΑΜΕΝ ΔΕ ΑΥΤΟΙΣ ΚΑΙ ΤΑΣ ΕΞ ΑΔΙΑΘΕΤΟΥ ΚΑΛΟΥΜΕΝΑΣ ΑΠΑΣΑΣ ΔΙΑΔΟΧΑΣ, ΚΑΙ ΑΥΤΑΣ ΤΑΣ ΤΩΝ ΓΕΝΩΝ ΤΑΞΕΙΣ, ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΠΙ ΤΟΥΤΟΙΣ ΒΑΘΜΟΥΣ ΕΓΓΡΑΨΑΝΤΕΣ ΤΩ ΒΙΒΛΙΩ, ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΣΧΑΤΙΑΣ ΑΥΤΩΝ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΕΡΤΟΥΛΛΙΑΝΙΟΥ ΤΕ ΚΑΙ Orficianiu ΣΥΝΕΘΗΚΑΜΕΝ ΔΟΓΜΑΤΟΣ. ΕΞ ΩΝ ΜΗΤΕΡΕΣ ΤΕ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΣ ΑΛΛΗΛΩΝ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΓΙΝΟΝΤΑΙ. ΠΡΟΕΙΣΙ ΔΕ ΕΦΕΞΗΣ ΒΙΒΛΙΟΝ ΑΛΛΟ ΤΑ ΤΕ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΣΙΝ ΕΡΓΩΝ, ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΟΛΙΣΘΑΙΝΟΝΤΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΚΑΤΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΟΙΚΗΜΑΤΩΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΤΙ ΚΑΚΟΥΡΓΟΥΝΤΩΝ, ΚΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ ΦΟΡΑΣ ΑΔΙΚΟΥΝΤΩΝ ΤΟΥΣ ΠΕΛΑΣ, ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΘΡΟΙΖΟΝΤΩΝ ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΕΛΗ, ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΓΕ ΔΩΡΕΩΝ, ΤΩΝ ΤΕ ΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΩΝ, ΤΩΝ ΤΕ ΕΙΣ ΕΝΝΟΙΑΝ ΤΕΛΕΥΤΗΣ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΝΟΜΟΘΕΤΟΥΝ, ΚΑΙ ΑΥΘΙΣ

ΕΙ ΤΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΠΟΙΑΣΟΥΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΕΣΤΙΝ, Η ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠΕΡ ΤΑΥ-
ΤΝΣ ΑΓΩΝΩΝ, ΤΟΥΤΟ ΕΝΙ ΠΑΡΑΔΕΔΟΤΑΙ ΕΙΒΛΙΩ: ΕΤΙ ΔΕ ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΝΟ
ΜΝΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΑΥΤΝΣ ΚΤΝΣΕΩΣ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΣΑΓΟΥΣΩΝ ΑΥΤΗΝ ΑΙΤΙΩΝ
ΕΙΣ ΕΝ ΑΠΕΘΕΜΕΘΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ, ΚΑΙ ΕΙΤΙΓΕ ΟΛΩΣ ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΗ
ΕΣΤΙΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝΤΕ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΤΙΝΑ ΚΑΤΑ ΣΦΩΝ ΑΥΤΩΝ
ΟΜΟΛΟΓΟΥΝΤΩΝ ΚΑΙ ΤΝΣ ΤΩΝ ΟΝΤΩΗ ΑΗΑΧΩΡΗΣΕΩΣ, ΚΑΙ ΔΑΝΕΙΣΤΙ-
ΚΗΣ ΤΕ ΚΑΤΟΧΗΣ, ΚΑΙ ΠΡΑΣΕΩΣ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΣ
ΤΕ ΚΑΙ ΚΗΔΕΜΟΝΙΑΣ, ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΗΤΙ ΠΑΘΕΙΝ ΤΟΥΣ ΔΑΝΕΙΖΟΝΤΑΣ ΕΛΑ-
ΒΟΣ, ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΟΜΟΙΩΣ ΕΙΣ ΕΝ ΝΘΡΟΙΣΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΝ, ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΩΝ interdictΩΩ ΤΕ ΤΡΟΠΟΝ ΟΥ ΠΛΕΙΟΣΙΝ ΕΝΟΣ ΠΑΡΑΔΕΔΩΚΑΜΕΝ ΒΙΒΛΙΟΥ: ΕΚΕΙ
ΘΕΝΤΕ ΕΠΙ ΤΑΣ ΠΑΡΑΓΡΑΦΑΣ, ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΠ ΑΥΤΑΙΣ ΤΕΤΑΓΜΕΝΟΥΣ ΕΧΩΡΗ-
ΣΑΜΕΝ ΧΡΟΝΟΥΣ, ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΩΝ ΕΝΟΧΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΑΓΩΓΩΝ ΑΠΕΘΕΜΕΘΑ
ΤΡΟΠΟΝ. ΚΑΙ ΣΥΝΗΓΑΓΟΜΕΝ ΤΟ ΠΑΝ ΔΗ ΤΟΥΤΟ ΜΕΡΟΣ, ΟΥΠΕΡ ΝΓΕΙ-
ΤΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΑΤΟΧΩΝ ΩΣ ΕΙΡΝΤΑΙ, ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ ΕΙΣ ΟΚΤΩ ΒΙ-
ΒΛΙΩΝ ΑΡΙΘΜΟΝ. ΕΚΤΟΝ ΔΗ ΤΟΥΤΟ ΜΕΡΟΣ ΤΝΣ ΟΛΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΑΠΟ
ΘΕΜΕΝΟΙ. ΤΟ ΔΕ ΔΗ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ, ΟΠΕΡ ΕΒΔΟΜΟΝ ΑΠΑ-
ΣΝΣ ΕΣΤΙΝ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ ΕΞ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΡΙΘΜΩ ΠΕΡΙΕΣΤΑΛΤΑΙ: ΑΡ-
ΧΟΜΕΝΟΝ ΜΕΝ ΕΚ ΤΩΝ ΕΠΕΡΩΤΝΣΕΩΝ, ΔΙΑΒΑΙΝΟΝ ΔΕ ΔΙΑ ΤΕ ΤΩΝ ΥΠΕΡ
ΕΓΓΥΗΣ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΩΗ ΧΡΕΩΗ ΚΑΤΑΒΟΛΗΣ, ΚΑΙ ΔΙΑΛΥ-
ΣΕΩΣ ΤΕ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΑΥΤΩΝ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΣΝΓΜΕΝΩΝ ΕΚ ΤΝΣ ΤΩΝ
ΠΡΑΙΤΟΡΩΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΕΠΕΡΩΤΗΣΕΩΝ. ΑΠΕΡ ΑΠΑΝΤΑ ΔΥΟ ΠΑΡ ΗΜΩΝ
ΣΥΝΕΣΤΑΛΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΤΕ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΟΥΔΕ ΕΙΠΕΙΝ ΕΣΤΙΝ
ΟΣΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ, ΠΡΟΪΟΝ ΔΕ ΕΙΣ ΤΟΝ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΕΓΚΛΝΜΑΤΩΗ ΛΟΓΟΝ,
ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΑ ΚΑΤΑΛΕΓΟΝ ΟΠΟΣΑ ΤΩΝ ΤΕ ΜΕΤΡΙΩΤΕΡΩΝ ΕΣΤΙΝ ΑΜΑΡΤΗ
ΜΑΤΩΝ, ΑΠΕΡ ΙΔΙΩΤΙΚΑ ΚΑΛΟΥΣΙΝ, ΟΣΑ ΤΕ ΟΥΧΙ ΤΕΤΑΓΜΕΝΑ ΠΡΟΣΟΝΟ
ΜΑΖΟΥΣΙΗ, ΑΛΛΑ ΤΝΝ ΤΩΝ Extraordinariωn ΑΥΤΟΙΣ ΕΠΙΤΙΘΕΑΣΙΗ ΕΠΩ-
ΝΥΜΙΑΝ. ΑΝΑΒΑΙΝΟΝ ΔΕ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΩΝ ΕΓΚΑΝΜΑΤΩΝ, ΑΠΕΡ
ΣΦΟΔΡΟΤΑΤΑ ΤΕ ΕΣΤΙΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΝ ΕΦ ΕΑΥΤΟΙΣ ΚΑΛΕΙ ΤΝΗ ΠΟΙΝΝΝ.
ΔΥΟ ΔΕ ΚΑΝΤΑΥΘΑ ΒΙΒΛΟΙ. ΤΑΥΤΑ ΔΝ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΩΗ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ ΤΕ
ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ ΣΥΝΕΧΟΥΣΙΗ. ΠΡΟΣΑΝΑΜΕΜΙΚΤΑΙ ΓΑΡ ΑΥΤΟΙΣ, ΚΑΙ ΤΑ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΠ ΕΓΚΛΝΜΑΣΙΝ ΜΕΝ ΑΛΙΣΚΟΜΕΝΩΝ, ΕΑΥΤΟΥΣ ΔΕ ΑΦΑΝΕΙΣ ΚΑ
ΘΙΣΤΑΝΤΩΗ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΥΣΗΣ ΑΥΤΟΙΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΓΟΜΕ-
ΝΝΣ ΤΟΙΣ ΚΑΤΑΔΕΔΙΚΑΣΜΕΝΟΙΣ ΠΟΙΝΗΣ, Ν ΣΥΓΧΩΡΝΣΕΩΣ. ΑΡΞΗ ΔΕ
ΗΜΙΝ ΕΤΕΡΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΠΑΛΙΗ, Ο ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΦΕΣΕΩΝ ΓΙΝΕΤΑΙ ΛΟΓΟΣ,
ΚΟΙΗΟΣ ΩΝ ΕΙΚΟΤΩΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΨΝΦΩΗ, ΤΩΝ ΤΕ ΕΙΣ ΧΡΗΜΑΤΑ: ΤΩΝ
ΤΕ ΕΙΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΦΕΡΟΜΕΝΩΝ: ΟΠΟΣΑ ΔΕ ΥΠΕΡΤΕ ΠΟΛΙΤΩΝ, ΥΠΕΡΤΕ
ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ, ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΝΜΑΤΩΗ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ, ΚΑΙ ΠΑΝΗ
ΓΥΡΕΩΗ ΚΑΙ ΠΟΡΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ, ΚΑΙ ΠΟΙΚΙΛΩΝ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ, ΚΑΙ ΤΝΣ ΔΗ
ΜΟΣΙΑΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΝΤΑΙ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙ: ΟΣΑ ΤΕ ΩΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ
ΤΩΝ ΡΝΜΑΤΩΗ ΕΣΤΙΗ ΟΗΟΜΑΣΙΑΣ, ΚΑΙ ΤΩΗ ΕΝ ΚΑΝΟΣΙΝ ΕΙΡΗΜΕΝΩΗ
ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙ, ΤΑΥΤΑ ΑΠΑΝΤΑ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΗ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΒΙΒΛΙΟΝ. ΤΟΥ-
ΤΟΥ ΔΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ, ΩΠΕΡ ΑΡΧΝ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΩΗ ΕΠΕΡΩΤΝΣΕΩΗ,
ΕΣΤΙΗ ΕΚΤΟΝ ΜΕΝ, ΟΣΟΝ ΠΡΟΣ ΤΝΝ ΟΙΚΕΙΑΝ ΑΡΧΗΝ ΚΑΘΕΣΤΟΣ: ΠΕΝΤΝ
ΚΟΣΤΟΝ ΔΕ ΠΡΟΣ ΤΝΝ ΟΛΗΝ ΤΗΣ ΣΥΗΤΑΞΕΟΣ ΑΡΜΟΝΙΑΝ, ΑΠΕΡ ΑΠΑΝΤΑ
ΣΥΝΤΕΘΕΙΤΑΙΤΕ ΚΑΙ ΕΚΠΕΠΟΝΗΤΑΙ ΚΑΛΩΣΤΕ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡ ΗΜΩΝ ΚΕ-
ΛΕΥΣΕΩΣ ΑΞΙΩΣ: ΠΑΡΑΤΕ ΤΡΙΒΩΝΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΥ, ΚΑΙ ΣΟ-
ΦΩΤΑΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΚΥΑΙΣΤΟΡΩΝ ΤΩΝ ΗΜΕΤΕΡΩΝ ΒΑΣΙ-
ΛΕΙΩΝ, ΚΑΙ ΥΠΑΤΩΝ, ΑΝΔΡΟΣ ΕΝΤΕ ΤΩ ΠΡΑΤΤΕΙΝ, ΕΝΤΕ ΤΩ ΡΝΤΟΡΕΥ
ΕΙΝ, ΕΗΤΕ ΤΩ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ ΓΡΑΦΕΙΗ ΕΥΔΟΚΙΜΟΥΝΤΟΣ: ΤΩΝ ΔΕ ΝΜΕ
ΤΕΡΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΟΥΔΕΝ ΤΙΘΕΜΕΝΟΥ ΠΡΟΣΤΑΞΕΩΝ. ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠ'
ΑΥΤΟ ΤΟ ΠΡΑΓΜΑ ΗΜΙΝ ΕΚΠΟΝΗΣΑΜΕΝΩΝ, ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙ-
ΝΟΥ ΤΕ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑΤΟΥ ΚΟΜΙΤΟΣ ΤΩΗ ΘΕΙΩΗ ΛΑΡΓΙΤΙΟ-
ΝΩΝ, ΚΑΙ ΑΗΤΙΓΡΑΦΕΩΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΣΚΡΙΗΙΟΥ, ΤΩΝΤΕ ΘΕΙΩΝ ΛΙΒΕΛΛΩΝ,
ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΔΙΑΓΝΩΣΕΩΝ, ΧΡΗΣΤΝΗ ΕΑΥΤΟΥ ΔΟΞΑΗ ΗΜΙΝ ΕΝ
ΑΠΑΣΙΝ ΠΑΡΑΣΣΟΜΕΝΟΥ, ΚΑΙ ΠΡΟΣΓΕ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑ
ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ, ΚΑΙ ΝΟΜΟΥΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΔΟΣ ΤΑΥΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ
ΣΕΜΝΩΣΤΕ ΚΑΙ ΑΓΡΥΠΝΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗΣ ΕΠΙΤΝΔΕΥΣΕΩΣ
ΑΞΙΩΣ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ, ΚΑΙ ΔΩΡΟΘΕΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑΤΟΥ ΚΥΑΙ

ΣΤΩΡΙΟΥ, ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΕΝ ΤΗ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΑΝΑΔΕΔΕΙΓΜΕΝΩ ΠΟΛΕΙ, ΦΑΜΕΝ ΔΕ ΤΝΝ ΑΙΔΙΜΟΝΤΕ, ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΑΝΝ ΤΩΝ ΒΝΡΥΤΙΩΝ ΜΝΤΡΟΠΟΛΙΝ: ΟΝ Ν ΠΕΡΙ ΑΥΤΟΥ ΧΡΗΣΤΝ ΔΟΞΑ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΝΜΑΣ ΝΓΑΓΕΝ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΟΝ ΤΩΝ ΜΕΤΑΣΧΕΙΝ ΠΡΟΥΤΡΕΨΑΓΟ ΠΟΝΩΝ. ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΟΥ ΤΕ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΟΥ: ΟΣ ΔΝ ΚΑΙ ΑΥΤΟΣ ΠΑΡΑ ΒΗΡΥΤΙΟΙΣ ΤΑ ΕΚ ΝΟΜΩΝ ΠΑΙΔΕΥΕΙ ΚΑΛΩΣ: ΑΝΝΡ ΕΚ ΤΡΙΓΟΝΙΑΣ ΣΕΜΝΗΣ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑ ΦΟΙΝΙΞΙΗ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΚΑΤΑΒΑΙΝΩΝ: ΑΝΑΦΕΡΕΙ ΓΟΥΝ ΕΙΣ ΛΕΟΝΤΙΟΝ ΤΕ ΚΑΙ ΕΥΔΟΞΙΟΝ, ΑΝΔΡΑΣ ΕΠΙ ΝΟΜΟΙΣ ΜΕΤΑ ΠΑΤΡΙΚΙΟΝ ΤΟΝ ΤΝΣ ΕΥΚΛΕΟΥΣ ΜΝΝΜΝΣ ΚΥΑΙΣΤΩΡΙΟΝ, ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΗΝΣΟΡΑ, ΚΑΙ ΛΕΟΝΤΙΟΝ ΤΟΝ ΠΑΝΕΥΦΝΜΟΝ ΑΠΟ ΥΠΑΡΧΩΝ ΥΠΑΤΩΝ, ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΚΙΟΝ ΤΟΝ ΑΥΤΟΥ ΠΑΙΔΑΣ*ΩΣΤΕ ΘΑΥΜΑΣΜΕΝ)ΤΝΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΟΜΙΤΟΣ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΛΑΡΓΙΤΙΟΝΩΝ, ΝΟΜΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΑΥΤΟΣ ΑΓΑΘΟΣ ΕΞΝΓΝΤΗΣ ΕΠΙ ΤΝΣ ΒΑΣΙΛΙΔΟΣ ΤΑΥΤΗΣ ΕΣΤΙΝ ΠΟΛΕΩΣ, ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΟΙΣ ΣΤΕΦΑΝΟΥ, ΜΗΝΑ, ΠΡΟΣΔΟΚΙΟΥ, ΕΥΤΟΛΜΙΟΥ, ΤΙΜΟΘΕΟΥ, ΛΕΩΝΙΔΟΥ, ΛΕΟΝΤΙΟΥ, ΠΛΑΤΩΝΟΣ, ΙΑΚΩΒΟΥ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΙΩΑΝΝΟΥ, ΤΩΝ ΣΟΦΩΤΑΤΩΝ: ΟΙΠΕΡ ΠΑΝΤΕΣ ΡΝΤΟΡΕΣ ΜΕΝ ΕΙΣΙΝ ΤΩΝ ΕΝΔΟΞΩΤΑΤΩΝ ΥΠΑΡΧΩΝ, ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΗΜΩΝ ΠΡΑΙΤΩΡΙΩΝ, ΔΟΞΑΝ ΔΕ ΠΑΡΑ ΠΑΣΙΝ ΤΝΝ ΕΠΙ ΣΟΦΙΑ ΔΙΚΑΙΩΣ ΕΧΟΝΤΕΣ. ΕΙΚΟΤΩΣ ΠΑΡ ΗΜΩΝ ΕΚΡΙΘΝΣΑΝ ΑΞΙΟΙ ΚΑΘΕΣΤΑΝΑΙ, ΤΟΥ ΤΟΣΟΥΤΟΥ ΜΕΤΑΣΧΕΙΝ ΑΓΩΝΟΣ. ΤΑΥΤΑ ΜΕΝ ΟΥΝ ΝΜΙΝ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΤΩΝ Digeston ΕΚΠΕΠΟΝΝΤΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΝΝ ΔΙΑ ΤΩΝ ΑΡΤΙΩΣ ΗΜΙΝ ΕΙΡΝΜΕΝΩΝ, ΕΝΔΟΞΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΣΟΦΩΝ ΑΝΔΡΩΝ. ΤΟΣΑΥΤΝ ΔΕ ΗΜΙΝ ΑΙΔΩΣ ΤΝΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ ΓΕΓΟΝΕΝ, ΩΣΤΕ ΟΥΔΕ ΑΜΕΙΨΑΙ ΤΑΣ ΠΡΟΣΗΓΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΝΟΜΟΘΕΤΩΝ ΥΠΕΜΕΙΝΑΜΕΝ, ΑΛΛΑ ΤΗΝ ΕΚΑΣΤΟΥ ΤΟΥΤΩΝ ΤΟΙΣ ΝΟΜΟΙΣ ΕΠΕΓΡΑΨΑΜΕΝ ΠΡΟΣΝΓΟΡΙΑΝ: ΑΜΕΙΨΑΝΤΕΣ ΜΕΝ ΕΙΤΙΠΕΡ ΕΧΕΙΝ ΗΜΙΝ ΟΥΚ ΟΡΘΩΣ ΕΔΟΚΕΙ: ΜΕΡΝ ΔΕ ΤΑ ΜΕΝ ΑΦΕΛΟΝΤΕΣ, ΤΑ ΔΕ ΠΡΟΣΘΕΝΤΕΣ, ΕΚ ΠΟΛΛΩΝ ΤΕ, ΤΟ ΚΑΛΛΙΟΝ ΕΛΟΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΤΝΝ ΙΣΝΝ ΑΠΑΣΙΝ ΠΑΡΑΣΧΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΙΣΧΥΝ, ΩΣΤΕ ΠΑΝ ΟΠΕΡ ΕΓΓΕΓΡΑΠΤΑΙ ΤΩ ΒΙΒΛΙΩ, ΤΟΥΤΟ ΗΜΕΤΕΡΑ ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΓΝΩΜΝ, ΜΝΔΕΝΑ ΤΕ ΘΑΡΡΕΙΝ ΠΑΡΑΤΙΘΕΝΑΙ ΤΑ ΓΕΝΟΜΕΝΑ ΝΥΝ ΤΟΙΣ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ, ΕΠΕΙΔΗ ΠΟΛΛΑ ΚΑΙ ΟΥΔΕ ΑΡΙΘΜΝΘΝΝΑΙ ΡΑΔΙΑ ΜΕΤΑΤΕΘΕΙΚΑΜΕΝ ΕΙΣ ΤΟ ΚΡΕΙΤΤΟΝ, ΚΑΝ ΕΙΤΙ ΒΑΣΙΛΙΚΝ ΤΙΝΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΙ, ΠΡΟΣ ΑΛΛΟΙΟΝ ΕΙΡΝΤΟ ΣΧΗΜΑ: ΤΑ ΜΕΝ ΓΑΡ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΟΙΣ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΕΦΥΛΑΞΑΜΕΝ: ΤΝΝ ΔΕ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΑΛΝΘΕΙΑΝ ΝΜΕΤΕΡΑΝ ΕΠΟΙΝΣΑΜΕΘΑ, ΩΣΠΕΡ ΚΑΙ ΕΙΤΙ ΣΤΑΣΙΑΖΟΜΕΝΟΝ ΕΚΕΙΝΟΙΣ ΝΝ: ΠΟΛΛΑ ΔΕ ΤΑ ΤΟΙΑΥΤΑ ΑΠΕΚΕΙΤΟ, ΤΟΥΤΟ ΔΙΝΡΝΤΑΙ ΤΕ, ΚΑΙ ΠΕΠΕΡΑΣΤΑΙ, ΚΑΙ ΕΙΣ ΣΑΦΝ ΠΕΡΙΕΣΤΗΚΕ ΤΕΛΟΣ ΕΧΟΝΤΑ ΝΟΜΟΝ. ΕΠΕΙΔΝ ΔΕ ΕΧΡΗΝ ΚΑΙ ΤΙΝΑ ΜΕΤΡΙΑΝ ΕΙΣΑΓΩΓΝΝ ΠΟΙΝΣΑΣΘΑΙ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΡΤΙ ΝΟΜΩΝ ΑΠΤΟΜΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΤΝΝ ΜΕΙΖΩ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΟΥ ΧΩΡΟΥΝΤΑΣ, ΟΥΔΕ ΤΟΥΤΟ ΤΝΣ ΝΜΕΤΕΡΑΣ ΕΞΩ ΚΑΤΕΛΙΠΟΜΕΝ ΠΡΟΝΟΙΑΣ. ΑΛΛΑ ΤΡΙΒΩΝΙΑΝΩ ΤΩ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΩ, ΤΩ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΝΣ ΟΛΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΥΠΟΥΡΓΙΑΝ ΕΠΙΤΕΤΡΑΜΜΕΝΩ, ΚΑΙ ΘΕΟΦΙΛΩ ΓΕΜΝΝ, ΚΑΙ ΔΩΡΟΘΕΩ ΤΟΙΣ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΕΣΤΑΤΟΙΣ, ΚΑΙ ΣΟΦΩΤΑΤΟΙΣ, ΑΝΤΙΚΝΝΣΟΡΣΙΝ ΕΓΚΕΛΕΥΣΑΜΕΝΟΙ ΔΙΕΤΑΞΑΜΕΘΑ ΠΡΟΣΝΚΕΙΝ ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΝ ΕΙΣΑΓΩΓΑΙΣ ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΑ ΚΑΙΡΙΩΤΑΤΑ ΤΕ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΥΝΤΑ ΚΑΙ ΟΠΟΣΑ ΤΟΙΣ ΝΥΝ ΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΟΙΣ ΣΥΜΦΕΡΕΤΑΙ ΠΡΑΓΜΑΣΙΝ, ΤΑΥΤΑ ΕΞΕΛΕΙΝ, ΚΑΙ ΑΘΡΟΙΣΑΙ ΚΑΙ ΕΙΣ ΝΜΑΣ ΑΓΑΓΕΙΝ: ΜΕΜΝΗΣΘΑΙ ΔΕ ΚΑΙ ΤΩΝ ΗΜΕΤΕΡΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ, ΑΣ ΕΙΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΙΝ ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΠΕΠΟΙΗΜΕΘΑ, ΚΑΙ ΟΥΤΩ ΣΥΝΘΕΙΝΑΙ ΒΙΒΛΟΥΣ ΤΕΣΣΑΡΑΣ, ΠΡΩΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΝΣ ΕΣΟΜΕΝΑΣ, ΑΣ ΔΝ ΚΑΛΕΙΝ Instituta ΝΕΝΟΜΙΣΤΑΙ. ΚΑΙ ΔΝ ΚΑΙ ΤΑΥΤΝΝ ΤΝΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΝ ΣΥΝΘΕΝΤΕΣ ΠΡΟΣΝΓΑΓΟΝ ΝΜΙΝ, ΚΑΙ ΗΜΕΙΣ ΑΠΑΣΑΝ ΚΑΤΑΣΚΕΨΑΜΕΝΟΙ, ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΝΑΝΤΕΣ ΚΑΛΩΣ ΤΕ ΕΧΕΙΝ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΗΜΕΤΕΡΟΝ ΕΚΡΙΝΑΜΕΝ ΝΟΥΝ, ΚΑΙ ΝΜΕΤΕΡΟΝ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΑΠΕΦΝΝΑΜΕΘΑ, ΚΑΙ ΤΟΓΕ ΤΗΝ ΤΩΝ ΝΜΕΤΕΡΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΙΣΧΥΝ ΕΧΕΙΝ ΑΥΤΟ ΠΑΡΑΥΤΩΝ ΩΝ ΕΝ ΠΡΟΟΙΜΙΟΙΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΔΙΕΛΕΧΘΝΜΕΝ ΑΠΑΣΙΝ ΕΔΝΛΩΣΑΜΕΝ. ΟΥΤΩ ΤΟΙΝΥΝ ΤΝΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΝ ΤΑΞΑΝΤΕΣ, ΚΑΙ ΕΝ ΤΡΙΣΙΝ ΤΟΙΣ ΟΛΟΙΣ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΤΕ ΚΑΙ ΕΝ ΙΑΥΤΟΙΣ ΠΡΑΓΜΑ ΤΟΣΟΥΤΟΝ ΕΚΠΕΠΟΝΝΚΟΤΕΣ, ΟΠΕΡ ΝΝ ΜΕΝ ΤΝΝ ΑΡΧΗΝ ΥΠΕΡ ΑΠΑΣΑΝ ΕΛΠΙΔΑ, ΤΑ ΔΕ ΔΗ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΜΕΘΟΠΕΡ ΝΜΕΙΣ ΕΛΤΟΝ

ΕΙΝΑΙ

ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΠΡΑΓΜΑ ΕΔΕΙΞΑΜΕΝ, ΟΥΔΕ ΕΙΣ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΤΟΣ ΟΛΟΝ ΣΥΝΤΕ
ΘΗΝΑΙ ΠΡΟΣΔΟΚΗΘΕΝ ΕΙΣ ΜΟΝΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΝΙΑΥΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΑΝΤΕΣ
ΤΑΧΟΣ, ΚΑΙ ΤΩ ΔΕΣΠΟΤΗ ΘΕΩ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΝ ΑΝΑΘΕΝΤΕΣ ΤΟΝ ΑΘΛΟΝ
ΤΩ ΚΑΙ ΕΙΡΝΗΝΗ ΑΓΕΙΝ, ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΥΣ ΚΑΤΟΡΘΟΥΝ, ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΗΣΑΙ
ΠΑΝΤΙ ΤΩΤΕ ΠΡΟ ΝΜΩΝ: ΤΩΤΕ ΕΦΗΜΩΝ, ΤΩΤΕ ΜΕΘ ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩ ΔΩΡΗ
ΣΑΜΕΝΩ ΔΙΚΑΙΟΝ ΩΝΘΝΜΕΝ ΑΠΑΣΙΝ ΑΝΘΡΩΠΟΙΣ ΠΟΙΗΣΑΙ ΦΑΝΕΡΑΝ ΤΝΝ
ΝΜΕΤΕΡΑΝ ΥΠΕΡ ΑΥΤΩΝ ΣΠΟΥΔΝΝ ΤΕ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΝ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΤΝΣ ΕΜ-
ΠΡΟΣΘΕΝ ΑΠΑΛΛΑΓΕΝΤΕΣ ΤΑΡΑΚΝΣ ΤΕ ΚΑΙ ΣΙΓΧΥΣΕΩΣ, ΚΑΙ ΠΕΡΑΣ Ε-
ΧΟΥΣΝΣ ΟΥΔΕΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΚΡΗΣΩΝΤΑΙ ΝΟΜΟΙΣ ΟΡΘΟΙΣ ΤΕ ΚΑΙ ΣΥΝ
ΤΟΜΟΙΣ, ΚΑΙ ΠΑΣΙΝ ΠΡΟΚΕΙΡΟΙΣ, ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΩΝ ΔΙΚΩΝ ΣΥΝΤΟΜΙΑΝ ΑΣ-
ΠΑΖΟΜΕΝΟΙΣ, ΚΑΙ ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΙΣ ΓΕ ΑΠΑΣΙΗ ΤΟΙΣ ΒΟΥΛΟΜΕΝΟΙΣ ΡΑ-
ΔΙΩΣ ΕΙΣ ΚΤΗΣΙΝ ΟΥΚ ΕΤΙ ΠΟΛΛΩΝ ΔΕΟΜΕΝΟΙΣ ΧΡΗΜΑΤΩΝ, ΙΗΑ ΤΟ
ΤΩΝ ΑΚΡΝΣΤΩΝ ΕΚΕΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΡΟΙΣΑΙΕΝ ΠΛΗΘΟΣ, ΑΛΛ ΕΠ ΟΛΙΓΩ
ΤΙΜΗΜΑΤΙ ΤΟΙΣ ΤΕ ΠΛΟΥΤΟΥΣΙΝ ΟΜΟΙΩΣ: ΤΟΙΣ ΤΕ ΕΞ ΕΛΑΤΤΟΝΟΣ ΟΡ
ΜΩΜΕΝΟΙΣ ΟΥΣΙΑΣ ΑΔΕΙΑΝ ΤΗΣ ΕΑΥΤΩΝ ΠΑΡΕΧΟΜΕΝΟΙΣ ΚΤΝΣΕΩΣ.
ΕΙΔΕ ΤΙ, ΠΛΗΘΟΥΣ ΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΚΑΙ ΝΥΝ ΗΘΡΟΙΣΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΕΚ ΤΟΣΟΥ-
ΤΩΝ ΜΥΡΙΑΔΩΝ ΣΥΛΛΕΓΕΝΤΟΣ, ΔΟΞΕΙΕΝ ΕΧΕΙΝ ΟΜΟΙΩΣ, ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΟΙΟ
ΜΕΘΑ ΣΠΑΝΙΟΝ ΕΣΕΣΘΑΙ, ΠΑΝΝ ΑΛΛΑ ΤΟΙΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΕΣΤΟ-
ΧΑΣΜΕΝΟΙΣ ΦΥΣΕΩΣ ΟΥΚ ΕΞΩ ΔΙΚΑΙΑΣ ΑΠΟΛΟΓΙΑΣ ΟΥΔΕ ΤΟΥΤΟ ΔΟΞΕΙΕΝ
ΕΙΝΑΙ: ΤΟ ΓΑΡ ΔΙΑ ΠΑΝΤΩΝ ΑΝΕΥΘΥΝΟΝ ΘΕΙΑΣ ΑΝ ΕΙΝ ΜΟΝΗΣ, ΑΛΛ ΟΥΚ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΙΣΚΥΟΣ. ΚΑΘΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΠΡΟ ΗΜΩΝ ΕΙΡΝΤΑΙ. ΠΑΝΝ ΕΣΤΙΝ
ΟΠΝ ΚΑΙ ΤΝΝ ΤΩΝ ΟΜΟΙΩΝ ΠΑΡΕΔΕΞΑΜΕΘΑ ΘΕΣΙΝ Ν ΤΩΝ ΥΠΟΚΕΙΜΕ-
ΝΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΤΟΥΤΟ ΑΠΑΙΤΟΥΝΤΩΝ, ΤΟ ΔΕΙΝ ΤΑΥΤΟ ΠΛΕΙΟΣΙΝ Ε-
ΦΑΡΜΟΣΘΝΝΑΙ ΤΟΠΟΙΣ, Ν ΤΟΥ ΣΥΝΑΝΑΜΕΜΙΧΘΑΙ ΤΙΝΙ ΞΕΝΩ ΤΟ ΔΟΚΟΥΝ
ΟΜΟΙΟΝ ΤΩ ΠΡΟΣΘΕΝ ΚΑΙ ΔΥΣΚΡΙΤΟΝ ΑΥΤΩΗ ΤΝΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΝ ΕΙΝΑΙ. Ν
ΚΑΙ ΤΩ ΠΟΛΛΑΚΙΣ ΦΥΛΑΣΘΗΝΑΙ ΤΟ ΤΝΣ ΟΛΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΣΥΝΕΧΕΣ, ΚΑΙ
ΜΗ ΔΙΑΣΠΑΣΘΗΝΑΙ ΤΟΝ ΝΟΥΝ ΤΗ ΤΩΗ ΗΔΝ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΑΦΑΙΡΕΣΕΙ
ΡΗΜΑΤΩΝ. ΠΛΗΝ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΕΙΠΟΥ, ΚΑΙ ΠΑΡΕΙΛΝΠΤΑΙ ΔΙΑ ΤΝΝ ΤΟΥ ΠΡΑΓ
ΜΑΤΟΣ ΑΝΑΓΚΝΝ, ΑΛΛ ΕΣΤΙΝ ΒΡΑΚΥ ΚΑΙ ΟΥΔΕΜΙΑΝ ΕΑΥΤΟΥ ΣΧΕΔΟΝ
ΠΑΡΕΧΟΜΕΗΟΝ ΑΙΣΘΗΣΙΝ: ΤΑΥΤΟ ΔΕ ΤΟΥΤΟ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΗΔΗ ΝΕΝΟ-
ΜΟΘΕΤΝΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΣΙΝ ΕΦΥΛΑΞΑΜΕΝ: ΤΑ ΓΑΡ
ΕΚΕΙΝΑΙΣ ΕΙΡΗΜΕΝΑ, ΚΑΤΑ ΤΟΥΤΟ ΤΕΘΗΝΑΙ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΥ ΣΥΝΕΣΩΡΝ
ΣΑΜΕΝ, ΠΛΗΝ ΟΣΟΝ ΕΚ ΤΟΥ ΞΕΙ ΤΗΣ ΟΜΟΙΟΤΗΤΟΣ
ΑΙΤΙΩΝ. ΕΝΑΝΤΙΩΣ ΔΕ ΤΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ ΕΣΟΝΤΑ ΤΙΝΑ ΝΟΜΟΝ ΤΩΝ ΕΠΙ
ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΟΥΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΩΝ, ΟΥΚ ΑΝ ΤΙΣ ΕΥΡΟΙ ΡΑΔΙΩΣ ΕΙΓΕ ΔΙΑ
ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΤΗΣ ΕΝΑΝΤΙΟΤΗΤΟΣ ΟΡΩΝ ΔΙΕΞΕΛΘΕΙΝ ΣΠΕΥΣΕΙΕΝ. ΑΛΛ
ΕΣΤΙΝ ΤΙ ΤΟ ΔΙΑΦΟΡΟΝ Ο ΠΡΟΣΛΗΦΘΕΝ ΑΛΛΟΙΟΤΕΡΑΝ ΙΣΩΣ ΠΑΡΑ ΘΑ-
ΤΕΡΟΝ ΠΟΙΕΙ ΤΗΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΘΕΣΙΝ; ΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΤΙ ΤΥΧΟΝ ΠΑΡΕΙΤΑΙ
ΤΩΝ ΤΕΘΕΙΝΑΙ ΔΕΟΝΤΩΝ: ΕΙΚΟΣ ΓΑΡ ΚΑΙ ΤΙ ΤΟΙΟΥΤΟ ΣΥΜΕΝΝΑΙ, ΔΙΑ
ΤΗΝ ΤΝΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΝΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΝ ΦΥΣΕΩΣ, ΑΛΛΑ ΤΩ ΠΑΝΤΙ ΚΑΛΛΙΟΝ
ΑΝ ΕΙΝ, ΤΟΙΣ ΝΜΩΝ ΥΠΗΚΟΟΙΣ ΠΟΛΛΩΝ ΑΠΗΛΛΑΣΘΑΙ ΚΑΚΩΝ ΤΟΥ ΚΑΤΑ
ΛΙΠΕΙΝ ΙΣΩΣ ΟΛΙΓΑ ΤΙΝΑ ΤΩΝ ΔΟΚΟΥΝΤΩΝ ΕΠΙΤΝΔΕΙΩΝ ΜΥΡΙΑΣΙΝ ΣΧΕ
ΔΟΝ ΑΝΑΡΙΘΜΗΤΟΙΣ ΕΓΚΑΤΟΡΩΡΥΓΜΕΝΑ ΤΩ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΟΥ-
ΔΕΝΙ ΣΧΕΔΟΝ ΤΩΝ ΠΑΝΤΩΝ ΓΝΩΡΙΜΑ. ΤΟΥΤΟΥ ΤΕ ΕΝΕΚΕΝ ΔΙΑΛΑ-
ΘΟΝΤΑ ΡΑΔΙΩΣ ΤΟΣΟΥΤΩΝ ΛΕΟΝΤΩΝ ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΓΕΓΡΑΜΜΕ-
ΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΕΞ ΕΛΑΧΙΣΤΩΝ ΝΟΜΟΘΕΤΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΩΝ ΕΚΡΙΝΕ-
ΤΟ, ΤΑ ΤΩΝ ΕΝΔΙΚΑΣΤΝΡΙΟΙΣ ΑΓΩΝΩΝ ΤΩΝ ΜΕΝ ΕΠΕΙΔΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΝΠΟ-
ΡΟΥΝ; ΤΩΝ ΔΕ ΕΠΕΙΠΕΡ ΟΥΚ ΗΡΚΟΥΝ ΠΟΝΟΙΣ ΠΛΕΙΟΣΙΝ ΕΥΡΕΙΝ ΤΑ ΠΟΛ
ΛΑ ΤΩΝ ΚΡΝΣΙΜΩΝ ΟΥΚ ΙΣΣΥΟΝΤΩΝ: ΝΥΝ ΔΕ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΣΙΝ ΝΘΡΟΙ
ΣΤΑΙ ΤΑΥΤΝΝ ΠΟΛΥΣ ΝΟΜΩΝ ΚΡΑΤΟΥΝΤΩΝ ΑΡΙΘΜΟΣ, ΕΚ ΒΙΒΛΙΩΝ ΣΠΑ-
ΝΙΩΝ ΚΑΙ ΜΟΛΙΣ ΕΞΕΥΡΝΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΩΝ ΟΥΔΕ ΤΑΣ ΠΡΟΣΝΓΟΡΙΑΣ ΟΙ ΠΟΛ
ΛΟΙ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΦΟΔΡΑ ΕΥΔΟΚΙΜΟΥΝΤΩΝ ΕΠΙ ΝΟΜΟΙΣ ΕΓΙΝΩΣΚΟΝ: ΩΝ ΔΗ
ΤΝΝ ΥΛΗΝ ΗΜΙΝ ΑΦΘΟΝΩΤΑΤΗΝ Ο ΡΗΘΕΙΣ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΣ ΤΡΙΒΩΝΙΑΝΟΣ
ΠΑΡΕΣΧΕΤΟ. ΠΟΛΛΩΝ ΤΕ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΙ ΟΥΔΕ ΑΡΙΘΜΗΘΕΙΝΑΙ ΡΑΔΙΩΝ ΠΑ-
ΡΑΣΚΟΜΕΝΟΣ ΠΛΗΘΟΣ. ΩΝ ΑΠΑΝΤΩΝ ΔΙΑΡΚΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΝΤΩΝ ΗΘΡΟΙ-
ΣΘΝ ΤΑ ΠΑΡΟΝΤΑ ΒΙΒΛΙΑ: ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΓΕ ΟΙ ΠΑΡ ΗΜΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΟ ΣΥΝΑ
ΘΡΟΙΣΘΕΝΤΕΣ: ΠΟΛΛΟΙΣ ΔΝ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΙΣ ΕΝΕΤΥΧΟΝ ΒΙΒΛΙΟΙΣ, ΕΝ ΟΙΣ
ΟΥΔΕΝ ΕΥΡΟΝΤΕΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΝ, ΟΥΔΕ ΚΑΙΝΟΝ ΠΑΡΑ ΤΑ ΠΡΟΣΘΕΝ ΗΘΡΟΙΣ

d

ΜΕΝΑ, ΤΗΝ ΕΞ ΑΥΤΩΝ ΕΙΚΟΤΩΣ ΑΠΕΔΟΚΙΜΑΣΑΗ ΕΝ ΤΩΔΕ ΤΩ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΙ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΕΙΣΦΟΡΑΗ. ΕΙΔΕ ΚΑΙ ΤΙ ΤΟ ΛΟΙΠΟΗ ΑΜΦΙΣΒΝΤΗΘΕΙΝ, ΚΑΙ ΜΝ ΤΟΙΣ ΝΟΜΟΙΣ ΤΟΥΤΟΙΣ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΦΑΝΕΙΗ: ΠΟΛΛΑ ΓΑΡ ΔΗ ΠΕΦΥΚΕΗ ΚΑΙΝΟΥΡΓΕΙΝ Ν ΦΥΣΙΣ, ΑΛΛΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑΗ Ο ΘΕΟΣ ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΚΑΘΗΚΕΝ ΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΤΟΙΣ ΔΕΟΜΕΝΟΙΣ ΑΕΙΤΙ ΔΙΑΤΑΤΤΟΥΣΑ, ΤΝΝ ΤΝΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΦΥΣΕΩΧ ΑΟΡΙΣΤΙΑΝ ΑΗΑΠΑΝΡΟΙΤΕ, ΚΑΙ ΡΗΤΟΙΣ ΠΕΡΙΚΛΕΙΟΙ ΝΟΜΟΙΣ ΤΕ, ΚΑΙ ΟΡΟΙΣ ΚΑΙ ΟΥΧ ΗΜΕΤΕΡΟΝ ΓΕ ΤΟΥΤΟ ΛΕΓΟΜΕΝ ΜΟΝΟΝ, ΑΛΛΑ ΗΔΝ ΚΑΙ Ο ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΕΝ ΗΟΜΟΘΕΤΑΙΣ ΕΥΔΟΚΙΜΝΚΟΤΩΗ ΣΟΦΩΤΑΤΟΣ ΙΟΥΛΙΑΗΟΣ ΑΥΤΟ ΤΟΥΤΟ ΦΑΙΝΕΤΑΙ ΛΕΓΩΝ, ΚΑΙ ΤΝΝ ΕΚ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΕΠΙ ΤΑΙΣ ΑΗΛΦΥΟΜΕΝΑΙΣ ΖΝΤΗΣΕΣΙΝ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΟΣ ΑΝΑΠΑΗΡΩΣΙΝ, ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΓΕ ΑΔΡΙΑΗΟΣ Ο ΤΗΣ ΕΥΣΕΒΟΥΣ ΛΝΣΕΩΣ: ΟΤΕ ΤΑ ΠΑΡΑ ΤΩΗ ΠΡΑΙΤΩΡΩΝ ΚΑΤ ΕΤΟΣ ΕΚΑΣΤΟΝ ΝΟΜΟΘΕΤΟΥΜΕΝΑ ΕΝ ΒΡΑΧΕΙ ΤΙΝΙ ΣΥΝΝΓΕ ΒΙΒΛΙΩ ΤΟΗ ΚΡΑΤΙΣΤΟΝ ΙΟΥΛΙΑΝΟΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΟ ΠΑΡΑΛΑΒΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΛΟΓΟΝ, ΟΝ ΕΝ ΚΟΙΝΩ ΔΙΕΞΗΛΘΕΗ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑΧ ΡΩΜΗΣ ΑΥΤΟ ΔΝ ΤΟΥΤΟ ΦΝΣΙΗ, ΩΣ ΕΙ ΤΙ ΠΑΡΑ ΤΟ ΔΙΑΤΕΤΑΓΜΕΝΟΝ ΑΝΑΚΥΨΕΙΕΝ, ΠΡΟΣΝΚΟΝ ΕΣΤΙΗ ΤΟΥΣ ΕΝ ΑΡΧΑΙΣ ΤΟΥΤΟ ΠΕΙΡΑΣΘΑΙ ΔΙΑΙΡΕΙΝ ΚΑΙ ΘΕΡΑΠΕΥΕΙΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΚ ΤΩΝ ΗΔΗ ΔΙΑΤΕΤΑΓΜΕΝΩΝ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ. ΤΑΥΤΑ ΤΟΙΝΥΝ ΑΠΑΝΤΕΣ: ΦΑΜΕΗ ΔΕ ΥΜΑΣ ΤΕ Ω ΜΕΓΑΛΗ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΛΟΙΠΟΣ ΑΠΑΣ ΤΗΣ ΗΜΕΤΕΡΑΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ, ΓΙΗΩΣΚΟΝΤΕΣ ΧΑΡΙΝ ΜΕΝ ΟΜΟΛΟΓΕΙΤΕ ΘΕΩ, ΤΩ ΤΟΙΣ ΥΜΕΤΕΡΟΙΣ ΧΡΟΝΟΙΣ ΑΓΑΘΟΝ ΤΟΣΟΥΤΟΗ ΦΥΛΑΞΑΝΤΙ: ΧΡΗΣΘΕ ΔΕ ΤΟΙΣ ΝΜΕΤΕΡΟΙΧ ΗΟΜΟΙΣ, ΤΩΝ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΕΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΩΝ ΠΡΟΧΕΧΟΝΤΕΣ ΟΥΔΕΝΙ, ΟΥΔΕ ΑΝΤΕΞΕΤΑΖΟΝΤΕΣ ΑΥΤΑ ΠΡΟΣ ΤΑ ΝΥΗ ΚΕΙΜΕΝΑ, ΔΙΑ ΤΟ ΚΑΝ ΕΙ ΔΟΚΟΙΝ ΤΙΝΑ ΠΩΣ ΑΛΛΝΛΟΙΣ ΜΝ ΣΥΜΦΘΕΓΓΕΣΘΑΙ. ΑΛΛ ΟΥΗ ΤΟ ΜΕΝ ΠΡΟΤΕΡΟΗ ΝΜΙΝ ΩΣ ΑΛΥΣΙΤΕΛΕΣ ΑΠΑΡΕΣΑΙΤΟ: ΝΥΝ ΔΕ ΤΟΥΤΟ ΔΟΞΑΙ ΚΡΑΤΕΙΗ, ΚΑΙ ΓΑΡ ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΜΕΝ ΕΚΕΙΝΟΙΣ ΤΟ ΛΟΙΠΟΝ ΧΡΗΣΘΑΙ: ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΔΝ ΚΑΙ ΜΟΝΑ ΠΟΛΙΤΕΥΕΣΘΑΙ ΤΕ, ΚΑΙ ΚΡΑΤΕΙΗ ΣΥΓΧΩΡΟΥΜΕΗ ΤΕ, ΚΑΙ ΘΕΣΠΙΖΟΜΕΝ, ΩΣ Ο ΓΕ ΕΠΙΧΕΙΡΩΗ ΕΚ ΤΩΗ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, ΑΛΛ ΟΥΚ ΕΚ ΤΟΥΤΩΝ ΔΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΒΙΒΛΙΩΗ ΜΟΗΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ, ΤΩΝ ΠΑΡ ΝΜΩΝ ΣΥΝΤΙΘΕΜΕΝΩΗ Η ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΧΡΝΣΘΑΙ ΤΙΣΙΗ ΝΟΜΟΙΣ, Ν ΤΟΥΤΟΙΣ ΕΝ ΔΙΚΑΣΤΝΡΙΟΙΣ ΑΝΑΓΙΗΩΣΚΕΙΝ Η ΕΙΓΕ ΔΙΚΑΖΟΙ ΤΟΥΤΩΗ ΥΠ ΑΥΤΩ ΔΕΙΚΝΥΜΕΝΩΝ ΑΝΕΧΕΣΘΑΙ ΠΑΡΑΠΟΙΝΣΕΩΧ ΕΝΟΧΟΣ ΕΣΤΑΙ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΑΔΙΚΗΜΑΤΩΝ ΚΡΙΘΕΙΣ ΤΑ ΤΗΣ ΠΟΙΝΝΣ, ΕΙ ΚΑΙ ΜΗ ΛΕΓΟΙΜΕΗ, ΑΛΛ ΑΥΤΟΘΕΝ ΠΡΟΔΝΛΟΝ ΩΣ ΥΠΟΣΤΝΧΕΤΑΙ. ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΑΡΙΣΤΟΝ ΕΙΝΑΙ ΚΡΙΝΟΝΤΕΧ, ΤΟ ΠΡΟΘΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΤΩΝ Digeston ΒΙΒΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΝΟΜΟΘΕΤΩΗ ΚΑΙ ΤΑ ΤΟΥΤΩΝ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΟΘΕΝ Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΩΝ ΗΥΝ ΗΜΙΝ ΑΘΡΟΙΣΘΕΝΤΩΝ ΕΓΕΝΕΤΟ ΝΟΜΩΝ, ΤΟΥΤΟ ΤΕ ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΠΡΟΣΕΤΑΣΑΜΕΝ, ΚΑΙ ΔΗ ΚΑΙ ΓΕΓΟΗΕΝ, ΚΑΙ ΑΜΑ ΓΕ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ ΥΠΟΤΕΘΗΝΑΙ ΤΝΔΕ ΤΝ ΘΕΙΑ ΝΜΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΙ ΠΑΡΕΚΕΛΕΥΣΑΜΕΘΑ, ΟΠΩΣ ΑΝ ΑΠΑΣΙΗ Ν ΦΑΝΕΡΟΝ, ΤΙ ΜΕΝ ΤΟ ΤΝΣ ΠΡΟΤΕΡΑΣ ΑΠΕΙΡΙΑΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΟΡΙΣΤΙΑΣ ΗΗ: ΤΙ ΔΕ ΤΟ ΠΑΡ ΝΜΩΝ ΕΞΕΥΡΝΜΕΝΟΝ: ΝΟΜΟΘΕΤΑΣ ΔΕ ΕΙΤΟΙ ΝΟΜΩΗ ΕΡΜΝΝΕΥΤΑΣ, ΕΚΕΙΝΟΥΣ ΗΘΡΟΙΧΑΜΕΝ ΟΙ ΠΑΡΑ ΠΑΣΙΝ ΔΕΔΟΚΙΜΑΣΜΕΝΟΙ ΚΑΘΕΣΤΑΣΙΗ, ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΑΡΕΣΑΝΤΕΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡ ΕΚΕΙΝΩΝ ΤΥΧΟΝΤΕΣ ΜΝΗΜΗΣ. ΕΙ ΓΑΡ ΤΙΣ ΤΩΝ ΟΥΧΙ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙΟΙΣ ΗΟΜΟΘΕΤΑΙΣ ΓΗΩΡΙΖΟΜΕΝΩΝ ΕΣΤΙΝ, ΤΟΥΤΩ ΔΕ ΤΝΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΜΕΤΟΥΣΙΑΣ ΑΠΗΓΟΡΕΥΣΑΜΕΝ: ΠΑΣΙΝ ΓΕ ΜΗΝ ΤΟΙΣ ΕΝΤΑΥΘΑ ΚΕΙΜΕΝΟΙΣ ΜΙΑΝ ΤΑΞΙΗ ΤΕ, ΚΑΙ ΑΞΙΑΗ ΔΕΔΩΚΑΜΕΝ, ΟΥΔΕΝΙ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΑΥΘΕΝΤΙΑΣ ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΕΤΕΡΟΝ ΦΙΛΟΤΙΜΗΘΕΙΣΗΣ: ΕΙ ΓΑΡ ΤΟΙΣ ΠΑΡ ΑΥΤΩΗ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΙΣ ΑΠΑΣΙΗ ΒΑΣΙΛΙΚΩΗ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΔΕΔΩΚΑΜΕΗ ΙΣΧΥΝ, ΤΙ ΑΝ ΕΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΜΕΙΖΟΝ ΤΙΣ, Ν ΕΛΑΤΤΟΝ ΕΧΕΙΝ ΔΟΚΟΙΗ. ΕΚΕΙΝΟ ΓΕ ΜΗΝ ΕΥΘΥΣ ΤΕ ΤΝΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΝ ΑΘΡΟΙΣΘΝΗΑΙ ΤΑΥΤΝΝ ΕΓΚΕΛΕΥΟΜΕΗΟΙ, ΝΥΗ ΔΕ ΑΥΘΙΣ ΑΥΤΝΗ ΒΕΒΑΙΟΥΗΤΕΣ ΑΠΑΣΙΝ ΟΜΟΙΩΣ ΑΠΑΓΟΡΕΥΟΜΕΝ, ΤΟ ΜΗΔΕΝΑ ΘΑΡΡΝΣΑΙ ΜΗΤΕ ΤΩΝ ΗΥΝ ΟΝΤΩΝ, ΜΗΤΕ ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΟΗ ΕΣΟΜΕΝΩΝ, ΤΟΥΤΩΝ ΔΗ ΤΩΝ ΗΟΜΩΝ ΥΠΟΜΝΝΜΑΤΑ ΓΡΑΦΕΙΝ, ΠΛΗΝ ΕΙΜΗ ΒΟΥΛΟΙΘΕΙΕΝ ΕΙΣ ΜΕΝ ΤΝΝ ΕΛΛΝΝΩΝ ΓΛΩΤΤΑΝ, ΑΥΤΑ ΜΕΤΑΒΑΛΛΕΙΝ: ΜΟΝΗ ΔΕ ΤΗ ΚΑΤΑ ΠΟΔΑ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗ ΧΡΗΣΑΣΘΑΙ ΤΩΝ ΗΟΜΩΝ ΕΡΜΝΗΕΙΑ, ΚΑΙ ΕΙΤΙ ΚΑΤΑ ΤΗΗ ΤΩΝ ΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑ

ΤΙΤΛΩΝ, ΩΣ ΕΙΚΟΣ ΠΡΟΣΓΡΑΦΑΙ ΕΘΥΛΗΘΕΙΕΝ ΣΡΕΙΑΝ: ΕΤΕΡΟΝ ΔΕ ΠΑΝΤΑΠΑΣΙΝ ΜΗΔΟΤΙΟΥΝ ΠΕΡΙ ΑΥΤΑ ΠΡΑΤΤΕΙΝ: ΜΗΔΕ ΑΥΘΙΣ ΔΟΥΝΑΙ ΣΤΑΣΕΩΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΜΦΙΣΒΝΤΝΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΛΗΘΟΥΣ ΤΟΙΣ ΝΟΜΟΙΣ ΑΦΟΡΜΗΝ: ΤΟΥΤΟ, ΟΠΕΡ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΕΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΤΟΥ Η-ΔΙΚΤΟΥ ΓΕΓΟΝΕΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ. ΩΣΤΕ ΚΑΙ ΤΟΙ ΓΕ ΟΥΤΩ ΒΡΑΧΥΤΑΤΟΝ ΑΥΤΟ ΚΑΘΕΣΤΟΣ, ΕΚ ΤΗΣ ΤΩΝ ΠΟΙΚΙΛΩΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΑΣ, ΕΙΣ ΑΝΑΡΙΘΜΝΤΟΝ ΕΚΤΑΘΗΝΑΙ ΠΛΗΘΟΣ: ΕΙ ΓΑΡ ΤΙ ΦΑΝΕΙΗ ΤΥΧΟΝ ΑΜΦΙΣΒΗΤΟΥΜΕΝΟΝ Η ΤΟΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΑΙΣ, Ν ΤΟΙΣ ΤΟΥ ΚΡΙΝΕΙΝ ΠΡΟΚΑΘΗΜΕΝΟΙΣ, ΤΟΥΤΟ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΡΜΝΝΕΥΣΕΙ ΚΑΛΩΣ. ΟΠΕΡ ΑΥΤΩ ΜΟΝΩ ΠΑΡΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΕΦΕΙΤΑΙ. ΩΣ ΟΓΕ ΘΑΡΡΩΝ ΠΑΡΑ ΤΑΥΤΗΝ ΗΜΩΝ ΤΝΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΗ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙ ΚΑΤΑΘΕΣΘΑΙ, ΚΑΤΑ ΣΣΗΜΑ ΤΗΣ ΝΜΕΤΕΡΑΣ ΚΕΛΕΥΣΕΩΣ ΑΛΛΟΙΟΤΕΡΟΝ, ΟΥΤΟΣ ΙΣΤΩ ΤΟΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΠΟΙΗΣΕΩΣ ΕΝΕΞΟΜΕΝΟΣ ΝΟΜΟΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡ ΑΥΤΟΥ ΣΥΝΤΕΘΕΝΤΟΣ ΑΦΑΡΠΑΖΟΜΕΝΟΥ, ΚΑΙ ΠΑΣΙΝ ΔΙΑΦΘΕΙΡΟΜΕΝΟΥ ΤΡΟΠΟΙΣ ΑΥΤΟΙΣ ΤΑΥΤΗΣ ΕΠΙΚΕΙΜΕΝΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΝΗΣ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΣΗΜΕΙΟΙΣ ΤΙΣΙΝ ΕΗ ΤΗ ΓΡΑΦΗ ΣΡΩΜΕΝΩΝ. ΑΠΕΡ ΣΙΓΓΛΑΣ ΚΑΛΟΥΣΙΝ ΚΑΙ ΔΙ ΑΥΤΩΝ ΣΥΝΤΑΡΑΤΤΕΙΝ ΤΝΝ ΓΡΑΦΗΝ ΕΠΙΣΕΙΡΟΥΝΤΩΝ. ΑΛΛΑ ΜΗ ΔΙΟΛΟΥ ΤΟΥΣ ΤΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ, ΤΑ ΤΕ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΣΟΦΩΝ, ΤΗΝ ΤΕ ΟΛΗΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΝ ΓΡΑΦΟΝΤΩΝ. ΙΣΤΩΣΑΝ ΔΕ ΚΑΙ ΟΙ ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΥΤΩ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΚΤΩΜΕΝΟΙ, ΩΣ ΑΝΟΗΗΤΟΝ ΕΞΟΥΣΙΗ ΤΗΝ ΤΟΥΤΟΥ ΚΤΗΣΙΝ: ΟΥΔΕ ΓΑΡ ΔΙΔΟΜΕΝ ΑΔΕΙΑΝ ΤΟΙΣ ΤΟΙΟΥΤΟΙΣ ΒΙΒΛΙΟΙΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΙΣ ΠΟΛΙΤΕΥΕΣΘΑΙ ΚΑΙ ΚΡΑΤΕΙΝ, ΚΑΝ ΕΙΣΥΜΒΑΙΗ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΠ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΟΥΠΕΡ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΕΤΑΙ ΜΗΔΕΝ ΕΣΕΙΝ ΤΟΙΟΥΤΟ ΣΗΜΕΙΟΝ, ΑΛΑ ΕΝ ΕΤΕΡΩ ΟΙΩΔΗΠΟΤΕ ΕΑΥΤΟΥ ΜΕΡΕΙ, ΚΑΝ ΕΙ ΠΡΟΣ ΑΠΑΞ ΕΙΝ ΤΟΥΤΟ ΓΕΝΟΜΕΝΟΝ, ΩΣΤΕ ΑΥΤΟΣ ΜΕΝ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΑΝΤΙ ΜΗΔΕ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΥ ΠΑΝΤΕΛΩΣ ΕΞΕΙ, ΟΔΕ ΤΟΥΤΟ ΓΕΓΡΑΦΩΣ, ΚΑΙ ΑΓΝΟΟΥΝΤΙ ΤΩ ΚΤΗΣΑΜΕΝΩ ΔΟΥΣ ΔΙΠΛΑΣΙΑΝ ΚΑΤΑΘΗΣΕΙ ΤΗΣ ΤΟΥΤΟΥ ΔΙΑΤΙΜΗΣΕΩΣ ΤΩ ΒΕΒΛΑΜΜΕΝΩ ΤΗΝ ΠΟΣΟΤΝΤΑ, ΟΥΔΕΝ ΗΤΤΟΝ ΑΡΜΟΖΟΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΝΣ ΚΑΤ ΑΥΤΟΥ ΠΟΙΝΗΣ: ΤΟΥΤΟ ΓΑΡ ΔΝ ΚΑΙ ΤΑΙΣ ΑΛΛΑΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΣΙΝ, ΤΑΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ ΤΕΘΕΙΣΑΙΣ, ΕΝΕΓΡΑΨΑΜΕΝ: ΤΑΙΣ ΤΕ ΤΗ ΡΩΜΑΙΩΝ ΠΡΟΕΛΘΟΥΣΑΙΣ ΦΩΝΗ: ΤΝ ΤΕ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΓΛΩΤΤΗ, ΝΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΑΣ ΑΝΤΕΓΡΑΨΑΜΕΝ: ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΔΗ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΑΤΕ ΤΩΝ Inſtituton: ΤΑΤΕ ΤΩΝ Digeſton ΦΑΜΕΝ ΕΚ ΤΟΥ ΠΕΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΕΥΤΥΣΟΥΣ ΗΜΩΝ ΥΠΑΤΙΑΣ ΚΡΑΤΕΙΝ ΘΕΣΠΙΖΟΜΕΝ: ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΡΟ ΤΡΙΩΝ ΚΑΛΑΝΔΩΝ ΙΑΝΟΥΑΡΙΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΔΩΔΕΚΑΤΗΣ ΕΠΙΝΕΜΗΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΟΙΠΟΝ ΑΠΑΝΤΑ ΚΡΑΤΟΥΝΤΑ ΣΡΟΝΟΝ, ΚΑΙ ΤΑΙΣ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΥΟΜΕΝΑ ΔΙΑΤΑΞΕΣΙΝ ΚΑΙ ΣΩΡΑΝ ΕΣΟΝΤΑ, ΕΠΙΤΕ ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΟΝ ΣΥΜΒΗΣΟΜΕΝΩΝ, ΕΠΙΤΕ ΤΩΝ ΕΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΙΣ ΗΡΤΝΜΕΝΩΗ. ΕΤΙ ΚΑΙ ΦΙΔΙΑΙΣ ΜΗ ΠΑΡΑΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΑΠΑΛΛΑΓΑΙΣ: ΤΟ ΓΑΡ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΑΠΑΝ Ν ΔΕΔΙΚΑΣΜΕΝΟΝ, Ν ΣΥΜΒΕΒΑΣΜΕΝΟΝ ΑΝΑΚΙΝΕΙΝ ΟΥΚ ΑΝΕΞΟΜΕΘΑ ΝΝ ΔΗ ΤΡΙΤΗΝ ΥΠΑΤΙΑΝ ΝΜΙΗ ΟΝΟΜΑΣΤΟΤΑΤΗΝ ΔΕΔΩΚΕΝ Ο ΘΕΟΣ. ΕΙΓΕ ΕΠ ΑΥΤΝΣ ΝΤΕ ΠΡΟΣ ΠΕΡΣΑΣ ΕΙΡΗΝΗ ΤΟ ΒΕΒΑΙΟΝ ΕΣΣΕΗ ΤΟ ΤΕ ΤΟΙΟΤΤΟ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΑΝΑΤΕΘΕΙΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΝ, ΟΠΕΡ ΟΥΔΕΝΙ ΤΩΝ ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΕΞΕΥΡΗΤΑΙ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΓΕ Ν ΤΡΙΤΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ ΜΟΙΡΑ ΤΗΝ ΟΛΗΝ ΛΙΒΥΝΗ ΦΑΜΕΝ ΤΟΙΣ ΗΜΕΤΕΡΟΙΣ ΠΡΟΣΤΕΘΕΙΤΑΙ ΣΚΝΠΤΡΟΙΣ ΑΠΑΝΤΑ ΤΑΥΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΘΕΟΥ, ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΝΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΔΩΡΑ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΥΠΑΤΙΑΣ ΗΜΙΝ ΔΕΔΟΜΕΝΑ. ΑΠΑΝΤΕΣ ΤΟΙΝΥΝ ΟΙ ΕΥΚΛΕΕΣΤΑΤΟΙ ΤΗΣ ΝΜΕΤΕΡΑΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΑΡΣΟΝΤΕΣ ΤΝΝ ΘΕΙΑΝ ΝΜΩΝ ΤΑΥΤΗΝ ΔΕΞΟΜΕΝΟΙ ΔΙΑΤΑΞΙΝ ΣΡΝΣΘΑΙ ΤΟΙΣ ΠΡΟΕΙΡΗΜΕΝΟΙΣ ΗΜΩΝ ΝΟΜΟΙΣ ΕΚΑΣΤΟΣ ΕΝ ΤΩ ΚΑΘ ΕΑΥΤΟΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΕΙ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩ: ΠΡΟΘΝΣΕΙ ΔΕ ΑΥΤΝΝ ΕΝ ΤΗ ΜΕΓΙΣΥΗ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΔΙ ΤΑΥΤΗ ΠΟΛΕΙ, ΚΑΙ Ο ΤΑΥΤΗΣ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΣ ΥΠΑΡΧΟΣ: ΜΕΛΗΣΕΙ ΔΕ ΤΩΤΕ ΥΠΕΡΦΥΕΣΤΑΤΩ ΚΑΙ ΕΥΚΛΕΕΣΤΑΤΩ ΗΜΩΝ ΜΑΓΙΣΡΩ: ΤΟΙΣ

ΤΕ ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΙΣ ΚΑΙ ΠΑΝΕΥΦΗΜΟΙΣ ΥΠΑΡΧΟΙΣ ΤΩΝ ΙΕΡΩΝ ΗΜΩΝ ΠΡΑΙΤΩΡΙΩΝ· ΤΟΙΣ ΤΕ ΠΡΟΣ ΗΛΙΟΝ ΑΝΙΣΧΟΝΤΑ, ΤΟΙΣΤΕ ΕΠΙ ΤΗΣ ΙΛΛΥΡΙΔΟΣ, ΤΟΙΣ ΤΕ ΕΠΙ ΛΙΒΥΗΣ ΔΙΑ ΠΡΟΣΤΑΞΕΩΝ ΟΙΚΕΙΩΝ ΑΠΑΣΙΝ ΤΟΙΣ ΥΦ ΕΑΥΤΟΥΣ ΤΕΤΑΓΜΕΝΟΙΣ ΤΑΥΤΑ ΠΟΙΗΣΑΙ ΚΑΤΑΦΑΝΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΗΜΕΤΕΡΩΝ ΥΠΗΚΟΩΝ ΑΠΑΡΑΛΟΓΙΣΤΟΝ ΓΝΩΣΙΝ.

Data XVII Kalendas Ianuarias Domino noſtro Iuſtiniano perpetuo Auguſto III Conſule.

ΕΞ ΟΣΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠΑΥΤΩΝ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΣΥΓΚΕΙΤΑΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΤΩΝ DIGESTON ΗΤΟΙ ΤΟΥ ΠΑΝΔΕΚΤΟΥ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑ.

Ιουλιανου
Digeston βιβλια ενενηκοντα
Ad Minicium βιβλια εξ
Ad Vrseium βιβλια τεσσαρα
De ambiguitatibus βιβλιον εν

Papinianu
Quaestionon βιβλια τριακοντα επτα
Responson βιβλια δεκα εννεα
Definiton βιβλια δυο
De adulteriis βιβλια δυο
De adulteriis βιβλιον εν
Αστυνομικος βιβλιον εν

Quintu Muciu Scaeuolu
Ορων βιβλιον εν

Αλφηνου
Digeston βιβλια τεσσαρακοντα

Sabinu
Iurisciuilion βιβλια τρια

Προκουλου
Επιστολων βιβλια οκτω

Λαβεωνος
Πιθανων βιβλια οκτω
Posteriorum βιβλια δεκα

Νερατιου
Regularion βιβλια δεκαπεντε
Μεμβρανων βιβλια επτα
Responson βιβλια τρια

*Iauolenu
Ex cassio βιβλια δεκαπεντε
Epistolon βιβλια δεκατεσσαρα
Ad Plautium βιβλια πεντε*

Celsu
Digeston βιβλια τριακοντα εννεα

Πομπονιου
Ad Quintum Mucium lectionum βιβλια τριακοντα εννεα
Ad Sabinum βιβλια τριακοντα πεντε
Επιστολων βιβλια εικοσι
Variarum lectionum βιβλια δεκαπεντε
Ad Plautium βιβλια επτα
Fideicommisson βιβλια πεντε
Senatusconsultûm βιβλια πεντε
Regularion βιβλιον εν
Εγχειριδιου βιβλια δυο

Βαλεντος
Fideicommisson βιβλια επτα

Μαικιανου
Fideicommisson βιβλια δεκαεξ
Publicon βιβλια δεκατεσσαρα

Μαυρικιανου
Ad leges βιβλια εξ

Τερεντιου κλημεντος
Ad leges βιβλια εικοσι

Αφρικανου
Quaestionon βιβλια εννεα

Μαρκελλου
Digeston βιβλια τριακοντα εν
Ad leges βιβλια εξ
Responson βιβλιον εν

Κερβιδιου Σκαιβολου
Digeston βιβλια τεσσαρακοντα
Quaestionon βιβλια εικοσι
Responson βιβλια εξ
Regularion βιβλια τεσσαρα
De quaestione familiae βιβλιον εν
Quaestionum publice tractatarum βιβλιον εν

Φλωρεντινου
Instituton βιβλια δεκαδυο

Γαιου
Ad edictum prouinciale βιβλια λβ
Ad leges βιβλια δεκαπεντε
Ad edictum urbicum τα μονα ευρεθεντα βιβλια δεκα
Aureon βιβλια επτα
Δωδεκαδελτου βιβλια εξ
Instituton βιβλια τεσσαρα
De uerborum obligationibus βιβλια γ
De manumissionibus βιβλια τρια
Fideicommisson βιβλια δυο
De casibus βιβλιον εν
Regularion βιβλιον εν
Dotalicion βιβλιον εν
Υποθηκαριας βιβλιον εν

Βινουλειου
Stipulationon βιβλια δεκα εννεα
Actionon βιβλια δεκα
De officio proconsulis βιβλια τεσσαρα
De poenis paganorum βιβλιον εν
Publicon βιβλια τρια
De interdictis βιβλια εξ

Τερτυλλιανου
Quaestionon βιβλια οκτω
De castrensi peculio βιβλιον εν
Ιουστου
Constitutionon βιβλια εικοσι
Ουλπιανου
Ad edictum βιβλια ογδοηκοντατρια
Ad Sabinum βιβλια πεντηκοντα εν
Ad leges βιβλια εικοσι
Disputationon βιβλια δεκα
Protribonalion βιβλια δεκα
De officio proconsulis βιβλια δεκα
Πανδεκτου βιβλια δεκα
Regularion βιβλια επτα
Fideicommisson βιβλια εξ
Opinionon βιβλια εξ
De adulteris βιβλια πεντε
De appellationibus βιβλια τεσσαρα
De officio consulis βιβλια τρια
Instituton βιβλια δυο
Regularion βιβλιον εν
De censibus βιβλια εξ
Responson βιβλια δυο
Του αυτου μονοβιβλα
De sponsalibus
De officio praefecti urbi
De officio praefecti uigilum
De officio curatoris reipublicae
De officio praetoris tutelaris
De officio quaestoris
Παυλου
Ad edictum βιβλια ογδοηκοντα
Quaestionon βιβλια εικοσιεξ
Responson βιβλια εικοσιτρια
Breuion βιβλια εικοσιτρια
Ad Plautium βιβλια δεκαοκτω
Ad Sabinum βιβλια δεκαεξ
Ad leges βιβλια δεκα
Regularion βιβλια επτα
Regularion βιβλιον εν
Sentention ητοι facton βιβλια εξ
Sentention βιβλια πεντε
Ad Vitellium βιβλια τεσσαρα
Ad Neratium βιβλια τεσσαρα
Fideicommisson βιβλια τρια
Decreton βιβλια τρια
De adulteriis βιβλια τρια
Manualium βιβλια τρια
Instituton βιβλια δυο
De officio proconsulis βιβλια δυο

Ad legem Aeliam Sentiam βιβλια γ
Ad legem† Iuliam βιβλια δυο † Iuniam
De iure fisci βιβλια δυο
Regularion βιβλιον εν
De censibus βιβλια δυο
Του αυτου μονοβιβλα
De poenis paganorum
De poenis militum
De poenis omnium legum
De usuris
De gradibus et adfinibus
De iure codicillorum
De excusationibus tutelarum
Ad regulam Catonianam
Ad senatusconsultum Orfitianum
Ad senatusconsultum Tertyllianum
Ad senatusconsultum Silanianum
Ad senatusconsultum Belleianum
Ad senatusconsultum Libonianum seu Claudianum
De officio praefecti uigilum
De officio praefecti urbi
De officio praetoris tutelaris
De extraordinariis criminibus
Υποθηκαρια
Ad municipalem
De publicis iudiciis
De inofficioso testamento
De septemuiralibus iudiciis
De iure singulari
De secundis tabulis
Ad orationem Diui Seueri
Ad orationem Diui Marci
Ad legem Velleam
Ad legem Cinciam
Ad legem Falcidiam
De tacito fideicommisso
De portionibus quae liberis damnatorum conceduntur
De iuris et facti ignorantia
De adulteriis
De instructo et instrumento
De appellationibus
De iure libellorum
De testamentis
De iure patronatus
De iure patronatus quod ex lege Iulia et Papia uenit
De actionibus
De concurrentibus actionibus

De intercesſionibus feminarum
De donationibus inter uirum et uxorem
De legibus
De legitimis hereditatibus
De libertatibus dandis
De ſenatuſconſultis

Tryphoninu

Diſputationum βιβλια εικοσι εν

Καλλιστρατου

De cognitionibus βιβλια εξ
Edicton monitorion βιβλια εξ
De iure fiſci βιβλια τισσαρα
Inſtituton βιβλια τρια
Quaeſtionon βιβλια δυο

Μενανδρου

Militarion βιβλια τισσαρα

Μαρκιανου

Inſtituton βιβλια δεκαεξ
Regularion βιβλια πεντε
De appellationibus βιβλια δυο
Publicon βιβλια δυο

Του αυτου μονοβιβλα

De delatoribus μονοβιβλον
Υποθηκαριας μονοβιβλον
Ad ſenatuſconſultum Turpillianum μονοβιβλον

Γαλλου Ακυλα

Reſponſa

Μοδεστινου

Reſponſon βιβλια δεκαεννεα
Πανδικτων βιβλια δεκαδυο
Regulariou βιβλια δεκα

Differention βιβλια εννεα
Excuſationum βιβλια εξ
De poenis βιβλια τισσαρα

Του αυτου μονοβιβλα

De praeſcriptionibus
De inofficioſo teſtamento
De manumiſsionibus
De legatis et fideicommiſsis
De teſtamentis
De eurematicis
De enucleatis caſibus
De differentia dotis
De ritu nuptiarum

Ταρρουντηνου Πατερνου

Militarion βιβλια τισσαρα

Μακρου

Militarion βιβλια δυο
Publicon βιβλια δυο
De officio praeſidis βιβλια δυο
Εικοστων βιβλια δυο
De appellationibus βιβλια δυο

Αρκαδιου

De teſtibus βιβλιον εν
De officio praefecti praetorio βιβλιον εν
De muneribus ciuilibus βιβλιον εν

Ρουφινου

Regularion βιβλια δεκαδυο

Ανθου ητοι Φαβιου Ανθιανου

Μερος εδικτου βιβλια πεντε

Μαξιμου

Ad legem Falcidiam

Ερμογενιανου

Επιτομων βιβλια εξ

ἔχουσι ςιχ σχ

DOMINI NOSTRI SA CRATISSIMI PRINCI PIS IVSTINIANI IVRIS ENV CLEATI EX OMNI VETERE *IVRE* COLLECTI DIGE STORVM SEV PAN DECTARVM

LIBER PRIMVS.

DE IVSTITIA ET IVRE

VLPIANVS Libro primo Inſtitutionum

IVRI OPERAM DATVRVM PRIVS NOſ-
ſe oportet unde nomen iuris deſcendat. Eſt
autem à iuſtitia appellatum: nam, ut eleganter
Celſus definit, Ius eſt ars boni et aequi cuius
meritò quis nos ſacerdotes appellet. Iuſtitiam
namque colimus et boni et aequi notitiam profi
temur: aequum ab iniquo ſeparantes, licitum ab
illicito diſcernentes: bonos non ſolum metu poe
narum, uerumetiam praemiorum quoque ex-
bortatione efficere cupientes: ueram, niſi fallor,
philoſophiam non ſimulatam affectantes.
1 Huius ſtudii duae ſunt poſitiones, publicum, et
priuatum. Publicum ius eſt quod ad ſtatum rei
Romanae ſpectat. Priuatum quod ad ſingu-
lorum utilitatem. ſunt enim quaedam publicè
utilia, quaedam priuatim. Publicum ius in ſa-
cris, in ſacerdotibus, in magiſtratibus conſtitit. Priuatum ius tripertitum eſt: colle-
2 ctum etenim eſt ex naturalibus praeceptis, aut gentium, aut ciuilibus. Ius natu-
rale eſt quod natura omnia animalia docuit. nam ius iſtud non humani generis pro-
prium, ſed omnium animalium, quae in terra, quae in mari naſcuntur, auium quoque
commune eſt. hinc deſcendit maris atque feminae coniunctio, quam nos matrimo-
nium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. uidemus etenim ce-
3 tera quoque animalia, feras etiam iſtius iuris peritia cenſeri. Ius gentium eſt quo
gentes humanae utuntur. quod à naturali recedere facilè intellegere licet: quia illud
omnibus animalibus, hoc ſolis hominibus inter ſe commune ſit.

II. POMPONIVS Libro ſingulari Enchiridii VELVTI erga Deum religio, ut parentibus et patriae pareamus:

III. FLORENTINVS Libro primo Inſtitutionum VT VIM atque iniuriam propulſemus. Nam iure hoc euenit, ut quod quiſque ob tutelam corporis ſui fecerit iure feciſſe exiſtimetur. et cum inter nos cognationem quandam natura con ſtituit, conſequens eſt hominem homini inſidiari nefas eſſe.

IIII. VLPIANVS Libro primo Inſtitutionum MANVMISSIONES quoque iuris gentium ſunt. Eſt autem manumiſsio de manu miſsio, ideſt datio liberta

tis. nam quamdiu quis in seruitute est, manui et potestati suppositus est: manumissus liberatur potestate. Quae res à iure gentium originem sumpsit: utpote cum iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita. sed posteaquam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manumissionis. et cum uno naturali nomine homines appellaremur, iure gentium tria genera esse coeperunt: liberi, et his contrarium serui, et tertium genus liberti, id est hi qui desierant esse serui.

V. HERMOGENIANVS Libro primo Iuris epitomarum EX HOC iure gentium introducta bella, discretae gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, aedificia collocata, commercium, emptiones, uenditiones, locationes, conductiones, obligationes institutae: exceptis quibusdam quae *à* iure ciuili introductae sunt.

VI. VLPIANVS Libro primo Institutionum IVS CIVILE est quod neque in totum à naturali uel gentium recedit, nec per omnia ei seruit. itaque cum aliquid addimus uel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est ciuile efficimus. Hoc igitur ius nostrum constat aut ex scripto, aut sine scripto, ut apud Graecos ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΟΙ ΜΕΝ ΕΓΓΡΑΦΟΙ, ΟΙ ΔΕ ΑΓΡΑΦΟΙ.

VII. PAPINIANVS Libro secundo Definitionum IVS AVTem ciuile est quod ex legibus, plebis scitis, senatusconsultis, decretis principum, auctoritate prudentium uenit. Ius praetorium est quod praetores introduxerunt adiuuandi, uel supplendi, uel corrigendi iuris ciuilis gratia propter utilitatem publicam. quod et honorarium dicitur ad honorem praetorum sic nominatum.

VIII. MARCIANVS Libro primo Institutionum NAM ET ipsum ius honorarium uiua uox est iuris ciuilis.

IX. GAIVS Libro primo Institutionum OMNES populi qui legibus et moribus reguntur partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est: uocatúrque ius ciuile quasi ius proprium ipsius ciuitatis. quod uerò naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur: uocatúrque ius gentium quasi quo iure omnes gentes utuntur.

X. VLPIANVS Libro primo Regularum IVSTITIA est constans et perpetua uoluntas ius suum cuique tribuendi. Iuris praecepta sunt haec: honestè uiuere, alterum non laedere, suum cuique tribuere. Iuris prudentia est diuinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

XI. PAVLVS Libro quartodecimo ad Sabinum IVS PLVRibus modis dicitur. uno modo cum id, quod semper aequum ac bonum est, ius dicitur: ut est ius naturale. altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque ciuitate utile est: ut est ius ciuile. nec minus ius rectè appellatur in ciuitate nostra ius honorarium. praetor quoque ius reddere dicitur etiam cum iniquè decernit: relatione scilicet facta non ad id, quod ita praetor fecit, sed ad illud, quod praetorem facere conuenit. alia significatione ius dicitur locus, in quo ius redditur: appellatione collata ab eo quod fit, in eo ubi fit. quem locum determinare hoc modo possumus: ubicumque praetor salua maiestate imperii sui, salúoque more maiorum ius dicere constituit, is locus rectè ius appellatur.

XII. MARCIANVS Libro primo Institutionum NONNVMQVAM ius etiam pro necessitudine dicimus. ueluti est mihi ius cognationis, uel adfinitatis.

DE ORIGINE IVRIS ET OMNIVM MAGISTRATVVM ET SVCCESSIONE PRVDENTIVM. TIT. II.

GAIVS Libro primo ad legem duodecim tabularum

FACTVRVS legum uetustarum interpretationem, necessariò prius ab urbis initiis repetendum existimaui; non quia uelim uerbosos commentarios facere, sed quòd in omnibus rebus animaduerto id perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constaret. Et certè cuiusque rei potissima pars principium est. Deinde si in foro causas dicentibus nefas, ut ita dixerim, uidetur esse nulla praefatione facta iudici rem exponere; quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erit omissis initiis atque origine non repetita atque illotis, ut ita dixerim, manibus protinus materiam interpretationis tractare? namque, nisi fallor, istae praefationes et libentius nos ad lectionem propositae materiae producunt: et cum ibi uenerimus, euidentiorem praestant intellectum.

II. POMPONIVS Libro singulari Enchiridii NECESSARIVM itaque nobis uidetur ipsius iuris originem, atque processum demonstrare. Et quidem initio ciuitatis nostrae popolus sine lege certa, sine iure certo primùm agere instituit: omniáque manu à regibus gubernabantur. Postea aucta ad aliquem modum ciuitate ipsum Romulum traditur populum in triginta partes diuisisse: quas partes Curias appellauit, propterea quòd tunc reipublicae curam per sententias partium earum expediebat. Et ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit. tulerunt et sequentes reges. quae omnes conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus superbus Demarati Corinthii filius, ex principalibus uiris. Is liber, ut diximus, appellatur ius ciuile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit: sed quòd
1 leges sine ordine latas in unum composuit. Exactis deinde regibus lege Tribunicia omnes leges hae exoleuerunt: iterúmque coepit populus Romanus incerto magis iure, et consuetudine ali, quàm per latam legem: ídque prope uiginti annis passus est. Postea ne diutius hoc fieret: placuit publica auctoritate decem constitui uiros, per quos peterentur leges à Graecis ciuitatibus, et ciuitas fundaretur legibus: quas in tabulas eboreas perscriptas pro Rostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi. datúmque est eis ius eo anno in ciuitate summum: uti leges et corrigerent, si opus esset, et interpretarentur: neque prouocatio ab eis sicut à reliquis magistratibus fieret. Qui ipsi animaduerterunt aliquid deesse istis primis legibus. ideóque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt. et ita ex accidentia appellatae sunt leges duodecim tabularum. quarum ferendarum auctorem fuisse decemuiris Hermodorum
2 quendam Ephesium exulantem in Italia quidam retulerunt. His legibus latis coepit, ut naturaliter euenire solet, ut interpretatio desideraret prudentium auctoritate necessariam esse disputationem fori. Haec disputatio et hoc ius, quod sine scripto uenit compositum à prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, ut ceterae partes iuris suis nominibus designantur, datis propriis nominibus ceteris partibus: sed communi nomine appellatur ius ciuile. Deinde ex his legibus eodem tempore ferè actiones compositae sunt, quibus inter se homines disceptarent. quas actiones ne populus prout uellet institueret: certas, sollemnésque esse uoluerunt. et appellatur haec pars iuris legis actiones, id est legitimae actiones. Et ita eodem paenè tempore tria haec iura nata sunt: leges duodecim tabularum. ex his fluere coepit ius ciuile. ex isdem legis actiones compositae sunt. Omnium tamen harum, et interpretandi scientia, et actiones, apud collegium Pontificum erant. ex quibus constituebatur quis quoquo anno praees-
3 set priuatis. et ferè populus annis propè centum hac consuetudine usus est. Postea, cum Appius Claudius proposuisset, et ad formam redegisset has actiones: Gnaeus

Flauius scriba eius, libertini filius subreptum librum populo tradidit: et adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret, et senator, et aedilis curulis. hic liber, qui actiones continet, appellatur ius ciuile Flauianum, sicut ille, ius ciuile Papirianum. nam nec Gnaeus Flauius de suo quicquam adiecit libro. Augescente ciuitate, quia deerant quaedam genera agendi, non post multum temporis spatium Sextus AElius alias actiones composuit: et librum populo dedit, qui appellatur ius AElianum.
Deinde cum esset in ciuitate lex duodecim tabularum, et ius ciuile, essent et legis actiones: euenit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret, et secederet: sibique iura constitueret, quae iura plebiscita uocantur. mox cum reuocata est plebs: quia multae discordiae nascebantur de his plebis scitis, pro legibus placuit et ea obseruari, lege Hortensia. et ita factum est ut inter plebis scita, et legem, species constituendi interessent, potestas autem eadem esset. Deinde quia difficile plebs conuenire coepit, populus certe multo difficilius in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicae ad senatum deduxit. Ita coepit senatus se interponere, et quidquid constituisset, obseruabatur: idque ius appellabatur senatusconsultum. Eodem tempore et magistratus iura reddebant: et ut scirent ciues, quod ius de quaque re quisque dicturus esset, seque praemuniret: edicta proponebant. quae edicta praetorum ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quod ab honore praetoris uenerat. Nouissime sicut ad pauciores iuris constituendi uia transisse, ipsis rebus dictantibus, uidebatur: per partes euenit, ut NECESSE reipublicae per unum consuli. nam senatus non perinde omnes prouincias probe gerere poterant. Igitur constituto principe, datum est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset. Ita in ciuitate nostra aut Iure, id est Lege constituitur: aut est proprium Ius ciuile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit: aut sunt Legis Actiones, quae formam agendi continent: aut Plebiscitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum: aut est magistratuum Edictum, unde Ius Honorarium nascitur: aut Senatusconsultum, quod solum senatu constituente inducitur sine lege: aut est Principalis Constitutio, id est, ut quod ipse princeps constituit, pro lege seruetur. Post originem iuris, et processum cognitum, consequens est, ut de magistratuum nominibus, et origine cognoscamus. quia, ut exposuimus, per eos, qui iuri dicundo praesunt, effectus rei accipitur. quantum est enim ius in ciuitate esse, nisi sint, qui iura regere possint? Post hoc dein de auctorum successione dicemus: quod constare non potest ius, nisi sit aliquis iurisperitus, per quem possit cottidie in melius produci. Quod ad magistratus attinet, initio ciuitatis huius constat reges omnem potestatem habuisse. Isdem temporibus et tribunum celerum fuisse constat: is autem erat qui equitibus praeerat, et ueluti secundum locum à regibus optinebat. quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis eiciendi. Exactis deinde regibus, consules constituti sunt duo: penès quos summum ius uti esset, lege rogatum est. dicti sunt ab eo, quod plurimum reipublicae consulerent. qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi uindicarent, lege lata factum est, ut ab eis prouocatio esset: néue possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi. solum relictum est illis, ut coërcere possent, et in uincula publica duci iuberent. Post deinde cum census iam maiori tempore agendus esset, et consules non sufficerent huic quoque officio, censores constituti sunt. Populo deinde aucto, cum crebra orerentur bella, et quaedam acriora à finitimis inferrentur: interdum re exigente, placuit maioris potestatis magistratum constitui. itaque dictatores proditi sunt, à quibus nec prouocandi ius fuit: et quibus etiam capitis animaduersio data est. Hunc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retinere. et his dictatoribus magistri equitum iniungebantur, sic quo modo regibus tribuni celerum. quod officium ferè tale erat, quale hodie praefectorum praetorio. magistratus tamen habebantur legitimi. Isdem temporibus cum plebs à patribus secessisset, anno ferè septimodecimo post reges exactos: tribunos sibi in monte Sacro

creauit, qui essent plebeii magistratus. dicti tribuni, quòd olim in tres partes populus diuisus erat, et ex singulis singuli creabantur: uel quia tribuum suffragio creabantur. Itémque ut essent qui aedibus praeessent, in quibus omnia scita sua plebs deferebat:
12 duos ex plebe constituerunt, qui etiam aediles appellati sunt. Deinde cum aerarium populi auctius esse coepisset: ut essent qui illi praeessent, constituti sunt quaestores, qui pecuniae praeessent: dicti ab eo (quòd) inquirendae, et conseruandae pecuniae causa creati erant. Et quia, ut diximus, de capite ciuis Romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere: propterea quaestores constituebantur à populo, qui capitalibus rebus praeessent. hi appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam
13 meminit lex duodecim tabularum. Et cum placuisset leges quoque ferri: latum est ad populum, uti omnes magistratu se abdicarent. quo decemuiri constituti anno uno cum magistratum prorogarent sibi, et cum iniuriose tractarent, neque uellent deinceps sufficere magistratibus, ut ipsi, et factio sua perpetuò rempublicam occupatam retineret: nimia, atque aspera dominatione eò rem perduxerant, ut exercitus à republica secederet. Initium fuisse secessionis dicitur Verginius quidam. qui cum animaduertisset Appium Claudium contra ius, quod ipse ex uetere iure in duodecim tabulas transtulerat, uindicias filiae suae à se abdixisse: et secundum eum, qui in seruitutem ab eo suppositus petierat, dixisse: captúmque amore uirginis omne fas ac nefas miscuisse: indignatus, quòd uetustissima iuris obseruantia in persona filiae suae defecisset, utpote cum Brutus, qui primus Romae consul fuit, uindicias secundum libertatem dixisset in persona Vindicis Vitelliorum serui, qui proditionis coniurationem indicio suo detexerat, et castitatem filiae uitae quoque eius praeferendam putaret: arrepto cultro de taberna lanionis filiam interfecit: in hoc scilicet, ut morte uirginis contumeliam stupri arceret. ac protinus recens à caede, madentéque adhuc filiae cruore, ad commilitones confugit. qui uniuersi de Algido, ubi tunc belli gerendi causa legiones erant, relictis ducibus pristinis, signa in Auentinum transtulerunt. omnísque plebs urbana mox eódem se contulit. * populíque consensu partim in carcere necati): Ita rursus respubli-
14 ca suum statum recepit. Deinde cum post aliquot annos (quàm) duodecim tabulae latae sunt: et plebs contenderet cum patribus, et uellet ex suo quoque corpore consules creare, et patres recusarent: factum est, ut tribuni militum crearentur partim ex plebe, partim ex patribus, consulari potestate. hique constituti sunt uario numero. interdum enim uiginti fuerunt, interdum plures, nonnumquam pauciores. Dein
e de cum placuisset creari etiam ex plebe consules: coeperunt ex utroque corpore constitui. Tunc, ut aliquo pluris patres haberent, placuit duos ex numero patrum consti
15 tui. ita facti sunt aediles curules. Cúmque consules abocarentur bellis finitimis, neque esset qui in ciuitate ius reddere posset: factum est, ut praetor quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, quòd in urbe ius redderet. Post aliquot deinde annos non sufficiente eo praetore, quòd multa turba etiam peregrinorum in ciuitatem ueniret: creatus est et alius praetor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quòd plerumque
16 inter peregrinos ius dicebat. Deinde cum esset necessarius magistratus, qui hastae praeessent decemuiri in litibus iudicandis sunt constituti. eodem tempore et quattuoruiri, qui curam uiarum gererent: et triumuiri monetales aeris, argenti, auri flatores: et triumuiri capitales, qui carceris custodiam haberent: ut cum animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret. Et quia magistratibus uespertinis temporibus in publicum esse inconueniens erat, quinqueuiri constituti sunt cis Tiberim, et ultis Tibe-
17 rim, qui possint pro magistratibus fungi. Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensi prouincia: totidem praetores, quot prouinciae in dicionem uenerant, creati sunt: partim qui urbanis rebus, partim qui prouincialibus praeessent. Deinde Cornelius Sulla quaestiones publicas constituit: ueluti de falso, de parricidio, de sicariis: et praetores quattuor adiecit. Deinde Gaius Iulius Caesar duos praetores, et duos aediles, qui frumento praeessent, et à Cerere Cereales con-

ſtituit. Ita duodecim praetores, ſex aediles ſunt creati. Diuus deinde Auguſtus ſedecim praetores conſtituit. Poſt deinde Diuus Claudius duos praetores adiecit, qui de fideicommiſſo ius dicerent. ex quibus unum Diuus Titus detraxit: et adiecit Diuus Nerua, qui inter fiſcum et priuatos ius diceret. Ita decem et octo praetores in ciuitate ius dicunt. Et haec omnia, quotiens in republica ſunt magiſtratus, obſeruantur: quotiens autem proficiſcuntur, unus relinquitur, qui ius dicat. is uocatur praefectus urbi. qui praefectus olim conſtituebatur, poſtea ferè Latinarum feriarum cauſa introductus eſt, et quotannis obſeruatur. nam praefectus annonae, et uigilum, non ſunt magiſtratus, ſed extra ordinem utilitatis cauſa conſtituti ſunt. et tamen hi, quos Ciſtiberes diximus, poſtea aediles ſenatus conſulto creabantur. Ergo ex his omnibus decem tribuni plebis, conſules duo, decem et octo praetores, ſex aediles in ciuitate iura reddebant. Iuris ciuilis ſcientiam plurimi, et maximi uiri profeſsi ſunt. ſed qui eorum 18
maximae dignationis apud populum Romanum fuerunt (eorum) in praeſentia mentio habenda eſt: ut appareat à quibus, et qualibus haec iura orta, et tradita ſunt. Et quidem ex omnibus, qui ſcientiam nancti ſunt, ante Tiberium Coruncanium publicè profeſſum neminem, traditur. ceteri autem ad hunc uel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, ſolúmque conſultatoribus uacare: potius, quàm diſcere uolentibus ſe praeſtabant. Fuit autem in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in unum contulit. ab hoc Appius Claudius unus ex decemuiris, cuius maximum conſilium in duodecim tabulis ſcribendis fuit. poſt hunc Appius Claudius eiuſdem generis maximam ſcientiam habuit. hic Centemmanus appellatus eſt, Appiam uiam ſtrauit, et aquam Claudiam induxit, et de Pyrrho in urbe non recipiendo ſententiam tulit. hunc etiam actiones ſcripſiſſe traditum eſt, primum de uſurpationibus, qui liber non exſtat. Idem Appius Claudius, qui uidetur ab hoc proceſsiſſe, R litteram inuenit: ut pro VAleſii VAlerii eſſent, et pro FVſiis FVriis. Fuit poſt eos maximae ſcientiae Sempronius, quem populus Romanus ΣΟΦΟΝ appellauit: nec quiſquam ante hunc, aut poſt hunc hoc nomine cognominatus eſt. Gaius Scipio Naſica, qui optimus à ſenatu appellatus eſt. cui etiam publicè domus in ſacra uia data eſt, quò facilius conſuli poſſet. Deinde Quintus Mucius, qui ad Carthaginienſes miſſus legatus, cum eſſent duae teſſerae poſitae, una pacis, altera belli: arbitrio ſibi dato, utram uellet referret Romam, utramque ſuſtulit: et ait Carthaginienſes petere debere, utram mallent accipere. Poſt hos fuit Tiberius Coruncanius, ut dixi, qui primus profiteri coepit. cuius tamen ſcriptum nullum exſtat, ſed reſponſa complura, et memorabilia eius fuerunt. Deinde Sextus 19
AElius, et frater eius Publius AElius, et Publius Atilius maximam ſcientiam in profitendo habuerunt: ut duo AElii etiam conſules fuerint. Atilius autem primus à populo ſapiens appellatus eſt. Sextum AElium etiam Ennius laudaBit, et exſtat illius liber, qui inſcribitur Tripertita: qui liber ueluti cunabula iuris continet. Tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularum praepoſita, iungitur interpretatio, dein ſubtexitur legis actio. Eiuſdem eſſe tres alii libri referuntur: quos tamen quidam negant eiuſdem eſſe. hos ſectatus ad aliquid eſt Cato. Deinde Marcus Cato princeps Porciae familiae, cuius et libri exſtant: ſed plurimi filii eius, ex quibus ceteri oriuntur.

Poſt hos fuerunt Publius Mucius, et Brutus, et Manilius, qui fundauerunt ius ciuile. 20
ex his Publius Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus ſeptem, Manilius tres. et exſtant uolumina ſcripta, Manilii monumenta. illi duo conſulares fuerunt, Brutus praetorius, Publius autem Mucius etiam pontifex maximus. Ab his profecti ſunt Publius Rutilius Rufus, qui Romae conſul, et Aſiae proconſul fuit: Paulus Verginius, et Quintus Tubero ille Stoicus Panſae auditor, qui et ipſe conſul. etiam Sextus Pompeius Gnaei Pompeii patruus fuit eodem tempore: et Coelius Antipater, qui hiſtorias conſcripſit: ſed plus eloquentiae, quàm ſcientiae iuris operam dedit. etiam Lucius Craſſus frater Publii Mucii, qui Mucianus dictus eſt. hunc Cicero ait iuriſconſultorum diſertiſsimum. Poſt hos Quintus Mucius Publii filius pontifex ma- 21

ximus ius ciuile primus constituit, generatim in libros decem et octo redigendo. Mu
cii auditores fuerunt complures: sed praecipuae auctoritatis Aquilius Gallus, Balbus
Lucilius, Sextus Papirius, Gaius Iuuentius. ex quibus Gallum maximae auctoritatis
apud populum fuisse Seruius dicit. omnes tamen hi à Seruio Sulpicio nominantur: a-
lioquin per se eorum scripta non talia exstant, ut ea ad omnes adpetant. denique nec
uersantur omnino scripta eorum inter manus hominum, sed Seruius libros suos com-
22 pleuit, pro cuius scriptura ipsorum quoque memoria habetur. Seruius cum in
causis orandis primum locum, aut pro certo post Marcum Tullium optinere traditur
ad consulendum Quintum Mucium de re amici sui peruenisse, cúmque eum sibi re-
spondisse de iure Seruius parum intellexisset, iterum Quintum interrogasse, et à Quin
to Mucio responsum esse, nec tamen percepisse: et ita obiurgatum esse à Quinto Mu-
cio. Namque eum dixisse, turpe esse patricio, et nobili, et causas oranti, ius, in quo
uersaretur, ignorare. ea uelut contumelia Seruius tractatus, operam dedit iuri ciuili:
et plurimum eos, de quibus locuti sumus, audiit: institutus à Balbo Lucilio, instru-
ctus autem maximè à Gallo Aquilio, qui fuit Cercinae. Itaque libri complures eius
exstant Cercinae confecti. Hic cum in legatione perisset, statuam ei populus Romanus
pro Rostris posuit, et hodiéque exstat pro Rostris Augusti. huius uolumina complu-
ra exstant. reliquit autem propè centum et octaginta libros. ab hoc plurimi profece-
runt, ferè tamen hi libros conscripserunt: Alfenus Varus, Gaius, Aulus Ofilius, Ti-
tus Caesius, Aufidius Tucca, Aufidius Namusa, Flauius Priscus, Gaius Ateius Pacu-
uius, Labeo Antistius Labeonis Antistii pater Cinna, Publicius Gellius. Ex his de-
cem, libros octo conscripserunt. quorum omnes, qui fuerunt, libri digesti sunt ab
Aufidio Namusa in centum quadraginta libros. Ex his auditoribus plurimum aucto-
ritatis habuit Alfenus Varus, et Aulus Ofilius. ex quibus Varus et consul fuit: Ofi-
lius in equestri ordine perseuerauit. is fuit Caesari familiarissimus: et libros de iure ci
uili plurimos, et qui omnem partem operis fundarent, reliquit. nam de legibus Vi-
censimae primus conscribit, de iurisdictione: idem edictum praetoris primus diligen
ter composuit. nam ante eum Seruius duos libros ad Brutum perquàm breuissimos
23 ad edictum subscriptos reliquit. Fuit eodem tempore et Trebatius, qui idem
Cornelii Maximi auditor: fuit Aulus Cascelius, Quintus Mucius Volosii auditor:
denique in illius honorem testamento Publium Mucium nepotem eius reliquit here-
dem. fuit autem quaestorius: nec ultrà proficere uoluit, cum illi etiam Augustus con
sulatum offerret. ex his Trebatius peritior Cascelio, Cascelius Trebatio eloquentior
fuisse dicitur, Ofilius utroque doctior. Cascelii scripta non exstant, nisi unus liber Be
24 ne dictorum. Trebatii complures: sed minus frequentatur. Post hoc quoque
Tubero fuit, qui Ofilio operam dedit. fuit autem patricius, et transiit à causis agendis
ad ius ciuile: maximè postquam Quintum Ligarium accusauit, nec optinuit apud Ga-
ium Caesarem. Is est Quintus Ligarius, qui cum Africae oram teneret, infirmum
Tuberonem applicare non permisit, nec aquam aurire. quo nomine eum accusauit,
et Cicero defendit. exstat eius oratio satis pulcherrima, quae inscribitur, pro Quinto
Ligario. Tubero doctissimus quidem habitus est iuris publici, et priuati: et complu-
res utriusque operis libros reliquit. sermone etiam antiquo usus affectauit scribere, et
25 ideo parum libri eius grati habentur. Post hunc maximae auctoritatis fuerunt
Ateius Capito, qui Ofilium secutus est, et Antistius Labeo, qui omnes hos audiuit:
institutus est autem à Trebatio. Ex his Ateius consul fuit. Labeo noluit, cum offer
retur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, et honorem suscipere. sed pluri
mum studiis operam dedit: et totum annum ita diuiserat, ut Romai sex mensibus cum
studiosis esset, sex mensibus secederet, et conscribendis libris operam daret. Itaque
reliquit quadringenta uolumina, ex quibus plurima inter manus uersantur. Hi duo
primum ueluti diuersas sectas fecerunt. nam Ateius Capito in his, quae ei tradita fue-
rant, perseuerabat: Labeo ingenii qualitate, et fiducia doctrinae, qui et ceteris operis

ſapientiae operam dederat, plurima innouare inſtituit. et ita Ateio Capitoni Maſſurius Sabinus ſucceſsit, Labeoni Nerua. adhuc eas diſſenſiones auxerunt. Hic etiam Nerua Caeſari familiariſsimus fuit. Maſſurius Sabinus in equeſtri ordine fuit, et publicè primus †ſcripſit. poſteáque hoc coepit beneficium dari à Tiberio Caeſare. Hoc tamen illi conceſſum erat. Et, ut obiter ſciamus, ante tempora Auguſti publicè reſpondendi ius non à principibus dabatur: ſed qui fiduciam ſtudiorum ſuorum habebant, conſulentibus reſpondebant. neque reſponſa utique ſignata dabant: ſed plerumque iudicibus ipſi ſcribebant, aut teſtabantur, qui illos conſulebant. Primus Diuus Auguſtus, ut maior iuris auctoritas haberetur, conſtituit, ut ex auctoritate eius reſponderent. et ex illo tempore peti hoc pro beneficio coepit. et ideo optimus princeps Hadrianus, cum ab eo uiri praetorii peterent, ut ſibi liceret reſpondere, reſcripſit eis, hoc non peti, ſed praeſtari ſolere. et ideo, ſi quis fiduciam ſui haberet, delectari ſe: populo ad reſpondendum ſe praepararet. Ergo Sabino conceſſum eſt à Tiberio Caeſare, ut populo reſponderet. qui in equeſtri ordine iam grandis natu, et ferè annorum quinquaginta receptus eſt. huic nec amplae facultates fuerunt, ſed plurimùm à ſuis auditoribus ſuſtentatus eſt. Huic ſucceſsit Gaius Caſsius Longinus, natus ex filia Tuberonis, quae fuit neptis Seruii Sulpicii: et ideo proauum ſuum Seruium Sulpicium appellat. hic conſul fuit cum Quartino temporibus Tiberii. ſed plurimum in ciuitate auctoritatis habuit, euſque donec eum Caeſar ciuitate pelleret. expulſus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Veſpaſiano, diem ſuum obit. Neruae ſucceſsit Proculus. fuit eodem tempore et Nerua filius. fuit et alius Longinus ex equeſtri quidem ordine: qui poſtea ad praeturam uſque peruenit. ſed Proculi auctoritas maior fuit, nam etiam plurimùm potuit. appellatíque ſunt partim Caſsiani, partim Proculeiani. quae origo à Capitone, et Labeone coeperat. Caſsio Caelius Sabinus ſucceſsit, qui plurimùm temporibus Veſpaſiani potuit. Proculo Pegaſus, qui temporibus Veſpaſiani praefectus urbi fuit. Caelio Sabino Priſcus Iauolenus. Pegaſo Celſus. patri Celſo Celſus filius, et Priſcus Neratius: qui utrique conſules fuerunt. Celſus quidem et iterum. Iauoleno Priſco Aburnus Valens, et Tuſcianus. item Saluius Iulianus.

tresponde

DE LEGIBVS SENATVSQVE CONSVLTIS ET LONGA CONSVETVDINE. TIT. III.

I. PAPINIANVS Libro primo Definitionum

LEX EST commune praeceptum: uirorum prudentium conſultum: delictorum, quae ſponte, uel ignorantia contrahuntur, coërcitio: communis reipublicae ſponſio.

II. MARCIANVS Libro primo Inſtitutionum NAM ET Demoſthenes orator ſic definit: ΤΟΥΤΟ ΕΣΤΙΝ ΝΟΜΟΣ, Ω ΠΑΝΤΑΣ ΑΝΘΡΟΠΟΥΣ ΠΡΟΣΗΚΕΙ ΠΕΙΘΕΣΘΑΙ ΔΙΑ ΠΟΛΛΑ, ΚΑΙ ΜΑΛΙΣΤΑ ΟΤΙ ΠΑΣ ΕΣΤΙΝ ΝΟΜΟΣ ΕΥΡΗΜΑ ΜΕΝ ΚΑΙ ΔΩΡΟΝ ΘΕΟΥ, ΔΟΓΜΑ ΔΕ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΦΡΟΝΙΜΟΝ, ΕΠΑΝΟΡΘΟΜΑ ΔΕ ΤΟΝ ΕΚΟΥΣΙΩΝ ΚΑΙ ΑΚΟΥΣΙΟΝ ΑΜΑΡΤΗΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΕΟΣ ΔΕ ΣΥΝΘΗΚΗ ΚΟΙΝΗ, ΚΑΘ ΗΝ ΑΠΑΣΙ ΠΡΟΣΗΚΕΙ ΖΗΝ ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΗ ΠΟΛΕΙ. Sed et philoſophus ſummae Stoicae ſapientiae Chryſippus ſic incipit libro, quem fecit ΠΕΡΙ ΝΟΜΟΥ. Ο ΝΟΜΟΣ ΠΑΝΤΟΝ ΕΣΤΙ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΘΕΙΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ· ΔΕΙ ΔΕ ΑΥΤΟΝ ΠΡΟΣΤΑΤΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ ΤΟΝ ΚΑΛΟΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΙΣΧΡΟΝ, ΚΑΙ ΑΡΧΟΝΤΑ, ΚΑΙ ΗΓΕΜΟΝΑ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥΤΟ ΚΑΝΟΝΑ ΤΕ ΕΙΝΑΙ ΔΙΚΑΙΩΝ ΚΑΙ ΑΔΙΚΟΝ, ΚΑΙ ΤΟΝ ΦΥΣΕΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΖΟΩΝ: ΠΡΟΣΤΑΚΤΙΚΟΝ ΜΕΝ, ΩΝ ΠΟΙΗΤΕΟΝ: ΑΠΑΓΟΡΕΥΤΙΚΟΝ ΔΕ, ΩΝ ΟΥ ΠΟΙΗΤΕΟΝ.

III. POMPONIVS Libro uiceſimoquinto ad Sabinum IVRA conſtitui oportet, ut dixit Theophraſtus, in his, quae ΕΠΙ ΤΟ ΠΛΕΙΣΤΟΝ accidunt, non

quae. ἐκ παραλόγου.

IIII. CELSVS Libro quinto Digestorum EX HIS, quae fortè uno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur.

V. IDEM Libro XVII. Digestorum NAM AD ea potius debet aptari ius, quae et frequenter, et facilè, quàm quae perrarò eueniunt.

VI. PAVLVS Libro XVII. ad Plautium Τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δίς, ut ait Theophrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται.

VII. MODESTINVS Libro I. Regularum LEGIS uirtus haec est: imperare, uetare, permittere, punire.

VIII. VLPIANVS Libro III. ad Sabinum IVRA non in singulas personas, sed generaliter constituuntur.

IX. IDEM Libro XVI. ad edictum NON AMBigitur, senatum ius facere posse.

X. IVLIANVS Libro LVIIII. Digestorum NEQVE leges, neque senatusconsulta ita scribi possunt, ut omnes casus qui quandoque inciderint, comprehendantur: sed sufficit et ea, quae plerumque accidunt, contineri.

XI. IDEM Libro LXXXX. Digestorum ET IDEO de his, quae primò constituuntur: aut interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est.

XII. IDEM Libro XV. Digestorum NON POSSunt omnes articuli singillatim aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi. sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is, qui iurisdictioni praeest, ad similia procedere, atque ita ius dicere debet.

XIII. VLPIANVS Libro I. ad edictum aedilium curulium NAM, VT ait Pedius, quotiens lege aliquid unum, uel alterum introductum est: bona occasio est cetera, quae tendunt ad eandem utilitatem, uel interpretatione, uel certè iurisdictione suppleri.

XIIII. PAVLVS Libro LIIII. ad edictum QVOD VERO contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.

XV. IVLIANVS Libro XXVII. Digestorum IN HIS, quae contra rationem iuris constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris.

XVI. PAVLVS Libro singulari de iure singulari IVS SINGulare est, quod contra tenorem rationis, propter aliquam utilitatem, auctoritate constituentium introductum est.

XVII. CELSVS Libro XXVI. Digestorum SCIRE leges non hoc est, uerba earum tenere, sed uim ac potestatem.

XVIII. IDEM Libro XXVIIII. Digestorum BENIGNIVS leges interpretandae sunt, quò uoluntas earum conseruetur.

XIX. IDEM Libro XXXIII. Digestorum IN AMBigua uoce legis ea potius accipienda est significatio, quae uitio caret: praesertim cum etiam uoluntas legis ex hoc colligi possit.

XX. IVLIANVS Libro quinquagensimo quinto Digestorum NON omnium, quae à maioribus constituta sunt, ratio reddi potest.

XXI. NERATIVS Libro VI. Membranarum ET IDEO rationes eorum, quae constituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his, quae certa sunt, subuertuntur.

XXII. VLPIANVS Libro trigensimoquinto ad edictum CVM LEX in praeteritum quid indulget, in futurum uetat.

XXIII. PAVLVS Libro quarto ad Plautium MINIME sunt mutanda, quae interpretationem certam semper habuerunt.

XXIIII. CELSVS Libro VIIII. Digestorum INCIVILE est, nisi

tota lege perſpecta, una aliqua particula eius propoſita iudicare, uel reſpondere.

XXV. MODESTINVS Libro VIII. Reſponſorum NVLLA iuris ratio, aut aequitatis benignitas patitur, ut quae ſalubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipſorum commodum producamus ad ſeueritatem.

XXVI. PAVLVS Libro IIII. Quaeſtionum NON EST nouum, ut priores leges ad poſteriores trahantur.

XXVII. TERTYLLIANVS Libro I. Quaeſtionum IDEO, quia antiquiores leges ad poſteriores trahi, uſitatum eſt: *et* ſemper quaſi hoc legibus ineſſe credi oportet, ut ad eas quoque perſonas et ad eas res pertinerent, quae quandoque ſimiles erunt.

XXVIII. PAVLVS Libro V. ad Legem Iuliam et Papiam SED ET poſteriores leges ad priores pertinent: niſi contrariae ſint. idque multis argumentis probatur.

XXIX. IDEM Libro ſingulari ad Legem Cinciam CONTRA legem facit qui id facit quod lex prohibet. in fraudem uerò qui ſaluis uerbis legis, ſententiam eius circúmuenit.

XXX. VLPIANVS Libro IIII. ad Edictum FRAVS enim legi fit ubi quod fieri noluit, fieri autem non uetuit, id fit: et quod diſtat ΡΗΤΟΝ ΑΠΟ ΔΙΑΝΟΙΑΣ, hoc diſtat fraus ab eo, quod contra legem fit.

XXXI. IDEM Libro XIII. ad Legem Iuliam et Papiam PRINCEPS legibus ſolutus eſt. Auguſta autem licet legibus ſoluta non eſt: principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quae ipſi habent.

XXXII. IVLIANVS Libro LXXXXIIII. Digeſtorum DE QVIBUS cauſis ſcriptis legibus non utimur id cuſtodiri oportet, quod moribus et conſuetudine inductum *eſt*. et ſi qua in re hoc deficeret tunc quod proximum et conſequens ei eſt. ſi nec id quidem appareat: tunc ius, quo urbs Roma utitur, ſeruari oportet. Inueterata conſuetudo pro lege non immeritò cuſtoditur. et hoc eſt ius quod dicitur moribus conſtitutum. Nam cum ipſae leges nulla alia ex cauſa nos teneant, quàm quòd iudicio populi receptae ſunt: meritò et ea, quae ſine ullo ſcripto populus probauit, tenebunt omnes. nam quid intereſt ſuffragio populus uoluntatem ſuam declaret, an rebus ipſis et factis? Quare rectiſsimè etiam illud receptum eſt, ut leges non ſolùm ſuffragio legiſlatoris, ſed etiam tacito conſenſu omnium per deſuetudinem abrogentur.

XXXIII. VLPIANVS Libro I. de officio proconſulis DIVTVRNA conſuetudo pro iure et lege in his, quae non ex ſcripto deſcendunt, obſeruari ſolet.

XXXIIII. IDEM Libro IIII. de officio proconſulis CVM DE conſuetudine ciuitatis uel prouinciae confidere quis uidetur, primùm quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando iudicio conſuetudo firmata ſit.

XXXV. HERMOGENIANVS Libro I. Iuris Epitomarum SED ET ea, quae longa conſuetudine comprobata ſunt, ac per annos plurimos obſeruata uelut tacita ciuium conuentio, non minus, quàm ea quae ſcripta ſunt iura, ſeruantur.

XXXVI. PAVLVS Libro VII. ad Sabinum IMMO magnae auctoritatis hoc ius habetur: quod intantum probatum eſt, ut non fuerit neceſſe ſcripto id comprehendere.

XXXVII. IDEM Libro I. Quaeſtionum SI DE interpretatione legis quaeratur: * in primis * inſpiciendum eſt quo iure ciuitas retro in eiuſmodi caſibvs uſa fuiſſet. optima enim eſt legum interpres conſuetudo.

XXXVIII. CALLISTRATVS Libro I. Quaeſtionum NAM imperator noſter Seuerus reſcripſit, in ambiguitatibus quae ex legibus proficiſcuntur conſuetudinem, aut rerum perpetuò ſimiliter iudicatarum auctoritatem, uim legis optinere debere.

XXXIX. CELSVS Libro XXIII. Digestorum QVOD NON ratione introductum, sed errore primùm, deinde consuetudine optentum est: in aliis simi libus non optinet.

XL. MODESTINVS Libro I. Regularum ERGO omne ius aut con sensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmauit consuetudo.

XLI. VLPIANVS Libro II. Institutionum TOTVM autem ius con stitit aut in adquirendo, aut in conseruando, aut in minuendo. aut enim hoc agitur quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem uel ius suum conseruet, aut quomodo alienet aut amittat.

DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM TIT. IIII.

VLPIANVS Libro primo Institutionum

QVOD principi placuit legis habet uigorem: utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. Quodcumque igitur imperator per epi stulam et subscriptionem statuit, uel cognoscens decreuit, uel de plano interlocutus est, uel edicto praecepit: legem esse constat. haec sunt quas uolgo constitutiones appellamus. Plane ex his quaedam sunt personales, nec ad exemplum trahuntur. nam quae princeps alicui ob merita indulsit, uel si quam poenam irrogauit, uel si cui sine exemplo subuenit: personam non egreditur.

II. VLPIANVS Fideicommissorum Libro quarto IN REBVS noBis constituendis euidens esse utilitas debet ut recedatur ab eo iure, quod diu aequum uisum est.

III. IAVOLENVS Epistularum Libro tertiodecimo BENEFICIVM imperatoris, quod à diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quàm plenissimè interpretari debemus.

IIII. MODESTINVS Libro secundo Excusationum ΑΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΙΣΧΥΡΟΤΕΡΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟ ΑΥΤΩΝ ΕΙΣΙΝ

DE STATV HOMINVM TIT. V.

GAIVS Libro primo Institutionum

OMNE ius quo utimur uel ad personas pertinet, uel ad res, uel ad actiones.

II. HERMOGENIANVS Libro primo Iuris Epitomarum CVM IGitur hominum causa omne ius constitutum sit, primò de personarum statu, ac post de ceteris ordinem edicti perpetui secuti, et his proximos atque coniunctos applicantes titulos ut res patitur, dicemus.

III. GAIVS Libro primo Institutionum SVMMA itaque de iure personarum diuisio haec est, quòd omnes homines aut liberi sunt, aut serui.

IIII. FLORENTINVS Libro nono Institutionum LIBERTAS est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi si quid ui aut iure prohibetur. Seruitus est constitutio iurisgentium, qua quis dominio alieno contra naturam subicitur. Serui ex eo appellati sunt, quòd Imperatores captiuos uendere, ac per hoc seruare, nec occidere solent. Mancipia uero dicta, quòd ab hostibus manu capiantur.

V. MARCIANVS Libro primo Institutionum ET SERVorum quidem una est condicio, liberorum autem hominum quidam ingenui sunt, quidam libertini.

Serui autem in dominium nostrum rediguntur aut iure ciuili, aut gentium. Iure 1
ciuili si quis se maior uiginti annis ad pretium participandum uenire passus est. Iure
gentium serui nostri sunt qui ab hostibus capiuntur, aut qui ex ancillis nostris nascuntur.
Ingenui sunt qui ex matre libera nati sunt. sufficit enim liberam fuisse eo 2
tempore quo nascitur, licet ancilla concepit. et econtrario si libera conceperit, deinde ancilla pariat, placuit eum qui nascitur liberum nasci. nec interest iustis nuptiis concepit, an uolgo: quia non debet calamitas matris nocere ei, qui in uentre est.
Ex hoc quaesitum est si ancilla praegnas manumissa sit, deinde ancilla postea facta 3
aut expulsa ciuitate pepererit, liberum, an seruum pariat: et tamen rectius probatum est liberum nasci, et sufficere ei qui in uentre est, liberam matrem uel medio tempore habuisse.

VI. GAIVS Libro primo Institutionum LIBERTINI sunt qui ex iusta seruitute manumissi sunt.

VII. PAVLVS Libro singulari de portionibus, quae liberis damnatorum conceduntur QVI IN utero est, perinde ac si in rebus humanis esset, custoditur quotiens de commodis ipsius partus quaeritur: quamquam alii antequam nascatur nequaquam prosit.

VIII. PAPINIANVS Libro tertio Quaestionum IMPERATOR Titus Antoninus rescripsit, non laedi statum liberorum ob tenorem instrumenti malè concepti.

IX. IDEM Libro trigensimo primo Quaestionum IN MVLTis iuris nostri articulis deterior est condicio feminarum quàm masculorum.

X. VLPIANVS Libro primo ad sabinum QVAERITVR Hermaphroditum cui comparamus: et magis puto eius sexus aestimandum, qui in eo praeualet.

XI. PAVLVS Libro octauodecimo Responsorum PAVLVS respondit eum, qui uiuente patre et ignorante de coniunctione filiae conceptus est, licet post mortem aui natus sit, iustum filium ei ex quo conceptus est esse non uideri.

XII. IDEM Libro nonodecimo Responsorum SEPTIMO mense nasci perfectum partum iam receptum est propter auctoritatem doctissimi uiri Hippocratis. et ideo credendum est eum, qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est, iustum filium esse.

XIII. HERMOGenianus Libro primo Iuris Epitomarum SERVVS in causa capitali fortunae iudicio à domino commissus, et si fuerit absolutus, non fit liber.

XIIII. PAVLVS Libro quarto sententiarum NON SVNT liberi qui contra formam humani generis conuerso more procreantur: ueluti si mulier monstrosum aliquid, aut prodigiosum enixa sit. Partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliauit, aliquatenus uidetur effectus. et ideo inter liberos connumerabitur.

XV. TRYPHONINVS Libro decimo Disputationum ARESCVSA si tres pepererit libera esse testamento iussa, primo partu unum, secundo tres peperit: quaesitum est an et quis eorum liber esset. haec condicio libertati adposita iam implenda mulieri est: sed non dubitari debet quin ultimus liber nascatur. nec enim natura permisit simul uno impetu duos infantes de utero matris excedere: ut ordine incerto nascentium non appareat uter in seruitute, libertatéue nascatur. Incipiente igitur partu existens condicio efficit, ut ex libera edatur quod postea nascitur. ueluti si quaelibet alia condicio libertati mulieris adposita parturiente ea existat: uel manumissa sub hac condicione, si decem milia heredi Titióue dederit, eo momento quo parit per alium impleuerit condicionem: iam libera peperisse credenda est.

XVI. VLPIANVS Libro sexto Disputationum IDEM erit si eadem Arescusa primò duo pepererat, postea geminos ediderat. dicendum est enim non posse dici utrumque ingenuum nasci, sed eum qui posterior nascitur. quaestio ergo facti potius est, non iuris.

XVII.

XVII. IDEM Libro uicenſimo ſecundo ad Edictum IN ORBE Romano qui ſunt, ex conſtitutione imperatoris Antonini ciues Romani effecti ſunt.

XVIII. IDEM Libro uicenſimo ſeptimo ad Sabinum IMPERATOR Hadrianus Publicio Marcello reſcripſit liberam, quae praegnas ultimo ſupplicio damnata eſt, liberum parere: et ſolitum eſſe ſeruari eam dum partum ederet. Sed ſi ei, quae ex iuſtis nuptiis concepit, aqua et igni interdictum eſt, ciuem Romanum parit et in poteſtate patris.

XVIIII. CELSVS Libro uicenſimo nono Digeſtorum CVM LEGITImae nuptiae factae ſint, patrem liberi ſequuntur: uolgo quaeſitus matrem ſequitur.

XX. VLPIANVS Libro trigenſimo octauo ad Sabinum QVI FVRERE coepit, et ſtatum, et dignitatem in qua fuit, et magiſtratum, et poteſtatem uidetur retinere: ſicut rei ſuae dominium retinet.

XXI. MODESTINVS Libro ſeptimo Regularum HOMO liber, qui ſe uendidit, manumiſſus non ad ſuum ſtatum reuertitur, quo ſe abdicauit: ſed efficitur libertinae condicionis.

XXII. IDEM Libro duodecimo Reſponſorum HERENNIVS Modeſtinus reſpondit, ſi eo tempore enixa eſt ancilla, quo ſecundum legem donationis manumiſſa eſſe debuit: cum ex conſtitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

XXIII. IDEM Libro primo Pandectarum VOLGO concepti dicuntur qui patrem demonſtrare non poſſunt, uel qui poſſunt quidem, ſed eum habent, quem habere non licet: qui et ſpurii appellantur ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΣΠΟΡΑΝ.

XXIIII. VLPIANVS Libro uicenſimo ſeptimo ad Sabinum LEX NAturae haec eſt, ut qui naſcitur ſine legitimo matrimonio matrem ſequatur: niſi lex ſpecialis aliud inducit.

XXV. IDEM Libro primo ad Legem Iuliam et Papiam INGENVVM accipere debemus etiam eum de quo ſententia lata eſt, quamuis fuerit libertinus. quia res iudicata pro ueritate accipitur.

XXVI. IVLIANVS Libro ſexagenſimo nono Digeſtorum QVI IN utero ſunt, in toto paene iure ciuili intellegun tur in rerum natura eſſe. Nam et legitimae hereditates his reſtituuntur, et ſi praegnas mulier ab hoſtibus capta ſit, id quod natum erit poſtliminium habet. item patris uel matris condicionem ſequitur. Praeterea ſi *ancilla* praegnas ſubrepta fuerit, quamuis apud bonae fidei emptorem pepererit, id quod natum erit tamquam furtiuum uſu non capitur. His conſequens eſt ut libertus quoque quamdiu patroni filius naſci poſsit, eo iure ſit, quo ſunt qui patronos habent.

XXVII. VLPIANVS Libro quinto Opinionum EVM QVI ſe libertinum eſſe fatetur, nec adoptando patronus ingenuum facere potuit.

DE HIS QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT TIT. VI.

GAIVS Libro primo Inſtitutionum

DE IVRE perſonarum alia diuiſio ſequitur: quòd quaedam perſonae ſui iuris ſunt, quaedam alieno iuri ſubiectae ſunt. Videamus itaque de his, quae alieno iuri ſubiectae ſunt. nam ſi cognouerimus quae iſtae perſonae ſunt, ſimul intellegemus quae ſui iuris ſunt. diſpiciamus itaque de his, quae in aliena poteſtate ſunt. Igitur in poteſtate ſunt ſerui dominorum. quae quidem poteſtas iuriſgentium eſt: nam apud omnes peraeque gentes animaduertere poſſumus dominis in ſeruos uitae neciſque poteſtatem fuiſſe. et quodcumque per ſeruum adquiritur, id domino adquiritur. Sed hoc tempore

nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modum et sine causa legibus cognita in seruos suos saeuire. nam ex constitutione Diui Antonini qui sine causa seruum suum occiderit non minus poniri iubetur, quàm qui alienum seruum occiderit. Sed et maior asperitas dominorum eiusdem principis constitutione coercetur.

II. VLPIANVS Libro octauo de Officio proconsulis SI DOMinus in seruos saeuierit, uel ad impudicitiam turpémque uiolationem compellat: quae sint partes praesidis ex rescripto Diui Pii ad AElium Marcianum proconsulem Veticae manifestabitur: cuius rescripti uerba haec sunt. Dominorum quidem potestatem in suos seruos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi. sed dominorum interest ne auxilium contra saeuitiam, uel famem, uel intolerabilem iniuriam denegetur his, qui iustè deprecantur. Ideóque cognosce de querellis eorum, qui ex familia Iulii Sabini ad statuam confugerunt: et si uel durius habitos, quàm aequum est, uel infami iniuria affectos cognoueris: ueniri iube, ita ut in potestate domini non reuertantur. qui si meae constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum seuerius exsecuturum. Diuus etiam Hadrianus Vmbriciam quandam matronam in quinquennium relegauit, quòd ex leuissimis causis ancillas atrocissimè tractasset.

III. GAIVS Libro primo Institutionum ITEM in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreauerimus: quod ius proprium ciuium Romanorum est.

IIII. VLPIANVS Libro primo Institutionum NAM ciuium Romanorum quidam sunt patresfamiliarum, *alii filiifamiliarum*: quaedam matresfamiliarum, quaedam filiaefamiliarum. Patresfamiliarum sunt, qui sunt suae potestatis: siue puberes, siue impuberes. simili modo matresfamiliarum. filiifamiliarum et filiae: quae sunt in aliena potestate. Nam qui ex me et uxore mea nascitur, in mea potestate est: item qui ex filio meo et uxore eius nascitur, id est nepos meus et neptis, aequè in mea sunt potestate: et pronepos et proneptis, et deinceps ceteri.

V. IDEM Libro trigensimo sexto ad Sabinum NEPOTES ex filio mortuo auo reccidere solent in filii potestatem hoc est patris sui. simili modo et pronepotes *et* deinceps uel in filii potestate si uiuit, et in familia mansit: uel in eius parentis, qui ante eos in potestate est. et hoc non tantùm in naturalibus, uerùm in adoptiuis quoque iuris est.

VI. IDEM Libro nono ad Sabinum FILIVM eum definimus, qui ex uiro et uxore eius nascitur. Sed si fingamus afuisse maritum uerbi gratia per decennium, reuersum anniculum inuenisse in domo sua: placet nobis Iuliani sententia hunc non esse mariti filium. non tamen ferendum Iulianus ait eum, qui cum uxore sua adsiduè moratus nolit filium adgnoscere, quasi non suum. Sed mihi uidetur, quod et Scaeuola proVat, si constet maritum aliquamdiu cum uxore non concubuisse infirmitate interueniente, uel alia causa, uel si ea ualetudine paterfamilias fuit, ut generare non possit: hunc, qui in domo natus est, licet uicinis scientibus, filium non esse.

VII. IDEM Libro uicensimo quinto ad Sabinum SI QVA poena pater fuerit affectus, ut uel ciuitatem amittat, uel seruus poenae efficiatur: sine dubio nepos filii loco succedit.

VIII. IDEM Libro uicensimo sexto ad Sabinum PATRE furioso liberi nihilominus in patris sui potestate sunt. Idem et in omnibus est parentibus, qui habent liberos in potestate. nam cum ius potestatis moribus sit receptum, nec possit desinere quis habere in potestate, nisi exierint liberi quibus casibus solent: nequaquam dubitandum est remanere eos in potestate. Quare non solum eos liberos in potestate habebit, quos ante furorem genuit: uerùm et si qui ante furorem concepti in furore editi sunt. sed et si in furore agente eo uxor concipiat, uidendum an in potestate eius nascatur filius. nam furiosus licet uxorem ducere non possit, retinere ta-

men matrimonium potest. quod cum ita se habeat, in potestate filium habebit. Proinde et si furiosa sit uxor, ex ea ante conceptus in potestate nascetur. sed et in furore eius conceptus ab eo, qui non furebat, sine dubio in potestate nascetur: quia retinetur matrimonium. sed et si ambo in furore agant et uxor et maritus, et tunc concipiat: partus in potestate patris nascetur, quasi uoluntatis reliquiis in furiosis manentibus. nam cum consistat matrimonium altero furente, consistet et utroque. Adeo autem retinet ius potestatis pater furiosus, ut et adquiratur illi commodum eius, quod filius adquisiuit.

VIII. POMPONIVS Libro sextodecimo ad Quintum Mucium FILIVS Familias in publicis causis loco patrisfamilias habetur: ueluti ut magistratum gerat, ut tutor detur.

X. VLPIANVS Libro quarto ad Legem Iuliam et Papiam SI IVDEX nutriri, uel ali oportere pronuntiauerit: dicendum est de ueritate quaerendum filius sit, an non: neque enim alimentorum causa ueritati facit praeiudicium.

XI. MODESTINVS Libro primo Pandectarum INVITI filii naturales, uel emancipati non rediguntur in patriam potestatem.

DE ADOPTIONIBVS ET EMANCIPATIONIBVS ET ALIIS MODIS QVIBVS POTESTAS SOLVITVR. TIT. VII.

MODESTINVS Libro secundo Regularum

FILIOSFAMILIAS non solùm natura, uerùm et adoptiones faciunt. quod adoptionis nomen est quidem generale, in duas autem species diuiditur: quarum altera adoptio similiter dicitur, altera adrogatio. Adoptantur filiifamilias: adrogantur qui sui iuris sunt.

II. GAIVS Libro primo Institutionum GENERALIS enim adoptio duobus modis fit: aut principis auctoritate, aut magistratus imperio. Principis auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt. quae species adoptionis dicitur adrogatio: quia et is qui adoptat rogatur, id est interrogatur an uelit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse: et is qui adoptatur, rogatur an id fieri patiatur. Imperio magistratus adoptamus *eos*, qui in potestate parentis sunt: siue primum gradum liberorum optineant, qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est *nepos*, neptis, pronepos, proneptis. Illud utriusque adoptionis commune est, quòd et hi qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt. Hoc uerò proprium est eius adoptionis, quae per principem fit: quòd is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit: non solùm ipse potestati adrogatoris subicitur, sed et liberi eius in eiusdem fiunt potestate tamquam nepotes.

III. PAVLVS Libro quarto ad Sabinum SI CONSVL uel praeses filius familias sit: posse eum apud semetipsum uel emancipari, uel in adoptionem dari constat.

IIII. MODESTINVS Libro secundo Regularum MAGISTRATVM, apud quem legis actio est, * et * emancipare filios suos, et in adoptionem dare apud se posse Neratii sententia est.

V. CELSVS Libro uicensimo octauo Digestorum IN ADOPtionibus eorum dumtaxat, qui suae potestatis sunt, uoluntas exploratur. sin autem à patre dantur in adoptionem: in his utriusque arbitrium spectandum est uel consentiendo, uel non contradicendo.

VI. PAVLVS Libro trigensimo quinto ad Edictum CVM NEPOS adoptatur quasi ex filio natus, consensus filii exigitur: idque etiam Iulianus scribit.

VII. CELSVS Libro trigensimo nono Digestorum CVM ADOPTIO fit non est necessaria in eam rem auctoritas eorum, inter quos iura adgnationis consequuntur.

VIII. MODESTINVS Libro secundo Regularum QVOD NE curatoris auctoritas intercederet in adrogatione ante tenperat, sub Diuo Claudio recte mutatum est.

VIIII. VLPIANVS Libro primo ad sabinum ETIAM caecus adoptare, uel adoptari potest.

X. PAVLVS Libro secundo ad sabinum SI QVIS nepotem quasi ex filio natum, quem in potestate habet, consentiente filio adoptauerit, non adgnascitur auo suus heres: quippe cum post mortem aui quasi in patris sui recidit potestatem.

XI. IDEM Libro quarto ad sabinum SI IS qui filium haberet, in nepotis locum adoptasset, perinde atque si ex eo filio natus esset, et is filius auctor factus non esset: mortuo auo non esse nepotem in potestate filii.

XII. VLPIANVS Libro quartodecimo ad Sabinum QVI LIBERatus est patria potestate, is postea in potestatem honeste reuerti non potest nisi adoptione.

XIII. PAPINIANVS Libro trigensimo sexto Quaestionum IN OMNI fere iure finita patris adoptiui potestate nullum ex pristino retinetur uestigium: denique et patria dignitas quaesita per adoptionem finita ea deponitur.

XIIII. POMPONIVS Libro quinto ad sabinum SED ETIAM nepos ex filio apud adoptatum patrem conceptus et natus, per emancipationem iura omnia perdit.

XV. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad sabinum SI PATERFAMIlias adoptatus sit: omnia quae eius fuerunt et adquiri possunt, tacito iure ad eum transeunt, qui adoptauit. hoc amplius liberi eius, qui in potestate sunt, eum sequuntur. sed et hi, qui postliminio redeunt, uel qui in utero fuerunt *cum* adrogaretur, simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur. Qui duos filios et ex altero eorum nepotem habet, si uult nepotem quasi ex altero natum sic adoptare: potest hoc efficere si eum emancipauerit, et sic adoptauerit quasi ex altero natum. facit enim hoc quasi quilibet, non quasi auus. et qua ratione quasi ex quolibet natum potest adoptare, ita potest et quasi ex altero filio. In adrogationibus cognitio uertitur num forte minor sexaginta annis sit *qui* adrogat, quia magis liberorum creationi studere debeat: nisi forte morbus aut ualetudo in causa sit, aut alia iusta causa adrogandi: ueluti si coniunctam sibi personam uelit adoptare. Item non debet quis plures adrogare, nisi ex iusta causa. Sed nec libertum alienum, nec maiorem minor.

XVI. IAVOLENVS Libro sexto ex Cassio ADOPTIO enim in his personis locum habet, in quibus etiam natura potest habere.

XVII. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad sabinum NEC EI permittitur adrogare, qui tutelam *uel* curam alicuius administrauit, si minor uiginti quinque annis sit qui adrogatur: ne forte eum ideo adroget, ne rationes reddat. Item inquirendum est ne forte turpis causa adrogandi subsit. Eorum dumtaxat pupillorum adrogatio permittenda est his, qui uel naturali cognatione, uel sanctissima affectione ducti adoptarent: ceterorum prohibenda, ne esset in potestate tutorum et finire tutelam, et substitutionem à parente factam extinguere. Et primùm quidem excutiendum erit quae facultates pupilli sint, et quae eius, qui adoptare eum uelit: ut aestimetur ex comparatione earum, an salubris adoptio possit pupillo intellegi. deinde cuius uitae sit is, qui uelit pupillum redigere in familiam suam. tertiò cuius idem aetatis sit: ut aestimetur an melius sit de liberis procreandis cogitare eum, quàm ex aliena familia quemquam redigere in potestatem suam. Praeterea uidendum est an non debeat permitti ei, qui uel unum habebit uel plures liberos, adopta-

re alium: ne aut illorum, quos iustis nuptiis procreauerit, deminuatur spes, quam unusquisque liberorum obsequio paret sibi: aut qui adoptatus fuit minus percipiat, quàm dignum erit eum consequi. Interdum et ditiorem permittetur adoptare pauperiori si uitae eius sobrietas clara sit, uel affectio honesta nec incognita. Satisdatio autem in his casibus dari solet.

XVIII. MARCELLVS Libro nicensimo sexto Digestorum NON ALIter enim uoluntati eius, qui adrogare pupillum uolet, si causam eius ob alia probabit subscribendum erit, quàm si cauerit seruo publico se restituturum ea, quae ex bonis eius consecutus fuerit: illis, ad quos res peruentura esset si adrogatus permansisset in suo statu.

XIX. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Sabinum HIS VERBIS satisdationis, quae ab adrogatore praestari debet, AD QVOS EA RES PERTINET, et libertatibus prospectum esse, quae secundis tabulis datae sunt: et multo magis substituto seruo, item legatariis, nemo dubitat. quae satisdatio si omissa fuerit, utilis actio in adrogatorem datur.

XX. MARCELLVS Libro uicensimo sexto Digestorum HAEC AVtem satisdatio locum habet si impubes decesit. sed et si de pupillo loquitur, tamen hoc et in pupilla obserBandum est.

XXI. GAIVS Libro singulari Regularum NAM ET feminae ex rescripto principis adrogari possunt.

XXII. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Sabinum SI ADRogator decesserit impubere relicto filio adoptiuo, et mox impubes decedat: an heredes adrogatoris teneantur? et dicendum est heredes quoque restituturos et bona adrogati, et praeterea quartam partem. Sed an impuberi adrogator substituere posit quaeritur: et puto non admitti substitutionem, nisi forte ad quartam solam, quam ex bonis eius consequitur: et hactenus, ut ei usque ad pubertatem substituat. Ceterum si fidei eius committat, ut quandoque restituat: non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non iudicio eius ad eum peruenit, sed principali prouidentia. Haec omnia dicenda sunt siue in locum filii, siue in locum nepotis aliquis impuberem adrogauerit.

XXIII. PAVLVS Libro trigensimo quinto ad Edictum QVI IN adoptionem datur, his quibus adgnascitur et cognatus fit: quibus uerò non adgnascitur nec cognatus fit. adoptio enim non ius sanguinis, sed ius adgnationis adfert. et ideo si filium adoptauerim, uxor mea illi matris loco non est: neque enim adgnascitur ei, propter quod nec cognata eius fit. Item nec mater mea auiae loco illi est: quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non adgnascitur. sed filiae meae is, quem adoptaui, frater fit, quoniam in familia mea est filia, nuptiis tamen etiam eorum prohibitis.

XXIIII. VLPIANVS Libro primo Disputationum NEQVE absens, neque dissentiens adrogari potest.

XXV. IDEM Libro quinto Opinionum POST MORTem filiae suae, quae ut materfamilias quasi iure emancipata uixerat, et testamento scriptis heredibus decessit, aduersus factum suum quasi non iure eam nec praesentibus testibus emancipasset, pater mouere controuersiam prohibetur. Neque adoptare, neque adrogare quis absens, nec per alium eiusmodi sollemnitatem peragere potest.

XXVI. IVLIANVS Libro septuagensimo Digestorum QVEM FIlius meus emancipatus adoptauerit, is nepos meus non erit.

XXVII. IDEM Libro octagensimo quinto Digestorum EX ADOptiuo natus adoptiui locum optinet in iure ciuili.

XXVIII. GAIVS Libro primo Institutionum LIBERVM arbitrinm est ei, qui filium et ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem potestate demittere, nepotem uerò in potestate retinere. uel ex diuerso filium quidem in potestate

retinere, nepotem uerò manumittere: uel omnes sui iuris efficere. eadem et *de* pronepote dicta esse intellegemus.

XXIX. CALLISTRATVS Libro secundo Institutionum SI PATER naturalis loqui quidem non posit, alio tamen modo quàm sermone manifestum facere posit uelle se filium suum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio ac si iure facta esset.

XXX. PAVLVS Libro primo Regularum ET QVI uxores non habent filios adoptare possunt.

XXXI. MARCIANVS Libro quinto Regularum NON POTEST filius qui est in potestate patris, ullo modo compellere eum ne sit in potestate: siue naturalis, siue adoptiuus.

XXXII. PAPINIANVS Libro trigensimo primo Quaestionum NONNVMQVAM autem impubes, qui adoptatus est, audiendus erit si pubes factus emancipari desideret: idque causa cognita per iudicem statuendum erit. Imperator 1
Titus Antoninus rescripsit, priuignum suum tutori adoptare permittendum.

XXXIII. MARCIANVS Libro quinto Regularum ET SI pubes factus non expedire sibi in potestatem eius redigi probauerit, aequum esse emancipari eum à patre adoptiuo: atque ita pristinum ius reciperare.

XXXIIII. PAVLVS Libro undecimo Quaestionum QVAESITVM est si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, ut post triennium puta eundem mihi in adoptionem des, an actio ulla sit: et Labeo putat nullam esse actionem. nec enim moribus nostris conuenit filium temporalem habere.

XXXV. IDEM Libro primo Responsorum PER ADOPtionem dignitas non minuitur, sed augetur. unde senator et si à plebeio adoptatus est manet senator. similiter manet et senatoris filius.

XXXVI. IDEM Libro octauodecimo Responsorum EMANCIPARI filium à patre quocumque loco posse constat, ut exeat de patria potestate. Apud proconsulem etiam in ea prouincia, quam sortitus non est, et manumitti, et in adoptionem dari posse placet.

XXXVII. IDEM Libro secundo Sententiarum ADOPTARE quis nepotis loco potest, etiam si filium non habet. Eum quem quis adoptauit, emanci- 1
patum, uel in adoptionem datum iterum non potest adoptare.

XXXVIII. MARCELLVS Libro uicensimo sexto Digestorum ADOPTIO non iure facta à principe confirmari potest.

XXXIX. VLPIANVS Libro tertio de officio Consulis NAM ITA Diuus Marcus Eutuchiano rescripsit: Quod desideras, an impetrare debeas aestimabunt iudices adhibitis etiam his, qui contradicent: id est qui laederentur confirmatione adoptionis.

XL. MODESTINVS Libro primo Differentiarum ADROGATO patrefamilias liberi, qui in eius erant potestate, nepotes apud adrogatorem efficiuntur: simúlque cum suo patre in eius reccidunt potestatem. quod non similiter in adoptionem contingit: nam nepotes ex eo in aui naturalis retinentur potestate. Non tan 1
tum cum quis adoptat, sed et cum adrogat maior esse debet eo, quem sibi per adrogationem, uel per adoptionem filium facit. et utique plenae pubertatis, id est decem et octo annis eum praecedere debet. Spado adrogando, suum heredem sibi ad- 2
sciscere potest: nec ei corporale uitium impedimento est.

XLI. IDEM Libro secundo Regularum SI PATER filium, ex quo nepos illi est in potestate, emancipauerit, et postea eum adoptauerit: mortuo eo nepos in patris non reuertitur potestatem. nec is nepos in patris reuertitur potestatem, quem auus retinuerit filio dato in adoptionem, quem denuo redadoptauit.

XLII. IDEM Libro primo Pandectarum ETIAM infantem in ado-

ptionem dare possumus.

XLIII. POMPONIVS Libro uicensimo ad Quintum Mucium ADOPTIONES non solum filiorum, sed et quasi nepotum fiunt: ut aliquis nepos noster esse uideatur, perinde quasi ex filio, uel incerto natus sit.

XLIIII. PROCVLVS Libro octauo Epistularum SI IS qui nepotem ex filio habet, in nepotis loco aliquem adoptauit: non puto mortuo auo iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. sed si sic adoptauit, ut etiam iure legis nepos suus esset, quasi ex Lucio puta filio suo, et ex matrefamilias eius natus esset: contrà puto.

XLV. PAVLVS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam ONERA eius, qui in adoptionem datus est, ad patrem adoptiuum transferuntur.

XLVI. VLPIANVS Libro quarto ad Legem Iuliam et Papiam IN SERuitute mea quaesitus mihi filius in potestatemeam redigi beneficio principis potest: libertinum tamen eum manere non dubitatur.

DE DIVISIONE RERVM ET QVALITATE. TIT. VIII.

GAIVS Libro secundo Institutionum

SVMMA rerum diuisio in duos *articulos* deducitur. nam aliae sunt diuini iuris, aliae humani. Diuini iuris sunt ueluti res sacrae, et religiosae: sanctae quoque res, ueluti muri et portae, quodammodo diuini iuris sunt. Quod autem diuini iuris est, id nullius in bonis est. id uerò, quod humani iuris est, plerumque alicuius in bonis est. potest autem *et* nullius in bonis esse. nam *res* hereditariae antequam aliquis heres existat nullius in bonis sunt. Hae autem res, quae humani iuris sunt, aut publicae sunt, aut priuatae. quae publicae sunt, nullius in bonis esse creduntur, ipsius enim uniuersitatis esse creduntur. priuatae autem sunt quae singulorum sunt. Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales. corporales hae sunt, quae tangi possunt: ueluti fundus, homo, uestis, aurum, argentum, et denique aliae res innumerabiles. incorporales sunt quae tangi non possunt: qualia sunt ea, quae in iure consistunt: sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractae. nec ad rem pertinet, quòd in hereditate res corporales continentur: nam et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: et id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: ueluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum ius successionis, et ipsum ius utendifruendi, et ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt et iura praediorum urbanorum et rusticorum, quae etiam seruitutes uocantur.

II. MARCIANVS Libro tertio Institutionum QVAEDAM naturali iure communia sunt omnium, quaedam uniuersitatis, quaedam nullius, pleraque singulorum: quae uariis ex causis cuique adquiruntur. Et quidem naturali iure omnium communia sunt illa: aër, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris.

III. FLORENTINVS Institutionum libro sexto ITEM lapilli, gemmae, ceteráque, quae in litore inuenimus, iure naturali nostra statim fiunt.

IIII. MARCIANVS Libro tertio Institutionum NEMO igitur ad litus maris accedere prohibetur piscandi causa, dum tamen uillis et aedificiis et monumentis abstineatur: quia non sunt iuris gentium sicut et mare. idque et Diuus Pius piscatoribus Formianis et Capenatis rescripsit. Sed flumina paenè omnia et portus publica sunt.

V. GAIVS Libro secundo rerum cottidianarum siue aureorum RIPARVM usus publicus est iure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque nauem ad eas

appellere, funes ex arboribus ibi natis religare, retia ſiccare, et ex mare reducere,
onus aliquid in his reponere: cuilibet liberum eſt, ſicuti per ipſum flumen nauigare.
ſed proprietas illorum eſt, quorum praediis haerent. qua de cauſa arbores quoque in
his natae eorundem ſunt. In mare piſcantibus liberum eſt caſam in litore ponere,
qua ſe recipiant.

VI. MARCIANVS Libro tertio Inſtitutionum INTANTVM, ut et ſo
li domini conſtituantur qui ibi aedificant: ſed quamdiu aedificium manet: alioquin
aedificio dilapſo quaſi iure poſtliminii reuertitur locus in priſtinam cauſam. et ſi alius
in eodem loco aedificauerit, eius fiet. Vniuerſitatis ſunt non ſingulorum, ueluti 1
quae in ciuitatibus ſunt theatra, et ſtadia, et ſimilia: et ſi qua alia ſunt communia ciuita-
tium. Ideóque nec ſeruus communis ciuitatis, ſingulorum pro parte intellegitur, ſed
uniuerſitatis. et ideo tam contra ciuem, quàm pro eo poſſe ſeruum ciuitatis torqueri
Diui fratres reſcripſerunt. ideo et libertus ciuitatis non habet neceſſe ueniam edicti pe
tere, ſi uocet in ius aliquem ex ciuibus. Sacrae res, et religioſae, et ſanctae in nul- 2
lius bonis ſunt. Sacrae autem res ſunt hae, quae publicè conſecratae ſunt, non priua-
tè. ſi quis ergo priuatim ſibi ſacrum* conſtituerit, ſacrum* non eſt, ſed profanum.
ſemel autem aede ſacra facta etiam diruto aedificio locus ſacer manet. Religio- 3
ſum autem locum unuſquiſque ſua uoluntate facit, dum mortuum infert in locum
ſuum. In commune autem ſepulchrum etiam inuitis ceteris licet inferre: ſed et in
alienum locum concedente domino licet inferre: et licet poſtea ratum habuerit quàm
illatus eſt mortuus, religioſus locus fit. Cenotaphium quoque magis placet locum 4
eſſe religioſum, ſicut teſtis in ea re eſt Vergilius.

VII. VLPIANVS Libro uiceſimo quinto ad Edictum SED DIVI
fratres contra reſcripſerunt.

VIII. MARCIANVS Libro quarto Regularum SANCTVM eſt,
quod ab iniuria hominum defenſum atque munitum eſt. ſanctum autem dictum eſt à
ſagminibus. ſunt autem ſagmina quaedam herbae, quas legati populi Romani ferre
ſolent, ne quis eos uiolaret: ſicut legati Graecorum ferunt ea, quae uocantur cerycia.
In municipiis quoque muros eſſe ſanctos Sabinum recte reſpondiſſe Caſſius refert:
prohiberique oportere ne quid in his immitteretur.

IX. VLPIANVS Libro ſexageſimo octauo ad Edictum SACRA lo-
ca ea ſunt, quae publicè ſunt dedicata, ſiue in ciuitate ſint, ſiue in agro. Sciendum eſt
locum publicum tunc ſacrum fieri poſſe, cum princeps eum dedicauit, uel dedicandi
dedit poteſtatem. Illud notandum eſt, aliud eſſe ſacrum locum, aliud ſacrarium. 1
ſacer locus eſt locus conſecratus. ſacrarium eſt locus, in quo ſacra reponuntur:
quod etiam in aedificio priuato eſſe poteſt. et ſolent qui liberare eum locum religio-
ne uolunt ſacra inde euocare. Propriè dicimus ſancta, quae neque ſacra, neque 2
profana ſunt, ſed ſanctione quadam confirmata: ut leges ſanctae ſunt, ſanctione enim
quadam ſunt ſubnixae. quod enim ſanctione quadam ſubnixum eſt, id ſanctum eſt, et ſi
Deo non ſit conſecratum. et interdum in ſanctionibus adiicitur, ut qui ibi aliquid com
miſit capite puniatur. Muros autem municipales nec reficere licet ſine principis uel
praeſidis auctoritate, nec aliquid eis coniungere, uel ſuperponere. Res ſacra non 3
recipit aeſtimationem.

X. POMPONIVS Libro ſexto ex Plautio ARISTO ait ſicut id, quod
in mare aedificatum ſit, fieret priuatum: ita quod mari occupatum ſit, fieri publicum.

XI. POMPONIVS Libro ſecundo ex uariis lectionibus. SI QVIS
uiolauerit muros, capite punitur: ſicuti ſi quis tranſcendet ſcalis admotis, uel alia quali
bet ratione. nam ciues Romanos aliâ, quàm per portas egredi non licet: cum illud
hoſtile et abominandum ſit. nam et Romuli frater Remus occiſus traditur ob id, quòd
murum tranſcendere uoluerit.

DE SENATORIBVS TIT. VIIII.

VLPIANVS Libro sexagensimo secundo ad Edictum

CONSVLARI feminae utique consularem uirum praeferendum nemo ambigit. sed uir praefectorius an consulari feminae praeferatur, uidendum. putem praeferri, quia maior dignitas est in sexu uirili. Consulares autem feminas dicimus consularium uxores. adicit Saturninus etiam matres. quod nec usquam relatum est, nec umquam receptum.

II. MARCELLVS Libro tertio Digestorum CASSIVS Longinus non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem senatu motus nec restitutus est, iudicare, uel testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum hoc fieri uetat.

III. MODESTINVS Libro sexto Regularum SENATOREM remotum senatu capite non minui, sed Romae morari Diuus Seuerus et Antoninus permiserunt.

IIII. POMPONIVS Libro duodecimo ex uariis lectionibus QVI INDIGNVS est inferiore ordine, indignior est superiore.

V. VLPIANVS Libro primo ad legem Iuliam et Papiam SENATORIS filium accipere debemus non tantùm eum, qui naturalis est, uerùm adoptiuum quoque. neque intererit à quo uel qualiter adoptatus fuerit. nec interest iam in senatoria dignitate constitutus eum susceperit, an ante dignitatem senatoriam.

VI. PAVLVS Libro secundo ad legem Iuliam et Papiam SENATORIS filius est et is, quem in adoptionem accepit: quamdiu tamen in familia eius manet. emancipatus uerò nomen filii emancipatione amittit. A senatore in adoptionem filius datus ei, qui inferioris dignitatis est, quasi senatoris filius uidetur. quia non amittitur senatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis: non magis quàm ut consularis desinat esse.

VII. VLPIANVS Libro primo ad legem Iuliam et Papiam EMANCIPATVM à patre senatore quasi senatoris filium haberi placet. Item Labeo scribit etiam eum, qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse. Sed eum, qui posteaquam pater eius de senatu motus est, concipitur et nascitur, Proculus et Pegasus opinantur non esse quasi senatoris filium: quorum sententia uera est. nec enim propriè senatoris filius dicetur is, cuius pater senatu motus est antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit antequam pater eius senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem: magis est ut quasi senatoris filius intellegatur.
1 tempus enim conceptionis spectandum plerisque placuit. Si quis et patrem et auum habuerit senatorem: et quasi filius, et quasi nepos senatoris intellegitur. sed si pater amiserit dignitatem ante conceptionem huius: quaeri poterit an quamuis quasi senatoris filius non intellegatur, quasi nepos tamen intellegi debeat. et magis est ut debeat: ut aBi potius ei dignitas prosit, quàm obsit casus patris.

VIII. IDEM Libro sexto Fideicommissorum FEMINAE nuptae clarissimis personis clarissimarum personarum appellatione continentur. Clarissimarum feminarum nomine senatorum filiae, nisi quae uiros clarissimos sortitae sunt, non habentur. feminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt, parentes uerò donec plebeii nuptiis fuerint copulatae. tamdiu igitur clarissima femina erit, quamdiu senatori nupta est, uel clarissimo: aut separata ab eo alii inferioris dignitatis non nupsit.

VIIII. PAPINIANVS Libro quarto Responsorum FILIAM senatoris nuptias liberti secutam, patris casus non facit uxorem. nam quaesita dignitas liberis propter casum patris remoti à senatu auferenda non est.

X. VLPIANVS Libro trigensimo quarto ad Edictum LIBEROS senatorum accipere debemus non tantùm senatorum filios, uerùm omnes, qui geniti

ex ipsis, éxue liberis eorum dicantur: siue naturales, siue adoptiui sint liberi senatorum, ex quibus nati dicuntur. Sed si ex filia senatoris natus sit: spectare debemus patris eius condicionem.

XI. PAVLVS Libro quadragensimo primo ad Edictum SENATORES licet in urbe domicilium habere uideantur, tamen et ibi, unde oriundi sunt, habere domicilium intelleguntur: quia dignitas domicilii adiectionem potius dedisse quàm permutasse uidetur.

XII. VLPIANVS Libro secundo de censibus. NVPTAE prius consulari uiro impetrare solent à principe, quamuis perraro, ut nuptae iterum minoris dignitatis uiro nihilominus in consulari maneant dignitate: ut scio Antoninum Augustum Iuliae Mamaeae consobrinae suae indulsisse. Senatores autem accipiendum est eos, qui à patriciis et consulibus usque ad omnes illustres uiros descendunt: quia et hi soli in senatu sententiam dicere possunt.

DE OFFICIO CONSVLIS TIT. X.

VLPIANVS Libro secundo de officio consulis

OFFICIVM consulis est, consilium praebere manumittere uolentibus. Consules et seorsum singuli manumittunt: sed non potest is qui apud alterum nomina ediderit, apud alterum manumittere. separatae * enim * sunt manumissiones. sanè si qua ex causa collega manumittere non poterit infirmitate uel aliqua iusta causa impeditus: collegam posse manumissionem expedire senatus censuit. Consules apud se seruos suos manumittere posse nulla dubitatio est. sed si euenerit ut minor uiginti annis consul sit, apud se manumittere non poterit: cum ipse sit qui ex senatusconsulto consilii causam examinat. apud collegam uerò causa probata potest.

DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO TIT. XI.

AVRELIVS Arcadius charisius magister libellorum libro singulari de officio praefecti praetorio

BREVITER commemorare necesse est unde constituendi praefectorum praetorio officio origo manauerit. Ad uicem magistri equitum praefectos praetorio antiquitus institutos esse, à quibusdam scriptoribus traditum est. nam cum apud ueteres dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur, et magistros equitum sibi eligerent, qui adsociati participales curae *admilitiae gratia) secundam post eos potestatem gererent: regimentis reipublicae ad Imperatores perpetuos translatis, ad similitudinem magistrorum equitum praefecti praetorio à principibus electi sunt. data est plenior licentia ad disciplinae publicae emendationem. His cunabulis praefectorum auctoritas initiata intantum meruit augeri, ut appellari à praefectis praetorio non possit. nam cum ante quaesitum fuisset an liceret à praefectis praetorio appellare, et iure liceret, et extarent exempla eorum, qui prouocauerint: postea publicè sententia principali lecta appellandi facultas interdicta est. credidit enim princeps eos, qui ob singularem industriam explorata eorum fide et grauitate ad huius officii magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis suae, quàm ipse foret iudicaturus. Subnixi sunt etiam alio priuilegio praefecti praetorio: ne à sententiis eorum minores aetate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis praefectis praetorio restitui possint.

DE OFFICIO PRAEFECTI VRBI TIT. XII.

VLPIANVS Libro singulari de officio praefecti urbi

OMNIA omnino crimina praefectura urbis sibi uindicauit: nec tantum ea, quae intra urbem admittuntur: uerùm ea quoque, quae extra urbem intra Italiam epistula Diui Seueri ad Fabium Cilonem praefectum urbi missa declaratur. Seruos, qui ad statuas confugerint, uel sua pecunia emptos ut manumittantur, de dominis querentes audiet. sed et patronos egentes de suis libertis querentes audiet: maximè si aegros se esse dicant, desiderentque à libertis exhiberi. Relegandi deportandique in insulam, quam Imperator adsignauerit, licentiam habet.
1 Initio eiusdem epistulae ita scriptum est: CVM VRBEM NOSTRAM FIDEI TVAE COMMISERIMVS. Quicquid igitur intra urbem admittitur ad praefectum urbi uidetur pertinere. sed et si quid intra centensimum miliarium admissum sit, ad praefectum urbi pertinet. si ultra ipsum lapidem, egressum est praefecti urbi notionem. Si quis seruum suum adulterium commisisse dicat in uxorem suam, apud praefectum urbi erit audiendus. sed et ex interdictis QVOD VI AVT CLAM, aut interdicto VNDE VI audire potest.
2 Solent ad praefecturam urbis remitti etiam tutores, siue curatores, qui male in tutela siue cura uersati grauiore animaduersione indigent, quàm ut sufficiat eis suspectorum infamia: quos probari poterit uel nummis datis tutelam occupasse, uel praemio accepto operam dedisse ut non idoneus tutor alicui daretur, uel consultò circa edendum patrimonium quantitatem minuisse, uel euidenti fraude pupilli bona alienasse.
3 Quod autem dictum est, ut seruos de dominis querentes praefectus audiat, sic accipiemus: non accusantes dominos, hoc enim nequaquam seruo permittendum est, ni si ex causis receptis: sed si uerecundè expostulent: si saeuitiam, si duritiam, si famem, qua eos premant: si obscenitatem, in qua eos compulerint, uel compellant, apud praefectum urbi exponant. Hoc quoque officium praefecto urbi à Diuo Seuero datum est, ut mancipia tueatur ne prostituantur. Praeterea curare debebit praefectus urbi, ut nummularii probè se agant circa omne negotium suum: et temperent his, quae sunt prohibita.
4 Cum patronus contemni se à liberto dixerit, uel contumeliosum sibi libertum queratur, uel conuicium se ab eo passum liberósque suos, uel uxorem, uel quid huic simile obicit: praefectus urbi adiri solet, et pro modo querellae corrigere eum, aut comminari, aut fustibus castigare, aut ulterius procedere in poena eius solet. nam et puniendi plerumque sunt liberti. certè si se delatum à liberto, uel conspirasse eum contra se cum inimicis doceat: etiam metalli poena in eum statui debet.
5 Cura carnis omnis ut iusto pretio praebeatur, ad curam praefecturae pertinet. et ideo et forum suarium sub ipsius cura est. sed et ceterorum pecorum, siue armentorum, quae ad huiusmodi praebitionem spectant, ad ipsius curam pertinent.
6 Quies quoque popularium, et disciplina spectaculorum ad praefecti urbi curam pertinere uidetur. et sanè debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem, et ad referendum sibi quid ubi agatur.
7 Et urbe interdicere praefectus urbi, et quAlia solitarum regionum potest, et negotiatione, et professione, et aduocationibus, et foro, et ad tempus, et in perpetuum, interdicere poterit et spectaculis: et si quem releget ab Italia, summouere eum etiam à prouincia sua. DiBus Seuerus rescripsit eos etiam, qui illicitum collegium coisse dicuntur, apud praefectum urbi accusandos.

II. PAVLVS Libro singulari de officio praefecti urbi ADIRI Etiam ab argentariis, uel aduersus eos ex epistula diui Hadriani, et in pecuniariis causis potest.

III. VLPIANVS Libro secundo ad Edictum PRAEFECTVS urbi cum terminos urbis exierit potestatem non habet: extra urbem potest iubere iudicare.

DE OFFICIO QVAESTORIS. TIT. XIII.

VLPIANVS Libro ſingulari de officio Quaeſtoris

ORIGO quaeſtoribus creandis antiquiſsima eſt, et paenè ante omnes magiſtratus. Gracchanus denique Iunius libro ſeptimo de Poteſtatibus etiam ipſum Romulum et Numam Pompilium binos quaeſtores habuiſſe, quos ipſi non ſua uoce ſed populi ſuffragio crearent, refert. Sed ſicuti dubium eſt, an Romulo et Numa regnantibus quaeſtor fuerit: ita Tullo Hoſtilio rege quaeſtores fuiſſe certum eſt. ſanè crevrior apud ueteres opinio eſt Tullum Hoſtilium primum in rempublicam induxiſſe quaeſtores. et à genere quaerendi quaeſtores initio dictos et Iunius, et Trebatius, et Faeneſtella ſcribunt. Ex quaeſtoribus quidam ſolebant prouincias ſortiri ex ſenatuſconſulto, quod factum eſt Decimo Druſo et Porcina conſulibus. Sanè non omnes quaeſtores prouincias ſortiebantur, uerùm excepti erant Candidati principis. hi etenim ſolis libris principalibus in ſenatu legendis uacant. Hodiéque optinuit indifferenter quaeſtores creari tam patricios quàm plebeios. ingreſſus eſt enim et quaſi primordium gerendorum honorum, ſententiaéque in ſenatu dicendae. Ex his, ſicut dicimus, quidam ſunt qui Candidati principis dicebantur, quíque epiſtulas eius in ſenatu legunt.

DE OFFICIO PRAETORVM TIT. XIIII.

VLPIANVS Libro uicenſimo ſexto ad Sabinum

APVD filiumfamilias praetorem poteſt pater eius manumittere.

II. PAVLVS Libro quarto ad Sabinum SED ETIam ipſum apud ſe emancipari, uel in adoptionem dari placet.

III. VLPIANVS Libro trigenſimo octauo ad Sabinum BARBARIVS Philippus cum ſeruus fugitiBus eſſet, Romae praeturam petiit, et praetor deſignatus eſt. ſed nihil ei ſeruitutem obſtetiſſe ait Pomponius, quaſi praetor non fuerit: aDquin uerum eſt praetura eum functum. et tamen uideamus ſi ſeruus quamdiu latuit in dignitate praetoria, functus ſit: quid dicemus? quae edixit, quae decreuit nullius fore momenti? an fore propter utilitatem eorum, qui apud eum egerunt uel lege, uel quo alio iure? et uerum puto nihil eorum reprobari. hoc enim humanius eſt: cum etiam potuit populus Romanus ſeruo decernere hanc poteſtatem. ſed et ſi ſciſſet ſeruum eſſe, liberum effeciſſet. quod ius multò magis in Imperatore obſeruandum eſt.

IIII. IDEM Libro primo de Omnibus Tribunalibus PRAETOR neque tutorem, neque ſpecialem iudicem ipſe ſe dare poteſt.

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILVM TIT. XV.

PAVLVS Libro ſingulari de officio praefecti uigilum

APVD uetuſtiores incendiis arcendis triumuiri praeerant, qui ab eo quòd excubias agebant, nocturni dicti ſunt. interueniebant nonnumquam et aediles et tribuni plebis. erat autem familia publica circa portam et muros diſpoſita, unde ſi opus eſſet euocabatur. fuerant et priuatae familiae, quae incendia uel mercede uel gratia extinguerent. deinde Diuus Auguſtus maluit per ſe huic rei conſuli.

II. VLP

II. VLPIANVS Libro ſingulari de officio praefecti uigilum PLVRIbus uno die incendiis exortis.

III. PAVLVS Libro ſingulari de officio praefecti uigilum NAM ſalutem reipublicae tueri, nulli magis credidit conuenire, nec alium ſufficere ei rei, quàm Caeſarem. Itaque ſeptem cohortes opportunis locis conſtituit, ut binas regiones urbis unaquaeque cohors tueatur: praepoſitis eis tribunis, et ſuper omnes ſpectavili uiro, qui praefectus uigilum appellatur. Cognoſcit praefectus uigilum de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus, receptatoribus: niſi ſi qua tam atrox tám que famoſa perſona ſit, ut praefecto urbi remittatur. et quia plerumque incendia culpa fiunt inhabitántium: aut fuſtibus caſtigat eos, qui neglegentius ignem habuerunt: aut ſeuera interlocutione comminatus, fuſtium caſtigationem remittit. Effracturae fiunt plerumque in inſulis, in horreiſque ubi homines pretioſiſsimam partem fortunarum ſuarum reponunt: cum uel cella effringitur, uel armarium, uel arca. et cuſtodes plerumque puniuntur: et Diuus Antoninus Erycio Claro reſcripſit. ait enim poſſe eum horreis effractis quaeſtionem habere de ſeruis cuſtodibus: licet in illis ipſius Imperatoris portio eſſet. Sciendum eſt autem praefectum uigilum per totam noctem uigilare debere: et coërrare calciatum, cum hamis et dolabris. ut curam adhibeant, omnes inquilinos admonere, ne neglegentia aliqua incendii caſus oriatur: praeterea ut aquam unuſquiſque inquilinus in cenaculo habeat, iubetur admonere. Aduerſus capſarios quoque, qui mercede ſeruanda in balineis ueſtimenta ſuſcipiunt, iudex eſt conſtitutus: ut ſi quid in ſeruandis ueſtimentis fraudulenter admiſerint, ipſe cognoſcat.

IIII. VLPIANVS Libro ſingulari de officio praefecti urbi IMPERAtores Seuerus et Antoninus Iunio Rufino praefecto uigilum ita reſcripſerunt. Inſularios, et eos, qui neglegenter ignes apud ſe habuerint, potes fuſtibus uel flagellis caedi iubere: eos autem, qui dolo feciſſe incendium conuincentur, ad Fauium Cilonem praefectum urbi amicum noſtrum remittes: fugitiuos conquirere, eóſque dominis reddere debes.

DE OFFICIO PROCONSVLIS ET LEGATI TIT. XVI.

VLPIANVS Libro primo Diſputationum

PROCONSVL ubique quidem proconſularia inſignia habet, ſtatim atque urbem egreſſus eſt: poteſtatem autem non exercet niſi in ea prouincia ſola, quae ei decreta eſt.

II. MARCIANVS Libro primo Inſtitutionum OMNES proconſules ſtatim, quàm urbem egreſsi fuerint, habent iuriſdictionem: ſed non contentioſam, ſed uoluntariam: ut ecce manumitti apud eos poſſunt tam liberi, quàm ſerui, et adoptiones fieri. Apud legatum uerò proconſulis nemo manumittere poteſt, quia non habet iuriſdictionem talem.

III. VLPIANVS Libro uiceſimo ſexto ad Sabinum NEC ADoptare poteſt. omnino enim non eſt apud eum legis actio.

IIII. IDEM Libro primo de officio proconſulis OBSERVARE autem proconſulem oportet, ne in hoſpitiis praebendis oneret prouinciam: ut Imperator noſter cum patre Aufidio Seueriano reſcripſit. Nemo proconſulum ſtratores ſuos habere poteſt: ſed uice eorum milites miniſterio in prouinciis funguntur. Proficiſci autem proconſulem melius quidem eſt ſine uxore. ſed et cum uxore poteſt: dummodo ſciat ſenatum Cotta et Meſſala conſulibus cenſuiſſe futurum, ut ſi quid † uxores eorum, qui ad officia proficiſcuntur, deliquerint: ab ipſis ratio et uindicta exigatur.

Antequam uerò fines prouinciae decretae sibi proconsul ingressus sit: edictum debet 2
de aduentu suo mittere, continens commendationem aliquam sui: si qua ei familiaritas
sit cum prouincialibus, uel coniunctio, et maximè excusantis ne publicè uel priuatim
occurrant ei. esse enim congruens, ut unusquisque in sua patria eum exciperet. Re 3
ctè autem et ordine faciet, si edictum decessori suo miserit: significétque qua die fines
sit ingressurus. plerumque enim incerta haec et inopinata turbant prouinciales, et actus
impediunt. Ingressum etiam hoc eum obseruare oportet, ut per eam partem pro- 4
uinciam ingrediatur, per quam ingredi moris est. et quas Graecia ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ ap-
pellat, siue ΚΑΤΑΠΛΟΥΝ obseruare, in quam primùm ciuitatem ueniat, uel applicet.
magni enim facient prouinciales seruari sibi consuetudinem istam, et huiusmodi prae-
rogatiuas. Quaedam prouinciae etiam hoc habent, ut per mare in eam prouinciam
proconsul ueniat: ut Asia, scilicet usque adeo, ut Imperator noster Antoninus Augustus
ad desideria Asianorum rescripsit, proconsuli necessitatem impositam per mare A-
siam applicare, ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ ΕΦΕΣΟΝ primam attingere. Post 5
haec ingressus prouinciam, mandare iurisdictionem legato suo debet: nec hoc ante
facere, quàm fuerit prouinciam ingressus: est enim perquam absurdum antequam
ipse iurisdictionem nanciscatur, nec enim prius ei competit, quàm in eam prouinciam
uenerit, alii eam mandare, quam uon habet. sed si et ante fecerit, et ingressus prouin-
ciam in eadem uoluntate fuerit: credendum est uideri legatum habere iurisdictio-
nem, non exinde ex quo mandata est: sed ex quo prouinciam proconsul ingressus est.

V. PAPINIANVS Libro primo Quaestionum ALIQVANDO man-
dare iurisdictionem proconsul potest, etsi nondum in prouinciam peruenerit. quid
enim si necessariam moram in itenere patiatur, maturissimè autem legatus in prouin-
ciam peruenturus sit?

VI. VLPIANVS Libro primo de Officio Proconsulis SOLENT eti
am custodiarum cognitionem mandare legatis: scilicet ut praeauditas custodias ad
se remittant, ut innocentem ipse liberet. sed hoc genus mandati extraordinarium est.
nec enim potest quis gladii potestatem sibi datam, uel cuius alterius coërcitionis ad
alium transferre: nec liberandi igitur reos ius, cum accusari apud eum non possint.

Sicut autem mandare iurisdictionem, uel non mandare, est in arbitrio proconsulis: 1
ita adimere mandatam iurisdictionem licet quidem proconsuli, non autem debet in-
consulto principe hoc facere. Legatos non oportet principem consulere, sed pro 2
consulem suum: et is ad consultationes legatorum debebit respondere. Non ue- 3
rò in totum xeniis abstinere debebit proconsul, sed modum adicere: ut neque moro-
sè in totum abstineat, neque auarè modum xeniorum excedat. quam rem Diuus Se-
uerus et Imperator Antoninus elegantissimè epistula sunt moderati: cuius epistulae
uerba haec sunt. Quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus. uetus prouerbium est «
ΟΥΤΕ ΠΑΝΤΑ, ΟΥΤΕ ΠΑΝΤΟΤΕ, ΟΥΤΕ ΠΑΡΑ ΠΑΝΤΩΝ. nam ualde inhumanum «
est à nemine accipere: sed passim uilissimum est: et omnia auarissimum. Et quod «
mandatis continetur, ne donum uel munus ipse proconsul, uel qui in alio officio erit,
accipiat, emátue quid nisi uictus cottidiani causa, ad xeniola non pertinet: sed ad
ea quae edulium excedant usum. Sed nec xenia producenda sunt ad munerum qua-
litatem.

VII. IDEM Libro secundo de Officio Proconsulis SI IN aliam quam
celebrem ciuitatem uel prouinciae caput aduenerit: pati debet commendari sibi ciui-
tatem, laudésque suas non grauatè audire: cum honori suo prouinciales id uindicent.
et ferias secundum mores et consuetudinem, quae retro optinuit, dare. Aedes sacras
et opera publica circumire inspiciendi gratia, an sarta tecta quae sint, uel an aliqua refe-
ctione indigeant: et si qua coepta sunt, ut consummentur, prout uires eius reipubli-
cae permittunt, curare debet. Curatorésque operum diligentes sollemniter praepo-
nere: ministeria quoque militaria, si opus fuerit, ad curatores adiuuandos dare. Cum

plenißimam autem iurisdictionem proconsul habeat: omnium partes, qui Romae uel quasi magistratus, uel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent.

VIII. IDEM Libro trigensimo nono ad Edictum ET IDEO maius imperium in ea prouincia habet omnibus, post principem.

VIIII. IDEM Libro primo de Officio Proconsulis NEC QVICquam
est in prouincia, quod non per ipsum expediatur. Sanè si fiscalis pecuniaria causa sit,
1 quae ad procuratorem principis respicit, melius fecerit, si abstineat. Vbi decre
tum necessarium est per libellum id expedire proconsul non poterit. omnia enim quae
2 cumque causae cognitionem desiderant, per libellum non possunt expediri. Cir-
cAduocatos patientem esse proconsulem oportet, sed cum ingenio ne contemptibilis
uideatur: nec adeo dißimulare si quos causarum concinnatores uel redemptores de-
praehendat. eósque solos pati postulare, quibus per edictum eius postulare permitti-
3 tur. De plano autem proconsul potest expedire haec, ut obsequium parentibus
et patronis liberisque patronorum exhiberi iubeat. comminari etiam et terrere filium
à patre oblatum, qui non ut oportet conuersari dicatur. poterit de plano similiter et
4 libertum non obsequentem emendare aut uerbis, aut fustium castigatione. Ob-
seruare itaque eum oportet ut sit ordo aliquis postulationum, scilicet ut omnium desi-
deria audiantur: ne forte dum honori postulantium datur, uel improuitati ceditur, me
diocres desideria sua non proferant: qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus fre-
5 quentes neque in aliqua dignitate positos aduocatos sibi prospexerunt. Aduoca-
tos quoque petentibus debebit indulgere plerumque feminis, uel pupillis, uel aliâs de
bilibus: uel his qui suae mentis non sunt, si quis eis petat: uel si nemo sit qui petat, ul-
tro eis dare debebit. Sed si qui per potentiam aduersarii non inuenire se aduocatum
dicat, aequè oportebit ei aduocatum dare. Ceterum oprimi aliquem per aduersarii
sui potentiam non oportet. hoc enim etiam ad inuidiam eius, qui prouinciae praeest,
spectat: si quis tam impotenter se gerat, ut omnes metuant aduersus eum aduocatio-
nem suscipere. Quae etiam omnium praesidum communia sunt: et debent et ab his
obseruari.

X. IDEM Libro decimo de Officio Proconsulis MEMINISSE oportebit usque ad aduentum successoris omnia debere proconsulem agere, cum sit unus proconsulatus, et utilitas prouinciae exigat esse aliquem, per quem negotia sua prouinciales explicent. ergo in aduentum successoris debet ius dicere. Legatum suum ne ante se de prouincia dimittat et lege Iulia repetundarum, et rescripto Diui Hadriani ad Calpurnium Rufum proconsulem Achaiae admonetur.

XI. VENVLEIVS Saturninus Libro secundo de Officio Proconsulis SI QVID erit quod maiorem animaduersionem exigat, reiicere legatus apud proconsulem debet. neque enim animaduertendi, coërcendi, uel atrociter uerberandi ius habet.

XII. PAVLVS Libro secundo ad Edictum LEGATVS mandata sibi iurisdictione iudicis dandi ius habet.

XIII. POMPONIVS Libro decimo ad Quintum Mucium LEGATI proconsulis nihil proprium habent nisi à proconsule eis mandata fuerit iurisdictio.

XIIII. VLPIANVS Libro uicensimo ad Legem Iuliam et Papiam PROCONSVLES non amplius quàm sex fascibus utuntur.

XV. LICINNIVS Rufinus Libro tertio Regularum ET LEGATI proconsulum tutores dare possunt.

XVI. VLPIANVS Libro secundo ad Edictum PROCONSVL portam Romae ingressus deponit imperium.

DE OFFICIO PRAEFECTI AVGV STALIS TIT. XVII.

VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum

PRAEFECTVS Aegypti non prius deponit praefecturam et imperium, quod ad similitudinem proconsulis lege sub Augusto ei datum est, quàm Alexandriam ingressus sit successor eius, licet in prouinciam uenerit: et ita mandatis eius continetur.

DE OFFICIO PRAESIDIS TIT. XVIII.

MACER Libro primo de Officio Praesidis

PRAESIDIS nomen generale est: eóque et proconsules, et legati Caesaris, et omnes prouincias regentes, licet senatores sunt, praesides appellantur. proconsulis appellatio specialis est.

II. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Sabinum PRAESES apud se adoptare potest, quemadmodum et emancipare filium, et manumittere seruum potest.

III. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Sabinum PRAESES prouinciae in suae prouinciae homines tantùm imperium habet, et hoc dum in prouincia est: nam si excesserit priuatus est. Habet interdum imperium et aduersus extraneos homines si quid manu commiserint. nam et in mandatis principum est ut curet is, qui prouinciae praeest, malis hominibus prouinciam purgare: nec distinguitur unde sint.

IIII. VLPIANVS Libro trigensimo nono ad Edictum PRAESES prouinciae maius imperium in ea prouincia habet omnibus post principem.

V. IDEM Libro primo de Omnibus Tribunalibus PRAESES prouinciae non magis tutorem, quàm specialem iudicem ipse se dare potest.

VI. IDEM Libro primo Opinionum ILLICITAS exactiones, et uiolentia factas, et extortas metu uenditiones, et cautiones, uel sine pretii numeratione prohibeat praeses prouinciae. Item ne quis iniquum lucrum aut damnum sentiat, praeses prouinciae prouideat. Veritas rerum erroribus gestarum non uitiatur. et i- 1
deo praeses prouinciae id sequatur, quod conuenit eum ex fide eorum quae probabuntur. Ne potentiores uiri humiliores iniuriis adficiant, néue defensores eorum ca- 2
lumniosis criminibus insectentur innocentes, ad religionem praesidis prouinciae pertinet. Illicita ministeria sub praetextu adiuuantium militares uiros ad concutien- 3
dos homines procedentia prohibere, et deprachensa coërcere praeses prouinciae curet. et sub specie tributorum illicitas exactiones fieri prohibeat. Neque licita ne- 4
gotiatione aliquos prohiberi, neque prohibita exerceri, neque innocentibus poenas irrogari, ad sollicitudinem suam praeses prouinciae reuocet. Ne tenuis uitae ho- 5
mines sub praetextu aduentus officiorum uel militum, lumine unico, uel breui suppellectili ad aliorum usus translatis, iniuriis uexentur, praeses prouinciae prouidebit.

Ne quid sub nomine militum, quod ad utilitates eorum in commune non pertinet, 6
à quibusdam propria sibi commoda iniquè uindicantibus committatur, praeses prouinciae prouideat. Sicuti medico imputari euentus mortalitatis non debet: ita quod 7
per imperitiam commisit imputari ei debet. praetextu humanae fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet. Qui uniuersas prouin- 8
cias regunt ius gladii habent: et in metallum dandi potestas eis permissa est. Praeses 9
prouinciae si multam, quam irrogauit, ex praesentibus facultatibus eorum quibus eam dixit, redigi non posse deprachenderit: necessitate solutionis moderetur, reprachensa

exactorum illicita auaritia. Remissa propter inopiam multa à prouincias regentibus exigi non debet.

VII. IDEM Libro tertio Opinionum PRAESES prouinciae inspectis aedificiis dominos eorum causa cognita reficere ea compellat: et aduersus detractantem competenti remedio deformitati auxilium ferat.

VIII. IVLIANVS Libro primo Digestorum SAEPE audiui Caesarem nostrum dicentem hac rescriptione, EVM QVI PROVINCIAE PRAEEST ADIRE POTEST, non imponi necessitatem proconsuli, uel legato eius, uel praesidi prouinciae suscipiendae cognitionis: sed eum aestimare debere ipse cognoscere, an iudicem dare debeat.

VIIII. CALLISTRATVS Libro primo de Cognitionibus GENERA liter quotiens princeps ad praesides prouinciarum remittit negotia per rescriptiones, ueluti EVM QVI PROVINCIAE PRAEEST ADIRE POTERIS: uel cum hac adiectione, IS AESTIMABIT QVID SIT PARTIVM SVARVM: non imponitur necessitas proconsuli uel legato suscipiendae cognitionis, quamuis non sit adiectum, IS AESTIMABIT QVID SIT PARTIVM SVARVM: sed is aestimare debet utrum ipse cognoscat, an iudicem dare debeat.

X. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris Epitomarum EX OMNI bus causis, de quibus uel praefectus urbi, uel praefectus praetorio, itémque consules, et praetores, ceterique Romae cognoscunt, correctorum et praesidum prouinciarum est notio.

XI. MARCIANVS Libro tertio Institutionum OMNIA enim prouincialia desideria, quae Romae uarios iudices habent, ad officium praesidum pertinent.

XII. PROCVLVS Libro quarto Epistularum SED LICet is, qui prouinciae praeest, omnium Romae magistratuum uice et officio fungi debeat, non tamen spectandum est quid Romae factum est, quàm quid fieri debeat.

XIII. VLPIANVS Libro septimo de Officio Proconsulis CONGRVIT bono et graui praesidi curare ut pacata atque quieta prouincia sit, quam regit. quod non difficile obtinebit, si sollicitè agat ut malis hominibus prouincia careat, eósque conquirat. nam et sacrilegos, latrones, plagiarios, fures conquirere debet: et prout quisque deliquerit in eum animaduertere: receptorésque eorum coërcere, sine quibus latro diutius latere non potest. Furiosis, si non possint per necessarios contineri, eo remedio per praesidem obuiam eundum est, scilicet ut carcere contineantur: et ita Diuus Pius rescripsit. Sanè excutiendum Diui fratres putauerunt in persona eius, qui parricidium admiserat, utrum simulato furore facinus admisisset, an uerò re uera compos mentis non esset: ut si simulasset, plecteretur: si fureret, in carcere contineretur.

XIIII. MACER Libro secundo de Iudiciis publicis DIVVS Marcus et Commodus Scapulae Tertyllo rescripserunt in haec uerba. Si tibi liquidò compertum est Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest ulla suspicio matrem ab eo simulatione dementiae occisam: potes de modo poenae eius dissimulare, cum satis furore ipso puniatur. et tamen diligentius custodiendus erit, ac si putabis etiam uinculo coërcendus: quoniam tam ad poenam, quàm ad tutelam eius et securitatem proximorum pertinebit. Si uerò, ut plerumque adsolet, interuallis quibusdam sensu saniore non fortè eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda est uenia, diligenter explorabis: et si quid tale compereris, consules nos ut aestimemus an per immanitatem facinoris, si cum posset uideri sentire, commiserit: supplicio adficiendus sit. Cum autem ex litteris tuis cognouerimus tali eum loco atque ordine esse, ut à suis uel etiam in propria uilla custodiatur: rectè facturus nobis uideris, si eos à quibus illo tempore obseruatus esset uocaue-

ris, et causam tantae neglegentiae excusseris, et in unumquemque eorum prout tibi leuari uel onerari culpa eius uidebitur constitueris. nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint. quod si committatur, non immeritò culpae eorum adscribendum est, qui neglegentiores in officio suo fuerint.

XV. MARCIANVS Libro primo de Iudiciis publicis ILLVD obseruandum est, ne qui prouinciam regit fines eius excedat, nisi uoti soluendi causa: dum tamen abnoctare ei non liceat.

XVI. MACER Libro primo de Officio praesidis SENATVSCONSULTO cauetur ut de his, quae prouincias regentes, comites, aut libertini eorum antequam in prouinciam uenerint contraxerunt, parcissimè ius dicatur: ita ut actiones quae ob eam causam institutae non essent, posteaquam quis eorum ea prouincia excesserit, restituantur. Si quid tamen inuito accidit, ueluti si iniuriam, aut furtum passus est, hactenus ei ius dicendum est, ut litem contestetur, résque ablata exhibeatur et deponatur: aut sisti, exhiberiue satisdato promittatur.

XVII. CELSVS Libro tertio Digestorum SI FORTE praeses prouinciae manumiserit, uel tutorem dederit priusquam cognouerit successorem aduenisse: erunt haec rata.

XVIII. MODESTINVS Libro quinto Regularum PLEBISCITO continetur, ut ne quis praesidum munus donum caperet: nisi esculentum, potulentúmue, quod intra dies proximos prodigatur.

XVIIII. CALLISTRATVS Libro primo de Cognitionibus OBSERVANDUM est ius reddenti ut in adeundo quidem facilem se praebeat, sed contemni non patiatur: unde mandatis adicitur ne praesides prouinciarum in ulteriorem familiaritatem prouinciales admittant. nam ex conuersatione aequali contemptio dignitatis nascitur. Sed et in cognoscendo neque excandescere aduersus eos, quos malos putat: neque precibus calamitosorum inlacrimari oportet. id enim non est constantis et recti iudicis, cuius animi motum uultus detegit. et summatim ita ius reddi debet, ut auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

XX. PAPINIANVS Libro primo Responsorum LEGATVS Caesaris, idest praeses, uel corrector prouinciae abdicando se non amittit imperium.

XXI. PAVLVS Libro singulari de Officio Adsessorum PRAESES cum cognoscat de seruo corrupto, uel ancilla deuirginata, uel seruo stuprato, si actor rerum agentis corruptus esse dicetur, uel eiusmodi homo, ut non solam iacturam aduersus substantiam, sed ad totius domus euersionem pertineat: seuerissimè debet animaduertere.

DE OFFICIO PROCVRATORIS CAESARIS VEL RATIONALIS

TIT. XVIII.

VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum

QVAE ACTA gestáque sunt à procuratore Caesaris, sic ab eo comprobantur, atque si à Caesare gesta sunt. Si rem Caesaris procurator eius quasi rem propriam tradat, non puto eum dominium transferre: tunc enim transfert, cum negotium Caesaris gerens consensu ipsius tradit. denique si uenditionis, uel donationis, uel transactionis causa quid agat: nihil agit. non enim alienare ei rem Caesaris, sed diligenter gerere commissum est. Est hoc praecipuum in procuratore Caesaris, quòd et eius iussu seruus Caesaris

adire hereditatem poteſt: et ſi Caeſar heres inſtituatur, miſcendo ſe opulentae hereditati procurator heredem Caeſarem facit.

II. PAVLVS Libro quinto Sententiarum QVOD SI ea bona, ex quibus Imperator heres inſtitutus eſt, ſoluendo non ſint: re perſpecta conſulitur Imperator. heredis enim inſtituti in adeundis uel repudiandis huiuſmodi hereditatibus uoluntas exploranda eſt.

III. CALLISTRATVS Libro ſexto de Cognitionibus CVRATORES Caeſaris ius deportandi non habent: quia huius poenae conſtituendae ius non habent. Si tamen quaſi tumultuoſum, uel iniurioſum aduerſus colonos Caeſaris prohibuerint in praedia Caeſariana accedere: abſtinere debebit. idque Diuus Pius Iulio re ſcripſit. deinde neque redire cuiquam permittere poſſunt. idque Imperatores noſtri Seuerus et Antoninus ad libellum Hermiae reſcripſerunt.

DE OFFICIO IVRIDICI TIT. XVIIII.

VLPIANVS Libro uiceſimo ſexto ad Sabinum

ADOPTARE quis apud iuridicum poteſt: quia data eſt ei legis actio.

II. IDEM Libro trigenſimo nono ad Sabinum IVRIDICO, qui Alexandriae agit, datio tutoris conſtitutione Diui Marci conceſſa eſt.

DE OFFICIO EIVS CVI MANDATA EST IVRISDICTIO TIT. XX.

PAPINIANVS Libro primo Quaeſtionum

QVAECVMQVE ſpecialiter lege, uel ſenatuſconſulto, uel conſtitutione principum tribuuntur, mandata iuriſdictione non transferuntur. quae uerò iure magiſtratus competunt, mandari poſſunt. et ideo uidentur errare magiſtratus, qui cum publici iudicii habeant exercitionem lege uel ſenatuſconſulto delegatam, ueluti legis Iuliae de adulteriis, et ſi quae ſunt aliae ſimiles, iuriſdictionem ſuam mandant. Huius rei fortiſsimum argumentum, quòd lege Iulia de ui nominatim cauetur, ut is qui optigerit exercitio, poſsit eam ſi proficiſcatur mandare. non aliter itaque mandare poterit, quàm ſi abeſſe coeperit: cum aliâs iuriſdictio etiam à praeſente mandetur. Et ſi à familia dominus occiſus eſſe dicetur, cognitionem praetor, quam ex ſenatuſconſulto habet, mandare non poterit. Qui mandatam iuriſdictionem ſuſcepit, proprium nihil habet: ſed et eius, qui mandauit, iuriſdictione utitur. uerius eſt enim more maiorum iuriſdictionem quidem transferri, ſed merum imperium, quod lege datur, non poſſe tranſire. quare nemo dicit animaduerſionem legatum proconſulis habere mandata iuriſdictione. PAVLVS NOTAT: et imperium, quod iuriſdictioni cohaeret, mandata iuriſdictione tranſire uerius eſt.

II. VLPIANVS Libro tertio de Omnibus Tribunalibus MANDATA iuriſdictione à praeſide conſilium non poteſt exercere is, cui mandatur. ſi tutores uel curatores uelint praedia uendere, cauſa cognita id praetor uel praeſes permittat. quòd ſi mandauerit iuriſdictionem, nequaquam poterit mandata iuriſdictione eam quaeſtionem transferre.

III. IVLIANVS Libro quinto Digeſtorum ET SI praetor ſit is, qui alienam iuriſdictionem exſequitur, non tamen pro ſuo imperio agit, ſed pro eo cuius mandatu ius dicit, quotiens partibus eius fungitur. c iiii

IIII. MACER Libro primo de officio Praeſidis COGNITIO de ſuſpectis tutoribus mandari poteſt. immo etiam ex mandata generali iuriſdictione propter utilitatem pupillorum eam contingere conſtitutum eſt in haec uerba. Imperatores Seuerus et Antoninus Braduae proconſuli Africae. Cum propriam iuriſdictionem legatis tuis dederis, conſequens eſt ut etiam de ſuſpectis tutoribus poſsint cognoſcere. Vt poſſeſsio bonorum detur, uel ſi Qui damni infecti non caueatur, ut is poſsidere iubeatur, aut uentris nomine in poſſeſsionem mulier, uel is Qui legatum eſt, legatorum ſeruandorum cauſa in poſſeſsionem mittatur, mandari poteſt.

V. PAVLVS Libro octauodecimo ad Plautium MANDATAM ſibi iuriſdictionem mandare alteri non poſſe manifeſtum eſt. Mandata iuriſdictione priuato etiam imperium, quod non eſt merum, uidetur mandari. quia iuriſdictio ſine modica coërcitione nulla eſt.

DE OFFICIO ADSESSORVM
TIT. XXI.

PAVLVS Libro ſingulari de Officio Adſeſſorum

OMNE officium adſeſſoris, quo iuris ſtudioſi partibus ſuis funguntur, in his ferè cauſis conſtat: in cognitionibus, poſtulationibus, libellis, edictis, decretis, epiſtulis.

II. MARCIANVS Libro primo de Iudiciis Publicis LIBERTI adſidere poſſunt. infames autem licet non prohibeantur legibus adſidere: attamen arbitror, ut aliquo quoque decreto principali refertur conſtitutum, non poſſe officio adſeſſoris fungi.

III. MACER Libro primo de Officio Praeſidis SI EADEM prouincia poſtea diuiſa ſub duobus praeſidibus conſtituta eſt, uelut Germania, Myſia: ex altera * ortus in altera * adſidebit, nec uidetur in ſua prouincia adſediſſe.

IIII. PAPINIANVS Libro quarto Reſponſorum DIEM FVNCTO legato Caeſaris ſalarium comitibus reſidui temporis, quod à legatis praeſtitutum eſt, debetur: modò ſi non poſtea comites cum aliis eodem tempore fuerunt. Diuerſum in eo ſeruatur, qui ſucceſſorem ante tempus accepit.

V. PAVLVS Libro primo Sententiarum CONSILIARI eo tempore quo adſidet, negotia tractare in ſuum quidem auditorium nullo modo conceſſum eſt: in alienum autem non prohibetur.

VI. PAPINIANVS Libro primo Reſponſorum IN CONSilium curatoris reipublicae uir eiuſdem ciuitatis adſidere non prohibetur: quia publico ſalario non fruitur.

LIBER SECVNDVS

DE IVRISDICTIONE

VLPIANVS Libro primo Regularum

IVSDICENTIS officium latissimum est. nam et bonorum possessionem dare potest, et in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare:

II. IAVOLENVS Libro sexto ex Casio CVI IVrisdictio data est, ea quoque concessa esse uidentur, sine quibus iurisdictio explicari non potuit.

III. VLPIANVS Libro secundo de Officio Quaestoris IMPERIVM aut merum est * aut mixtum est. merum est * imperium, habere gladii potestatem ad animaduertendum facinorosos homines, quod etiam Potestas appellatur. Mixtum est imperium, Qui etiam iurisdictio inest, quod in danda bonorum possessione consistit. Iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia.

IIII. IDEM Libro primo ad Edictum IVBERE caueri praetoria stipulatione, et in possessionem mittere, imperii magis est, quàm iurisdictionis.

V. IVLIANVS Libro primo Digestorum MORE maiorum ita comparatum est, ut is demum iurisdictionem mandare posit, qui eam suo iure non alieno beneficio haberet:

VI. PAVLVS Libro secundo ad Edictum ET QVIA nec principaliter ei iurisdictio data est, nec ipsa lex defert, sed confirmat mandatam iurisdictionem. ideóque si is, qui mandauit iurisdictionem, decesserit antequam res ab eo, Qui mandata est iurisdictio, geri coeperit: solui mandatum Labeo ait sicut in reliquis causis.

VII. VLPIANVS Libro tertio ad Edictum SI QVIS id, quod iurisdictionis perpetuae causa, non quod, prout res incidit, in albo, uel in charta, uel in alia materia propositum erit, dolo malo corruperit: datur in eum quingentorum aureorum iudicium, quod populare est. Serui quoque, et filiifamilias uerbis edicti continentur. sed et utrumque sexum praetor complexus est. Quòd si dum proponitur, uel ante propositionem quis corruperit, edicti quidem uerba cessabunt, Pomponius autem ait sententiam edicti porrigendam esse ad haec. In seruos autem si non defenduntur à dominis, et eos qui inopia laborant, corpus torquendum est. Doli mali autem ideo in uerbis edicti fit mentio, quòd si per imperitiam, uel rusticitatem, uel ab ipso praetore iussus, uel casu aliquis fecerit, non tenetur. Hoc uerò edicto tenetur et qui tollit, quamuis non corruperit: item qui suis manibus facit, et qui alii mandat. sed si alius sine dolo malo fecit, alius dolo malo mandauit: qui mandauit tenebitur. si uterque dolo malo fecerit: ambo tenebuntur. nam et si plures fecerint, uel corruperint, uel mandauerint, omnes tenebuntur:

VIII. GAIVS Libro primo ad Edictum Prouinciale ADEO quidem, ut non sufficiat unum eorum poenam luere.

VIIII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum SI FAMilia alicuius album corruperit: non similiter hic edicitur ut in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum dominus cum defendere uoluit unius nomine praestiterit, quantum liber praestaret. fortasse quia hic et contempta maiestas praetoris uindicatur, et plura facta intelleguntur: quemadmodum cum plures serui iniuriam fecerunt, uel damnum dederunt: quia plura facta sunt, non ut in furto unum. Octauenus hic quoque domino succurrendum ait, sed hoc potest dici, si dolo malo curauerint, ut ab alio album corrumperetur:

quia tunc unum consilium fit, non plura facta, idem Pomponius libro decimo notat.

X. VLPIANVS Libro tertio ad Edictum QVI IVRISDICTIONI praeest neque sibi ius dicere debet, neque uxori, uel liberis suis, neque libertis, uel ceteris, quos secum habet.

XI. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale SI IDEM cum eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis sit, coaceruatio uero omnium excedat modum iurisdictionis eius: apud eum agi posse Sabino, Casio, Proculo placuit. quae sententia rescripto Imperatoris Antonini confirmata est. Sed et si mutuae sunt actiones, et alter minorem quantitatem, alter maiorem petat: apud eundem iudicem agendum est ei, qui quantitatem minorem petit: ne in potestate calumniosa aduersarii mei sit, an apud eundem litigare possim. Si una actio communis sit plurium personarum, ueluti familiae herciscundae, communi diuidundo, finium regundorum: utrum singulae partes spectandae sunt circa iurisdictionem eius, qui cognoscit? quod Ofilio et Proculo placet: quia unusquisque de parte sua litigat. an potius tota res: quia et tota res in iudicium uenit, et uel uni adiudicari potest? quod et Casio et Pegaso placet et sane eorum sententia probabilis est.

XII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum MAGISTRATIBUS municipalibus supplicium à seruo sumere non licet: modica autem castigatio eis non est deneganda.

XIII. IDEM Libro quinquagesimo primo ad Sabinum EVM QVI iudicare iubet, magistratum esse oportet. Magistratus autem, uel is qui in potestate aliqua sit, ut puta proconsul, uel praetor, uel alii, qui prouincias regunt: iudicare iubere eo die quo priuati futuri essent non possunt.

XIIII. IDEM Libro trigesimo nono ad Edictum EST RECeptum, eo que iure utimur: ut si quis maior, uel aequalis subiciat se iurisdictioni alterius: possit ei et aduersus eum ius dici.

XV. IDEM Libro secundo de omnibus Tribunalibus SI PER errorem alius pro alio praetor fuerit aditus, nihil ualebit quod actum est: nec enim ferendus est qui dicat consensisse eos in praesidem. cum, ut Iulianus scribit, non consentiant qui errent. quid enim tam contrarium consensui est, quàm error, qui imperitiam detegit?

XVI. IDEM Libro tertio de omnibus Tribunalibus SOLET praetor iurisdictionem mandare. et aut omnem mandat, aut speciem unam. et is cui mandata iurisdictio est, fungetur uice eius, qui mandauit, non sua.

XVII. IDEM Libro primo Opinionum PRAETOR sicut uniuersam iurisdictionem mandare alii potest, ita et in personas certas, uel de una specie potest: maximè cum iustam causam susceptae ante magistratum aduocationis alterius partis habuerat.

XVIII. AFRICANVS Libro septimo Quaestionum SI CONVENErit ut alius praetor, quàm cuius iurisdictio esset, ius diceret, et priusquam adiretur mutata uoluntas fuerit: proculdubio nemo compelletur eiusmodi conuentioni stare.

XVIIII. VLPIANVS Libro sexto Fideicommissorum CVM QVAEdam puella apud competentem iudicem litem susceperat, deinde condemnata erat, posteáque ad uiri matrimonium alii iurisdictioni subiecti peruenerat: quaerebatur an prioris iudicis sententia exsequi possit: dixi posse, quia ante fuerat sententia dicta. sed et si post susceptam cognitionem, ante sententiam hoc eueniet, idem putarem: sententiáque à priore iudice rectè fertur. quod generaliter et in omnibus huiuscemodi casibus obseruandum est. Quotiens (de) quantitate ad iurisdictionem pertinente quaeritur, semper quantum petatur quaerendum est, non quantum debeatur.

XX. PAVLVS Libro primo ad Edictum EXTRA territorium ius dicenti impune non paretur. Idem est et si supra iurisdictionem suam uelit ius dicere.

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT VT IPSE EODEM IVRE VTATVR TIT. II.

VLPIANVS Libro tertio ad Edictum

HOC EDictum ſummam habet aequitatem, et ſine cuiuſquam indignatione iuſta. quis enim aſpernabitur idem ius ſibi dici, quod ipſe aliis dixit, uel dici effecit? QVI MAGISTRATVM POTESTATEMVE HABEBIT, SI QVID IN ALIQVEM NOVI IVRIS STATVERIT: IPSE QVANDOQVE ADVERSARIO POSTVLANTE EODEM IVRE VTI DEBET. SI QVIS APVD EVM QVI MAGISTRATVM POTESTATEMQVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OPTINVERIT QVANDOQVE POSTEA ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR: SCILICET VT QVOD IPSE QVIS IN ALTERIVS PERSONA AEQVVM ESSE CREDIDISSET, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE PATIATVR. Haec autem uerba, QVOD STATVERIT QVI IVRISDICTIONI PRAEEST: cum effectu accipimus non uerbotenus. et ideo ſi cum* uellet ſtatuere, prohibitus ſit, nec effectum* decretum habuit: ceſſat edictum. nam STATVIT uerbum rem perfectam ſignificat, et conſummatam iniuriam, non coeptam. et ideo ſi inter eos quis dixerit ius, inter quos iuriſdictionem non habuit: quoniam pro nullo hoc habetur, nec eſt ulla ſententia, ceſſare edictum putamus. quid enim offuit conatus, cum iniuria nullum habuerit effectum?

II. PAVLVS Libro tertio ad Edictum HOC EDICTO dolus debet ius dicentis puniri. nam ſi adſeſſoris imprudentia ius aliter dictum ſit, quàm oportuit: non debet hoc magiſtratui offEcere ſed ipſi adſeſſori.

III. VLPIANVS Libro tertio ad Edictum SI QVIS iniquum ad edi
ctum ius aduerſus aliquem impetrauit: eo iure utatur ita demum, ſi per poſtulationem
eius hoc uenerit. ceterum ſi ipſo non poſtulante, non coërcetur. ſed et ſi impetrauit, ſi-
ue uſus eſt iure aliquo, ſiue impetrauit ut uteretur, licet uſus non ſit, hoc edicto puni
1 tur. Si procurator meus poſtulauit, quaeritur quis eodem iure utatur: et putat
Pomponius me ſolum: utique ſi hoc ei ſpecialiter mandaui, uel ratum habui. Si tamen
tutor uel curator furioſi poſtulauerit uel adoleſcentis: ipſe hoc edicto coërcetur. Item
2 aduerſus procuratorem id obſeruandum eſt, ſi in rem ſuam fuerit datus. Haec
poena aduerſus omnem ſtatuitur, qui in edictum incidit, non ſolùm eo poſtulante, qui
3 ab eo laeſus eſt: ſed omni, qui quandoque experitur. Si is pro quo ſpopondiſti,
impetrauerit ne aliquis debitor ipſius aduerſus eum exceptione utatur: deinde tu in ne
gotio, in quo ſpopondiſti, uelis exceptione uti: nec te nec ipſum oportet hoc impetra
re, etſi interdum patiaris iniuriam ſi ſoluendo debitor non ſit. Sed ſi tu incidiſti in e-
dictum: reus quidem utetur exceptione,*tu*non utaris: nec poena tua ad reum promit
4 tendi pertinebit. et ideo mandati actionem non habebis. Si filius meus in magi-
ſtratu in hoc edictum incidit: an in his actionibus, quas ex perſona eius intendo, hoc
5 edicto locus ſit? et non puto, ne mea condicio deterior fiat. Quod autem ait prae
tor, VT IS EODEM IVRE VTATVR: an etiam ad heredem haec poena tran
ſmittatur? et ſcribit Iulianus non ſolùm ipſi denegari actionem, ſed etiam heredi eius.
6 Illud quoque non ſine ratione ſcribit, non ſolùm in his actionibus pati eum poe-
nam edicti, quas tunc habuit cum incideret in edictum: uerùm ſi quae poſtea ei ad-
7 quirentur. Ex hac cauſa ſolutum repeti non poſſe Iulianus putat: ſupereſſe enim
naturalem cauſam, quae inhibet repetitionem.

IIII. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale ILLVD eleganter praetor excepit. PRAETERQVAM SI QVIS EORVM CONTRA EVM FECERIT, QVI IPSE EORVM QVID FECISSET: et rectè: ne scilicet uel magistratus dum studet hoc edictum defendere,uel litigator dum uult beneficio huius edicti uti: ipse in poenam ipsius edicti committat.

SI QVIS IVSDICENTI NON OBTEMPERAVERIT TIT. III.

VLPIANVS Libro primo ad Edictum

OMNIBVS magistratibus,non tamen duumuiris, secundum ius potestatis suae concessum est iurisdictionem suam defendere poenali iudicio.
Is uidetur iusdicenti non obtemperasse, qui quod extremum in iu- 1
risdictione est non fecit. ueluti si quis rem mobilem uindicari à se passus
non est, sed duci eam uel ferri passus est, ceterum si et sequentia recu-
sauit, tunc non obtemperasse uidetur. Si procurator tuus, uel tutor, uel cura- 2
tor iusdicenti non obtemperauit: ipse punitur, non dominus uel pupillus. Non 3
solum autem reum, qui non obtemperauit, hoc edicto teneri Labeo ait: uerum etiam
petitorem. Hoc iudicium non ad id quod interest, sed quanti ea res est conclu- 4
ditur: et cum meram poenam contineat, neque post annum,neque in heredem datur.

DE IN IVS VOCANDO TIT. IIII.

PAVLVS Libro quarto ad Edictum

IN IVS uocare est iuris experiundi causa uocare.

II. VLPIANVS Libro quinto ad Edictum IN IVS uocari non oportet neque consulem, neque praefectum, neque praetorem, neque proconsulem, neque ceteros magistratus, qui imperium habent, qui et coërcere aliquem possunt, et iubere in carcerem duci: nec pontificem dum sacra facit, nec eos qui propter loci religionem inde se mouere non possunt: sed nec eum qui equo publico in causa publica transuehatur. praeterea in ius uocari non debet qui uxorem ducat. * Aut eam quae nubat: nec iudicem dum de re cognoscat: nec eum dum quis apud praetorem causam agit: neque funus ducentem familiare, iustáue mortuo facientem.)

III. CALLISTRATVS Libro primo Cognitionum VEL QVI cadauer prosequuntur. quod etiam uidetur ex rescripto Diuorum fratrum comprobatum esse.

IIII. VLPIANVS Libro quinto ad Edictum QVIQVE litigandi causa necesse habet in iure, uel certo loco sisti: nec furiosos, uel infantes. Praetor ait, PARENTEM, PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS, PARENTES PATRONI PATRONAE IN IVS SINE PERMISSV MEO NE QVIS VOCET. Parentem hic utriusque sexus accipe. sed an in infinitum, quaeritur. quidam parentem usque ad tritauum appellari aiunt: superiores maiores dici. hoc ueteres existimasse Pomponius refert. sed Gaius Cassius omnes in infinitum parentes dicit: quod et honestius est, et meritò optinuit. Parentes etiam eos accipi Labeo existimat, qui in seruitute susceperunt. nec tamen ut Seuerus dicebat ad solos iustos liberos, sed et si uolgo quaesitus sit filius matrem in ius non uocabit:

V. PAVLVS Libro quarto ad Edictum QVIA semper certa est etiam si uolgo conceperit. pater uerò is est, quem nuptiae demonstrant.

VI. IDEM

VI. IDEM Libro primo sententiarum PARENTES naturales in ius uocare nemo potest: una est enim omnibus parentibus seruanda reuerentia.

VII. IDEM Libro quarto ad Edictum PATRIS adoptiui parentes im pune uocabit, quoniam hi eius parentes non sunt: cum his tantum cognatus fiat quibus et adgnatus.

VIII. VLPIANVS Libro quinto ad Edictum ADOPTIVVM patrem quamdiu in potestate est in ius uocare non potest iure magis potestatis, quam praecepto praetoris: nisi sit filius, qui castrense habuit peculium. tunc enim causa cognita permittitur. Sed naturalem parentem ne quidem dum est in adoptiua familia in ius uocari. PATRONVM, inquit, PATRONAM. Patroni hic accipiendi sunt, qui ex seruitute manumiserunt: uel* si * collusionem detexit, uel si qui praeiudicio pronuntietur esse libertus, cum alioquin non fuerit: aut si iuraui eum libertum meum esse. quem admodum per contrarium pro patrono non habebor, si contra me iudicatum est: aut si me deferente iurauerit se libertum non esse. Sed si ad iusiurandum adegi ne uxorem ducat, ne nubat: impune in ius uocabor. et Celsus quidem ait in tali liberto ius ad filium meum me uiuo non transire. sed Iulianus contra scribit. plerique Iuliani sententiam probant. secundum quod eueniet ut patronus quidem in ius uocetur, filius quasi innocens non uocetur.

VIIII. PAVLVS Libro quarto ad Edictum IS QVOQVE qui ex causa fideicommissi manumittit, non debet in ius uocari: quamuis ut manumittat in ius uocetur.

X. VLPIANVS Libro quinto ad Edictum SED SI hac lege emi ut
manumittam, et ex constitutione Diui Marci uenit ad libertatem: cum sim patronus
in ius uocari non potero. sed si suis nummis emi, et fidem fregi: pro patrono non ha
1 bebor. Prostituta contra legem uenditionis uenditorem habebit patronum si hac
lege uenierat, ut si prostituta esset fieret libera. At si uenditor, qui manus iniectionem
excepit, ipse prostituit: quoniam et haec peruenit ad libertatem, sub illo quidem, qui
uendidit, libertatem consequitur, sed honorem haberi ei aequum non est, ut et Mar-
2 cellus libro sexto digestorum existimabat. Patronum autem accipimus etiam si
capite minutus sit: uel si libertus capite minutus, dum adrogetur per obreptionem.
cum enim hoc ipso, quo adrogatur, celat condicionem: non id actum uidetur ut fie-
ret ingenuus. sed si ius anulorum accepit, puto eum reuerentiam patrono exhibere de
bere, quamuis omnia ingenuitatis munia habet. aliud si natalibus sit restitutus: nam
3 princeps ingenuum facit. Qui manumittitur à corpore aliquo, uel collegio, uel
ciuitate, singulos in ius uocabit: nam non est illorum libertus, sed reipublicae honorem
habere debet. et si aduersus rempublicam, uel uniuersitatem uelit experiri: ueniam
edicti petere debet, quamuis actorem eorum constitutum in ius sit uocaturus. LIBE-
ROS, PARENTESQVE PATRONI, PATRONAEQVE, utriusque sexus acci-
4 pere debemus. Sed si per poenam deportationis ad peregrinitatem redactus sit
patronus, putat Pomponius eum amisisse honorem. sed si fuerit restitutus, erit ei
5 etiam huius edicti commodum saluum. Parentes patroni etiam adoptiui excipiun
tur: sed tamdiu quamdiu adoptio durat. Si filius meus in adoptionem datus sit, uocari à
liberto meo in ius non poterit:*sed*nec nepos in adoptiua familia susceptus. sed si filius
meus emancipatus adoptauerit filium, hic nepos in ius uocari poterit: nam mihi alie-
6 nus est. Liberos autem secundum Cassium ut in parentibus et ultra tripepotem
7 accipimus. Si liberta ex patrono fuerit enixa: mutuò se ipsa et filius eius in ius non
uocabunt. Sin autem liberi patroni capitis accusauerunt libertum paternum, uel in ser-
8 uitutem petierunt: nullus eis honor debetur. Praetor ait, IN IVS NISI PER
MISSV MEO NE QVIS VOCET. permissurus enim est si famosa actio non sit,
uel pudorem non suggilat, qua patronus conuenitur, uel parentes. et totum hoc cau-
sa cognita debet facere. nam interdum etiam ex causa famosa, ut Pedius putat, per-

mittere debet patronum in ius uocari à liberto: si eum grauissima iniuria adfecit, flagellis fortè cecidit. Semper autem hunc honorem patrono habendum: et si quasi tutor, uel curator, uel defensor, uel actor interueniat patronus. sed si patroni tutor, uel curator interueniat: impune posse eos in ius uocari Pomponius scribit, et uerius est. 9

XI. PAVLVS Libro quarto ad Edictum QVAMVIS non adiciat praetor, causa cognita se poenale iudicium daturum: tamen Labeo ait moderandam iurisdictionem: ueluti si paeniteat libertum et actionem remittat: uel si patronus uocatus non uenerit, aut si non inuitus uocatus sit: licet edicti uerba non patiantur.

XII. VLPIANVS Libro quinquagensimo septimo ad Edictum SI LIbertus in ius uocauerit contra praetoris edictum filium patroni sui, quem ipse patronus in potestate habet: probandum est absente patre subueniendum esse filio, qui in potestate est: et ei poenalem in factum actionem, id est quinquaginta aureorum aduersus libertum competere.

XIII. MODESTINVS Libro decimo Pandectarum GENERALIter eas personas, quibus reuerentia praestanda est, sine iussu praetoris in ius uocare non possumus.

XIIII. PAPINIANVS Libro primo Responsorum LIBERTVS à patrono reus constitutus, qui se defendere paratus pro tribunali praesidem prouinciae frequenter interpellat: patronum accusatorem in ius non uidetur uocare.

XV. PAVLVS Libro primo Quaestionum LIBERTVS aduersus patronum dedit libellum non dissimulato se libertum esse eius: an si ad desiderium eius rescribatur, etiam edicti poena remissa esse uidetur? Respondi, non puto ad hunc casum edictum praetoris pertinere. neque enim qui libellum principi uel praesidi dat, in ius uocare patronum uidetur.

XVI. IDEM Libro secundo Responsorum QVAESITVM est an tutor pupilli nomine patronam suam sine permissu praetoris uocare possit. Respondi eum, de quo quaeritur, pupilli nomine etiam in ius uocare patronam suam potuisse si ne permissu praetoris.

XVII. IDEM Libro primo Sententiarum EVM PRO quo quis apud officium cauit, exhibere cogitur. Item eum qui apud acta exhibiturum se esse quem promisit, et si officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur.

XVIII. GAIVS Libro primo ad Legem duodecim Tabularum PLERIque putauerunt nullum de domo sua in ius uocari licere, quia domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit: eúmque qui inde in ius uocaret, uim inferre uideri:

XVIIII. PAVLVS Libro primo ad Edictum SATISQVE poenae subire eum si non defendatur et latitet, certum est: quòd mittitur aduersarius in possessionem bonorum eius. Sed si aditum ad se praestet, aut ex publico conspiciatur: rectè in ius uocari eum Iulianus ait.

XX. GAIVS Libro primo ad Legem duodecim Tabularum SED ETIam à Binea, et balineo, et theatro nemo dubitat in ius uocari licere.

XXI. PAVLVS Libro primo ad Edictum SED ET si is qui domi est, interdum uocari in ius potest: tamen de domo sua nemo extrahi debet.

XXII. GAIVS Libro primo ad Legem duodecim Tabularum NEQVE impuberes puellas, quae alieno iure subiectae essent, in ius uocare permissum est. Qui in ius uocatus est, duobus casibus dimittendus est: si quis eius personam defendet: et si dum in ius uenitur de re transactum fuerit.

XXIII. MARCIANVS Libro tertio Institutionum COMMVNIS libertus licet plurium sit, debet à praetore petere, ut ei liceat uel quendam ex patronis in ius uocare, ne in poenam incidat ex edicto praetoris.

XXIIII. VLPIANVS Libro quinto ad Edictum IN EVM, qui aduersus ea fecerit, quinquaginta aureorum iudicium datur: quod nec heredi, nec in heredem, nec ultra annum datur.

XXV. MODESTINVS Libro primo de poenis SI SINE uenia edicti impetrata libertus patronum in ius uocauerit: ex querella patroni uel supradictam poenam, idest quinquaginta aureos dat: uel à praefecto urbi quasi inofficiosus castigatur, si inopia dinoscitur laborare.

SI QVIS IN IVS VOCATVS NON IERIT SIVE QVIS EVM VOCAVERIT QVEM EX EDICTO NON DEBVERIT TIT. V.

VLPIANVS Libro primo ad Edictum

SI QVIS in ius uocatus fideiussorem dederit in iudicio sistendi causa non suppositum iurisdictioni illius, ad quem uocatur, pro non dato fideiussor habetur, nisi suo priuilegio specialiter renuntiauerit.

II. PAVLVS Libro primo ad Edictum EX QVACumque causa ad praetorem uel alios, qui iurisdictioni praesunt, in ius uocatus uenire debet: ut hoc ipsum sciatur, an iurisdictio eius sit. Si quis in ius uocatus non ierit: ex causa à competenti iudice multa pro iurisdictione iudicis damnabitur: rusticitati enim hominis parcendum erit. Item si nihil intersit actoris eo tempore in ius aduersarium uenisse, remittit praetor poenam: puta quia feriatus dies fuit.

III. VLPIANVS Libro quadragensimo septimo ad Sabinum CVM QVIS in iudicio sisti promiserit, neque adiecerit poenam, si status non esset: incerti cum eo agendum esse in id quod interest, uerissimum est.*et*ita Celsus quoque scribit.

IN IVS VOCATI VT EANT AVT SATIS VEL CAVTVM DENT TIT. VI.

PAVLVS Libro primo ad Edictum

EDICTO cauetur ut fideiussor iudicio sistendi causa datus pro rei qualitate locuples detur: exceptis necessariis personis, ibi enim qualemcumque accipi iubet. ueluti pro parente, patrono.

II. CALLISTRATVS Libro primo ad Edictum monitorium ITEM pro patrona, liberisue suis, uel uxore, nuruue. tunc enim qualiscunque fideiussor accipi iubetur: et in eum, qui non acceperit cum sciret eam necessitudinem personarum, quinquaginta aureorum iudicium competit:

III. PAVLVS Libro quarto ad Edictum QVONIAM pro locuplete accipitur fideiussor in necessariis personis.

IIII. VLPIANVS Libro quinquagensimo octauo ad Edictum QVI DVOS homines in iudicio sisti promisit, si alterum exhibet, alterum non: ex promissione non uidetur eos stetisse, cum alter eorum non sit exhibitus.

NE QVIS EVM QVI IN IVS VOCABITVR VI EXIMAT TIT. VII.

VLPIANVS Libro quinto ad Edictum

HOC EDICtum praetor proposuit, ut metu poenae compesceret eos, qui in ius uocatos ui eripiunt. denique Pomponius scribit serui quoque nomine noxale iudicium reddendum: nisi sciente domino id fecit. tunc enim sine noxae deditione iudicium suscipiet. Ofilius putat locum hoc edicto non esse si persona, quae in ius uocari non potuit, exempta est: ueluti parens, et patronus, ceteraeque personae. quae sententia mihi uidetur uerior. et sanè si deliquit qui uocat, non deliquit qui exemit.

II. PAVLVS Libro quarto ad Edictum NAM CVM uterque contra edictum faciat, et libertus qui patronum uocat, et is qui patronum ui eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto petitoris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui aliò quàm quò debuerat in ius uocabatur. Sed et fortius dicendum est, non uideri ui eximi eum, cui sit ius ibi non conueniri.

III. VLPIANVS Libro quinto ad Edictum QVOD SI seruum quis exemit in ius uocatum, Pedius putat cessare edictum: quoniam non fuit persona, quae in ius uocari potuit. quid ergo? ad exhibendum erit agendum. Si quis ad pedaneum iudicem uocatum quem eximat, poena eius edicti cessabit. Quod praetor praecepit, VI EXEMAT: ui, an et dolo malo? sufficit ui quamuis dolus malus cesset.

IIII. PAVLVS Libro quarto ad Edictum SED EXimendi uerbum generale est ut Pomponius ait. eripere enim est de manibus aufferre per raptum: eximere quoquo modo aufferre. utputa si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit quo minus in ius ueniret, ut actionis dies exiret, uel res tempore amitteretur: uidebitur exemisse quamuis corpus non exemerit. Sed et si eò loci retinuerit non abduxit, his uerbis tenetur. Item si quis eum, qui per calumniam uocavatur, exemerit: constat eum hoc edicto teneri. Praetor ait, NEVE FACIAT DOLO MALO, QVO MAGIS EXIMERETVR. nam potest sine dolo malo id fieri: ueluti cum iusta causa est exemptionis.

V. VLPIANVS Libro quinto ad Edictum SI PER alium quis exemerit, hac clausula tenetur, siue praesens fuit siue absens. In eum autem, qui ui exemit, in factum iudicium datur: quo non id continetur, quod in ueritate est: sed quanti ea res est ab actore aestimata, de qua controuersia est. hoc enim additum est, ut appareat etiam si calumniator quis sit, tamen hanc poenam eum persequi. Docere autem debet quis per hanc exemptionem factum quo minus in ius produceretur. ceterum si nihilo minus productus est, cessat poena: quoniam uerba cum effectu sunt accipienda. Hoc iudicium in factum est: et si plures deliquerint, in singulos dabitur: et nihilo minus manet qui exemptus est, obligatus. Heredibus autem ita dabitur, si eorum interfit. neque autem in heredem neque post annum dabitur.

VI. IDEM Libro trigensimo quinto ad Edictum IS QVI debitorem ui exemit, si soluerit, reum non liberat: quia poenam suam soluit.

QVI SATISDARE COGANTVR VEL IVRATO PROMITTANT VEL SVAE PROMISSIO NI COMMITTANTVR TIT. VIII.

GAIVS Libro quinto ad Edictum prouinciale

SATISDATIO eodem modo appellata est, quo satisfactio. nam ut satisfacere dicimur ei, cuius desiderium implemus: ita satisdare dicimur aduersario nostro, qui pro eo, quod * à * nobis petiit, ita cauit ut eum hoc nomine securum faciamus datis fideiussoribus.

II. VLPIANVS Libro quinto ad Edictum FIDEIVS
sor in iudicio sistendi causa locuples uidetur dari non tantùm ex facultatibus, sed
1 etiam ex conueniendi facilitate. Si quis his personis, quae agere non potuerunt,
2 fideiussorem iudicio sistendi causa dederit: frustra erit datio. Praetor ait, SI QVIS
PARENTEM, PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS, AVT PARENTES
PATRONI, PATRONAE, LIBEROSVE SVOS, EVMVE QVEM IN POTE
STATE HABEBIT, VEL VXOREM, VEL NVRVM IN IVDICIVM VO
CABIT: QVALISCVMQVE FIDEIVSSOR IVDICIO SISTENDI CAVSA
ACCIPIATVR. Quod ait praetor, LIBEROSVE SVOS: accipiemus et ex fe-
minino sexu descendentes liberos. parentique dabimus hoc beneficium non solùm
sui iuris, sed etiam si in potestate sit alicuius. hoc enim Pomponius scribit. Et filius fi-
deiussor pro patre fieri potest, etiam si in alterius potestate sit. NVRVM etiam pro-
3 nurum, et deinceps accipere debemus. Quod ait praetor, QVALISCVMQVE
FIDEIVSSOR ACCIPIATVR: hoc quantum ad facultates, id est etiam * non * lo-
4 cuples. In fideiussorem, qui aliquem iudicio sisti promiserit, tanti quanti ea res
erit, actionem dat praetor. quod utrum ueritatem contineat an uerò quantitatem, ui-
deamus. et melius est ut in ueram quantitatem fideiussor teneatur, nisi pro certa quan-
titate accessit.

III. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale SIVE in duplum est actio, siue tripli, aut quadrupli: tanti eundem fideiussorem omnimodo tenere dicemus, quia tanti res esse intellegitur.

IIII. PAVLVS Libro quarto ad Edictum SI DECESSERIT qui fideiussorem dederit iudicio sistendi causa: non debebit praetor iubere exhibere eum. quòd si ignorans iusserit exhiberi, uel post decretum eius ante diem exhibitionis decesserit: deneganda erit actio. si autem post diem exhibitionis decesserit, aut amiserit ciuitatem: utiliter agi potest.

V. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale SI VERO pro condemnato fideiusserit, * et * condemnatus decesserit, aut ciuitatem Romanam amiserit: recte nihilo minus cum fideiussore eius agetur. Qui pro rei qualitate euidentissimè locupletem, uel si dubitetur, adprobatum fideiussorem iudicio sistendi causa non acceperit: iniuriarum actio aduersus eum esse potest. quia sanè non quaelibet iniuria est duci in ius eum, qui satis idoneum fideiussorem det. Sed et ipse fideiussor, qui non sit acceptus, tamquam de iniuria sibi facta queri poterit.

VI. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum QVOTIENS uitiosè cautum uel satisdatum est, non uidetur cautum.

VII. VLPIANVS Libro quartodecimo ad Edictum SI FIDeiussor non negetur idoneus, sed dicatur habere fori praescriptionem, * et * metuat petitor ne iure fori utatur: uidendum quid iuris sit. et Diuus Pius, ut et Pomponius libro epistularum refert, et Marcellus libro tertio digestorum, et Papinianus libro tertio quaestionum: Cornelio Proculo rescripsit, meritò petitorem recusare talem fideiussorem. sed si aliàs caueri non possit, praedicendum ei non usurum eum priuilegio, si conuenia-

tur. Si necessaria satisdatio fuerit, et non facilè posit reus ibi eam praestare, ubi 1
conuenitur: potest audiri, si in alia eiusdem prouinciae ciuitate satisdationem prae-
stare paratus sit. si autem satisdatio uoluntaria est, non in alium locum remittitur:
neque enim meretur qui ipse sibi necesitatem satisdationis imposuit. Si satisda- 2
tum pro re mobili non sit, et persona suspecta sit, ex qua satis desideratur: apud offi-
cium deponi debebit si hoc iudici sederit, donec uel satisdatio detur, uel lis finem ac-
cipiat.

VIII. PAVLVS Libro quartodecimo ad Edictum DE DIE ponen-
da in stipulatione solet inter litigatores conuenire. si non conueniat, Pedius putat in po
testate stipulatoris esse, moderato spatio de boc à iudice statuendo. Qui mulie- 1
rem adhibet ad satisdandum non uidetur cauere. sed nec miles, nec minor uigintiqnin
que annis probandi sunt: nisi hae personae in rem suam fideiubeant, ut pro suo procu-
ratore. Quidam etiam, si à marito fundus dotalis petatur, in rem suam fideiussuram mu
lierem. Si seruus inueniatur, qui antequam iudicium accipiatur, fideiusit iudica- 2
tum solui: succurrendum est actori, ut ex integro caueatur. Minori quoque uiginti-
quinque annis succurrendum est. fortasse et mulieri, propter imperitiam. Si fideius-
sor iudicatum solui, stipulatori heres extiterit, aut stipulator fideiussori: ex integro ca-
uendum erit. Tutor et curator, ut rem saluam fore pupillo caueant, mittendi sunt 3
in municipio: quia necessaria est satisdatio. Item de re restituenda domino proprietatis,
cuius usufructus datus est. Item legatarius, ut caueat euicta hereditate legata reddi, et
quod amplius per legem Falcidiam ceperit. Heres quoque ut legatorum satisdet audi-
endus est, ut in municipium mittatur. planè si misso iam legatario in possesionem,
cum per heredem staret quominùs caueret: heres postulet uti de possesione decedat,
paratúmque se dicat in municipio cauere: impetrare non debebit. Diuersum, si sine cul
pa aut dolo heredis missus sit in possesionem. Iubetur iurare de calumnia, ne quis 4
uexandi magis aduersarii causa forsitan, cum Romae posit satisdare, in municipium
euocet. sed quibusdam hoc iusiurandum de calumnia remittitur: uelut parentibus, et
patronis. Sic autem iurare debet qui in municipium remittitur, Romae se satisdare
non posse, et ibi posse, quò postulat remitti: idque se non calumniae causa facere.
nam sic non est compellendus iurare: alibi se, quàm eo loco, satisdare non posse. quia
si Romae non potest, pluribus autem locis posit: cogitur peierare. Hoc autem tunc
impetrabitur, cum iusta causa esse uidebitur. quid enim si cum erat in municipio, no-
luit cauere? hoc casu non debet impetrare: cum per eum steterit quominus ibi, ubi
ire desiderat, satisdaret.

VIIII. GAIVS Libro quinto ad Edictum prouinciale ARBITRO ad fideiussores probandos constituto, si in alterutram partem iniquum arbiterium uideatur, perinde ab eo atque ab iudicibus, appellare licet.

X. PAVLVS Libro septuagensimo quinto ad Edictum SI AB ARBITRO probati sunt fideiussores, pro locupletibus habendi sunt: cum potuerit querella ad competentem iudicem deferri. Qui ex causa improbat ab arbitro probatos, aliàs improbatos probat: multóque magis si sua uoluntate accepit fideiussores contentus his esse debet. quòd si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis, uel magna inopia accidit, causa cognita ex integro satisdandum erit.

XI. VLPIANVS Libro septuagensimo quinto ad Edictum IVLIANVS ait, si antequam mandarem tibi ut fundum peteres, satis acceperis petiturus fundum, et postea mandatu meo agere institueris: fideiussores teneri.

XII. IDEM Libro septuagensimo septimo ad Edictum INTER omnes conuenit, heredem sub condicione pendente condicione posidentem hereditatem substituto cauere debere de hereditate: et si defecerit condicio, adeuntem hereditatem substitutum et petere hereditatem posse, et si optinuerit, committi stipulationem. et plerumque ipse praetor, et ante condicionem existentem, et ante diem petitionis

uenientem, ex causa iubere solet stipulationem interponi.

XIII. PAVLVS Libro septuagensimo quinto ad Edictum SED ET si plures substituti sint, singulis cauendum est.

XIIII. IDEM Libro secundo Responsorum FILIVSfamilias defendit absentem patrem. quaero an iudicatum solui satisdare debeat. Paulus respondit, eum qui absentem defendit, etiam si filius uel pater sit, satisdare petituro ex forma edicti debere.

XV. MACER Libro primo de Appellationibus SCIENDVM est possessores immobilium rerum satisdare non compelli. Possessor autem is accipiendus est, qui in agro uel ciuitate rem soli possidet aut ex asse, aut pro parte. sed et qui uectigalem id est emphyteyticum agrum possidet, possessor intellegitur. item qui solam proprietatem habet, possessor intellegendus est. Eum uerò, qui tantùm usumfructum habet, possessorem non esse Vlpianus scripsit. Creditor, qui pignus accepit, possessor non est, tametsi possessionem habeat aut sibi traditam, aut precario debitori concessam. Si fundus in dotem datus sit: tam uxor quàm maritus propter possessionem eius fundi possessores intelleguntur. Diuersa causa est eius, qui fundi petitionem personalem habet. Tutores siue pupilli eorum, siue ipsi possideant, possessorum loco habentur. Sed et si unus ex tutoribus possessor fuit, idem dicendum erit. Si fundum, quem possidebam, à me petieris, deinde cum secundum te esset iudicatum, appellauerim: an possessor eiusdem fundi sim? et rectè dicetur possessorem me esse, quia nihilominus possideo. nec ad rem pertinet, quòd euinci mihi ea possessio possit. Possessor autem quis nec ne fuerit: tempus cautionis spectandum est. nam sicut ei, qui post cautionem possessionem uendidit, nihil obest: ita nec prodest ei qui post cautionem possidere coepit.

XVI. PAVLVS Libro sexto ad Edictum QVI IVRATO promisit iudicio sisti, non uidetur peierasse si ex concessa causa hoc deseruerit.

SI EX NOXALI CAVSA AGATVR QVEM ADMODVM CAVEATVR TIT. VIIII.

VLPIANVS Libro septimo ad Edictum

SI QVIS eum, de quo noxalis actio est, iudicio sisti promisit: praetor ait, IN EADEM CAVSA EVM EXHIBERE, IN QVA TVNC EST, DONEC IVDICIVM ACCIPIATVR. In eadem causa sistere * quid sit, uideamus. et puto uerius eum uiderin eadem causa *, qui ad experiendum non facit ius actoris deterius. Si desinat seruus esse promissoris, uel actio amissa sit: non uideri in eadem causa statum Labeo ait. uel si qui pari loco erat in litigando, coepit esse in duriore, uel loco, uel persona mutata. Itaque si quis ei, qui in foro promissoris conueniri non potest, uenditus, aut potentiori datus sit: magis esse putat ut non uideatur in eadem causa sisti. Sed et si noxae deditus sit, Ofilius non putat in eadem causa sisti: cum noxae deditione ceteris noxalem actionem peremi putat.

II. PAVLVS Libro sexto ad Edictum SED ALIO iure utimur. nam ex praecedentibus causis non liberatur noxae deditus. perinde enim noxa caput sequitur, ac si uenisset. Si absens sit seruus, pro quo noxalis actio alicui competit: siquidem dominus non negat in sua potestate esse: compellendum putat Vindius uel iudicio eum sisti promittere, uel iudicium accipere: aut si nolit defendere, cauturum, cum primùm potuerit se exhibiturum. sin uerò falsò neget in sua potestate esse: susceptururum iudicium sine noxae deditione. idque Iulianus scribit et si dolo fecerit quominus in eius esset potestate. Sed si seruus praesens est, dominus abest, nec quisquam seruum de-

fendit : ducendus erit iuſſu praetoris. ſed cauſa cognita domino poſtea dabitur defenſio, ut Pomponius et Vindius ſcribunt : ne ei abſentia ſua oocea. Ergo et actori actio reſtitueoda eſt, perempta eo quòd ductus ſeruus in bonis eius eſſe coepit.

III. VLPIANVS Libro ſeptimo ad Edictum SI CVM uſufructuario noxali iudicio agetur, iſque ſeruum ooo defenderit : denegatur ei per praetorem uſus fructus perſecutio.

IIII. GAIVS Libro ſexto ad Edictum prouinciale SI CVM uno ex dominis noxalis agetur : an pro parte ſocii ſatiſdare deberet? Sabinus ait non debere : quia quodammodo totum ſuum hominem defenderet, cui inſolidum defeodeodi neceſsitas eſſet : nec auditur ſi pro parte paratus ſit defendere.

V. VLPIANVS Libro quadrageſimo ſeptimo ad Sabioum SI SERuum in eadem cauſa ſiſtere quidam promiſerit, et liber factus ſiſtatur : ſi de ipſo contro uerſia eſt capitalium actionum iniuriarúmque nomine, noo rectè ſiſtitur : quia aliter de ſeruo ſupplicium et uerberibus de iniuria ſatiſſit : aliter de libero uiodicta ſumitur, uel condemnatio pecuniaria. Quod autem ad ceteras ooxales cauſas pertinet, etiam in meliorem cauſam uidetur perueniſſe.

VI. PAVLVS Libro undecimo ad Sabioum SED SI ſtatuliberum ſiſti promiſſum ſit : in eadem cauſa ſiſti uidetur quamuis liber ſiſtatur, quòd implicitus ei caſus libertatis fuerit.

DE EO PER QVEM FACTVM ERIT QVO MINVS QVIS IN IVDICIO SISTAT
TIT. X.

VLPIANVS Libro ſeptimo ad Edictum

AEQVISSIMVM putauit praetor dolum eius coërcere, qui impedit
aliquem iudicio ſiſti. Feciſſe autem dolo malo non tantùm is puta- 1
tur, qui ſuis manibus uel per ſuos retinuerit : uerùm qui alios quoque ro
gauit ut eum detinerent, uel abducerent ne iudicio ſiſtat : ſiue ſcientes,
ſiue ignorantes quid eſſet, quod comminiſceretur. Dolum autem 2
malum ſic accipimus, ut ſi quis uenienti ad iudicium aliquid pronuntiauerit triſte, pro
pter quod is neceſſe habuerit ad iudicium oon uenire : teneatur edicto. quamuis qui-
dam putent ſibi eum imputare, qui credulus fuit. Si reus dolo actoris non ſtete- 3
rit, non habebit reus aduerſus eum actionem ex hoc edicto : cum contentus eſſe poſ-
ſit exceptione, ſi ex ſtipulatu conueniatur de poena, quòd ad iudicium oon uenerit.
aliter atque ſi ab alio ſit impeditus : nam actiooem propoſitam aduerſus eum exerce-
bit. Si plures dolo fecerint, omnes tenentur : ſed ſi unus praeſtiterit poenam, ce- 4
teri liberantur, cum nihil interſit. Serui nomine ex hac cauſa noxali iudicio agen 5
dum, omnes conſentiunt. Et heredi datur, ſed non ultra annum. aduerſus here- 6
dem autem hactenus puto dandam actionem, ut ex dolo defuncti heres non lucretur.

II. PAVLVS Libro ſexto ad Edictum SI ACTORIS ſeruus domi-
no ſciente, et cum poſsit non prohibente, dolo fecerit quo minus in iudicio ſiſtam :
Ofilius daodam mihi exceptionem aduerſus dominum ait, nè ex dolo ſerui dominus lu
cretur. ſi uerò ſine uoluntate domini ſeruus hoc fecerit : Sabious noxale iudicium dan-
dum ait, nec factum ſerui domino obeſſe debere oiſi hactenus, ut ipſo careat : quando 1
ipſe nihil deliquit.

III. IVLIANVS Libro ſecundo Digeſtorum EX HOC edicto aduerſus eum, qui dolo fecit quo minus quis in iudicium uocatus ſiſtat, in factum actio competit quanti actoris interfuit eum ſiſti. In quo iudicio deducitur ſi quid amiſerit actor ob eam rem : ueluti ſi reus tempore dominium rei interim ſibi adquirat, aut actiooe li-

1 beratus fuerit. Planè si is, qui dolo fecerit quo minus in iudicio sistatur, soluendo
non fuerit, aequum erit aduersus ipsum reum restitutoriam actionem competere: ne
2 propter dolum alienum reus lucrum faciat, et actor damno adficiatur. Si et stipu
lator dolo Titii, et promissor dolo Maeui impeditus fuerit quo minus in iudicio sista-
tur: uterque aduersus eum, cuius dolo impeditus fuerit, actione in factum experie-
3 tur. Si et stipulator dolo promissoris, et* promissor dolo stipulatoris impeditus*
fuerit quo minus ad iudicium ueniret: neutri eorum praetor succurrere debebit, ab
4 utraque parte dolo compensando. Si à fideiussore quinquaginta stipulatus fue-
ro si in iudicium reus non uenerit, petiturus à reo centum, et dolo malo Sempronii fa-
ctum fuerit ne in iudicium reus ueniat: centum à Sempronio consequar. tanti enim
mea interfuisse uidetur: quia si uenisset in iudicium, actio mihi centum aduersus
reum, uel aduersus heredem eius competebat: licet fideiussor minorem summam mi-
hi promiserit.

SI QVIS CAVTIONIBVS IN IVDICIO SISTEN DI CAVSA FACTIS NON OBTEMPERAVE RIT TIT. XI.

GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale

VICENA milia passuum in singulos dies dinumerari praetor iubet prae-
ter eum diem, quo cautum promittitur, et in quem sistere in iudicium
oportet. nam sanè talis itineris dinumeratio neutri litigatorum one-
rosa est.

II. VLPIANVS Libro septuagensimo quarto ad Edictum

NON EXIGIMVS reum iudicio sisti si negotium, propter quod iudicio sisti promi
sit, fuerit transactum. sed hoc ita, si non prius id negotium transactum sit, quàm sisti opor
teret. ceterum si postea transactum est, exceptio doli opponi debet. quis enim de poe
na promissa laborat post negotium transactum? cum etiam transacti negotii exceptio-
nem putauerit quis nocere, quasi etiam de poena transactum sit: nisi contrarium spe-
1 cialiter partibus placuerit. Si quis municipalis muneris causa sine suo dolo malo
impeditus, in iudicio secundùm suam promissionem non stetit: aequissimum est tribui
ei exceptionem. simili modo et si ad testimonium desideratus, ad iudicium occurre-
2 re non potuit: erit ei subueniendum. Si quis iudicio se sisti promiserit: et ualetu-
dine, uel tempestate, uel ui fluminis prohibitus se sistere non possit: exceptione adiu-
uatur, nec immeritò. cum enim in tali promissione praesentia opus sit, quemadmo-
dum potuit se sistere qui aduersa ualetudine impeditus est? et ideo etiam lex duode-
cim tabularum si iudex, uel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediatur: iu-
3 bet diem iudicii esse diffisum. Si non propter ualetudinem mulier non steterit iu
dicio, sed quòd grauida erat, exceptionem ei dandam Labeo ait. si tamen post par-
tum decubuerit, probandum erit quasi ualetudine impeditam. Idem est et si quis fu-
4 rere coeperit. nam qui furore impediatur, *ualetudine impeditur*. Quod dixi-
mus succurri etiam ei, qui tempestate aut ui fluminis prohibitus non uenit: tempesta-
tem sic intellegere debemus, *siue maritima, siue terrestris sit. tempestatem intellege-
5 re debemus *talem, quae impedimento sit itineri, uel nauigationi. Vis fluminis
etiam sine tempestate accipienda est. uim fluminis intellegimus et si magnitudo eius
6 impedimento sit, siue pons solutus sit, uel nauigium non stet. Si quis tamen cum
posset non incidere in tempestatem, uel in fluminis uim si ante profectus esset, uel tem
pore oportuno nauigasset, ipse se artauerit: numquid exceptio ei minimè prosit? quod
quidem causa cognita erit statuendum. nam neque sic artandus sit, ut possit ei dici cur
non multò ante profectus est quàm dies promissionis ueniret: neque iterum permitten

dum ei si quid sit, quod ei imputetur, causari tempestatem, uel nim fluminis. Quid
enim si quis cum Romae esset ipso tempore promissionis sistendi, nulla necessitate ur-
guente uoluptatis causa in municipium profectus sit? nónne indignus est, cui haec ex-
ceptio patrocinetur? Aut quid si tempestas quidem in mari fuit, terra autem iste po-
tuit uenire,*uel* flumen circumire? aequè dicendum,non semper ei exceptionem pro-
desse: nisi angustiae non patiebantur terra iter metiri, uel circumire. Cum tamen uel
flumen sic abundasset ut implesset omnem locum, in quo sisti oportuit: uel aliqua for-
tuita calamitas eundem locum euertit: uel praesentiam uenienti periculosam fecit: ex
bono et aequo et hic exceptio ei adcommodanda est. Simili modo exceptio da- 7
tùr ei,qui cum ad iudicium uenire uolebat,à magistratu retentus est,et retentus sine do
lo malo ipsius.nam si ipse hoc affectauit,uel causam praestitit:non ei proderit exceptio.
sed ipsius quidem dolus ei oberit,ceterorum non oberit, qui malo dolo fecerunt ut re
tineretur.Sed si priuatus*eum*detinuerit: nullo modo ei proderit haec exceptio.

III. PAVLVS Libro sexagensimo nono ad Edictum SED ACTIO ei
datur aduersus eum, qui detinuit, in id quod eius interest.

IIII. VLPIANVS Libro septuagensimo quarto ad Edictum SED ET
si quis rei capitalis ante condemnatus iudicio sistere se non potuit: meritò huic igno-
scitur. Rei capitalis condemnatum accipere debemus, qui morte, exilióue coërcitus
est. Dixerit aliquis, quo ergo haec exceptio damnato? sed respondebitur, fideiussori
bus eius esse necessariam: aut si fortè in exilium salua ciuitate abiit: ubi defensori eius
exceptio ista proderit. Illud sciendum est: eum, qui idcirco non stetit quia ca- 1
pitis reus factus est, in ea causa esse ut exceptione uti non possit: damnato enim da-
tur. Planè si uinculis, uel custodia militari impeditus ideo non stetit: in ea erit cau-
sa ut exceptione utatur. Praeterea si funere quis domestico impeditus non uenit,
debet ei exceptio dari. Item si quis in seruitute hostium fuerit, ac per hoc in iudicium
non stetit: debet exceptione adiuuari. Quaesitum est an possit conueniri ne ul- 2
la exceptio in promissione deserta iudicio sistendi causa facta obiciatur: et ait Atili-
cinus conuentionem istam non ualere. sed et ego puto conuentionem istam ita ualere,
si specialiter causae exceptionum expressae sint, quibus à promissore sponte renun-
tiatum est. Item quaeritur si quis cum iudicio sistendi causa satisdare non deberet, 3
satisdato promiserit: an fideiussoribus eius exceptio detur. puto interesse utrum per er
rorem satisdato promissum est, an ex conuentione. si per errorem: dandam fideiusso
ribus exceptionem. si ex conuentione: minimè dandam. Nam et Iulianus scribit si iu-
dicio sistendi causa pluris, quàm statutum est, per ignorantiam promissum fuerit: ex-
ceptionem dari debere. si autem ex conuentione tantae summae promissio facta sit:
exceptionem pacti conuenti replicatione infirmandam Iulianus ait.

V. PAVLVS Libro sexagensimo nono ad Edictum SI DVO rei stipu-
landi sunt, et uni debitor iudicio se sisti cum poena promiserit, alter autem impedie-
rit: ita demum exceptio aduersus alterum danda est,si socii sint: ne prosit ei dolus pro
pter societatem. Item si duo rei promittendi sint,et unus ad iudicium non uenerit con
tempta sua promissione iudicio sistendi causa facta: actor autem ab altero rem petat,
ab altero poenam desertionis: petendo poenam exceptione summouebitur. Aequè si
à patre facta fuerit promissio iudicio sistendi gratia ex filii contractu, deinde de re
actor egerit cum filio, exceptione summouebitur si cum patre ex eius promissione
agat: et contra idem erit si filius promiserit, et actor egerit cum patre de peculio.

VI. GAIVS Libro primo ad Legem duodecim tabularum SI IS qui
fideiussorem dedit, ideo non steterit, quòd reipublicae causa afuit: iniquum est fi-
deiussorem ob alium necessitate sistendi obligatum esse, cum ipsi liberum esset non
sistere.

VII. PAVLVS Libro sexagensimo nono ad Edictum SI QVIS ser-
uum in iudicio sisti promiserit, uel alium, qui in aliena potestate est: isdem exceptio-

nibus utitur, quibus si pro libero uel patrefamilias fideiussit: praeterquam si reipublicae causa abesse diceretur seruus. nam seruus reipublicae causa abesse non potest. Praeter hanc autem exceptionem, ceterae, quia communes sunt, tam in libero homine quàm in seruo locum habent.

VIII. GAIVS Libro uicensimo nono ad Edictum prouinciale ET SI post tres aut quinque pluresue dies, quàm iudicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit, nec actoris ius ex mora deterius factum sit: consequens est dici defendi eum debere per exceptionem.

VIIII. VLPIANVS Libro septuagensimo septimo ad Edictum SI SERuus iudicio se sisti promittat: non committitur stipulatio neque in eum, neque in fideiussores eius. Si plurium seruorum nomine iudicio sistendi causa una stipulatione promittatur: poenam quidem integram committi licet unus status non sit, Labeo ait: quia uerum sit omnes statos non esse. uerùm si pro rata unius offeratur poena: exceptione doli usurum eum, qui ex hac stipulatione conuenitur.

X. PAVLVS Libro primo ad Plautium SI EVM iudicio sisti promisero, qui iam tempore liberatus esse dicebatur, quia iam actione *fortè* non tenebatur: actio in me danda est, ut uel exhibeam eum, uel defendam, ut ueritas inquiratur. Homo sisti promissus, ante diem dolo promissoris periit: certo iure utimur non ante poenam peti posse, quàm dies uenerit. tota enim stipulatio in diem collata uidetur. Qui iniuriarum acturus est, stipulatus erat ante litem contestatam ut aduersarius suus iudicio sistat: commissa stipulatione mortuus est. non competere heredi eius ex stipulatu actionem placuit: quia tales stipulationes propter rem ipsam darentur. iniuriarum autem actio heredi non competit. quamuis enim haec stipulatio iudicio sistendi causa facta ad heredem transeat, tamen in hac causa danda non est. nam et defunctus si uellet omissa iniuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur ei. Idem dicendum esse et si is, cum quo iniuriarum agere uolebam, stipulatione tali commissa decesserit. nam non competit mihi aduersus heredem eius ex stipulatu actio. et hoc Iulianus scribit. secundùm quod et si fideiussores dati erant, minimè dabitur in eos actio mortuo reo. Idem Pomponius, si non post longum tempus decesserit. quia si ad iudicium uenisset, litem cum eo contestari actor potuisset.

XI. VLPIANVS Libro quadragensimo septimo ad Sabinum SI QVIS quendam in iudicio sisti promiserit, in eadem causa eum debet sistere. in eadem autem causa sistere hoc est: ita sistere, ut actori persecutio loco deteriori non sit: quamuis exactio rei possit esse difficilior. licet enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est uideri in eadem causa eum stetisse. nam etsi nouum aes alienum contraxisset, uel pecuniam perdidisset: uidetur tamen in eadem causa stetisse. ergo et qui alii iudicatus sistitur, in eadem causa stare uidetur.

XII. PAVLVS Libro undecimo ad Sabinum QVI AVTEM nouo priuilegio utitur, non uidetur in eadem causa sisti. Illud tenendum est, quòd aestimatio nem eius, quod interfit agentis, ad illud tempus referendum est, quo sisti debuit: non ad id, quo agitur, quamuis desierit eius interesse.

XIII. IVLIANVS Libro quinquagensimo quinto Digestorum QVOTIEns seruus iudicio sistendi causa ut ipse litigaturus uel ab alio stipulatur, uel ipse promittit: nec committitur stipulatio, nec fideiussores tenentur: quia seruus conueuiri, uel conuenire non potest.

XIIII. NERATIVS Libro secundo Membranarum SI PROCurator ita stipulatus est, ut sistat dumtaxat eum, quem stipularetur, non etiam poenam si status non esset stipularetur: propemodum nullius momenti est ea stipulatio. quia pro curatoris, quod ad ipsius utilitatem pertinet, nihil interest sisti. Sed cum alienum negotium*in* stipulando egerit: potest defendi non procuratoris, sed eius cuius negotium gesserit, utilitatem in ea re spectandam esse: ut quantum domini litis interfuit sisti, tan

tum ex ea ſtipulatione non ſtato reo procuratori debeatur. Eadem et fortius adhuc dici poſſunt, ſi procurator ita ſtipulatus eſſet, QVANTI EA RES ERIT: ut hanc conceptionem uerborum non ad ipſius, ſed ad domini utilitatem relatam interpretemur.

XV. PAPINIANVS Libro ſecundo Quaeſtionum SI TVTOR iudicio ſiſti promiſerit, et ſtipulationi non obtemperauerit, et interea pupillus adoleuerit, aut mortem obierit, aut etiam abſtentus ſit hereditate: denegabitur ex ſtipulatu actio, nam et ipſius rei, quae petebatur, ſi tutor iudicatus fuerit, et eorum quid acciderit, non eſſe dandam in eum actionem iudicati probatum eſt.

DE FERIIS ET DILATIONIBVS ET DIVERSIS TEMPORIBVS TIT. XII.

VLPIANVS Libro quarto de Omnibus Tribunalibus

NE QVIS meſsium uindemiarúmque tempore aduerſarium cogat ad iudicium uenire, oratione Diui Marci exprimitur. quia occupati circa rem ruſticam in forum compellendi non ſunt. Sed ſi praetor aut per ignorantiam, uel ſocordiam euocare eos perſeuerauerit, hique ſponte uenerint: ſiquidem ſententiam dixerit praeſentibus illis, et ſponte litigantibus: ſententia ualebit, tametſi non rectè fecerit qui eos euocauerit. Sin uerò cum abeſſe perſeuerauerint, ſententiam protulerit etiam abſentibus illis: conſequens erit dicere, ſententiam nullius eſſe momenti. neque enim praetoris factum iuri derogare oportet. Et citra appellationem igitur ſententia infirmabitur. Sed excipiuntur certae cauſae, ex quibus cogi poterimus et per id temporis, cum meſſes uindemiaéque ſunt, ad praetores uenire: ſcilicet ſi res tempore peritura ſit, hoc eſt ſi dilatio actionem ſit perempturа. Sanè quotiens res urguet, cogendi quidem ſumus ad praetorem uenire: uerùm ad hoc tantùm cogi aequum eſt, ut lis conteſtetur. et ita ipſeis uerbis orationis exprimitur. denique alterutro recuſante poſt litem conteſtatam litigare, dilationem oratio conceſsit.

II. IDEM Libro quinto ad Edictum EADEM oratione Diuus Marcus in ſenatu recitata effecit, de aliis ſpeciebus praetorem adiri etiam diebus feriaticis: ut puta ut tutores aut curatores dentur, ut officiAdmoneantur, ceſſantes excuſationes allegentur, alimenta conſtituantur, aetates probentur, uentris nomine in poſſeſsionem mittatur, uel rei ſeruandae cauſa, uel legatorum, fideiue commiſſorum, uel damni infecti. item de teſtamentis exhibendis: ut curator detur bonorum eius, qui an heres extiturus ſit incertum eſt: aut de alendis liberis, parentibus, patronis: aut de adeunda ſuſpecta hereditate: aut ut aſpectu atrox iniuria aeſtimetur: uel fideicommiſſaria libertas praeſtanda.

III. IDEM Libro ſecundo ad Edictum SOLET etiam meſsis uindemiarúmque tempore ius dici de rebus, quae tempore uel morte periturae ſunt. morte: ueluti furti, damni iniuriae, iniuriarum atrocium: qui de incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuiſſe dicuntur: et ſi quae ſimiles ſunt. Item ſi res tempore periturae ſunt, aut actionis dies exiturus eſt. Liberalia quoque iudicia omni tempore finiuntur. Item in eum, qui quid nundinarum nomine aduerſus communem utilitatem acceperit, omni tempore ius dicitur.

IIII. PAVLVS Libro primo ad Edictum PRAESIDES prouinciarum ex conſuetudine cuiuſque loci ſolent meſsis uindemiarúmque cauſa tempus ſtatuere.

V. VLPIANVS Libro ſexageſimo ſecundo ad Edictum PRIDIE Kalendas Ianuarias magiſtratus neque ius dicere, ſed nec ſui poteſtatem facere conſueuerunt.

VI. IDEM

VI. IDEM Libro ſeptuageſimo ſeptimo ad Edictum SI FERiatis diebus fuerit iudicatum, lege cautum eſt ne his diebus iudicium ſit niſi ex uoluntate partium. et quod aliter aduerſus ea iudicatum erit, ne quis iudicatum facere, néue ſolbere debeat: néue quis ad quem de ea re in ius aditum erit, iudicatum facere cogat.

VII. IDEM Libro primo de Officio Conſulis ORATIONE quidem Diui Marci amplius quàm ſemel non eſſe dandam inſtrumentorum dilationem expreſſum eſt. ſed utilitatis litigantium gratia, cauſa cognita et iterum dilatio tam ex eadem, quàm ex alia prouincia ſecundùm moderamen locorum impertiri ſolet: et maximè ſi aliquid inopinatum emergat. Illud uidendum, ſi defunctus acceperit aliquam dilationem propter inſtrumenta, an ſucceſſori quoque eius dari debeat: an uerò quia iam data eſt, amplius dari non poſsit: et magis eſt, ut et hic cauſa cognita dari debeat.

VIII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Sabinum MORE Romano dies à media nocte incipit, et ſequentis noctis media parte finitur. itaque quidquid in his uiginti quattuor horis, id eſt duabus dimidiatis noctibus et luce media actum eſt, perinde eſt, quaſi quauis hora lucis actum eſſet.

VIIII. VLPIANVS Libro ſeptimo de Officio Proconſulis DIVVS Traianus Minicio Natali reſcripſit, ferias à forenſibus tantùm negotiis dare uacationem: ea autem, quae ad diſciplinam militarem pertinent, etiam feriatis diebus peragenda. inter quae cuſtodiarum quoque cognitionem eſſe.

X. PAVLVS Libro quinto Sententiarum IN PECVNIARiis cauſis omnis dilatio ſingulis cauſis plus ſemel tribui non poteſt. in capitalibus autem reo tres dilationes, accuſatori duae dari poſſunt: ſed utrumque cauſa cognita.

DE EDENDO TIT. XIII.

VLPIANVS Libro quarto ad Edictum

QVA QVISque actione agere uolet, eam edere debet: nam aequiſsimum uidetur eum qui acturus eſt edere actionem, ut proinde ſciat reus utrum cedere, an contendere ultra debeat: et ſi contendendum putat, ueniat inſtructus ad agendum cognita actione qua conueniatur. Edere eſt etiam copiam deſcribendi facere, uel in libello complecti et dare, uel dictare. eum quoque edere Labeo ait, qui producat aduerſarium ſuum ad album, et demonſtret quod dictaturus eſt, uel id dicendo, quo uti uelit. Editiones ſine die et conſule fieri debent ne quid excogitetur è die et conſule: et praelato die fiat. Diem autem et conſulem excepit praetor, quo inſtrumentum conſcriptum eſt, non in quem ſolurio concepta eſt: nam dies ſolutionis ſicuti ſumma, pars eſt ſtipulationis. Rationes tamen cum die et conſule edi debent: quoniam accepta et data non aliàs poſſunt apparere, niſi dies et conſul fuerit editus. Edenda ſunt omnia, quae quis apud iudicem editurus eſt: non tamen ut et inſtrumenta, quibus quis uſurus non eſt, compellatur edere. Edere non uidetur qui ſtipulationem totam non edit. Eis qui ob aetatem, uel ruſticitatem, uel ob ſexum lapſi non ediderunt, uel ex alia iuſta cauſa, ſubuenietur.

II. PAVLVS Libro tertio ad Edictum SI LEGatum petatur, non iubet praetor uerba teſtamenti edere: ideo fortaſſe quia heredes ſolent habere exemplum teſtamenti.

III. MAVRICIANVS Libro ſecundo de Poenis SENATVS cenſuit, ne quiſquam eorum, à quibus quid fiſco petetur, alia inſtrumenta delatori cogatur edere, quàm quae ad eam cauſam pertinerent, ex qua ſe deferre profeſſus eſſet.

IIII. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum PRAETOR ait, ARGENTARIAE MENSAE EXERCITORES RATIONEM, QVAE AD SE PERTINET, EDANT ADIECTO DIE ET CONSVLE. Huius edicti ratio aequiſsi-

e

ma est: nam cum singulorum rationes argentarii conficiant, aequum fuit, id quod mei
causa confecit, meum quodammodo instrumentum mihi edi. Sed et filiusfamilias con
tinetur his uerbis, ut uel ipse cogatur edere. an et pater, quaeritur. Labeo scribit pa-
trem non cogendum, nisi sciente eo argentaria exercetur. sed rectè Sabinus respon-
dit tunc id admittendum, cum patri quaestum refert. Sed si seruus argentariam faciat,
potest enim, siquidem uoluntate domini fecerit, compellendum dominum edere,
ac perinde in eum dandum est iudicium, ac si ipse fecisset. sed si inscio domino fecit,
satis esse dominum iurare eas se rationes non habere. Si seruus peculiarem faciat argen
tariam: dominus de peculio, uel de in rem uerso tenetur. sed si dominus habet ratio-
nes, nec edit, insolidum tenetur. Etiam is qui desit argentariam facere, ad editio-
nem compellitur. sed ibi quis compellitur edere, ubi argentariam exercuit: et hoc est
constitutum. quòd si instrumentum argentariae in alia prouincia habeat, in alia admi-
nistrauerit: ibi puto cogendum edere, ubi argentariam exercuit: hoc enim primùm
deliquit, quòd aliò instrumentum transtulit. quòd si in alio loco argentariam exercet,
alibi autem ad editionem compelletur, minimè hoc facere cogitur: nisi descriptum ue
lis ubi de ea re agitur eum tibi dare, tuis uidelicet sumptibus:

V. PAVLVS Libro tertio ad Edictum SPATIVMQVE ad perferen-
das eas tribuendum est.

VI. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum SI QVIS ex argentariis,
ut plerique eorum, in uilla habeat instrumentum, uel in horreo: aut ad locum te per-
ducet, aut descriptas rationes dabit. Cogentur et successores argentarii edere ra 1
tiones. quòd si plures sunt heredes, et unus habeat, solus ad editionem compelletur.
sed si omnes habeant, et unus ediderit, omnes ad editionem compellendi sunt. quid
enim si humilis et deploratus unus edidit, ut dubitare quis meritò de fide editionis pos
sit? ut igitur comparari rationes possint, etiam ceteri edere debent, aut certè unius edi
tioni subscribere. hoc idem erit et si plures fuerint argentarii, à quibus editio desidera-
tur. Nam et si plures tutores tutelam administrauerunt simul, aut omnes edere debent,
aut unius editioni subscribere. Exigitur autem ab aduersario argentarii iusiuran- 2
dum non calumniae causa postulare edi sibi: ne fortè uel superuacuas rationes, uel quas
habet, edi sibi postulet uexandi argentarii causa. Rationem autem esse Labeo ait 3
ultro citro dandi, accipiendi, credendi, obligandi, soluendi sui causa negotiationem.
nec ullam rationem nuda dumtaxat solutione debiti incipere: nec si pignus acceperit,
aut mandatum, compellendum edere. hoc enim extra rationem esse. Sed et quod sol
ui constituit, argentarius edere debet: nam et hoc ex argentaria uenit. Ex hoc 4
edicto in id quod interfuit, actio competit. unde apparet ita demum tenere hoc edi-
ctum, si ad eum pertineat. Pertinere autem uidetur ad me ratio, si modò eam tracta-
ueris me mandante. sed si procurator meus absente me mandauerit, an mihi edenda
sit, quasi ad me pertineat? et magis est ut edatur. Procuratori quoque meo edendam
rationem, quam mecum habet, non dubito, quasi ad eum pertineat: et cauturum de
rato si mandatum ei non sit. Si initium tabularum habet diem, in quibus Titii ra 5
tio scripta est, postmodum mea sine die et consule, etiam mihi edendus est dies et con
sul: communis enim omnis rationis est praepositio diei et consulis. Edi autem est 6
uel dictare, uel tradere libellum, uel codicem proferre. Praetor ait, ARGEN 7
TARIO EIVE, QVI ITERVM EDI POSTVLABIT, CAVSA COGNITA
EDI IVBEBO. Prohibet argentario edi illa ratione, quòd etiam ipse instructus esse
potest instrumento suae professionis: et absurdum est cum ipse in ea sit causa ut edere
debeat, ipsum petere ut edatur ei. An nec heredi argentarii edi ratio debeat, uiden-
dum: et siquidem instrumentum argentariae ad eum peruenit, non debet ei edi: si mi
nus, edenda est ex causa. nam et ipsi argentario ex causa ratio edenda est: si naufragio,
uel ruina, uel incendio, uel alio simili casu rationes perdidisse probet, aut in longinquo
habere, ueluti trans mare. Nec iterum postulanti edi praetor iubet, nisi ex causa. 8

VII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum VELVTI si peregrè habere quod primum editum est doceat: uel minus plenè editum: uel eas rationes, quas casu maiore non uerò neglegentia perdiderit. nam si eo casu amisit, cui ignosci debeat, ex integro edi iubebit. Haec uox ITERVM duas res significat: alteram, qua demonstraretur tempus secundum, quod Graeci ΔΕΥΤΕΡΟΝ dicunt: alteram, quae ad in sequentia quoque tempora pertinet, quae graecè dicitur ΠΑΛΙΝ: quod ita accipitur, quotiens opus erit. nam potest fieri ut bis editam sibi rationem quis perdiderit: ut Berbum ITERVM pro SAEPIVS accipiatur.

VIII. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum VBI EX igitur argentarius rationes edere, tunc punitur, cum dolo malo non exhibet. sed culpam non praestabit nisi dolo proximam. Dolo malo autem non edit et qui malitiosè edidit, et qui in totum non edit. Is autem, qui in hoc edictum incidit, id praestat, quod interfuit mea rationes edi cum decerneretur à praetore: non quod hodie interest. et ideo licet interesse desiit, uel minoris uel pluris interesse coepit, locum actio non habebit: neque augmentum, neque deminutionem.

VIIII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum QVAEDAM sunt personae, quas rationes nobis edere oportet: nec tamen à praetore per hoc edictum compelluntur. ueluti cum procurator res rationésue nostras administrauit, non cogitur à praetore per metum in factum actionis rationes edere: scilicet quia id consequi possumus per mandati actionem. et cum dolo malo socius negotia gessit, praetor per hanc clausulam non interuenit: est enim pro socio actio. sed nec tutorem cogit praetor pupil
1 lo edere rationes, sed iudicio tutelae solet cogi edere. Nihil interest si successores aut pater aut dominus argentarii eiusdem fuerunt professionis: quia cum in locum et in ius succedant argentarii, partibus eius fungi debent. Is autem, cui argentarius rationes suas legauit, non uidebitur contineri: quia iuris successor his uerbis significatur: non magis, quàm si ei uiuus eas donasset. Sed nec heres tenebitur cum nec possideat, nec dolo malo fecerit. Sed si ei antequam eas *legatario* traderet, renuntiatum fuerit ne ante eas tradat, tenebitur quasi dolo fecerit. Item antequam eas tradat, tenebitur,
2 quòd si nihil dolo fecerit, causa cognita legatarius cogendus est edere. Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere Pomponius scribit: quia et hi nummularii sicut argentarii rationes conficiunt. quia et accipiunt pecuniam, et erogant *per* partes, quarum probatio scriptura codicibúsque eorum maximè continetur: et fre
3 quentissimè ad fidem eorum decurritur. Ceterum omnibus postulantibus, et iurantibus non calumniae causa petere: rationes, quae ad se pertineant, edi iubet. Ad nos enim pertinet non tantùm cum ipsi contraximus, uel successimus ei qui contraxit: sed etiam si is qui in nostra potestate est contraxit.

X. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale ARGENTARIVS rationes edere iubetur. nec interest cum ipso argentario controuersia sit, an cum alio. Ideo autem argentarios tantùm, neque alios ullos absimiles eis edere rationes cogit, quia officium eorum atque ministerium publicam habeat causam: et haec principalis
1 eorum opera est, ut actus sui rationes diligenter conficiant. Edi autem ratio ita intellegitur, si à capite edatur: nam ratio ni inspiciatur intellegi non potest. scilicet ut non totum cuique codicem rationum, totásque membranas inspiciendi describendique potestas fiat: sed ut ea sola pars rationum, quae ad instruendum aliquem perti
2 neat, inspiciatur et describatur. Cum autem in id actio competit, quanti agentis interfit editas sibi rationes esse: eueniet ut siue quis condemnatus sit, siue quod petierit non optinuerit, eo quòd non habuerit rationes, ex quibus causam suam tueri possit: id ipsum quod ita perdiderit hac actione consequatur. Sed an hoc procedat uideamus: nam si apud hunc iudicem, qui inter eum et argentarium iudicat, potest probare se illo iudicio, quo uictus est, uincere potuisse: poterit et tunc probare. et si non probabit, aut probantem iudex non curabit, de se ipso aut de iudice queri debet: sed

non ita est. fieri enim potest ut nunc rationes uel ipso edente, uel alio modo nanctus, aut aliis instrumentis uel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa uti non potuit, possit probare potuisse se uincere. sic enim et de cautione subrepta, aut corrupta competit condictio, et damni iniuriae actio. quia quod ante non potuimus intercepta cautione probare, et ob id amisimus, hoc nunc aliis instrumentis aut testibus, quibus tum uti non potuimus, probare possumus.

XI. MODESTINVS Libro tertio Regularum EXEMPLA instrumentorum etiam sine subscriptione edentis edi posse receptum est.

XII. CALLISTRATVS Libro primo Edicti Monitorii FEMINAE remotae uidentur ab officio argentarii, cum ea opera uirilis sit.

XIII. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum HAEC ACTio neque post annum, neque in heredem nisi ex suo facto dabitur. heredi autem dabitur.

DE PACTIS TIT. XIIII.

VLPIANVS Libro quarto ad Edictum

HVIVS edicti aequitas naturalis est. quid enim tam congruum fidei humanae, quàm ea quae inter eos placuerunt seruare? Pactum autem à pactione dicitur. inde etiam pacis nomen appellatum est. Et est pactio duorum pluriúmue in idem placitum consensus. Conuentionis uerbum generale est ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi, transigendíque causa consentiunt qui inter se agunt. nam sicuti conuenire dicuntur qui ex diuersis locis in unum locum colliguntur et ueniunt, ita et qui ex diuersis animi motibus in unum consentiunt, id est in unam sententiam decurrunt. Adeo autem conuentionis nomen generale est, ut eleganter dicat Pedius nullum esse contractum, nullam obligationem, quae non habeat in se conuentionem: siue re, siue uerbis fiat. nam et stipulatio, quae uerbis fit, nisi habeat consensum nulla est. Sed conuentionum pleraeque in aliud nomen transeunt: ueluti in emptionem, in locationem, in pignus, uel in stipulationem.

II. PAVLVS Libro tertio ad Edictum LABEO ait, conuenire posse uel re, uel per epistulam, uel per nuntium. inter absentes quoque posse. sed etiam tacitè consensu conuenire intellegitur. et ideo si debitori meo reddiderim cautionem, uidetur inter nos conuenisse ne peterem: profuturámque ei conuentionis exceptionem placuit.

III. MODESTINVS Libro tertio Regularum POSTQuam pignus uero debitori reddatur, si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse dubium non est: nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

IIII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum ITEM quia conuentiones etiam tacitè ualent, placet in urbanis habitationibus locandis inuecta illata pignori esse locatori, etiam si nihil nominatim conuenerit. Secundum haec et mutus pacisci potest, huius rei argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est: nam ante nuptias male petitur, quasi si hoc expressum fuisset: et nuptiis non secutis, ipso iure euanescit stipulatio. idem Iuliano placet. Ex facto etiam consultus cum conuenisset, ut donec usurae soluerentur sors non peteretur: et stipulatio purè concepta fuisset: condicionem inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset.

V. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum CONVENTIONVM autem tres sunt species. aut enim ex publica causa fiunt, aut ex priuata. priuata aut legitima, aut iurisgentium. Publica conuentio est, quae fit per pacem quotiens inter se duces belli quaedam paciscuntur.

VI. PAVLVS Libro tertio ad Edictum LEGITIMA conuentio est

quae lege aliqua confirmatur. et ideo interdum ex pacto actio nascitur uel tollitur, quotiens lege, uel senatusconsulto adiuuatur.

VII. VLPIANUS Libro quarto ad Edictum IVRISGENTIum conuentiones quaedam actiones pariunt, quaedam exceptiones. quae pariunt actiones in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio, uenditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, et ceteri similes contractus. sed et sin alium contractum res non transeat, subsit tamen causa: eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. utputa dedi tibi rem ut mihi aliam dares: dedi ut aliquid facias: hoc ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ esse, et hinc nasci ciuilem obligationem. Et ideo puto rectè Iulianum à Mauriciano reprehensum in hoc: dedi tibi Stichum ut Pamphilu Manumittas: manumisisti: euictus est Stichus. Iulianus scribit in factum actionem à praetore dandam. ille ait ciuilem incerti actionem, id est praescriptis uerbis sufficere. esse enim contractum, quod Aristo ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ dicit unde haec nascitur actio. Si ob maleficium ne fiat promissum sit, nulla est obligatio ex hac conuentione. Sed cum nulla subest causa, propter conuentionem hic constat non posse constitui obligationem. Igitur nuda pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem.

1 Quinimmò interdum format ipsam actionem, ut in bonae fidei iudiciis. solemus enim dicere pacta conuenta inesse bonae fidei iudiciis. Sed hoc sic accipiendum est, ut siquidem excontinenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint: ex interuallo non inerunt: nec ualebunt si agat: ne ex pacto actio nascatur. utputa post diuortium conuenit ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed statim: hoc non ualebit, ne ex pacto actio nascatur. idem Marcellus scribit. et si in tutelae actione conuenit ut maiores, quàm statutae sunt, usurae praestentur, locum non habebit: ne ex pacto nascatur actio. ea enim pacta insunt, quae legem contractui dant, id est quae in ingressu contractus facta sunt. Idem responsum scio à Papiniano, et si post emptionem ex interuallo aliquid extra naturam contractus conueniat: ob hanc causam agi ex empto non posse propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur. quod et in omnibus bonae fidei iudiciis erit dicendum. Sed ex parte rei locum habebit pactum. quia

2 solent et ea pacta, quae postea interponuntur, parere exceptiones. Adeo autem bonae fidei iudiciis exceptiones postea factae, quae ex eodem sunt contractu, insunt, ut constet in emptione, ceterisque bonae fidei iudiciis, re nondum secuta posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cur non et pars eius pactione mutari potest? Et haec ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit: quod cum est, *etiam* ex parte agentis pactio locum habet, ut et ad actionem proficiat nondum re secuta, eadem ratione. nam si potest tota res tolli, cur non et reformari? ut quodammodo quasi renouatus contractus uideatur. quod non insubtiliter dici potest. Vnde illud aequè non reprobo, quod Pomponius libris lectionum probat: posse in parte recedi pacto ab emptione, quasi repetita partis emptione. Sed cum duo heredes emptori exstiterunt, uenditor cum altero pactus est, ut ab emptione recederetur: ait Iulianus ualere pactionem, et dissolui pro parte emptionem: quoniam et ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionem. Vtrumque itaque rectè placet, et

3 quod Iulianus, et quod Pomponius. Ait praetor, PACTA CONVENTA, QVAE NEQVE DOLO MALO, NEQVE ADVERSVS LEGES, PLEBIS SCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA PRINCIPVM: NEQVE QVO FRAVS QVI EORVM FIAT FACTA ERVNT, SERVABO. Pactorum quaedam in rem sunt, quaedam in personam. in rem sunt. quotiens generaliter paciscor ne petam. in personam, quoties ne à persona petam id est ne à Lucio Titio petam. Vtrum autem in rem, an in personam pactum factum est, non minus ex uerbis, quàm ex mente conuenientium aestimandum est. plerumque enim, ut et Pedius ait, persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum fa-

4 ctum est. DOLO MALO ait praetor pactum se non seruaturum. Dolus malus

fit calliditate et fallacia: et ut ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens circumscribendi alterius causa aliud agitur et aliud agi simulatur. Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil praetor adicit. sed eleganter Labeo ait hoc aut iniquum esse, aut superuacuum. iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: superuacuum, si deceptus hoc fecerit. inest enim dolo et fraus. Siue autem ab initio dolo malo pactum factum est, siue post pactum dolo malo aliquid factum est, nocebit exceptio propter haec uerba edicti, NEQVE FIAT. Quod ferè nouißima parte pactorum ita solet inseri, ROGAVIT TITIVS, SPO- 5
PONDIT MAEVIVS: haec uerba non tantùm pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. ideóque ex stipulatu nascitur actio: nisi contrarium specialiter adprobetur, quò non animo stipulantium hoc factum est, sed tantùm paciscentium.

Si paciscar ne pro iudicati uel incensarum aedium agatur: hoc pactum ualet. Si paci- 6
scar ne operis noui nuntiationem exsequar: quidam putant non ualere pactionem, quasi in ea re praetoris imperium uersetur. Labeo autem distinguit: ut si ex re familiari operis noui nuntiatio sit facta, liceat pacisci: si de re publica, non liceat. quae distinctio uera est. Et in ceteris igitur omnibus ad edictum praetoris pertinentibus, quae non ad publicam laesionem, sed ad rem familiarem respiciunt, pacisci licet. nam et de furto pacisci lex permittit. Sed et si quis paciscatur ne depositi agat: secundum Pomponium ualet pactum. Item si quis pactus sit ut ex causa depositi omne periculum praestet: Pomponius ait pactionem ualere, nec quasi contra iuris formam factam non esse seruandam. Et generaliter quotiens pactum à iure communi remotum est, seruari hoc non oportet. nec legari, nec iusiurandum de hoc adactum ne quis agat, seruandum Marcellus libro secundo digestorum scribit. et si stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacisci non licet, seruanda non est: sed omnimodo rescindenda. Si 7
ante aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus ut minus soluatur, pactum ualiturum est. Sed si seruus sit, qui paciscitur priusquam libertatem et hereditatem apiscatur, quia sub condicione heres scriptus fuerat, non profuturum pactum Vindius scribit: Marcellus autem libro octauodecimo digestorum, et suum heredem, et seruum necessarium purè scriptos, paciscentes priusquam se immisceant putat rectè pacisci. quod uerum est. Idem et in extraneo herede: qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actionem. sed si quis ut supra rettulimus, in seruitute pactus est, negat Marcellus. quoniam non solet ei proficere si quid in seruitute egit, post libertatem. quod in pacti exceptione admittendum est. Sed an uel doli ei prosit exceptio, quaeritur. Marcellus in similibus speciebus licet antea dubitauit, tamen admisit. utputa filiusfamilias heres institutus pactus est cum creditoribus, et emancipatus adiit hereditatem: et dicit doli eum posse uti exceptione. Idem probat et si filius uiuo patre cum creditoribus paternis pactus sit. nam et hic doli exceptionem profuturam. Immo et in seruo doli exceptio non est respuenda. Hodie tamen ita demum pactio hu- 8
iusmodi creditoribus obest, si conuenerint in unum, et communi consensu declarauerint quota parte debiti contenti sint. si uerò dissentiant, tunc praetoris partes necessariae sunt, qui decreto suo sequetur maioris partis uoluntatem.

VIII. PAPINIANVS Libro decimo Responsorum MAIOREM esse partem pro modo debiti non pro numero personarum placuit. quòd si aequales sint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum praeferendus est. in numero autem pari creditorum, auctoritatem eius sequetur praetor, qui dignitate inter eos praecellit. sin autem omnia undique in unam aequalitatem concurrant, humanior sententia à praetore eligenda est. hoc enim ex Diui Marci rescripto colligi potest.

VIIII. PAVLVS Libro sexagensimo secundo ad Edictum SI PLVRES sint, qui eandem actionem habent, unius loco habentur. utputa plures sunt rei stipulandi, uel plures argentarii, quorum nomina simul facta sunt: unius loco numerabuntur, quia unum debitum est. Et cum tutores pupilli creditoris plures conuenissent,

unius loco numerantur, quia unius pupilli nomine conuenerant. Nec non et unus tutor plurium pupillorum nomine unum debitum praetendentium, si conuenerit, placuit unius loco esse. nam difficile est ut unus homo duorum uicem sustineat. nam nec is, qui plures actiones habet aduersus eum, qui unam actionem habet, plurium personarum loco accipitur. Cumulum debiti et ad plures summas referemus: si uni forte minutae summae centum aureorum debeantur, alii uerò una summa aureorum quinquaginta. nam in hunc casum spectabimus summas plures: quia illae excedunt in unam summam coadunatae. Summae autem applicare debemus etiam usuras.

X. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum RESCRIPTVM autem Diui Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant conuenire. quid ergo si quidam absentes sint? num exemplum praesentium absentes sequi debeant? Sed an et priuilegiariis absentibus haec pactio noceat, eleganter tractatur: si modò ualet pactio et contra absentes. Et repeto ante formam à Diuo Marcò datam Diuum Pium rescripsisse fiscum quoque in his casibus, in quibus hypothecas non habet, et ceteros priuilegiarios exemplum creditorum sequi oportere. haec enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conseruanda sunt. Si pacto subiecta sit poenae stipulatio, quaeritur utrum pacti exceptio locum habeat, an ex stipulatu actio. Sabinus putat, quod est uerius, utraque uia uti posse, prout elegerit qui stipulatus est. si tamen ex causa pacti exceptione utatur, aequum erit accepto eum stipulationem ferre. Plerumque solemus dicere, doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis: quosdam denique, qui exceptione pacti uti non possunt, doli exceptione usuros et Iulianus scribit, et alii plerique consentiunt. utputa si procurator meus paciscatur, exceptio doli mihi proderit, ut Trebatio uidetur. qui putat sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita et prodesse:

XI. PAVLVS Libro tertio ad Edictum QVIA et solui ei potest.

XII. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum NAM ET nocere constat: siue ei mandaui ut pacisceretur, siue omnium rerum mearum procurator fuit: ut et Puteolanus libro primo adsessoriorum scribit: cum placuit eum etiam rem in iudicium deducere.

XIII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum SED SI tantùm ad actionem procurator factus sit, conuentio facta domino non nocet: quia nec solui possit. Sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur. et ideo seruandum erit pactum conuentum.

XIIII. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum ITEM magistri societatium pactum et prodesse et obesse constat.

XV. PAVLVS Libro tertio ad Edictum TVTORIS quoque, ut scribit Iulianus, pactum pupillo prodest.

XVI. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum SI CVM emptore hereditatis pactum sit factum, et uenditor hereditatis petat, doli exceptio nocet. nam ex quo rescriptum est à Diuo Pio utiles actiones emptori hereditatis dandas, meritò aduersus uenditorem hereditatis exceptione doli debitor hereditarius uti potest. Sed et si inter dominum rei uenditae et emptorem conuenisset, ut homo, qui emptus erat, redderetur ei, qui pro domino rem uendidit: petenti ei pretium doli exceptio nocebit.

XVII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum SI TIBI decem dem, et paciscar ut uiginti mihi debeantur, non nascitur obligatio ultra decem. Re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum sit. Quaedam actiones per pactum ipso iure tolluntur: ut iniuriarum, item furti. De pignore iure honorario nascitur pacto actio. tollitur autem per exceptionem, quotiens paciscor ne petam. Si quis paciscatur ne à se petatur sed ut ab herede petatur, heredi exceptio non proderit. Si pactus sim ne à me, neue à Titio petatur, non proderit Titio etiam si heres

extiterit: quia ex post facto id confirmari non potest. hoc Iulianus scribit in patre, qui pactus erat ne à se, néue à filia peteretur; cum filia patri heres extitisset. Pactum 4
conuentum cum uenditore factum si in rem constituatur, secundum plurium sententiam et emptori prodest, et hoc iure nos uti Pomponius scribit. secundum Sabini autem sententiam etiam si in personam conceptum est, et in emptorem ualet. Qui hoc esse existimat et si per donationem successio facta sit. Cum possessor alienae here 5
ditatis pactus est, heredi, si euicerit, neque nocere, neque prodesse plerique putant.
Filius seruúsue si paciscantur ne à patre dominóue petatur, 6

XVIII. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale. SIVE DE eo paciscantur, quod cum ipsis: siue de eo, quod cum patre dominóue contractum est:

XVIIII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum ADQVIRENT exceptionem. Idem est et in his, qui bona fide seruiunt. Item si filiusfamilias pactus fuerit ne à se petatur, proderit ei, et patri quoque si de peculio conueniatur:

XX. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale VEL DE in rem uerso, uel is quasi defensor filii, si hoc maluerit, conueniatur.

XXI. PAVLVS Libro tertio ad Edictum ET HEREDI patris uiuo filio. Post mortem uerò filii nec patri, nec heredi eius: quia personale pactum est. Quòd si seruus ne à se peteretur pactus fuerit, nihil ualebit pactum. de doli exceptione uideamus. Et si in rem paciscatur, proderit domino, et heredi eius pacti conuenti exceptio. quòd si in personam pactum conceptum est, tunc domino doli superest exce-
ptio. Nos autem his, qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non pos- 1
sumus: sed nobis id profuturum si nomine eorum conueniamur Proculus ait. quod ita rectè dicitur, si in paciscendo id actum sit. ceterum si paciscar ne à Titio petas, deinde actionem aduersus me nomine eius instituas: non est danda pacti conuenti exceptio. nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Iulianus quoque scribit, si pater pactus sit ne à se, néue à filio petatur, magis est ut pacti exceptio filiofamilias dan-
da non sit: sed doli prosit. Filiafamilias pacisci potest ne de dote agat, cum sui 2
iuris esse coeperit. Item filiusfamilias de eo, quod sub condicione legatum est, rectè
paciscetur. In his, qui eiusdem pecuniae exactionem habent insolidum, uel qui 3
eiusdem pecuniae debitores sunt, quatenus alij quoque prosit uel noceat pacti exceptio, quaeritur. et in rem pacta omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse eius, qui paciscebatur, interfuit. itaque debitoris conuentio fideiussoribus proficiet.

XXII. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum NISI HOC actum est ut dumtaxat à reo non petatur à fideiussore petatur: tunc enim fideiussor exceptione non utetur.

XXIII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum FIDEIVSSORis autem conuentio nihil proderit reo: quia nihil eius interest à debitore pecuniam non peti. immo nec confideiussoribus proderit, neque enim quoquo modo cuiusque interest.
Cum alio conuentio facta prodest: sed tunc demum cum per eum, cui exceptio 1
datur, principaliter ei, qui pactus est, proficiat: sicut in reo promittendi, et his qui pro eo obligati sunt.

XXIIII. IDEM Libro tertio ad Plautium SED SI fideiussor in rem suam spopondit, hoc casu fideiussor pro reo accipiendus est: et pactum cum eo factum, cum reo factum esse uidetur.

XXV. IDEM Libro tertio ad Edictum IDEM IN duobus reis promit
tendi, et duobus argentariis sociis. Personale pactum ad alium non pertinere, 1
quemadmodum nec ad heredem, Labeo ait. Sed quamuis fideiussoris pactum reo non prosit, plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam Iulianus scribit:

XXVI. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum VIDELICET si hoc actum sit ne à reo quoque petatur. idem et in confideiussoribus est.

XXVII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum SI VNVS ex argentariis so ciis cum debitore pactus sit: an etiam alteri noceat exceptio? Neratius, Atilicinus, Proculus, nec si in rem pactus sit, alteri nocere. tantùm enim constitutum ut solidum alter petere posit. idem Labeo. nam nec nouare alium posse, quamuis ei rectè soluatur. sic enim et his qui in nostra potestate sunt, rectè solui quod crediderint, licet nouare non posint: quod est uerum. Idémque in duobus reis stipulandi dicendum est.

1 Si cum reo ad certum tempus pactio facta sit: ultra neque reo neque fideiussori prodest. quòd si sine persona sua reus pepigerit ne à fideiussore petatur, nihil id prodesse fideiussori quidam putant, quamquam id rei intersit: quia ea demum competere ei debeat exceptio, quae et reo. ego didici prodesse fideiussori exceptionem. non sic enim illi per liberam personam adquiri, quàm ipsi, qui pactus sit, consuli uidemur. quo iure

2 utimur. Pactus ne peteret, postea conuenit ut peteret: prius pactum per posterius elidetur: non quidem ipso iure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem si hoc actum est: quia*in*stipulationibus ius continetur, in pactis factum uersatur. et ideo replicatio ne exceptio elidetur. Eadem ratione contingit ne fideiussoribus prius pactum prosit. Sed si pactum conuentum tale fuit, quod actionem quoque tolleret, uelut iniuriarum, non poterit postea paciscendo, ut agere posit, agere. quia et prima actio sublata est, et posterius pactum ad actionem parandam inefficax est. non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur: sed ex contumelia. Idem dicemus et in bonae fidei contractibus si pactum conuentum totam obligationem sustulerit, ueluti empti. non enim ex nouo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad nouum contractum. Quòd si non ut totum contractum tolleret, pactum conuentum intercesit, sed ut imminueret: posterius pactum potest renouare primum contractum. Quod et in specie dotis actionis procedere potest. puta pactam mulierem ut praesenti die dos redderetur, deinde pacisci ut tempore ei legibus dato dos reddatur: incipiet dos redire ad ius suum. nec dicendum est deteriorem condicionem dotis fieri per pactum. quotiens enim ad ius, quod lex naturae eius tribuit, de dote actio redit, non fit causa dotis deterior, sed for

3 mae suae redditur. haec et Scaeuolae nostro placuerunt. Illud nulla pactione effici potest, ne dolus praestetur: quamuis si quis paciscatur ne depositi agat, ui ipsa id

4 pactus uideatur, ne de dolo agat. quod pactum proderit. Pacta, quae turpem causam continent, non sunt obseruanda: ueluti si paciscar ne furti agam, uel iniuriarum, si feceris. expedit enim timere furti, uel iniuriarum poenam. sed post admissa haec pacisci possumus. Item ne experiar interdicto VNDE VI, quatenus publicam causam contingit, pacisci non possumus. Et in summa si pactum conuentum à re priuata remotum sit, non est seruandum. ante omnia enim animaduertendum est ne conuen

5 tio in alia re facta, aut cum alia persona, in alia re aliáue persona noceat. Si cum decem mihi deberes, pepigero ne à te uiginti petam: in decem prodesse tibi pacti conuenti uel doli exceptionem placet. Item si cum uiginti deberes, pepigerim ne decem petam: efficeretur per exceptionem mihi opponendam ut tantùm reliqua decem exigere debeam. Sed*si*stipulatus decem aut Stichum, de decem pactus sim, et petam Stichum aut decem: exceptionem pacti conuenti in totum obstaturam. nam ut solutione, et petitione, et acceptilatione unius rei tota obligatio solueretur: ita pacto quoque conuento de una re non petenda interposito totam obligationem summoueri. Sed si id actum inter nos sit ne decem mihi, sed Stichus praestetur: possum efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda. idem est et si de Sticho non petendo conuenerit. Sed si generaliter mihi hominem debeas, et paciscar ne Stichum petam: Stichum quidem petendo pacti exceptio mihi opponetur. alium autem hominem si pe-

6 tam, rectè agam. Item si pactus ne hereditatem peterem, singulas res ut heres petam: ex eo, quod pactum erit, pacti conuenti exceptio aptanda erit. quemadmodum si conuenerit ne fundum peterem, et usumfructum petam: aut ne nauem, aedificiúm ue peterem: et dissolutis his singulas res petam. nisi specialiter aliud actum est.

Si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum uidetur, ne peteretur. 7
Seruus heredi post adituro nominatim pacisci non potest, quia nondum is dominus 8
sit. sed si in rem pactum conuentum factum sit, heredi adquiri potest.

XXVIII. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale CONTRA iu
ris ciuilis regulas pacta conuenta rata non habentur: ueluti si pupillus sine tutoris aucto
ritate pactus sit ne à debitore suo peteret, aut ne intra certum tempus ueluti quinquen
nium peteret. nam nec solui ei sine tutoris auctoritate potest. Ex diuerso autem si pupil
lus paciscatur ne quod debeat, à se peteretur: ratum habetur pactum conuentum. quia
meliorem condicionem suam facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est.

Si curator furiosi aut prodigi pactus sit ne à furioso, aut prodigo peteretur: longè 1
utile est curatoris recipi pactiones, sed non contra. Si filius aut seruus pactus sit ne ipse
peteret, inutile est pactum. Si uerò in rem pacti sunt, id est ne ea pecunia peteretur:
ita pactio eorum rata habenda erit aduersus patrem dominúmue, si liberam peculii
administrationem habeant: et ea res, de qua pacti sint, peculiaris sit. quod et ipsum
non est expeditum: nam cum uerum est, quod Iuliano placet, etiam si maximè quis ad
ministrationem peculii habeat concessam, donandi ius eum non habere: sequitur ut si
donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, non debeat ratum haberi pactum
conuentum. Quòd si pro eo ut ita pacisceretur, aliquid, in quo non minus uel etiam
amplius esset, consecutus fuerit: rata habenda est pactio.

XXVIIII. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum SIN AVtem do
minicam pecuniam crediderit: quod credendi tempore pactus est, ualere Celsus ait.

XXX. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale IN PERSona
tamen filiifamilias uidendum est ne aliquando et si pactus sit ne ageret, ualeat pactio:
quia aliquando filiusfamilias habet actionem, ueluti iniuriarum. Sed cum propter in
iuriam filio factam habeat et pater actionem, quin pactio filii nocitura non sit patri age
re uolenti, dubitari non oportet. Qui pecuniam à seruo stipulatus est, quam sibi 1
Titius debebat, si à Titio petat, an exceptione pacti conuenti summoueri et possit et
debeat, quia pactus uideatur ne à Titio petat: quaesitum est. Iulianus ita summouen
dum putat, si stipulatori in dominum istius serui de peculio actio danda est: id est si iu
stam causam intercedendi seruus habuit, quia fortè tantandem pecuniam Titio debuit.
quòd si quasi fideiussor interuenit ex qua causa in peculium actio non daretur: non es
se inhibendum creditorem quo minus à Titio petat. Aequè nullo modo prohiberi
eum debere si eum seruum liberum esse credidisset. Si sub condicione stipulatus 2
fuerim à te quod Titius mihi purè deberet: an deficiente condicione si à Titio petam,
exceptione pacti conuenti et possim et debeam summoueri? et magis est exceptionem
non esse opponendam.

XXXI. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium
PACISCI contra edictum aedilium omnimodo licet: siue in ipso negotio uenditio
nis gerendo conuenisset, siue postea.

XXXII. PAVLVS Libro tertio ad Plautium QVOD dictum est si cum
reo pactum sit ut non petatur, fideiussori quoque competere exceptionem: propter rei
personam placuit, ne mandati iudicio conueniatur. Igitur si mandati actio nulla sit,
fortè si donandi animo fideiusserit, dicendum est non prodesse exceptionem fide
iussori.

XXXIII. CELSVS Libro primo Digestorum AVVS neptis nomine
quam ex filio habebat, dotem promisit, et pactus est ne à se, néue à filio suo dos petere
tur: si à coherede filii dos petatur, ipse quidem exceptione conuentionis tuendus non
erit: filius uerò exceptione conuentionis rectè utetur: quippe heredi consuli conces
sum est. nec quicquam obstat uni tantùm ex heredibus prouidere si heres factus sit: ce
teris autem non consuli.

XXXIIII. MODESTINVS Libro quinto Regularum IVS ADGna

tionis non posse pacto repudiari, non magis quàm ut quis dicat nolle suum esse, Iulia-
ni sententia est.

XXXV. IDEM Libro secundo Responsorum TRES fratres Titius,
et Maeuius, et Seia communem hereditatem inter se diuiserunt instrumentis interpo-
sitis, quibus diuisisse maternam hereditatem dixerunt: nihilque sibi commune reman-
sisse cauerunt. sed postea duo de fratribus, id est Maeuius et Seia, qui absentes erant
tempore mortis matris suae, cognouerunt pecuniam auream à fratre suo esse subtra-
ctam, cuius nulla mentio instrumento diuisionis continebatur. quaero an post pactum
diuisionis, de subrepta pecunia fratribus aduersus fratrem competit actio. Modesti-
nus respondit, si agentibus ob portionem eius, quod subreptum à Titio dicitur, ge-
neralis pacti conuenti exceptio his, qui fraudem à Titio commissam ignorantes tran-
segerunt, obiciatur: de dolo utiliter replicari posse.

XXXVI. PROCVLVS Libro quinto Epistularum SI CVM fundum
meum possides, conuenisset mihi tecum ut eius possessionem Attio traderes: uindi-
cantem eum fundum à te non aliter me conuentionis exceptione excludi debere, quàm
si aut iam tradidisses, aut si tua causa id inter nos conuenisset, et per te non staret quo mi
nus traderes.

XXXVII. PAPIRIVS IVSTVS Libro secundo de Constitutionibus
IMPERATORES Antoninus et Verus rescripserunt, debitori reipublicae à cura-
tore permitti pecunias non posse: et cum Philippensibus remissae essent, reuocandas.

XXXVIII. PAPINIANVS Libro secundo Quaestionum IVS PVBLI
cum priuatorum pactis mutari non potest.

XXXVIIII. IDEM Libro quinto Quaestionum VETERIBVS pla
cet pactionem obscuram uel ambiguam, uenditori, et qui locauit, nocere: in quorum
fuit potestate legem apertius conscribere.

XL. IDEM Libro primo Responsorum TALE pactum, PROFITE-
OR TE NON TENERI, non in personam dirigitur: sed cum generale sit, locum in
1 ter heredes quoque litigantes habebit. Qui prouocauit, pactus est intra diem cer
tum pecunia, quam transegerat, non soluta, iudicatis se satisfacturum: iudex appellatio
nis nullo alio de principali causa discusso iustam conuentionem uelut confessi seque-
2 tur. Post diuisionem bonorum et aeris alieni, singuli creditores à singulis heredi
bus non interpositis delegationibus insolidum, ut conuenerat, usuras acceptauerunt.
actiones, quas aduersus omnes pro partibus habent, impediendae non erunt si non sin
3 guli pro fide rei gestae totum debitum singulis offerant. Pater, qui dotem promi
sit, pactus est ut post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia portio do-
tis apud heredem suum fratrem remaneret. ea conuentio liberis à socero postea suscе
ptis et heredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit: cum inter contra
hentes id actum sit, ut heredibus consulatur: et illo tempore, quo pater alios filios non
habuit, in fratrem suum iudicium supremum contulisse uideatur.

XLI. IDEM Libro undecimo Responsorum INTRA ILLVM DI-
EM DEBITI PARTEM MIHI SI SOLVERIS, ACCEPTVM TIBI RE-
SIDVVM FERAM, ET TE LIBERABO. licet actionem non habet, pacti ta-
men exceptionem competere debitori constitit.

XLII. IDEM Libro septimodecimo Responsorum INTER debito-
rem et creditorem conuenerat ut creditor onus tributi praedii pignerati non adgno-
sceret, sed eius soluendi necessitas debitorem spectaret. talem conuentionem quantum
ad fisci rationem non esse seruandam respondi: pactis etenim priuatorum formam iu-
ris fiscalis conuelli non placuit.

XLIII. PAVLVS Libro quinto Quaestionum IN EMPtionibus sci-
mus quid praestare debitor debeat, quidque ex contrario emptor. quòd si in contra-
hendo aliquid exceptum fuerit, id seruari debebit.

XLIIII. SCAEVOLA Libro quinto Responsorum CVM IN eo esset pupillus, ut ab hereditate patris abstineretur, tutor cum plerisque creditoribus decidit ut certam portionem acciperent. idem curatores cum aliis fecerunt. quaero an et tutor idémque creditor patris eandem portionem retinere debeat. Respondi eum tutorem, qui ceteros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere.

XLV. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris Epitomarum DIVISIONIS placitum nisi traditione, uel stipulatione sumat effectum, ad actionem, ut nudum pactum, nulli prodesse poterit.

XLVI. TRYPHONINVS Libro secundo Disputationum PACTVM inter heredem et legatarium factum ne ab eo satis accipiatur, cum in Semestribus relata est constitutio Diui Marci, seruari in hoc quoque defuncti uoluntatem: ualidum esse constat. nec à legatario remissa heredi satisdatio per pactionem, ex paenitentia reuocari debet: cum liceat sui iuris persecutionem, aut spem futurae perceptionis deteriorem constituere.

XLVII. SCAEVOLA Libro primo Digestorum EMPTOR praedii uiginti cauerat se soluturum, et stipulanti spoponderat. postea uenditor cauit sibi conuenisse ut contentus esset tredecim: et ut ea intra praefinita tempora acciperet. debitor ad eorum solutionem conuentus, pactus est si ea soluta intra praefinitum tempus non essent, ut ex prima cautione ab eo petitio esset. quaesitum est an cum posteriore pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest. Respondi secundum ea, quae proponerentur, posse. Lucius Titius Gaium Seium mensularium, cum quo rationem implicitam habebat propter accepta et data, debitorem sibi constituit: et ab eo epistulam accepit in haec uerba. Ex ratione mensae, quam mecum habuisti in hunc diem, ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam trecenta octaginta sex, et usurae, quae competierint. summam aureorum, quam apud me tacitam habes, refundam tibi. si quod instrumentum à te emissum id est scriptum, cuiuscumque summae ex quacumque causa apud me remansit, uanum et pro cancellato habebitur. Quaesitum est, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario mandauerat uti patrono eius trecenta redderet, an propter illa uerba epistulae, quibus omnes cautiones ex quocumque contractu uanae et pro cancellato ut haberentur cautum est, neque ipse, neque filii eius eo nomine conueniri possunt. Respondi, si tantùm ratio accepti atque expensi esset computata, ceteras obligationes manere in sua causa.

XLVIII. GAIVS Libro tertio ad Legem duodecim tabularum IN TRADitionibus rerum quodcumque pactum sit, id ualere manifestissimum est.

XLVIIII. VLPIANVS Libro trigensimo sexto ad Sabinum SI QVIS crediderit pecuniam, et pactus sit ut quatenus facere possit debitor, eatenus agat: an pactum ualeat? et magis est hoc pactum ualere. nec enim improbum est si quis hactenus desideret conueniri, quatenus facultates.

L. IDEM Libro quadragensimosecundo ad Sabinum NON IMPOSSIBIle puto in contractibus depositi, commodati, et locati, et ceteris similibus hoc pactum NE FACIAS FVREM SERVVM MEVM: hoc est ne sollicites ut fur fiat, ut fugitiuus fiat: ne ita neglegas seruum, ut fur efficiatur. sicut enim serui corrupti actio locum habet: ita potest etiam haec pactio locum habere, quae ad non corrumpendos seruos pertinet.

LI. IDEM Libro uicensimo sexto ad Edictum SI CVM te ex causa legati debere pacisci debitori tuo existimas, pactus sit ne ab eo peteres: neque iure ipso liberatur debitor, neque petentem summouebit exceptione conuentionis, ut Celsus libro uicensimo scribit. Idem eodem loco scribit, si debitorem tuum iussisti soluere Titio, cui legatum falsò debere existimas, et debitor pactus sit cum Titio suo debitore constituto: neque tibi aduersus tuum debitorem, neque ipsi aduersus suum actionem peremptam.

LII. IDEM

LII. IDEM Libro primo Opinionum EPISTVLA, qua quis cohere dem sibi aliquem esse cauit, petitionem nullam aduersus possessores rerum hereditaria
1 rum dabit. Si inter debitorem et eum, qui fundum pigneratum à creditore quasi debitoris negotium gereret emerit, placuit ut habita compensatione fructuum, solutó que quod reliquum deberetur, fundus debitori restitueretur: etiam heres pacto, quod
2 defunctus fecit, fidem praestare debet. Pactum, ut si quas summas propter tributiones praedii pignori nexi factas creditor soluisset, à debitore reciperet, et ut tributa
3 eiusdem praedii debitor penderet: iustum ideóque seruandum est. De inofficioso patris testamento acturis ut eis certa quantitas quoad uiueret heres praestaretur, pactus est: produci ad perpetuam praestationem id pactum postulabatur: rescriptum est neque iure ullo, neque aequitate tale desiderium admitti.

LIII. IDEM Libro quarto Opinionum SVMPTVS quidem prorogare litiganti, honestum est: pacisci autem ut non quantitas eo nomine expensa cum usuris licitis restituatur, sed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit: non licet.

LIIII. SCAEVOLA apud Iulianum libro uicensimo secundo Digestorum notat SI PACTVS sim ne Stichum, qui mihi debebatur, petam: non intellegitur mora mihi fieri. mortuóque Sticho puto non teneri reum, qui ante pactum moram non fecerat.

LV. IVLIANVS Libro trigensimo quinto Digestorum SI DEBitor sit fructuarius, et paciscatur seruus, in quo usumfructum habet, ne ab eo petatur: paciscendo meliorem condicionem eius facit. Item (si) creditor esset fructuarius, et pactus esset ne peteret, seruus autem fructuarius pacisceretur ut peteret: beneficio pacti, quod seruus interposuisset, utiliter ad petitionem admittetur.

LVI. IDEM Libro sexto ad Minicium SI CONVenerit ne dominus à colono quid peteret, et iusta causa conuentionis fuerit: nihilo minus colonus à domino petere potest.

LVII. FLORENTINVS Libro octauo Institutionum QVI IN futurum usuras à debitore acceperat, tacitè pactus uidetur ne intra id tempus sortem pe
1 tat. Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit, ueluti ne ego petam, uel ne à te petatur: heres meus ab omnibus uobis petitionem habebit: et ab herede tuo omnes petere poterimus.

LVIII. NERATIVS Libro tertio Membranarum AB EMPtione, uenditione, locatione, conductione, ceterísque similibus obligationibus quin integris omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sint, recedi posit, dubium non est. Aristoni hoc amplius uidebatur, si ea quae me ex empto praestare tibi oporteret praestitissem, et cum tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum ut rursus praestitis mihi à te in re uendita omnibus, quae ego tibi praestitissem, pretium mihi non dares: túque mihi ea praestitisses: pretium te debere desinere: quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque conuentionem admittit. nec quicquam interest utrum integris omnibus, in quae obligati essemus, conueniret ut ab eo negotio discederetur: an in integrum restitutis his, quae ego tibi praestitissem, consentiremus ne quid m mihi eo nomine praestares. Illud planè conuentione, quae pertinet ad resoluendum id quod actum est, perfici non potest, ut tu quod iam ego tibi praestiti contra praestare mihi cogaris: quia eo modo non tam hoc agitur ut à pristino negotio discedamus, quàm ut nouae quaedam obligationes inter nos constituantur.

LVIIII. PAVLVS Libro tertio Regularum PER QVOS adquiri nobis stipulatione potest, per eosdem etiam pactis conuentis meliorem condicionem nostram fieri posse placet.

LX. PAPIRIVS IVSTVS Libro octauo Constitutionum IMPERATOR Antoninus Auidio Casio rescripsit, Si creditores parati sint partem ex bonis, licet ab extraneo consequi: rationem habendam prius necessariarum personarum si idoneae sint.

f

LXI. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum NEMO paciscendo efficere potest ne sibi locum suum dedicare liceat: aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat: aut ne uicino inuito praedium alienet.

LXII. FVRIVS ANTHIANVS Libro primo ad Edictum SI REVS postquam pactus sit à se non peti pecuniam, ideóque coepit id pactum fideiussori quoque prodesse, pactus sit ut à se peti liceat: an utilitas prioris pacti sublata sit fideiussori quaesitum est. sed uerius est semel adquisitam fideiussori pacti exceptionem ulterius ei inuito extorqueri non posse.

DE TRANSACTIONIBVS TIT. XV.

VLPIANVS Libro quinquagensimo ad Edictum

QVI TRANSigit, quasi de re dubia, et lite incerta neque finita transigit. qui uerò paciscitur, donationis causa rem certam et indubitatam liberalitate remittit.

II. IDEM Libro septuagensimo quarto ad Edictum TRANSACTVM accipere quis potest non solùm si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed et si pactum conuentum fuerit factum.

III. SCAEVOLA Libro primo Digestorum IMPERATORES Antoninus et Verus ita rescripserunt: Priuatis pactionibus non dubium est non laedi ius ceterorum. quare transactione, quae inter heredem et matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum uideri posse, neque manumissis uel legatariis actiones suae ademptae. quare quidquid ex testamento petunt, scriptum heredem conuenire debent: qui in transactione hereditatis aut cauit sibi pro oneribus hereditatis, aut si non cauit, non debet neglegentiam suam ad alienam iniuriam referre. Cum transactio propter fideicommissum facta esset, et postea codicilli reperti sunt: quaero an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quàm pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat. respondit debere. Debitor, cuius pignus creditor distraxit: cum Maeuio, qui se legitimum creditoris heredem esse iactabat, minimo transegit: postea testamento prolato Septicium heredem esse apparuit. quaesitum est si agat pigneraticia debitor cum Septicio, an is un posit exceptione transactionis factae cum Maeuio, qui heres eo tempore non fuerit: possitque Septicius pecuniam, quae Meuio ut heredi à debitore numerata est, condictione repetere, quasi sub praetextu hereditatis acceptam. respondit secundum ea, quae proponerentur, non posse: quia neque cum eo ipse transegit, nec negotium Septicii Maeuius gerens accepit.

IIII. VLPIANVS Libro quadragensimo sexto ad Sabinum AQVILiana stipulatio omnimodo omnes praecedentes obligationes nouat et peremit: ipsáque peremitur per acceptilationem. et hoc iure utimur. ideóque etiam legata sub condicione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur.

V. PAPINIANVS Libro primo Definitionum CVM AQViliana stipulatio interponitur, quae ex consensu redditur, lites, de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur: liberalitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit.

VI. GAIVS Libro septimodecimo ad Edictum Prouinciale DE HIS controuersiis, quae ex testamento proficiscuntur, neque transigi neque exquiri ueritas aliter potest, quàm inspectis cognitisque Berbis testamenti.

VII. VLPIANVS Libro septimo Disputationum ET POST rem iudicatam transactio ualet si uel appellatio intercesserit, uel appellare potueris. Si fideiussor conuentus et condemnatus fuisset, mox reus transegisset cum eo, cui erat fideiussor condemnatus: transactio ualeat quaeritur. et puto ualere: quasi omni causa et aduersus reum, et aduersus fideiussorem dissoluta. si tamen ipse fideiussor condemna-

tus transegit, transactione non peremit rem iudicatam. tamen eo, quod datum est, relevari rem iudicatam oportet. Vsque adeo autem quod datum est etiam si non proficit ad transactionem, extenuat tamen rem iudicatam, ut inde sit et dictum et rescriptum, circa alimentorum transactionem citra praetoris auctoritatem factam ut quod datum est proficiat ad alimenta: ita ut si quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id praestetur: quod autem datum est, imputetur.

VIII. IDEM Libro quinto de Omnibus Tribunalibus. CVM HI, quibus alimenta relicta erant, facile transigerent contenti modico praesenti: Diuus Marcus oratione in senatu recitata effecit ne aliter alimentorum transactio rata esset, quàm si auctore praetore facta. Solet igitur praetor interuenire, et inter consentientes arbitrari an transactio, uel quae admitti debeat. Eiusdem praetoris notio ob transactionem erit siue habitatio, siue uestiarium, siue de praediis alimentum legabitur.

1 Haec oratio pertinet ad alimenta, quae testamento uel codicillis fuerint relicta siue ad testamentum factis, siue ab intestato. Idem erit dicendum et si mortis causa donata fuerint relicta: uel ab eo, cui mortis causa donata sunt, relicta. Sed et si condicionis implendae gratia relicta sunt: adhuc idem dicemus. Planè de alimentis, quae non mortis causa donata sunt, licebit et sine praetore auctore transigi. Siue igitur in menses singulos, siue in dies, siue in annos fuerint relicta: oratio locum habet. Sed et si non fue-

2 rint perpetuò relicta sed usque ad annos certos, idem est. Si integra quantitas alicui fuerit legata ut ex usuris eius se alat, et mortis tempore pecunias restituat: non cessabit oratio, licet non in annos singulos uideatur id relictum. Sed et si sit certa quantitas relicta Titio, uel res, ita ut inde alimenta Seio praestentur: magis est ut transigere Titius possit: nec enim transactione Titii minouuntur alimenta Seii. Idémque est et

3 si per fideicommissum alimenta ad hoc legatario fuerint relicta. Eam transactionem oratio improbat, quae idcirco fit ut quis repraesentatam pecuniam consumat. Quid ergo si quis citra praetoris auctoritatem transegerit, ut quod per singulos annos erat ei relictum, consequeretur per singulos menses? aut quid si quod per singulos menses ei relictum erat, consequeretur per singulos dies? quid deinde si quod consummato anno ut acciperet, initio anni consequatur? et puto eam transactionem ualere: quia meliorem condicionem suam alimentarius tali transactione facit. noluit enim oratio alimenta per transactionem intercipi. Nihil autem interest utrum libertini sint qui-

4 bus alimenta relicta sunt, an ingenui: satis locupletes, an minus. Vult igitur oratio apud praetorem de istis quaeri: in primis de causa transactionis, dein de modo, tertiò de persona transigentium. In causa hoc erit requirendum quae causa sit transigendi: sine causa enim neminem transigentem audiet praetor. Causae ferè huiusmodi solent allegari, si alibi domicilium heres alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua urgueat praesentis pecuniae: aut si à pluribus ei alimenta relicta sint, et minutatim singulos conuenire difficile ei sit: aut si qua alia causa fuit, ut plures solent incidere quae praetori suadeant transactionem admitte-

5 re. Modus quoque pecuniae, quae in transactionem uenit, aestimandus est: utputa quantitas transactionis. nam etiam ex modo fides transactionis aestimabitur. Modus autem pro aetate eius, qui transigit, arbitrandus est et ualetudine: nam aliàs cum puero, aliàs cum iuuene, aliàs cum sene transigi palam est. constat enim alimenta cum

6 uita finiri. Sed et personarum contemplatio habenda est, hoc est cuius uitae sint hi, quibus alimenta relicta sunt: utrum frugi uitae hi sint, qui aliàs sufficere sibi possint: an sequioris, qui de alimentis pendeant. In persona eius, à quo alimenta relicta sunt, haec erunt spicienda: in quibus sunt facultatibus, cuius propositi, cuius opinionis. tunc

7 enim apparebit numquid circumuenire uelit eum, cum quo transigit. Qui transigit de alimentis non uidebitur neque de habitatione, neque de uestiario transegisse: cum Diuus Marcus specialiter etiam de istis transigi uoluerit. Sed et si quis de alimentis transegerit, non habebit necesse etiam de habitatione, uel ceteris inuitus transigere:

poterit igitur uel de omnibus ſimul,uel de quibuſdam facere tranſactionem. De calcia
rio quoque arbitrio praetoris tranſigendum eſt. Si uni pluribúſue fundus ad alimen 8
ta fuerit relictus, uelintque eum diſtrahere: neceſſe eſt praetorem de diſtractione eius
et tranſactione arbitrari. Sed ſi pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus, et hi inter
ſe tranſigant: ſine praetoris auctoritate facta tranſactio rata eſſe non debet. Idem eſt
et ſi ager fuerit in alimenta obligatus: nam nec pignus ad hoc datum inconſulto prae-
tore poterit liberari. Arbitratu praetoris uel de uniuerſis alimentis, uel de parte 9
eorum tranſigi oportere plus quàm manifeſtum eſt. Si praetor aditus citra cau- 10
ſae cognitionem tranſigi permiſerit, tranſactio nullius erit momenti: praetori enim ea
res quaerenda commiſſa eſt, non neglegenda nec donanda. Sed et,ſi non de omnibus
inquiſierit,quae oratio mandat: hoc eſt de cauſa,de modo, de perſonis tranſigentium:
dicendum eſt quamuis de quibuſdam quaeſierit tranſactionem eſſe irritam. Sed nec
mandare ex hac cauſa iuriſdictionem uel praeſes prouinciae, uel praetor poterit.
Tranſactiones alimentorum etiam apud procuratorem Caeſaris fieri poſſunt:ſcilicet 11
ſi à fiſco petantur alimenta. ſecundum quae et apud praefectos aerarii tranſigi poterit.
Si cum lis quidem eſſet de alimentis, tranſactum autem de lite fuiſſet: tranſactio 12
ualere inconſulto praetore non poteſt, ne circumueniatur oratio. fingi enim lites pote-
runt ut tranſactio etiam citra praetoris fiat auctoritatem. Si eidem alimenta et 13
praeterea legatum praeſenti die datum ſit, et tranſactum fuerit citra praetoris auctori-
tatem: id quod datum eſt imputabitur prius in legatum,quod praeſenti die datum eſt:
ſuperfluum in alimentariam cauſam. Si quis de alimentis tranſegerit ſine praeto- 14
ris auctoritate: id quod datum eſt,in praeterita alimenta cedet. nec intereſt tantum in
quantitate ſit debita, quantum datum eſt, an minus, an plus: nam et ſi minus ſit, adhuc
tamen id quod in ſolutum datum eſt in praeterita alimenta imputabitur. Sanè ſi is,qui
de alimentis tranſegit, locupletior factus ſit ea ſolutione: in id quod factus ſit locuple-
tior, aequiſſimum erit in eum dari repetitionem: nec enim debet ex alieno damno eſ-
ſe locuples. Si in annos ſingulos certa quantitas alicui fuerit relicta homini hone- 15
ſtioris loci: ueluti ſalarium annuum,uel uſusfructus: tranſactio et ſine praetore fieri po
terit. Ceterum ſi uſusfructus modicus alimentorum uice ſit relictus: dico tranſactio-
nem citra praetorem factam nullius eſſe momenti. Si cui non nummus ad alimen 16
ta, ſed frumentum atque oleum et cetera, quae ad uictum neceſſaria ſunt, fuerint reli-
cta:non poterit de his tranſigere ſiue annua,ſiue menſtrua ei relinquantur. Si tamen ita
ſine praetore tranſegerit, ut in uicem eorum nummum quotannis uel quotmenſibus ac
ciperet: et neque diem neque modum permutauit, ſed tantùm genus: uel ex contrario
ſi pactus fuerit ut in generibus alimenta acciperet, quae in nummis ei relicta fuiſſent:
uel ſi uinum pro oleo uel oleum pro uino uel quid aliud commutauit: uel locum per-
mutauit, ut quae erant ei Romae alimenta relicta, in municipio, uel in prouincia acci-
peret, uel contra; uel perſonam commutauit,ut quod à pluribus erat accepturus, ab
uno acciperet: uel alium pro alio debitorem acceperit: haec omnia habent diſcepta-
tionem praetoris: et pro utilitate alimentarii recipienda ſunt. Si ad habitationem 17
certa quantitas ſit annua relicta, et ita ſit tranſactum ſine praetore ut habitatio praeſte-
tur, ualet tranſactio: quia fructus habitationis praeſtatur, licet ruinae uel incendio ſub
iecta tranſactio eſt. Per contrarium quoque ſi pro habitatione, quae erat relicta, pla-
cuerit certam quantitatem praeſtari: tranſactio rata eſt et citra praetorem.

VIIII. IDEM Libro primo Opinionum QVI CVM tutoribus ſuis
de ſola portione adminiſtratae tutelae ſuae egerat et tranſegerat,aduerſus eoſdem tuto
res ex perſona fratris ſui cui heres extiterat agens, praeſcriptione factae tranſactionis
non ſummouetur. Tranſactio quaecumque fit de his tantùm, de quibus inter con 1
uenientes placuit,interpoſita creditur. Qui per fallaciam coheredis ignorans uni 2
uerſa, quae in uero erant, inſtrumentum tranſactionis ſine Aquiliana ſtipulatione inter
poſuit, non tam paciſcitur, quàm decipitur. Ei qui nondum certus ad ſe querel- 3

Iam contra patris testamentum pertinere, de aliis causis cum aduersariis pacto transegit: tantùm in his interpositum pactum nocebit, de quibus inter eos actum esse probatur. His tantùm transactio obest, quamuis maior annis uigintiquinque eam interposuit, de quibus actum probatur. nam ea quorum actiones competere ei postea compertum est, iniquum est peremi pacto. id de quo cogitatum non docetur.

X. IDEM Libro primo Responsorum DE RE filiorum, quos in potestate non habuit, transigentem patrem minimè eis obesse placet.

XI. IDEM Libro quarto ad Edictum POST rem iudicatam etiam si prouocatio non est interposita, tamen si negetur iudicatum esse, uel ignorari potest an iudicatum sit: quia adhuc lis subesse posit, transactio fieri potest.

XII. CELSVS Libro tertio Digestorum NON EST ferendus qui generaliter in his, quae testamento ei relicta sunt, transegerat, si postea causetur dEo solo cogitasse, quod prima parte testamenti ac non etiam quod posteriore legatum sit. Si tamen postea codicilli proferuntur, non improbè mihi dicturus uidetur de eo dumtaxat se cogitasse, quo illarum tabularum, quas tunc nouerat, scriptura contineretur.

XIII. AEMILIVS MACER Libro primo ad Legem uicensimam hereditatium NVLLI procuratorum principis inconsulto principe transigere licet.

XIIII. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum CONTROVERSIA inter legitimum et scriptum heredem orta est, eáque transactione facta, certa lege finita est: quaero creditores quem conuenire possunt? Respondit si idem creditores essent: *qui transactionem fecissent). si alii creditores essent: propter incertum succesionis, pro parte hereditatis, quam uterque in trausactione expresserit, utilibus conueniendus est.

XV. PAVLVS Libro primo Sententiarum PACTO conuento Aquiliana quidem stipulatio subici solet. sed consultius est huic poenalem quoque stipulationem subiungere: quia rescisso fortè pacto poena ex stipulatu peti potest.

XVI. HERMOGENIANVS Libro primo Iuris Epitomarum QVI FIDEM licitae transactionis rupit non exceptione tantùm summouebitur, sed et poenam, quam si contra placitum fecerit rato manente pacto stipulanti rectè promiserat, praestare cogetur.

XVII. PAPINIANVS Libro secundo Quaestionum VENDITOR hereditatis emptori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignoravat uenditam esse hereditatem, transegit: si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere uelit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiam suam accommodanda est. idem respondendum est et in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

LIBER TERTIVS

DE POSTVLANDO

VLPIANVS Libro ſexto ad Edictum

HVNC TITVLVM PRAETOR PROPOSVIT HABEN
dae rationis cauſa, ſuaéque dignitatis tuendae, et decoris ſui cau
ſa: ne ſine delectu paſsim apud ſe poſtuletur. eapropter tres ſe
cit ordines: nam quoſdam in totum probibuit poſtulare: qui-
buſdam uel pro ſe permiſit: quibuſdam et pro certis dumtaxat
perſonis et pro ſe permiſit. Poſtulare autem eſt deſide- 1
rium ſuum uel amici ſui in iure apud eum, qui iuriſdictioni prae
eſt, exponere: uel alterius deſiderio contradicere. Ini- 2
tium autem fecit praetor ab his, qui in totum prohibentur poſtulare. In quo edicto aut
pueritiam, aut caſum excuſauit. Pueritiam, dum minorem annis decem et ſeptem, qui
eos non in totum compleuit, prohibet poſtulare: quia moderatam hanc aetatem ratus
eſt ad procedendum in publicum. qua aetate, aut paulo maiore fertur Nerua filius et
publicè de iure reſponſitaſſe. Propter caſum, ſurdum qui prorſus non audit prohibet
apud ſe poſtulare: nec enim erat permittendum ei poſtulare, qui decretum praetoris
exaudire non poterat: quod etiam ipſi erat periculoſum futurum, nam non exaudito de
creto praetoris quaſi non obtemperaſſet, poena ut contumax plecteretur. Ait 3
praetor, SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. nec ſolùm
his perſonis hanc humanitatem praetor ſolet exhibere, uerùm et ſi quis alius ſit, qui
certis ex cauſis uel ambitione aduerſarii, uel metu patronum non inuenit. Secun- 4
do loco edictum proponitur in eos, qui pro aliis ne poſtulent: in quo edicto excepit
praetor ſexum, et caſum. item notauit perſonas in turpitudine notabiles. Sexum,
dum ſeminas prohibet pro aliis poſtulare. et ratio quidem prohibendi, ne contra pu-
dicitiam ſexui congruentem alienis cauſis ſe immiſceant: ne uirilibus officiis fungan-
tur mulieres. Origo uerò introducta eſt à Carfania improbiſsima ſemina: quae inue
recundè poſtulans, et magiſtratum inquietans cauſam dedit edicto. Caſum, dum cae
cum utriſque luminibus orbatum praetor repellit: uidelicet quòd inſignia magiſtratus
uidere, et reuereri non poſsit. Refert etiam Labeo Publilium caecum Aſprenatis No
ni patrem auerſa ſella à Bruto deſtitutum, cum uellet poſtulare. Quamuis autem cae-
cus pro alio poſtulare non poſsit, tamen et ſenatorium ordinem retinet, et iudicandi
officio fungetur. Numquid ergo *et* magiſtratus gerere poſsit? ſed de hoc delibera-
bimus. exſtitat quidem exemplum eius, qui geſsit. Appius denique Claudius caecus
conſiliis publicis intererat, et in ſenatu ſeueriſsimam dixit ſententiam de Pyrrhi capti-
uis. Sed melius eſt ut dicamus retinere quidem iam coeptum magiſtratum poſſe: ad-
ſpirare autem ad nouum penitus prohiberi. idque multis comprobatur exemplis.

Remouet autem à poſtulando pro aliis et eum, qui corpore ſuo muliebria paſſus eſt. 5
Si quis tamen ui praedonum uel hoſtium ſtupratus eſt, non debet notari, ut et Pompo
nius ait. Et qui capitali crimine damnatus eſt, non debet pro alio poſtulare. Item ſe-
natuſconſulto etiam apud iudices pedaneos poſtulare prohibetur calumniae publici iu
dicii damnatus. Et qui operas ſuas, ut cum beſtiis depugnaret, locauerit. Beſtias au-
tem accipere debemus ex feritate magis, quàm ex animalis genere: nam quid ſi leo ſit
ſed manſuetus? uel alia dentata manſueta? ergo qui locauit ſolus notatur: ſiue depu-
gnauerit ſiue non. Quòd ſi depugnauerit cum non locaſſet operas ſuas, non tenebitur:
non enim qui cum beſtiis depugnauit, tenebitur: ſed qui operas ſuas in hoc locauit.

Denique eos, qui uirtutis ostendendae causa hoc faciunt sine mercede, non teneri aiunt ueteres: nisi in harena passi sunt se honorari. eos enim puto notam non euadere. Sed si quis operas suas locauerit, ut feras uenetur: uel ut depugnaret feram, quae regioni noceret, extra harenam: non est notatus. His igitur personis, quae non uirtutis causa bestiis pugnauerunt, pro se praetor permittit allegare, pro alio prohibet. Sed est aequissimum si tutelam uel curam huiusmodi personae administrent, postulare eis pro his, quorum curam gerunt, concedi. Qui aduersus ea fecisse monstretur, et pro aliis inter dicta postulatione repellitur, et pro aestimatione iudicis extra ordinem pecuniaria poe

6 na multabitur. Vt initio huius tituli diximus, tres ordines praetor fecit non postulantium: quorum hic tertius est, quibus non in totum denegat postulandi facultatem, sed ne pro omnibus postularent: quasi minus deliquerint, quàm hi qui superiori-

7 bus capitibus notantur. Ait praetor, QVI LEGE, PLEBIS SCITO, SENATVSCONSVLTO, EDICTO, DECRETO PRINCIPVM, NISI PRO CERTIS PERSONIS, POSTVLARE PROHIBENTVR: HI PRO ALIO, QVAM PRO QVO LICEBIT, IN IVRE APVD ME NE POSTVLENT. Hoc edicto continentur etiam alii omnes, qui edicto praetoris ut infames notantur. qui omnes,

8 nisi pro se et certis personis, ne postulent. Deinde adicit praetor: QVI EX HIS OMNIBVS, QVI SVPRA SCRIPTI SVNT, IN INTEGRVM RESTITVTVS NON ERIT: eum, QVI EX HIS, QVI SVPRA SCRIPTI SVNT, sic accipe: si fuerit inter eos, qui tertio edicto continentur: et nisi pro certis personis, postulare prohibentur. ceterum si ex superioribus: difficile in integrum restitutio impetrabitur. De qua autem restitutione praetor loquitur, utrum de ea quae à principe uel à senatu, Pomponius quaerit: et putat de ea restitutione sensum, quam princeps uel senatus indulsit. An autem*et*praetor restituere possit quaeritur. et mihi uidetur talia praetorum decreta non esse seruanda: nisi sicubi ex officio iurisdictionis suae subuenerunt: ut in aetate obseruatur si quis deceptus sit: ceterisque speciebus quas sub titulo DE IN INTEGRVM RESTITVTIONE exsequemur. Pro qua sententia est, quòd si quis famoso iudicio condemnatus per in integrum restitutio

9 nem fuerit absolutus, Pomponius putat hunc infamia eximi. Deinde adicit praetor, PRO ALIO NE POSTVLENT: PRAETERQVAM PRO PARENTE, PATRONO, PATRONA, LIBERIS PARENTIBVSQVE PATRONI PATRONAE. de quibus personis sub titulo DE IN IVS VOCANDO plenius diximus. Item adicit, LIBERISVE SVIS, FRATRE, SORORE, VXORE, SOCERO, SOCRV, GENERO, NVRV, VITRICO, NOVERCA, PRIVIGNO, PRIVIGNA, PVPILLO, PVPILLA, FVRIOSO, FVRIOSA,

II. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale FATVO, Fatua: cum istis quoque personis curator detur.

III. VLPIANVS Libro sexto ad Edictum CVI EORVM A PARENTE, AVT DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA, AVT AB EO, CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT, EA TVTELA, CVRATIOVE DATA ERIT. Adfinitates non eas accipere debemus, quae quondam fuerunt, sed praesentes. Item Pomponius, nurus et generi appellatione et soceri et socrus: et ulteriores, quibus PRO praepositio solet accedere, contineri ait. in curatoribus debuisse eum adicere: muti ceterorúmque, quibus dare solent: id est surdo, prodigo, et adulescenti.

IIII. PAVLVS Libro quinto ad Edictum ITEM quibus propter infirmitatem curatorem praetor dare solet.

V. VLPIANVS Libro nono ad Edictum ET QVI negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt.

VI. IDEM Libro sexto ad Edictum PVTO autem omnes, qui non sponte, sed necessario officio funguntur, posse sine offensa edicti postulare: etiam si

hi sint, qui non nisi pro se postulare possunt. Si quis aduocationem praestare fuerit prohibitus, siquidem apud se, ut solent facere tempore magistratus sui, puto eum postea apud successorem eius adesse posse.

VII. GAIVS Libro tertio ad Edictum prouinciale QVOS prohibet praetor apud se postulare, omnimodo prohibet etiam si aduersarius eos patiatur postulare.

VIII. PAPINIANVS Libro secundo Quaestionum IMPERATOR Titus Antoninus rescripsit eum, qui aduocationibus in quinquennio interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi. Diuus quoque Hadrianus rescripserat de exilio reuersum postulare posse: nec adhibetur distinctio, quo crimine silentium uel exilium sit irrogatum: ne scilicet poena tempore determinata contra sententiae fidem ulterius porrigatur.

VIIII. IDEM Libro primo Responsorum EX EA causa prohibitus pro alio postulare, quae infamiam non irrogat, ideóque ius pro omnibus postulandi non aufert, in ea tantùm prouincia pro aliis non rectè postulat, in qua praeses fuit qui sententiam dixit. in alia uerò non prohibetur, licet eiusdem nominis sit.

X. PAVLVS Libro singulari Regularum HI QVI fisci causas agunt, suam uel filiorum, et parentium suorum, uel pupillorum, quorum tutelas gerunt, causam et aduersus fiscum agere non prohibentur. Decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur praeter superiores personas.

XI. TRYPHONINVS Libro quinto Disputationum A PRINCIPE nostro rescriptum est non prohiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo aduocatus contra patrem eius fuisset. Sed et illud permissum ab eo est, agere tutorem pupilli causa aduersus fiscum, in qua aduersus patrem pupilli antea aduocatus fisci fuisset. Qui autem inter infames sunt, sequenti titulo explanabitur.

DE HIS QVI NOTANTVR INFAMIA TIT. II.

*IVLIANVS Libro primo ad Edictum)

PRAETORIS uerba dicunt, INFAMIA NOTATVR QVI AB EXERCITV IGNOMINIAE CAVSA AB IMPERATORE, EOVE, CVI DE EA RE STATVENDI POTESTAS FVERIT, DIMISSVS ERIT. QVI ARTIS LVDICRAE PRONVNCIANDIVE CAVSA IN SCAENAM PRODIERIT. QVI LENOCINIVM FECERIT. QVI IN IVDICIO PVBLICO CALVMNIAE PRAEVARICATIONISVE CAVSA QVID FECISSE IVDICATVS ERIT. QVI FORTI, VI BONORVM RAPTORVM, INIVRIARVM, DE DOLO MALO ET FRAVDE, SVO NOMINE DAMNATVS PACTVSVE ERIT. QVI PRO SOCIO, TVTELAE, MANDATI, DEPOSITI, SVO NOMINE NON CONTRARIO IVDICIO DAMNATVS ERIT. QVI EAM, QVAE IN POTESTATE EIVS ESSET, GENERO MORTVO CVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET, INTRA ID TEMPVS, QVO ELVGERE VIRVM MORIS EST, ANTEQVAM VIRVM ELVGERET IN MATRIMONIVM COLLOCAVERIT: EAMVE SCIENS QVIS VXOREM DVXERIT NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST. ET QVI EVM, QVEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QVA SVPRA COMPREHENSVM EST, VXOREM DVCERE PASSVS FVERIT. QVIVE SVO NOMINE NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE ESSET, EIVSVE NOMINE, QVEM QVAMVE IN POTESTATE HABERET, BINA SPONSALIA, BI

NASVE NVPTIAS IN EODEM TEMPORE CONSTITVTAS HABVERIT.

II. VLPIANVS Libro sexto ad Edictum QVOD ait praetor, QVI AB EXERCITV DIMISSVS ERIT: dimissum accipere debemus militem caligatum: uel si quis alius usque ad centurionem, uel praefectum cohortis, uel alae, uel legionis: uel tribunum siue cohortis, siue legionis dimissus est. Hoc amplius Pomponius ait etiam eum, qui exercitui praeest licet consularibus insignibus utitur, ignominiae causa ab Imperatore missum hac nota laborare. Ergo et si dux cum exercitui praeest dimissus erit, notatur. Et si princeps dimiserit, et adiecerit ignominiae causa se mittere, ut plerumque facit, non dubitabis et ex edicto praetoris eum infamia esse notatum.
1 Non tamen si citra indignationem principis successor ei datus est. Exercitum autem non unam cohortem, neque unam alam dicimus: sed numeros multos militum. nam exercitui praeesse dicimus eum, qui legionem, uel legiones cum suis auxiliis ab Imperatore commissas administrat. Sed hic etiam eum, qui ab aliquo numero militum
2 missus est, quasi ab exercitu missum sic accipiemus. IGNOMINIAE CAVSA MISSVM: hoc ideo adiectum est, quoniam multa genera sunt missionum. Est honesta, quae emeritis stipendiis, uel ante ab Imperatore indulgetur: et causaria, quae propter ualetudinem laboribus militiae soluit: est ignominiosa. Ignominiosa autem missio totiens est, quotiens is qui mittit, addit nominatim ignominiae causa se mittere: semper enim debet addere cur miles mittatur. Sed et si eum exauctorauerit, idest insignia militaria detraxerit: inter infames efficit, licet non addidisset ignominiae causa se eum exauctorasse. Est et quartum genus missionis, si quis euitandorum munerum causa militiam subisset. haec autem missio existimationem non laedit, ut est saepissime rescri-
3 ptum. Miles, qui lege Iulia de adulteriis fuerit damnatus, ita infamis est, ut etiam ipsa sententia eum sacramento ignominiae causa soluat. Ignominia autem missis ne-
4 que in urbe, neque alibi, ubi Imperator est, morari licet. Ait praetor, QVI IN SCAENAM PRODIERIT infamis est. Scaena est ut Labeo definit, quae ludorum faciendorum causa quolibet loco, ubi quis consistat, moueatúrque spectaculum sui praebiturus, posita sit in publico, priuatóue, uel in uico: quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. eos enim, qui quaestus causa in certamina descendunt, et omnes propter praemium in scaenam prodeuntes famosos esse Pegasus et Nerua filius responderunt.

III. GAIVS Libro primo ad Edictum Prouinciale QVI AVTem operas suas locauit ut prodiret artis ludicrae causa, neque prodit, non notatur: quia non est ea res adeo turpis, ut etiam consilium puniri debeat.

IIII. VLPIANVS Libro sexto ad Edictum ATHLETAS autem Sabinus et Cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: uirtutis enim gratia hoc facere. et generaliter ita omnes opinantur, et utile uidetur: ut neque thumelici, neque exustici, neque agitatores, nec qui aquam equis spargunt, ceteráque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deseruiunt, ignominiosi habeantur. Designatores autem, quos Graeci ΒΡΑΒΕΥΤΑΣ appellant, artem ludicram non facere Celsus probat: quia ministerium, non artem ludicram exerceant. Et sanè locus iste hodie à
1 principe non pro modico beneficio datur. Ait praetor, QVI LENOCINIVM FECERIT. Lenocinium facit qui quaestuaria mancipia habuerit. sed et qui in liberis hunc quaestum exercet, in eadem causa est. Siue autem principaliter hoc negotium gerat, siue alterius negotiationis accessione utatur: utputa si caupo fuit uel stabularius, et mancipia talia habuit ministrantia, et occasione ministerii quaestum facientia: siue balneator fuerit, uelut in quibusdam prouinciis fit, in balineis ad custodienda uestimenta conducta habent mancipia hoc genus obseruantia in officina, lenocinii poena tenebitur. Pomponius et eum, qui in seruitute peculiaria mancipia prostituta ha-
2 buit, notari post libertatem ait. Calumniator ita demum notatur, si fuerit calumniae causa damnatus: neque enim sufficit calumniatum. item praeuaricator. Praeua-

ricator autem est quasi uaricator, qui diuersam partem adiuuat prodita causa sua. quod nomen Labeo à uaria certatione tractum ait: nam qui praeuaricatur, ex utraque parte constitit: quinimmo ex aduersa. Item si qui furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, suo nomine damnatus, pactúsue erit: simili modo infames sunt:

V. PAVLVS Libro quinto ad Edictum QVONIAM intellegitur confiteri crimen qui paciscitur.

VI. VLPIANVS Libro sexto ad Edictum FVRTI accipe siue manifesti, siue nec manifesti. Sed si furti, uel aliis famosis actionibus quis condemnatus prouocauit, pendente iudicio nondum inter famosos habetur. si autem omnia tempora prouocationis lapsa sunt, retro infamis est. quamuis si iniusta appellatio eius uisa sit, hodie notari puto, non retro notatur. Si quis alieno nomine condemnatus 1
fuerit, non laborat infamia. et ideo nec procurator meus, uel defensor, uel tutor, uel curator, uel heres, furti uel ex alia simili specie condemnatus, infamia notabuntur. nec ergo si ab initio per procuratorem causa agitata est. PACTVSQVE, inquit, 2
ERIT. pactus sit, accipimus si cum pretio quantocumque pactus est: alioquin et qui precibus impetrauit ne secum ageretur, erit notatus: nec erit ueniae ulla ratio. quod est inhumanum. Qui iussu praetoris pretio dato pactus est, non notatur. Sed et si iureiurando delato iurauerit quis non deliquisse, non erit notatus: nam quodammodo innocentiam suam iureiurando adprobauit. MANDATI condemnatus. 3
Verbis edicto notatur non solùm qui mandatum suscepit, sed et is, qui fidem, quam aduersarius secutus est, non praestat. utputa fideiussi pro te et solui: mandati te si condemnauero, famosum facio. Illud planè addendum est, quòd interdum et heres 4
suo nomine damnatur, et ideo infamis fit si in deposito, uel in mandato male uersatus sit. Non tamen in tutela, uel pro socio heres suo nomine damnari potest: quia heres neque in tutelam, neque in societatem succedit: sed tantùm in aes alienum defuncti.
Contrario iudicio damnatus non erit infamis: nec immeritò. nam in contrariis 5
non de perfidia agitur, sed de calculo, qui ferè iudicio solet dirimi.

VII. PAVLVS Libro quinto ad Edictum IN ACTIONIBVS, quae ex contractu proficiscuntur licet famosae sint, et damnati notantur, attamen pactus non notatur, meritò: quoniam ex his causis non tam turpis est pactio, quam superioribus.

VIII. VLPIANVS Libro sexto ad Edictum GENERO inquit MORTVO. meritò adiecit praetor, CVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET: ne ignorantia puniatur. sed cum tempus luctus continuum est, meritò et ignoranti cedit ex die mortis mariti. et ideo si post legitimum tempus cognouit, Labeo ait ipsa die et sumere eam lugubria, et deponere.

VIIII. PAVLVS Libro quinto ad Edictum VXORES uiri lugere non compellentur. Sponsi nullus luctus est.

X. IDEM Libro octauo ad Edictum SOLET à principe impetrari ut intra legitimum tempus mulieri nubere liceat. Quae uirum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non nocet.

XI. VLPIANVS Libro sexto ad Edictum LIBERORVM autem et parentium luctus impedimento nuptiis non est. Et si talis sit maritus, quem more maiorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum intra legitimum tempus collocari: praetor enim ad id tempus se retulit, quo uir elugeretur: qui solet elugeri propter turbationem sanguinis. Pomponius eam, quae intra legitimum tempus partum ediderit, putat statim posse nuptiis se collocare: quod uerum puto. Non solent autem 1
lugeri, ut Neratius ait, hostes, uel perduellionis damnati: nec suspendiosi, nec qui manus sibi intulerunt non taedio uitae, sed mala conscientia. Si quis ergo post huiusmodi exitum mariti nuptum se collocauerit: infamia notabitur. Notatur etiam qui eam

duxit: sed si sciens: ignorantia enim excusatur non iuris, sed facti. Excusatur qui iussu eius, in cuius potestate erat, duxerit: et ipse qui passus est ducere notatur. utrumque rectè: nam et qui obtemperauit, uenia dignus est: et qui passus est ducere, notari ignominia.

XII. PAVLVS Libro quinto ad Edictum QVI IVSSV patris duxit, quamuis liberatus potestate patria eam retinuit, non notatur.

XIII. VLPIANVS Libro sexto ad Edictum QVID ergo si non ducere sit passus, sed postea quam duxit ratum habuerit? utputa initio ignorauit talem es-
1 se, postea scit: non notabitur. praetor enim ad initium nuptiarum se rettulit. Si
quis alieno nomine bina sponsalia constituerit, non notatur: nisi eius nomine consti-
tuat, quem quamue in potestate haberet. Certè qui filium uel filiam constituere pati-
2 tur, quodammodo ipse uidetur constituisse. Quod ait praetor, EODEM TEM
PORE: non initia sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendum est: sed si in
id tempus concurrant. Item si alteri sponsa, alteri nupta sit: ex sententia edicti punitur.
3 Cum autem factum notetur, etiam si cum ea quis nuptias uel sponsalia consti-
4 tuat, quam uxorem ducere uel non potest, uel fas non est: erit notatus. Ex com-
promisso arbiter infamiam non facit: quia non per omnia sententia est. Quantum ad
infamiam pertinet, multum interest in causa, quae agebatur, causa cognita aliquid pro
nuntiatum sit, an quaedam extrinsecus sunt elocuta: nam ex his infamia non iniroga-
5 tur. Poena grauior ultra legem imposita existimationem conseruat: ut et consti-
tutum est, et responsum: utputa si eum, qui parte bonorum multari debuit, praeses re
legauerit: dicendum erit duriori sententia cum eo transactum de existimatione eius:
idcircoque non esse infamem. Sed si in causa furti nec manifesti in quadruplum iudex
condemnauit, oneratum quidem reum poena aucta, nam ex furto non manifesto in
duplum conueniri debuit: uerum hanc rem existimationem ei non conseruasse. quam-
6 uis si in poena non pecuniaria eum onerasset, transactum cum eo uidetur. Crimen
stellionatus infamiam irrogat damnato, quamuis publicum non est iudicium.

XIIII. PAVLVS Libro quinto ad Edictum SERVVS, cuius nomine noxale iudicium dominus acceperit, deinde eundem liberum et heredem instituerit, ex eodem iudicio damnatus non est famosus, quia non suo nomine condemnatur: quippe cum initio lis in eum contestata non sit.

XV. VLPIANVS Libro octauo ad Edictum NOTATVR quae per calumniam uentris nomine in possessionem missa est, dum se adseuerat praegnatem,

XVI. PAVLVS Libro octauo ad Edictum CVM NON praegnas esset, uel ex alio concepisset:

XVII. VLPIANVS Libro octauo ad Edictum DEBVIT enim coërceri quae praetorem decepit. Sed ea notatur, quae cum suae potestatis esset hoc facit.

XVIII. GAIVS Libro tertio ad Edictum Prouinciale EA, QVAE falsa existimatione decepta est, non potest uideri per calumniam in possessione fuisse.

XVIIII. VLPIANVS Libro octauo ad Edictum NON ALIA autem notatur, quàm ea, de qua pronuntiatum est calumniae causa eam fuisse in possessionem missam. idque et in patre erit seruandum, qui calumniae causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem uentris nomine mitti.

XX. PAPINIANVS Libro primo Responsorum OB HAEC uerba sententiae praesidis prouinciae, CALLIDO COMMENTO VIDERIS ACCVSATIONIS INSTIGATOR FVISSE: pudor potius oneratur, quam ignominia uidetur irrogari: non enim qui exhortatur mandatoris opera fungitur.

XXI. PAVLVS Libro secundo Responsorum LVCIVS Titius crimen intendit Gaio Seio quasi iniuriam passus, atque in eam rem testationem apud praefectum praetorio recitauit: praefectus fide non habita testationis, nullam iniuriam Lu-

cium Titium passum esse à Gaio Seio pronuntiauit. quaero an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio inter infames habentur. Paulus respondit nihil proponi cur hi, de quibus quaeritur, infamium loco haberi debeant: cum non oportet ex sententia siue iusta, siue iniusta pro alio habita alium praegrauari.

XXII. MARCELLVS Libro secundo publicorum ICTVS fustium infamiam non importat: sed causa, propter quam id pati meruit: si ea fuit, quae infamiam damnato irrogat. In ceteris quoque generibus poenarum eadem forma statuta est.

XXIII. VLPIANVS Libro octauo ad Edictum PARENTES et liberi utriusque sexus, nec non et ceteri adgnati uel cognati secundum pietatis rationem, et animi sui patientiam, prout quisque uoluerit, lugendi sunt: qui autem eos non eluxit, non notatur infamia.

XXIIII. IDEM Libro sexto ad Edictum IMPERATOR Seuerus rescripsit, non offuisse mulieris famae eius quaestum in seruitute factum.

XXV. PAPINIANVS Libro secundo Quaestionum EXHEREDATum quoque filium luctum habere patris memoriae placuit. idémque et in matre iuris est, cuius hereditas ad filium non pertinet. Si quis in bello ciciderit, et si corpus eius non compareat, lugebitur.

DE PROCVRATORIBVS ET DEFENSORIBVS TIT. III.

VLPIANVS Libro nono ad Edictum

PROCVRATOR est qui aliena negotia mandatu domini administrat. Procurator autem uel omnium rerum uel unius rei esse potest, constitutus uel coram, uel per nuntium, uel per epistulam: quamuis quidam, ut Pomponius libro uicensimo quarto scribit, non putent unius rei mandatum suscipientem, procuratorem esse: sicuti ne is quidem, qui rem perferendam, uel epistulam, uel nuntium perferendum suscepit, propriè procurator appellatur. sed uerius est eum quoque procuratorem esse, qui ad unam rem datus sit. Vsus autem procuratoris perquam necessarius est: ut qui rebus suis ipsi superesse uel nolunt, uel non possunt, per alios posint uel agere, uel conueniri. Dari autem procurator et absens potest:

II. PAVLVS Libro octauo ad Edictum DVMMODO certus sit qui datus intellegetur: et is si ratum habuerit. Furiosus non est habendus absentis loco: quia in eo animus deest, ut ratum habere non posit.

III. VLPIANVS Libro nono ad Edictum ITEM et ad litem futuram et in diem, et sub condicione, et usque ad diem dari potest.

IIII. PAVLVS Libro octauo ad Edictum ET IN perpetuum.

V. VLPIANVS Libro septimo ad Edictum PRAESENS habetur et qui in hortis est.

VI. PAVLVS Libro sexto ad Edictum ET QVI in foro, et qui in urbe, et in continentibus aedificiis.

VII. VLPIANVS Libro septimo ad Edictum ET IDEO procurator eius praesenti esse uidetur.

VIII. IDEM Libro octauo ad Edictum FILIOS familias et ad agendum dare procuratorem potest, si quae sit actio, qua ipse experiri potest: non solùm si castrense peculium habeat, sed et quiuis filiusfamilias: utputa iniuriam passus, dabit ad iniuriarum actionem: si fortè neque pater praesens sit, nec patris procurator uelit experiri. et erit iure ab ipso filiofamilias procurator datus. Hoc amplius Iulianus scribit, et si filio

et si filiofamilias patri per filium eius in eadem potestate manentem fiat iniuria, neque auus praesens sit: posse patrem procuratorem dare ad ulciscendam iniuriam quam nepos absentis passus est. Ad defendendum quoque poterit filiusfamilias procuratorem dare. Sed et filiafamilias poterit dare procuratorem ad iniuriarum actionem. Nam quod ad dotis exactionem cum patre dat procuratorem, superuacuum esse Valerius Seuerus scribit: cum sufficiat patrem dare ex filiae uoluntate. sed puto si forte pater absensit uel suspectae uitae, quo casu solet filiae competere de dote actio, posse eam procuratorem dare. Ipse quoque filius procurator dari poterit et ad agendum et ad

1 defendendum. Inuitus procurator non solet dari. inuitum accipere debemus non eum tantùm qui contradicit: uerùm eum quoque qui consensisse non probatur.

2 Veterani procuratores fieri possunt. Milites autem nec si uelit aduersarius procuratores dari possunt, nisi hoc tempore litis contestatae quocumque casu praetermissum est: excepto eo qui in rem suam procurator datus est: uel qui communem causam omnis sui numeri persequatur uel suscipit: quibus talis procuratio concessa est.

3 . PROCVRATOREM AD LITEM SVSCIPIENDAM DATVM, PRO QVO CONSENTIENTE DOMINVS IVDICATVM SOLVI EXPOSVIT, praetor ait, IVDICIVM ACCIPERE COGAM. Verùm ex causa non debebit compelli. utputa inimicitiae capitales interuenerunt inter ipsum procuratorem et dominum: scribit Iulianus debere in procuratorem denegari actionem. Item si dignitas accesserit procuratori, uel reipublicae causa afuturus sit.

VIIII. GAIVS Libro tertio ad Edictum Prouinciale AVT SI ualetudinem, aut si necessariam peregrinationem alleget:

X. VLPIANVS Libro octauo ad Edictum VEL HEReditas superueniens eum occupet: uel ex alia iusta causa. Hoc amplius et si habeat praesentem dominum, non debere compelli procuratorem.

XI. PAVLVS Libro octauo ad Edictum SI TAMEN dominus cogi posit.

XII. GAIVS Libro tertio ad Edictum Prouinciale SED ETiam ex his causis dicitur aliquando cogendum procuratorem iudicium accipere: ueluti si dominus praesens non sit, et actor adfirmet tractu temporis futurum ut res pereat.

XIII. VLPIANVS Libro octauo ad Edictum SED HAEC neque passim admittenda sunt neque destricte deneganda: sed à praetore causa cognita temperanda.

XIIII. PAVLVS Libro octauo ad Edictum SI POST datum procuratorem capitales inimicitiae intercesserunt: non cogendum accipere iudicium, nec stipulationem ob rem non defensam committi: quoniam noua causa sit.

XV. VLPIANVS Libro octauo ad Edictum SI DEFVNctus sit dominus ante litem contestatam iudicatum solui stipulatione pro suo procuratore data, procurator compellendus est ad iudicium accipiendum: ita tamen si hoc dominus sciente procuratore et non contradicente fecit. quod si aliter actum est: inscium quidem procuratorem teneri satis inciuile est. Committitur autem ob rem non defensam stipulationis clausula. Qui ad communi diuidundo iudicium datus est ad agendum, item et ad defendendum uidebitur datus, duplici cautela interponenda.

XVI. PAVLVS Libro octauo ad Edictum ANTE litem contestatam libera potestas est uel mutandi procuratoris, uel ipsi domino iudicium accipiendi.

XVII. VLPIANVS Libro nono ad Edictum POST LITem autem contestatam reus qui procuratorem dedit mutare quidem eum uel in se litem transferre à uiuo procuratore uel in ciuitate manente potest: causa tamen prius cognita. Non solùm autem ipsi qui dedit procuratorem hoc permittitur: sed etiam heredi eius et ceteris successoribus. In causae autem cognitione non solum haec uersantur,

quae supra diximus in procuratore non compellendo suscipere iudicium: uerùm et aetas:

XVIII. MODESTINVS Libro decimo Pandectarum AVT RELIgionis beneficium.

XVIIII. VLPIANVS Libro nono ad Edictum ITEM si suspectus sit procurator, aut in uinculis, aut in hostium praedonúmue potestate:

XX. PAVLVS Libro octauo ad Edictum VEL IVDicio publico priuatóue, uel ualetudine, uel maiore re sua distringatur:

XXI. GAIVS Libro tertio ad Edictum Prouinciale VEL EXilio: uel si latitet, uel inimicus postea fiat:

XXII. PAVLVS Libro octauo ad Edictum AVT ADFinitate aliqua aduersario iungatur, uel heres ei existat:

XXIII. VLPIANVS Libro nono ad Edictum AVT LONga peregrinatio et aliae similes causae impedimento sint:

XXIIII. PAVLVS Libro octauo ad Edictum MVTARI debebit. uel ipso procuratore postulante.

XXV. VLPIANVS Libro nono ad Edictum QVAE omnia non solùm ex parte rei sed etiam in persona actoris obseruantur. Sed si aduersarius uel ipse procurator dicat dominum mentiri: apud praetorem haec finiri oportet. nec ferendus est procurator qui sibi adserit procurationem: nam hoc ipso suspectus est qui operam suam ingerit inuito: nisi forte purgare magis conuicium quàm procurationem exsequi maluit. et hactenus erit audiendus si dicat se procuratione quidem carere uelle, sed si id inlaesa existimatione sua fiat. Ceterum ferendus erit pudorem suum purgans. Planè si dicat in rem suam se procuratorem datum et hoc probauerit: non debet carere propria lite. Item si retentione aliqua procurator uti uelit, non facilè ab eo lis erit transferenda.

XXVI. PAVLVS Libro octauo ad Edictum NISI dominus ei soluere paratus sit.

XXVII. VLPIANVS Libro nono ad Edictum IN CAVSAE cognitione etiam hoc uersabitur, ut ita demum transferri à procuratore iudicium permittatur si quis omnia iudicii ab eo transferre paratus sit. ceterum si uelit quaedam transferre quaedam relinquere: iustè procurator hanc constantiam recusabit. Sed haec ita, si mandato domini procurator egit. ceterum si mandatum non est: cum neque in iudicium quicquam deduxerit, nec tu ea comprobasti: quae inuito te acta sunt tibi non praeiudicant. idéoque translatio earum litium non est tibi necessaria, ne alieno facto onereris. Haec autem cognitio procuratoris mutandi praetoris est. Si ex parte actoris litis translatio fiat: dicimus committi iudicatum solui stipulationem à reo factam. ídque et Neratius probat et Iulianus, et hoc iure utimur: scilicet si dominus satis accepit. sed et si procurator satis accepit, et transferatur iudicium in dominum: uerius est committi, et ex stipulatu actionem à procuratore in dominum transferri. sed et si à domino uel à procuratore in procuratorem iudicium transferatur: non dubitat Marcellus quin committatur stipulatio. et haec uera sunt. Et licet procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda utilis ex stipulatu actio, directa penitus tollenda.

XXVIII. IDEM Libro primo Disputationum SI PROcurator meus iudicatum solui satis acceperit, mihi ex stipulatu actio utilis est sicuti iudicati actio mihi indulgetur. sed et si egit procurator meus ex ea stipulatione me inuito, nihilo minus tamen mihi ex stipulatu actio tribuetur. quae res facit ut procurator meus ex stipulatu agendo exceptione debeat repelli: sicuti cum agit iudicati non in rem suam datus, nec ad eam rem procurator factus. Per contrarium autem si procurator meus iudicatum solui satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur. Sed et si defensor meus satisdederit, in me ex stipulatu actio non datur: quia nec iudicati mecum agi potest.

XXVIIII. IDEM Libro nono ad Edictum SI ACTOR malit do-
minum potius conuenire quàm eum qui in rem suam procurator est: dicendum est
ei licere.

XXX. PAVLVS Libro primo sententiarum ACTORIS procurator
non in rem suam datus propter impensas quas in litem fecit potest desiderare ut sibi
ex iudicatione satisfiat si dominus litis soluendo non sit.

XXXI. VLPIANVS Libro nono ad Edictum SI QVIS cum procu-
ratorio nomine condemnatus esset, heres extiterit domino litis: iudicati actionem non
rectè recusabit. hoc si ex asse. sin autem ex parte heres extiterit et totum soluerit; siqui
dem ei mandatum est hoc quoque ut soluat, mandati actionem aduersus coheredes ha
bebit. si non sit mandatum: negotiorum gestorum actio datur. quod est et si heres pro
1 curator non exstiterit et soluerit. Vnius litis plurium personarum, plures dari pro
2 curatores non est prohibitum. Iulianus ait eum qui dedit diuersis temporibus pro
curatores duos: posteriorem dando priorem prohibuisse uideri.

XXXII. PAVLVS Libro octauo ad Edictum PLVRIBVS procura-
toribus insolidum simul datis occupantis melior condicio erit: ut posterior non sit in
eo, quod prior petit, procurator.

XXXIII. VLPIANVS Libro nono ad Edictum SERVVM quoque
et filiumfamilias procuratorem posse babere aiunt. et quantum ad filiumfamilias ue-
rum est: in seruo subsistimus. et negotia quidem peculiaria serui posse gerere aliquem
et hoc casu procuratorem eius esse admittimus, quod et Labeoni uidetur: actionem
1 autem intendere uetamus. Eum nerò qui de statu suo litigat procuratorem ha-
bere posse non dubitamus: non solùm in administratione rerum sed etiam in actioni-
bus, quae ei uel aduersus eum competant: ex possessione siue seruitutis, siue libertatis
de suo statu litigat. Ex contrario quoque eum procuratorem dari posse manifestum
2 est. Publicè utile est absentes à quibuscumque defendi: nam et in capitalibus iudi
ciis defensio datur. Vbicumque itaque absens quis damnari potest, ibi quemuis uerba
pro eo facientem et innocentiam excusantem audiri aequum est, et ordinarium admit
3 tere: quod ex rescripto Imperatoris nostri apparet. Ait praetor, CVIVS NO
MINE QVIS ACTIONEM DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI
BONI ARBITRATV DEFENDAT: ET EI QVO NOMINE AGET, ID
RATVM HABERE EVM AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI
ARBITRATV SATISDET. Aequum praetori uisum est eum qui alicuius nomi-
ne procurator experitur, eundem etiam defensionem suscipere. Si quis in rem suam
procurator interueniat, adhuc erit dicendum debere eum defendere: nisi fortè ex ne-
cessitate fuerit factus.

XXXIIII. GAIVS Libro tertio ad Edictum Prouinciale SI QVIS in
rem suam procuratorio nomine agit, ueluti emptor hereditatis: an debeat inuicem uen
ditorem defendere? et placet si bona fide et non in fraudem eorum, qui inuicem agere
uellent, gestum sit negotium: non oportere eum inuicem defendere.

XXXV. VLPIANVS Libro nono ad Edictum SED ET hae perso-
nae procuratorum debebunt defendere, quibus sine mandatu agere licet: utputa libe-
1 ri licet sint in potestate. Item parentes, et fratres, et adfines, et liberti. Patro-
nus libertum et per procuratorem ut ingratum accusare potest: et libertus per procu
ratorem respondere. Non solùm autem si actio postuletur à procuratore, sed et
praeiudicium, uel interdictum: uel si stipulatione legatorum, uel damni infecti uelit ca
ueri: debebit absentem defendere in competenti tribunali et eadem prouincia. Ce-
terum cogi eum etiam in prouincia de Roma abire, uel econtrario: uel à prouincia in
2 aliam prouinciam, et defendere: durum est. Defendere autem est id facere quod
dominus in litem faceret; et cauere idoneè. nec debebit durior condicio procurato-
ris fieri, quàm est domini: praeterquam in satisdando. Praeter satisdationem pro-

curator ita defendere uidetur, si iudicium accipiat. unde quaesitum est apud Iulianum, an compellatur, an uerò sufficiat ob rem non defensam stipulationem committi. et Iulianus scribit libro tertio digestorum compellendum accipere iudicium : nisi et agendum causa cognita recusauerit, uel ex iusta causa remotus fuerit. Defendere uidetur procurator, et si in possessionem uenire patiatur cum quis damni infecti satis, uel legatorum desideret :

XXXVI. PAVLVS Libro octauo ad Edictum VEL IN operis noui nuntiatione. Sed et si seruum ex causa noxali patiatur duci, defendere uidetur : ita tamen ut in his omnibus ratam rem dominum habiturum caueat.

XXXVII. VLPIANVS Libro nono ad Edictum OMNIVM autem actionum nomine debet defendere, etiam earum quae in heredem non dantur. Vnde est quaesitum si aduersarius plures intendat actiones, et in singulas singuli existant defensores suscipere parati : uideri eum rectè defendi Iulianus ait. quo iure nos uti Pomponius scribit.

XXXVIII. IDEM Libro quadragensimo ad Edictum NON TAmen eousque procedendum erit, ut si decem milia petantur, et exstant duo defensores parati in quina defendere : audiantur.

XXXVIIII. IDEM Libro nono ad Edictum NON SOLum autem in actionibus et interdictis et in stipulationibus debet dominum defendere : uerum in interrogationibus quoque : ut in iure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus. an igitur heres sit absens respondere debebit : et si responderit uel tacuerit, tenebitur. Qui alieno nomine agit quamcumque actionem, id ratum ha- 1
biturum eum, ad quem ea res pertinebit, cauere debet. Sed interdum licet suo nomine procurator experiatur, tamen de rato debebit cauere, ut Pomponius libro uicensimo quarto scribit. utputa iusiurandum procuratori rettulit, iuraBit absenti dari oportere : agit hoc iudicio suo nomine propter suum iusiurandum : neque enim haec actio domino competere potuit. sed debebit de rato cauere. Sed et si procuratori constitutum est, et ex ea causa agat : dubitandum non est quin locus sit de rato cautioni : idque Pomponius scribit. Quaeritur apud Iulianum utrum dominum solum ratam rem 2
habere debet satisdare, an etiam ceteros creditores. et ait dumtaxat de domino cauendum. nec illis uerbis, AD QVEM EA RES PERTINET, creditores contineri; nam nec ipsi domino haec incumbebat cautio. Si de dote agat pater, cauere debet 3
ratam rem filiam habituram. sed et defendere eam debet, ut et Marcellus scribit. Si 4
pater filii nomine iniuriarum agat : cum duae sint actiones una patris altera filii : cessat de rato cautio. Si status controuersiam cui faciat procurator : siue ex serui- 5
tute in libertatem aduersus eum quis litiget, siue ipse ex libertate in seruitutem petat : debet cauere ratam rem dominum habiturum. et ita edicto scriptum est, ut ex utroque latere quasi actor habeatur. Est et casus, quo quis eiusdem actionis nomine et de 6
rato caueat, et iudicatum solui. utputa postulata est cognitio de in integrum restitutione, cum minor circumscriptus in uenditione diceretur : alterius procurator existit : debet cauere hic procurator et ratam rem dominum habiturum : ne fortè dominus reuersus uelit quid petere : item iudicatum solui : ut si quid fortè propter hanc restitutionem in integrum praestari adulescenti debeat, hoc praestetur. et haec ita Pomponius libro uicensimo quinto ad edictum scribit. Item ait si suspectus tutor postuletur, de 7
fensorem eius oportere etiam de rato cauere : ne reuersus ille uelit retractare quod actum est. Sed non facilè per procuratorem quis suspectus accusabitur : quoniam famae causa est : nisi constet ei à tutore mandatum nominatim : aut si etiam absente tutore, quasi non defenderetur, praetor erat cogniturus.

XL. IDEM Libro nono ad Edictum POMPONIVS scribit non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum non posse desiderare ait : nisi, ut Iulianus ait,

causa cognita : id est si et nominatim ei mandatum sit, et pater ualetudine uel alia iusta
1 causa impediatur. Si stipuletur procurator damni infecti, uel legatorum : debebit
2 de rato cauere. Sed et is, qui quasi defensor in rem actione conuenitur, praeter so
litam satisdationem iudicatum solui etiam de rato debet cauere. quid enim si in hoc iu
dicio rem meam esse pronuntietur : reuersus ille, cuius defensor extiterat, uelit fun-
dum uindicare : nónne ratum non uidebitur habere quod iudicatum est? denique si
uerus procurator extitisset, uel ipse praesens causam suam egisset, et uictus esset : si à me
uindicaret, exceptione rei iudicatae summoueretur. et ita Iulianus libro quinquagensi
mo digestorum scribit. nam cum iudicatur rem meam esse, simul iudicatur illius non
3 esse. Ratihabitionis autem satisdatio ante litis contestationem à procuratore exi
4 gitur. ceterum semel lite contestata non compelletur ad cautionem. In his autem
personis, in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si fortè euidens sit contra
uoluntatem eos experiri eorum, pro quibus interueniunt : debere eos repelli. Ergo
non exigimus ut habeant uoluntatem uel mandatum, sed ne contraria uoluntas probe-
tur : quamuis de rato offerant cautionem.

XLI. PAVLVS Libro nono ad Edictum FEMINAS pro parentibus
agere interdum permittetur causa cognita: si fortè parentes morbus aut aetas impediat
nec quemquam, qui agat, habeant.

XLII. IDEM Libro octauo ad Edictum LICET in popularibus actio
nibus procurator dari non possit. Tamen dictum est, meritò eum qui de uia publica
agit et priuato damno ex prohibitione adficitur, quasi priuatae actionis dare posse pro
curatorem. multò magis dabit ad sepulchri uiolati actionem is, ad quem ea res perti-
1 net. Ad actionem iniuriarum ex lege Cornelia procurator dari potest : nam et si
2 pro publica utilitate exercetur, priuata tamen est. Ea obligatio, quae inter domi
num et procuratorem consistere solet, mandati actionem parit. aliquando tamen non
contrahitur obligatio mandati : sicut euenit cum in rem suam procuratorem praesta-
mus, eóque nomine iudicatum solui promittimus : nam si ex ea promissione aliquid
praestiterimus, non mandati, sed ex uendito si hereditatem uendidimus, uel ex pristi-
na causa mandati agere debemus : ut sit cum fideiussor reum procuratorem dedit.
3 Is cui hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est, heredem iure dabit pro
curatorem. Sed et dominum pignoris creditor rectè dabit procuratorem ad Seruia-
4 nam. Porro si uni ex reis credendi constitutum sit, ísque alium in constitutam
pecuniam det : non negabimus posse dare. Sed et ex duobus reis promittendi alter
5 alterum ad defendendum procuratorem dabit. Si plures heredes sint, et familiae
herciscundae, aut communi diuidundo agatur, pluribus eundem procuratorem non
est permittendum dare : quoniam res expediri non potest circa adiudicationes, et con
demnationes. planè permittendum dare, si uni coheredi plures heredes existant.
6 Reo latitante post litem contestatam, ita demum fideiussores eum defendere uide-
buntur, si uel unus ex his eum pro solido defendat, uel omnes : uel qui ex his unum de
derint, in quem iudicium transferetur.

XLIII. IDEM Libro nono ad Edictum MVTVS et surdus per eum
modum, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur. fortitan et ipsi dan
1 tur : non quidem ad agendum, sed ad administrandum. Cum quaeretur an ali-
qui procuratorem habere liceat, inspiciendum erit an non prohibeatur procuratorem
2 dare : quia hoc edictum prohibitorium est. In popularibus actionibus, ubi quis
quasi unus ex populo agit, defensionem ut procurator praestare cogendus non est.
3 Is qui curatorem alicui praesenti petat, non aliter audietur nisi adulto consentien-
4 te. quòd si absenti : ratam rem eum habiturum necesse habet dare. Poena non de
5 fendentis procuratoris haec est, ut denegetur ei actio. Si procurator agat, et prae
6 sens sit absentis seruus : Atilicinus ait seruo cauendum, non procuratori. Qui non
cogitur defendere absentem, tamen si iudicatum solui satisdedit defendendi absentis

gratia: cogendnm procuratorem iudicinm accEpere,ne decipiatur is qui satis accepit. nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisdationem cogi. Labeo causa cognita temperandum: et si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum. Quòd si aut adfinitas dirempta sit,aut inimicitiae intercesserint, aut bona absentis possideri coeperint,

XLIIII. VLPIANVS Libro septimo Disputationum VEL SI longinquo sit afuturus, uel alia iusta causa interuenerit:

XLV. PAVLVS Libro nono ad Edictum NON COGendum. Sabinus autem nullas praetoris partes esse ad compellendum defendere, sed ex stipu- 1
latu ob rem non defensam agi posse, ac si iustas causas habeat cur iudicium accipere nolit, fideiussores non teneri: quia uir bonus arbitraturus non fuerit nt qui iustam excusationem adferret, defendere cogeretur. Sed et si satis non dedit, sed repromittenti ei creditum est: idem statuendum est. Qui ita de publico agunt ut et priuatum 2
commodum defendant, causa cognita permittuntur procuratorem dare. et postea alius agens exceptione repelletur. Si procuratori opus nouum nuntiatum sit, isque interdicto utatur, NE EI VIS FIAT AEDIFICANTI: defensoris partes eum sustinere, nec compelli cauere ratam rem dominum habiturum Iulianus ait. Et si satisdederit: non animaduerto, inquit Iulianus, quo casu stipulatio committatur.

XLVI. GAIVS Libro tertio ad Edictum Prouinciale QVI PROprio nomine iudicium accepisset, si uellet procuratorem dare, in quem actor transferat iudicium: audiri debet, sollemniterque pro iudicatum solui satisdatione cauere.. Ei 1
qui defendit eum,cuius nomine ipse non agat, liberum est uel in unam rem defendere.

Qui alium defendit, satisdare cogitur: nemo enim alienae litis idoneus defensor 2
sine satisdatione intellegitur. Item quaeritur, si iudicium acceperat defensor, et 1
actor in integrum restitutus sit: an cogendus sit restitutorium iudicium accipere.et magis placet cogendum. Procurator ut in ceteris quoque negotiis gerendis, ita et in 4
litibus ex bona fide rationem reddere debet. Itaque quod ex lite consecutus erit siue principaliter ipsius rei nomine,siue extrinsecus ob eam rem: debet mandati iudicio restituere. usque adeo, ut et si per errorem, aut iniuriam iudicis non debitum consecutus fuerit: id quoque reddere debeat. Item contra,quod ob rem iudicaeam procurator soluerit, contrario mandati iudicio reciperare debet. poenam antem, quam ex suo delicto praestitit,reciperare non debet. Litis impendia bona fide facta uel ab 5
actoris procuratore uel à rei, debere ei restitui aequitas suadet. Si duobus man- 6
data sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mandatoris: an alter cum eo recte acturus sit?et utique recte:non enim ob id minus procurator intellegitur,quòd is quoque cum quo agitur procurator sit.

XLVII. IVLIANVS Libro quarto ad Vrseium Ferocem QVI DVOS procuratores omnium rerum suarum relinquit, nisi nominatim praecepit ut alter ab altero pecuniam petat, non uidetur mandatum utrilibet eorum dedisse.

XLVIII. GAIVS Libro tertio ad Edictum Prouinciale ITAQVE si hoc specialiter mandatum est: tunc excipiente eo cum quo agitur, SI NON MIHI MANDATVM SIT VT A DEBITORIBVS PETEREM: actorem ita debere replicare, AVT SI MIHI MANDATVM EST VT A TE PETEREM.

XLVIIII. PAVLVS Libro quinquagensimo quarto ad Edictum IGNORANTIS domini condicio deterior per procuratorem fieri non debet.

L. GAIVS Libro uicensimo secundo ad Edictum prouinciale QVACVMQVE ratione procurator tuus à me liberatus est, id tibi prodesse debet.

LI. VLPIANVS Libro sexagensimo ad Edictum. MINOR uigintiquinque annis si defensor existat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus non est: quia et ipsi et fideiussoribus eius per in integrum restitutionem succurritur.. Quoniam tamen defendere est eandem uicem quam reus subire: defen-

sor mariti in amplius quàm maritus facere possit, non est condemnandus. Is qui suscepit defensionem, et si locupletissimus est,

LII. PAVLVS Libro quinquagensimo septimo ad Edictum ET SI consularis sit:

LIII. VLPIANVS Libro sexagensimo ad Edictum NON VIDetur defendere, nisi satisdare fuerit paratus.

LIIII. PAVLVS Libro quinquagensimo ad Edictum NEQVE femina, neque miles, neque qui reipublicae causa afuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut inuitus iudicium pati non potest, idoneus defensor intellegitur. Tutores qui in aliquo loco administrauerunt, eodem loco et defendi debent.

LV. VLPIANVS Libro sexagensimo quinto ad Edictum PROCVRATORE in rem suam dato, praeferendus non est dominus procuratoris in litem mouendam, uel pecuniam suscipiendam: qui enim suo nomine utiles actiones habet, rite eas intendit.

LVI. IDEM Libro sexagensimo sexto ad Edictum AD REM mobilem petendam datus procurator, ad exhibendum rectè aget.

LVII. IDEM Libro septuagensimo quarto ad Edictum QVI PROcuratorem dat ut confestim agat, is intellegendus est permittere procuratori et postea litem peragere. Si quis remisit exceptionem procuratoriam, non poterit ex paenitentia eam opponere.

LVIII. PAVLVS Libro septuagensimo primo ad Edictum PROCVRator, cui generaliter libera administratio rerum commissa est, potest exigere, aliud pro alio permutare.

LVIIII. IDEM Libro decimo ad Plautium SED ET id quoque ei mandari uidetur, ut soluat creditoribus.

LX. IDEM Libro quarto Responsorum MANDATO generali non contineri etiam transactionem decidendi causa interpositam. et ideo si postea is, qui mandauit, transactionem ratam non habuit: non posse eum repelli ab actionibus exercendis.

LXI. IDEM Libro primo ad Plautium PLAVTIVS ait: procuratorem damnatum non debere conueniri, nisi aut in rem suam datus esset, aut optulisset se, cum sciret cautum non esse, omnibus placuit. Idem erit obseruandum et si defensoris loco cum satisdatione se liti optulerit.

LXII. POMPONIVS Libro secundo ex Plautio AD LEGAtum petendum procurator datus si interdicto utatur aduersus heredem DE TABVLIS EXHIBENDIS: procuratoria exceptio, quasi non et hoc esset ei mandatum, non obstat.

LXIII. MODESTINVS Libro sexto Differentiarum PROCVRAtor totorum bonorum, cui res administrandae mandatae sunt, res domini neque mobiles, uel immobiles, neque seruus sine speciali domini mandatu alienare potest: nisi fructus aut alias res, quae facilè corrumpi possunt.

LXIIII. IDEM Libro tertio Regularum IS, CVIVS nomine defensor exstitit, si ante litem contestatam in praesentia fuerit, et postulet suo nomine litem suscipere: causa cognita audiendus est.

LXV. IDEM Libro singulari de Eurematicis SI PROcuratorem absentem dominus satisdatione releuare uelit, litteras suas ad aduersarium derigere debebit, quibus significet quem aduersus eum procuratorem, et in qua causa fecerit: ratúmque se habiturum quod cum eo actum sit. hoc enim casu litteris eius adprobatis uelut praesentis procuratorem interuenire intellegendum est. Itaque et si postea mutata uoluntate procuratorem esse noluerit: tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

LXVI. PAPINIANVS Libro nono Quaestionum SI IS qui Stichum uel Daman, utrum eorum ipse uellet, stipulatus est: et ratum habeat quòd alterum procuratorio nomine Titius petit: facit ut res in iudicium deducta uideatur, et stipulationem consumit.

LXVII IDEM Libro secundo Responsorum PROCVRATOR, qui pro euictione praediorum, quae uendidit, fidem suam adstrinxit, et si negotiAgere desierit, obligationis tamen onere praetoris auxilio non leuabitur: nam procurator, qui pro domino uinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat.

LXVIII. IDEM Libro tertio Responsorum QVOD PROcurator ex re domini, mandato non refragante stipulatur, inuito procuratore dominus petere potest.

LXVIIII. PAVLVS Libro tertio Responsorum PAVLVS respondit etiam eum, qui ad litem suscipiendam procuratorem dedit, causae suae adesse non prohiberi.

LXX. SCAEVOLA Libro primo Responsorum PATER filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium creditorem suum, is administrata tutela reliquit fratrem suum heredem: qui et ipse decessit, et per fideicommissum nomen debitoris Titio reliquit: eique mandatae sunt actiones ab heredibus. quaero cum tam tutelae actio, quàm pecuniae creditae ex hereditate Sempronii descendant, an non aliter mandata actio ei detur, quàm si defendat heredes, à quibus ei actiones mandatae sunt. respondi, debere defendere.

LXXI. PAVLVS Libro primo Sententiarum ABSENS reus causas absentiae (per) procuratorem reddere potest.

LXXII. IDEM Libro primo Manualium PER PROCuratorem non semper adquirimus actiones sed retinemus: ueluti si reum conueniat intra legitimum tempus: uel si prohibeat opus nouum fieri, ut interdictum nobis utile sit QVOD VI AVT CLAM: nam et hic pristinum ius nobis conseruet.

LXXIII. IDEM Libro singulari de Officio adsessorum SI REVS paratus sit ante litem contestatam pecuniam soluere, procuratore agente quid fieri oportet? nam iniquum est cogi eum iudicium accipere, propter quod suspectus uideri potest qui praesente domino non optulit pecuniam. quid si tunc facultatem pecuniae non habuit? numquid cogi debeat iudicium accipere? quid enim si et famosa sit actio? Sed hoc constat, ut ante litem contestatam praeses iubeat in aede sacra pecuniam deponi: hoc enim fit et in pupillaribus pecuniis. quòd si lis contestata est: hoc omne officio iudicis dirimendum est.

LXXIIII. VLPIANVS Libro quarto Opinionum NEC CIVitatis actor negotium publicum per procuratorem agere potest.

LXXV. IVLIANVS Libro tertio Digestorum QVI ABsentem emptorem eundémque possessorem fundi defendebat, et iudicium nomine eius accipiebat, postulabat à uenditore fundi ut ab eo defenderetur: uenditor desiderabat caueri sibi ratam rem emptorem habiturum: puto eum uenditori de rato satisdare debere: quia si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere, et cogi uenditorem rursus defendere.

LXXVI. IDEM Libro quinto ad Minicium TITIVS cum absentem defenderet, satisdedit: et prius quàm iudicium acciperet desiit reus soluendo esse: quam ob causam defensor recusabat iudicium in se reddi oportere. quaero an id ei concedi oporteat. Iulianus respondit, defensor cum satisdedit, domini loco habendus est. nec multum ei praestaturus est praetor, si eum non coëgerit iudicium accipere: cum ad fideiussores eius iri posset: et hi quidquid praestiterint, à defensore consecuturi sint.

LXXVII. PAVLVS Libro quinquagensimo septimo ad Edictum OMNIS qui defenditur, boni uiri arbitratu defendendus est.

LXXVIII. AFRICANVS Libro sexto Quaestionum ET IDEO non potest uideri boni arbitratu litem defendere is qui actorem frustrando efficiat ne ad exitum controuersia deducatur. Ad duas res petendas procurator datus si unam rem petat, exceptione non excluditur: et rem in iudicium deducit.

QVOD CVIVSCVMQVE VNIVERSITATIS NOMINE VEL CONTRA EAM AGATVR TIT. IIII.

GAIVS Libro tertio ad Edictum Prouinciale

NEQVE societas, neque collegium, neque huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur: nam et legibus et senatusconsultis et principalibus constitutionibus ea res coërcetur. Paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: ut ecce uectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere: uel aurifodinarum, uel argentifodinarum, et salinarum. Item collegia Romae certa sunt, quorum corpus senatusconsultis atque constitutionibus principalibus confirmatum est: ueluti pistorum, et quorundam
1 aliorum, et nauiculariorum, qui et in prouinciis sunt. Quibus autem permissum
est corpus habere collegii, societatis, siue cuiusque alterius eorum nomine proprium est, ad exemplum reipublicae habere res communes, arcam communem, et actorem siue syndicum: per quem tamquam in republica quod communiter agi fierique oporteat, agatur fiat. Quod si nemo eos defendat: quod eorum commune erit, possideri: et si admoniti non excitentur ad sui defensionem, uenire se iussurum proconsul ait. Et quidem non esse actorem uel syndicum tunc quoque intellegimus, cum is absit, aut ualetudine impediatur, aut inhabilis sit ad agendum. Et si extraneus defendere uelit uniuersitatem, permittit proconsul, sicut in priuatorum defensionibus obseruatur: quia eo modo melior condicio uniuersitatis fit.

II. VLPIANVS Libro octauo ad Edictum SI MVNICIPES uel aliqua uniuersitas ad agendum det actorem, non erit dicendum quasi à pluribus datum sic haberi; hic enim pro republica uel uniuersitate interuenit, non pro singulis.

III. IDEM Libro nono ad Edictum NVLLI permittetur nomine ciuitatis uel curiae experiri, nisi ei cui lex permittit aut lege cessante ordo dedit, cum duae partes adessent aut amplius quàm duae.

IIII. PAVLVS Libro nono ad Edictum PLANE ut duae partes decurionum adfuerint, is quoque, quem decernent, numerari potest.

V. VLPIANVS Libro octauo ad Edictum ILLVD notandum Pomponius ait, quod et patris suffragium filio proderit, et filii patri.

VI. PAVLVS Libro nono ad Edictum ITEM eorum, qui in eiusdem potestate sunt: quasi decurio enim hoc dedit, non quasi domestica persona. Quod et in honorum petitione erit seruandum: nisi lex municipii uel perpetua consuetudo
1 prohibeat. Si decuriones decreuerunt actionem per eum mouendam, quem duumuiri elegerint: is uidetur ab ordine electus, et ideo experiri potest. parui enim refert ipse ordo elegerit, an is cui ordo negotium dedit. Sed si ita decreuerint, ut quaecumque incidisset controuersia, eius petendae negotium Titius haberet: ipso iure id decretum nullius momenti esse: quia non possit uideri de ea re, quae adhuc in controuersia non sit, decreto datam persecutionem. Sed hodie haec omnia per syndicos solent se-
2 cundum locorum consuetudinem explicari. Quid si actor datus, postea decreto decurionum prohibitus sit? an exceptio ei noceat? et puto sic hoc accipiendum, ut ei
3 permissa uideatur, cui et permissa durat. Actor uniuersitatis si agat, compellitur
etiam defendere: non autem compellitur cauere de rato. Sed interdum si de decreto

dubitetur, puto interponendam et de rato cautionem. Actor itaque iste procuratoris partibus fungitur: et iudicati actio ei ex edicto non datur, nisi in rem suam datus sit: et constitui ei potest. Ex isdem causis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam procuratoris. Actor etiam filiusfamilias dari potest.

VII. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum SICVT municipum nomine actionem praetor dedit, ita et aduersus eos instissime edicendum putauit. Sed et legato qui in negotium publicum sumptum fecit puto dandam actionem in municipes. Si quid uniuersitati debetur, singulis non debetur: nec quod debet uniuersitas, singuli debent. In decurionibus uel aliis uniuersitatibus nihil refert utrum omnes idem maneant, an pars maneat, uel omnes immutati sint. Sed si uniuersitas ad unum redit, magis admittitur posse eum conuenire et conueniri: cum ius omnium in unum reciderit, et stet nomen uniuersitatis.

VIII. IAVOLENVS Libro quintodecimo ex Casio AN CIVITATES si per eos qui res earum administrant non defenduntur: nec quicquam est corporale reipublicae quod possidetur: per actiones debitorum ciuitatis, agentibus satisfieri oportet.

VIIII. POMPONIVS Libro tertiodecimo ad Sabinum SI TIBI cum municipibus hereditas communis erit: familiae herciscundae iudicium inter uos redditur. Idémque dicendum est in finium regundorum, et aquae pluuiae arcendae iudicio.

X. PAVLVS Libro primo Mannalium CONSTITVI potest actor etiam ad operis noui nuntiationem, et ad stipulationes interponendas: ueluti legatorum, damni infecti, iudicatum solui: quamuis seruo potius ciuitatis caueri debeat. sed et si actori cautum fuerit, utilis actio administratori rerum ciuitatis dabitur.

DE NEGOTIIS GESTIS TIT. V.

VLPIANVS Libro decimo ad Edictum

HOC EDICtum necessarium est: quoniam magna utilitas absentium uersatur ne indefensi rerum possessionem aut uenditionem patiantur, uel pignoris distractionem, uel poenae committendae actionem, uel iniuria rem suam amittant.

II. GAIVS Libro tertio ad Edictum Prouinciale SI QVIS absentis negotia gesserit licet ignorantis: tamen quidquid utiliter in rem eius impenderit, uel etiam ipse se in re absentis alicui obligauerit: habeat eo nomine actionem. Itaque eo casu ultro citróque nascitur actio, quae appellatur negotiorum gestorum. Et sané sicut aequum est ipsum actus sui rationem reddere: et eo nomine condemnari quidquid uel non ut oportuit gessit, uel ex his negotiis retinet; ita ex diuerso instum est si utiliter gessit praestari ei quidquid eo nomine uel abest ei, uel afuturum est.

III. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum AIT praetor, SI QVIS NEGOTIA ALTERIVS, SIVE QVIS NEGOTIA, QVAE CVIVS QVE CVM IS MORITVR FVERINT; GESSERIT: IVDICIVM EO NOMINE DABO. Haec uerba SI QVIS, sic sunt accipienda, SIVE QVAE: nam et mulieres negotiorum gestorum agere posse et conueniri non dubitatur: NEGOTIA sic accipe: siue unum siue plura. ALTERIVS inquit. et hoc ad utrumque sexum refertur. Pupillus sané si negotia gesserit, post rescriptum Diui Pii etiam conueniri potest in id quod factus est locupletior, agendo autem compensationem eius quod gessit patitur. Et si furiosi negotia gesserim: competit mihi aduersus eum negotiorum gestorum actio. Curatori autem furiosi uel furiosae aduersus eum eámue

dandam actionem Labeo ait. Haec uerba, SIVE QVIS NEGOTIA, QVAE CVIVSQVE CVM IS MORITVR FVERINT, GESSERIT: significant illud tempus, quo quis post mortem alicuius negotia gessit. de quo fuit necessarium edicere: quoniam neque testatoris iam defuncti, neque heredis qui nondum adiit, negotium gessisse uidetur. Sed si quid accessit post mortem, utputa partus, et fetus, et fructus, uel si quid serui adquisierint: et si ex his uerbis non continentur, pro adiecto tamen debent accipi. Haec autem actio cum ex negotio gesto oriatur, et heredi et in he-
3 redem competit. *Si exsecutor à praetore in negotio meo datus dolum mihi fecerit, dabitur mihi aduersus eum actio*. Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo uersari: nam si affectione coactus ne bona mea distrahantur negotiis te meis optuleris: aequissimum esse dolum dumtaxat te praestare.
4 quae sententia habet aequitatem. Hac actione tenetur non solùm is qui sponte et nulla necessitate cogente immiscuit se negotiis alienis et ea gessit: uerùm et is qui
5 aliqua necessitate urguente uel necessitatis suspicione gessit. Apud Marcellum libro secundo digestorum quaeritur, si cum proposuissem negotia Titii gerere, tu mihi mandaueris ut geram: an utraque actione uti possim. et ego puto utramque locum habere: quemadmodum ipse Marcellus scribit si fideiussorem accipero negotia gesturus: nam et hic dicit aduersus utrumque esse actionem.

IIII. IDEM Libro quadragensimo quinto ad sabinum SED VIDEamus an fideiussor hic habere aliquam actionem possit. et uerum est negotiorum gestorum eum agere posse, nisi donandi animo fideiussit.

V. IDEM Libro decimo ad Edictum ITEM si cum putaui à te mihi mandatum, negotia gessi: et hic nascitur negotiorum gestorum actio, cessante mandati actione. Idem est etiam si pro te fideiussero dum puto mihi à te mandatum esse. Sed et si cum putaui Titii negotia esse cum essent Sempronii, ea gessi: solus Sempronius mihi actione negotiorum gestorum tenetur.

VI. IVLIANVS Libro tertio Digestorum scribit SI PVPILLI tui negotia gessero non mandatu tuo, sed ne tutelae iudicio tenearis: negotiorum gestorum
1 te habebo obligatum. sed et pupillum: modo si locupletior fuerit factus. Item si procuratori tuo mutuam pecuniam dedero tui contemplatione ut creditorem tuum uel pignus tuum liberet: aduersus te negotiorum gestorum habebo actionem. aduersus eum cum quo contraxi nullam. Quid tamen si à procuratore tuo stipulatus sum? potest dici superesse mihi aduersus te negotiorum gestorum actionem: quia ex abundanti hanc stipulationem interposui. Si quis pecuniam uel aliam quandam rem ad me perferendam acceperit: quia meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio aduersus eum competit. Sed et si quis negotia mea gessit non mei contemplatione sed sui lucri causa: Labeo scripsit suum eum potius quàm meum negotium gessisse: qui enim depraedandi causa accedit, suo lucro non meo commodo studet. sed nihilo minus immo magis et is tenebitur negotiorum gestorum actione. Ipse tamen si circa res meas aliquid impenderit: non in id quod ei abest, quia improbe ad negotia mea accessit, sed in quod ego locupletior factus sum habet contra me actionem.
3 Si quis ita simpliciter uersatus est, ut suum negotium in suis bonis quasi meum gesserit: nulla ex utroque latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patiatur. Quòd si et suum et meum quasi meum gesserit: in meum tenebitur. nam et si cui mandauero ut meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune: dicendum esse Labeo
4 ait si et tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri. Si quis quasi seruus meus negotium meum gesserit, cum esset uel libertus uel ingenuus: dabitur ne-
5 gotiorum gestorum actio. Sed si ego tui filii negotia gessero uel serui: uideamus an tecum negotiorum gestorum habeam actionem. et mihi uidetur uerum quod Labeo distinguit, et Pomponius libro uicensimo sexto probat: ut siquidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis. quòd si amicitia filii tui uel serui,

uel eorum contemplatione: aduersus patrem uel dominum de peculio dumtaxat dandam actionem. Idémque est et si sui iuris esse eos putaui. Nam et si seruum non necessarium emero filio tuo et tu ratum habueris: nihil agitur ratihabitione. Eodem loco Pomponius scribit hoc adiecto: quòd putat et si nihil sit in peculio, quoniam plus patri dominóue debetur, et in patrem dandam actionem in quantum locupletior ex mea administratione factus sit. Sed si hominis liberi qui tibi bona fide seruiebat 6
negotia gessero: siquidem putans tuum esse seruum gessi: Pomponius scribit earum rerum peculiarium causa quae te sequi debent, tecum mihi fore negotiorum gestorum actionem: earum uerò rerum quae ipsum sequuntur, non tecum sed cum ipso. Sed si liberum sciui: earum quidem rerum quae eum sequuntur, habebo aduersus eum actionem: earum uerò quae te sequuntur, aduersus te. Si Titii seruum pu- 7
tans qui erat Sempronii, dedero pecuniam ne occideretur: ut Pomponius ait habebo negotiorum gestorum aduersus Sempronium actionem. Item quaeritur apud 8
Pedium libro septimo: si Titium quasi debitorem tuum extra iudicium admonuero, et is mihi soluerit cum debitor non esset: túque postea cognoueris et ratum habueris: an negotiorum gestorum actione me possis conuenire. Et ait dubitari posse: quia nullum negotium tuum gestum est cum debitor tuus non fuerit. sed ratihabitio, inquit, fecit tuum negotium. et sicut ei à quo exactum est, aduersus eum datur repetitio qui ratum habuit: ita et ipsi debebit post ratihabitionem aduersus me competere actio. sic ratihabitio constituet tuum negotium quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione gestum. Idem ait si Titii debitorem, cui te heredem putabam cum esset Seius heres, conuenero similiter et exegero: mox tu ratum habueris: esse mihi aduersus te, et tibi mutuam negotiorum gestorum actionem. ADquin alienum negotium gestum est: sed ratihabitio hoc conciliat. quae res efficit ut tuum negotium gestum uideatur, et à te hereditas peti possit. Quid ergo, inquit Pedius, si cum te heredem putarem insulam fulsero hereditariam, túque ratum habueris: an sit mihi aduersus te actio? Sed non fore ait: cum hoc facto meo alter sit locupletatus, et alterius re ipsa gestum negotium sit: nec possit quod alii adquisitum est ipso gestu, hoc tuum negotium uideri. Videamus in persona eius qui negotia administrat, si quaedam gessit 10
quaedam non: contemplatione tamen eius alius ad haec non accessit, et si uir diligens, quod ab eo exigimus, etiam ea gesturus fuit: an dici debeat negotiorum gestorum eum teneri et propter ea quae non gessit: quod puto uerius. Certè si quid à se exigere debuit, proculdubio hoc ei imputabitur. quamquam enim hoc ei imputari non possit cur alios debitores non conuenerit: quoniam conueniendi eos iudicio facultatem non habuit qui nullam actionem intendere potuit: tamen à semetipso cur non exegerit, ei imputabitur. et si fortè non fuerit usurarium debitum, incipit esse usurarium: ut Diuus Pius Flauio Longino rescripsit: nisi fortè, inquit, usuras ei remiserat.

VII. PAVLVS Libro nono ad Edictum QVIA tantundem in bonae fidei iudiciis officium iudicis ualet, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio.

VIII. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum SI AVTEM is fuit qui negotia administrauit, à quo mandatum non exigebatur: posse ei imputari cur oblata de rato cautione eum non conuenit: si modo facile ei fuerit satisdare. certè in sua persona indubitatum est. et ideo si ex causa fuit obligatus quae certo tempore finiebatur, et tempore liberatus est: nihilo minus negotiorum gestorum actione erit obligatus. Idem erit dicendum et in ea causa, ex qua heres non † tenetur, ut Marcellus scribit. Item si fundum tuum uel ciuitatis per obreptionem petiero negotium tuum 1
uel ciuitatis gerens, et ampliores quàm oportuit fructus fuero consecutus: debebo hoc ipsum tibi uel reipublicae praestare, licet petere non potuerim. Si quocum- 2
que modo ratio compensationis habita non est à iudice: potest contrario iudicio agi. Quòd si post examinationem reprobatae fuerint pensationes: uerius est quasi re iudicata,

tenetur

cata, amplius agi contrario iudicio non posse, quia exceptio rei iudicatae opponenda est. Iulianus libro tertio tractat, si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare alter non: an aduersus eum qui non prohibuit, habeam negotiorum gestorum actionem. mouetur eo quòd si data fuerit aduersus eum actio, necesse erit et eum pertingi qui uetuit. Sed et illud esse iniquum, eum qui non prohibuit, alieno facto liberari: cum si mutuam pecuniam alteri ex sociis prohibente socio dedissem, utique eum obligarem: et puto secundum Iulianum debere dici superesse contra eum qui non prohibuit, negotiorum gestorum actionem: ita tamen ut is qui prohibuit, ex nulla parte neque per socium neque per ipsum aliquid damni sentiat.

VIIII. SCAEVOLA Libro primo Quaestionum. POMPONIVS scribit si negotium a te quamuis male gestum probauero: negotiorum tamen gestorum te mihi non teneri. Videndum ergo ne in dubio hoc an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat: nam quomodo cum semel coeperit nuda uoluntate tolletur? sed superius ita uerum se putare si dolus malus a te absit. Scaeuola: immo puto et si comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem esse. sed eo dictum te mihi non teneri, quòd reprobare non possim semel probatum: et quemadmodum quod utiliter gestum est necesse est apud iudicem pro rato haberi: ita omne quod ab ipso probatum est. Ceterum si ubi probaui non est negotiorum actio: quid fiet si à debitore meo exegerit et probauerim, quemadmodum recipiam? Item si uendiderit? ipse denique si quid impendit, quemadmodum recipiet? nam utique mandatum non est. erit igitur et post ratihabitionem negotiorum gestorum actio.

X. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum. SED AN ultro mihi tribuitur actio sumptuum quos feci? et puto competere: nisi specialiter id actum est ut neuter aduersus alterum habeat actionem. Is autem qui negotiorum gestorum agit, non solùm si effectum habuit negotium quod gessit, actione ista utetur: sed sufficit si utiliter gessit et si effectum non habuit negotium. et ideo si insulam fulsit uel seruum aegrum curauit: etiam si insula exusta est uel seruus obit, aget negotiorum gestorum: idque et Labeo probat. Sed ut Celsus refert, Proculus apud eum notat non semper debere dari. quid enim si eam insulam fulsit quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit uel quam sibi necessariam non putauit? onerabit, inquit, dominum secundum Labeonis sententiam, cum unicuique liceat et damni infecti nomine rem derelinquere. Sed istam sententiam Celsus eleganter deridet: is enim negotiorum gestorum, inquit, habet actionem, qui utiliter negotia gessit: non autem utiliter negotia gerit qui rem non necessariam uel quae oneratura est patremfamilias, adgreditur. iuxta hoc est et quod Iulianus scribit: eum qui insulam fulsit uel seruum aegrotum curauit, habere negotiorum gestorum actionem si utiliter hoc faceret, licet euentus non sit secutus. Ego quaero quid si putauit se utiliter facere, sed patrifamilias non expediebat? dico hunc non habiturum negotiorum gestorum actionem: ut enim euentum non spectamus, debet utiliter esse coeptum.

XI. POMPONIVS Libro uicensimo primo ad Quintum Mucium. SI NEGOTia absentis et ignorantis geras: et culpam et dolum praestare debes. sed Proculus, interdum etiam casum praestare debere: ueluti si nouum negotium quod non sit solitus absens facere, tu nomine eius geras: ueluti uenales nouicios coëmendo uel aliquam negotiationem ineundo. nam si quid damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur: lucrum uerò absentem. quòd si in quibusdam lucrum factum fuerit in quibusdam damnum: absens pensare lucrum cum damno debet.

XII. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum. SVCCESSORI eius cuius fuerunt negotia qui apud hostes decessit, haec actio danda erit. Sed si filiifamilias militis defuncti testamento facto gessi: similiter erit danda actio. Sicut autem in negotiis uiuorum gestis sufficit utiliter negotium gestum: ita et in bonis mortuorum, licet diuersus exitus sit.

XIII. PAVLVS Libro nono ad Edictum DEBITOR meus qui mihi quinquaginta debebat, decessit: huius hereditatis curationem suscepi, et impendi decem. deinde redacta ex uenditione rei hereditariae centum in arca reposui. haec sine culpa mea perierunt. quaesitum est an ab herede, qui quandoque extitisset: uel creditam pecuniam quinquaginta petere possim, uel decem quae impendi. Iulianus scribit in eo uerti quaestionem, ut animaduertamus an iustam causam habuerim seponendorum centum: nam si debuerim et mihi et ceteris hereditariis creditoribus soluere: periculum non solùm sexaginta sed et reliquorum quadraginta milium)me praestaturum: decem tamen quae impenderim retenturum, id est sola nouaginta restituenda. Si uerò insta causa fuerit, propter quam integra centum custodirentur: ueluti si periculum erat ne praedia in publicum committerentur, ne poena traiecticiae pecuniae augeretur, aut ex compromisso committeretur: non solùm decem quae in hereditaria negotia impenderim, sed etiam quinquaginta quae mihi debita sunt, ab herede me consequi posse.

XIIII. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum SI FILIVS familias negotia gessisse proponatur: aequissimum erit in patrem quoque actionem dari: siue peculium habet siue in rem patris sui uertit. et si ancilla, simili modo.

XV. PAVLVS Libro nono ad Edictum POMPONIVS libro uicensimo sexto in negotiis gestis initio cuiusque temporis condicionem spectandam ait. quid enim, inquit, si pupilli negotia coeperim gerere, et inter moras pubes factus sit? uel serui aut filiifamilias: et interea liber aut paterfamilias effectus sit? hoc et ego uerius esse didici: nisi si ab initio quasi unum negotium gesturus accessero, deinde alio animo ad alterum accessero eo tempore, quo iam pubes uel liber uel paterfamilias effectus est. hic enim quasi plura negotia gesta sunt: et pro qualitate personarum et actio formatur, et condemnatio moderatur.

XVI. IDEM Libro septimo ad Plautium SED ET cum aliquis negotia mea gerit: non multa negotia sunt sed unus contractus: nisi si ab initio ad unum negotium accessit ut finito eo discederet: hoc enim casu si noua uoluntate aliud quoque adgredi coeperit, alius contractus est.

XVII. VLPIANVS Libro trigensimo quinto ad Edictum EVM ACTVM quem quis in seruitute egit, manumissus non cogitur reddere. Planè si quid conexum fuit ut separari ratio eius quod in seruitute gestum est, ab eo quod in libertate gessit, non possit: constat uenire in iudicium uel mandati uel negotiorum gestorum et quod in seruitute gestum est. Denique si tempore seruitutis aream emerit, et in ea insulam aedificauerit, eáque corruerit: deinde manumissus fundum locauerit: sola locatio fundorum in iudicio negotiorum gestorum deducetur: quia ex superioris temporis administratione nihil amplius iudicio deduci potest quàm id sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest.

XVIII. PAVLVS Libro nono ad Edictum PROCVLVS et Pegasus bonam fidem eum qui in seruitute gerere coepit, praestare debere aiunt. ideóque quantum si alius eius negotia gessisset seruare potuisset, tantum eum qui à semetipso non exigerit, negotiorum gestorum actione praestaturum si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id seruari potest. Idem Neratius.

XVIIII. IDEM Libro secundo ad Neratium ADQVIN natura debitor fuit etiam si in peculio nihil habuit: et sibi postea soluere debet in eodem actu perseuerans: sicut is qui temporali actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id praestare cogitur. Scaeuola noster ait putare se quod 1
Sabinus scribit, debere A CAPITE RATIONEM REDDENDVM sic intellegi, ut appareat quid reliquum fuerit tunc cum primum liber esse coeperit: non ut dolum aut culpam in seruitute admissam in obligationem reuocet. itaque si inueniatur uel malo more pecunia in seruitute erogata, liberabitur. Si libero homini qui 2

bona fide mihi serBiebat, mandem ut aliquid agat, non fore cum eo mandati actionem.
Labeo ait: quia non libera uoluntate exsequitur rem sibi mandatam sed quasi ex ne-
cessitate seruili. erit igitur negotiorum gestorum actio: quia et gerendi negotii mei ha
1 buerit affectionem, et is fuit quem obligare possem. Cum me absente negotia
mea gereres, imprudens rem meam emisti et ignorans usucepisti: mihi negotiorum
gestorum ut restituas obligatus non es. sed si antequam usucapias cognoscas rem meam
esse: subicere debes aliquem qui à te petat meo nomine: ut et mihi rem et tibi sti-
pulationem euictionis committat. nec uideris dolum malum facere in hac subie-
ctione: ideo enim hoc facere debes ne actione negotiorum gestorum tenearis.
4 Non tantum sortem uerumetiam usuras ex pecunia aliena perceptas negotiorum
*gestorum*iudicio praestabimus: uel etiam quas percipere potuimus. Contra quo-
que usuras, (quas) praestaVimus uel quas ex nostra pecunia percipere potuimus quam
5 in aliena negotia impendimus, seruabimus negotiorum gestorum iudicio. Dum
apud hostes esset Titius negotia eius administraui: postea reuersus est. negotiorum
gestorum mihi actio competit: etiam si eo tempore quo gerebantur dominum non
habuerunt.

XX. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum SIN AVTEM apud ho
stes constitutus decessit: et successori et aduersus successorem eius negotiorum gesto-
rum dErecta et contraria competit.

XXI. PAVLVS Libro nono ad Edictum NAM ET Seruius respon-
dit, ut est relatum apud Alfenum libro trigensimo nono digestorum, cum à Lusitanis
tres capti essent, et unus ea condicione missus uti pecuniam pro tribus adferret, et nisi
redisset ut duo pro eo quoque pecuniam darent: isque reuerti noluisset, et ob hanc cau
sam illi pro tertio quoque pecuniam soluissent: ►Seruius respondit) aequum esse, prae
1 torem in eum reddere iudicium. Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo
sibi hereditatem, seque ei obligat, ideóque nihil refert an etiam pupillus heres exsistat:
2 quia id aes alienum cum ceteris hereditariis oneribus ad eum transit. Si uiuo Ti-
tio negotia eius administrare coepi, intermittere mortuo eo non debeo. noua tamen
inchoare necesse mihi non est, uetera explicare ac conseruare necessarium est: ut accí
dit cum alter ex sociis mortuus est. nam quaecumque prioris negotii explicandi causa
gerentur, nihilum refert quo tempore consummentur sed quo tempore inchoaren-
3 tur. Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit: quod is non rectè gessit, tu
mihi actione negotiorum*gestorum*teneris non in hoc tantùm ut actiones tuas prae-
stes, sed etiam quòd imprudenter eum elegeris: ut quidquid detrimenti neglegentia
eius fecit, tu mihi praestes.

XXII. GAIVS Libro tertio ad Edictum Prouinciale SIVE heredita-
ria negotia siue ea quae alicuius essent gerens aliquis, necessariò rem emerit: licet ea in
terierit, poterit quod impenderit iudicio negotiorum gestorum consequi. ueluti si
frumentum aut uinum familiae parauerit, idque casu quodam interierit: fortè incen-
dio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina uel incendium sine uitio eius
acciderit: nam cum propter ipsam ruinam aut incendium damnandus sit, absurdum
est eum istarum rerum nomine quae ita consumptae sunt quicquam consequi.

XXIII. PAVLVS Libro uicensimo ad Edictum SI QVIS negotia
aliena gerens indebitum exegerit: restituere cogitur. de eo autem quod indebitum sol
uit, magis est ut sibi imputare debeat.

XXIIII. IDEM Libro uicensimo quarto ad Edictum SI EGO hac
mente pecuniam procuratori dem ut ea ipsa creditoris fieret: proprietas quidem per
procuratorem non adquiritur. potest tamen creditor etiam inuito me ratum haben-
do, pecuniam suam facere: quia procurator in accipiendo creditoris dumtaxat nego-
tium gessit. et ideo creditoris ratihabitione liberor.

XXV. IDEM Libro uicensimo septimo ad Edictum SI QVIS nego-

tia aliena gerens, plus quàm oportet impenderit: reciperaturum eum id quod praestari debuerit.

XXVI. MODESTINVS Libro primo Responsorum CVM ALICUI ciuitati per fideicommissum restitui iussa esset hereditas, magistratus actores horum bonorum Titium et Seium et Gaium idoneos creauerunt. postmodum hi actores inter se diuiserunt administrationem bonorum: idque egerunt sine auctoritate et sine consensu magistratuum. post aliquot tempus testamentum, per quod restitui ciuitati hereditas fideicommissa esset, irritum probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit: sed ex his actoribus unus non soluendo decessit, et nemo heres eius extitit. Quaero, si Sempronius conueniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? Herennius Modestinus respondit, quod ab uno ex actoribus ob ea quae solus gessit, negotiorum gestorum actione seruari non potest, ad damnum eius cui legitima hereditas quaesita est pertinere.

XXVII. IDEM Libro secundo Responsorum EX DVOBus fratribus uno quidem suae aetatis alio uerò minore annis, cum haberent communia praedia rustica, maior frater in saltu communi habenti habitationes paternas ampla aedificia aedificauerat: cúmque eundem saltum cum fratre diuideret, sumptus sibi quasi re meliore ab eo facta desiderabat fratre minore iam legitimae aetatis constituto. Herennius Modestinus respondit, ob sumptus nulla re urguente sed uoluptatis causa factos eum de quo quaeritur, actionem non habere. Titium, si pietatis respectu sororis aluit filiam: actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

XXVIII. IAVOLENVS Libro octauo ex Cassio SI QVIS mandatu Titii negotia Seii gessit, Titio mandati tenetur: isque aestimari debet quanto Seii et Titii interest. Titii autem interest quantum is Seio praestare debet, qui uel mandati uel negotiorum gestorum nomine obligatus est. Titio autem actio competit cum eo cui mandauit aliena negotia gerenda, et antequam ipse quicquam domino praestet: quia id ei abesse uidetur in quo obligatus est.

XXVIIII. CALLISTRATVS Libro tertio Edicti monitorii CVM PATER testamento postumo tutorem dederit, isque tutelam interim administrauerit nec postumus natus fuerit: cum eo non tutelae sed negotiorum gestorum erit agendum. quòd si natus fuerit postumus, tutelae erit actio: et in eam utrumque tempus ueniet: et quo antequam nasceretur infans gessit, et quo postea quam natus sit.

XXX. IVLIANVS Libro tertio Digestorum EX FACTO quaerebatur: quendam ad siliginem emendam curatorem decreto ordinis constitutum: eidem alium subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrupisse: atque ita pretium siliginis quae in publicum empta erat, curatori adflictum esse: quáque actione curator cum subcuratore experiri posset et consequi id ut ei saluum esset, quod causa eius damnum cepisset. Valerius Seuerus respondit, aduersus contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam. Idem respondit ut magistratui aduersus magistratum eadem actio detur: ita tamen si non sit conscius fraudis. Secundum quae etiam in subcuratore idem dicendum est.

XXXI. PAPINIANVS Libro secundo Responsorum LIBERTO uel amico mandauit pecuniam accipere mutuam: cuius litteras creditor secutus contraxit, et fideiussor interuenit. etiam si pecunia non sit in rem eius uersa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori uel fideiussori, scilicet ad exemplum institoriae actionis. Inter negotia Sempronii quae gerebat ignorans Titii negotium gessit: ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur: sed ei cautionem indemnitatis officio iudicis praeberi necesse est aduersus Titium qui datur actio. Idem in tutore iuris est. Litem in iudicium deductam et à reo desertam frustratoris amicus ultro egit, causas absentiae eius allegans iudici: culpam contraxisse non uidebitur quòd sententia contra absentem

dicta ipse non prouocauit. Vlpianus notat: hoc uerum est, quia frustrator condem-
mnatus est. ceterum si amicus cum absentem defenderet, condemnatus negotiorum
3 gestorum aget: poterit ei imputari si cum posset non appellasset. Qui aliena ne-
gotia gerit, usuras praestare cogitur: eius scilicet pecuniae quae purgatis necessariis
4 sumptibus superest. Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum mo
numenti uoluit. si quid amplius fuerit erogatum, iudicio negotiorum gestorum ab hę
rede non rectè petetur de iure fideicommissi: cum uoluntas finem erogationis fece-
5 rit. Tutoris heres impubes filius ob eā quae tutor eius in rebus pupillae pater-
1 nae gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine iudicio negotiorum gestorum con-
6 uenietur. Quamquam mater filii negotia secundum patris uoluntatem pietatis fi
ducia gerat, tamen ius actoris periculo suo litium causa constituendi non habebit: quia
nec ipsa filii nomine rectè agit, aut res bonorum eius alienat, uel debitorem impube-
7 ris accipiendo pecuniam, liberat. Vno defendente causam communis aquae, sen
tentia praedio datur: sed qui sumptus necessarios probabiles in communi lite fecit, ne
gotiorum gestorum actionem habet.

XXXII. IDEM Libro tertio Responsorum FIDEIVSSOR imperitia lapsus alterius quoque contractus qui personam eius non contingebat, pignora uel hypothecas suscepit: et utramque pecuniam creditori soluit existimans indemnitati suae confusis praediis consuli posse. ob eas res iudicio mandati frustra conuenietur, et ipse debitorem frustra conueniet: negotiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit. in qua lite culpam aestimari satis est non etiam casum: quia praedo fideiussor non uidetur. creditor ob id factum ad restituendum iudicio, quod de pignore dato reddi-
1 tur, cum uideatur ius suum uendidisse non tenebitur. Ignorante uirgine mater à sponso filiae res donatas suscepit: quia mandati uel depositi cessat actio, negotiorum gestorum agitur.

XXXIII. IDEM Libro decimo Responsorum HERES uiri defuncti uxorem, quae res uiri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, compilatae hereditatis postulare non debet. prudentius itaque faciet, si ad exhibendum et negotiorum gestorum, si negotia quoque uiri gessit, cum ea fuerit expertus.

XXXIIII. PAVLVS Libro primo Quaestionum NESENNIVS Apollinaris Iulio Paulo Salutem: Auia nepotis sui negotia gessit: defunctis utrisque auiae heredes conueniebantur à nepotis heredibus negotiorum gestorum actione: reputabant heredes auiae alimenta praestita nepoti. Respondebatur auiam iure pietatis de suo praestitisse: nec enim aut desiderasse ut decernerentur alimenta, aut decreta essent. praeterea constitutum esse dicebatur, ut si mater aluisset non posset alimenta quae pietate cogente de suo praestitisset repetere. Ex contrario dicebatur tunc hoc rectè dici, ut de suo aluisse mater probaretur. at in proposito auiam quae negotia administrabat uerisimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. tractatum est numquid utroque patrimonio erogata uideantur. quaero quid tibi iustius uideatur. Respondi, haec disceptatio in factum constitit: nam et illud quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo obserbandum. quid enim si etiam protestata est se filium ideo alere, ut aut ipsum aut tutores eius conueniret? pone peregre patrem eius obisse, et matrem, dum in patriam reuertitur, tam filium quàm familiam eius exhibuisse: in qua specie etiam in ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem Diuus Pius Antoninus constituit. Igitur in re facti facilius putabo auiam uel heredes eius audiendos si reputare uelint alimenta: maximè si etiam in ratione impensarum ea rettulisse auiam apparebit. Illud nequaquam admittendum puto ut de utroque patrimonio erogata uideantur.

XXXV. SCAEVOLA Libro primo Quaestionum DIVORTio facto negotia uxoris gessit maritus: dos non solum dotis actione, uerùm negotiorum gestorum seruari potest. Haec ita, si in negotiis gestis maritus dum gerit facere potuit: aliàs enim imputari non potest quòd à se non exegerit. Sed et postea quam patrimonium ami

ferit, plena erit negotiorum gestorum actio: quamuis si dotis actione maritus conueniatur, absoluendus est. Sed hic quidam modus seruandus est, ut ita querellae locus sit QVANTVM FACERE POTVIT QVAMVIS POSTEA AMISERIT si illo tempore ei soluere potuit: non enim euestigio in officio deliquit si non protinus res suas distraxit ad pecuniam redigendam. praeterire denique aliquid temporis debebit quo cessasse uideatur. Quòd si interea prius quam officium impleat, res amissa est: perinde negotiorum gestorum non tenetur ac si nunquam facere posset. Sed et si facere possit maritus, actio negotiorum gestorum inducitur: quia fortè periculum est ne facere desinat. Illum autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus: cum pecunia ei debeatur nec fuerit quod sibi possit exsoluere. Sed nec redhibitoriae speciem uenire in negotiorum gestorum actionem: et per hoc ex mensibus exactis perire si uel mancipium in rebus non inuenit: uel eo inuento, quod accessionum nomine additum est, uel quod deterior homo factus esset, uel quod per eum esset adquisitum non ex re emptoris nec inuenit nec recepisset: nec esset in ipsis emptoris negotiis quae gerebat unde sibi in praesenti redderet. Ceterum si ex alia causa perpetuae obligationis, cum sit locuples, debeat: non est imputandum quo non soluerit: utique si neque usurarum ratio querellam mouet. Diuersúmque est in tutore debitore: quia ibi interfuit ex priore obligatione solui, ut deberetur ex tutelae actione.

XXXVI. PAVLVS Libro quarto Quaestionum SI LIBER homo bona fide mihi seruiens mutuam pecuniam sumpserit, eámque in rem meam uerterit: qua actione id quod in rem nostram uertit reddere debeam, uidendum est: non enim quasi amici sed quasi domini negotium gessit. sed negotiorum gestorum actio danda est: quae desinit competere si creditori eius soluta sit.

XXXVII. IDEM Libro primo Sententiarum LITIS contestatae rem pore quaeri solet an pupillus, cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus cuius patitur actionem. Si pecuniae quis negotium gerat: usuras quoque praestare cogitur, et periculum eorum nominum quae ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserunt, ut tempore litis ex ea actione contestatae soluendo non essent. Pater si emancipati filii res à se donatas administrauit: filio actione negotiorum gestorum † tenetur. †tenebitur

XXXVIII. TRYPHONINVS Libro secundo Disputationum QVI SINE usuris pecuniam debebat, creditoris sui gessit negotia: quaesitum est an negotiorum gestorum actione summae illius usuras praestare debeat. dixi si à semetipso exigere eum oportuit, debiturum usuras. quòd si dies soluendae pecuniae tempore quo negotia gerebat nondum uenerat: usuras non debiturum. sed die praeterito si non intulit rationibus creditoris cuius negotia gerebat, eam pecuniam à se debitam: meritò usuras bonae fidei iudicio praestaturum. Sed quas usuras debebit uideamus: utrum eas quibus aliis idem creditor faenerasset, an et maximas usuras: quoniam ubi quis eius pecuniam cuius tutelam negotiáue administrat, aut magistratus municipii publicam in usus suos conuertit: maximas usuras praestat, ut est constitutum à Diuis principibus. Sed istius diuersa causa est, qui non sibi sumpsit ex administratione nummos sed ab amico accepit et ante negotiorum administrationem. nam illi de quibus constitutum est, cum gratuitam, certè integram et abstinentem omni lucro praestare fidem deberent: licentia, qua uidentur abuti, maximis usuris uice cuiusdam poenae subiciuntur. hic bona ratione accepit ab alio mutuum: et usuris quia non soluit, non quia ex negotiis, quae gerebat, ad se pecuniam transtulit: condemnandus est. Multum autem refert incipiat nunc debitum, an ante nomen fuerit debitoris: quod satis est ex non usurario facere usurarium.

XXXVIIII. GAIVS Libro tertio de Verborum obligationibus SOLVENDO quisque pro alio licet inuito et ignorante liberat eum. quod autem alicui

debetur alius sine uoluntate eius non potest iure exigere. naturalis enim simul et ciuilis ratio suasit alienam condicionem meliorem quidem etiam ignorantis et inuiti nos facere posse: deteriorem non posse.

XL. PAVLVS Libro decimo ad sabinum SI COMMVnes aedes tecum habeam, et pro tua parte damni infecti uicino cauero: dicendum est quod praestitero, negotiorum gestorum actione potius quàm communi diuidundo iudicio posse me petere: quia potui partem meam ita defendere, ut socii partem defendere non cogerer.

XLI. IDEM Libro trigensimo ad Edictum QVI SERVum meum me ignorante uel absente in noxali causa defenderit, negotiorum gestorum insolidum me cum non de peculio aget.

XLII. IDEM Libro trigensimo secundo ad Edictum SI SERVI mei rogatu negotia mea susceperis: si dumtaxat admonitus à seruo meo id feceris, erit inter nos negotiorum gestorum actio. si uerò quasi mandatu serui: etiam de peculio et de in rem uerso agere te posse responsum est.

XLIII. LABEO Libro sexto Posteriorum epitomatorum à Iauoleno CVM PECVNiam eius nomine solueres qui tibi nihil mandauerat: negotiorum gestorum actio tibi competit, cum ea solutione debitor à creditore liberatus sit: nisi si quid debitoris interfuit eam pecuniam non solui.

XLIIII. VLPIANVS Libro sexto Disputationum IS QVI amicitia ductus paterna pupillis tutorem petierit, uel suspectos tutores postulauit, nullam aduersus eos habet actionem secundum Diui Seueri constitutionem.

XLV. IDEM Libro quarto Opinionum QVAE utiliter in negotia alicuius erogantur, in quibus est etiam sumptus honestè ad honores per gradus pertinentes factus: actione negotiorum gestorum peti possunt. Qui purè testamento libertatem acceperunt, actus, quem uiuentibus dominis admiuistrauerunt, rationem reddere non conpelluntur. Titius pecuniam creditoribus hereditariis soluit existimans sororem suam defuncto heredem testamento extitisse: quamuis animo gerendi sororis negotia id fecisset, ueritate tamen filiorum defuncti qui sui heredes patri sublato testamento erant, gessisset: quia aequum est in damno eum non uersari, actione negotiorum gestorum id eum petere placuit.

XLVI. AFRICANVS Libro septimo Quaestionum MANDASTI filio meo ut tibi fundum emeret: quod cum cognouissem, ipse eum tibi emi. puto referre qua mente emerim: nam si propter ea quae tibi necessaria esse scirem, et te eius uoluntatis esse ut emptum habere uelles: agemus inter nos negotiorum gestorum: sicut ageremus si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mandasses et ego quia per me commodius negotium possim conficere emissem. Si uerò propterea emerim ne filius mandati iudicio teneatur: magis est ut ex persona eius et ego tecum mandati agere possim, et tu mecum actionem habeas de peculio: quia et si Titius id mandatum suscipisset, et ne eo nomine teneretur ego emissem: agerem cum Titio negotiorum gestorum: et ille tecum et tu cum illo mandati. Idem est et si filio meo mandaueris ut pro te fideiuberet, et ego pro te fideiusserim. Si proponatur te Titio mandasse ut pro te fideiuberet: méque, quòd is aliqua de causa impediretur quo minus fideiuberet, liberandae fidei eius causa fideiussisse: negotiorum gestorum mihi competit actio.

XLVII. PAVLVS Libro primo Sententiarum ACTIO negotiorum gestorum illi datur, cuius interest hoc iudicio experiri. Nec refert directa quis an utili actione agat uel conueniatur: quia in extraordinariis iudiciis, ubi conceptio formularum non obseruatur, haec suptilitas superuacua est: maximè cum utraque actio eiusdem potestatis est eundémque habet effectum.

XLVIII. PAPINIANVS Libro tertio Quaestionum IGNORAN

te quoque sorore si frater negotium eius gerens dotem à uiro stipulatus sit: iudicio negotiorum gestorum ut uirum liberaret, iure conuenitur.

XLVIII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum SI REM quam seruus uenditus subripuisset à me uenditore, emptor uendiderit, eáque in rerum natura esse desierit: de pretio negotiorum gestorum actio mihi danda sit, ut dari deberet si negotium, quod tuum esse existimares cum esset meum, gessisses. Sicut ex contrario in me tibi daretur si, cum hereditatem quae ad me pertinet tuam putares, res tuas proprias legatas soluisses, * quandoque de ea solutione liberarer).

DE CALVMNIATORIBVS TIT. VI.

VLPIANVS Libro decimo ad Edictum

IN EVM qui ut calumniae causa negotium faceret uel non faceret, pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum eius pecuniae quam accepisse dicetur: post annum simpli in factum actio competit. Hoc autem iudicium non solùm in pecuniariis causis, sed et ad publica crimina pertinere Pomponius scribit: maximè cum et lege Repetundarum teneatur qui ob negotium faciendum aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. Qui autem accepit pecuniam siue ante iudicium siue post iudicium acceptum, tenetur. Sed et constitutio Imperatoris nostri quae scripta est ad Cassium Sabinum prohibuit iudici uel aduersario in publicis uel priuatis uel fiscalibus causis pecuniam dare: et ex hac causa litem perire iussit. Nam tractari potest si aduersarius non per calumniam transigendi animo accepit, an constitutio cessat: et puto cessare sicuti hoc quoque iudicium: neque enim transactionibus est interdictum, sed sordidis concussionibus. Pecuniam autem accepisse dicemus etiam si aliquid pro pecunia acceptum.

II. PAVLVS Libro decimo ad Edictum QVINETIAM si quis obligatione liberatus sit potest uideri cepisse. Idémque si gratuita pecunia utenda data sit, aut minoris locata uenditáue res sit. nec refert ipse pecuniam acceperit, an alii dari iusserit, uel acceptum suo nomine ratum habuerit.

III. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum ET GENERaliter idem erit si quid omnino compendii sensit propter hoc: siue ab aduersario siue ab alio quocumque. Si igitur accepit ut negotium faceret, siue fecit siue non fecit: et qui accepit ne faceret, et si fecit tenetur. Hoc edicto tenetur etiam is qui depectus est. Depectus autem dicitur turpiter pactus. Illud erit notandum, quòd qui dedit pecuniam ut negotium quis pateretur, non habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit. sed ei dabitur petitio, propter quem datum est ut calumnia ei fiat. Quare si quis et à te pecuniam accipit ut mihi negotium faceret, et à me ne mihi faceret: duobus iudiciis mihi tenebitur.

IIII. GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale HAEC actio heredi quidem non competit: quia sufficere ei debet quòd eam pecuniam quam defunctus dedit repetere potest.

V. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum IN HEREDEM autem competit in id quod ad eum peruenit. Nam est constitutum turpia lucra heredibus quoque extorqueri licet crimina extinguantur. utputa ob falsum, uel iudici ob gratiosam sententiam datum, et heredi extorquebitur: et si quid aliud scelere quaesitum. Sed etiam praeter hanc actionem condictio competit si sola turpitudo accipientis uersetur: nam si et dantis: melior causa erit possidentis. Quare si fuerit condictum, utrum tollitur haec actio, an uerò in triplum danda sit? an exemplo furis et in quadruplum actionem damus et condictionem? Sed puto sufficere alterutram actionem. Vbi

autem condictio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem.

VI. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale ANNVS autem in personam quidem eius qui dedit pecuniam ne secum ageretur, ex eo tempore cedit ex quo dedit: si modò potestas ei fieret experiundi. In illius uerò personam cum quo ut agatur, alius pecuniam dedit, dubitari potest utrum ex die datae pecuniae numerari debeat, an potius ex quo cognouit datam esse: quia qui nescit is uidetur experiundi potestatem non habere. et uerius est ex eo annum numerari ex quo cognouit.

VII. PAVLVS Libro decimo ad Edictum SI QVIS ab alio acceperit pecuniam ne mihi negotium faciat: siquidem mandatu meo datum est uel à procuratore meo omnium rerum, uel ab eo qui negotium meum gerere uolebat, et ratum habui: ego dedisse intellegor. Si autem non mandatu meo alius ei licet misericordiae causa dederit ne fiat, neque ratum habui: tunc et ipsum repetere, et me in quadruplum agere posse. Si ut filiofamilias negotium fieret acceptum est: et patri actio danda est. Item si filiusfamilias pecuniam acceperit ut faceret negotium uel non faceret: in ipsum iudicium dabitur. Et si alius non meo mandatu ei dederit ne fiat: tunc etiam ipsum repetere, et me in quadruplum agere posse. Cum publicanus mancipia retineret, datáque ei pecunia esset quae non deberetur: et ipse ex hac parte edicti in factum actione tenetur.

VIII. VLPIANVS Libro quarto Opinionum SI AB EO qui innocens fuit, sub specie criminis alicuius quod in eo probatum non est, pecuniam acceptam is cuius de ea re notio est edoctus fuerit: id quod illicite extortum est, secundum edicti formam quod de his est qui pecuniam ut negotium facerent aut non facerent accepisse dicerentur, restitui iubeat: et ei qui id commisit, pro modo delicti poenam irroget.

VIIII. PAPINIANVS Libro secundo de Adulteriis DE SERVO qui accusatur, si postuletur, quaestio habetur. quo absoluto, in duplum pretium accusator domino damnatur. sed et citra pretii aestimationem quaeritur de calumnia eius: separatum est etenim calumniae crimen à damno quod in seruo propter quaestionem domino datum est.

LIBER QVARTVS
DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS

VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum

VTILITAS huius tituli non eget commendatione: ipſe enim ſe oſtendit. Nam ſub hoc titulo plurifariam praetor hominibus uel lapſis uel circumſcriptis ſubuenit: ſiue metu, ſiue calliditate, ſiue aetate, ſiue abſentia inciderunt in captionem.

II. PAVLVS Libro primo Sententiarum SIVE per ſtatus mutationem, aut iuſtum errorem.

III. MODESTINVS Libro octauo Pandectarum OMNIS in integrum reſtitutiones cauſa cognita à praetore promittuntur: ſcilicet ut iuſtitiam earum cauſarum examinet, an uerae ſint quarum nomine ſingulis ſubuenit.

IIII. CALLISTRATVS Libro primo Edicti monitorii SCIO illud à quibuſdam obſeruatum, ne propter ſatis minimam rem uel ſummam, ſi maiori rei uel ſummae praeiudicetur, audiatur is qui in integrum reſtitui poſtulat.

V. PAVLVS Libro ſeptimo ad Edictum NEMO uidetur exclusus quem praetor in integrum ſe reſtituturum polliceatur.

VI. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum NON SOLVM minoris, uerùm eorum quoque qui reipublicae cauſa afuerunt, item omnium qui ipſi potuerunt reſtitui in integrum, ſucceſſores in integrum reſtitui poſſunt: et ita ſaepiſſime eſt conſtitutum. Siue igitur heres ſit, ſiue is cui hereditas reſtituta eſt, ſiue filiifamilias militis ſucceſſor, in integrum reſtitui poterit. Proinde et ſi minor in ſeruitutem redigatur uel ancilla fiat: dominis eorum dabitur non ultra tempus ſtatutum in integrum reſtitutio. Sed et ſi fortè hic minor erat captus in hereditate quam adierit: Iulianus libro ſeptimodecimo digeſtorum ſcribit, abſtinendi facultatem dominum poſſe habere non ſolùm aetatis beneficio, uerùm et ſi aetas non patrocinetur: quia non apiſcendae hereditatis gratia legum beneficio uſi ſunt ſed uindictae gratia.

VII. MARCELLVS Libro tertio Digeſtorum DIVVS Antoninus Marcio Auito praetori de ſuccurrendo ei qui abſens rem amiſerat, in hanc ſententiam reſcripſit. Et ſi nihil facilè mutandum eſt ex ſollemnibus: tamen ubi aequitas euidens poſcit ſubueniendum eſt. itaque ſi citatus non reſpondit, et ob hoc more pronuntiatum eſt, confeſtim autem pro tribunali te ſedente adiit: exiſtimari poteſt non ſua culpa ſed parum exaudita uoce praeconis defuiſſe: ideóque reſtitui poteſt. Nec intra has ſolùm ſpecies conſiſtet huius generis auxilium: etenim deceptis ſine culpa ſua, maximè ſi fraus ab aduerſario interuenerit, ſuccurri oportebit: cum etiam de dolo malo actio competere ſoleat. et boni praetoris eſt potius reſtituere litem ut et ratio et aequitas poſtulabit, quàm actionem famoſam conſtituere: ad quam tunc demum deſcendendum eſt cum remedio locus eſſe non poteſt.

VIII. MACER Libro ſecundo de Appellationibus INTER minores uigintiquinque annis et eos qui reipublicae cauſa abſunt, hoc intereſt: quòd minores annis etiam qui per tutores curatoréſue ſuos defenſi ſunt, nihilo minus in integrum contra rempublicam reſtituuntur, cognita ſcilicet cauſa. ei uerò qui reipublicae cauſa abſit, ceteris quoque qui in eadem cauſa habentur, ſi per procuratores ſuos defenſi ſunt, hactenus in integrum reſtitutione ſubueniri ſolet, ut appellare his permittatur.

QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT TIT. II.

VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum

AIT praetor, QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT, RATVM NON HABEBO. Olim ita edicebatur, QVOD VI METVSVE CAVSA: uis enim fiebat mentio propter necessitatem impositam contrariam uoluntati: metus, instantis uel futuri periculi causa mentis trepidatione. sed postea detracta est uis mentio: ideo quia quodcumque ui atroci fit, id metu quoque fieri uideatur.

II. PAVLVS Libro primo sententiarum VIS AVTem est maioris rei impetus, qui repelli non potest.

III. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum CONTINET igitur haec clausula et uim et metum. et si quis ui compulsus aliquid fecit, per hoc edictum restituitur. Sed uim accipimus atrocem et eam quae aduersus bonos mores fiat: non eam quam magistratus rectè intulit, scilicet iure licito et iure honoris quem sustinet. Ceterum si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus uel prouinciae praeses, Pomponius scribit hoc edictum locum habere: si fortè, inquit, mortis aut uerberum terrore pecuniam alicui extorserit.

IIII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum EGO PVTO etiam seruitutis timorem similiúmque admittendum.

V. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum METVM accipiendum Labeo dicit non quemlibet timorem sed maioris malitatis.

VI. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale METVM autem non uani hominis sed qui meritò et in homine constantissimo cadat, ad hoc edictum pertinere dicemus.

VII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum NEC TIMorem infamiae hoc edicto contineri Pedius dicit libro septimo: neque alicuius uexationis timorem per hoc edictum restitui. Proinde si quis meticulosus rem nullam frustra timuerit, per hoc edictum non restituitur: quoniam neque ui neque metus causa factum est. Proinde si quis in furto uel adulterio deprehensus uel in alio flagitio, uel dedit aliquid uel se obligauit: Pomponius libro uicensimo octauo rectè scribit posse eum ad hoc edictum pertinere: timuit enim uel mortem uel uincula. quamquam non omnem adulterum liceat occidere uel furem, nisi se telo defendat: sed potuerunt uel non iure occidi, et ideo iustus fuerit metus. Sed et si ne prodatur ab eo qui deprehenderit, alienauerit: succurri et per hoc edictum uidetur: quoniam si proditus esset, potuerit ea pati quae diximus.

VIII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum ISTI quidem et in legem Iuliam incidunt, quòd pro comperto stupro acceperunt. praetor tamen etiam ut restituant interuenire debet: nam et gestum est malo more, et praetor non respicit an adulter sit qui dedit, sed hoc solùm quòd hic accipit metu mortis illato. Si is accipiat pecuniam qui instrumenta status mei interuersurus est nisi dem: non dubitatur quin maximo metu compellat. utique si iam in seruitutem petor, et illis instrumentis perditis liber pronuntiari non possum. Quòd si dederit ne stuprum patiatur uir seu mulier: hoc edictum locùm habet: cum uiris bonis iste metus maior quàm mortis esse debet. Haec quae diximus ad edictum pertinere, nihil interest in se quis ueritus sit an in liberis suis: cum pro affectu parentes magis in liberis terreantur.

VIIII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum METVM autem praesentem accipere debemus, non suspicionem inferendi eius. et ita Pomponius libro uicensimo octauo scribit. ait enim metum illatum accipiendum, id est si illatus

est timor ab aliquo. Denique tractat si fundum meum dereliquero audito quòd quis cum armis ueniret: an huic edicto locus sit. et refert Labeonem existimare edicto locum non esse. et VNDE VI interdictum cessare: quoniam non uideor ui deiectus qui deici non expectaui sed profugi. Aliter atque si posteaquam armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim edicto locum facere. Idem ait et si fortè adhibita manu in meo solo per uim aedifices: et interdictum QVOD VI AVT CLAM, et hoc edictum locum habere: scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed et si per uim tibi possessionem tradidero: dicit Pomponius hoc edicto locum esse. Animaduertendum autem quòd praetor hoc edicto generaliter, et in rem loquitur, nec adicit à quo gestum. et ideo siue singularis sit persona quae metum intulit uel populus uel curia uel collegium uel corpus: huic edicto locus erit. Sed licet uim factam à quocum que praetor coNplectatur: eleganter tamen Pomponius ait, si quo magis te de ui hostium uel latronum uel populi tuerer uel liberarem, aliquid à te accepero uel te obligauero: non debere me hoc edicto teneri, nisi ipse hanc tibi uim summisi. ceterum si alienus sum à ui, teneri me non debere: ego enim operae potius meae mercedem accepisse uideor. Idem Pomponius scribit quosdam bene putare etiam serui manumissionem uel aedificii depositionem quam quis coactus fecit, ad restitutionem huius edicti porrigendam esse. Sed quod praetor ait, ratum se non habiturum: quatenus accipiendum est uideamus. Et quidem aut imperfecta res est, licet metus interuenerit, utputa stipulationem numeratio non est secuta: aut perfecta, si post stipulationem et numeratio facta est aut per metum accepto debitor liberatus est uel quid simile contigerit quod negotium perficeret. Et Pomponius scribit in negotiis quidem perfectis et exceptionem interdum et actionem competere: in imperfectis autem solam exceptionem. Sed ex facto scio cum Campani metu cuidam illato extorsissent cautionem pollicitationis, rescriptum esse ab Imperatore nostro posse eum à praetore in integrum restitutionem postulare: et praetorem me adsidente interlocutum esse ut siue actione uellet aduersus Campanos experiri, esse propositam: siue exceptione aduersus petentes non deesse exceptionem. Ex qua constitutione colligitur, ut siue perfecta siue imperfecta res sit: et actio et exceptio detur. Volenti autem datur et in rem 4
actio et in personam, rescissa acceptilatione uel alia liberatione. Iulianus libro 5
tertio digestorum putat eum cui res metus causa tradita est, non solùm reddere uerùm et de dolo repromittere debere. Licet tamen in rem actionem dandam 6
existimemus, quia res in bonis est eius qui uim passus est: uerùm non sine ratione dicetur si in quadruplum quis egerit, finiri in rem actionem uel contra. Ex hoc 7
edicto restitutio talis facienda est id est in integrum officio iudicis, ut si per uim res tradita est retradatur, et de dolo sicut dictum est repromittatur: ne fortè deterior res sit facta. Et si acceptilatione liberatio interuenit, restituenda erit in pristinum statum obligatio: usque adeo, ut Iulianus scribat libro quarto digestorum si pecunia debita fuit quae accepta per uim facta est, nisi uel soluatur uel restituta obligatione iudicium accipiatur, quadruplo eum condemnandum. Sed et si per uim stipulanti promisero, stipulatio accepto facienda erit. Sed et si ususfructus uel seruitutes amissae sunt, restituendae erunt. Cum autem haec actio in rem sit scripta nec personam 8
uim facientis coërceat, sed aduersus omnes restitui uelit quod metus causa factum est: non iNmeritò Iulianus à Marcello notatus est scribens, si fideiussor uim intulit ut accepto liberetur, in reum non esse restituendam actionem: sed fideiussorem nisi aduersus reum quoque actionem restituat debere in quadruplum condemnari. Sed est uerius quod Marcellus notat, etiam aduersus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta.

X. GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale ILLVD uerum est, si ex facto debitoris metum adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sunt: etiam aduersus fideiussores agi posse ut se reponant in obligationem. Si metu à te coactus

acceperam

acceptam tibi stipulationem fecerim: arbitratu iudicis apud quem ex hoc edicto agitur non solùm illud continetur ut in tua persona redintegretur obligatio, sed ut fideiussores quoque uel eosdem uel alios non minus idoneos adhibeas. praeterea ut et pignora quae dederas in eandem causam restituas.

XI. PAVLVS Libro quarto Iuliani digestorum notat SI QVIS alius sine malitia fideiussoris ut fideiussori accepto fieret, uim fecit: non tenebitur fideiussor ut rei quoque obligationem restituat.

XII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum SED ET partus an
cillarum et fetus pecorum et fructus restitui et omnem causam oportet. nec solùm
eos qui percepti sunt, uerùm si plus ego prrcipere potui et per metum impeditus
1 sum: hoc quoque praestabit. Quaeri poterit an etiam ei qui uim fecerat passo
uim restitui praetor uelit per hoc edictum ea quae alienauit: et Pomponius scribit li-
bro uicensimo octauo non oportere ei praetorem opem ferre: nam cum liceat, inquit,
uim ui repellere, quod fecit passus est. Quare si metu te coëgerit sibi promittere,
mox ego eum coëgero metu te accepto liberare: nihil esse quod ei restituatur.
2 Iulianus ait eum qui uim adhibuit debitori suo ut ei solueret, hoc edicto non teneri,
propter naturam metus causa actionis quae damnum exigit: quamuis negari non pos
sit in Iuliam eum de ui incidisse, et ius crrditi amisisse.

XIII. CALLISTRATVS Libro quinto de Cognitionibus EXSTAT enim decretum Diui Marci in haec uerba. Optimum est ut si quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. cum Marcianus diceret, uim nullam feci: Caesar dixit, tu uim putas esse solùm si homines uulnerentur? uis est et tunc quotiens quis id quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. Quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris uel pecuniam debitam, non ab ipso sibi sponte datam, sine ullo iudice temere posidere uel accepisse, isque sibi ius in ram rem dixisse: ius crediti non habebit.

XIIII. VLPIANVS Libro nndecimo ad Edictum ITEM SI cum
exceptione aduersus te perpetua tutus essem coëgero te acceptum mihi facere, cessa-
1 re hoc edictum: quia nihil tibi abest. Si quis non restituat: in quadruplum in eum
iudicium pollicetur. quadruplabitur autem omne quodcumque restitui oportuit. Sa-
tis clementer cum reo praetor egit, ut daret ei restituendi facultatem si uult poenam
euitare. Post annum uerò in simplum actionem pollicetur: sed non semper sed cau-
2 sa cognita. In causae autem cognitione uersatur, ut si alia actio non sit, tunc haec
detur. et sanè cum per metum facta iniuria anno et quidem utili exoleuerit: idonea es-
se causa debet ut post annum actio haec dari debeat. Alia autem actio esse sic potrst:
si is cui uis admissa est decesserit, heres èius habet hereditatis petitionem: quoniam
pro possessore qui uim intulit posidet. propter quod heredi non erit metus causa
actio: quamuis si annus largiretur etiam heres in quadruplum experiri posit. Ideo
3 autem successoribus datur, quoniam et rei habet persecutionem. In hac actio-
ne non quaeritur utrum is qui conuenitur an alius metum fecit: sufficit enim hoc
docere, metum sibi illatum uel uim: et ex hac re eum qui conueniiur et si crimine
caret, lucrum tamen sensisse. nam cum metus habeat in se ignorantiam, meritò quis
non adstringitur ut designet quis ei metum uel uim adhibuit. et ideo ad hoc tantùm
actor adstringitur, ut doceat metum in causa fuisse ut alicui acceptam pecuniam face-
ret uel rem traderet uel quid aliud faceret. Nec cuiquam iniquum uidetur ex alieno
facto alium in quadruplum condemnari: quia non statim quadrupli est actio, sed si res
4 non restituatur. Haec autem actio cum arbitraria sit, habet rrus licentiam usque
ad sententiam ab arbitro datam restitutionem secundum quod supra diximus rei fa-
cere. quod si non fecerit, iure meritóque quadrupli condemnationrm patietur.
5 Aliquando tamen et si metus adhibitus proponatur, arbitrium absolutionem adfert.
quid enim si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me perue-

nit, et haec in rebus humanis non est sine dolo malo meo: nónne iudicis officio absol-
uar? aut si seruus in fuga est, aeque si cauero iudicis officio me si in meam potesta-
tem peruenerit restituturum, absolui debebo. Vnde quidam putant bona fide em-
ptorem ab eo qui uim intulit comparantem non teneri: nec eum qui dono acce-
pit uel cui res legata est. Sed rectissimè Viuiano uidetur etiam hos teneri: ne me-
tus quem passus sum mihi captiosus sit. Pedius quoque libro octauo scribit arbi-
trium iudicis in restituenda re tale esse ut eum quidem qui uim admisit iubeat resti-
tuere etiam si ad alium res peruenit: eum autem ad quem peruenit, etiam si alius me-
tum fecit: nam in alterius praemium uerti alienum metum non oportet. Labeo 6
ait si quis per metum reus sit constitutus, et fideiussorem uolentem dederit: et ipse et fi-
deiussor liberatur. Si solus fideiussor metu accessit non etiam reus: solus fideiussor
liberabitur. Quadruplatur autem id quanti ea res erit, id est cum fructibus et 7
omni causa. Si quis per uim sisti promittendo postea fideiussorem adhibeat: is quo 8
que liberatur. Sed et si quis per uim stipulatus, cum acceptum non faceret fuerit in
quadruplum condemnatus: ex stipulatu eum agentem aduersus exceptionem replica-
tione adiuuari Iulianus putat: cum in quadruplo et simplum sit reus consecutus. La-
beo autem etiam post quadrupli actionem nihilo minus exceptione summouendum
eum qui uim intulit dicebat. quod cum durum uidebatur, ita temperandum est ut
tam tripli condemnatione plectatur quàm acceptilationem omnimodo facere com-
pellatur. Quatenus autem diximus quadruplo simplum inesse, sic hoc disponen- 9
dum est, ut in condemnatione quadrupli res quidem omnimodo contineatur et eius
restitutio fiat, poenae autem usque ad triplum stetur. Quid si homo sine dolo ma 10
lo et culpa eius qui uim intulit et condemnatus est, periit? in hoc casu à rei condemna-
tione ideo relaxabitur si intra tempora iudicati actionis moriatur, quia tripli poena
propter facinus satisfacere cogitur. Pro eo autem qui in fugam esse dicitur, cautio 11
ab eo extorquenda est quatenus et persequatur et omnimodo eum restituat: et nihilo
minus in rem uel ad exhibendum uel si qua alia ei competit actio ad eum recipiendum
integra ei qui uim passus est seruabitur: ita ut si dominus eum quoquo modo recepe-
rit, is qui ex stipulatione conuenitur exceptione tutus fiat. Haec si post condemnatio-
nem. si autem ante sententiam homo sine dolo malo et culpa mortuus fuerit: tenebi-
tur. et hoc fit his uerbis edicti, NEQVE EA RES ARBITRIO IVDICIS RE
STITVETVR. Ergo si in fuga sit seruus sine dolo malo et culpa eius cum quo age-
tur: cauendum est per iudicem ut eum seruum persecutus reddat. Sed et si non cul-
pa ab eo quo cum agitur aberit: si tamen peritura res non fuit si metum non adhi-
buisset, tenebitur reus: sicut in interdicto VNDE VI uel QVOD VI AVT CLAM
obseruatur. Itaque interdum hominis mortui pretium recipit qui eum uenditurus
fuit si uim passus non esset. Qui uim intulit, cum possessionem à me sit con- 12
secutus, fur non est: quamuis qui ui rapuit, fur improbior esse uideatur ut Iuliano pla-
cet. Eum qui metum fecit, et de dolo teneri certum est: et ita Pomponius: et 13
consumi alteram actionem per alteram exceptione in factum opposita. Iulianus 14
ait quod interest quadruplari solum: et ideo eum qui ex causa fideicommissi quadrá-
ginta debebat, si trecenta promiserit per uim et soluerit, ducentorum sexaginta qua-
druplum consecuturum: in his enim cum effectu uim passus est. Secundum haec
si plures metum adhibuerint et unus fuerit conuentus: siquidem sponte rem an-
te sententiam restituerit, omnes liberati sunt. sed et si id non fecerit sed ex senten-
tia quadruplum restituerit: uerius est etiam sic perimi aduersus ceteros metus cau-
sa actionem.

XV. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum AVT IN id dabitur ad-
uersus ceteros actio, quod minus ab illo exactum sit.

XVI. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum QVOD diximus
si plures metum admiserunt, idem dicendum erit et si ad alium res peruenit, alter me-

1 tum adhibuit. Sed si serui metum adhibuerint, noxalis quidem actio ipsorum no-
mine erit, poterit autem quis dominum ad quem res peruenerit conuenire: qui con-
uentus siue rem siue secundum quod iam dictum est quadruplum praestiterit, prode-
rit et seruis. Si uerò noxali conuentus maluerit noxae dedere: nihilo minus ipse pote-
2 rit conueniri si ad eum res peruenit. Haec actio heredi ceterísque successoribus
datur, quoniam rei habet persecutionem. In heredem autem et ceteros in id quod
peruenit ad eos datur non iNmeritò: licet enim poena ad heredem non transeat, atta-
men quod turpiter uel scelere quaesitum est, ut est et rescriptum, ad compendium here
dis non debet pertinere.

XVII. PAVLVS Libro primo Quaestionum VIDEAMVS ergo si heres ad quem aliquid peruenerit consumpserit id quod peruenit, desinat teneri, an uerò sufficit semel peruenisse. et si consumpto eo decesserit, utrum aduersus heredem eius omnimodo competit actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem: an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil peruenit. Et melius est omnimodo competere in heredem heredis actionem: sufficit enim semel peruenisse ad proximum heredem: et perpetua actio esse coepit, alioquin dicendum erit nec ipsum qui consumpsit quod ad eum peruenit, teneri.

XVIII. IVLIANVS Libro sexagensimo quarto Digestorum SI IPSA res quae ad alium peruenit interiit: non esse locupletiorem dicemus. sin uerò in pecuniam aliámue rem conuersa sit: nihil amplius quaerendum est quis exitus sit, sed omnimodo locuples factus uidetur licet postea deperdat. Nam et Imperator Titus Antoninus Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescripsit, ob id ipsum peti ab eo hereditatem posse, quia licet res quae in hereditate fuerant, apud eum non sint: tamen pretium earum * quo) locupletem eum uel saepius mutata specie faciendo, perinde obligat, ac si corpora ipsa in eadem specie mansissent.

XVIIII. GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale QVOD autem in heredem eatenus pollicetur actionem proconsul quatenus ad eum peruenerit, intellegendum est ad perpetuò dandam actionem pertinere.

XX. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum QVANTVM autem ad heredem peruenerit, litis contestatae tempore spectabitur: si modò certum sit aliquid peruenisse. Idem et ipsius qui uim intulit, (si) sic in corpus patrimonii peruenit aliquid, ut certum sit ad heredem peruenturum: id est si debitor liberatus est.

XXI. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum SI MVLIER con-
tra patronum suum ingrata facta sciens se ingratam, cum de suo statu periclitabatur,
aliquid patrono dederit uel promiserit ne in seruitutem redigatur: cessat edictum,
1 quia hunc sibi metum ipsa infert. Quod metus causa gestum erit, nullo tempore
2 praetor ratum habebit. Qui possessionem non sui fundi tradidit, non quanti fun
dus sed quanti possessio est, eius quadruplum uel simplum cum fructibus conseque-
tur: aestimatur enim quod restitui oportet, id est quod abest. (abest) autem nuda pos
3 sessio cum suis fructibus: quod et Pomponius. Si dos metu promissa sit, non pu
to nasci obligationem: quia est uerissimum nec talem promissionem dotis ullam esse.
4 Si metu coactus sim ab emptione locatione discedere: uidendum est an nihil sit
acti, et antiqua obligatio remaneat: an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla ex bo-
nae fidei obligatione possimus niti, cum finita sit dum amittitur. et magis est ut similis
5 species acceptilationE sit: et ideo praetoria actio nascitur. Si metu coactus adii
hereditatem, puto me heredem effici: quia quamuis si liberum esset noluissem, ta-
men coactus uolui. sed per praetorem restituendus sum ut abstinendi mihi potestas tri
buatur. Si coactus hereditatem repudiem, duplici uia praetor mihi succurrit: aut uti-
les actiones quasi heredi dando, aut actionem metus causa praestando: ut quam uiam
ego elegerim haec mihi pateat.

XXII. PAVLVS Libro primo Sententiarum QVI IN carcerem

quem detrusit ut aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc causam factum est nullius momenti est.

XXIII. VLPIANVS Libro quinto Opinionum NON EST uerisimile compulsum in urbe inique indebitum soluisse eum qui claram dignitatem se habere praetendebat: cum potuerit ius publicum inuocare et adire aliquem potestate praeditum, qui utique uim eum pari prohibuisset. sed huiusmodi praesumptioni debet apertissimas probationes uiolentiae opponere. Si iusto metu perterritus cogni- 1
tionem ad quam ut uinctus iret, potens aduersarius minabatur, id quod habere licebat compulsus uendidit: res suae aequitati per praesidem prouinciae restituitur. Si 2
faenerator inciuiliter custodiendo athletam et à certaminibus prohibendo, cauere compulerit ultra quantitatem debitae pecuniae, his probatis competens iudex rem suae aequitati restitui decernat. Si quis quod aduersario non debebat, delegante eo per 3
uim apparitione praesidis interueniente, sine notione iudicis coactus est dare: iudex in ciuiliter extorta restitui ab eo qui rei damnum praestiterit, iubeat. Quòd si debitis satisfecit simplici iussione et non cognitione habita: quamuis non extra ordinem exactionem fieri sed ciuiliter oportuit, tamen quae solutioni debitarum ab eo quantitatium profecerunt, reuocare inciuile est.

DE DOLO MALO TIT. III.

VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum

HOC EDICTO praetor aduersus uarios et dolosos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, subuenit: ne uel illis malitia sua sit lucrosa uel istis simplicitas damnosa. Verba autem edicti talia sunt: QVAE DOLO MALO FACTA ESSE DICENTVR, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT ET IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IVDICIVM DABO. Dolum malum Seruius quidem ita definiit, 1
machinationem quandam alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur et aliud agitur. Labeo autem, posse et sine simulatione id agi ut quis circumueniatur: posse et sine dolo malo aliud agi aliud simulari: sicuti faciunt qui per eiusmodi dissimulationem deseruiant: et tuentur uel sua uel aliena. Itaque ipse sic definiit, dolum malum esse omnem calliditatem, fallaciam, machinationem ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam. Labeonis definitio uera est. Non fuit autem 2
contentus praetor DOLVM dicere, sed adiecit MALVM: quoniam ueteres dolum etiam bonum dicebant, et pro sollertia hoc nomen accipiebant: maximè si aduersus hostem latronémue quis machinetur. Ait praetor, SI DE HIS REBVS 3
ALIA ACTIO NON ERIT. Meritò praetor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit: quoniam famosa actio non temere debuit à praetore decerni si sit ciuilis uel honoraria, qua possit experiri. Vsque adeo ut et Pedius libro octauo scribat: etiam si interdictum sit quo quis experiri, uel exceptio qua se tueri possit: cessare hoc edictum. Idem et Pomponius libro uicensimo octauo. et adicit, et si stipulatione tutus sit quis, eum actionem de dolo habere non posse: utputa si de dolo stipulatum sit. Idem Pomponius ait et si actionem in nos dari non oporteat: uelu- 4
ti si stipulatio tam turpis dolo malo facta sit ut nemo daturus sit ex ea actionem: non debere laborare ut habeam de dolo malo actionem: cum nemo sit aduersus me daturus actionem. Idem Pomponius refert Labeonem existimare etiam 5
si quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere. et si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere: sibi imputaturo eo qui agere supersedit: nisi in hoc quoque dolus malus admissus sit ut tempus exiret. Si 6
quis cum actionem ciuilem haberet uel honorariam in stipulatum deductam, ac-

ceptilatione uel alio modo sustulerit: de dolo experiri non poterit, quoniam habuit ali
6 am actionem: nisi in amittenda actione dolum malum passus est. Non solùm autem si aduersus eum sit alia actio aduersus quem de dolo quaeritur,

II. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum VEL AB EO res seruari poterit,

III. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum NON HABET hoc edictum locum: uerumetiam si aduersus alium

IIII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum SIT ACTIO: uel si ab alio res mihi seruari potest.

V. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum IDEOQVE si quis pupillus à Titio, tutore auctore conludente circumscriptus sit: non debere eum de dolo actionem aduersus Titium habere, cum habeat tutelae actionem per quam consequatur quod sua intersit. Plané si tutor soluendo non sit, dicendum erit de dolo actionem dari ei.

VI. GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale NAM IS nullam uidetur actionem habere cui propter inopiam aduersarii inanis actio est.

VII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum ET ELEganter Pomponius haec uerba SI ALIA ACTIO NON SIT sic excipit, quasi res alio modo ei ad quem ea res pertinet, salua esse non poterit. Nec uidetur huic sententiae aduersari quod Iulianus libro quarto scribit, si minor annis uiginti quinque consilio serui circumscriptus eum uendidit cum peculio, emptórque eum manumisit, dandam in manumissum de dolo actionem: hoc enim sic accipimus, carere dolo emptorem, ut ex empto teneri non posit: *ant* nullam esse uenditionem si in hoc ipso ut uenderet circumscriptus est. et quòd minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam aduersus manumissum nulla in integrum restitutio potest locum habere. Secundum quae et si poenali actione indemnitati eius consuli posit, dicendum erit cessare de dolo actionem. Pomponius autem etiam si popularis actio sit, cessare de dolo ait actio
1 nem. Non solùm autem si alia actio non sit, sed et si dubitetur an alia sit, purat Labeo de dolo dandam actionem: et adfert talem speciem, Qui seruum mihi debebat uel ex uenditione uel ex stipulatu, uenenum ei dedit, et sic eum tradidit; uel fundum, et dum tradit imposuit ei seruitutem, uel aedificia diruit, arbores excidit uel extirpauit: ait Labeo siue caBit de dolo siue non, dandam in eum de dolo actionem: quoniam si cauit, dubium est an competat ex stipulatu actio. Sed est uerius siquidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo, quoniam est ex stipulatu actio: si non est cautum, in ex empto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex empto: in ex stipu
2 latu, de dolo actio necessaria est. Si seruum usuarium proprietarius occidit: legis Aquiliae actioni et ad exhibendum accidit, si posidens proprietarius occidit: ideóque cessat de dolo actio. Item si seruum legatum heres ante aditam hereditatem occiderit: quoniam prius quàm factus sit legatarii interemptus est, cessat legis Aquiliae actio. de dolo autem*actio*quocumque tempore eum occiderit cessat: quia ex testamento actio competit. Si quadrupes tua dolo alterius damnum mihi dederit: quaeritur an de dolo habeam aduersus eum actionem. et placuit mihi quod Labeo scribit: si dominus quadrupedis non sit soluendo dari debere de dolo: quamuis si noxae deditio sit secuta, non puto dandam nec in id quod excedit. Idem Labeo quaerit, si compeditum seruum meum ut fugeret solueris, an de dolo actio danda sit. et ait Quintus apud eum notans: si non misericordia ductus fecisti, furti teneris: si misericordia,
3 in factum actionem dari debere. Seruus pactionis pro libertate reum domino dedit ea condicione ut post libertatem transferatur in eum obligatio: manumissus non patitur in se obligationem transferri. Pomponius scribit locum habere de dolo actionem. sed si per patronum stabit quo minus obligatio transferatur: dicendum ait patronum exceptione à reo summouendum. Ego moueor: quemadmodum de do-

i iii

lo actio dabitur cum sit alia actio? nisi fortè quis dicat, quoniam exceptione patronus
summoueri potest si agat cum reo, debere dici, quasi nulla actio sit quae exceptione
repellitur, de dolo decernendam. Atquin patronus tunc summouetur, si nolit expro
missorem ipsum manumissum accipere. expromissori planè aduersus manumissum da
ri debebit de dolo: aut si non sit soluendo expromissor, domino dabitur. Si do- 5
lo malo procurator passus sit uincere aduersarium meum ut absolueretur: an de dolo
mihi actio aduersus eum qui uicit competat, potest quaeri. et puto non competere si
paratus sit reus transferre iudicium sub exceptione hac SI COLLVSVM EST. alio
quin de dolo actio erit danda: scilicet si cum procuratore agi non possit quia non es-
set soluendo. Idem Pomponius refert Caecidianum praetorem non dedisse de 6
dolo actionem aduersus eum qui adfirmauerat idoneum esse eum, cui mutua pecunia
dabatur: quod uerum est. nam nisi ex magna et euidenti calliditate non debet de dolo
actio dari.

VIII. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale QVOD SI cum
scires eum facultatibus labi, tui lucri gratia adfirmasti mihi idoneum esse: meritò ad-
uersus te, cum mei decipiendi gratia alium falsò laudasti, de dolo iudicium dan-
dum est.

VIIII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum SI QVIS adfir-
mauit minimam esse hereditatem, et ita eam ab herede emit: non est de dolo actio, cum
ex uendito sufficiat. Si autem mihi persuaseris ut repudiem hereditatem, quasi minus
soluendo sit: uel ut optem seruum, quasi melior eo in familia non sit: dico de dolo dan
dam si callidè hoc feceris. Item si tabulae testamenti, ne de inofficioso diceretur, 1
diu suppressae sint, mox mortuo filio prolatae: heredes filii aduersus eos qui suppresse-
runt, et lege Cornelia et de dolo posse experiri. Labeo libro trigensimo septimo 2
posteriorum scribit, si oleum tuum quasi suum defendat Titius, et tu hoc oleum de-
posueris apud Seium ut is hoc uenderet, et pretium seruaret donec inter uos deiudice-
tur cuius oleum esset: neque Titius uelit iudicium accipere: quoniam neque manda-
ti neque sequestraria Seium conuenire potes nondum impleta condicione depositio-
nis: de dolo aduersus Titium agendum. Sed Pomponius libro uicensimo septimo,
posse cum sequestre praescriptis uerbis actione agi: uel si is soluendo non sit, cum Ti-
tio de dolo. quae distinctio uera esse uidetur. Et si seruum pigneratum noxae mi 3
hi dederis per iudicem, et it absolutus: de dolo teneris si apparuerit esse eum pignori
datum. Haec de dolo actio noxalis erit. ideo Labeo quoque libro trigensimo prae-
toris peregrini scribit, de dolo actionem serui nomine interdum de peculio interdum
noxalem dari. Nam si ea res est in quam dolus commissus est, ex qua de peculio dare-
tur actio: et nunc in peculio dandam. sin uero ea sit ex qua noxalis: hoc quoque noxa-
le futurum. Meritò causae cognitionem praetor inseruit: neque enim passim haec 4
actio indulgenda est. nam ecce in primis si modica summa sit,

X. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum ID EST usque ad duos
aureos:

XI. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum NON DEBET da-
ri. Quibusdam personis non dabitur: utputa liberis uel libertis aduersus parentes pa
tronósue, cum sit famosa. Sed nec humili aduersus eum qui dignitate excellet, de-
bent dari: puta plebeio aduersus consularem receptae auctoritatis: uel luxorioso at-
que prodigo aut aliàs uili aduersus hominem uitae emendatioris. et ita Labeo. Quid
ergo est? in horum persona dicendum est, IN FACTVM uerbis temperandam actio
nem dandam, ut bonae fidei mentio fiat:

XII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum NE EX DOLO suo
lucrentur.

XIII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum HEREDIBVS
tamen harum personarum, item aduersus heredes de dolo actio erit danda. Item 1

in causae cognitione uersari Labeo ait ne in pupillum de dolo detur actio, nisi fortè nomine hereditario conueniatur. Ego arbitror et ex suo dolo conueniendum si proximus pubertati est: maximè si locupletior ex hoc factus est.

XIIII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum QVID enim si impetrauerit à procuratore petitoris ut ab eo absolueretur: uel si de tutore mentitus pecuniam accepit: uel alia similia admisit quae non magnam machinationem exigunt?

XV. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum SED ET ex dolo tutoris si factus est locupletior, puto in eum dandam actionem, sicut exceptio datur. Sed an in municipes de dolo detur actio, dubitatur. Et puto ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt? sed si quid ad eos peruenit ex dolo eorum qui res eorum administrant: puto dandam. De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio. Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum peruenit, datur in dominum de dolo actio in quantum ad eum peruenit: nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur.
1 In hac actione designari oportet cuius dolo factum sit: quamuis in metu non sit necesse.

XVI. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum ITEM exigit praetor ut comprehendatur quid dolo malo factum sit: scire enim debet actor in qua re circumscriptus sit: nec in tanto crimine uagari.

XVII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum SI PLVRES dolo fecerint, et unus restituerit: omnes liberantur. quòd si unus quanti ea res est praestiterit: puto adhuc ceteros liberari.
1 Haec actio in heredem et ceteros successores datur dumtaxat de eo quò ad eos peruenit.

XVIII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum ARBITRIO iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur: et nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio quanti ea res est. Ideo autem et hic et in metus causa actione certa quantitas non adicitur, ut possit per contumaciam suam tanti reus condemnari quanti actor in litem iurauerit. Sed officio iudicis debet in utraque actione taxatione iusiurandum refrenari.
1 Non tamen semper in hoc iudicio arbitrio iudicis dandum est. quid enim si manifestum sit restitui non posse? ueluti si seruus dolo malo traditus defunctus sit, ideóque protinus condemnari debeat in id quod intersit actoris.
2 Si dominus proprietatis insulam, cuius usufructus legatus erat, incenderit: non est de dolo actio: quoniam aliae ex hoc oriuntur actiones.
3 De eo qui sciens commodasset pondera ut uenditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem. Atquin si maiora pondera commodauit: id quod amplius mercis datum est, repeti condictione potest. si minora: ut reliqua merx detur ex empto agi potest: nisi si ea condicione merx uenit ut illis ponderibus traderetur: cum ille decipiendi causa adfirmasset se aequa pondera habere.
4 Dolo cuius effectum est ut lis temporibus legitimis transactis pereat, Trebatius ait de dolo dandum iudicium, non ut arbitrio iudicis res restituatur, sed ut tantum actor consequatur quanti eius interfuerit id non esse factum: ne aliter obseruantibus lex circumscribatur.
5 Si seruum quem tu mihi promiseras, alius occiderit: de dolo malo actionem in eum dandam plerique rectè putant: quia tu à me liberatus sis. ideóque legis Aquiliae actio tibi denegabitur.

XVIIII. PAPINIANVS Libro trigensimo septimo Quaestionum SI FIDEIVSSOR promissum animal ante moram occiderit: de dolo actionem reddi aduersus eum oportere Neratius Priscus et Iulianus responderunt: quoniam debitore liberato, per consequentias ipse quoque dimittitur.

XX. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum SERVVS tuus cum tibi deberet nec soluendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam à me accepit et tibi soluit: Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam: quia nec de peculio utilis sit cum in peculio nihil sit: nec in rem domini uersum uideatur cum ob debitum dominus acceperit.
1 Si persuaseris mihi nullam societatem tibi fuisse cum eo cui heres sum: et

ob id iudicio absolui te passus sim: dandam mihi de dolo actionem Iulianus scribit.

XXI. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum QVOD SI deferente me iuraueris et absolutus sis, postea periurium fuerit adprobatum: Labeo ait de dolo actionem in eum dandam. Pomponius autem per iusiurandum transactum uideri. quam sententiam et Marcellus libro octauo digestorum probat: stari enim religioni debet.

XXII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum NAM SVFficit periurii poena.

XXIII. GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale SI LEGAtarius cui supra modum legis Falcidiae legatum est, heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis ultro iurando uel quadam alia fallacia persuaserit, tamquam satis abundéque ad solida legata soluenda sufficiat hereditas, atque eo modo solida legata fuerit consecutus: datur de dolo actio.

XXIIII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum SI DOLO acciderit eius qui uerba faciebat pro eo qui de libertate contendebat, quo minus praesente aduersario secundum libertatem pronuntietur: puto statim de dolo dandam in eum actionem: quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet.

XXV. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum CVM A TE pecuniam peterem, eóque nomine iudicium acceptum est, falsò mihi persuasisti, tamquam eam pecuniam seruo meo aut procuratori soluisses: eóque modo consecutus es ut consentiente me absoluereris: quaerentibus nobis an in te doli iudicium dari debeat, placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi succurri potest. nam ex integro agere possum, et si obiciatur exceptio rei iudicatae, replicatione iure uti potero.

XXVI. GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale IN HEREdem eatenus daturum se eam actionem proconsul pollicetur, quatenus ad eum peruenerit: id est quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas uenerit:

XXVII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum DOLOVE malo eius factum est quo minus peruenerit.

XXVIII. GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale ITAQVE si accepto lata sit tibi pecunia: omnimodo cum herede tuo agetur. At si res tibi tradita sit: siquidem mortuo te ea res extitit, agetur cum herede tuo: si minus, non agetur. Sed utique in heredem perpetuò dabitur: quia non debet lucrari ex alieno damno. Cui conueniens est ut et in ipso qui dolo commiserit, in id quod locupletior esset, perpetuò danda sit in factum actio.

XXVIIII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum SABINVS putat calculi ratione potius quàm maleficii heredem conueniri: denique famosum non fieri: ideóque in perpetuum teneri oportere.

XXX. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum NEQVE causae cognitio in heredis persona erit necessaria.

XXXI. PROCVLVS Libro secundo Epistularum CVM QVIS persuaserit familiae meae ut de possessione decedat: possessio quidem non amittitur, sed de dolo malo iudicium in eum competit si quid damni mihi accesserit.

XXXII. SCAEVOLA Libro secundo Digestorum FILIVS legatum sibi seruum per praeceptionem, rogatus manumittere post certum tempus posteaquam rationes ipsi et coheredibus fratribus reddidisset: ante diem et ante redditas rationes ad libertatem uindicta manumittendo perduxerat. quaesitum est an ex fideicommisso fratribus tenetur ut rationes eorum pro portionibus redderet. Respondi cum liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri: uerùm si ideo properasset manumittere ne rationes fratribus redderet, posse de dolo actionem in eum exercere.

XXXIII. VLPIANVS Libro quarto Opinionum REI QVAM ue-

nalem possessor habebat, litem proprietatis aduersarius mouere coepit, et posteaquam oportunitatem emptoris cui uenundari potuit peremit, destitit: placuit possessori hoc nomine actionem in factum cum sua indemnitate competere.

XXXIIII. IDEM Libro quadragensimo secundo ad sabinum SI CVM mihi permisisses saxum ex fundo tuo eicere, uel cretam uel harenam fodere, et sumptum in hanc rem fecerim, et non patiaris me tollere: nulla alia quàm de dolo malo actio locum habebit.

XXXV. IDEM Libro trigensimo ad Edictum SI QVIS tabulas testamenti apud se depositas, post mortem testatoris deleuit uel alio modo corruperit: heres scriptus habebit aduersus eum actionem de dolo. Sed et his quibus legata data sunt danda erit de dolo actio.

XXXVI. MARCIANVS Libro secundo Regularum SI DVO dolo malo fecerint, inuicem de dolo non agent.

XXXVII. VLPIANVS Libro quadragensimo quarto ad Sabinum QVOD uenditor ut commendet dicit, sic habendum, quasi neque dictum neque promissum, est. Si uerò decipiendi emptoris causa dictum est: aequè sic habendum est, ut non nascatur aduersus dictum promissúmue actio, sed de dolo actio.

XXXVIII. IDEM Libro quinto Opinionum QVIDAM debitor epistulam quasi à Titio mitti creditori suo effecit ut ipse liberetur: hac epistula creditor deceptus, Aquiliana stipulatione et acceptilatione liberauit debitorem: postea epistula falsa uel inani reperta, creditor maior quidem annis uigintiquinque de dolo habebit actionem, minor autem in integrum restituetur.

XXXVIIII. GAIVS Libro uicensimo septimo ad Edictum Prouinciale SI TE Titio optuleris de ea re quam non possidebas, in hoc ut alius usucapiat: et iudicatum solui satisdederis: quamuis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis. et ita Sabino placet.

XL. FVRIVS ANTHIANVS Libro primo ad Edictum IS QVI decepit aliquem ut hereditatem non idoneam adiret, de dolo tenebitur: nisi fortasse ipse creditor erat, et solus erat: tunc enim sufficit contra eum doli mali exceptio.

DE MINORIBVS VIGINTIQVINQVE ANNIS TIT. IIII.

VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum

HOC EDICTVM praetor naturalem aequitatem secutus proposuit: quo tutelam minorum suscepit. nam cum inter omnes constet fragile esse et infirmum huiusmodi aetatium consilium, et multis captionibus suppositum, multorum insidiis expositum: auxilium eis praetor hoc edicto pollicitus est et aduersus captiones opitulationem. Praetor edicit, QVOD CVM MINORE QVAM VIGINTIQVINQVE ANNIS NATV GESTVM ESSE DICETVR: VTI QVAEQVE RES ERIT ANIMADVERTAM. Apparet minoribus annis uigintiquinque eum opem polliceri: nam post hoc tempus compleri uirilem uigorem constat. Et ideo hodie in hanc usque aetatem adulescentes curatorum auxilio reguntur. nec ante rei suae administratio eis committi debebit, quamuis bene rem suam gerentibus.

II. IDEM Libro nonodecimo ad legem Iuliam et Papiam NEC PER liberos suos rem suam maturius à curatoribus recipiat. Quod enim legibus cauetur

† permittantur ut singuli anni per singulos liberos † demittantur, ad honores pertinere Diuus Seuerus ait non ad rem suam recipiendam.

III. IDEM Libro undecimo ad Edictum DENIQVE Diuus Seuerus

et Imperator noster huiusmodi consilium uel praesidum decreta quasi ambitiosa esse
interpretati sunt. Ipsi autem perrarò minoribus rerum suarum administrationem extra
ordinem indulserunt. et eodem iure utimur. Si quis cum minore contraxerit, et 1
contractus inciderit in tempus quo maior efficitur: utrum initium spectamus an finem?
et placet ut est et constitutum, si quis maior factus conprobauerit quod minor gesse-
rat: restitutionem cessare. Vnde illud non ineleganter Celsus epistularum libro unde
cimo et digestorum secundo tractat, ex facto à Flauio Respecto praetore consultus.
Minor annis uigintiquinque annos fortè uigintiquattuor agens iudicium tutelae here-
di tutoris dictauerat: mox factum ut non finito iudicio iam eo maiore effecto uigin-
tiquinque annis, tutoris heres absolutus proponeretur: in integrum restitutio deside-
rabatur. Celsus igitur Respecto suasit, non facilè hunc quondam minorem in inte-
grum restitui: sed si ei probaretur calliditate aduersarii id actum ut maiore eo facto
liberaretur. neque enim extremo, inquit, iudicii die uidetur solùm deceptus hic mi-
nor, sed totum hoc structum ut maiore eo facto liberaretur. Idem tamen confitetur
si leuior sit suspicio aduersarii quasi dolosè uersati: non debere hunc in integrum resti-
tui. Scio etiam illud aliquando incidisse: Minor uigintiquinque annis miscue- 2
rat se paternae hereditati: maiórque factus exegerat aliquid à debitoribus paternis:
mox desiderabat restitui in integrum quo magis abstineret paterna hereditate. con-
tradicebatur ei, quasi maior factus comprobasset quod minori sibi placuit. putauimus
tamen restituendum in integrum initio inspecto. Idem puto et si alienam adiit here-
ditatem. Minorem autem uigintiquinque annis natu, uidendum an etiam diem 3
natalis sui adhuc dicimus ante horam qua natus est, ut si captus sit restituatur: et
cum nondum compleuerit, ita erit dicendum: ut à momento in momentum tempus
spectetur. Proinde et si bissexto natus est, siue priore siue posteriore die, Cel-
sus scripsit nihil referre: nam id biduum pro uno die habetur, et posterior dies Kalen-
darum intercalatur. Sed utrum solis patribusfamiliarum an etiam filiisfamilia- 4
rum succurri debeat, uidendum. Mouet dubitationem quòd si quis dixerit etiam fi-
liisfamiliarum in re peculiari subueniendum, efficiet ut per eos etiam maioribus sub-
ueniatur, id est patribus eorum: quod nequaquam fuit praetori propositum: praetor
enim minoribus auxilium promisit non maioribus. Ego autem uerissimam arbitror
sententiam existimantium filiumfamilias minorem annis in integrum restitui posse ex
his solis causis quae ipsius intersint: puta si sit obligatus. Proinde si iussu patris obliga-
tus sit, pater utique poterit insolidum conueniri: filius autem cum et ipse possit uel
in potestate manens conueniri, uel etiam emancipatus uel exheredatus, in id quod fa-
cere potest, et quidem in potestate manens etiam inuito patre ex condemnatione con-
ueniri: auxilium impetrare debebit si ipse conueniatur. Sed an hoc auxilium patri quo
que prosit, ut solet interdum fideiussori eius prodesse, uideamus. et non puto profutu-
rum. Si igitur filius conueniatur, postulet auxilium: si patrem conueniat creditor, au
xilium cessat, excepta mutui datione: in hanc enim si iussu patris mutuam pecuniam
accepit, non adiuuatur. Proinde et si sine iussu patris contraxit et captus est: siqui-
dem pater de peculio conueniatur, filius non erit restituendus: si filius conueniatur,
poterit restitui. Nec eo mouemur, quasi intersit filii peculium habere: magis enim pa
tris quàm filii interest, licet aliquo casu ad filium peculium spectet. utputa si patris eius
bona à fisco propter debitum occupata sunt: nam peculium ei ex constitutione Claudii
separatur. Ergo etiam filiamfamilias in dote captam dum patri consentit stipulan 5
ti dotem non statim quàm dedit, uel adhibenti aliquem qui dotem stipularetur, puto
restituendam: quoniam dos ipsius filiae proprium patrimonium est. Si quis minor 6
uigintiquinque annis adrogandum se dedit, et in ipsa adrogatione se circumuentum di
cat: finge enim à praedone eum hominem locupletem adrogatum: dico debere eum
audiri in integrum se restituentem. Si quid minori fuerit filiofamilias legatum 7
post mortem patris, uel fideicommissum relictum, et captus est, fortè dum consentit

patri paciſcenti ne legatum peteretur : poteſt dici in integrum reſtituendum: quoniam
ipſius intereſt propter ſpem legati quod ei poſt mortem patris competit. Sed et ſi ei
legatum ſit aliquid quod perſonae eius cohaeret, puta ius militiae, dicendum eſt poſ-
ſe eum reſtitui in integrum : interfuit enim eius non capi, cum hanc patri non adquire
8 ret ſed ipſe haberet. Et ſi heres ſit inſtitutus ſi à patre in diebus centum ſit eman-
cipatus : mox patrem debuerit certiorare nec fecerit cum poſſet, qui eum emancipaſ-
ſet ſi cognouiſſet : dicendum erit poſſe eum reſtitui in integrum parato pâtre eum
9 emancipare. Pomponius adicit, ex his cauſis ex quibus in re peculiari filiifami-
lias reſtituuntur, poſſe et patrem quaſi heredem nomine filii poſt obitum eius impe-
trare cognitionem. Si autem filiusfamilias ſit qui caſtrenſe peculium habeat : procul
dubio ex his quae ad caſtrenſe peculium ſpectant, in integrum reſtituendus erit quaſi
10 in proprio patrimonio captus. Seruus auteMinor annis uigintiquinque nullo
modo reſtitui poterit : quoniam domini perſona ſpectatur, qui ſibi debebit imputa-
re cur minori rem commiſir. Quare et ſi per impuberem contraxerit, idem erit di-
cendum : ut et Marcellus libro ſecundo digeſtorum ſcribit. Et ſi fortè libera pe-
11 culii adminiſtratio minori ſeruo ſit conceſſa, maior dominus ex hac cauſa non reſti-
tuetur:

IIII. AFRICANVS Libro ſeptimo Quaeſtionum ETENIM quod-
cumque ſeruus ita gerit, uoluntate domini gerere intellegendus eſt. et magis hoc ap-
parebit ſi aut de inſtitoria actione quaeratur, aut ſi proponatur maiorem annis ui-
gintiquinque negotium aliquod gerendum minori mandaſſe, et illum in ea re dece-
ptum eſſe.

V. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum SI TAMEN is ſeruus
fuit, cui fideicommiſſaria libertas debebatur praeſens, et fuit captus cum re mora ei
ſit, poterit dici praetorem ei ſuccurrere oportere.

VI. IDEM Libro decimo ad Edictum MINORIBVS uigintiquin-
que annis ſubuenitur per in integrum reſtitutionem non ſolùm cum de bonis eorum ali
quid minuitur, ſed etiam cum interſit ipſorum litibus et ſumptibus non uexari.

VII. IDEM Libro undecimo ad Edictum AIT praetor, GESTVM
ESSE DICETVR: GESTVM ſic accipimus, qualiterqualiter : ſiue contractus
ſit ſiue quid aliud contigit. proinde ſi emit aliquid, ſi uendidit, ſi ſocietatem coit, ſi
1 mutuam pecuniam accepit, et captus eſt : ei ſuccurretur. Sed et ſi ei pecunia à de
bitore paterno ſoluta ſit uel proprio, et hanc perdidit : dicendum eſt ei ſubueniri, qua-
ſi geſtum ſit cum eo. Et ideo ſi minor conueniat debitorem, adhibere debet curato-
res ut ei ſoluatur pecunia. ceterum non ei compelletur ſoluere. Sed hodie ſolet pe-
cunia in aedem deponi, ut Pomponius libro uicenſimo octauo ſcribit, ne uel debitor
ultra uſuris oneretur, uel creditor minor perdat pecuniam : aut curatoribus ſolui, ſi
ſunt. Permittitur etiam ex conſtitutione principum debitori compellere adoleſcen-
tem ad petendos ſibi curatores. Quid tamen ſi praetor decernat ſoluendam pecuniam
minori ſiue curatoribus, et ſoluerit? an poſſit eſſe ſecurus dubitari poteſt. Puto au-
tem ſi allegans minorem eſſe compulſus ſit ad ſolutionem, nihil ei imputandum : niſi
fortè quaſi aduerſus iniuriam appellandum quis ei putet. Sed credo praetorem hunc
2 minorem in integrum reſtitui uolentem auditurum non eſſe. Non ſolùm autem
in his ei ſuccurritur, ſed etiam in interuentionibus : utputa ſi fideiuſſorio nomine ſe
uel rem ſuam obligauit. Pomponius autem uidetur adquieſcere diſtinguentibus ar-
biter ad fideiuſſores probandos conſtitutus eum probauit, an uerò ipſe aduerſarius. mi
bi autem ſemper ſuccurrendum uidetur ſi minor ſit et ſe circumuentum doceat. Sed
et in iudiciis ſubuenitur : ſiue dum agit ſiue dum conuenitur captus ſit. Sed et ſi here-
ditatem minor adiit minus lucroſam, ſuccurritur ei ut ſe poſſit abſtinere : nam et hic
3 acceptus eſt. Idem et in bonorum poſſeſſione uel alia ſucceſſione. Non ſolùm
autem filius qui ſe miſcuit paternae hereditati, ſed et ſi aliquis ſit ex neceſſariis minor

annisimili modo restitutionem impetrabit. ueluti si seruus sit cum libertate institutus: dicendum enim erit si se miscuit, posse ei subueniri aetatis beneficio ut habeat bonorum suorum separationem. Planè qui post aditam hereditatem restituitur, debet praestare si quid ex hereditate in rem eius peruenit, nec periit per aetatis inbecillitatem. Hodie certo iure utimur ut et in lucro minoribus succurratur. Pomponius quoque libro uicensimo octauo scribit, et si sine dolo cuiusquam legatum repudiauerit uel in optionis legato captus sit dum elegit deteriorem, uel si duas res promiserit illam aut illam, et pretiosiorem dederit, debere subueniri: et subueniendum est. 4

Quaesitum est ex eo quod in lucro quoque minoribus subueniendum dicitur: si res eius uenierit, et existat qui plus liceatur: an in integrum propter lucrum restituendus sit. et cottidie praetores eos restituunt ut rursum admittatur licitatio. Idem faciunt et in his rebus quae seruari eis debent. quod circumspectè erit faciendum. Ceterum nemo accedet ad emptionem rerum pupillarium nec si bona fide distrahantur. Et destrictè probandum est in rebus quae fortuitis casibus subiectae sint, non esse minori aduersus emptorem succurrendum: nisi aut sordes aut euidens gratia tutorum siue curatorum doceatur. Restitutus autem, cum se hereditati misceat uel eam adeat quam repudiauit, rursus restitui poterit ut se abstineat: et hoc et rescriptum et responsum est. Sed quod Papinianus libro secundo responsorum ait, minori substitutum seruum necessarium repudiante quidem hereditatem minore necessarium fore: et si fuerit restitutus minor, liberum nihilo minus remanere: si autem prius minor adiit hereditatem, mox abstentus est, substitutum pupillo seruum cum libertate, non posse heredem existere neque liberum esse: non per omnia uerum est. Nam si non est soluendo hereditas, abstinente se herede et Diuus Pius rescripsit et Imperator noster et quidem in extraneo pupillo, locum fore necessario substituto. Et quod ait LIBERVM MANERE, tale est, quasi non * et* heres maneat, cum pupillus impetrat restitutionem posteaquam abstentus est: cum enim pupillus heres non fiat, sed utiles actiones habeat: sine dubio heres manebit qui semel extitit. Item si non prouocauit intra diem, subuenitur ut prouocet: finge enim hoc desiderare. Item et in eremodiciis ei subuenitur. constat autem omnis aetatis hominibus restaurationem eremodicii praestari si se doceant ex iusta causa afuisse. 5 6 7 8

VIII. HERMOGENIANVS Libro primo Iuris Epitomarum MINOR etiam si quasi contumax condemnatus sit in integrum restitutionis auxilium implorabit.

VIIII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum SI EX causa iudicati pignora minoris capta sint et distracta: mox restitutus sit aduersus sententiam praesidis uel procuratoris Caesaris: uidendum an ea reuocari debeant quae distracta sunt. nam illud certum est, pecuniam ex causa iudicati solutam ei restituendum: sed interest ipsius corpora potius habere. et puto interdum permittendum, id est si grande damnum sit minoris. In dotis quoque modo mulieri subuenitur, si ultra uires patrimonii uel totum patrimonium circumscripta in dotem dedit. 1

Nunc uidendum minoribus utrum in contractibus captis dumtaxat subueniatur, an etiam delinquentibus. utputa dolo aliquid minor fecit in re deposita uel commodata, uel aliàs in contractu: an ei subueniatur si nihil ad eum peruenit? et placet in delictis minoribus non subueniri. nec hic itaque subuenietur. * Nam et si furtum fecit uel damnum iniuria dedit: non ei subuenietur *. Sed si cum ex damno dato confiteri posset ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solùm restituendus sit ut pro confesso habeatur. Ergo et si potuit pro fure damnum decidere magis quàm actionem dupli uel quadrupli pati: ei subuenietur. si mulier cum culpa diuertisset uelit sibi subueniri: uel si maritus: puto restitutionem non habendam: est enim delictum non modicum. nam et si adulterium minor commisit, ei non subuenitur. Papinianus ait, si maior annis uiginti minor uigintiquinque se in seruitutem uenire patiatur: id est 2 3

si pretium

si pretium participatus est, non solere restitui. sed hoc meritò: quoniam res nec capit restitutionem cum statum mutat. Si in commissum incidisse uectigalis dicatur, erit in integrum restitutio. quod sic erit accipiendum, si non dolus ipsorum interueniat: ceterum cessabit restitutio. Aduersus libertatem quoque minori à praetore subueniri impossibile est:

X. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum NISI ex magna causa hoc à principe fuerit consecutus.

XI. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum VERVM uel de dolo uel utilis actio erit in id quod minoris interfuit non manumitti. proinde quidquid hic haberet si non manumisisset, id ei nunc praestabitur. Sed et nomine earum rerum quas dominicas seruus manumissus supprimebat, competunt aduersus eum actiones ad exhibendum, et furti, et condictio: uidelicet quoniam et manumissus eas contrectabat. Ceterum ex delicto in seruitutem facto, domino aduersus eum post libertatem actio
1 non competit: et hoc rescripto Diui Seueri continetur. Quid si minor uiginti-quinque annis, maior uiginti hac lege uendiderit, ut manumittatur? ideo proposui maiorem uiginti, quoniam et Scaeuola scribit libro quartodecimo quaestionum. et magis est ut sententia constitutionis Diui Marci ad Aufidium Victorinum hunc id est minorem uiginti annis non complectatur. quare uidendum an maiori uiginti annis subueniatur. et si quidem ante desideret quàm libertas competat, audietur: sin uerò postea, non posit. Item quaeri potest si is qui emit hac lege, minor sit, an restitui posit. et si quidem nondum libertas competit, erit dicendum posse ei subueniri: sin uerò postea-
2 quam dies uenit, uoluntas maioris uenditoris libertatem imponit. Ex facto quaesitum est, adulescentes quidam acceperant curatorem Saluianum quendam nomine: hic cum curam administrasset, beneficio principis urbicam procurationem erat adeptus: et apud praetorem se à cura adulescentium excusauerat absentibus eis. adulescentes adierant praetorem, desiderantes in integrum aduersus eum restitui, quòd esset contra constitutiones excusatus: cum enim susceptam tutelam non alii soleant deponere quàm qui trans mare reipublicae causa absunt, uel hi qui circa principem sunt occupati, ut in consiliarii Menandri Arrii persona est indultum, meruisset autem Saluianus excusationem, adulescentes quasi capti in integrum restitui à praetore desiderauerant: Aetrius Seuerus quia dubitabat, ad Imperatorem Seuerum rettulit: ad quam consultationem successor eius Benidio Quieto rescripsit, nullas partes esse praetoris: neque enim contractum proponi cum minore annis uigintiquinque: sed principes interuenire, et reducere hunc ad administrationem qui perperam esset à praetore excusatus.
3 Sciendum est autem non passim minoribus subueniri sed causa cognita, si capti esse proponantur. Item non restituetur qui sobriè rem suam administrans occasione damni non inconsultè accidentis sed fato, uelit restitui: nec enim euentus damni restitutionem indulget sed inconsulta facilitas. et ita et Pomponius libro nicensimo octauo scripsit. Vnde Marcellus apud Iulianum notat, si minor sibi seruum necessarium comparauerit, mox decesserit, non debere eum restitui: neque enim captus est emendo si-
4 bi rem pernecessariam, licet mortalem. Si locupleti heres extitit, et subitò hereditas lapsa sit: puta praedia fuerunt quae chasmate perierunt, insulae exustae sunt, serui fugerunt aut decesserunt: Iulianus quidem libro quadragensimo sexto sic loquitur, quasi posit minor in integrum restitui. Marcellus autem apud Iulianum notat, cessare in integrum restitutionem: neque enim aetatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatem. et quod fato contingit, cuiuis patrifamilias quamuis diligentissimo posit contingere. Sed haec res adferre potest restitutionem minori, si adiit hereditatem in qua res erant multae mortales, uel praedia urbana, aes autem alienum grane: quòd non prospexit posse euenire, ut demoriantur mancipia, praedia ruant.
5 uel quòd non cito distraxerit haec quae multis casibus obnoxia sunt. Item quaeritur, si minor aduersus minorem restitui desiderat, an sit audiendus. et Pomponius

simpliciter scribit non restituendum. Puto autem inspiciendum à praetore quis captus sit. proinde si ambo capti sunt, uerbi gratia minor minori pecuniam dedit, et ille perdidit: melior est causa secundum Pomponium eius qui accepit, et uel dilapidabit uel perdidit. Planè si minor annis cum filiofamilias maiore contraxerit, et Iulianus 6
libro quarto digestorum et Marcellus libro secundo digestorum scribit posse in integrum restitui: ut magis aetatis ratio quàm senatusconsulti habeatur.

XII. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale SI APVD minorem mulier pro alio intercesserit, non est ei actio in mulierem danda, sed perinde atque ceteri per exceptionem summoueri debet: scilicet quia communi iure in priorem debitorem ei actio restituitur: haec si soluendo sit prior debitor: alioquin mulier non utetur senatusconsulti auxilio.

XIII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum IN CAVSAE cognitione uersabitur utrum soli ei succurrendum sit, an etiam his qui pro eo obligati sunt: utputa fideiussoribus. itaque si cum scirem minorem et ei fidem non haberem, tu fideiusseris pro eo, non est aequum fideiussori in necem meam subueniri: sed potius ipsi deneganda erit mandati actio. In summa perpendendum erit praetori, cui potius subueniat, utrum creditori an fideiussori: nam minor captus neutri tenebitur. facilius in mandatore dicendum erit non debere ei subuenire: hic enim uelut adfirmator fuit et suasor ut cum minore contraheretur. Vnde tractari potest, minor in integrum 1
restitutionem utrum aduersus creditorem, an et aduersus fideiussorem implorare debeat. et puto tutius aduersus utrumque. Causa enim cognita et praesentibus aduersariis, uel si per contumaciam desint, in integrum restitutiones perpendendae sunt.

Interdum autem restitutio et in rem datur minori, id est aduersus rei eius possesso- 2
rem, licet cum eo non sit contractum. utputa rem à minore emisti et alii uendidisti: potest desiderare interdum aduersus possessorem restitui, ne rem suam perdat uel re sua careat. et hoc uel cognitione praetoria, uel rescissa alienatione dato in rem iudicio. Pomponius quoque libro uicensimo octauo scribit Labeonem existimasse si minor uigintiquinque annis fundum uendidit et tradidit, si emptor rursus eum alienauit, si quidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem aduersus eum faciendam: si ignorauit, et prior emptor soluendo esset, non esse faciendam. Sin uerò non esset soluendo, aequius esse minori succurri etiam aduersus ignorantem: quamuis bona fide emptor est.

XIIII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum PLANE quamdiu is qui à minore accepit, aut heres eius idoneus sit, nihil noui constituendum est in eum qui rem bona fide emerit: idque et Pomponius scribit.

XV. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale SED VBI restitutio datur, posterior emptor reuerti ad auctorem suum poterit. Per plures quoque personas si emptio ambulauerit, idem iuris erit.

XVI. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum IN CAVSAE cognitione etiam hoc uersabitur, num fortè alia actio possit competere citra in integrum restitutionem. Nam si communi auxilio et mero iure munitus sit, non debet ei tribui extraordinarium auxilium. utputa cum pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus est. Item relatum est apud Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit, uel etiam donationis causa, nullam esse societatem nec inter maiores quidem: et ideo cessare partes praetoris. idem et Ofilius respondit: satis enim ipso iure munitus est. Pomponius quoque refert libro uicensimo octauo, cum quidam heres rogatus esset fratris filiae complures res dare ea condicione, ut si sine liberis decessisset restitueret eas heredi, et haec defuncto herede heredi eius cauisset se restituturam: Aristonem putasse in integrum restituendam. Sed et illud Pomponius adicit, quòd potuit incerti condici haec cautio etiam à maiore: non enim ipso iure sed per condictionem munitus est. Et generaliter probandum est ubi contractus non ualet,

pro certo praetorem se non debere interpouere. Idem Pomponius ait, in pretio emptionis et uenditionis naturaliter licere contrahentibus se circumuenire. Nunc uidendum qui in integrum restituere possunt. Et tam praefectus urbi quàm alii magistratus pro iurisdictione sua restituere in integrum possunt tam in aliis causis quàm contra sententiam suam.

XVII. HERMOGENIANVS Libro primo Iuris Epitomarum PRAEFECTI etiam praetorio ex sua sententia in integrum possunt restituere, quamuis appellari ab his non possit. Haec idcirco tam uarié, quia appellatio quidem iniquitatis sententiae querellam, in integrum uerò restitutio erroris proprii ueniae petitionem uel aduersarii circumuentionis allegationem continet.

XVIII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum MINOR autem magistratus contra sententiam maiorum non restituet. Sin autem princeps sententiam dixit, perraro solet permittere restitutionem, et induci in auditorium suum eum qui per infirmitatem aetatis captum se dicat, dum ea quae pro causa sunt, dicta non allegat, uel ab aduocatis proditum queratur. Denique Glabrionem Acilium Diuus Seuerus et Imperator Antoninus non audierunt, incoloraté restitui desiderantem aduersus fratrem post speciem in auditorio eorum finitam. Sed et Percennio Seuero contra res bis iudicatas in integrum restitui, Diuus Seuerus et Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari. Idem Imperator Licinnio Frontoni rescripsit, insolitum esse post sententiam uice sua ex appellatione dictam alium in integrum restitutionem tribuere nisi solum principem. Sed et si ab Imperatore iudex datus cognoscat, restitutio ab alio nisi à principe qui iudicem destinauit non fiet. Non solùm autem Minoribus, uerùm successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio, et si sint ipsi maiores.

XVIIII. IDEM Libro tertiodecimo ad Edictum INTERDVM tamen successori plus quàm annum dabimus, ut est edicto expressum: si forté aetas ipsius subueniat, nam post annum uicensimum quintum habebit legitimum tempus: hoc enim ipso deceptus uidetur, quòd cum posset restitui intra tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. Plané si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno utili habuit, huic heredi minori post annum uicensimum quintum completum, non totum statutum tempus dabimus ad in integrum restitutionem, sed id duntaxat tempus quod hàbuit is cui heres extitit.

XX. IDEM Libro undecimo ad Edictum PAPINIANVS Libro secundo responsorum ait, exuli reuerso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum quia afuit, cum potuerit adire praetorem per procuratorem: nec dixit, uel praesidem ubi erat. Sed quod idem dicit, et indignum esse propter irrogatam poenam, non recté: quid enim commune habet delictum cum uenia aetatis? Si quis tamen maior uigintiquinque annis intra tempus restitutionis statutum contestatus postea destiterit, nihil ei proficit ad in integrum restitutionem contestatio: ut est saepissimé rescriptum.

XXI. IDEM Libro decimo ad Edictum DESTITISSE autem is uidetur non qui distulit, sed qui liti renuntiauit in totum.

XXII. IDEM Libro undecimo ad Edictum IN INTEGrum uerò restitutione postulata aduersus aditionem à minore factam, si quid legatis expensum est, uel pretia eorum qui ad libertatem aditione eius peruenerunt, à minore refundenda non sunt. quemadmodum per contrarium cum minor restituitur ad adeundam hereditatem, quae antea gesta† erunt per curatorem bonorum decreto praetoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum, rata esse habenda Calpurnio Flacco Seuerus et Antoninus rescripserunt. († erant)

XXIII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum CVM MANDatu patris filiusfamilias res administraret, non habet beneficium restitutionis: nam et si alius

ei mandaſſet, non ſuccurreretur: cum eò modo maiori potius conſuleretur, cuius da-
mno res ſit ceſſura. Sed ſi euentu damnum minor paſſurus ſit, quia quod praeſtiterit
ſeruare ab eo cuius negotia geſsit non poteſt, quia is non erit ſoluendo, ſine dubio prae-
tor interueniet. Si autem ipſe dominus minor ſit, procurator uerò maioris aetatis, non
poteſt facilè dominus audiri: niſi ſi mandatu eius geſtum erit, nec à procuratore ſerua
ri res poſsit. Ergo et ſi procuratorio nomine minor circumſcriptus ſit, imputari debet
hoc domino qui tali commiſit ſua negotia. idque et Marcello placet.

XXIIII. PAVLVS Libro primo Sententiarum QVOD SI minor
ſua ſponte negotiis maioris interuenerit, reſtituendus erit ne maiori damnum acci-
dat. Quòd ſi hoc faceRE cuſauerit, tunc ſi conuentus fuerit negotiorum geſtorum,
aduerſus hanc actionem non reſtituitur. ſed compellendus eſt ſic ei cedere †auxilium in † auxilio
integrum reſtitutionis, ut procuratorem eum in rem ſuam faciat: ut poſsit per hunc
modum damnum ſibi propter minorem contingens reſarcire. Non ſemper au- 1
tem ea quae cum minoribus geruntur reſcindenda ſunt, ſed ad bonum et aequum
redigenda ſunt ne magno incommodo huius aetatis homines adficiantur nemine cum
his contrahente: et quodammodo commercio eis interdicetur. Itaque niſi aut manife-
ſta circumſcriptio ſit, aut tam neglegenter in ea cauſa uerſati ſunt, praetor interpone-
re ſe non debet. Scaeuola noſter aiebat, ſi quis iuuenili leuitate ductus omiſerit 2
uel repudiauerit hereditatem uel bonorum poſſeſsionem, ſi quidem omnia in integro
ſint, omnimodo audiendus eſt: ſi uerò iam diſtracta hereditate et negotiis finitis ad
paratam pecuniam laboribus ſubſtituti ueniat, repellendus eſt: multóque parcius ex
hac cauſa heredem minoris reſtituendum eſſe. Si ſeruus uel filiusfamilias mino- 3
rem circumſcripſerit, pater dominúsue quod ad eum peruenerit reſtituere iubendus
eſt: quod non peruenerit, ex peculio eorum praeſtare: ſi ex neutro ſatisfiet et dolus
ſerui interuenerit, aut Berberibus caſtigandus aut noxae dedendus erit. ſed et ſi filius-
familias hoc fecit, ob dolum ſuum condemnabitur. Reſtitutio autem ita facienda 4
eſt, ut nnuſquiſque †in integrum ius ſuum recipiat. Itaque ſi in uendendo fundo circum † integrum
ſcriptus reſtituetur, iubeat praetor emptorem fundum cum fructibns reddere et pre-
tium recipere: niſi ſi tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret: ſicuti facit in
ea pecunia quae ei conſumpturo creditur. Sed parcins in uénditione, quia aes alienum
ei ſoluitur: quod facere neceſſe eſt. credere autem non eſt neceſſe. Nam et ſi origo
contractus ita conſtitit ut infirmanda ſit, ſi tamen neceſſe fuit pretium ſolui, non omni-
modo emptor damno adficiendus eſt. Ex hoc edicto nulla propria actio uel cau- 5
tio proficiſcitur: totum enim hoc pendet ex praetoris cognitione.

XXV. GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale ILLVD nullam
habet dubitationem, quin minor ſi non debitum ſoluerit ex ea cauſa ex qua iure ciuili
repetitio non eſt danda, ſit ei utilis actio ad repetendum: cum et maioribus uigintiquin
que annis iuſtis ex canſis dari ſolet repetitio. Si talis interueniat iuBenis, cui prae- 1
ſtanda ſit reſtitutio: ipſo poſtulante praeſtari debet, aut procuratorEius Qũi idipſum
nominatim mandatum ſit. qui uerò generale mandatum de uniuerſis negotiis gerendis
alleget, non debet audiri.

XXVI, PAVLVS Libro undecimo ad Edictum QVOD SI de ſpe-
ciali mandatu dubitetur cum reſtitutio poſtuletur, interpoſita ſtipulatione ratam rem
dominum habiturum, rei poteſt mederi. Quòd ſi is qui circumſcripſiſſe dicitur ab-
ſit, defenſor eius ſatis indicatum ſolui dare debebit.

XXVII. GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale PATRI pro
filio omnimodo praeſtanda reſtitutio eſt, licet filius reſtitui nolit: quia patris periculum
agitur qui de peculio tenetur. Ex quo apparet ceteros adgnatos uel adfines alterius eſſe
condicionis: nec aliter audiri oportere quàm ſi ex uoluntate adoleſcentis poſtulent, aut
eius uitae ſit iſte adoleſcens ut meritò etiam bonis ei debeat interdici. Si pe- 1
cuniam quam mutuam minor accepit, diſsipauit, denegare debet proconſul credito-

ri aduersus eum actionem. Quòd si egenti minor crediderit, ulterius procedendum non est quàm ut iubeatur iuuenis actionibus suis quas habet aduersus eum cui ipse credidisset, cedere creditori suo. Praedium quoque si ex ea pecunia pluris quàm oporteret emit, ita temperanda res erit, ut iubeatur uenditor reddito pretio reciperare praedium, ita ut sine alterius damno etiam creditor à iuuene suum consequatur. Ex quo scilicet simul intellegimus quid obseruari oporteat si sua pecunia pluris quàm oportet emerit: ut tamen hoc et superiore casu uenditor qui pretium reddidit, etiam usuras quas ex ea pecunia percepit aut percipere potuit reddat: et fructus, quibus locupletior factus est iuuenis, recipiat. Item ex diuerso si minore pretio quàm oportet uendiderit adulescens: emptor quidem iuberi debebit praedia cum fructibus restituere, iuuenis autem eatenus ex pretio reddere quatenus ex ea pecunia locupletior est.

2 Si minor annis uigintiquinque sine causa debitori acceptum tulerit, non solùm in ipsum sed et in fideiussores et in pignora actio restitui debet. Et si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in utrumque restituenda est actio. Ex hoc intellegimus si damnosam sibi nouationem fecerit, fortè si ab idoneo debitore ad inopem nouandi causa transtu-
3 lerit obligationem, oportere eum in priorem debitorem restitui. Aduersus eos quoque restitutio praestanda est, quorum de dolo agere non permittitur: nisi quaedam personae speciali lege exceptae sint.

XXVIII. CELSUS Libro secundo Digestorum CUM MINor quàm quinque et uiginti annis aduersus eum cum quo tutelae egit restituitur, non ideo tutori contrarium tutelae iudicium restituendum est.

XXVIIII. MODESTINUS Libro secundo Responsorum ETIAM si patre eodémque tutore auctore pupillus captus probari posit: curatorem postea ei
1 datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare non prohiberi. Ex causa curationis condemnata pupilla aduersus unum caput sententiae restitui uolebat: et quia uidetur in ceteris litis speciebus releuata fuisse, actor maior aetate qui adquieuit tunc temporis sententiae, dicebat totam debere litem restaurare. Herennius Modestinus respondit, si species in qua pupilla in integrum restitui desiderat, ceteris speciebus non cohaeret, nihil proponi cur à tota sententia recedi actor postulans audiendus est.

2 Si hereditate patris aetatis beneficio in integrum restitutus abstinuit se, nemine de creditoribus paternis praesente uel ad agendum à praeside euocato, an ea restitutio rectè facta uideatur, quaeritur. Herennius Modestinus respondit, cum non euocatis creditoribus in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minimè id creditoribus praeiudicasse.

XXX. PAPINIANUS Libro tertio Quaestionum SI FILIUS emancipatus contra tabulas non accepta possesione, post inchoatam restitutionis quaestionem legatum ex testamento patris maior uigintiquinque annis petisset, liti renuntiare uidetur: cum et si bonorum possesionis tempus largiretur, electo iudicio defuncti repudiatum beneficium praetoris existimaretur.

XXXI. IDEM Libro nono Responsorum SI MULIER postquam heres extitit, propter aetatem abstinendi causa in integrum restituta fuerit: seruos hereditarios ex fideicommisso ab ea rectè manumissos retinere libertatem respondi: nec erunt cogendi uiginti aureos pro libertate retinenda dependere, quam iure optimo consecuti uidentur. Nam et si quidam ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea reciperassent, ceterorum querella contra eos qui acceperunt, ut pecunia communicetur non admittetur.

XXXII. PAULUS Libro primo Quaestionum MINOR uigintiquinque annis adito praeside ex aspectu corporis falsò probabit perfectam aetatem: curatores cum intellexissent esse minorem perseuerauerunt in administratione: medio tempore post probatam aetatem ante impletum uicensimum quintum annum solutae sunt adulescenti pecuniae debitae, eásque male consumpsit. quaero cuius sit periculum.

Et quid si curatores quoque in eodem errore perseuerassent ut putarent maiorem esse et abstinuissent se ab administratione: curationem etiam restituissent: an periculum temporis, quod post probatam aetatem cessit, ad eos pertineat? Respondi, hi qui debita exsoluerunt, liberati iure ipso non debent iterum conueniri. Planè curatores qui scientes eum minorem esse perseuerauerunt in eodem officio non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas: et debebunt hoc nomine conueniri. Quòd si et ipsi decreto praesidis crediderunt et administrare cessauerunt, uel etiam rationem reddiderunt: similes sunt ceteris debitoribus: ideóque non conueniuntur.

XXXIII. ABVRNIVS VALENS Libro sexto Fideicommissorum SI MINOR uigintiquinque annis seruum suum, qui pluris quàm in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit, et legatum acceperit: non cogendum praestare libertatem si legatum reddere paratus sit, Iulianus respondit: ut quemadmodum maioribus liberum sit non accipere si nolint manumittere: sic huic reddenti legatum necessitas manumittendi remittatur.

XXXIIII. PAVLVS Libro primo Sententiarum SI MINOR uigintiquinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior est causa consumentis: nisi locupletior ex hoc inueniatur litis contestatae tempore is qui accepit. Minores si in iudicem compromiserunt et tutore auctore stipulati sunt: integri restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant.

XXXV. HERMOGENIANVS Libro primo Iuris Epitomarum SI IN emptionem penes se collatam minor adiectione ab alio superetur: implorans in integrum restitutionem audietur, si eius interesse emptam ab eo rem fuisse adprobetur: ueluti quòd maiorum eius fuisset: *ita* tamen ut id quod ex licitatione accessit, ipse offerat uenditori.

XXXVI. PAVLVS Libro quinto Sententiarum MINOR uigintiquinque annis omissam allegationem per in integrum restitutionis auxilium repetere potest.

XXXVII. TRYPHONINVS Libro tertio Disputationum AVXILIum in integrum restitutionis exsecutionibus poenarum paratum non est: ideóque iniuriarum iudicium semel omissum repeti non potest. sed et in sexaginta diebus praeteritis, in quibus iure mariti sine calumnia uir accusare mulierem adulterii potest, denegatur ei in integrum restitutio. quod ius omissum si nunc repetere uult, quid aliud quàm delicti ueniam, id est calumniae deprecatur? et cum neque in delictis neque in calumniatoribus praetorem succurrere oportere certi iuris sit, cessabit in integrum restitutio. In delictis autem minor annis uigintiquinque non meretur in integrum restitutionem, utique atrocioribus: nisi quatenus interdum miseratio aetatis ad mediocrem poenam iudicem produxerit. Sed ut ad legis Iuliae de adulteriis coërcendis praecepta ueniamus: utique nulla deprecatio adulterii poenae est, si se minor annis adulterum fateatur. Dixi nec si quid eorum commiserit quae pro adulterio eadem lex punit: ueluti si adulterii damnatam sciens uxorem duxerit, aut in adulterio deprehensam uxorem non dimiserit, quaestúmue de adulterio uxoris fecerit, pretiúmue pro comperto stupro acceperit, aut domum praebuerit ad stuprum adulteriumúe in eam committendum. et non sit aetatis excusatio aduersus praecepta legum ei qui dum leges inuocat contra eas committit.

XXXVIII. PAVLVS Libro primo Decretorum AEMILIVS Larianus ab Obinio fundum Rutilianum lege commissoria emerat data parte pecuniae: ita ut si intra duos menses ab emptione reliqui pretii partem dimidiam non soluisset, inemptus esset: item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemptus. intra priores duos menses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris aetatis successerat: cuius tutores in solutione cessauerunt. uenditor denuntiationibus tutoribus saepe datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho uendiderat:

pupilla in integrum restitui desiderabat. uicta tam apud praetorem quàm apud praefectum urbi proBocauerat. Putabam bene iudicatum quòd pater eius non ipsa contraxerat. Imperator autem motus est quòd dies committendi in tempus pupillae incidisset, eâque effecisset ne pareretur legi uenditionis. Dicebam posse magis ea ratione restitui eam, quòd uenditor denuntiando post diem quo placuerat esse commissum, et pretium petendo recessisse à lege sua uideretur. non me moueri quòd dies postea transisset: non magis quàm si creditor pignus distraxisset post mortem debitoris, die solutionis finita. Quia tamen lex commissoria displicebat ei, pronuntiauit in integrum restituendam. Mouit etiam illud Imperatorem, quòd priores tutores qui non restitui desiderassent, suspecti pronuntiati erant. Quod dicitur non solere filiisfamilias post emancipationem adhuc minoribus succurri in his quae omisissent manentes in potestate, tunc rectè dicitur cum patri adquirere possunt.

XXXVIIII. SCAEVOLA Libro secundo Digestorum INTRA utile tempus restitutionis apud praesidem petierunt in integrum restitutionem minores, et de aetate sua probauerunt: dicta pro aetate sententia, aduersarii ut impedirent cognitionem praesidis ad Imperatorem appellarunt: praeses in euentum appellationis cetera cognitionis distulit. quaesitum est si finita appellationis apud Imperatorem cognitione et iniusta appellatione pronuntiata, egressi aetatem deprachendantur, an cetera negotii implere possunt, cum per eos non steterit quo minus res finem accipiat. Respondi secundum ea quae proponuntur, perinde cognosci atque si nunc intra aetatem essent. Vendentibus curatoribus minoris fundum emptor extitit Lucius Titius, et sex ferè annis possedit et longe longéque rem meliorem fecit. quaero cum sint idonei curatores, an minor aduersus Titium emptorem in integrum restitui possit. Respondi ex omnibus quae proponerentur, uix esse eum restituendum: nisi si maluerit omnes expensas quas bona fide emptor fecisse adprobauerit, ei praestare: maximè cum sit ei paratum promptum auxilium, curatoribus eius idoneis constitutis.

XL. VLPIANVS Libro quinto Opinionum MINOR annis uigintiquinque, cui fideicommissum solui pronuntiatum erat, cauerat id se accepisse: et cautionem eidem debitor quasi creditae pecuniae fecerat. in integrum restitui potest: quia partam ex causa iudicati persecutionem nouo contractu ad initium alterius petitionis redegerat. Praedia patris sui minor annis uigintiquinque ob debita rationis tutelae aliorum quam pater administrauerat, in solutum inconsultè dedit. ad suam aequitatem per in integrum restitutionem reuocanda res est, usuris pecuniae quam constiterit ex tutela deberi reputatis et cum quantitate fructuum perceptorum compensatis.

XLI. IVLIANVS Libro quadragensimo quinto Digestorum SI IVDEX circumuento in uenditione adulescenti iussit fundum restitui, eúmque pretium emptori reddere, et hic nolit hac in integrum restitutione: paenitentia acta exceptionem utilem aduersus petentem pretium, quasi ex causa iudicati adulescens habere poterit: quia unicuique licet contemnere haec quae pro se introducta sunt. nec queri poterit uenditor si restitutus fuerit in eam causam in qua se ipse constituit: et quàm mutare non potuisset si minor auxilium praetoris non implorasset.

XLII. VLPIANVS Libro secundo de officio proconsulis PRAESES prouinciae minorem in integrum restituere potest etiam contra suam uel decessoris sui sententiam. quod enim appellatio interposita maioribus praestat, hoc beneficio aetatis consecuuntur minores.

XLIII. MARCELLVS Libro primo de officio praesidis DE AETATE eius qui se maiorem annis uigintiquinque dicit, causa cognita probandum est: quia per eam probationem in integrum restitutioni eiusdem adulescentis et aliis causis praeiudicatur.

XLIIII. VLPIANVS Libro quinto Opinionum NON OMNIA

quae minores annis uigintiquinque gerunt irrita sunt, sed ea tantùm quae causa cognita eiusmodi deprehensa sunt: uel ab aliis circumuenti uel sua facilitate decepti aut quod habuerunt amiserunt aut quod adquirere emolumentum potuerunt omiserint aut se oneri quod non suscipere licuit obligauerunt.

XLV. CALLISTRATVS Libro primo Edicti Monitorii ETIAM ei qui prius quàm nasceretur usucaptum amisit, restituendam actionem Labeo scribit. Imperator Titus Antoninus rescripsit, eum qui fraude tutoris aduersarium suum diceret absolutum et agere cum eo ex integro uellet, licentiam habere prius cum tutore agere.

XLVI. PAVLVS Libro secundo Responsorum EVM QVI ex sua uoluntate minorem annis in iudicio defendit et condemnatus est, ex causa iudicati posse conueniri: nec eius quem defendit aetatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse, cum causam iudicati recusare non possit. Ex quo apparet nec eum cuius nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

XLVII. SCAEVOLA Libro primo Responsorum TVTOR urguentibus creditoribus rem pupillarem bona fide uendidit, denuntiante tamen matre et emptoribus. quaero cum urguentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus tutoris meritò quippiam dici potest, an pupillus in integrum restitui potest. Respondi cognita causa aestimandum: nec idcirco si iustum sit restitui denegandum id auxilium, quòd tutor delicto uacaret.
Curator adulescentium praedia communia sibi et his quo- 1
rum curam administrabat, uendidit. quaero si decreto praetoris adulescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus uenditio rescindenda sit quatenus adulescentium pro parte fundus communis fuit. Respondi eatenus rescindi, nisi si emptor à toto contractu uelit discedi, quòd partem empturus non esset. Item quaero emptor utrum à Seio et Sempronio pupillis pretium cum usuris recipere deberet, an uero ab herede curatoris. Respondi heredes quidem curatoris teneri: uerùm in Seium et Sempronium pro parte qua eorum fundus fuit actiones dandas: utique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset.

XLVIII. PAVLVS Libro primo sententiarum MINOR se in id quod fideiussit uel mandauit in integrum restituendo, reum principalem non liberat.
Minor ancillam uendidit: si eam emptor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non 1
poterit: sed aduersus emptorem quanti sua interest actionem habebit. Mulier mi 2
nor uigintiquinque annis si pactione dotis deterior condicio eius fiat, et tale pactum inierit quod numquam maioris aetatis constitutae paciscerentur, atque ideo reuocare uelit, audienda est.

XLVIIII. VLPIANVS Libro trigensimo quinto ad Edictum. SI RES pupillaris uel adulescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: uenditio quidem ualet, uerumtamen si grande damnum pupilli uel adulescentis uersatur, etiam si collusio non intercesit, distractio per in integrum restitutionem reuocatur.

L. POMPONIVS Libro nono Epistularum et uariarum lectionum IVNIVS Diophantus Pomponio suo salutem. Minor uigintiquinque annis nouandi animo intercesit pro eo qui temporali actione tenebatur, tunc cum adhuc supererant decem dies, et postea in integrum restitutus est: utrum restitutio quae creditori aduersus priorem debitorem datur, decem dierum sit an plenior? Ego didici ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis praestandum quantum supererat: tu quid de eo putas uelim rescribas. Respondit, sine dubio quod de temporali actione in qua intercesit minor sensisti, puto uerius esse: ideóque et pignus quod dederat prior debitor manet obligatum.

DE CAPITE MINVTIS TIT. V.

GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale

CAPITIS minutio est status permutatio.

II. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum PERTINET hoc edictum ad eas capitis deminutiones quae salua ciuitate contingunt. ceterum siue amissione ciuitatis siue libertatis amissione contingat capitis deminutio, cessabit edictum: neque possunt hi penitus conueniri.
1 dabitur plane actio in eos, ad quos bona peruenerunt eorum. Ait praetor, QVI QVAEVE POSTEAQVAM QVID CVM HIS ACTVM CONTRACTVMVE SIT, CAPITE DEMINVTI DEMINVTAE ESSE DICENTVR, IN EOS EASVE PERINDE QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIVM
2 DABO. Hi qui capite minuuntur, ex his causis quae capitis deminutionem praecesserunt manent obligati naturaliter. ceterum si postea, imputare quis sibi debebit cur contraxerit, quantum ad uerba huius edicti pertinet. Sed interdum si contrahatur cum his post capitis deminutionem, danda est actio. Et quidem si adrogatus sit, nullus la-
3 bor: nam perinde obligabitur ut filiusfamilias. Nemo delictis exuitur, quamuis capite minutus sit. Ei qui debitorem suum adrogauit, non restituitur actio in eum postquam sui iuris fiat. Hoc iudicium perpetuum est, et in heredes et heredibus datur.

III. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum LIBEROS qui adrogatum parentem sequuntur placet minui caput, cum in aliena potestate sint, et cum fami-
1 liam mutauerint. Emancipato filio, et ceteris personis capitis minutio manifesto accidit: cum emancipari nemo possit nisi in imaginariam seruilem causam deductus. Aliter atque cum seruus manumittitur: quia seruile caput nullum ius habet. ideo nec minui potest:

IIII. MODESTINVS Libro primo Pandectarum HODIE enim incipit statum habere.

V. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum AMISSIONE ciuitatis fit
1 capitis minutio, ut in aqua et igni interdictione. Qui deficiunt, capite minuuntur. deficere autem dicuntur qui ab his quorum sub imperio sunt desistunt et in hostium numerum se conferunt. sed et hi quos senatus hostes iudicauit uel lege lata: utique usque
2 eo ut ciuitatem amittant. Nunc respiciendum quae capitis deminutione pereant: et primo de ea capitis deminutione quae salua ciuitate accidit. per quam publica iura non interuerti constat: nam manere magistratum uel senatorem uel iudicem certum est.

VI. VLPIANVS Libro quinquagensimo primo ad Sabinum NAM ET cetera officia quae publica sunt, in eo non finiuntur: capitis enim minutio priuata hominis et familiae eius iura non ciuitatis amittit.

VII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum TVTELAS etiam non amittit capitis minutio: exceptis his quae in iure alieno personis positis deferuntur. Igitur testamento dati uel ex lege uel ex senatusconsulto, erunt nihilo minus tutores. Sed legitimae *tutelae* ex duodecim tabulis interuertuntur eadem ratione qua et hereditates exinde legitimae: quia adgnatis deferuntur, qui desinunt esse, familia mutati. Ex nouis autem legibus et hereditates et tutelae plerumque sic deferuntur, ut personae naturaliter designentur. ut ecce deferunt hereditatem senatusconsulta matri et filio. in-
1 iuriarum et actionum ex delicto uenientium obligationes cum capite ambulant. Si libertate adempta capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni aduersus seruum locus est: quia nec praetoria iurisdictione ita seruus obligatur, ut cum eo actio sit. sed utilis actio aduersus dominum danda est, ut Iulianus scribit. et nisi insolidum defendatur,

permittendum mihi eſt in bona quae habuit mitti. Item cum ciuitas amiſſa eſt, nulla reſtitutionis aequitas eſt aduerſus eum qui amiſsis bonis et ciuitate relicta nudus exulat.

VIII. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale EAS OBLIGAtiones, quae naturalem praeſtationem habere intelleguntur, palam eſt capitis deminutione non perire: quia ciuilis ratio naturalia iura corrumpere non poteſt. Itaque de dote actio quia in bonum et aequum concepta eſt, nihilo minus durat etiam poſt capitis deminutionem:

VIIII. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum VT QVANDOQVE emancipata agat.

X. MODESTINVS Libro octauo Differentiarum LEGATVM in annos ſingulos uel menſes ſingulos relictum, uel ſi habitatio legetur, morte quidem legatarii legatum intercidit, capitis deminutione tamen interueniente perſeuerat: uidelicet quia tale legatum in facto potius quàm in iure conſiſtit.

XI. PAVLVS Libro ſecundo ad Sabinum CAPITIS deminutionis tria genera ſunt: maxima, media, minima. tria enim ſunt quae habemus: libertatem, ciuitatem, familiam. Igitur cum omnia haec amittimus, hoc eſt libertatem et ciuitatem et familiam: maximam eſſe capitis deminutionem. Cum uerò amittimus ciuitatem, libertatem retinemus: mediam eſſe capitis deminutionem. Cum et libertas et ciuitas retinetur, familia tantùm mutatur: minimam eſſe capitis deminutionem conſtat.

EX QVIBVS CAVSIS MAIORES VIGINTI QVINQVE ANNIS IN INTEGRVM RESTITVVNTVR TIT. VI.

VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum

HVIVS edicti cauſam nemo non iuſtiſsimam eſſe confitebitur: laeſum enim ius per id tempus quo quis reipublicae operam dabat uel aduerſo caſu laborabat corrigitur. nec non*et*aduerſus eos ſuccurritur: ne uel obſit uel proſit quod euenit. Verba autem edicti talia ſunt. SI CVIVS QVID DE BONIS CVM IS METV AVT SINE DOLO MALO REIPVBLICAE CAVSA ABESSET: INVE VINCVLIS SERVITVTE HOSTIVMQVE POTESTATE ESSET: SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM CVI DIES EXISSE DICETVR: ITEM SI QVIS QVID VSV SVVM FECISSET, AVT QVOD NON VTENDO AMISIT CONSECVTVS: ACTIONEVE QVA SOLVTVS OB ID QVOD DIES EIVS EXIERIT CVM ABSENS NON DEFENDERETVR, INVE VINCVLIS ESSET, SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET: AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARI NON LICERET, NEQVE DEFENDERETVR: CVMVE MAGISTRATVS DE EA RE APPELLATVS ESSET, SIVE CVI PRO MAGISTRATV SINE DOLO IPSIVS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR: EARVM RERVM ACTIONEM INTRA ANNVM QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT: ITEM SI QVA ALIA MIHI IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IN INTEGRVM RESTITVAM: QVOD EIVS PER LEGES, PLEBIS SCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPVM LICEBIT.

II. CALLISTRATVS Libro ſecundo Edicti monitorii HOC EDICtum, quod ad eos pertinet qui ei continentur, minus in uſu frequentatur. huiuſmodi enim perſonis extra ordinem ius dicitur ex ſenatuſconſultis et principalibus conſtitutionibus. Hoc autem capite adiuuantur in primis hi qui metus cauſa afuiſſent: ſcilicet ſi non ſuperuacuo timore deterriti afuiſſent.

III. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum METVS autem causa abesse uidetur qui iusto timore mortis uel cruciatus corporis conterritus abest: et hoc ex affectu eius intellegitur. Sed non sufficit quolibet terrore abductum timuisse sed huius rei disquisitio iudicis est.

IIII. CALLISTRATVS Libro secundo Edicti monitorii ITEM hi qui reipublicae causa sine dolo malo afuissent. Dolum malum eò pertinere accepi ut qui reuerti potest neque reuerteretur, in eo quod per id tempus aduersus eum factum est non adiuuetur. Veluti si alterius grandis commodi captandi gratia id egerit ut reipublicae causa abesset, ►et) reuocatur ab isto priuilegio:

V. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum ET QVI data opera et sine lucro hoc affectauerit uel qui maturius profectus est uel litis gratia coepit reipublicae causa abesse. Sed haec adiectio doli mali ad reipublicae causa absentes refertur non etiam ad eum qui metus causa: quoniam nullus metus est si dolus intercedit. Sed qui Romae reipublicae causa operam dant, reipublicae causa non absunt:

VI. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum VT SVNT magistratus.

VII. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum MILITES planè qui Romae militant, pro reipublicae causa absentibus habentur.

VIII. PAVLVS Libro tertio Breuium LEGATIS quoque municipiorum succurritur ex principum Marci et Commodi constitutione.

VIIII. CALLISTRATVS Libro secundo Edicti monitorii SVCCVRritur etiam ei qui in uinculis fuisset. quod non solùm ad eum pertinet qui publica custodia coërcetur, sed ad eum quoque qui à latronibus aut praedonibus uel potentiore ui oppressus, uinculis coërcebatur. Vinculorum autem appellatio latius accipitur: nam etiam inclusos ueluti lautumiis uinctorum numero haberi placet: quia nihil intersit parietibus an compedibus teneatur. Custodiam autem solam publicam accipi Labeo putat.

X. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum IN EADEM causa sunt et qui à militibus statoribúsque uel à municipalibus ministeriis adseruantur si probentur rei suae superesse non potuisse. In uinculis autem etiam eos accipimus qui ita alligati sunt ut sine dedecore in publico parere non possint.

XI. CALLISTRATVS Libro secundo Edicti monitorii EI QVOque succurritur qui in seruitute fuerit: siue bona fide seruiat homo liber siue detentus sit.

XII. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum IS AVTEM qui de statu suo litigat, ex quo lis inchoata est hoc edicto non continetur. tamdiu igitur in seruitute esse uidetur quamdiu non est eiusmodi lis coepta.

XIII. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum RECTE Labeo ait eum non contineri qui liber et heres institutus sit, antequam sit heres: quia nec bona habeat et praetor de liberis hominibus loquatur. puto tamen filiumfamilias in castrensi peculio pertinere ad hoc edictum.

XIIII. CALLISTRATVS Libro secundo Edicti monitorii ITEM ei succurritur qui in hostium potestate fuit, id est ab hostibus captus. Nam transfugis nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. Poterant tamen qui in hostium potestate essent illa parte edicti contineri, qua loquitur de his qui in seruitute fuerint.

XV. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum AB HOSTIBVS autem captis postliminio reuersis succurritur aut ibi mortuis, quia nec procuratorem habere possunt: cum aliis suprascriptis etiam per procuratorem possit subueniri, praeter eos qui in seruitute detinentur. Ego autem etiam nomine eius qui hostium potitus est, si curator, ut plerumque, fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo.

Non minus autem ab hostibus capto quàm ibi nato qui postliminium habet succursum uidetur. Si damni infecti missus sit in aedes militis, si quidem praesente eo iussit praetor possideri, non restituitur. sin uerò absente eo, dicendum subueniri ei debere. Sed quod simpliciter praetor edixit, POSTEAVE, ita accipiendum est, ut si inchoata sit bonae fidei possessoris detentatio ante absentiam, finita autem reuerso, restitutionis auxilium locum habeat non quandoque, sed ita demum si intra modicum tempus quàm rediit, hoc contigit: id est dum hospitium quis conducit, sarcinulas componit, quaerit aduocatum. nam eum qui differt restitutionem non esse audiendum Neratius scribit: 1 2 3

XVI. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum NON ENIM neglegentibus subuenitur sed necessitate rerum impeditis. Totúmque istud arbitrio praetoris temperabitur: id est ut ita demum restituat si non neglegentia sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

XVII. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum IVLIANVS libro quarto scribit non solùm aduersus possessorem hereditatis succurrendum militi, uerùm aduersus eos quoque qui à possessore emerunt: ut uindicari res possint si miles hereditatem adgnouerit. quòd si non adgnouerit, ex post facto usucapionem processisse manifestatur. Eum quoque cui sic legatum sit, VEL IN ANNOS SINGVLOS QVIBVS IN ITALIA ESSET: restituendum ut capiat atque si in Italia fuisset et Labeo scribit, et Iulianus libro quarto et Pomponius libro trigensimo primo probant: non enim dies actionis exit ubi praetoris auxilium necessarium erat, sed condicio in causa est. 1

XVIII. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum SCIENDVM est quòd in his casibus restitutionis auxilium maioribus damus in quibus rei dumtaxat persequendae gratia queruntur: non cum et lucri faciendi ex alterius poena uel damno, auxilium sibi impertiri desiderant.

XVIIII. PAPINIANVS Libro tertio Quaestionum DENIQVE si emptor prius quàm per usum sibi adquireret ab hostibus captus sit, placet interruptam possessionem postliminio non restitui: quia haec sine possessione non constitit, possessio autem plurimum facti habet, causa uerò facti non continetur postliminio.

XX. IDEM Libro tertiodecimo Quaestionum NEC VTILem actionem ei tribui oportet: cum sit iniquissimum auferre domino quod usus non abstulit. neque enim intellegitur amissum quod ablatum alteri non est.

XXI. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum ITEM, ait praetor, SI QVIS VSV SVVM FECISSET, AVT QVOD NON VTENDO SIT AMISSVM CONSECVTVS: ACTIONEVE QVA SOLVTVS OB ID QVOD DIES EIVS EXIERIT CVM ABSENS NON DEFENDERETVR. Quam clausulam praetor inseruit ut quemadmodum succurrit suprascriptis personis ne capiantur, ita et aduersus ipsas succurrit ne capiant. Et erit notandum quòd plus praetor expressit cum aduersus eos restituit quàm cum ipsis subuenit: nam hic non certas personas enumerauit aduersus quas subuenit, ut supra: sed adiecit clausulam qua omnes qui absentes non defenduntur complexus est. Haec autem restitutio locum habet siue per se siue per subiectas sibi personas usu adquisierunt qui absentes non defendebantur. et ita, si nemo eorum erat defensor. Nam si fuit procurator, cum habueris quem conuenias, non debet inquietari. Ceterum si non existebat defensor, aequissimum erat subueniri: eo potius quòd eorum qui non defenduntur, si quidem latitent, praetor ex edicto pollicetur in bona eorum mittere, ut si res exegerit etiam distrahantur. si uerò non latitent, licet non defendantur, in bona tantùm mitti. Defendi autem non is uidetur cuius se defensor ingerit, sed qui requisitus ab actore non(est) defensioni defuturus. Plenáque defensio accipietur si et iudicium non detrectetur, et iudicatum solui satisdetur. 1 2 3

XXII. PAVLVS

XXII. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum ERGO sciendum est non aliter hoc edictum locum habere quàm si amici eius interrogati fuerint an defendant: aut si nemo sit qui interrogari potest. Ita enim absens defendi non uidetur si actor ultro interpellat nec quisquam defensioni se offerat. eáque testatione complecti oportet. Sicut igitur damno *eos* adfici non uult, ita lucrum facere non patitur. Quod edictum etiam ad furiosos et infantes et ciuitates pertinere Labeo ait.

XXIII. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum AIT praetor, INVE VINCVLIS ESSET SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET. haec persona meritò adiecta est: fieri enim poterat ut quis in uinculis praesens esset uel in publica uel in priuata uincula ductus. nam et eum qui in uinculis est, si modò non sit in seruitute, posse usu adquirere constat. sed et is qui in uinculis est si de-
1 fendatur cessat restitutio. Is autem qui apud hostes est, nihil per usum sibi adquirere potest. nec coeptam possessionem poterit implere dum est apud hostes. hoc am-
2 plius nec postliminio reuersus reciperabit per usum dominii adquisitionem. Item ei qui per captiuitatem fundi possessionem uel ususfructus quasi possessionem amisit succurrendum esse Papinianus ait. et fructus quoque medio tempore ab alio ex usufru
3 ctu perceptos debere captiuo restitui aequum putat. Hi planè qui fuerunt in potestate captiui usu rem adquirere possunt ex re peculiari. et aequum erit ex hac clausula praesentibus, id est qui non sunt in captiuitate, subueniri si cum non defenderentur usu captum quid sit. Sed et si dies actionis quae aduersus captiuum competebat exierit, suc
4 curretur aduersus eum. Deinde adicit praetor, SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET: ut si dum hoc faciat, per usum adquisitio impleta uel quid ex suprascriptis contigit, restitutio concedatur: meritò. nec enim sufficit semper in possessionem bonorum eius mitti: quia ea interdum species esse potest ut in bonis latitantis mitti non possit, aut non latitet. finge enim dum aduocationes postulat diem exisse: uel dum alia mora iudicii contingit.

XXIIII. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum SED ET ad eos pertinet qui conuenti frustrantur et qualibet tergiuersatione et sollertia efficiunt ne cum ipsis agi possit.

XXV. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale QVOD quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui non frustrandi gratia id faceret sed quòd multitudine rerum distringeretur.

XXVI. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum SED ET si per
1 praetorem stetit, restitutio indulgebitur. Aduersus relegatum restitutionem faciendam ex generali clausula Pomponius ait: sed non et ipsi concedendam: quia po-
2 tuit procuratorem relinquere. ex causa tamen puto etiam ipsi succurrendum. Ait praetor, AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARE NON LICERET NEQVE DEFENDERETVR. haec clausula ad eos pertinet quos more maiorum sine fraude in ius uocare non licet: ut consulem, praetorem, ceterósque qui imperium potestatémue quam habent. Sed nec ad eos pertinet hoc edictum quos praetor prohibet sine permissu suo uocari: quoniam aditus potuit permittere: patronos pu
3 ta et parentes. Deinde adicit, NEQVE DEFENDERETVR: quod ad omnes suprascriptos pertinet praeterquam ad eum qui absens quid usucepit: quoniam plenè
4 supra de eo cautum est. Ait praetor, SIVE CVI PER MAGISTRATVS SINE DOLO MALO IPSIVS ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR: hoc quo? ut si per dilationes iudicis effectum sit ut actio eximatur, fiat restitutio. Sed et si magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam. Per magistratus autem factum, ita accipiendum est, si ius non dixit. alioquin si causa cognita denegauit
5 actionem, restitutio cessat. et ita Seruio uidetur. Item per magistratus factum uidetur si per gratiam aut sordes magistratus ius non dixerit. et haec pars locum habebit, nec non et superior SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACIAT: nam

id egit litigator ne secum agatur, dum iudicem corrumpit. ACTIO EXEMPTA
sic erit accipienda, si desiit agere posse. et adiicitur SINE DOLO MALO IPSIVS:
uidelicet ut si dolus eius interuenit, ne ei succurratur: ipsis enim delinquentibus prae-
tor non subuenit. Proinde si dum uult apud sequentem praetorem agere, tempus fru-
stratus est, non ei subuenietur. Sed et si dum decreto praetoris non obtemperat iuris-
dictionem ei denegauerit, non esse eum restituendum Labeo scribit. Idémque si ex
alia iusta causa non fuerit ab eo auditus. Si feriae extra ordinem sint indictae, ob 5
res puta prosperè gestas uel in honorem principis, et propterea magistratus ius non di
xerit, Gaius Cassius nominatim edicebat restituturum se: quia per praetorem ui-
debatur factum. sollemnium enim feriarum rationem haberi non debere: quia pro-
spicere eas potuerit et debuerit actor ne in eas incidat. quod uerius est, et ita Celsus li-
bro secundo digestorum scribit. Sed cum feriae tempus eximunt, restitutio dumtaxat
ipsorum dierum facienda est non totius temporis. et ita Iulianus libro quarto digesto-
rum scribit. ait enim rescissionem usucapionis ita faciendam, ut hi dies restituantur
quibus actor agere uoluit et interuentu feriarum impeditus est. Quotiens per ab 6
sentiam quis non toto tempore aliquem exclusit, utputa rem tuam possedi uno minus
die statuto in usucapionibus tempore, deinde reipublicae causa abesse coepi: restitu-
tio aduersus me unius diei facienda est. ITEM, inquit praetor, SI QVA ALIA 7
MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR, IN INTEGRVM RESTITVAM.
Haec clausula edicto inserta est necessariò: multi enim casus euenire potuerunt qui de-
ferrent restitutionis auxilium: nec † singulatim enumerari potuerunt. ut quotiens aequi [† singulatim]
tas restitutionem suggerit, ad hanc clausulam erit descendendum. utputa legatione
quis pro ciuitate functus est: aequissimum est eum restitui licet reipublicae causa non
absit. et saepissime constitutum est adiuuari eum debere siue habuit procuratorem si-
ue non. Idem puto et si testimonii causa sit euocatus ex qualibet prouincia uel in urbem
uel ad principem: nam et hic saepissime est rescriptum subueniri. Sed et his qui co-
gnitionis gratia uel appellationis peregrinati sunt, similiter subuentum. Et generali-
ter quotienscumque quis ex necessitate non ex uoluntate afuit, dici oportet ei subue-
niendum.

XXVII. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum ET SIVE quid
amiserit uel lucratus non sit, restitutio facienda est, etiam si non ex bonis quid amis-
sum sit.

XXVIII. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum NEC NON
et si quis de causa probabili afuerit, deliberare debet praetor an ei subueniri debeat.
puta studiorum causa, fortè procuratore suo defuncto: ne decipiatur per iustissimam
absentiae causam. Item si quis nec in custodia nec in uinculis sit sed sub fideiusso- 1
rum satisdatione: et dum propter hoc recedere non potest captus sit, restituetur: et ad
uersus eum dabitur restitutio. QVOD EIVS, inquit praetor, PER LEGES, 2
PLEBIS SCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA, DECRETA PRIN-
CIPVM LICEBIT. quae clausula non illud pollicetur, restituturum si leges permit
tant: sed si leges non prohibeant. Si quis saepius reipublicae causa afuit, ex nouis 3
simo reditu tempus restitutionis esse ei computandum Labeo putat. Sed si omnes qui-
dem absentiae annum colligant, singulae minus anno: utrum annum ei damus ad resti-
tutionem an uerò tantum temporis quantum nouissima eius absentia occupauit uiden-
dum. et puto annum dandum. Si cum in prouincia domicilium haberes esses au- 4
tem in urbe, an mihi annus cedat quasi experiundi potestatem habeam? et ait Labeo
non cedere. Ego autem puto hoc ita uerum si ius reuocandi domum aduersarius ha-
buit: si minus, uideri esse experiundi potestatem: quia et Romae contestari litem po-
tuit. Exemplo rescissoriae actionis etiam exceptio ei qui reipublicae causa afuit 5
competit: fortè si res ab eo possessionem nancto uindicentur. In actione rescissoria
quae aduersus militem competit aequissimum esse Pomponius ait eius quoque tempo

ris quo absens defensus non est, fructus eum praestare. Ergo et militi debebunt restitui: utrimque actio erit.

XXVIIII. AFRICANVS Libro septimo Quaestionum VIDELICET ne cui officium publicum uel damno uel compendio sit.

XXX. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum CVM MILES qui usu capiebat decesserit, et heres impleuerit usucapionem, aequum est rescindi quod postea usucaptum est: ut eadem in heredibus qui in usucapionem succedunt seruanda sint. quia possessio defuncti quasi iuncta descendit ad heredem, et plerumque nondum hereditate adita completur. Si is qui reipublicae causa afuit usucepit, et post usucapionem alienauerit rem, restitutio facienda erit: et licet sine dolo afuerit et usuceperit, lucro eius occurri oportet. Item ex reliquis omnibus causis restitutio facienda erit: ueluti si aduersus eum pronuntiatum sit.

XXXI. IDEM Libro quinquagensimo tertio ad Edictum SI IS cuius rem usucepit reipublicae causa absens, possessionem suae rei ab illo usucaptae nanctus sit: et si postea amiserit, non temporalem sed perpetuam habet actionem.

XXXII. MODESTINVS Libro nono Regularum ABESSE reipublicae causa intellegitur et is qui ab urbe profectus est licet nondum prouinciam excesserit, sed is qui † excesserit, donec in urbem reuertatur. et hoc ad proconsules legatos que eorum et ad eos qui prouinciis praesunt procuratorésue principum qui in prouinciis tenentur pertinet: et ad tribunos militum et praefectos et comites legatorum qui ad aerarium delati aut in commentarium principis delati sunt.

† excessit

XXXIII. IDEM Libro singulari de Enucleatis casibus INTER eos qui ex generali clausula adiuuantur et fisci patronus connumeratur. Eos qui notis scribunt acta praesidum, reipublicae causa non abesse certum est. Militum medici quoniam officium quod gerunt et publice prodest, et fraudem eis adferre non debet, restitutionis auxilium implorare possunt.

XXXIIII. IAVOLENVS Libro quintodecimo ex Casßio MILES commeatu accepto si domo sua est, reipublicae causa abesse non uidetur. Qui operas in publico quod uectigalium causa locatum est dat, reipublicae causa non abest.

XXXV. PAVLVS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam QVI MITtuntur ut milites ducerent aut reducerent, aut legendi curarent, reipublicae causa absunt. hi quoque qui missi sunt ad gratulandum principi. Item procurator Caesaris non solum cui rerum prouinciae cuiusque procuratio mandata erit: sed et is cui rerum quamuis non omnium. Itaque plures ibi procuratores diuersarum reipublicae causa abesse intelleguntur. Praefectus quoque Aegypti reipublicae causa abest: quiue aliam ob causam reipublicae gratia extra urbem aberit. Sed et in urbanicianis militibus idem Diuus Pius constituit. Quaesitum est de eo qui ad compescendos malos homines missus est an reipublicae causa abesset. et placuit reipublicae causa eum abesse. Item paganum qui in expeditione consularis iussu transierat ibique in acie ceciderat: heredi enim eius succurrendum est. Qui reipublicae causa Romam profectus est, abesse reipublicae causa uidetur. Sed et si extra patriam suam reipublicae causa profectus sit etiam si per urbem ei iter competit, reipublicae causa abest. Similiter qui in prouincia est, ut primum aut domo sua profectus est aut cum in eadem prouincia degit rei publicae administrandae causa: simul agere rempublicam coepit, ad similitudinem ab sentis habetur. Et dum eat in castra et redeat reipublicae causa abest: quod et eundum sit in castra militaturo et redeundum. Viuianus scribit Proculum respondisse militem qui commeatu absit, dum domum uadit aut redit, reipublicae causa abesse: dum domi sit, non abesse.

XXXVI. VLPIANVS Libro sexto ad Legem Iuliam et Papiam REI PVBLICAE causa abesse eos solos intellegimus qui non sui commodi causa sed coacti absunt.

XXXVII. PAVLVS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam HI QVI in prouincia sua ultra tempus à constitutionibus concessum adsident, publica causa abesse non intelleguntur.

XXXVIII. VLPIANVS Libro sexto ad Legem Iuliam et Papiam SI CVI in prouincia sua princeps adsidere speciali beneficio permiserit, puto eum reipublicae causa abesse. quòd si non ex permissu hoc fecerit, consequenter dicemus cum crimen admisit non habere eum priuilegia eorum qui reipublicae causa absunt. Tamdiu reipublicae causa abesse quis uidebitur quamdiu officio aliquo praeest. quòd si finitum fuerit officium, iam desinit abesse reipublicae causa. Sed ad reuertendum illi tempora computabimus statim atque desiit reipublicae causa abesse ea quibus reuerti in urbem potuit: et erit moderatum, tempora ei dare quae lex reuertentibus praestitit. Quare si quò deflexerit suae rei causa, non dubitamus id tempus ei non proficere: habitáque dinumeratione temporis quo reuerti potuit, statim eum dicemus desisse reipublicae causa abesse. Planè si infirmitate impeditus continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis: sicuti haberi solet et hiemis et nauigationis et ceterorum quae casu contingunt.

XXXVIIII. PAVLVS Libro primo Sententiarum IS QVI reipublicae causa afuturus erat, si procuratorem reliquerit per quem defendi potuit, in integrum uolens restitui non auditur.

XL. VLPIANVS Libro quinto Opinionum SI QVA militi accusatio competat tempore quo reipublicae operam dedit, non peremitur. Quod eo tempore quo in insula aliquis fuit, ex poena ei irrogata cuius restitutionem impetrauit, ab alio usurpatum ex bonis quae non erant adempta probatum fuerit, suae causae restituendum est.

XLI. IVLIANVS Libro trigensimo quinto Digestorum SI QVIS Titio legauerit si mortis suae tempore in Italia esset, aut in annos singulos quoD in Italia esset, et ei succursum fuerit quia ob id quòd reipublicae causa afuit exclusus fuerit à legato: fideicommissum ab eo relictum praestare cogitur. Marcellus notat: quis enim dubitauit salua legatorum et fideicommissorum causa militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit quòd reipublicae causa afuit?

XLII. ALFENVS Libro quinto Digestorum NON VERE dicitur reipublicae causa abesse eum qui sui priuati negotii causa in legatione est.

XLIII. AFRICANVS Libro septimo Quaestionum SI QVIS stipulatus sit in annos singulos quoad in Italia esset uel ipse uel promissor, et alteruter reipublicae causa abesse coeperit, officium praetoris est introducere utilem actionem. Eadem dicemus et si ita concepta stipulatio fuerit; si quinquennio proximo Romae fuerit, uel ita, si Romae non fuerit, centum dare spondes?

XLIIII. PAVLVS Libro secundo ad Sabinum IS QVI reipublicae causa abest in aliqua re laesus non restituitur, in qua etiam si reipublicae causa non afuisset, damnum erat passurus.

XLV. SCAEVOLA Libro primo Regularum MILITES omnes qui discedere signis sine periculo non possunt, reipublicae causa abesse intelleguntur.

XLVI. MARCIANVS Libro secundo Regularum QVI REipublicae causa afuit etiam aduersus eum qui pariter reipublicae causa afuerit restituendus est si aliquid damni iustè queritur.

DE ALIENATIONE IVDICII MVTANDI CAVSA FACTA TIT. VII.

GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale

OMNIBVS modis proconsul id agit ne cuius deterior causa fiat ex alie-
no facto. Et cum intellegeret iudiciorum exitum interdum duriorem no
bis constitui opposito nobis alio aduersario, in eam quoque rem prospe-
xit: ut si quis alienando rem alium nobis aduersarium suo loco substitue-
1 rit ídque data opera in fraudem nostram fecerit, tanti nobis in factum
actione teneatur quanti nostra intersit alium aduersarium nos non habuisse. itaque
si alterius prouinciae hominem aut potentiorem nobis opposuerit aduersarium, te-
nebitur:

II. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum AVT alium qui ue
xaturus sit aduersarium.

III. GAIVS Libro quarto ad Edictum Prouinciale QVIA etiam si
cum eo qui alterius prouinciae sit experiar, in illius prouincia experiri debeo: et poten
1 tiori pares esse non possumus. Sed et si hominem quem petebamus manumiserit,
2 durior nostra condicio fit, quia praetores faueant libertatibus. Item si locum, in quo
opus feceris cuius nomine interdicto QVOD VI AVT CLAM uel actione AQVAE
PLVVIAE ARCENDAE tenebaris, alienaueris, durior nostra condicio facta in-
tellegitur: qua si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes: nunc uerò cum
incipiat mihi aduersus alium actio esse quàm qui fecerit, compellor meis impensis id
tollere: quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur ut patiatur
3 id opus tolli. Opus quoque nouum si tibi nuntiauerim túque eum locum aliena-
ueris, et emptor opus fecerit: dicitur te hoc iudicio teneri, quasi neque tecum ex ope-
ris noui nuntiatione agere possim, quia nihil feceris: neque cum eo cui id alienaueris,
4 quia ei nuntiatum non sit. Ex quibus apparet quòd proconsul in integrum resti-
tuturum se pollicetur: ut hac actione officio tantum iudicis consequatur actor, quan-
tum eius intersit alium aduersarium non habuisse: fortè si quas inpensas fecerit, aut si
quam aliam incommoditatem passus erit alio aduersario substituto. Quid ergo est si is
aduersus quem talis actio competit, paratus sit utile iudicium pati perinde ac si possi-
deret? rectè dicitur denegandam esse aduersus eum ex hoc edicto actionem.

IIII. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum ITEM si res fue
rint usucaptae ab eo cui alienatae sint, nec peti ab hoc possint, locum habet hoc edi-
1 ctum. Itémque fieri potest ut sine dolo malo quidem possidere desierit, uerùm
iudicii mutandi causa id fiat. Sunt et alia complura talia. Potest autem aliquis dolo ma
lo desinere possidere nec tamen iudicii mutandi causa fecisse: nec hoc edicto teneri:
neque enim alienat qui dumtaxat omittit possessionem. Non tamen eius factum impro
bat praetor, qui tanti habuit re carere ne propter eam saepius litigaret: haec enim ue-
recunda cogitatio eius qui lites exsecratur non est uituperanda: sed eius dumtaxat qui
cum rem habere uult, litem ad alium transfert ut molestum aduersarium pro se subi-
2 ciat. Pedius libro nono non solùm ad dominii translationem hoc edictum perti-
nere ait, uerùm ad possessionis quoque: alioquin cum quo in rem agebatur, inquit, si
3 possessione cessit non tenebitur. Si quis autem ob ualetudinem aut aetatem aut
occupationes necessarias litem in alium transtulerit, in ea causa non est ut hoc edicto
teneatur: cum in hoc edicto doli mali fiat mentio. Ceterum erit interdictum et per pro
curatores litigare dominio in eos plerumque ex iusta causa translato. Ad iura etiam
4 praediorum hoc edictum pertinet: modò si dolo malo fiat alienatio. Haec actio
in id quod interest competit. proinde si res non fuit petitoris, aut si is qui alienatus
est sine culpa decessit, cessat iudicium: nisi si quid actoris praeterea interfuit. Haec

actio non est poenalis sed rei persecutionem arbitrio iudicis continet. quare et heredi dabitur. in heredem autem

V. PAVLVS Libro undecimo ad Edictum VEL similem,

VI. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum VEL POST annum, non dabitur:

VII. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale QVIA pertinet quidem ad rei persecutionem, uidetur autem ex delicto dari.

VIII. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum EX HOC edicto tenetur et qui rem exhibet si arbitratu iudicis pristinam iudicii causam non restituit.

Ait praetor, QVAEVE ALIENATIO IVDICII MVTANDI CAVSA FACTA ERIT. id est si futuri iudicii causa, non eius quod iam sit. Alienare intellegitur etiam qui alienam rem uendidit. Sed heredem instituendo uel legando si quis alienet, huic edicto locus non erit. Si quis alienauerit deinde receperit non tenebitur hoc edicto. Qui uenditori suo redhibet non uidetur iudicii mutandi causa abalienare:

VIIII. PAVLVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium QVIA redhibito homine omnia retro aguntur. et ideo non uidetur iudicii mutandi causa alienare qui redhibet, nisi si propter hoc ipsum redhibet non redhibiturus aliàs.

X. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum NAM ET si obligatus soluero quod à me petere uelles, huic edicto locus non erit. Si tutor pupilli uel adgnatus furiosi alienauerint, utilis actio competit: quia consilium huius fraudis inire non possunt.

XI. IDEM Libro quinto Opinionum CVM MILES postulabat suo nomine litigare de possessionibus quas sibi donatas esse dicebat, responsum est si iudicii mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominum experiri oportere: ut rem magis quàm litem in militem transtulisse credatur.

XII. MARCIANVS Libro quartodecimo Institutionum SI QVIS iudicii communi diuidundo euitandi causa rem alienauerit, ex lege Licinnia ei interdicitur ne communi diuidundo iudicio experiatur. uerbi gratia ut potentior emptor per licitationem uilius eam accipiat et per hoc iterum ipse recipiat. Sed ipse quidem qui partem alienauerit, communi diuidundo iudicio si agere uelit non audietur. Is uerò qui emit si experiri uelit, ex illa parte edicti uetatur qua cauetur ne qua alienatio iudicii mutandi causa fiat.

DE RECEPTIS QVI ARBITRIVM RECEPERVNT VT SENTENTIAM DICANT TIT. VIII.

PAVLVS Libro secundo ad Edictum

COMPROMISSUM ad similitudinem iudiciorum redigitur: et ad finiendas lites pertinet.

II. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum EX COMPROMISSO placet exceptionem non nasci sed poenae petitionem.

III. IDEM Libro tertiodecimo ad Edictum LABEO ait si compromisso facto sententia dicta est, quo quis à minore uigintiquinque annis tutelae absolueretur, ratum id à praetore non habendum: neque poenae eo nomine commissae petitio dabitur. Tametsi neminem praetor cogat arbiterium recipere, quoniam haec res libera et soluta est et extra necessitatem iurisdictionis posita, attamen ubi semel quis in se receperit arbitrium, ad curam et sollicitudinem suam hanc rem pertinere praetor putat, non tantùm quòd studeret lites finiri uerùm quoniam non deberent de-

cipi qui eum quasi uirum bonum disceptatorem inter se elegerunt: finge enim post cau
sam iam semel atque iterum tractatam, post nudata utriusque intima et secreta negotii
aperta, arbitrum uel gratiae dantem uel sordibus corruptum uel alia qua ex causa nolle
sententiam dicere: quisquámne potest negare aequissimum fore praetorem interpone
2 re se debuisse, ut officium quod in se recepit impleret? Ait praetor, QVI ARBI
TRIVM PECVNIA COMPROMISSA RECEPERIT. Tractemus de personis
arbitrantium. Et quidem arbitrum cuiuscumque dignitatis coget officio quod suscepe
rit perfungi: etiam si sit consularis: nisi fortè sit in aliquo magistratu positus uel pote-
state, consul fortè uel praetor: quoniam in hoc imperium non habet.

IIII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum NAM MAGistratus
superiore aut pari imperio nullo modo possunt cogi. nec interest ante an ipso magi-
stratu arbitrium susceperint. inferiores possunt cogi.

V. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum SED ET filiusfa-
milias compelletur.

VI. GAIVS Libro quinto ad Edictum prouinciale QVINetiam de
re patris dicitur filiumfamilias arbitrum esse: nam et iudicem eum esse posse pleris-
que placet.

VII. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum PEDIVS libro
nono et Pomponius libro trigensimo tertio scribunt parui referre ingenuus quis an li-
bertinus sit: integrae famae quis sit arbiter an ignominiosus. In seruum Labeo compro-
mitti non posse libro undecimo scribit: et est uerum. Vnde Iulianus ait si in Titium et
seruum compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere quia cum alio
receperit: quamuis serui, inquit, arbiterium nullum sit. Quid tamen si dixerit senten-
tiam Titius? poena non committitur: quia non ut receperit dixit sententiam.

VIII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum SED SI ita com-
promissum sit ut uel alterutrius sententia ualeat, Titium cogendum.

VIIII. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum SED SI in ser
uum compromittatur, et liber sententiam dixerit, puto si liber factus fecerit consen-
1 tientibus partibus ualere. Sed neque in pupillum neque in furiosum aut surdum
2 aut mutum compromittetur, ut Pomponius libro trigensimo tertio scribit. Si
quis iudex sit, arbitrium recipere eius rei de qua iudex est, inue se compromitti iube-
re prohibetur lege Iulia: et si sententiam dixerit non est danda poenae persecutio.
3 Sunt et alii qui non coguntur sententiam dicere: utputa si sordes aut turpitudo arbi
tri manifesta sit. Iulianus ait si eum infamauerunt litigatores, non omnimodo praeto-
rem debere eum excusare, sed causa cognita. Idem et si spreta auctoritate eius ad iu-
dicium

X. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum VEL ALium arbitrum

XI. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum LITIGATores ie-
rint, mox ad eundem arbitrum redierint: praetorem non debere eum cogere inter eos
disceptare qui ei contumeliam hanc fecerunt ut eum spernerent et ad alium irent.
1 Arbitrum autem cogendum non esse sententiam dicere nisi compromissum interuene
2 rit. Quod ait praetor PECVNIAM COMPROMISSAM, accipere nos de-
bere non si utriMque poena nummaria sed si et alia res uice poenae, si quis arbitri sen-
tentia non steterit, promissa sit. et ita Pomponius scribit. Quid ergo si res apud arbi-
trum depositae sunt eo pacto ut ei daret qui uicerit, uel ut eam rem daret si non parea-
tur sententiae, an cogendus sit sententiam dicere? et puto cogendum. tantundem et
si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur. proinde et si alter rem alter pecuniam
stipulanti promiserit, plenum compromissum est: et cogetur sententiam dicere.
3 Interdum, ut Pomponius scribit, rectè nudo pacto fiet compromissum: utputa si am-
bo debitores fuerunt et pacti sunt ne petat quod sibi debetur qui sententiae arbitri non
paruit. Item Iulianus scribit non cogendum arbitrum sententiam dicere, si alter pro-

miserit alter non. Idem dicit et si sub condicione fuerit poena compromissa: ueluti si
nauis ex Asia uenerit, tot milia: non enim prius arbitrum cogendum sententiam dice-
re quàm condicio exstiterit: ne sit inefficax deficiente condicione. et ita Pomponius
libro trigensimo tertio ad edictum scribit.

XII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum QVO CASV ad
praetorem pertinebit in eo forsitan solo ut si posit dies compromissi proferri, pro-
feratur.

XIII. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum POMPONIVS
ait et si alteri accepto lata sit poena compromissi, non debere eum compelli senten-
tiam dicere. Idem Pomponius scribit si de meis solis controuersiis sit compromis- 1
sum, et de te poenam sim stipulatus, uidendum ne non sit compromissum. sed cui rei
moueatur non uideo: nam si ideo quia de unius controuersiis solùm compromissum
est, nulla ratio est: licet enim et de una re compromittere. si uerò ideo quia ex altera
dumtaxat parte stipulatio interuenit, est ratio. quamquam si petitor qui stipulatus est,
posit dici plenum esse compromissum: quia is qui conuenitur, tutus est ueluti pacti ex
ceptione: is qui conuenit, si arbitro non pareatur habet stipulationem. Sed id uerum
esse non puto: neque enim sufficit exceptionem habere ut arbiter sententiam dicere co
gatur. Recepisse autem arbitrium uidetur, ut Pedius libro nono dicit, qui iudicis 2
partes suscepit, finémque se sua sententia controuersiis impositurum pollicetur. Quòd
si, inquit, hactenus interuenit, ut experiretur an consilio suo uel auctoritate discuti li-
tem paterentur: non uidetur arbitrium recepisse. Arbiter ex compromisso his 3
diebus non cogitur sententiam dicere quibus iudex non cogetur: nisi dies compro-
missi exitura sit nec proferri posit. Proinde si fortè urgueatur à praetore ad senten-
tiam, aequissimum erit si iuret sibi de causa nondum liquere, spatium ei ad pronuntian
dum dari.

XIIII. POMPONIVS Libro undecimo aT Quintum Mucium SED
SI compromissum sine die confectum est, necesse est arbitro omnimodo dies statuere
partibus scilicet consentientibus, et ita causam disceptari. quòd si hoc praetermiserit,
omni tempore cogendus est sententiam dicere.

XV. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum LICET autem
praetor destrictè edicat sententiam se arbitrum dicere coacturum, attamen interdum
rationem eius habere debet, et excusationem recipere causa cognitâ: utputa si fuerit in
famatus à litigatoribus: aut si inimicitiae capitales inter eum et litigatores aut alterum
ex litigatoribus intercesserint: aut si aetas aut ualetudo quae postea contigit, id ei mu-
nus remittat: aut occupatio negotiorum propriorum uel profectio urguens aut munus
aliquod reipublicae. et iT Labeo.

XVI. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum ET SI QVA alia
incommoditas ei post arbiterium susceptum incidat. Sed in causa ualetudinis simili-
búsue, causa cognita differre cogitur. Arbiter iudicii sui nomine, quod publi- 1
cum aut priuatum habet, excusatus esse debet à compromisso: utique si dies compro-
missi proferri non potest, quòd si potest, quare non cogat eum cum potest proferre?
quod sine ulla districtione ipsius interdum futurum est. Si tamen uterque uelit eum sen 2
tentiam dicere, * an * quamuis cautum non sit de die proferenda, non aliàs impetret,
quia iudicium habeat, ne cogatur, quàm si consentiat denuo in se compromitti? haec
scilicet si dies exitura est.

XVII. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum ITEM si unus
ex litigatoribus bonis suis cedat, Iulianus libro quarto digestorum scribit non esse co-
gendum arbitrum sententiam dicere: cum neque agere neque conueniri posit. Si 1
multò post reuertantur ad † arbitrium litigatores, non esse cogendum sententiam di- † arbitrum
cere Labeo scribit. Item si plures sunt qui arbitrium receperunt, nemo unus co- 2
gendus erit sententiam dicere, sed aut omnes aut nullus. Inde Pomponius libro trigen

ſimo tertio quaerit, ſi ita ſit compromiſſum ut quod Titio diſceptatori placet, id Se-
ius prouuntiet: quis ſit cogendus. Et puto tale arbitrium non ualere in quo libera facul
tas arbitri ſententiae non eſt futura. Sed ſi ita ſit compromiſſum, arbitratu Titii aut Seii
fieri, Pomponius ſcribit et nos putamus compromiſſum ualere. ſed is erit cogendus
3 ſententiam dicere in quem litigatores conſenſerint. Si in duos fuerit ſic compro-
miſſum, ut ſi diſſentirent tertium adſumant, puto tale compromiſſum non ualere: nam
in adſumendo poſſunt diſſentire. Sed ſi ita ſit, ut eis tertius adſumeretur Semprónius,
4 ualet compromiſſum: quoniam in adſumendo diſſentire non poſſunt. Principa-
liter tamen quaeramus ſi in duos arbitros ſit compromiſſum an cogere eos praetor de
beat ſententiam dicere: quia res ferè ſine exitu futura eſt propter naturalem homi-
num ad diſſentiendum facilitatem. In impari enim numero idcirco compromiſſum
admittitur non quoniam conſentire omnes facile eſt, ſed quia et ſi diſſentiant inuenitur
pars maior cuius arbitrio ſtabitur. Sed uſitatum eſt etiam in duos compromitti. et de-
bet praetor cogere arbitros ſi non conſentiant, tertiam certam eligere perſonam cuius
5 auctoritati pareatur. Celſus libro ſecundo digeſtorum ſcribit, ſi in tres fue-
rit compromiſſum, ſufficere quidem duorum conſenſum ſi praeſens fuerit et tertius:
alioquin abſente eo licet duo conſentiant, arbitrium non ualere: quia in plures fuit com
promiſſum et potuit praeſentia eius trahere eos in eius ſententiam.

XVIII. POMPONIVS Libro ſeptimodecimo Epiſtularum* et uariarum
lectionum) SICVTI tribus iudicibus datis quod duo ex conſenſu abſente tertio
iudicauerunt, nihil ualet: quia id demum quod maior pars omnium iudicauit ratum
eſt, cum et omnes iudicaſſe palam eſt.

XVIIII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum QVALEM autem
ſententiam dicat arbiter, ad praetorem non pertinere Labeo ait: dummodo dicat quod
ipſi uidetur. Et ideo ſi ſic fuit in arbitrum compromiſſum ut certam ſententiam dicat,
nullum eſſe arbitrium nec cogendum ſententiam dicere Iulianus ſcribit libro quarto di
1 geſtorum. Dicere autem ſententiam exiſtimamus eum qui ea mente quid pro-
nuntiat, ut ſecondum id diſcedere eos à tota controuerſia uelit. Sed ſi de pluribus re-
bus ſit arbiterium receptum, niſi omnes controuerſias finierit non uidetur dicta ſenten
2 tia: ſed adhuc erit à praetore cogendus. Vnde uidendum erit an mutare ſenten-
tiam poſsit. et alias quidem eſt agitatum ſi arbiter iuſsit dari mox uetuit, utrum eo quod
iuſsit an eo quod uetuit, ſtari debeat. Et Sabinus quidem putauit poſſe. Caſsius ſen-
tentiam magiſtri ſui bene excuſat: et ait Sabinum non de ea ſenſiſſe ſententia quae ar-
bitrium finiat, ſed de praeparatione cauſae: utputa ſi iuſsit litigatores calendis adeſſe,
mox idibus iubeat: nam mutare eum diem poſſe. Ceterum ſi condemnauit uel abſol-
uit, dum arbiter eſſe deſierit, mutare ► ſe) ſententiam non poſſe:

XX. GAIVS Libro quinto ad Edictum Prouinciale QVIA arbiter et
ſi errauerit in ſententia dicenda corrigere eam non poteſt.

XXI. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum QVID TAmen
ſi de pluribus controuerſiis ſumptus eſt nihil ſibi communibus, et de una ſententiam
dixit de aliis nondum: numquid deſiit eſſe arbiter? uideamus igitur an in prima con-
trouerſia poſsit mutare ſententiam de qua iam dixerat. Et multum intereſt de omni-
bus ſimul ut dicat ſententiam compromiſſum eſt, an non: nam ſi de omnibus, poterit
mutare: nondum enim dixit ſententiam. quòd ſi et ſeparatim, quaſi plura ſunt com
promiſſa: et ideo quantum ad illam controuerſiam pertinet arbiter eſſe deſierat.
1 Si arbiter ita pronuntiaſſet, nihil uideri Titium debere Seio: tametſi Seium non uetuiſ
ſet petere, tamen ſi quid petiſſet uideri contra ſententiam arbitri feciſſe. et id Ofilius et
2 Trebatius reſponderunt. Solutioni diem poſſe arbitrum ſtatuere puto. et ita et
3 Trebatius uidetur ſentire. Pomponius ait, inutiliter arbitrum incertam ſenten-
tiam dicere: utputa quantum ei debes redde. diuiſioni ueſtrae ſtari placet. pro ea par
4 te quam creditoribus tuis ſoluiſti accipe. Item arbiter poenam ex compromiſſo

peti uetuerit, in libro trigenſimo tertio apud Pomponium ſcriptum habeo non nale-
re. et habet rationem: quia non de poena compromiſſum eſt. Papinianus libro 5
tertio quaeſtionum ait, ſi cum dies compromiſsi finiretur, prolato die litigatores denuo
in eum compromiſerint, nec ſecundi compromiſsi arbitrium receperit, non eſſe co-
gendum recipere ſi ipſe in mora non fuit quo minus partibus ſuis fungeretur. quòd
ſi per eum factum eſt, aequiſsimum eſſe cogi eum à praetore ſequens recipere. quae
quaeſtio ita procedit, ſi nihil in priore compromiſſo de die proferendo caBeatur. ce-
terum ſi caBeatur et ipſe protulit, manſit arbiter. Plenum compromiſſum appel 6
latur quod de rebus controuerſiisue compoſitum eſt: nam ad omnes controuerſias per
tinet. ſed ſi fortè de una re ſit diſputatio, licet pleno compromiſſo actum ſit, tamen ex ce
teris cauſis actiones ſupereſſe: id enim uenit in compromiſſum de quo actum eſt (ut) ue
niret. Sed eſt tutius, ſi quis de certa re compromiſſum facturus ſit, de ea ſola exprimi re
in compromiſſo. Non debent autem obtemperare litigatores ſi arbiter aliquid non ho
neſtum iuſſerit. Si intra diem compromiſsi aditus arbiter poſt diem compromiſ- 7
ſi adeſſe iuſſerit, poena non committetur. Si quis ex litigatoribus ideo non adfue 8
rit quòd ualetudine uel reipublicae cauſa abſentia impeditus ſit, aut magiſtratu aut alia
iuſta de cauſa: poenam committi Proculus et Atilicinus aiunt. ſed ſi paratus ſit in eun
dem compromittere, actionem denegari, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita de-
mum uerum erit, ſi arbiter recipere in ſe arbiterium fuerit paratus: nam inuitum non
eſſe cogendum Iulianus libro quarto digeſtorum rectè ſcribit. ipſe autem nihilo minus
poena abſoluitur. Si arbiter iuſsit puta in prouincia adeſſe litigatores cum Romae 9
eſſet in eum compromiſſum, an ei impune non pareatur quaeritur. Eſt et uerius quod
Iulianus ait libro quarto, eum locum compromiſſo ineſſe de quo actum ſit ut promit-
teretur. Impune igitur ei non parebitur ſi alio loci adeſſe iuſſerit. Quid ergo ſi non ap-
pareat de quo loco actum ſit? melius dicetur eum locum contineri ubi compromiſſum
eſt. Quid tamen ſi in eo loco qui ſit circa urbem adeſſe iuſſerit? Pegaſus admittit ua-
lere iuſſum. Quod puto ita uerum eſſe ſi et eius ſit auctoritatis arbiter ut in ſeceſsibus
ſoleat agere, et litigatores facilè eò loci uenire poſsint. Sed ſi in aliquem locum in 10
honeſtum adeſſe iuſſerit, puta in popina, uel in lupanarium: ut Viuianus ait ſine dubio
impune ei non parebitur. quam ſententiam et Celſus libro ſecundo digeſtorum pro-
bat. Vnde eleganter tractat, ſi is ſit locus in quem alter ex litigatoribus honeſtè uenire
non poſsit alter poſsit, et is non uenerit qui ſine ſua turpitudine eò uenire poſsit, is ue-
nerit qui inhoneſtè uenerat: an committatur poena compromiſsi an quaſi opera non
praebita. et rectè putat non committi: abſurdum enim eſſe, iuſſum in alterius perſo-
na ratum eſſe in alterius non. Intra quantum autem temporis niſi detur quod ar- 11
biter iuſſerit committatur ſtipulatio uidendum eſt. Et ſi quidem dies adiectus non ſit,
Celſus ſcribit libro ſecundo digeſtorum ineſſe quoddam modicum tempus: quod ubi
praeterierit, poena ſtatim peti poteſt. et tamen, inquit, et ſi dederit ante acceptum iu
dicium, agi ex ſtipulatu non poterit:

XXII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum VTIQVE niſi eius
interfuerit tunc ſolui.

XXIII. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum CELSVS AIT
ſi arbiter intra Kalendas ſeptembres dari iuſſerit nec datum erit: licet poſtea offeratur,
attamen ſemel commiſſam poenam compromiſsi non euaneſcere: quoniam ſemper ue
rum eſt intra Kalendas datum non eſſe. Sin autem oblatum accepit, poenam petere
non poteſt doli exceptione remouendus. Contra ubi dumtaxat dare iuſſus eſt.
Idem ait, ſi iuſſerit me tibi dare et ualetudine ſis impeditus quo minus accipias aut alia 1
iuſta ex cauſa, Proculum exiſtimare poenam non committi nec ſi poſt Kalendas te pa-
rato accipere non dem. Sed ipſe rectè putat duo eſſe arbitri praecepta: unum pecu-
niam dari, aliud intra Kalendas dari. licet igitur in poenam non committas quòd intra
calendas non dederis, quoniam per te non ſtetit: tamen committis in eam partem

3 quod non das. Idem ait nihil aliud esse sententiae stare posse, quàm id agere, quantum in ipso sit, ut arbitri pareatur sententiae. Idem Celsus ait, si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit, tu accipere noluisti, posse defendi ipso iure poenam non committi.

XXIIII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum SED SI postea ille paratus sit accipere, non impune me non daturum: non enim ante feceram.

XXV. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum LABEO ait, si arbiter cum in compromisso cautum esset ut eadem die de omnibus sententiam diceret et ut posset diem proferre, de quibusdam rebus dicta sententia de quibusdam non dicta diem protulit, ualere prolationem: sententiaéque eius posse impune non pareri. et Pomponius probat Labeonis sententiam. quod et mihi uidetur: quia officio in sententia functus non est. Haec autem clausula DIEM COMPROMISSI PROFERRE, nullam aliam dat arbitro facultatem quàm diem prorogandi. et ideo condicionem primi compromissi neque minuere neque immutare potest. et ideo cetera
1 quoque discutere et pro omnibus unam sententiam ferre debebit. Si per fideiussorem fuerit cautum in primo compromisso: et sequens similiter proferendum Labeo
2 dicit. sed Pomponius dubitat utrum isdem, an et aliis tam idoneis. quid enim, inquit, si idem fideiubere noluerint? sed puto si noluerint fideiubere, tunc alios non absimiles adhibendos:

XXVI. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum NE IN potestate sit fideiussorum postea se non obligantium, ut poena committatur. Idémque et si decesserint.

XXVII. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum DIEM PROFerre
1 uel praesens uel per nuntium uel per epistulam potest. Si heredis mentio uel ceterorum facta in compromisso non fuerit, morte soluetur compromissum. nec utimur Labeonis sententia, qui existimauit si arbiter aliquem pecuniam dare iusserit, et is decesserit antequam daret, poenam committi, licet heres eius paratus sit offerre.
2 Stari autem debet sententiae arbitri quam de re dixerit, siue aequa siue iniqua sit: et sibi imputet qui compromisit. Nam et Diui Pii rescripto adicitur, uel minus probabi-
3 lem sententiam aequo animo ferre debet. Si plures arbitri fuerint et diuersas sententias dixerint, licebit sententia eorum non stari. sed si maior pars consentiat, ea stabitur. alioquin poena committetur. Inde quaeritur apud Iulianum, si ex tribus arbitris unus quindecim alius decem tertius quinque condemnent, qua sententia stetur. et Iulianus scribit quinque debere praestari. quia in hanc summam omnes consenserunt.
4 Si quis litigatorum defuerit: quia per eum factum est quo minus arbitretur, poena committetur. Proinde sententia quidem dicta non coram litigatoribus non ualebit: nisi in compromissis hoc specialiter expressum sit ut uel uno uel utroque absente sententia promatur. poenam autem is qui defuit committit: quia per eum factum est quo
5 minus arbitretur. Coram autem dicere sententiam uidetur qui sapientibus dicit. ceterum coram furioso uel demente non uidetur dici. Item coram pupillo non uideri sententiam dictam nisi tutor praesens fuit. et ita de his omnibus Iulianus libro quarto
6 digestorum scribit. Et si quis praesens arbitrum sententiam dicere prohibuit, poena committetur. Sed si poena non fuisset adiecta compromisso sed simpliciter sententia stari quis promiserit: incerti aduersus eum foret actio.

XXVIII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum NON AVTem interest certa an incerta summa compromissa sit: neputa QVANTI EA RES ERIT.

XXVIIII. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum ADVERsus sententiam arbitri fit, si petatur ab eo à quo arbiter peti uetuit. Quid ergo si à fide-
† committi iussore eius petatur, an poena committatur? et puto† committitur. et ita Sabinus scribit. nam ΤΗ ΔΥΝΑΜΕΙ à reo petit. Sed si cum fideiussore compromisi et à reo petatur, nisi intersit fideiussoris non committetur.

XXX. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum SI QVIS rem de qua compromissum sit, in iudicium deducat, quidam dicunt praetorem non interuenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere: quia iam poena non potest esse, atque si solutum est compromissum. Sed si hoc optinuerit, futurum est ut in potestate eius quem paenitet compromisisse sit compromissum eludere. Ergo aduersus eum poena committenda est lite apud iudicem suo ordine peragenda.

XXXI. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum ITA DEMVM autem committetur stipulatio cum aduersus eam quid fit, si sine dolo malo stipulantis factum est: sub hac enim condicione committitur stipulatio, ne quis doli sui praemium ferat. Sed si quidem compromisso adiciatur, VT SI QVID DOLO IN EA RE FACTVM SIT: ex stipulatu conueniri qui dolo fecit potest. et ideo si arbitrum quis corrupit uel pecunia uel ambitione, uel aduocatum diuersae partis uel aliquem ex his quibus causam suam commiserat, ex doli clausula poterit conueniri: uel si aduersarium callidè circumuenit. Et omnino si in hac lite dolosè uersatus est, locum habebit ex stipulatu actio. et ideo si uelit de dolo actionem exercere aduersarius, non debebit cum habeat ex stipulatu actionem. Quòd si huiusmodi clausula in compromisso adscripta non est, tunc de dolo actio uel exceptio locum habebit. Hoc autem compromissum plenum est, quod et doli clausulae habet mentionem.

XXXII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum NON DISTIN
guemus in compromissis minor an maior sit poena quàm res de qua agitur. Non 1
cogetur arbiter sententiam dicere si poena commissa sit. Si mulier alieno nomine com
promittat, non erit pecunia compromissa, propter intercessionem. Summa rei 2
est ut praetor se non interponat siue initio nullum sit compromissum, siue sit sed pen-
deat an ex eo poena exigi potest, siue postea deficiat poena compromisso soluto die,
morte, acceptilatione, iudicio, pacto. Sacerdotio obueniente uidebimus an co- 3
gatur arbiter sententiam dicere: id enim non tantùm honori personarum sed et maie-
stati Dei indulgetur, cuius sacris uacare sacerdotes oportet. Ceterum si postea susce-
pit, iste quoque omnimodo sententiam ferre debet. Item non est cogendus si de 4
negotio transactum est, uel homo mortuus est de quo erat compromissum: nisi si po-
steriore casu aliquid litigantium intersit. Iulianus indistinctè scribit, si per errorem, 5
de famoso delicto ad arbitrum itum est, uel de ea (re) de qua publicum iudicium sit con
stitutum, ueluti de adulteriis, sicariis, et similibus: uetare debet praetor sententiam di-
cere, nec dare dictae exsecutionem. De liberali causa compromisso facto, rectè 6
non compelletur arbiter sententiam dicere: quia fauor libertatis est ut maiores iudices
habere debeat. Eadem dicenda sunt siue de ingenuitate siue de libertinitate quaestio
sit: et si ex fideicommissi causa libertas deberi dicatur. Idem dicendum est in popula-
ri actione. Si seruus compromiserit, non cogendum dicere sententiam arbitrum; 7
nec si dixerit poenae exsecutionem dandam de peculio putat Octauenus. Sed an si li-
ber cum eo compromiserit exsecutio aduersus liberum detur uideamus; sed magis est
ut non detur. Item si qui Romae compromiserit mox Romam in legationem ue- 8
nerit, non est cogendus arbiter sententiam dicere: non magis quàm cogeretur si litem
ante contestatus esset nunc eam exercere. nec interest tunc quoque in legatione fue-
rit an non. Sed si nunc in legatione compromittat, puto cogendum arbitrum senten-
tiam dicere: quia et si iudicium sponte accepisset cogeretur peragere. Sunt tamen qui
de isto non rectè dubitant: qui utique nullo modo dubitabunt si de ea re in legatione
compromisit quam in legatione contraxit: quia et iudicium eo nomine accipere coge
retur. Illud in prima specie potest dispici, an si ante compromisit legatus, cogendus sit
arbiter sententiam dicere si ipse legatus postulet. quod prima ratione poterit uideri ini
quum, ut in ipsius potestate sit. sed hoc tale erit, quale si actionem uelit dictare: quod
facere ei licet. Sed compromissum istud comparabimus ordinariAe actione, ut non aliàs
audiatur desiderans ut arbiter sententiam dicat quàm si se defendat. Si is faciat 9
contro-

controuersiam hereditatis qui cum defuncto compromiserat, futurum est praeiudicium hereditati si arbiter sententiam dicat. ergo interea inhibendus est arbiter.
10 Dies compromissi proferri potest, non cum ex conuentione sed cum iussu arbitri eam
11 proferri necesse est, ne poena committatur. Si arbiter sese celare temptauerit, praetor eum inuestigare debet: et si diu non paruerit, multa aduersus eum dicenda est.
12 Cum in plures compromissum est ea condicione ut quilibet uel unus dixisset sententiam, eo staretur, absentibus ceteris nihilo minus qui praesens est cogetur. At si ea condicione ut omnes dicant, uel quod de maioris partis sententia placuerit, non debet singulos separatim cogere: quia singulorum sententia ad poenam non facit.
13 Cum quidam arbiter ex aliis causis inimicus manifestè apparuisset, testationibus etiam conuentus ne sententiam diceret nihilo minus nullo cogente dicere perseuerasset, libello cuiusdam id querentis Imperator Antoninus subscripsit posse eum uti doli mali exceptione. et idem, cum à iudice consuleretur apud quem poena petebatur, rescripsit etiam si appellari non potest, doli mali exceptionem in poenae petitione obstaturam. Per hanc ergo exceptionem quaedam appellandi species est, cum liceat retracta-
14 re de sententia arbitri. De officio arbitri tractantibus sciendum est omnem tractatum ex ipso compromisso sumendum: nec enim aliud illi licebit quàm quod ibi ut efficere posit cautum est. non ergo quodlibet statuere arbiter poterit nec in qua re libet,
15 nisi de qua re compromissum est et quatenus compromissum est. Quaesitum est de sententia dicenda. et dictum non quamlibet: licet de quibusdam uariatum sit. et puto uerè non committi si dicat ad iudicem de hoc eundum uel se uel alium: (in) se uel in alium compromittendum. Nam et Iulianus impune non pareri, si iubeat ad alium arbitrum ire ne finis non sit. quòd si hoc modo dixerit, ut arbitrio Publii Maeuii fundus traderetur aut satisdatio detur, parendum esse sententiae. idem Pedius probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controuersiae eum imponere oportet: non autem finiri controuersiam cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur. partémque sententiae esse, quemadmodum satisdetur, quibus fideiussoribus. ídque delegari non posse nisi ad hoc compromissum sit, ut arbiter statueret cuius arbitratu satisdaretur. Item si iubeat sibi alium coniungi cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam: nam sententia es
16 se debet de re compromissa, de hoc autem compromissum non est. Si domini qui inuicem stipulati sint, procuratores suos agere apud arbitrum uelint, potest iubere ipsos etiam adesse. Sed si et heredis in compromissis mentio fit, potest iubere etiam
17 heredem eorum adesse. Arbitri officio continetur et quemadmodum detur uacua possessio. An et satis ratam rem habiturum? Sextus Pedius putat. quod nullam ra
18 tionem habet: nam si ratum non habeat dominus, committetur stipulatio. Arbiter nihil extra compromissum facere potest: et ideo necessarium est adici de die compromissi proferenda. ceterum impune iubenti non parebitur.

XXXIII. PAPINIANVS Libro primo Quaestionum ARBITER ita sumptus ex compromisso ut et diem proferre posit, hoc quidem facere potest: referre autem contradicentibus litigatoribus non potest.

XXXIIII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum SI DVO rei sunt aut credendi aut debendi, et unus compromiserit, ísque uetitus sit petere, aut ne ab eo petatur: uidendum est an si alius petat uel ab alio petatur, poena committatur. idem in duobus argentariis quorum nomina simul eunt. et fortasse poterimus ita fideiussoribus coniungere, si socii sunt. aliàs nec à te petitur, nec ego peto, nec meo nomine petitur, licet à te petatur. Semel commissa poena solui compromissum rectius puto dici: nec amplius posse committi, nisi id actum sit ut (in) singulas causas totiens committatur.

XXXV. GAIVS Libro quinto ad Edictum prouinciale SI PVPILLVS sine tutoris auctoritate compromiserit, non est arbiter cogendus pronuntiare: quia si

m

contra eum pronuntietur, poena non tenetur, praeterquam si fideiussorem dederit à quo pöena peti posit .idque et Iulianus sentit.

XXXVI. VLPIANVS Libro septuagensimo septimo ad Edictum SI FERIATIS diebus cogente praetore arbiter dicat sententiam et petatur ex compromisso poena, exceptionem locum non habere constat: nisi alia lege eadem dies feriata, in qua sententia dicta, est excepta.

XXXVII. CELSVS Libro secundo Digestorum QVAMVIS arbiter alterum ab altero petere uetuit, si tamen heres petit, poenam committet: non enim differendarum litium causa sed tollendarum ad arbitros itur.

XXXVIII. MODESTINVS Libro sexto Regularum CVM POENA ex compromisso petitur, is qui commisit damnandus est. nec interest an aduersarii eius interfuit arbitri sententia stari nec ne.

XXXVIIII. IAVOLENVS Libro undecimo ex Cassio NON EX omnibus causis ex quibus arbitri paritum sententiae non est, poena ex compromisso committitur: sed ex his dumtaxat quae ad solutionem pecuniae aut operam praebendam pertinent. Idem contumaciam litigatoris arbiter punire poterit, pecuniam eum aduersario dari iubendo. quo in numero haberi non oportet si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sunt. Cum arbiter diem compromissi proferre iussit cum hoc ei permissum est, alterius mora alterius ad poenam committendam prodest.

XL. POMPONIVS Libro undecimo ex Variis lectionibus ARBITER calendis Ianuariis adesse iussit et ante eum diem decessit: alter ex litigatoribus non adfuit. procul dubio poena minimè commissa est. Nam et Cassium audisse *se* dicentem Aristo ait in eo arbitro qui ipse non uenisset non esse commissam. quemadmodum Seruius ait, si per stipulatorem stet quo minus accipiat, non committi poenam.

XLI. CALLISTRATVS Libro primo Edicti monitorii CVM LEGE Iulia cautum sit ne minor uiginti annis iudicare cogatur, nemini licere minorem uiginti annis compromissarium iudicem eligere. ideóque poena ex sententia eius nullo modo committitur. Maiori tamen uiginti annis si minor uigintiquinque annis sit, ex hac causa succurrendum si temere auditorium receperit multi dixerunt.

XLII. PAPINIANVS Libro secundo Responsorum ARBITER intra certum diem seruos restitui iussit: quibus non restitutis, poenae causa fisco secundum formam compromissi condemnauit. ob eam sententiam fisco nihil adquiritur: sed nihilo minus stipulationis poena committitur quòd ab arbitro statuto non sit obtemperatum.

XLIII. SCAEVOLA Libro primo Responsorum DE REBVS controuersiisque omnibus compromissum in arbitrum à Lucio Titio et Maeuio Sempronio factum est: sed errore quaedam species in petitionem à Lucio Titio deductae non sunt, nec arbiter de his quicquam pronuntiauit. quaesitum est an species omissae peti possint. Respondit peti posse: nec poenam ex compromisso committi. quòd si malignè hoc fecit, petere quidem potest, sed poenae subiugabitur.

XLIIII. IDEM Libro secundo Digestorum INTER Castellianum et Seium controuersia de finibus orta est et arbiter electus est ut arbitratu eius res terminetur: ipse sententiam dixit praesentibus partibus et terminos posuit. quaesitum est an si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, poena ex compromisso commissa est. Respondi, si arbitro paritum non esset in eo quod utroque praesente arbitratus esset, poenam commissam.

XLV. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Sabinum IN COMPROMISSIS arbitrium personae insertum personam non egreditur.

XLVI. PAVLVS Libro duodecimo ad Sabinum DE HIS rebus et rationibus et controuersiis iudicare arbiter potest, quae ab initio fuissent inter eos qui compromiserunt, non quae postea superuenerunt.

XLVII. IVLIANVS Libro quarto Digestorum SI COMPROMIS-
sum ita factum est, ut praesente utroque aut heredibus eorum arbiter sententiam di-
cat, et alter ex litigatoribus decesserit pupillo herede relicto: non aliter uidetur senten
1 tia dicta esse, nisi tutoris auctoritas interposita fuerit. Item si alter ex compromit
tentibus furere coeperit,

XLVIII. MODESTINVS Libro quarto Regularum ARBITER ad
ferendam sententiam non compelletur.

XLVIIII. IVLIANVS Libro quarto Digestorum SED ET interpel
latur quo minus sententiam dicat: quia nihil coram furioso fieri intellegitur. Quòd si
furiosus curatorem habet uel habuerit adhuc litigio pendente potest praesente curato-
1 re sententia dici. Arbiter adesse litigatores uel per nuntium uel epistulam iubere
2 potest. Si ab altera dumtaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compro
missum soluetur morte cuiusque ex litigatoribus: sicut solueretur altero mortuo si neu
trius heredis persona compraehenderetur.

L. ALFENVS Libro septimo Digestorum ARBITER ex compro-
misso sumptus cum ante eum diem qui constitutus compromisso erat, sententiam di-
cere non posset, diem compromissi proferri iusserat: alter ex litigatoribus dicto au-
diens non fuerat: consulebatur possétne ab eo pecunia ex compromisso peti. respon-
di non posse: ideo quòd non esset arbitro compromissum ut id haberet.

LI. MARCIANVS Libro secundo Regularum SI DE RE sua quis
arbiter factus sit, sententiam dicere non potest, quia se facere iubeat aut petere prohi-
beat: neque autem imperare sibi neque se prohibere quisquam potest.

LII. IDEM Libro quarto Regularum SI QVI iussus est arbitro ex com
promisso soluere pecuniam, moram fecerit, poenam ex compromisso debet: sed po-
stea soluendo poena liberatur.

NAVTAE CAVPONES STABVLARII VT RECEPTA RESTITVANT

TIT. VIIII.

VLPIANVS Libro quartodecimo ad Edictum

AIT praetor, NAVTAE CAVPONES STABVLARII QVOD
CVIVSQVE SALVVM FORE CEPERINT NISI RESTITV
ENT, IN EOS IVDICIVM DABO. Maxima utilitas est huius edi
cti: quia necesse est plerumque eorum fidem sequi, et res custodiae eo-
rum committere. Ne quisquam putet grauiter hoc aduersus eos consti-
tutum: nam est in ipsorum arbitrio ne quem recipiant. et nisi hoc esset statutum, ma-
teria daretur cum furibus aduersus eos quos recipiunt coëundi: cum ne nunc quidem
1 abstineant huiusmodi fraudibus. Qui sunt igitur qui teneantur uidendum est. Ait
praetor, NAVTAE. Nautam accipere debemus eum qui nauem exercet: quamuis
nautae appellantur omnes qui nauis nauigandae causa in naue sint. sed de exercitore
solummodo praetor sentit: nec enim debet, inquit Pomponius, per remigem aut me-
sonautam obligari: sed per se uel per nauis magistrum. quamquam si ipse alicui è nau-
2 tis committi iussit, sine dubio debeat obligari. Et sunt quidam in nauibus qui cu-
stodiae gratia nauibus praeponuntur, ut ΝΑΥΦΥΛΑΚΕΣ et dietarii. Si quis igitur ex
his receperit, puto in exercitorem dandam actionem: quia is qui eos huiusmodi offi-
cio praeponit, committi eis permittit: quamquam ipse nauicularius uel magister id fa
ciat, quod ΧΕΙΡΕΜΒΟΛΟΝ appellant. sed et si hoc non extet, tamen de recepto naui
3 cularius tenebitur. De exercitoribus ratium item lyntrariis nihil cauetur. sed
4 idem constitui oportere Labeo scribit. et hoc iure utimur. Caupones autem et

ſtabularios aequè eos accipiemus qui cauponam uel ſtabulum exercent, inſtitorésue eo
rum. Ceterum ſi qui opera mediaſtini fungitur non continetur: utputa atriarii et fo-
carii et his ſimiles. Ait praetor, QVOD CVIVSALVVM FORE RECEPE- 5
RINT: hoc eſt quamcumque rem ſiue mercem receperint. Inde apud Viuianum rela
tum eſt, ad eas quoque res hoc edictum pertinere quae mercibus accederent: uelutiue
ſtimenta quibus in nauibus uterentur, et cetera quae ad cottidianum uſum habemus.
Item Pomponius libro trigenſimo quarto ſcribit, parui referre res noſtras an alienas 6
†intulimus: ſi tamen noſtra interſit ſaluas eſſe: etenim nobis magis quàm quorum ſunt [†intulerimus]
debent ſolui. et ideo ſi pignori merces accepero ob pecuniam nauticam, mihi magis
quàm debitori nauta tenebitur, ſi ante eas ſuſcepit. Recipit autem ſaluum fore, utrum
ſi in nauem rès miſſae ei adſignatae ſunt, an et ſi non ſint adſignatae, hoc tamen ipſo
quòd in nauem miſſae ſunt, receptae uidentur? Et puto omnium eum recipere custo-
diam quae in nauem illatae ſunt. et factum non ſolùm nautarum praeſtare debere ſed
et uectorum:

II. GAIVS Libro quinto ad Edictum Prouinciale SICVT et caupo
uiatorum.

III. VLPIANVS Libro quartodecimo ad Edictum ET ITA de fa-
cto uectorum etiam Pomponius libro trigenſimo quarto ſcribit. Idem ait, etiam ſi non
dum ſint res in nauem receptae ſed in litore perierint quas ſemel recepit: periculum ad
eum pertinere. Ait praetor, NISI RESTITVENT, IN EOS IVDICIVM 1
DABO. Ex hoc edicto in factum actio proficiſcitur. ſed an ſit neceſſaria uidendum:
quia agi ciuili actione ex hac cauſa poterit. ſi quidem merces interuenerit, et locato
uel conducto. ſed ſi tota nauis locata ſit, qui conduxit, ex conducto etiam de rebus quae
deſunt, agere poteſt. ſi uerò res perferendas nauta conduxit, et locato cònuenietur.
ſed ſi gratis res ſuſceptae ſint, ait Pomponius depoſiti agi potuiſſe. Miratur igitur cur
honoraria actio ſit inducta cum ſint ciuiles: niſi fortè, inquit, ideo ut innoteſceret prae-
tor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum: et quia in locato con
ducto culpa, in depoſito dolus dumtaxat praeſtatur. at hoc edicto omnimodo qui rece
pit tenetur, etiam ſi ſine culpa eius res periit, uel damnum datum eſt: niſi ſi quid damno
fatali contingit. Inde Labeo ſcribit, ſi quid naufragio aut per uim piratarum perierit,
non eſſe iniquum exceptionem ei dari. Idem erit dicendum et ſi in ſtabulo aut in caupo
na uis maior contigerit. Eodem modo tenentur caupones et ſtabularii, quo exer- 2
centes negotium ſuum recipiunt. Ceterum ſi extra negotium receperint, non tenebun-
tur. Si filiusfamilias aut ſeruus receperit, et uoluntas patris, domini interuenit, 3
inſolidum erit conueniendus. Item ſi ſeruus exercitoris ſubripuit uel damnum dedit,
noxalis actio ceſſabit, quia ob receptum ſuo nomine dominus conuenitur. Sin uerò ſi
ne uoluntate exerceant, de peculio dabitur. Haec autem rei perſecutionem con- 4
tinet, ut Pomponius ait. et ideo et in heredem et perpetuò dabitur. Nouiſsimè 5
uidendum an eiuſdem rei nomine et de recepto honoraria actione et furti agendum ſit:
et Pomponius dubitat. ſed magis eſt ut uel officio iudicis uel doli exceptione alterutra 6
eſſe contentus debeat.

IIII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum SED ET ipſi nau-
tae furti actio competit, cuius ſit periculo: niſi ſi ipſe ſubripiat et poſtea ab eo ſubripia
tur: aut alio ſubripiente ipſe nauta ſoluendo non ſit. Si nauta nautae, ſtabularius 1
ſtabularii, caupo cauponis receperit: aequè tenebitur. Viuianus dixit etiam ad eas res
hoc edictum pertinere quae poſt impoſitas merces in nauem locatáſque inferentur, et
ſi earum uectura non debetur: ut ueſtimentorum, penoris cottidiani. quia haec ipſa ce
terarum rerum locationi accedunt.

V. GAIVS Libro quinto ad Edictum Prouinciale NAVTA et caupo
et ſtabularius mercedem accipiunt non pro cuſtodia, ſed nauta ut traiciat uectores, 1
caupo ut uiatores manere in caupona patiatur, ſtabularius ut permittat iumenta apud

eum stabulari: et tamen custodiae nomine tenentur. Nam et fullo et sarcinator non
pro custodia sed pro arte mercedem accipiunt, et tamen custodiae nomine ex locato
1 tenentur. Quaecumque de furto diximus, eadem et de damno debent intellegi:
non enim dubitari oportet quin is qui saluum fore recipit, non solùm à furto sed etiam
† recipere à damno † recedere uideatur.

VI. PAVLVS Libro uicensimo secundo ad Edictum LICET gratis
nauigaueris, uel in caupona gratis deuerteris: non tamen in factum actiones tibi dene-
1 gabuntur si damnum iniuria passus es. Si seruo meo in naue uel in caupona utaris,
et damnum mihi det uel furtum faciat, quamquam et furti actio et damni iniuria me-
cum sit, haec tamen actio quia in factum est, etiam serui mei nomine aduersus te com-
petit. Idem dicetur et si communis sit, tu tamen quod mihi praestiteris eius nomine,
uel communi diuidundo uel pro socio actione, aut si partem eius uel totum conduxi-
sti, etiam ex conducto habebis me obligatum. Sed si damnum in eo datum sit ab alio
qui in eadem naue uel caupona est, cuius factum praetor aestimare solet, non putat
2 Pomponius eius nomine hanc actionem utilem futuram. In factum actione cau-
po tenetur pro his qui habitandi causa in caupona sunt. hoc autem non pertinet ad
eum qui hospitio repentino recipitur, ueluti uiator. Possumus autem furti uel damni
iniuriae actione uti cum nautis, ut certi hominis factum arguamus. sed una contenti
esse debebimus. Et si cum exercitore egerimus, prestare ei debemus actiones nostras:
quamuis ex conducto actio aduersus eos competat exercitori. Sed si absolutus sit exer
citor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur: ne saepius de eiusdem
hominis admisso quaeratur. Et contra, si de admisso unius hominis actum sit, deinde
in factum actione agatur, exceptio dabitur.

VII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum DEBET exer-
citor omnium nautarum suorum, siue liberi siue serui, factum praestare: nec immeri-
tò factum eorum praestat, cum ipse eos suo periculo adhibuerit. sed non aliàs praestat
quàm si in ipsa naue damnum datum sit. Ceterum si extra nauem, licet à nautis, non prae
stabit. Item si praedixerit ut unusquisque uectorum res suas seruet, neque damnum se
1 praestaturum, et consenserint uectores praedictioni: non conuenitur. Haec actio
in factum in duplum est. Sed si quid nautae inter se damni dederint, hoc ad exercito-
rem non pertinet. Sed si quis sit nauta et mercator, debebit illi dari. Quòd si quis quos
uolgo ΝΑΥΤΕΠΙΒΑΤΑΣ dicunt, et huic tenebitur. sed huius factum praestat cum sit et
2 nauta. Si seruus nautae damnum dederit, licet seruus nauta non sit, aequissimum
erit in exercitorem actionem utilem dare. Hac autem actione suo nomine exercitor te
netur: culpae scilicet suae qui tales adhibuit. et ideo et si decesserint, non releuabitur.
Seruorum autem suorum nomine noxali dumtaxat tenetur: nam cum alienos adhibet,
explorare eum oportet cuius fidei cuius innocentiae sint: in suis uenia dignus est si qua
3 lesquales ad instruendam nauem adhibuerit. Si plures nauem exerceant, unus-
4 quisque pro parte qua nauem exercet, conuenitur. Haec iudicia quamuis hono-
raria sunt, tamen perpetua sunt. in heredem autem non dabuntur. Proinde et si seruus
nauem exercuit et mortuus est, de peculio non dabitur actio in dominum, nec intra
annum. Sed cum uoluntate patris uel domini seruus uel filius exercent nauem uel cau-
ponam uel stabulum, puto etiam hanc actionem insolidum eos pati debere: quasi
omnia quae ibi contingunt, insolidum receperint.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS SECVNDA.

LIBER QVINTVS.

DE IVDICIIS ET VBI QVISQVE AGERE VEL CONVENIRI DEBEAT

VLPIANVS Libro secundo ad Edictum

SI SE SVBICIANT ALIQVI IVRISDICTIONI,
et consentiant, inter consentientes cuiusuis iudicis qui tribu
nali praeest uel aliam iurisdictionem habet, est iurisdictio.
II. IDEM Libro tertio ad Edictum CON-
SENSISSE autem uidentur qui sciant se non esse subie-
ctos iurisdictioni eius, et in eum consentiant. Ceterum si
putent eius iurisdictionem esse, non erit eius iurisdictio:
error enim litigatorum, ut Iulianus quoque libro primo di-
gestorum scribit, non habet consensum. aut si putauerunt
alium esse praetorem pro alio, aequè error non dedit iuris-
dictionem: aut si cum restitisset quiuis ex litigatoribus ui-
1 ribus praeturae compulsus est, nulla iurisdictio est. Conuenire autem utrum in-
ter priuatos sufficit, an uerò etiam ipsius praetoris consensus necessarius est? lex Iulia iu
diciorum ait; QVO MINVS INTER PRIVATOS CONVENIAT. sufficit er-
go priuatorum consensus. Proinde si priuati consentiant, praetor autem ignoret con-
†putet sentire, et †putat suam iurisdictionem, an legi satisfactum sit uidendum est. et puto pos
2 se defendi eius esse iurisdictionem. Si et iudex ad tempus datus et omnes litigato
res consentiant, nisi specialiter principali iussione prorogatio fuerit inhibita, possunt
3 tempora intra quae iussus est litem dirimere prorogari. Legatis in eo quod ante
legationem contraxerunt, item his qui testimonii causa euocati sunt, uel si quid iudi-
candi causa arcessiti sunt, uel in prouinciam destinati, reuocandi domum suam ius da
tur. Eo quoque qui ipse prouocauit, non imponitur necessitas intra tempora prouoca
tionis exercendae, Romae, uel alio loco ubi prouocatio exercetur, aliis pulsantibus re
spondere: nam Celsus huic etiam domus reuocationem dandam ait: quoniam ob aliam
caussam uenerit. haec Celsi sententia, et rationabilis est. Nam et Diuus Pius Plotio Cel-
siano rescripsit, eum qui tutelae reddendae causa Romam erat à se euocatus, alterius tu
telae causa cuius causa non erat euocatus, non debere compelli iudicium suscipere.
Idem Claudio Flauiano rescripsit, minorem uigintiquinque annis qui desiderat in inte-
grum restitui aduersus Asiuianum qui alterius negotii causa uenerat, non esse Romae
4 audiendum. Omnes autem isti domum reuocant, si non ibi contraxerunt ubi con
ueniuntur. Ceterum si contraxerunt ibi, reuocandi ius non habent: exceptis legatis,
qui licet ibi contraxerunt, dummodo ante legationem contraxerunt, non compellun-
tur se Romae defendere quamdiu legationis causa hic demorantur. quod et Iulianus
scribit, et Diuus Pius rescripsit. Planè si perfecta legatione subsistant, conueniendos eos
5 Diuus Pius rescripsit. Item si extra prouinciam suam contraxerunt, licet non in
Italia, quaestionis est an Romae conueniri possint. et Marcellus, in eo solo, priuile-
gio eos uti domum reuocandi, quod in ciuitate sua uel certè intra prouinciam contra-
xerunt. quod est uerum. Sed et si agant, compelluntur se aduersus omnes defendere.
Non tamen si iniuriam suam persequantur uel furtum uel damnum quod nunc passi

ſunt. alioquin ut et Iulianus eleganter ait, aut impune contumeliis et damnis adficientur, aut erit in poteſtate cuiuſque pulſando eos ſubIcere ipſos iuriſdictioni dum ſe uindicant. Sed ſi dubitetur utrum in ea quis cauſa ſit ut domum reuocare poſsit nec 6
ne, ipſe praetor debet cauſa cognita ſtatuere. Quòd ſi conſtiterit in ea eum eſſe cauſa ut domum reuocet, debebit cauere in iudicio ſiſti, ſtatuente praetore in quem diem promittat. Sed utrum nuda cautione an ſatiſdato, Marcellus dubitat. mihi uidetur ſola promiſsione. quod et Meia ſcribit. alioquin compelletur iudicium accipere, quàm inuenire eos qui ſatis pro eo dent. In omnibus autem in quibus protelatur admo- 7
nitio, hoc procedere ſine temporali damno creditorum oportet. His datur mul 8
tae dicendae ius, quibus publicè iudicium eſt, et non aliis: niſi hoc ſpecialiter eis permiſſum eſt.

III. IDEM Libro quarto ad Edictum NON VIDETur fruſtrandae actionis cauſa latitare qui praeſens ſuſcipere iudicium non compellitur.

IIII. GAIVS Libro primo ad Edictum prouinciale LIS NVLLA nobis eſſe poteſt cum eo quem in poteſtate habemus, niſi ex caſtrenſi peculio.

V. VLPIANVS Libro quinto ad Edictum SI QVIS ex aliena iuriſdictione ad praetorem uocetur, debet uenire, ut et Pomponius et Vindius ſcripſerunt. praetoris eſt enim aeſtimare an ſua ſit iuriſdictio. uocati autem, non contemnere auctoritatem praetoris. nam et legati ceterique qui reuocandi domum ius habent, in ea ſunt cauſa ut in ius uocati ueniant, priuilegia ſua allegaturi.

VI. IDEM Libro ſexto ad Edictum CAECVS iudicandi officio fungitur.

VII. IDEM Libro ſeptimo ad Edictum SI QVIS poſteaquam in ius uocatus eſt, miles uel alterius fori eſſe coeperit, in ea cauſa ius reuocandi forum non habebit, quaſi praeuentus.

VIII. GAIVS Libro ſecundo ad Edictum prouinciale SI QVIS in legatione conſtituerit quod ante legationem debuerit, non cogi eum ibi iudicium pati ubi conſtituerit.

VIIII. VLPIANVS Libro nono ad Edictum INSVLAE Italiae pars Italiae ſunt: et cuiuſque prouinciae.

X. IDEM Libro decimo ad Edictum DESTITISSE *is* uidetur non qui diſtulit ſed qui liti renuntiauit in totum. deſiſtere enim eſt de negotio abſtinere quod calumniandi animo inſtituerat. Planè ſi quis cognita rei ueritate ſuum negotium deſeruerit nolens in lite improba perſeuerare, quam calumniae cauſa non inſtituerat, is deſtitiſſe non uidetur.

XI. IDEM Libro duodecimo ad Edictum SI A ME fuerit adrogatus qui mecum erat litem conteſtatus, uel cum quo ego, ſolui iudicium Marcellus libro tertio digeſtorum ſcribit: quoniam nec ab initio inter nos potuit conſiſtere.

XII. PAVLVS Libro ſeptimodecimo ad Edictum CVM PRAEtor unum ex pluribus iudicare uetat, ceteris id committere uidetur. Iudicem dare 1
poſſunt quibus hoc lege uel conſtitutione uel ſenatuſconſulto conceditur. Lege, ſicut proconſuli. is quoque cui mandata eſt iuriſdictio, iudicem dare poteſt: ut ſunt legati proconſulum. item hi quibus id more conceſſum eſt propter uim imperii: ſicut praefectus urbi, ceterique Romae magiſtratus. Non autem omnes iudices dari poſ- 2
ſunt ab his qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege impediuntur ne iudices ſint, quidam natura, quidam moribus. Natura, ut ſurdus, mutus, et perpetuò furioſus, et impubes: quia iudicio carent. Lege impeditur, qui ſenatu motus eſt. Moribus, feminae et ſerui: non quia non habent iudicium, ſed quia receptum eſt ut ciuilibus officiis non fungantur. Qui poſſunt eſſe iudices, nihil intereſt in poteſtate an ſui 3
iuris ſint.

XIII. GAIVS Libro ſeptimo ad Edictum prouinciale IN TRIBVS

iſtis iudiciis, familiae erciſcundae, communi diuidundo, et finium regundorum, quaeritur quis actor intellegatur: quia par cauſa omnium uidetur. ſed magis placuit eum ui deri actorem qui ad iudicium prouocaſſet.

XIIII. VLPIANVS Libro ſecundo Diſputationum SED CVM am bo ad iudicium prouocant, ſorte res diſcerni ſolet.

XV. IDEM Libro uincenſimo primo ad Edictum FILIVS Familias iu dex ſi litem ſuam faciat, in tantam quantitatem tenetur, quae tunc in peculio fuit cum
1 ſententiam dicebat. Iudex tunc litem ſuam facere intellegitur, cum dolo malo in fraudem legis ſententiam dixerit. Dolo malo autem uidetur hoc facere, ſi euidens arguatur eius uel gratia uel inimicitia uel etiam ſordes: ut ueram aeſtimationem litis praeſtare cogatur.

XVI. IDEM Libro quinto ad Edictum IVLIANVS autem in heredem iudicis qui litem ſuam fecit, putat actionem competere. quae ſententia uera non eſt, et à multis notata eſt.

XVII. IDEM Libro uicenſimo ſecundo ad Edictum IVLIANVS ait, ſi alter ex litigatoribus iudicem ſolum heredem uel ex parte fecerit, alius iudex neceſſariò ſumendus eſt: quia iniquum eſt aliquem ſuae rei iudicem fieri.

XVIII. IDEM Libro uicenſimo tertio ad Edictum SI LONGius ſpatium interceſſurum erit quo minus index datus operam poſsit dare, mutari eum iubet praetor. hoc eſt ſi fortè occupatio aliqua iudicem non patiatur operam iudicio dare,
1 incidente infirmitate uel neceſſaria profectione uel rei ſuae familiaris periculo. Si filiusfamilias ex aliqua noxa ex qua patri actio competit uelit experiri, ita demum per mittimus ei agere, (ſi) non ſit qui patris nomine agat. Nam et Iuliano placet ſi filiusfamilias legationis uel ſtudiorum gratia aberit, et uel furtum uel damnum iniuria paſſus ſit, poſſe eum utili iudicio agere: ne dum pater exſpectatur, impunita ſint maleficia quia pater uenturus non eſt, uel dùm uenit, ſe ſubtrahit is qui noxam commiſit. Vnde ego ſemper probaui ut ſi res non ex maleficio ueniat ſed ex contractu, debeat filius agere utili iudicio, fortè depoſitum repetens uel mandati agens uel pecuniam quam credidit petens: ſi fortè pater in prouincia ſit, ipſe autem fortè Romae uel ſtudiorum cauſa uel alia iuſta ex cauſa agat. ne ſi ei non dederimus actionem, futurum ſit ut impune fraudem patiatur, et egeſtate Romae laboret uiaticulo ſuo non recepto quod ad ſumptum pater ei deſtinauerat. Et finge ſenatorem eſſe filiumfamilias qui patrem habet in prouincia, nónne augetur utilitas per dignitatem?

XVIIII. IDEM Libro ſexagenſimo ad Edictum HERES abſens ibi defendendus eſt ubi defunctus debuit, et conueniendus, ſi ibi inueniatur nullóque ſuo
1 proprio priuilegio excuſatur. Si quis tutelam uel curam uel negotia uel argentariam uel quid aliud unde obligatio oritur, certò loci adminiſtrauit: et ſi ibi domicilium non habuit, ibi ſe debebit defendere. et ſi non defendat neque ibi domicilium habeat,
2 bona poſsideri patietur. Proinde et ſi merces uendidit certo loci uel diſpoſuit uel comparauit: uidetur, niſi alio loci ut defenderet conuenit, ibidem ſe defendere. Num quid dicimus, eum qui à mercatore quid comparauit aduena, uel ei uendidit quem ſcit inde confeſtim profecturum, non oportet ibi bona poſsideri, ſed domicilium ſequi eius? at ſi quis ab eo qui tabernam uel officinam certo loci conductam habuit, in ea cauſa eſt ut illic conueniatur? quod magis habet rationem. Nam ubi ſic uenit ut confeſtim diſcedat, quaſi à uiatore emptis, uel eo qui tranſuehebatur, uel eo qui ΠΑΡΑΠΛΕΙ, emit: duriſsimum eſt quotquot locis quis nauigans uel iter faciens delatus eſt, tot locis ſe defendi. At ſi quo conſtitit, non dico iure domicilii, ſed tabernulam, pergulam, horreum, armarium, officinam conduxit, ibíque diſtraxit, egit: defendere ſe eo loci debebit.
3 Apud Labeonem quaeritur, ſi homo prouincialis ſeruum inſtitorem uendendarum mercium gratia Romae habeat, quod cum eo ſeruo contractum eſt, ita habendum
4 atque ſi cum domino contractum ſit. quare ibi ſe debebit defendere. Illud ſcien-

dum est, eum qui ita fuit obligatus ut in Italia solueret, si in prouincia habuit domicilium, utrubique posse conueniri et hic et ibi. et ita et Iuliano et multis aliis uidetur.

XX. PAVLVS Libro quinquagensimo octauo ad Edictum OMNEM obligationem pro contractu habendam existimandum est: ut ubicumque aliquis obligetur, et contrahi uideatur: quamuis non ex crediti causa debeatur.

XXI. VLPIANVS Libro septuagensimo ad Edictum SI DEBITORI meo uelim actionem edere, probandum erit si fateatur se debere, paratúmque dicat soluere, audiendum eum: dandúmque diem cum competenti cautela ad soluendam pecuniam. neque enim magnum damnum est in mora modici temporis. Modicum autem tempus hic intellegendum est quod post condemnationem reis indultum est.

XXII. PAVLVS Libro tertio ad Plautium QVI NON cogitur in aliquo loco iudicium pati, si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones, et ad eundem iudicem mitti.

XXIII. IDEM Libro septimo ad Plautium NON POTest uideri in iudicium uenisse id quod post iudicium acceptum accedisset. ideóque alia interpellatione opus est.

XXIIII. IDEM Libro septimodecimo ad Plautium NON ALIAS in eos quos princeps euocauit, Romae competit actio, quàm si hoc tempore contraxerint. Legati ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romae pati: siue ipsi admiserunt siue serui eorum. Sed si postulatur in rem actio aduersus legatum, num quid danda sit? quoniam ex praesenti possessione haec actio est. Cassius respondit sic seruandum, ut si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio: si uerò ex multis seruis de uno agatur, non sit inhibenda. Iulianus sine distinctione denegandam actionem: meritò. ideo enim non datur actio ne ab officio suscepto legationis auocetur.

XXV. IVLIANVS Libro primo Digestorum SI LEGATionis tempore quis seruum uel aliam rem emerit aut ex alia causa possidere coeperit, non iniquè cogetur eius nomine iudicium accipere: aliter enim potestas dabitur legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.

XXVI. PAVLVS Libro septimodecimo ad Plautium DE EO autem qui adiit hereditatem, Cassius scribit quamuis Romae adierit hereditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio. et hoc uerum est. Sed nec legatariis datur actio: sed nisi satisdet, mittuntur in possessionem rerum hereditariarum: quod et in hereditariis creditoribus dicendum est.

XXVII. IVLIANVS Libro primo Digestorum QVID enim prohibet legatum publico munere fungi, et actorem custodiae causa in possessione rerum hereditariarum esse?

XXVIII. PAVLVS Libro septimodecimo ad Plautium SED ET si
restituatur ei hereditas ex Trebelliano, actio in eum non dabitur, siue sponte siue coa-
ctus heres eam adierit: commodius enim est reddi quidem ei hereditatem, perinde
autem habendum ac si ipse adisset hereditatem. Contra si legatus tempore legatio-
nis adierit et restituerit, datur in fideicommissarium actio: nec exceptio Trebelliani
obstat ex persona legati: quia hoc legati personale beneficium est. Ex quibus 1
autem causis non cogitur legatus iudicium accipere, nec iurare cogendus est se dare
non oportere: quia hoc iusiurandum in locum litis contestatae succedit. Ae- 2
dium nomine legatus damni infecti promittere debet aut uicinum admittere in pos-
sessionem. Sed et si dies actionis exitura erit, causa cognita aduersus eum iudi- 3
cium praetor dare debet, ut lis contestetur ita ut in prouincia transferatur. Si pa- 4
terfamilias mortuus esset relicto uno filio et uxore praegnate, non rectè filius à debito-
ribus partem dimidiam crediti petere potest quamuis postea unus filius natus sit, quia
poterant plures nasci: cum per rerum naturam certum fuerit unum nasci. Sed Sabinus,
Cassius, partem quartam peti debuisse, quia incertum esset an tres nascerentur: nec re-

rum naturam intuendam, in qua omnia certa essent cum futura utique fierent: sed nostram inscientiam aspici debere.

XXVIIII. IDEM Libro octauo ad Plautium QVI APPELLat prior, agit.

XXX. MARCELLVS Libro primo Digestorum VBI ACCEPtum est semel iudicium, ibi et finem accipere debet.

XXXI. CELSVS Libro uicensimo septimo Digestorum SI PETITor plures heredes reliquerit, unusque eorum iudicio egerit, non erit uerum totam rem quae in priore iudicio fuerit deductam esse: nec enim quisquam alienam actionem in iudicium inuito coherede perducere potest.

XXXII. VLPIANVS Libro primo de officio Consulis SI IVDEX cui certa tempora praestita erant decesserit, et alius in locum eius datus fuerit, tanta ex integro tempora in persona eius praestituta intellegemus, quamuis magistratus nominatim hoc in sequentis datione non expresserit: ita tamen ut legitimum tempus non excedat.

XXXIII. MODESTINVS Libro tertio Regularum NON VIDEtur in iudicem consensisse qui edi sibi genus apud eundem iudicem desiderat actionis.

XXXIIII. IAVOLENVS Libro quintodecimo ex Casio SI IS qui Romae iudicium acceperat decesit, heres eius quamuis domicilium trans mare habet, Romae tamen defendi debet: quia succedit in eius locum à quo heres relictus est.

XXXV. IDEM Libro decimo Epistularum NON QVEMadmodum fideiussoris obligatio in pendenti potest esse, et uel in futurum concipi, ita iudicium in pendenti potest esse uel de his rebus quae postea in obligationem aduenturae sunt. Nam neminem puto dubitaturum quin fideiussor ante obligationem rei accipi posit: iudicium uerò antequam aliquid debeatur, non posse.

XXXVI. CALLISTRATVS Libro primo Cognitionum INTERdum ex iustis causis et ex certis personis sustinendae sunt cognitiones: uelnti si instrumenta litis apud eòs esse dicantur qui reipublicae causa aberunt. idque Diui fratres in „ haec uerba rescripserunt. Humanum est propter fortuitos casus dilationem accipi: ue„ luti quòd pater litigator filium uel filiam uel uxor uirum uel filius parentem amisit: et „ in similibus causis cognitionem ad aliquem modum sustineri. Senator si negotiis alienis se optulerit in prouincia, non debet iudicium recusare negotiorum gestorum: sed actionem eum excipere oportere Iulianus respondit, cum sua sponte sibi hanc obligationem contraxerit.

XXXVII. IDEM Libro quinto Cognitionum SI DE ui et possesione quaeratur, prius cognoscendum de ui quàm de proprietate rei Diuus Hadrianus ΤΩ ΚΟΙΝΩ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΩΝ graece rescripsit.

XXXVIII. LICINNIVS RVFINVS Libro quarto Regularum QVOD legatur, si quidem per personalem actionem exigetur, ibi dari debet ubi est: nisi si dolo malo heredis subductum fuerit: tunc enim ibi dari debet ubi petitur. Praeterea quod pondere aut numero aut mensura continetur, ibi dari debet ubi petitur: nisi si adiectum fuerit, CENTVM MODIOS EX ILLO HOREO, aut VINI AMPHORAS EX ILLO DOLIO. Si autem per in rem actionem legatum petetur, etiam ibi peti debet ubi res est. Et si mobilis sit res, ad exhibendum agi cum herede poterit ut exhibeat rem: sic enim uindicari à legatario poterit.

XXXVIIII. PAPINIANVS Libro tertio Quaestionum CVM FVriosus iudex addicitur, non ideo minus iudicium erit quòd hodie non potest iudicare: ut scilicet suae mentis effectus quod sententiae dixerit ratum sit. neque enim in addicendo praesentia uel scientia iudicis necessaria est. Qui legationis causa Romam uenit, ex qualibet causa fideiubere potest: cum priuilegio suo, cum sit in Italia contractum, uti non potest.

XL. IDEM Libro quarto Quaeſtionum NON QVIDQVID iudicis poteſtati permittitur, id ſubicitur iuris neceſsitati. Iudex ſi quid aduerſus legis praeceptum in iudicando dolo malo praetermiſerit, legem offendit.

XLI. IDEM Libro undecimo Quaeſtionum IN OMNIBVS bonae fidei iudicis, cum nondum dies praeſtandae pecuniae uenit, ſi agat aliquis ad interponendam cautionem, ex iuſta cauſa condemnatio fit.

XLII. IDEM Libro uicenſimo quarto Quaeſtionum SI VXOR à legato Romae diuerterit, dotis nomine defendendum Romae uirum, reſponſum eſt.

XLIII. IDEM Libro uicenſimo ſeptimo Quaeſtionum EVM QVI inſulam Capuae fieri certo tempore ſtipulatus eſt, eo finito quocumque loco agere poſſe in id quod intereſt conſtat.

XLIIII. IDEM Libro ſecundo Reſponſorum NON IDcirco iudicis officium impeditur, quòd quidam ex tutoribus poſt litem aduerſus omnes inchoatam reipublicae cauſa abeſſe coeperunt: cum praeſentium et eorum qui non defenduntur adminiſtratio diſcerni et aeſtimari poſsit. Cum poſtea ſeruus apparuit cuius nomine per procuratorem fuerat actum, abſolui debitorem oportet. quae res domino quandoque propriam litem inferenti non obſtabit.

XLV. IDEM Libro tertio Reſponſorum ARGENTarium ubi contractum eſt conueniri oportet: nec in hoc dilationem niſi ex iuſta cauſa dari, ut ex prouincia codices adferantur. Idem in actione tutelae placuit. Nomine puellae tutoribus in prouincia condemnatis, curatores puellae iudicatum Romae facere coguntur, ubi mutuam pecuniam mater accepit cui filia heres extitit.

XLVI. PAVLVS Libro ſecundo Quaeſtionum IVDEX datus in eodem officio permanet licet furere coeperit: quia rectè ab initio iudex addictus eſt. ſed iudicandi neceſsitatem morbus ſonticus remittit: ergo mutari debet.

XLVII. CALLISTRATVS Libro primo Quaeſtionum OBSERuandum eſt ne is iudex detur quem altera pars nominatim petat: id enim iniqui exempli eſſe Diuus Hadrianus reſcripſit: niſi hoc ſpecialiter à principe ad uerecundiam petiti iudicis reſpiciente permittetur.

XLVIII. PAVLVS Libro ſecundo Reſponſorum PARS litterarum Diui Hadriani: ΤΟΥΣ ΑΡΧΟΝΤΑΣ ΕΝ Ω ΑΡΧΟΥΣΙΝ ΕΝΙΑΥΤΩ ΜΗΤΕ ΕΙΣΙΕΝΑΙ ΔΙΚΗΝ ΙΔΙΑΝ ΜΗΤΕ ΔΙΩΚΟΝΤΩΝ ΜΗΤΕ ΦΕΥΓΟΝΤΩΝ: ΜΗΤΕ ΠΕΡΙ ΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ ΕΙΕΝ ΚΡΙΝΕΤΩΣΑΝ. ΕΠΕΙΔΑΝ ΔΕ ΕΞΗΚΗ Η ΑΡΧΗ, ΚΑΙ ΑΥΤΟΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΕΥΓΟΝΤΑΣ, ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΦΕΥΓΟΥΣΙ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΥΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΜΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΤΑΣ ΔΙΚΑΣ.

XLVIIII. IDEM Libro tertio Reſponſorum VENDITOR ab emptore denuntiatus ut eum euictionis nomine defenderet, dicit ſe priuilegium habere ſui iudicis. quaeritur an poſsit litem ab eo iudice apud quem res inter petitorem et emptorem coepta eſt, ad ſuum iudicem reuocare. Paulus reſpondit, uenditorem emptoris iudicem ſequi ſolere. Iudices à praeſide dati ſolent etiam in tempus ſucceſſorum eius durare et cogi pronuntiare, eáſque ſententias ſeruari. in eundem ſenſum etiam Scaeuola reſpondit.

L. VLPIANVS Libro ſexto Fideicommiſſorum SI FIDEICommiſſum ab aliquo petatur, iſque dicat alibi eſſe maiorem partem hereditatis, non erit ad praeſtationem compellendus. et ita multis conſtitutionibus cauetur, ut ibi petatur fidei commiſſum ubi maior pars hereditatis eſt: niſi ſi probetur, eo loco uoluiſſe teſtatorem fideicommiſſum praeſtari ubi petitur. Tractatum eſt de aere alieno: ſi in ea prouincia ubi fideicommiſſum petitur plus eſſet aeris alieni, an quaſi maior pars alibi eſſet, praeſcriptio locum haberet. Sed et hîc placuit nihil facere aeris alieni nomen: cum non loci ſit aes alienum ſed uniuerſarum facultatium. aes enim alienum patrimonium totum imminuere conſtitit non certi loci facultates. Quid tamen ſi forte certis oneri-

bus destinatum sit id patrimonium? utputa alimentis praestandis quae Romae praesta ri paterfamilias iusserat, uel tributis uel quibusdam aliis inexcusabilibus oneribus, an possit praescriptio locum habere? hic puiem iustius dici locum habere. Sed et re scriptum est ut illic fideicommissum petatur ubi domicilium heres habet. Quotiens au tem coepit quis fideicommissum soluere, uon potest hac praescriptione uti:

LI. MARCIANVS Libro octauo Institutionum QVAMVIS ad eum hereditas fuerit deuoluta qui domicilium in prouincia habet. Sed et Diui Seuerus et Antoninus rescripserunt, si consenserit fideicommissarius alio loco dare, necesse habe re secundùm consensum dare ubi consenserit.

LII. VLPIANVS Libro sexto Fideicommissorum SED ET si susce pit actionem fideicommissi, et aliis defensionibus usus hanc omisit: postea quamuis an te sententiam, reuerti ad hanc defensiouem non potest. Si libertis suis tesseras fru mentarias emi uoluerit, quamuis maior pars hereditatis in prouincia sit, tamen Ro mae debere fideicommissum solui dicendum est: cum apparet id testatorem sensisse ex geuere comparationis. Sed et si proponas quibusdam clarissimis uiris argenti uel auri pondo relicta, et sit sufficiens ad huiusmodi fideicommissa Romae patrimonium: licet maior pars totius patrimonii in prouincia sit, dici oportet Romae esse praestan dum: nec enim uerisimile est testatorem, qui honorem habitum uoluit his quibus re liquit, tam modica fideicommissa in prouincia praestari uoluisse. Si ea res quae per fi deicommissum relicta est, eo loci sit: dicendum est non debere praescribi ei qui petit, quasi maior pars hereditatis alibi sit. Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed fi deicommisso satis: uideudum est an haec praescriptio locum habeat. et uon puto ha bere. quinimmo et si nihil sit eo loci, attamen iubendum satisdare. quid enim ueretur, cum si satis uou dederit mittatur aduersarius iu possessionem fideicommissi seruandi causa?

LIII. HERMOGENIANVS Libro primo Iuris Epitomarum VIX CERtis ex causis aduersus dominos seruis consistere permissum est: id est si qui suppres sas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseuerant. Item artio ris annonae populi Romani, census etiam et falsae monetae criminis reos dominos de tegere seruis permissum est. Praeterea fideicommissam libertatem ab his peteut. Sed et si qui suis nummis redemptos se et nou manumissos contra placiti fidem adseuerent. Liber etiam esse iussus si rationes reddiderit, arbitrum coutra domiuum rationibus ex cutiendis recte petet. Sed et si quis fidem alicuius elegerit ut nummis eius redimatur at que his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere uelle dicat, contra ctus fidem detegendi seruo potestas tributa est.

LIIII. PAVLVS Libro primo Seutentiarum PER MINORem cau sam maiori cognitioni praeiudicium fieri uon oportet: maior enim quaestio minorem causam ad se trahit.

LV. IDEM Libro singulari de officio adsessorum EDICTVM quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum connumerari debet. Planè licet omnis ab antecessore numerus finitus sit, solet successor unum edictum dare.

LVI. VLPIANVS Libro trigensimo ad Sabinum LICET uerum pro curatorem in iudicio rem deducere uerissimum est, tamen et si quis cum procurator nou esset litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit, uidetur retro res in iu dicium recte deducta.

LVII. IDEM Libro quadragensimo primo ad Sabinum TAM EX contractibus quàm ex delictis in filiumfamilias competit actio: sed mortuo filio post li tis contestationem, transfertur iudicium in patrem dumtaxat de peculio et quod in rem eius uersum est. Certè si quasi procurator alicuius filiusfamilias iudicium accepe rit, mortuo eo in eum quem defenderit, transactio, uel iudicati datur.

LVIII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Sabiuum IVDICIVM sol

uitur uetante eo qui iudicare iusserat: uel etiam eo qui maius imperium in eadem iuris dictione habet: uel etiam si ipse iudex eiusdem imperii esse coeperit cuius erat qui iudicare iussit.

LVIIII. VLPIANVS Libro quinquagensimo primo ad sabinum SI LOCVS in iubendo iudicare non est comprehensus, uidetur eo loco iudicare iussisse quo solet iudicari sine incommodo litigantium.

LX. PAVLVS Libro quartodecimo ad sabinum MORTVO iudice, quod eum iudicare oportuerat idem eum qui subditus est sequi oportet.

LXI. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum SOLEMVS quidem dicere id uenire in iudicium, de quo actum est inter litigantes. sed Celsus ait periculose esse ex persona rei hoc metiri: qui semper ne condemnetur hoc dicet non conuenisse. Quid ergo? melius est dicere id uenire in iudicium non de quo actum est ut ueniret, sed id non uenire de quo nominatim actum est ne ueniret. Latrunculator de re pecuniaria iudicare non potest.

LXII. IDEM Libro trigensimo nono ad Edictum INTER litigantes non aliter lis expediri potest quàm si alter petitor alter possessor sit: esse enim debet qui onera petitoris sustineat et qui commodo possessoris fungatur.

LXIII. IDEM Libro quadragensimo nono ad Edictum RECTE defendi hoc est, iudicium accipere uel per se uel per alium, sed cum satisdatione. nec ille uidetur defendi qui quod iudicatum est non soluit.

LXIIII. IDEM Libro primo Disputationum NON AB iudice doli aestimatio ex eo quod interest fit, sed ex eo quod in litem iuratur. denique et praedoni depositi et commodati ob eam causam competere actionem non dubitatur. Si quis alio iudicio acturus iudicatum solui satis acceperit, deinde in alio iudicio agat, non committetur stipulatio: quia de alia re cautum uidetur.

LXV. IDEM Libro trigensimo quarto ad Edictum EXIGERE dotem mulier debet illic ubi maritus domicilium habuit, non ubi instrumentum dotale conscriptum est: nec enim id genus contractus est, ut et eum locum spectari oporteat in quo instrumentum dotis factum est, quàm eum in cuius domicilium et ipsa mulier per condicionem matrimonii erat reditura.

LXVI. IDEM Libro secundo Disputationum SI QVIS intentione ambigua uel oratione usus sit, id quod utilius ei est accipiendum est.

LXVII. IDEM Libro sexto Disputationum QVI SE dicit suis nummis redemptum, si hoc probauerit, exinde liber erit ex quo redemptus est: quia constitutio non liberum pronuntiari praecipit, sed restitui ei libertatem iubet. Proinde compellendus erit manumittere eum qui se suis nummis redemit. Sed et si latitet, exempla senatusconsultorum ad fideicommissam libertatem pertinentium debere induci oportet.

LXVIII. IDEM Libro octauo Disputationum AD PEREMptorium edictum hoc ordine uenitur, ut primò quis petat post absentiam aduersarii edictum primum, mox alterum

LXVIIII. IDEM Libro quarto de Omnibus tribunalibus PER INTeruallum non minus decem dierum:

LXX. IDEM Libro octauo Disputationum ET TERTium. quibus propositis, tunc peremptorium impetret. quod inde hoc nomen sumpsit quòd perimeret disceptationem, hoc est ultra non pateretur aduersarium tergiuersari.

LXXI. IDEM Libro quarto de Omnibus tribunalibus IN PEREMptorio autem comminatur is qui edictum dedit, etiam absente diuersa parte cogniturum se et pronuntiaturum.

LXXII. IDEM Libro octauo Disputationum NONNVMquam autem hoc edictum post tot numero edicta quae praecesserint, datur: nonnumquam post

unum uel alterum: nonnumquam statim: quod appellatur VNVM PRO OMNIBVS. Hoc autem aestimare oportet eum qui ius dixit, et pro condicione causae uel personae uel temporis ita ordinem edictorum uel compendium moderare.

LXXIII. IDEM Libro quarto de omnibus tribunalibus ET POST edictum peremptorium impetratum, cum dies eius superuenerit tunc absens citari debet: et siue responderit siue non responderit, agetur causa et pronuntiabitur: non utique secundum praesentem, sed interdum uel absens si bonam causam habuit uincet.

1 Quòd si is qui edictum peremptorium impetrauit absit die cognitionis, is uerò aduersus quem impetratum est adsit, tum circumducendum erit edictum peremptorium: neque causa cognoscetur nec secundum praesentem pronuntiabitur. Circumducto edicto uideamus an amplius reus conueniri possit, an uerò salua quidem lis est, uerùm instantia tantùm edicti periit. et magis est ut instantia tantùm perierit: ex

2 integro autem litigari possit. Sciendum est ex peremptorio absentem condemnatum si appellet non esse audiendum: si modò per contumaciam defuit. si minus, audietur.

LXXIIII. IVLIANVS Libro quinto Digestorum DE QVA re cognouerit iudex, pronuntiare quoque cogendus erit. Iudex qui usque ad certam summam iudicare iussus est, etiam de re maiori iudicare potest si inter litigatores con

2 ueniat. Cum absentem defendere uellem, iudicium mortuo iam eo accepi, et condemnatus solui. quaesitum est an heres liberaretur. item quae actio mihi aduersus eum competeret. Respondi iudicium quod iam mortuo debitore per defensorem eius accipitur, nullum esse: et ideo heredem non liberari. Defensorem autem si ex causa iudicati soluerit, repetere quidem non posse, negotiorum tamen gestorum ei actionem competere aduersus heredem: qui sanè exceptione doli mali tueri se posit si ab actore conueniatur.

LXXV. IDEM Libro trigensimo sexto Digestorum SI PRAETOR iusserit eum à quo debitum petebatur adesse, et ordine edictorum peracto pronuntiauerit absentem debere, non utique iudex qui de iudicato cognoscit debet de praetoris sententia cognoscere. alioquin lusoria erunt huiusmodi edicta et decreta praetorum. Marcellus notat: si per dolum sciens falsò aliquid allegabit, et hoc modo consecutum eum sententia praetoris liquidò fuerit adprobatum: existimo debere iudicem querellam rei admittere. Paulus notat: si autem morbo impeditus aut reipublicae causa auocatus adesse non potuit reus, puto uel actionem iudicati eo casu in eum † denegandum uel exsequi praetorem ita iudicatum non debere.

† denegandam

LXXVI. ALFENVS Libro sexto Digestorum PROPONEBatur ex his iudicibus qui in eandem rem dati essent, nonnullos causa audita excusatos esse, in quorum locum alios esse sumptos: et quaerebatur singulorum iudicum mutatio eandem rem an aliud iudicium fecisset. Respondi non modò si unus aut alter, sed et si omnes iudices mutati essent, tamen et rem eandem et iudicium idem quod antea fuisset permanere. neque in hoc solùm euenire ut partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed et in multis ceteris rebus. Nam et legionem eandem haberi, ex qua multi decessissent quorum in locum alii subiecti essent: et populum eundem hoc tempore putari qui abhinc centum annis fuissent, cum ex illis nemo nunc uiueret. Itémque nauem, si adeo saepe refecta esset ut nulla tabula eadem permaneret quae non noua fuisset, nihilo minus eandem nauem esse existimari. Quòd si quis putaret partibus commutatis aliam rem fieri: fore ut ex eius ratione nosipsi non idem essemus qui abhinc anno fuissemus: propterea quod, ut philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis consisteremus, hae cottidie ex nostro corpore decederent, aliaéque extrinsecus in earum locum accederent. Quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

LXXVII. AFRICANVS Libro tertio Quaestionum IN PRIVATIS

negotiis pater filium uel filius patrem iudicem habere potest:

LXXVIII. PAVLVS Libro sextodecimo ad Plautium QVIPPE iudicare munus publicum est.

LXXVIIII. VLPIANVS Libro quinto de officio Proconsulis EVM QVEM temere aduersarium suum in iudicium uocasse constitit, uiatica litisque sumptus aduersario suo reddere oportebit. Iudicibus de iure dubitantibus praesides respondere solent: de facto consulentibus non debent praesides consilium impertire, uerùm iubere eos prout religio suggerit sententiam proferre. haec enim res nonnumquam infamat et materiam gratiae uel ambitionis tribuit.

LXXX. POMPONIVS Libro secundo ad Sabinum SI IN iudicis nomine, praenomine erratum est, Seruius respondit si ex conuentione litigatorum is iudex addictus esset, eum esse iudicem de quo litigatores sensissent.

LXXXI. VLPIANVS Libro quinto Opinionum QVI NEQVE iurisdictioni praeest, neque à principe potestate aliqua praeditus est, neque ab eo qui ius dandorum iudicum habet datus est, nec ex compromisso sumptus uel ex aliqua lege confirmatus est, iudex esse non potuit.

LXXXII. IDEM Libro primo de officio Consulis NONNVMquam solent magistratus populi Romani uiatorem nominatim uice arbitri dare: quod rarò et non nisi re urguente faciendum est.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO TIT. II.

VLPIANVS Libro quartodecimo ad Edictum

SCIENDVM est frequentes esse inofficiosi querellas: omnibus enim tam parentibus quàm liberis de inofficioso licet disputare. Cognati enim proprii qui sunt ultra fratrem, melius facerent si se sumptibus inanibus non uexarent, cum optinere spem non haberent.

II. MARCIANVS Libro quarto Institutionum HOC colore inofficioso testamento agitur, quasi non sanae mentis fuerunt ut testamentum ordinarent. et hoc dicitur non quasi uerè furiosus uel demens testatus sit, sed rectè quidem fecit testamentum sed non ex officio pietatis: nam si uerè furiosus esset uel demens, nullum est testamentum.

III. MARCELLVS Libro tertio Digestorum INOFFiciosum testamentum dicere hoc est, allegare quare exheredari uel praeteriri non debuerit. quod plerumque accidit cum falsò parentes instimulati liberos suos uel exheredant uel praetereunt.

IIII. GAIVS Libro singulari ad legem Gliriam NON EST enim consentiendum parentibus qui iniuriam aduersus liberos suos testamento inducunt, quod plerumque faciunt, malignè circa sanguinem suum inferentes iudicium, nouercalibus delenimentis instigationibúsue corrupti.

V. MARCELLVS Libro tertio Digestorum NAM ET his qui non ex masculis descendunt, facultas est agendi: cum et de matris testamento agant, et optinere adsiduè soleant. Huius autem uerbi DE INOFFICIOSO uis illa ut dixi est, docere immerentem se et ideo et indignè praeteritum uel etiam exheredatione summotum. résque illo colore defenditur apud iudicem, ut uideatur ille quasi non sanae mentis fuisse cum testamentum iniquè ordinaret.

VI. VLPIANVS Libro quartodecimo ad Edictum POSTVMVS inofficiosum testamentum potest dicere eorum quibus suus heres uel legitimus potuisset fieri, si in utero fuerit mortis eorum tempore. Sed et cognatorum: quia et horum ab

intestato potuit bonorum possessionem accipere. Quid ergo? eis imputatur cur in-
testati non decesserant? sed hoc nemo apud iudicem potest impetrare: non enim in-
terdicitur testamenti factione. Hoc plane ei imputare potest, cur eum heredem non
scripserit: potuit enim scriptus heres in possessionem mitti ex clausula DE VEN-
TRE IN POSSESSIONEM MITTENDO. item natus SECVNDVM TABV-
LAS haberet. Simili modo et eum qui post testamentum matris factum ex secto uen-
1 tre extractus est, posse queri dico. Si quis ex his personis quae ad successionem
ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit, nemo enim eum repellit, et casu
optinuerit, non ei prosit uictoria, sed his qui habent ab intestato successionem. nam
2 intestatum patremfamilias facit. Si quis instituta accusatione inofficiosi decesse-
rit, an ad heredem suum querellam transferat? Papinianus respondit, quod et quibus-
dam rescriptis significatur, si post adgnitam bonorum possessionem decesserit, esse suc
cessionem accusationis. Et si non sit petita bonorum possessio, iam tamen coepta con
trouersia uel praeparata, uel si cum uenit ad mouendam inofficiosi querellam decessit,
puto ad heredem transire.

VII. PAVLVS Libro singulari de septemuiralibus iudiciis QVEMAD
modum praeparasse litem quis uideatur ut possit transmittere actionem, uideamus. et
ponamus in potestate fuisse eum, ut neque bonorum possessio ei necessaria et aditio
hereditatis superuacua sit: is si comminatus tantùm accusationem fuerit, uel usque ad
denuntiationem uel libelli dationem praecesserit, ad heredem suum accusationem
transmittet. idque Diuus Pius de libelli datione et denuntiatione rescripsit. Quid er-
go si in potestate non fuerit, an ad heredem actionem transmittat? et recte uidetur li-
tem praeparasse si ea fecerit quorum supra mentionem habuimus.

VIII. VLPIANVS Libro quartodecimo ad Edictum PAPINIANVS
libro quinto quaestionum rectè scribit inofficiosi querellam patrem filii sui nomine in-
stituere non posse inuito eo: ipsius enim iniuria est. Sequenti loco scribit, si filius post
adgnitam litis ordinandae gratia bonorum possessionem decesserit, finitam esse inof-
1 ficiosi querellam: quae non patri, sed nomine dabatur filii. Si quis post rem inof
2 ficiosi ordinatam, litem dereliquerit, postea non audietur. Si Imperator sit he-
3 res institutus, posse inofficiosum dici testamentum saepissime rescriptum est. Pa
pinianus libro secundo responsorum ait contra ueterani patrisfamilias testamentum es
4 se inofficiosi querellam, et si ea sola bona habuit quae in castris quaesierat. Si quis
in militia fecerit testamentum, et intra annum post militiam decesserit, dubito an quia
ad hoc usque temporis iure militari testamentum eius ualet, querella inofficiosi cesset:
5 et potest dici querellam inofficiosi cessare. Sed nec impuberis filii mater inoffi-
ciosum testamentum dicit: quia pater ei hoc fecit. et ita Papinianus respondit. nec
patris frater: quia filii testamentum est. ergo nec frater impuberis, si patris non dixit.
Sed si in patris obtentum est, nec hoc ualebit nisi si pro parte patris rescissum est: tunc
6 enim pupillare ualet. Si quis mortis causa filio donauerit quartam partem eius
quod ad eum esset peruenturum si intestatus paterfamilias decessisset, puto securè eum
7 testari. Si quis impuberi filio substituit secundas tabulas faciendo, non ob hoc
8 admittemus ipsum impuberem ad inofficiosi querellam. Quoniam autem quar-
ta debitae portionis sufficit ad excludendam querellam, uidendum erit an exhereda-
tus partem faciat qui non queritur. utpura sumus duo filii exheredati. et utique faciet
ut Papinianus respondit. et si dicam inofficiosum, non totam hereditatem debeo sed
dimidiam petere. Proinde si sint ex duobus filiis nepotes, ex uno plures tres puta, ex
9 uno unus: unicum sescuncia, unum ex illis semuncia querella excludit. Quarta
autem accipietur scilicet deducto aere alieno et funeris impensa. Sed an et libertates
quartam minuant uidendum est: et numquid minuant. nam si cum quis ex asse he-
res institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum quia habet Falcidiam, Falcidia
autem libertates non minuit, potest dici deductis libertatibus quartam ineundam.

Cum igitur placet quartam minui per libertates, eueniet ut qui seruos tantum habet in patrimonio suo, dando eis libertatem inofficiosi querellam excludat: nisi forte hic filius si non fuit in potestate, à patre heres institutus meritò omittit hereditatem, et ad substitutum transmittens, querellam inofficiosi instituet: uel ab intestato citra edicti poenam habeat hereditatem. Si condicioni parere testator heredem iussit in per 10
sona filii uel alterius qui eandem querellam mouere potest, et sciens is accepit, uidendum ne ab inofficiosi querella excludatur: adgnouit enim iudicium. idem est et si legatarius ei uel statuliber dedit. Et potest dici excludi eum: maximè si heredem ei iusserat dare. ceterum si legatarium, numquid semel natam inofficiosi querellam non peremat legatarii oblatio? Cur ergo in herede absolutè diximus? quoniam ante aditam hereditatem nec nascitur querella. Ego euentum puto sequendum in hac re: ut si fortè antequam iudicium moueatur, oblatio ei fiat eius quod relictum est, quasi ex uoluntate testatoris oblato eo satis ei factum uideatur. Vnde si quis fuit institutus 11
fortè ex semisse cum *ei* sextans ex substantia testatoris deberetur, et rogatus esset post certum temporis restituere hereditatem, meritò dicendum est nullum iudicium mouere, cum debitam portionem et eius fructus habere possit: fructus enim solere in Falcidiam imputari non est incognitum. Ergo et si ab initio ex semisse heres institutus rogetur post decennium restituere hereditatem, nihil habet quod queratur: quoniam facilè potest debitam portionem eiúsque fructus medio tempore cogere. Si quis 12
et irritum dicat testamentum uel ruptum, et inofficiosum, condicio ei deferri debet utrum prius mouere uolet. Si filius exheredatus in possessione sit hereditatis, scri 13
ptus quidem heres petet hereditatem, filius uerò in modum contradictionis querellam inducat: quemadmodum ageret si non possideret, sed peteret. Meminisse 14
autem oportebit eum qui testamentum inofficiosum improbè dixit et non optinuit, id quod in testamento accepit perdere: et id fisco uindicari quasi indigno ablatum. Sed ei demum aufertur quod testamento datum est, qui usque ad sententiam iudicum lite improba perseuerauerit. Ceterum si ante sententiam destitit uel decessit, non ei aufertur quod datum est. proinde et si absente eo secundum praesentem pronuntietur, potest dici conseruandum ei quod accepit. Eo autem solo carere quis debet, cuius emolumentum ad eum pertinet. Ceterum si id rogatus fuit restituere, non debet iniuria fieri. Vnde non male Papinianus libro secundo responsorum refert, si heres fuit institutus et rogatus restituere hereditatem, deinde in querella inofficiosi non optinuit, id quod iure Falcidiae potuit habere solum perdere. Si quis impubes adrogatus 15
sit ex his personis quae et citra adoptionem et emancipationem queri de inofficioso possunt, hunc puto remouendum à querella, cum habeat quartam ex constitutione Diui Pii. Quòd si egit nec optinuit, an quartam perdat? et puto aut non admittendum ad inofficiosum, aut si admittatur, etsi non optinuerit, quartam ei quasi aes alienum concedendam. Si ex causa de inofficiosi cognouerit iudex et pronuntiaue- 16
rit contra testamentum, nec fuerit prouocatum, ipso iure rescissum est: et suus heres erit secundum quem iudicatum est, et bonorum possessor si hoc se contendit. et libertates ipso iure non ualent nec legata debentur: sed soluta repetuntur aut ab eo qui soluit, aut ab eo qui optinuit. et haec utili actione repetuntur. Ferè autem si ante controuersiam motam soluta sunt, qui optinuit repetit. et ita Diuus Hadrianus et Diuus Pius rescripserunt. Planè si post quiquennium inofficiosum dici coeptum est ex 17
magna et iusta causa, libertates non esse reuocandas quae competierunt uel praestitae sunt: sed uiginti aureos à singulis praestandos uictori.

VIIII. MODESTINVS Libro singulari de Inofficioso testamento SI AVTEM intra quinquennium egerit, libertates non competunt. Sed Paulus ait praestaturum fideicommissas libertates, scilicet uiginti aureis et in hoc casu à singulis praestandis.

X. MARCELLVS Libro tertio Digestorum SI PARS iudicantium de

de inofficioso testamento contra testamentum, pars secundum id sententiam dederit, quod interdum fieri solet, humanius erit sequi eius partis sententiam quae secundum testamentum spectauit: nisi si apertè iudices iniquè secundum scriptum heredem pro-
1 nuntiasse apparebit. Illud notissimum est, eum qui legatum perceperit, non rectè de inofficioso testamento dicturum: nisi id totum alii administrauit.

XI. MODESTINUS Libro tertio Responsorum ETIAM si querella inofficiosi testamenti optinuerit, non ideo tamen donationes quas uiuus ei perfecisse proponitur, infirmari, neque in dotem datorum partem uindicari posse respondi.

XII. IDEM Libro singulari de Praescriptionibus NIHIL interest si bi relictum legatum filius exheredatus adgnouerit, an filio seruóue relictum consecutus sit: utrubique enim praescriptione submouebitur. Quinetiam si idem institutum seruum prius quàm adire hereditatem iuberet manumiserit ut ille suo arbitrio adeat
1 hereditatem, idque fraudulento consilio fecerit, summouebitur ab actione. Si à statulibero exheredatus pecuniam petere coeperit, uideri adgnouisse parentis iudi-
2 cium. Si cum filius ademptum legatum instituerit petere, summotus repetat inofficiosi querellam praescriptione remouendus non est: quamuis enim agendo testamentum comprobauerit, tamen est aliquid quod testatoris uitio reputetur, ut meritò
3 repellendus non sit. Filius testatoris qui cum Titio eiusdem pecuniae reus fuerat, liberatione Titio legata, per acceptilationem Titii liberatus, ab actione inofficiosi non summouebitur.

XIII. SCAEVOLA Libro tertio Responsorum TITIA filiam heredem instituit: filio legatum dedit; eodem testamento *ita* cauit: EA OMNIA QVAE SVPRA DARI FIERI IVSSI, EA DARI FIERI VOLO AB OMNI HEREDE BONORVMVE POSSESSORE QVI MIHI ERIT ETIAM IVRE INTESTATO. ITEM QVAE DARI IVSSERO, EA VTI DENTVR FIANTQVE FIDEI EIVS COMMITTO. Quaesitum est, si soror centumuirali iudicio optinuerit, an fideicommissa ex capite suprascripto debeantur. * Respondi) si hoc quaeratur, an iure eorum quos quis sibi ab intestato heredes bonorúmue possessores successuros credat, fideicommittere posit, respondi posse. Paulus notat: probat autem nec fideicommissa ab intestato data deberi, quasi à demente.

XIIII. PAPINIANVS Libro quinto Quaestionum PATER filium emancipauit et nepotem ex eo retinuit. emancipatus suscepto postea filio duobus exheredatis patre praeterito, uita decessit. in quaestione de inofficiosi testamenti praecedente causa filiorum, patris intentio adhuc pendet. quòd si contra filios iudicetur, pater ad querellam uocatur, et suam intentionem implere potest:

XV. IDEM Libro quartodecimo Quaestionum NAM ET si parentibus non debetur filiorum hereditas propter uotum parentium et naturalem erga filios caritatem, turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus quàm liberis
1 piè relinqui debet. Heredi eius qui post litem de inofficioso praeparatam mutata uoluntate decessit non datur de inofficioso querella: non enim sufficit litem institue-
2 re si non in ea perseueret. Filius qui de inofficiosi actione aduersus duos heredes expertus diuersas sententias iudicum tulit, et unum uicit, ab altero superatus est: et debitores conuenire, et ipse à creditoribus conueniri pro parte potest, et corpora uindicare, et hereditatem diuidere. uerum enim est familiae erciscundae iudicium competere, quia credimus eum legitimum heredem pro parte esse factum: et ideo pars hereditatis in testamento remansit. nec absurdum uidetur pro parte intestatum uideri.

XVI. IDEM Libro secundo Responsorum FILIO qui de inofficioso matris testamento contra fratrem institutum de parte ante egit et optinuit, filia quae
1 non egit aut non optinuit, in hereditate legitima fratri non concurrit. Contra tabulas filii possesionem iure manumissionis pater accepit et bonorum possessionem adeptus est: postea filia defuncti, quam ipse exheredauerat, quaestionem inofficiosi te

ſtamenti rectè pertulit: poſſeſsio quam pater accepit, ad irritum reccidit: nam priore
iudicio de iure patris non de iure teſtamenti quaeſitum eſt. et ideo uniuerſam heredi-
tatem filiae cum fructibus reſtitui neceſſe eſt.

XVII. PAVLVS Libro ſecundo Quaeſtionum QVI REPVDiantis
animo non uenit ad accuſationem inofficioſi teſtamenti, partem non facit his qui ean-
dem querellam mouere uolunt. Vnde ſi de inofficioſo teſtamento patris alter ex libe-
ris exheredatis ageret, quia reſciſſo teſtamento alter quoque ad ſucceſsionem ab inte-
ſtato uocatur, et ideo uniuerſam hereditatem non rectè uindicaſſet: hic ſi optinuerit,
uteretur rei iudicatae auctoritate: quaſi centumuiri hunc ſolum filium in rebus huma-
nis eſſe nunc eum facerent inteſtatum crediderint. Cum contra teſtamentum ut 1
inofficioſum iudicatur, teſtamenti factionem habuiſſe defunctus non creditur. non
idem probandum eſt ſi herede non reſpondente, ſecundum praeſentem iudicatum ſit:
hoc enim caſu non creditur ius ex ſententia iudicis fieri, et ideo libertates competunt
et legata petuntur.

XVIII. IDEM Libro ſingulari de Inofficioſo teſtamento DE QVA
re etiam conſtitutio extat Diuorum fratrum quae huiuſmodi diſtinctionem admittit.

XVIIII. IDEM Libro ſecundo Quaeſtionum MATER decedens ex-
traneum ex dodrante heredem inſtituit, filiam unam ex quadrante, alteram praeteriit.
haec de inofficioſo egit et optinuit. quaero ſcriptae filiae quomodo ſuccurrendum
ſit. Reſpondi, filia praeterita id uindicare debet quod inteſtata matre habitura eſſet.
Itaque dici poteſt eam quae omiſſa eſt, etiam ſi totam hereditatem ab inteſtato petat et
optineat, ſolam habituram uniuerſam ſucceſsionem, quemadmodum ſi altera omiſiſ-
ſet legitimam hereditatem. ſed non eſt admittendum ut aduerſus ſororem audiatur
agendo de inofficioſo. Praeterea dicendum eſt non eſſe ſimilem omittenti eam quae
ex teſtamento adiit: et ideo ab extraneo ſemiſſem uindicandum, et defendendum to-
tum ſemiſſem eſſe auferendum, quaſi ſemis totus ad hanc pertineat. ſecundùm quod
non in totum teſtamentum infirmatur, ſed pro parte inteſtata efficitur: licet quaſi fu-
rioſae iudicium ultimum eius damnetur. Ceterum ſi quis putauerit filia optinente to-
tum teſtamentum infirmari, dicendum eſt etiam inſtitutam ab inteſtato poſſe adire he
reditatem: nec enim quae ex teſtamento adiit quod putat ualere, repudiare legiti-
mam hereditatem uidetur, quam quidem neſcit ſibi deferri: cum et hi qui ſciant ius
ſuum, eligentes id quod putant ſibi competere, non amittant. quod euenit in patro-
no qui iudicium defuncti falſa opinione motus amplexus eſt: is enim non uidetur bo-
norum poſſeſsionem contra tabulas repudiaſſe. Ex quibus apparet non rectè totam he
reditatem praeteritam uindicare; cum reſciſſo teſtamento etiam inſtitutae ſaluum ius
ſit adeundae hereditatis.

XX. SCAEVOLA Libro ſecundo Quaeſtionum QVI DE inofficio-
ſo uult dicere licet negetur filius, Carbonianam bonorum poſſeſsionem non debet ac-
cipere: totiens enim ea indulgenda eſt quotiens ſi uerè filius eſſet, heres eſſet aut bo-
norum poſſeſſor: ut interim et poſsideat et alatur et actionibus praeiudicium non pa-
tiatur. qui uerò de inofficioſo dicit, nec actiones mouere debet nec aliam ullam quàm
hereditatis petitionem exercere, nec ali: ne umquam melioris ſit condicionis quàm
ſi confitetur aduerſarius.

XXI. PAVLVS Libro tertio Reſponſorum EVM QVI inofficioſi te
ſtamenti querellam inſtituit, et fraude heredis ſcripti, quaſi tertiam partem heredita-
tis tacitè rogatus eſſet ei reſtituere, reliquit eam actionem, non uideri deſeruiſſe que-
rellam: et ideo non prohiberi eum repetere inchoatam actionem. Item quaeſi- 1
tum eſt an heres audiendus eſt ante de inofficioſi querellam actam, deſiderans reſtitui
ſibi ea quae ſoluit, reſpondit, ei qui ſciens indebitum fideicommiſſum ſoluit, nullam re
petitionem ex ea cauſa competere. Idem reſpondit, euicta hereditate per inofficioſi
querellam ab eo qui heres inſtitutus eſſet, perinde omnia obſeruari oportere ac ſi here-

ditas adita non fuiſſet: et ideo et petitionem integram debiti heredi inſtituto aduerſus eum qui ſuperauit competere, et compenſationem debiti.

XXII. TRYPHONINVS Libro ſeptimodecimo Diſputationum FILIVS non impeditur quo minus inofficioſum teſtamentum matris accuſaret ſi pater eius legatum ex teſtamento matris accipiet, uel adiſſet hereditatem, quamquam in eius eſſet poteſtate: nec prohiberi patrem dixi iure filii accuſare. nam indignatio filii eſt. Et quaerebatur ſi non optinuiſſet in accuſando, an quod patri datum eſt publicaretur, quoniam alii commodum uictoriae parat: et in hac cauſa nihil ex officio patris ſed totum de meritis filii agitur. et inclinandum eſt, non perdere patrem ſibi datum ſi ſecundum teſtamentum pronuntiatum fuiſſet. Multo magis ſi mihi legatum teſtator dedit, cuius de inofficioſo teſtamento filius agens deceſſit me herede relicto, egóque hereditariam cauſam peregi et uictus ſum, id quod mihi eo teſtamento relictum eſt non perdam: utique ſi iam defunctus agere coeperat. Item ſi adrogaui eum qui inſtituerat litem de inofficioſo teſtamento eius qui mihi legatum dedit, litémque peregero nomine filii nec optinuero, perdere me legatum non oportet: quia non ſum indignus, ut auferatur mihi à fiſco id quod derelictum eſt: cum non proprio nomine ſed iure cuiuſdam ſucceſsionis egi.

XXIII. PAVLVS Libro ſingulari de inofficioſo teſtamento SI PONAS filium emancipatum praeteritum, et ex eo nepotem in poteſtate retentum heredem inſtitutum eſſe, filius poteſt contra filium ſuum teſtatoris nepotem petere bonorum poſſeſsionem: quaeri autem de inofficioſo teſtamento non poterit. Quòd ſi exheredatus ſit filius emancipatus, poterit queri, et ita iungetur filio ſuo, et ſimul cum eo
1 hereditatem optinebit. Si hereditatem ab heredibus inſtitutis exheredati emerunt uel res ſingulas, ſcientes eos heredes eſſe: aut conduxerunt praedia, aliúdue quid ſimile fecerunt: uel ſoluerunt heredi quod teſtatori debebant: iudicium defuncti ad-
2 gnoſcere uidentur, et à querella excluduntur. Si duo ſint filii exheredati et ambo de inofficioſo teſtamento egerunt, et unus poſtea conſtituit non agere, pars eius alteri adcreſcit. Idémque erit et ſi tempore excluſus ſit.

XXIIII. VLPIANVS Libro quadrageſimo octauo ad Sabinum CIRCA inofficioſi querellam euenire plerumque adſolet ut in una atque eadem cauſa diuerſae ſententiae proferantur. quid enim ſi fratre agente heredes ſcripti diuerſi iuris fuerunt? quod ſi fuerit, pro parte teſtatus pro parte inteſtatus deceſsiſſe uidebitur.

XXV. IDEM Libro ſecundo Diſputationum SI NON mortis cauſa fuerit donatum ſed inter uiuos, hac tamen contemplatione ut in quartam habeatur, poteſt dici inofficioſi querellam ceſſare ſi quartam in donatione habet: aut ſi minus habeat, quod deeſt uiri boni arbitratu repleatur: aut certè conferri oportere id quod donatum eſt. Si quis cum non poſsit de inofficioſo queri, ad querellam admiſſus pro parte reſcindere teſtamentum temptet, et unum ſibi heredem eligat, contra quem inofficioſi querellam inſtituat, dicendum eſt quia teſtamentum pro parte ualet, et praecedentes eum perſonae excluſae ſunt, cum effectu eum querellam inſtituiſſe.

XXVI. IDEM Libro octauo Diſputationum SI SVB hac condicione fuerit heres inſtitutus, SI STICHVM MANVMISERIT: et manumiſiſſet, et poſteaquam manumiſit inofficioſum uel iniuſtum teſtamentum pronuntietur, aequum eſt huic quoque ſuccurri ut ſerui pretium à manumiſſo accipiat: ne fruſtra ſeruum perdat.

XXVII. IDEM Libro ſexto Opinionum SI INSTituta de inofficioſo teſtamento accuſatione, de lite pacto tranſactum eſt nec fides ab herede tranſactioni
1 praeſtatur, inofficioſi cauſam integram eſſe placuit. Ei qui ſe filium eius eſſe adfirmat qui teſtamento id denegabit, tamen eum exhaeredabit, de inofficioſo teſtamen
2 to cauſa ſupereſt. De inofficioſo teſtamento militis dicere nec miles poteſt.
3 De inofficioſo teſtamento nepos contra patruum ſuum uel alium ſcriptum heredem

pro portione egerat et optinuerat, sed scriptus heres appellauerat: placuit interim propter inopiam pupilli alimenta pro modo facultatium quae per inofficiosi testamenti accusationem pro parte ei uindicabantur decerni: eáque aduersarium ei subministrare necesse habere usque ad finem litis. De testamento matris, quae existimans perisse filium alium heredem instituit, de inofficioso queri potest. 4

XXVIII. PAVLVS Libro singulari de septemuiralibus iudiciis CVM MATER militem filium falsò audisset decessisse, et testamento heredes alios instituisset, Diuus Hadrianus decreuit hereditatem ad filium pertinere, ita ut libertates et legata praestentur. hic illud adnotatum quod de libertatibus et legatis adicitur: nam cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento ualet.

XXVIIII. VLPIANVS Libro quinto opinionum SI SVSPecta collusio sit legatariis inter scriptos heredes et eum qui de inofficioso testamento agit, adesse etiam legatarios et uoluntatem defuncti tueri constitutum est. eisdémque permissum est etiam appellare, si contra testamentum pronuntiatum fuerit. De inofficioso testamento matris spurii quoque filii dicere possunt. 1

Quamuis instituta inofficiosi testamenti accusatione res transactione decisa sit, tamen testamentum in suo iure manet: et ideo datae in eo libertates atque legata usque quo Falcidia permittit suam habent potestatem. 2

Quoniam femina nullum adoptare filium sine iussu principis potest, nec de inofficioso testamento eius quam quis sibi matrem adoptiuam falsò esse existimabat, agere potest. 3

In ea prouincia de inofficioso testamento agi oportet in qua scripti heredes domicilium habent. 4

XXX. MARCIANVS Libro quarto Institutionum ADVERSVS testamentum filii in adoptionem dati pater naturalis rectè de inofficioso testamento agere potest. Tutoribus pupilli nomine sine periculo eius quod testamento datum est agere posse de inofficioso uel falso testamento Diui Seuerus et Antoninus rescripserunt. 1

XXXI. PAVLVS Libro singulari de septemuiralibus iudiciis SI IS qui admittitur ad accusationem, nolit aut non possit accusare, an sequens admittatur uidendum est. et placuit posse, ut fiat successioni locus. Quantum ad inofficiosi liberorum uel parentium querellam pertinet, nihil interest quis sit heres scriptus, ex liberis an extraneis uel municipibus. 1

Si heres extiterim ei qui eo testamento institutus est quod de inofficioso arguere uolo, non mihi nocebit: maximè si eam portionem non possideam, uel iure suo possideam. 2

Diuersum dicemus si legauerit mihi eam rem quam quis ex eo testamento acceperat: nam si eam adgnoscam, repellar ab accusatione. Quid ergo si aliàs uoluntatem testatoris probauerim? puta in testamento adscripserim, post mortem patris consentire me? repellendus sum ab accusatione. 3

XXXII. IDEM Libro singulari de inofficioso testamento SI EXHEREDATUS petenti legatum ex testamento aduocationem praebuit, procurationémue susceperit, remouetur ab accusatione: adgnouisse enim uidetur qui qualequale iudicium defuncti comprobauit. Si legatario heres extiterit exheredatus petieritque legatum, uidebimus an sit summouendus ab hac accusatione. certum est enim iudicium defuncti: et rursus nihil ei ex testamento relictum uerum est. tutius tamen fecerit si se abstinuerit à petitione legati.

DE HEREDITATIS PETITIONE
TIT. III.

GAIVS Libro sexto ad Edictum Prouinciale

HEREDITAS ad nos pertinet aut uetere iure aut nouo. Vetere, è lege duodecim tabularum, uel ex testamento quod iure factum est.

II. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum SIVE suo nomine siue per se siue per alios effecti sumus.

III. GAIVS Libro sexto ad Edictum Prouinciale VELVTI si eam personam quae in nostra potestate sit, institutam iusserimus adire hereditatem. Sed et si Titio qui Seio heres extitit nos heredes facti sumus, sicuti Titii hereditatem nostram esse intendere possumus, ita et Seii. Vel ab intestato, fortè quòd sui heredes defuncto sumus, uel adgnati, uel quòd manumisimus defunctum, quódue parens noster manumiserit. Nouo iure fiunt heredes omnes qui ex senatusconsultis aut ex constitutionibus ad hereditatem uocantur.

IIII. PAVLVS Libro primo ad Edictum SI HEREDitatem petam ab eo qui unam rem posidebat de qua sola controuersia erat, etiam id quod postea coepit posidere, restituet.

V. VLPIANVS Libro quartodecimo ad Edictum DIVVS Pius rescripsit prohibendum possessorem hereditatis de qua controuersia erit, antequam lis inchoaretur aliquid ex ea distrahere: nisi maluerit pro omni quantitate hereditatis uel rerum eius restitutione satisdare. Causa autem cognita et si non talis data sit satisdatio sed solita cautio, etiam post litem coeptam deminutionem se concessurum praetor edixit: ne in totum deminutio impedita in aliquo etiam utilitates alias impediat. utputa si ad funus sit aliquid necessarium: nam funeris gratia deminutionem permittit. item si futurum est ut nisi pecunia intra diem soluatur, pignus distrahatur. sed et propter familiae ciuaria, necessaria erit deminutio. sed et res tempore perituras permittere de-
1 bet praetor distrahere. Diuus Hadrianus Trebio Sergiano rescripsit ut Aelius Asiaticus daret satis de hereditate quae ab eo petitur: et sic falsum dicat. hoc ideo quia sustinetur hereditatis petitionis iudicium donec falsi causa agatur. Eorum iudiciorum quae de hereditatis petitione sunt, ea auctoritas est, ut nihil in praeiudicium eius iudicii fieri debeat.

VI. IDEM Libro septuagensimo quinto ad Edictum SI TESTAMentum falsum esse dicatur, et ex eo legatum petatur, uel praestandum est oblata cautione uel quaerendum an debeatur. Et si testamentum falsum esse dicatur, ei tamen qui falsi accusat, si suscepta cognitio est, non est dandum.

VII. IDEM Libro quartodecimo ad Edictum SI QVIS libertatem ex testamento sibi competisse dicat, non debebit iudex de libertate sententiam dicere, ne praeiudicium de testamento cognituro faciat. et ita senatus censuit. Sed et Diuus Traianus rescripsit differendum de libertate iudicium donec de inofficioso iudicium
1 aut inducatur aut finem accipiat. Ita demum autem sustinentur liberalia iudicia, si iam de inofficioso iudicium contestatum est. ceterum si non contestetur, non exspectantur liberalia iudicia. et ita Diuus Pius rescripsit. Nam cum quidam Licinnianus de statu suo quaestionem patiebatur, et ne maturius pronuntiaretur de condicione sua nolebat ad liberale iudicium ire, dicens suscepturum se de inofficioso testamento iudicium et petiturum hereditatem, quia libertatem et hereditatem ex testamento sibi defendebat, Diuus Pius ait, si quidem possessor esset hereditatis Licinnianus, facilius audiendum: quoniam esset hereditatis nomine iudicium suscepturus, et erat in arbitrio eius qui se dominum esse dicit, agere de inofficioso testamento iudicium. nunc uerò sub obtentu iudicii de inofficioso testamento ab ipso Licinniano non suscepti per quin

quennium non debere moram fieri seruituti. Planè summatim aestimandum iudici concessit, an fortè bona fide imploretur iudicium de testamento: et si id depraehenderit, praestituendum modicum tempus: intra quod si non fuerit contestatum, iubeat iudicem libertatis partibus suis fungi. Quotiens autem quis patitur controuersiam libertatis et hereditatis, sed se non ex testamento liberum dicit sed aliàs uel à uiuo testatore manumissum, non debere impediri liberalem causam licet iudicium de testamento moueri speretur, Diuus Pius rescripsit. adiecit planè in rescripto, dummodo praedicatur iudici liberalis causae ne ullum adminiculum libertatis ex testamento admittat.

VIII. PAVLVS Libro sextodecimo ad Edictum LEGITIMAM hereditatem uindicare non prohibetur is qui cum ignorabat uires testamenti, iudicium defuncti secutus est.

VIIII. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum REGVLARITER definiendum est eum demum teneri petitione hereditatis, qui uel ius pro herede uel pro possessore possidet uel rem hereditariam,

X. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale LICET minimam. Itaque qui ex asse uel ex parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse totam uel pro parte, sed hoc solum ei officio iudicis restituitur quod aduersarius possidet: aut totum si ex asse sit heres, aut pro parte ex qua heres est.

XI. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum PRO HEREDE possidet qui putat se heredem esse. Sed an et is qui scit se heredem non esse, pro herede possideat quaeritur. et Arrianus libro secundo de interdictis putat teneri. quo iure nos uti Proculus scribit. Sed enim et bonorum possessor pro herede uidetur possidere. Pro possessore uerò possidet praedo,

XII. IDEM Libro sexagensimo septimo ad Edictum QVI INTERROgatus cur possideat, responsurus sit quia possideo: nec contendet se heredem uel per mendacium:

XIII. IDEM Libro quintodecimo ad Edictum NEC VLLAM causam possessionis possit dicere. et ideo fur et raptor petitione hereditatis tenentur.

Omnibus etiam titulis hic PRO POSSESSORE haeret et quasi iniunctus est. deni 1
que et PRO EMPTORE titulo haeret: nam si à furioso emero sciens, pro possessore
possideo. Item in titulo PRO DONATO quaeritur an quis pro possessore possideat:
utputa uxor uel maritus. et placet nobis Iuliani sententia, pro possessore possidere eum:
et ideo petitione hereditatis tenebitur. Item PRO DOTE titulus recipit pro posses-
sore possessionem: utputa si à minore duodecim annis nupta mihi quasi dotem sciens
accepi. Et si legatum mihi solutum est ex falsa causa scienti, utique pro possessore possi
debo. Is autem qui restituit hereditatem, teneri hereditatis petitione non potest 2
nisi dolo fecit: id est si scit et restituit. nam et dolus praeteritus uenit in hereditatis pe-
titione, quasi dolo desierit possidere. Neratius libro sexto membranarum scribit 3
ab herede peti hereditatem posse, etiam si ignoret pro herede uel pro possessore defun
ctum possedisse. Idem esse libro septimo ait etiam si putauit heres eas res ex hac heredi
tate esse quae sibi delata est. Quid si quis hereditatem emerit, an utilis in eum pe 4
titio hereditatis deberet dari ne singulis iudiciis uexaretur? uenditorem enim teneri
certum est. Sed finge non extare uenditorem, uel modico uendidisse et bonae fidei pos
sessorem fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeant? Et putat Gaius Cassius dan-
dam utilem actionem. Idem erit dicendum et si paruo pretio iussus uendere heres Ti-
tio hereditatem uendidit: nam putat dicendum Papinianus aduersus fideicommissa-
rium dari actionem. ab herede enim peti non expedit perexiguum pretium habente.
Sed et si retenta certa quantitate restituere rogatus sit, idem erit dicendum. Pla- 5
nè si accepta certa quantitate restituere rogatus est, non putat Papinianus ab herede pe
tendam hereditatem: quoniam pro herede quod condicionis implendae gratia acce-

pit non posſidetur. Sed Sabinus in ſtatulibero contra. et id uerius eſt: quia pecunia he
reditaria eſt. Idem et in eo qui ſolos fructus ex hereditate retinet dicendum erit: tene-
6 tur enim et is hereditatis petitione. Si quis ſciens alienam emit hereditatem, quaſi
pro poſſeſſore poſsidet: et ſic peti ab eo hereditatem quidam putant. quam ſententiam
non puto ueram: nemo enim praedo eſt qui pretium numerauit: ſed ut emptor uniuer
7 ſitatis utili tenetur. Item ſi quis à fiſco hereditatem quaſi uacantem emerit, aequiſ
8 ſimum erit utilem actionem aduerſus eum dari. Apud Marcellum libro quarto
digeſtorum relatum eſt, ſi mulier hereditatem in dotem dedit, maritum prodote qui-
dem poſsidere hereditatem, ſed petitione hereditatis utili teneri. ſed et ipſam mulie-
9 rem directa teneri Marcellus ſcribit: maximè ſi iam factum diuortium eſt. Here
dem autem etiam earum rerum nomine quas defunctus pro emptore poſſedit, heredi
tatis petitione teneri conſtat, quaſi pro herede poſsideat. quamuis etiam earum rerum
10 nomine quas pro herede uel pro poſſeſſore defunctus poſſedit, utique teneatur. Si
quis abſentis nomine poſsideat hereditatem, cum ſit incertum an ille ratum habeat, pu
to abſentis nomine petendam hereditatem, ipſius uerò nequaquam: quia non uidetur
pro herede uel pro poſſeſſore poſsidere qui contemplatione alterius poſsidet. niſi for-
tè quis dixit, cum ratum non habet, iam procuratorem quaſi praedonem eſſe: tunc
11 enim ſuo nomine teneri poteſt. Non ſolùm autem ab eo peti hereditas poteſt
qui corpus hereditarium poſsidet, ſed et ſi nihil. et uidendum ſi non poſsidens optule
rit tamen ſe petitioni, an teneatur. Et Celſus libro quarto digeſtorum ſcribit ex dolo
eum teneri: dolo enim facere eum qui ſe offert petitioni. quam ſententiam generaliter
Marcellus apud Iulianum probat: omnem qui ſe offert petitioni quaſi poſsidentem te-
12 neri. Item ſi quis dolo fecerit quo minus poſsideat, hereditatis petitione tenebi-
tur. Sed ſi alius nanctus poſſeſsionem quam ego dolo malo amiſeram, paratus ſit iudi
cium pati, Marcellus libro quarto digeſtorum tractat *ne) fortè euaneſcit aduerſus eum
qui deſiit, litis aeſtimatio. et magis euaneſcere ait niſi petentis intereſt. Certè, inquit,
ſi rem paratus ſit reſtituere, indubitatum erit euaneſcere. ſed ſi is qui dolo deſiit, ante
13 conueniatur, eum qui poſsidet non liberabit. Item à debitore hereditario quaſi
à iuris poſſeſſore: nam et à iuris poſſeſſoribus poſſe hereditatem peti conſtat.

XIIII. PAVLVS Libro uicenſimo ad Edictum SED VTRVM ex de licto an ex contractu debitor ſit, nihil refert. Debitor autem hereditarius intellegitur is quoque qui ſeruo hereditario promiſit, uel qui ante aditam hereditatem damnum dedit,

XV. GAIVS Libro ſexto ad Edictum prouinciale VEL ALIQVAM rem hereditariam ſubripuerit.

XVI. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum QVOD SI in
diem ſit debitor uel ſub condicione à quo petita eſt hereditas, non debere eum damna
ri. rei planè iudicatae tempus ſpectandum eſſe ſecundum Octaueni ſententiam, ut
apud Pomponium ſcriptum eſt, an dies uenerit. quod et in ſtipulatione condicionali
erit dicendum. Si autem non uenerit, cauere officio iudicis debeat de reſtituendo
1 hoc debito cum dies uenerit uel condicio extiterit. Sed et is qui pretia rerum he
reditariarum poſsidet, item qui à debitore hereditario exegit, petitione hereditatis
tenetur. Vnde Iulianus libro ſexto digeſtorum ait ab eo qui petit hereditatem et litis
aeſtimationem conſecutus eſt, hereditatem peti poſſe. Non ſolùm autem à debitore
defuncti ſed etiam à debitore hereditario peti hereditas poteſt. Denique ab eo qui ne
gotia hereditaria geſsit, et Celſo et Iuliano uidetur peti hereditatem poſſe. ſed ſi here
dis negotium geſsit, nequaquam. ab heredis enim debitore peti hereditas non poteſt.
2 Iulianus ſcribit ſi is qui pro herede poſsidebat, ui fuerit deiectus: peti ab eo he-
reditatem poſſe, quaſi à iuris poſſeſſore: quia habet interdictum VNDE VI, quo
uictus cedere debet. Sed et eum qui deiecit, petitione hereditatis teneri: quia res he-
3 reditarias pro poſſeſſore poſsidet. Idem Iulianus ait ſiue quis poſsidens ſiue non,

rem uendiderit, petitione hereditatis eum teneri, siue iam pretium recepit siue pete-
re posit, ut et hic actionibus cedat. Idem scribit patronum hereditatem pete- 4
re non posse ab eo cui libertus in fraudem alienauit: quia Caluisiana actione ei tenetur.
patroni enim iste debitor est non hereditarius. Ergo nec ab eo cui mortis causa dona-
tum est peti hereditas potest. Idem Iulianus scribit si quis ex causa fideicommissi 5
restituerit hereditatem, uel singulas res praestiterit, peti ab eo hereditatem posse: quia
habet condictionem earum quae sunt ex ea causa solutae, et ueluti iuris possessor est.

Sed et si pretia rerum quas distraxit, ex causa fideicommissi soluit, peti heredita 6
tem ab eo posse: quia repetere potest. Sed his casibus actiones suas dumtaxat eum praestaturum, cum et res extant, et potest petitor etiam per in rem actionem eas uindicare.

XVII. GAIVS Libro sexto ad Edictum Prouinciale QVOD SI possessor hereditatis ob id quòd ex testamento heredem se esse putaret, legatorum nomine de suo soluit, si quis ab intestato eam hereditatem euincat, licet damnum uidetur esse possessoris quòd sibi non prospexerit stipulatione EVICTA HEREDITATE LEGATA REDDI, attamen quia fieri potest ut eo tempore soluerit legata quo adhuc nulla controuersia mota sit, et ob id nullam interposuerit cautionem, placet in eo casu euicta hereditate dandam ei esse repetitionem. Sed cum cessante cautione repetitio datur, periculum est ne propter inopiam eius cui solutum est legatum, nihil repeti posit. et ideo secundum senatusconsulti sententiam subueniendum ei est ut ipse quidem ex retentione rerum hereditariarum sibi satisfaciat, cedat autem actionibus petitori ut suo periculo eas exerceat.

XVIII. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum ITEM uidendum si possessor hereditatis uenditione per argentarium facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia nihil habet nec consequi potest. sed Labeo putat eum teneri, quia suo periculo male argentario credidit. sed Octauenus ait nihil eum praeter actiones praestaturum. ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri. Mihi autem in eo qui mala fide possedit, Labeonis sententia placet: in altero 1
uerò qui bona fide possessor est, Octaueni sententia sequenda esse uidetur. Si quis 2
cum peteretur ab eo hereditas, neque rei neque iuris uelut possessor erat, uerùm postea
aliquid adeptus est, an petitione hereditatis uideatur teneri? et Celsus libro quarto digestorum rectè scribit hunc condemnandum, licet initio nihil possedit. Nunc ui 3
deamus quae ueniant in hereditatis petitione. Et placuit uniuersas res hereditarias in hoc iudicium uenire: siue iura siue corpora sint.

XVIIII. PAVLVS Libro uicensimo ad Edictum ET NON tantum hereditaria corpora, sed et quae non sunt hereditaria, quorum tamen periculum ad heredem pertinet: ut res pignori datae defuncto uel commodatae depositaeúe. Et quidem rei pignori datae etiam specialis petitio est, ut et hereditatis petitione contineatur: sicut illae quarum nomine Publiciana competit. Sed licet earum nomine quae commodatae uel depositae sunt, nulla sit facilè actio, quia tamen periculum earum ad nos pertinet, aequum est eas restitui. Quòd si PRO EMPTORE usucapio ab herede 1
impleta sit, non ueniet in hereditatis petitione: quia heres, id est petitor eam uindicare potest: nec ulla exceptio datur possessori. Veniunt et hae res in hereditatis pe 2
titionem, in quibus possessor retentionem habuit non etiam petitionem: ueluti si iurauerat defunctus petitoris rem non esse, et decesserit: debent hae quoque restitui. Immo et si possessor sua culpa eas amiserit, tenebitur hoc nomine. Idémque erit et in praedone, licet hic propter culpam non teneatur: quia nec hic debet has res retinere. Ser- 3
uitutes in restitutionem hereditatis non uenire ego didici: cum nihil eo nomine posit restitui, sicut est in corporibus et fructibus. sed si non patiatur ire et agere, propria actione conuenietur.

XX. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum ITEM ueniunt

in hereditatem etiam ea quae hereditatis causa comparata sunt: utputa mancipia peco
ráque et si qua alia quae necessariò hereditati sunt comparata. et si quidem pecunia he-
reditaria sint comparata, sine dubio uenient: si uerò non pecunia hereditaria, uiden-
dum erit. et puto etiam haec uenire si magna utilitas hereditatis uersetur: pretium sci-
1 licet restituturo herede. Sed non omnia quae ex hereditaria pecunia comparata
sunt, in hereditatis petitionem ueniunt. Denique scribit Iulianus libro sexto digesto-
rum, si possessor ex pecunia hereditaria hominem emerit, et ab eo petatur hereditas,
ita uenire in hereditatis petitionem, si hereditatis interfuit eum emi. at si sui causa emit,
†distraxerit 2 pretium uenire. Simili modo et si fundum hereditarium † distraxit, si quidem sine
causa, et ipsum fundum et fructus in hereditatis petitionem uenire. quòd si aeris exsol
3 uendi gratia hereditarii id fecit, non amplius uenire quàm pretium. Item non so
lùm ea quae mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hereditati accesse-
runt, uenire in hereditatis petitionem: nam hereditas et augmentum recipit et demi-
nutionem. Sed ea quae post aditam hereditatem accedunt, si quidem ex ipsa heredita-
te, puto hereditati accedere: si extrinsecus, non: quia personae possessoris accedunt.
Fructus autem omnes augent hereditatem, siue ante aditam siue post aditam heredita
4 tem accesserint. Sed et partus ancillarum sine dubio augent hereditatem. Cum
praediximus omnes hereditarias actiones in hereditatis petitionem uenire, quaeritur
utrum cum sua natura ueniant an contra. utputa est quaedam actio quae infitiatione
crescit: utrum cum suo incremento an uerò in simplum uenit? ut legis Aquiliae. Et
5 Iulianus libro sexto digestorum scribit, simplum soluturum. Idem rectè ait, si no-
xali iudicio condemnatus sit possessor defuncto, non posse eum dedentem noxae offi-
cio iudicis liberari: quia tamdiu quis habet noxae dedendae facultatem, quamdiu iudi
cati conueniatur: post susceptum iudicium non potest noxae dedendo se liberare: su-
6 scepit autem per petitionem hereditatis. Praeter haec multa repperimus tracta-
ta et de petitione hereditatis, de distractis rebus hereditariis, de dolo praeterito, et de
fructibus. de quibus cum forma senatusconsulto sit data, optimum est ipsius senatus-
consulti interpretationem facere uerbis eius relatis. PRIDIE IDVS MARTIAS
QVINTVS IVLIVS BALBVS ET PVBLIVS IVVENTIVS CELSVS TI
TIVS AVFIDIVS OENVS SEVERIANVS CONSVLES VERBA FECE
RVNT DE HIS QVAE IMPERATOR CAESAR TRAIANI PARTHICI
FILIVS DIVI NERVAE NEPOS HADRIANVS AVGVSTVS IMPERA
TOR MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT QVINTO NONAS MAR
TIAS QVAE PROXIMAE FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS *ES
SET) QVID FIERI PLACEAT: DE QVA RE ITA CENSVERVNT.
CVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FI
SCO PETERENTVR, HI QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMANT,
†distraxerunt HEREDITATEM†DISTRAXERINT, PLACERE REDACTAE EX PRE
TIO RERVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXI
GENDAS. IDEMQVE IN SIMILIBVS CAVSIS SERVANDVM. ITEM
PLACERE A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVER
SVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA QVAE AD EOS RERVM EX
HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ETSI EAE ANTE
PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT DEMINVTAEVE FVIS
SENT, RESTITVERE DEBERE. ITEM EOS QVI BONA INVASIS
SENT CVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE
LITEM CONTESTATAM FECERINT QVO MINVS POSSIDERENT,
7 PERINDE CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT. EOS AVTEM
QVI IVSTAS CAVSAS HABVISSENT QVARE BONA AD SE PERTI
NERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLE
TIORES EX EA RE FACTI ESSENT. PETITAM AVTEM FISCO HE

REDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRI
MVM SCIERIT QVISQVE EAM A SE PETI: ID EST CVM PRIMVM
AVT DENVNTIATVM ESSET EI AVT LITTERIS VEL EDICTO
EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT. Aptanda eſt igitur nobis ſingulis uerbis
ſenatuſconſulti congruens interpretatio. Ait ſenatus, CVM ANTEQVAM 7
PARTES CADVCAE FISCO PETERENTVR. hoc euenerat ut partes cadu-
cae fiſco peterentur. ſed etſi ex aſſe fiat, ſenatuſconſultum locum habebit. idem et ſi ua
cantia bona fiſco uindicentur uel ſi ex alia quacumque cauſa bona ad eum pernene-
runt. Senatuſconſultum hoc locum habebit etſi ciuitati peteretur. In priuatorum quo-
que petitionibus ſenatuſconſultum locum habere nemo eſt qui ambigit: licet in publi-
ca cauſa factum ſit. Non ſolùm autem in hereditate utimur ſenatuſconſulto, ſed 8
et in peculio caſtrenſi uel alia uniuerſitate. PETITAM autem HEREDITA 9
TEM, et cetera. id eſt ex quo quis ſcit à ſe peti. nam ubi ſcit, incipit eſſe malae fidei
poſſeſſor. ID EST CVM PRIMVM AVT DENVNTIATVM ESSET.
Quid ergo ſi ſcit quidem, nemo autem ei denuntiauit, an incipiat uſnras debere pecu
niae redactae? et puto debere: coepit enim malae fidei poſſeſſor eſſe. Sed ponamus de-
nuntiatum eſſe, non tamen ſcit: quia non ipſi ſed procuratori eius denuntiatum eſt. ſe-
natus ipſi denuntiari exigit et ideo non nocebit: niſi fortè is cui denuntiatum eſt, eum
certiorauerit. ſed non ſi certiorare potuit nec fecit. A quo denuntiatum eſt ſenatus
non exigit. quicumque ergo fuit qui denuntiauit, nocebit. Haec aduerſus bonae fidei
poſſeſſores: nam ita ſenatus locutus eſt, EOS QVI SE HEREDES EXISTIMAS
SENT. Ceterum ſi quis ſciens ad ſe hereditatem non pertinere diſtraxit, ſine du 10
bio non pretia rerum ſed ipſae res ueniunt in petitionem hereditatis et fructus earum.
Sed imperator Seuerus epiſtula ad Celerem idem uidetur feciſſe et in malae fidei poſ-
ſeſſoribus. Atquin ſenatus de his eſt locutus qui ſe heredes exiſtimant. Niſi fortè ad
eas res referemus quas diſtrahi expedierat, quae onerabant magis hereditatem quàm
fructui erant: ut ſit in arbitrio petitoris qualem computationem faciat aduerſus malae
fidei poſſeſſorem: utrum ipſius rei et fructuum, an pretii et uſurarum poſt motam con
trouerſiam. Licet autem ſenatus de his locutus ſit, qui ſe heredes exiſtiment, ta- 11
men et ſi bonorum poſſeſſores ſe exiſtiment uel alios ſucceſſores iuſtos uel ſibi reſtitu-
tam hereditatem, in eadem erunt condicione. Papinianus autem libro tertio 12
quaeſtionum, ſi poſſeſſor hereditatis pecuniam inuentam in hereditate non attingat,
negat eum omnino in uſuras conueniendum. REDACTAE inquit PECVNIAE 13
EX PRETIO RERVM VENDITARVM. redactam ſic accipiemus, non ſolum
iam exactam, uerùm et ſi exigi potuit nec exacta eſt. Quid ſi poſt petitam heredita-
tem res diſtraxerit? hic ipſae res uenient fructúſque earum. Sed ſi fortè tales fue-
runt quae uel ſteriles erant uel tempore periturae, et hae diſtractae ſunt uero pretio,
fortaſsis poſsit petitor eligere ut ſibi pretia et uſurae praeſtentur. Ait ſenatus, 14
PLACERE A QVIBVS PETITA HEREDITAS FVISSET, SI ADVER
SVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA QVAE AD EOS RERVM EX
HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ET SI ANTE PETI
TAM HEREDITATEM DEPERISSENT DEMINVTAEVE ESSENT, RE
STITVERE DEBERE. Bonae fidei poſſeſſor ſi uendiderit res hereditarias, ſiue exe
git pretium ſiue non, quia habet actionem debebit pretium praeſtare. Sed ubi habet
actionem, ſufficiet eum actiones praeſtare. Sed ſi uendidit, et euicta re reſtituit quod
accepit, non uidebitur ad eum perueniſſe. quamquam poſsit dici nec ab initio pretium
uenire: quia non fuit res hereditaria quae diſtracta eſt. Sed etſi ſenatus rerum ex here
ditate diſtractarum, non hereditariarum fecit mentionem: reſtitui tamen non debet,
quia nihil apud eum remanet. Nam et Iulianus libro ſexto digeſtorum ſcribit, quod
indebitum exegit, reſtituere eum non debere: nec imputaturum quod non debitum
ſoluit. Sed ſi res ſit redhibita, hic utique et hereditaria eſt et pretinm non ueniet 15

quod rrfusum est. Sed et si ob uenditionem obstrictus sit emptori possessor hereditatis, dicendum erit prospici ei cautione. Restituere autem pretia debebit possessor et si deperditae sunt res uel deminutae. Sed utrum ita demum restituat, si bonae fidei possessor est an et si malae fidei? Et si quidem res apud emptorem extent, nec deperditae nec deminutae sunt, sine dubio ipsas res deber praestare malae fidei possessor: aut si recipere eas ab emptore nullo modo posit, tantum quantum in litem esset iuratum. At ubi deperditae sunt et deminutae, uerum pretium debet praestari: quia si petitor rem consecutus esset, distraxisset et uerum pretium rei non perderet.

XXI. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale. DEPERDitum intellegitur quod in rerum natura esse desiit. deminutum uerò quod usucaptum esset, et ob id de hereditate exiit.

XXII. PAVLVS Libro uicensimo ad Edictum SI ET rem et pretium habeat bonae fidei possessor, puta quòd eandem † rem emerit, an audiendus sit si uelit rem dare non prerium? In praedone dicimus electionem esse debere actoris. an hic magis possessor audiendus sit si uelit rem tradere licer deteriorem factam, non petitor si pretium desideret, quòd inuerecundum sit tale desiderium: an uerò quia ex re hereditaria locupletior sit, et id quod amplius habet ex pretio restituere debeat: uidendum. Nam et in oratione Diui Hadriani ita est. Dispicite patres conscripti numquid sit aequius possessorem non facere lucrum, et pretium quod ex aliena re perceperit reddere: quia potest existimari in locum hereditariae rei uenditae pretium eius successisse, et quodammodo ipsum hereditarium factum. Oportet igitur possessorem et rem restituere petitori et quod ex uenditione eius rei lucratus est.

tradamus

XXIII. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum VTRVM autem omne pretium restituere debebit bonae fidei possessor, an uerò ita demum si factus sit locupletior, uidendum. finge pretium acceptum uel perdidisse uel consumpsisse uel donasse. Et uerbum quidem PERVENISSE ambiguum est solúmne hoc contineret quod prima ratione fuerit, an uerò et id quod durat. et puto sequentem clausulam senatusconsulti, et si haec sit ambigua; ut ita demum computet si factus sit locupletior. Proinde si non solum pretium sed etiam poena tardius pretio soluto peruenerit, poterit dici quia locupletior in totum factus est, debere uenire: licet de pretio solummodo senatus sit locutus.

XXIIII. PAVLVS Libro uicensimo ad Edictum AT VBI ui deiectus fuit, non debet restituere poenam ex eo commissam, quòd eam actor habere non potest. Sic nec poena restitui debet, quam aduersarius ei promisit si ad iudicium non uenerit.

XXV. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum SED ET si lege commissoria uendidit, idem erit dicendum, lucrum quod sensit lege commissoria, praestaturum. Item si rem distraxit et ex pretio aliam rem comparauit, ueniet pretium in petitionem hereditatis non res quam in patrimonium suum conuertit. Sed si res minoris ualet quàm comparata est, hactenus locupletior factus uidebitur quatenus res ualet: quemadmodum si consumpsisset, in totum locupletior factus non uidebitur. Quod ait senatus, EOS QVI BONA INVASISSENT QVAE SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT, ita intellegendum est ut et dolus praeteritus in petitionem hereditatis deduceretur: sed et culpa. et ideo ab eo qui ab alio non exegit uel à semetipso, si tempore esset liberatus, peti hereditatem posse. hoc utique si exigere potuit. Quod autem ait senatus, EOS QVI BONA INVASISSENT, loquitur de praedonibus: id est de his qui cum scirent ad se non pertinere hereditatem, inuaserunt bona: scilicet cum nullam causam haberent possidendi. Sed et fructus non quos perceperunt inquit, sed quos percipere debuerunt, eos praestaturos. De eo autem

loquitur ſenatus, qui ab initio mente praedonis res hereditarias adprehendit. Quòd ſi
ab initio quidem iuſtam cauſam habuit apiſcendae poſſeſsionis, poſtea uerò conſcius
ad ſe nihil hereditatem pertinere, praedonio more uerſari coepit, nihil ſenatus loqui
uidetur. puto tamen et ad eum mentem ſenatuſconſulti pertinere: parui etenim refert
ab initio quis doloſe in hereditate ſit uerſatus, an poſtea hoc facere coepit. Scire 4
ad ſe non pertinere utrum is tantummodo uidetur qui factum ſcit, an et is qui in iure er
rauit? putauit enim rectè factum teſtamentum, cum inutile erat: uel cum eum alius prae
cederet adgnatus, ſibi potius deferri. Et non puto hunc eſſe praedonem qui dolo ca-
ret, quamuis in iure erret. SI ANTE LITEM CONTESTATAM inquit FE 5
CERINT. hoc ideo adiectum, quoniam poſt litem conteſtatam omnes incipiunt ma
lae fidei poſſeſſores eſſe: quinimmo poſt controuerſiam motam. quamquam enim litis
conteſtatae mentio fiat in ſenatuſconſulto, tamen et poſt motam controuerſiam omnes
poſſeſſores pares fiunt, et quaſi praedones tenentur. et hoc iure hodie utimur. coepit
enim ſcire rem ad ſe non pertinentem poſsidere ſe is qui interpellatur. qui uerò prae-
do eſt et ante litem conteſtatam doli nomine tenebitur: hic eſt enim dolus praeteritus.

PERINDE inquit CONDEMNANDOS QVASI POSSIDERENT: me 6
ritò. nam is qui dolo fecit quo minus poſsideret, ut poſſeſſor condemnatur. accipies,
ſiue dolo deſierit poſsidere ſiue dolo poſſeſsionem noluerit admittere. Siue autem ab
alio res poſsideatur ſiue in totum non extet, locum habebit haec clauſula. Vnde ſi ſit
alius poſſeſſor, ab utroque hereditas peti poſsit: et ſi per multos ambulauerit poſſeſsio
omnes tenebuntur. Sed utrum is ſolus qui poſsidet fructus praeſtabit, an etiam is qui
dolo fecit quo minus poſsideret? et dicendum erit poſt ſenatuſconſultum ambo tene-
ri. Haec uerba ſenatuſconſulti etiam aduerſus eum qui non poſsidet, iuſiurandum 7
inducunt: tam enim aduerſus eum qui dolo fecit quo minus poſsideat, quàm aduerſus
poſsidentem in litem iuratur. Conſuluit ſenatus bonae fidei poſſeſſoribus ne in to 8
tum damno adficiantur, ſed in id dumtaxat teneantur in quo locupletiores facti ſunt.
Quemcumque igitur ſumptum fecerint ex hereditate, ſi quid dilapidauerunt perdide-
runt dum re ſua ſe abuti putant, non praeſtabunt. nec ſi donauerint, locupletiores facti
uidebuntur: quamuis ad remunerandum ſibi aliquem naturaliter obligauerunt. Planè
ſi ΑΝΤΙΔΩΡΑ acceperunt, dicendum eſt eatenus locupletiores factos quatenus accepe-
runt: uelut genus quoddam hoc eſſet permutationis. Si quis re ſua lautius uſus ſit 9
contemplatione delatae ſibi hereditatis, Marcellus libro quinto digeſtorum putat ni-
hil eum ex hereditate deducturum ſi eam non †attingit. Simili modo et ſi mutuam pe †attigit
cuniam accepit, quaſi diues ſe deceperit. Si tamen pignori res hereditarias dedit, ui-
dendum an uel ſic attingatur hereditas. quod eſt difficile, cum ipſe ſit obligatus.
Adeo autem qui locupletior factus non eſt non tenetur, ut ſi quis putans ſe ex aſſe here 10
dem partem dimidiam hereditatis ſine dolo malo conſumpſerit, Marcellus libro quar
to digeſtorum tractat num non teneatur, quaſi id quod erogauerit, ex eo fuerit quod
ad eum non pertinebat ſed ad coheredes: nam et ſi is qui heres non erat, totum quid-
quid apud ſe fuit conſumpſiſſet, ſine dubio non tenetur, quaſi locupletior non factus.
Sed in propoſita quaeſtione tribus uiſionibus relatis, una prima, deinde alia, poſſe dici
totum quod ſupereſt reſtituere eum debere, quaſi ſuam partem conſumpſerit: tertia,
utrique quod conſumptum eſt decedere: ait utique nonnihil reſtituendum. de illo dubi
tat, utrum totum an partem reſtituendam dicat. puto tamen reſiduum integrum non
eſſe reſtituendum, ſed partem eius dimidiam. Quod autem quis ex hereditate ero 11
gauit, utrum totum decedat an uerò pro rata patrimonii eius? utputa penum heredita
rium ebibit: utrum totum hereditati expenſum feratur an aliquid et patrimonio eius?
ut in id factus locupletior uideatur, quod ſolebat ipſe erogare ante delatam heredita-
tem? ut ſi quid lautius contemplatione hereditatis impendit, in hoc non uideatur fa-
ctus locupletior: In ſtatutis uerò ſuis ſumptibus uideatur factus locupletior: utique enim
etſi non tam lautè erogaſſet, aliquid tamen ad uictum cottidianum erogaſſet. Nam et

Diuus

Diuus Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat quod sibi superfuisset ex hereditate reddere, decreuit ea quae alienata erant non minuendi fideicommissi, nec pretium in corpus patrimonii Pythodori redisse, et ex proprio Pythodori patrimonio et ex hereditate decedere, non tantùm ex hereditate. Et nunc igitur statuti sumptus utrum ex hereditate decedent exemplo rescripti Diui Marci, an ex solo patrimonio uidendum erit. Et uerius est ut ex suo patrimonio decedant ea quae et si non heres fuisset ero

12 gasset. Item si rem distraxit bonae fidei possessor, nec pretio factus sit locupletior, an singulas res si nondum usucaptae sint uindicare petitor ab emptore possit? et si uindicet, an exceptione non repellatur, QVOD PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT INTER ACTOREM ET EVM QVI VENVM DEDIT: quia non uidetur uenire in petitionem hereditatis pretium earum, quamquam uicti emptores reuersuri sunt ad eum qui distraxit? Et puto posse res uindicari, nisi emptores regressum ad bonae fidei possessorem habent. Quid tamen si is qui uendidit, paratus sit ita defendere hereditatem, ut perinde atque si possideret conueniatur? incipit exceptio locum habere ex persona emptorum. Certè si minori pretio res uenierint, et pretium quodcumque illud actor sit consecutus, multo magis poterit dici exceptione eum summoueri. Nam et si id quod à debitoribus exegit possessor, petitori hereditatis soluit, liberari debitores Iulianus libro quarto digestorum scribit, siue bonae fidei possessor si-

13 ue praedo fuit qui debitum ab his exegerat: et ipso iure eos liberari. Petitio hereditatis et si in rem actio sit, habet tamen praestationes quasdam personales: utputa eo

14 rum quae à debitoribus sunt exacta: item pretiorum. Hoc senatusconsultum ad petitionem hereditatis factum etiam in familiae herciscundae iudicio locum habere

15 placet: ne res absurda sit ut quae peti possint diuidi non possint. Augent hereditatem gregum et pecorum partus.

XXVI. PAVLVS Libro uicensimo ad Edictum QVOD SI oues natae sunt, deinde ex his aliae, hae quoque quasi augmentum restitui debent.

XXVII. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum ANCILLArum etiam partus et partuum partus quamquam fructus esse non existimantur, quia non temere ancillae eius rei causa comparantur ut pariant, augent tamen hereditatem. quippe cum ea omnia fiunt hereditaria, dubium non est quin ea possessor si aut possideat, aut post petitam hereditatem dolo malo fecit quo minus possideret, debeat restituere. Sed et pensiones quae ex locationibus praediorum urbanorum perceptae sunt uenient, licet à lupanario perceptae sint: nam et in multorum honestorum uirorum praediis lupanaria exercentur.

XXVIII. PAVLVS Libro uicensimo ad Edictum POST SEnatusconsultum enim omne lucrum auferendum esse tam bonae fidei possessori quàm praedoni, dicendum est.

XXVIIII. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum MERCEDES planè à colonis acceptae loco sunt fructuum. operae quoque seruorum in eadem erunt causa qua sunt pensiones. item uecturae nauium et iumentorum.

XXX. PAVLVS Libro uicensimo ad Edictum IVLIANVS scribit, actorem eligere debere utrum sortem tantum an et usuras uelit cum periculo nominum agnoscere. Atquin secundum hoc non obseruabimus quod senatus uoluit, bonae fidei possessorem teneri quatenus locupletior sit. quid enim si pecuniam eligat actor quae seruari non potest? Dicendum itaque est in bonae fidei possessore haec tantummodo eum praestare debere: id est uel sortem et usuras eius si et eas percepit: uel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur: periculo scilicet petitoris.

XXXI. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum SI QVID possessor soluit creditoribus, reputabit: quamquam ipso iure non liberauerit petitorem hereditatis. nam quod quis suo nomine soluit non debitoris, debitorem non liberat. Et

ideo Iulianus libro sexto digestorum scribit, ita id imputaturum possessorem, si cauerit se petitorem defensum iri. Sed an et bonae fidei possessor debeat defendendum cauere, uidendum erit: quia in eo quod soluit non uidetur locupletior factus: nisi fortè habeat condictionem, et hoc nomine uidetur locupletior quia potest repetere. finge enim eum dum se heredem putat soluisse suo nomine. Et uidetur mihi Iulianus de solo praedone ut caueat sensisse, non etiam de bonae fidei possessore. condictionem tamen praestare debebit. Sed et petitor si à creditoribus conueniatur, exceptione uti debebit. Sed si ipsi aliquid praedoni debebatur, hoc deducere non debebit: maximè si id fuit debitum quod natura debebatur. Quid tamen si expediebat petitori id debitum esse dissolutum propter poenam uel aliam causam? potest dici ipsum sibi uel soluisse uel debuisse soluere. Iustus autem possessor dubio procul debebit deducere quod sibi debetur. Sicut autem sumptum quem fecit deducit, ita si facere debuit nec fecit, culpae huius reddat rationem, nisi bonae fidei possessor est: tunc enim quia quasi suam rem neglexit, nulli querellae subiectus est ante petitam hereditatem. postea uerò et ipse praedo est. Illud planè praedoni imputari non potest, cur passus est debitores liberari et pauperiores fieri et non eos conuenit: cum actionem non habuerit. Quod autem possessori solutum est, an restituere debeat uideamus. et si bonae fidei possessor fuit siue non, debere restituere placet. et quidem si restituerit, ut Casius scribit et Iulianus libro sexto, liberari ipso iure debitores.

XXXII. PAVLVS Libro uicensimo ad Edictum PER SERVVM adquisitae res heredi restituendae sunt. quod procedit in hereditate liberti et cum de inofficioso agitur, cum interim in bonis esset heredis:

XXXIII. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum NISI ex re heredis scripti stipulatus sit. Iulianus scribit, si hominem possessor distraxerit, si quidem non necessarium hereditati, petitione hereditatis pretium praestaturum: imputaretur enim ei si non distraxisset. quòd si necessarium hereditati, si quidem uiuit, ipsum praestandum: si decesserit, fortasis nec pretium. sed non passurum iudicem qui cognoscit, possessorem pretium lucrari scribit. et uerius est.

XXXIIII. PAVLVS Libro uicensimo ad Edictum FILIIFAMILias militis puto peti posse hereditatem ex testamento nobis obuenientem. Si seruus uel filiusfamilias res hereditarias teneat, à patre dominóue peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet. Certè si pretium rerum hereditariarum uenditarum in peculio serui habeat, et Iulianus existimat posse à domino quasi à iuris possessore hereditatem peti.

XXXV. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale IDEM Iulianus ait, etiam si nondum pretia rerum consecutus sit seruus, posse à domino quasi à iuris possessore hereditatem peti: quia habet actionem qua eam pecuniam consequatur. quae quidem actio etiam ignoranti adquireretur.

XXXVI. PAVLVS Libro uicensimo ad Edictum SI A DOMino uel à patre qui pretia possidet, hereditas petatur, an filio uel seruo mortuo uel seruo manu misso uel emancipato filio, intra annum agi debeat? et an debitum sibi dominus uel pater deducere potest? Iulianus uerius esse ait id quod Proculus quoque respondit, perpetuò actionem dandam: nec deduci oportere id quod ipsi debetur: quia non de peculio agatur, sed hereditas petatur. haec rectè, si pretia habeat seruus uel filiusfamilias. quòd si propterea hereditas petatur à domino quòd seruus debitor fuit, perinde haberi debebit atque si de peculio ageretur. Idem dicendum Mauricianus ait, etiam si pecuniam ex pretio perceptam seruus uel filius consumpserit: sed aliàs ex peculio eius solui potest. Sed et à filiofamilias peti hereditatem posse non est dubium: quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendum. Multo magis dicimus posse peti hereditatem à filiofamilias, qui cum paterfamilias esset et possideret hereditatem, adrogandum se praestabit. Si possessor hereditarium seruum occiderit, id quoque in he-

reditatis petitione ueniet. Sed Pomponius ait actorem debere eligere utrum uelit sibi
cum condemnari ut caueat se non acturum lege Aquilia, an malit integram sibi esse
actionem legis Aquiliae omissa eius rei aestimatione à iudice. Quae electio locum ha-
bet si ante aditam hereditatem occisus sit seruus: nam si postea, ipsius actio propria ef-
3 fecta est, nec ueniet in hereditatis petitionem. Si praedo dolo desisset possidere,
res autem eo modo interierit quo esset interitura et si eadem causa possessionis mansis-
set, quantum ad uerba senatusconsulti, melior est causa praedonis quàm bonae fidei pos
sessoris: quia praedo si dolo desierit possidere, ita condemnatur atque si possideret,
nec adiectum esset SI RES INTERIERIT. Sed non est dubium, quin non de-
beat melioris esse condicionis quàm bonae fidei possessor. Itaque et si pluris uenierit
res, electio debebit esse actoris, ut pretium consequatur: alioquin lucretur aliquid prae-
4 do. Quo tempore locupletior esse debeat bonae fidei possessor dubitatur: sed
magis est rei iudicatae tempus spectandum esse. Fructus intelleguntur deductis
5 impensis quae quaerendorum cogendorum conseruandorúmque eorum gratia fiunt.
Quod non solum in bonae fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, uerumetiam
in praedonibus: sicut Sabino quoque placuit.

XXXVII. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum QVOD SI
sumptum quidem fecit, nihil autem fructuum perceperit, aequissimum erit rationem
horum quoque in bonae fidei possessoribus haberi.

XXXVIII. PAVLVS Libro uicesimo ad Edictum PLANE in cete-
ris necessariis et utilibus impensis posse separari, ut bonae fidei quidem possessores has
quoque imputent, praedo autem de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impen-
dit. Sed benignius est in huius quoque persona haberi rationem impensarum: non
enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere. et idipsum officio iudicis contine-
bitur. nam nec exceptio doli mali desideratur. Planè potest in eo differentia esse, ut
bonae fidei quidem possessor omnimodo impensas deducet, licet res non exstet in-
quam fecit: sicut tutor uel curator consequuntur: praedo autem non aliter quàm si res
melior sit.

XXXVIIII. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale VTILES
autem necessariaéque sunt, ueluti quae fiunt reficiendorum aedificiorum gratia, aut in
nouelleta, aut cum seruorum gratia litis aestimatio soluitur, cum id utilius sit quàm
ipsos dedi. Denique alias complures eiusdem generis esse impensas manifestum est.
Videamus tamen ne et ad picturarum quoque et marmorum et ceterarum uoluptaria-
rum rerum impensas aeque proficiat nobis doli exceptio, si modò bonae fidei possesso
res simus. nam praedoni probè dicetur, non debuisse in alienam rem superuacuas im
pensas facere: ut tamen potestas ei fieret tullendorum eorum quae sine detrimento
ipsius rei tolli possunt.

XL. PAVLVS Libro uicesimo ad Edictum ILLVD quoque quod in
oratione Diui Hadriani est, ut post acceptum iudicium id actori praestetur, quod ha-
biturus esset si eo tempore quo petit restituta esset hereditas, interdum durum est. quid
enim si post litem contestatam mancipia aut iumenta aut pecora deperierint? damnari
debebit secundum uerba orationis, quia potuit petitor restituta hereditate distraxis-
se ea. Et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet. Cassius contra sen-
sit. In praedonis persona Proculus rectè existimat: in bonae fidei possessoribus Cassius.
Nec enim debet possessor aut mortalitatem praestare, aut propter metum huius peri-
1 culi temere indefensum ius suum relinquere. Praedo fructus suos non facit, sed
augent hereditatem: ideóque eorum quoque fructus praestabit. In bonae fidei autem
possessore hi tantum ueniunt in restitutione quasi augmenta hereditatis, per quos locu-
2 pletior factus est. Actiones si quas possessor nanctus est, euicta hereditate restitue-
re debet: ueluti si interdictum unde ui, aut quod precario concessit. Contra quoque si
3 possessor cauerit damni infecti, cauendum est possessori. Ad officium iudicis

pertinebunt et noxales actiones,ut si paratus sit possessor noxae dedere seruum qui damnum dederit in (re) hereditaria uel furtum fecerit, absoluatur: sicut fit in interdicto quod ui aut clam.

XLI. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale SI QVO tempore conueniebatur possessor hereditatis, pauciores res possidebat,deinde aliarum quoque rerum possessionem adsumpsit, eas quoque uictus restituere debevit: siue ante acceptum iudicium siue postea adquisierit possessionem. Et si fideiussores quos dederat ad litem non sufficiant, iubere eum debebit proconsul ut idoneè caueat. Ex diuerso quoque, si pauciores postea possidebit quàm initio possidebat, si modò id sine dolo eius acciderit absolui debet,quod ad eas res quas desiit possidere. Fructus computandos etiam earum rerum quas defunctus pignori accepit, Iulianus ait.

XLII. VLPIANVS Libro sexagensimo septimo ad Edictum SI DEBITOR hereditarius non ideo nolit soluere quòd se dicat heredem,sed ideo quòd neget aut dubitet an hereditas pertineat ad eum qui petit hereditatem, non tenetur hereditatis petitione.

XLIII. PAVLVS Libro secundo ad Plautium POSTQVAM legatum à te accepi, hereditatem peto. Atilicinus quibusdam placuisse ait,non aliter mihi aduersus te dandam petitionem quàm si legatum redderem. Videamus tamen ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quàm ut ei caueatur,si contra eum de hereditate iudicatum fuerit,reddi ei legatum: cum sit iniquum,eo casu possessorem hereditatis legatum quod soluerit retinere:et maximè si non per calumniam sed per errorem hereditatem petierit aduersarius. idque et Laelius probat. Imperator autem Antoninus rescripsit, ei qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse: scilicet si manifesta calumnia sit.

XLIIII. IAVOLENVS Libro primo ex Plautio CVM IS qui legatum ex testamento percepit, hereditatem petit, si legatum quocumque modo redditum non sit, iudicis officio continetur ut uictori deducto eo quod accepit, restituatur hereditas.

XLV. CELSVS Libro quarto Digestorum QVI SE liti optulit cum rem non possideret,condemnatur: nisi si euidentissimis probationibus possit ostendere actorem ab initio litis scire eum non possidere. quippe isto modo non est deceptus, et qui se hereditatis petitioni optulit,ex doli clausula tenetur. aestimari scilicet oportebit quanti eius interfuit non decipi.

XLVI. MODESTINVS Libro sexto Differentiarum PRAEDONIS loco intellegendus est is qui tacitam fidem interposuerit ut non capienti restitueret hereditatem.

XLVII. IDEM Libro octauo Responsorum LVCIVS Titius cum in falsi testamenti propinqui accusatione non optinuerit, quaero an de non iure facto nec signato testamento querella illi competere possit. Respondit,non ideo repelli ab intentione non iure facti testamenti,quòd in falsi accusatione non optinuerit.

XLVIII. IAVOLENVS Libro tertio ex Casio IN AESTIMationibus hereditatis ita uenit pretium uenditae hereditatis, ut id quoque accedat quod plus fuit in hereditate, si ea negotiationis causa uenit: sin autem ex fideicommissi causa, nihil amplius quàm quod bona fide accepit.

XLVIIII. PAPINIANVS Libro tertio Quaestionum SI BONAE fidei possessor hereditatis uelit cum debitoribus hereditariis aut qui res hereditarias occupauerint consistere, audietur utique si periculum erit ne inter moras actiones intercidant. Petitor autem hereditatis citra metum exceptionis in rem agere poterit. quid enim si possessor hereditatis neglegat? quid si nihil iuris habere se sciat?

L. IDEM Libro sexto Quaestionum HEREDITAS etiam sine ullo corpore iuris intellectum habet. Si defuncto monumentum condicionis implen-

dae gratia bonae fidei possessor fecerit, potest dici, quia uoluntas defuncti uel in hoc seruanda est, utique si probabilem modum faciendi monumenti sumptus uel quantum testator iusserit non excedat, eum cui aufertur hereditas, impensas ratione doli exceptione aut retenturum, aut actione negotiorum gestorum repetiturum, ueluti hereditario negotio gesto: quamuis enim stricto iure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum, tamen principali uel pontificali auctoritate compelluntur ad obsequium supremae uoluntatis.

LI. IDEM Libro secundo Responsorum HERES furiosi substituto uel sequentis gradus cognato fructus medii temporis, quibus per curatorem furiosus locupletior factus uidetur, praestabit: exceptis uidelicet impensis quae circa eandem substantiam tam necessariè quàm utiliter factae sunt. Sed et si quid circa furiosum necessariè fuerit expensum, et hoc excipiatur: nisi alia sufficiens substantia est furioso ex
1 qua sustentari potest. Fructuum post hereditatem petitam perceptorum usurae non praestantur. Diuersa ratio est eorum qui ante actionem hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt.

LII. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris Epitomarum SI POSsessor ex hereditate inhonestos habuerit quaestus, hos etiam restituere cogetur: ne honesta interpretatio non honesto quaestui lucrum possessori faciat.

LIII. PAVLVS Libro decimo ad Sabinum NON SOLVM ad aes alienum hereditarium exsoluendum necesaria alienatio possessori est, sed et si impensae necessariae in rem hereditariam factae sunt à possessore, uel si mora periturae deteriorésue futurae erant.

LIIII. IVLIANVS Libro sexto Digestorum EI QVI partes hereditarias uel totam à fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem per quam uniuersa bona persequatur: quemadmodum ei cui ex Trebelliano senatusconsulto heredi
1 tas restituta est, petitio hereditatis datur. Heres debitoris id quod defunctus pi-
2 gnori dederat, quin hereditatem petendo consequi posit dubium non est. Cum praedia urbana et rustica neglegentia possessorum peiora sint facta, ueluti quia uineae, pomaria, horti extra consuetudinem patrisfamilias defuncti culta sunt: litis aestimationem earum rerum quanto peiores sint factae, possessores pati debent.

LV. IDEM Libro sexagesimo Digestorum EVICTA hereditate, bonae fidei possessor quod lege Aquilia exegisset, non simplum sed duplum restituet: lucrum enim ex eo quod propter hereditatem acceperit facere non debet.

LVI. AFRICANVS Libro quarto Quaestionum CVM HEREDitas petita sit, eos fructus quos possessor percepit, omnimodo restituendos, et si petitor eos percepturus non fuerat.

LVII. NERATIVS Libro septimo Membranarum CVM IDEM eandem hereditatem aduersus duos defendit, et secundum alterum ex his iudicatum est, quaeri solet utrum perinde ei hereditatem restitui oporteat atque oporteret si aduersus alium defensa non esset: ut scilicet si mox et secundum alium fuerit iudicatum, absoluatur is cum quo actum est, quia neque posideat neque dolo malo fecerit quo minus posideret quod iudicio reuictus restituerit. an quia posit et secundum alium iudicari, non aliter restituere debeat quàm si cautum ei fuerit, quòd aduersus alium eandem hereditatem defendit. Sed melius est, officio iudicis cautione uel satisdatione uicto mederi: cum et res salua sit ei qui in exsecutione tardior uenit aduersus priorem uictorem.

LVIII. SCAEVOLA Libro tertio Digestorum FILIVS à patre emancipatus secundum condicionem testamenti matris adiit hereditatem: quam pater antequam filium emanciparet possedit, fructúsque ex ea possedit: sed erogationem in honorem filii cum esset senator fecit ex ea. quaesitum est, cum paratus sit pater restituere hereditatem habita ratione eorum quae in eum erogauit, an filius nihilo minus

perseuerans petere hereditatem doli mali exceptione summoueri posſit. Respondi,et si non exciperetur, satis per officium iudicis consuli.

SI PARS HEREDITATIS PETATVR TIT. IIII.

VLPIANVS Libro quinto ad Edictum

POST ACTIONEM quam proposuit praetor ei qui ad se solum here-
ditatem pertinere contendit, consequens fuit et ei proponere qui par-
tem hereditatis petit. Qui hereditatem uel partem hereditatis pe- 1
tit,is non ex eo metitur quod possessor occupauit,sed ex suo iure.et ideo
siue ex asse heres sit, totam hereditatem uindicavit, licet tu unam rem
posſideas: siue ex parte, partem, licet tu totam hereditatem posſideas. Quinim 2
mo si duo posſideant hereditatem,et duo sint qui ad se partes pertinere dicant, non sin
guli à singulis petere contenti esse debent, puta primus à primo uel secundus à secun-
do: sed ambo à primo, et ambo à secundo: neque enim alter primi alter secundi par-
tem posſidet,sed ambo utriusque pro herede. Et si possessor et petitor posſideant here
ditatem, cum unusquisque eorum partem dimidiam hereditatis sibi †adferat,inuicem †adserant
petere debebunt, ut partes rerum consequantur: aut si controuersiam sibi non faciunt
hereditatis, familiae herciscundae experiri eos oportebit. Si ego ex parte me di 3
cam heredem, coheres autem meus posſideat hereditatem cum extraneo, cum non
plus coheres haberet sua parte, utrum à solo extraneo an uerò et à coherede deberem
petere hereditatem, quaeritur. Et Pegasus fertur existimasse, à solo extraneo me pete
re debere: eúmque restituturum quidquid posſidet. et fortasſis hoc officio iudicis de-
beat fieri. Ceterum ratio facit ut à duobus petam hereditatem, hoc est à coherede
meo: et ille quoque dirigat actionem aduersus exterum possessorem. Sed Pegasi sen-
tentia utilior est. Item si cum me ex parte dimidia heredem dicerem,trientem he 4
reditatis posſiderem,deinde residuum sextantem uelim persequi,qualiter agam uidea-
mus. Et Labeo scribit, utique partem dimidiam me petere debere à singulis. sic fieri
ut à singulis sextantem consequar, et habebo bessem. quod uerum puto. sed ipse tene-
bor ad restitutionem sextantis ex triente quem posſidebam. et ideo officio iudicis in-
uicem compensatio erit admittenda eius quod posſideo, si fortè coheredes sint à qui-
bus hereditatem peto. Interdum praetor incertae partis hereditatis petitionem 5
indulget idoneis causis interuenientibus. utputa est defuncti fratris filius, sunt et uxo-
res defunctorum fratrum praegnates: quam partem fratris filius hereditatis uindicet
incertum est: quia quot edantur fratrum defuncti filii incertum est. Aequisſimum igi-
tur est incertae partis uindicationem ei concedi. Non audenter itaque dicitur, ubi-
cumque meritò quis incertus est quam partem uindicet, debere ei incertae partis uin-
dicationem concedi.

II. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale SI EX pluribus ad quos eadem hereditas pertinet, quidam adierint quidam adhuc deliberent, eos qui adierint, si petant hereditatem,non maiorem partem petere debere quàm habituri essent ceteris adeuntibus:nec eis proderit,si ceteri non adierint. Non adeuntibus autem ceteris poterunt tunc partes eorum petere, si modò ad eos pertinerent.

III. PAVLVS Libro septimodecimo ad Plautium ANTIQVI libero uentri ita prospexerunt,ut in tempus nascendi omnia ei iura integra reseruarent: sicut apparet in iure hereditatium, in quibus qui post eum gradum sunt adgnationis,quo est id quod in utero est, non admittuntur dum incertum est an nasci posſit. ubi autem eodem gradu sunt ceteri quo et uenter, tunc quae portio in suspenso esse debeat,quaesierunt: ideo quia non poterant scire quot nasci posſunt:ideo nam multa de huiusmodi

re tam uaria et incredibilia creduntur, ut fabulis adnumerentur. Nam traditum est, et quattuor pariter puellas à matrefamilias natas esse, alioquin tradidere non leues auctores quinquies quaternos enixam Peloponensi, multas Aegypti uno utero septenos. Sed et tregeminos senatores cinctos uidimus Horatios. Sed et Laelius scribit, se uidisse in palatio mulierem liberam quae ab Alexandria perducta est ut Hadriano ostenderetur cum quinque liberis, ex quibus quattuor eodem tempore enixa, inquit, dicebatur, quintum post diem quadragensimum. Quid est ergo? prudentissimè iuris auctores medietatem quandam secuti sunt, ut quod fieri non rarum admodum potest intuerentur: id est quia fieri poterat ut tregemini nascerentur, quartam partem superstiti filio adsignauerint. ΤΟ ΓΑΡ ΑΠΑΞ Η ΔΙΣ, ut ait Theophrastus, ΠΑΡΑΒΑΙΝΟΥΣΙΝ ΟΙ ΝΟΜΟΘΕΤΑΙ. Ideóque et si unum paritura sit, non ex parte dimidia sed ex quarta interim heres erit.

IIII. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum ET SI pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata adcrescere: si plures quàm tres, decrescere de ea parte ex qua heres factus est.

V. PAVLVS Libro septimodecimo ad Plautium ILLVD sciendum est, si mulier praegnans non sit, existimetur autem praegnans esse, interim filium heredem esse ex asse, quamquam ignoret se ex asse heredem esse. Idem est in extraneo si ex certa portione heres institutus sit, ex reliqua postumi. Quòd si fortè ita institutio facta est, QVOTCVMQVE MIHI NATI ERVNT, ET LVCIVS TITIVS PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HEREDES MIHI SVNTO: habebit haesitationem numquid adire non possit, atque qui in testamento portionem suam nescit. Sed utilius est posse eum adire qui nescit portionem, si cetera quae oportet eum scire non ignoret.

VI. VLPIANVS Libro sexto Opinionum SORORI quam coheredem fratribus quattuor in bonis matris esse placuit, quinta portio pro portionibus quae ad eos pertinuit cedet: ita ut singuli in quarta quam ante hac habere credebantur, non amplius ei quintam conferant. Sumptus qui propter onera totius hereditatis iusti fiunt, ei qui patroni iure portionem euicerit, pro rata computentur.

VII. IVLIANVS Libro octauo Digestorum NON POSSVmus consequi per hereditatis petitionem id quod familiae herciscundae iudicio consequimur, ut à communione discedamus: cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat quàm ut partem hereditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat.

VIII. IDEM Libro quadragensimo octauo *Digestorum* PERMITtendum erit possessori hereditatis partem quidem hereditatis defendere, parte uerò cedere. nec enim prohibet, aliquem totam hereditatem possidere, et partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controuersiam non facere.

VIIII. PAVLVS Libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum CVM MVLTI heredes instituti essent, ex his unus in Asia erat: eius procurator uenditionem fecit, et pecuniam pro parte eius abstulerat: postea apparuerit eum qui in Asia erat antea decessisse instituto ex parte dimidia herede procuratore suo et ex parte alio. Quaesitum est, quemadmodum pecunia ex hereditate petenda esset. Responsum est, ab eo qui procurator eius fuisset totam hereditatem, quia ex hereditate ea pecunia fuisset quae ad procuratorem ex uenditione peruenisset, petere eos oportere: et nihilo minus partem dimidiam hereditatis à coheredibus eius. Ita fore, siue omnis ea pecunia penes eum qui procurator fuisset resideret, ut omnem per iudicem ab eodem recuperarent, siue is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte et ex dimidia coheredes eius condemnarent.

X. PAPINIANVS Libro sexto Quaestionum CVM HEREdis ex parte instituti filius, qui patrem suum ignorabat uiuo testatore decessisse, partem hereditatis nomine patris ut absentis administrauerit, et pecunias distractis rebus acceperit, he

reditas ab eo peti non poteſt: quia neque pro herede neque pro poſſeſſore pretia poſsi det, ſed ut filius patris negotium curauit. Negotiorum autem geſtorum actio ceteris coheredibus ad quos portio defuncti pertinet dabitur. Illud enim utique non eſt metuendum, ne etiam patris à quo forte exheredatus eſt teneatur heredibus, quaſi negotia hereditaria geſſerit: cum id quod adminiſtrauit, non fuerit paternae hereditatis. Nam et ſi negotiorum geſtorum actio ſit ei cuius nomine perceptum eſt, ei cuius nomine, reſtitui aequum eſt. Sed in propoſito neque patris negotia fuerunt, qui eſſe deſierat neque paternae ſucceſsionis quae fuerunt alterius hereditatis. Quòd ſi filius iſte patri ſuo heres extitit, et mouet controuerſiam quòd pater eius poſtquam heres extitit mortem obierit, ille tractatus incurrit, an ipſe ſibi cauſam poſſeſsionis mutare uideatur. Quoniam tamen qui negotia hereditaria geſsit et debitor eſſe coepit, poſtea faciens controuerſiam hereditatis ut iuris poſſeſſor conuenitur, idem etiam in hoc filio reſpondendum erit.

DE POSSESSORIA HEREDITATIS PETITIONE TIT. V.

VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum

ORDINARIVM fuit, poſt ciuiles actiones heredibus propoſitas rationem habere praetorem etiam eorum quos ipſe uelut heredes facit: hoc eſt eorum quibus bonorum poſſeſsio data eſt.

II. GAIVS Libro ſexto ad Edictum prouinciale PER QVAM hereditatis petitionem tantundem conſequitur bonorum poſſeſſor quantum ſuperioribus ciuilibus actionibus heres conſequi poteſt.

DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIONE TIT. VI.

VLPIANVS Libro ſextodecimo ad Edictum

EX ORDINE occurrit actio quae proponitur his quibus reſtituta eſt hereditas. Nam quiſquis† ſuſcepit reſtitutam hereditatem ex ſenatuſconſulto ex quo actiones tranſeunt, fideicommiſſaria hereditatis petitione uti poterit. †ſuſceperit

II. PAVLVS Libro uicenſimo ad Edictum QVAE actio eadem recipit quae hereditatis petitio ciuilis.

III. VLPIANVS Libro ſextodecimo ad Edictum NEC INTEREST, mihi quis rogatus fuerit reſtituere, an †heres cui extitiſſet. Et ſi bonorum poſſeſſor ſim eius cui fideicommiſſaria hereditas relicta eſt, uel alius ſucceſſor, per hanc actionem experiri poterim. Hanc actionem ſciendum eſt aduerſus eum qui reſtituit hereditatem non competere. Hae autem actiones mihi dantur, quae heredi et in heredem competunt. † ei cui heres extitit. Sed eſt

LIBER SEXTVS

DE REI VINDICATIONE

VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum

POST ACTIONES QVAE DE VNIVERSITATE PRO positae sunt, subicitur actio singularum rerum petitionis. Quae specialis in rem actio locum habet in omnibus rebus movilibus, tam animalibus quàm his quae anima carent: et in his quae solò
1 continentur. Per hanc autem actionem libetae personae quae sunt iuris nostri, utputa liberi qui sunt in potestate, non petuntur. Petuntur igitur aut praeiudiciis aut interdictis aut cognitione praetoria. et ita Pomponius libro trigensimo septimo. Nisi fortè, inquit, adiecta causa quis uindicet. Si quis ita petit filium suum uel in potestate, EX IVRE ROMANO, uidetur mihi et Pomponius consentire, rectè eum egisse: ait
2 enim adiecta causa, ex lege Quiritium, uindicare posse. Per hanc autem actionem non solùm singulae res uindicabuntur, sed posse etiam grecem uindicari Pomponius libro lectionum uicensimo quinto scribit. idem et de armento et de equitio ceterisque quae gregatim habentur dicendum est. Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra non sint: grex enim non singula corpora uindicabuntur.

II. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum SED SI par numerus duorum interfuerit, neùter solidum gregem, sed ne partem dimidiam totius eius uindicabit. Sed si maiorem numerum alter habeat, ut detracto alieno nihilo minus gregem uindicaturus sit, in restitutionem non ueniunt aliena capita.

III. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum MARCELLVS libro quarto digestorum scribit: qui gregem habebat capitum trecentorum, amisis centum redemit totidem capita aliena ab eo qui dominium eorum habebat, uel aliena ab eo qui bona fide ea posidebat. et haec utique gregis, inquit, uindicatione continebuntur. Sed et si ea sola supersint capita quae redempta sunt, adhuc eum posse gregem uin
1 dicare. Armamenta nauis singula erunt uindicanda. scapha quoque separatim
2 uindicabitur. Pomponius scribit, si quid quod eiusdem naturae est, ita confusum est atque commixtum ut deduci et separari non posint, non totum sed pro parte esse uindicandum: utputa meum et tuum argentum in massam redactum est: erit nobis commune: et unusquisque pro rata ponderis quod in massa habemus uindicabimus: et si incertum sit quantum quisque ponderis in massa habet.

IIII. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum QVO QVIDEM casu etiam communi diuidundo agi poterit. sed et furti et ad exhibendum tenebitur qui dolo malo confundendum id argentum curauit: ita ut in ad exhibendum actione pretii ratio haberi debeat, in uindicatione uel communi diuidundo actione hoc amplius ferat cuius argentum pretiosius fuerat.

V. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum IDEM Pomponius scribit, si frumentum duorum non uoluntate eorum confusum sit, competit singulis in rem actio in id in quantum paret in illo aceruo suum cuiusque esse. quòd si uoluntate eorum commixta sunt, tunc communicata uidebuntur: et erit communi diuidundo
1 actio. Idem scribit, si ex melle meo, uino tuo factum sit mulsum, quosdam existimasse id quoque communicari. sed puto uerius, ut et ipse significat, eius potius esse qui fecit: quoniam suam speciem pristinam non continet. Sed si plumbum cum argento mixtum sit, quia deduci posit, nec communicabitur nec communi diuidundo agetur, quia separari potest: agetur autem in rem actio. Sed si deduci, inquit, non pos-

sit, utputa si aes et aurum mixtum fuerit, pro parte esse uindicandum. Nec quaquam
erit dicendum quod in mulso dictum est: quia utraque materia etsi confusa, manet ta-
men. Idem scribit, si equam meam equus tuus praegnatem fecerit, non esse tuum 2
sed meum quod natum est. De arbore quae in alienum agrum translata coaluit 3
et radices immisit, Varus et Nerua utilem in rem actionem dabant. nam si nondum
coaluit, mea esse non desinet. Cum in rem agatur, si de corpore conueniat, error 4
autem sit in uocabulo, rectè actum esse uidetur. Si plures sint eiusdem nominis serui,
puta plures Erotes, nec appareat de quo actum sit, Pomponius dicit nullam fieri con-
demnationem.

VI. PAVLVS Libro sexto ad Edictum SI IN rem aliquis agat, debet
designare rem, et utrum totam an partem, et quotam petat: appellatio enim rei non ge
nus sed speciem significat. Octauenus ita definit, quòd infectae quidem materiae pon 1
dus, signatae uerò numerum, factae autem speciem dici oportet. Sed et mensura di-
cenda erit cum res mensura continebitur. Et si uestimenta nostra esse uel dari oporte-
re nobis petamus, utrum numerum eorum dicere debebimus an et colorem? et ma-
gis est ut utrumque. nam illud inhumanum est, cogi nos dicere trita sint an noua.
Quamuis et in uasis occurrat difficultas, utrum lancem dumtaxat dici oporteat, an
etiam quadrata uel rVtunda, uel pura an caelata sint. quae ipsa in petitionibus quoque 2
adicere difficile est: nec ita coartanda res est, licet in petendo homine nomen eius di-
ci debeat: et utrum puer an adulescens sit. utique si plures sint: sed si nomen eius igno-
rem, demonstratione eius utendum erit: ueluti QVI EX ILLA HEREDITA-
TE EST. QVI EX ILLA NATVS EST. Item fundum petiturus, nomen eius
et quo loci sit dicere debebit.

VII. IDEM Libro undecimo ad Edictum SI IS qui optulit se fundi
uindicationi damnatus est, nibilo minus à possessore rectè petitur, sicut Pedius ait.

VIII. IDEM Libro duodecimo ad Edictum POMPONIVS libro
trigensimosexto probat, si ex aequis partibus fundum mihi tecum communem tu et Lu
cius Titius possideatis, non ab utrisque quadrantes petere me debere, sed à Titio qui
non sit dominus totum semissem. Aliter atque si certis regionibus possideatis eum fun
dum: nam tunc sine dubio et à te et à Titio partes fundi petere me debere. quotiens
enim certa loca posside buntur, necessariò in his aliquam partem meam esse. et ideo te
quoque à Titio quadrantem petere debere. Quae distinctio neque in re mobili ne-
que in hereditatis petitioni locum habet: numquam enim pro diuiso posside ri potest.

VIIII. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum OFFICIVM au-
tem iudicis in hac actione in hoc erit, ut iudex inspiciat an reus posside at. nec ad rem
pertinebit ex qua causa posside at: ubi enim probaui rem meam esse, necesse habebit
possessor restituere qui non obiecit aliquam exceptionem. Quidam tamen, ut Pegasus,
eam solam possessionem putauerunt hanc actionem complecti, quae locum habet *in*
interdicto uti posside ris uel utrubi. Denique ait ab eo apud quem deposita est uel com
modata, uel qui conduxerit, aut qui legatorum seruandorum causa uel dotis uentrisue
nomine in possessione esset, uel cui damni infecti nomine non cauebatur, quia hi om
nes non posside nt, uindicari non posse. Puto autem ab omnibus qui tenent et habent
restituendi facultatem, peti posse.

X. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum SI RES mobilis peti
ta sit, ubi restitui debeat, scilicet si praesens non sit? et *non* malum est (si) bonae fidei
possessor sit is cum quo agitur, aut ibi restitui ubi res sit, aut ubi agitur: sed sumptibus
petitoris, qui extra ciVaria in iter uel nauigationem faciendi sunt.

XI. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum NISI si malit peti-
tor suis impensis et periculo ibi ubi iudicatur, rem restitui: tunc enim de restitutione
cum satisdatione cauebitur.

XII. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum SI VERO malae

fidei sit possessor qui in alio loco eam rem nanctus sit, idem statui debet. Si uerò ab eo loco ubi lis contestata est, eam subtractam aliò transtulerit, illic restituere debet unde subtraxit, sumptibus suis.

XIII. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum NON SOLVM autem rem restitui, uerùm et si deterior res sit facta, rationem iudex habere debebit. finge enim debilitatum hominem uel uerberatum uel uulneratum restitui. utique ratio per iudicem habebitur quanto deterior sit factus: quamquam et legis Aquiliae actione conueniri possessor possit. Vnde quaeritur an non aliàs iudex aestimare damnum debeat quàm si remittatur actio legis Aquiliae. Et Labeo putat cauere petitorem oportere lege Aquilia non acturum. quae sententia uera est.

XIIII. PAVLVS Libro uicensimo *primo* ad Edictum QVOD si malit actor potius legis Aquiliae actione uti, absoluendus est possessor. Itaque electio actori danda est, non ut triplum sed duplum consequatur.

XV. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum ITEM si uerberatum tradidit, Labeo ait etiam iniuriarum competere actionem petitori. Si quis rem ex necessitate distraxit, fortassis huic officio iudicis succurretur, ut pretium dumtaxat debeat restituere. Nam et si fructus perceptos distraxit ne corrumpantur, aeque non amplius quàm pretium praestabit. Item si fortè ager fuit qui petitus est, et militibus adsignatus est modico honoris gratia possessori dato, an hoc restituere debeat? et puto praestaturum. Si seruus petitus uel animal aliud demortuum sit sine dolo malo et culpa possessoris, pretium non esse praestandum plerique aiunt. sed est uerius, si fortè distracturus erat petitor si accepisset, moram passo debere praestari: nam si ei restituisset, distraxisset et pretium esset lucratus.

XVI. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum VTIQVE autem etiam mortuo homine necessaria est sententia propter fructus et partus et stipulationem de euictione: non enim post litem contestatam utique et factum possessor praestare debet. Culpa non intellegitur si nauem petitam tempore nauigationis trans mare misit, licet ea perierit: nisi si minus idoneis hominibus eam commisit.

XVII. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum IVLIANVS libro sexto digestorum scribit, si hominem qui Maeuii erat emero à Titio, deinde cum eum Maeuius à me peteret, eundem uendidero, eúmque emptor occiderit: aequum esse me pretium Maeuio restituere. Idem Iulianus eodem libro scribit, si moram fecerit in homine reddendo possessor et homo mortuus sit, et fructuum rationem usque ad rei iudicatae tempus spectandam esse. Idem Iulianus ait, non solùm fructus sed etiam omnem causam praestandam: et ideo et partum uenire in restitutionem et partuum fructus. Vsque adeo autem et causae ueniunt, ut Iulianus libro septimo scribit, si per eum seruum possessor adquisierit actionem legis Aquiliae, restituere cogendum. Quòd si dolo malo ipse possessor desierit possidere, et aliquis hominem iniuria occiderit, aut pretium hominis aut actiones suas praestare cogetur: utrum eorum uoluerit actor. Sed et fructus quos ab alio possessore percepit, restituere eum oportet: lucrum enim ex eo homine qui in lite esse coeperit, facere non debet. Sed fructus eius temporis, quo tempore possessus est ab eo qui euicerit, restituere non debet. Sed quod dicit de actione legis Aquiliae, procedit si post litem contestatam usucepit possessor: quia plenum ius incipit habere.

XVIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale SI POST acceptum iudicium possessor usu hominem cepit, debet eum tradere, eóque nomine de dolo cauere: periculum est enim ne eum uel pignerauerit uel manumiserit.

XVIIII. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum IPSI quoque reo cauendum esse Labeo dicit HIS REBUS RECTE PRAESTARI; si fortè fundi nomine damni infecti cauit.

XX. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale PRAETEREA re

ſtituere debet poſſeſſor et quae poſt acceptum iudicium per eum non ex re ſua adquiſiuit. in quo hereditates quoque legatáque quae per eum ſeruum obuenerunt, continentur. nec enim ſufficit corpus ipſum reſtitui ſed opus eſt ut et cauſa rei reſtituatur: id eſt ut omne habeat petitor quod habiturus foret ſi eo tempore quo iudicium accipiebatur reſtitutus illi homo fuiſſet. Itaque partus ancillae reſtitui debet, quamuis poſtea editus ſit quàm matrem eius, poſt acceptum ſcilicet iudicium, poſſeſſor uſuceperit, quo caſu etiam de partu, ſicut de matre, et traditio et cautio de dolo neceſſaria eſt.

XXI. PAVLVS Libro uicenſimo primo ad Edictum SI A BOnae fidei poſſeſſore fugerit ſeruus, requiremus an talis fuerit ut et cuſtodiri debuerit: nam ſi integrae opinionis uidebatur ut non deberet cuſtodiri, abſoluendus eſt poſſeſſor: ut tamen ſi interea eum uſuceperat, actionibus ſuis cedat petitori, et fructus eius temporis quo poſſedit praeſtet. quòd ſi nondum eum uſucepit abſoluendum eum ſine cautionibus, ut nihil caueat petitori de perſequenda ea re: quo minus enim petitor eam rem perſequi poteſt, quamuis interim dum in fuga ſit uſucapiat? nec iniquum id eſſe Pomponius libro trigenſimo nono ad edictum ſcribit. Si uerò cuſtodiendus fuit, etiam ipſius nomine damnari debebit: ut tamen ſi uſu eum non cepit, actor ei actionibus ſuis cedat. Iulianus autem in his caſibus ubi propter fugam ſerui poſſeſſor abſoluitur, et ſi non cogitur cauere de perſequenda re, tamen cauere debere poſſeſſorem ſi rem nanctus fuerit ut eam reſtituat: idque Pomponius libro trigenſimo quarto uariarum lectionum probat. quod uerius eſt.

XXII. VLPIANVS Libro ſextodecimo ad Edictum QVOD ſi dolo poſſeſſoris fugerit, damnandum eum quaſi poſsideret.

XXIII. PAVLVS Libro uicenſimo primo ad Edictum IN REM actio
competit ei qui aut iure gentium aut iure ciuili dominium adquiſiit. Loca ſacra 1
item religioſa, quaſi noſtra in rem actione peti non poſſunt. Si quis rei ſuae alie- 2
nam rem ita adiecerit ut pars eius fieret, ueluti ſi quis ſtatuae ſuae bracchium aut pe-
dem alienum adiecerit aut ſcypho anſam uel fundum uel candelabro ſigillum aut men
ſae pedem, dominum eius totius rei effici, uerèque ſtatuam ſuam dicturum et ſcyphum
plerique rectè dicunt. Sed et id quod in charta mea ſcribitur, aut in tabula pingi- 3
tur, ſtatim meum fit: licet de pictura quidam contra ſenſerint propter pretium pictu-
rae. ſed neceſſe eſt ei rei cedi quod ſine illa eſſe non poteſt. In omnibus igitur iſtis in
quibus mea res per praeualentiam alienam rem trahit meámque efficit, ſi eam rem uin
dicem, per exceptionem doli mali cogar pretium eius quod acceſſerit dare.
Item quaecumque aliis iuncta ſiue adiecta acceſsionis loco cedunt, ea quamdiu cohae- 4
rent, dominus uindicare non poteſt: ſed ad exhibendum agere poteſt ut ſeparentur et
tunc uindicentur: ſcilicet excepto eo quod Caſsius de ferruminatione ſcribit. Dicit
enim, ſi ſtatuae ſuae ferruminatione iunctum bracchium ſit, unitate maioris partis con
ſumi: et quod ſemel alienum factum ſit etiam ſi inde abruptum ſit redire ad priorem do
minum non poſſe. Non idem in eo quod adplumbatum ſit: quia ferruminatio per ean
dem materiam facit confuſionem: plumbatura non idem efficit. Ideóque in omnibus
his caſibus, in quibus neque ad exhibendum neque in rem locum habet, in factum actio
neceſſaria eſt. At in his corporibus quae ex diſtantibus corporibus eſſent, conſtat ſingu
las partes retinere ſuam propriam ſpeciem: ut ſinguli homines, ſingulae oues. ideóque
poſſe me gregem uindicare, quamuis aries tuus ſit immixtus. ſed et te arietem uindica
re poſſe. Quod non idem in cohaerentibus corporibus eueniret: nam ſi ſtatuae meae
bracchium alienae ſtatuae addideris, non poſſe dici bracchium tuum eſſe: quia tota
ſtatua uno ſpiritu continetur. Tignum alienum aedibus iunctum nec uindica- 5
ri poteſt propter legem duodecim tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi,
niſi aduerſus eum qui ſciens alienum iunxit aedibus: ſed eſt actio antiqua de tigno
iuncto, quae in duplum ex lege duodecim tabularum deſcendit. Item ſi quis ex 6
alienis cementis in ſolo ſuo aedificauerit, domum quidem uindicare poterit, cemen-

ta autem

ta autem resoluta prior dominus uindicavit, etiam si post tempus usucapionis dissolutum sit aedificium postquam à bonae fidei emptore possessum sit: nec enim singula cementa usucapiuntur, si domus per temporis spatium nostra fiat.

XXIIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale IS QVI destinauit rem petere, animaduertere debet an aliquo interdicto posit nancisci possessionem: quia longè commodius est ipsum posidere et aduersarium ad onera petitoris compellere, quàm alio posidente petere.

XXV. VLPIANVS Libro septuagensimo ad Edictum IS QVI se optulit rei defensioni sine causa, cum non possideret nec dolo fecisset quo minus posideret, si actor ignoret, non est absoluendus, ut Marcellus ait. quae sententia uera est. sed hoc post litem contestatam. ceterum ante iudicium accepium non decipit actorem qui se negat posidere, cum uerè non posideret. nec uidetur se liti optulisse qui discesit.

XXVI. PAVLVS Libro secundo ad Plautium NAM SI actor scit, tunc is non ab alio sed à se decipitur: et ideo reus absoluitur.

XXVII. IDEM Libro uicensimo primo ad Edictum SI AVTEM cum à Titio petere uellem, aliquis dixerit se posidere, et ideo liti se optulit, et hoc ipsum in
1 te agenda testatione probauero: omnimodo condemnandus est. Posidere autem aliquis debet utique et litis contestatae tempore et quo res iudicatur. Quòd si litis contestationis tempore posedit, cum autem res iudicatur, sine dolo malo amisit possesionem, absoluendus est possessor. Item si litis contestatae tempore non possedit, quo autem iudicatur posidet, probanda est Proculi sententia ut omnimodo con-
2 demnetur. Ergo et fructuum nomine ex quo coepit posidere damnabitur. Si homo petitus dolo possessoris deterior factus sit, deinde sine culpa eius ex alia causa mortuus sit, aestimatio non fiet eius quod deteriorem eum fecerat: quia nihil interest petitoris. sed haec quantum ad in rem actionem. legis autem Aquiliae actio durat. Sed et is qui ante litem contestatam dolo desiit rem posidere, tenetur in rem actione. idque ex senatusconsulto colligi potest, quo cautum est, ut diximus, ut dolus praeteritus in hereditatis petitionem ueniat. cum enim in hereditatis petitione, quae et ipsa in rem est, dolus praeteritus fertur, non est absurdum per consequentias et in speciali in rem
3 actione dolum praeteritum deduci. Si per filium aut per seruum pater uel dominus posideat, et is sine culpa patris dominiue rei iudicandae tempore absit: uel tem-
4 pus dandum uel cauendum est de possesione restituenda. In rem petitam si possessor ante litem contestatam sumptus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseueret actor petere rem suam non redditis sumptibus. Idem est etiam si noxali iudicio seruum defendit, et damnatus praestitit pecuniam: aut in area quae fuit petitoris, per errorem insulam aedificauit: nisi tamen paratus sit petitor pati tollere eum aedificium. Quod et in area uxori donata per iudicem qui de dote cognoscit faciendum dixerunt. Sed si puerum meum cum posideres erudisses, non idem obseruandum Proculus existimat: quia neque carere seruo meo debeam, nec potest remedium idem adhiberi quod in area diximus.

XXVIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale FORTE quòd pictorem aut librarium docueris, dicitur non aliter officio iudicis aestimationem haberi posse,

XXVIIII. POMPONIVS Libro uicensimo primo ad Quintum Mucium NISI si uenalem eum habeas, et plus ex pretio eius consecuturus sis propter artificium:

XXX. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale AVT SI ante denuntiatum sit actori ut impensam solueret, et eo disimulante posita sit doli mali exceptio.

XXXI. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum CETERVM cum de fructibus serui petiti quaeritur, non tantùm pubertas eius spectanda est: quia

etiam impuberis aliquae operae esse possunt. Improbè tamen desiderabit petitor fru-
ctus aestimari qui ex artificio eius percipi potuerunt, quod artificium sumptibus posses-
soris didicit.

XXXII. MODESTINVS Libro octauo Differentiarum QVOD si ar
tificem feceris, post uicensimum quintum annum eius qui artificium consecutus est,
impensae factae poterunt pensari.

XXXIII. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum FRVCTVS
non modò percepti sed et qui percipi honestè potuerunt aestimandi sunt. et ideo si do
lo aut culpa possessoris res petita perierit, ueriorem putat Pomponius Trebatii opi-
nionem putantis eousque fructuum rationem habendam, quousque haberetur si non
perisset: id est ad rei iudicandae tempus. quod et Iuliano placet. Hac ratione si nu-
dae proprietatis dominus petierit, et inter moras usufructus amissus sit, ex eo tempo-
re quo ad proprietatem ususfructus reuersus est, ratio fructuum habetur.

XXXIIII. IVLIANVS Libro septimo Digestorum IDEM est et si per
alluBionem pars fundo accesserit.

XXXV. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum ET EX DIVER
SO, si petitor lite contestata usumfructum legauerit, ex eo tempore ex quo discessit à
proprietate fructuum rationem non habendam quidam rectè putant. Vbi autem 1
alienum fundum petit et iudex sententia declarauit meum esse, debet etiam de fructi-
bus possessorem condemnare: eodem enim errore et de fructibus condemnaturum.
non debere enim lucro possessoris cedere fructus, cum uictus sit. alioquin, ut Mauri-
cianus ait, nec rem arbitrabitur iudex mihi restitui. et quare habeat quod non esset ha
biturus possessor si statim possessionem restituisset? Petitor possessori de euictio- 2
ne cauere non cogitur rei nomine, cuius aestimationem accepit: sibi enim possessor im
putare debet qui non restituit rem. Eorum quoque quae sine interitu diuidi non 3
possunt, partem petere posse constat.

XXXVI. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale QVI PETI
torio iudicio utitur, ne frustra experiatur requirere debet an is cum quo instituat actio-
nem possessor sit, uel dolo desiit possidere. Qui in rem conuenitur, etiam culpae 1
nomine condemnatur. Culpae autem reus est possessor qui per insidiosa loca seruum
misit, si is periit: et qui seruum à se petitum in harena esse concessit et is mortuus sit:
sed et qui fugitiuum à se petitum non custodit, si is fugit: et qui nauem à se petitam ad-
uerso tempore nauigatum misit, si ea naufragio perempta est.

XXXVII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum IVLIA
NVS libro octauo digestorum scribit, Si in alienArea aedificassem, cuius bonae fidei
quidem emptor fui, uerùm eo tempore aedificaui quo iam sciebam alienam, uidea-
mus an nihil mihi exceptio prosit: nisi fortè quis dicat prodesse de damno sollicito.
Puto autem huic exceptionem non prodesse: nec enim debuit iam alienam certus ae-
dificium ponere. Sed hoc ei concedendum est, ut sine dispendio domini areae tollat
aedificium quod posuit.

XXXVIII. CELSVS Libro tertio Digestorum IN FVNDO alieno
quem imprudens emeras, aedificasti aut conseruisti: deinde euincitur: bonus iudex ua
riè ex personis causisque constituet. finge et dominum eadem facturum fuisse: red-
dat impensam, ut fundum recipiat usque eo dumtaxat quo pretiosior factus est. et si
plus pretio fundi accessit, solum quod impensum est. finge pauperem, qui si reddere
id cogatur, laribus, sepulchris auitis carendum habeat: sufficit tibi permitti tollere ex
his rebus quae possis: dum ita ne deterior sit fundus quàm si initio non foret aedifica-
tum. Constituimus uerò, ut si paratus est dominus tantum dare quantum habiturus
est possessor his rebus ablatis, fiat ei potestas. neque malitiis indulgendum est: si tecto
rium puta quod induxeris, picturásque corradere uelis, nihil laturus nisi ut officias.
Finge eam personam esse domini, quae receptum fundum mox uenditura sit: nisi red-

dit quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto tu condemnandus es.

XXXVIIII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum REDEMptores qui suis cementis aedificant, statim cementa faciunt eorum in quorum solo aedificant. Iulianus recte scribit libro duodecimo digestorum, mulierem quae intercedens fundum pignori dedit, quamuis à creditore distractum, posse in rem actione petere:

XL. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale QVIA nullum pignus creditor uendidisse uidetur.

XLI. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum SI QVIS hac lege emerit ut si alius meliorem condicionem attulerit recedatur ab emptione post allatam condicionem iam non potest in rem actione uti. Sed et si cui in diem addictus sit fundus, antequam adiectio sit facta uti in rem actione potest: postea non poterit.

1 Si seruus mihi uel filiusfamilias fundum uendidit et tradidit habens liberam peculii administrationem, in rem actione uti potero. Sed et si domini uoluntate domini rem tradat, idem erit dicendum: quemadmodum cum procurator uoluntate domini uendidit uel tradidit, in rem actionem mihi praestabit.

XLII. PAVLVS Libro uicensimo sexto ad Edictum SI IN rem actum sit, quamuis heres possessoris si non (possideat absoluatur, tamen si quid ex) persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem ueniet.

XLIII. IDEM Libro uicensimo septimo ad Edictum QVAE religiosis adhaerent, religiosa sunt. et idcirco nec lapides inaedificati postquam remoti sunt uindicari possunt. in factum autem actione petitori extra ordinem subuenitur: ut is qui hoc fecit, restituere eos compellatur. Sed si alieni sine uoluntate domini inaedificati fuerint, et nondum functo monumento in hoc detracti erunt ut alibi reponerentur, poterunt à domino uindicari. Quòd si in hoc detracti erunt ut reponerentur, similiter dominum eos repetere posse constat.

XLIIII. GAIVS Libro uicensimo nono ad Edictum prouinciale FRVCTVS pendentes pars fundi uidentur.

XLV. VLPIANVS Libro sexagensimo octauo ad Edictum SI HOMO sit qui post conuentionem restituitur, si quidem à bonae fidei possessore, puto cauendum esse de dolo solo debere: ceteros etiam de culpa sua. inter quos erit et bonae fidei possessor post litem contestatam.

XLVI. PAVLVS Libro decimo ad Sabinum EIVS rei quae per in rem actionem petita tanti aestimata est quanti in litem actor iurauerit, dominium statim ad possessorem pertinet: transegisse enim cum eo et decidisse uideor eo pretio quod ipse constituit.

XLVII. IDEM Libro septimodecimo ad Plautium HAEC SI res praesens sit. si absens, tunc cum possessionem eius possessor nanctus sit ex uoluntate actoris. et ideo non est alienum non aliter litem aestimari à iudice quàm si cauerit actor quod per se non fiat possessionem eius rei non traditu iri.

XLVIII. PAPINIANVS Libro secundo Responsorum SVMPTVS in praedium, quod alienum esse apparuit, à bona fide possessore facti neque ab eo qui praedium donauit neque à domino peti possunt: uerùm exceptione doli posita, per officium iudicis aequitatis ratione seruantur: scilicet si fructuum ante litem contestatam perceptorum summam excedant: etenim admissa compensatione superfluum sumptum meliore praedio facto dominus restituere cogitur.

XLVIIII. CELSVS Libro octauodecimo Digestorum SOLVM partem esse aedium existimo: nec alioquin subiacere uti mare nauibus. Meum est quod ex re mea superest, cuius uindicandi ius habeo.

L. CALLISTRATVS Libro secundo Edicti monitorii SI AGER ex emptionis causa ad aliquem pertineat, non rectè hac actione agi poterit antequam tra-

ditus sit ager, túncque possessio amissa sit. Sed heres de eo quod hereditati obuenerit rectè aget, etiam si possessionem eius adhuc non habuerit.

LI. POMPONIVS Libro sextodecimo ad Sabinum SI IN rem actum sit, et in heredem possessoris iudicium datum sit, culpa quoque et dolus malus heredis in hoc iudicium uenit.

LII. IVLIANVS Libro quinquagensimo quinto Digestorum CVM AVTEM fundi possessor ante litem contestatam dolo malo fundum possidere desiit, heredes eius in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt: sed in factum actio aduersus eos reddi debebit: per quam restituere cogantur quanto locupletes ex ea re facti fuerunt.

LIII. POMPONIVS Libro trigensimo primo ad Sabinum SI FVNDI possessor eum excoluisset seuissétue, et postea fundus euincatur, consita tollere non potest.

LIIII. VLPIANVS Libro sexto Opinionum INTER officium aduocationis et rei suae defensionem multum est. nec propterea quis, si postea cognouerit rem ad se pertinere, quòd alii eam uindicanti tunc ignorans suam esse adsistebat, dominium suum amisit.

LV. IVLIANVS Libro quinquagensimo quinto Digestorum SI POSSESSOR fundi ante iudicium acceptum duobus heredibus relictis decesserit, et ab altero ex his qui totum fundum possidebat, totus petitus fuerit, quin insolidum condemnari debeat dubitari non oportet.

LVI. IDEM Libro septuagensimo octauo Digestorum VINDICATIO non ut gregis ita et peculii recepta est: sed res singulas is cui legatum peculium est petet.

LVII. ALFENVS Libro sexto Digestorum IS A QVO fundus petitus erat, ab alio eiusdem fundi nomine conuentus est. quaerebatur, si alterutri eorum iussu iudicis fundum restituisset et postea secundum alterum petitorem res iudicaretur, quemadmodum non duplex damnum traheret. Respondi, uter prior iudex iudicaret, eum oportere ita fundum petitori restitui iubere, ut possessori caueret uel satisdaret, si alter fundum euicisset, eum praestare.

LVIII. PAVLVS Libro tertio Epitomarum Alfeni digestorum A QVO seruus petebatur et eiusdem serui nomine cum eo furti agebatur, quaerebat, si utroque iudicio condemnatus esset, quid se facere oporteret si prius seruus ab eo euictus esset. Respondit non oportere iudicem cogere ut eum traderet, nisi ei satisdatum esset, quòd pro eo homine iudicium accepisset, si quid ob eam rem datum esset, id rectè praestari. Sed si prius de furto iudicium factum esset et hominem noxae dedisset, deinde de ipso homine secundum petitorem iudicium factum esset, non debere ob eam rem iudicem quòd hominem non traderet litem aestimare: quoniam nihil eius culpa neque dolo contigisset quo minus hominem traderet.

LVIIII. IVLIANVS Libro sexto ex Minicio HABITATOR in aliena aedificia fenestras et ostia imposuit: eadem post annum dominus aedificiorum dempsit. quaero, is qui imposuerat, possét ne ea uindicare. Respondit, posse: nam quae alienis aedificiis conexa essent, ea quamdiu iuncta manerent, eorundem aedificiorum esse: simul atque inde dempta essent, continuò in pristinam causam reuerti.

LX. POMPONIVS Libro uicensimo nono ad Sabinum QVOD infans uel furiosus possessor perdidit uel corrupit, impunitum est.

LXI. IVLIANVS Libro sexto ex Minicio MINICIVS interrogatus, si quis nauem suam aliena materia refecisset, num nihilo minus eiusdem nauis maneret. respondit manere. sed si in aedificanda ea idem fecisset, non posse. Iulianus notat: nam proprietas totius nauis carinae causam sequitur.

LXII. PAPINIANVS Libro sexto Quaestionum SI NAVIS à malae

fidei possessore petatur, et fructus aestimandi sunt: ut in taberna et area quae locari solent. Quod non est ei contrarium quòd de pecunia deposita quam heres non attingit usuras praestare non cogitur. nam etsi maximè nectura sicut usura non natura peruenit, sed iure percipitur, tamen ideo nectura desiderari potest, quoniam periculum nanis possessor petitori praestare non debet, cum pecunia periculo dantis faeneretur.

Generaliter autem, cum de fructibus aestimandis quaeritur, constat animaduerti debere, non an malae fidei possessor fruiturus sit, sed an petitor frui potuerit si ei possidere licuisset: quam sententiam Iulianus quoque probat.

LXIII. IDEM Libro duodecimo Quaestionum SI CULPA non fraude quis possessionem amiserit, quoniam pati debet aestimationem, audiendus erit à iudice, si desideret ut aduersarius actione sua cedat. cum tamen praetor auxilium quandoque laturus sit quolibet alio possidente, nulla captione adficietur. Ipso quoque qui litis aestimationem perceperit possidente, debet adiuuari. nec facilè audiendus erit ille si uelit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati recepit, restituere.

LXIIII. IDEM Libro uicensimo Quaestionum CUM IN rem agitur, eorum quoque nomine quae usui non fructui sunt, restitui fructus certum est.

LXV. IDEM Libro secundo Responsorum EMPTOR praedium quod à non domino emit, exceptione doli posita, non aliter restituere domino cogetur quàm si pecuniam creditori eius solutam qui pignori datum praedium habuit, usurarúmque medii temporis superfluum reciperauerit: scilicet si minus in fructibus ante litem perceptis fuit. nam eos usuris nobis dumtaxat compensari sumptuum in praedium factorum exemplo aequum est. Ancillam quae non in dotem data sed in peculium filiae concessa est, peculio filiae non legato mancipium hereditarium esse conuenit. Si tamen pater dotis ac peculii contemplatione filiam exheredauit, et ea ratione reddita nihil ei testamento reliquit, aut eo minus legauit: filiam defensio tuebitur uoluntatis.

LXVI. PAULUS Libro secundo Quaestionum NON IDEO minus rectè quid nostrum esse uindicabimus, quòd abire à nobis dominium speratur si condicio legati uel libertatis extiterit.

LXVII. SCAEVOLA Libro primo Responsorum A TUTORE pupilli domum mercatus ad eius refectionem fabrum induxit: is pecuniam inuenit. quaeritur ad quem pertineat. Respondi, si non thensauri fuerunt, sed pecunia fortè perdita uel per errorem ab eo ad quem pertinebat non ablata: nihilo minus eius eam esse cuius fuerat.

LXVIII. VLPIANUS Libro quinquagensimo primo ad Edictum

QUI RESTItuere iussus iudici non paret contendens non posse restituere, si quidem habeat rem, manu militari officio iudicis ab eo possessio transfertur, et fructuum dumtaxat omnisque causae nomine condemnatio fit. Si uerò non potest restituere, si quidem dolo fecit quo minus possit, is quantum aduersarius in litem sine ulla taxatione in infinitum iurauerit damnandus est. Si uerò nec potest restituere nec dolo fecit quo minus possit, non pluris quàm quanti res est id est quanti aduersarii interfuit condemnandus est. Haec sententia generalis est: et ad omnia siue interdicta siue actiones in rem siue in personam sunt, ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur, locum habet.

LXVIIII. PAULUS Libro tertiodecimo ad Sabinum IS QUI dolo fecit quo minus possideret, hoc quoque nomine punitur quòd actor cauere ei non debet actiones quas eius rei nomine habeat se ei praestaturum.

LXX. POMPONIUS Libro uicensimo nono ad Sabinum NEC QUASI Publicianam quidem actionem ei dandam placuit: ne in potestate cuiusque sit, per rapinam ab inuito domino rem iusto pretio comparare.

LXXI. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Sabinum QVOD si possessor quidem dolo fecit, actor uero iurare non uult, sed quanti res sit aduersarium condemnari maluit, mos ei gerendus est.

LXXII. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum SI A Titio fundum emeris Sempronii, et tibi traditus sit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit, et eundem alii uendiderit et tradiderit, aequius est ut tu potior sis. Nam et si ipse uenditor eam rem à te peteret, exceptione eum summoueres. Sed et si ipse possideret et tu peteres, aduersus exceptionem dominii replicatione utereris.

LXXIII. IDEM Libro septimodecimo ad Edictum IN speciali actione non cogitur possessor dicere pro qua parte eius sit: hoc enim petitoris munus est non possessoris. quod et in Publiciana obseruatur. Superficiario,

LXXIIII. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum ID EST qui in alieno solo superficiem ita habet ut certam pensionem praestet,

LXXV. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum PRAETOR causa cognita in rem actionem pollicetur.

LXXVI. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale QVAE de tota re uindicanda dicta sunt, eadem et de parte intellegenda sunt. officióque iudicis continetur pro modo partis ea quoque restitui iubere, quae simul cum ipsa parte restitui debent. Incertae partis uindicatio datur si iusta causa interueniat. Iustá autem causa esse potest si forte legi Falcidiae locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis quae uix apud iudicem examinatur: iustam enim habet ignorantiam legatarius cui homo legatus est, quotam partem uindicare debeat. itaque talis dabitur actio. eadem et de ceteris rebus intellegemus.

LXXVII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum QVAEDAM mulier fundum ita non marito donauit per epistulam, et eundem fundum ab eo conduxit, posse defendi in rem ei competere, quasi per ipsam adquisierit possessionem ueluti per colonam. Proponebatur quod etiam in eo agro qui donabatur fuisset, cum epistula emitteretur: quae res sufficiebat ad traditam possessionem, licet conductio non interuenisset.

LXXVIII. LABEO Libro quarto Pithanon à Paulo epitomatorum SI EIVS fundi quem alienum possideres fructum non coëgisti, nihil eius fundi fructuum nomine te dare oportet. Paulus: immò quaeritur, huius fructus idcirco factus est, quòd is eum suo nomine perceperit. Perceptionem fructus accipere debemus, non si perfecti collecti, sed etiam coepti ita percipi ut terra continere se fructus desierint: ueluti si oliuae, uuae lectae, nondum autem uinum, oleum ab aliquo factum sit, statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

LXXVIIII. IDEM Libro sexto Pithanon à Paulo epitomatorum SI HOMINEM à me petieris, et is post litem contestatam mortuus sit, fructus quoad is uixerit aestimari oportet. Paulus: ita id uerum esse puto, si non prius is homo in eam ualetudinem inciderit, propter quam operae eius inutiles factae sunt: nam ne si uixisset quidem in ea ualetudine, fructus eius temporis nomine aestimari conueniret.

LXXX. FVRIVS ANTHIANVS Libro primo ad Edictum IN REM actionem pati non compellimur: quia licet alicui dicere se non possidere. ita ut si possit aduersarius conuincere rem ab aduersario possideri, transferat ad se possessionem per iudicem, licet suam esse non adprobauerit.

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE TIT. II.

VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum

AIT praetor, SI QVIS ID QVOD TRADITVR EX IVSTA CAVSA NON A DOMINO, ET NONDVM VSVCAPTVM PETET, IVDICIVM DABO. Meritò praetor ait NONDVM VSVCAPTVM, nam si usucaptum est, habet ciuilem actionem nec desiderat honorariam. Sed cur traditionis dumtaxat et usucapionis fecit mentionem, cum satis multae sunt iuris partes quibus dominium quis nancisceretur? utputa legatum,

II. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum VEL MORTIS causa donationes factae: nam amissa possessione competit Publiciana, quia ad exemplum legatorum capiuntur.

III. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum SVNT ET aliae pleraeque. Ait praetor, EX IVSTA CAVSA PETET. qui igitur iustam causam traditionis habet, utitur Publiciana. Et non solùm emptori bonae fidei competit Publiciana, sed et aliis: utputa ei cui dotis nomine tradita res est, necdum usucapta: est enim iustissima causa siue aestimata res in dotem data sit, siue non. Item si res ex causa iudicati sit tradita,

IIII. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum VEL SOLVendi causa,

V. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum VEL EX causa noxae deditionis, siue uera causa sit siue falsa.

VI. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum ITEM si seruum ex causa noxali quia non defendebatur, iussu praetoris duxero et amisero possessionem, competit mihi Publiciana.

VII. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum SED ET si res ad-
1 iudicata sit, Publiciana actio competit. Si lis fuerit aestimata, similis est uenditioni. et ait Iulianus libro uicensimo secundo digestorum, si optulit reus aestimationem litis, Publicianam competere. Marcellus libro septimodecimo digestorum scribit, eum qui à furioso ignorans eum furere emit, posse usucapere. ergo et Publicianam habebit. Sed et si quis ex lucratiuis causis rem accepit, habet Publicianam: quae etiam aduersus donatorem competit. est enim iustus possessor et petitor qui liberalitatem accepit. Si à minore quis emerit ignorans eum minorem esse, habet Publicianam.
2 Sed et si permutatio facta sit, eadem actio competit. Publiciana actio ad instar
3 proprietatis non ad instar possessionis respicit. Si petenti mihi rem iusiurandum detuleris, egóque iurauero rem meam esse, competit Publiciana mihi, sed aduersus te dumtaxat: ei enim soli nocere debet iusiurandum qui detulit. Sed si possessori delatum erit iusiurandum et iurauerit rem petitoris non esse, aduersus eum solum peten-
4 tem exceptione utetur, non ut et habeat actionem. In Publiciana actione omnia eadem erunt quae et in rei uindicatione diximus. Haec actio et heredi, et in honora-
5 riis successoribus competit. Si ego non emero sed seruus meus, habebo Publicianam. Idem est et si procurator meus uel tutor uel curator uel quis alius negotium
6 meum gerens emerit. Praetor ait, QVI BONA FIDE EMIT. Non igitur omnis emptio proderit, sed ea quae bonam fidem habet. proinde hoc sufficit, me bonae fidei emptorem fuisse, quamuis non à domino emerim, licet ille callido consilio
7 uendiderit: neque enim dolus uenditoris mihi nocebit. In hac actione non oberit mihi si successor sum, et dolo feci, cum is in cuius locum successi, bona fide emisset. nec proderit si dolo careo, cum emptor cui successi, dolo fecisset. Sedenim si seruus

meus emit, dolus eius erit spectandus non meus: uel contra. Publiciana tempus 1
emptionis continet. et ideo neque quod ante emptionem neque quod postea dolo malo factum est, in hac actione deduci Pomponio uidetur. Bonam autem fidem solius emptoris contiuet. Vt igitur Publiciana competat, haec debent concurrere: ut et bona fide quis emerit, et ei res empta eo nomine sit tradita. Ceterum ante traditionem, quamuis bonae fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit. Iulia- 2
nus libro septimo digestorum scripsit, traditionem rei emptae oportere bona fide fieri. ideóque si sciens alienam possessionem adprehendit, Publiciana eum experiri non posse: quia usucapere non poterit. Nec quisquam putet hoc nos existimare, sufficere initio traditionis ignorasse rem alienam, uti quis possit Publiciana experiri: sed oportere et tunc bona fide emptorem esse.

VIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale DE PRETIO uerò soluto nihil exprimitur. unde potest coniectura capi, quasi nec sententia praetoris ea sit, ut requiratur an solutum sit pretium.

VIIII. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum SIVE autem emptori res tradita est siue heredi emptoris, Publiciana competit actio. Si quis 1
rem apud se depositam uel sibi commodatam emerit uel pignori sibi datam, pro tradita erit accipienda, si post emptionem apud eum remansit. Sed et si praecessit traditio emptionem, idem erit dicendum. Item si hereditatem emero, et traditam mihi rem hereditariam petere uelim, Neratius esse scribit Publicianam. Si duobus quis se- 2
paratim uendiderit bona fide ementibus, uideamus quis magis Publiciana uti possit: utrum is cui priori res tradita est, an is qui tantùm emit. Et Iulianus libro septimo digestorum scripsit, ut si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit cui priori res tradita est. quòd si à diuersis non dominis, melior causa sit possidentis quàm petentis. quae sententia uera est. Haec actio in his quae usucapi non possunt, puta furtiuis 3
uel in seruo fugitiuo, locum non habet. Si seruus hereditarius ante aditam here- 4
ditatem aliquam rem emerit, et traditam sibi possessionem amiserit, rectè heres Publiciana utitur, quasi ipse possedisset. Municipes quoque quorum seruo res tradita est, in eadem erunt condicione:

X. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum SIVE peculiari nomine seruus emerit siue non.

XI. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum SI EGO emi et mea uoluntate alii res sit tradita, Imperator Seuerus rescripsit, Publicianam illi dandam.

Si de usufructu agatur tradito, Publiciana datur. Itémque seruitutibus urbanorum 1
praediorum per traditionem constitutis uel per patientiam: fortè si per domum quis suam passus est aquaeductum transduci. item rusticorum: nam et hic traditionem et patientiam tuendam constat. Partus ancillae furtiuae qui apud bonae fidei em- 2
ptorem conceptus est, per hanc actionem petendus est, etiam si ab eo qui emit possessus non est. Sed heres furis hanc actionem non habet: quia uitiorum defuncti successor est. Interdum tamen, licet furtiua mater distracta non sit sed donata ignoranti mihi, et apud me conceperit et pepererit, competit mihi in partu Publiciana ut Iulianus ait: si modò eo tempore quo experiar furtiuam matrem ignorem. Idem Iulia- 3
nus generaliter dicit, ex qua causa matrem usucapere possem si furtiua non esset, ex ea causa partum me usucapere si furtiuam esse matrem ignorabam. Ex omnibus igitur casibus Publicianam habebo. Idem est et si ex partu partus est, et si non natus sed post mortem matris exsecto uentre eius extractus est, ut et Pomponius libro quadragensimo scripsit. Idem ait, aedibus emptis, si fuerint dirutae, ea quae aedificio 4
accesserunt huiusmodi actione petenda. Quod tamen per alluuionem fundo accessit, simile fit ei cui accedit. et ideo si ipse fundus Publiciana peti non potest, non hoc petetur. si autem potest, et ad partem, quae per alluuionem accessit. et ita Pomponius scribit. Idem adiicit, et si statuae emptae partes recisae petantur, similem actionem profi-

cere. Idem scribit, si aream emero et insulam in ea aedificauero, rectè me Publiciana usurum. Item inquit si insulam emi et ad aream ea peruenit, aequè potero uti Publiciana.

XII. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum CVM SPONSVS sponsae seruum donasset, eumque in dotem accepisset ante usucapionem, rescriptum est à Diuo Pio, diuortio facto restituendum esse seruum: nam ualuisse donationem inter sponsum et sponsam. dabitur ergo et possidenti exceptio, et amissa possessione
1 Publiciana: siue extraneus siue donator possideat. Is cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiam si non fuerit nanctus possessionem uti potest Publiciana. In uectigalibus et in aliis praediis quae usucapi non possunt, Publiciana competit, si fortè bona fide mihi tradita sunt. Idem est et si superficiariam insulam à non domino bona fide
2 emero. Si res talis sit ut eam lex aut constitutio alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit: quia his casibus neminem praetor tuetur, ne contra leges faciat.
3 Publiciana actione etiam de infante seruo nondum anniculo uti possumus. Si pro parte quis rem petere uult, Publiciana actione uti potest. Sed etiam is qui momento possedit, rectè hac actione experiretur.

XIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale QVAECVMque sunt iustae causae adquirendarum rerum, si ex his causis nancti res amiserimus, dabi-
1 tur nobis earum rerum persequendarum gratia haec actio. Interdum quibusdam nec ex iustis possessionibus competit Publicianum iudicium. namque pigneraticiae et precariae possessiones iustae sunt, sed ex his non solet competere tale iudicium: illa scilicet ratione, quia neque creditor neque is qui precario rogauit, eo animo nanciscitur
2 possessionem ut credat se dominum esse. Qui à pupillo emit, probare debet tutore auctore, lege non prohibente, se emisse. Sed et si deceptus falso tutore auctore emerit, bona fide emisse uidetur.

XIIII. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum PAPINIANVS libro sexto quaestionum scribit, si quis prohibuit uel denuntiauit ex causa uenditionis tradi rem quae ipsius uoluntate à procuratore fuerat distracta, et is nihilo minus tradiderit: emptorem tuebitur praetor, siue possideat siue petat rem. Sed quod iudicio empti procurator emptori praestiterit, contrario iudicio mandati consequetur. potest enim fieri ut emptori res auferatur ab eo qui uenire mandauit, quia per ignorantiam non est usus exceptione quam debuit opponere: ueluti SI NON AVCTOR MEVS EX VOLVNTATE TVA VENDIDIT.

XV. POMPONIVS Libro tertio ad sabinum SI SERVVS meus cum in fuga sit, rem à non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditae per eum nanctus non sim.

XVI. PAPINIANI Libro decimo Quaestionum Paulus notat EXCEPTIO iusti dominii Publicianae obiicienda est.

XVII. NERATIVS Libro tertio Membranarum PVBLICiana actio non ideo comparata est ut res domino auferatur: eiúsque rei argumentum est primò aequitas, deinde exceptio SI EA RES POSSESSORIS NON SIT. sed ut is qui bona fide emit, possessionémque eius ex ea causa nanctus est, potius rem habeat.

SI AGER VECTIGALIS ID EST EMPHYTEVTICARIVS PETATVR TIT. III.

PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum

AGRI CIvitatium alii uectigales uocantur, alii non. Vectigales uocantur qui in perpetuum locantur: id est hac lege ut tamdiu pro his uectigal pendatur, quamdiu neque ipsis qui conduxerint, neque his qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat. Non uectigales sunt qui ita colendi dantur ut priuatim agros nostros colendos dare solemus. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt à municipibus, quamuis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem aduersus quemuis possessorem: sed et aduersus ipsos municipes:

II. VLPIANVS Libro septimodecimo ad sabinum ITA TAMEN si uectigal soluant.

III. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum IDEM est et si ad tempus habuerint conductum, nec tempus conductionis finitum sit.

LIBER SEPTIMVS

DE VSVFRVCTV ET QVEM ADMODVM QVIS VTATVR FRVATVR

PAVLVS Libro tertio ad Vitellium

VSVSFRVCTVS EST IVS ALIENIS REBVS VTENDI fruendi salua rerum substantia.

II CELSVS Libro octauodecimo Digestorum EST ENIM usus fructus ius in corpore, quo sublato et ipsum tolli necesse est.

III GAIVS Libro secundo Rerum cottidianarum uel aureorum OMNIVM praediorum iure legati potest constitui ususfructus, ut heres iubeatur dare alicui usumfructum. Dare autem intellegitur, si induxerit in fundum legatarium, eúmue patiatur utifrui. Et sine testamento autem si quis uelit usumfructum constituere, pactionibus et stipulationi-
1 bus id efficere potest. Constitit autem ususfructus non tantùm in fundo et aedi-
2 bus, uerumetiam in seruis et iumentis ceterísque rebus. Ne tamen in uniuersum inutiles essent proprietates semper abscedente usufructu, placuit certis modis extingui usumfructum, et (ad) proprietatem reuerti. Quibus autem modis ususfructus et constitit et finitur, isdem modis etiam nudus usus solet et constitui et finiri.

IIII. PAVLVS Libro secundo ad Edictum VSVSFructus in multis casibus pars dominii est. et exstat quòd uel praesens uel ex die dari potest.

V. PAPINIANVS Libro septimo Quaestionum VSVSFructus et ab initio pro parte indiuisa uel diuisa constitui, et legitimo tempore similiter amitti, eadémque ratione per legem Falcidiam minui potest. Reo quoque promittendi defuncto in partes hereditarias ususfructus obligatio diuiditur. et si ex communi praedio debeatur, uno ex sociis defendente, pro parte defendentis fiet restitutio.

·VI. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale VSVSFRVctus pluribus modis constituitur: ut ecce, si legatus fuerit. Sed et proprietas deducto usu-
1 fructu legari potest, ut apud heredem maneat ususfructus. Constituitur adhuc ususfructus et in iudicio familiae herciscundae, et communi diuidundo, si iudex alii proprietatem adiudicauerit alii usumfructum. Adquiritur autem nobis ususfructus non solùm per nosmetipsos, sed etiam per eas quoque personas quas iurE nostro subiectas habemus. Nihil autem uetat seruo meo herede instituto, legari proprietatem deducto usufructu.

VII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum VSVFRVCTV legato omnis fructus rei ad fructuarium pertinet. Et aut rei soli aut rei mobilis ususfructus legatur. Rei soli, utputa aedium usufructu legato, quicumque reditus est ad usufructuarium pertinet: quaéque obuentiones sunt ex aedificiis ex areis et ceteris quaecumque aedium sunt. Vnde etiam mitti eum in possessionem uicinarum aedium causa damni infecti placuit: et iure dominii possessurum eas aedes, si perseueretur non caueri: nec quicquam amittere finito usufructu. Hac ratione Labeo scribit, nec aedificium licere domino te inuito altius tollere: sicut nec areae usufructu legato potest in
1 area aedificium poni. quam sententiam puto ueram. Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoque eum aedes per arbitrum cogi Celsus scribit. Celsus libro octauodecimo digestorum: hactenus tamen, ut sarta tecta habeat.

ſi qua tamen uetuſtate corruiſſent, neutrum cogi reficere. ſed ſi heres refecerit, paſſu-
rum fructuarium uti. Vnde Celſus de modo ſarta tecta habendi quaerit, ſi quae uetu-
ſtate corruerunt reficere non cogitur. modica igitur refectio ad eum † pertineat, quo- †pertinet
niam et alia onera adgnoſcit uſufructu legato: utputa ſtipendium uel tributum uel ſa-
larium uel alimenta ab ea re relicta. et ita Marcellus libro tertiodecimo ſcribit. Caſ 2
ſius quoque ſcribit libro octauo iuris ciuilis fructuarium per arbitrum cogi reficere,
quemadmodum adſerere cogitur arbores. et Ariſto notat haec uera eſſe. Neratius
autem libro quarto membranarum ait, non poſſe fructuarium prohiberi quo minus re
ficiat: quia nec arare prohiberi poteſt aut colere. nec ſolùm neceſſarias refectiones fa
cturum, ſed etiam uoluptatis cauſa, ut tectoria et pauimenta et ſimilia facere. neque au
tem ampliare, nec utile detrahere poſſe,

VIII. IDEM Libro quadrageſimo ad Edictum QVAMVIS melius
repoſiturus ſit. quae ſententia uera eſt.

VIIII. IDEM Libro ſeptimodecimo ad Sabinum ITEM SI fundi
uſusfructus ſit legatus, quidquid in fundo naſcitur, quidquid inde percipi poteſt, ipſius
fructus eſt: ſic tamen ut boni uiri arbitratu fruatur. Nam et Celſus libro octauodeci-
mo digeſtorum ſcribit, cogi eum poſſe rectè colere. Et ſi apes in eo fundo ſint, ea- 1
rum quoque uſusfructus ad eum pertinet. Sed ſi lapidicinas habeat, et lapidem 2
caedere uelit, uel cretifodinas habeat uel harenas, omnibus his uſurum Sabinus ait,
quaſi bonum patremfamilias. quam ſententiam puto ueram. Sed ſi haec metalla poſt
uſumfructum legatum ſint inuenta, cum totius agri relinquatur uſusfructus non par-
tium, contineantur legato. Huic uicinus tractatus eſt qui ſolet in eo quod acceſ- 3
ſit tractari. et placuit alluuionis quoque uſumfructum ad fructuarium pertinere. Sed
ſi inſula iuxta fundum in flumine nata ſit, eius uſumfructum ad fructuarium non per-
tinere Pegaſus ſcribit, licet proprietati accedat: eſſe enim ueluti proprium fundum,
cuius uſusfructus ad te non pertineat. quae ſententia non eſt ſine ratione. Nam ubi
latitet incrementum, et uſusfructus augetur: ubi autem apparet ſeparatum, fructuario
non accedit. Aucupiorum quoque et uenationum reditum Caſsius ait libro octa 4
uo iuris ciuilis ad fructuarium pertinere. ergo et piſcationum. Seminarii autem 5
fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamen ut et uendere ei et ſeminare liceat.
debet tamen conſerendi agri cauſa ſeminarium paratum ſemper renouare, quaſi inſtru
mentum agri: ut finito uſufructu domino reſtituatur. Inſtrumenti autem fructum 6
habere debet: uendendi tamen facultatem non habet. Nam et ſi fundi uſusfructus fue
rit legatus, et ſit ager unde palo in fundum cuius uſusfructus legatus eſt ſolebat paterfa
milias uti, uel ſalice uel harundine, puto fructuarium hactenus uti poſſe, ne ex eo uen-
dat: niſi fortè ſalicti ei uel ſiluae palaris uel arundineti uſusfructus ſit legatus. tunc
enim et uendere poteſt. Nam et Trebatius ſcribit, ſiluam caeduam et arundinetum
poſſe fructuarium caedere ſicut paterfamilias caedebat: et uendere, licet paterfamilias
non ſolebat uendere, ſed ipſe uti. ad modum enim referendum eſt non ad qualitatem
utendi.

X. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum EX SILVA caedua pe-
damenta et ramos ex arbore uſufructuarium ſumpturum. ex non caedua in uineam
ſumpturum, dum ne fundum deteriorem faciat.

XI. PAVLVS Libro ſecundo Epitomatorum Alfeni digeſtorum SED
SI grandes arbores eſſent, non poſſe eas caedere.

XII. VLPIANVS Libro ſeptimodecimo ad Sabinum ARBORIBVS
euolſis uel ui uentorum deiectis, uſque ad uſum ſuum et uillae poſſe uſufructuarium fer
re Labeo ait: nec materia eum pro ligno uſurum ſi habeat unde utatur ligno. quam ſen
tentiam puto ueram. alioquin et ſi totus ager ſit hunc caſum paſſus, omnes arbores au-
ferret fructuarius. materiam tamen ipſum ſuccidere, quantum ad uillae refectionem,
putat poſſe: quemadmodum calcem inquit coquere uel harenam fodere aliúdue quid
aedificio

1 aedificio necessarium sumere. Nauis usufructu legato nauigandum mittendam
puto,licet naufragii periculum immineat : nauis etenim ad hoc paratur ut nauiget.
2 Vsufructuarius uel ipse frui ea re, uel alii fruendam concedere uel locare uel uen-
dere potest : nam et qui locat utitur, et qui uendit utitur. sed et si alii precario conce-
dat uel donet,puto eum uti : atque ideo retineri usumfructum. et hoc Cassius et Pega
sus rèsponderunt, et Pomponius libro quinto ex Sabino probat. Non solum autem si
ego locauero, retineo usumfructum, sed et si alius negotium meum gerens locauerit
usumfructum, Iulianus libro trigensimo quinto scripsit retinere me usumfructum.
Quid tamen si non locauero,sed absente et ignorante me negotium meum gerens uta-
tur quis et fruatur? nihilo minus retineo usumfructum.quod et Pomponius libro quin
3 to probat per hoc quòd negotiorum gestorum actionem adquisiui. De illo Pom
ponius dubitat, si fugitiuus in quo meVsusfructus est, stipuletur aliquid ex re mea,
uel per traditionem accipiat, an per hoc ipsum quasi utar retineam usumfructum.ma-
gisque admittit retinere. nam saepe etiam si praesentibus seruis non utamur, tamen
usumfructum retinemus : utputa aegrotanti seruo uel infanti cuius operae nullae sunt
uel defectae senectutis homini.nam et si agrum aremus,licet tam sterilis sit ut nullus fru
ctus nascatur,retinemus usumfructum.Iulianus tamen libro trigensimo quinto digesto
rum scribit,etiam si non stipuletur quid seruus fugitiuus,retineri tamen usumfructum.
nam qua ratione inquit retinetur à proprietario possessio etiam si in fuga seruus sit,pari
4 ratione etiam usus fructus retinetur. Idem tractat, quid si quis possessionem eius
nanctus sit,an quemadmodum à proprietario possideri desinit, ita etiam usus fructus
amittatur.Et primò quidem ait,posse dici amitti usumfructum : sed licet amittatur, ta-
men dicendum, quod intra constitutum tempus ex re fructuarii stipulatus est,fructua-
rio adquiri potest. Per quod colligi, posse dici ne quidem si possideatur ab alio amitti
usumfructum, si modò mihi aliquid stipuletur.paruíque referre,ab herede possideatur
uel ab alio cui hereditas uendita sit uel cui proprietas legata sit,an à praedone:sufficere
enim ad retinendum usumfructum, esse affectum retinere uolentis, et seruum nomine
5 fructuarii aliquid facere. quae sententia habet rationem. Iulianus libro trigensimo
quinto digestorum tractat,si fur decerpserit uel desecuerit fructus maturos pendentes,
cui condictione teneatur, domino fundi an fructuario. et putat, quoniam fructus non
† separentur fiunt fructuarii nisi ab eo percipiantur,licet ab alio terra † separantur, magis proprieta
rio condictionem competere:fructuario autem furti actionem,quoniam interfuit eius
fructus non esse ablatos. Marcellus autem mouetur eo quòd si postea fructus istos na-
ctus fuerit fructuarius,fortassis fiant eius.nam si fiunt, qua ratione hoc euenit, nisi ea ut
interim fierent proprietarii?mox adprehensi fructuarii efficientur:exemplo rei sub con
dicione legatae, quae interim heredis est : existente autem condicione ad legatarium
transit : uerum est enim condictionem competere proprietario. Cum autem in pen-
denti est dominium,ut ipse Iulianus ait in fetu qui summittitur,et in eo quod seruus fru
ctuarius per traditionem accepit nondum quidem pretio soluto,sed tamen ab eo satis-
facto, dicendum est condictionem pendere,magisque in pendenti esse dominium.

XIII. IDEM Libro octauodecimo ad Sabinum SI CVIVS rei usus-
fructus legatus erit,dominus potest in ea re satisdationem desiderare, ut officio iudicis
hoc fiat : nam sicuti debet fructuarius utifrui, ita et proprietatis dominus securus esse
debet de proprietate. Haec autem ad omnem usumfructum pertinere Iulianus libro
trigensimo octauo digestorum probat. Si usus fructus legatus sit, non prius dandam
actionem usufructuario quàm satisdederit se boni uiri arbitratu usurumfruiturum.
sed et si plures sint à quibus usus fructus relictus est, singulis satisdari oportet.
1 Cum igitur de usufructu agitur,non solum quod factum est arbitratur, sed etiam in fu-
2 turum quemadmodum utifrui debet. De praeteritis autem damnis fructuarius
etiam lege Aquilia tenetur, et interdicto quod ui aut clam, ut Iulianus ait.nam fructua-
rium quoque teneri his actionibus, necnon furti, certum est : sicut quemlibet alium
qui in aliena re tale quid commiserit. Denique consultus, quo bonum fuit actio-

nem polliceri praetorem, cum competat legis Aquiliae actio, reſpondit, quia ſunt ca-
ſus quibus ceſſat Aquiliae actio, ideo iudicem dari ut eius arbitratu utatur. nam qui
agrum non proſcindit,qui uites non ſubſerit, item aquarum ductus corrumpi patitur,
lege Aquilia non tenetur.Eadem et in uſuario dicenda ſunt. Sed ſi inter duos fru 3
ctuarios ſit controuerſia,Iulianus libro trigenſimo octauo digeſtorum ſcribit,aequiſsi-
mum eſſe quaſi communi diuidundo iudicium dari : uel ſtipulatione inter ſe eos caue-
re, qualiter fruantur. Cur enim inquid Iulianus, ad arma et rixam procedere patiatur
praetor quos poteſt iuriſdictione ſua componere? quam ſententiam Celſus quoque li-
bro uicenſimo digeſtorum probat, et ego puto ueram. Fructuarius cauſam pro- 4
prietatis deteriorem facere non debet : meliorem facere poteſt. Et aut fundi eſt uſuſ-
fructus legatus, et non debet neque arbores frugiferas excidere neque uillam dirue-
re nec quicquam facere in perniciem proprietatis. Et ſi forte uoluptate fuit praedium
uirdiaria uel geſtationes uel deambulationes arboribus infructuoſis opacas atque a-
moenas habens, non debebit deiicere, ut forte hortos olitorios faciat uel aliud quid
quod ad reditum ſpectat. Inde eſt quaeſitum, an lapidicinas uel cretifodinas uel 5
harenifodinas ipſe inſtituere poſsit. Et ego puto etiam ipſum inſtituere poſſe, ſi non
agri partem neceſſariam huic rei occupaturus eſt. Proinde uenas quoque lapidicina-
rum, et huiuſmodi metallorum inquirere poterit. ergo et auri et argenti et ſulpuris et
aeris et ferri et ceterorum fodinas uel quas paterfamilias inſtituit exercere poterit, uel
ipſe inſtituere, ſi nihil agriculturae nocebit. Et ſi forte in hoc quod inſtituit, plus redi-
tus ſit quàm in uineis uel arbuſtis uel oliuetis quae fuerunt, forſitan etiam haec deiice-
re poterit : ſiquidem ei permittitur meliorare proprietatem. Si tamen quae inſti 6
tuit uſufructuarius,aut caelum corrumpant agri aut magnum apparatum ſint deſidera-
tura opificum forte uel legulorum,quae non poteſt ſuſtinere proprietarius,non uidebi
tur uiri boni arbitratu frui. ſed nec aedificium quidem poſiturum in fundo, niſi quod
ad fructum percipiendum neceſſarium ſit. Sed ſi aedium uſusfructus legatus ſit, 7
Nerua filius et lumina immittere eum poſſe ait. ſed et colores et picturas et marmora
poterit et ſigilla et ſi quid ad domus ornatum. Sed neque diaetas transformare uel con
iungere aut ſeparare ei permittetur : uel aditus poſticaſue uertere, uel refugia aperire,
uel atrium mutare,uel uirdiaria ad alium modum conuertere : excolere enim quod in-
uenit poteſt qualitate aedium non immutata. Item Nerua eum cui aedium uſusfru-
ctus legatus ſit,altius tollere non poſſe, quamuis lumina non obſcurentur : quia tectum
magis turbatur. quod Labeo etiam in proprietatis domino ſcribit. idem Nerua nec
obſtruere eum poſſe. Item ſi domus uſusfructus legatus ſit, meritoria illic facere 8
fructuarius non debet : nec per cenacula diuidere domum. atquin locare poteſt : ſed
oportebit quaſi domum locare:nec balineum ibi faciendum eſt.Quod autem dicit me
ritoria non facturum, ita accipe, quae uolgo deuerſoria uel fullonica appellant. Ego
quidem et ſi balineum ſit in domo uſibus dominicis ſolitum uacare in intima parte do
mus, uel inter diaetas amoenas, non recte nec ex boni uiri arbitratu facturum, ſi id lo
care coeperit ut publice lauet : non magis quàm ſi domum ad ſtationem iumentorum
locauerit : aut ſi ſtabulum quod erat domus iumentis et carruchis uacans, piſtrino lo-
cauerit.

XIIII. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum LICET multo minus ex ea
re fructum percipiat.

XV. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Sabinum / SED SI quid inae
dificauerit, poſtea eum neque tollere hoc neque refigere poſſe. refixa plane poſſe uin-
dicare. Mancipiorum quoque uſusfructus legato non debet abuti, ſed ſecundum 1
condicionem eorum uti. Nam ſi librarium rus mittat, et qualum et calcem portare co
gat,hiſtrionem balniatorem faciat, uel de ſymphonia atrienſem, uel de palaeſtra ſter-
corandis latrinis praeponat, abuti uidebitur proprietate. Sufficienter autem ale 2
re et ueſtire debet ſecundum ordinem et dignitatem mancipiorum. Et generaliter La-
beo ait,in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere ne ſua feritate uel ſae

3 uitia ea corrumpat. alioquin etiam lege Aquilia eum conueniri. Et si uestimentorum usufructus legatus sit, non sicut quantitatis usufructus legetur, dicendum est ita uti eum debere, ne abutatur. nec tamen locaturum, quia uir bonus ita non uteretur. Proinde et si scaenicae uestis usufructus legetur uel aulaei uel alterius apparatus, alibi quàm in scaena non utetur. Sed an et locare posit, uidendum est. et puto locaturum. et licet testator commodare non locare fuerit solitus, tamen ipsum fructuarium loca-
4 turum tam scaenicam quàm funebrem uestem. Proprietatis dominus non debebit impedire fructuarium ita utentem, ne deteriorem eius condicionem faciat. De quibusdam planè dubitatur, si eum uti prohibeat, an iure id faciat. utputa doliis, si fortè fundi ususfructus sit legatus. et putant quidam et si defossa sint uti prohibendum. idem et in seriis et in cuppis et in cadis et amphoris putant. idem et in specularibus si domus ususfructus legetur. Sed ego puto, nisi sit contraria uoluntas, etiam instrumentum fun
5 di uel domus contineri. Sed nec seruitutem imponere fundo potest proprietarius, nec amittere seruitutem. Adquirere planè seruitutem eum posse etiam inuito fructuario, Iulianus scripsit. Quibus consequenter fructuarius quidem adquirere fundo seruitutem non potest: retinere autem potest. et si fortè fuerint non utente fructuario amissae, hoc quoque nomine tenebitur. Proprietatis dominus ne quidem consentiente fructuario seruitutem imponere potest:

XVI. PAVLVS Libro tertio ad sabinum NISI qua deterior fructuarii condicio non fiat: ueluti si talem seruitutem uicino concesserit, ius sibi non esse altius tollere.

XVII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad sabinum LOCVM autem religiosum facere potest consentiente usufructuario. et hoc uerum est fauore religionis. sed interdum et solus proprietatis dominus locum religiosum facere potest. finge enim eum testatorem inferre, cum non esset tam oportune ubi sepeliretur.
1 Ex eo ne deteriorem condicionem fructuarii faciat proprietarius, solet quaeri an seruum dominus coërcere posit. Et Aristo apuT Casium notat, plenissimam eum coërcitionem habere, si modò sine dolo malo faciat: quamuis usufructuarius nec contrariis quidem ministeriis aut inusitatis artificium eius corrumpere posit: nec seruum ci
2 catricibus deformare. Proprietarius autem et seruum noxae dedere poterit, si hoc sine dolo malo faciat: quoniam noxae deditio iure non peremit usumfructum: non magis quàm usucapio proprietatis quae post constitutum usumfructum contingit. Debebit planè denegari ususfructus persecutio, si ei qui noxae accepit litis aestimatio non
3 offeratur à fructuario. Si quis seruum occiderit, utilem actionem exemplo Aquiliae fructuario dandam numquam dubitaBi.

XVIII. PAVLVS Libro tertio ad sabinum AGRI usufructu legato, in locum demortuarum arborum aliae substituendae sunt: et priores ad fructuarium pertinent.

XVIIII. POMPONIVS Libro quinto ad sabinum PROCVLVS putat insulam posse ita legari, ut ei seruitus imponatur quae alteri insulae hereditariae debeatur, hoc modo: SI ILLE HEREDI MEO PROMISERIT PER SE NON FORE QVO ALTIVS EAEDIFICIA TOLLANTVR, TVM EI EORVM AEDIFICIORVM VSVMFRVCTVM DO LEGO. uel sic, AEDIVM ILLARVM, QVO AD ALTIVS QVAM VTI NVNC SVNT AEDIFICATAE NON ERVNT, ILLI VSVMFRVCTVM DO LEGO. Si arbores uento deiectas dominus non tollat, per quod incommodior is sit ususfructus, uel iter: suis actionibus usufructuario cum eo experiundum.

XX. VLPIANVS Libro octauodecimo ad sabinum SI QVIS ita legauerit, FRVCTVS ANNVOS FVNDI CORNELIANI GAIO MAEVIO DO LEGO: perinde accipi debet hic sermo ac si ususfructus fundi esset legatus.

XXI. IDEM Libro septimodecimo ad sabinum SI SERVI ususfru-

ctus sit legatus,quidquid is ex opera sua adquirit uel ex re fructuarii,ad eum pertinet:siue stipuletur siue ei possesio fuerit tradita. Si uerò heres institutus sit uel legatum acceperit,Labeo distinguit cuius gratia uel heres instituitur uel legatum acceperit.

XXII. IDEM Libro octauodecimo ad sabinum SED ET si quid donetur seruo in quo usufructus alterius est, quaeritur quid fieri oporteat. Et in omnibus istis,si quidem contemplatione fructuarii aliquid ei relictum uel donatum est, ipsi adquiret: sin uerò proprietarii, proprietario: si ipsius serui, adquiretur domino. nec distinguimus unde cognitum eum et cuius merito habuit qui donauit uel reliquit. Sed et si condicionis implendae causa quid seruus fructuarius consequatur, et constiterit contemplatione fructuarii eam condicionem adscriptam, dicendum est ipsi adquiri: nam et in mortis causa donatione idem dicendum est.

XXIII. IDEM Libro septimodecimo ad sabinum SED SICVTI stipulando fructuario adquirit, ita etiam paciscendo eum adquirere exceptionem fructuario,Iulianus libro trigensimo digestorum scribit. Idémque et si acceptum rogauerit,liberationem ei parere. Quoniam autem diximus, quod ex operis adquiritur 1
ad fructuarium pertinere, sciendum est etiam cogendum eum operari: etenim modicam quoque castigationem fructuario competere Sabinus respondit, et Cassius libro octauo iuris ciuilis scripsit. ui neque torqueat, neque flagellis caedat.

XXIIII. PAVLVS Libro decimo ad sabinum SI QVIS donaturVsufructuario, spoponderit seruo in quem usumfructum habet stipulanti, ipsi usufructuario obligabitur: quia ut ei seruus talis stipulari posit,usitatum est.

XXV. VLPIANVS Libro octauodecimo ad sabinum SED ET si quid stipuletur sibi aut Sticho seruo fructuario donandi causa, dum uult fructuario praestitum,dicendum,si ei soluatur,fructuario adquiri. Interdum tamen in pendenti est, 1
cui adquirat iste fructuarius seruus: utputa si seruum emit, et per traditionem accepit nec dum pretium numerauit,sed tantummodo pro eo fecit satis:interim cuius sit quaeritur. Et Iulianus libro trigensimoquinto digestorum scripsit, in pendenti esse dominium eius et numerationem pretii declaraturam cuius sit.Nam si ex re fructuarii,retro fructuarii fuisse.Idémque est etsi fortè stipulatus sit seruus,numeraturus pecuniam:nam numeratio declaravit cui sit adquisita stipulatio. ergo ostendimus in pendenti esse dominium donec pretium numeretur.Quid ergo si amisso usufructu tunc pretium numeretur? Iulianus quidem libro trigensimo quinto digestorum scripsit,adhuc interesse unde sit pretium numeratum. Marcellus uerò et Mauricianus, amisso usufructu iam putant dominium adquisitum proprietatis domino. sed Iuliani sententia humanior est. Quòd si ex re utriusque pretium fuerit solutum, ad utrumque dominium pertinere Iulianus scripsit: scilicet pro rata pretii soluti. Quid tamen si fortè simul soluerit ex re utriusque? utputa decem milia pretii nomine debebat,et dena soluit ex re singulorum: cui magis seruus adquirat? Si numeratione soluit, intererit cuius priores nummos soluat: nam quos postea soluerit, aut uindicavit,aut,si fuerint nummi consumpti,ad condictionem pertinent. si uerò simul in sacculo soluit,nihil fecit accipientis.et ideo nondum adquisisse quisquam dominium uidetur: quia cum plus pretium soluit seruus,non faciet nummos accipientis. Si operas suas iste seruus locauerit, et in annos singu 2
los certum aliquid stipuletur, eorum quidem aunorum stipulatio quibus usufructus mansit,adquiretur fructuario: sequentium uerò stipulatio ad proprietarium transit semel adquisita fructuario: quamuis non soleat stipulatio semel cui quaesita ad alium transire, nisi ad heredem uel adrogatorem. Proinde si fortè usufructus in annos singulos fuerit legatus,et iste seruus operas suas locauit,et stipulatus est ut supra scriptum est, prout capitis minutione amissus fuerit usufructus,mox restitutus, ambulabit stipulatio. profectáque ad heredem redibit ad fructuarium. Quaestionis est, an id 3
quod adquiri fructuario non potest,proprietario adquiratur. Et Iulianus quidem libro trigensimoquinto digestorum scripsit, quod fructuario adquiri non potest, proprieta-

rio quaeri. Denique ſcribit eum qui ex re fructuarii ſtipuletur nominatim proprieta-
rio, uel iuſſu eius, ipſi adquirere. Contra autem nihil agit ſi non ex re fructuarii nec ex
4 operis ſuis fructuario ſtipuletur. Seruus fructuarius ſi uſumfructum in ſe dari ſti-
puletur, aut ſine nomine, aut nominatim proprietario, ipſi proprietario adquirit exem-
plo ſerui communis: qui ſtipulando rem alteri ex dominis cuius res eſt, nihil agit, quo-
niam rem ſuam ſtipulando quis nihil agit: alteri ſtipulando adquirit ſolidum.
5 Idem Iulianus eodem libro ſcripſit, ſi ſeruo fructuarius operas eius locauerat, nihil agit.
nam et ſi ex re mea inquit à me ſtipulatus ſit, nihil agit: non magis quàm ſeruus alienus
bona fide mihi ſeruiens, idem agendo, domino quicquam adquirit. Simili modo ait, ne
quidem ſi rem meam à me fructuario conducat, me non obligauit. Et regulariter defi-
niit, quod quis ab alio ſtipulando mihi adquirit, id à me ſtipulando nihil agit. niſi fortè
6 inquit nominatim domino ſuo ſtipuletur à me, uel conducat. Si duos fructuarios
proponas, et ex alterius re ſeruus ſit ſtipulatus, quaeritur, utrum totum an pro parte qua
habet uſumfructum, ei quaeratur. nam et in duobus bonae fidei poſſeſſoribus hoc idem
eſt apud Scaeuolam agitatum libro ſecundo quaeſtionum. Et ait uolgo creditum, ra-
tionémque hoc facere ut ſi ex re alterius ſtipuletur, partem ei dumtaxat quaeri, partem
domino. quòd ſi nominatim ſit ſtipulatus, nec dubitari debere quin adiecto nomine ſo
lidum ei quaeratur. Idémque ait, et ſi iuſſu eius ſtipuletur: quoniam iuſſum pro nomi-
ne accipimus. Idem et in fructuariis erit dicendum, ut quo caſu non totum adquiretur
fructuario, proprietatis domino erit quaeſitum: quoniam ex re fructuarii quaeri ei poſ
7 ſe oſtendimus. Quod autem diximus, ex re fructuarii uel ex operis poſſe adquire
re: utrum tunc locum habeat, quotiens iure legati uſusfructus ſit conſtitutus, an et ſi per
traditionem uel ſtipulationem uel alium quemcumque modum, uidendum. Et uera eſt
Pegaſi ſententia, quam et Iulianus libro ſextodecimo ſecutus eſt, omnia fructuario ad-
quiri.

XXVI. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum SI OPERAS ſuas locaue-
rit ſeruus fructuarius, et imperfecto tempore locationis uſusfructus interierit, quod
ſupereſt, ad proprietarium pertinebit. Sed et ſi ab initio certam ſummam propter ope
ras certas ſtipulatus fuerit, capite deminuto eo, idem dicendum eſt.

XXVII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Sabinum SI PEN
DENTES fructus iam maturos reliquiſſet teſtator, fructuarius eos feret, ſi die legati
cedente adhuc pendentes deprehendiſſet: nam et ſtantes fructus ad fructuarium per-
1 tinent. Si dominus ſolitus fuit tabernis ad merces ſuas uti uel ad negotiationem,
utique permittetur fructuario locare eas et ad alias merces. et illud ſolum obſeruan-
dum, ne uel abutatur uſufructuarius, uel contumelioſe iniurioséue utatur uſufructu.
2 Si ſerui uſusfructus legatus eſt cuius teſtator quaſi miniſterio uacuo utebatur, ſi eum
3 diſciplinis uel arte inſtituerit uſufructuarius, arte eius uel peritia utetur. Si quid
cloacarii nomine debeatur, uel ſi quid ob formam aquaeductus quae per agrum tranſit
pendatur, ad onus fructuarii pertinebit. ſed et ſi quid ad collationem uiae, puto hoc
quoque fructuarium ſubiturum. ergo et quod ob tranſitum exercitus, confertur ex fru
ctibus: ſed et ſi quid municipio, nam ſolent poſſeſſores certam partem fructuum mu-
nicipio uiliori pretio addicere, ſolent et fiſco fuſiones praeſtare: haec onera ad fructua
4 rium pertinebunt. Si qua ſeruitus impoſita eſt fundo, neceſſe habebit fructua-
rius ſuſtinere. unde et ſi per ſtipulationem ſeruitus debeatur, idem puto dicendum.
Sed et ſi ſeruus ſub poena emptus ſit interdictis certis quibuſdam, an ſi uſusfructus eius
fuerit legatus, obſeruare haec fructuarius debeat? et puto debere eum obſeruare. alio
quin non boni uiri arbitratu utitur et fruitur.

XXVIII. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum NOMISMATVM
aureorum uel argenteorum ueterum quibus pro gemmis uti ſolent, uſusfructus lega-
ri poteſt.

XXVIIII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Sabinum OMNIVM

bonorum usufructum posse legari nisi excedat dodrantis aestimationem Celsus libro trigensimo secundo digestorum, et Iulianus libro sexagensimo primo scribit. et est uerius.

XXX. PAVLVS Libro tertio ad sabinum SI IS qui binas aedes habeat, aliarum usumfructum legauerit, posse heredem Marcellus scribit alteras altius tollendo obscurare luminibus: quoniam habitari potest etiam obscuratis aedibus. quod usque adeo temperandum est, ut non in totum aedes obscurentur: sed modicum lumen quod habitantibus sufficit habeant.

XXXI. IDEM Libro decimo ad sabinum EX RE fructuarii etiam id intellegitur, quod ei fructuarius donauerit concesseritue, uel ex administratione rerum eius compendii seruus fecerit.

XXXII. POMPONIVS Libro trigensimotertio ad sabinum SI QVIS unas aedes quas solas habet uel fundum tradit, excipere potest id quod personae non praedii est: ueluti usum et usumfructum. Sed et si excipiat ut pascere sibi uel inhabitare liceat, ualet exceptio: cum ex multis saltibus pastione fructus perciperetur. Et habitationis exceptione siue temporali siue usque ad mortem eius qui excepit, usus uidetur exceptus.

XXXIII. PAPINIANVS Libro septimo "decimo" Quaestionum SI TITIO fructus, Maeuio proprietas legata sit, et uiuo testatore Titius decedat, nihil apud scriptum heredem relinquetur. et id Neratius quoque respondit. Vsumfructum in quibusdam casibus non partis effectum optinere conuenit. unde si fundi uel fructus portio petatur, et absolutione secuta postea pars altera quae adcreuit uindicetur, in lite quidem proprietatis iudicatae rei exceptionem obstare, in fructus uero non obstare, scribit Iulianus: quoniam portio fundi uelut alluBio portioni, personae fructus adcresceret.

XXXIIII. IVLIANVS Libro trigensimo quinto Digestorum QVOTIENS duobus ususfructus legatur ita ut alternis annis utantur fruantur, si quidem ita legatus fuerit, TITIO ET MAEVIO: potest dici priori Titio, deinde Maeuio legatum datum. Si uero duo eiusdem nominis fuerint, et ita scriptum fuerit, TITIIS VSVMFRVCTVM ALTERNIS ANNIS DO: nisi consenserint uter eorum prior utatur, inuicem sibi impedient. Quod si Titius eo anno quo frueretur, proprietatem accepisset, interim legatum non habebit: sed ad Maeuium alternis annis ususfructus pertinebit. et si Titius proprietatem alienasset, habebit eum usumfructum. quia et si sub condicione ususfructus mihi legatus fuerit, et interim proprietatem ab herede accepero, pendente autem condicione eandem alienauero, ad legatum admittar.
Si colono tuo usumfructum fundi legaueris, usumfructum uindicaVit, et cum herede tuo aget ex conducto. et consequetur ut neque mercedes praestet, et impensas quas in culturam fecerat recipiat. Vniuersorum Vonorum an singularum rerum ususfructus legetur, hactenus interesse puto, quod si aedes incensae fuerint, ususfructus specialiter aedium legatus peti non potest: bonorum autem usufructu legato, areae ususfructus peti poterit: quoniam qui bonorum suorum usumfructum legat, non solum eorum quae in specie sunt, sed et substantiae omnis usumfructum legare uidetur: in substantia autem bonorum etiam area est.

XXXV. IDEM Libro primo ad Vrseium Ferocem SI VSVS Fructus legatus est, sed heres scriptus ob hoc tardius adit ut tardius ad legatum perueniretur, hoc quoque praestabitur, ut Sabino placuit. Vsusfructus serui mihi legatus est: isque cum ego uti frui desissem, liber esse iussus est: deinde ego ab herede aestimationem legati tuli. nihilo magis eum liberum fore Sabinus respondit. Namque uideri me uti frui homine, pro quo aliquam rem habeam. condicionem autem eius libertatis eandem manere: ita ut mortis meae, aut capitis deminutionis interuentu liber futurus esset.

XXXVI. AFRICANVS Libro quinto Quaestionum QVI VSVM Fructum areae legauerat, insulam ibi aedificauit: ea uiuo eo decidit uel deusta est: usumfructum deberi existimabit. Contra autem non idem iuris esse, si insulae usufructu legato area deinde insula facta sit. Idémque esse et si scyphorum ususfructus legatus sit, deinde massa facta, et iterum scyphi. licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit,
1 non tamen illos esse quorum ususfructus legatus sit. Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum, detracto usufructu: Titius decessit. quaesitum est, quid mihi heredem eius praestare oportet. Respondit, referre qua mente ususfructus exceptus sit: nam si quidem hoc actum est, ut in cuiuslibet persona usufructus constitueretur, solam proprietatem heredem debiturum. sin autem id actum sit, ut promissori dumtaxat ususfructus reciperetur, plenam proprietatem heredem eius debiturum. Hoc ita se habere manifestius in causa legatorum apparere. etenim si heres, à quo detracto usufructu proprietas legata sit, prius quàm ex testamento ageretur decesserit, minus dubitandum, quin heres eius plenam proprietatem sit debiturus. Idémque et si sub condicione simi-
1 liter legatus sit, et pendente condicione heres decessit. Vsusfructus serui Titio legatus est: cum per heredem staret quo minus praestaretur, seruus mortuus est. aliud dici non posse ait quàm in id obligatum esse heredem, quanti legatarii interfuit moram factam non esse. ut scilicet ex eo tempore in diem in quo seruus sit mortuus, ususfructus aestimetur. Cui illud quoque consequens esse, ut si ipse Titius moriatur, similiter ex eo tempore quo mora sit facta, in diem mortis aestimatio ususfructus heredi eius praestaretur.

XXXVII. IDEM Libro septimo Quaestionum QVAESITVM est, si cum in annos decem proximos usumfructum de te dari stipulatus essem, per te steterit quo minus dares, et quinquennium transierit, quid iuris sit. Item si Stichi decem annorum proximorum operas de te dari stipulatus sim, et similiter quinquennium praeteriit. Respondit, eius temporis usumfructum et operas rectè peti, quod per te transactum est quo minus darentur.

XXXVIII. MARCIANVS Libro tertio Institutionum NON VTitur usufructuarius, si nec ipse utatur nec nomine eius alius: puta qui emit uel qui conduxit uel cui donatus est uel qui negotium eius gerit. Planè illud interest, quòd si uendidero usumfructum, etiam si emptor non utatur, uideor usumfructum retinere:

XXXVIIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale QVIA qui pretio fruitur, non minus habere intellegitur quàm qui principali re utiturfruitur.

XL. MARCIANVS Libro tertio Institutionum QVOD si donauero, non aliàs retineo nisi ille utatur.

XLI. IDEM Libro septimo Institutionum STATVAE et imaginis usumfructum posse relinqui magis est: quia et ipsae habent aliquam utilitatem, si quo loco oportuno ponantur. Licet praedia quaedam talia sint ut magis in ea impendamus quàm de illis adquiramus, tamen ususfructus eorum relinqui potest.

XLII. FLORENTINVS Libro undecimo Institutionum SI ALII usus alii fructus eiusdem rei legetur, id percipiet fructuarius quod usuario supererit:
1 nec minus et ipse fruendi causa et usum habebit. Rerum an aestimationis ususfructus tibi legetur, interest. Nam si quidem rerum legetur; deducto eo quod praeterea tibi legatum est, ex reliquis bonis usumfructum feres. Sin autem aestimationis ususfructus legatus est, id quoque aestimabitur quod praeterea tibi legatum est. Nam saepius idem legando, non ampliat testator legatum. re autem legata, etiam aestimationem eius legando ampliare legatum possumus.

XLIII. VLPIANVS Libro septimo Regularum ETIAM partis bonorum ususfructus legari potest. Si tamen non sit specialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur.

XLIIII. NERATIVS Libro tertio Membranarum VSVFructuarius nouum tectorium parietibus qui rudes fuissent, imponere non potest: quia tametsi meliorem excolendo aedificium domini causam facturus esset, non tamen id iure suo facere potest. aliúdque est tueri quod accepisset, an nouum faceret.

XLV. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale SICVT inpendia ciVariorum in seruum cuius usufructus ad aliquem pertinet, ita et ualetudinis impendia ad eum respicere natura manifestum est.

XLVI. PAVLVS Libro nono ad Plautium SI EXTraneo scripto, et emancipato praeterito, matri defuncti deducto usufructu proprietas legata sit, petita contra tabulas bonorum possessione plena proprietas pietatis respectu matri praestanda est. Si testator iusserit ut heres reficeret insulam, cuius usumfructum legauit, potest fructuarius ex testamento agere ut heres reficeret.

XLVII. POMPONIVS Libro quinto ex Plautio QVOD si heres hoc non fecisset, et ob id fructuarius frui non potuisset, heres etiam fructuarii eo nomine habebit actionem quanti fructuarii interfuisset non cessasse heredem: licet usufructus morte eius interisset.

XLVIII. PAVLVS Libro nono ad Plautium SI ABSente fructuario heres quasi negotium eius gerens reficiat, negotiorum gestorum actionem aduersus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum heres prospiceret. Sed si paratus sit recedere ab usufructu fructuarius, non est cogendus reficere: sed actione negotiorum gestorum liberatur. Siluam caeduam etiam si intempestiue caesa sit, in fructu esse constat. sicut olea immatura lecta, item faenum immaturum caesum in fructu est.

XLVIIII. POMPONIVS Libro septimo ad Plautium SI MIHI et tibi à Sempronio et Mucio heredibus usufructus legatus sit, ego in partem Sempronii quadrantem, in partem Mucii alterum quadrantem habebo. tu item in utriusque parte eorum quadrantes partes.

L. PAVLVS Libro tertio ad Vitellium TITIVS Maeuio fundum Tusculanum reliquit, eiúsque fidei commisit ut eiusdem fundi partis dimidiae usumfructum Titiae praestaret. Maeuius uillam uetustate corruptam necessariam cogendis et conseruandis fructibus aedificauit. quaesitum est, an sumptus partem pro portione usus fructus Titia adgnoscere debeat. Respondit Scaeuola, si prius quàm ususfructus praestaretur, necessario aedificasset, non aliàs cogendum restituere quàm eius sumptus ratio haberetur.

LI. MODESTINVS Libro nono Differentiarum TITIO cum morietur, ususfructus inutiliter legari intellegitur: in id tempus uidelicet collatus, quo à persona discedere incipit.

LII. IDEM Libro nono Regularum VSVFRVCTV relicto si tributa eius rei praestentur, ea usufructuarium praestare debere dubium non est: nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur haec quoque ab herede dari.

LIII. IAVOLENVS Libro secundo Epistularum SI CVI insulae ususfructus legatus est, quamdiu quaelibet portio eius insulae remanet, totius soli usumfructum retinet.

LIIII. IDEM Libro tertio Epistularum SVB CONDIcione ususfructus fundi à te herede, Titio legatus est: tu fundum mihi uendidisti et tradidisti detracto usufructu: quaero si non extiterit condicio, aut extiterit et interiit ususfructus, ad quem pertineat. Respondit, intellego te de usufructu quaerere qui legatus est. itaque si condicio eius legati extiterit, dubium non est quin ad legatarium is ususfructus pertineat: et si aliquo casu ab eo amissus fuerit, ad proprietatem fundi reuertatur. quòd si condicio non extiterit, ususfructus ad heredem pertinebit: ita ut in eius persona omnia eadem seruentur quae ad amittendum usufructum pertinent, et seruari solent. Ceterum in eiusmodi uenditione spectandum id erit quod inter ementem uendentémque con-

uenerit: ut ſi apparuerit legati cauſa eum uſumfructum exceptum eſſe, etiam ſi condicio non extiterit, reſtitui à uenditore emptori debeat.

LV. POMPONIVS Libro uiceſimo ſexto ad Quintum Mucium SI INFANTIS uſus tantummodo legatus ſit, etiam ſi nullus interim ſit, cum tamen infantis aetatem exceſſerit, eſſe incipit.

LVI. GAIVS Libro ſeptimodecimo ad Edictum prouinciale AN VSVSFructus nomine actio municipibus dari debeat, quaeſitum eſt. periculum enim eſſe uidebatur ne perpetuus fieret: quia neque morte nec facilè capitis deminutione periturus eſt. qua ratione proprietas inutilis eſſet futura ſemper abſcedente uſufructu. ſed tamen placuit dandam eſſe actionem. Vnde ſequens dubitatio eſt, quouſque tuendi eſſent in eo uſufructu municipes. et placuit centum annos tuendos eſſe municipes: quia is finis uitae longaeui hominis eſt.

LVII. PAPINIANVS Libro ſeptimo Reſponſorum DOMINVS fructuario praedium quod ei per uſumfructum ſeruiebat, legauit: idque praedium aliquamdiu poſſeſſum legatarius reſtituere filio qui cauſam inofficioſi teſtamenti rectè pertulerat, coactus eſt. manſiſſe fructus ius integrum ex poſtfacto apparuit. Per fideicommiſſum fructu praediorum ob alimenta libertis relicto, partium emolumentum ex perſona uita decedentium ad dominum proprietatis recurrit.

LVIII. SCAEVOLA Libro tertio Reſponſorum DEFVNCTA fructuaria menſe Decembri, iam omnibus fructibus qui in his agris naſcuntur, menſe Octobri per colonos ſublatis, quaeſitum eſt utrum penſio heredi fructuariae ſolui deberet, quamuis fructuaria ante Kalendas Martias quibus penſiones inferri debeant deceſſerit, an diuidi debeat inter heredem fructuariae et rempublicam cui proprietas legata eſt. Reſpondi, rempublicam quidem cum colono nullam actionem habere: fructuariae uerò heredem ſua die, ſecundum ea quae proponerentur, integram penſionem percepturum. SEMPRONIO DO LEGO EX REDACTV FRVCTVVM HOLERIS ET PORRINAE, QVAE HABEO IN AGRO FARRARIORVM, PARTEM SEXTAM. Quaeritur, an his uerbis uſusfructus legatus uideatur. Reſpondi, non uſumfructum, ſed ex eo quod redactum eſſet, partem legatam. Item quaeſitum eſt, ſi uſusfructus non eſſet, an quotannis partem ſextam redactam legauerit. Reſpondi, quotannis uideri relictum, niſi contrarium ſpecialiter ab herede adprobetur.

LVIIII. PAVLVS Libro tertio Sententiarum ARBORES ui tempeſtatis non culpa fructuarii euerſas, ab eo ſubſtitui non placet. Quidquid in fundo naſcitur uel quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet. penſiones quoque iam antea locatorum agrorum, ſi ipſae quoque ſpecialiter compraehenſae ſint. Sed ad exemplum uenditionis, niſi fuerint ſpecialiter exceptae, poteſt uſufructuarius conductorem repellere. Caeſae harundinis uel pali compendium, ſi in eo quoque fundi uectigal eſſe conſueuit, ad fructuarium pertinet.

LX. IDEM Libro quinto Sententiarum CVIVSCumque fundi uſufructuarius prohibitus aut deiectus, de reſtitutione omnium rerum ſimul occupatarum agit. ſed et ſi medio tempore alio caſu interciderit uſusfructus, aequè de perceptis antea fructibus utilis actio tribuitur. Si fundus cuius uſusfructus petitur, non à domino poſſideatur, actio redditur. Et ideo ſi de fundi proprietate inter duos quaeſtio ſit, fructuarius nihilo minus in poſſeſſione eſſe debet. ſatiſque ei à poſſeſſore caueudum eſt, quòd non ſit prohibiturus frui eum cui uſusfructus relictus eſt, quamdiu de iure ſuo probet. Sed ſi ipſi uſufructuario quaeſtio moueatur, interim uſusfructus eius offertur: ſed caueri de reſtituendo eo quod ex his fructibus percepturus eſt, uel ſi ſatis non detur, ipſe frui permittitur.

LXI. NERATIVS Libro ſecundo Reſponſorum VSVFRVctuarius nouum riuum parietibus non poteſt inponere. Aedificium inchoatum fru-

ctuarium consummare non posse placet, etiam si eo loco aliter uti non possit. sed nec eius quidem usumfructum esse: nisi in constituendo uel legando usufructu hoc specialiter adiectum sit, ut utrumque ei liceat.

LXII. TRYPHONINVS Libro septimo Disputationum VSVFRVctuarium uenari in saltibus uel montibus possessionis, probè dicitur. nec aprum aut ceruum quem ceperit, proprium domini capit. sed fructus aut iure (ciuili) aut gentium suos facit. Si uiuariis inclusae ferae in ea possessione custodiebantur, quando usus fructus coepit, num exercere eas fructuarius possit, occidere non possit? aliàs si quas initio incluserit operis suis, uel post sibimet ipsae inciderint delapsaéue fuerint, hae fructuarii iuris sint? commodissimè tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarii propter discretionem difficilem ius incertum sit, sufficit eundem numerum per singula quoque genera ferarum finito usufructu domino proprietatis adsignare, qui fuit coepti ususfructus tempore.

LXIII. PAVLVS Libro singulari de iure singulari QVOD nostrum non est transferemus ad alios: ueluti is qui fundum habet, quamquam usumfructum non habeat, tamen usumfructum cedere potest.

LXIIII. VLPIANVS Libro quinquagensimo primo ad Edictum CVM FRVctuarius paratus est usumfructum derelinquere, non est cogendus domum reficere in quibus casibus et usufructuario hoc onus incumbit. Sed et post acceptum contra eum iudicium, parato fructuario derelinquere usumfructum, dicendum est absolui eum debere à iudice.

LXV. POMPONIVS Libro quinto ex Plautio SED CVM fructuarius debeat quod suo suorúmque facto deterius factum sit reficere, non est absoluendus, licet usumfructum derelinquere paratus sit: debet enim omne, quod diligens paterfamilias in sua domo facit, et ipse facere. Non magis heres reficere debet quod uetustate iam deterius factum reliquisset testator, quàm si proprietatem alicui testator legasset.

LXVI. PAVLVS Libro quadragensimo septimo ad Edictum CVM VSVFructuario non solùm legis Aquiliae actio competere potest, sed et serui corrupti et iniuriarum, si seruum torquendo deteriorem fecerit.

LXVII. IVLIANVS Libro primo ex Minicio CVI VSVS Fructus legatus est, etiam inuito herede eum extraneo uendere potest.

LXVIII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum VETVS fuit quaestio, an partus ad fructuarium pertineret. sed Bruti sententia optinuit, fructuarium in eo locum non habere: neque enim in fructu hominis homo esse potest, hac ratione nec usumfructum in eo fructuarius habebit. Quid tamen si fuerit etiam partus ususfructus relictus, an habeat in eo usumfructum? et cum possit partus legari, poterit et ususfructus eius. Fetus tamen pecorum Sabinus et Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere. Planè si gregis uel armenti sit ususfructus legatus, debebit ex adgnatis gregem supplere: id est in locum capitum defunctorum.

LXVIIII. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum VEL INVTIlium alia summittere: ut post substituta fiant propria fructuarii, ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus desinunt eius esse. Nam alioquin quod nascitur fructuarii est. et cum substituit, desinit eius esse.

LXX. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum QVID ergo si non faciat nec suppleat? teneri eum proprietario Gaius Cassius scribit libro decimo iuris ciuilis. Interim tamen, quamdiu summittantur et suppleantur capita quae demortua sunt, cuius sit fetus, quaeritur. Et Iulianus libro tricensimoquinto digestorum scribit, pendere eorum dominium: ut si summittantur, sint proprietarii: si non summittantur, fructuarii. quae sententia uera est. Secundum quae si decesserit fetus, periculum

erit fructuarii non proprietarii. et necesse habebit alios fetus summittere. Vnde Gaius Cassius libro octauo scribit, carnem fetus demortui ad fructuarium pertinere. Sed quod dicitur, debere eum summittere, totiens uerum est, quotiens gregis uel armenti uel equitii, id est uniuersitatis ususfructus legatus est. ceterum si singulorum capitum, nihil supplebit. Item si forte eo tempore quo fetus editi sunt, nihil fuit quod summitti deberet, nunc et post editionem utrum ex his quae edentur summittere debebit, an ex his quae edita sunt, uidendum est. puto autem uerius, ea quae pleno grege edita sunt, ad fructuarium pertinere. sed posteriorem gregis casum nocere debere fructuario. Summittere autem facti est. et Iulianus proprie dicit, dispertire et diuidere et diuisionem quandam facere. quod dominium erit summissorum proprietarii.

LXXI. MARCELLVS Libro septimodecimo Digestorum SI IN area cuius ususfructus alienus esset, quis aedificasset intra tempus quo ususfructus perit, superficie sublata restitui usumfructum ueteres responderunt.

LXXII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum SI DOMInus nudae proprietatis usumfructum legauerit, uerum est quod Maecianus scripsit libro tertio quaestionum de fideicommissis, ualere legatum. et si forte in uita testatoris uel ante aditam hereditatem proprietati accesserit, ad legatarium pertinere. Plus admittit Maecianus, etiam si post aditam hereditatem accessisset ususfructus, utiliter diem cedere et ad legatarium pertinere.

LXXIII. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum SI AREAE ususfructus legatus sit mihi, posse me casam ibi aedificare custodiae causa earum rerum quae in area sint.

LXXIIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale SI STICHO seruo tuo et Pamphilo meo legatus fuerit ususfructus, tale est legatum, quale si mihi et tibi legatus esset. et ideo dubium non est quin aequaliter ad nos pertineat.

DE VSVFRVCTV ADCRESCENDO
TIT. II.

VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum

QVOTIENS ususfructus legatus est, ita inter fructuarios est ius adcrescendi, si coniunctim sit ususfructus relictus. ceterum si separatim unicuique partis rei ususfructus sit relictus, sine dubio ius adcrescendi cessat. Denique apud Iulianum libro trigensimo quinto digestorum quaeritur, si communi seruo ususfructus sit relictus, et utrique domino adquisitus, an altero repudiante uel amittente usumfructum, alter totum habeat. et putat ad alterum pertinere. et licet dominis ususfructus non aequis partibus sed pro dominicis adquiratur, tamen persona eius non dominorum inspecta, ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere. Idem ait, et si communi seruo et separatim Titio ususfructus legatus sit, amissum ab altero ex sociis usumfructum non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere, quasi solum coniunctum. quae sententia uera est. nam quamdiu uel unus utitur, potest dici usumfructum in suo statu esse. Idem est si duobus coniunctim et alteri separatim ususfructus esset relictus. Interdum tamen etsi non sint coniuncti, tamen ususfructus legatus alteri adcrescit. utputa si mihi fundi ususfructus separatim totius, et tibi similiter fuerit relictus. Nam ut et Celsus libro octauodecimo digestorum et Iulianus libro trigensimoquinto scribit, concursu partes habemus. quod et in proprietate contingeret: nam altero repudiante, alter totum fundum haberet. Sed in usufructu hoc plus est, quia et constitutus et postea amissus nihilo minus ius adcrescendi admittit. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt. et

ut Celsus et Iulianus eleganter aiunt, ususfructus cottidie constituitur et legatur: non ut proprietas eo solo tempore quo uindicatur. Cum primum itaque non inueniet alter eum qui sibi concurrat, solus utetur in totum. nec refert coniunctim an separatim re-linquatur.
Idem Iulianus libro trigensimoquinto digestorum scripsit, si duobus he 1
redibus institutis deducto usufructu proprietas legetur, ius adcrescendi heredes non habere: nam uideri usumfructum constitutum, non per concursum diuisum.

II. AFRICANVS Libro quinto Quaestionum IDEOQVE amissa pars ususfructus ad legatarium eundémque proprietarium redibit.

III. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum IDEM Neratius putat cessare ius adcrescendi libro primo responsorum. cui sententiae congruit ratio Celsi dicentis totiens ius adcrescendi esse, quotiens in duobus qui insolidum habuerunt, concursu diuisus est. Vnde Celsus libro octauodecimo scribit si duo fundi domini deducto usufructu proprietatem tradiderint, uter eorum amiserit usumfructum ad proprietatem redire: sed non ad totum, sed cuiusque usumfructum ei parti accedere quam ipse tradiderit: ad eam enim partem redire debet, à qua initio diuisus est.
Non solùm autem si duobus ususfructus legetur, est ius adcrescendi, uerùm et si alteri 1
ususfructus alteri fundus legatus est: nam amittente usumfructum altero cui erat legatus, magis iure adcrescendi ad alterum pertinet quàm redit ad proprietatem. nec nouum: nam et si duobus ususfructus legetur, et apud alterum sit consolidatus, ius adcrescendi non perit neque ei apud quem consolidatus est, neque ab eo. et ipse qnibus modis amitteret ante consolidationem, isdem et nunc amittet. et ita et Neratio et Aristoni uidetur, et Pomponius probat.

IIII. IVLIANVS Libro trigensimo quinto Digestorum SI TIBI proprietas fundi legata fuerit, mihi autem et Maeuio et tibi eiusdem fundi ususfructus, habebimus ego et Maeuius trientes in usufructu, unus triens proprietate miscebitur. siue autem ego siue Maeuius capite minuti fuerimus, triens inter te et alterutrum nostrum diuidetur: ita ut semissem in usufructu habeat is qui ex nobis capite minutus non fuerat, ad te proprietas cum parte dimidia ususfructus pertineat.

V. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale ET SI tradideris alicui proprietatem deducto usufructu, nihilo minus putat Iulianus adcrescere: nec uideri nouum tibi adquiri usumfructum.

VI. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum IDEM et si apud unum ex tribus fructuariis consolidatus sit ususfructus. Sed si cui proprietas deducto usufructu legata sit, et mihi pars ususfructus, uidendum erit an inter me et heredem ius adcrescendi uersetur. et uerum est ut quisquis amiserit, ad proprietatem reuertetur.
Si mihi ususfructus fundi purè, tibi sub condicione legatus sit, potest dici totius 1
fundi usumfructum ad me pertinere interim: et si capite minutus fuero, totum amittere. sed si extiterit condicio, totum usumfructum ad te pertinere, si fortè capite deminutus sum. ceterum cum in meo statu maneo, communicandum usumfructum.

VII. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum SI QVIS Attio et heredibus suis usumfructum legauerit, dimidiam Attius dimidiam heredes habebunt. quòd si ita scriptum sit, ATTIO ET SEIO CVM HEREDIBVS MEIS, tres partes fient: ut unam habeant heredes, tertiam Attius, tertiam Seius. nec enim interest ita legetur, ILLI ET ILLI CVM MAEVIO, an ita, ILLI ET ILLI ET MAEVIO.

VIII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum SI MVLIE 1
ri cum liberis suis ususfructus legetur, amissis liberis ea usumfructum habet. sed et matre mortua liberi eius nihilo minus usumfructum habent iure adcrescendi. Nam et Iulianus libro trigensimo digestorum ait, idem intellegendum in eo qui solos liberos heredes scripserit: licet non ut legatarios eos nominauerit, sed ut ostenderet magis uelle se matrem ita frui ut liberos secum habeat fruentes. Sed et Pomponius quaerit, quid si mixti fuerint liberi et extranei heredes. et ait filios legatarios esse intellegendos. Et

per

per contrarium si noluerit eos liberos simul cum matre frui, debere dici matrem legatariam esse intellegendam: et per omnia similem esse et in hoc casu iuris euentum.

VIIII. AFRICANVS Libro quinto Quaestionum SI PROprietas fundi duobus, ususfructus uni legatus sit, non trientes in usufructu habent, sed semissem duo, semissem fructuarius. item contra, si duo fructuarii et unus fundi legatarius sit.

X. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum INTERDVM pars usus fructus et non habenti partem suam, sed amittenti adcrescit. nam si ususfructus duobus fuerit legatus, et alter lite contestata amiserit usumfructum, mox et collegatarius qui litem contestatus non erat, usumfructum amisit, partem dimidiam dumtaxat quam amisit qui litem contestatus est aduersus eum qui se liti optulit, à possessore consequitur: pars enim collegatarii ipsi adcrescit non domino proprietatis: ususfructus enim personae adcrescit et si fuerit amissus.

XI. PAPINIANVS Libro secundo Definitionum CVM SINGVLIS ab heredibus singulis eiusdem rei fructus legatur, fructuarii separati uidentur non minus quàm si aequis portionibus duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset. unde fit ut inter eos ius adcrescendi non sit.

XII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum CVM ALIVS ab alio herede usumfructum uindicat.

QVANDO DIES VSVSFRVCTVS LEGATI CEDAT TIT. III.

VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum

QVAMQVAM ususfructus ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius qui fruitur et utitur, tamen semel cedit dies. aliter atque si cui in menses uel in dies uel in annos singulos quid legetur: tunc enim per dies singulos uel menses uel annos dies legati cedit. Vnde quaeri potest, si ususfructus cui per dies singulos legetur, uel in annos singulos, an semel cedat. et puto non cedere simul, sed per tempora adiecta, ut plura legata sint. et ita libro quarto digestorum Marcellus probat in eo, cui alternis diebus ususfructus legatus est. et ideo si is fructus legatus sit qui cottidie percipi non potest, non erit inutile legatum: sed dies
1 habebunt legatum, quibus frui potest. Dies autem ususfructus, item usus, non prius cedet quàm hereditas adeatur: tunc enim constituitur ususfructus, cum quis iam frui potest. Hac ratione et si seruo hereditario ususfructus legetur, Iulianus scribit quamuis cetera legata hereditati adquirantur, in usufructu tamen personam domini
2 exspectari, qui uti et frui posset. Item si ex die ususfructus legetur, dies eius nondum cedet, nisi cum dies uenit: posse enim usumfructum ex die legari et in diem constat. Non solùm autem ususfructus ante aditam hereditatem dies non cedit, sed nec actio de usufructu. idémque et si ex die fuerit legatus ususfructus. denique Scaeuola ait, agentem ante diem ususfructus, nihil facere: quamuis aliàs qui ante diem agit, malè agit.

QVIBVS MODIS VSVSFRVCTVS VEL VSVS AMITTITVR TIT. IIII.

VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum

NON SOLVM usumfructum amitti capitis minutione constat, sed et actionem de usufructu. et parui refert utrum iure sit constitutus ususfructus, an uerò tuitione praetoris. Proinde traditus quoque ususfructus, item in fundo uectigali uel superficie non iure constitutus, capitis minutione amittitur. sed ita demum amittitur capitis deminutione ususfructus, si

iam constitutus est. ceterum si ante aditam hereditatem aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti. Si tibi fundus ex die legatus est, et usum- 1
fructum mihi rogatus es restituere, uidendum erit, si capite minutus fuero intra diem legato tuo insertum, ne fortè saluus sit mihi usufructus, quasi ante diem cedentem capitis minutio interueniat. quod benignè dici poterit. Vsque adeo autem capitis minutio eum demum usumfructum peremit qui iam constitutus est, ut si in singulos annos uel menses uel dies legatus sit, is demum amittitur qui iam processit. et si fortè in annos singulos legatus est, illius dumtaxat anni usufructus amittetur. et si in menses, eius mensis. si in dies, eius diei.

II. PAPINIANVS Libro septimodecimo Quaestionum SI DVOBVS separatim alternis annis usufructus relinquatur, continuis annis proprietas nuda est: cum si legatarium unum substituas cui alternis annis legatus sit usufructus, plena sit apud heredem proprietas eo tempore quo ius fruendi legatario non est. quòd si ex duobus illis alter decedat, per uices temporum plena proprietas erit: neque enim adcrescere alteri quicquam potest: quoniam propria quisque tempora non concurrente altero fructus integri habuit. Si non mors sed capitis deminutio intercesserit, quia 1
plura legata sunt, illius anni tantùm, si modò ius fruendi habuit, fructus amissus erit. quod et in uno legatario qui fructum in singulos annos accepit, defendendum est: ut commemoratio temporum repetitionis potestatem habeat. Cum singulis fru- 2
ctus alternis annis legatur, si consentiant in eundem annum, impediuntur: quòd non id actum uidetur ut concurrerent. multum etenim refert, duobus simul alternis annis legetur, quod sanè ultra primum annum procedere non poterit, non magis quàm si uni legatus ita fuisset: an singulis alternis annis. nam si concurrere uolent, aut impedient inuicem propter uoluntatem, aut si ea non refragabitur, singulorum annorum fructus uacabit.

III. VLPIANVS Libro septimodecimo ad sabinum SICVT in annos singulos usufructus legari potest, ita et capitis minutione amissus legari potest: ut adiciatur, QVOTIENSQVE CAPITE MINVTVS ERIT, EI LEGO: uel sic, QVOTIENS AMISSVS ERIT. et tunc si capitis minutione amittatur, repetitus uidebitur. Vnde tractatum est, si cui quamdiu uiuat, usufructus legatus sit, an uideatur repetitus quotiens amissus est. quod et Maecianus temptat: et puto repetitum uideri. Quare si usque ad tempus sit legatus, utputa usque ad decennium, idem erit dicendum. Haec autem repetitio quae fit post amissum capitis minu- 1
tione usumfructum, quaeritur an et ius adcrescendi secum saluum habeat. utputa Titio et Maeuio usufructus legatus est, et si Titius capite minutus esset, eidem usumfructum legauit. quaesitum est, si Titius ex repetitione usumfructum haberet, an inter eos ius adcrescendi saluum esset. et Papinianus libro septimodecimo quaestionum scribit, saluum esse perinde ac si alius esset Titio in usufructu substitutus: hos etiam tametsi non uerbis, re tamen coniunctos uideri. Idem Papinianus quaerit, si 2
Titio et Maeuio usufructu legato, in repetitione usufructus non totum sed partem Titio relegasset, an uiderentur coniuncti. et ait, si quidem Titius amiserit, totum socio adcrescere. quòd si Maeuius amisisset, non totum adcrescere: sed partem ad eum, partem ad proprietatem redire. quae sententia habet rationem: neque enim potest dici eo momento, quo quis amittit usumfructum et resumit, etiam ipsi quicquam ex usufructu adcrescere. placet enim nobis, ei qui amittit usumfructum, ex eo quod amittit nihil adcrescere. Morte quoque amitti usumfructum, non recipit 3
dubitationem: cum ius fruendi morte extinguatur. sicuti si quid aliud quod personae cohaeret.

IIII. MARCIANVS Libro tertio Institutionum SI LEGATVM usumfructum legatarius alii restituere rogatus est, id agere praetor debet, ut ex fideicommissarii persona magis quàm ex legatarii pereat usufructus.

V. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum REPETI potest
legatus usufructus amissus qualicumque ratione, dummodo non morte. nisi forte he-
1 redibus legauerit. Si quis usumfructum solum serui alienauerit, per quem usus-
fructus ei adquisitus est, dubium non est quin ususfructus per eum adquisitus retinea-
2 tur. Rei mutatione interire usumfructum placet. ueluti, ususfructus mihi aedium
legatus est: aedes corruerunt uel exustae sunt: sine dubio extinguitur. an et areae?
certissimum est exustis aedibus nec areae nec cementorum usumfructum deberi. et
3 ita et Iulianus. Si areae sit ususfructus legatus, et in ea aedificium sit positum,
rem mutari, et usumfructum extingui constat. Plane si proprietarius hoc fecit, ex testa-
mento, uel de dolo tenebitur.

VI. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum SED ET interdictum
quod ui aut clam usufructuario competit:

VII. IVLIANVS Libro trigensimoquinto Digestorum NISI sublato
aedificio usumfructum areae mihi cesserit: tempore scilicet quo ususfructus perit
transacto.

VIII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum FVNDI usu-
fructu legato, si uilla diruta sit, ususfructus non extinguetur: quia uilla fundi accessio
est: non magis quàm si arbores deciderint.

VIIII. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum SED ET eo quoque solo
in quo fuit uilla, uti frui potero.

X. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum QVID tamen si
fundus uillae fuit accessio? uideamus ne etiam fundi ususfructus extinguatur. et idem
1 dicendum est, ut non extinguatur. Non tantùm si aedes ad aream redactae sint,
ususfructus extinguitur, uerumetiam si demolitis aedibus testator alias nouas restitue-
rit. plane si per partes reficiat, licet omnis noua facta sit, aliud erit nobis dicendum.
2 Agri uel loci ususfructus legatus si fuerit inundatus, ut stagnum iam sit aut palus,
procul dubio extinguetur. sed et si stagni ususfructus legetur, et exaruerit sic ut ager
sit factus, mutata re ususfructus extinguitur. Non tamen, si arui ususfructus legetur, et
ibi uineae sint positae, uel contra, puto extingui. Certè siluae usufructu legato, si silua
3 caesa illic sationes fuerint factae, sine dubio ususfructus extinguitur. Si massae
ususfructus legetur, et ex ea uasa sint facta, uel contra, Cassius apud Vrseium scribit, in-
terire usumfructum. quam sententiam puto ueram. Proinde et ornamentum dissolu-
4 tum aut transfiguratum extinguit usumfructum. In nauis quoque usufructu Sa-
binus scribit, si quidem per partes refecta sit, usumfructum non interire. si autem dis-
soluta sit, licet isdem tabulis nulla praeterea adiecta restaurata sit, usumfructum extin-
ctum. quam sententiam puto ueriorem. Nam et si domus fuerit restituta, ususfructus
5 extinguitur. Quadrigae usufructu legato, si unus ex equis decesserit, an extingua-
tur ususfructus quaeritur. ego puto multum interesse, equorum an quadrigae ususfru-
ctus sit legatus: nam si equorum, supererit in residuis: si quadrigae, non remanebit: quo-
niam quadriga esse desiit:

XI. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum NISI alius ante diem legati ce
dentem substitutus sit.

XII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum SI CVI balinei
ususfructus legatus sit, et testator habitationem hoc fecerit, uel si tabernae, et diaetam
fecerit, dicendum est usumfructum extinctum. Proinde et si histrionis reliquerit usum
fructum, et eum ad aliud ministerium transtulerit, extinctum esse usumfructum dicen
dum erit.

XIII. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum SI FRVCTVarius messem
fecit, et decessit, stipulam quae in messe iacet heredis eius esse Labeo ait: spicam quae
terra teneatur, domini fundi esse. fructúmque percipi spica aut faeno caeso aut uua
adempta aut excussa olea: quamuis nondum tritum frumentum aut oleum factum uel

uindemia coacta sit. Sed ut uerum est quod de olea excussa scripsit, ita aliter obseruandum de ea olea quae per se deciderit. Iulianus ait, fructuarii fructus tunc fieri, cum eos perceperit: bonae fidei autem possessoris, mox quàm à solo separati sint.

XIIII. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum EXCEPTA capitis minutione uel morte, reliquae causae uel pro parte interitum ususfructus recipiunt.

XV. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Sabinum INTERDVM proprietarius ad libertatem perducet: si fortè ususfructus fuerit tamdiu legatus quamdiu manumittatur. nam incipiente proprietario manumittere, extinguetur ususfructus.

XVI. IDEM Libro quinto Disputationum SI SVB condicione mihi legatus sit ususfructus, medióque tempore sit penes heredem, potest heres usumfructum alii legare. quae res facit ut si condicio extiterit mei legati, ususfructus ab herede relictus finiatur. quòd si ego usumfructum amisero, non reuertetur ad legatarium cui ab herede purè legatus fuerat: quia ex diuersis testamentis ius coniunctionis non contingit.

XVII. IVLIANVS Libro trigensimo quinto Digestorum SI TIBI fundi ususfructus purè proprietas autem sub condicione Titio legata fuerit, pendente condicione dominium proprietatis adquisieris, deinde condicio extiterit, pleno iure fundum Titius habebit. neque interest, quòd detracto usufructu proprietas legata sit: enim dum proprietatem adquiris, ius omne legati ususfructus amisisti.

XVIII. POMPONIVS Libro tertio ad Sabinum SI SERVO hereditario ante aditam hereditatem legatus ususfructus fuisset, magis placet adita hereditate eum usumfructum ad te transire: nec interire quasi mutato dominio: quia nec dies ante cesserit quàm tu heres extiteris.

XVIIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale NEQVE ususfructus neque iter actúsue dominii mutatione amittitur.

XX. PAVLVS Libro quintodecimo ad Plautium IS QVI usumfructum habet, si tantùm utatur, quia existimet se usum tantùm habere, an usumfructum retineat? et si quidem sciens se usumfructum haberè, tantùm uti uelit, nihilo minus et frui uidetur. si uerò ignoret, puto eum amittere fructum: non enim ex eo quod habet, utitur, sed ex eo quod putauit se habere.

XXI. MODESTINVS Libro tertio Differentiarum SI VSVSFructus ciuitati legetur, et aratrum in ea inducatur, ciuitas esse desinit: ut passa est Carthago: ideóque quasi morte desinit habere usumfructum.

XXII. POMPONIVS Libro sexto ad Quintum Mucium SI MVLIERI usus domus legatus sit, et illa trans mare profecta sit, et constituto tempore ad amittendum usum afuerit, maritus uerò domo usus fuerit, retinetur nihilo minus usus: quemadmodum si familiam suam in domu reliquisset, eáque peregrinaretur. et hoc magis dicendum est, si uxorem in domu reliquerit maritus, cum ipsi marito usus domus legatus sit.

XXIII. IDEM Libro uicensimo sexto ad Quintum Mucium SI AGER cuius ususfructus noster sit, flumine uel mari inundatus fuerit, amittitur ususfructus: cum etiam ipsa proprietas eo casu amittatur. ac ne piscando quidem retinere poterimus usumfructum. sed quemadmodum si eodem impetu discesserit aqua quo uenit, restituitur proprietas, ita et usumfructum restituendum, dicendum est.

XXIIII. IAVOLENVS Libro tertio ex Posteriorum Labeonis CVM VSVM Fructum horti haberem, flumen hortum occupauit: deinde ab eo recessit. ius quoque ususfructus restitutum esse Labeoni uidetur: quia id solum perpetuò eiusdem iuris mansisset. ita id uerum puto, si flumen inundatione hortum occupauit. nam si alueo mutato inde manare coeperit, amitti usumfructum existimo: cum is locus alueì publicus esse coeperit. neque in pristinum statum restitui posse. Idem iuris itinere et actu custodiendum esse, ait Labeo. de quibus rebus ego idem quod in usufructu sentio. Labeo: nec si summa terra sublata ex fundo meo, et alia regesta esset, idcirco

meum ſolum eſſe definit : non magis quàm ſtercorato agro.

XXV. POMPONIVS Libro undecimo ex Variis lectionibus PLACET uel certae partis uel pro indiuiſo uſumfructum non utendo amitti.

XXVI. PAVLVS Libro primo ad Neratium SI AGER ab hoſtibus occupatus ſeruúſue captus liberatus fuerit, iure poſtliminii reſtituetur uſusfructus.

XXVII. IDEM Libro primo Manualium SI SERVVS in quo uſusfructus alienus eſt, ooxae dedatur à domioo proprietatis uſufructuario, liberabitur cooſuſa ſeruitute proprietatis comparatiooe.

XXVIII. IDEM Libro tertiodecimo ad Plautium SI VSVS Fructus alternis annis legetur, non poſſe non utendo eum amitti : quia plura ſunt legata.

XXVIIII. VLPIANVS Libro ſeptimodecimo ad Sabinum POMPONIVS quaerit, ſi fundum à me proprietarius conduxerit, eúmque fundum uendiderit Seio non deducto uſufructu, an uſumfructum per emptorem retineam. et ait, licet proprietarius mihi penſionem ſoluerit, tamen uſumfructum amitti : quia non meo nomine ſed ſuo fruitus eſt emptor. Teneri planè mihi ex locato proprietarium quanti mea interfuit id factum non eſſe. quamquam ſi à me conductum uſumfructum quis alii locauerit, retinetur uſusfructus. ſed ſi proprietarius eum locaſſet ſuo nomine, dicendum amitti: nooenim meo nomine fruitur colonus. Sed ſi emptum à me uſumfructum proprietarius uendidiſſet, amitterem uſumfructum? quaerendum eſt. et puto amitti : quoniam et hic oon ut à me empto fruitur fundi emptor. Idem Pomponius quaerit, ſi legatum mihi uſumfructum rogatus ſim tibi reſtituere, an per te frui uidear, nec amittatur uſusfructus. et ait, dubitare ſe de hac quaeſtione. ſed eſt uerius quod Marcellus notat, oihil hanc rem fideicommiſſario nocere : ſuo enioi nomine utilem actionem eum habiturum.

XXX. GAIVS Libro ſeptimo ad Edictum prouinciale CARO et corium mortui pecoris in fructu non eſt : quia mortuo eo uſusfructus extinguitur.

XXXI. POMPONIVS Libro quarto ad Quintum Mucium CVM GREGIS uſusfructus legatus eſt, et uſque eo numerus perueoit gregis ut grex noo intellegatur, perit uſusfructus.

DE VSVFRVCTV EARVM RERVM QVAE VSV CONSVMVNTVR VEL MINVVNTVR

TIT. V.

VLPIANVS Libro octauodecimo ad Sabinum

SENATVS cenſuit ut omoium rerum quas in cuiuſque patrimonio eſſe conſtaret, uſusfructus legari poſsit. quo ſenatuſconſulto inductum uidetur ut earum rerum quae uſu tolluntur uel minuuntur poſsit uſusfructus legari.

II. GAIVS Libro ſeptimo ad Edictum prouinciale SED DE pecunia rectè caueri oportet his à quibus eius pecuniae uſusfructus legatus erit. Quo ſenatuſconſulto non id effectum eſt, ut pecuniae uſusfructus propriè eſſet : nec enim naturalis ratio auctoritate ſenatus commutari potuit : ſed remedio iotroducto coepit quaſi uſusfructus haberi.

III. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Sabinum POST QVOD omnium rerum uſusfructus legari poterit : an et nominum? Nerua oegauit. ſed eſt uerius quod Caſsius et Proculus exiſtimant, poſſe legari. idem tameo Nerua ipſi quoque
† eius debitori poſſe uſumfructum legari ſcribit, et remittendas † ei uſuras.

IIII. PAVLVS Libro primo ad Neratium ERGO cautio etiam ab hoc

exigenda erit.

V. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Sabinum HOC SENATVS consultum non solùm ad eum pertinet, qui pecuniae usumfructum uel ceterarum rerum quas habuit legauit, uerùm et si fuerint alienae. Si pecuniae sit ususfructus legatus uel aliarum rerum quae in abusu consistunt, nec cautio interueniat, uidendum, finito usufructu an pecunia quae data sit, uel ceterae res quae in absumptione sunt, condici possint. Sed si quidem adhuc constante usufructu cautionem quis uelit condicere, dici potest, omissam cautionem posse condici incerti condictione. sed si finito usufructu, ipsam quantitatem Sabinus putat posse condici. quam sententiam et Celsus libro octauodecimo digestorum probat. quae mihi non inarguta uidetur. Quae in usufructu pecuniae diximus uel ceterarum rerum quae sunt in abusu, eadem et in usu dicenda sunt. nam idem continere usum pecuniae et usumfructum et Iulianus scribit, et Pomponius libro octauo de stipulationibus.

VI. IVLIANVS Libro trigensimo quinto Digestorum SI TIBI decem milia legata fuerint, mihi eorundem decem milium ususfructus, fient quidem tua tota decem milia: sed mihi quinque numerari debebunt, ita ut tibi caueam, tempore mortis meae aut capitis deminutionis restituiri. Nam et si fundus tibi legatus fuisset, et mihi eiusdem fundi ususfructus, haberes tu quidem totius fundi proprietatem, sed partem cum usufructu partem sine usufructu. et non heredi sed tibi cauerem boni uiri arbitratu. Sed si duobus eorundem decem milium ususfructus legatus fuerit, quina milia accipient: et inuicem, et heredi satisdabunt.

VII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale SI VINI, olei, frumenti ususfructus legatus erit, proprietas ad legatarium transferri debet, et ab eo cautio desideranda est: ut quandoque is mortuus aut capite deminutus sit, eiusdem qualitatis res restituatur: aut aestimatis rebus, certae pecuniae nomine cauendum est: quod et commodius est. Idem scilicet de ceteris quoque rebus quae usu continentur, intellegemus.

VIII. PAPINIANVS Libro septimodecimo Quaestionum TRIBVS heredibus institutis usumfructum quindecim milium Titio legauit, et duos ex heredibus iussit pro legatario satisdare. placebat utile esse cautionis quoque legatum: nec refragari senatusconsultum: quia cautio non impediretur. et esse alterum legatum uelut certi, alterum incerti. ususfructus itaque nomine partem pecuniae petendam ab eo qui satis accepit à coherede: incertique cum eodem agendum, si satis non dedisset. Eum uerò qui satis praestitit, ac propter moram coheredis satis non accepit, neque fructus nomine interim teneri propter senatusconsultum, neque actione incerti: quia coheredi satisdedit. Illud etiam nobis placet, legatarium cogendum promittere. Finito autem usufructu, si coheredes ex causa fideiussoria conuenirentur, eos mandati non acturos: non enim suscepisse mandatum, sed uoluntati paruisse. denique cautionis legato liberatos. de illo nec diu tractandum fuit, secundum legatum id est cautionis, non heredum uideri, sed eius cui pecuniae ususfructus relictus est: cuique testator prospicere uoluit, et cuius interesse credidit fideiussores non suo periculo quaerere.

VIIII. PAVLVS Libro primo ad Neratium IN STIPVLATIONE de reddendo usufructu pecuniae, duo soli casus interponuntur, mortis, et capitis deminutionis:

X. VLPIANVS Libro septuagensimo nono ad Edictum QVONIAM pecuniae usus aliter amitti non potest quàm his casibus. Si usus tantùm pecuniae legatus sit, quia in hac specie usus appellatione etiam fructum contineri magis accipiendum est, stipulatio ista erit interponenda. Et quidam aiunt, non ante hanc interponi stipulationem quàm data fuerit pecunia. ego autem puto, siue antea siue postea ea pecunia data sit, tenere stipulationem.

XI. IDEM Libro octauodecimo ad Sabinum SI LANAE alicui legatus

sit usufructus uel odorum uel aromatum, nullus uidetur usufructus in istis iure consti tutus. sed ad senatusconsultum erit descendendum quod de cautione eorum loquitur.

XII. MARCIANVS Libro septimo Institutionum CVM PECVnia erat relicta Titio, ita ut post mortem legatarii ad Maeuium rediret, quamquam adscri ptum sit, ut usum eius Titius haberet, proprietatem tamen ei legatam: et usus mentionem factam quia erat restituenda ab eo pecunia post mortem eius, Diui Seuerus et Antoninus rescripserunt.

SI VSVSFRVCTVS PETETVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGETVR TIT. VI.

VLPIANVS Libro octauodecimo ad Sabinum

SI FVNDO fructuario seruitus debeatur, Marcellus libro octauo apud Iulianum Labeonis et Neruae sententiam probat existimantium seruitutem quidem eum uindicare non posse, uerùm usumfructum uindicaturum. ac per hoc uicinum, si non patiatur eum ire et agere, teneri ei quasi non patiatur utifrui. Vsusfructus legatus adminiculis eget, sine quibus utifrui quis non potest. et ideo si usufructus legetur, necesse est tamen ut sequatur eum aditus. usque adeo, ut si quis usumfructum loci leget ita, ne heres cogatur uiam praestare, inutiliter hoc adiectum uideatur. Item si usufructu legato iter ademptum sit, inutilis est ademptio: quia semper sequitur usumfructum. Sed si usufructus sit legatus ad quem aditus non est per hereditarium fundum, ex testamento utique agendo fructuarius consequetur ut cum aditu sibi praestetur usufructus. Vtrum autem aditus tantùm et iter, an uerò et uia debeatur fructuario legato ei usufructu, Pomponius libro quinto dubitat. et rectè putat, prout usufructus perceptio desiderat, hoc ei praestandum. Sed an et alias utilitates et seruitutes ei heres praestare debeat, puta luminum et aquarum, an uerò non? et puto eas solas praestare compellendum, sine quibus omnino uti non potest. sed si cum aliquo incommodo utatur, non esse praestandas.

II. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum SI AB herede ex testamento fundi usufructus petitus sit, qui arbores deiecisset aut aedificium demolitus esset, aut aliquo modo deteriorem usumfructum fecisset, aut seruitutes imponendo aut uicinorum praedia liberando, ad iudicis religionem pertinet ut inspiciat qualis ante iudicium acceptum fundus fuerit: ut usufructuario hoc quod interest ab eo seruetur.

III. IVLIANVS Libro septimo Digestorum QVI VSVMFructum traditum sibi ex causa fideicommissi desiit in usu habere tanto tempore, quanto, si legitimè eius factus esset, amissurus eum fuerit, actionem ad restituendum eum habere non debet: est enim absurdum plus iuris habere eius, qui possessionem dumtaxat usufructus, non etiam dominium adepti sint.

IIII. IDEM libro trigensimo quinto Digestorum FVNDVS detracto usufructu legatus est Titio, et eiusdem fundi usufructus Sempronio sub condicione. dixi interim cum proprietate usumfructum esse, licet placeat cum detracto usufructu fundus legatur, apud heredem usumfructum esse: quia paterfamilias cum detracto usu fructu fundum legat, et alii usumfructum sub condicione, non hoc agit ut apud heredem usufructus remaneat.

V. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum VTIFRVI ius sibi esse, solus potest intendere qui habet usumfructum: dominus autem fundi non potest: quia qui habet proprietatem, utendifruendi ius separatum non habet: nec enim potest ei suus fundus seruire: de suo enim non de alieno iure quemque agere oportet. quamquam enim actio negatiua domino competat aduersus fructuarium, magis ta-

men de suo iure agere uideatur quàm alieno: cum inuito se negat ius esse utendi fru-
ctuario, uel sibi ius esse prohibendi. Quòd si fortè qui agit dominus proprietatis non
sit, quamuis fructuarius ius utendi non habet, uincet tamen iure quo possessores sunt
potiores, licet nullum ius habeant. Verum autem aduersus dominum dumtaxat 1
in rem actio usufructuario competat, an etiam aduersus quemuis possessorem, quaeri-
tur. et Iulianus libro septimo digestorum scribit, hanc actionem aduersus quemuis pos-
sessorem ei competere. nam et si fundo fructuario seruitus debeatur, fructuarius non
seruitutem sed usumfructum uindicare debet aduersus uicini fundi dominum. Si 2
partis fundi usussfructus constituatur, potest de eo in rem agi, siue uindicet quis usum-
fructum siue alii neget. In his autem actionibus quae de usufructu aguntur, etiam 3
fructus uenire plus quàm manifestum est. Si post litem de usufructu contesta- 4
tam fuerit finitus usussfructus, an ulterius fructus desinant deberi? et puto desinere.
nam et si mortuus fuerit fructuarius, heredi eius actionem praeteritorum dumtaxat
fructuum dandam Pomponius libro quadragensimo scribit. Fructuario qui ui- 5
cit, omnis causa restituenda est. et ideò si serui fuerit usussfructus legatus, quidquid ex
re fructuarii uel ex operis suis consecutus est possessor debebit restituere. Sed et si for-
tè tempore usussfructus amissus est, alio quidem possidente, alio autem liti se offerente,
non sufficit eum usumfructum iterum renouare: uerùm cauere quoque eum de euictio-
ne usussfructus oportet. quid enim si seruum aut fundum is qui possidebat, pignori de-
dit, isque ab eo qui pignori accepit, iure uti prohibetur? debebit itaque habere cautum.
Sicut fructuario in rem confessoriam agenti fructus praestandi sunt, ita et pro- 6
prietatis domino, si negatoria actione utatur. sed in omnibus ita demum, si non sit pos-
sessor qui agat: nam et possessori competunt. quòd si possident, nihil fructuum nomi-
ne consequentur. Quid ergo officium erit iudicis quàm hoc? ut securus consequatur
fructuarius fruendi licentiam: proprietatis dominus ne inquietetur.

VI. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum QVI DE usufru-
ctu iudicium accepit, si desierit possidere sine dolo, absoluetur. quòd si liti se optulit et
quasi possessor actionem de usufructu accepit, damnabitur.

DE OPERIS SERVORVM TIT. VII.

PAVLVS Libro secundo ad Edictum

OPERA in actu consistit, nec ante in rerum natura est quàm si dies uenit quo praestanda est: quemadmodum cum stipulamur QVOD EX ARETHVSA NATVM ERIT.

II. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum OPERAE serui legatae capitis minutione non amittuntur.

III. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale IN HOMINIS usufructu operae sunt, et ob operas mercedes.

IIII. IDEM Libro secundo de liberali causa Edicti urbanici FRVCTVS hominis in operis constitit. et retro in fructu hominis operae sunt. et ut in ceteris rebus fructus deductis necessariis impensis intellegitur, ita et in operis seruorum.

V. TERENTIVS CLEMENS Libro octauodecimo ad legem Iuliam et Papiam OPERIS serui legatis usum datum intellegi et ego didici, et Iulianus existimat.

VI. VLPIANVS Libro quinquagensimo quinto ad Edictum CVM DE
serui operis artificis agitur, pro modo restituendae sunt: sed mediastini secundum mi-
nisterium. et ita Mela scribit. Si minor annis quinque uel debilis seruus sit, uel 1
quis alius cuius nulla opera esse apud dominum potuit, nulla aestimatio fiet. item uo-
luptatis uel affectionis aestimatio non habebitur. ueluti si dilexerit eum dominus, aut
in deliciis habuerit. ceterum deductis necessariis impensis fiet aestimatio.

DE VSV ET HABITATIONE TIT. VIII.

GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale

NVNC uidendum de usu et habitatione. Constituitur etiam nudus usus, id est sine fructu. qui et ipse iisdem modis constitui solet quibus et ususfructus.

II. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum CVI VSVS relictus est, uti potest: frui non potest. et de singulis uidendum. Domus usus relictus est aut marito, aut mulieri: si marito, potest illic habitare non solus, uerùm cum familia quoque sua. an et cum libertis, fuit quaestionis. et Celsus scripsit, et cum libertis. posse hospitem quoque recipere. nam ita libro octauodecimo digestorum scripsit. quam sententiam et Tubero probat. sed an etiam inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatum libro posteriorum. et ait Labeo eum qui ipse habitat, inquilinum posse recipere. IDem et hospites, et libertos suos:

III. PAVLVS Libro tertio ad Vitellium ET CLientes.

IIII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum CETERVM sine eo ne hos quidem habitare posse. Proculus autem de inquilino notat, non bellè inquilinum dici qui cum eo habitet. secundum haec et si pensionem percipiat dum ipse quoque inhabitat, non erit ei inuidendum: quid enim si tam spatiosae domus usus sit relictus homini mediocri, ut portiuncula contentus sit? sed et cum his quos loco seruorum in operis habet, habitabit: licet liberi sint uel serui alieni. Mulieri autem si usus relictus sit, posse eam et cum marito habitare Quintus Mucius primus admisit: ne ei matrimonio carendum foret cum uti uult domo. nam per contrarium, quin uxor cum marito possit habitare nec fuit dubitatum. Quid ergo si uiduae legatus sit? an nuptiis contractis post constitutum usum, mulier habitare cum marito possit? et est uerum, ut et Pomponius libro quinto et Papinianus libro nonodecimo quaestionum probat, posse eam cum uiro et postea nubentem habitare. Hoc amplius Pomponius ait, et cum socero habitaturam.

V. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum IMMO et socer cum nuru habitabit: utique cum uir una sit.

VI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum NON SOLVM autem cum marito, sed et cum liberis libertisque habitare et cum parentibus poterit. et ita et Aristo notat apud Sabinum. et hoc usque erit procedendum, ut eosdem quos masculi, recipere et mulieres possint.

VII. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum NON ALITER autem mulier hospitem recipere potest, quàm si is sit qui honestè cum ea quae usum habeat habitaturus sit.

VIII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum SED NEQVE locabunt seorsum, neque concedent habitationem sine se, nec uendent usum. Sed si usus aedium mulieri legatus sit ea condicione SI A VIRO DIVORTISSET, remittendam ei condicionem, et cum uiro habitaturam, quod et Pomponius libro quinto probat.

VIIII. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum CETERarum quoque rerum usu legato, dicendum est, uxorem cum uiro in promiscuo usu eas res habere posse.

X. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Sabinum SI HABITatio legetur, an perinde sit atque si usus, quaeritur. et effectu quidem idem paenè esse legatum usus et habitationis, et Papinianus consensit libro octauodecimo quaestionum. Denique donare non poterit. sed eas personas recipiet, quas et usuarius. ad heredem tamen nec ipsa transit, nec non utendo amittitur, nec capitis deminutione. Sed si ΧΡΗΣΙΣ sit relicta, an usus sit, uidendum. et Papinianus libro septimo responsorum ait, usum

esse, non etiam fructum relictum. Sed si sic relictus sit, ILLI DOMVS VSVSFRVCTVS HABITANDI CAVSA, utrum habitationem solam, an uerò et usumfructum habeat, uidendum. et Priscus et Neratius putant, solam habitationem legatam. quod est uerum. Planè si dixisset Testator, VSVM HABITANDI CAVSA, non dubitaremus quin ualeret. Vtrum autem unius anni sit habitatio, an usque ad uitam, 2
apud ueteres quaesitum est. et Rutilius, donec uiuat, habitationem competere ait. quam sententiam et Celsus probat libro octauodecimo digestorum. Si usus fun- 3
di sit relictus, minus utique esse quàm fructum, longéque, nemo dubitat. sed quid in ea causa sit, uidendum. et Labeo ait, habitare eum in fundo posse, dominúmque prohibiturum illò uenire: sed colonum non prohibiturum, nec familiam: scilicet eam quae agri colendi causa illic sit. ceterum si urbanam familiam illò mittat, qua ratione ipse prohibetur, et familiam prohibendam eiusdem rationis est. Idem Labeo ait et cella uinaria, et olearia eum solum usurum: dominum uerò inuito eo non usurum.

XI. GAIVS Libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum IN QVE EO fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque his per quos opera rustica fiunt, impedimento sit. nec ulli alii ius quod habet, aut uendere aut locare aut gratis concedere potest.

XII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad sabinum PLENVM autem usum debet habere, si et uillae, et praetorii ei relictus est. Venire planè proprietarium ad fructos percipiendos, magis dicendum est: et per tempora fructVm colligendorum etiam habitare illic posse, admittendum est. Praeter habitationem quam 1
habet cui usus datus est, deambulandi quoque et gestandi ius habebit. Sabinus et Cassius et lignis ad usum cottidianum, et horto et pomis et holeribus et floribus et aqua usurum, non usque ad compendium, sed ad usum, scilicet non usque ad abusum. idem Nerua: et adicit, stramentis etiam usurum. sed neque foliis neque oleo neque frumento neque frugibus usurum. sed Sabinus et Cassius et Labeo et Proculus hoc amplius etiam ex his quae in fundo nascuntur, quod ad uictum sibi, suis sufficiat, sumpturum et ex his quae Nerua negauit. Iubentius etiam cum conuiuis et hospitibus posse uti. quae sententia mihi uera uidetur: aliquo enim largius cum usuario agendum est pro dignitate eius cui relictus est usus. sed uteiur is, ut puto, dumtaxat in uilla. Pomis autem et oleribus et floribus et lignis uidendum utrum eodem loco utatur dumtaxat, an etiam in oppidum ei deferri possint. sed melius est accipere, et in oppidum deferenda: neque enim graue onus est horum, si abundent in fundo. Sed si pecoris ei usus relictus est, puta gregis oBilis, ad stercorandum usurum dumtaxat, Labeo ait. sed neque lana neque agnis neque lacte usurum: haec enim magis in fructu esse. hoc amplius etiam modico lacte usurum puto. neque enim tam strictè interpretandae sunt uoluntates defunctorum. Sed si boum armenti usus relinquatur, omnem usum habebit 2
et ad arandum, et ad cetera aT quae boues apti sunt. Equitii quoque legato usu, 3
uidendum ne et domare possit, et ad uehendum sub iugo uti. et si fortè auriga fuit cui usus equorum relictus est, non puto eum Circensibus his usurum: quia quasi locare eos uidetur. sed si testator sciens eum huius esse instituti et uitae, reliquit, uidetur etiam de hoc usu sensisse. Si usus ministerii alicui fuerit relictus, ad suum ministerium 4
utetur, et ad liberorum coniugisque. (neque) uidevitur alii concessisse, si simul cum ipsis utatur. quamquam si filiofamilias usus serui sit relictus, uel seruo, patri dominóue adquisitus, ipsius dumtaxat usum exigat, non etiam eorum qui sunt in potestate. Operas autem serui usuarii non locabit, neque alii utendo concedet. et ita Labeo. quemadmodum enim concedere alii operas poterit, cum ipse uti debeat? idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, usuarium seruum posse ibi operari. quid enim interest, in qua re opera eius utatur? quare et si lanam conduxerit usuarius expediendam, poterit etiam per usuarias ancillas opus perficere. idémque si uestimenta texenda redemerit, uel insulam uel nauem fabricandam, poterit ad haec operis uti usuarii. nec of-

fendetur illa Sabini ſententia, ancillae uſu dato, ad lanificium eam non mitti, nec ex operis mercedem capi: ſed ſibi lanam facere iure cogere. ſibi enim facere uidetur qui non operas eius locauit, ſed opus quod conduxit expediit. idem et Octauenus probat.

XIII. GAIVS Libro ſeptimo ad Edictum prouinciale SED IPSI ſeruo ancillaéue pro opera mercedem imponi poſſe, Labeoni placet.

XIIII. VLPIANVS Libro ſeptimodecimo ad Sabinum PER SERuum uſuarium ſi ſtipuler, uel per traditionem accipiam, an adquiram quaeritur, ſi ex re mea, uel ex operis eius. et ſi quidem ex operis eius, non ualebit: quoniam nec locare operas eius poſſumus. ſed ſi ex re mea, dicimus ſeruum uſuarium ſtipulantem uel per traditionem accipientem, mihi adquirere, cum hac opera eius utar.

1 Vſusfructus an fructus legetur, nihil intereſt: nam fructui et uſus ineſt: uſui fructus deeſt. et fructus quidem ſine uſu eſſe non poteſt: uſus ſine fructu poteſt. denique ſi tibi fructus deducto uſu legatus ſit, inutile eſſe legatum Pomponius libro quinto ad Sabinum ſcribit. et ſi fortè uſufructu legato fructus adimatur, totum uideri ademptum ſcribit. ſed ſi fructus ſine uſu, uideri conſtitutum qui et ab initio conſtitui poteſt. ſed ſi † fructu legato uſus adimatur, Ariſto ſcribit, nullam eſſe ademptionem. quae ſententia Venignior eſt.

† uſufructu

2 Vſu legato, ſi eidem fructus legetur, Pomponius ait confundi eum cum uſu. Idem ait, et ſi tibi uſus mihi fructus legetur, concurrere nos in uſu, me ſolum fructum habiturum. Poterit autem apud alium eſſe uſus, apud alium fructus ſine uſu, apud alium proprietas: ueluti ſi qui habet fundum, legauerit Titio uſum, mox heres eius tibi fructum legauerit, uel alio modo conſtituerit.

XV. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum FVNDI uſu legato, licebit uſuario et ex penu, quod in annum dumtaxat ſufficiat capere: licet mediocris praedii eo modo fructus conſumantur: quia et domo et ſeruo ita uteretur, ut nihil alii fructuum nomine ſupereſſet.

1 Sicut is cui uſus fundi legatus eſt, quo minus dominus agri colendi cauſa ibi uerſetur, prohibere non poteſt, alioquin et frui dominum prohibebit, ita nec heres quicquam facere debet, quo minus is cui uſus legatus eſt, utatur ut bonus paterfamilias uti debet.

XVI. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum SI ITA legatus eſſet uſus fundi, ut inſtructus eſſet, earum rerum quae inſtrumento fundi eſſent, perinde ad legatarium uſus pertinet, ac ſi nominatim ei earum rerum uſus legatus fuiſſet.

1 Dominus proprietatis etiam inuito uſufructuario uel uſuario fundum uel aedes per ſaltnarium uel inſularium cuſtodire poteſt: intereſt enim eius fines praedii tueri. eáque omnia dicenda ſunt, quolibet modo conſtitutus uſusfructus uel uſus fuerit.

2 Seruo, cuius uſum dumtaxat non etiam fructum habemus, poteſt et à nobis quid donari, uel etiam ex pecunia noſtra negotiatum eſſe, ut quidquid eo modo adquiſierit, in peculio noſtro ſit.

XVII. AFRICANVS Libro quinto Quaeſtionum FILIOFamilias uel ſeruo aedium uſu legato, et utile legatum eſſe exiſtimo et eodem modo perſecutionem eius competituram, quo competeret, ſi fructus quoque legatus eſſet. itaque non minus abſente quàm praeſente filio ſeruóue, pater dominúſue in his aedibus habitabit.

XVIII. PAVLVS Libro nono ad Plautium SI DOMVS uſus legatus ſit ſine fructu, communis refectio eſt rei in ſartis tectis tam heredis quàm uſuarii. uideamus tamen, ne ſi fructum heres accipiat, ipſe reficere debeat. ſi uerò talis ſit res cuius uſus relegatus eſt, ut heres fructum percipere non poſſit, legatarius reficere cogendus eſt. quae diſtinctio rationem habet.

XVIIII. IDEM Libro tertio ad Vitelium VSVS pars legari non poteſt: nam frui quidem pro parte poſſumus, uti pro parte non poſſumus.

XX. MARCELLVS Libro tertiodecimo Digeſtorum SERVVS cuius mihi uſus legatus eſt, adquirit mihi, ſi inſtitor erit et operis eius utar in taberna: nam

mercibus uendundis emendísque adquirit mihi. ſed et ſi iuſſu meo per traditionem
accipiet.

XXI. MODESTINVS Libro ſecundo Regularum VSVS aquae perſo
nalis eſt: et ideo ad heredem uſuarii tranſmitti non poteſt.

XXII. POMPONIVS Libro quinto ad Quintum Mucium DIVVS Ha
drianus cum quibuſdam uſus ſiluae legatus eſſet, ſtatuit fructum quoque eis legatum ui
deri: quia niſi liceret legatariis caedere ſiluam et uendere, quemadmodum uſufructua
riis licet, nihil habituri eſſent ex eo legato. Licet tam anguſtus eſt legatarius cui 1
domus uſus legatus eſt, ut non poſsit occupare totius domus uſum, tamen eis quae Ba-
cabunt proprietarius non utetur: quia licebit uſuario aliis et aliis temporibus tota do-
mo uti. cum interdum domini quoque aedium, prout temporis condicio exigit, qui-
buſdam utantur,* quibuſdam non utantur*. Vſu legato, ſi plus uſus ſit legatarius 2
quàm oportet, officio iudicis qui iudicat quemadmodum utatur, quid continetur? ne
aliter quàm debet utatur.

XXIII. PAVLVS Libro primo ad Neratium NERATIVS: uſuariae
rei ſpeciem is cuius proprietas eſt, nullo modo commutare poteſt. Paulus: deteriorem
enim cauſam uſuarii facere non poteſt. facit autem deteriorem, etiam in meliorem ſta
tum commutata.

VSVFRVCTVARIVS QVEMADMODVM CAVEAT TIT. VIIII.

VLPIANVS Libro ſeptuageſimo nono ad Edictum

SI CVIVS rei uſusfructus legatus ſit, aequiſimnm praetori uiſum eſt,
de utroque legatarium cauere, et uſurum ſe boni uiri arbitratu, et cum
uſusfructus ad eum pertinere deſinet, reſtituturum quod inde extabit.
Haec ſtipulatio, ſiue mobilis res ſit ſiue ſoli, interponi debet. illud 1
ſciendum eſt, ad fideicommiſſa etiam aptari eam debere. planè et ſi ex
mortis cauſa donatione uſusfructus conſtituatur, exemplo legatorum debebit haec
cautio praeſtari. ſed et ſi ex alia quacumque cauſa conſtitutus fuerit uſusfructus, idem
dicendum eſt. Cauere autem debet, uiri boni arbitratu perceptu iri uſumfructum: 2
hoc eſt non deteriorem ſe cauſam uſusfructus facturum. ceteráque facturum quae in
re ſua faceret. Rectè autem facient et heres et legatarius, qualis res ſit cum frui in 3
cipit legatarius, ſi in teſtatum redegerint: ut inde poſsit apparere, an et quatenus rem
peiorem legatarius fecerit. Vtilius autem uiſum eſt, ſtipulatione de hoc caueri, ut ſi
quis non uiri boni arbitratu utatur, committetur ſtipulatio ſtatim. nec expectavimus
ut amittatur uſusfructus. Habet autem ſtipulatio iſta duas cauſas: unam, ſi ali- 4
ter quis utatur quàm uir bonus arbitrabitur: aliam de uſufructu reſtituendo. quarum
prior ſtatim committetur quàm aliter fuerit uſus: et ſaepius committetur. ſequens com
mittetur finito uſufructu. Sed quod diximus, id quod inde exſtabit, reſtitutu iri: non
ipſam rem ſtipulatur proprietarius: inutiliter enim rem ſuam ſtipulari uideretur: ſed
ſtipulatur reſtiTV iri quod inde exſtabit. Interdum autem inerit proprietatis aeſtima-
tio, ſi fortè fructuarius, cum poſsit uſucapionem interpellare, neglexit. omnem enim
rei curam ſuſcipit.

II. PAVLVS Libro ſeptuageſimo quinto ad Edictum NAM FRV
ctuarius cuſtodiam praeſtare debet.

III. VLPIANVS Libro ſeptuageſimo nono ad Edictum OMNES
autem caſus continentur huic ſtipulationi, quibus uſusfructus amittitur. Deſine- 1
re pertinere uſumfructum accipiemus, etiam ſi nec coeperit pertinere, quamuis le-
gatus

gatus sit. et committetur nihilo minus stipulatio, quasi desinat pertinere quod nec coe-
2 pit. Si ususfructus repetitus erit legato, quotiensque amissus fuerit, nisi utiliter fuerit cautum, committetur ista stipulatio: sed exceptione opus erit. Sed et si quis usumfructum tibi legauerit, et sub condicione SI LIBEROS HABVERIS proprietatem, amisso usufructu committetur quidem stipulatio, sed exceptio locum ha-
3 bebit. Si heres alienauerit proprietatem, et postea amittatur ususfructus, an ex stipulatu agere posit uideamus. et fortius dici potest, ipso iure non committi stipulationem: quia neque heredi successoribúsue eius restitui potest, neque is cui potest, id est ad quem peruenit proprietas, pertinet ad stipulationem. sed is ad quem peruenit, tempore quaesiti dominii sibi prospicere alia cautione debet. quod et si non fecerit, nihilo minus in rem actione uti potest.

IIII. VENVLEIVS Libro duodecimo stipulationum SI FRVCtuarius proprietatem adsecutus fuerit, desinit quidem ususfructus ad eum pertinere, propter confusionem: sed si ex stipulatu cum eo agitur, aut ipso iure inutiliter agi dicendum est, si uiri boni arbitrium huc usque porrigitur, aut in factum excipere debebit.

V. VLPIANVS Libro septuagensimo nono ad Edictum HVIC stipulationi DOLVM MALVM ABESSE, afuturúmque esse continetur. et cum in rem sit doli mali mentio concepta, omnium dolum comprehendere uidetur, successorum, et ado
1 ptiui patris. Sed si usus sine fructu legatus erit, adempta fructus causa satisdari iubet praetor. hoc meritò: ut de solo usu, non etiam de usufructu caueatur. ergo et si fructus sine usu optigerit, stipulatio locum habebit. et si habitatio, uel operae hominis uel cuius alterius animalis relictae fuerint, stipulatio locum habebit: licet per omnia haec usumfructum non imitantur.

VI. PAVLVS Libro septuagensimo quinto ad Edictum IDEM est *et* in reditu praedii, sicuti si uindemia legata esset uel messis: quamuis ex usufructu ea percipiantur quae legata morte legatarii ad heredem redeunt.

VII. VLPIANVS Libro septuagensimo nono ad Edictum ET SI usus fructus nomine re tradita satisdatum non fuerit, Proculus ait, posse heredem rem uindicare. et si obiciatur exceptio de re usus fructus nomine tradita, replicandum erit.
1 quae sententia habet rationem. sed et ipsa stipulatio condici poterit. Cum ususfructus pecuniae legatus esset, exprimi debent hi duo casus in stipulatione: CVM MORIERIS, AVT CAPITE MINVERIS, DARI. idcirco hi duo soli casus, quoniam pecuniae usus aliter amitti non potest quàm his casibus.

VIII. PAVLVS Libro septuagensimo quinto ad Edictum SI TIBI ususfructus et mihi proprietas legata sit, mihi cauendum est. sed si mihi sub condicione proprietas legata sit, quidam et Marcianus et heredi et mihi cauendum esse putant. quae sententia uera est. item si mihi legata sit, et cum ad me pertinere desierit, alii, et hic utrisque cauendum, ut supra, placuit. quòd si duobus coniunctim ususfructus legatus sit, et inuicem sibi cauere debebunt, et heredi in casum illum, SI AD SOCIVM NON PERTINEAT VSVSFRVCTVS, HEREDI REDDI.

VIIII. VLPIANVS Libro quinquagensimo primo ad Edictum SI VSVSFructus mihi legatus sit, eúmque restituere sim Titio rogatus, uidendum est quis debeat cauere: utrum Titius, an ego qui legatarius sum. an illud dicimus, mecum heredem acturum, cum fideicommissario me agere debere. et est expeditius hoc dicere, si mihi spes aliqua durat ususfructus, et cum tu amiseris, potest ad me reccidere, hoc est ad legatarium, ita rem expediri, ut tu mihi, ego domino proprietatis caueam. quòd si fideicommissarii causa ususfructus mihi relictus est, nec est ulla spes ad me reuerten-
1 di fructus, recta uia fideicommissarium cauere oportet domino proprietatis. Illud sciendum est, siue iure ipso quis usumfructum habet siue etiam per tuitionem praetoris, nihilo minus cogendum esse fructuarium cauere, aut actiones suscipere.
1 Planè si ex die proprietas alicui legata sit, ususfructus purè, dicendum esse Pomponius

t

ait, remittendam esse hanc cautionem fructuario: quia certum sit ad eum proprietatem uel ad heredem eius peruenturam. Si uestis usufructus legatus sit, scripsit 3
Pomponius, quamquam heres stipulatus sit finito usufructu uestem reddi, attamen non obligari promissorem, si eam sine dolo malo adtritam reddiderit. Si plures do- 4
mini sint proprietatis, unusquisque pro sua parte stipulabitur.

X. PAVLVS Libro quadragensimo ad Edictum SI SERVI qui nobis communis erat, usumfructum tibi legauero, necessaria erit haec cautio heredi meo. quamuis enim de proprietate posit commnni diuidundo experiri, tamen causa usufructus qui tuus proprius est, ad officium communi diuidundo iudicis non pertinebit.

XI. PAPINIANVS Libro septimo Responsorum VSV quoque domus relicto, uiri boni arbitratu cautionem interponi oportet. nec mutat si pater heredes filios simul habitare cum uxore legataria uoluit.

XII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Sabinum SI VASorum ipsorum usufructus relictus sit, non erit cautio senatusconsulti necessaria, sed illa sola, BONI BIRI ARBITRATV VSVRVMFRVITVRVM. si igitur tradita sunt fruendi causa, nemo dubitat non fieri eius qui accepit: non enim ideo traduntur ut dominium recedat ab eo qui tradit: sed ut utatur fruatur legatarius. ergo cum non fiant fructuarii uasa, uindicari à proprietario possunt, cautione non data. uidendum est de conditione, an posit locum habere. et proditum est, neminem rem suam nisi furi condicere posse.

LIBER OCTAVVS

DE SERVITVTIBVS

MARCIANVS Libro tertio Regularum

SERVITVTES AVT PERSONARVM SVNT, VT VSVS, et uſusfructus: aut rerum, ut ſeruitutes ruſticorum praediorum et urbanorum.

II. VLPIANVS Libro ſeptimodecimo ad Edictum VNVS ex dominis communium aedium ſeruitutem imponere non poteſt.

III. PAVLVS Libro uicenſimo primo ad Edictum SERVitutes praediorum aliae in ſolo aliae in ſuperficie conſiſtunt.

IIII. PAPINIANVS Libro ſeptimo Quaeſtionum SERVITutes ipſo quidem iure neque ex tempore neque ad tempus neque ſub condicione neque ad certam condicionem, uerbi gratia, QVAMDIV VOLAM, conſtitui poſſunt. ſed tamen ſi haec adiciantur, pacti, uel per doli exceptionem occurretur contra placita ſeruitutem uindicanti. idque et Sabinum reſpondiſſe Caſsius rettulit, et ſibi placere.

• Modum adici ſeruitutibus poſſe conſtat: ueluti quo genere uehiculi agatur, uel non agatur: ueluti ut equo dumtaxat: uel ut certum pondus uehatur, uel grex ille tranſducatur, aut carbo portetur. • Interualla dierum et horarum non ad temporis cauſam, ſed ad modum pertinent iure conſtitutae ſeruitutis.

V. GAIVS Libro ſeptimo ad Edictum prouinciale VIA, iter, actus, ductus aquae iſdem ferè modis conſtituitur quibus et uſumfructum conſtitui diximus.

• Vſus ſeruitutium temporibus ſecerni poteſt. fortè ut quis poſt horam tertiam uſque in horam decimam eo iure utatur, uel ut alternis diebus utatur.

VI. PAVLVS Libro uicenſimo primo ad Edictum AD CERtam partem fundi ſeruitus tam remitti quàm conſtitui poteſt.

VII. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad legem Iuliam et Papiam IVS cloacae mittendae ſeruitus eſt.

VIII. PAVLVS Libro quintodecimo ad Plautium VT POMum decerpere liceat, et ut ſpatiari, et ut cenare in alieno poſſimus, ſeruitus imponi non poteſt.

• Si praedium tuum mihi ſeruiat, ſiue ego partis praedii tui dominus eſſe coepero, ſiue tu mei, per partes ſeruitus retinetur, licet ab initio per partIs adquiri non poterit.

VIIII. CELSVS Libro quinto Digeſtorum SI CVI ſimplicius uia per fundum cuiuſpiam cedatur uel relinquatur, in infinito, uidelicet per quamlibet eius partem ire agere licebit: ciuiliter modo. nam quaedam in ſermone tacitè excipiuntur. non enim per uillam ipſam nec per medias uineas ire agere ſinendus eſt, cum id aeque commodè per alteram partem facere poſsit minore ſeruientis fundi detrimento. uerùm conſtitit, ut quà primùm uiam direxiſſet, eà demum ire agere deberet: nec amplius mutandae eius poteſtatem haberet. ſicuti Sabino quoque uidebatur, qui argumento riui utebatur, quem primò qualibet ducere licuiſſet: poſteaquam ductus eſſet, tranſferre non liceret. quod et in uia ſeruandum eſſe uerum eſt.

X. IDEM Libro octauodecimo Digeſtorum SI ITER legatum ſit quà niſi opere facto iri non poſsit, licere fodiendo, ſubſtruendo iter facere, Proculus ait.

XI. MODESTINVS Libro ſexto Differentiarum PRO parte dominI ſeruitutem adquiri non poſſe, uolgo traditur. et ideo ſi quis fundum habens, uiam ſtipuletur, et partem fundi ſui poſtea alienet, corrumpit ſtipulationem, in eum caſum de-

ducendo, à quo ſtipulatio incipere non poſsit. Pro parte quoque neque legari neque adimi uia poteſt. et ſi id factum eſt, neque legatum neque ademptio ualet.

XII. IAVOLENVS Libro quarto Epiſtularum NON dubito quin fun do municipum per ſeruum rectè ſeruitus adquiratur.

XIII. POMPONIVS Libro quartodecimo ad Quintum Mucium SI TAM anguſti loci demonſtratione facta uia conceſſa fuerit, ut neque uehiculum neque iumentum eà ire poſsit, iter magis quàm uia aut actus adquiſitus uidebitur. ſed ſi iumentum eà duci poterit non etiam uehiculum, actus uidebitur adquiſitus.

XIIII. PAVLVS Libro quintodecimo ad Sabinum SERVITutes praediorum ruſticorum etiam ſi corporibus accedunt, incorporales tamen ſunt, et ideo uſu non capiuntur: uel ideo quia tales ſunt ſeruitutes, ut non habeant certam continuámque poſſeſsionem. nemo enim tam perpetuò tam continenter ire poteſt, ut nullo momento poſſeſsio eius interpellari uideatur. Idem et in ſeruitutibus praediorum urbanorum obſeruatur. Seruitus itineris ad ſepulchrum, priuati iuris manet. et ideo remitti domino fundi ſeruientis poteſt: et adquiri etiam poſt religionem ſepulchri haec ſeruitus poteſt. Publico loco interueniente uel uia publica, hauſtus ſeruitus imponi poteſt, aquaeductus non poteſt. à principe autem peti ſolet, ut per uiam publicam aquam ducere ſine incommodo publico liceat. Sacri et religioſi loci interuentus etiam itineris ſeruitutem impedit: cum ſeruitus per ea loca nulli deberi poteſt.

XV. POMPONIVS Libro trigenſimo tertio ad Sabinum QVOTIENS nec hominum nec praediorum ſeruitutes ſunt, quia nihil uicinorum intereſt, non ualet. ueluti ne per fundum tuum eas, aut ibi conſiſtas. et ideo ſi mihi concedas, ius tibi non eſſe fundo tuo utifrui, nihil agitur. aliter atque ſi concedas mihi, ius tibi non eſſe in fun do tuo aquam quaerere, minuendae aquae meae gratia. Seruitutium non ea natura eſt, ut aliquid faciat quis: ueluti uiridia tollat, aut amoeniorem proſpectum praeſtet, aut in hoc ut in ſuo pingat: ſed ut aliquid patiatur, aut non faciat.

XVI. IVLIANVS Libro quadragenſimo nono Digeſtorum EI QVI pignori fundum accepit, non eſt iniquum utilem petitionem ſeruitutis dari, ſicuti ipſius fundi utilis petitio dabitur. idem ſeruari conuenit et in eo ad quem uectigalis fundus pertinet.

XVII. POMPONIVS Libro ſingulari Regularum VIAE, itineris, actus, aquaeductus pars in obligationem deduci non poteſt: quia uſus eorum indiuiſus eſt. et ideo ſi ſtipulator deceſſerit pluribus heredibus relictis, ſinguli ſolidam uiam petunt. et ſi promiſſor deceſſerit pluribus heredibus relictis, à ſingulis heredibus ſolida petitio eſt.

XVIII. PAVLVS Libro trigenſimo primo Quaeſtionum Papiniani notat IN OMNibus ſeruitutibus quae aditione confuſae ſunt, reſponſum eſt doli exceptionem nocituram legatario, ſi non patiatur eas iterum imponi.

XVIIII. LABEO Libro quarto Poſteriorum à Iauoleno epitomatorum EI FVNDO quem quis uendat, ſeruitutem imponi, etſi non utilis ſit, poſſe exiſtimo. ueluti ſi aquam alicui dedere ducere non expediret, nihilo minus conſtitui ea ſeruitus poſsit: quaedam enim debere habere poſſumus, quamuis ea nobis utilia non ſunt.

XX. IAVOLENVS Libro quinto ex Poſterioribus Labeonis QVO TIENS uia aut aliquid ius fundi emeretur, cauendum putat eſſe Labeo, per te non fieri quo minus eo iure uti poſſit: quia nulla eiuſmodi iuris uacua traditio eſſet. ego puto uſum eius iuris pro traditione poſſeſſionis accipiendum eſſe. idéoque et interdicta ueluti poſſeſſoria conſtituta ſunt.

DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM VRBANORVM TIT. II.

PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum

SI INTERcedat solum publicum, uel uia publica, neque itineris actus ue, neque altius tollendi seruitutes impedit. sed immittendi, protegendi, prohibendi, item fluminum et stillicidiorum seruitutem impedit: quia caelum quod supra id solum intercedit, liberum esse debet. Si usus fructus tuus sit, aedium proprietas mea, quae onera uicini sustinere debeant, mecum insolidum agi potest: tecum nullo modo.

II. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale VRBANORVM praediorum iura talia sunt: altius tollendi et officiendi luminibus uicini, aut non extollendi. item stillicidium auertendi in tectum uel aream uicini, aut non auertendi. item immittendi tigna in parietem uicini, et denique proiciendi, protegendiue, ceteráque istis similia.

III. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Sabinum EST ET haec seruitus, ne prospectui officiatur.

IIII. PAVLVS Libro secundo Institutionum LVMINVM in seruitute constituta id adquisitum uidetur, ut uicinus lumina nostra excipiat. cum autem seruitus imponitur, ne luminibus officiatur, hoc maximè adepti uidemur, ne ius sit uicino inuitis nobis altius aedificare, atque ita minuere lumina nostrorum aedificiorum.

V. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum INVITVM autem in seruitutibus accipere debemus non eum qui contradicit, sed eum qui non consentit. ideo Pomponius libro quadragensimo et infantem et furiosum inuitos rectè dici ait: non enim ad factum, sed ad ius seruitutis haec uerba referuntur.

VI. GAIVS Libro septimo ad Edictum proninciale HAEC autem iura similiter ut rusticorum quoque praediorum, certo tempore non utendo pereunt. nisi quòd haec dissimilitudo est, quòd non omnimodo pereunt non utendo: sed ita si uicinus simul libertatem usucapiat. neluti si aedes tuAE dibus meis seruiant ne altius tollantur, ne luminibus mearum aedium officiatur, et ego per statutum tempus fenestras meas perfixas habuero uel obstruxero, ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus aedes tuas altius sublatas babueris. alioquin si nihil noui feceris, retineo seruitutem. Item si tigni immissi aedes tuae seruitutem debent, et ego exemero tignum, ita demum amitto ius meum, si tu foramen unde exemptum est tignum, obturaueris, et per constitutum tempus ita habueris. alioquin si nihil noBi feceris, integrum ius suum permanet.

VII. POMPONIVS Libro uicensimo sexto ad Quintum Mucium QVOD autem aedificio meo me posse consequi ut libertatem usucaperem dicitue, idem me non consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissem Mucius ait: et rectè: quia non ita in suo statu et loco maneret arbor quemadmodum paries, propter motum naturalem arboris.

VIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale PARIETEM qui naturali ratione communis est, alterutri uicinorum demoliendi eum et reficiendi ius non est: quia non solus dominus est.

VIIII. VLPIANVS Libro qninquagensimo tertio ad Edictum CVM EO, qui tollendo obscurat uicini aedes quibus non seruiat, nulla competit actio.

X. MARCELLVS Libro quarto Digestorum GAVRVS Marcello: vinas aedes habeo: alteras tibi lego: heres aedes alteras altius tollit, et luminibus tuis officit. quid cum illo agere potes? et an interesse putes suas aedes altius tollat, an here-

ditarias? et de illo quaero, an per alienas aedes accessum heres ad eam rem quae legatur, praestare debet: sicut solet quaeri, cum usufructus loci legatus est, ad quem locum accedi nisi per alienum non potest. Marcellus respondit, qui binas aedes habebat, si alteras legauit, non dubium est quin heres alias possit altius tollendo obscurare lumina legatarum aedium. idem dicendum est, si alteri aedes, alteri aliarum usumfructum legauerit. Non autem semper simile est itineris argumentum: quia sine accessu nullum est fructus legatum: habitare autem potest et aedibus obscuratis. ceterum usufructu loci legato, etiam accessus dandus est: quia et haustu relicto, iter quoque ad hauriendum praestaretur. sed ita officere luminibus et obscurare legatas aedes conceditur, ut non penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur quantum sufficit habitantibus in usus diurni moderatione.

XI. VLPIANVS Libro primo de Officio consulis QVI LVMinibus uicinorum officere, aliúdue quid facere contra commodum eorum uellet, sciet se formam ac statum antiquorum aedificiorum custodire debere. Si inter te et uicinum tuum non conuenit ad quam altitudinem extolli aedificio quae facere instituisti oporteat, arbitrum accipere poteris.

XII. IAVOLENVS Libro decimo ex Cassio AEDIFICIA quae seruitutem patiantur, ne quid altius tollatur, uiridia supra eam altitudinem habere possunt. at si de prospectu est, eáque obstatura sunt, non possunt.

XIII. PROCVLVS Libro secundo Epistularum QVIDAM Hiberus nomine qui habet post horrea mea insulam, balnearia fecit secundum parietem communem. non licet autem tubulos habere admotos ad parietem communem, sicuti ne parietem quidem suum per parietem communem. de tubulis eo amplius hoc iuris est, quòd per eos flamma torretur paries. qua de re uolo cum Hibero loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus respondit: nec Hiberum pro ea re dubitare puto, quòd rem non permissam facit, tubulos secundum communem parietem extruendo. Parietem communem incrustare licet secundum Capitonis sententiam: sicut licet mihi pretiosissimas picturas habere in pariete communi. ceterum si demolitus sit uicinus, et ex stipulatu actione damni infecti agatur, non pluris quàm uulgaria tectoria aestimari debent. quod obseruari et in incrustatione oportet.

XIIII. PAPIRIVS IVSTVS Libro primo de Constitutionibus IMP Eratores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt, in area quae nulli seruitutem debet, posse dominum uel alium uoluntate eius aedificare intermisso legitimo spatio à uicina insula.

XV. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Sabinum INTER seruitutes ne luminibus officiatur, et ne prospectui offendatur, aliud et aliud obseruatur: quòd in prospectu plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem prospectum et liberum. in luminibus autem non officere, ne lumina cuiusquam obscuriora fiant. quodcumque igitur faciat ad luminis impedimentum, prohiberi potest, si seruitus debeatur. opúsque ei nouum nuntiari potest, si modò sic faciat ut lumini noceat.

XVI. PAVLVS Libro secundo Epitomarum Alfeni digestorum LVMEN, id est ut caelum uideretur. et interest inter lumen et prospectum: nam prospectus etiam ex inferioribus locis est: lumen ex inferiore loco esse non potest.

XVII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Sabinum SI ARBOrem ponat ut lumini officiat, aequè dicendum erit, contra impositam seruitutem eum facere: nam et arbor efficit quo minus caeli uideri possit. Si tamen id quod ponitur lumen quidem nihil impediat, solem autem auferat, si quidem eo loci quo gratum erat eum non esse, potest dici nihil contra seruitutem facere. sin uerò heliocamino uel solario, dicendum erit, quia umbram facit in loco cui sol fuit necessarius, contra seruitutem impositam fieri. Per contrarium si deponat aedificium uel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam coepit solis esse plenus, non facit contra seruitutem: hanc

enim debuit,ne luminibus officiat:nunc non luminibus officit,ſed plus aequo lumen fa cit.Interdum dici poteſt,eum quoque qui tollit aedificium uel deprimit, luminibus officere:ſi fortè ΚΑΤΑ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΙΝ uel preſſura quadam lumen in eas aedes deuol
1 uatur. Haec lex traditionis, STILLICIDIA VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, hoc ſignificat,impoſitam uicinis neceſsitatem ſtillicidiorum excipiendorum:non illud, ut etiam emptor ſtillicidia ſuſcipiat aedificiorum uicinorum.hoc igitur pollicetur uenditor, ſibi quidem ſtillicidiorum ſeruitutem deberi:ſe autem nulli debe-
2 re. Quae de ſtillicidio ſcripta ſunt, etiam in ceteris ſeruitutibus accipienda ſunt, ſi in contrarium nihil nominatim actum eſt.

XVIII. POMPONIVS Libro decimo ad Sabinum SI FISTVLAE, per quas aquam ducas, aedibus meis applicatae damnum mihi dent, in factum actio mihi competit.ſed et damni infecti ſtipulari à te potero.

XVIIII. PAVLVS Libro ſexto ad Sabinum FISTVLAM iunctam parieti communi, quae aut ex caſtello aut ex caelo aquam capit, non iure haberi Proculus ait.ſed non poſſe prohiberi uicinum, quo minus Valineum habeat ſecundum parietem communem, quamuis umorem capiat paries: non magis quàm ſi uel in triclinio ſuo uel in cubiculo aquam effunderet. ſed Neratius ait,ſi talis ſit uſus tepidarii,ut adſi-
1 duum umorem habeat, et id noceat uicino, poſſe prohiberi eum. Iuxta communem parietem cameram ex figlino opere factam, ſi ita retineatur ut etiam ſublato pariete maneat,ſi modò non impediat refectionem communis parietis,iure haberi licet.
2 Scalas poſſe me ad parietem communem habere, Sabinus rectè ſcribit: quia re-
† bas moueri † haec poſſunt.

XX. IDEM Libro quintodecimo ad Sabinum SERVITVtes quae in ſuperficie conſiſtunt, poſſeſsione retinentur. nam ſi fortè ex aedibus meis in aedes tuas tignum immiſſum babuero, hoc ut immiſſum habeam, per cauſam tigni poſsideo habendi conſuetudinem. idem eueniet et ſi menianum in tuum inmiſſum habuero, aut ſtillicidium in tuum proiecero: quia in tuo aliquid utor,et ſi quaſi facto quodam poſſi-
1 deo. Si domo mea altior area tua eſſet, túque mihi per aream tuam in domum meam ire agere ceſſiſti, nec ex plano aditus ad domum meam per aream tuam eſſet, uel gradus uel cliuos propius ianuam meam iure facere poſſum: dum ne quid ultra
2 quàm quod neceſſe eſt,itineris cauſa demoliar. Si ſublatum ſit aedificium ex qno ſtillicidium cadit, ut eadem ſpecie et qualitate reponatur, utilitas exigit ut idem intellegatur:nam alioquin, ſi quid ſtrictius interpretetur, aliud eſt quod ſequenti loco ponitur. et ideo ſublato aedificio uſusfructus interit, quamuis area pars eſt aedificii.
3 Si ſeruitus ſtillicidii impoſita ſit, non licet domino ſeruientis areae ibi aedificare, ubi caſſitare coepiſſet ſtillicidium. Si antea ex tegula caſſitauerit ſtillicidium, poſtea ex
4 tabulato,uel ex alia materia caſsitare non poteſt. Stillicidium quoquo modo adquiſitum ſit, altius tolli poteſt: leuior enim fit eo facto ſeruitus: cum quod ex alto cadet,lenius et interdum direptum,nec perueniat ad locum ſeruientem.inferius demitti non poteſt:quia fit grauior ſeruitus:id eſt pro ſtillicidio flumen. eadem cauſa retro duci poteſt ſtillicidium: quia in noſtro magis incipiet cadere.produci non poteſt:ne alio loco cadat ſtillicidium quàm in quo poſita ſeruitus eſt. lenius facere poterimus, acrius non.Et omnino ſciendum eſt meliorem uicini condicionem fieri poſſe,deteriorem non poſſe:niſi aliquid nominatim ſeruitute imponenda immutatum fuerit.
5 Qui in area in qua ſtillicidium cadit aedificat, uſque ad eum locum perducere aedificium poteſt unde ſtillicidium cadit rectè. ſed et ſi in aedificio cadit ſtillicidium,ſupra aedificare ei conceditur: dum tamen ſtillicidium * rectè * recipiatur.

XXI. POMPONIVS Libro trigenſimotertio ad Sabinum SI DOMVS tua aedificiis meis utramque ſeruitutem deberet, ne altius tolleretur, et ut ſtillicidium aedificiorum meorum recipere deberet,et tibi conceſſero ius eſſe inuito me altius tollere aedificia tua, quod ad ſtillicidium meum attinet,ſic ſtatui debebit,ut ſi altius ſubla-

tis aedificiis tuis stillicidia mea cadere in ea non possint, ea ratione altius tibi aedificare non liceat: si non impediantur stillicidia mea, liceat tibi altius tollere.

XXII. IVLIANVS Libro secundo ex Minicio QVI AEDIFICium habet, potest seruitutem uicino imponere, ut non solum de his luminibus quae in praesentia erunt, sed etiam de his quae postea fuerint caueat.

XXIII. POMPONIVS Libro trigensimo tertio ad Sabinum SI SERuitus imposita fuerit, lumina quae nunc sunt, ut ita sint, de futuris luminibus nihil caueri uidetur. quòd si ita sit cautum, ne luminibus officiatur, ambigua est scriptura, utrum ne his luminibus officiatur quae nunc sunt, an etiam his quae postea quoque fuerint. et humanius est, uerbo generali omne lumen significari, siue quod in praesenti siue quod post tempus conuentionis contigerit. Futuro quoque aedificio quod nondum est, uel imponi uel adquiri seruitus potest.

XXIIII. PAVLVS Libro quintodecimo ad Sabinum CVIVS aedificium iure superius est, eius est in infinito supra suum aedificium imponere: dum inferiora aedificia non grauiore seruitute oneret quàm pati debent.

XXV. POMPONIVS Libro trigensimo tertio ad Sabinum HOC QVOD dictum est de immissis, locum habet ex aedificio alio in aliud: aliter enim supra alienum aedificium superius habere nemo potest. Si ex tribus aedibus in loco impari positis aedes mediae superioribus seruiant aedibus, inferiores autem nulli seruiant, et paries communis qui sit inter aedes inferiores et medias, altius à domino inferiorum aedium sublatus sit, iure eum altius habiturum Sabinus ait.

XXVI. PAVLVS Libro quintodecimo ad Sabinum IN RE communi nemo dominorum iure seruitutis neque facere quicquam inuito altero potest, neque prohibere quo minus alter faciat: nulli enim res sua seruit. itaque propter immensas contentiones plerumque res ad diuisionem peruenit. sed per communi diuidundo actionem consequitur socius quo minus opus fiat: aut ut id opus quod fecit tollat: si modò toti societati prodest opus tolli.

XXVII. POMPONIVS Libro trigensimo tertio ad Sabinum SED SI inter me et te communes sunt Titianae aedes, et ex his aliquid non iure in alias aedes meas proprias immissum sit, nempe tecum mihi agere licet aut rem perdere. Idem fiet, si ex tuis propriis aedibus in communes meas et tuas aedes quid similiter esset proiectum: mihi enim soli tecum est actio. Si in area communi aedificare uelis, socius prohibendi ius habet, quamuis tu aedificandi ius habeas à uicino concessum: quia inuito socio in iure communi non habeas ius aedificandi.

XXVIII. PAVLVS Libro quintodecimo ad Sabinum FORAMEN in imo pariete conclauis uel triclinii, quod esset proluendi pauimenti causa, id neque flumen esse, neque tempore adquiri placuit. hoc ita uerum est, si in eum locum nihil ex caelo aquae ueniat: neque enim perpetuam causam habet quod manu fit. at quod ex caelo cadit, etsi non adsiduè fit, ex naturali tamen causa fit: et ideo perpetuò fieri existimatur. Omnes autem seruitutes praediorum perpetuas causas habere debent: et ideo neque ex lacu neque ex stagno concedi aquaeductus potest. Stillicidii quoque immittendi naturalis et perpetua causa esse debet.

XXVIIII. POMPONIVS Libro trigensimo secundo ad Quintum Mucium SI QVID igitur ex eo foramine ex quo seruitus non consistit, damnum uicinus sensisset, dicendum est damni infecti stipulationem locum habere.

XXX. PAVLVS Libro quintodecimo ad Sabinum SI QVIS aedes quae suis aedibus seruirent, cum emisset, traditas sibi accepit, confusa sublataque seruitus est. et si rursus uendere uult, nominatim imponenda seruitus est: alioquin liberae ueniunt. Si partem praedii nanctus sim, quod mihi, aut cui ego seruiam, non con fundi seruitutem placet: quia pro parte seruitus retinetur. itaque si praedia mea praediis tuis seruiant, et tuorum partem mihi, et ego meorum partem tibi tradidero, manebit

seruitus. Item usufructus in alterutris praediis adquisitus non interrumpit seruitutem.

XXXI. IDEM Libro quadragensimo octauo ad Edictum SI TESTAMENTO damnatus heres ne officeret uicini luminibus, seruitutémque praestaret, deposuit aedificium, concedenda erit legatario utilis actio, qua prohibeatur heres, si postea extollere supra priorem modum aedificium conabitur.

XXXII. IVLIANVS Libro septimo Digestorum SI AEDES meae seruiant aedibus Lucii Titii et aedibus Publii Maeuii, ne altius aedificare mihi liceat, et à Titio precario petierim ut altius tollerem, atque ita per statutum tempus aedificatum habuero, libertatem aduersus Publium Maeuium usucapiam: non enim una seruitus Titio et Maeuio debebatur, sed duae. argumentum rei praebet, quòd si alter ex his seruitutem mihi remisisset, ab eo solo liberarer, altero nihilo minus seruitutem deberem.

Libertas seruitutis usucapitur, si aedes possideantur. quare si is qui altius aedificatum habebat ante statutum tempus aedes possidere desiit, interpellata usucapio est. is autem qui postea easdem aedes possidere coeperit, integro statuto tempore libertatem usucapiet: natura enim seruitutium ea est, ut possideri non possint: sed intellegatur possessionem earum habere qui aedes possidet.

XXXIII. PAVLVS Libro quinto Epitomarum Alfeni digestorum EVM debere columnam restituere, quae onus uicinarum aedium ferebat, cuius essent aedes quae seruirent: non eum qui imponere uellet. nam cum in lege aedium ita scriptum esset, PARIES ONERI FERVNDO, VTI NVNC EST ITA SIT, satis apertè significari, in perpetuum parietem esse debere: non enim hoc his uerbis dici, ut in perpetuum idem paries aeternus esset, quod ne fieri quidem posset, sed uti eiusdem modi paries in perpetuum esset, qui onus sustineret. quemadmodum si quis alicui cauisset, ut seruitutem praeberet, qui onus suum sustineret: si ea res quae seruit, et tuum onus ferret, perisset, alia in locum eius dari debeat.

XXXIIII. IVLIANVS Libro secundo ex Minicio ET QVI duas areas habet, alteram tradendo, seruam alteri efficere potest.

XXXV. MARCIANVS Libro tertio Regularum SI BINARVM aedium dominus dixisset eas quas uenderet seruas fore, sed in traditione non fecisset mentionem seruitutis, uel ex uendito agere potest, uel incertum condicere, ut seruitus imponatur.

XXXVI. PAPINIANVS Libro septimo Quaestionum BINAS quis aedes habebat una contignatione tectas: utrasque diuersis legauit. dixi, quia magis placeat tignum posse duorum esse, ita ut certae partes cuiusque sint contignationis, ex regione cuiusque domini fore tigna: nec ullam inuicem habituros actionem, ius non esse immissum habere. nec interest, purè utrisque, an sub condicione alteri aedes legatae sint.

XXXVII. IVLIANVS Libro septimo Digestorum IDEMque esse et si duobus aedes cesserint.

XXXVIII. PAVLVS Libro secundo Quaestionum SI AEDES meae à tuis aedibus tantum distent, ut prospici non possint, aut medius mons earum conspectum auferat, seruitus imponi non potest:

XXXVIIII. IDEM Libro primo Manualium NEMO enim propriis aedificiis seruitutem imponere potest, nisi et is qui cedit et is cui ceditur, in conspectu habeant ea aedificia, ita ut officere alterum alteri possit.

XL. IDEM Libro tertio Responsorum EOS QVI ius luminis immittendi non habuerunt, aperto pariete communi, nullo iure fenestras immisisse respondi.

XLI. SCAEVOLA Libro primo Responsorum OLVMPICO habitationem et horreum quod in ea domo erat, quoad uiueret, legauit: iuxta eandem domum hortos et cenaculum, quod Olympico legatum non est, fuerunt: ad hortum autem et cenaculum semper per domum, cuius habitatio relicta erat, aditus fuit. quaesi-

tum eſt, an Olympicus aditum praeſtare deberet. reſpondi, ſeruitutem quidem non eſſe: ſed heredem tranſire per domum ad ea quae commemorata ſunt poſſe: dum non noceat legatario. Lucius Titius aperto pariete domus ſuae, quatenus ſtillicidii rigor et tignorum protectus competebat, ianuam in publicò aperuit. quaero, cum neque luminibus Publii Maeuii uicini, neque itineri uicini officeret, neque ſtillicidium ne uicini domo cadat, an aliquam actionem Publius Maeuius uicinus ad prohibendum haberet. reſpondi, ſecundum ea quae proponerentur, nullam habere.

DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM RVSTICORVM · TIT. III·

VLPIANVS Libro ſecundo Inſtitutionum

SERVITVTES ruſticorum praediorum ſunt haec: iter, actus, uia, aquaeductus. Iter eſt ius eundi ambulandi homini, non etiam iumentum agendi. Actus eſt ius agendi uel iumentum uel uehiculum. itaque qui iter habet, actum non habet: qui actum habet, et iter habet etiam ſine iumento. Via eſt ius eundi et agendi et ambulandi: nam et iter et actum †et ſe uia continet. Aquaeductus eſt ius aquam ducendi per fundum alienum. In ruſticis computanda ſunt aquae hauſtus, pecoris ad aquam adpulſus, ius paſcendi, calcis coquendae, harenae fodiendae. Traditio planè et patientia ſeruitutium inducet officium praetoris.

II. NERATIVS Libro quarto Regularum RVSTICorum praediorum ſeruitutes ſunt, licere altius tollere, et officere praetorio uicini: uel cloacam habere licere per uicini domum, uel praetorium: uel protectum habere licere. Aquaeductus et hauſtus aquae per eundem locum ut ducatur etiam pluribus concedi poteſt: * poteſt * etiam ut diuerſis diebus uel horis ducatur. Si aquaeductus uel hauſtus aquae ſufficiens eſt, poteſt et pluribus per eundem locum concedi ut et iſdem diebus uel horis ducatur.

III. VLPIANVS Libro ſeptimodecimo ad Edictum *ITEM* ſic poſſunt ſeruitutes imponi, et ut boues per quos fundus colitur, in uicino agro paſcantur: quam ſeruitutem poni poſſe Neratius libro ſecundo membranarum ſcribit. Idem Neratius etiam ut fructus in uicini uilla cogantur, coactique habeantur, et pedamentò ad uineam ex uicini praedio ſumantur, conſtitui poſſe ſcribit. eodem libro ait, uicino, cuius lapidicinae fundo tuo immineant, poſſe te cedere ius ei eſſe terram, rudus, ſaxa iacere, poſita habere: et ut in tuum lapides prouoluantur, ibíque poſiti habeantur, indéque exportentur. Qui habet hauſtum, iter quoque habere uidetur ad hauriendum. et ut ait Neratius libro tertio membranarum, ſiue ei ius auriendi et adeundi ceſſum ſit, utrumque habebit: ſiue tantùm auriendi, ineſſe et aditum: ſiue tantùm adeundi ad fontem, ineſſe èt hauſtum. haec de hauſtu † et fònte priuato. ad flumen autem publicum, idem Neratius eodem libro ſcribit, iter debere cedi, hauſtum non oportere. et ſi quis tantùm (hauſtum) ceſſerit, nihil eum agere.

IIII. PAPINIANVS Libro ſecundo Reſponſorum PECORIS paſcendi ſeruitutes, item ad aquam appellendi, ſi praedii fructus maximè in pecore conſiſtat, praedii magis quàm perſonae uidetur. ſi tamen teſtator perſonam demonſtrauit cui ſeruitutem praeſtari uoluit, emptori uel heredi non eadem praeſtabitur ſeruitus.

V. VLPIANVS Libro ſeptimodecimo ad Edictum ERGO ſecundum eum et uindicari poterit. Neratius libris ex Plautio ait, nec hauſtum pecoris nec apulſum nec cretae eximendae calciſque coquendae ius poſſe in alieno eſſe, niſi fundum uicinum habeat. et hoc Proculum et Atilicinum exiſtimaſſe ait. ſed ipſe dicit ut maximè calcis coquendae et cretae eximendae ſeruitus conſtitui poſſit, non ultra poſſe

quàm quatenus ad eum ipsum fundum opus sit.
VI. PAVLVS Libro quintodecimo ad Plautium VELVTI si figulinas
haberet, in quibus ea uasa fierent quibus fructus eius fundi exportaretur: sicut in quibus
dam fit, ut amphoris uinum euehatur, aut ut dolia fiant, uel tegulae ► uel) ad uillam ae-
1 dificandam. Sed si ut uasa uenirent figlinae exercerentur, ususfructus erit. Item lon
gè recedit ab usufructu ius calcis coquendae, et lapidis eximendi, et harenae fodiendae
aedificandi eius gratia quod in fundo est. item siluae caeduae, ut pedamenta in uineas
non desint. quid ergo si praediorum meliorem causam haec faciant? non est dubitan-
dum quin seruitutis sit. et hoc et Maecianus probat: intantum ut et talem seruitutem
constitui posse putet, ut tugurium mihi habere liceret in tuo. scilicet si habeam pascui
seruitutem, aut pecoris appellendi: ut si hiemps ingruerit, habeam quò me recipiam.
VII. IDEM Libro uicensimo primo ad Edictum QVI SELLA aut
lectica uehitur, ire non agere dicitur. iumentum uerò ducere non potest qui iter tan-
1 tùm habet. Qui actum habet, et plostrum ducere et iumenta agere potest. sed tra
hendi lapidem aut tignum, neutri eorum ius est. quidam nec hastam rectam ei ferre li-
cere: quia neque eundi neque agendi gratia id faceret, et possent fructus eo modo lae-
2 di. Qui uiam habent, eundi agendique ius habent. plerique et trahendi quoque
3 et rectam hastam referendi, si modò fructus non laedat. In rusticis autem prae-
diis impedit seruitutem medium praedium quod non seruit.
VIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale VIAE latitudo
ex lege duodecim tabularum in porrectum octo pedes habet: in anfractum, id est ubi
flexum est, sedecim.
VIIII. PAVLVS Libro primo Sententiarum SERVITVS aquae du-
cendae uel auriendae nisi ex capite uel ex fonte constitui non potest: hodie tamen ex
quocumque loco constitui solet.
X. IDEM Libro quadragensimo nono ad Edictum LABEO ait, talem
seruitutem constitui posse, ut aquam quaerere et inuentam ducere liceat. nam si liceat
nondum aedificato aedificio seruitutem constituere, quare non aequè liceat nondum
inuenta aqua eandem constituere seruitutem? et si ut quaerere liceat cedere possu-
mus, etiam ut inuenta ducatur cedi potest.
XI. CELSVS Libro uicensimo septimo Digestorum PER FVNDVM
qui plurium est, ius mihi esse eundi agendi potest separatim cedi. ergo suptili ratione
non aliter meum fiet ius quàm si omnes cedant: et nouissima demum cessione superio-
res omnes confirmabuntur. benignius tamen dicetur et antequam nouissimus cesse-
rit, eos qui antea cesserunt, uetare uti cesso iure non posse.
XII. MODESTINVS Libro nono Differentiarum INTER actum et
iter nonnulla est differentia. iter est enim, quà quis pedes uel eques commeare potest:
actus uerò ubi et armenta traiicere et uehiculum ducere liceat.
XIII. IAVOLENVS Libro decimo ex Cassio CERTO generi agro-
rum adquiri seruitus potest, uelut uineis: quòd ea ad solum magis quàm ad superficiem
pertinet. ideo sublatis uineis seruitus manebit. sed si in contrahenda seruitute aliud
1 actum erit, doli mali exceptio erit necessaria. Si totus ager itineri aut actui seruit,
dominus in eo agro nihil facere potest, quo seruitus impediatur, quae ita diffusa est, ut
omnes glaevae seruiant. At si iter actúsue sine ulla determinatione legatus est, modo
determinabitur. et quà primùm iter determinatum est, eà seruitus constitit: ceterae par
tes agri liberae sunt. igitur arbiter dandus est, qui utroque casu uiam determinare de-
2 bet. Latitudo actus itinerísque ea est, quae demonstrata est. quòd si nihil dictum
est, hoc ab arbitro statuendum est. In uia aliud iuris est: nam si dicta latitudo non est, le
3 gitima debetur. Si locus non adiecta latitudine nominatus est, per eum qualibet
iri poterit. sin autem praetermissus est, aequè latitudine non adiecta, per totum fundum
una poterit eligi uia dumtaxat eius latitudinis quae lege comprachensa est. pro quo

ipso, si dubitabitur, arbitri officium inuocandum est.

XIIII. POMPONIVS Libro trigensimo secundo ad Quintum Mucium PER QVEM locum uiam alii cessero, per eundem alii aquaeductum cedere non potero. sed et si aquaeductum alii concessero, alii iter per eundem locum uendere uel aliàs cedere non potero.

XV. IDEM Libro trigensimo primo ad Quintum Mucium QVINTVS Mucius scribit, cum iter aquae uel cottidianae uel aestiuae, uel quae interualla longiora habeat, per alienum fundum erit, licere fistulam suam uel fictilem uel cuiuslibet generis in riuo ponere, quae aquam latius exprimeret: et quod uellet, in riuo facere licere, dum ne domino praedii aquagium deterius faceret.

XVI. CALLISTRATVS Libro tertio de Cognitionibus DIVVS Pius aucupibus ita rescripsit. ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΕΥΛΟΓΟΝ ΑΚΟΝΤΩΝ ΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΩΝ ΥΜΑΣ ΕΝ ΑΛΛΟΤΡΙΟΙΣ ΧΩΡΙΟΙΣ ΙΞΕΥΕΙΝ.

XVII. PAPIRIVS IVSTVS Libro primo de Constitutionibus IMPERATORES Antoninus et Verus Augusti rescripserunt, aquam de flumine publico pro modo possessionum ad irrigandos agros diuidi oportere, nisi proprio quis iure plus sibi datum ostenderit. Item rescripserunt, aquam ita demum permitti duci, si sine iniuria alterius id fiat.

XVIII. VLPIANVS Libro quartodecimo ad Sabinum VNA EST uia, etsi per plures fundos imponatur: cum una seruitus sit. denique quaeritur, an si per unum fundum iero, per alium non per tantum tempus quanto seruitus amittitur, an retineam seruitutem. et magis est, ut aut tota amittatur, aut tota retineatur. ideóque si nullo usus sum, tota amittitur: si uel uno, tota seruatur.

XVIIII. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum SI VNVS ex sociis stipuletur iter ad communem fundum, inutilis est stipulatio: quia nec dari ei potest. sed si omnes stipulentur, siue communis seruus, singuli ex sociis sibi dari oportere petere possunt: quia ita dari eis potest à te: ne si stipulator uiae plures heredes reliquerit, inutilis stipulatio fiat.

XX. POMPONIVS Libro trigensimo tertio ad Sabinum SI MIHI eodem tempore concesseris et ire agere per tuum locum, et utifrui eo ius esse, deinde ego tibi concessero, ius mihi utifrui non esse, non aliter eo loco uterisfrueris, quàm ut ire agere mihi rectè liceat. Item si et ducere per tuum fundum aquam iure potuero, et in eo tibi aedificare inuito me ius non fuerit, si tibi concessero, ius esse aedificare, nihilo minus hanc seruituteMihi praestari debebis, ne aliter aedifices quàm ut ductus aquae meus maneat. totiúsque eius rei condicio talis esse debet, qualis esset si una dumtaxat initio concessio facta esset. Seruitus naturaliter, non manufacto, laedere potest fundum seruientem. quemadmodum si imbri crescat aqua in riuo, aut ex agris in eum confluat, aut aquae fons secundùm riuum, uel in eo ipso inuentus postea fuerit.

Si fundo Seiano confinis fons fuerit, ex quo fonte per fundum Seianum aquam iure ducebam, meo facto fundo Seiano manet seruitus. Hauriendi ius non hominis sed praedii est.

XXI. PAVLVS Libro quintodecimo ad Sabinum SI MIHI concesseris iter aquae per fundum tuum, non destinata parte per quam ducerem, totus fundus tuus seruiet.

XXII. POMPONIVS Libro trigensimo tertio ad Sabinum SED QVAE loca eius fundi tunc cum ea fieret cessio, aedificiis, arboribus, uineis uacua fuerint, ea sola eo nomine seruient.

XXIII. PAVLVS Libro quintodecimo ad Sabinum VIA CONSTITUI uel latior octo pedibus uel angustior potest: ut tamen eam latitudinem habeat qua uehiculum ire potest: alioquin iter erit, non uia. Si lacus perpetuus in fundo tuo est, nauigandi quoque seruitus, ut perueniatur ad fundum uicinum, imponi potest. Si fundus

fundus ſeruiens,uel is cui ſeruitus debetur, publicaretur, utroque caſu durant ſeruitu-
tes: quia cum ſua condicione quiſque fundus publicaretur. Quaecumque ſerui-
tus fundo debetur, omnibus eius partibus debetur. et ideo quamuis particulatim ue-
nierit,omnes partes ſeruitus ſequitur:et ita ut ſinguli rectè agant,ius ſibi eſſe fundi. Si ta
men fundus cui ſeruitus debetur, certis regionibus inter plures dominos diuiſus eſt,
quamuis omnibus partibus ſeruitus debeatur, tamen opus eſt ut hi qui non proximas
partes ſeruienti fundo habebunt, tranſitum per reliquas partes fundi diuiſi iure ha-
beant,aut ſi proximi patiantur,tranſeant.

XXIIII. POMPONIVS Libro trigenſimo tertio ad sabinum EX MEO
aquaeductu Labeo ſcribit cuilibet poſſe me uicino commodare:Proculus contra:ut ne
in meam partem fundi aliam quàm ad quam ſeruitus adquiſita ſit,uti ea poſſit. Proculi
ſententia uerior eſt.

XXV. IDEM Libro trigenſimo quarto ad sabinum SI PARTEM fun
di mei certam tibi uendidero,aquaeductus ius,etiam ſi alterius partis cauſa plerumque
ducatur, te quoque ſequetur:neque ibi aut bonitatis agri, aut uſus eius aquae ratio ha-
venda eſt, ita ut eam ſolam partem fundi quae pretioſiſſima ſit, aut maximè uſum eius
aquae deſideret, ius eius ducendae ſequatur; ſed pro modo agri detenti aut alienati
fiat eius aquae diuiſio.

XXVI. PAVLVS Libro quadragenſimo ſeptimo ad Edictum SI VIA,
iter, actus, aquaeductus legetur ſimpliciter per fundum, facultas eſt heredi, per quam
partem fundi uelit conſtituere ſeruitutem: ſi modò nulla captio legatario in ſerui-
tute fit.

XXVII. IVLIANVS Libro ſeptimo Digeſtorum SI COMMuni fundo
meo et tuo ſeruiat fundus Sempronianus,et eundem in commune redemerimus,ſerui-
tus extinguitur; quia par utriuſque domini ius in utroque fundo eſſe incipit. At ſi pro-
prio meo et proprio tuo idem ſeruiat, manebit ſeruitus: quia proprio fundo per com-
munem ſeruitus deberi poteſt.

XXVIII. IDEM Libro trigenſimo quarto Digeſtorum ITINERE ad
praedium commune duorum legato, niſi uterque de loco itineris conſentiat, ſeruitus
neque adquiritur neque deperit.

XXVIIII. PAVLVS Libro ſecundo Epitomarum Alfeni digeſtorum
QVI DVO praedia confinia habuerat, ſuperiorem fundum uendiderat:in lege ita di
xerat,ut aquam ſulco aperto emptori educere in fundum inferiorem rectè liceat.ſi em
ptor ex alio fundo aquam acciperet, et eam in inferiorem ducere uellet, quaeſitum eſt
an poſſit id ſuo iure facere nec ne.reſpondi, nihil amplius quàm quod ipſius fundi ſic-
candi cauſa deriuaret,uicinum inferiorem recipere debere.

XXX. IDEM Libro quarto Epitomarum Alfeni digeſtorum QVI DVO
praedia habebat, in unius uenditione aquam quae in fundo naſcebatur, et circa eam
aquam latè decem pedes exceperat. quaeſitum eſt, utrum dominium loci ad eum per-
tineat: an ut per eum locum accedere poſſit.reſpondit,ſi ita recepiſſet, CIRCA EAM
AQVAM LATE PEDES DECEM, iter dumtaxat uideri uenditoris eſſe.

XXXI. IVLIANVS Libro ſecundo ex Minicio TRIA praedia conti-
nua trium dominorum adiecta erant:imi praedii dominus ex ſummo fundo imo fun-
do ſeruitutem aquae quaeſierat: et per medium fundum domino concedente in ſuum
agrum ducebat: poſtea idem ſummum fundum emit:deinde imum fundum, in quem
aquam induxerat,uendidit.quaeſitum eſt,num imus fundus id ius aquae amiſiſſet:quia
cum utraque praedia eiuſdem domini facta eſſent,ipſa ſibi ſeruire non potuiſſent.nega
uit amiſiſſe ſeruitutem: quia praedium per quod aqua ducebatur, alterius fuiſſet. et
quemadmodum ſeruitus ſummo fundo, ut in imum fundum aqua ueniret, imponi ali-
ter non potuiſſet quàm ut per medium quoque fundum duceretur, ſic eadem ſeruitus
eiuſdem fundi amitti aliter non poſſet, niſi eodem tempore etiam per medium fun-

dum aqua duci desisset, aut omnium tria simul praedia unius domini facta essent.

XXXII. AFRICANVS Libro sexto Quaestionum FVNDVS mihi tecum communis est: partem tuam mihi tradidisti, et ad eundem uiam per uicinum tuum proprium: rectè eo modo seruitutem constitutam ait: neque quod dici soleat, per partes nec adquiri nec imponi seruitutes posse, isto casu locum habere. hic enim non per partem seruitutem adquiri: utpote cum in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit.

XXXIII. IDEM Libro nono Quaestionum CVM ESSENT mihi et tibi fundi duo communes Titianus et Seianus, et in diuisione conuenisset, ut mihi Titianus, tibi Seianus cederet, inuicem partes eorum tradidimus: et in tradendo dictum est, ut alteri per alterum aquam ducere liceret. rectè esse seruitutem impositam ait. maximè si pacto stipulatio subdita sit. Per plurium praedia aquam ducis quoquo modo imposita seruitute: nisi pactum uel stipulatio etiam de hoc subsecuta est, neque eorum cuiuis, neque alii uicino poteris haustum ex riuo cedere: pacto enim uel stipulatione interuenientibus et hoc concedi solet. quamuis nullum praedium ipsum sibi seruire, neque seruitutis fructus constitui potest.

XXXIIII. PAPINIANVS Libro septimo Quaestionum VNVS ex sociis fundi communis permittendo ius esse ire agere, nihil agit. et ideo si duo praedia quae mutuo seruiebant, inter eosdem fuerint communicata, quoniam seruitutes pro parte retineri placet, ab altero seruitus alteri remitti non potest: quamuis enim unusquisque sociorum solus sit cui seruitus debetur, tamen quoniam non personae, sed praedia deberent, neque adquiri libertas neque remitti seruitus per partem poterit. Si fons exaruerit ex quo ductum aquae habeo, isque post constitutum tempus ad suas uenas redierit, an aquaeductus amissus erit, quaeritur:

XXXV. PAVLVS Libro quintodecimo ad Plautium ET ATILICINUS ait, Caesarem Statilio Tauro rescripsisse in haec uerba. Hi qui ex fundo Sutrino aquam ducere soliti sunt, adierunt me, proposuerúntque aquam qua per aliquot annos usi sunt, ex fonte qui est in fundo Sutrino, ducere non potuisse, quòd fons exaruisset: et postea ex eo fonte aquam fluere coepisse: petierúntque à me, ut quod ius non neglegentia aut culpa sua amiserant, sed quia ducere non poterant, his restitueretur. quorum mihi postulatio cum non iniqua uisa sit, succurrendum his putaui. Itaque quod ius habuerunt tunc cum primum ea aqua peruenire ad eos non potuit, id eis restitui placet.

XXXVI. IDEM Libro secundo Responsorum CVM FVNDO, quem ex duobus retinuit uenditor, aquae ducendae seruitus imposita sit, empto praedio quae sita seruitus distractum denuo praedium sequitur. nec ad rem pertinet, quòd stipulatio qua poenam promitti placuit, ad personam emptoris, si ei fortè frui non licuisset, relata est.

XXXVII. IDEM Libro tertio Responsorum ΛΟΥΚΙΟΣ ΤΙΤΙΟΣ ΓΑΙΩ ΣΕΙΩ ΤΟ ΑΔΕΛΦΟ ΠΛΕΙΣΤΑ ΧΑΙΡΕΙΝ. ΥΔΑΤΟΣ ΤΟΥ ΡΕΟΝΤΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΡΗΝΗΝ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΘΕΙΣΑΝ ΕΝ ΙΣΘΜΩ ΥΠΟ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΜΟΥ, ΔΙΔΩΜΙ ΚΑΙ ΧΑΡΙΖΟΜΑΙ ΣΟΙ ΔΑΚΤΥΛΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΙΑΝ ΣΟΥ ΤΗΝ ΕΝ ΤΩ ΙΣΘΜΟ, Η ΟΠΟΥ Δ ΑΝ ΒΟΥΛΕΙ. quaero an ex hac scriptura usus aquae etiam ad heredes Gaii Sei pertineat. Paulus respondit, usum aquae personalem ad heredem Seii quasi usuarii transmitti non oportere.

XXXVIII. IDEM Libro primo Manualium FLVMINE interueniente uia constitui potest, si aut uado transiri potest, aut pontem habeat. diuersum, si pontonibus traiciatur. haec ita, si per unius praedia flumen currat. alioquin si tua praedia mihi uicina sint, deinde flumen, deinde Titii praedia, deinde uia publica, in quam iter mihi adquiri uolo, dispiciamus ne nihil uetet, à te mihi uiam dari usque ad flumen, deinde à Titio usque ad uiam publicam. sed uideamus, num et si tu eorum praediorum dominus sis, quae trans flumen intra uiam publicam sint, idem iuris sit: quia uia con-

summari solet uel ciuitate tenus, uel usque ad uiam publicam, uel usque ad flumen in quo pontonibus traiciatur, uel usque ad proprium aliud eiusdem domini praedium. quod si est, non uidetur interrumpi seruitus, quamuis inter eiusdem domini praedia flumen publicum intercedat.

COMMVNIA PRAEDIORVM TAM VRBANORVM QVAM RVSTICORVM TIT. IIII.

VLPIANVS Libro secundo Institutionum

AEDIFICIA urbana quidem praedia appellamus. ceterum etsi in uilla aedificia sint, aequè seruitutes urbanorum praediorum constitui possunt. Ideo autem hae seruitutes praediorum appellantur, quoniam sine praediis constitui non possunt: nemo enim potest seruitutem adquirere uel urbani uel rustici praedii, nisi qui habet praedium.

II. IDEM Libro septimodecimo ad Edictum DE AQVA per rotam tollenda ex flumine uel aurienda, uel si quis seruitutem castello imposuerit, quidam dubitauerunt ne hae seruitutes non essent: sed rescripto imperatoris Antonini ad Tullianum adicitur, licet seruitus iure non ualuit, si tamen hac lege comparauit, seu alio quocumque legitimo modo sibi hoc ius adquisiit, tuendum esse eum qui hoc ius possedit.

III. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale DVORVM praediorum dominus si alterum ea lege tibi dederit, ut id praedium quod datur, seruiat ei quod ipse retinet, uel contra, iure imposita seruitus intellegitur.

IIII. IAVOLENVS Libro decimo ex Cassio CAVERI ut ad certam altitudinem monumentum aedificetur, non potest: quia id quod humani iuris esse desiit, seruitutem non recipit: sicut ne illa quidem seruitus consistere potest, ut certus numerus hominum in uno loco humetur.

V. IDEM Libro secundo Epistularum PROPRIVM solum uendo: an seruitutem talem iniungere possim, ut mihi et uicino seruiat? similiter si commune solum uendo, ut mihi et socio seruiat, an consequi possim? respondi seruitutem recipere nisi sibi nemo potest. adiectio itaque uicini pro superuacuo habenda est: ita ut tota seruitus ad eum qui receperit, pertineat. Solum autem commune uendendo, ut mihi et socio seruiat, efficere non possum: quia per unum socium communi solo seruitus adquiri non potest.

VI. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad sabinum SI QVIS duas aedes habeat, et alteras tradat, potest legem traditioni dicere, ut uel istae quae non traduntur, seruae sint his quae traduntur: uel contra, ut traditae retentis aedibus seruiant. paruique refert, uicinae sint ambae aedes, an non. idem erit et in praediis rusticis. nam et si quis duos fundos habeat, alium alii potest seruum facere tradendo. duas autem aedes simul tradendo, non potest efficere alteras alteris seruas: quia neque adquirere alienis aedibus seruitutem neque imponere potest.
1 Si quis partem aedium tradet uel partem fundi, non potest seruitutem imponere: quia per partes seruitus imponi non potest, sed nec adquiri. Planè si diuisit fundum regionibus, et sic partem tradidit pro diuiso, potest alterutri seruitutem imponere: quia non est pars fundi, sed fundus. quod et in aedibus potest dici, si dominus pariete medio aedificato, unam domum in duas diuiserit, ut plerique faciunt: nam et hic pro duabus domibus accipi debet.
2 Item si duo homines uinas aedes communes habeamus, simul tradendo idem efficere possumus, ac si ego solus proprias binas aedes haberem. sed et si separatim tradiderimus, idem fiet. sic tamen, ut nouissima traditio efficiat etiam praecedentem traditionem efficacem. si tamen alterae unius propriae sint aedes, alterae communes, neutris seruitutem

uel adquirere uel imponere me posse, Pomponius libro octauo ex Sabino scripsit.

Si in uenditione quis dixerit, seruas fore aedes quas uendidit, necesse non habet liberas tradere. quare uel suis aedibus eas seruas facere potest, uel uicino concedere seruitutem, scilicet ante traditionem. planè si Titio seruas fore dixit, si quidem Titio seruitutem concesserit, absolutum est: si uerò alii concesserit, ex empto tenebitur. à quo non abhorret quod Marcellus libro sexto digestorum scribit: si quis in tradendo dixerit fundum Titio seruire, cum ei non seruiret, esset autem obligatus uenditor Titio ad seruitutem praestandam, an agere possit ex uendito, ut emptor seruitutem imponi patiatur praedio quod mercatus est. magísque putat permittendum agere. idémque ait, et si possit uenditor Titio seruitutem uendere, aequè agere permittendum. haec ita demum, si recipiendae seruitutis gratia id in traditione expressum est. ceterum si quis, inquit, ueritus ne seruitus Titio debeatur, ideo hoc excepit, non erit ex uendito actio, si nullam seruitutem promisit.

VII. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum IN TRADendis unis aedibus ab eo qui binas habet, species seruitutis exprimenda est: ne si generaliter seruire dictum erit, aut nihil ualeat, quia incertum sit quae seruitus excepta sit, aut omnis seruitus imponi debeat. Interpositis quoque alienis aedibus, imponi potest: ueluti, ut altius tollere, uel non tollere liceat: uel etiam si iter debeatur, ut ita conualescat, si mediis aedibus seruitus postea imposita fuerit. sicuti per plurium praedia seruitus imponi etiam diuersis temporibus potest. quamquam dici potest, si tria praedia continua habeam, et extremum tibi tradam, uel tuo uel meis praediis seruitutem adquiri posse. si uerò extremo quod retineam, quia et medium meum sit, seruitutem consistere. sed si rursus aut id cui adquisita sit seruitus, aut medium alienauero, interpellari eum, donec medio praedio seruitus imponatur.

VIII. POMPONIVS Libro octauo ad Sabinum SI CVM duas haberem insulas, duobus eodem momento tradidero, uidendum est an seruitus alterutris imposita ualeat: quia alienis quidem aedibus nec imponi nec adquiri seruitus potest. sed ante traditionem peractam suis magis adquirit uel imponit is qui tradit. ideóque ualebit seruitus.

VIIII. IDEM Libro decimo ad Sabinum SI EI cuius praedium mihi seruiebat, heres extiti, et eam hereditatem tibi uendidi, restitui in pristinum statum seruitus debet: quia id agitur, ut quasi tu heres uidearis extitisse.

X. VLPIANVS Libro decimo ad Sabinum QVIDQVID uenditor seruitutis nomine sibi recipere uult, nominatim recipi oportet. nam illa generalis receptio, QVIBVS *EST* SERVITVS, VTIQVE EST, ad extraneos pertinet: ipsi nihil prospicit uenditori ad iura eius conseruanda: nulla enim habuit, quia nemo ipse sibi seruitutem debet. quinimmo et si debita fuit seruitus, deinde dominium rei seruientis peruenit ad me, consequenter dicitur, extingui seruitutem.

XI. POMPONIVS Libro trigensimo tertio ad Sabinum REFECTIOnis gratia accedendi ad ea loca quae non seruiant, facultas tributa est his quibus seruitus debetur: quà tamen accedere eis sit necesse, nisi in cessione seruitutis nominatim praefinitum sit quà accederetur. et ideo nec secundum riuum, nec supra eum, si fortè sub terra aqua ducatur, locum religiosum dominus soli facere potest: ne seruitus intereat: et id uerum est. sed et depressurum uel adleuaturum riuum, per quem aquam iure duci potestatem habes, nisi si ne id faceres cautum sit. Si prope tuum fundum ius est mihi aquam riuo ducere, tacita haec iura sequuntur, ut reficere mihi riuum liceat, ut adire quà proximè possim ad reficiendum eum ego, fabríque mei. item ut spatium relinquat mihi dominus fundi, quo dextra et sinistra ad riuum adeam, et quo terram, limum, lapidem, harenam, calcem iacere possim.

XII. PAVLVS Libro quintodecimo ad Sabinum CVM FVNDVS fundo seruit, uendito quoque fundo seruitutes sequuntur. aedificia quoque fundis, et

fundi aedificiis eadem condicione seruiunt.

XIII. VLPIANVS Libro sexto Opinionum VENDITOR fundi Geroniani fundo Botroiano quem retinebat, legem dederat, ne contra eum piscatio thynnaria exerceatur. quamuis mari quod natura omnibus patet, seruitus imponi priuata lege non potest, quia tamen bona fides contractus legem seruari uenditionis exposcit, personae possidentium aut in ius eorum succedentium, per stipulationis uel uenditionis legem obligantur. Si constat in tuo agro lapidicinas esse, inuito te nec priuato nec publico nomine quisquam lapidem caedere potest cui id faciendi ius non est: nisi talis consuetudo in illis lapidicinis consistat, ut si quis uoluerit ex his caedere, non aliter hoc faciat, nisi prius solitum solacium pro hoc domino praestat. ita tamen lapides caedere debet, postquam satisfaciat domino: ut neque usus necessarii lapidis intercludatur, neque commoditas rei iure domino adimatur.

XIIII. IVLIANVS Libro quadragensimo primo Digestorum ITER nihil prohibet sic constitui, ut quis interdiu dumtaxat eat. quod fere circa praedia urbana etiam necessarium est.

XV. PAVLVS Libro primo Epitomarum Alfeni Digestorum QVI PER certi locum iter aut actum alicui cessisset, eum pluribus per eundem locum uel iter uel actum cedere posse uerum est, quemadmodum si quis uicino suas aedes seruas fecisset, nihilo minus aliis quot uellet multis eas aedes seruas facere potest.

XVI. GAIVS Libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum POTEST etiam in testamento heredem suum quis damnare, ne altius aedes suas tollat ne luminibus aedium uicinarum officiat, uel ut patiatur eum tignum in parietem immittere, uel stillicidia aduersus eum habere, uel ut patiatur uicinum per fundum suum uel heredis ire agere, aquámue ex eo ducere.

XVII. PAPINIANVS Libro septimo Quaestionum SI PRECario uicinus in tuo maceriam duxerit, interdicto quod precario habet agi non poterit: nec maceria posita donatio seruitutis perfecta intellegitur: nec utiliter intendetur, ius sibi esse inuito te aedificatum habere: cum aedificium soli condicionem secutum inutilem faciat intentionem. Ceterum si in suo maceriam precario qui seruitutem tibi debuit duxerit, neque libertas usucapietur, et interdicto quod precario habet utiliter cum eo agetur. Quòd si donationis causa permiseris, et interdicto agere non poteris, et seruitus donatione tollitur.

XVIII. PAVLVS Libro primo Manualium RECEPTVM est ut plures domini et non pariter cedentes, seruitutes imponant uel adquirant: ut tamen ex nouissimo actu etiam superiores confirmentur, perindéque sit atque si eodem tempore omnes cessissent. et ideo si is qui primus cessit, uel defunctus sit, uel alio genere uel alio modo partem suam alienauerit, post deinde socius cesserit, nihil agetur: cum enim postremus cedat, non retro adquiri seruitus uidetur, sed perinde habetur atque si post cum postremus cedat omnes cessissent. igitur rursus hic actus pendebit donec nouus socius cedat. idem iuris est et si uni ex dominis cedatur, deinde in persona socii aliquid horum acciderit. Ergo et ex diuerso, si ei qui non cessit, aliquid tale eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt: tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere possunt, uel diuersis temporibus possint. et ideo non potest uni uel unus cedere. Idémque dicendum est et si alter cedat alter leget seruitutes. nam si omnes socii legent seruitutes, et pariter eorum adeatur hereditas, potest dici utile esse legatum. si diuersis temporibus, inutiliter dies legati cedit: nec enim sicut uiuentium ita et defunctorum actus suspendi receptum est.

SI SERVITVS VINDICETVR VEL AD ALIVM PERTINERE NEGETVR

TIT. V.

VLPIANVS Libro quartodecimo ad Edictum

ACTIONES de ſeruitutibus ruſticis ſiue urbanis eorum ſunt quorum praedia ſunt. Sepulchra autem noſtri dominii non ſunt. aDquin uiam ad ſepulchrum poſſumus uindicare.

II. IDEM Libro ſeptimodecimo ad Edictum DE SER
uitutibus in rem actiones coNpetunt nobis, ad exemplum earum quae
ad uſumfructum pertinent, tam coMfeſſoria quàm negatoria. confeſſoria, ei qui ſerui-
tutes ſibi competere contendit: negatoria, domino qui negat. Haec autem in rem 1
actio confeſſoria nulli alii quàm domino fundi competit: ſeruitutem enim nemo uindi
care poteſt quàm is qui dominium in fundo uicino habet, cui ſeruitutem dicit deberi.
Recte Neratius ſcribit, ſi medii loci uſusfructus legetur, iter quoque ſequi: per 2
ea ſcilicet loca fundi, per quae qui uſumfructum ceſſit conſtitueret, quatenus eſt ad fru-
endum neceſſarium. namque ſciendum eſt iter quod fruendi gratia fructuario praeſta-
tur, non eſſe ſeruitutem: neque enim poteſt ſoli fructuario ſeruitus deberi. ſed ſi fundo
debeatur, et ipſe fructuarius ea utetur. Pomponius dicit, fructuarium interdicto 3
de itinere uti poſſe, ſi hoc anno uſus eſt. alibi enim de iure, id eſt in confeſſoria actione,
alibi de facto, ut in hoc interdicto, quaeritur. quod et Iulianus libro quadragenſimo
octauo digeſtorum ſcribit. pro ſententia Iuliani facit quod Labeo ſcribit, etiam ſi te-
ſtator uſus ſit qui legauit uſumfructum, debere utile interdictum fructuario dari: quem
admodum heredi uel emptori competunt haec interdicta.

III. IDEM Libro ſeptuagenſimo ad Edictum SED ET SI partem fundi quis emerit, idem dicendum eſt.

IIII. IDEM Libro ſeptimodecimo ad Edictum LOCI corpus non
eſt dominii ipſius cui ſeruitus debetur: ſed ius eundi habet. Qui iter ſine actu uel actum
ſine itinere habet, actione de ſeruitute utetur. In confeſſoria actione quae de ſer- 1
uitute mouetur, fructus etiam ueniunt. Sed uideamus qui eſſe fructus ſeruitutis poſ-
ſunt. et eſt uerius id demum fructuum nomine computandum, ſi quid ſit quod interſit
agentis, ſeruitute non prohiberi. Sed et in negatoria actione, ut Labeo ait, fructus com-
putantur quanti intereſt petitoris non uti fundi ſui itEnere aduerſarium. et hanc ſen-
tentiam et Pomponius probat. Si fundus Qüi iter debetur, plurium ſit, unicuique 2
inſolidum competit actio: et ita et Pomponius libro quadragenſimo primo ſcribit. ſed
in aeſtimationem id quod intereſt ueniet: ſcilicet quod eius intereſt qui experietur. ita-
que de iure quidem ipſo ſinguli experientur, et uictoria et aliis proderit, aeſtimatio au
tem ad quod eius intereſt reuocaVitur: quamuis per unum adquiri ſeruitus non poſſit.
ſed et ſi duorum fundus ſit qui ſeruit, aduerſus unumquemque poterit ita agi. et ut
Pomponius libro eodem ſcribit, quiſquis defendit, ſolidum debet reſtituere: quia diui-
ſionem haec res non recipit. Si quis mihi itineris uel actus uel uiae controuerſiam non
faciat, ſed reficere, ſternere non patiatur, Pomponius libro eodem ſcribit, confeſſoria
actione mihi utendum. nam et ſi arborem impendentem habeat uicinus, qua uiam uel
iter inuium uel inhabile facit, Marcellus quoque apud Iulianum notat, iter petendum,
uel uiam uindicandam. ſed de refectione uiae et interdicto uti poſſumus, quod de itine
re actúque reficiendo competit. non tamen ſi ſilice quis ſternere uelit: niſi nominatim
id conuenit. Sed et de hauſtu, quia ſeruitus eſt, competunt nobis in rem actiones.
Competit autem de ſeruitute actio domino aedificii neganti ſeruitutem ſe uicino de- 1
bere, cuius aedes non in totum liberae ſunt, ſed ei cum quo agitur, ſeruitutem non de-

bent : uerbi gratia, habeo aedes, quibus sunt uicinae Seianae et Sempronianae: Sempro
nianis seruitutem debeo: aduersus dominum Seianarum uolo experiri altius me tolle-
re prohibentem. in rem actione experiar. licet enim seruiant aedes meae, ei tamen cum
quo agitur, non seruiunt. hoc igitur intendo, habere me ius altius tollendi inuito eo
4 cum quo ago: quantum enim ad eum pertinet, liberas aedes habeo. Si cui omni-
no altius tollere non liceat, aduersus eum rectè agetur, ius ei non esse tollere. Haec ser-
uitus et ei qui ulteriores aedes habet, deberi poterit.

V. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum ET IDEO si inter
meas et Titii aedes tuae aedes intercedant, possum Titii aedibus seruitutem impone-
re, ne liceat ei altius tollere, licet tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est uti-
litas seruitutis.

VI. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum ET SI fortè qui
medius est, quia seruitutem non debebat, altius extulerit aedificia sua, ut iam ego non ui
dear luminibus tuis obstaturus, si aedificauero, frustra intendes ius mihi non esse ita ae-
dificatum habere inuito te. sed si intra tempus statutum rursus deposuerit aedificium
1 suum uicinus, renascetur tibi uindicatio. Sciendum tamen, in his seruitutibus pos
sessorem esse eum iuris et petitorem. et si fortè non habeam aedificatum altius in meo,
aduersarius meus possessor est. nam cum nihil sit innouatum, ille possidet, et aedifican
tem me prohibere potest et ciuili actione et interdicto quod ui aut clam. idem et si la-
pilli iactu impedierit. sed et si patiente eo aedificauero, ego possessor ero effectus.
2 Etiam de seruitute quae oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit: ut et
onera ferat, et aedificia reficiat ad eum modum qui seruitute imposita comprehensus
est. et Gallus putat, non posse ita seruitutem imponi, ut quis facere aliquid cogeretur:
sed ne me facere prohiberet. nam in omnibus seruitutibus refectio ad eum pertinet
qui sibi seruitutem adserit: non ad eum cuius res seruit. sed eualuit Serui sententia in
proposita specie: ut possit quis defendere, ius sibi esse cogere aduersarium reficere pa-
rietem ad onera sua sustinenda. Labeo autem hanc seruitutem non hominem debere,
sed rem: denique licere domino rem derelinquere scribit. Haec autem actio in rem
magis est quàm in personam: et non alii competit quàm domino aedium et aduersus
3 dominum: sicuti ceterarum seruitutium intentio. Si aedes plurium dominorum
sint, an insolidum agatur, Papinianus libro tertio quaestionum tractat. et ait singulos
dominos insolidum agere, sicuti de ceteris seruitutibus, excepto usufructu. sed non
idem respondeudum inquit, si communes aedes essent quae onera uicini sustinerent.
4 Modus autem refectionis in hac actione ad eum modum pertinet, qui in seruitu-
te imposita continetur: fortè ut reficiat lapide quadrato uel lapide structili uel quouis
5 alio opere quod in seruitute dictum est. Veniunt et fructus in hac actione: id est
commodum quod haberet, si onera aedium eius uicinus sustineret. Parietem autem
meliorem quidem quàm in seruitute impositum est, facere licet. deteriorem si facit, aut
per hanc actionem aut per operis noui nuntiationem prohibetur.

VII. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum HARVM actio-
num euentus hic est, ut uictori officio iudicis aut res praestetur, aut cautio. res ipsa haec
est, ut iubeat aduersarium iudex emendare uitium parietis, et idoneum praestare. cau-
tio haec est, ut eum iubeat de reficiendo pariete cauere: neque se neque successores
suos prohibituros altius tollere, sublatúmque habere. et si cauerit, absoluetur. si uerò
neque rem praestat neque cautionem, tanti condemnet, quanti actor in litem iurauerit.

VIII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum SICVT au-
tem refectio parietis ad uicinum pertinet, ita fultura aedificiorum uicini cui seruitus
debetur, quamdiu paries reficietur, ad inferiorem uicinum non debet pertinere. nam si
non uult superior fulcire, deponat: et restituet cum paries fuerit restitutus. Et hic quo-
que sicut in ceteris seruitutibus, actio contraria dabitur: hoc est ius tibi non esse me co-
1 gere. Competit mihi actio aduersus eum qui cessit mihi talem seruitutem, ut in

parietem eius tigna immittere mihi liceat,supráque ea tigna,uerbi gratia, porticum ambulatoriam facere,supérque eum parietem columnas structiles imponere quae tectum porticus ambulatoriae sustineant. Distant autem hae actiones inter se:quòd superior quidem locum habet etiam ad compellendum uicinum reficere parietem meum: haec uerò locum habet ad hoc solum ut tigna suscipiat.quod non est contra genera seruitutium. Sed si quaeritur, quis possessoris quis petitoris partes sustineat, 1
sciendum est possessoris partes sustinere,si quidem tigna immissa sint,eum qui seruitutem sibi deberi ait: si uerò non sunt immissa, eum qui negat. et si quidem is optinuerit qui seruitutem sibi defendit, non debet ei seruitus cedi:siue rectè pronuntiatum est, quia habet: siue perperam, quia per sententiam non debet seruitus constitui, sed quae est declarari.planè si non utendo amisit dolo malo domini aedium post litem contestatam, restitui ei oportet,quemadmodum placet in domino aedium. Aristo Cerellio Vitali respondit, non putare se ex taberna casiaria fumum in superiora aedificia iure immitti posse,nisi ei rei seruitutem talem admittit.idémque ait,et ex superiore in inferiora non aquam non quid aliud immitti licet:in suo enim alii hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat:fumi autem sicut aquae esse immissionem.posse igitur superiorem cum inferiore agere,ius illi non esse id ita facere. Alfenum denique scribere ait,posse ita agi, ius illi non esse in suo lapidem caedere, ut in meum fundum fragmenta cadant.dicit igitur Aristo, eum qui tabernam casiariam à Minturnensibus conduxit,à superiore prohiberi posse fumum immittere:sed Minturnenses ei ex conducto teneri. agique sic posse dicit cum eo qui eum fumum immittat, ius ei non esse fumum immittere. ergo per contrarium agi poterit, ius esse fumum immittere.quod et ipsum uidetur Aristo probare. sed et interdictum nti possidetis poterit locum habere, si quis prohibeatur qualiter uelit suo uti. Apud Pomponium dubitatur libro quadragen 5
simo primo lectionum an quis possit ita agere, licere fumum non grauem, puta ex foco,in suo facere, aut non licere.et ait, magis non posse agi. sicut agi non potest, ius esse in suo ignem facere, aut sedere, aut lauare. Idem in diuersum probat: nam et in balineis, inquit, uaporibus cum Quintilla cuniculum pergentem in Vrsi Iuli instruxisset, placuit potuisse tales seruitutes imponi.

VIIII. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum SI EO loco per quem mihi iter debetur,tu aedificaueris, possum intendere ius mihi esse ire agere. quod si probauero, inhibebo opus tuum. Item Iulianus scripsit, si uicinus in suo aedificando effecerit ne stillicidium meum reciperet, posse me agere de iure meo,id est ius esse immittendi stillicidium:sicut in uia diximus. sed si quidem nondum aedificauit,siue usumfructum siue uiam habet,ius sibi esse ire agere uel frui intendere potest.quòd si iam aedificauit dominus,is qui iter et actum habet,adhuc potest intendere ius sibi esse. fructuarius autem nòn potest:quia amisit usumfructum.et ideo de dolo actionem dandam hoc casu Iulianus ait.Contra si in itinere quod per fundum tibi debeo aedifices,rectè intendam ius tibi non esse aedificare uel aedificatum habere:quemadmodum si in area mea quid aedifices. Qui latiore uia uel angustiore usus est, retinet seruitu- 1
tem:sicuti qui aqua,ex qua ius habet utendi,alia mixta usus est,retinet ius suum.

X. VLPIANVS Libro quinquagensimo tertio ad Edictum SI QVIS diuturno usu et longa quasi possessione ius aquae ducendae nanctus sit, non est ei necesse docere de iure quo aqua constituta est,ueluti ex legato,uel alio modo:sed utilem habet actionem, ut ostendat per annos fortè tot usum se non ui non clam non precario possedisse. Agi autem hac actione poterit non tantùm cum eo in cuius agro aqua 1
oritur,uel per cuius fundum ducitur, uerumetiam cum omnibus agi poterit quicumque aquam non ducere impediunt, exemplo ceterarum seruitutium.Et generaliter,quicumque aquam ducere impediat,hac actione cum eo experiri potero.

XI. MARCELLVS Libro sexto Digestorum AN VNVS ex sociis in communi loco inuitis ceteris iure aedificare possit,id est an si prohibeatur à sociis,pos-

sit cum his ita experiri, ius sibi esse aedificare: et an socii cum eo ita agere possint, ius sibi prohibendi esse, uel illi ius aedificandi non esse: et si aedificatum iam sit, non possit cum eo ita experiri, ius tibi non esse ita aedificatum habere, quaeritur: et magis dici potest, prohibendi potius quàm faciendi esse ius socio: quia magis ille qui facere conatur, ut dixi, quodammodo sibi alienum quoque ius praeripit, si quasi solus dominus ad suum arbitrium uti iure communi uelit.

XII. IAVOLENVS Libro secundo Epistularum EGI IVS illi non esse tigna in parietem meum immissa habere: an et de futuris non immittendis cauendum est? respondi, iudicis officio contineri puto, ut de futuro quoque opere caueri debeat.

XIII. PROCVLVS Libro quinto Epistularum FISTVLAS quibus aquam duco, in uia publica habeo: et hae ruptae inundant parietem tuum. puto posse te mecum rectè agere, ius mihi non esse flumina ex meo in tuum parietem fluere.

XIIII. POMPONIVS Libro trigensimotertio ad Sabinum SI CVM meus proprius esset paries, passus sim te immittere tigna quae antea habueris, si noua uelis immittere, prohiberi à me potes: immo etiam agere tecum potero, ut ea quae noua immiseris, tollas. Si paries communis opere abs te facto in aedes meas se inclinauerit, potero tecum agere, ius tibi non esse parietem illum ita habere.

XV. VLPIANVS Libro sexto Opinionum ALTIVS aedes suas extollendo, ut luminibus domus minoris annis uiginti quinque uel impuberis, cuius curator uel tutor erat, officiatur, efficit: quamuis hoc quoque nomine actione ipse heredésque teneantur, quia quod alium facientem prohibere ex officio necesse habuit, id ipse committere non debuit, tamen et aduersus possidentem easdem aedes danda est impuberi uel minori actio, ut quod non iure factum est tollatur.

XVI. IVLIANVS Libro septimo Digestorum SI A TE emero, ut mihi liceat ex aedibus meis in aedes tuas stillicidium immittere, et postea te sciente ex causa emptionis immissum habeam, quaero an ex hac causa actione quadam uel exceptione tuendus sim. respondi, utroque auxilio me usurum.

XVII. ALFENVS Libro secundo Digestorum SI QVANDO inter aedes vinas paries esset, qui ita uentrem faceret, ut in uicini domum semipedem aut amplius procumberet, agi oportet, ius non esse illum parietem ita proiectum in
1 suum esse inuito se. Cum in domo Gaii Sei locus quidam aedibus Anni ita seruiret, ut in eo loco positum habere ius Seio non esset, et Seius in eo siluam seuisset, in qua labra et *tenes) cucumellas positas haberet, Annio consilium omnes iurisperiti de-
2 derunt, ut cum eo ageret, ius ei non esse in eo loco ea posita habere inuito se. Secundum cuius parietem uicinus sterculinum fecerat, ex quo paries madescebat, consulebatur quemadmodum posset uicinum cogere, ut sterculinum tolleret. respondi, si in loco publico id fecisset, per interdictum cogi posse. sed si in priuato, de seruitute agere oportere. si damni infecti stipulatus esset, possit per eam stipulationem si quid ex ea re sibi damni datum esset seruare.

XVIII. IVLIANVS Libro sexto ex Minicio IS CVIVS familia uicinum prohibebat aquam ducere, sui potestatem non faciebat ne secum agi posset: quaerit actor quid sibi faciendum esset. respondi, oportere praetorem causa cognita iubere bona aduersarii possideri: et non ante inde discedere quàm is actori ius aquae ducendae constituisset: etsi quid, quia aquam ducere prohibitus esset, siccitatibus detrimenti cepisset: ueluti si prata arboresue exaruissent.

XIX. MARCIANVS Libro quinto Regularum SI DE communi seruitute quis bene quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa sua, non est aequum hoc ceteris damno esse. sed si per collusionem cessit † litem aduersario, ceteris dandam esse actionem de dolo Celsus scripsit. idque ait Sabino placuisse. *tiae*

XX. SCAEVOLA Libro quarto Digestorum TESTATRIX fundo quem legauerat, casas iunctas habuit: quaesitum est, si hae fundo legato non cederent,

eúmque legatarius uindicasset, an iste fundus aliquam seruitutem casis deberet: aut si ex fideicommissi causa cum sibi dari legatarius desideraret, heredes seruitutem aliquam casis excipere deberent. respondit, deberi. Plures ex municipibus qui diuersa praedia possidebant, saltum communem ut ius compascendi haberent mercati sunt. idque etiam à successoribus eorum est obseruatum. sed nonnulli ex his qui hoc ius habebant, praedia sua illa propria uenumdederunt. quaero an in uenditione etiam ius illud secutum sit praedia: cum eius uoluntatis uenditores fuerint, ut et hoc alienarent: respondit, id obseruandum quod actum inter contrahentes esset. sed si uoluntas contrahentium manifesta non sit, et hoc ius ad emptores transire. Item quaero, an cum pars illorum propriorum fundorum legato ad aliquem transmissa sit, aliquid iuris secum huius compascui traxerit. respondit, cum id quoque ius fundi qui legatus esset, uideretur, id quoque cessurum legatario.

XXI. LABEO Libro primo Pithanon à Paulo Epitomatorum SI QVA aqua nondum apparet, eius iter ductus constitui non potest. Paulus: immo puto idcirco id falsum esse, quia cedi potest ut aquam quaereres, et inuentam ducere liceret.

QVEMADMODVM SERVITVTES AMITTVNTVR TIT. VI.

GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale

SERVITVTES praediorum confunduntur, si idem utriusque praedii dominus esse coeperit.

II. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum QVI ITER et actum habet, si statuto tempore tantùm ierit, non perisse actum sed manere Sabinus, Cassius, Octauenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet.

III. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale IVRA praediorum morte et capitis deminutione non perire, uolgo traditum est.

IIII. PAVLVS Libro uicensimo septimo ad Edictum. ITER sepulchro debitum non utendo numquam amittitur.

V. IDEM Libro sexagensimo sexto ad Edictum SERVITVS et per socium et fructuarium et bonae fidei possessorem nobis retinetur:

VI. CELSVS Libro quinto Digestorum NAM SATIS est fundi nomine itum esse. Si ego uia quae nobis per uicini fundum debebatur, usus fuero, tu autem constituto tempore cessaueris, an ius tuum amiseris? et econtrario, si uicinus, cui uia per nostrum fundum debebatur, per meam partem ierit egerit, tuam partem ingressus non fuerit, an partem tuam liberauerit? Celsus respondit, si diuisus est fundus inter socios regionibus, quod ad seruitutem attinet quae ei fundo debebatur, perinde est atque si ab initio duobus fundis debita sit: et sibi quisque dominorum usurpat seruitutem, sibi non utendo deperdit: nec amplius in ea re causae eorum fundorum miscentur. nec fit ulla iniuria ei cuius fundus seruit, immo si quo melior: quoniam alter dominorum utendo, sibi, non toti fundo proficit. Sed si is fundus qui seruierit, ita diuisus est, plusculum dubitationis ea res habet: nam si certus ac finitus uiae locus est, tunc si per longitudinem eius fundus diuisus est, eadem omnia seruanda erunt, quae si initio constituendae eius seruitutis similiter hic duo fundi fuissent. si uerò per latitudinem uiae fundus diuisus * est *, nec multum refert, aequaliter id factum est an inaequaliter, tunc manet idem ius seruitutis quod fundo indiuiso fuerat. nec aut usu detineri, aut non utendo deperire, nisi tota uia poterit. nec si fortè inciderit, ut semita quae per alterum dumtaxat fundum erit, uteretur, idcirco alter fundus liberabitur: quoniam unum atque eo

modo indiuiduum uiae ius est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modò hoc specialiter conuenit. Certè si is cui seruitus debebatur, alterum ex ea diuisione fundum redemerit, num ideo minus ea te fundi alterius seruitus permanebit? nec uideo quid absurdè consecuturum sit eam sententiam, fundo altero manente seruo: si modò et ab initio potuit angustior constitui uia quàm lege finita est, et adhuc id loci superest in eo fundo cui remissa seruitus non est, ut sufficiat uiae. quòd si minus loci superest quàm uiae sufficiat, uterque fundus liberabitur: alter propter redemptionem, alter quia per eum locum qui superest, uia constitui non potest. Ceterum si ita constitutum est ius uiae, ut per quamlibet partem fundi ire agere liceat, idque uel subinde mutare, nihil prohibet: atque ita diuisus est fundus, si per quamlibet eius partem aequè ire atque agi posit, tunc perinde obseruabimus atque si ab initio duobus fundis duae seruitutes iniunctae fuissent: ut altera retineri, altera non utendo posit deperire. nec me fallit alieno facto ius alterius immutatu iri: quoniam ante satius fuerat per alteram partem ire agere, ut idem ius ei in altera parte fundi retineretur. Contra, illud commodum accessisse ei cui uia debebatur, quod per duas pariter uias ire agere posit, bisque o cto nos in porrectum, et senos denos in anfractum.

VII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Plautium SI SIC constituta sit aqua, ut uel aestate ducatur tantùm, uel uno mense, quaeritur quemadmodum non utendo amittatur: quia non est continuum tempus, quo cum uti non potest, non sit usus. itaque et si alternis annis uel mensibus quis aquam habeat, duplicato constituto tempore amittitur. idem et de itinere custoditur. si uerò alternis diebus, aut die toto, aut tantùm nocte, statuto legibus tempore amittitur: quia una seruitus est. nam et si alternis horis, uel una hora cottidie seruitutem habeat, Seruius scribit, perdere eum non utendo seruitutem: quia id quod habet, cottidianum sit.

VIII. IDEM Libro quintodecimo ad Plautium SI STILLicidii immittendi ius habeam in aream tuam, et permisero ius tibi in ea area aedificandi, stillicidii immittendi ius amitto. Et similiter si per tuum fundum uia mihi debeatur, et permisero tibi in eo loco per quem uia mihi debetur, aliquid facere, amitto ius uiae. Is qui per partem itineris it, totum ius usurpare uidetur.

VIIII. IAVOLENVS Libro tertio ex Plautio AQVA si in partem aquagi influxit, etiam si non ad ultima loca peruenit, omnibus tamen partibus usurpantur.

X. PAVLVS Libro quintodecimo ad Plautium SI COMMunem fundum ego et pupillus haberemus, licet uterque non uteretur, tamen propter pupillum et ego uiam retineo. Si is qui nocturnam aquam habet, interdiu per constitutum ad amissionem tempus usus fuerit, amisit nocturnam seruitutem qua usus non est. Idem est in eo qui certis horis aquaeductum habens, aliis usus fuerit, nec ulla parte earum horarum.

XI. MARCELLVS Libro quarto Digestorum IS CVI uia uel actus debebatur, ut uehiculi certo genere uteretur, alio genere fuerat usus, uideamus ne amiserit seruitutem: et alia sit eius condicio, qui amplius oneris quàm licuit uexerit: magisque hic plus quàm aliud egisse uideatur: sicuti latiore itinere usus esset, aut si plura iumenta egerit quàm licuit, aut aquae admiscuerit aliam. ideóque in omnibus istis quaestionibus seruitus quidem non amittitur: non autem conceditur plus quàm pactum est in seruitute habere. Heres cum legatus esset fundus sub condicione, imposuit ei seruitutes: extinguentur si legati condicio existat, uideamus, an adquisitae sequantur legatarium: et magis dicendum est, ut sequantur.

XII. CELSVS Libro uicensimotertio Digestorum QVI FVNDVM alienum bona fide emit, itinere quod ei fundo debetur, usus est. retinetur id ius itineris: atque etiam si precario aut ui deiecto domino posidet. fundus enim qualiter se habens, ita cum in suo habitu possessus est, ius non deperit. neque refert iustè nec ne posideat qui talem eum posidet. Quare fortius, et si aqua per riuum sua sponte

perfluxit, ius aquae ducendae retinetur, quod et Sabino rectè placuit, ut apud Neratium libro quarto membranarum scriptum est.

XIII. MARCELLVS Libro septimodecimo Digestorum. SI QVIS ex fundo cui uiam uicinus deberet, uendidisset locum proximum seruienti fundo non imposita seruitute, et intra legitimum tempus quo seruitutes pereunt, rursus eum locum adquisisset, habiturus est seruitutem quam uicinus debuisset.

XIIII. IAVOLENVS Libro decimo ex Cassio. SI LOCVS per quem uia aut iter aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset, et intra tempus quod ad amittendam seruitutem sufficit, alluuione facta restitutus est, seruitus quoque in pristinum statum restituitur. quòd si id tempus praeterierit, ut seruitus amittatur, renouare eam cogendus est. Cum uia publica uel fluminis impetu uel ruina amissa est, uicinus proximus uiam praestare debet.

XV. IDEM Libro secundo Epistularum. SI CVM seruitus mihi per plures fundos deberetur, medium fundum adquisiui, manere seruitutem puto. quia totiens seruitus confunditur, quotiens uti ea is ad quem pertineat non potest. medio autem fundo adquisito potest consistere, ut per primum et ultimum iter debeatur.

XVI. PROCVLVS Libro primo Epistularum. AQVAM quae oriebatur in fundo uicini, plures per eundem riuum iure ducere soliti sunt, ita ut suo quisque die à capite duceret: primo per eundem riuum, eúmque communem: deinde ut quisque inferior erat, suo quisque proprio riuo: et unus statuto tempore quo seruitus amittitur, non duxit. existimo eum ius ducendae aquae amisisse: nec per ceteros qui duxerunt, eius ius usurpatum esse. proprium enim cuiusque eorum ius fuit: neque per alium usurpari potuit. Quòd si plurium fundo iter aquae debitum esset, per unum eorum omnibus his inter quos is fundus communis fuisset, usurpari potuisset. Item si quis eorum quibus aquaeductus seruitus debebatur, et per eundem riuum aquam ducebant, ius aquae ducendae non ducendo eam amisit, nihil iuris eo nomine ceteris qui riuo utebantur, adcreuit. idque commodum eius est, per cuius fundum id iter aquae, quod non utendo pro parte unius amissum est: libertate enim huius partis seruitutis fruitur.

XVII. POMPONIVS Libro undecimo ex Variis lectionibus LABEO ait, si is qui haustum habet, per tempus quo seruitus amittitur, ierit ad fontem, nec aquam hauserit, iter quoque eum amisisse.

XVIII. PAVLVS Libro quintodecimo ad Sabinum SI QVIS alia aqua usus fuerit quàm de qua in seruitute imponenda actum est, seruitus amittitur. Tempus quo non est usus praecedens fundi dominus cui seruitus debetur, imputatur ei qui in eius loco successit. Si cum ius haberes immittendi, uicinus statuto tempore aedificatum non habuerit, ideóque nec tu immittere poteris, non ideo magis seruitutem amittes: quia non potest uideri usucepisse uicinus tuus libertatem aedium suarum, qui ius tuum non interpellauit.

XVIIII. POMPONIVS Libro trigensimo secundo ad Sabinum SI PARTEM fundi uendendo lege cauerim, uti per eam partem in reliquum fundum meum aquam ducerem, et statutum tempus intercesserit antequam riuum facerem, nihil iuris amitto, quia nullum iter aquae fuerit: sed manet mihi ius integrum. quòd si fecissem iter, neque usus essem, amittam. Si per fundum meum uiam tibi legauero, et adita mea hereditate per constitutum tempus ad amittendam seruitutem ignoraueris eam tibi legatam esse, amittes uiam non utendo. quòd si intra idem tempus antequam rescires tibi legatam seruitutem, tuum fundum uendideris, ad emptorem uia pertinebit, si reliquo tempore ea usus fuerit: quia scilicet tua esse coeperat. ut iam nec ius repudiandi legatum tibi possit contingere, cum ad te fundus non pertineat.

XX. SCAEVOLA Libro primo Regularum VSV RETINETVR seruitus, cum ipse cui debetur utitur, quiue in possessionem eius est, aut mercennarius, aut hospes,

hospes, aut medicus, quiue ad uisitandum dominum uenit, uel colonus, aut fructuarius:

XXI. PAVLVS Libro quinto Sententiarum FRVCTVARIVS licet suo nomine.

XXII. SCAEVOLA Libro primo Regularum DENIQVE quicumque quasi debita uia usus fuerit:

XXIII. PAVLVS Libro quinto Sententiarum SIVE ad fundum nostrum facit, uel ex fundo:

XXIIII. SCAEVOLA Libro primo Regularum LICET malae fidei possessor sit, retinebitur seruitus.

XXV. PAVLVS Libro quinto Sententiarum SERVITVTE usus non uidetur, nisi is qui suo iure uti se credidit. ideóque si quis pro uia publica uel pro alterius seruitute usus sit nec interdictum nec actio utiliter competit.

LIBER NONVS

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR

VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICETVR actio ex lege duodecim tabularum descendit. quae lex uoluit aut dari id quod nocuit, id est id animal quod noxiam commisit: aut aestimationem noxiae offerre. noxia autem est ipsum delictum. quae actio ad omnes quadrupedes pertinet. Ait praetor PAVPERIEM FECISSE. Pauperies est damnum sine iniuria facientis datum: nec enim potest animal iniuria fecisse, quod sensu caret. Itaque, ut Seruius scribit, tunc haec actio locum habet, cum commota feritate nocuit quadrupes. puta si equus calcitrosus calce percuserit, aut bos cornu petere solitus petierit, aut mulae propter nimiam ferociam. Quòd si propter loci iniquitatem aut propter culpam mulionis aut si plus iusto onerata quadrupes in aliquem onus euerterit, haec actio cessabit: damníque iniuriae agetur.

† aliquo tur. Sed et si canis cum duceretur ab† alioquo, asperitate sua euaserit, et alicui damnum dederit, si contineri firmius ab alio poterit, uel si per eum locum induci non debuit, haec actio cessabit: et tenebitur qui canem tenebat. Sed et si instigatu alterius fera da-

2 mnum dederit cessabit haec actio. Et generaliter haec actio locum habet quotiens contra naturam fera mota pauperiem dedit. ideóque si equus dolore concitatus calce petierit, cessare istam actionem. sed eum qui equum percuserit aut uulnerauerit, in factum magis quàm lege Aquilia teneri: utique ideo, quia non ipse suo corpore damnum dedit. at si cum equum permulsisset quis, uel palpatus est, ► et) calce eum percuserit, erit actioni locus: Et si alia quadrupes aliam concitauit, ut damnum daret, eius quae

3 concitauit nomine agendum erit. Siue autem corpore suo pauperiem quadrupes dedit, siue per aliam rem quam tetigit quadrupes, haec actio locum habebit. utpu-

4 ta si plaustro bos obtriuit aliquem, uel alia re deiecta. In Vestiis autem propter naturalem feritatem haec actio locum non habet. et ideo si ursus fugit, et sic nocuit, non

poteſt quondam dominus conueniri: quia deſinit dominus eſſe ubi fera euaſit. et ideo
etſi eum occidi, meum corpus eſt. Cum arietes uel boues commiſiſſent, et alter 1
alterum occidit, Quintus Mucius diſtinxit, ut ſi quidem is periſſet qui adgreſſus erat,
ceſſaret actio. ſi is qui non prouocauerat, competeret actio. quamobrem eum ſibi aut
noxam ſarcire, aut in noxam dedere oportere. Et cum etiam in quadrupedibus 6
noxa caput ſequitur, aduerſus dominum haec actio datur, non cuius fuerit quadrupes
cum noceret, ſed cuius nunc eſt. Planè ſi ante litem conteſtatam deceſſerit animal, ex-
tincta erit actio. noxae autem dedere eſt, animal tradere uiuum. Demum ſi commu-
ne plurium ſit animal, aduerſus ſingulos erit inſolidum noxalis actio, ſicuti in homine.

Interdum autem dominus in hoc non conuenietur, ut noxae dedat, ſed etiam in- 7
ſolidum: utputa ſi in iure interrogatus an ſua quadrupes eſſet, reſponderit non eſſe
ſuam: nam ſi conſtiterit eſſe eius, inſolidum condemnabitur. Si poſt litem con- 8
teſtatam ab alio ſit animal occiſum, quia domino legis Aquiliae actio competit, ratio
in iudicio habebitur legis Aquiliae: quia dominus noxae dedendae facultatem amiſe-
rit. ergo ex iudicio propoſito litis aeſtimationem offeret, niſi paratus fuerit actionem
mandare aduerſus eum qui occidit. Hanc actionem nemo dubitauerit heredi da- 9
ri ceteriſque ſucceſſoribus. item aduerſus heredes ceteróſque, non iure ſucceſsionis,
ſed eo iure quo domini ſint, competit.

II. PAVLVS Libro uiceſimo ſecundo ad Edictum HAEC actio non
ſolùm domino, ſed etiam ei cuius intereſt, competit. ueluti ei cui res commo data eſt:
item fulloni: quia eo quòd tenentur, damnum uidentur pati. Si quis aliquem euitans,
magiſtratum fortè, in taverna proxima ſe immiſiſſet, ibique à cane feroce laeſus eſ-
ſet, non poſſe agi canis nomine quidam putant. at ſi ſolutus fuiſſet, contra.

III. GAIVS Libro ſeptimo ad Edictum prouinciale. EX HAC lege
iam non dubitatur, etiam liberarum perſonarum nomine agi poſſe: fortè ſi patremfa-
milias aut filiumfamilias uulnerauerit quadrupes. ſcilicet ut non deformitatis ratio ha
beatur, cum liberum corpus aeſtimationem non recipiat, ſed impenſarum in curatio-
nem factarum, et operarum amiſſarum, quáſque amiſſurus quis eſſet inutilis factus.

IIII. PAVLVS Libro uiceſimo ſecundo ad Edictum HAEC actio
utilis competit et ſi non quadrupes, ſed aliud animal pauperiem fecit.

V. ALFENVS Libro ſecundo Digeſtorum AGASO cum in tavernam
equum deduceret, mulam equus olfecit: mula calcem reiecit, et crus Agaſoni fregit.
conſulebatur, poſsét ne cum domino mulae agi, quòd ea pauperiem feciſſet. reſpon-
di, poſſe.

AD LEGEM AQVILIAM TIT. II.

VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum

LEX Aquilia omnibus legibus quae ante ſe de damno iniuria locutae ſunt,
derogauit: ſiue duodecim tabulis, ſiue alia quae fuit. quas leges nunc re-
ferre non eſt neceſſe. Quae lex Aquilia plebiſcitum eſt: cum eam Aqui-
lius tribunus plebis à plebe rogauerit.

II. GAIVS Libro ſeptimo ad Edictum prouinciale LEGE
Aquilia capite primo cauetur, ut) QVI SERVVM SERVAMVE ALIENVM
ALIENAMVE, QVADRVPEDEM VEL PECVDEM INIVRIA OCCI
DERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM AES
DARE DOMINO DAMNAS ESTO. et infra deinde cauetur, ut aduerſus infi-
tiantem in duplum actio eſſet. Vt igitur apparet, ſeruis noſtris exaequat quadru 1

pedes quae pecudum numero sunt, et gregatim habentur. ueluti oues, caprae, boues, equi, muli, asini. sed an sues pecudum appellatione continentur, quaeritur. et rectè Labeoni placet contineri. sed canis inter pecudes non est. longè magis bestiae in eo numero non sunt: ueluti ursi, leones, pantherae. elefanti autem, et cameli quasi mixti sunt: nam et iumentorum operam praestant, et natura eorum fera est. et ideo primo capite contineri eas oportet.

III. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum SI SERVVS seruúue iniuria occisus occisáue fuerit, lex Aquilia locum habet. iniuria occisum esse, meritò adiicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum.

IIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale ITAQVE si seruum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Lex duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit: ut tamen id ipsum cum clamore testificetur. interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat: ut tamen aequè cum clamore testificetur.

V. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum SED ET si quemcumque alium ferro se petentem quis occiderit, non uidebitur iniuria occidisse. et si metu quis mortis furem occiderit, non dubitabitur quin lege Aquilia non teneatur. sin autem cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est ut iniuria fecisse uideatur. ergo et Cornelia tenebitur. Iniuriam autem hic accipere nos oportet, non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam: sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit, et ideo interdum utraque actio concurrit, et legis Aquiliae, et iniuriarum. sed duae erunt aestimationes, alia damni, alia contumeliae. Igitur iniuriam hic damnum accipiemus culpa datum etiam ab eo qui nocere noluit. Et ideo quaerimus, si furiosus damnum dederit, an legis Aquiliae actio sit. et Pegasus negauit: quae enim in eo culpa sit, cum suae mentis non sit? et hoc est uerissimum. cessabit igitur Aquilia actio: quemadmodum si quadrupes damnum dederit, Aquilia cessat: aut si tegula ceciderit. sed et si infans damnum dederit, idem erit dicendum. quòd si impubes id fecerit, Labeo ait, quia furti tenetur, teneri et Aquilia eum. et hoc puto uerum si sit iam iniuriae capax. Si magister in disciplina uulnerauerit seruum, uel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria dederit? et Iulianus scribit Aquilia teneri eum qui eluscauerat discipulum in disciplina. multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. proponitur autem apud eum species talis. sutor, inquit, puero discenti ingenuo filiofamilias parum bene facienti quod demonstrauerit, forma calcei ceruicem percusit, ut oculus puero perfunderetur. dicit igitur Iulianus, iniuriarum quidem actionem non competere: quia non faciendae iniuriae causa percusserit, sed monendi et docendi causa. an ex locato dubitat: quia leuis dumtaxat castigatio concessa est docenti. sed lege Aquilia posse agi non dubito.

VI. PAVLVS Libro uicensimosecundo ad Edictum PRAECEPTORIS enim nimia saeuitia culpae adsignatur.

VII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum QVA ACTIONE patrem consecuturum ait, quod minus ex operis filii sui propter uitiatum oculum sit habiturus: et impendia quae pro eius curatione fecerit. Occisum autem accipere debemus siue gladio, siue etiam fuste, uel alio telo, uel manibus, si fortè strangulauit eum, uel calce petiit, uel capite, uel qualiter qualiter. Sed si quis plus iusto oneratus deiecerit onus, et seruum occiderit, Aquilia locum habet: fuit enim in ipsius arbitrio ita se non onerare. Nam et si lapsus aliquis seruum alienum onere presserit, Pegasus ait, lege Aquilia eum teneri: ita demum, si uel plus iusto se onerauerit, uel neglegentius per lubricum transierit. Proinde si quis alterius impulsu damnum dederit, Proculus scribit, neque eum qui impulit teneri, quia non occidit: neque eum qui impulsus est,

quia damnum iniuria non dedit. secundum quod in factum actio erit danda in eum qui impulit. Si quis in colluctatione, uel in pancratio, uel pugiles dum inter se exercentur, alius alium occiderit, si quidem in publico certamine alius alium occiderit, cessat Aquilia: quia gloriae causa et uirtutis non iniuriae gratia uidetur damnum datum: hoc autem in seruo non procedit, quoniam ingenui solent certare. in filiofamilias uulnerato procedit. Planè si cedentem uulnerauerit, erit Aquiliae locus: aut si non in certamine seruum occidit: nisi si domino committente hoc factum sit. tunc enim Aquilia cessat. Sed si quis seruum aegrotum leuiter percusserit, et is obierit, rectè La- 4
beo dicit, lege Aquilia eum teneri: quia aliud alii mortiferum esse solet. Celsus autem multum interesse dicit, occiderit, an mortis causam praestiterit: ut qui mortis causam praestitit, non Aquilia sed in factum actione teneatur. unde adfert eum qui uenenum pro medicamento dedit: et ait causam mortis praestitisse, quemadmodum eum qui furenti gladium porrexit: nam nec hunc lege Aquilia teneri, sed in factum. Sed 5
si quis de ponte aliquem praecipitauit, Celsus ait siue ipso ictu perierit, aut continuò submersus est, aut lassatus ui fluminis uictus perierit, lege Aquilia teneri: quemadmodum si quis puerum saxo inlisisset. Proculus ait si medicus seruum imperitè secue- 6
rit, uel ex locato uel ex lege Aquilia competere actionem.

VIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale IDEM iuris est, si medicamento perperam usus fuerit. Sed et qui bene secuerit, et dereliquit curationem, securus non erit: sed culpae reus intellegitur. Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si eae alienum hominem obtriuerint, uolgo dicitur culpae nomine teneri. idem dicitur et si propter infirmitatem sustinere mularum impetum non potuerit. nec uidetur iniquum, si infirmitas culpae adnumeretur, cum affectare quisque non debeat in quo uel intellegit uel intellegere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram. Idem iuris est in persona eius qui impetum equi quo uehebatur, propter imperitiam uel infirmitatem retinere non poterit.

VIIII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum ITEM si obstetrix medicamentum dederit, et inde mulier perierit, Labeo distinguit, ut si quidem suis manibus supposuit, uideatur occidisse. sin uerò dedit ut sibi mulier offerret, in factum actionem dandam. quae sententia uera est. magis enim causam mortis praestitit quàm occidit. Si quis per uim uel suasum medicamentum alicui infundit uel ore 1
uel † cristere, uel si eum unxit malo ueneno, lege Aquilia eum teneri: quemadmodum †clyster
obstetrix supponens tenetur. Si quis hominem fame necauerit, in factum actione teneri Neratius ait. Si seruum meum equitantem, concitato equo effeceris in flu- 2
men praecipitari, atque ideo homo perierit, in factum esse dandam actionem Ofilius scribit. quemadmodum si seruus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset occi- 3
sus. Sed si per lusum iaculantibus seruus fuerit occisus, Aquiliae locus est. sed si cum alii in campo iacularentur, seruus per eum locum transierit, Aquilia cessat: quia non debuit per campum iaculatorium iter intempestiuè facere. qui tamen data opera in eum iaculatus est, utique Aquilia tenebitur:

X. PAVLVS Libro uicensimo secundo ad Edictum NAM lusus quoque noxius in culpa est.

XI. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum ITEM Mela scribit si cum pila quidam luderent, uehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam deiecerit, et sic serui quem tonsor habebat, gula sit praecisa adiecto cultello, in quocumque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri. Proculus in tonsore esse culpam. Et sanè si ibi tondebat ubi ex consuetudine ludebatur, uel ubi transitus frequens erat, est quod ei imputetur. quamuis nec illud malè dicatur, si in loco periculoso sellam habenti tonsori se quis commiserit, ipsum de se queri debere. Si alius tenuit, alius interemit, 1
is qui tenuit, quasi causam mortis praebuit, in factum actione tenetur. Sed si plu- 2
res seruum percusserint, utrum omnes quasi occiderint teneantur, uideamus. et si qui-

dem apparet cuius ictu perierit, ille quasi occiderit tenetur. quòd si non apparet, omnes
quasi occiderint teneri Iulianus ait. et si cum uno agatur, ceteri non liberantur. nam ex
3 lege Aquilia quod alius praestitit, alium non releuat, cum sit poena. Celsus scri-
bit, si alius mortifero uulnere percusserit, alius postea exanimauerit, priorem quidem
non teneri quasi occiderit, sed quasi uulnerauerit: quia ex alio uulnere periit. poste-
4 riorem teneri quia occidit. quod et Marcello uidetur, et est probavilius. Si plu-
res trabem deiecerint, et hominem oppresserint, aequè ueteribus placet omnes lege
5 Aquilia teneri. Item cum eo qui canem irritauerat, et effecerat ut aliquem mor-
deret, quamuis eum non tenuit, Proculus respondit Aquiliae actionem esse. sed Iulia-
nus eum demum Aquilia teneri ait, qui tenuit et effecit ut aliquem morderet. ceterum
6 si non tenuit, in factum agendum. Legis autem Aquiliae actio ero competit, hoc
7 est domino. Si in eo homine quem tibi redhibiturus essem, damnum iniuria da-
tum esset, Iulianus ait, legis Aquiliae actionem mihi competere. méque cum coepero
8 redhibere, tibi restituturum. Sed si seruus bona fide alicui seruiat, an ei competit
9 Aquiliae actio? et magis in factum actio erit danda. Eum cui uestimenta com-
modata sunt, non posse si scissa fuerint, lege Aquilia agere Iulianus ait: sed domino eam
10 competere. An fructuarius uel usuarius legis Aquiliae actionem haberet, Iulia-
nus tractat. et ego puto melius, utile iudicium ex hac causa dandum.

XII. PAVLVS Libro decimo ad sabinum SED ETSI proprietatis
dominus uulnerauerit seruum uel occiderit, in quo ususfructus meus est, danda est mi-
hi ad exemplum legis Aquiliae actio in eum pro portione usufructus, ut etiam ea pars
anni in aestimationem ueniat, qua nondum usufructus meus fuit.

XIII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum LIBER homo
suo nomine utilem Aquiliae habet actionem: directam enim non habet, quoniam do
minus membrorum suorum nemo uidetur. Fugitiui autem nomine dominus habet.
1 Iulianus scribit, si homo liber bona fide mihi seruiat, ipsum lege Aquilia mihi te-
2 neri. Si seruus hereditarius occidatur, quaeritur quis Aquilia agat, cum domi-
nus nullus sit huius serui. et ait Celsus, legem domino damna salua esse uoluisse. domi-
3 nus ergo hereditas habebitur. quare adita hereditate heres poterit experiri. Si
seruus legatus post aditam hereditatem sit occisus, competere legis Aquiliae actionem
legatario, si non post mortem serui adgnouit legatum. quod si repudiauit, consequens
esse ait Iulianus dicere, heredi competere.

XIIII. PAVLVS Libro uicensimo secundo ad Edictum SED SI ipse
heres eum occiderit, dictum est, dandam in eum legatario actionem.

XV. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum HVIC scriptu-
rae consequens est dicere, ut si ante aditam hereditatem occidatur legatus seruus, apud
heredem remaneat Aquiliae actio per hereditatem adquisita. Quòd si uulneratus sit
ante aditam hereditatem, in hereditate quidem actio remansit: sed cedere ea legata-
1 rio heredem oportet. Si seruus uulneratus mortiferè, postea ruina uel naufra-
gio uel alio ictu maturius perierit, de occiso agi non posse, sed quasi de uulnerato. sed
si manumissus uel alienatus ex uulnere periit, quasi de occiso agi posse Iulianus ait.
haec ita tam uariè, quia uerum est eum à te occisum tunc cum uulnerabas: quod mor-
tuo eo demum apparuit. in superiore non est passa ruina apparere an sit occisus. sed
si uulneratum mortiferè liberum et heredem esse iusseris, deinde decesserit, heredem
eius agere Aquilia non posse:

XVI. MARCIANVS Libro quarto Regularum QVIA in eum ca-
sum res peruenit à quo incipere non potest.

XVII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum SI DOMI
nus seruum suum occiderit, bonae fidei possessori, uel ei qui pignori accepit, in factum
actione tenebitur.

XVIII. PAVLVS Libro decimo ad sabinum SED ETSI is qui pi-

gnori seruum accepit, occidit eum uel uulnerauit, lege Aquilia et pigneraticia conueniri potest. sed alterutra contentus esse debebit actor.

XVIIII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum SED SI communem seruum occiderit quis, Aquilia teneri eum Celsus ait. idem est et si uulnerauerit.

XX. IDEM Libro quadragensimosecundo ad Sabinum SCILICET pro ea parte, pro qua dominus est qui agat.

XXI. IDEM Libro octauodecimo ad Edictum AIT lex, QVANTI IS HOMO IN EO ANNO PLVRIMI FVISSET. quae clausula aestimationem habet damni quod datum est. Annus autem retrorsus computatur, ex quo quis occisus est. Quòd si mortiferè fuerit uulneratus, et postea post longum interuallum mortuus sit, inde annum numerabimus secundum Iulianum, ex quo uulneratus est: licet Celsus contra scribit. Sed utrum corpus eius solum aestimamus quanti fuerit cum occideretur, an potius quanti interfuit nostra non esse occisum? et hoc iure utimur, ut eius quod interest fiat aestimatio.

XXII. PAVLVS Libro uicensimo secundo ad Edictum PROINDE si seruum occidisti, quem sub poena tradendum promisi, utilitas uenit in hoc iudicium. Item causae corpori cohaerentes aestimantur, si quis ex comoedis aut symphoniacis aut gemellis aut quadriga aut ex pari mularum unum uel unam occiderit: non solùm enim perempti corporis aestimatio facienda est, sed et eius ratio haberi debet, quo cetera corpora depretiata sunt.

XXIII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum INDE Neratius scribit, si seruus heres institutus occisus sit, etiam hereditatis aestimationem uenire. Iulianus ait, si seruus liber et heres esse iussus occisus fuerit, neque substitutum neque legitimum actione legis Aquiliae hereditatis aestimationem consecuturum, quae seruo competere non potuit. quae sententia uera est. pretii igitur solummodo fieri aestimationem: quia hoc interesse solum substituti uideretur. ego autem puto nec pretii fieri aestimationem: quia si heres esset, et liber esset. Idem Iulianus scribit, si institutus fuero sub condicione SI STICHVM MANVMISERO, et Stichus sit occisus post mortem testatoris, in aestimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit condicio. quòd si uiuo testatore occisus sit, hereditatis aestimationem cessare: quia retrorsum quanti plurimi fuit inspicitur. Idem Iulianus scribit, aestimationem hominis occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit. et ideo et si pretioso pictori pollex fuerit praecisus, et intra annum quo praecideretur, fuerit occisus, posse eum Aquilia agere: pretióque eo aestimandum, quanti fuit prius quàm artem cum pollice amisisset. Sed et si seruus qui magnas fraudes in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quaestionem habere destinaueram ut fraudium participes eruerentur, rectissimè Labeo scribit tanti aestimandum, quanti mea intererat fraudes serui per eum commissas detegi, non quanti noxa eius serui ualeat. Sed et si bonae frugi seruus intra annum mutatis moribus occisus sit, pretium id aestimabitur quanto ualeret prius quàm mores mutaret. In summa omnia commoda quae intra annum quo interfectus est, pretiosiorem seruum facerent, haec accedere ad aestimationem eius dicendum est. Si infans sit occisus nondum anniculus, uerius est sufficere hanc actionem, ut aestimatio referatur ad id tempus quo intra annum uixit. Hanc actionem et heredi ceterisque successoribus dari constat. sed in heredem uel ceteros haec actio non dabitur, cum sit poenalis: nisi fortè ex damno locupletior heres factus sit. Si dolo seruus occisus sit, et lege Cornelia agere dominum posse constat, et si lege Aquilia egerit, praeiudicium fieri Corneliae non debet. Haec actio aduersus confitentem competit in simplum: aduersus negantem in duplum. Si quis hominem uiuum falsò confiteatur occidisse, et postea paratus sit ostendere hominem uiuum esse, Iulianus scribit cessare Aquiliam,

quamuis confessus sit se occidisse: hoc enim solum remittere actori confessoriam actionem, ne necesse habeat docere eum occidisse. ceterum occisum esse hominem à quocumque oportet.

XXIIII. PAVLVS Libro uicensimosecundo ad Edictum HOC apertius est circa uulneratum hominem: nam si confessus sit uulnerasse, nec sit uulneratus, aestimationem cuius uulneris faciemus? uel ad quod tempus recurramus?

XXV. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum PROINDE si occisus quidem non sit, mortuus autem sit, magis est ut non teneatur in mortuo, licet
1 falsus sit. Si procurator aut tutor aut curator aut quiuis alius confitetur aut absen
2 tem uulnerasse, confessoria in eos utilis actio danda est. Notandum quòd in hac actione quae aduersus confitentem datur, iudex non rei iudicandae sed aestimandae datur: nam nullae partes sunt iudicandi in confitentes.

XXVI. PAVLVS Libro uicensimosecundo ad Edictum PVTA enim quòd qui conuenitur fateatur se occidisse, et paratus sit aestimationem soluere, et aduersarius magni litem aestimat.

XXVII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum SI SERVVS seruum alienum subripuerit et occiderit, et Iulianus et Celsus scribunt, et furti et damni
1 iniuriae competere actionem. Si seruus communis, id est meus et tuus, seruum meum occiderit, legi Aquiliae locus est aduersus te, si tua uoluntate fecit. et ita Proculum existimasse Vrseius refert. quòd si non uoluntate tua fecit, cessare noxalem actio-
2 nem: ne sit in potestate serui, ut tibi soli seruiat. quod puto uerum esse. Item si seruus communis meus et tuus sit occisus à seruo Titii, Celsus scribit, alterum ex dominis agentem aut litis aestimationem consecuturum pro parte, aut noxae dedi ei in so-
3 lidum oportere: quia haec res diuisionem non recipit. Serui autem occidentis nomine dominus tenetur. is uerò cui bona fide seruit, non tenetur. Sed an is qui seruum in fuga habet, teneatur nomine eius Aquiliae actione quaeritur. et ait Iulianus
4 teneri. est uerissimum, cum et Marcellus consentit. Huius legis secundum quidem capitulum in desuetudinem abiit. Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia: CETERARVM RERVM PRAETER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVOD VSERIT, FREGERIT, RVPERIT INIVRIA, QVANTI EA RES ERIT IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS, TANTVM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO. Si quis igitur non occiderit hominem uel pecudem, sed usserit, fregerit, ruperit, sine dubio ex his uerbis legis agendum erit. Proinde si facem seruo meo obieceris, et eum adusseris, teneveris mihi. Item si arbustum meum uel uillam meam incenderis, Aquiliae actionem habebo. Si quis insulam uoluerit meam exurere, et ignis etiam ad uicini insulam peruenerit, Aquilia tenebitur etiam uicino. non minus etiam
5 inquilinis tenebitur ob res eorum exustas. Si fornicarius seruus coloni ad fornacem obdormisset, et uilla fuerit exusta, Neratius scribit, ex locato conuentum praestare debere si neglegens in elegendis ministeriis fuit. ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius neglegenter custodierit, an tenebitur qui subiecerit? nam qui custodit, nihil fecit. qui rectè ignem subiecit, non peccabit. quid ergo est? puto utilem competere actionem tam in eum qui ad fornacem obdormiuit, quàm in eum qui neglegenter custodit. nec quisquam dixerit in eo qui obdormiuit, rem eum humanam et natu-
6 ralem passum: cum deberet uel ignem extinguere, uel ita munire ne euagetur. Si furnum secundùm parietem communem haberes, an damni iniuria tenearis? et ait Proculus, agi non posse. quia nec cum eo qui focum haberet. et ideo aequius puto, in factum actionem dandam: scilicet si paries exustus sit. si autem nondum mihi damnum dederis, sed ita ignem habeas, ut metuam ne mihi damnum des, damni infecti puto sufficere cautionem. Proculus ait, cum coloni serui uillam exussissent, colo-
7 num uel ex locato uel ex lege Aquilia teneri: ita ut colonus possit seruum noxae de-

dere. et ſi uno iudicio res eſſet iudicata, altero amplius non agendum. ſed haec ita, ſi
culpa colonus careret. ceterum ſi noxios ſeruos habuit, damni eum iniuria teneri, cur
tales habuit. idem ſeruandum et circa inquilinorum inſulae perſonas ſcribit. quae ſen
tentia habet rationem. Si cum apes meae ad tuas aduolaſſent, tu eas exuſeris, le- 8
gis Aquiliae actionem competere Celſus ait. Inquit lex RVPERIT. Rupiſſe 9
uerbum ferè omnes ueteres ſic intellexerunt, corruperit. et ideo Celſus quaerit,
ſi lolium aut auenam in ſegetem alienam inieceris, quò eam tu inquinares, non ſo-
lùm quod ui aut clam dominum poſſe agere, uel ſi locatus fundus ſit, colonum: ſed
et in factum agendum. et ſi colonus eam exercuit, cauere eum debere, amplius non
agi: ſcilicet ne dominus amplius inquietet. nam alia quaedam ſpecies damni eſt, ipſum
quid corrumpere et mutare, ut lex Aquilia locum habeat: alia, nulla ipſius mutatio-
ne applicare aliud, cuius moleſta ſeparatio ſit. Cum eo planè qui uinum ſpur- 10
cauit uel effudit uel acetum fecit uel alio modo uitiauit, agi poſſe Aquilia Celſus ait:
quia etiam effuſum, et acetum factum, corrupti appellatione continetur. et non ne-
gat fractum et uſtum contineri corrupti appellatione. ſed non eſſe nouum ut lex ſpe-
cialiter quibuſdam enumeratis, generale ſubiciat uerbum, quo ſpecialia complectatur.
quae ſententia uera eſt. Rupiſſe eum utique accipiemus qui uulnerauerit: uel uir 11
gis uel loris uel pugnis cecidit: uel telo uel quo alio, ut ſcinderet alicui corpus, uel tu-
morem fecerit. ſed ita demum, ſi damnum iniuria datum eſt. ceterum ſi nullo ſeruum
pretio uiliorem deterioremúe fecerit, Aquilia ceſſat; iniuriarúmque erit agendum
dumtaxat. Aquilia enim eas ruptiones quae damna dant, perſequitur. Ergo etſi pre-
tio quidem non ſit deterior ſeruus factus, uerùm ſumptus in ſalutem eius et ſanitatem
facti ſunt, in haec mihi uideri damnum datum, atque ideo lege Aquilia agi poſſe.

Si quis ueſtimenta ſciderit uel inquinauerit, Aquilia quaſi ruperit tenetur. Sed 12
et ſi quis milium uel frumentum meum effuderit in flumen, ſufficit Aquiliae actio.
Item ſi quis frumento harenam uel aliud quid immiſcuit, ut difficilis ſeparatio ſit,
quaſi de corrupto agi poterit. Si quis de manu mihi nummos excuſſerit, Sabinus 13
exiſtimat damni iniuriae eſſe actionem, ſi ita perierint, ne ad aliquem peruenirent. pu-
ta ſi in flumen uel in mare uel in cloacam ceciderunt. quòd ſi ad aliquem peruenerunt,
ope, conſilio furtum factum agendum. quod et antiquis placuit. idem etiam in factum
dari poſſe actionem ait. Si mulier pugno uel equa ictu à te percuſſa eiecerit, Bru- 14
tus ait Aquilia teneri, quaſi rupto. Et ſi mulum plus iuſto onerauerit, et aliquid mem-
bri ruperit, Aquiliae locum fore. Si nauem uenaliciarum mercium perforaſſet, 15
Aquiliae actionem eſſe, quaſi ruperit, Viuianus ſcribit. Si oliuam inmaturam de- 16
cerpſerit, uel ſegetem deſecuerit inmaturam, uel uineas crudas, Aquilia tenebitur,
quòd ſi iam maturas, ceſſat Aquilia: nulla enim iniuria eſt, cum tibi etiam impenſas do
nauerit quae in collectionem huiuſmodi fructuum impenduntur. Sed ſi collecta haec
interceperit, furti tenetur. Octauenus in uuis adicit, niſi, inquit, in terram uuas proie-
cit, ut effunderentur. Idem et in ſilua caedua ſcribit: ut ſi immatura, Aquilia teneatur,
quòd ſi matura interceperit, furti teneri eum, et arborum furtim caeſarum. ſi ſalictum
maturum ita ne ſtirpes laederes, tuleris, ceſſare Aquiliam. Et ſi puerum quis ca- 17
ſtrauerit, et pretioſiorem fecerit, Viuianus ſcribit ceſſare Aquiliam. ſed iniuriarum
erit agendum, aut ex edicto aedilium, aut in quadruplum. Si calicem diatretum 18
faciendum dediſti, ſi quidem imperitia fregit, damni iniuria tenebitur. ſi uerò non im
peritia fregit, ſed rimas habebat uitioſas, poteſt eſſe excuſatus. et ideo plerumque arti-
fices conuenire ſolent cum eiuſmodi materiae dantur, non periculo ſuo ſe facere.
quae res ex locato tollit actionem, et Aquiliae. Si cum maritus uxori margari- 19
tas extricatas dediſſet in uſu, eáque inuito uel inſcio uiro perforaſſet ut pertuſis in linea
uteretur, teneri eam lege Aquilia, ſiue diuertit, ſiue nupta eſt adhuc. Si quis aedi- 20
ficii mei fores confregerit, * uel refregerit *, aut ſi ipſum aedificium diruit, lege Aqui-
lia tenetur. Si quis aquaeductum meum diruerit, licet cementa mea ſunt quae diru-

ta ſunt, tamen quia terra mea non ſit qua aquam duco, melius eſt dicere, actionem uti-
21 lem dandam. Si ex ploſtro lapis ceciderit, et quid ruperit uel fregerit, Aquiliae
22 actione plnſtrarium teneri placet, ſi malè compoſuit lapides et ideo lapſi ſunt. Si
1 quis ſeruum conductum ad mulum regendum commendauerit ei mulum, ille ad pol-
licem ſuum eum alligauerit de loro, et mulus eruperit ſic ut et pollicem auelleret ſer-
uo, et ſe praecipitaret, Mela ſcribit, ſi pro perito imperitus locatus ſit, ex conducto
agendum cum domino ob mulum ruptum uel debilitatum. ſed ſi ictu aut terrore mu-
lus turbatus ſit, tum dominum eius, id eſt muli et ſerui, cum eo qui turbauit habiturum
2 legis Aquiliae actionem. mihi autem uidetur et eo caſu quo ex locato actio eſt, com-
petere etiam Aquiliae. Item ſi tectori locaueris laccum uino plenum curandum, et il-
le eum pertudit, ut uinum ſit effuſum, Labeo ſcribit in factum agendum.

XXVIII. PAVLVS Libro decimo ad Sabinum QVI FOVEAS ur-
ſorum ceruorúmque capiendorum cauſa faciunt, ſi in itineribus fecerunt, eóque ali-
quid decidit, factúmque deterius eſt, lege Aquilia obligati ſunt. at ſi in aliis locis ubi
1 fieri ſolent fecerunt, nihil tenentur. Haec tamen actio ex cauſa danda eſt: id eſt ſi ne-
que denuntiatum eſt, neque ſcierit, aut prouidere potuerit. et multa huiuſmodi depre-
henduntur, quibus ſummouetur petitor, ſi euitare periculum poterit.

XXVIIII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum QVEM
ADMODVM ſi laqueos eo loci poſuiſſes, quo ius ponendi non haberes, et pecus uici-
ni in eos laqueos incidiſſet. Si protectum meum quod ſupra domum tuam nullo iure
habebam, recidiſſes, poſſe me tecum damni iniuria agere Proculus ſcribit: debuiſti
enim mecum, ius mihi non eſſe protectum habere, agere. nec eſſe aequum damnum
me pati, reciſis à te meis tignis. Aliud eſt dicendum ex reſcripto imperatoris Seueri:
qui ei per cuius domum traiectus erat aquaeductus citra ſeruitutem, reſcripſit iure ſuo
poſſe eum intercidere. et meritò: intereſt enim quòd hic in ſuo protexit, ille in alieno
1 fecit. Si nauis tua impacta in meam ſcapham damnum mihi dedit, quaeſitum eſt
quae actio mihi competeret. et ait Proculus, ſi in poteſtate nautarum fuit ne id accide-
ret, et culpa eorum factum ſit, lege Aquilia cum nautis agendum: quia parui refert, na-
†ſeruaculum uem immittendo, aut † ſeruaculum ad nauem ducendo, an tua manu damnum dederis,
quia omnibus his modis per te damno adficior. ſed ſi fune rupto, aut cum à nullo re-
2 geretur, nauis incurriſſet, cum domino agendum non eſſe. Item Labeo ſcribit, ſi
cum ui uentorum nauis impulſa eſſet in funes anchorarum alterius, et nautae funes
praecidiſſent, ſi nullo alio modo niſi praeciſis funibus explicare ſe potuit, nullam actio-
nem dandam. idémque Labeo et Proculus et circa retia piſcatorum in quae nauis pi-
ſcatorum inciderat, aeſtimarunt. Planè ſi culpa nautarum id factum eſſet, lege Aquilia
agendum. Sed ubi damni iniuria agitur, ob retia, non piſcium qui ideo capti non ſunt,
fieri aeſtimationem: cum incertum fuerit an caperentur. idémque et in uenatoribus, et
3 in aucupibus probandum. Si nauis alteram contra ſe uenientem obruiſſet, aut in
gubernatorem, aut in ducatorem actionem competere damni iniuriae Alfenus ait. ſed
ſi tanta uis naui facta ſit, quae temperari non potuit, nullam in dominum dandam actio
nem. ſin autem culpa nautarum id factum ſit, puto Aquiliae ſufficere. Si funem quis
4 quo religata nauis erat, praeciderit, de naue quae periit, in factum agendum. Hac
actione ex hoc legis capite de omnibus animalibus laeſis quae pecudes non ſunt, agen-
dum eſt: puta ut de cane. ſed et de apro, et leone, ceteríſque feris et auibus idem erit di-
5 cendum. Magiſtratus municipales, ſi damnum iniuria dederint, poſſe Aquilia te-
neri. Nam et cum pecudes aliquis pignori cepiſſet, et fame eas necauiſſet, dum non pa
titur te eis ciuaria adferre, in factum actio danda eſt. Item ſi dum putat ſe ex lege cape-
re pignus, non ex lege ceperit, et res tritas corruptáſque reddat, dicitur legem Aquiliam
locum habere. quod dicendum eſt et ſi ex lege pignus cepit. Si quid tamen magiſtra-
tus aduerſus reſiſtentem uiolentius fecerit, non tenebitur Aquilia. nam et cum pigno-
6 ri ſeruum cepiſſet, et ille ſe ſuſpenderit, nulla datur actio. Haec uerba, QVAN

-TI IN TRIGINTA DIEBVS PROXIMIS FVIT, etsi non habent PLVRI-
MI, sic tamen esse accipienda constat.

XXX. PAVLVS Libro uicensimo secundo ad Edictum QVI OCCI-
DIT adulterum deprehensum seruum alienum, hac lege non tenebitur. Pigno- 1
ri datus seruus si occisus sit, debitori actio competit. sed an et creditori danda sit utí-
lis, quia potest interesse eius quòd debitor soluendo non sit, aut quòd litem tempore
amisit, quaeritur. sed hic iniquum est et domino et creditori eum teneri: nisi si quis pu
tauerit, nullam in ea re debitorem iniuriam passurum, cum prosit ei ad debiti quantita-
tem: et quod si amplius consecuturus sit ab eo, uel ab initio in id quod amplius sit quàm
in debito, debitori dandam actionem. et ideò in his casibus in quibus creditori dan-
da est actio propter inopiam debitoris, uel quòd litem amisit, creditor quidem usque
ad modum debiti habebit Aquiliae actionem, ut prosit hoc debitori: ipsi autem debi-
tori in id quod debitum excedit, competit Aquiliae actio. Si quis alienum ui- 2
num uel frumentum consumpserit, non uidetur damnum iniuria dare. ideóque utilis
danda est actio. In hac quoque actione quae ex hoc capitulo oritur, dolus et cul- 3
pa punitur. ideóque si quis in stipulam suam uel spinam comburendae eius causa ignem
immiserit, et ulterius euagatus et progressus ignis alienam segetem uel uineam laese-
rit, requiramus, num imperitia eius aut neglegentia id accidit: nam si die uentoso id
fecit, culpae reus est. nam et qui occasionem praestat, damnum fecisse uidetur. in eo-
dem crimine est et qui non obseruauit ne ignis longius procederet. At si omnia quae
oportuit obseruauit, uel subita uis uenti longius ignem produxit, caret culpa. Si uulne-
ratus fuerit seruus non mortiferè, neglegentia autem perierit, de uulnerato actio erit,
non de occiso.

XXXI. IDEM Libro decimo ad Sabinum SI PVTATOR ex arbore
ramum cum deiiceret, uel machinarius hominem praetereuntem occidit, ita tenetur,
si is in publicum decidat, nec ille proclamauit, ut casus eius euitari possit. sed Mucius
etiam dixit, si in priuato idem accidisset, posse de culpa agi. culpam autem esse, quòd
cum à diligente prouideri poterit, non esset prouisum: aut tum denuntiatum esset,
cum periculum euitari non possit. secundum quam rationem non multum refert, per
publicum an per priuatum iter fieret: cum plerumque per priuata loca uolgo iter fiat.
Quòd si nullum iter erit, dolum dumtaxat praestare debet, ne immittat in eum quem
uiderit transeuntem. nam culpa ab eo exigenda non est: cum diuinare non potuerit
an per eum locum aliquis transiturus sit.

XXXII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale ILLVD quae-
situm est, an quod proconsul in furto obseruat, quod à familia factum sit, id est ut non
in singulos detur poenae persecutio, sed sufficeret id praestari quod praestandum fo-
ret si id furtum unus liber fecisset, debeat et in actione damni iniuriae obseruari. sed
magis uisum est, idem esse obseruandum, et meritò: cum enim circa furti actionem
haec ratio sit, ne ex uno delicto tota familia dominus careat, eáque ratio similiter et
in actionem damni iniuriae interueniat, sequitur ut idem debeat aestimari. praesertim
cum interdum leuior sit haec causa delicti: ueluti si culpa, et non dolo damnum dare-
tur. Si idem eundem seruum uulnerauerit, postea deinde etiam occiderit, tenebi- 1
tur et de uulnerato et de occiso: duo enim sunt delicta. aliter atque si quis uno impetu
pluribus uulneribus aliquem occiderit: tunc enim una erit actio de occiso.

XXXIII. PAVLVS Libro secundo ad Plautium SI SERVVM meum
occidisti, non affectiones aestimandas esse puto: ueluti si filium tuum naturalem quis
occiderit, quem tu magno emptum uelles: sed quanti omnibus ualeret. Sextus quo-
que Pedius ait, pretia rerum non ex affectione nec utilitate singulorum, sed communi-
ter fungi. Itaque eum qui filium naturalem possidet, non eo locupletiorem esse, quòd
eum plurimo si alius possideret redempturus fuit. nec illum qui filium alienum possi-
deat, tantum habere, quanti eum patri uendere posset. in lege enim Aquilia damnum

consequimur, et amisisse dicemur quod aut consequi potuimus, aut erogare cogimur.
In damnis quae lege Aquilia non tenentur, in factum datur actio.

XXXIIII. MARCELLVS Libro uicensimo primo Digestorum TITIO et Seio Stichum legauit: liberante Seio, cum Titius uindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Seius repudiauit legatum. perinde Titius agere possit, ac si solt legatus esset:

XXXV. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum QVIA retro adcreuisse dominium ei uideretur.

XXXVI. MARCELLVS Libro uicensimo primo Digestorum NAM sicut repudiante legatario legatum, heredis est actio, perinde ac si legatus non esset, ita huius actio est, ac si soli legatus esset. Si dominus seruum quem Titius mortifere uulnerauerat, liberum et heredem esse iusserit, eique postea Maeuius (exstiterit heres, non habebit Maeuius) cum Titio legis Aquiliae actionem. scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat ad heredem actionem non transmitti, quae defuncto competere non potuit. nam sane absurdum accidet, ut heres pretium quasi occisi consequatur eius cuius heres extitit. Quòd si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse iusserit, coheres eius mortuo eo aget lege Aquilia.

XXXVII. IAVOLENVS Libro quartodecimo ex Casio LIBER homo si iussu alterius manu iniuriam dedit, actio legis Aquiliae cum eo est qui iussit, si modò ius imperandi habuit. quòd si non habuit, cum eo agendum est qui fecit. Si quadrupes cuius nomine actio esset cum domino, quòd pauperiem fecisset, ab alio occisa est, et cum eo lege Aquilia agitur, aestimatio non ad corpus quadrupedis, sed ad causam eius in quo de pauperie actio est, referri debet. et tanti damnandus est is qui occidit, iudicio legis Aquiliae, quanti actoris interest noxae potius deditione defungi quàm litis aestimatione.

XXXVIII. IDEM Libro nono Epistularum SI EO tempore, quo tivi meus seruus quem bona fide emisti seruiebat, ipse à seruo tuo uulneratus est, placuit omnimodo me tecum rectè lege Aquilia experiri.

XXXVIIII. POMPONIVS Libro septimodecimo ad Quintum Mucium QVINTVS Mucius scribit, equa cum in alieno pasceretur, in cogendo, quod praegnas erat eiecit. quaerebatur, dominus eius possetne cum eo qui coëgisset, lege Aquilia agere, quia equam in iciendo ruperat. si percussisset, aut consultò uehementius egisset, uisum est agere posse. Pomponius: quamuis alienum pecus in agro suo quis deprehendisset, sic illud expellere debet, quomodo si suum deprehendisset: quoniam si quid ex ea re damnum coepit, habet proprias actiones. Itaque qui pecus alienum et agro suo deprehenderit, non iure id includit. nec agere illud aliter debet quàm, ut supra diximus, quasi suum. sed uel abigere debet sine damno, uel admonere dominum ut suum recipiat.

XL. PAVLVS Libro tertio ad Edictum IN LEGE Aquilia si deletum chirographum mihi esse dicam, in quo sub condicione mihi pecunia debita fuerit, et interim testibus quoque id probare possim, qui testes possunt non esse eo tempore quo condicto extitit, et si summatim re exposita, ad suspicionem iudicem adducam, debeam uincere. sed tunc condemnationis exactio competit, cum debiti condicio extiterit. quòd si defecerit, condemnatio nullas uires habebit.

XLI. VLPIANVS Libro quadragensimo primo ad Sabinum SI QVIS testamentum deleuerit, an damni iniuriae actio competat, uideamus. et Marcellus libro quinto digestorum dubitans negat competere. quemadmodum enim, inquit, aestimatio inibitur? ego apud eum notaui, in testatore quidem hoc esse uerum: quia quod interest eius, aestimari non potest. uerumtamen in herede uel legatariis diuersum: quibus testamenta paenè chirographa sunt. Ibidem Marcellus scribit, chirographo deleto competere legis Aquiliae actionem. Sed et si quis tabulas testamenti apud se deposi-

tas deleuerit, uel pluribus praesentibus legerit, utilius est in factum, et iniuriarum agi, si iniuriae faciendae causa secreta iudiciorum publicauit. interdum euenire Pomponius eleganter ait, ut quis tabulas delendo furti non teneatur, sed tantùm damni iniuriae: utputa si non animo furti faciendi, sed tantùm damni dandi deleuit. nam furti non tenebitur: cum facto enim etiam animum furis furtum exigit.

XLII. IVLIANVS Libro quadragesimo octauo Digestorum QVI tabulas testamenti depositas, aut alicuius rei instrumentum ita deleuit, ut legi non possit, depositi actione, et ad exhibendum tenetur: quia corruptam rem restituerit, aut exhibuerit. legis quoque Aquiliae actio ex eadem causa competit: corrupisse enim tabulas rectè dicitur et qui eas interleuerit.

XLIII. POMPONIVS Libro nonodecimo ad Sabinum OB ID quòd antequam hereditatem adires, damnum admissum in res hereditarias est, legis Aquiliae actionem habes, quòd post mortem eius cui heres sis acciderit. dominum enim lex Aquilia appellat non utique eum qui tunc fuerit cum damnum daretur: nam isto modo ne ab eo quidem cui heres quis erit, transire ad eum ea actio poterit. neque ob id quod tum commissum fuerit cum in hostium potestate esses, agere postliminio reuersus poteris. et hoc aliter constitui sine magna captione postumorum liberorum qui parentibus heredes erunt, non poterit. Eadem dicemus et de arboribus eodem tempore furtim caesis. Puto eadem dici posse etiam de hac actione quod ui aut clam: si modò quis aut prohibitus fecerit, aut apparuerit eum intellegere debuisse, ab eis ad quos ea hereditas pertineret, si rescissent, prohibitum iri.

XLIIII. VLPIANVS Libro quadragesimo secundo ad Sabinum IN LEGE Aquilia et leuissima culpa uenit. Quotiens sciente domino seruus uulnerat uel occidit, Aquilia dominum teneri dubium non est.

XLV. PAVLVS Libro decimo ad Sabinum SCIENTIAM hic pro patientia accipimus: ut qui prohibere potuit, teneatur si non fecerit. Lege Aqui 1
lia agi potest et sanato uulnerato seruo. Si meum seruum cum liberum putares occideris, lege Aquilia teneveris. Cum stramenta ardentia transilirent duo concur- 2
rerunt, ambóque ceciderunt, et alter flamma consumptus est: nihil eo nomine potest agi, si non intellegitur uter ab utro euersus sit. Qui cum aliter tueri se non pos- 3
sunt, damni culpam dederint, innoxii sunt: uim enim ui defendere omnes leges omniáque iura permittunt. sed si defendendi mei causa lapidem in aduersarium misero, sed non eum sed praetereuntem percusero, tenebor lege Aquilia. illum enim solum qui uim infert, ferire conceditur: et hoc si tuendi dumtaxat non etiam ulciscendi causa factum sit. Qui idoneum parietem sustulit, damni iniuria domino eius tenetur. 4

XLVI. VLPIANVS Libro quinquagesimo ad Sabinum SI VVLNERATO seruo lege Aquilia actum sit, postea mortuo ex eo uulnere, agi lege Aquilia nihilo minus potest.

XLVII. IVLIANVS Libro octagesimo sexto Digestorum SED SI priore iudicio aestimatione facta, postea mortuo seruo de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compelletur: ut ex utroque iudicio nihil amplius consequatur, quàm consequi deberet si initio de occiso homine egisset.

XLVIII. PAVLVS Libro trigesimo nono ad Edictum SI SERVVS ante aditam hereditatem damnum in re hereditaria dederit, et liber factus in ea re damnum det, utraque actione tenebitur: quia alterius et alterius facti hae res sunt.

XLVIIII. VLPIANVS Libro nono Disputationum SI QVIS fumo facto apes alienas fugauerit uel etiam necauerit, magis causam mortis praestitisse uidetur quàm occidisse. et ideo in factum actione tenebitur. Quod dicitur damnum 1
iniuria datum Aquilia persequi, sic erit accipiendum, ut uideatur damnum iniuria datum quod cum damno iniuriam attulerit: nisi magna ui cogente fuerit factum. ut Celsus scribit circa eum qui incendii arcendi gratia uicinas aedes intercidit. nam hic scribit

bit cessare legis Aquiliae actionem: iusto enim metu ductus ne ad se ignis perueniret, uicinas aedes intercidit. et siue peruenit ignis siue ante extinctus est, existimat legis Aquiliae actionem cessare.

L. IDEM Libro sexto Opinionum QVI DOMVM alienam inuito domino demolit, et eo loco balneas exstruxit, praeter naturale ius quod superficies ad dominum soli pertinet, etiam damni dati nomine actione subicitur.

LI. IVLIANVS Libro octagensimo sexto Digestorum ITA VVLneratus est seruus, ut eo ictu certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est, et postea ab alio ictus decessit. quaero an cum utroque de occiso lege Aquilia agi possit. respondit, occidisse dicitur uulgo quidem qui mortis causam quolibet modo praebuit. sed lege Aquilia is demum teneri uisus est, qui adhibita ui et quasi manu causam mortis praebuisset: tracta uidelicet interpretatione uocis à caedendo et à caede. Rursus Aquilia lege teneri existimati sunt non solùm qui ita uulnerassent, ut confestim uita priuarent, sed etiam hi quorum ex uulnere certum esset aliquem uita excessurum. Igitur si quis seruo mortiferum uulnus inflixerit, eundémque alius ex interuallo ita percusserit, ut maturius interficeretur quàm ex priore uulnere moriturus fuerat, statuendum est, utrumque eorum lege Aquilia teneri. idque est consequens auctoritati ueterum: qui cum à pluribus idem seruus ita uulneratus esset, ut non appareret cuius ictu periisset, omnes lege Aquilia teneri iudicauerunt. Aestimatio autem perempti non eadem in utriusque persona fiet. nam qui prior uulnerauit, tantum praestabit quanto in anno proximo homo plurimi fuerit, repetitis ex die uulneris trecentum sexaginta quinque diebus. posterior in id tenebitur, quanti homo plurimi uenire poterit in anno proximo quo uita excessit. in quo pretium quoque hereditatis erit. Eiusdem ergo serui occisi nomine alius maiorem alius minorem aestimationem praestabit. nec mirum: cum uterque eorum ex diuersa causa et diuersis temporibus occidisse hominem intellegitur. Quòd si quis absurdè à nobis haec constitui putauerit, cogitet longè absurdius constitui, neutrum lege Aquilia teneri, aut alterum potius: cum neque impunita maleficia esse oporteat, nec facilè constitui possit uter potius lege teneatur. Multa autem iure ciuili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse, innumerabilibus rebus probari potest. unum interim posuisse contentus ero. Cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur: quamuis subtili ratione dici possit, neminem eorum teneri: quia neminem uerum sit eam sustulisse.

LII. ALFENVS Libro secundo Digestorum SI EX plagis seruus mortuus esset, neque id medici inscientia aut domini neglegentia accidisset, rectè de iniuria occiso eo agitur. Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat: quidam praeteriens eam sustulerat: tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat, et fugientem retinebat: ille flagello quod in manu habebat, in quo dolor inerat, uerberare tabernarium coeperat, ut se mitteret: ex eo maiore rixa facta tabernarius ei qui lucernam sustulerat, oculum effoderat: consulebat num damnum iniuria non uidetur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset. respondi, nisi data opera effodisset oculum, non uideri damnum iniuria fecisse: culpam enim penes eum qui prior flagello percussit residere. sed si ab eo non prior uapulasset, sed cum ei lucernam eripere uellet, rixatus esset, tabernarii culpa factum uideri. In cliuo capitolino duo plostra onusta mulae ducebant: prioris plostri muliones conuersum plostrum subleuabant, quò facilè mulae ducerent: interim superius plostrum cessim ire coepit: et cum muliones qui inter duo plostra fuerunt, è medio exissent, posterius plostrum à priore percussum retro redierat, et puerum cuiusdam obtriuerat: dominus pueri consulebat, cum quo se agere oporteret. respondi, in causa ius esse positum. nam si muliones qui superius plostrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent, et ideo factum esset ut mulae plostrum retinere non possint, atque onere ipso retraherentur, cum domino

mularum nullam esse actionem: cum hominibus qui conuersum plostrum sustinuissent, lege Aquilia agi posse, nam nihilo minus eum damnum dare, qui quod sustineret mitteret sua uoluntate, ut id aliquem feriret. ueluti si quis asellum cum agitasset, non retinuisset. aequè si quis ex manu telum aut aliud quid immisisset, damnum iniuria daret. Sed si mulae quia aliquid reformidassent, et muliones timore permoti ne opprimerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionem nullam esse: cum domino mularum esse. Quòd si neque mulae neque homines in causa essent, sed mulae retinere onus nequissent, aut cum coniterentur, lapsae concidissent, et ideo plostrum cesim redisset, atque hi quò conuersum fuisset onus sustinere nequissent, neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem. Illud quidem certè, quoquo modo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi non posse: quoniam non sua sponte sed percussae retro redissent. Quidam boues uendidit ea lege, uti daret experiun- 3
dos: postea dedit experiundos. emptoris seruus in experiundo percussus ab altero boue cornu est: quaerebatur num uenditor emptori damnum praestare deberet. respondi, si emptor boues emptos haberet, non debere praestare. sed si non haberet emptos, tum si culpa hominis factum esset ut à boue feriretur, non debere praestari. si uitio bouis, debere. Cum pila complures luderent, quidam ex his seruulum cum pilam 4
percipere conaretur impulit, seruus cecidit, et crus fregit, quaerebatur an dominus seruuli lege Aquilia cum eo cuius impulsu ceciderat, agere potest, respondi, non posse, cum casu magis quàm culpa uideretur factum.

LIII NERATIVS Libro primo Membranarum BOVES alienos in angustum locum coëgisti, eóque effectum est ut deiicerentur, datur in te ad exemplum legis Aquiliae in factum actio.

LIIII. PAPINIANVS Libro trigensimo septimo Quaestionum LEGIS Aquiliae debitori competit actio, cum reus stipulandi ante moram promissum animal uulnerauit. idem est et si occiderit animal. quòd si post moram promissoris, qui stipulatus fuerat occidit, debitor quidem liberatur, lege autem Aquilia hoc casu non rectè experietur: nam creditor ipse sibi potius quàm alii iniuriam fecisse uidetur,

LV. PAVLVS libro uicensimo secundo Quaestionum STICHVM aut Pamphilum promisi Titio: cum Stichus esset decem milium, Pamphilus uiginti, stipulator Stichum ante moram occidit. quaesitum est de actione legis Aquiliae. respondi, cum uiliorem occidisse proponitur, in hunc tractatum nihilum differt ab extraneo creditor. quanti igitur fiet aestimatio? utrum decem milium quanti fuit occisus: an quanti est quem necesse habeo dare, id est quanti mea interest? et quid dicemus, si et Pamphilus decesserit sine mora? iam pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor? et sufficiet fuisse pluris cum occideretur, uel intra annum. Hac quidem ratione etiam si post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris uidebitur fuisse.

LVI. IDEM Libro secundo Sententiarum MVLIER si in rem uiri damnum dederit, pro tenore legis Aquiliae conuenitur.

LVII. IAVOLENVS Libro sexto ex Posterioribus Labeonis EQVVM tibi commodaui: in eo tu cum equitares, et unà cum plures equitarent, unus ex his inruit in equum, téque deiecit: et eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat tecum ullam actionem esse. sed si equitis culpa factum esset, cum equite sanè non cum equi domino agi posse uerum puto.

DE HIS QVI EFFVDERINT VEL DEIECERINT TIT. III.

VLPIANVS Libro nicensimo tertio ad Edictum

PRAETOR ait de his qui deiecerint uel effuderint, VNDE IN EVM
LOCVM QVO VOLGO ITER FIET, VEL IN QVO CON
SISTETVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT,
QVANTVM EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE
ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IV
DICIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR,
QVINQVAGINTA AVREORVM IVDICIVM DABO. SI VIVET, NO
CITVMQVE EI ESSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM AEQVVM
IVDICI VIDEBITVR EVM CVM QVO AGETVR CONDEMNARI,
TANTI IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECIS
SE DICETVR, IN IVDICIO ADICIAM, AVT NOXAM DEDERE. Sum-
ma cum utilitate id praetorem edixisse, nemo est qui neget: publicè enim utile est, si-
ne metu et periculo per itinera commeari. Parui autem interesse debet, utrum publi-
cus locus sit, an uerò priuatus: dummodo per eum uolgo iter fiat: quia iter facientibus
prospicitur, non publicis uiis studetur. semper enim ea loca per quae uolgo iter solet
fieri, eandem securitatem debent habere. Ceterum si aliquando uulgus in illa uia non
commeabat, et tunc deiectum quid uel effusum cum adhuc secreta loca essent, modò
1 coepit commeari, non debet hoc edicto teneri. Quod cum suspenderetur deci-
dit, magis deiectum uideri. sed et quod suspensum decidit, pro deiecto haberi magis
est. Proinde et si quid pendens effusum sit, quamuis nemo hoc effuderit, edictum ta-
2 men locum habere dicendum est. Haec in factum actio in eum datur qui inha-
bitat cum quid deiiceretur uel effunderetur: non in dominum aedium: culpa enim pe
nes eum est. nec adicitur culpae mentio, uel infitiationis, ut in duplum detur actio.
3 quamuis damni iniuriae utrumque exiget. Sed cum homo liber periit, damni ae-
stimatio non fit in duplum: quia in homine libero nulla corporis aestimatio fieri po-
4 test. sed quinquaginta aureorum condemnatio fit. Haec autem uerba, SI VI
VET, NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR, non pertinent ad damna quae in
rem hominis liberi facta sunt, si fortè uestimenta eius uel quid aliud scissum, corru-
5 ptúmue est: sed ea quae in corpus eius admittuntur. Si filiusfamilias cenaculum
conductum habuit, et inde deiectum uel effusum quid sit, de peculio in patrem non da-
tur: quia non ex contractu uenit. in ipsum itaque filium haec actio competit.
6 Cum seruus habitator est, utrum noxalis actio danda sit, quia non est ex negotio gesto:
an de peculio, quia non ex delicto serui uenit? neque enim rectè serui dicitur noxa, cum
seruus nihil nocuerit. sed ego puto impunitum seruum esse non oportere: sed extra or
7 dinem officio iudicis corrigendum. Habitare autem dicimus uel in suo, uel in
conducto, uel gratuito. Hospes planè non tenebitur, quia non ibi habitat, sed tantisper
hospitatur. sed is tenetur qui hospitium dederit. multum autem interest inter habita-
torem et hospitem: quantum interest inter domicilium habentem et peregrinantem.
8 Si plures in eodem cenaculo habitent, unde deiectum est, in quemuis haec actio
dabitur:

II. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale CVM sanè impossibi-
le est scire, quis deiecisset uel effudisset:

III. VLPIANVS Libro uicensimo tertio ad Edictum ET QVIDEM
insolidum. Sed si cum uno fuerit actum, ceteri liberabuntur,

IIII. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum PERceptione, non litis

contestatione: praestaturi partem damni societatis iudicio uel utili actione ei qui soluit.
V. VLPIANVS Libro uicensimo tertio ad Edictum SI VERO plu-
res diuiso inter se cenaculo habitent, actio in eum solum datur qui inhabitabat eam
partem unde effusum est. Si quis gratuitas habitationes dederit libertis et clien- 1
tibus uel suis uel uxoris, ipsum eorum nomine teneri Trebatius ait: quod uerum est.
Idem erit dicendum et si quis amicis suis modica hospitiola distribuerit. Nam et si
quis cenaculariam exercens, ipse maximam partem cenaculi habebat, solus tenebitur.
Sed et si hospitaculi habeat, solus tenebitur. ► sed si quis cenaculi ipse solus aeque te-
nebitur.) Sed si quis cenaculariam exercens, modicum sibi hospitium retinuerit, resi-
duum locauerit pluribus, omnes tenebuntur, quasi in hoc cenaculo habitantes, unde 2
deiectum effusúmue est. Interdum tamen, quod sine captione actoris fiat, oporte-
bit praetorem aequitate motum in eum potius dare actionem, ex cuius cubiculo uel
exedra deiectum est: licet plures in eodem cenaculo habitent. quòd si ex mediano ce
naculi quid deiectum sit, uerius est omnes teneri. Si borrearius aliquid deiece- 3
rit uel effuderit, aut conductor apothecae, uel qui in hoc dumtaxat conductum lo-
cum habebat, ut ibi opus faciat, uel doceat, in factum actioni locus est: etiam si quis
operantium deiecerit uel effuderit: uel si quis discentium. Cum autem legis 4
Aquiliae actione propter hoc quis condemnatus est, meritò ei qui ob hoc quod ho-
spes uel quis alius de cenaculo deiecit, in factum dandam esse Labeo dicit aduersus
deiectorem. quod uerum est. Planè si locauerat deiectori, etiam ex locato habebit 5
actionem. Haec autem actio quae competit de effusis et deiectis, perpetua est,
et heredi competit. in heredem uerò non datur. Quae autem de eo competit, quòd
liber perisse dicetur, intra annum dumtaxat competit: neque (in heredem sed nec he
redi, similibusque) personis: nam est poenalis et popularis. dummodo sciamus ex
pluribus desiderantibus hanc actionem, ei potissimum dari debere cuius interest:
uel qui adfinitate cognationéue defunctum contingit. sed si libero nocitum sit, ipsi
perpetua erit actio. sed si alius uelit experiri, annua erit haec actio: nec enim heredi-
bus iure hereditario competit. Quippe quod in corpore libero damni datur, iure
hereditario transire ad successores non debet, quasi non sit damnum pecuniarium. nam
ex bono et aequo oritur. Praetor ait, NE QVIS IN SVGGRVENDA PRO 6
TECTOVE SVPRA EVM LOCVM QVA VOLGO ITER FIET, INVE
QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT, CVIVS CASVS NOCE
RE CVI POSSIT. QVI ADVERSVS EA FECERIT, IN EVM SOLIDO
RVM DECEM IN FACTVM IVDICIVM DABO, SI SERVVS INSCIEN
TE DOMINO FECISSE DICETVR, AVT NOXAE DEDI IVBEBO. Hoc
edictum superioris portio est. consequens etenim fuit, praetorem etiam in hunc ca-
sum prospicere: ut si quid in his partibus aedium periculosè positum esset, non noce-
ret. Ait praetor, NE QVIS IN SVGGRVENDA PROTECTOVE. haec uerba
NE QVIS ad omnes pertinent, uel inquilinos uel dominos aedium: siue inhabitent
siue non, habent tamen aliquid expositum his locis. SVPRA EVM LOCVM 7
QVA VOLGO ITER FIERET, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSI
TVM HABEAT. Accipere debemus POSITVM siue in habitationis uel cenacu-
li, siue etiam in horrei, uel cuius alterius aedificii. Positum habere etiam is rectè uide-
tur, qui ipse quidem non posuit, uerùm ab alio positum patitur. quare si seruus posue-
rit, dominus autem positum patiatur, non noxali iudicio dominus, sed suo nomine te-
nebitur. Praetor ait, CVIVS CASVS NOCERE POSSET. ex his uerbis 8
manifestatur, non omne quidquid positum est, sed quidquid sic positum est ut nocere
possit, hoc solum prospicere praetorem, ne possit nocere. nec spectamus ut noceat:
sed omnino si nocere possit, edicto locus sit. Coërcetur autem qui positum habuit, siue
nocuit id quod positum erat, siue non nocuit. Si id quod positum erat deciderit, 9
et nocuerit, in eum competit actio qui posuit, non in eum qui habitauerit: quasi haec

actio non sufficiat: quia positum habuisse non utique uidetur qui posuit: nisi uel dominus fuit aedium uel inhabitator. Nam et cum pictor in pergula clipeum uel tabulam expositam habuisset, eáque excidisset, et transeunti damni quid dedisset, Seruius respondit, ad exemplum huius actionis dari oportere actionem: hanc enim non competere palam esse: quia neque in suGrunda neque in protecto tabula fuerat posita. Idem seruandum respondit et si ampbora ex reticulo suspensa decidisset, et damni dedisset: quia et legitima et honoraria actio deficit. Ista autem actio popularis est: et heredi, similibusque competit. in heredes autem non competit, quia poenalis est.

VI. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum HOC EDICTVM non tantùm ad ciuitates et uicos, sed et ad uias per quas uolgo iter fuit, pertinet. Labeo ait locum habere hoc edictum, si interdiu deiectum sit, non nocte. sed quibusdam locis et nocte iter fit. Habitator suam suorúmque culpam praestare debet. Si de naue deiectum sit, dabitur actio utilis in eum qui naui praepositus sit.

VII. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale CVM LIBERI hominis corpus ex eo quòd deiectum effusúmue quid erit, laesum fuerit, iudex computat mercedes medicis praestitas, ceteráque impendia quae in curatione facta sunt. praeterea operarum quibus caruit, aut cariturus est ob id quòd inutilis factus est. Cicatricium autem aut deformitatis nulla fit aestimatio: quia liberum corpus nullam recipit aestimationem.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS TIT. IIII.

GAIVS Libro secundo ad Edictum prouinciale

NOXALES actiones appellantur quae non ex contractu sed ex noxa atque maleficio seruorum aduersus nos instituuntur. quarum actionum uis et potestas haec est, ut si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit, euitare litis aestimationem.

II. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum SI SERuus sciente domino occidit, insolidum dominum obligat: ipse enim uidetur dominus occidisse. si autem insciente, noxalis est: nec enim debuit ex maleficio serui in plus teneri quàm ut noxae eum dedat. Is qui non prohibuit, siue dominus manet siue desiit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim si eo tempore dominus quo non prohibeat fuit. in tantum ut Celsus putet, si fuerit alienatus seruus in totum uel in partem, uel manumissus, noxam caput non sequi. nam seruum nihil deliquisse: domino iubenti obtemperauit. Et sanè si iussit, potest hoc dici. si autem non prohibuit, quemadmodum factum serui excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam et legem duodecim tabularum. nam in lege antiqua, si seruus sciente domino furtum fecit uel aliam noxam commisit, serui nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur. at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non serui. utriusque legis reddit rationem: duodecim tabularum, quasi uoluerit seruos dominis in hac re non obtemperare: Aquiliae, quasi ignouerit seruo qui domino paruit, periturus si non fecisset. Sed si placeat quod Iulianus libro octagensimo sexto scribit, si seruus furtum faxit, noxiámue nocuit, etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici etiam serui nomine cum domino agi posse noxali iudicio: ut quòd detur Aquilia aduersus dominum, non seruum excuset, sed dominum oneret. nos autem secundum Iulianum provaBimus. quae sententia habet rationem, et à Marcello apud Iulianum probatur.

III. IDEM Libro tertio ad Edictum IN OMNIBVS noxalibus actio-

nibus,ubicumque ſcientia exigitur domini, ſic accipienda eſt, ſi cum prohibere poſſet,
non prohibuit. aliud eſt enim auctorem eſſe ſeruo delinquenti, aliud pati delinquere.

IIII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum IN DELICTIS ſeruorum
ſcientia domini quemadmodum accipienda eſt? utrum cum conſilio, an et ſi uiderit
tantùm,quamuis prohibere non potuerit? quid enim ſi ad libertatem proclamans,do-
mino ſciente faciat? aut qui conDemnat dominum? uel cum trans flumen ſit ſeruus,ui-
dente quidem, ſed inuito domino noxiam noceat? rectius itaque dicitur, ſcientiam
eius accipiendam qui prohibere poteſt. et hoc in toto edicto intellegendum eſt circa
ſcientiae uerbum. Si extraneus ſeruus ſciente me fecerit, eúmque redemero,no- 1
xalis actio in me dabitur: quia non uidetur domino ſciente feciſſe,cum eo tempore do
minus non fuerim. Cum dominus ob ſcientiam teneatur, an ſerui quoque nomi- 2
ne danda ſit actio uidendum eſt. niſi fortè praetor unam poenam à domino exigi uo-
luit.ergo dolus ſerui impunitus erit.quod eſt iniquum.immo utroque modo dominus
tenebitur. una autem poena exacta quam actor elegerit, altera tollitur. Si detra- 3
cta noxae deditione,quaſi cum conſcio domino actum ſit qui non erat conſcius,abſolu
tione facta et finito iudicio, amplius agendo cum noxae deditione,exceptione rei iudi
catae ſummouebitur. quia res in ſuperius iudicium deducta et finita eſt. Donec autem
prius iudicium agitatur, licentia agenti eſt, ſi eum de ſcientia domini arguenda paeni-
teat, tunc ad noxalem cauſam tranſire. Contra quoque ſi cum eo qui ſcit,cum noxae
deditione actum ſit, amplius in dominum, detracta noxae deditione, danda actio non
eſt.In ipſo autem iudicio ſi uoluerit et ſcientiam domini arguere,non eſt prohibendus.

V. VLPIANVS Libro tertio ad Edictum SI PLVRIVM ſeruus deli
querit omnibus ignorantibus,noxale iudicium in quemuis dabitur.ſed ſi omnibus ſcien
tibus,quiuis eorum tenebitur detracta noxae deditione:quemadmodum ſi plures deli-
quiſſent. nec altero conuento alter liberabitur. ſed ſi alter ſcit, alter ignorauit,qui ſcit,
detracta noxae deditione conuenitur: qui neſcit,cum noxae deditione. Differentia au
tem harum actionum non ſolùm illa eſt, quòd qui ſcit, inſolidum tenetur: uerùm illa
quoque quòd ſiue alienauerit ſeruum qui ſcit, ſiue manumiſerit, ſiue deceſſerit ſeruus,
dominus tenetur. ſed ſi ipſe dominus deceſſerit,heres eius non tenetur.

VI. IDEM Libro octauodecimo ad Edictum SED ET ipſe ſeruus ma
numiſſus tenetur.

VII. IDEM Libro tertio ad Edictum NOXALIS autem non aliàs da-
tur, niſi apud me ſit ſeruus. et ſi apud me ſit, licet eo tempore non fuit quo delinque-
bat,teneor. et heres meus tenetur, ſi noxius uiuat. Pomponius ait,ſi emptor ſerui no-
xali conuentus ſit,uenditorem, quo ſciente factum eſt,conueniri iam non poſſe.

VIII. IDEM Libro trigenſimo ſeptimo ad Edictum SI SERVVS
communis furtum fecerit, quiuis ex dominis inſolidum noxali iudicio tenetur: eóque
iure utimur.Sed non aliàs poterit is qui conuentus eſt,euadere litis aeſtimationem,niſi
inſolidum noxae dederit ſeruum. nec ferendus etſi partem dedere fuerit paratus. Pla
nè ſi propter hoc quòd ſocii dedere parati non fuerint,inſolidum fuerit condemnatus,
communi diuidundo uel familiae erciſcundae iudicio aduerſus eos experietur. ante
noxale ſanè iudicium acceptum poterit ſua parte cedendo ſecuritatem conſequi,ne ne-
ceſſe habeat ſuſcipere iudicium. quamquam quis poſsit dicere euenire, ut dum pars
ei cedatur,amittat actionem: dominus enim pro parte factus non poteſt cum ſocio no
xali experiri. fortaſsis nec communi diuidundo agere poſsit eius maleficii nomine,
quod ante communionem admiſſum eſt. quod ſi non poteſt, euidenti iniuria adficie-
tur. ſed melius eſt dicere,competere ei communi diuidundo iudicium.

VIIII. PAVLVS Libro trigenſimo nono ad Edictum SI COMMV
nis familia uel communis ſeruus furtum fecerit altero ex dominis ſciente, is qui ſcit,
omnium nomine tenebitur:et conuentus alterum quoque liberat,nec à ſocio quicquam
debebit conſequi: ſui enim facti nomine poenam meruit.Quòd ſi is qui ignorauit,du-

plum praestiterit, à socio simplum consequetur.

X. IDEM Libro uicensimo secundo ad Edictum SED ET eo nomine agere cum socio poterit, quòd seruum communem deteriorem fecit: quemadmodum cum quolibet alio qui rem communem deteriorem fecisset. Ceterum si nihil praeterea post noxae deditionem commune habebit, pro socio, uel si socii non fuerunt, in factum agi poterit.

XI. VLPIANVS Libro septimo ad Edictum BONA fide serui possessor eius nomine furti actione tenebitur: dominus non tenetur: sed noxae dedendo non facit quidem actoris. cum autem coeperit istum seruum dominus uindicare, doli exceptione summouebitur, uel officio iudicis consequetur ut indemnis maneat.

XII. PAVLVS Libro sexto ad Edictum SI BONA fide possessor eum seruum quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione quae datur aduersus eos qui seruum in potestate habeant, aut dolo fecerint quo minus haberent: quia per hoc adhuc possidere uidentur.

XIII. GAIVS Libro tertiodecimo ad Edictum prouinciale NON SOlùm aduersus bona fide possessorem, sed etiam aduersus eos qui mala fide possident, noxalis actio datur. nam et absurdum uidetur eos quidem qui bona fide possiderent, excipere actionem: praedones uerò securos esse.

XIIII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum SI QVIS à multis conueniatur ex noxa eiusdem serui, uel si ab uno, ex pluribus tamen delictis, non necesse habet, quia omnibus dedere non potest, litis aestimationem offerre his quibus dedere non potest. Quid ergo est si à pluribus conueniatur? si quidem unus occupauit, an melior sit condicio ut ipsi soli dedatur? an uerò uel omnibus dedi debeat uel cauere debeat defensu iri aduersus ceteros? et uerius est, occupantis meliorem esse condicionem. Ei itaque dedetur, non qui prior egit, sed qui prior ad sententiam peruenit. et ideo ei qui postea uicerit, actionem denegari iudicati. Sed et si statuliber sit, et ante deditionem exstiterit condicio, per fideicommissum libertas fuerit ante praestita, uel existente condicione legati dominium fuerit translatum, arbitrio iudicis absolui eum oportet. et officii iudicis hoc quoque erit, ut caueatur ei cui deditur, ob euictionem ob suum factum contingentem.

XV. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale PRAETOR decernere debet translationem iudicii in statuliberum fieri. Si uerò rei iudicandae tempore adhuc in suspenso sit statuta libertas, Sabinus et Cassius liberari heredem putant tradendo seruum: quia toto suo iure cederet. quod et uerum est.

XVI. IVLIANVS Libro uicensimo secundo Digestorum SI HERES dolo malo fecerit, ne statuliberum in potestate haberet, et propter hoc iudicium sine noxae deditione acceperit, et impleta condicione statutae libertatis condemnari debebit, sicuti mortuo seruo condemnaretur.

XVII. PAVLVS Libro uicensimo secundo ad Edictum SI EX duobus dominis uno sciente altero ignorante seruus delinquit, si ante cum altero qui nesciebat, actum sit, et noxae dediderit seruum, iniquum est uilissimi hominis deditione alterum quoque liberari. Igitur agetur et cum altero: et si quid amplius est in damni persecutione, consequetur computato pretio hominis noxae dediti. ipsi tamen inter se sic debent pensare communi diuidundo iudicium, ut (si) ille quo sciente fecit, praestiterit non totius partem ferat, sed partem eius quanti seruus est. sic et si alter aliquid praestiterit, eius partem fieri. Illud iniquum est, eum qui iussit seruum facere, consequi aliquid à socio: cum ex suo delicto damnum patiatur.
1 Si plures eiusdem serui nomine noxali mecum agere uelint, uel si unus pluribus iudiciis eiusdem serui nomine agat, in quo usus fructus tuus, proprietas mea sit, officio iudicis continebitur cum eum noxae dedero, ut etiam usumfructum actoris faciam. sed per praetorem id consequar ego dominus proprietatis, ut aut cogat praetor te pro aestimatione usus fructus conferre

ad litis aestimationem, aut usufructu cedere, si hoc expediat. et si ego dominus proprietatis eum seruum nolui defendere, defensio tibi permittenda est. et si damnatus hominem tradas, et aduersus me tueris.

XVIII. POMPONIVS Libro octauodecimo ad Sabinum IS QVI usumfructum in seruo habet, perinde cum domino habet actionem furti, atque si quilibet alius esset. sed cum eo non est, quamuis seruiat ei. et ideo dominus damnatus fructuario noxae dedens liberabitur.

XVIIII. PAVLVS Libro uicensimo secundo ad Edictum SI IN RE communi mea et tua damnum nobis dederit Titii seruus, si cum eo agemus, erit noxali Aquiliae actioni locus: ne damnatus insolidum singulis noxae dedere cogatur. Sed potest dici, quasi unius damnum sit et una obligatio, aut utrisque pecuniam sufferendam, aut officio iudicis simul utrisque noxae dedendum. Sed et si alterutri nostrum insolidum noxae deditus fuerit, et ob id ab utroque dominus sit absolutus, rectè dicitur eum cui noxae deditus sit, alteri teneri communi diuidundo iudicio: ut communicet seruum noxae sibi deditum, cum ob rem communem aliquid ad socium peruenerit.

Si serui, in quo usufructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit, uerba efficiunt, ut cum noxae deditione damnetur. Si seruus tuus nauem exercuerit, eiúsque uicarius et idem nauta in eadem naue damnum dederit, perinde in te actio danda est, ac si is exercitor liber, et hic uicarius seruus eius esset, ut de peculio serui tui ad noxam dedere uicarium damneris: ut tamen si serui tui iussu, uel sciente et patiente eo damnum uicarius dederit, noxalis actio serui tui nomine esse debeat. idémque sit etiam si nautam facere iusserit.

XX. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale QVI EX pluribus noxis diuersis temporibus experitur, ex una noxia serui dominium nanctus nullam amplius actionem habet aduersus eum qui dominus fuerat: cum actio noxalis caput sequatur. at si maluit dominus priori iudicio litis aestimationem sufferre, uel eidem uel alii ex alio maleficio agenti nihilo minus tenetur.

XXI. VLPIANVS Libro uicensimo tertio ad Edictum QVOTIENS dominus ex noxali causa conuenitur, si nolit suscipere iudicium, in ea causa res est, ut debeat noxae dedere eum cuius nomine iudicium non suscipitur. aut si id non faciat, iudicium suscipietur omnimodo. sed non aliàs condemnabitur quàm si in potestate habeat, dolóue malo fecerit quo minus haberet. Eos quorum nomine noxali iudicio agitur, etiam absentes defendi posse placuit. sed hoc ita demum, si proprii sint serui. nam si alieni, praesentes esse oportet. aut si dubitetur, utrum proprii sint an alieni, quod ita puto accipiendum, ut si constet uel bona fide seruire, etiam absentes possint defendi. Praetor ait, SI IS IN CVIUS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVIT SE IN SVA POTESTATE SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBEBO IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE QVO MINVS ESSET: VEL IVDICIVM DABO SINE NOXAE DEDITIONE. IN POTESTATE sic accipere debemus, ut facultatem et potestatem exhibendi eius habeat. ceterum si in fuga sit, uel peregre, non uidebitur esse in potestate. Quòd si reus iurare nolit, similis est ei qui neque defendit absentem neque exhibet. qui condemnantur quasi contumaces. Si tutor uel curator extent, ipsi iurare debent, in potestate domini non esse. si autem procurator sit, dominus ipse iuret necesse est. Si iusiurandum exegit actor, reúsque iurauit: deinde postea noxali uelit actor experiri, uidendum est an exceptio iurisiurandi debeat aduersus actorem dari. et Sabinus putat non esse dandam, quasi de alia re sit iuratum: hoc est tunc non fuisse in potestate. modò uerò cum in potestate deprehendatur, de facto eius posse agi. Neratius quoque dicebat, post exactum iusiurandum posse actorem detracta noxae deditione experiri: si modò hoc contendat, posteaquam iuratum est, coepisse in potestate habere.

XXII. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum. SI SERVVS de-
positus uel commodatus sit,cum domino agi potest noxali actione : ei enim seruire in-
tellegitur:et quod ad hoc edictum attinet, in potestate eius est. maxime si copiam ha-
1 beat reciperandi hominis. Is qui pignori accepit, uel qui precario roganit, non
tenetur noxali actione : licet enim iuste possideant, non tamen opinione domini possi-
dent. sed hos quoque in potestate domini intellegi, si facultatem repetendi eos domi-
2 nus habeat. Quid est habere facultatem repetendi? habeat pecuniam, ex qua li-
berari potest. nam non debet cogi uendere res suas, ut soluat pecuniam et repetat ser-
3 uum. Dominus qui seruum in sua potestate esse confitetur,aut exhibere eum de-
bet,aut absentem defendere. quod nisi faciat, punitur, atque si praesentem non noxae
4 dederit. Si negauit dominus in sua potestate esse seruum, permittit praetor acto-
ri arbitrium,utrum iureiurando id decidere, an iudicium dictare sine noxae deditione
uelit. per quod uincet,si probauerit eum in potestate esse,uel dolo eius factum quo mi-
nus esset. qui autem non prouauerit in potestate aduersarii esse seruum,rem amittit.

XXIII. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale SED ETSI po
stea aduersarius eius in potestate habere coeperit seruum, tenetur ex noua possessione
denegata ei exceptione.

XXIIII. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum DE ILLO uiden
dum,utrum aduersus eum tantùm qui dolo fecit quo minus in potestate haberet, actio
locum habeat noxalis, si ex dolo eius acciderit ut cesset noxalis actio, fortè si seruo suo
fugam mandauit, an et si possit nihilo minus cum alio agi. quod accidit,cum alienatus
manumissúsue est. quod est uerius. in quo casu electio est actoris, cum quo uelit age-
re. Iulianus autem ait de eo qui manumisit, si paratus sit defendere se manumissus,ex-
ceptionem dandam ei qui manumisit. hoc et Labeo.

XXV. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale IDEM est et si no-
uus dominus serui iudicium patiatur.

XXVI. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum ELECTIO uerò
alterum liberabit.id enim praetor introduxit,ne eluderetur actor:non ut etiam lucrum
1 faceret. ideóque exceptione à sequenti summouebitur. His consequens est, ut si
plures dolo fecerint quo minus in potestate haberent, eligere debeat actor quem uelit
2 conuenire. Item si ex pluribus dominis quidam dolo malo partes suas desierint
possidere,electio erit actoris, utrum directò agere uelit cum eo qui possidet, an prae-
3 toria cum eo qui desiit possidere. Si seruum alienum alius in iure suum esse re-
4 sponderit,altero soluente alter liberatur. Si is quem desieris dolo possidere,deces
serit prius quàm hac actione conuenireris, liberaris: quia haec actio in locum directae
5 actionis succedit.diuersum dicemus, si moram feceris in iudicio accipiendo. Ne-
que heredi neque in heredem, quòd defunctus mentitus est, actio danda est: nec in
ipsum quolibet tempore. nam liberum esse debet defendenti absentem seruum, huius
edicti poenam euitare: id est ut sine noxae deditione conueniatur. Et ideo si negaue-
ris seruum in tua potestate esse, postea fateri poteris: nisi si iam lis aduersus te contesta-
ta est :nam tunc audiri non debebis, ut Labeo ait. Octauenus ex causa etiam lite con-
6 testata tibi succurrendnm: utique si aetas tua ea sit,ut ignosci tibi debeat. Si absen
te domino ductus sit seruus,uel etiam praesente, et in eadem causa sit ut in integrum re-
stitui possit,defensio permittitur eius nomine qui ductus est: postulantibus enim exhi-
beri eum ad defendendum indulgere praetor debet. Idem concedendum est fructua-
rio, uel cui pignoris nomine obligatus est, si praesens dominus defendere noluerit: ne
alterius dolus aut desidia aliis noceat. Idem praestandum est in seruo communi,quem
alter ex dominis praesens noluit defendere. Sed et actori his casibus succurrendum
est: quia placet dominii adquisitione extingui actionem. iussu enim praetoris ductus
in bonis fit eius qui duxit.

XXVII. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale SI NOXALE

iudicio agitur de seruo qui pignoris iure tenetur, aut de eo cuius ususfructus alterius est, admonendi sumus, si creditor uel usufructuarius praesens defensionem suscipere noluerit, proconsulem interuenturum, et pignoris persecutionem uel ususfructus actionem negaturum. quo casu dici potest, ipso iure pignus liberari. nullum enim pignus est, cuius persecutio negatur. Vsusfructus autem etiam si persecutio eius denegetur, ipso iure durat eousque donec non utendo constituto tempore pereat. Ex his quae diximus de seruo qui alicui pignoris iure obligatus est, déque statulibero, et de eo cuius ususfructus alienus est, apparet eum qui alienum seruum in iure suum esse responderit, quamuis noxali iudicio teneatur, non tamen posse noxae deditione ipso iure liberari: quia nullum ad actorem dominium transferre possunt, cum ipsi domini non sint. Certè tamen si ex ea causa traditum postea dominus uindicet, nec litis aestimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli.

XXVIII. AFRICANVS Libro sexto Quaestionum ET GENERaliter si alieni serui nomine qui tibi iustam seruitutem seruiret, noxali tecum egerim, túque eum mihi noxae dederis, siue me possidente dominus eum uindicet, exceptione doli mali, nisi litis aestimationem offerat, eum summouere possum, siue ipse possideat, Publiciana mihi datur. et aduersus excipientem, si dominus eius sit, utilem mihi replicationem doli mali profuturam. et secundum haec usu quoque me capturum, quamuis sciens alienum possideam. alioquin si aliter constituatur, futurum ut summa iniquitate bonae fidei possessor adficiatur: si cum ipso iure noxalis actio aduersus eum competit, necessitas ei imponatur ut litis aestimationem sufferat. Eadémque dicenda sunt etsi cum ab eo non defenderetur, iussu praetoris eum duxerim: quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.

XXVIIII. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale NON solùm autem qui in potestate non habet, recusare (potest noxale iudicium, uerumetiam habenti in) potestate liberum est euitare iudicium, si indefensam eam personam relinquat. sed huic necesse est ius suum ad actorem transferre, perinde ac si damnatus esset.

XXX. IDEM libro ad Edictum praetoris urbani, titulo de damno infectv IN NOXALIBVS actionibus eorum qui bona fide absunt ius non corrumpitur, sed reuersis defendendi ex bono et aequo potestas datur, si domini sint, síue aliquid in ea re ius habeant: qualis est creditor, et fructuarius.

XXXI. PAVLVS Libro septimo ad Plautium QVOD ait praetor, cum familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum si liber fecisset consequeretur, quaeritur utrum ad pecuniae praestationem respiciat, an etiam ad noxae deditionem. utputa si ex pretiis noxae deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur. Sabinus et Cassius putant, pretium quoque noxae deditorum imputari debere. quod Pomponius probat, et est uerum. nam et si seruus indefensus ductus sit, aestimatio eius imputanda est. Certè non tantùm duplationis, sed et condictionis rationem habendam, Iulianus putat. furti faciendi tempus spectandum esse, an eiusdem familiae sint serui. nam si hi qui plurium dominorum erunt, unius esse postea coeperint, locus edicto non erit.

XXXII. CALLISTRATVS Libro secundo Edicti monitorii IS QVI in aliena potestate est, si noxam commisisse dicatur, si non defendatur, ducitur. et si praesens est dominus, tradere eum, et de dolo malo promittere debet.

XXXIII. POMPONIVS Libro quartodecimo ad Sabinum NOXALI iudicio inuitus nemo cogitur alium defendere: sed carere debet eo quem non defendit si seruus est. quòd si liber est qui in potestate sit, indistinctè ipsi sui defensio danda est.

XXXIIII. IVLIANVS Libro quarto ad Vrseium Ferocem QVOTIENS enim nemo filiumfamilias ex causa delicti defendit, in eum iudicium datur.

XXXV. VLPIANVS Libro quadragensimo primo ad Sabinum ET SI condemnatus fuerit filius, iudicatum facere debet: tenet enim condemnatio. quinim-

mo etiam illud dicendum est, patrem quoque post condemnationem filii dumtaxat de peculio posse conueniri.

XXXVI. IDEM Libro trigensimo septimo ad Edictum SI QVIS seruum pigneratum, deinde à debitore subreptum, emerit à debitore, nomine eius furti tenebitur dominio serui adquisito. nec oberit quòd Seruiana potest ei homo auocari. Idémque et si à minore quis uigintiquinque annis emerit, uel in fraudem creditorum sciens: hi enim, quamuis auferri eis dominium possit, interim tamen conueniendi sunt.

XXXVII. TRYPHONINVS Libro quintodecimo Disputationum SI ALIENVS seruus furtum mihi fecerit, qui postea in meum dominium peruenerit, extinguitur furti actio, quae mihi conpetierat, nondum in iudicium deducta. nec si postea alienauero eum quem ante litem contestatam emeram, furti actio restaurabitur. quòd si post litem contestatam eum redemero, condemnandus erit uenditor:

XXXVIII. VLPIANVS Libro trigensimo septimo ad Edictum QVEMADmodum si alii uendidisset. parui enim refert, cui uendiderit, aduersario an alii, suáque culpa litis aestimationem sublaturum qui uendendo noxae deditionem sibi ademit. Iulianus autem libro uicensimo secundo digestorum scribit, si seruum pro derelicto habeam qui tibi furtum fecerat, liberari me: quia statim meus esse desinit. ne eius nomine qui sine domino sit, furti sit actio. Si seruus meus rem tuam subtraxerit, et uendiderit, túque nummos quos ex pretio habebat, ei excusseris, locus erit furti actioni ultro citróque: nam et tu aduersus mè furti ages noxali serui nomine, et egó aduersus te nummorum nomine. Sed et si seruo creditoris mei soluerim nummos, ut is eos domino suo det, aequè locus erit furti actioni, si is nummos acceptos interceperit.

XXXVIIII. IVLIANVS Libro nono Digestorum SI PLVRIVM seruus furtum fecerit, et omnes dolo fecerint quo minus eum in potestate haberent, subsequi debet praetor iuris ciuilis actione, et iudicium honorarium quod ex hac causa pollicetur, In eum dare quem actor elegerit. neque enim amplius praestare actori debet quàm ut detracta noxae deditione agere possit cum eo: cum noxali iudicio ex-
1 periri potuisset, si seruus exhiberetur. Qui alienum seruum suum esse fatetur, quamuis noxali actione obligetur, nihilo minus causa cognita satisdare debet. qui autem pro seruo conuenitur, satisdatione onerandus non est: non enim offert se defen-
2 sionE alieni serui. Si quis dicet dominum dolo fecisse quo minus in potestate eius seruus esset, ille autem contendat eum seruum ab alio defendi cum satisdatione, doli
3 mali exceptionE locus erit. Sed et si post iudicium acceptum cum domino seruus apparuerit, et quia non defendebatur ductus sit, exceptione doli mali posita dominus absoluetur. Sed et mortuo seruo antequam iudicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

XL. IDEM Libro uicensimo secundo Digestorum SI SERVVS legatus ante aditam hereditatem rem heredis futuri subtraxerit, poterit is cum legatario qui legatum agnouerit, furti agere. sed si idem seruus hereditariam rem subtraxerit, furti actio cessabit: quia huiusmodi rerum furtum non fit. ad exhibendum autem actio competit.

XLI. IDEM Libro secundo ad Vrseium Ferocem CVM SERVVS communis alteri dominorum damnum iniuria dedit, idcirco legis Aquiliae actio non est, quia si extraneo damnum dedisset, cum altero insolidum lege Aquilia agi posset. sicuti cum seruus communis furtum fecerit, cum altero domino furti agi non potest, sed communi diuidundo agi potest.

XLII. VLPIANVS Libro trigensimo septimo ad Edictum SI AD libertatem proclamauerit is cuius nomine noxale iudicium susceptum est, sustineri debet id iudicium quoad de statu eius iudicetur. et sic si quidem seruus fuerit pronun-
1 tiatus, noxale iudicium exercebitur: si liber, inutile uidebitur. Si quis pro seruo mortuo, ignorans eum decessisse, noxale iudicium acceperit, absolui debet: quia de-

sit uerum esse propter eum dare oportere. Hae actiones perpetuae sunt, locúmque habebunt tamdiu quamdiu serui dedendi facultatem habemus. nec tantùm nobis uerumetiam successoribus nostris competent. item aduersus successores: sed non quasi in successores, sed iure dominii. Proinde et si seruus ad alium peruenisse proponatur, iure dominii noxali iudicio nouus dominus conuenietur.

XLIII. POMPONIVS Libro octauo epistularum SERVI quorum noxa caput sequitur, ibi defendendi sunt, ubi delinquisse arguentur. itaque seruos dominus eodem loco exhibere debet, ubi uim intulisse dicentur. et carere omnium dominio potest, si eos non defendat.

LIBER DECIMVS

FINIVM REGVNDORVM

PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum

FINIVM REGVNDORVM ACTIO IN PERSONAM est, licet pro uindicatione rei est.

II. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum HAEC actio pertinet ad praedia rustica, quamuis aedificia
interueniant. neque enim multum interest, arbores quis in con- 1
finio, an aedificium ponat. Iudici finium regundorum permittitur, ut ubi non possit dirimere fines, adiudicatione controuersiam dirimat. et si fortè amouendae ueteris obscuritatis gratia per aliam regionem fines dirigere iudex uelit, potest hoc facere per iudicationem et condemnationem.

III. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale QVO CASV opus est ut ex alterutrius praedio alii adiudicandum sit. quo nomine is cui adiudicatur, inuicem pro eo quod ei adiudicatur, certa pecunia condemnandus est.

IIII. PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum SED ET loci unius
controuersia in partes scindi adiudicationibus potest, prout cuiusque dominium in eo
loco iudex compererit. In iudicio finium regundorum etiam eius ratio fit, quod 1
interest. quid enim si quis aliquam utilitatem ex eo loco percepit, quem uicini esse ap-
pareat? iniquè damnatio eo nomine fiet. Sed et si mensor ab altero solo conductus sit,
condemnatio erit facienda eius qui non conduxit, in partem mercedis. Post li- 2
tem autem contestatam etiam fructus uenient in hoc iudicio: nam et culpa et dolus
exinde praestantur. sed ante iudicium percepti non omnimodo hoc in iudicium ue-
nient: aut enim bona fide percepit, et lucrari eum oportet, si eos consumpsit: aut mala
fide, et condici oportet. Sed et si quis iudici non pareat in succidenda arbore, uel 3
aedificio in fine posito deponendo, partéue eius, condemnabitur. Si dicantur ter 4
mini deiecti uel exarati, iudex qui de crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere
potest. Si alter fundus duorum alter trium sit, potest iudex uni parti adiudicare 5
locum de quo quaeritur, licet plures dominos habeat: quoniam magis fundo quàm 6
personis adiudicari fines intelleguntur. hic autem cum fit adiudicatio pluribus, unus-
quisque

6 quisque portionem habebit, quam in fundo habet: et pro indiuiso. Qui com-
munem fundum habent, inter se non condemnantur: neque enim inter ipsos acci-
7 pi uidetur iudicium. Si communem fundum ego et tu habemus, et uicinum fun-
dum ego solus, an finium regundorum iudicium accipere possumus? et scribit Pom-
ponius, non posse nos accipere: quia ego et socius meus in hac actione aduersarii esse
non possumus, sed unius loco habemur. idem Pomponius ne utile quidem iudicium
dandum dicit: cum possit qui proprium habeat, uel communem uel proprium fundum
8 alienare, et sic experiri. Non solùm autem inter duos fundos, uerumetiam inter
tres pluresue fundos accipi iudicium finium regundorum potest. utputa singuli plu-
9 rium fundorum confines sunt, trium fortè uel quattuor. Finium regundorum
actio et in agris uectigalibus, et inter eos qui usumfructum habent, uel fructuarium et
dominum proprietatis uicini fundi, et inter eos qui iure pignoris possident, compete-
10 re potest. Hoc iudicium locum habet in confinio praediorum rusticorum. urba
norum displicuit. neque enim confines hi, sed magis uicini dicuntur: et ea communi-
bus parietibus plerumque disterminantur. et ideo etsi in agris aedificia iuncta sint, lo
cus huic actioni non erit. Et in urbe hortorum latitudo contingere potest, ut etiam fi-
nium regundorum agi possit. Siue uia publica interuenit, confinium non intellegitur:
et ideo finium regundorum agi non potest:

V. IDEM Libro quintodecimo ad Sabinum QVIA magis in confinio
meo uia publica uel flumen sit, quàm ager uicini.

VI. IDEM Libro uicensimo tertio ad Edictum SED SI riuus priuatus
interuenit, finium regundorum agi potest.

VII. MODESTINVS Libro decimo Pandectarum DE MODO agro
rum arbitri dantur. et is qui maiorem locum in territorio habere dicitur, ceteris qui
minorem locum possident, integrum locum adsignare compellitur. idque ita rescri-
1 ptum est.

VIII. VLPIANVS Libro sexto Opinionum SI IRRVptione flumi-
nis fines agri confudit inundatio, ideóque usurpandi quibusdam loca in quibus ius non
habent, occasionem praestat, praeses prouinciae alieno eos abstinere, et domino suum
1 restitui, terminósque per mensorem declarari iubet. Ad officium de finibus co-
gnoscentis pertinet mensores mittere, et per eos dirimere ipsam finium quaestionem
ut aequum est, si ita res exigit oculísque suis subiectis locis.

VIIII. IVLIANVS Libro octauo Digestorum IVDICIVM finium
regundorum manet, quamuis socii communi diuidundo egerint, uel alienauerint
fundum.

X. IDEM Libro quinquagensimo primo Digestorum IVDICIVM
communi diuidundo, familiae erciscundae, finium regundorum tale est, ut in eo singu-
lae personae duplex ius habeant: agentis, et eius quo cum agitur.

XI. PAPINIANVS Libro secundo Responsorum IN FINALIBVS
quaestionibus uetera monumenta, census auctoritas ante litem inchoatam ordinati se-
quenda est: modò si non uarietate successionum, et arbitrio possessorum fines additis
uel detractis agris postea permutatos probetur.

XII. PAVLVS Libro tertio Responsorum EOS TERMINOS, quan-
tum ad dominii quaestionem pertinet, obseruari oportere fundorum, quos demon-
strauit is qui utriusque praedii dominus fuit, cum alterum eorum uenderet: non enim
termini qui singulos fundos separabant, obseruari debent, sed demonstratio adfinium
nouos fines inter fundos constituere.

XIII. GAIVS Libro quarto ad Legem duodecim tabularum SCIEN
dum est in actione finium regundorum illud obseruandum esse, quod ad exemplum
quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse: nam il-
lic ita est: ΕΑΝ ΤΙΣ ΑΙΜΑΣΙΑΝ ΠΑΡ' ΑΛΛΟΤΡΙΩ ΧΩΡΙΩ ΟΡΥΓΗ, ΤΟΝ ΟΡΟΝ ΜΗ ΠΑ

ΠΑΡΑΒΑΙΝΕΙΝ· ΕΑΝ ΤΕΙΧΙΟΝ, ΠΟΔΑ ΑΠΟΛΙΠΕΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΟΙΚΗΜΑ, ΔΥΟ ΠΟΔΑΣ. ΕΑΝ ΔΕ ΤΑΦΟΝ Η ΒΟΘΡΟΝ ΟΡΥΤΤΗ, ΟΣΟΝ ΤΟ ΒΑΘΟΣ Η, ΤΟΣΟΥΤΟΝ ΑΠΟΛΙΠΕΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΦΡΕΑΡ, ΟΡΓΥΙΑΝ. ΕΛΑΙΑΝ ΔΕ ΚΑΙ ΣΥΚΗΝ, ΕΝΝΕΑ ΠΟΔΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΦΥΤΕΥΕΙΝ. ΤΑ ΔΕ ΑΛΛΑ ΔΕΝΔΡΑ, ΠΕΝΤΕ ΠΟΔΑΣ.

FAMILIAE ERCISCVNDAE
TIT. II.

GAIVS Libro ſeptimo ad Edictum prouinciale

H AEC ACTIO proficiſcitur è lege duodecim tabularum.namque coheredibus uolentibus à communione diſcedere, neceſſarium uidebatur aliquam actionem conſtitui, quia inter eos res hereditariae diſtribuerentur. quae quidem actio nihilo minus ei quoque ipſo iure competit qui ſuam partem non poſsidet. ſed ſi is qui poſſidet, neget eum ſibi coheredem eſſe, poteſt eum excludere per hanc exceptionem, SI IN EA RE QVA DE AGITVR, PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT: quòd ſi poſſideat eam partem, licet negetur eſſe coheres, non nocet talis exceptio. quo fit ut eo caſu ipſe iudex apud quem hoc iudicium agitur, cognoſcat an coheres ſit. niſi enim coheres ſit, neque adiudicari quicquam ei oportet, neque aduerſarius ei condemnandus eſt.

II. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum PER FAMILIAE erciſcundae actionem diuiditur hereditas: ſiue ex teſtamento ſiue ab inteſtato ſiue ex lege duodecim tabularum ſiue ex aliqua lege deferatur hereditas, uel ex ſenatuſconſulto, uel etiam conſtitutione. et generaliter eorum dumtaxat diuidi hereditas poteſt, quorum peti poteſt hereditas. Si quarta ad aliquem ex conſtitutione Diui Pii ad 1
rogatum deferatur, quia hic neque heres neque bonorum poſſeſſor ſit, utile erit familiae erciſcundae iudicium neceſſarium. Item ſi filiifamilias militis peculium ſit, 2
fortius defendi poteſt, hereditatem effectam per conſtitutiones: et ideo hoc iudicio locus erit. In familiae erciſcundae iudicio unuſquiſque heredum et rei et actoris 3
partes ſuſtinet. Dubitandum autem non eſt, quin familiae erciſcundae iudicium 4
et inter pauciores heredes ex pluribus accipi poſſit. In hoc iudicium etſi nomi- 5
na non ueniunt, tamen ſi ſtipulationes interpoſitae fuerint de diuiſione eorum, ut ſtetur ei, et ut alter alteri mandet actiones, procuratoremque eum in ſuam rem faciat: ſtabitur diuiſioni.

III. GAIVS Libro ſeptimo ad Edictum prouinciale PLANE ad officium iudicis nonnumquam pertinet, ut debita et credita ſingulis pro ſolido, aliis alia attribuat: quia ſaepe et ſolutio et exactio partium non minima incommoda habet. Nec tamen ſcilicet haec attributio illud efficit, ut quis ſolus totum debeat, uel totum alicui ſoli debeatur: ſed ut ſiue agendum ſit, partim ſuo partim procuratorio nomine agat: ſiue cum eo agatur, partim ſuo partim procuratorio nomine conueniatur. Nam licet libera poteſtas ► eſſe) maneat creditoribus cum ſingulis experiundi, tamen et his libera poteſtas eſt ſuo loco ſubſtituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis tranſlata ſunt.

IIII. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum CETERAE itaque res praeter nomina, ueniunt in hoc iudicium. Sin autem nomen uni ex heredibus legatum ſit, iudicio familiae erciſcundae hoc heres conſequitur. Mala medica- 1
menta et uenena ueniunt quidem in iudicium, ſed iudex omnino interponere ſe in his non debet: boni enim et innocentis uiri officio eum fungi oportet. Tantundem debebit facere et in libris improbatae lectionis, magicis forte, uel his ſimilibus: haec enim omnia protinus corrumpenda ſunt. Sed et ſi quid ex peculatu uel ex ſacri- 2

legio adquaesitum erit, uel ui aut latrocinio aut adgressura, hoc non diuidetur. Sed et tabulas testamenti debebit aut apud eum qui ex maiore parte heres est, iubere manere, aut in aede deponi. Nam et Labeo scribit, uendita hereditate tabulas testamenti descriptas deponi oportere. heredem enim exemplum debere dare: tabulas uerò authenticas ipsum retinere, aut in aede deponere.

V. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale. SI QVAE SVNT cautiones hereditariae, eas iudex curare debet, ut apud eum maneant qui maiore ex parte heres sit: ceteri descriptum et recognitum faciant, cautione interposita, ut cum res exegerit, ipsae exhibeantur. Si omnes isdem ex partibus heredes sint, nec inter eos conueniat, apud quem potius esse debeant, sortiri eos oportet: aut ex consensu, uel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: uel in aede sacra deponi debent.

VI. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum NAM AD licitationem rem deducere, ut qui licitatione uicit hic habeat instrumenta hereditaria, non placet neque mihi neque Pomponio.

VII. VENVLEIVS Libro septimo stipulationum. SI HERES unus, cum sub condicione adiectum coheredem, aut apud hostes adiectum ► eo) haberet, dixerit se heredem esse, et actione expertus uicerit, deinde condicio heredis extiterit, uel postliminio redierit, an uictoriae commodum debeat cum eo communicari? nam indubitatè iudicati actio ei insolidum competit, et electionem coheredi dandam, idest aut communicandam eam, aut experiundi faciendam potestatem huic qui post uictoriam coheredis effectus sit haeres, aut reuersus sit in ciuitatem. Idémque obseruandum, si postea natus sit postumus: non enim his personis silentium imputari potest, cum ad hereditatem post uictoriam coheredis peruenerint.

VIII. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum. POMPONIVS scribit, si uni ex heredibus praelegatae fuerint rationes, non prius ei tradendas quàm coheredes descripserint. Nam et si seruus actor, inquit, fuerit legatus, non aliàs eum tradendum quàm rationes reddiderit. Nos uidebimus numquid et cautio sit interponenda: ut quotiens desideratae fuerint rationes, uel actor praelegatus, copia eorum fiat; plerumque enim authenticae rationes sunt necessariae actori ad instruenda ea quae postea emergunt ad notitiam eius spectantia. et necessarium est cautionem ab eo super hoc coheredibus praestari. idem Pomponius. Pomponius ait, columbas quae emitti solent de columuario, uenire in familiae hercìscundae iudicium: cum nostrae sint tamdiu quamdiu consuetudinem habeant ad nos reuertendi. quare si quis eas adpraehendisset, furti nobis competit actio. Idem et in apibus dicitur: quia in patrimonio nostro computantur. Sed et si quid è pecoribus nostris à bestia ereptum sit, uenire in familiae erciscundae iudicium putat, si feram euaserit: nam magis esse, ut non desinat nostrum esse, inquit, quod à lupo eripitur uel alia vestia, tamdiu quamdiu ab eo fuerit consumptum.

VIIII. PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum VENIVNT in hoc iudicium res quas heredes usuceperunt, cum defuncto traditae essent. hae quoque res quae heredibus traditae sunt, cum defunctus emisset:

X. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum ITEM praedia quae nostri patrimonii sunt: sed et uectigalia, uel superficiaria: nec minus hae quoque res, quas alienas defunctus bona fide possidet.

XI. PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum PARTVM quoque editum " et " post aditam hereditatem,

XII. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum ET POST litem contestatam Sabinus scribit in familiae erciscundae iudicium uenire, et adiudicari posse. Idem erit et si seruis hereditariis ab extraneo aliquid datum sit. Res quae sub condicione legata est, interim heredum est: et ideo uenit in familiae erciscundae iudicium, et adiudicari potest, cum sua scilicet causa: ut existente condicione eximatur ab

eo cui adiudicata est : aut deficiente condicione ad eos reuertatur, à quibus relicta est.
Idem et in statulibero dicitur : qui interim est heredum : existente autem condicione
ad libertatem perueniat.

XIII. PAPINIANVS Libro septimo Quaestionum ALIENATIO
nes enim post iudicium acceptum interdictae sunt, dumtaxat uoluntariae : non quae
uetustiorem causam et originem iuris habent necessariam.

XIIII. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum SED ET si usu
capio fuerit coepta ab eo qui heres non erat, ante litem contestatam, et postea impleta
fuerit, rem de iudicio subducit. Vsusfructus an in iudicium deducatur quaeri- 1
tur : utputa si deducto usufructu fundus fuit * ab * heredibus legatus :

XV. PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum VEL SI seruo he-
reditario usufructus legatus sit: nec enim à personis discedere sine interitu sui potest.

XVI. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum ET PVTO offi-
cio iudicis contineri, ut si uolent heredes à communione ususfructus discedere, mo-
rem ei gerat cautionibus interpositis. Iulianus ait, si alii fundum alii usumfructum 1
fundi iudex adiudicauerit, non communicari usumfructum. Vsusfructus et ex 2
certo tempore et usque ad certum tempus et alternis annis adiudicari potest. Id quod
amnis fundo post litem contestatam illuit, aequè uenit in hoc iudicium. Sed et si 3
dolo uel culpa quid in usumfructum ab uno ex heredibus factum sit, hoc quoque in iu-
dicium uenire Pomponius ait. Nam et omnia quae quis in hereditate dolo aut culpa
fecerit, in iudicium familiae ercíscundae ueniunt. sic tamen, si quasi heres fecerit. Et
ideo si uiuo testatore unus ex heredibus pecuniam sustulerit, in familiae ercíscundae iu
dicium ea non uenit : quia tunc nondum heres erat. ubi autem quasi heres fecit, etsi
aliam praeterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiae ercíscundae iudicio
Iulianus scribit. Denique ait, si unus ex heredibus rationes hereditarias deleue- 4
rit uel interleuerit, teneri quidem lege Aquilia, quasi corruperit : non minus autem
etiam familiae ercíscundae iudicio. Item si seruus hereditarius propriam rem he 5
redum unius subripuerit, Ofilius ait, esse familiae ercíscundae actionem, et communi
diuidundo. furtíque actionem cessare. Quare agentem familiae ercíscundae iudicio
consecuturum, ut aut ei seruus adiudicetur, aut litis aestimatio in simplum offeratur.

XVII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale DAMNO com
misso ab uno herede, conueniens est dicere, simpli habendam aestimationem in fami-
liae ercíscundae iudicio.

XVIII. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum HIS CONSE
quenter Iulianus ait, si ex pluribus heredibus uni seruus sit generaliter per optionem le-
gatus, et heredes Stichum tabulas hereditarias interleuisse dicant uel corrupisse, et pro
pter hoc renuntiauerint, ne optaretur seruus, deinde optatus uindicetur, poterunt, si eis
uindicetur, doli mali exceptione uti : et de seruo quaestionem habere. Sed an in 1
familiae ercíscundae iudicium de morte testatoris uel de morte uxoris liberorúmque
suorum habebunt quaestionem heredes, quaeritur : et rectissimè Pomponius ait, haec
ad diuisionem rerum hereditariarum non pertinere. Idem quaerit, si quis testa- 2
mento cauerit, ut seruus exportandus ueneat, officio familiae ercíscundae iudicis conti
neri, ut uoluntas defuncti non intercidat. Sed et cum monumentum iussit testator fieri,
familiae ercíscundae agent ut fiat. Idem tamen temptat, quia heredum interest quos ius
monumenti sequitur, praescriptis uerbis posse eos experiri, ut monumentum fiat.
Sumptuum quos unus ex heredibus bona fide fecerit, usuras quoque consequi potest à 3
coherede ex die morae secundum rescriptum Imperatorum Seueri et Antonini.
Celsus etiam illud eleganter adicit, coheredem, etsi non soluit, habere familiae erci- 4
scundae iudicium, ut cogatur coheres soluere : cum aliàs non sit liberaturus rem cre-
ditor, nisi insolidum ei satisfiat. Si filiusfamilias patri heres pro parte extitisset, et 5
à creditoribus peculiaribus conueniretur : cum paratus sit soluere id omne quod de-

betur, per doli exceptionem consequetur à creditoribus mandari sibi actiones. sed
6 etiam familiae erciscundae iudicium cum coheredibus habet. Cum unus ex heredibus legatum exsoluit ei qui missus fuerat in possessionem legatorum seruandorum causa, putat Papinianus, et uerum est, familiae erciscundae iudicium ei competere aduersus coheredes: quia non aliàs discederet legatarius à possessione quam uice pi-
7 gnoris erat consecutus, quàm si totum ei legatum fuisset exsolutum. Sed et si quis Titio debitum soluerit, ne pignus ueniret, Neratius scribit, familiae erciscundae iudicio eum posse experiri.

XVIIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale ITEM ex diuerso similiter prospicere iudex debet, ut quod unus ex heredibus ex re hereditaria percepit, stipulatúsue est, non ad eius solius lucrum pertineat. Quae ita scilicet consequetur iudex, si aut reputationes inter eos fecerit, aut si curauerit cautiones interponi, quibus inter eos communicentur commoda et incommoda.

XX. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum SI FILIA nupta quae dotem conferre debuit, per errorem coheredum ita cauit, ut quod à marito recepasset, pro partibus hereditariis solueret, nihilo minus arbitrum familiae erciscundae sic arbitraturum Papinianus scribit, ut etiam si constante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos. nam imperitia, inquit, coheredum iurisdictionis formam
1 mutare non potuit. Si filiusfamilias iussu patris obligatus sit, debebit hoc debitum praecipere. sed et si in rem patris uertit, idem placet. et si de peculio, peculium
2 praecipiet. et ita Imperator noster rescripsit. Hoc amplius filiusfamilias heres institutus dotem uxoris suae praecipiet, nec immeritò: quia ipse onera matrimonii sustinet. integram igitur dotem praecipiet: et cauebit defensum iri coheredes qui ex stipulatu possunt conueniri. idem et si alius dotem dedit, et stipulatus est. nec solùm uxoris suae dotem, sed etiam filii sui uxoris: quasi hoc quoque matrimonii onus ad ipsum spectet: quià filii onera et nurus ipse adgnoscere necesse habet. Praecipere autem non solùm patri datam dotem filium oportere, uerumetiam ipsi filio Marcellus scribit: sed filio datam tamdiu quamdiu peculium patitur, uel in rem patris uersum sit.
† tamen 3 Si pater † in filios sine scriptura bona diuisit, et onera aeris alieni pro modo possessionum distribuit, non uideri simplicem donationem, sed potius supremi iudicii diuisionem Papinianus ait. Planè, inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conueniant, et unus placita detrectet, posse cum eo praescriptis uerbis agi, quasi certa le-
4 ge permutationem fecerint: scilicet si omnes res diuisae sint. Familiae erciscundae iudicium amplius quàm semel agi non potest, nisi causa cognita. quòd si quaedam
5 res indiuisae relictae sunt, communi diuidundo de his agi potest. Papinianus ait, si uni ex heredibus onus aeris alieni iniungitur citra speciem legati, officio iudicis familiae erciscundae cognoscentis suscipere eum id oportere: sed non ultra dodrantem portionis suae, ut quadrantem illibatum habeat. indemnis igitur coheredes suos praestare cauebit. Idem scrivit et si filius in muneribus publicis in quibus pater ei consentit, reliquatus est, et pro parte heres scriptus est, hoc quoque debere praecipere: quia et hoc patris aes alienum fuit. sed si qua munera post mortem patris suscepit, ab his heredes patrisoluti sunt. Neratius autem respondit, eum qui plures filios haberet, unum ex filiis ΑΓΩΝΟΘΕΣΙΑΝ suscepturum professum esse: et prius quàm honore fungeretur mortuum esse, omnibus filiis heredibus institutis: et quaesitum esse, an is filius quod in eam rem impendisset, familiae erciscundae consequatur. eíque respondisse nulla actione idem consequi posse. quod meritò displicet. debet itaque hoc in familiae erciscun-
6 dae iudicium uenire. Item Papinianus scribit, si maritus alterum ex heredibus onus dotis soluendae quae in stipulationem uenit, suscipere iussit, et mulier aduersus utrumque dirigat dotis petitionem, coheredem esse defendendum ab eo qui suscipere onus iussus est. Sed legata quae ab utroque pro dote data, electa dote retinentur, in conpendio coheredis esse qui debito leuatur, non oportet. uidelicet ut coheres qui

onus aeris alieni suscepit, officio iudicis legatum consequatur: et uerum est hoc, nisi aliud testator edixit. Idem scribit, quod uni ex coheredibus statuliber condicionis implendae nomine dedit de peculio, in hoc iudicium non uenire, nec communicari debere.

XXI. PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum IDEM et in communi diuidundo.

XXII. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum ITEM Labeo scribit, si unus heredum thensaurum relictum à testatore effodit, familiae erciscundae
iudicio eum teneri, etsi cum extraneo conscio partitus sit. Familiae erciscundae 1
iudex ita potest pluribus eandem rem adiudicare, si aut pluribus fuerit unius rei prae-
ceptio relicta, ubi etiam necessitatem facere Pomponius scribit, ut pluribus adiudice-
tur: uel si certam partem unicuique coheredum adsignet: sed potest etiam licitatione
admissa uni rem adiudicare. Sed et regionibus diuisum fundum posse adiudica- 2
re secundum diuisionem, nemo dubitauerit. Sed etiam cum adiudicat, poterit impone
re aliquam seruitutem, ut alium alii seruum faciat ex IS quos adiudicat. sed si purè alii
adiudicauerit fundum, alium adiudicando amplius seruitutem imponere non poterit.
Familiae erciscundae iudicium ex duobus constat: id est rebus atque praestatio- 3
nibus: quae sunt personales actiones. Papinianus de re quae apud hostes est, Mar- 4
cellum reprehendit, quòd non putat inpraestationes eius rei uenire in familiae erciscundae iudicium quae apud hostes est: quid enim impedimentum est rei praestationem uenire, cum et ipsa ueniat

XXIII. PAVLVS Libro uicensimotertio ad Edictum PROPTER spem postliminii? scilicet cum cautione: quia possunt non reuerti. nisi si tantùm aestimatus sit dubius euentus.

XXIIII. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum SED ET eius rei quae in rebus humanis esse desiit, ueniunt praestationes. et ego Papiniano consentio. Familiae erciscundae iudicium et inter bonorum possessores, et inter eum cui restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto, et ceteros honorarios successores locum habet.

XXV. PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum HEREDES eius qui apud hostes decessit, hoc iudicium experiri possunt. Si miles alium castrensium alium ceterorum bonorum heredem fecerit, non est locus familiae erciscundae iudicio: diuisum est enim per constitutiones inter eos patrimonium. quemadmodum cessat familiae erciscundae iudicium cum nihil in corporibus, sed omnia in nominibus
sunt. Quantum uerò ad accipiendum familiae erciscundae iudicium, nihil inter- 1
est possideat quis hereditatem nec ne. De pluribus hereditatibus quae inter eos- 2
dem ex diuersis causis communes sint, unum familiae erciscundae iudicium sumi po-
test. Si inter me et te Titiana hereditas communis sit, inter me autem et TETi- 3
tium Seiana, posse unum iudicium accipi inter tres Pomponius scribit. Item si 4
plures hereditates inter nos communes sunt, possumus de una familiae erciscundae iu-
dicium experiri. Si testator rem communem cum extraneo habebat, siue rei suae 5
partem alicui legauit, aut heres ante iudicium familiae erciscundae acceptum partem
suam alienauit, ad officium iudicis pertinet, ut eam partem quae testatoris fuit, alicui iu
beat tradi. Quod pro emptore uel pro donato, puta, coheres possidet, in familiae 6
erciscundae iudicium uenire negat Pomponius. Idem scribit, cum ego et tu here 7
des Titio extitissemus, si tu partem fundi quem totum hereditarium dicebas, à Sempro
nio petieris, et uictus fueris, mox eandem partem à Sempronio emero, et traditus mi-
hi fuerit, agente te familiae erciscundae iudicio, non ueniet non solum hoc quod pro
herede possidetur, sed nec id quod pro emptore: cum enim per iudicem priorem appa
ruit, totam non esse hereditatis, quemadmodum in familiae erciscundae iudicium ue-
niat? An ea stipulatio qua singuli heredes insolidum habent actionem, ueniat in hoc 8

iudicium, dubitatur:ueluti ſi is qui uiam, iter, actus ſtipulatus erat, deceſſerit:quia talis
ſtipulatio per legem duodecim tabularum non diuiditur: quia nec poteſt:ſed uerius eſt
non uenire eam in iudicium, ſed omnibus inſolidum competere actionem. etſi non
9 praeſtetur uia, pro parte hereditaria condemnationem fieri oportet. Contra ſi pro
miſſor uiae deceſſerit pluribus heredibus inſtitutis, nec diuiditur obligatio, nec dubium
eſt quin duret: quoniam uiam promittere et is poteſt qui fundum non habet: igitur
quia ſinguli inſolidum tenentur, officio iudicis cautiones interponi debere, ut ſi quis ex
his conuentus litis aeſtimationem praeſtiterit, id pro parte à ceteris conſequatur. Idem
10 dicendum eſt et ſi teſtator uiam legauerit. In illa quoque ſtipulatione proſpicien-
dum eſt coheredibus, ſi teſtator promiſerat, NEQVE PER SE NEQVE PER HE
REDEM SVVM FIERI QVO MINVS IRE AGERE POSSIT: quoniam uno
prohibente, inſolidum committitur ſtipulatio: ne unius factum ceteris damnoſum ſit.
11 Idem iuris eſt in pecunia promiſſa à teſtatore, ſi ſub poena promiſſa ſit: nam licet
haec obligatio diuidatur per legem duodecim tabularum, tamen quia nihilum prodeſt
ad poenam euitandam partem ſuam ſoluere, ſiue nondum ſoluta eſt pecunia, nec dies
uenit, proſpiciendum eſt per cautionem, ut de indemnitate caueat per quem factum
fuerit ne omnis pecunia solueretur: aut ut caueat, ſe ei qui ſolidum ſoluerit, partem
praeſtaturum: ſiue etiam ſoluit unus uniuerſam pecuniam quam defunctus promittit
ne poena committeretur, familiae erciſcundae iudicio à coheredibus partes recipere
Uendis poterit. Idem obſeruatur in pignoribus † ſoluendis: nam niſi uniuerſum quod debetur
12 offeretur, iure pignus creditor uendere poteſt. Si unus ex coheredibus noxali iu-
dicio ſeruum hereditarium defenderit, et litis aeſtimationem optulerit, cum hoc expe-
diret, id pro parte hoc iudicio conſequatur. Idem eſt et ſi unus legatorum nomine ca-
uerit, ne in poſſeſſionem mitterentur. et omnino quae pro parte expediri non poſſunt,
13 ſi unus cogente neceſsitate fecerit, familiae erciſcundae iudicio locus eſt. Non
tantùm dolum, ſed et culpam in re hereditaria praeſtare debet coheres: quoniam cum
coherede non contrahimus, ſed incidimus in eum. non tamen diligentiam praeſtare
debet, qualem diligens paterfamilias: quoniam hic propter ſuam partem cauſam ha-
buit gerendi: et ideo negotiorum geſtorum ei actio non competit. talem igitur dili-
gentiam praeſtare debet, qualem in ſuis rebus. Eadem ſunt, ſi duobus res legata ſit: nam
14 et hos coniunxit ad ſocietatem non conſenſus, ſed res. Si incerto homine legato,
et poſtea defuncto legatario aliquis ex heredibus legatarii non conſentiendo impedie-
rit legatum, is qui impedit, hoc iudicio ceteris quanti interſit eorum damnabitur. Idem
eſt ſi è contrario unus ex heredibus, à quibus generaliter homo legatus eſt quem ipſi
elegerint, noluerit conſentire ut praeſtetur quem ſolui omnibus expediebat: et ideo
15 conuenti à legatario iudicio, pluris damnati fuerint. Item culpae nomine tenetur
qui cum ante alios ipſe adiſſet hereditatem, ſeruitutes praediis hereditariis debitas paſ
16 ſus eſt non utendo amitti. Si filius cum patrem defenderet, condemnatus ſolue-
rit uel uiuo eo uel poſt mortem, poteſt aequius dici, habere petitionem à coherede in
17 familiae erciſcundae iudicio. Iudex familiae erciſcundae nihil debet indiuiſum
relinquere. Item curare debet ut de euictione caueatur his quibus adiudicat. Si
18 pecunia quae domi relicta non eſt, per praeceptionem relicta ſit, utrum uniuerſa à co-
heredibus praeſtanda ſit, an pro parte hereditaria, quemadmodum ſi pecunia in here
ditate relicta eſſet, dubitatur. et magis dicendum eſt ut id praeſtandum ſit, quod prae-
ſtaretur, ſi pecunia eſſet inuenta.

XXVI. GAIVS Libro ſeptimo ad Edictum prouinciale OFFICIO au
tem iudicis conuenit, iubere rem hereditariam uenire unam pluréſue: pecuniámque
ex pretio redactam ei numerari cui legata ſit.

XXVII. PAVLVS Libro uiceſimo tertio ad Edictum IN HOC iudi
cio condemnationes et abſolutiones in omnium perſona faciendae ſunt: et ideo ſi in
alicuius perſona omiſſa ſit damnatio, in ceterorum quoque perſona quod fecit iudex

non ualebit: quia non potest ex uno iudicio res iudicata in partem ualere, in partem non ualere.

XXVIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale REM PIGNORI creditori datam si per praeceptionem legauerit testator, officio iudicis continetur, ut ex communi pecunia luatur: eámque ferat is cui eo modo fuerat legata.

XXVIIII. PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum SI PIGNORI res data defuncto sit, dicendum est, in familiae erciscundae iudicium uenire: sed is cui adiudicabitur, in familiae erciscundae iudicio pro parte coheredi erit damnandus. nec cauere debet coheredi indemnem eum fore aduersus eum qui pignori dederit: quia pro eo erit ac si hypothecaria uel Seruiana actione petita litis aestimatio oblata sit: ut et is qui optulerit, aduersus dominum uindicantem exceptione tuendus sit. Contra quoque si is heres cui pignus adiudicatum est, uelit totum reddere, licet debitor nolit, audiendus est. Non idem dici potest, si alteram partem creditor emerit: adiudicatio enim necessaria est, emptio uoluntaria: nisi si obiciatur creditori, quòd animosè licitus est. sed huius rei ratio habebitur: quia quod creditor egit, pro eo habendum est ac si debitor per procuratorem egisset: et eius quod propter necessitatem impendit, etiam ultro est actio creditori.

XXX. MODESTINVS Libro sexto Responsorum FVNDVS mihi communis est pupillae coheredi: in eo fundo reliquiae sunt conditae, quibus religio ab utriusque patribus debebatur: nam parentes quoque eiusdem pupillae ibi sepulti sunt: sed tutores distrahere fundum uolunt: ego non consentio: sed portionem meam possidere malo, cum uniuersitatem emere non possim, et uelim pro meo arbitrio exsequi ius religionis: quaero an rectè arbitrum communi diuidundo ad hunc fundum partiendum petam: an etiam is arbiter qui familiae erciscundae datur, isdem partibus fungi possit, ut hanc possessionem, exemptis ceteris corporibus hereditariis, pro iure cuique nobis partiatur. Herennius Modestinus respondit, nihil proponi cur familiae erciscundae iudicio addictus arbiter officium suum etiam in eius fundi de quo agitur diuisionem interponere non possit: sed religiosa loca in iudicium non deduci, eorúmque ius singulis heredibus insolidum competere.

XXXI. PAPINIANVS Libro septimo Quaestionum SI SERVVS pignori obligatus luatur ab uno ex heredibus, quamuis postea decedat, officium tamen arbitri durat: sufficit enim communionis causa quae praecessit, quáeque odie duraret, si res non intercidisset.

XXXII. IDEM Libro secundo Responsorum QVAE pater inter filios non diuisit, post datas actiones uice diuisionis ad singulos pro hereditaria portione pertinent: modò si cetera quae non diuisit, in unum generaliter non contulit, uel res datas non sequuntur.

XXXIII. IDEM Libro septimo Responsorum SI PATERFAMILIAS singulis heredibus fundos legando diuisionis arbitrio fungi uoluit, non aliter partem suam coheres praestare cogetur quàm si uice mutua partem nexu pignoris liberam consequatur.

XXXIIII. IDEM Libro octauo Responsorum SERVOS inter coheredes tempore diuisionis aestimatos, non emendi sed diuidendi animo pretiis adscriptos uideri placuit: quare suspensa condicione mortuos tam heredi quàm fideicommissario deperisse.

XXXV. IDEM Libro duodecimo Responsorum POMPONIVS Philadelphus dotis causa praedia filiae, quam habebat in potestate, tradidit: et reditus eorum genero solui mandauit: an ea praecipua filia retinere possit, cum omnis filios heredes instituisset, quaerebatur. iustam causam retinendae possessionis habere filiam, quoniam pater praedia de quibus quaerebatur, dotis esse uoluit, et matrimonium post mortem quoque patris steterat, respondi: filiam etenim quae naturaliter agros tenuit, spe-

cie dotis cuius capax fuisset defendi.

XXXVI. PAVLVS Libro secundo Quaestionum CVM PVTAREM te coheredem meum esse,idque uerum non esset,egi tecum familiae ercifcundae iudicio,et à iudice inuicem adiudicationes et condemnationes factae sunt: quaero, rei ueritate cognita utrum condictio inuicem competat, an uindicatio: et an aliud in eo qui heres est,aliud in eo qui heres non sit,dicendum est. respondi, qui ex asse heres erat, si cum putaret se Titium coheredem habere, acceperit cum eo familiae ercifcundae iudicium, et condemnationibus factis soluerit pecuniam, quoniam ex causa iudicati soluit,repetere non potest. Sed tu uideris eo moueri, quòd non est iudicium familiae ercifcundae nisi inter coheredes acceptum: sed quamuis non sit iudicium, tamen sufficit ad impediendam repetitionem,quòd quis se putat condemnatum. Quòd si neuter eorum heres fuit, sed quasi heredes essent, acceperint familiae ercifcundae iudicium, de repetitione idem in utrisque dicendum est quod diximus in altero. Planè si sine iudice diuiserint res, etiam condictionem earum rerum, quae ei cesserunt quem coheredem esse putabit qui fuit heres, competere dici potest: non enim transactum inter eos intellegitur,cum ille coheredem esse putauerit.

XXXVII. SCAEVOLA Libro duodecimo Quaestionum QVI FAmiliae ercifcundae iudicio agit,non confitetur aduersarium sibi esse coheredem.

XXXVIII. PAVLVS Libro tertio Responsorum LVCIVS et Titia fratres emancipati à patre,adulti curatores acceperunt: hi communes pecunias ex reditibus redactas singulis subministrauerunt: postea omne patrimonium diuiserunt: et post diuisionem Titia soror Lucio fratri suo coepit quaestionem mouere, quasi amplius accepisset quàm ipsa acceperat:cum Lucius frater eius non amplius sua portione, immo minus quàm dimidiam consecutus sit: quaero,an Titiae competat aduersus fratrem actio. Paulus respondit, secundum ea quae proponuntur, si Lucius non amplius ex reditu praediorum communium accepit quàm pro hereditaria portione ei competeret, nullam sorori eius aduersus eum competere actionem. idem respondit, cum ex decretis alimentis à praetore amplius fratrem accepisse diceretur quàm sororem:non tamen ultra partem dimidiam.

XXXVIIII. SCAEVOLA Libro primo Responsorum EX PARTE heres institutus causam de totis bonis,quam omnes heredes patiebantur ob inultam mortem, suscepit, et optinuit. coheres ab eo partem suam petebat, nec partem sumptuum factorum in litem praestare uolebat: quaesitum est,an doli exceptio noceret. respondi,si idcirco amplius erogatum esset,quòd ipsius quoque causa defensa esset,habendam rationem sumptuum. Sed et si omiserit doli exceptionem, agere potest de recipienda

1 portione sumptuum. Intestatò moriens codicillis praedia sua omnia et patrimonium inter liberos diuisit: ita ut longè amplius filio quàm filiae relinqueret:quaesitum est,an soror fratri dotem conferre deberet. respondi,secundum ea quae proponerentur,si nihil indiuisum reliquisset, rectius dici ex uoluntate defuncti collationem dotis

2 cessare. Seruo libertatem dedit qui erat annorum quindecim, cum erit annorum triginta: eidem ex die mortis suae quoad uiueret ciuariorum nomine denarios denos, uestiarii, denarios uigintiquinque praestari se uelle significauit. quaesitum est, an utile esset ciuariorum et uestiariorum legatum, cum Stichus ante libertatis tempus decesserit. et an si non est utile, heres qui praestiterat, à coherede repetere possit, apud quem morabatur. respondi, non quidem debita fuisse: sed si id quod da-

3 tum est in alimenta, consumptum sit, repeti non posse. Filius reipublicae debita quae post mortem patris contraxit,fratri suo pro parte hereditaria reputare non potest,si non in omnibus socii essent: licet hereditatem paternam communem haberent,

4 et pater pro altero filio in patria magistratu functus decessit. Duos filios scripsit heredes, et certos homines unicuique eorum praelegauit, in quibus uni Stephanum cum peculio: is uiuo testatore manumissus decesit: deinde pater: quaesitum est, an

id quod in peculio habuit Stephanus prius quàm manumitteretur, ad utrosque filios pertineat, an uerò ad eum solum cui cum peculio praelegatus fuerat. respondi, secundum ea quae proponerentur, ad utrosque. Pater in filios diuisit bona, et eam diuisionem testamento confirmauit: et cauit ut aes alienum quod unusquisque eorum habet siue habebit, solus sustineret: postea unus ex filiis cum pecunia Mutuaretur, interuenit pater: eiúsque consensu praedia quae filio adsignauerat, pignori data sunt: post mortem patris eadem praedia idem filius possedit: usuras soluit: quaero an familiae erciscundae iudicio, si praedia pignori data distrahat creditor, aliquid ei à coherede praestandum sit: respondi, secundum ea quae proponerentur, non esse praestandum.

XL. GAIVS Libro secundo Fideicommissorum. SI EX asse heres institutus rogatus sit mihi partem aliquam restituere, ueluti dimidiam, utile familiae erciscundae iudicium rectè inter nos agetur.

XLI. PAVLVS Libro primo Decretorum QVAEDAM mulier ab iudice appellauerat, quòd diceret eum de diuidenda hereditate inter se et coheredem non tantùm res, sed et libertos diuisisse: et alimenta quae dari testator certis libertis iussisset: nullo enim iure id eum fecisse. Ex diuerso respondebatur, consensisse eos diuisioni: et multis annis alimenta secundum diuisionem praestitisse. Placuit standum esse alimentorum praestationi. sed et illud adiecit, nullam esse libertorum diuisionem.

XLII. POMPONIVS Libro sexto ad sabinum SI ITA legatum fuerit uni ex heredibus, QVOD MIHI DEBET, PRAECIPITO, officio iudicis familiae erciscundae continetur, ne ab eo coheredes exigant. nam et si quod alius debebet, praecipere unus iussus fuerit, officio iudicis actiones ei praestari debebunt pro portione coheredis.

XLIII. VLPIANVS Libro trigensimo ad sabinum ARBITRVM familiae erciscundae uel unus petere potest. nam prouocare apud iudicem uel unum heredem posse palam est. igitur et praesentibus ceteris et inuitis poterit uel unus arbitrum poscere.

XLIIII. PAVLVS Libro sexto ad sabinum INTER coheredes etiam communi diuidundo agi potest, ut res dumtaxat quae eorum communes sint, et causae ex his rebus pendentes in iudicium ueniant. de ceteris uerò in integro sit familiae erciscundae iudicium. Si familiae erciscundae, uel communi diuidundo actum 1
sit, adiudicationes praetor tuetur, exceptiones aut actiones dando. Si coheredes 2
absente uno coherede rem uendiderunt, et in ea re dolo malo fecerunt quo plus ad eos perueniret, uel familiae erciscundae iudicio praestabunt ei qui afuit, uel hereditatis petitione. Fructus quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, 3
non aliter familiae erciscundae iudicio praestare eum Iulianus ait, quàm si cum sciret hereditarium fundum esse ceperit. Qui familiae erciscundae, et communi diui- 4
dundo, et finium regundorum agunt, et actores sunt et rei. et ideo iurare debent non calumniae causa litem intendere, et non calumniae causa ad infitias ire. Quod ex 5
facto suo unus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria praestat, à coherede non repetet: ueluti si à se heredéque suo dolum malum afuturum defunctus spopondit: uel neque per se neque per heredem suum fore quo minus quis eat agat. immo etsi reliqui propter factum unius teneri coeperint, quasi condicio stipulationis hereditariae exstiterit, habebunt familiae erciscundae iudicium cum eo propter quem commissa sit stipulatio. Si quis stipulatus fuerit, Titium heredémque eius ratum habiturum, 6
et Titius pluribus heredibus relictis decesserit, eum solum teneri qui non habuit ratum. et solum ex heredibus stipulatoris acturum à quo fuerit petitum. Vsufructu 7
uxori legato donec ei dos soluatur, per arbitrum familiae erciscundae tam id quod coheredis nomine ex dote solutum sit reciperare potest, quàm ut coheres soluat, effici posse Cassius ait. et uerum est. Si duo coheredes damnati sint statuam ponere, et alte 8
ro cessante alter eam fecerit, non esse iniquum Iulianus ait, familiae erciscundae iudi-

cium dare, ut pars impendiorum boni uiri arbitratu praestetur.

XLV. POMPONIVS Libro tertiodecimo ad Sabinum. SI QVID contendis ex hereditate mihi tecum commune esse, quod ego ex alia causa meum proprium esse dico, id in familiae erciscundae iudicium non uenit. Dolus quem seruus heredis admisit, in iudicium familiae erciscundae non uenit: nisi si domini culpa in hoc erat, quòd non idoneum seruum rei communi applicuerit.

XLVI. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum. SI MARITVS sub condicione à patre heres institutus sit, interim uxoris de dote actionem pendere. Planè si post mortem soceri diuortium factum sit, quamuis pendente condicione institutionis, dicendum est praeceptioni dotis locum esse: quia mortuo patre quaedam filios sequuntur, etiam antequam fiant heredes: ut matrimonium, ut liberi, ut tutela. igitur et dotem praecipere debet qui onus matrimonii post mortem patris sustinuit: et ita Scaeuolae quoque nostro uisum est.

XLVII. POMPONIVS Libro uicensimo primo ad Sabinum. IN IVDICIO familiae erciscundae uel communi diuidundo, si dum res in arbitrio sit, de iure praedii controuersia sit, placet omnes eos inter quos arbiter sumptus sit, et agere et opus nouum nuntiare pro sua quemque parte posse. et cum adiudicationes ab arbitro fiant, si uni adiudicetur totus fundus, caueri oportet ut quae ex his actionibus recepta fuerint reddantur: aut quae in eas impensae factae fuerint praestentur. et si cum res in iudicio esset, eo nomine actum non fuerit, eum sequi integram actionem, cui totus fundus adiudicatus fuerit: aut pro quacumque parte adiudicatus erit. Item quae res moueri possint, et in ea iudicia ueniant, si interea subreptae sint, furti agere eos quorum istae res periculo fuerunt posse.

XLVIII. PAVLVS Libro duodecimo ad Sabinum. SI FAMILIAE erciscundae uel communi diuidundo uel finium regundorum actum sit, et unus ex litigatoribus decesserit pluribus heredibus relictis, non potest in partes iudicium scindi: sed aut omnes heredes accipere id debent, aut dare unum procuratorem, in quem omnium nomine iudicium agatur.

XLVIIII. VLPIANVS Libro secundo Disputationum. QVI erat heres ex parte institutus, testatorem iussus à praetore sepelire, seruum cui erat testamento data libertas, ideo distraxit, duplámque promisit: et ex ea cautione conuentus praestitit. quaesitum est an familiae erciscundae iudicio consequatur quod ex duplae stipulatione abest. primò uideamus an hic debuerit duplam cauere. et mihi uidetur non debuisse. hi enim demum ad duplae cautionem compelluntur, qui sponte sua distrahunt. ceterum si officio distrahentis fungitur, non debet adstringi. non magis quàm si quis ad exsequendam sententiam à praetore datus distrahat. nam et hic in ea condicione est, ne cogatur implere quod coguntur hi qui suo arbitrio distrahunt. nam inter officium suscipientis et uoluntatem distrahentis multum interest. quapropter re quidem integra stipulationem duplae interponere non debuit. sed decernere praetor debet, esse actori aduersus heredem existentem actionem ex empto, si res distracta fuisset euicta. si autem heres errauit, et cauit, et seruus perueniat ad libertatem, stipulatio committetur. quae si fuerit commissa, aequum erit utilem actionem ei aduersus coheredem dari, defecto iudicio familiae erciscundae, ne in damno moretur. nam ut familiae erciscundae iudicio agere quis possit, non tantùm heredem esse oportet, uerùm ex ea causa agere uel conueniri, quam gessit, quódque admisit posteaquam heres effectus sit. ceterum cessat familiae erciscundae actio. et ideo si antequam quis sciret se heredem esse, in hereditate aliquid gesserit, familiae erciscundae iudicio non erit locus: quia non animo heredis gessisse uidetur. Quare qui ante aditam hereditatem quid gessit, ueluti si testatorem sepeliuit, familiae erciscundae iudicium non habet. sed si post aditam hereditatem id fecit, consequenter dicemus, familiae erciscundae iudicio consequi eum posse sumptum quem fecit in funus.

L. IDEM Libro sexto Opinionum · QVAE pater filio emancipato studiorum causa peregre agenti subministrauit, si non credendi animo pater misisse fuerit comprobatus, sed pietate debita ductus, in rationem portionis quae ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari aequitas non patitur.

LI. IVLIANVS Libro octauo Digestorum FVNDVS qui dotis nomine socero traditus fuerit, cum socer filium ex aliqua parte heredem instituerit, per arbitrum familiae erciscundae praecipi ita debet, ut ea causa filii sit, in qua futura esset, si dos per praeceptionem legata fuisset. quare fructus post litem contestatam percepti ad eum redigendi sunt, habita ratione impensarum. qui uerò ante litem contestatam percepti fuerint, aequaliter ad omnes heredes pertinebunt. et impensarum ratio haberi debet: quia nullus casus interuenire potest, qui hoc genus deductionis impediat.

Si ego à te hereditatem petere uellem, tu mecum familiae erciscundae agere, ex causa utrique nostrum mos gerendus est. nam si ego totam hereditatem possideo, et te ex parte dimidia heredem esse confiteor, sed à communione discedere uolo, impetrare debeo familiae erciscundae iudicium: quia aliter diuidi inter nos hereditas non potest. Item si tu iustam causam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius quàm familiae erciscundae iudicium negotium distrahere uelis, tibi quoque permittendum erit hereditatem petere. nam quaedam ueniunt in hereditatis petitionem, quae in familiae erciscundae iudicio non deducuntur. ueluti si ego debitor hereditarius sim, iudicio familiae erciscundae non consequeris id quod defuncto debui. per hereditatis petitionem consequeris.

LII. IDEM Libro secundo ad Vrseium Ferocem MAEVIVS qui nos heredes fecit, rem communem habuit cum Attio: si cum Attio communi diuidundo egissemus, et nobis ea res adiudicata esset, uenturam eam in familiae erciscundae iudicio Proculus ait. Seruus liber et heres esse iussus, id quod ex rationibus quas patrifamilias gessisset, et penes se retineret, iudicio familiae erciscundae coheredibus suis praestabit. Arbiter familiae erciscundae inter me et te sumptus quaedam mihi quaedam tibi adiudicare uolebat: pro his rebus alterum alteri condemnandos esse intellegebat: quaesitum est an possit pensatione ultro citróque condemnationis facta eum solum cuius summa excederet, eius dumtaxat summae quae ita excederet, damnare. et placuit posse id arbitrum facere. Cum familiae erciscundae uel communi diuidundo agitur, uniuersae res aestimari debent: non singularum rerum partes.

LIII. VLPIANVS Libro secundo Responsorum PECVNIAM quam filius emancipatus ita credidit ut patri solueretur, ita demum in hereditatem patris numerari, si patri aduersus filium eiusdem quantitatis nomine actio competebat.

LIIII. NERATIVS Libro tertio Membranarum EX HEREditate Lucii Titii quae mihi et tibi communis erat, fundi partem meam alienaui: deinde familiae erciscundae iudicium inter nos acceptum est. neque ea pars quae mea fuit, in iudicio ueniet, cum alienata de hereditate exierit, neque tua: quia etiam si remanet in pristino iure, hereditariáque est, tamen alienatione meae partis exit de communione. utrum autem unus heres partem suam non alienauerit, an plures, nihil interest: si modò aliqua portio alienata ab aliquo ex heredibus, hereditaria esse desiit.

LV. VLPIANVS Libro secundo ad Edictum SI FAMILIAE erciscundae, uel communi diuidundo iudicium agatur, et diuisio tam difficilis sit, ut paenè inpossibilis esse uideatur, potest iudex in unius personam totam condemnationem conferre, et adiudicare omnes res.

LVI. PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum NON SOLVM in finium regundorum, sed et familiae erciscundae iudicio praeteriti quoque temporis fructus ueniunt.

LVII. PAPINIANVS Libro secundo Responsorum ARBITRO quoque accepto fratres communem hereditatem consensu diuidentes, pietatis officio funguntur.

guntur. quam reuocari non oportet, licet arbiter sententiam iurgio perempto non dixerit, si non intercedat aetatis auxilium.

COMMVNI DIVIDVNDO TIT. III.

PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum

COMMVNI diuidundo iudicium ideo necessarium fuit, quòd pro socio actio magis ad personalis inuicem praestationes pertinet, quàm ad communium rerum diuisionem. Denique cessat communi diuidundo iudicium, si res communis non sit.

II. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale NIhil autem interest, cum societate an sine societate res inter aliquos communis sit: nam utroque casu locus est communi diuidundo iudicio. cum societate res communis est, ueluti inter eos qui pariter eandem rem emerunt. sine societate communis est,
1 ueluti inter eos quibus eadem res testamento legata est: In tribus duplicibus iudiciis, familiae erciscundae, communi diuidundo, finium regundorum, quaeritur quis actor intellegatur, quia par causa omnium uidetur. sed magis placuit eum uideri actorem qui ad iudicium prouocasset.

III. VLPIANVS Libro trigensimo ad Sabinum IN COMMVNI diuidundo iudicio nihil peruenit ultra diuisionem rerum ipsarum quae communes sint: et si quid in his damni datum factúmue est, siue quid eo nomine aut abest alicui sociorum, aut ad eum peruenit ex re communi. Si quid ipsi sine dolo malo inter se pepigerunt, id in primis et familiae erciscundae et communi diuidundo iudex seruare debet.

IIII. IDEM Libro nonodecimo ad Edictum PER HOC iudicium corporalium rerum fit diuisio, quarum rerum dominium habemus: non etiam here-
1 ditatis. De puteo quaeritur, an communi diuidundo iudicio agi possit. et ait Me-
2 la ita demum posse, si solum eius commune sit. Hoc iudicium bonae fidei est. quare si una res indiuisa relicta sit, ualeVit utique et ceterarum diuisio. et poterit iterum
3 communi diuidundo agi de ea quae indiuisa mansit. Sicut autem ipsius rei diuisio uenit in communi diuidundo iudicio, ita etiam praestationes ueniunt. et ideo si quis impensas fecerit, consequatur. sed si non cum ipso socio agat, sed cum herede socii Labeo rectè existimat impensas et fructus à defuncto perceptos uenire. Planè fructus antè percepti quàm res communis esset, uel sumptus ante facti in communi diuidundo iu-
4 dicium non ueniunt. Eapropter scribit Iulianus, si missi in possessionem damni infecti simus, et antequam possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi diuidundo iudicio consequi me non posse.

V. IVLIANVS Libro secundo ad Vrseium Ferocem SED SI res non defenderetur, et ideo iussi sumus à praetore eas aedes possidere, et ex hoc dominium earum nancisceremur, respondit Proculus, communi diuidundo iudicio partem eius impensae me seruaturum esse.

VI. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Edictum SI QVIS putans sibi cum Titio fundum communem esse, fructus perceperit, uel sumptum fecerit, cum esset cum alio communis, agi poterit utili communi diuidundo iudicio. quare etsi fundum Titius alienauerit, licet hic communi diuidundo iudicio locus non sit, quia à communione discessum est, utili tamen locum futurum, quod datur de praestationibus, quo-
1 tiens communis esse desiit. Siue autem locando fundum communem siue colendo, de fundo communi quid socius consecutus sit, communi diuidundo iudicio tenebi-

tur. et si quidem communi nomine id fecit, neque lucrum neque damnum sentire eum
oportet. si uerò non communi nomine, sed ut lucretur solus, magis esse oportet ut et
damnum ad ipsum respiciat. Hoc autem ideo praestat communi diuidundo iudicio,
quia uidetur partem suam non potuisse expedite locare. Ceterum non aliàs com 2
muni diuidundo iudicio locus erit, ut et Papinianus scribit, nisi id demum gessit, sine
quo partem suam rectè administrare non potuit. alioquin si potuit, habet negotiorum
gestorum actionem: eaque tenetur. Si quid post acceptum communi diuidundo 3
iudicium fuerit impensum, Nerua rectè existimat etiam hoc uenire. sed et partum ue-
nire Sabinus et Atilicinus responderunt. sed et accessionem et decessionem hoc iudi-
cium accipere idem existimauerunt. Si quis in communem locum mortuum in- 4
tulerit, an religiosum fecerit uidendum est. sanè ius quidem inferendi in sepulchrum
unicuique insolidum competit. locum autem purum alter non potest facere religio-
sum. Trebatius autem et Labeo quamquam putant non esse locum religiosum factum,
tamen putant in factum agendum. Si damni infecti insolidum † praedibus caue 5 † praedibus
ris, Labeo ait communi diuidundo iudicium tibi non esse: cum necesse tibi non fuerit
insolidum cauere: sed sufficere pro parte tua. quae sententia uera est. Si fundus 6
communis nobis sit, sed pignori datus à me, uenit quidem in communi diuidundo, sed
ius pignoris creditori manebit etiam si adiudicatus fuerit. nam et si pars socio tradi-
ta fuisset, integrum maneret. Arbitrum autem communi diuidundo hoc minoris par-
tem aestimare debere, quòd ex pacto uendere eam rem creditor potest, Iulianus ait.

Idem Iulianus scribit, si is cum quo seruum communem habebam, partem suam 7
mihi pignori dederit, et communi diuidundo agere coeperit, pigneraticia exceptio-
ne eum summoueri debere. sed si exceptione usus non fuero, officium iudicis erit, ut
cum debitori totum hominem adiudicauerit, partis aestimatione eum condemnet.
manere enim integrum ius pignoris. quòd si adiudicauerit iudex mihi, tanti dumtaxat
me condemnet, quanto pluris pignus sit quàm pecunia credita. et debitorem à me iu-
beat liberari. Officio iudicis etiam talis adiudicatio fieri potest, ut alteri fundum 8
alteri usumfructum adiudicet. Cetera eadem sunt, quae in familiae ercisćundae iudi-
cio tractauimus. Vrseius ait, cum in communi aedificii uicinus nuntiauit ne quid 9
operis fieret, si unus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset, posse eam poenam à socio
pro parte seruare. Iulianus autem rectè notat, ita demum hoc uerum esse, si interfuit
aedium hoc fieri.

VII. IDEM Libro uicensimo ad Edictum COMMVNI diuidundo iu-
dicium locum habet et in uectigali agro. Vectigalis ager an regionibus diuidi possit,
uidendum. magis autem debet iudex abstinere huiusmodi diuisione. alioquin praesta
tio uectigalis confundetur. Neratius scribit, arbitrum, si regionibus fundum non 1
uectigalem diuisum duobus adiudicauerit, posse quasi in duobus fundis seruitutem im-
ponere. Qui in rem Publicianam habent, etiam communi diuidundo iudicium 2
possunt exercere. Ex quibusdam autem causis uindicatio cessat. si tamen iusta causa
est possidendi, utile communi diuidundo competit. utputa si ex causa indebiti soluti
res possideatur. Inter praedones autem hoc iudicium locum non habet. nec si preca-
rio possideant, locum habebit. nec si clam. quia iniusta est possessio ista. precaria ue
rò iusta quidem, sed quae non pergat ad iudicii uigorem. Iulianus scribit, si alter 3
possessor prouocet, alter dicat eum ui possidere, non debere hoc iudicium dari, nec
post annum quidem: quia placuit etiam post annum in eum qui ui deiecit, interdictum
reddi. et si precario, inquit, dicat eum possidere, adhuc cessabit hoc iudicium: quia
et de precario interdictum datur. Sed et si clam dicatur possidere qui prouocat, di-
cendum esse ait, cessare hoc iudicium: nam de clandestina possessione competere in-
terdictum inquit. Si duo sint qui rem pignori acceperunt, aequissimum esse utile 4
communi diuidundo iudicium dari. Sed et si de usufructu sit inter duos controuersia,
dari debet. Item si duo à praetore missi sint in possessionem legatorum: est enim iusta.

causa posidendi custodiae gratia. Ergo et si duo uentres, idem erit dicendum. quod
habet rationem. Planè si iam damni infecti missus iussus sit possidere, non erit huic uti
5 li iudicio locus, cum uindicationem habere possit. Cum de usufructu communi
diuidundo iudicium agitur, iudex officium suum ita diriget, ut uel regionibus eis uti
frui permittat, uel locet usumfructum uni ex illis, uel tertiae personae, ut hi pensiones si-
ne ulla controuersia percipiant: uel, si res mobiles sint, etiam sic poterit, ut inter eos
conueniat, caueántque per tempora se usuros et fruituros: hoc est ut apud singulos mu
6 tua uice certo tempore sit ususfructus. Neque colonis neque eis qui depositum
7 susceperunt, hoc iudicium competit, quamuis naturaliter possideant. Inter eos
qui pignori acceperunt, talis diuisio fieri debet, ut non uero pretio aestimetur pars, sed
in tantum dumtaxat, quantum pro ea parte debetur. et adsignetur quidem pignus uni
ex creditoribus, licentia tamen non denegetur debitori debitum offerre, et pignus
suum luere. Idémque dicitur et si possessor pignoris litis aestimationem pigneraticiam
8 in rem agenti offerat. Si debitor communis praedii partem pignori dedit, et à do
mino alterius partis prouocatus creditor eius, aut ab alio creditore alterius debitoris,
licendo superauit, et debitor eius cui res fuit adiudicata, uelit partem suam praedii re-
ciperare soluto eo quod ipse debuit, eleganter dicitur non esse audiendum, nisi et eam
partem paratus sit reciperare quam creditor per adiudicationem emit. Nam et si par-
tem uendideris rei, et prius quàm traderes emptori, communi diuidundo iudicio pro-
uocatus fueris, aliáque pars tibi adiudicata sit, consequenter dicitur ex empto agi non
posse: nisi totam rem suscipere fuerit paratus: quia haec pars beneficio alterius uendi
tori accesit. quinimmo etiam ex uendito posse conueniri emptorem, ut recipiat to-
tum. solum illud spectandum erit, num fortè fraus aliqua uenditoris interuenit. Sed
et si distracta parte cesserit uictus licitatione uenditor, aequè pretium ut restituat, ex
empto tenebitur. Haec eadem et in mandato, ceterísque huius generis iudiciis ser-
uantur.

VIII. PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum ET SI NON
omnes qui rem communem habent, sed certi ex his diuidere desiderant, hoc iudicium
1 inter eos accipi potest. Si incertum sit an lex Falcidia locum habeat, inter legata-
rium et heredem communi diuidundo agi potest, aut incertae partis uindicatio datur.
Similiter fit et si peculium legatum sit: quia in quantum res peculiares deminuit id
2 quod domino debetur incertum est. Venit in communi diuidundo iudicium
etiam si quis rem communem deteriorem fecerit: fortè seruum uulnerando, aut ani-
3 mum eius corrumpendo, aut arbores ex fundo excidendo. Si communis serui
gratia noxae nomine plus praestiterit, aestimabitur seruus, et eius partem conseque-
4 tur. Item si unus insolidum de peculio conuentus et damnatus sit, est cum socio
communi diuidundo actio, ut partem peculii consequatur.

VIIII. AFRICANVS Libro septimo Quaestionum SED postquam
socius serui communis nomine de peculio insolidum damnatus esset, si apud socium
res peculiares intercidant, nihilo minus utile erit iudicium communi diuidundo ad re
ciperandam partem pecuniae. alioquin iniquum fore, si tota ea res ad damnum eius
qui iudicium acceperit, pertineat. cùm utriusque domini periculum in rebus peculia-
ribus esse debeat. Nam et eum qui mandatu domini defensionem serui suscepit, omne
quod bona fide praestiterit, seruaturum: quamuis peculium postea interciderit. Haec
ita, si neutrius culpa interuenerit. Etenim dominum cum quo de peculio agitur, si para
tus sit rebus peculiaribus petitori cedere, ex causa audiendum putauit. scilicet si sine
dolo malo et frustratione id faciat.

X. PAVLVS Libro uicensimo tertio ad Edictum ITEM quamuis le-
gis Aquiliae actio in heredem non competat, tamen hoc iudicio heres socii praestet, si
quid defunctus in re communi admisit. quo nomine legis Aquiliae actio nascitur.
1 Si usus tantùm noster sit, qui neque uenire neque locari potest, quemadmodum di-

uisio potest fieri in communi diuidundo iudicio, uideamus. sed praetor interueniet, et rem emendauit: ut si iudex alteri usum adiudicauerit, non uideatur alter qui mercedem accepit, non uti: quasi plus faciat qui uidetur frui. quia hoc propter necessitatem fit. In communi diuidundo iudicio iusto pretio rem aestimare debebit iudex. et de euictione quoque cauendum erit.

XI. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale IN SVMMA admonendi sumus, quòd si post interitum rei communis is cui aliquid ex communione praestari oporet, eo nomine agere uelit, communi diuidundo iudicium utile datur. uelut si actor impensas aliquas in rem communem fecit: siue socius eius solus aliquid ex ea re lucratus est, uelut operas serui mercedésue, hoc iudicio eorum omnium ratio habetur.

XII. VLPIANVS Libro septuagensimo primo ad Edictum SI AEdes communes sint, aut paries communis, et eum reficere uel demolire uel in eum immittere quid opus sit, communi diuidundo iudicio erit agendum, aut interdicto uti possidetis experimur.

XIII. IDEM Libro septuagensimo quinto ad Edictum IN IVDICIVM communi diuidundo omnes res ueniunt: nisi si quid fuerit ex communi consensu excep tum nominatim ne ueniat.

XIIII. PAVLVS Libro tertio ad Plautium IN HOC iudicium hoc uenit quod communi nomine actum est, aut agi debuit ab eo qui scit se socium habere.

Impendia autem quae dum proprium meum fundum existimo feci, quae scilicet si uindicaretur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam si communi diuidundo iudicio mecum agetur, aequitate ipsius iudicii retinere possim considerandum est. quod quidem magis puto: quia bonae fidei iudicium est communi diuidundo. sed hoc ita, si mecum agatur. Ceterum si alienauero partem meam, non erit unde retinere possim. sed is qui à me emerit, an retinere possit, uidendum est. nam et si uindicaretur ab eo pars, impendiorum nomine quae ego fecissem, ita ut ego, poterat retentionem facere. et uerius est, ut et in hac specie expensae retineantur. Quae cum ita sint, rectissimè dicitur, etiam impendiorum nomine utile iudicium dari debere mihi in socium etiam manente rei communione. diuersum est enim cum quasi in rem meam inpendo, quae sit aliena aut communis: hoc enim casu ubi quasi in rem meam impendo, tantùm retentionem habeo: quia neminem mihi obligare uolui. at cum puto rem Titii esse quae sit Maeuii, aut esse mihi communem cum alio quàm est, id ago ut alium mihi obligem. et sicut negotiorum gestorum actio datur aduersus eum cuius negotia curaui, cum putarem alterius ea esse, ita et in proposito. igitur etsi abalienauero praedium, quia in ea causa fuit, ut mihi actio dari deberet, danda mihi erit, ut Iulianus quoque scribit, negotiorum gestorum actio. Si conueniat ne omnino diuisio fiat, huiusmodi pactum nullas uires habere manifestissimum est. Sin autem intra certum tempus, quod etiam ipsius rei qualitati prodest, ualet. Si inter socios conuenisset, ne intra certum tempus societas diuideretur, quin uendere liceat ei qui tali conuentione tenetur, non est dubium. quare emptor quoque communi diuidundo agendo, eadem exceptione summouebitur qua auctor eius summoueretur. Si paciscatur socius ne partem suam petat, effectu tollitur societas.

XV. IDEM Libro quinto ad Plautium SI SOCIVS serui communis nomine conuentus et condemnatus sit, aget communi diuidundo et antequam praestet. nam et si noxali iudicio cum uno actum sit, statim aget cum socio ut ei pars traderetur: cautionibus interpositis, ut si non dederit, reddet.

XVI. IDEM Libro sexto ad Plautium CVM socii diuidunt societatem, de eo quod sub condicione deberetur, cautiones interuenire solent.

XVII. MODESTINVS Libro nono Regularum QVI coheredes habet, si fundum pignori datum à testatore suo, comparauerit à creditore, non debet à co

1 heredibus iudicio communi diuidndo conueniri.

XVIII. IAVOLENVS Libro ſecundo Epiſtularum VT FVNDVS hereditarius fundo non hereditario ſeruiat, arbiter diſponere non poteſt: quia ultra id quod in indicium deductum eſt, excedere poteſtas iudicis non poteſt.

XVIIII. PAVLVS Libro ſexto ad Sabinum ARBOR quae in confinio nata eſt, item lapis qui per utrumque fundum extenditur, quamdiu coheret fundo, è regione cuiuſque finium utriuſque ſunt: nec in communi diuidundo iudicium ueniunt. ſed cum aut lapis exemptus, aut arbor eruta uel ſuccisa eſt, communis prò indiuiſo fiet: et ueniet in communi diuidundo iudicium. nam quod erat finitis partibus, rurſus confunditur. Quare duabus maſſis duorum dominorum conflatis, tota maſſa communis eſt, etiam ſi aliquid ex prima ſpecie ſeparatum maneat. ita arbor et
1 lapis ſeparatus à fundo, confundit ius dominii. De ueſtibulo communi binarum aedium arbiter communi diuidundo inuito utrolibet dari non debet: quia qui de ueſtibulo liceri cogatur, neceſſe habeat interdum totarum aedium pretium face-
2 re, ſi aliàs aditum non habet. Si per eundem locum uia nobis debeatur, et in eam impenſa facta ſit, durius ait Pomponius, communi diuidundo uel pro ſocio agi poſſe: quae enim communio iuris ſeparatim intellegi poteſt? ſed negotiorum geſtorum
3 agendum. Iudex communi diuidundo, item familiae erciſcundae, de ſeruo qui in fuga eſt, iubere debet liceri eos inter quos iudex eſt. et tunc eum adiudicare penes quem licitatio remanſit. nec erit periculum ne ex ſenatuſconſulto poena legis Fauiae
4 coNmittatur. Aquarum iter in iudicium communi diuidundo non uenire Labeo ait. nam aut ipſius fundi eſt, et ideo in iudicium non uenit: aut ſeparatum à fundo, diuiſum tamen aut menſura aut temporibus. Sed poſſunt iura interdum et ſeparata à fundo eſſe, et nec menſura nec temporibus diuiſa. ueluti cum is cuius fuerunt, plures heredes reliquit. quod cum accidit, conſentaneum eſt et ea in arbitrio familiae erciſcundae uenire. nec uidere inquit Pomponius, quare minus in communi diuidundo, quàm familiae erciſcundae iudicium ueniat. Igitur in huiuſmodi ſpeciebus etiam in communi diuidundo iudicio uenit, ut praefata iura aut menſura aut temporibus diuidantur.

XX. POMPONIVS Libro tertiodecimo ad Sabinum SI IS cum quo fundum communem habes, ad delictum non reſpondit, et ob id motu iudicis uilla diruta eſt, aut arbuſta ſucciſa ſunt, praeſtabitur tibi detrimentum iudicio communi diuidundo. quidquid enim culpa ſocii amiſſum eſt, eo iudicio continetur.

XXI. VLPIANVS Libro trigenſimo ad Sabinum IVDICEM in praediis diuidundis, quod omnibus utiliſsimum eſt, uel quod malint litigatores, ſequi conuenit.

XXII. POMPONIVS Libro trigenſimo tertio ad Sabinum SI MEO et uicini nomine parietem aedificem, uel repetiturus ab eo pro parte impenſam, uel donationis gratia, communis fiet paries.

XXIII. VLPIANVS Libro trigenſimo ſecundo ad Edictum SI CONuenerit inter te et ſocium tuum, ut alternis annis fructum perciperetis, et non patiatur te ſocius tui anni fructum percipere, uidendum utrum ex conducto ſit actio, an uerò communi diuidundo. Eadem quaeſtio eſt, et ſi ſocius qui conuenerat ut alternis annis frueretur, pecus immiſit, et effecit ut futuri anni fructus quos ſocium percipere oportuit, corrumperentur. et puto magis communi diuidundo iudicium quàm ex conducto locum habere: quae enim locatio eſt, cum merces non interceſſerit? aut certè actionem incerti ciuilem reddendam.

XXIIII. IVLIANVS Libro octauo Digeſtorum COMMVNIS ſeruus ſi ex re alterius dominorum adquiſierit, nihilo minus commune id erit. ſed is ex cuius re adquiſitum fuerit, communi diuidundo iudicio eam ſummam percipere poteſt: quia fidei bonae conuenit, ut unuſquiſque praecipuum habeat quod ex re eius ſer-

uus adquisierit. Cum agere tecum communi diuidundo uellem, partem tuam Titio tradidisti mutandi iudicii causa. teneris mihi praetoria actione, quòd fecisses ne tecum communi diuidundo ageretur.

XXV. IDEM Libro duodecimo Digestorum SI STICHVS communis meus et tuus seruus habuerit Pamphilum uicarium aureorum decem, et mecum actum de peculio fuerit, condemnatúsque decem praestitero, quamuis postea Pamphilus decesserit, nihilo minus actione communi diuidundo, uel pro socio quinque milia) praestare debebis: quia te hoc aere alieno liberaui. longè magis consequar, si Stichus post mortem Pamphili alium uicarium adquisierat.

XXVI. ALFENVS VARVS Libro secundo Digestorum COMMVNIS seruus cum apud alterum esset, crus fregit in opere. quaerebatur, alter dominus quid cum eo penes quem fuisset, ageret. respondi, si quidem culpa illius magis quàm casu res communis damni cepisset, per arbitrum communi diuidundo posse reciperare.

XXVII. PAVLVS Libro tertio Epitomarum Alfeni digestorum DE communi seruo unus ex sociis quaestionem habere nisi communis negotii causa iure non potest.

XXVIII. PAPINIANVS Libro septimo Quaestionum SABINVS, in re communi neminem dominorum iure facere quicquam inuito altero posse. unde manifestum est prohibendi ius esse: in re enim pari potiorem causam esse prohibentis constat. Sed etsi in communi prohiberi socius à socio ne quid faciat potest, ut tamen factum opus tollat cogi non potest, si cum prohibere poterat, hoc praetermisit. et ideo per communi diuidundo actionem damnum sarciri poterit. sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem. quòd si quid absente socio ad laesionem eius fecit, tunc etiam tollere cogitur.

XXVIIII. PAVLVS Libro secundo Quaestionum SI QVIS cum existimauerit fundum communem sibi cum Maeuio esse, quem cum Titio communem habebat, impendisset, rectè dicitur etiam communi diuidundo iudicium ei sufficere: hoc enim est, si sciam rem communem esse, ignorem autem cuius socii. neque enim negotia socii gero, sed propriam rem tueor. et magis ex re in quam impenditur, quàm ex persona socii actio nascitur. Denique ea actione pupillum teneri dicimus, ut impendia restituat officio iudicis. Diuersa causa est eius qui putat se in rem propriam impendere, cum sit communis: huic enim nec communi diuidundo iudicium competit, nec utile dandum est. ille enim qui scit rem esse communem, uel aliena negotia eo animo gerit ut aliquem sibi obliget, et in persona labitur. Pomponius scripsit, posci iudicem posse à quolibet sociorum. sed etiam si unus ex sociis mutus erit, rectè cum eo communi diuidundo agi.

XXX. SCAEVOLA Libro primo Responsorum. COMMVNI diuidundo iudicio rectè agi, siue neuter possideat, siue alter sociorum fundum non possideat.

XXXI. PAVLVS Libro quintodecimo Responsorum VINA mancipia quae ex hereditate paterna iussu praetoris pupillis ministerii causa reseruata essent diuisa non uideri: sed omnium communia permansisse.

VLPIANVS Libro uicensimo quarto ad Edictum

HAEC actio perquam necessaria est, et uis eius in usu cottidiano est. et ma
ximè propter uindicationes inducta est.
II. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum EXHI
bere est facere in publico potestatem, ut ei qui agat, experiundi sit co-
pia.
III. VLPIANVS Libro uicensimo quarto ad Edictum IN HAC actio
1 ne actor omnia nosse debet et dicere argumenta rei de qua agitur. Qui ad exhi-
bendum agit, non utique dominum se dicit, nec debet ostendere: cum multae sint cau
2 sae ad exhibendum agendi. Praeterea in hac actione notandum est, quòd reus
contumax per in litem iusiurandum petitoris damnari possit ei, iudice quantitatem ta-
3 xante. Est autem personalis haec actio: et ei competit qui in rem acturus est qua
licumque in rem actione: etiam pigneraticia Seruiana, siue hypothecaria, quae credi-
toribus competunt. Sed et usumfructum petituro competere ad exhibendum Pompo
4 nius ait. Sed et si quis interdicturus, rem exhiberi desideret, audietur. Item si opta
re uelim seruum uel quam aliam rem cuius optio mihi relicta est, ad exhibendum me
5 agere posse constat, ut exhibitis possim uindicare. Si quis noxali iudicio experi
ri uelit, ad exhibendum ei actio est necessaria. quid enim si dominus quidem paratus
sit defendere, actor uerò destinare non possit nisi ex praesentibus, quia aut seruum non
recognoscit, aut nomen non tenet? nónne aequum est ei familiam exhibere, ut noxium
seruum adgnoscat? quod ex causa debet fieri, ad designandum eum cuius nomine no-
6 xali quis agit, recensitione seruorum facta. Si quis extra heredem tabulas testa-
menti uel codicillos uel quid aliud ad testamentum pertinens exhiberi uelit, dicendum
est, per hanc actionem agendum non esse: cum sufficiunt sibi interdicta in hanc rem
7 competentia: et ita Pomponius. Sciendum est autem non solùm eis quos dixi-
mus, competere ad exhibendum actionem, uerùm ei quoque cuius interest exhiberi.
iudex igitur summatim debebit cognoscere an eius intersit, non an eius res sit, et sic iu
8 bere uel exhiberi: uel non, quia nihil interest. Plus dicit Iulianus, etsi uindicatio-
nem non habeam, interim posse me agere ad exhibendum, quia mea interest exhiberi:
utputa si mihi seruus legatus sit quem Titius optasset: agam enim ad exhibendum, quia
mea interest exhiberi ut Titius optet, et sic uindicem: quamuis exhibitum ego optare
9 non possim. Si mecum fuerit actum ad exhibendum, ego ob hoc quòd conuen-
tus sum ad exhibendum actione, agere ad exhibendum non possum: quamuis uidea-
tur interesse mea ob hoc quòd teneor ad restituendum. sed hoc non sufficit. alioquin
et qui dolo fecit quo minus possideret, poterit ad exhibendum agere, cum neque uin-
dicaturus neque interdicturus sit: et fur uel raptor poterit. quod nequaquam uerum
est. Eleganter igitur definit Neratius, iudicem ad exhibendum hactenus cognoscere,
an iustam et probabilem causam habeat actionis, propter quam exhiberi sibi desideret.
10 Pomponius scribit, eiusdem hominis nomine rectè plures ad exhibendum agere
posse: fortè si homo primi sit, secundi in eo ususfructus sit, tertius possessionem suam
contendat, quartus pigneratum sibi eum adfirmet. omnibus igitur ad exhibendum
11 actio competit: quia omnium interest exhiberi hominem. Ibidem subiungit, iu-
dicem per arbitrium sibi ex hac actione commissum etiam exceptiones aestimare,
quas possessor obicit: et si qua tam euidens sit, ut facilè repellat agentem, debere posses
sorem absolui. si obscurior, uel quae habeat altiorem quaestionem, differendam in di-
rectum iudicium, re exhiberi iussa. de quibusdam * tamen * exceptionibus omnimodo
ipsum debere disceptare, qui ad exhibendum actioni iudicat. ueluti pacti conuenti, do-

li mali, iurisiurandi, rei quae iudicata est. Interdum aequitas exhibitionis efficit, 10
ut quamuis ad exhibendum agi non posfit,in factum tamen actio detur,ut Iulianus tractat. Seruus, inquit, uxoris meae rationes meas conscripsit: hae rationes à te possidentur: desidero eas exhiberi. ait Iulianus si quidem mea charta scriptae sint, locum esse huic actioni: quia et uindicare eas possum. nam cum charta mea sit, et quod scriptum est,meum est. sed si charta mea non fuit, quia uindicare non possum, nec ad exhibendum experiri. in factum igitur mihi actionem conpetere. Sciendum est, aduersus 11
possessorem hac actione agendum: non solum eum qui ciuiliter,sed et eum qui naturaliter incumbat possessioni. Denique creditorem qui pignori rem accepit,ad exhibendum teneri placet.

IIII. POMPONIVS Libro sexto ad sabinum NAM ET cum eo apud quem deposita,uel cui commodata uel locata res sit,agi potest.

V. VLPIANVS Libro uicensimo quarto ad Edictum CELSVS scribit, si quis merces quas exuehendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad exhibendum agi potest. item si mortuo conductore heres existat, cum herede agendum. sed si nemo heres sit, cum horreario agendum. nam si à nullo,inquit, possidentur, uerum est aut horrearium possidere, aut certè ille est qui possit exhibere. Idem ait, quomodo autem possidet qui uehendas conduxit? an quia pignus tenet?quae species ostendit etiam eos qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri. Iulianus 1
autem ita scribit, ad exhibendum actione teneri eum qui rerum uel legatorum seruandorum causa in possessione sit. sed et eum qui usufructus nomine rem teneat: quamuis nec hic utique possideat. Inde Iulianus quaerit,quatenus hos oporteat exhibere. et ait priorem quidem sic,ut actor possessionem habeat: is autem cum quo agetur,rei seruandae causa sit in possessione. cum uerò qui usumfructum habeat,sic ut actor rem possideat: is cum quo agetur,utatur fruatur. Idem Iulianus scribit, emptorem qui ru 2
ta caesa non restituit,ad exhibendum teneri in quantum in litem iurauero. sed ibi adicit,si emptor possideat, aut dolo fecit quo minus possideat. Item Celsus scribit, 3
stercus quod in aream meam congessisti,per ad exhibendum actionem posse te consequi ut tollas. sic tamen ut totum tollas. ceterum aliàs non posse. Sed et si ratis 4
delata sit ui fluminis in agrum alterius, posse eum conueniri ad exhibendum Neratius scribit. Vnde quaerit Neratius, utrum de futuro dumtaxat damno, an et de praeterito domino agri cauendum sit.et ait etiam de praeterito caueri oportere. Sed et si de ruina aliquid in tuam aream uel in tuas aedes deciderit, teneberis ad exhibendum, licet non possideas. Item si quis facultatem restituendi non habeat, licet possideat, tamen 5
ad exhibendum non tenebitur. utputa si in fuga seruus sit. ad hoc planè solum tenebitur, ut caueat se exhibiturum si in potestatem eius peruenerit. sed et si non sit in fuga, permiseris autem ei ubi uelit morari, idem erit dicendum: aut peregrè à te missus sit, uel in praediis tuis agat, ad hoc solum teneberis,ut caueas.

VI. PAVLVS Libro quartodecimo ad sabinum GEMMA inclusa auro alieno,uel sigillum candelabro,uindicari non potest. sed ut excludatur,ad exhibendum agi potest. Aliter atque in tigno iuncto aedibus: de quo nec ad exhibendum agi potest, quia lex duodecim tabularum solui uetaret: sed actione de tigno iuncto ex eadem lege in duplum agitur.

VII. VLPIANVS Libro uicensimo quarto ad Edictum TIGNI appellatione omnem materiam in lege duodecim tabularum accipimus, ut quibusdam rectè uidetur. Sed si rotam meam uehiculo aptaueris, teneberis ad exhibendum.et ita Pomponius scribit: quamuis tunc ciuiliter non possideas. Idem et si armario uel naui tabulam meam, uel ansam scypho iunxeris, uel emblemata phialae: uel purpuram uestimento intexeris, aut bracchium statuae coadunaueris. Item municipes ad ex- 1
hibendum conueniri possunt: quia facultas est restituendi. nam et possidere et usucapere eos posse constat.idem et in collegiis,ceterisque corporibus dicendum erit.

2 Si quis non possideat litis contestatae tempore, sed postea ante sententiam possidere
3 coeperit, oportere dici putamus, debere condemnari, nisi restituat. Si quis cum iudicii accepti tempore possideret, postea sine dolo malo possidere desierit, absolui eum oportet. quamuis sit, inquit Pomponius, quod ei imputetur, cur non statim restituit:
4 sed passus est secum litem contestari. Idem scribit, si quis litis contestatae tempore possederit, deinde desierit possidere, mox coeperit siue ex eadem causa siue ex alia,
5 condemnari eum oportere, nisi restituat. Ibidem non male Pomponius iungit, eius qui ad exhibendum egit, utroque tempore interfuisse oportere rem ei restitui: hoc est et quo lis contestatur, et quo fit condemnatio. et ita Labeoni placet.

VIII. IVLIANVS Libro nono Digestorum SI AD exhibendum actum est cum eo qui neque possidebat, neque dolo malo fecerat quo minus possideret, deinde eo defuncto heres eius possidet rem, exhibere eam cogendus erit. Nam si fundum uel hominem petiero, et heres ex eadem causa possidere coeperit, restituere cogitur.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimoquarto ad Edictum IVLIANVS scribit, si quis hominem quem possidebat, occiderit, siue ad alium transtulerit possessionem, siue ita rem corruperit ne haberi possit, ad exhibendum tenebitur: quia dolo fecit quo minus possideret. Proinde et si uinum uel oleum uel quid aliud effuderit, uel
1 confregerit, ad exhibendum tenebitur. Glans ex arbore tua in fundum meum incidit: eam ego immisso pecore depasco: qua actione possum teneri? Pomponius scribit, competere actionem ad exhibendum, si dolo pecus immissi ut glandem comederet. Nam et si glans extaret, nec patieris me tollere, ad exhibendum teneberis. quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur. Et placet nobis Pomponii sententia, siue glans extet, siue consumpta sit. sed si extet, etiam interdicto de glande legenda, ut mihi tertio quoque die legendae glandis facultas esset,
2 uti potero, si damni infecti cauero. Si quis rem fecit ad alium peruenire, uidetur dolo fecisse quo minus possideat: si modò hoc dolosè fecerit. Sed si quis rem deteriorem exhibuerit, aequè ad exhibendum eum teneri Sabinus ait. sed hoc ibi utique uerum est, si dolo malo in aliud corpus res sit translata: ueluti si ex scypho massa facta sit. quamquam enim massam exhibeat, ad exhibendum tenebitur: nam mutata forma pro-
3 pè interemit substantiam rei. Marcellus scribit, si tibi decem nomismata sint sub condicione legata, et mihi decem usufructus purè, deinde heres pendente condicione non exacta cautione decem fructuario soluerit, ad exhibendum eum actione teneri, quasi dolo fecerit quo minus possideret. dolus autem in eo est, quòd cautionem exigere supersedit à fructuario: effectúmque ut legatum tuum euanesceret, cum iam nummos uindicare non possis. Ita demum autem locum habebit ad exhibendum actio, si condicio extiterit legati. Potuisti tamen tibi prospicere stipulatione legatorum. et si prospexisti, non erit tibi necessaria ad exhibendum actio. Si tamen ignarus legati tui à fructuario satis non exegit, dicit Marcellus cessare ad exhibendum: scilicet quia nullus dolus est. succurrendum tamen legatario in factum aduersus fructuarium actione ait.
4 Quantum autem ad hanc actionem attinet, exhibere est in eadem causa praestare in qua fuit cum iudicium acciperetur. ut quis copiam rei habens possit exsequi actione quam destinauit, in nullo casu quam intendit, laesa: quamuis non de restituendo,
5 sed de exhibendo agatur. Proinde si post litem contestatam usucaptum exhibeat, non uidetur exhibuisse: cum petitor intentionem suam perdiderit. et ideo absolui eum non oportere, nisi paratus sit repetita die intentionem suscipere: ita ut fructus se-
6 cundum legem aestimentur. Quia tamen causa petitori in hac actione restituitur, Sabinus putauit partum quoque restituendum: siue praegnas fuerit mulier, siue po
7 stea conceperit. quam sententiam et Pomponius probat. Praeterea utilitates, si quae amissae sunt ob hoc quòd non exhibetur, uel tardius quid exhibetur, aestimandae à iudice sunt. et ideo Neratius ait utilitatem actoris uenire in aestimationem, non quan

ti res sit. quae utilitas, inquit, interdum minoris erit quàm res erit.

X. PAVLVS Libro uicensimo sexto ad Edictum SI OPTIONE intra certum tempus data, iudicium in id tempus extractum est quo frustra exhibetur, utilitas petitoris conseruetur. quòd si per heredem non stetit quo minus exhiberet tempore iudicii accipiendi, absoluendus est heres.

XI. VLPIANVS Libro uicensimo quarto ad Edictum SEDET si hereditas amissa sit ob hoc quòd seruus non exhibeatur, aequissimum est aestimari officio iudicis damnum hereditatis. Quo autem loco exhiberi rem oporteat, uel cuius sumptibus, uideamus. et Labeo ait, ibi exhibendum ubi fuerit cum lis contestaretur, periculo et inpendiis actoris perferendam, perducendámue eò loci ubi actum sit. Pascere planè seruum, uestire, curare, possessorem oportere ait. ego autem arbitror interdum etiam haec actorem agnoscere oportere: si fortè ipse seruus ex operis uel artificio suo solebat se exhibere, nunc uerò cogitur uacare. Proinde et si apud officium fuerit depositus exhibendus, ciuaria debebit adgnoscere qui exhiberi desiderauit, si non solebat possessor seruum pascere. nàm si solebat, sicuti pascit, ita et ciuaria potest non recusare. Interdum tamen eo loci † exhiberi debet suis sumptibus. si fortè proponas data opera eum in locum abditum res contulisse, ut actori incommodior esset exhibitio. nam in hunc casum suis sumptibus et periculo debebit exhibere in eum locum ubi agatur: ne ei calliditas sua prosit. Si de pluribus rebus quis conueniatur, et litis contestatae tempore omnes possedit, licet postea quasdam desierit quamuis sine dolo malo possidere, damnandum, nisi exhibeat eas quas potest. †*eo loci non*

XII. PAVLVS Libro uicensimo sexto ad Edictum DE EO exhibendo quem quis in libertatem uindicare uelit, huic actioni locus esse potest. Et filiusfamilias ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendae habet. Saepius ad exhibendum agenti, si ex eadem causa agat, obstaturam exceptionem Iulianus ait. nouam autem causam interuenire, si is qui uindicandi gratia egisset, post acceptum iudicium eam ab aliquo accepit. et ideo exceptionem ei non officere. Item si ei qui furti acturus, ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. Denique si quis optandi gratia ad exhibendum egisset, et post litem contestatam alterius testamento optio data sit, ad exhibendum agere potest. Si quis ex uuis meis mustum fecerit, uel ex oliuis oleum, uel ex lana uestimenta, cum sciret haec aliena esse, utriusque nomine ad exhibendum actione tenebitur: quia quod ex re nostra fit, nostrum esse uerius est. Si post iudicium acceptum homo mortuus sit, quamuis sine dolo malo et culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum non effectum quo minus tunc cum iudicium acciperetur, homo exhiberetur. tanto magis si apparebit eo casu mortuum esse, qui non incidisset si tum exhibitus fuisset. Si iusta ex causa statim exhiberi res non possit, iussu iudicis cauere debebit, se illo die exhibiturum. Heres non quasi heres, sed suo nomine hac actione uti potest. Item heres possessoris suo nomine tenetur. Igitur non procedit quaerere, an heredi et in heredem danda sit. Planè ex dolo defuncti danda est in heredem haec actio, si locupletior hereditas eo nomine facta sit, ueluti quòd pretium rei consecutus sit.

XIII. GAIVS Libro ad Edictum praetoris urbani titulo de liberali causa SI LIBER homo detineri ab aliquo dicatur, interdictum aduersus eum qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis habere. nam ad exhibendum actio in eam rem inutilis uidetur: quia haec actio ei creditur competere, cuius peculiariter interest.

XIIII. POMPONIVS Libro quartodecimo ad Sabinum SI VIR nummos ab uxore sibi donatos sciens suos factos non esse, pro re empta dederit, dolo malo fecit quo minus possideat: et ideo ad exhibendum actione tenetur.

XV. IDEM Libro octauodecimo ad Sabinum THENSAVRVS meus in tuo fundo est, nec eum pateris me effodere: cum eum loco non moueris, furti quidem aut ad exhibendum eo nomine agere rectè non posse me Labeo ait: quia neque

possideres eum, neque dolo feceris quo minus possideres. utpote cum fieri possit, ut nescias eum thensaurum in tuo fundo esse. Non esse autem iniquum, iuranti mihi non calumniae causa id postulare, uel interdictum uel iudicium ita dari, ut si per me non stetit quo minus damni infecti tibi operis nomine caueatur, ne uim facias mihi quo minus eum thensaurum effodiam, tollam, exportem. Quòd si etiam furtiuus iste thensaurus est, etiam furti agi potest.

XVI. PAVLVS Libro decimo ad Sabinum CVM SERVVS tenet aliquid, dominus ad exhibendum suo nomine tenetur. si autem seruus citra scientiam domini dolo fecit quo minus habeat, uel furti actio, uel de dolo malo noxalis serui nomine danda est. ad exhibendum autem utilis nulla constituenda est.

XVII. VLPIANVS Libro nono de Omnibus tribunalibus SI QVIS hominem debilitatum exhibeat uel eluscatum, ad exhibendum quidem absolui debet: exhibuit enim, et nihil impedit directam actionem talis exhibitio. poterit tamen agere actor ex lege Aquilia de hoc damno.

XVIII. IDEM Libro sexto Opinionum SOLVTIONE chirographo inani facto, et pignoribus liberatis, nihilo minus creditor, ut instrumenta ad eum contractum pertinentia ab alio quàm debitore exhibeantur, agere potest.

XVIIII. PAVLVS Libro quarto Epitomarum Alfeni AD EXHIBENDVM possunt agere omnes quorum interest. Sed quidam consuluit, an possit efficere haec actio, ut rationes aduersarii sibi exhiberentur, quas exhiberi magni eius interesset. respondit, non oportere ius ciuile calumniari: neque uerba captari. sed qua mente quid diceretur, animaduertere conuenire. nam illa ratione etiam studiosum alicuius doctrinae posse dicere, sua interesse, illos aut illos libros sibi exhiberi: quia si essent exhibiti, cum eos legisset, doctior et melior futurus esset.

XX. VLPIANVS Libro secundo Regularum QVAESTIONIS habendae causa ad exhibendum agitur ex delictis seruorum ad uindicandos conscios suos.

LIBER VNDECIMVS

DE INTERROGATIONIBVS IN IVRE FACIENDIS ET INTER ROGATORIIS ACTIONIBVS

CALLISTRATVS Libro secundo Edicti monitorii

TOTIENS HERES IN IVRE INTERROGANDVS EST qua ex parte heres sit, quotiens aduersus eum actio instituitur, et dubitat actor qua ex parte is cum quo agere uelit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personam sit actio, et ita si certum petetur. ne dum ignoret actor qua ex parte aduersarius defuncto heres exstiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat. Interrogatoriis autem actionibus hodie non utimur: quia nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere. ideóque minus frequentantur, et in desuetudinem abierunt: sed tantummodo ad probationes litigatoribus sufficiunt ea quae ab aduersa parte expressa fuerint apud iudices uel in hereditatibus, uel in aliis rebus quae in causis uertuntur.

II. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum EDICTVM de interrogationibus ideo praetor proposuit, quia sciebat difficile esse ei qui heredem bonorúmue possessorem conuenit, probare aliquem esse heredem bonorúmue possessorem.

III. PAVLVS Libro septimodecimo ad Edictum QVIA plerumque difficilis probatio aditae hereditatis est.

IIII. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum VOLVIT praetor adstringere eum qui conuenitur, ex sua in iudicio responsione, ut uel confitendo uel mentiendo sese oneret. simul etiam portionis pro qua quisque heres extitit, ex interrogatione certioretur. Quod ait praetor, QVI IN IVRE INTERROGATVS RESPONDERIT, sic accipiendum est, apud magistratus populi Romani, uel praesides prouinciarum, uel alios iudices. ius enim eum solum locum esse, ubi iuris dicendi, uel iudicandi gratia consistat: uel si domi, uel itinere hoc agat.

V. GAIVS Libro tertio ad Edictum prouinciale QVI INTERROGATUR, an heres uel quota ex parte sit, uel an in potestate habeat eum cuius nomine noxali iudicio agitur, ad deliberandum tempus impetrare debet. quia si perperam confessus fuerit, incommodo adficitur:

VI. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum ET QVIA hoc defunctorum interest, ut habeant successores: interest et uiuentium, ne praecipitentur, quamdiu iustè deliberant. Interdum interrogatus quis an heres sit, non cogitur respondere: utputa si controuersiam hereditatis ab alio patiatur. et ita Diuus Hadrianus constituit: ne aut negando se heredem, praeiudicet sibi: aut dicendo heredem, illigetur etiam ablata sibi hereditate.

VII. IDEM Libro octauodecimo ad Edictum SI QVIS in iure interrogatus, an quadrupes quae pauperiem fecit eius sit, responderit, tenetur.

VIII. PAVLVS Libro uicensimo secundo ad Edictum SI QVIS interrogatus de seruo qui damnum dedit, respondit suum esse seruum, tenebitur lege Aquilia quasi dominus. et si cum eo actum sit qui respondit, dominus ea actione liberatur.

VIIII.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum SI SINE
1 interrogatione quis responderit se heredem, pro interrogato habetur. Interro-
gatum non solùm à praetore accipere debemus, sed et ab aduersario. Sed si seruus in-
2 terrogetur, nulla erit interrogatio: non magis quàm si seruus interroget. Alius
pro alio non debet respondere cogi, an heres sit: de se enim debet quis in iudicio in-
3 terrogari: hoc est cum ipse conuenitur. Celsus libro quinto digestorum scribit,
si defensor in iudicio interrogatus, an is quem defendit, heres, uel quota ex parte sit, fal-
sò responderit, ipse quidem defensor aduersario tenebitur: ipsi autem quem defendit,
nullum facit praeiudicium. ueram itaque esse Celsi sententiam dubium non est. An
ergo non uideatur defendere si non responderit, uidendum. quod utique et consequens
4 erit dicere: quia non plenè defendit. Qui interrogatus heredem se responderit,
nec adiecerit ex qua parte, ex asse respondisse dicendum est. nisi fortè ita interrogatur,
an ex dimidia parte heres sit, et responderit heres sum: hic enim magis eum puto ad
5 interrogatum respondisse. Illud quaeritur, an quis cogatur respondere utrum ex
testamento heres sit: et utrum suo nomine ei quaesita sit hereditas, an per eos quos
suo iuri subiectos habet, uel per eum cui heres extitit. Summatim igitur praetor co-
gnoscere debebit, cùm quaeratur, an quis respondere debeat quo iure heres sit: ut si
ualde interesse compererit, plenius responderi iubeat. quae optinere debent non so-
6 lùm in heredibus, sed etiam in honorariis successoribus. Denique Iulianus scri-
bit, eum quoque cui est hereditas restituta, debere in iure interrogatum respondere, an
ei hereditas sit restituta. Si de peculio agatur, non oportere responderi à patre, uel do-
mino, an in potestate habeat filium, uel seruum: quia hoc solum quaeritur, an peculium
apud eum cum quo agitur est.

X. PAVLVS Libro quadragensimo octauo ad Edictum NON ALIE
num est, eum à quo damni infecti stipulari uelimus, interrogare in iure, an aedes eius
uel locus sit, ex quo damnum timeatur: et pro qua parte: ut si neget suum praedium es
se, nec caueat damni infecti, aut cedere, aut resistendum putauerit, quasi dolo uersatus
tradere compellatur.

XI. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum DE AETA
1 te quoque *interdum* interrogatus respondere debebit. Si quis cum heres non es
set, interrogatus responderit ex parte heredem esse, sic conuenietur atque si ex ea parte
heres esset: fides enim ei contra se habebitur. Qui ex quadrante heres, uel omnino
cum heres non esset, responderit se heredem ex asse, in assem instituta actione conuenie
2 tur. Si cum esset quis ex semisse heres, dixerit se ex quadrante, mendacii hanc poe
nam feret, quòd insolidum conuenitur: non enim debuit mentiri, dum se minoris por
tionis heredem adseuerat. Interdum tamen iusta ratione potest opinari esse heredem
ex minore parte. quid enim si nescit sibi partem adcreuisse, uel ex incerta parte fuit in
3 stitutus? cur ei responsum noceat? Qui tacuit quoque apud praetorem, in ea cau
sa est, ut instituta actione insolidum conueniatur, quasi negauit se heredem esse. nam
qui omnino non respondit, contumax est. contumaciae autem poenam hanc ferre de-
bet, ut insolidum conueniatur, quemadmodum si negasset: quia praetorem contemne
4 re uidetur. Quod autem ait praetor, OMNINO NON RESPONDISSE, po
steriores sic exceperunt, ut omnino non respondisse uideatur qui ad interrogatum non
5 respondit, id est ΠΡΟΣ ΕΠΟΣ. Si interrogatus quis an ex asse heres esset, respon-
derit ex parte: si ex dimidia esset, nihil ei nocere responsum. quae sententia humana
6 est. Nihil interest, neget quis, an taceat interrogatus an obscurè respondeat, ut
7 incertum dimittat interrogatorem. Ex causa succurri ei qui interrogatus respon-
dit, non dubitamus. nam et si quis interrogatus an patri heres esset, responderit, mox
†prolato †probato testamento inuentus sit exheredatus, aequissimum est succurri ei. et ita Celsus
scribit. hic quidem et alia ratione, quòd ea quae postea emergunt, auxilio indigent:
quid enim si occultae tabulae et remotae postea prolatae sunt? cur noceat ei qui id re-

ſponderit quod in praeſentiarum uidebatur? Idem dico et ſi qui heredem ſe reſpon-
derit, mox falſum uel inofficioſum uel irritum teſtamentum fuerit pronuntiatum: non
enim improbè reſpondit, ſed ſcriptura ductus. Qui interrogatus reſponderit, ſic 8
tenetur quaſi ex contractu obligatus pro quo pulſabitur, dum ab aduerſario interroga-
tur. ſed et ſi à praetore fuerit interrogatus, nihil facit praetoris auctoritas: ſed ipſius
reſponſum ſiue mendacium. Qui iuſto errore ductus negauerit ſe heredem, ue- 9
nia dignus eſt. ſed et ſi quis ſine dolo malo, culpa tamen reſponderit, dicendum erit
abſolui eum debere: niſi culpa dolo proxima ſit. Celſus ſcribit, licere reſponſi pae 10
nitere, ſi nulla captio ex eius paenitentia ſit actoris. quod uériſsimum mihi uidetur. ma
ximè ſi quis poſtea plenius inſtructus quid faciat, inſtrumentis uel epiſtulis amicorum
iuris ſui edoctus.

XII. PAVLVS Libro ſeptimodecimo ad Edictum. SI FILIVS qui
abſtinuit ſe paterna hereditate, in iure interrogatus reſponderit ſe heredem eſſe, tene-
bitur: nam ita reſpondendo, pro herede geſsiſſe uidetur. ſin autem filius qui ſe abſti-
nuit, interrogatus tacuerit, ſuccurrendum eſt ei: quia hunc qui abſtinuit, praetor non ha
bet heredis loco. Exceptionibus quae inſtitutis in iudicio contra reos actionibus 1
opponuntur, etiam is uti poteſt qui ex ſua reſponſione conuenitur. ueluti pacti conuen
ti, rei iudicatae, et ceteris,

XIII. IDEM Libro ſecundo ad Plautium CONFESSionibus falſis re-
ſpondentes ita obligantur, ſi eius nomine de quo quis interrogatus ſit, cum aliquo ſit
actio: quia quae cum alio actio eſſet, ſi dominus eſſet in noſmet confeſsione noſtra
conferemus. Et ſi eum qui in poteſtate patris eſſet, reſpondiſſem filium meum eſſe
ita me obligari, ſi aetas eius pateretur, ut filius meus eſſe poſsit: quia falſae confeſsio-
nes naturalibus conuenire deberent. propter quae fiat, ut patrisfamilias nomine reſpon
dendo non obliger. Eum qui patremfamilias ſuum eſſe reſponderit ſeruum, non 1
teneri noxali actione. ac ne ſi bona fide liber homo mihi ſeruiat, mecum noxali iudi-
cio agi poteſt: et ſi actum fuerit, manebit integra actio cum ipſo qui admiſit.

XIIII. IAVOLENVS Libro nono ex Caſsio SI IS cuius nomine no-
xae iudicium acceptum eſt, manente iudicio liber iudicatus eſt, reus abſolui debet: nec
quicquam interrogatio in iure facta proderit. quia eius perſonae cuius nomine quis
cum alio actionem habet, obligationem transferre non poteſt in eum qui in iure ſuum
eſſe confitetur: uelut alienum ſeruum ſuum eſſe confitendo. liberi autem hominis no
mine, quia cum alio actio non eſt, ne per interrogationem quidem aut confeſsionem
transferri poterit. quo caſu eueniet, ut non rectè hominis liberi nomine actum ſit cum
eo qui confeſſus eſt. In totum autem confeſsiones ita ratae ſunt, ſi id quod in con 1
feſsionem uenit et ius et naturam recipere poteſt.

XV. POMPONIVS Libro octauodecimo ad Sabinum SI ANTE adi
tam hereditatem ſeruum hereditarium meum eſſe reſpondeam, teneor: quia domini
loco habetur hereditas. Mortuo ſeruo quem in iure interrogatus ſuum eſſe con- 1
feſſus ſit, non tenetur is qui reſpondit, quemadmodum ſi proprius eius fuiſſet, poſt
mortem eius non teneretur.

XVI. VLPIANVS Libro trigenſimo ſeptimo ad Edictum SI SER
uus ab hoſtibus captus ſit, de quo quis in iure interrogatus reſponderit in ſua poteſtate
eſſe, quamuis iura poſtliminiorum poſſint efficere dubitare nos, adtamen non puto lo-
cum eſſe noxali actione: quia non eſt in noſtra poteſtate. Quamquam autem pla 1
cet etiam eum teneri qui alienum ſeruum ſuum faſſus eſſet, adtamen rectiſsimè placuit
eum demum teneri qui ſuum potuit habere. ceterum ſi dominium quaerere non po-
tuit, non teneri.

XVII. IDEM Libro trigenſimo octauo ad Edictum SI SERVVS non
ſit unius ſed plurium, et omnes mentiti ſunt eum in ſua poteſtate non eſſe, uel quidam
ex illis, aut dolo fecerunt quo minus ſit in poteſtate, unuſquiſque illorum tenebitur in

solidum. quemadmodum tenerentur si haberent in potestate. Is uerò qui nihil dolo fecerit quo minus in potestate haberet, uel non negauit, non tenebitur.

XVIII. IVLIANVS Libro quarto ad Vrseium Ferocem QVI EX parte dimidia heres erit, cum absentem coheredem suum defendere uellet, ut satisdationis onus euitare posit, respondit se solum heredem esse, et condemnatus est. quaerebat actor, cum ipse soluendo non esset, an rescisso superiore iudicio, in eum qui re uera heres erat, actio dari deberet. Proculus respondit, rescisso iudicio posse agi. idque est uerum.

XVIIII. PAPINIANVS Libro octauo Quaestionum SI FILIVS, cum pro patre suo ageret, taceat interrogatus, omnia perinde obseruanda erunt, ac si non esset interrogatus.

XX. PAVLVS Libro secundo Quaestionum QVI SERVVM alienum responderit suum esse, si noxali iudicio conuentus sit, dominum liberat. aliter atque si quis confessus sit se occidisse seruum quem alius occidit: uel si quis responderit se heredem. nam his casibus non liberatur qui fecit, uel qui heres est. Nec haec inter se contraria sunt. nam superiore casu ex persona serui duo tenentur, sicut in seruo communi dicimus, ubi altero conuento alter quoque liberatur. at is qui confitetur se occidisse uel uulnerasse, suo nomine tenetur. nec debet impunitum esse delictum eius qui fecit, propter eum qui respondit: nisi quasi defensor eius qui admisit, uel heredis, litem subiit hoc genere. tunc enim in factum exceptione data summouendus est actor: quia ille negotiorum gestorum uel mandati actione recepturus est quod praestitit. Idem est in eo qui mandatu heredis heredem se esse respondit, uel cum eum aliàs defendere uellet. In iure interrogatus an fundum possideat, quaero an respondere cogendus sit et quota ex parte fundum possideat. respondi, Iauolenus scribit, possessorem fundi cogi debere respondere, quota ex parte fundum possideat: ut si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem quae non defenderetur, in possessionem actor mittatur. Idem et si damni infecti caueamus. nam et hic respondere debet, quota ex parte eius sit praedium: ut ad eam partem stipulationem accommodemus. Poena autem non repromittentis haec est, ut in possessionem eamus. et ideo eò pertinet scire an possideat.

XXI. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum VBICVMQUE iudicem aequitas mouerit, aequè oportere fieri interrogationem, dubium non est.

XXII. SCAEVOLA Libro quarto Digestorum PROCVRATORE Caesaris ob debitum fiscale interrogante, unus ex filiis qui nec bonorum possessionem acceperat, nec heres erat, respondit se heredem esse. an quasi interrogatoria creditoribus ceteris teneatur? respondit, ab his qui in iure non interrogassent, ex responso suo conueniri non posse.

DE QVIBVS REBVS AD EVNDEM IVDICEM EATVR TIT. II.

POMPONIVS Libro tertiodecimo ad Sabinum

SI INTER plures familiae erciscundae agetur, et inter eosdem communi diuidundo, aut finium regundorum, eundem iudicem sumendum. praeterea quo facilius coire coheredes uel socii † possunt, in eundem locum omnium praesentiam fieri oportet.

† possunt
e

II. PAPINIANVS Libro secundo Quaestionum CVM ex pluribus tutoribus unus, quòd ceteri non sint idonei, conuenitur, postulante eo omnes ad eundem iudicem mittuntur. et hoc rescriptis principum continetur.

DE SERVO CORRVPTO TIT. III.

VLPIANVS Libro uicensimo tertio ad Edictum

AIT praetor, QVI SERVVM SERVAM ALIENVM ALIENAM
RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR DO
LO MALO, QVO EVM EAM DETERIOREM FACERET,
IN EVM QVANTI EA RES ERIT IN DVPLVM IVDICIVM
DABO. Qui bona fide seruum emit, hoc edicto non tenebitur: quia nec
ipse poterit serui corrupti agere. quia nihil eius interest seruum non corrumpi. et sanè
si quis hoc admiserit, eueniet ut duobus actio serui corrupti competat, quod est absur-
dum. Sed nec eum cui bona fide homo liber seruit, hanc actionem posse exercere opi-
namur. Quod autem praetor ait, RECEPISSE, ita accipimus, si susceperit ser- 1
ſtum alienum ad se. et est propriè recipere, refugium abscondendi causa seruo prae-
uare, uel in suo agro uel in alieno loco aedificioue. Persuadere autem est plus 2
quàm compelli, atque cogi sibi parere. sed persuadere ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΕΣΤΙΝ: nam et
bonum consilium quis dando potest suadere, et malum. et ideo praetor adiecit, DO
LO MALO, QVO EVM DETERIOREM FACERET. neque enim delin-
quit nisi qui tale aliquid seruo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. qui igitur ser-
uum sollicitat ad aliquid uel faciendum uel cogitandum improbè, hic uidetur hoc edi
cto notari. Sed utrum ita demum tenetur, si bonae frugi seruum perpulit ad de- 3
linquendum, an uerò et si malum ortatus est, uel malo monstrauit quemadmodum fa-
ceret? et est uerius, etiam si malo monstrauit in quem modum delinqueret, teneri eum.
immo et si erat seruus omnimodo fugiturus, uel furtum facturus, hic uerò laudator
huius propositi extitit, tenetur: non enim oportet laudando augeri malitiam. Siue er-
go bonum seruum fecerit malum, siue malum fecerit deteriorem, corrupisse uidebi-
tur. Is quoque deteriorem facit, qui seruo persuadet ut iniuriam faceret uel fur- 4
tum, uel fugeret, uel alienum seruum ut sollicitaret, uel ut peculium intricaret, aut ama-
tor existeret uel erro, uel malis artibus esset deditus, uel in spectaculis nimius, uel sedi-
tiosus, uel si actori suasit uerbis siue pretio, ut rationes dominicas intercideret, adulte-
raret, uel etiam ut rationem sibi commissam turbaret:

II. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum VEL LVXORIOSUM
uel contumacem fecit: quíue ut stuprum pateretur persuadet.

III. VLPIANVS Libro uicensimo tertio ad Edictum DOLO malo
adiecto calliditatem notat praetor eius qui persuadet. ceterum si quis sine dolo deterio
rem fecerit non notatur. et si lusus gratia fecit non tenetur. Vnde quaeritur, si quis ser-
uo alieno suaserit in tectum ascendere, uel in puteum discendere, et ille parens ascende
rit uel discenderit, et ceciderit, crúsque uel quid aliud fregerit, uel perierit, an teneatur.
et si quidem sine dolo malo fecerit, non tenetur. si dolo malo, tenebitur.

IIII. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum SED COMmodius
est utili lege Aquilia eum teneri.

V. VLPIANVS Libro uicensimo tertio ad Edictum DOLI uerbum
etiam ad eum qui recepit, referendum est: ut non alius teneatur, nisi qui dolo malo † fe- † recepit
cerit. ceterum si quis ut domino custodiret, recepit uel humanitate uel misericordia
ductus uel adprobata atque iusta ratione, non tenebitur. Si quis dolo malo per- 1
suaserit quid seruo quem liberum putabat, mihi uidetur teneri eum oportere: maius
enim delinquit qui liberum putans corrumpit. et ideo si seruus fuerit, tenebitur.
Haec actio etiam aduersus fatentem in duplum est: quamuis Aquilia infitiantem dum 2
taxat coërceat. Si seruus seruúue fecisse dicetur, iudicium cum noxae deditione 3
redditur. Haec actio refertur ad tempus serui corrupti, uel recepti: non ad prae 4

sens. et ideo et si decesserit, uel alienatus sit, uel manumissus, nihilo minus locum habebit actio. nec extinguitur manumissione semel nata actio:

VI. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum PRAETERITAE enim utilitatis aestimatio in hoc iudicium uersatur.

VII. VLPIANVS Libro uicensimo tertio ad Edictum NAM ET mali serui forsitan consequuntur libertatem: et posterior causa interdum tribuit manumissionis iustam rationem.

VIII. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum SED ET heres eius cuius seruus corruptus est, habet hanc actionem non solùm si manserit in hereditate seruus, sed et si exierit: fortè legatus.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo tertio ad Edictum SI QVIS seruum communem meum et suum corruperit, apud Iulianum libro nono digestorum quaeritur, an hac actione teneri possit. et ait teneri eum socio. praeterea poterit et communi diuidundo et pro socio, si socii sint, teneri, ut Iulianus ait. Sed cur deteriorem facit Iulianus condicionem socii, si cum socio agat, quàm si cum extraneo agit? nam qui cum extraneo egit, siue recepit siue corruperit, agere potest. qui cum socio, sine alternatione, id est si corrupit. nisi fortè non putanit Iulianus hoc cadere in socium. nemo
1 enim suum recipit. Sed si celandi animo recepit, potest defendi, teneri eum. Si in seruo ego habeam usumfructum, tu proprietatem, si quidem à me sit deterior factus, poteris mecum experiri. si tu id feceris, ego agere utili actione possum. ad omnes enim corruptelas haec actio pertinet: et interesse fructuarii uidetur, bonae frugi seruum esse in quo usumfructum habet. Et si fortè alius eum receperit, uel corruperit, uti-
2 lis actio fructuario competit. Datur autem actio, quanti ea res erit eius dupli. Sed quaestionis est, aestimatio utrum eius dumtaxat fieri debeat quod seruus in corpore uel in animo damni senserit, hoc est quanto uilior seruus factus sit: an uerò et ceterorum. et Neratius ait, tanti condemnandum corruptorem, quanti seruus ob id quod subreptus sit, minoris sit.

X. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum IN HOC iudicium etiam rerum aestimatio uenit, quas secum seruus abstulit: quia omne damnum duplatur. neque intererit, ad eum perlatae fuerint res; an ad alium: siue etiam consumptae sunt. etenim iustius est eum teneri qui princeps fuerit delicti, quàm eum quaeri ad quem res perlatae sunt.

XI. VLPIANVS Libro uicensimo *tertio* ad Edictum NERATIVS ait, postea furta facta in aestimationem non uenire: quam sententiam ueram puto. nam et uerba edicti, QVANTI EA RES ERIT, omne detrimentum recipiunt.
1 Seruo persuasi, ut chirografa debitorum corrumpat: uidelicet. tenebor. sed si consuetudine peccandi postea et rationes ceteráque similia instrumenta subtraxerit, uel interle-
2 uerit, deleuerit, dicendum erit, corruptorem horum nomine non teneri. Quamuis autem rerum subtractarum nomine serui corrupti competat actio, tamen et furti agere possumus: ope enim consilio sollicitatoris uidentur res abesse. nec sufficiet alterutra actione egisse: quia altera alteram non minuit. Idem et in eo qui seruum recepit, et celauit, et deteriorem fecit, Iulianus scribit. sunt enim diuersa maleficia furis, et eius qui deteriorem seruum facit. Hoc amplius et condictionis nomine tenebitur. quamuis enim condictione hominem, poenam autem furti actione consecutus sit, tamen et quod interest, debebit consequi actione serui corrupti.

XII. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum QVIA manet reus obligatus etiam rebus redditis.

XIII. VLPIANVS Libro uicensimo tertio ad Edictum HAEC actio perpetua est, non temporaria. et heredi ceterísque successoribus competit. in heredem
1 non dabitur, quia poenalis est. Sed et si quis seruum hereditarium corruperit, hac actione tenebitur. sed et petitione hereditatis quasi praedo tenebitur.

XIIII. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum VT TANTVM ue
niat in hereditatis petitionem, quantum in hanc actionem. De filio filiáue fami- 1
lias corruptis huic edicto locus non est: quia serui corrupti constituta actio est, qui in
patrimonio nostro esset. et pauperiorem se factum esse dominus probare potest, di-
gnitate et fama domus integra manente. sed utilis competit, officio iudicis aestiman-
da. quoniam interest nostra animum liberorum nostrorum non corrumpi. Si 2
seruus communis meus et tuus proprium meum seruum corruperit, Sabinus, non pos-
se agi cum socio: perinde atque si proprius meus seruus corrupisset conseruum. Item
si seruus communis extraneum corruperit, uidendum est utrum cum duobus agi de-
beat, an et cum singulis, exemplo ceterarum noxarum. et magis est ut unusquisque in
solidum teneatur: altero autem soluente alterum liberari. Si is in quo usumfru- 3
ctum habeo, seruum meum corruperit, erit mihi actio cum domino proprietatis. Pi-
gnoris dati nomine debitor habet hanc actionem. In hac actione non extra rem 4
duplum est: id enim quod damni datum est duplatur. His consequenter et illud 5
probatur, ut si seruo meo persuaseris ut Titio furtum faciat, non solùm in id teneris
quo deterior seruus effectus est, sed et in id quod Titio praestaturus sim. Item non 6
solùm si mihi damnum dederit consilio tuo, sed etiam si extraneo, eo quoque nomine
mihi teneris, quòd ego lege Aquilia obnoxius sim. aut si ex conducto teneor alicui,
quòd ei seruum locaui, et propter te deterior factus sit, teneberis et hoc nomine. et si
qua talia sint. Aestimatio autem habetur in hac actione, quanti seruus uilior fa- 7
ctus sit. quod officio iudicis expedietur. Interdum tamen et inutilis fit, ut non expe-
diat talem seruum habere. utrum ergo et pretium cogitur dare sollicitator, et seruum
dominus lucrifaciat? an uerò cogi debet dominus restituere seruum, et pretium ser-
ui accipere? et uerius est, electionem domino dari: siue seruum detinere cupit, et dam
num quanti deterior seruus factus est, in duplum accipere: uel seruo restituto, si copiam
huius rei habeat, pretium consequi. quòd si non habeat, pretium quidem simili modo
accipere debet. cedere autem sollicitatori periculo eius de dominio serui actionibus.
Quod tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locum habet, cum homine uiuo
agitur. quòd autem si manumisso eo agatur, non facilè apud iudicem audietur, dicen-
do ideo se manumisisse, quoniam habere noluerat domi: ut et pretium habeat et li-
bertum.

XV. GAIVS Libro sexto ad Edictum prouinciale CORRVMPITVR animus serui et si persuadeatur ei ut dominum contemneret.

XVI. ALFENVS Varus Libro secundo Digestorum DOMINVS seruum dispensatorem manumisit, postea rationes ab eo accepit: et cum eis non constaret, comperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse. quaerebatur, possétne agere serui corrupti cum ea muliere, cum is seruus iam liber esset. respondi, posse. sed etiam furti de pecuniis quas seruus ad eam detulisset.

XVII. MARCIANVS Libro quarto Regularum SERVI corrupti nomine et constante matrimonio marito in mulierem datur actio: sed fauore nuptiarum in simplum.

DE FVGITIVIS TIT. IIII.

VLPIANVS Libro primo ad Edictum

IS QVI fugitiuum celauit, fur est. Senatus censuit, ne fugitiui admittantur in saltus: neque protegantur à uilicis uel procuratoribus possessorum: et multam statuit. his autem qui intra uiginti dies fugitiuos uel dominis reddidissent, uel apud magistratus exhibuissent, ueniam in ante actum dedit. Sed et deinceps eodem senatusconsulto impunitas datur ei qui intra

praestituta tempora quàm repperit fugitiuos in agro suo, domino uel magistratibus tra
1 diderit. Hoc autem senatusconsultum aditum etiam dedit militi uel pagano ad
inuestigandum fugitiuum in praedia senatorum uel paganorum. cui rei etiam lex Fa-
uia prospexerat, et senatusconsultum Modesto consule factum, ut fugitiuos inquirere
uolentibus litterae ad magistratus dentur. multa etiam centum solidorum in magistra
2 tus statuta, si litteris acceptis inquirentes non adiuBent. Sed et in eum qui quaeri
apud se prohibuit, eadem poena statuta. est etiam generalis epistula Diuorum Marci
et Commodi, qua declaratur et praesides et magistratus et milites stationarios domi-
num adiuBare debere inquirendis fugitiuis: et ut inuentos redderent: et ut hi apud
3 quos delitescant, puniantur, si crimine contingantur. Vnusquisque eorum qui fu-
gitiuum adprachendit, in publicum deducere debet. et meritò monentur magistratus
4 eos diligenter custodire, ne euadant. Fugitiuum accipe et si quis erro sit. Fugiti-
ui autem appellatione ex fugitiua natum non contineri Labeo libro primo ad edictum
5 scribit. In publicum deduci intelleguntur qui magistratibus municipalibus tradi
6 ti sunt, uel publicis ministeriis. Diligens custodia etiam uincire permittit. Tamdiu
autem custodiuntur quamdiu ad praefectum uigilum uel ad praesidem deducantur.
corúmque nomina, et notae, et cuius se quis esse dicat, ad magistratus deferantur: ut fa-
7 cilius adgnosci et percipi fugitiui possint. Notae autem uerbo etiam cicatrices
continentur. Idem iuris est, si haec in scriptis publicè, uel in aedes proponas.

II. CALLISTRATVS Libro sexto Cognitionum FVGITIVI simplices dominis reddendi sunt. sed si pro libero se gesserint, grauius coërceri solent.

III. VLPIANVS Libro septimo de Officio proconsulis DIVVS Pius rescripsit, eum qui fugitiuum uult requirere in praediis alienis, posse adire praesidem litteras ei daturum: et si ita res exegerit apparitorem quoque ut ei permittatur ingredi et inquirere. et poenam eundem praesidem in eum constituere qui inquiri non permisserit. Sed et Diuus Marcus oratione quam in senatu recitauit, facultatem dedit ingrediendi tam Caesaris quàm senatorum et paganorum praedia uolentibus fugitiuos inquirere: scrutaríque cubilia atque uestigia occultantium.

IIII. PAVLVS Libro primo Sententiarum LIMENARCHAE et stationarii fugitiuos deprachensos rectè in custodiam retinent. Magistratus municipales ad officium praesidis prouinciae uel proconsulis conpraehensos fugitiuos rectè transmittunt.

V. TRYPHONINVS Libro primo Disputationum SI IN harenam fugitiuus seruus se dederit, ne isto quidem periculo discriminis uitae tantùm sibi irrogato, potestatem domini euitare poterit. nam Diuus Pius rescripsit, omnimodo eos dominis suis reddere: siue ante pugnam ad Vestias, siue post pugnam. quoniam interdum aut pecunia interuersa, aut commisso aliquo maiore maleficio, ad fugiendam inquisitionem uel iustitiam animaduersionis, in harenam se dare mallent. reddi ergo eos oportet.

DE ALEATORIBVS TIT. V.

VLPIANVS Libro uicensimo tertio ad Edictum

PRAETOR ait, SI QVIS EVM APVD QVEM ALEA LVSVM ESSE DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNVMVE EI DEDERIT, SIVE QVID EO TEMPORE DOLO EIVS SVBTRACTVM EST, IVDICIVM NON DABO. IN EVM QVI ALEAE LVDENDAE CAVSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE
1 RES ERIT, ANIMADVERTAM. Si rapinas fecerint inter se collusores, ui bo

norum raptorum non denegabitur actio: susceptorem enim dumtaxat prohibuit uindicari, non et collusores: quamuis et hi indigni uideantur. Item notandum, quòd 2
susceptorem uerberatum quidem, et damnum passum, ubicumque et quandocumque non uindicat. uerùm furtum factum domi, et eo tempore quo alea ludebatur, licet lusor non fuerit qui quid eorum fecerit, inpunè fit. Domum autem pro habitatione et domicilio nos accipere debere certum est. Quod autem praetor negat se fur- 3
ti actionem daturum, uideamus utrum ad poenalem actionem solam pertineat, an et si ad exhibendum uelit agere, uel uindicare, uel condicere. et est relatum apud Pomponium, solummodo poenalem actionem denegatam. quod non puto uerum: praetor enim simpliciter ait, SI QVID SVBTRACTVM ERIT, IVDICIVM NON DABO. IN EVM, inquit, QVI ALEAE LVDENDAE CAVSA VIM 4
INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. haec clausula pertinet ad animaduersionem eius qui conpulit ludere. ut aut multa multetur, aut in lautumias uel in uincula publica ducatur.

II. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum SOLENT enim quidam et cogere ad lusum uel ab initio, uel uicti, dum retinent. Senatusconsultum uetuit in pecuniam ludere: praeterquam si quis certet hasta uel pilo iaciendo, uel currendo, saliendo, luctando, pugnando: quòd uirtutis causa fiat.

III. MARCIANVS Libro quinto Regularum IN QVIBVS rebus ex lege Titia et Publicia et Cornelia etiam sponsionem facere licet. sed ex aliis ubi pro uirtute certamen non fit, non licet.

IIII. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum QVOD in combibio uescendi causa ponitur, in eam rem familia ludere permittitur. Si seruus uel filius 1
familias uictus fuerit, patri uel domino competit repetitio. Item si seruus acceperit pecuniam, dabitur in dominum de peculio actio, non noxalis: quia ex negotio gesto agitur. sed non amplius cogendus est praestare, quàm id quod ex ea re in peculio sit.
Aduersus parentes et patronos repetitio eius quod in alea lusum est, utilis ex hoc 2
edicto danda est.

SI MENSOR FALSVM MODVM DIXERIT TIT. VI.

VLPIANVS Libro uicensimo quarto ad Edictum

ADVERSVS mensorem agrorum praetor in factum actionem proposuit, à quo falli nos non oportet. nam interest nostra ne fallamur in modi renuntiatione: si fortè uel de finibus contentio sit, uel emptor scire uelit uel uenditor, cuiusmodi ager ueneat. Ideo autem hanc actionem proposuit, quia non crediderunt ueteres inter talem personam locationem et conductionem esse: sed magis operam beneficii loco praeberi: et id quod datur, ei ad remunerandum dari: et inde honorarium appellari. si autem ex locato conducto fuerit actum, dicendum erit nec tenere intentionem. Haec actio dolum malum dum- 1
taxat exigit. uisum est enim satis abundéque coërceri mensorem, si dolus malus *solus* conueniatur eius hominis qui ciuiliter obligatus non est. proinde si imperitè uersatus est, sibi imputare debet qui eum adhibuit. sed et si neglegenter, aequè mensor securus erit. lata culpa planè dolo comparabitur. Sed etsi mercedem accepit, non omnem culpam eum praestare propter uerba edicti. utique enim scit praetor et mercede eos interuenire. Is autem tenetur hac actione qui renuntiauit. sed renuntiasse et eum 2
accipere debemus, qui per alium renuntiauit:

II. PAVLVS Libro uicensimo quinto ad Edictum VEL PER litteras. Sed si ego tibi, cum esses mensor, mandauerim ut mensuram agri ageres, et tu id Titio delegaueris, et ille dolo malo quid in ea re fecerit, tu teneberis: quia dolo malo uersatus es, qui tali homini credidisti.

III. VLPIANVS Libro uicensimo quarto ad Edictum SI DVOBVS mandauero, et ambo dolosè fecerint, aduersus singulos insolidum agi poterit. sed al-
1 tero conuento, si satisfecerit, in alterum actionem denegari oportebit. CVmpetit autem haec actio ei cuius interfuit falsum modum renuntiatum non esse: hoc est uel emptori uel uenditori cui renuntiatio offuit. Pomponius tamen scribit, si emptor plus dederit uenditori propter renuntiationem, quia condicere potest quod plus dedit, agi cum mensore non posse: nihil enim emptoris interesse, cum possit condicere, nisi sol-
2 uendo uenditor non fuit: tunc enim mensor tenebitur. Sed si uenditor maiorem modum tradiderit fraudatus à mensore, consequenter dicit Pomponius, non esse actionem aduersus mensorem: quia est ex uendito actio aduersus emptorem. nisi et
3 hic emptor soluendo non sit. Idem Pomponius scribit, si propter iudicium adhibitus mensor fraudauerit me in renuntiatione, teneri eum, si ob hoc de iudicio minus tuli. planè si à iudice adhibitus, contra me renuntiauerit dolo malo, dubitat an teneri mi
4 hi debeat. quod magis admittit. Hanc actionem heredi, similibúsque personis dandam Pomponius scribit. sed in heredem, similésque personas denegandam ait.
5 Serui autem nomine magis noxale, quàm de peculio competere ait: quamuis ciuilis actio de peculio competat.

IIII. PAVLVS Libro uicensimo quinto ad Edictum HAEC actio perpetua est: quia initium rei non à circumscriptione, sed à suscepto negotio originem accepit.

V. VLPIANVS Libro uicensimo quarto ad Edictum SI MENSOR non falsum modum renuntiauerit, sed traxerit renuntiationem, et ob hoc euenerit ut uenditor liberetur, qui adsignaturum se modum intra certum diem promisit, haec actio locum non habet. sed nec dari utilem debere Pomponius ait. erit ergo ad actio-
1 nem de dolo decurrendum. Si cum falsus modus renuntiatus esset, emptor cum uenditore ex empto egisset, agere poterit etiam cum mensore. sed si nihil eius interest, condemnari mensorem non oportet. quòd si non de toto modo qui deerat, cum uenditore egerit, sed de minore, consequenter scribit Pomponius de residuo cum mensò-
2 re agi posse. Hoc iudicium latius praetor porrexit. nam et si cuius alterius rei mensuram falsam renuntiauisse dicetur, haec actio competit. proinde si in aedificii mensura fefellit, uel in frumenti, uel in uini:

VI. PAVLVS Libro uicensimo quarto ad Edictum SIVE de itineris latitudine, siue de seruitute inmittendi proiciendique quaeratur: siue aream, uel tignum, uel lapidem metiendo mentitus fuerit,

VII. VLPIANVS Libro uicensimo quarto ad Edictum VEL CVIVS alterius rei, tenebitur. et si mensor machinarius fefellerit, haec actio dabitur. necnon illud quoque Pomponius dicit, etiam in eum qui mensor non fuit, fefellit tamen in modo, competere hanc actionem. hoc exemplo etiam aduersus architectum actio dari debet qui fefellit. nam et Diuus Seuerus aduersus architectum, et redemptorem actiones dandas decreuit. ego etiam aduersus tabularium puto actiones dandas, qui in computatione fefellit.

DE RELIGIOSIS ET SVMPTIBVS FVNERVM ET VT FVNVS DVCERE LICEAT TIT. VII.

VLPIANVS Libro decimo ad Edictum

Qvi propter funus aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cum herede.

II. IDEM Libro uicensimo quinto ad Edictum LOCVM in quo seruus sepultus est, religiosum esse Aristo ait. Qui mortuum 1 in locum alienum intulit, uel inferre curauit, tenebitur in factum actione. In locum alterius accipere debemus, siue in agro sine in aedificio. sed hic sermo domino dat actionem, non bonae fidei possessori. nam cum dicat, IN LOCVM ALTERIVS, apparet de domino eum sentire, id est eo cuius locus est. sed et fructuarius inferendo tenebitur domino proprietatis. An et socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest. est tamen uerius, familiae erciscundae, uel communi diuidundo conueniri eum posse. Praetor ait, SIVE HOMO MORTVVS, OSSAVE 2 HOMINIS MORTVI IN LOCVM PVRVM ALTERIVS, AVT IN ID SEPVLCHRVM, IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR: QVI HOC FECIT, IN FACTVM ACTIONE TENETVR, ET POENA PECVNIARIA SVBICIETVR. De ea autem illatione praetor sensit, quae sepulturae causa fit. Purus autem locus dicitur, qui neque sacer neque sanctus est, neque religiosus: sed ab omnibus huiusmodi nominibus uacare uidetur. Sepulchrum est, ubi corpus ossáue hominis condita sunt. Celsus autem ait, non totus qui sepulturae destinatus est, locus religiosus fit: sed quatenus corpus humatum est. Monumentum est, quod memoriae seruandae gratia existat. Si usumfructum quis habeat re 3 ligiosum locum non facit. Sed et si alius proprietatem alius usumfructum habuit, non faciet locum religiosum: nec proprietarius. nisi fortè ipsum qui usumfructum legauerit, intulerit: cum in alium locum inferri tam oportunè non posset. et ita Iulianus scribit. aliàs autem inuito fructuario locus religiosus non fiet. sed si consentiat fructuarius, magis est ut locus religiosus fiat. Locum qui seruit, nemo religiosum facit: 4 nisi consentiat is cui seruitus deberetur. Sed si non minus commodè per alium locum seruituti uti potest, non uidetur seruitutis impediendae causa id fieri. et ideo religiosus fit. et sanè habet hoc rationem. Is qui pignori dedit agrum, si in eum suorum mor 5 tuum intulerit, religiosum eum facit. sed et si ipse inferatur, idem est. ceterum alii concedere non potest.

III. PAVLVS Libro uicensimo septimo ad Edictum EX CONSENSU tamen omnium, utilius est dicere, religiosum posse fieri. idque Pomponius scribit.

IIII. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum SCRIPTVS heres prius quàm hereditatem adeat, patremfamilias mortuum inferendo locum facit religiosum. nec quis putet hoc ipso pro herede eum gerere. finge enim adhuc eum deliberare de adeunda hereditate. ego etiam si non heres eum intulerit, sed quiuis alius herede uel cessante uel absente uel uerente ne pro herede gerere uideatur, tamen locum religiosum facere puto. plerúmque enim defuncti ante sepeliuntur quàm quis heres * eis * existet. sed tunc locus fit religiosus, cum defuncti fuit: naturaliter enim uidetur ad mortuum pertinere locus in quem infertur: praesertim si in eum locum inferatur in quem ipse destinauit. usqueadeo, ut etiam si in legatum locum sit illatus ab herede, inlatione tamen testatoris fit religiosus: si modò in alium locum tam oportunè inferri non potuit.

V. GAIVS Libro nonodecimo ad Edictum prouinciale FAMILIA

riã sepulchra dicuntur, quae quis sibi familiaeque suae coostituit. hereditaria autem,
quae quis sibi heredibúsque suis constituit:

VI. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum VEL QVOD
paterfamilias iure hereditario adquisiit. Sed in utroque heredibus quidem ceterisque
successoribus qualescumque fuerint licet sepeliri, et mortuum ioferre: etiam si ex mini
ma parte heredes ex testamento uel ab intestato sint: licet non consentiant alii. Liberis
autem cuiuscumque sexus uel gradus, etiam filiisfamilias et emancipatis, idem ius con-
1 cessum est: siue extiterint heredes siue sese abstineant. exheredatis autem, nisi specia-
liter testator iusto odio commotus eos uetuerit, humanitatis gratia tantùm sepeliri,
2 non etiam alios praeter suam posteritatem ioferre licet. Liberti autem nec sepeliri
nec alios inferre poterunt, oisi heredes extiterint patrono: quamuis quidam inscripse-
rint, monumentum sibi libertisque suis fecisse. et ita Papiniaous respondit, et saepissi-
3 me idem constitutum est. Si adhuc monumentum purum est, poterit quis hoc et
uendere et donare. si cenotaphium sit, posse hoc uenire dicendum est: oec enim esse
hoc religiosum Diui fratres rescripserunt.

VII. GAIVS Libro oooodecimo ad Edictum prouinciale IS QVI in-
tulit mortuum in alienum locum, aut tollere id quod intulit, aut loci pretium praestare
cogitur per in factum actiooem. quae tam heredi quàm in heredem competit, et per-
1 petua est. Aduersus eum qui in alterius arcam lapideam, in qua adhuc mortuus
non erit cònditus, mortuum iotulerit, utilem actionem in factum proconsul dat: quia
oon propriè uel in sepulchrum uel in locum alterius intulisse dici potest.

VIII. VLPIANVS Libro uiceosimo quinto ad Edictum OSSA quae
ab alio illata sunt, uel corpus, an liceat domino loci effodere uel eruere sine decreto
pontificum seu iussu principis, quaestionis est. et ait Labeo exspectandum uel permis-
sum pontificale seu iussionem priocipis. alioquio iniuriarum fore actionem aduersus
1 eum qui eiecit. Si locus religiosus pro puro uenisse dicetur, praetor in factum
actionem in eum dat ei ad quem ea res pertinet. quae actio et in heredem competit,
2 cum quasi ex empto actionem contineat: Si in locum publicis usibus destinatum
intulerit quis mortuum, praetor in eum iudicium dat, si dolo fecerit: et erit extra ordi
3 nem plectendus, modica tamen coërcitiooe. sed si sine dolo, absoluendus est. In
hac autem actione loci puri appellatio et ad aedificium producenda est. Nec solum do
mino haec actio competit, uerùm ei quoque qui eiusdem loci habet usumfructum, uel
aliquam seruitutem: quia ius prohibendi etiam hi habent. Ei qui prohibitus est infer-
re in eum locum quò ei ius inferendi esset, in factum actio competit, et interdictum:
etiam si non ipse prohibitus sit, sed procurator eius: quia intellectu aliquo ipse prohi-
bitus uidetur.

VIIII. GAIVS Libro oonodecimo ad Edictum prouinciale LIBE
rum est ei qui prohibetur mortuum ossáue mortui ioferre, aut statim interdicto uti,
quo prohibetur ei uis fieri: aut aliò inferre, et postea in factum agere. per quam conse-
quitur actor quanti eius interfuerit prohibitum noo esse. iò quam computationem ca-
dit loci empti pretium: aut cooducti merces. item sui loci pretium, quem quis nisi coa
ctus est religiosum facturus non esset. unde miror quare constare uideatur, neque he-
redi neque io heredem dandam hanc actionem: nam, ut apparet, pecuniariae quanti-
tatis ratio in eam deducitur. certè perpetuò ea inter ipsos competit.

X. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum SI VENDITOR
fundi exceperit locum sepulchri ad hoc ut ipse posterique eius illò inferentur, si uia
uti prohibeatur, ut mortuum suum inferret, agere potest: uidetur enim etiam hoc exce
ptum ioter ementem et uendentem, ut ei per fundum sepulturae causa ire liceret.

XI. PAVLVS Libro uicensimo septimo ad Edictum QVOD si locus
monumenti hac lege uenierit, ne in eum inferentur quos ius est inferri, pactum qui-
dem ad hoc non sufficit: sed stipulatione id caueri oportet.

XII. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum SI QVIS se-
pulchrum habeat, uiam autem ad sepulchrum non habeat, et à uicino ire prohibeatur,
Imperator Antoninus cum patre rescripsit, iter ad sepulchrum peti precario et conce-
di solere: ut quotiens non debetur, impetretur ab eo qui fundum adiunctum habeat.
non tamen hoc rescriptum quod impetrandi dat facultatem, etiam actionem ciuilem
inducit: sed extra ordinem interpelletur. praeses etiam compellere debet iusto pretio
iter ei praestari. ita tamen ut iudex etiam de oportunitate loci prospiciat, ne uicinus
magnum patiatur detrimentum. Senatusconsulto cauetur, ne usus sepulchrorum 1
permutationibus polluatur: id est ne sepulchrum aliae conuersationis usum accipiat.
Praetor ait, QVOD FVNERIS CAVSA SVMPTVS FACTVS ERIT, 2
EIVS RECIPERANDI NOMINE IN EVM AD QVEM EA RES PERTI
NET, IVDICIVM DABO. hoc edictum iusta ex causa propositum est: ut qui fu-
nerauit, persequatur id quod impendit. sic enim fieri, ne insepulta corpora iacerent:
neue quis de alieno funeretur. Funus autem eum facere oportet, quem decedens ele-
git. sed si non ille fecit, nullam esse huius rei poenam, nisi aliquid pro hoc emolumen-
tum ei relictum est: tunc enim si non paruerit uoluntati defuncti, ab hoc repellitur. sin
autem de hac re defunctus non cauit, nec ulli delegatum id munus est, scriptos heredes
ea res contingit. si nemo scriptus est, legitimos uel cognatos, quosque suo ordine quo
succedunt. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus uel dignitate defuncti. 3
Praetor uel magistratus municipalis ad funus sumptus decernere debet: si qui- 4
dem est pecunia in hereditate, ex pecunia. si non est, distrahere debet ea quae tempore
peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem. si minus, si quid auri argentique fue
rit, distrahi aut pignerari iubebit, ut pecunia expediatur.

XIII. GAIVS Libro nonodecimo ad Edictum prouinciale VEL A de
bitoribus, si facile exigi possit.

XIIII. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum ET SI quis
impediat eum qui emit, quo minus ei res tradantur, praetorem interuenire oportere,
tuerique huiusmodi factum, si quid impediat quo minus ei res uenditae tradantur.
Si colonus uel inquilinus sit is qui mortuus est, nec sit unde funeretur, ex inuectis il- 1
latis eum funerandum Pomponius scribit. et si quid superfluum remanserit, hoc pro
debita pensione teneri. Sed et si res legatae sint à testatore de cuius funere agitur, nec
sit unde funeretur, ad eas quoque manu mittere oportet: satius est enim de suo testa-
torem funerari, quàm aliquos legata consequi. Sed si adita fuerit postea hereditas, res
emptori auferenda non est: quia bonae fidei possessor est, et dominium habet qui au-
ctore iudice comparauit. legatarium tamen legato carere non oportet, si potest inde-
mnis ab herede praestari. quòd si non potest, melius est legatarium non lucrari, quàm
emptorem damno adfici. Si cui funeris sui curam testator mandauerit, et ille ac- 2
cepta pecunia funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit. cre-
do tamen et extra ordinem eum à praetore compellendum funus ducere. Fune- 3
ris causa sumptus factus uidetur is demum, qui ideo fuit ut funus ducatur, sine quo fu-
nus duci non possit. utputa si quid impensum est in † delarionem mortui. sed et si quid † delationem
in locum fuerit erogatum in quem mortuus inferetur, funeris causa uideri impensum
Labeo scribit: quia necessariò locus paratur, in quo corpus conditur. Impensa 4
peregrè mortui, quae facta est ut corpus perferretur, funeris est, licet nondum homo fu
neretur. Idémque et si quid ad corpus custodiendum uel etiam commendandum fa-
ctum sit, uel si quid in marmor, uel uestem collocandam. non autem oportet ornamenta
cum corporibus condi: nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt.
Haec actio quae funeraria dicitur, ex bono et aequo oritur. continet autem fu- 5
neris causa tantùm impensam, non etiam ceterorum sumptuum. Aequùm autem acci
pitur ex dignitate eius qui funeratus est, ex causa, ex tempore, et ex bona fide: ut neque
plus imputetur sumptus nomine quàm factum est: neque tantum quantum factum est,
si immodicè

ſi immodicè factum eſt. deberet enim haberi ratio facultatium eius in quem factum
eſt: et ipſius rei quae ultra modum ſine cauſa conſumitur. quid ergo ſi ex uoluntate te-
ſtatoris impenſum eſt? ſciendum eſt nec uoluntatem ſequendam ſi res egrediatur iu-
6 ſtam ſumptus rationem. pro modo autem facultatium ſumptum fieri. Sed in-
terdum is qui ſumptum in funus fecit, ſumptum non recipit ſi pietatis gratia fecit, non
hoc animo quaſi recepturus ſumptum quem fecit. et ita Imperator noſter reſcripſit.
igitur aeſtimandum erit arbitro et perpendendum quo animo ſumptus factus ſit:
utrum negotium quis uel defuncti uel heredis gerit, uel ipſius humanitatis: an uerò mi
ſericordiae uel pietati tribuens uel affectioni. poteſt tamen diſtingui et miſericordiae
modus: ut in hoc fuerit miſericors uel pius qui funerauit, ut eum ſepeliret, ne inſepul-
tus iaceret: non etiam ut ſuo ſumptu fecerit. quod ſi iudici liqueat, non debet eum qui
conuenitur abſoluere: quis enim ſine pietatis intentione alienum cadaber funerat?
oportebit igitur teſtari quem quo animo funerat: ne poſtea patiatur quaeſtionem.
7 Plerique filii cum parentes ſuos funerant, uel alii qui heredes fieri poſſunt, licet ex
hoc ipſo neque pro herede geritio neque aditio praeſumitur, tamen ne uel miſcuiſſe
neceſſarii, uel ceteri pro herede geſſiſſe uideantur, ſolent teſtari pietatis gratia facere ſe
ſepulturam. quid ſi ſuperuacuò fuerit factum? ad illud ſe munire uidentur, ne miſcuiſ-
ſe ſe credantur: ad illud non, ut ſumptum conſequantur: quippe proteſtantur pietatis
gratia id ſe facere. plenius igitur eos teſtari oportet, ut et ſumptum poſſint ſeruare.
8 Fortaſſis quis poſſit dicere interdum partem ſumptus facti poſſe reciperari: ut quis
pro parte quaſi negotium gerens, pro parte pietatis gratia id faciat. quod eſt uerius:
9 partem igitur ſumptus conſequetur, quem non donandi animo fecit. Iudicem
qui de ea aequitate cognoſcit, interdum ſumptum omnino non debere admittere mo-
dicum factum, ſi fortè in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus ſit:
nam non debet huius rationem habere, cum contumeliam defuncto feciſſe uideatur ita
10 eum funerando. Si quis dum ſe heredem putat, patremfamilias funerauerit, fune
raria actione uti non poterit: quia non hoc animo fecit, quaſi alienum negotium ge-
rens. et ita Trebatius et Proculus putat. puto tamen et ei ex cauſa dandam actionem
11 funerariam. Labeo ait, quotiens quis aliam actionem habet de funeris impenſa
conſequenda, funeraria eum agere non poſſe. et ideo ſi familiae erciſcundae agere poſ-
ſit, funeraria non acturum. planè ſi iam familiae erciſcundae iudicio actum ſit, poſſe
12 agi. Idem Labeo ait, ſi prohibente herede funeraueris teſtatorem, ex cauſa com-
petere tibi funerariam: quid enim ſi filium teſtatoris heres eius prohibuit? huic con-
tradici poteſt. ergo pietatis gratia funeraſti. ſed pone me teſtatum: habiturum me fu
nerariam actionem: de ſuo enim expedit mortuos funerari. et quid ſi teſtator quidem
funus mihi mandauit, heres prohibet, ego tamen nihilo minus funeraui? nónne aequum
eſt mihi funerariam competere? et generaliter puto iudicem iuſtum non meram nego
tiorum geſtorum actionem imitari, ſed ſolutius aequitatem ſequi, cum hoc ei et actio-
13 nis natura indulget. Diuus autem Marcus reſcripſit, eum heredem qui prohibet
funerari ab eo quem teſtator elegit, non rectè facere. poenam tamen in eum ſtatutam
14 non eſſe. Qui mandatu alterius funerauit, non habet funerariam actionem. ſed is
ſcilicet qui mandauit funerandum, ſiue ſoluit ei cui mandauit, ſiue debet. quòd ſi pupil
lus mandauit ſine tutore auctore, utilem funerariam dandam aduerſus heredem ei qui
impendit: lucrari enim heredem iniquum eſt: ſi autem pupillus funus ad ſe pertinens ſi-
ne tutoris auctoritate mandauit, dandam in eum actionem arbitror, ſi et heres extitit ei
qui funeratus eſt, ſoluendóque hereditas eſt. Contra ſi quis mandatu heredis funerauit,
non poſſe eum funeraria agere Labeo ſcribit: quia habet mandati actionem. ſi tamen
quaſi negotium heredis gerens funerauit, licet ratum non habeat, tamen funeraria eum
15 agere poſſe Labeo ſcribit. Datur autem haec actio aduerſus eos ad quos funus
pertinet. utputa aduerſus heredem bonorúmue poſſeſſorem ceteróſque ſucceſſores.
XV. POMPONIVS Libro quinto ad ſabinum. FVNERIS impenſam

et patronus qui bonorum possessionem petit contra tabulas, praestat.

XVI. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum IN EVM ad quem dotis nomine quid peruenerit, dat praetor funerariam actionem: aequissimum enim uisum est ueteribus, mulieres quasi de patrimoniis suis, ita de dotibus funerari: et eum qui morte mulieris dotem lucratur, in funus conferre debere: siue pater mulieris est siue maritus.

XVII. PAPINIANVS Libro tertio Responsorum SED SI nondum pater dotem reciperauerit, uir solus conuenietur, reputaturus patri quod eo nomine praestiterit:

XVIII. IVLIANVS Libro decimo Digestorum IMPENSA enim funeris aes alienum dotis est:

XVIIII. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Sabinum IDEOQVE etiam dos sentire hoc aes alienum debet.

XX. IDEM Libro uicensimo quinto ad Edictum NERATIVS quaerit, si is qui dotem dederat pro muliere, stipulatus est duas partes dotis reddi, tertiam apud maritum remanere, pactus sit ne quid maritus in funus conferret, an funeraria maritus teneatur. et ait, si quidem ipse stipulator mulierem funerauit, locum esse pacto, et inutilem ei funerariam fore. si uerò alius funerauit, posse eum maritum conuenire: quia pacto hoc publicum ius infringi non possit. quid tamen si quis dotem hac lege dederit pro muliere, ut ad ipsum rediret, si in matrimonio mortua esset, aut quoquo modo soluto matrimonio? numquid hic in funus non conferat? sed cum dos morte mulieris ad eum peruenerit, potest dici conferre eum. Si maritus lucratur dotem, conuenietur funeraria: pater autem non. Sed in hunc casum puto, si dos quia permodica fuit, in funus non sufficit, in superfluum in patrem debere actionem dari. Cum materfamilias decedit, nec est eius soluendo hereditas, funerari eam ex dote tantùm oportet. et ita Celsus scribit.

XXI. PAVLVS Libro uicensimo septimo ad Edictum IN PATREM cuius in potestate fuerit is cuius funus factum erit, competit funeraria actio pro dignitate et facultatibus.

XXII. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum CELSVS scribit, quotiens mulier decedit, ex dote quae penes uirum remanet, et ceteris mulieris bonis pro portione funeranda est.

XXIII. PAVLVS Libro uicensimo septimo ad Edictum VELVTI si in dotem centum sint, in hereditate ducenta, duas partes heres, unam uir conferet.

XXIIII. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum IVLIANVS scribit, non deductis legatis,

XXV. PAVLVS Libro uicensimo septimo ad Edictum NEC PRETIIS manumissorum,

XXVI. POMPONIVS Libro quintodecimo ad Sabinum NEC AERE alieno deducto.

XXVII. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum SIC PRORATA et maritum et heredem conferre in funus oportet. Maritus funeraria non conuenietur, si mulieri in matrimonio dotem soluerit, ut Marcellus scribit. quae sententia uera est. in his tamen casibus in quibus hoc ei facere legibus permissum est. Praeterea maritum puto funeraria in id demum teneri quod facere potest: id enim lucrari uidetur quod praestaret mulieri si conueniretur.

XXVIII. POMPONIVS Libro quintodecimo ad Sabinum QVOD si nulla dos esset, tunc omnem impensam patrem praestare debere Atilicinus ait: aut heredes eius mulieris, puta emancipatae. quòd si neque heredes habeant, neque pater soluendo sit, maritum in quantum facere potest pro hoc conueniri: ne iniuria eius uideretur, quondam uxorem eius insepultam relinqui.

XXVIIII. GAIVS Libro nonodecimo ad Edictum prouinciale SI MVlier post diuortium alii nupta decesserit, non putat Fulcinius priorem maritum, licet lucri dotem faciat, funeris impensam praestare. Is qui filiamfamilias funerauit, ante quam dos patri reddatur, cum marito rectè agit. reddita dote patrem obligatum habet. utique autem si cum marito actum fuerit, is eo minus patri mulieris restituturus est.

XXX. POMPONIVS Libro quintodecimo ad sabinum CONTRA quoque quod pater in funus filiae inpendit, aut alio agente secum funeraticia praestitit, ipse actione de dote à marito recipit. Sed si emancipata in matrimonio decedat, collaturos heredes bonorúmue possessores, et patrem pro portione dotis quam recipit: et uirum pro portione dotis, quam lucratus est.

XXXI. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum SI FILIVS familias miles sit, et habeat castrense peculium, puto successores eius ante teneri: sic deinde ad patrem uenire. Qui seruum alienum uel ancillam sepeliuit, habet aduersus dominum funerariam actionem. Haec actio non est annua: sed perpetua. et heredi ceterisque successoribus, et in successores datur.

XXXII. PAVLVS Libro uicensimo septimo ad Edictum SI POSSESsor hereditatis funus fecerit, deinde uictus in restitutione non deduxerit quod impenderit, utilem esse ei funerariam. Si eodem momento temporis uir et uxor decesserit, Labeo ait in heredem uiri pro portione dotis dandam hanc actionem: quoniam idipsum dotis nomine ad eum peruenit.

XXXIII. VLPIANVS Libro sexagensimo octauo ad Edictum SI quis fuit heres, deinde hereditas ablata sit ei quasi indigno, magis est ut penes eum iura sepulchrorum remaneant.

XXXIIII. PAVLVS Libro sexagensimoquarto ad Edictum SI LOcus sub condicione legatus sit, interim heres inferendo mortuum non facit locum religiosum.

XXXV. MARCELLVS Libro quinto Digestorum MINIME maiores lugendum putauerunt eum qui ad patriam delendam et parentes et liberos interficiendos uenerit. quem si filius patrem aut pater filium occidisset, sine scelere, etiam praemio adficiendum omnes constituerunt.

XXXVI. POMPONIVS Libro uicensimo sexto ad Quintum Mucium CVM LOCA capta sunt ab hostibus, omnia desinunt religiosa uel sacra esse, sicut homines liberi in seruitutem perueniunt. quòd si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio reuersa pristino statui restituuntur.

XXXVII. MACER Libro primo ad Legem uicensimam hereditatium FVNERIS sumptus accipitur quidquid corporis causa, ueluti unguentorum, erogatum est: et pretium loci in quo defunctus humatus est, et si qua uectigalia sunt, uel sarcophagi, et uectura: et quidquid corporis causa antequam sepeliatur consumptum est, funeris impensam esse existimo. Monumentum autem sepulchri id esse Diuus Hadrianus rescripsit, quod monumenti, id est causa muniendi eius loci factum sit, in quo corpus impositum sit. itaque si amplum quid aedificari testator iusserit, ueluti in † circum porticationes, eos sumptus funeris causa non esse.

† circuitum

XXXVIII. VLPIANVS Libro nono de omnibus tribunalibus NE corpora aut ossa mortuorum detinerentur, aut uexarentur, néue prohiberentur quo minus uia publica transferentur, aut quo minus sepelirentur, praesidis prouinciae officium est.

XXXVIIII. MARCIANVS Libro tertio Institutionum DIVI fratres edicto admonuerunt, ne iustae sepulturae traditum, id est terra conditum corpus inquietetur. uidetur autem terra conditum et si in arcula conditum hoc animo sit, ut non alibi transferatur. sed arculam ipsam, si res exigat, in locum commodiorem licere transferre non est denegandum.

XL. PAVLVS Libro tertio Quaestioonm SI QVIS enim eo animo corpus intulerit, quòd cogitaret inde aliò postea transferre, magísque temporis gratia deponere, quàm quòd ibi sepeliret mortuum, et quasi aeterna sede dare destinauerit, manebit locus profanus.

XLI. CALLISTRATVS Libro secundo Institutionum SI PLVRES sint domini eius loci ubi mortuus infertur, omnes consentire debent, cum extranei ioferantur. nam ex ipsis dominis quemlibet rectè ibi sepeliri constat etiam sine ceterorum consensu: maximè cum alius noo sit locus in quo sepeliretur.

XLII. FLORENTINVS Libro septimo Iostitutionum MONVMENTUM generaliter res est memoriae causa in posterum prodita: in qua si corpus uel reliquae inferantur, fiet sepulchrum. si uerò oihil eorum inferatur, erit monumentum memoriae causa factum, quod Greci κενοτάφιον appellant.

XLIII. PAPINIANVS Libro octauo Quaestionum SVNT personae, quae quamquam religiosum locum facere ooo possuot, ioterdicto tameo de mortuo inferendo utiliter agunt. utputa dominus proprietatis si in fundum cuius fructus alienus est, mortuum inferat, aut inferre uelit. nam si intulerit, non faciet iustum sepulchrum. sed si prohibeatur, utiliter interdicto qui de iure dominii quaeritur aget. eadémque sunt in socio qui in fundum commuoem inuito socio mortuum inferre uult. nam propter publicam utilitatem ne insepulta cadauera iacerent, strictam rationem insuperhabemus: quae nonnumquam in ambiguis religiooum quaestionibus omitti solet. nam summam esse rationem quae pro religione facit.

XLIIII. PAVLVS Libro tertio Quaestionum CVM IN diuersis locis sepultum est, uterque quidem locus religiosus non fit: quia una sepultura plura sepulchra efficere non potest. mihi autem uidetur, illum religiosum esse ubi quod est principale conditum est: id est caput, cuius imago fit, inde cognoscimur. cum autem impetratur ut reliquae transferantur, desinit locus religiosus esse.

XLV. MAECIANVS Libro octauo Fideicommissorum IMPENSA funeris semper ex hereditate deducitur. quae etiam omne creditum solet praecedere, cum bona soluendo non sint.

XLVI. SCAEVOLA Libro secundo Quaestionum SI PLVRA praedia quis habuit, et omnium usumfructum separatim legauerit, poterit in unum inferri. et electio erit heredis, et gratificationi locus. sed fructuario utilem actionem in heredem dandam ad id recipiendum, quod propter eam electionem minutus est usufructus. Si heres mulieris ioferat mortuam in hereditarium fundum, à marito qui debet in funus conferre, pro aestimatione loci consequatur. Ei cui uestimenta legantur, si in funus erogata sint, utilem actionem in heredem dandam placuit: et priuilegium fuoerarium.

DE MORTVO INFERENDO ET SEPVLCHRO AEDIFICANDO TIT. VIII.

VLPIANVS Libro sexageosimo octauo ad Edictum

PRAETOR ait, QVO QVAVE ILLI MORTVVM INFERRE INVITO TE IVS EST, QVO MINVS ILLI EO EA VE MORTVVM INFERRE ET IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO. Qui inferendi mortuum ius habet, oon prohibetur inferre. prohiberi autem inferre uidetur, siue in locum inferre prohibeatur, siue itinere arceatur. Hoc interdicto de mortuo inferendo dominus proprieta-

tis uti poteſt. quod etiam de loco puro competit. Item ſi mihi in fundum uia debeatur, in quem fundum inferre uolo, et uia prohibear, hoc interdicto poſſe me experiri placuit: quia inferre prohibeor qui uia uti prohibeor. idque erit probandum et ſi alia ſeruitus debeatur. Hoc interdictum prohibitorium eſſe palam eſt. Praetor ait, QVO ILLI IVS EST INVITO TE MORTVVM INFERRE, QVO MINVS ILLI IN EO LOCO SEPVLCHRVM SINE DOLO MALO AEDIFICARE LICEAT, VIM FIERI VETO. Interdictum hoc propterea propoſitum eſt, quia religionis intereſt monumenta exſtrui et exornari. Facere ſepulchrum ſiue monumentum in loco in quo ei ius eſt, nemo prohibetur. Aedificare uidetur prohibere et qui prohibet eam materiam conuehi, quae aedificio neceſſaria ſit. proinde et ſi operi neceſſarios prohibuit quis uenire, interdictum locum habet. et ſi machinam alligare quis prohibeat: ſi tamen eo loci prohibeat, qui ſeruitutem debeat. Ceterum ſi in meo ſolo uelis machinam ponere, non tenebor interdicto, ſi iure te non patiar. Aedificare autem non ſolùm qui nouum opus molitur intellegendus eſt, uerùm is quoque qui uult reficere. Is qui id agit ut labatur ſepulchrum, hoc interdicto tenetur.

II. MARCELLVS Libro uiceſimo octauo Digeſtorum NEGAT lex Regia mulierem quae praegnas mortua ſit, humari antequam partus ei excidatur. qui contra fecerit, ſpem animantis cum grauida peremiſſe uidetur.

III. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum SI PROPIVS aedes tuas quis aedificet ► et) ſepulchrum, opus nouum tu nuntiare poteris. ſed facto opere nullam habebis actionem, niſi quod ui aut clam. Si propius aedificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus ſit, poſtea eum prohibere non poterit aedificii domínus quo minus alium mortuum eò inferat, uel monumentum aedificet, ſi ab initio domino ſciente hoc fecerit.

IIII. VLPIANVS Libro ſecundo Reſponſorum LONGA poſſeſſione ius ſepulchri non tribui ei cui iure non competit.

V. IDEM Libro primo Opinionum SI IN eo monumento quod imperfectum eſſe dicitur, reliquae hominis conditae ſunt, nihil impedit quo minus id perficiatur. Sed ſi religioſus locus iam factus ſit, pontifices explorare debent quatenus ſalua religione deſiderio reficiendi operis medendum ſit.

[illegible]

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS TERTIA.

LIBER DVODECIMVS.

DE REBVS CREDITIS SI CERTVM PETETVR ET DE CONDICTIONE

VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum 1

ERE EST PRIVS QVAM AD VERBORVM INTER
pretationem peruetiamus, pauca de significatione ipsius ti-
1 tuli referre. Quoniam igitur multa ad contractus ua-
rios pertinentia inra sub hoc tienlo praetor inseruit, ideo re-
rum creditarum titulum praemisit. omnes enim contractus,
quos alienam fidem secuti instituimus, coNplectitur: nam, ut
libro primo quaestionum Celsus ait, credendi generalis ap-
pellatio est. ideo sub hoc titulo praetor et de commodato, et
de pignore edixit. nam cuicumque rei adsentiamur alienam
fidem secuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, credere
dicimur. Rei quoque uerVum nt generale praetor elegit.

II. PAVLVS Libro uicensimo octauo ad Edictum MVTVVM damns
recepturi non eandem speciem quam dedimus, alioquin commodatum erit aut deposi
tum, sed idem genns. nam si aliud genus, ueluti ut pro tritico uinum recipiamus, non
1 erit mutuum. Mutui datio consistit in his rebus, quae pondere, numero, mensura
consistunt. quoniam eorum datione possumus in creditum ire, quia in genere suo fun-
ctionem recipiunt per solutionem quàm specie. nam in ceteris rebus ideo in creditum
2 ire non possumus, quia aliud pro alio inuito creditori solui non potest. Appellata
est autem mutui datio ab eo quòd de meo tuum fit. et ideo si non fiat tuum, non nascitur
3 obligatio. Creditum ergo à mutuo differt, qua genus à specie. nam creditum con
sistit extra eas res, quae pondere, numero, mensura continentur. sicut si eandem rem re
cepturi sumus, creditum est. Item mutuum non potest esse nisi proficiscatur pecunia.
creditum autem interdum etiam si nihil proficiscatur. ueluti si post nuptias dos pro-
4 mittatur. In mutui datione oportet dominum esse dantem. nec obest quòd filius
familias et seruus dantes peculiares nummos, obligant. id enim tale est, quale si uolun
tate mea tu des pecuniam: nam mihi actio adquiritur, licet mei nummi non fuerint:
5 Verbis quoque credimns, quodam actu ad obligationem comparandam inter-
posito: ueluti stipulatione.

III. POMPONIVS Libro uicensimo septimo ad Sabinum CVM
quid mutuum dederimus, etsi non caBimus ut aequè bonum nobis redderetur, non li-
cet debitori deteriorem rem quae ex eodem genere sit, reddere: ueluti uinum nouum
pro uetere. nam in contrahendo quod agitur, pro cauto habendum est. id autem agi
intellegitur, ut eiusdem generis et eadem bonitate soluatur qua datum sit.

IIII. VLPIANVS Libro trigensimo quarto ad Sabinum SI QVIS
nec causam nec propositum faenerandi habuerit, et tu empturus praedia desideraueris
mntuam pecuniam, nec uolueris creditae nomine antequam emisses suscipere, atque

ita creditor quia necessitatem fortè proficiscendi habebat, deposuerit apud te hanc eandem pecuniam, ut si emisses, crediti nomine obligatus esses, hoc depositum periculo est eius qui suscepit. Nam et qui rem uendendam acceperit ut pretio uteretur, periculo suo rem habebit. Res pignori data pecunia soluta condici potest. et fructus 1
ex iniusta causa percepti condicendi sunt. Nam et si colonus post lustrum completum fructus perceperit, condici eos constat: ita demum, si non ex uoluntate domini percepti sunt. nam si ex uoluntate, procul dubio cessat condictio. Ea quae ui fluminum 2
importata sunt, condici possunt.

V. POMPONIVS Libro uicensimo secundo ad sabinum QVOD te mihi dare oporteat, si id postea perierit, quàm per te factum erit quo minus id mihi dares, tuum fore id detrimentum constat. Sed cum quaeratur, an per te factum sit, animaduerti debebit, non solùm in potestate tua fuerit id, necne, aut dolo malo feceris quo minus esset uel fuerit, necne: sed etiam si aliqua iusta causa sit, propter quam intellegere deberes te dare oportere.

VI. PAVLVS Libro uicensimo octauo ad Edictum CERTVM est, cuius species uel quantitas quae in obligatione uersatur, aut nomine suo, aut ea demonstratione quae nominis uice fungitur, qualis quantáque sit, ostenditur. Nam et Pedius libro primo de stipulationibus nihil referre ait, proprio nomine res appelletur, an digito ostendatur, an uocabulis quibusdam demonstretur: quatenus mutua uice fungantur, quae tantundem praestent.

VII. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum OMNIA quae inseri stipulationibus possunt, eadem possunt etiam numerationi pecuniae. et ideo et condiciones.

VIII. POMPONIVS Libro sexto ex Plautio PROINDE mutui datio interdum pendet, ut ex post facto confirmetur: ueluti si dem tibi mutuos nummos, ut si condicio aliqua extiterit, tui fiant: sisque mihi obligatus. Item si legatam pecuniam heres crediderit, deinde legatarius eam noluit ad se pertinere: quia heredis ex die aditae hereditatis uidentur nummi fuisse, ut credita pecunia peti possit. Nam Iulianus ait, et traditiones ab herede factas ad id tempus redigi quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum, aut adpositum.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum CERTI condictio conpetit ex omni causa, ex omni obligatione, ex qua certum petitur: siue ex certo contractu petatur siue ex incerto. licet enim nobis ex omni contractu certum condicere, dummodo praesens sit obligatio. ceterum si in diem sit uel sub condicionem obligatio, ante diem uel condicionem non potero agere. Competit haec actio 1
etiam ex legati causa, et ex lege Aquilia. sed et ex causa furtiua per hanc actionem condicitur. sed et si ex senatusconsulto agetur, competit haec actio: ueluti si is cui fiduciaria hereditas restituta est, agere uolet. Siue autem suo nomine quis obligatus sit siue alieno, per hanc actionem rectè conuenitur. Quoniam igitur ex omnibus con- 2
tractibus haec certi condictio competit, siue re fuerit contractus factus siue uerbis siue coniunctim, referendae sunt nobis quaedam species quae dignum habent tractatum, an haec actio ad petitionem eorum sufficiat. Numeraui tibi decem, et haec alii sti- 3
pulatus sum: nulla est stipulatio: an condicere decem per hanc actionem possim, quasi duobus contractibus interuenientibus: uno qui re factus est, id est numeratione: alio qui uerbis, idest inutiliter: quoniam alii stipulari non potuisset puto posse. Idem erit, si à pupillo fuero sine tutoris auctoritate stipulatus, cui tutore (auctore) credidi: nam 4
et tunc manebit mihi condictio ex numeratione. Item quaeri potest et si quod ti- 5
bi numeraui, sub impossibili condicione stipuler. cum enim nulla sit stipulatio, manebit condictio. Sed et si ei numerauero cui postea bonis interdictum est, mox ab 6
eo stipuler, puto pupillo eum conparandum: quoniam et stipulando sibi adquirit.

Si nummos meos tuo nomine dedero uelut tuos absente te et ignorante, Aristo 7

scribit adquiri tibi condictionem. Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit, ueram esse Aristonis sententiam. nec dubitari quin si meam pecuniam tuo nomine uoluntate tua dedero, tibi adquiritur obligatio: cum cottidie credituri pecuniam mutuam, ab alio poscamus ui nostro nomine creditor*meus et)futuro debitori nostro.

Deposui apud te decem: postea permisi tibi uti: Nerua, Proculus, etiam antequam moueantur, condicere quasi mutua tibi haec posse aiunt. et est uerum, ut et Marcello uidetur: animo enim coepit possidere. ergo transit periculum ad eum qui mutuam rogauit. et poterit ei condici.

X. IDEM Libro secundo ad Edictum QVOD si ab initio cum deponerem, uti tibi, si uoles, permisero, creditam non esse antequam mota sit: quoniam debitu iri non est certum.

XI. IDEM Libro uicensimo sexto ad Edictum ROGASTI me ut tibi pecuniam crederem: ego cum non haberem, lancem tibi dedi uel massam auri, ut eam uenderes, et nummis utereris. si uendideris, puto mutuam pecuniam factam. quòd si lancem uel massam sine tua culpa perdideris prius quàm uenderes, utrum mihi an tibi perierit, quaestionis est. mihi uidetur Neruae distinctio uerissima, existimantis multum interesse, uenalem habui hanc lancem uel massam, necne. ut si uenalem habui, mihi perierit: quemadmodum si alii dedissem uendendam. quòd si non fui proposito hoc ut uenderem, sed haec causa fuit uendendi, ut tu utereris, tibi eam perisse. et maximè si sine usuris credidi. Si tibi dedero decem sic, ut nouem debeas, Proculus ait, et rectè, non amplius te ipso iure debere quàm nouem. Sed si dedero ut undecim debeas, putat Proculus amplius quàm decem condici non posse. Si fugitiuus seruus nummos tibi crediderit, an condicere tibi dominus possit, quaeritur. et quidem si seruus meus cui concessa est peculii administratio, crediderit tibi, erit mutua. Fugitiuus autem uel alius seruus contra uoluntatem domini credendo, non facit accipientis. quid ergo? uindicari nummi possunt, si extant. aut si dolo malo desinant possideri, ad exhibendum agi. quòd si sine dolo malo consumpsisti, condici tibi poterunt.

XII. POMPONIVS Libro sexto ex Plautio SI A furioso, cum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis, eáque in rem tuam uersa fuerit, condictionem furioso adquiri Iulianus ait. nam ex quibus causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex hisdem etiam furioso adquiri. Item si is qui seruo crediderat, furere coeperit, deinde seruus in rem domini id uerterit, condici furiosi nomine posse. Et si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere coeperit, et consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri.

XIII. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum NAM ET si fur nummos tibi credendi animo dedit, accipientis non facit. sed consumptis eis nascitur condictio. Vnde Papinianus libro octauo quaestionum ait, si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi teneris quàm eos consumpseris. quòd si per partes eos consumpseris, an per partes tibi condicam, quaerit. et ait condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse, ideo per partem condico, quia nondum totos consumptos compereram. Si seruus communis decem crediderit, puto, siue administratio seruo concessa est siue non, et consumantur nummi, quinum competere actionem. nam et si communes tibi nummos credidero centum, posse me quinquaginta condicere, libro octauo quaestionum Papinianus scribit: etiam si singula corpora communia fuerint.

XIIII. IDEM Libro uicensimo nono ad Edictum SI FILIVS familias contra senatusconsultum mutuatus pecuniam soluerit, patri nummos uindicanti nulla exceptio obiicietur. sed si fuerint consumpti à creditore nummi, Marcellus ait, cessare condictionem: quoniam totiens condictio datur, quotiens ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset si dominium ad accipientem transisset. in proposito autem non esset. Denique per errorem soluti contra senatusconsultum crediti magis est cessare repetitionem.

XV. IDEM Libro trigensimo primo ad Edictum SINGVLARIA quaedam recepta sunt circa pecuniam creditam. nam si tibi debitorem meum iussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamuis meos nummos non acceperis. quod igitur in duabus personis recipitur, hoc et in eadem persona recipiendum est: ut cum ex causa mandati pecuniam mihi debeas, et conuenerit ut crediti nomine eam retineas, uideatur mihi data pecunia, et à me ad te profecta.

XVI. PAVLVS Libro trigensimo secundo ad Edictum SI SOCIVS propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam pecuniam facit, licet ceteri dissenserint. quòd si communem numerauit, non aliàs creditam efficit, nisi ceteri quoque consentiant: quia suae partis tantùm alienationem habuit.

XVII. VLPIANVS Libro primo Disputationum CVM FILIVSFAMILIAS uiaticum suum mutuum dederit, cum studiorum causa Romae agerer, responsum est à Scaeuola, extraordinario iudicio esse illi subueniendum.

XVIII. IDEM Libro septimo Disputationum SI EGO pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit donationem non esse. sed an mutua sit, uidendum. et puto nec mutuam esse. magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. Quare si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit: quia secundum uoluntatem dantis nummi sunt consumpti. Si ego quasi deponens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias, nec depositum nec mutuum est. Idem est et si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi. sed in utroque casu consumptis nummis condictioni sine doli exceptione locus erit.

XVIIII. IVLIANVS Libro decimo Digestorum NON OMNIS numeratio eum qui accepit obligat: sed quotiens idipsum agitur, ut confestim obligaretur. Nam et is qui mortis causa pecuniam donat, numerat pecuniam: sed non aliter obligauit accipientem, quàm si extitisset casus in quem obligatio collata fuisset. ueluti si donator conualuisset, aut is qui accipiebat, prior decessisset. Et cum pecunia daretur, ut aliquid fieret, quamdiu in pendenti esset an id futurum esset, cessabit obligatio. Cum uerò certum esse coepisset futurum id non esse, obligaVitur qui accepisset. ueluti si Titio decem dedero, ut Stichum intra calendas manumitteret, ante Kalendas nullam actionem habebo: post Kalendas ita demum agere potero, si manumissus non fuerit.

Si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit, aut soluendi causa dederit, consumpta pecunia condictionem habet, uel liberatur: non alia ratione, quàm quòd facto eius intellegitur ad eum qui acceperit, peruenisse. quapropter si eandem pecuniam is qui in creditum uel in solutum acceperat, alii porrò in creditum uel in solutum dederit, consumpta ea et ipse pupillo obligatur, uel eum à se liberabit: et eum cui dederit, obligatum habebit * uel se ab eo liberaVit. * nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea habet obligatum eum qui accepetit. item qui in solutum dederit, liberabitur ab eo qui acceperit.

XX. IDEM Libro octauodecimo Digestorum SI TIBI pecuniam donassem, ut tu mihi eandem crederes, an credita fieret? dixi in huiusmodi propositionibus non propriis uerbis nos uti. nam talem contractum neque donationem esse, neque pecuniam creditam. donationem non esse, quia non ea mente pecunia daretur, ut omni modo penes accipientem maneret. creditam non esse, quia exsoluendi causa magis daretur, quàm alterius obligandi. Igitur si is qui pecuniam hac condicione accepir ur mihi in creditum daret, acceptam dederit, non fore creditam: magis enim meum accepisse intellegi debeo. Sed haec intellegenda sunt propter suptilitatem uerborum. benignius tamen est, utrumque ualere.

XXI. IDEM Libro quadragensimo octauo Digestorum QVIDAM existimauerunt, neque eum qui decem peteret, cogendum quinque accipere, et reliqua persequi: neque eum qui fundum suum diceret, partem dumtaxat iudicio perse-

qui. sed in utraque causa humanius facturus uidetur praetor, si actorem compulerit ad accipiendum id quod offeratur: cum ad officium eius pertineat lites deminuere.

XXII. IDEM Libro quarto ex Minicio VINVM quod mutuum datum erat, per iudicem petitum est. quaesitum est, cuius temporis aestimatio fieret: utrum cum datum esset, an cum litem contestatus fuisset, an cum res iudicaretur. Sabinus respondit, si dictum esset quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset (si non, quanti tunc) cum petitum esset. Interrogaui cuius loci pretium sequi oporteat. respondit, si conuenisset ut certo loco redderetur, quanti eo loco esset. si dictum non esset, quanti ubi esset petitum.

XXIII. AFRICANVS Libro secundo Quaestionum SI EVM seruum qui tibi legatus sit, quasi mihi legatum possederim, et uendiderim, mortuo eo posse te mihi pretium condicere Iulianus ait: quasi ex re tua locupletior factus sim.

XXIIII. VLPIANVS Libro singulari Pandectarum SI QVIS certum stipulatus fuerit, ex stipulatu actionem non habet: sed illa condicticia actione id persequi debet per quam certum petitur.

XXV. IDEM Libro singulari de officio consularium CREDITOR qui ob restitutionem aedificiorum crediderit, in pecuniam quam crediderit, priuilegium exigendi habebit.

XXVI. IDEM Libro quinto Opinionum SI PECVNIAM militis pro curator eius mutuam dedit, fideiussoremque accepit, exemplo eo quo si tutor pupilli aut curator iuuenis pecuniam alterutrius eorum creditam stipulatus fuerit, actionem dari militi cuius pecunia fuerit placuit.

XXVII. IDEM Libro decimo ad Edictum CIVITAS mutui datione obligari potest, si ad utilitatem eius pecuniae uersae sunt. alioquin ipsi soli qui contraxerunt non ciuitas tenebuntur.

XXVIII. GAIVS Libro uicensimo primo ad Edictum prouinciale

tamenne CREDITOR qui non idoneum pignus accepit, non amittat exactionem eius debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit.

XXVIIII. PAVLVS Libro quarto ad Plautium SI INSTITOREM seruum dominus habuerit, posse dici Iulianus ait, etiam condici ei posse: quasi iussu eius contrahatur à quo praepositus sit.

XXX. IDEM Libro quinto ad Plautium QVI PECVNIAM creditam accepturus spopondit creditori futuro, in potestate habet ne accipiendo se * ei * obstringat.

XXXI. IDEM Libro septimodecimo ad Plautium CVM FVNDVS uel homo per condictionem petitus esset, puto hoc nos iure uti, ut post iudicium acceptum causa omnis restituenda sit: id est omne quod habiturus esset actor, si litis contestandae tempore solutus fuisset. Seruum tuum imprudens à fure bona fide emit is ex peculio quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est. Sabinus, Cassius, posse te mihi hominem condicere. sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, inuicem me tecum acturum. et hoc uerum est. nam et Iulianus ait, uidendum ne dominus integram ex empto actionem habeat, uenditor autem condicere possit bonae fidei emptori. quod ad peculiares nummos attinet, si exstant, uindicare eos dominus potest. sed actione de peculio tenetur uenditori, ut pretium soluat. si consumpti sint, actio de peculio euanescit. sed adicere debuit Iulianus, non aliter domino serui uenditorem ex empto teneri, quàm si ei pretium solidum, et quaecumque si cum libero contraxisset deberentur, dominus serui praestaret. idem dici debet, si bonae fidei possessori soluissem. si tamen actiones quas aduersus eum habeam, praestare domino paratus sim.

XXXII. CELSVS Libro quinto Digestorum SI ET me et Titium mutuam pecuniam rogaueris, et ego meum debitorem tibi promittere iusserim, tu sti-

pulatus sis, cum putares eum Titii debitorem esse, an mihi obligaris? subsisto: siquidem nullum negotium mecum contraxisti. sed propius est ut obligari te existimem. non quia pecuniam tibi credidi: hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest, sed quia pecunia mea quae ad te peruenit, eam mihi à te reddi bonum et aequum est.

XXXIII. MODESTINVS Libro decimo Pandectarum PRINCIPALibus constitutionibus cauetur, ne hi qui prouinciam regunt, quiue circa eos sunt, negotientur, mutuámue pecuniam dent faenúsue exerceant.

XXXIIII. PAVLVS Libro secundo sententiarum PRAESIDIS prouinciae officiales, quia perpetui sunt, mutuam pecuniam dare, et faenebrem exercere possunt. Praeses prouinciae mutuam pecuniam faenebrem sumere non prohibetur.

XXXV. MODESTINVS Libro tertio Responsorum PERICVLVM nominum ad eum, cuius culpa deterius factum probari potest, pertinet.

XXXVI. IAVOLENVS Libro primo Epistularum PECVNIAM quam mihi sine condicione debebas, iussu meo promisisti Attio sub condicione: cum pendente condicione in eo statu sit obligatio tua aduersus me, tamquam sub contrariam condicionem eam mihi spopondisti: si pendente condicione petam, an nihil acturus sum? respondit, non dubito quin mea pecunia quam ipse sine condicione stipulatus sum, etiam si condicio in persona Attii, qui ex mea uoluntate eandem pecuniam sub condicione stipulatus est, non extiterit, credita esse permaneat: perinde est enim ac si nulla stipulatio interuenisset. pendente autem causa condicionis idem petere non possum: quoniam cum incertum sit an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere uideor.

XXXVII. PAPINIANVS Libro primo Definitionum CVM AD praesens tempus condicio confertur, stipulatio non suspenditur. et si condicio uera sit, stipulatio tenet: quamuis tenere contrahentes condicionem ignorent. ueluti, si rex Parthorum uiuit, centum milia dare spondes? eadem sunt et cum in praeteritum condicio confertur.

XXXVIII. SCAEVOLA Libro primo Quaestionum RESPICIENDum enim esse, an quantum in natura hominum sit, possit scire eam debitu iri.

XXXVIIII. PAPINIANVS Libro primo Definitionum ITAQVE tunc potestatem condicionis optinet, cum in futurum confertur.

XL. PAVLVS Libro tertio Quaestionum LECTA est in auditorio Aemilii Papiniani praefecti praetorio iurisconsulti cautio huiusmodi. Lucius Titius scripsi me accepisse à Publio Maeuio quindecim mutua numerata mihi de domo: et haec quindecim proba rectè dari Kalendis futuris stipulatus est Maeuius Publius, spopondi ego Lucius Titius. si die suprascripta summa Publio Maeuio eiue ad quem ea res pertinebit, data, soluta, satisue eo nomine factum non erit, tunc eo amplius quo post soluam, poenae nomine in dies triginta inque denarios centenos, denarios singulos dari stipulatus est Publius Maeuius, spopondi ego Lucius Titius. conuenitque inter nos uti pro Maeuio ex summa suprascripta menstruos refundere debeam denarios trecenos ex omni summa ei, herediue eius. quaesitum est de obligatione usurarum: quoniam numerus mensum qui solutioni competebat, transierat. dicebam, quia pacta incontinenti facta stipulationi inesse creduntur, perinde esse ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus quoad tardius soluta esset, usuras adiecisset. igitur finito primo mense primae pensionis usuras currere. et similiter post secundum et tertium tractum usuras non solutae pecuniae pensionis crescere. nec ante sortis non solutae usuras peti posse, quàm ipsa sors peti potuerat. Pactum autem quod subiectum est, quidam dicebant ad sortis solutionem tantùm pertinere, non etiam ad usurarum quae priore parte simpliciter in stipulationem uenissent: pactúmque id tantùm ad exceptionem prodesse. et ideo non soluta pecunia statutis pensionibus, ex die stipulationis usuras deberi, atque si id nominatim esset expressum. Sed cum sortis petitio dilata sit, conse-

quẽns est ut etiam usurae ex eo tempore quo moram fecit, accedant. et si, ut ille putabat, ad exceptionem tantùm prodesset pactum, quamuis sententia diuersa optinuerit, tamen usurarum obligatio ipso iure non committetur: non enim in mora est is à quo pecunia propter exceptionem peti non potest. Sed (si) quantitatem quae medio tempore colligitur, stipulamur, cum condicio exstiterit, sicut est in fructibus, idem et in usuris potest exprimi: ut ad diem non soluta pecunia, quo competit usurarum nomine, ex die interpositae stipulationis praestetur.

XLI. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum EIVS qui in prouincia Stichum seruum Kalendario praeposuerat, Romae testamentum recitatum erat, quo idem Stichus liber et ex parte heres erat scriptus. qui status sui ignarus, pecunias defuncti aut exegit aut credidit: ut interdum stipularetur, et pignora acciperet. consulebatur quid de his iuris esset. placebat debitores quidem ei qui soluissent, liberatos esse: si modò ipsi quoque ignorassent dominum decessisse. earum autem summarum nomine quae ad Stichum peruenissent, familiae bercîscundae quidem actionem non competere coheredibus: sed negotiorum gestorum dari debere. quas uerò pecunias ipse credidisset, eas non ex maiore parte quàm ex qua ipse heres sit, alienatas esse. nam et si tibi in hoc dederim nummos, ut eos Sticho credas, deinde mortuo me ignorans dederis, accipientis non facies. neque enim sicut illud receptum est, ut debitores soluentes ei liverentur, ita hoc quoque receptum, ut credendo nummo alienaret. quare si nulla stipulatio interuenisset, neque ut creditam pecuniam pro parte coheredis peti posse, neque pignora teneri. quòd si stipulatus quoque esset, referret quemadmodum stipulatus esset. nam si nominatim, fortè Titio domino suo mortuo iam, dari stipulatus sit, procul dubio inutiliter esset stipulatus. quòd si sibi dari stipulatus esset, dicendum hereditati eum adquisisse. sicut enim nobismetipsis ex re nostra per eos qui liberi uel alieni serui bona fide seruiunt, adquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri. post aditam uerò à coheredibus hereditatem non aequè idem dici potest: utique si scierint eum sibi coheredem datum. quoniam tunc non possunt uideri bonae fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. Quòd si proponatur coheredes eius id ignorasse, quòd fortè ipsi quoque ex necessariis fuerint, potest adhuc idem responderi. quo quidem casu illud euenturum, ut si suae condicionis coheredes iste seruus habeat, inuicem bona fide seruire uideantur.

XLII. CELSVS Libro sexto Digestorum SI EGO decem stipulatus à Titio, deinceps stipuler à Seio quanto minus à Titio consequi possim, si decem petiero à Titio, non liberatur Seius. alioquin nequicquam mihi cauetur. at si iudicatum fecerit Titius, nihil ultra Seius tenebitur. Sed si cum Seio egero, quantumcumque est quo minus à Titio exigere potuero eo tempore quo iudicium inter me et Seium acceptum est, tanto minus à Titio postea petere possum. 1 Labeo ait, cum decem curari stipulatus sis, ideo non posse te decem dari oportere intendere, quia etiam reum locupletiorem dando promissor liberari possit. quo scilicet significet non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat.

DE IVREIVRANDO SIVE VOLVNTARIO SIVE NECESSARIO SIVE IVDICIALI TIT. II.

GAIVS Libro quinto ad Edictum prouinciale

MAXIMVM remedinm expediendarum litium in usnm uenit iurisiurandi religio: qua uel ex pactione ipsorum litigatorum, uel ex auctoritate iudicis deciduntur controuersiae.

II. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum IVSIVRANDVM speciem transactionis continet: maiorémque habet auctoritatem quàm res iudicata.

III. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum AIT praetor, SI IS CVM QVO AGETVR, CONDICIONE DELATA IVRAVERIT. Eum cum quo agetur, accipere debemus ipsum reum. nec frustra adicitur, CONDICIONE DELATA. nam si reus iurauit nemine ei iusiurandum deferente, praetor id iusiurandum non tuebitur: sibi enim iurauit. alioquin facillimus quisque ad ius-
iurandum decurrens nemine sivi deferente iusiurandum, oneribus actionum se liberavit. Quacumque autem actione quis conueniatur, si iurauerit, proficiet ei iusiu- 1
randum: siue in personam, siue in rem, siue in factum, siue poenali actione, uel quauis
alia agatur: siue de interdicto. sed et si de condicione personae fuerit iuratum, praetor
iusiurandum tuebitur. utputa detuli iusiurandum, et iurasti in potestate mea te non es-
se: tuendum erit iusiurandum. Vnde Marcellus scribit, etiam de eo iurari posse, 2
an praegnas sit mulier, uel non sit. et iuriiurando standum. denique ait, si de possessione erat quaestiò, seruari oportere: si fortè quasi praegnas ire in possessionem uolebat, et cum eì contradiceretur, nel ipsa iurauit se praegnatem, uel contra eam iuratum est. nam si ipsa, ibit in possessionem sine metu. si contra eam, nón ibit, quamuis nerè praegnas fuerit. proderítque, inquit Marcellus, mulieri iuranti iusiurandum, ne conueniatur quasi calumniae causa uentris nomine fuerit in possessionem, néue uim patiatur in possessione. sed an iusiurandum eoúsque prosit, ut post editum partum non quaeratur ex eo editus, an non sit, cuius esse dicitur, Marcellus tractat. et ait neritatem esse quaerendam: quia iusiurandum alteri neque prodest neque nocet. matris igitur iusiurandum partui non proficiet, nec nocebit, si mater detulerit, et iuretur ex eo praegnans
non esse. Iurari autem oportet ut delatum est iusiurandum. ceterum si ego detu- 3
li ut per Deum iurares, tu per caput tuum iurasti, 4

IIII. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum VEL filiorum tuorum,

V. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum NON ERIT
† iuratum habendum iusiurandum. quòd si exegi ut per salutem tuam iurares, et iurasti, † ratum
stabitur. omne enim omnino licitum iusiurandum per quod uoluit quis sibi iurari, ido
neum est. et si ex eo fuerit iuratum, praetor id tuebitur. Diuus Pius iureiurando 1
quod propria superstitione iuratum est, standum rescripsit. Dato iureiurando, 2
non aliud quaeritur quàm an iuratum sit: remissa quaestione, an debeatur: quasi sa-
tis probatum sit iureiurando. Sed si quis illicitum iusiurandum detulerit, scilicet 3
improbatae publicae religionis, uideamus an pro eo habeatur atque si iuratum non es-
set: quod magis existimo dicendum. Si neque iuratum est neque remissum iusiu- 4
randum, pro eo debet haberi, atque si res in iusiurandum admissa non esset. proinde si
postea iurare paratus sit, nihil ei hoc iusiurandum proficiet: quia ex eo quod delatum
est, iuratum non est.

VI. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum REMITTIT iusiurandum qui deferente se, cum paratus esset aduersarius iurare, gratiam ei facit, contentus uoluntate suscepti iurisiurandi. Quòd si non suscepit iusiurandum, licet postea parato iurare actor nolit deferre, non uidetur remissum. nam quod susceptum est remitti debet.

VII. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum AIT praetor, EIVS REI DE QVA IVSIVRANDVM DELATVM FVERIT, NEQVE IN IPSVM NEQVE IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, ACTIONEM DABO. EIVS REI sic erit accipiendum, siue de tota re, siue de parte sit iuratum. nam de eo quod iuratum est, pollicetur se actionem non daturum neque in eum qui iurauit, neque in eos qui in locum eius cui iusiurandum delatum est, succedunt:

VIII. PAVLVS Libro octanodecimo ad Edictum ETIAM si in rem successerint.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum NAM POSTEAQUAM iuratum est, denegatur actio. aut si controuersia erit, id est si ambigitur an iusiurandum datum sit, exceptioni locus est. Iureiurando dato uel remisso, reus quidem adquirit exceptionem sibi aliisque. actor uerò actionem adquirit. in qua hoc solum quaeritur, an iurauerit dari sibi oportere. uel cum iurare paratus esset, iusiurandum ei

1 remissum sit. Si damnetur quis post iusiurandum ex famoso iudicio, famosum es-

2 se magis est. Si is qui temporaria actione mihi obligatus erat, detulerit iusiurandum, ut iurem eum dare oportere, egóque iurauero, tempore non liberatur: quia post

3 litem contestatam cum eo perpetuatur aduersus eum obligatio. Si minor uigintiquinque annis detulerit, et hoc ipso captum se dicat, aduersus exceptionem iusiurandi replicari debebit, ut Pomponius ait. ego autem puto hanc replicationem non semper esse dandam. sed plerumque ipsum praetorem debere cognoscere an captus sit: et sic in integrum restituere. nec enim utique qui minor est, statim et circumscriptum se docuit. Praeterea exceptio ista siue cognitio statutum tempus post annum uicensimum

4 quintum non debet egredi. Sed et si quis in fraudem creditorum iusiurandum detulerit debitori, aduersus exceptionem iurisiurandi replicatio fraudis creditoribus debet dari. Praeterea si fraudator detulerit iusiurandum creditori, ut iuret sibi decem dari oportere, mox bonis eius uenditis experiri uolet, aut denegari debet actio, aut ex-

5 ceptio opponitur fraudatorum creditorum. Iusiurandum defensoris uel procuratoris ei ab aduersario delatum prodesse, exceptionémque domino parere Iulianus scribit. Idem ergo dicendum erit et si datus ad petendum procurator reo deferente iurauerit dari mihi oportere: nam actionem mihi parit. quae sententia habet rationem.

6 Si petitor iurauit possessore deferente, rem suam esse, actori dabitur actio. sed hoc dumtaxat aduersus eum qui iusiurandum detulit: eósque qui in eius locum successerunt. ceterum aduersus alium si uelit praerogatiua iurisiurandi uti, nihil ei proderit:

X. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum QVIA non deberet alii nocere quod inter alios actum esset.

XI. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum SED si possessori fuerit iusiurandum delatum, iurauerítque rem petitoris non esse, quamdiu quidem possidet, aduersus eum qui detulit iusiurandum, si petat, exceptione iurisiurandi utetur. si uerò amiserit possessionem, actionem non habebit: ne quidem si is possideat qui ei iusiurandum detulit. non enim rem suam esse iurauit, sed eius non esse. Proinde si cum possideret, ► et) deferente petitore rem suam iurauit, consequenter dicemus, amissa quoque possessione, si is qui detulit iusiurandum nanctus sit possessionem, actionem in factum ei dandam. et fructus perceptos ex re quam meam esse iuraui, restitui mihi placuit. sed et partum editum, fetúsque pecorum restituendos constat post iusiuran-

1 dum delatum. Item si iurauero usumfructum alicuius rei uel meum esse, uel dari mihi oportere, eatenus mihi competit actio, quatenus si uerè usumfructum haberem

duraret. quibus uerò casibus amitteretur, non competit mihi actio. Sed si rerum in quibus usus fructus propter abusum constitui non potest, iurauerit usumfructum se habere, uel sibi deberi, effectum iurisiurandi sequendum arbitror. ideóque tunc quoque uideri eum rectè iurasse puto. et ex eo iureiurando posse petere usumfructum cautione oblata. Si cum de hereditate inter me et te controuersia esset, iurauero hereditatem meam esse, id consequi debeo, quod haberem, si secundum me de hereditate pronuntiatum esset. et non solùm eas res restituere debes quas tunc possidebas, sed et si quas postea coepisses possidere. perindéque haberi quod iuratum est, atque si probatum esset. idcirco utilis actio mihi competit. Quòd si ego ex eadem hereditate possiderem, túque coepisses petere eAMc cum aduersus te iurassem, exceptione me uti debere iurisiurandi. Planè si alius à me hereditatem petere coeperit, dubium non erit, ut et Iulianus scribit, nihil mihi iusiurandum prodesse.

XII. IVLIANVS Libro nono Digestorum IDEM est et si ego à quolibet alio possidente res hereditarias petere uelim. quia et si petissem à te hereditatem, et probasseMeam, nihilo minus ab altero petendo, idipsum probare necesse haberem.

XIII. VLPIANVS Libro uicensimo secundo ad Edictum SI DVO patroni essent, et libertus altero deferente iurasset se libertum eius non esse, utrum alteri totius debitae patronis portionis, an uerò dimidiae debitae eis partis bonorum possessio competeret? et ait, si is cui iuratum est, patronus fuisset, alteri suae partis bonorum possessionem competere. nec ei prodesse quòd aduersus alterum libertus iurasset. multum tamen fidei et auctoritatis apud iudicem patronum habiturum, quo magis solum se patronum probaret, quòd libertus iurasset alterum patronum non esse.
Iulianus ait, eum qui iurauit fundum suum esse, post longi temporis praescriptionem 1
etiam utilem actionem habere debere. Idem Iulianus scribit, eum qui iurauit fur- 2
tum se non fecisse, uideri de toto iurasse. atque ideo neque furti neque condicticia tenetur: quia condicticia, inquiD, solus fur tenetur. Numquid ergo qui iurauit se furtum ne fecisse, hoc solo nomine, condictione si conueniatur, exceptione utatur? ceterum si contendat qui condicit, quasi cum herede se furis agere, non debet repelli? et quasi ΜΟΝΟΜΕΡΗΣ condictio dari debet aduersus furis heredem: nec pati eum iudex debet, si coeperit temptare probare furem. Si quis iurauerit uendidisse me ei rem centum, 3
ex empto agere poterit ut ei cetera praestentur: id est res tradatur, et de euictione caueatur. an tamen ad pretium consequendum ex uendito conueniri possit, uidendum. et si quidem et de hoc ipso iuratum est quòd pretium solutum est, nulla pro pretio actio superest. si uerò hoc non fuerit iuratum, tunc consequens est de pretio eum teneri. Idem dicemus et si quis societatem fecisse iurauerit. nam et is pro socio poterit conueniri. Marcellus etiam scribit, si quis iurauerit ob decem pignori dedisse fun- 4
dum, non aliàs eum pigneraticia agere posse, quàm si decem soluerit. sed et illud adici, fortassis eum etiam in decem ex iureiurando suo posse conueniri. quod magis probat, cui Quintus Saturninus consentit: argumentóque utitur eius qui iurauit eam quae uxor sua fuerit, rem sibi in dotem dedisse. nam et hic uxori ait utilem de dote actionem dandam. quae non esse extra aequitatem posita non negauerim. Si quis iura- 5
uerit in re pecuniaria per genium principis, dare se non oportere, et peierauerit: uel dari sibi oportere, uel intra certum tempus iurauerit se soluturum, nec soluit: Imperator noster cum patre rescripsit, fustibus eum castigandum dimittere: et ita ei superdici, ΠΡΟΦΗΤΑΣ ΜΗ ΟΜΝΥΕ.

XIIII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum QVOTIENS propter rem iuratur, nec parenti nec patrono remittitur iusiurandum. propter rem autem iusiurandum exigitur, ueluti de pecunia credita cum iurat actor sibi dari oportere: uel reus se dare non oportere. idem est cum de pecunia constituta iusiurandum exigitur.

XV. IDEM Libro sexto ad Edictum AD PERSONAS egregias, eósque qui ualetudine impediuntur, domum mitti oportet ad iurandum.

XVI. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum SI PATRONVS libertam suam uxorem duxerit, non compellettur iurare de rerum amotarum iudicio. sed et si ipse deferat iusiurandum libertae suae, de calumnia non debet iurare.

XVII. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum IVSIVRANDVM
1 quod ex conuentione extra iudicium defertur, referri non potest. Pupillus tutore auctore iusiurandum deferre debet. quòd si sine tutore auctore detulerit, exceptio quidem obstabit, sed replicavitur: quia rerum administrandarum ius ei non competit.
2 Si tutor qui tutelam gerit, aut curator furiosi prodigiue iusiurandum detulerit, ratum id haberi debet. nam et alienare res, et solui eis potest. et agendo rem in iudicium
3 deducunt. Procurator quoque quod detulit, ratum habendum est. scilicet si aut uniuersorum bonorum administrationem sustinet, aut si idipsum nominatim mandatum sit, aut si in rem suam procurator sit.

XVIII. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum ALIAS autem procuratorem deferentem iusiurandum non esse audiendum Iulianus libro decimo digestorum scribit. nec postea reus qui semel iurauit, à domino conueniatur. nec multum ei proficere si fuerit ei de rato cautum: siue enim dominus petat, cogetur docere reus liquidò se iurasse, posita scilicet exceptione. siue ex stipulatione de rato agat, necesse habebit ipse de periurio suo docere.

XVIIII. IDEM Libro uicensimo sexto ad Edictum. SI ITAQVE mandatum fuit procuratori ut petat, ille iusiurandum detulit, aliud fecit quàm quod mandatum est.

XX. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum SERVVS quod detulit uel iurauit, seruetur, si peculii administrationem habuit:

XXI. GAIVS Libro quinto ad Edictum prouinciale HVIC enim solui quoque rectè potest. et nouandae obligationis ius habuit.

XXII. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum QVIDAM et de peculio actionem dandam in dominum, si actori detulerit seruus iusiurandum. eadem de filiofamilias dicenda sunt.

XXIII. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum SI SERVVS iurauerit dominum dare non oportere, exceptio domino indulgenda est, sibíque aduersarius imputabit qui seruo detulit iusiurandum.

XXIIII. PAVLVS Libro uicensimo octauo ad Edictum MVLTO magis proderit patri religio filii, cum quo etiam iudicium consistere potest. ipsi autem referentes, condicionem eorum quibus subiecti sunt non faciunt deteriorem.

XXV. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum SED ET si seruus meus delato uel relato ei iureiurando iurauit rem domini esse, uel ei dari oportere, puto dandam mihi actionem uel pacti exceptionem, propter religionem et conuentionem.

XXVI. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum QVI IVRASSE dicitur, nihil refert cuius sexus aetatisue sit: omni enim modo custodiri debet iusiurandum aduersus eum qui contentus eo cum deferret fuit. quamuis pupillus non uidea
1 tur peierare quia sciens fallere non uideatur. Si pater filium dare non oportere iurauerit, Cassius respondit et patri et filio dandam exceptionem iurisiurandi. Si pater iurauerit in peculio nihil esse, filius conueniri poterit. sed et pater ita conuenietur, ut
2 post adquisiti peculii ratio habeatur. Iurisiurandi condicio ex numero esse potest uideri nouandi, delegandíue: quia proficiscitur ex conuentione. quamuis habeat et instar iudicii.

XXVII. GAIVS Libro quinto ad Edictum prouinciale IVSIVRANDVM etiam loco solutionis cedit.

XXVIII. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum IN DVOBVS
1 reis stipulandi ab altero delatum iusiurandum etiam alteri nocebit. Quod reus

iurauit, etiam fideiussori proficit. à fideiussore exactum iusiurandum prodesse etiam
reo Cassius et Iulianus aiunt. nam quia in locum solutionis succedit, hic quoque eo-
dem loco habendum est: si modò ideo interpositum est iusinrandum, ut de ipso con-
tractu et de re, non de persona iurantis ageretur. Si ei qui debitorem meum in iu 2
dicium exhibere promisit, iusiurandum detulerim, isque iurauerit se omnino exhibi-
tionem eius non promisisse, prodesse debitori meo id non debet. si uerò iurauerit se ni
hil mihi praestare oportere, distinguendum sit, et replicatione emendandum, utrum
ideo iurauerit an quia post promissionem exhibuerit, an uerò quia soluerit. quod et in
fideiussorem debiti distinguendum est. Ex duobus reis promittendi eiusdem pe- 3
cuniae alter iurauit: alteri quoque prodesse debebit. Exceptio iurisiurandi non 4
tantùm si ea actione quis utatur, cuius nomine exegit iusiurandum, opponi debet: sed
etiam si alia. si modò eadem quaestio in hoc iudicium deducatur. fortè si ob actionem
mandati, negotiorum gestorum, societatis, ceterásque similis iusiurandum exactum sit:
deinde ex isdem causis certum condicatur. quia per alteram actionem altera quoque
consumitur. Si quis iurauerit se non rapuisse, non debet adiuuari hoc iureiuran- 5
do in actione furti, aut condictione: quia aliud est furtum fecisse, quod uel clam fieri po
test. Colonus cum quo propter succisas fortè arbores agebarur ex locato, si iura- 6
uerit se non succidisse, siue è lege duodecim tabularum de arboribus succisis, siue è lege
Aquilia damni iniuria, siue interdicto quod ui aut clam postea conuenietur, per exce-
ptionem iurisiurandi defendi poterit. Quae iurauit diuortii causa rem se non 7
amouisse, non debet defendi per exceptionem, si cum ea in rem agatur. et si cotendat
suam esse, alio iureiurando opus est. contra si iurauerit suam esse. debet in actione re-
rum amotarum defendi. et omnino hoc obseruandum est, licet per aliam actionem ea
dem quaestio moueatur, ut exceptio iurisiurandi locum habeat. Igitur si quis iu- 8
rauit se non esse condemnatum, etiam si ex stipulatu iudicatum solui ob rem iudicatam
conueniatur, defendetur per exceptionem. Contra si cum ex stipulatu iudicatum solui
conueniretur, iurauit se dare non oportere, agenti iudicati non utique obstavit exce-
ptio: potest enim fieri ut non sit commissa stipulatio, licet res iudicata sit. nisi ideo iu-
rasset quòd nec damnatum se esse diceret. Item Pomponius ait, eum qui furtum 9
sibi factum alicuius rei iurauit, non statim etiam condictionis causam nancisci.
Item cum ex hac parte iusiurandum et actionem et exceptionem inducat, si fortè reus 10
extra iudicium actore inferente iurauerit se dare non oportere, et actor reo deferenre
dari sibi oportere, uel contra: posterior causa iurisiurandi potior habebitur. nec ta-
men praeiudicium periurio alterius fiet: quia non quaeretur an dare eum oportet, sed
an actor iurauerit.

XXVIIII. TRYPHONINVS Libro sexto Disputationum QVOD si iuraui te deferente, non iurasse te dare tibi oportere, et aduersus utilem actionem qua hoc quaeritur, an iuraueris tibi dari oportere, opponenda est exceptio iurisiurandi pe-rementis quaestionem actione comprehensam.

XXX. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum EVM QVI iurauit ex ea actione quae infitiando crescit, aliquid sibi deberi, simpli non dupli persecutionem sibi adquirere Pedius ait. abunde enim sufficere, exonerare petitorem probandi necessitate: cum omissa hac parte edicti dupli actio integra maneat. et potest dici hoc iudicio non principalem causam exerceri, sed iusiurandum actoris conseruari.

Si iurauero te Stichum mihi dare oportere qui non sit in rerum natura, nec aesti- 1
mationem mihi praestare reus debet, nisi ex causa furtiua, uel propter moras. tunc
enim etiam post mortem serui aestimatio praestatur. Si mulier iurauerit decem 2
dotis sibi deberi, tota ea summa praestanda est. sed si iurauit decem se dedisse in do-
tem, hoc solum non erit quaerendum, an data sint: sed quasi data sint, quod ex eo reddi
oportet praestandum erit. In popularibus actionibus iusiurandum exactum ita 3
demum aduersus alios proderit, si bona fide exactum fuerit. nam et si quis egerit, ita
demum

4 demum consumit publicam actionem, si non per collusionem actum sit. Si liber-tus deferente patrono iurauit se libertum non esse, ratum habendum est iusiurandum:
1 ut nec operarum petitio nec bonorum possessio contra tabulas dari debeat. Si iu rauero usumfructum mihi dari oportere, non aliter dari debet, quàm si caueam boni ui ri arbitratu me usurum, et finito usufructu restituturum.

XXXI. GAIVS Libro trigensimo ad Edictum prouinciale ADMONENDI sumus, interdum etiam post iusiurandum exactum permitti constitutionibus principum ex integro causam agere, si quis noua instrumenta se inuenisse dicat, quibus nunc solis usurus sit. sed hae constitutiones tunc uidentur locum habere, cum à iudice aliquis absolutus fuerit. solent enim saepe iudices in dubiis causis exacto iureiurando secundum eum iudicare qui iurauerit. quòd si aliàs inter ipsos iureiurando transactum sit negotium, non conceditur eandem causam retractare.

XXXII. MODESTINVS Libro (tertio) Differentiarum IVRISIVRANDI gratiam facere pupillus non potest.

XXXIII. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Sabinum QVI per salutem suam iurat, licet per Deum iurare uidetur, respectu enim diuini numinis ita iurat, attamen si non ita specialiter iusiurandum ei delatum est, iurasse non uidetur. et ideo ex integro sollemniter iurandum est.

XXXIIII. IDEM Libro uicensimo sexto ad Edictum IVSIVRANDVM et ad pecunias et ad omnes res locum habet. etiam de operis iusiurandum deferri potest. nec de iniuria queri aduersarius potest, cum possit iusiurandum referre. Quid tamen si ideo dicat reus se liberatum, quoniam Stichum quem promiserat putat decessisse? non erit tutus per relationem. et ideo ex hac causa putat Marcellus, et rectè, aut
1 remittendum ei iusiurandum, aut spatium dandum ut certioretur, et sic iuret. Defensor municipum uel cuiusuis corporis iusiurandum deferre potest, si super hoc man-
2 datum habeat. Pupillo non defertur iusiurandum. Procurator non compellitur iurare, nec defensor. et ita Iulianus scribit libro decimo digestorum, defensorem iurare non compelli: sufficeréque ad plenam defensionem si paratus sit iudicium accipe-
3 re. Qui iusiurandum defert, prior de calumnia debet iurare, si hoc exigatur: deinde sic ei iurabitur. hoc iusiurandum de calumnia neque patrono neque parentibus
4 remittitur. Si de qualitate iuramenti fuerit inter partes dubitatum, conceptio eius
5 arbitri iudicantis est. Ait Praetor, EVM A QVO IVSIVRANDVM PETETVR, SOLVERE AVT IVRARE COGAM. alterum itaque eligat reus: aut sol-
6 uat, aut iuret. si non iurat, soluere cogendus erit à praetore. Datur autem et alia facultas reo, ut si malit referat iusiurandum. et si is qui petet, condicione iurisiurandi non utetur, iudicium ei praetor non dabit. aequissimè enim hoc facit, cum non deberet displicere condicio iurisiurandi ei qui detulit. sed nec iusiurandum de calumnia referenti defertur: quia non est ferendus actor, si condicionis quam ipse detulit, de ca-
7 lumnia uelit sibi iurari. Non semper autem consonans est per omnia referri iusiurandum quale defertur: forsitan ex diuersitate rerum uel personarum quibusdam emergentibus quae uarietatem inducunt. idéoque si quid tale inciderit, officio iudicis con-
8 ceptio huiuscemodi iurisiurandi terminetur. Cum res in iusiurandum demissa sit, iudex iurantem absoluit: referentem audiet. et si actor iuret, condemnet reum. nolentem iurare reum si soluat, absoluit: non soluentem condemnat. ex relatione non iurante actore, absoluit reum.

XXXV. PAVLVS Libro uicensimo octauo ad Edictum TVTOR pupilli omnibus probationibus aliis deficientibus iusiurandum deferens audiendus
1 est: quandoque enim pupillo denegabitur actio. Prodigus si deferat iusiurandum, audiendus non est. Idémque in ceteris similibus ei dicendum est. nam siue pro pacto conuento siue pro solutione siue pro iudicio hoc iusiurandum cedit, non ab aliis
2 delatum probari debet quàm qui ad haec habiles sunt. Qui non compelluntur

Romae iudicium accipere,nec iurare compellendi sunt: ut legati prouinciales.

XXXVI. VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum SI ACTOR deferat iusiurandum de sola constituta pecunia, et reus iurauerit, exceptione utetur si de constituta conueniatur. sed si de sorte id est de priore obligatione conueniatur, exceptio cessabit: nisi de hac quoque iurauerit aduersario deferente.

XXXVII. VLPIANVS Libro tricensimo tertio ad Edictum SI NON fuerit remissum iusiurandum ab eo qui detulerit, sed de calumnia non iuratur, consequens est ut debeat denegari ei actio: sibi enim imputet qui processit ad delationem iurisiurandi,nec prius de calumnia iurauit: ut sit iste remittenti similis.

XXXVIII. PAVLVS Libro trigensimo septimo ad Edictum MANIFEstae turpitudinis et confessionis est,nolle nec iurare nec iusiurandum referre.

XXXVIIII. IVLIANVS Libro decimo Digestorum SI QVIS cum debitore suo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur, si iurasset se capitolium non ascendisse,uel aliud quodlibet fecisse, uel non fecisse, isque iurauerit,et exceptio iurisiurandi dari debebit, et solutum repeti poterit: est enim iusta conuentio, si quaelibet causa in condicione iurisiurandi deducta fuerit.

XL. IDEM Libro tertiodecimo Digestorum IVSIVRANDVM à debitore exactum efficit ut pignus liberetur: est enim hoc acceptilationi simile. perpetuam certè exceptionem parit. idcirco poenam quoque petentem creditorem exceptione summoueri oportet:et solutum repeti potest,utpote cum interposito eo ab omni controuersia discedatur.

XLI. POMPONIVS Libro singulari Regularum LABEO etiam absenti,et ignoranti iurisiurandi gratiam fieri posse respondit. sed et per epistulam gratia iurisiurandi fieri potest.

XLII. IDEM Libro octauodecimo Epistularum CREDITORE qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat iusiurandum deferente, pupillus iurauit se dare non oportere: eandem pecuniam à fideiussore eius petit. an excludendus sit exceptione iurisiurandi? quid tibi placet rescribe mihi. Eam rem apertius explicat Iulianus. nam si controuersia inter creditorem et pupillum fuerit an omnino pecuniam mutuam accepisset,et conuenit ut ab omni condicione discederetur si pupillus iurasset, isque iurauerit se dare non oportere,naturalis obligatio hac pactione tolletur:et soluta pecunia repeti poterit. sin uerò creditor quidem se mutuam dedisse contendebat, pupillus autem hoc solo defendebatur,quòd tutor eius non interuenisset,et hoc tale iusiurandum interpositum est, hoc casu fideiussorem praetor non tuebitur. Si autem liquidò probari non potest quid actum sit,et in obscuro erit,ut plerumque fit,de facto an de iure inter creditorem et pupillum controuersia fuerit,deferente creditore pupillum iurasse, intellegere debemus id actum inter eos, ut si iurasset se dare non oportere, ab omni condicione discederetur. atque ita et solutam pecuniam repeti posse:et fideiussoribus exceptionem dari debere existimavimus. Si fideiussor iurauerit se dare non oportere, exceptione iurisiurandi reus promittendi tutus est. adquin si quasi omnino idem non fideiussisset iurauit,non debet hoc iurisiurandum reo promittendi prodesse.

Sed et si actore deferente defensor absentis uel praesentis iurauit, eum quem defendit,dare non oportere, exceptio iurisiurandi ei cuius nomine iurandum fuerit, dari debebit. Eadem ratio est et si fideiussoris defensor iurauerit: reo enim detur exceptio. Item si reus iurauit, fideiussor tutus sit, quia et res iudicata secundum alterutrum eorum utrique proficeret.

DE IN LITEM IVRANDO TIT. III.

VLPIANVS Libro quinquagesimo primo ad sabinum

REM IN iudicio deductam non idcirco pluris esse opinamur, quia cresce
re condemnatio potest ex contumacia non restituentis, per iusiurandum
in litem: non enim res pluris fit per hoc, sed ex contumacia aestimatur ul
tra rei pretium:

II. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Sabinum SIVE no
1 strum quid petamus, siue ad exhibendum agatur. Interdum quod intersit agentis
solum aestimatur. ueluti cum culpa non restituentis uel non exhibentis punitur. cum
uerò dolus aut contumacia non restituentis uel non exhibentis, quanti in litem iuraue-
rit actor.

III. VLPIANVS Libro trigensimo ad Edictum. NVMMIS depositis
iudicem non oportet in litem iusiurandum deferre, ut iuret quisque quod sua interfuit:
cum certa sit nummorum aestimatio. nisi fortè de eo quis iuret quod sua interfuit num
mos sibi sua die redditos esse. quid enim si sub poena pecuniam debuit, aut sub pigno-
re, quod quia deposita ei pecunia adnegata est distractum est?

IIII. IDEM Libro trigesimo sexto ad Edictum VIDEAMVS in tu-
telari causa quis iurare et aduersus quem possit. et quidem ipse pupillus, si impubes est,
non potest: hoc enim saepissimè rescriptum est. sed nec tutorem cogendum, uel ma-
trem pupilli admittendam, etsi parata esset iurare, Diui fratres rescripserunt. graue
enim uidebatur, et ignorantes et inuitos tutores sub alieni compendii emolumento
1 etiam periurium anceps subire. Curatores quoque pupilli uel adulescentis non es
se cogendos in litem iurare, rescriptis Imperatoris nostri et Diui patris eius contine-
tur. Si tamen tantam affectionem pupillo suo uel adulescenti tutores uel curatores prae
stare uolunt, auctoritas iuris non refragabitur, quin iudicio quod inter ipsos acceptum
est finis eiusmodi possit adhiberi. non enim ad suam utilitatem iurisiurandi referen-
da aestimatio est, sed ad domini: cuius nomine tutelae ratio postuletur. Adulescens
2 uerò si uelit iurare potest. Deferre autem iusiurandum iudicem oportet. cete-
rum si alius detulerit iusiurandum, uel non delato iuratum sit, nulla erit religio: nec ul-
lum iusiurandum. et ita constitutionibus expressum est Imperatoris nostri et Diui pa-
3 tris eius. Iurare autem in infinitum licet. Sed an iudex modum iuriiurando sta-
tuere possit, ut intra certam quantitatem iuretur, ne arrepta occasione in immensum iu
retur, quaero. et quidem in arbitrio esse iudicis, deferre iusiurandum, necne, constat.
An igitur qui possit iusiurandum non deferre, idem possit et taxationem iuriiurando
4 adicere, quaeritur. arbitrio tamen bonae fidei iudicis etiam hoc congruit. Item
uidendum an possit iudex qui detulit iusiurandum, non sequi id: sed uel prorsus absol-
uere, uel etiam minoris condemnare quàm iuratum est. et magis est ut ex magna cau-
5 sa, et postea repertis probationibus, possit. Ex culpa autem non esse iusiurandum
deferendum constat: sed aestimationem à iudice faciendam.

V. MARCIANVS Libro quarto Regularum IN ACTIONIBVS in
rem, et in ad exhibendum, et in bonae fidei iudiciis in litem iuratur. sed iudex potest
1 praefinire certam summam usque ad quam iuretur: licuit enim et à primo nec deferre.
Item et si iuratum fuerit, licet iudici uel absoluere, uel minoris condemnare. Sed in his
omnibus ob dolum solum in litem iuratur: non etiam ob culpam. haec enim iudex ae-
stimat. Planè interdum et in actione stricti iudicii in litem iurandum est. ueluti si pro-
missor Stichi moram fecerit, et Stichus decesserit. quia iudex aestimare sine relatione
iurisiurandi non potest rem quae non extat.

VI. PAVLVS Libro uicensimo sexto ad Edictum ALIAS si ex stipu-
latu uel ex testamento agatur, non solet in litem iurari.

VII. VLPIANVS Libro octauo ad Edictum VOLGO praesumitur, alium in litem non debere iurare quàm dominum litis. denique Papinianus ait, alium non posse iurare quàm eum qui litem suo nomine contestatus est.

VIII. MARCELLVS Libro octauo Digestorum TVTOR rem adulti quam possidet, restituere ei non uult: quaero utrum quanti res est, an quanti in litem iuratum fuerit, condemnari debet. respondi, non est aequum pretio, id est quanti res est, litem aestimari: cum et contumacia punienda sit, et arbitrio potius domini rei pretium statuendum sit: potestate petitori in litem iuranti concessa.

VIIII. IAVOLENVS Libro quintodecimo ex Cassio CVM FVRTI agitur, iurare ita oportet, tanti rem fuisse cum furtum factum sit: non adici, EO PLVRISVE. quia quod res pluris est, utique tanti est.

X. CALLISTRATVS Libro primo Quaestionum IN INSTRVMENTIS quae quis non exhibet, actori permittitur in litem iurare quanti sua interest ea proferri: ut tanti condemnetur reus. idque etiam Diuus Commodus rescripsit.

XI. PAVLVS Libro tertio Responsorum DE PERIVRIO eius qui ex necessitate iuris in litem iurauit, quaeri facilè non solere.

DE CONDICTIONE CAVSA DATA CAVSA NON SECVTA TIT. IIII.

VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum

SI OB rem non inhonestam data sit pecunia, ut filius emanciparetur, uel seruus manumitteretur, uel à lite discedatur, causa secuta repetitio cessat. Si parendi condicioni causa tibi dedero decem, mox repudiauero hereditatem uel legatum, possum condicere.

II. HERMOGENIANVS Libro secundo iuris Epitomarum SED ET si falsum testamentum sine scelere eius qui dedit, uel inofficiosum pronuntietur, ueluti causa non secuta decem repetentur.

III. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum DEDI tibi pecuniam ne ad iudicem iretur: quasi decidi. an possim condicere, si mihi non caueatur ad iudicem non iri? et est uerum, multum interesse utrum ob hoc solum dedi, ne eatur, an ut et mihi repromittatur non iri. si ob hoc ut et repromittatur, condici poterit si non repromittatur. si ut ne eatur, condictio cessat quamdiu non itur. Idem erit, et si tibi dedero ne Stichum manumittas. nam secundum distinctionem supra scriptam aut admittenda erit repetitio, aut inhibenda. Sed si tibi dedero ut Stichum manumittas, si non facis possum condicere. aut si me paeniteat, condicere possum. Quid si ita dedi, ut intra certum tempus manumittas? si nondum tempus praeteriit, inhibenda erit repetitio, nisi paeniteat. quòd si praeteriit, condici poterit. sed si Stichus decesserit, an repeti quod datum est possit? Proculus ait, si post id temporis decesserit quo manumitti potuit, repetitionem esse. si minus, cessare. quinimmo et si nihil tibi dedi ut manumitteres, placuerat tamen ut darem, ultro tibi competere actionem quae ex hoc contractu nascitur; id est condictionem, defuncto quoque eo. Si liber homo qui bona fide seruiebat, mihi pecuniam dederit ut eum manumittam, et fecero, postea liber probatus an mihi condicere possit, quaeritur. et Iulianus libro undecimo digestorum scribit competere manumisso repetitionem. Neratius etiam libro membranarum refert, Paridem pantomimum à Domitia Neronis filia decem quae ei pro libertate dederat, repetisse per iudicem: nec fuisse quaesitum an Domitia sciens liberum accepisset. Si quis quasi statuliber mihi decem dederit, cum iussus non esset, condicere eum de-

3 cem Celſus ſcrivit. Sed ſi ſeruus qui teſtamento heredi iuſſus erat decem dare et
liber eſſe, codicillis purè libertatem accepit, et id ignorans dederit heredi decem, an re
petere poſſit? et refert patrem ſuum Celſum exiſtimaſſe, repetere eum non poſſe. ſed
ipſe Celſus naturali aequitate motus putat repeti poſſe. quae ſententia uerior eſt. quam
quam conſtet, ut et ipſe ait, eum qui dedit ea ſpe, quòd ſe ab eo qui acceperit remune-
rari exiſtimaret, uel amiciorem ſibi eſſe eum futurum, repetere non poſſe opinione fal
4 ſa deceptum. Suptilius quoque illud tractat, an ille qui ſe ſtatuliberum putauerit,
nec fecerit nummos accipientis, quoniam heredi dedit quaſi ipſius heredis nummos
daturus non quaſi ſuos, qui utique ipſius fuerunt, adquiſiti ſcilicet poſt libertatem ei ex
teſtamento competentem. et puto, ſi hoc animo dedit, non fieri ipſius. nam et cum ti-
bi nummos meos quaſi tuos do, non facio tuos. Quid ergo ſi hic non heredi, ſed alii
dedit, cui putabat ſe iuſſum? ſi quidem peculiares dedit, nec fecit accipientis. ſi autem
5 alius pro eo dedit, aut ipſe dedit iam liber factus, fient accipientis. Quamquam
permiſſum ſit ſtatulibero etiam de peculio dare implendae condicionis cauſa, ſi tamen
uult heres nummos ſaluos facere, poteſt eum uetare dare: ſic enim fiet ut et ſtatuliber
perueniat ad libertatem, quaſi impleta condicione cui parere prohibitus eſt: et nummi
non peribunt. ſed is quem teſtator accipere uoluit, aduerſus heredem in factum actio-
ne agere poteſt ut teſtatori pareatur.

b IIII. IDEM Libro trigenſimo nono ad Edictum SI QVIS accepto tu-
lerit debitori ſuo, cum conueniret ut expromiſſorem daret, nec ille det, poteſt dici con-
dici poſſe ei qui accepto ſit liberatus.

c V. IDEM Libro ſecundo Diſputationum SI PECVNIAM ideo acce-
peris ut Capuam eas, deinde parato tibi ad proficiſcendum condicio temporis uel ua-
letudinis impedimento fuerit quo minus proficiſcERis, an condici poſſit, uidendum.
et cum per te non ſteterit, poteſt dici repetitionem ceſſare. ſed cum liceat paenitere ei
qui dedit, procul dubio repetetur id quod datum eſt. niſi fortè tua interſit, non accepiſ
ſe te ob hanc cauſam pecuniam. nam ſi ita res ſe habeat, ut licet nondum profectus ſis,
ita tamen rem compoſueris, ut neceſſe habeas proficiſci, uel ſumptus qui neceſſarii fue-
runt ad profectionem iam feciſti, ut manifeſtum ſit te plus fortè quàm accepiſti erogaſ
ſe, condictio ceſſabit. ſed ſi minus erogatum ſit, condictio locum habebit. ita tamen, ut
1 indemnitas tibi praeſtetur eius quod expendiſti. Si ſeruum quis tradiderit alicui
ita ut ab eo intra certum tempus manumitteretur, ſi paenituerit eum qui tradiderit, et
ſuper hoc eum certiorauerit, et fuerit manumiſſus poſt paenitentiam, attamen actio
propter paenitentiam competit ei qui dedit. planè ſi non manumiſerit, conſtitutio ſuc
cedit. facitque eum liberum, ſi nondum paenituerat eum qui in hoc dedit. Item ſi quis
dederit Titio decem, ut ſeruum emat et manumittat, deinde paeniteat, ſi quidem non-
dum emptus eſt, paenitentia dabit condictionem, ſi hoc ei manifeſtum fecerit: ne ſi po
ſtea emat, damno adficietur. ſi uerò iam ſit emptus, paenitentia non facit iniuriam ei
qui redemit. ſed pro decem quae accepit, ipſum ſeruum quem emit reſtituet. aut ſi an
te deceſſiſſe proponatur, nihil praeſtaVit: ſi modò per eum factum non eſt. Quòd ſi fu
git, nec culpa eius contigit qui redemit, nihil praeſtabit. planè repromittere eum opor-
tet, ſi in poteſtatem ſuam peruenerit, reſtiTViri. Sed ſi accepit pecuniam ut ſeruum ma
numittat, iſque fugerit prius quàm manumittatur, uidendum an condici poſſit quod
accepit. et ſi quidem diſtracturus erat hunc ſeruum, et propter hoc non diſtraxit, quòd
acceperat ut manumittat, non oportet ei condici. planè cauebit, ut ſi in poteſtatem
ſuam peruenerit ſeruus, reſtituat id quod accepit, eo minus quo uilior ſeruus factus eſt
propter fugam. Planè ſi adhuc eum manumitti uelit is qui dedit, ille uerò manumitte-
re nolit propter fugam offenſus, totum quod accepit reſtituere eum oportet. Sed ſi eli-
gat is qui decem dedit, ipſum ſeruum conſequi, neceſſe eſt aut ipſum ei dari, aut quod
dedit reſtitui. Quòd ſi diſtracturus non erat eum, oportet id quod accepit reſtitui. niſi
fortè diligentius eum habiturus eſſet, ſi non accepiſſet ut manumitteret: tunc enim

non est aequum eum et seruo et toto pretio carere. Sed ubi accepit ut manumitteret, deinde seruus decessit, si quidem moram fecit manumissioni, consequens est ut dicamus refundere eum quod accepit. quòd si moram non fecit, sed cum profectus esset ad praesidem, uel apud quem manumittere posset, seruus in itinere decesserit, uerius est, si quidem distracturus erat, uel quo ipse usurus, oportere dici nihil eum refundere debere. Enimuero si nihil eorum facturus, ipsi adhuc seruum obisse: decederet enim et si non accepisset ut manumitteret. nisi fortè profectio manumissionis gratia morti causam praebuit: ut uel à latronibus sit interfectus, uel ruina in stabulo oppressus, uel uehiculo obtritus, uel alio quo modo, quo non periret, nisi manumissionis causa proficisceretur.

VI. IDEM Libro tertio Disputationum SI EXTRANEVS pro muliere dotem dedisset, et pactus esset ut quoquo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur, nec fuerint nuptiae secutae, quia de his casibus solummodo fuit conuentum qui matrimonium sequuntur, nuptiae autem secutae non sint, quaerendum erit utrum mulieri condictio, an ei qui dotem dedit competat. et uerisimile est in hunc quoque casum eum qui dat, sibi prospicere: nam quasi causa non secuta habere potest condictionem qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato. nisi fortè euidentissimis probationibus mulier ostenderit, hoc eum ideo fecisse, ut ipsi magis mulieri quàm sibi prospiceret. Sed et si pater pro filia det, et ita conuenit, nisi euidenter aliud actum sit, condictionem patri competere Marcellus ait.

VII. IVLIANVS Libro sextodecimo Digestorum QVI SE debere pecuniam mulieri putabat, iussu eius dotis nomine promisit sponso, et soluit: nuptiae deinde non intercesserunt. quaesitum est utrum ipse potest repetere eam pecuniam qui dedisset, an mulier. Nerua, Atilicinus responderunt, quoniam putasset quidem debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset, ipsum repetiturum. Sed si cum sciret se nihil mulieri debere, promisisset, mulieris esse actionem: quoniam pecunia ad eam pertineret. si autem uerè debitor fuisset, et ante nuptias soluisset, et nuptiae secutae non fuissent, ipse possit condicere, causa debiti integra mulieri ad hoc solum manente, ut ad nihil aliud debitor compellatur, nisi ut cedat ei condicticia actione.

Fundus dotis nomine traditus, si nuptiae insecutae non fuerint, condictione repeti potest. fructus quoque condici poterunt. idem iuris est de ancilla et partu eius.

VIII. NERATIVS Libro secundo Membranarum QVOD Seruius in libro de dotibus scribit, si inter eas personas, quarum altera nondum iustam aetatem habeat, nuptiae factae sint, quod dotis nomine interim datum sit repeti posse, sic intellegendum est, ut si diuortium intercesserit prius quàm utraque persona iustam aetatem habeat, sit eius pecuniae repetitio. donec autem in eodem habitu matrimonii permanent, non magis id repeti possit, quàm quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos adfinitas. quod enim ex ea causa nondum coito matrimonio datur, cum sic detur tamquam in dotem peruenturum, quamdiu peruenire potest, repetitio eius non est.

VIIII. PAVLVS Libro septimodecimo ad Plautium SI DONATVRUS mulieri, iussu eius sponso numeraui, nec nuptiae secutae sunt, mulier condicet. Sed si ego contraxi cum sponso, et pecuniam in hoc dedi, ut si nuptiae secutae essent, mulieri dos adquiRetur, si non essent secutae, mihi redderetur, quasi ob rem datur. et re non secuta ego à sponso condicam. Si quis indebitam pecuniam per errorem iussu mulieris sponso eius promisisset, et nuptiae secutae fuissent, exceptione doli mali uti non potest. maritus enim suum negotium gerit: et nihil dolo facit, nec decipiendus est. quod fit, si cogatur indotatam uxorem habere. itaque aduersus mulierem condictio ei competit: ut aut repetat ab ea quod marito dedit: aut ut liberetur si nondum soluerit. Sed si soluto matrimonio maritus peteret, in eo dumtaxat exceptionem obstare * debere *, quod mulier receptura esset.

X. IAVOLENVS Libro primo ex Plautio SI MVLIER ei cui nuptura erat,cum dotem dare uellet,pecuniam quae sibi debebatur,acceptam fecit,neque nuptiae insecutae sunt, rectè ab eo pecunia condicetur:quia nihil interest utrum ex numeratione pecunia ad eum sine causa,an per acceptilationem peruenerit.

XI. IVLIANVS Libro decimo Digestorum SI HERES arbitratu liberti certa summa monumentum iussus facere, dederit liberto pecuniam,et is accepta pecunia monumentum non faciat,condictione tenetur.

XII. PAVLVS Libro sexto ad Legem Iuliam et Papiam CVM QVIS mortis causa donationem cum conualuisset donator condicit, fructus quoque donatarum rerum et partus,et quod adcreuit rei donatae,repetere potest.

XIII. MARCIANVS Libro tertio Regularum SI FILIVS contulerit fratri,quasi adgniturus bonorum possessionem,et non adgnouit, repetere eum posse Marcellus libro quinto digestorum scribit.

XIIII. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum SI PROCVRATORI falso indebitum solutum sit, ita demum à procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit:sed ipse dominus tenetur,ut Iulianus scribit. quòd si dominus ratum non habuisset, etiam si debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur. non enim quasi indebitum datum repetetur, sed quasi ob rem datum, nec res secuta sit, rati habitione non intercedente. uel quòd furtum faceret pecuniae falsus procurator. cum quo non tantùm furti agi,sed etiam condici ei posse.

XV. POMPONIVS Libro uicensimo secundo ad Sabinum CVM seruus tuus in suspicionem furti Attio uenisset,dedisti eum in quaestionem sub ea causa,ut si id repertum in eo non esset,redderetur tibi: is eum tradidit praefecto uigilum, quasi in facinore deprachensum:praefectus uigilum eum summo supplicio adfecit. ages cum Attio, dare eum tibi oportere: quia et ante mortem dare tibi eum oportuerit. Labeo ait,posse etiam ad exhibendum agi: quoniam fecerit quo minus exhiberet. sed Proculus dari oportere ita ait, si fecisses eius hominem. quo casu ad exhibendum agere te non posse. sed si tuus mansisset,etiam furti te acturum cum eo: quia re aliena ita sit usus, ut sciret se inuito domino uti,aut dominum,si sciret,prohibiturum esse.

XVI. CELSVS Libro tertio Digestorum DEDI tibi pecuniam,ut mihi Stichum dares. utrum id contractus genus pro portione emptionis et uenditionis est? an nulla hic alia obligatio est quàm ob rem dati re non secuta? in quod procliuior sum. et ideo si mortuus est Stichus, repetere possum: quòd ideo tibi dedi,ut mihi Stichum dares. finge alienum esse Stichum,sed te tamen eum tradidisse: repetere à te pecuniam potero: quia hominem accipientis non feceris. et rursus si tuus est Stichus, et pro euictione eius promittere non uis,non liberaveris quo minus à te pecuniam repetere possim.

DE CONDICTIONE OB TVRPEM VEL INIVSTAM CAVSAM TIT. V.

PAVLVS Libro † decimo ad Sabinum

OMNE quod datur, aut ob rem datur, aut ob causam. et ob rem, aut turpem,aut honestam. turpem autem, aut ut dantis sit turpitudo,non accipientis: aut ut accipientis dumtaxat, non etiam dantis:aut utriusque.

1 Ob rem igitur honestam datum ita repeti potest, si res propter quam datum est, secuta non est. quòd si turpis causa accipientis fuerit, etiam si res secuta sit, repeti potest.

II. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum VT PVTA dedi tibi ne sacrilegium facias, ne furtum: ne hominem occidas. in qua specie Iulianus scribit, si tibi dedero ne hominem occidas, condici posse. Item si tibi dedero, ut rem mihi reddas depositam apud te, uel ut instrumentum mihi redderes. Sed si dedi, ut secundum me in bona causa iudex pronuntiaret, est quidem relatum, condictioni locum esse. sed hic quoque crimen contrahit: iudicem enim corrumpere uidetur. et non ita pridem Imperator noster constituit, litem eum perdere.

III. PAVLVS Libro decimo ad sabinum VBI autem et dantis et accipientis turpitudo uersatur, non posse repeti dicimus. ueluti si pecunia detur ut male iudicetur.

IIII. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum IDEM si ob stuprum datum sit. uel si quis in adulterio deprehensus redemerit se. cessat enim repetitio: id que Sabinus et Pegasus responderunt. Item si dederit fur ne proderetur, quoniam utriusque turpitudo uersatur, cessat repetitio. Quotiens autem solius accipientis turpitudo uersatur, Celsus ait repeti posse: ueluti si tibi dedero ne mihi iniuriam facias. Sed quod meretrici datur, repeti non potest, ut Labeo et Marcellus scribunt. sed noua ratione, non ea quòd utriusque turpitudo uersatur, sed solius dantis. illam enim turpiter facere quòd sit meretrix: non turpiter accipere, cum sit meretrix. Si tibi indicium dedero, ut fugitiuum meum indices, uel furem rerum mearum, non poterit repeti quod datum est: nec enim turpiter accepisti. quòd si à fugitiuo meo acceperis ne eum indicares, condicere tibi hoc quasi furi possim. sed si ipse fur indicium à me accepit, uel furis uel fugitiui socius, puto condictionem locum habere.

V. IVLIANVS Libro tertio ad Vrseium Ferocem SI A seruo meo pecuniam quis accepisset ne furtum ab eo factum indicaret, siue indicasset siue non, repetitionem fore eius pecuniae Proculus respondit.

VI. VLPIANVS Libro octauodecimo ad sabinum PERPETVO Sabinus probauit ueterum opinionem, existimantium id quod ex iniusta causa apud aliquem sit, posse condici. in qua sententia etiam Celsus est.

VII. POMPONIVS Libro uicensimo secundo ad sabinum EX EA stipulatione quae per uim extorta esset si exacta esset pecunia, repetitionem esse constat.

VIII. PAVLVS Libro tertio Quaestionum SI OB turpem causam promiseris Titio, quamuis si petat, exceptione doli mali uel in factum summouere eum possis, tamen si solueris, non posse te repetere: quoniam sublata proxima causa stipulationis quae propter exceptionem inanis esset, pristina causa, id est turpitudo superesset. Porro autem si et dantis et accipientis turpis causa sit, possessorem potiorem esse. et ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est.

VIIII. IDEM Libro quinto ad Plautium SI VESTIMENTA utenda tibi † commendauero, deinde pretium ut reciperem dedissem, condictione me recte acturum responsum est. quamuis enim propter rem datum sit, et causa secuta sit, tamen turpiter datum est. Si rem locatam tibi, uel uenditam à te, uel mandatam, ut redderes pecuniam acceperis, habebo tecum ex locato, uel uendito, uel mandati actionem. quòd si ut id quod ex testamento uel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim, condictio dumtaxat pecuniae datae eo nomine erit. idque et Pomponius scribit.

† commendauero

DE CONDICTIONE INDEBITI TIT. VI.

VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Edictum

NVNC uidendum de indebito soluto. et quidem si quis indebitum ignorans soluit, per hanc actionem condicere potest. sed si sciens se non debere soluit, cessat repetitio.

II. IDEM Libro sextodecimo ad Sabinum SI QVIS sic soluerit, ut si apparuisset esse indebitum, uel Falcidia emerserit, reddatur, repetitio locum habebit. negotium enim contractum est inter eos. Si quid ex testamento solutum sit, quod postea falsum uel inofficiosum uel irritum uel ruptum apparuerit, repetetur. uel si post multum temporis emerserit aes alienum, uel codicilli diu celati prolati, qui ademptionem continent legatorum solutorum, uel deminutionem per hoc, quia aliis quoque legata relicta sint. nam Diuus Hadrianus circa inofficiosum et falsum testamentum rescripsit, actionem dandam ei, secundum quem de hereditate iudicatum est.

III. PAPINIANVS Libro uicensimo octauo Quaestionum IDEM est et si solutis legatis noua et inopinata causa hereditatem abstulit. ueluti nato postumo quem heres in utero fuisse ignoravat: uel etiam ab hostibus reuerso filio quem pater obisse falsò praesumpserat. nam utiles actiones postumo, uel filio qui hereditatem euicerat, dari oportere in eos qui legatum perceperunt, Imperator Titus Antoninus rescripsit. scilicet quòd bonae fidei possessor in quantum locupletior factus est tenetur. nec periculum huiusmodi nominum ad eum qui sine culpa soluit, pertinebit.

IIII. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum IDEM, Diuus Hadrianus rescripsit, et si aliud testamentum proferatur.

V. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Sabinum NEC nouum, ut quod alius soluerit alius repetat. Nam et cum minor uiginti quinque annis inconsultè adita hereditate, solutis legatis, in integrum restituitur, non ipsi repetitionem competere, sed ei ad quem bona pertinent Arrio Titiano rescriptum est.

VI. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum SI PROCVRATOR tuus indebitum soluerit, et tu ratum non habeas, posse repeti Labeo libris posteriorum scripsit. quòd si debitum fuisset, non posse repeti. Celsus: ideo quoniam cum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare uidetur, ut soluat creditori: neque postea exspectandum sit ut ratum habeat. Idem Labeo ait, si procuratori indebitum solutum sit, et dominus ratum non habeat, posse repeti. Celsus ait cum qui procuratori debitum soluit, continuò liberari: neque ratihabitionem considerari, quòd si indebitum acceperit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam nihil de hoc nomine exigendo mandasse uideretur. et ideo si ratum non habeatur, à procuratore repetendum. Iulianus ait, neque tutorem neque procuratorem soluentes repetere posse, neque interesse suam pecuniam an pupilli uel domini soluant.

VII. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum QVOD indebitum per errorem soluitur, aut ipsum, aut tantundem repetitur.

VIII. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum QVOD nomine mariti qui soluendo non sit, alius mulieri soluisset, repetere non potest, adeo debitum esset mulieri.

VIIII. VLPIANVS Libro sexagensimo sexto ad Edictum NAM ET maritus si cum facere nihil possit, dotem soluerit, in ea causa est ut repetere non possit.

X. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum IN DIEM debitor adeo debitor est, ut ante diem solutum repetere non possit.

XI. VLPIANVS Libro trigensimo quinto ad Sabinum SI IS cum

quo de peculio actum est, per imprudentiam plus quàm in peculio est soluerit, repetere non potest.

XII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum SI FVNDI mei usumfructum tibi dedero, falsò existimans me eum tibi debere, et antequam repetam decesserim, condictio eius ad heredem quoque meum transibit.

XIII. IDEM Libro decimo ad Sabinum NATVRALITER etiam seruus obligatur. et ideo si quis nomine eius soluat, uel ipse manumissus, ut Pomponius scribit, ex peculio cuius liberam administrationem habeat, repeti non poterit. et ob id et fideiussor pro seruo acceptus tenetur: et pignus pro eo datum tenebitur. et si seruus qui peculii administrationem habet, rem pignori in id quod debeat dederit, utilis pigneraticia reddenda est. Item quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit, et locupletior factus est, si pubes factus soluat non repetit. 1

XIIII. POMPONIVS Libro uicensimo * primo * ad Sabinum NAM hoc natura aequum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem.

XV. PAVLVS Libro decimo ad Sabinum INDEBITI soluti condictio naturalis est. et ideo etiam quod rei solutae accessit uenit in condictionem. utputa partus qui ex ancilla natus sit: uel quod alluuione accessit. immo et fructus quos is cui solutum est, bona fide percepit, in condictionem uenient. Sed et si nummi alieni dati sint, condictio competet, ut uel possessio eorum reddatur. quemadmodum si falsò existimans possessionem me tibi debere alicuius rei, tradidissem, condicerem. Sed et si possessionem tuam fecissem, ita ut tibi per longi temporis praescriptionem auocari non possit, etiam sic rectè tecum per indebitam condictionem agerem. Sed et si usus fructus in re soluta alienus sit, deducto usufructu, à te condicam. 1

XVI. POMPONIVS Libro quintodecimo ad Sabinum SVB condicione debitum per errorem solutum, pendente quidem condicione repetitur: condicione autem exsistente repeti non potest. Quod autem sub incerto die debetur, die exsistente non repetitur:

XVII. VLPIANVS Libro secundo ad Edictum NAM si cum moriar dare promisero, et antea soluam, repetere me non posse Celsus ait. quae sententia uera est.

XVIII. IDEM Libro quadragesimo septimo ad Sabinum QVOD si ea condicione debetur quae omnimodo exstatura est, solutum repeti non potest: licet sub alia condicione, quae an impleatur incertum est, si ante soluatur, repeti possit.

XVIIII. POMPONIVS Libro uicensimo secundo ad Sabinum SI poenae causa eius, cui debetur, debitor liberatus est, naturalis obligatio manet. et ideo solutum repeti non potest. Quamuis debitum sibi quis recipiat, tamen si is qui dat non debitum dat, repetitio competit. ueluti si is qui heredem se uel bonorum possessorem falsò existimans creditori hereditario soluerit: hic enim neque uerus heres liberatus erit: et is quod dedit repetere poterit. quamuis enim debitum sibi quis recipiat, tamen si is qui dat non debitum dat, repetitio competit. Si falsò existimans debere, nummos soluero qui pro parte alieni pro parte mei fuerunt, eius summae partem dimidiam, non corporum condicam. Si putem me Stichum aut Pamphilum debere cum Stichum debeam, et Pamphilum soluam, repetam quasi indebitum solutum: nec enim pro eo quod debeo, uideor id soluisse. Si duo rei qui decem debebant, uiginti pariter soluerint, Celsus ait singulos quina repetituros: quia cum decem deberent, uiginti soluissent: et quod amplius ambo soluerint ambo repetere possunt. 1 1 1

XX. IVLIANVS Libro decimo Digestorum SI REVS et fideiussor soluerint pariter, in hac causa non differunt à duobus reis promittendi. quare omnia quae de his dicta sunt et ad hos transferre licebit.

XXI. PAVLVS Libro tertio Quaestionum PLANE si duos reos non eiusdem pecuniae, sed alterius obligationis constitueris, utputa Stichi aut Pamphili, et

pariter duos datos, aut togam uel denaria mille, non idem dici poterit in repetitione ut
partes repetant: quia nec soluere ab initio sic poterunt. igitur hoc casu electio est cre-
ditoris, cui uelit soluere: ut alterius repetitio impediatur.

XXII. POMPONIVS Libro uicensimo secundo ad Sabinum SED* et*
si me putem tibi aut Titio promisisse, cum aut neutrum factum sit, aut Titii persona in
1 stipulatione comprehensa non sit, et Titio soluero, repetere à Titio potero. Cum
iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi. incerti condicam, ut iter
mihi concedatur.

XXIII. VLPIANVS Libro quadragensimo tertio ad Sabinum ELE
ganter Pomponius quaerit, si quis suspicetur transactionem factam uel ab eo cui heres
† cui est, uel ab eo † qui procurator est, et quasi ex transactione dederit quae facta non est, an
locus sit repetitioni. et ait repeti posse: ex falsa enim causa datum est. Idem puto di-
cendum, et si transactio secuta non fuerit, propter quam datum est. sed et si resoluta sit
1 transactio, idem erit dicendum. Si post rem iudicatam quis transegerit, et solue-
rit, repetere poterit, idcirco, quia placuit transactionem nullius esse momenti. hoc enim
Imperator Antoninus cum Diuo patre suo rescripsit. retineri tamen atque compensari
in causam iudicati quod ob talem transactionem solutum est potest. quid ergo si appel
pellatum sit? uel hoc ipsum incertum sit, an iudicatum sit, uel an sententia ualeat? ma-
gis est ut transactio uires habeat. tunc enim rescriptis locum esse credendum est, cum
de sententia indubitata quae nullo remedio adtemptari potest transigitur. Item si ob
transactionem alimentorum testamento relictorum datum sit, apparet posse repeti
2 quod datum est: quia transactio senatusconsulto infirmatur. Si quis post transa-
ctionem nihilo minus condemnatus fuerit, dolo quidem id fit, sed tamen sententia ua-
let. potuit autem quis, si quidem ante litem contestatam transegerit, nolenti litem con-
testari opponere doli exceptionem. sed si post litem contestatam transactum est, nihi-
lo minus poterit exceptione doli uti post secuti: dolo enim facit qui contra transactio-
nem expertus, amplius petit. et ideo condemnatus repetere potest quod ex causa tran-
sactionis dedit. sanè quidem ob causam dedit. neque repeti solet quod ob causam da-
tum est, causa secuta. sed hic non uidetur causa secuta, cum transactioni non stetur.
Cum igitur repetitio oritur, transactionis exceptio locum non habet: neque enim
3 utrumque debet locum habere, et repetitio et exceptio. Si qua lex ab initio dupli
uel quadrupli statuit actionem, dicendum est solutum ex falsa eius causa repeti posse.

XXIIII. IDEM Libro quadragensimo sexto ad Sabinum SI IS qui per
petua exceptione tueri se poterat, cum sciret sibi exceptionem profuturam, promiserit
aliquid ut liberaretur, condicere non potest.

XXV. IDEM Libro quadragensimo septimo ad Sabinum CVM DVO
pro reo fideiussissent decem, deinde reus tria soluisset, et postea fideiussores quina, pla-
cuit eum qui posterior soluit, repetere tria posse. hoc meritò: quia tribus à reo solutis,
septem sola debita supererant: quibus persolutis, tria indebita soluta sunt.

XXVI. IDEM Libro uicensimo sexto ad Edictum SI NON sortem
quis, sed usuras indebitas soluit, repetere non poterit, si sortis debitae soluit. sed si supra
legitimum modum soluit, Diuus Seuerus rescripsit, quo iure utimur, repeti quidem
non posse: sed sorti imputandum. et si postea sortem soluit, sortem quasi indebitam re-
peti posse. Proinde et si antè sors fuerit soluta, usurae supra legitimum modum solutae
quasi sors indebita repetuntur. quid si simul soluerit? poterit dici et tunc repetitionem
1 locum habere. Supra duplum autem usurae, et usurarum usurae nec in stipulatum
deduci, nec exigi possunt. et solutae repetuntur. quemadmodum futurarum usurarum
2 usurae. Si quis falsò se sortem debere credens, usuras soluerit, potest condicere.
3 nec uidetur sciens indebitum soluisse. Indebitum autem solutum accipimus, non
solùm si omnino non debeatur, sed et si per aliquam exceptionem perpetuam peti non
poterat. quare hoc quoque repeti poterit: nisi sciens se tutum exceptione, soluit,

Si centum debens,quaſi ducenta deberem, fundum ducentorum ſolui,competere repe 4
titionem Marcellus libro uiceſimo digeſtorum ſcribit : et centum manere ſtipulatio-
nem.licet enim placuit rem pro pecunia ſolutam parere liberationem, tamen ſi ex falſa
debiti quantitate maioris pretii res ſoluta eſt,non fit confuſio partis rei cum pecunia:ne
mo enim inuitus compellitur ad communionem.Sed et condictio integrae rei manet,et
obligatio incorrupta.ager autem retinevitur donec debita pecunia ſoluatur. Idem 5
Marcellus ait,ſi pecuniam debens,oleum dederit pluris pretii,quaſi plus debens,uel cum
oleum deberet,oleum dederit,quaſi maiorem modum debens, ſuperfluum olei eſſe re-
petendum,non totum . et ob hoc peremptam eſſe obligationem . Idem Marcellus 6
adicit,ſi cum fundi pars mihi deberetur,quaſi totus deberetur,aeſtimatione facta ſolu-
tio pecuniae ſolidi pretii fundi facta ſit,repeti poſſe non totum pretium,ſed partis inde
bitae pretium . Adeo autem perpetua exceptio parit condictionem,ut Iulianus li- 7
bro decimo ſcripſit , ſi emptor fundi damnauerit heredem ſuum ut uenditorem nexu
uenditi liberaret,mox uenditor ignorans rem tradiderit , poſſe eum fundum condice-
re . idémque et ſi debitorem ſuum damnauerit liberare,et ille ignorans ſoluerit .
Qui filiofamilias ſoluerit,cum eſſet eius peculiaris debitor,ſi quidem ignorauit adem- 8
ptum ei peculium,liberatur . ſi ſcit,et ſoluit,condictionem non habet : quia ſciens inde
bitum ſoluit . Filiusfamilias contra Macedonianum mutuatus ſi ſoluerit , et patri 9
ſuo heres effectus uelit uindicare nummos , exceptione ſummouevitur à uindicatione
nummorum . Si quis quaſi ex compromiſſo condemnatus , falsò ſoluerit,repete- 10
re poteſt . † Hereditatis uel bonorum poſſeſſori , ſi quidem defendat heredita- 11 † *Heredi*
tem,indebitum ſolutum condici poterit . ſi uerò is non defendat, etiam debitum ſolu-
tum repeti poteſt . Libertus cum ſe putaret operas patrono debere, ſoluit : condi 12
cere eum non poſſe,quamuis putans ſe obligatum ſoluit, Iulianus libro decimo digeſto
rum ſcripſit : natura enim operàs patrono libertus debet . Sed et ſi non operae patro-
no ſunt ſolutae,ſed cum officium ab eo deſideraretur,cum patrono decidit pecunia,et
ſolnit, repetere non poteſt . Sed ſi operas patrono exhibuit non officiales ſed fabriles,
ueluti pictorias uel alias,dum putat ſe debere,uidendum an poſſit condicere . et Celſus
libro ſexto digeſtorum putat , eam eſſe cauſam operarum ut non ſint eaedem , neque
eiuſdem hominis : neque eidem exhibentur . nam plerumque robor hominis , aetas
temporis, oportunitáſque naturalis mutat cauſam operarum . et ideo nec uolens quis
reddere poteſt . ſed hae , inquit , operae recipiunt aeſtimationem . et interdum licet
aliud praeſtemus,inquit,aliud coudicimus . utputa fundum indebitum dedi,et fructus
condico : uel hominem indebitum,et hunc ſine fraude modico diſtraxiſti : nempe hoc
ſolum refundere debes quod ex pretio habes . uel meis ſumptibus pretioſiorem homi
nem feci : nonne aeſtimari haec debent ? ſic et in propoſito, ait, poſſe condici, quanti
operas eſſem conducturus . Sed ſi delegatus ſit à patrono officiales operas, apud Mar-
cellum libro uiceſimo digeſtorum quaeritur . et dicit Marcellus , non teneri eum , niſi
fortè in artificio ſint , hae enim iubente patrono et alii edendae ſunt . ſed ſi ſoluerit of-
ficiales delegatus , non poteſt condicere neque ei cui ſoluit creditori, cui alterius con-
templatione ſolutum eſt , quique ſuum recipit , neque patrono : quia natura ei deben-
tur . Si decem aut Stichum ſtipulatus ſoluam quinque,quaeritur an poſſim condi 13
cere . quaeſtio ex hoc deſcendit,an liberer in quinque . nam ſi liberor,ceſſat condictio,
ſi non liberor erit condictio . placuit autem, ut Celſus libro ſexto et Marcellus libro ui
ceſimo digeſtorum ſcripſit , non peremi partem dimidiam obligationis . ideóque
eum qui quinque ſoluit, in pendenti habendum, an liberaretur . petique ab eo poſſe re-
liqua quinque,aut Stichum . et ſi praeſtiterit reſidua quinque, uideri eum et † in priora † *priora*
debita ſolniſſe . ſi autem Stichum praeſtitiſſet,quinque eum poſſe condicere,quaſi inde
bita . ſic poſterior ſolutio comprobabit, priora quinque utrum debita an indebita ſol-
uerentur . Sed et ſi poſt ſoluta quinque et Stichus ſoluatur , et malim ego habere quin-
que et Stichum reddere,an ſim audiendus quaerit Celſus . et putat natam eſſe quinque
condi-

condictionem. quamuis utroque simul soluto, mihi retinendi quod uellem arbitrium
14 daretur. Idem ait, et si duo heredes sint stipulatoris, non sic posse, alteri quinque solutis, alteri partem Stichi solui. idem et si duo sint promissoris heredes. secundum quae liberatio non contingit, nisi aut utrique quina, aut utrique partes Stichi fuerunt solutae.

XXVII. PAVLVS Libro uicensimo octauo ad Edictum QVI loco certo debere existimans, indebitum soluit, quolibet loco repetet: non enim existimationem soluentis eadem species repetitionis sequitur.

XXVIII. IDEM Libro trigensimo secundo ad Edictum IVDEX si male absoluit, et absolutus sua sponte soluerit, repetere non potest.

XXVIIII. VLPIANVS Libro secundo Disputationum INTERDVM persona locum facit repetitioni. utputa si pupillus sine tutoris auctoritate, uel furiosus, uel is cui bonis interdictum est, soluerit. nam in his personis generaliter repetitioni locum esse non ambigitur. Et si quidem exstant nummi, uindicabuntur. consumptis uerò condictio locum habebit.

XXX. IDEM Libro decimo Disputationum QVI inuicem creditor idémque debitor est, in his casibus in quibus compensatio locum non habet, si soluit, non habet condictionem, ueluti indebiti soluti. sed sui crediti petitionem.

XXXI. IDEM Libro primo Opinionum IS QVI plus quàm hereditaria portio efficit, per errorem creditori cauerit, indebiti promissi habet condictionem.

XXXII. IVLIANVS Libro decimo Digestorum CVM IS qui Pamphilum aut Stichum debet, simul utrumque soluerit, si posteaquam utrumque soluerit, aut uterque aut alter ex his desiit in rerum natura esse, nihil repetet: id enim remanebit
1 in soluto quod superest. Fideiussor cum paciscitur ne ab eo pecunia petatur, et per imprudentiam soluerit, condicere stipulatori poterit. et ideo reus quidem manet obligatus, ipse autem sua exceptione tutus est. nihil autem interest, fideiussor, an heres eius soluat. quòd si huic fideiussori reus heres exstiterit, et soluerit, nec repetet: et libe-
2 rabitur. Mulier si in ea opinione sit, ut credat se pro dote obligatam, quidquid dotis nomine dederit, non repetit: sublata enim falsa opinione, relinquitur pietatis causa,
3 ex qua solutum repeti non potest. Qui hominem generaliter promisit, similis est ei qui hominem aut decem debet. et ideo si cum existimaret se Stichum promisisse, eum dederit, condicet, alium autem quemlibet dando liberari poterit.

XXXIII. IDEM Libro trigesimo nono Digestorum SI IN area tua aedificassem, et tu aedes possideres, condictio locum non habebit: quia nullum negotium inter nos contraheretur. nam is qui non debitam pecuniam soluerit, hoc ipso aliquid negotii gerit. cum autem aedificium in area sua ab alio positum dominus occupat, nullum negotium contrahit. Sed et si is qui in aliena area aedificasset, ipse possessionem tradidisset, condictionem non habebit: quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere incipiat. et ideo constat, si quis cum existimaret se heredem esse, insulam hereditariam fulsisset, nullo alio modo quàm per retentionem impensas seruare posse.

XXXIIII. IDEM Libro quadragesimo Digestorum IS CVI hereditas tota per fideicommissum relicta est, et praeterea fundus si decem dedisset heredi, et heres suspectam hereditatem dixerit, et eam ex Trebelliano restituerit, causam dandae pecuniae non habet. et ideo quod eo nomine quasi implendae condicionis gratia dederit, condictione repetet.

XXXV. IDEM Libro quadragensimo quinto Digestorum QVI ob rem non defensam soluit, quamuis postea defendere paratus est, non repetet quod soluerit.

XXXVI. PAVLVS Libro quinto Epitomarum Alfeni digestorum SERuus cuiusdam insciente domino magidem commodauit: is cui commodauerat, pignori eam posuit, et fugit: qui accepit, non aliter se redditurum aiebat, quàm si pecuniam

accepisset : accepit à seruulo, et reddidit magidem : quaesitum est an pecunia ab eo repeti possit. respondit, si is qui pignori accepisset magidem, alienam scit apud se pignori deponi, furti eum se obligasse. ideóque si pecuniam à seruulo accepisset redimendi furti causa, posse repeti. sed si nescisset † alienum apud se deponi, non esse furem. Item si pecunia eius nomine à quo pignus acceperat, à seruo ei soluta esset, non posse ab eo repeti. † alienam

XXXVII. IVLIANVS Libro tertio ad Vrseium Ferocem SERVVM meum insciens à te emi, pecuniámque tibi solui : eam me à te repetiturum, et eo nomine condictionem mihi esse omnimodo puto : siue scisses meum esse siue ignorasses.

XXXVIII. AFRICANVS Libro nono Quaestionum FRATER à fratre, cum in eiusdem potestate essent, pecuniam mutuatus, post mortem patris ei soluit: quaesitum est an repetere possit. respondit, utique quidem pro ea parte qua ipse patri heres exstitisset repetiturum. pro ea uerò qua frater heres exstiterit, ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem peruenisset. naturalem enim obligationem quae fuisset, hoc ipso sublatam uideri, quòd peculii partem frater sit consecutus. adeo ut si praelegatum filio eidémque debitori id fuisset, deductio huius debiti à fratre ex eo fieret. idque maximè consequens esse ei sententiae, quam Iulianus probaret : si extraneo quid debuisset, et ab eo post mortem patris exactum esset, tantum iudicio eum familiae herciscundae reciperaturum à coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio consequi potuisset. igitur et si re integra familiae herciscundae agatur, ita peculium diuidi aequum esse, ut ad quantitatem eius indemnis à coherede praestetur. porro eum quem aduersus extraneum defendi oportet, longè magis in eo quod fratri debuisset, indemnem esse praestandum. Quaesitum est, si pater filio crediderit, ísque emancipatus soluat, an repetere possit. respondit, si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum : nam manere naturalem obligationem argumento esse, quòd extraneo agente intra annum de peculio, deduceret pater quod sibi filius debuisset. contra si pater quod filio debuisset, eidem emancipato soluerit, non repetet: nam hic quoque manere naturalem obligationem eodem argumento probatur, quòd si extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset, computetur. eadémque erunt et si extraneus heres exheredato filio soluerit id quod ei pater debuisset.

Legati satis accepi : et cum fideiussor mihi soluisset, apparuit indebitum fuisse legatum. posse eum repetere existimauit.

XXXVIIII. MARCIANVS Libro octauo Institutionum SI QVIS cum à fideicommissario sibi cauere poterat, non cauerit, quasi indebitum plus debito eum solutum repetere posse Diui Seuerus et Antoninus rescripserunt.

XL. IDEM Libro tertio Regularum QVI EXCEPTIONEM perpetuam habet, solutum per errorem repetere potest. sed hoc non est perpetuum. nam si quidem eius causa exceptio datur, cum quo agitur, solutum repetere potest : ut accidit in senatusconsulto de intercessionibus. ubi uerò in odium eius cui debetur exceptio datur, perperam solutum non repetitur : ueluti si filiusfamilias contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit, et paterfamilias factus soluerit, non repetit. Si pars domus, quae in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi cedentem, et eam heres sua impensa refecerit, deducendam esse impensam ex fideicommisso constat. et si sine deductione domum tradiderit, posse incerti condici, quasi plus debito dederit. Si pactus fuerit patronus cum liberto, ne operae ab eo petantur, quidquid postea solutum fuerit à liberto, repeti potest.

XLI. NERATIVS Libro sexto Membranarum QVOD pupillus sine tutoris auctoritate stipulanti promiserit, soluerit, repetitio est : quia nec natura debet.

XLII. VLPIANVS Libro sexagensimo octauo ad Edictum POENAE non solent repeti cum depensae sunt.

XLIII. PAVLVS Libro tertio ad Plautium SI QVIS iurasset se dare

non oportere, ab omni contentione discedetur. atque ita solutam pecuniam repeti posse dicendum est.

XLIIII. IDEM Libro quartodecimo ad Plautium REPETITIO nulla est ab eo qui suum recepit: tametsi ab alio quàm uero debitore solutum est.

XLV. IAVOLENVS Libro secundo ex Plautio SI IS qui hereditatem uendidit, et emptori tradidit, id quod sibi mortuus debuerat non retinuit, repetere poterit: quia plus debito solutum per condictionem rectè recipietur.

XLVI. IDEM Libro quarto ex Plautio QVI heredis nomine legata non debita ex nummis ipsius heredis soluit, ipse quidem repetere non potest. sed si ignorante herede nummos eius tradidit, dominus, ait, eos rectè uindicabit. eadem causa rerum corporalium est.

XLVII. CELSVS Libro sexto Digestorum INDEBITAM pecuniam per errorem promisisti: eam qui pro te fideiusserat soluit. ego existimo si nomine tuo soluerit fideiussor, te fideiussori, stipulatorem tibi obligatum fore. nec exspectandum est ut ratum habeas: quoniam potes uideri idipsum mandasse, ut tuo nomine solueretur. sin autem fideiussor suo nomine soluerit quod non debebat, ipsum à stipulatore repetere posse: quoniam indebitam iure gentium pecuniam soluit. quo minus autem consequi poterit ab eo cui soluit, à te mandati iudicio consecuturum. si modò per ignorantiam petentem exceptione non summouerit.

XLVIII. IDEM Libro sexto Digestorum QVI promisit, si aliquid à se factum sit, uel cum aliquid factum sit, dare se decem, si prius quàm id factum fuerit, quod promisit dederit, non uidebitur fecisse quod promisit. atque ideo repetere potest.

XLVIIII. MODESTINVS Libro tertio Regularum HIS solis pecunia condicitur, quibus quoquo modo soluta est: non quibus proficit.

L. POMPONIVS Libro quinto ad Quintum Mucium QVOD quis sciens indebitum dedit hac mente ut postea repeteret, repetere non potest.

LI. IDEM Libro sexto ad Quintum Mucium EX QVIBVS causis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus, ea si soluerimus, repetere non possumus.

LII. IDEM Libro uicensimo septimo ad Quintum Mucium DAMVS aut ob causam, aut ob rem. ob causam, praeteritam: ueluti cum ideo do, quòd aliquid à te consecutus sum, uel quia aliquid à te factum est. ut etiam si falsa causa sit, repetitio eius pecuniae non sit. ob rem uerò datur, ut aliquid sequatur. quo non sequente repetitio competit.

XIII. PROCVLVS Libro septimo Epistularum DOMINVS testamento seruo suo libertatem dedit, si decem det: seruo ignorante id testamentum non ualere, data sunt mihi decem: quaeritur quis repetere potest. Proculus respondit, si ipse seruus peculiares nummos dedit, cum ei à domino id permissum non esset, manent nummi domini. eósque non per condictionem, sed in rem actione petere debet. Si autem alius rogatu serui suos nummos dedit, facti sunt mei, eósque dominus serui cuius nomine dati sunt, per condictionem petere potest. sed tam benignius quàm utilius est, recta uia ipsum qui nummos dedit, suum recipere.

LIIII. PAPINIANVS Libro secundo Quaestionum EX HIS omnibus causis quae iure non ualuerunt, uel non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione condictioni locus erit.

LV. IDEM Libro sexto Quaestionum SI urbana praedia locauerit praedo, quod mercedis nomine ceperit, ab eo qui soluit non repetetur: sed domino erit obligatus. Idémque iuris erit in uecturis nauium quas ipse locauerit aut exercuerit. Item mercedibus seruorum, quorum operae per ipsum fuerint locatae. nam si seruus non locatus mercedem ut domino praedoni retulit, non fiet accipientis pecunia. Quòd si uecturas nauium quas dominus locauerat, item pensiones insularum acceperit, ob inde-

bitum ei tenebitur qui non est liberatus soluendo. quod ergo dici solet, praedoni fructus posse condici, tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt.

LVI. IDEM Libro octauo Quaestionum SVFFICIT ad causam indebiti, incertum esse temporaria sit an perpetua exceptionis defensio. Nam si qui ne conueniatur, donec Titius consul fiat paciscatur, quia potest Titio decedente perpetua fieri exceptio quae ad tempus est, Titio consulatum ineunte, summa ratione dicetur, quod interim soluitur repeti. ut enim pactum quod in tempus certum collatum est, non magis inducit condictionem quàm si ex die debitor soluit, ita prorsum defensio iuris quae causam incertam habet, condictionis instar optinet.

LVII. IDEM Libro tertio Responsorum CVM indebitum impuberis nomine tutor numerauit, impuberis condictio est. Creditor ut procuratori suo debitum redderetur mandauit; maiore pecunia soluta, procurator indebiti causa conuenietur. quòd si nominatim ut maior pecunia solueretur delegauit, indebiti cum eo (qui) delegauit, erit actio. quae non uidetur perempta, si frustra cum procuratore lis fuerit instituta.

LVIII. IDEM Libro nono Responsorum SERVO manumisso fideicommissum ita reliquit, si ad libertatem ex testamento peruenerit: post acceptam sine iudice pecuniam ingenuus pronuntiatus est: indebiti fideicommissi repetitio erit.

LVIIII. IDEM Libro secundo Definitionum SI FIDEIVSSOR iure liberatus soluerit errore pecuniam, repetenti non oberit. si uerò reus promittendi per errorem et ipse postea pecuniam soluerit, non repetet: cum prior solutio, quae fuit inrita, naturale uinculum non dissoluit, nec ciuile, si reus promittendi tenebatur.

LX. PAVLVS Libro tertio Quaestionum IVLIANVS uerum debitorem post litem contestatam manente adhuc iudicio negabat soluentem repetere posse: quia nec absolutus nec condemnatus repetere posset. licet enim absolutus sit, natura tamen debitor permanet. similémque esse ei dicit qui ita promisit, siue nauis ex Asia uenerit siue non uenerit: quia ex una causa alterius solutionis origo proficiscitur. Vbi autem quis quod purè debet, * sub condicione * nouandi animo promisit, plerique putant pendente nouatione solutum repetere posse: quia ex qua obligatione soluat, adhoc incertum sit. idémque esse etiam si diuersas personas ponas eandem pecuniam purè et sub condicione nouandi animo promisisse. sed hoc dissimile est. in stipulatione enim pura et condicionali eundem debiturum certum est.

LXI. SCAEVOLA Libro quinto Responsorum TVTORES pupilli quibusdam creditoribus patris ex patrimonio paterno soluerunt: sed postea non sufficientibus bonis pupillum abstinuerunt: quaeritur an quod amplius creditoribns per tutores pupilli solutum est, uel totum quod acceperunt, restituere debeant. respondi, si nihil dolo factum esset, tutori quidem uel pupillo non deberi. creditoribus autem aliis in id quod amplius sui debiti solutum est teneri.

LXII. MAECIANVS Libro quarto Fideicommissorum FIDEICOMMISSUM in stipulatione deductum, tametsi non debitum fuisset, quia tamen à sciente fidei explendae causa promissum esset, debetur.

LXIII. GAIVS Libro singulari de casibus NERATIVS casum refert, ut quis id quod soluerit repetere non possit: quasi debitum dederit, nec tamen liberetur. uelut si is qui cum certum hominem deberet, statuliberum dederit. nam ideo eum non liberari, quòd non in plenum stipulatoris hominem fecerit, nec tamen repetere eum posse, quòd debitum dederit.

LXIIII. TRYPHONINVS Libro septimo Disputationum SI QVOD dominus seruo debuit, manumisso soluit, quamuis existimans ei aliqua teneri actione, tamen repetere non poterit: quia naturale adgnouit debitum. ut enim libertas naturali iure continetur, et dominatio ex gentium iure introducta est, ita debiti uel non debiti ratio in condictione naturaliter intellegenda est.

LXV. PAVLVS Libro septimodecimo ad Plautium IN SVMMA ut
generaliter de repetitione tractemus, sciendum est dari aut ob transactionem, aut ob
causam, aut propter condicionem, aut ob rem, aut indebitum. in quibus omnibus quae
ritur de repetitione. Et quidem quod transactionis nomine datur licet res nulla media
fuerit, non repetitur. nam si lis fuit, hoc ipsum quod à lite discedítur, causa uidetur es-
se. sin autem euidens calumnia detegitur, et transactio imperfecta est, repetitio dabi-
1 tur. Id quoque quod ob causam datur, puta quòd negotia mea adiuta ab eo puta-
ui, licet non sit factum: quia donari uolui, quamuis falsò mihi persuaserim, repeti non
2 posse. Sed agere per condictionem propter condicionem legati uel hereditatis,
siue non sit mihi legatum, siue ademptum legatum, possum, ut repetam quod dedi: quo-
niam non contrahendi animo dederim. quia causa propter quam dedi non est secuta.
Idem et si hereditatem adire nolui, uel non potui: non idem potest dici si seruus meus
sub condicione heres institutus sit, et ego dedero, deinde manumissus adierit. nam hoc
3 casu secuta res est. Quod ob rem datur, ex bono et aequo habet repetitionem. ue-
4 luti si dem tibi ut aliquid facias, nec feceris. Ei qui indebitum repetit, et fructus et
partus restitui debet, deducta impensa. In frumento indebito soluto et bonitas est: et si
consumpsit frumentum, pretium repetet. sic habitatione data pecuniam condicam. non
quidem quanti locare potui, sed quanti tu conducturus fuisses. Si seruum indebitum
tibi dedi, eúmque manumisisti, si sciens hoc fecisti, teneberis ad pretium eius. si ne-
sciens, non teneberis. sed propter operas eius liberti, et ut hereditatem eius restituas.
5 Indebitum est non tantum quod omnino non debetur, sed et quod alii debetur, si
alii soluatur. aut si id quod alius debebat, alius quasi ipse debeat soluat.

LXVI. PAPINIANVS Libro octauo Quaestionum HAEC condictio
ex bono et aequo introducta quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, re-
uocare consueuit.

LXVII. SCAEVOLA Libro quinto Digestorum STICHVS testa-
mento eius quem dominum suum arbitrabatur, libertate accepta, si decem annis ex die
mortis annuos decem heredibus praestitisset, per octo annos praefinitam quantitatem
ut iussus erat dedit: postmodum se ingenuum comperit: nec reliquorum annorum de-
dit: et pronuntiatus est ingenuus: quaesitum est an pecuniam quam heredibus dedit,
ut indebitam datam repetere, et qua actione possit. respondit si eam pecuniam dedit,
quae neque ex operis suis, neque ex re eius cui bona fide seruiebat, quaesita sit, posse re-
1 peti. Tutor creditori pupilli sui plus quàm debebatur exsoluit: et tutelae iudicio
pupillo non imputauit. quaero an repetitionem aduersus creditorem haberet. respon
2 dit, habere. Titius cum multos creditores haberet, in quibus et Seium, bona sua
priuatim facta uenditione Maeuio concessit, ut satis creditoribus faceret: sed Maeuius
soluit pecuniam Seio tamquam debitam quae iam à Titio fuerat soluta: quaesitum
est, cum postea reperiantur apochae apud Titium debitorem partim solutae pecuniae,
cui magis repetitio pecuniae indebitae solutae competit, Titio debitori, an Maeuio,
qui in rem suam procurator factus est. respondit secundum ea quae proponerentur, ei
3 qui postea soluisset. Idem quaesiit, an pactum, quod in pariationibus adscribi solet
in hunc modum, EX HOC CONTRACTV NVLLAM INTER SE CONTRO
VERSIAM AMPLIVS ESSE, impediat repetitionem. respondit, nihil proponi cur
4 impediret. Lucius Titius Gaio Seio minori annis uigintiquinque pecuniam cer-
tam credidit, et ab eo aliquantum usurarum nomine accepit: et Gaii Seii minoris heres
aduersus Publium Maeuium à praeside prouinciae in integrum restitutus est, ne debi-
tum hereditarium solueret: et nec quicquam de usuris eiusdem sortis, quas Seius mi-
nor annis uigintiquinque exsolueret, repetendis tractatum apud praesidem, aut ab eo
est pronuntiatum. quaero, an usuras quas Gaius Seius minor annis uigintiquinque
quoad uiueret creditori exsolueret, heres eius repetere possit. respondit secundum ea
quae proponerentur, condici id quod usurarum nomine defunctus soluisset non posse.

Item quaero, si existimes repeti non posse, an ex alio debito heres retinere eas possit. respondi, ne hoc quidem.

DE CONDICTIONE SINE CAVSA TIT. VII.

VLPIANVS Libro quadragensimo tertio ad sabinum

EST ET haec species condictionis, si quis sine causa promiserit, uel si soluerit quis indebitum. qui autem promisit sine causa, condicere quantitatem non potest quam non dedit: sed ipsam obligationem. Sed etsi ob causam promisit, causa tamen secuta non est, dicendum est condictionem locum habere. Siue ab initio sine causa promissum est, siue fuit causa promittendi, quae finita est, uel secuta non est, dicendum est condictioni locum fore. Constat id demum posse condici alicui, quod uel non ex iusta causa ad eum peruenit, uel redit ad non iustam causam.

II. IDEM Libro trigensimo secundo ad Edictum SI FVLLO uestimenta lauanda conduxerit, deinde amissis eis domino pretium ex locato conuentus praestiterit, posteáque dominus inuenerit uestimenta, qua actione debeat consequi pretium quod dedit? et ait Cassius, eum non solùm ex conducto agere, uerùm condicere domino posse. ego puto ex conducto omnimodo eum habere actionem. an autem et condicere possit quaesitum est, quia non indebitum dedit. nisi fortè, quasi sine causa datum, sic putamus condici posse. etenim uestimentis inuentis quasi sine causa datum uidetur.

III. IVLIANVS Libro octauo Digestorum QVI sine causa obligantur, incerti condictione consequi possunt ut liberentur. nec refert, omnem quis obligationem sine causa suscipiat, an maiorem quàm suscipere eum oportuerit. nisi quod aliàs condictione id agitur ut omni obligatione liberetur: aliàs ut exoneretur. ueluti qui decem promisit. nam si quidem nullam causam promittendi habuit, incerti condictione consequitur ut tota stipulatio accepto fiat. at si cum quinque promittere deberet, decem promisit, incerti consequetur ut quinque liberetur.

IIII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum NIHIL refert utrúm ne ab initio sine causa quid datum sit, an causa propter quam datum sit secuta non sit.

V. PAPINIANVS Libro undecimo Quaestionum AVVNCVLO nuptura pecuniam in dotem dedit, neque nupsit: an eandem repetere possit quaesitum est. dixi, cum ob turpem causam dantis et accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem. et in delicto pari potiorem esse possessorem. quam rationem fortassis aliquem secutum respondere, non habituram mulierem condictionem. sed rectè defendi, non turpem causam in proposito, quàm nullam fuisse; cum pecunia quae daretur, in dotem conuerti nequiret; non enim stupri, sed matrimonii gratia datam esse. Nouerca priuigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit, neque nupsit. cessare condictio prima facie uidetur: quoniam iure gentium incestum committitur. atquin uel magis in ea specie nulla causa dotis dandae fuit. condictio igitur competit.

LIBER TERTIVSDECIMVS

DE CONDICTIONE FVRTIVA

VLPIANVS Libro octauodecimo ad sabinum

IN FVRTIVA RE SOLI DOMINO CONDICTIO COMpetit.

II. POMPONIVS Libro sextodecimo ad sabinum CONDICTIONI ex causa furtiua et furiosi et infantes obligantur, cum heredes necessarii exstiterunt: quamuis cum eis agi non possit.

III. PAVLVS Libro nono ad sabinum. SI CONdicatur seruus ex causa furtiua, id uenire in condictionem certum est, quod interfit agentis. ueluti si heres sit institutus, et periculum subeat dominus hereditatis perdendae. quod et Iulianus scribit. Item si mortuum hominem condicat, consecuturum ait pretium hereditatis.

IIII. VLPIANVS Libro quadragensimo primo ad sabinum SI SERuus uel filiusfamilias furtum commiserit, condicendum est domino id quod ad eum peruenit. in residuum, noxae seruum dominus dedere potest.

V. PAVLVS Libro nono ad sabinum EX FVRTIVA causa filiofamilias condici potest. numquam enim ea condictione alius quàm qui fecit tenetur, aut heres eius.

VI. VLPIANVS Libro trigensimo octauo ad Edictum PROINDE etsi ope consilio alicuius furtum factum sit, condictione non tenebitur: etsi furti tenetur.

VII. IDEM Libro quadragensimo secundo ad sabinum SI PRO fure damnum decisum sit, condictionem non impediri uerissimum est: decisione enim furti quidem actio, non autem condictio tollitur. Furti actio poenam petit legitimam, condictio rem ipsam. ea res facit ut neque furti actio per condictionem, neque condictio per furti actionem consumatur. is itaque cui furtum factum est, habet actionem furti, et condictionem, et uindicationem. habet et ad exhibendum actionem.

Condictio rei furtiuae, quia rei habet persecutionem, heredem quoque furis obligat. nec tantum si uiuat seruus furtiuus: sed etiam si decesserit. sed et si apud furis heredem diem suum obiit seruus furtiuus, uel non apud ipsum, post mortem tamen furis, dicendum est condictionem aduersus heredem durare. Quae in herede diximus, eadem erunt et in ceteris successoribus.

VIII. IDEM Libro uicensimo septimo ad Edictum IN RE furtiua condictio ipsorum corporum competit. sed utrum tamdiu quamdiu exstent: an uero et si desierint esse in rebus humanis? et si quidem optulit fur, sine dubio nulla erit condictio. si non optulit, durat condictio aestimationis eius: corpus enim ipsum praestari non potest. Si ex causa furtiua res condicatur, cuius temporis aestimatio fiat quaeritur. placet tamen id tempus spectandum, quo res nmquam plurimi fuit. maximè cum deteriorem rem factam fur dando non liberatur: semper enim moram fur facere uidetur.

†hanc actionem Nonissimè dicendum est etiam fructus in † hac actione uenire.

VIIII. IDEM Libro trigensimo ad Edictum IN CONDICTIONE ex causa furtiua non pro parte quae peruenit, sed in solidum tenemur dum soli heredes

ſumus. pro parte autem heres, pro ea parte pro qua heres eſt, tenetur.

X. IDEM Libro trigenſimo octauo ad Edictum. SIVE manifeſtus fur ſiue nec manifeſtus ſit, poterit ei condici. Ita demum autem manifeſtus fur condictione tenebitur, ſi depraehenſa non fuerit à domino poſſeſſio eius. ceterum nemo furum condictione tenetur poſteaquam dominus poſſeſſionem adpraehendit. et ideo Iulianus ut procedat in fure manifeſto tractare de condictione, ita proponit: furem deprehenſum aut occidiſſe, aut fregiſſe, aut effudiſſe id quod interceperat. Et quoque qui ui bonorum raptorum tenetur, condici poſſe Iulianus libro uicenſimo ſecundo digeſtorum ſignificat. Tamdiu autem condictioni locus erit, donec domini facto dominium eius rei ab eo recedat. et ideo ſi eam rem alienauerit, condicere non poterit. Vnde Celſus libro duodecimo digeſtorum ſcribit, ſi rem furtiuam dominus purè legauerit furi, heredem ei condicere non poſſe. Sed et ſi non ipſi furi, ſed alii, idem dicendum eſt, ceſſare condictionem: quia dominium facto teſtatoris, id eſt domini, diſceſſit.

XI. PAVLVS Libro trigenſimo nono ad Edictum SED NEC legatarius condicere poteſt. ei enim competit condictio, cui res ſubrepta eſt, uel heredi eius. ſed uindicare rem legatam ab eo poteſt.

XII. VLPIANVS Libro trigenſimo octauo ad Edictum ET IDEO eleganter Marcellus definit libro ſeptimo, ait enim, ſi res mihi ſubrepta, tua remaneat, condices. Sed et ſi dominium non tuo facto amiſeris, aeque condices. In communi igitur re eleganter ait intereſſe, utrum tu prouocaſti communi diuidundo iudicio, an prouocatus es. ut ſi prouocaſti communi diuidundo iudicio, amiſeris condictionem. ſi prouocatus es, retineas. Neratius libris membranarum Ariſtonem exiſtimaſſe refert, cum cui pignori res data ſit, incerti condictione acturum, ſi ea ſubrepta eſt.

XIII. PAVLVS Libro trigenſimo nono ad Edictum EX ARGENTO ſubrepto pocula facta condici poſſe Fulcinius ait. ergo in condictione poculorum etiam caelaturae aeſtimatio fiet, quae impenſa furis facta eſt. quemadmodum ſi infans ſubreptus adoleuerit, aeſtimatio fit adoleſcentis: quamuis cura et ſumptibus furis creuerit.

XIIII. IVLIANVS Libro uicenſimo ſecundo Digeſtorum SI SERuus furtiuus ſub condicione legatus fuerit, pendente ea heres condictionem habebit. et ſi lite conteſtata condicio exſtiterit, abſolutio ſequi debebit perinde ac ſi idem ſeruus ſub condicione liber eſſe iuſſus fuiſſet, et lite conteſtata condicio exſtitiſſet. nam nec petitoris iam intereſt hominem recipere. et res ſine dolo malo furis eius eſſe deſiit. Quòd ſi pendente condicione iudicaretur, iudex aeſtimare debebit quanti empto rem inuenerit. Cauere autem ex hac actione petitor ei cum quo agitur non debebit.

Boue ſubrepto et occiſo, condictio et bouis et corii et carnis domino competit. ſcilicet ſi et corium et caro contrectata fuerunt. cornua quoque condicentur. Sed ſi dominus condictione bouis pretium conſecutus fuerit, et poſtea aliquid eorum de quibus ſupra dictum eſt, condicet, omnimodo exceptione ſummouetur. Contra ſi corium condixerit, et pretium eius conſecutus, bouem condicet, offerente fure pretium bouis, detracto pretio cori, doli mali exceptione ſummouebitur. Idem iuris eſt uuis ſubreptis: nam et muſtum et uinacia iure condici poſſunt.

XV. CELSVS Libro duodecimo Digeſtorum QVOD ab alio ſeruus ſubripuit, eius nomine liber furti tenetur. condici autem ei non poteſt, niſi liber contrectauit.

XVI. POMPONIVS Libro trigenſimo octano ad Quintum Mucium
QVI FVRTVM admittit uel re commodata uel depoſita utendo, condictione quoque ex furtiua cauſa obſtringitur. quae differt ab actione commodati hoc, quòd etiam ſi ſine dolo malo et culpa eius interierit res, condictione "tamen" tenetur. cum in commodati actione non facilè ultra culpam, et in depoſiti non ultra dolum malum teneatur is cum quo depoſiti agetur.

XVII. PAPINIANVS Libro decimo Quaestionum PARVI refert ad tollendam condictionem, offeratur seruus furtiuus, an in aliud nomen, aliúmque statum obligationis transferatur. nec me mouet, praesens homo fuerit, necne. cum mora quae eueniebat ex furto, ueluti quadam delegatione finiatur.

XVIII. SCAEVOLA Libro quarto Quaestionum QVONIAM furtum fit cum quis indebitos nummos sciens acceperit, uidendum, si procurator suos nummos soluat, an ipsi furtum fiat. et Pomponius epistularum libro octauo ipsum condicere ait ex causa furtiua. sed et me condicere, si ratum habeam quod indebitum datum sit. sed altera condictione altera tollitur.

XVIIII. PAVLVS Libro tertio ad Neratium. IVLIANVS ex persona filiae quae res amouit, dandam in patrem condictionem in peculium respondit.

XX. TRYPHONINVS Libro quintodecimo Disputationum LICET fur paratus fuerit excipere condictionem, et per me steterit dum in rebus humanis res fuerat condicere eam, postea autem perempta est, tamen durare condictionem ueteres uoluerunt: quia uidetur qui primò inuito domino rem contrectauerit, semper in restituenda ea quam nec debuit auferre, moram facere.

DE CONDICTIONE EX LEGE
TIT. II.

PAVLVS Libro secundo ad Plautium

SI OBLIGATIO lege noua introducta sit, nec cautum eadem lege quo genere actionis experiamur, ex lege agendum est.

DE CONDICTIONE TRITICIARIA
TIT. III.

VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum

QVI CERTAM pecuniam numeratam petit, illa actione utitur, SI CERTVM PETETVR. qui autem alias res, per triticariam condictionem petet. et generaliter dicendum est eas res per hanc actionem peti, si quae sint praeter pecuniam numeratam: siue in pondere siue in mensura constent: siue mobiles sint siue soli. quare fundum quoque per hanc actionem petimus, et si uectigalis sit. siue ius stipulatus quis sit, ueluti usumfructum, uel seruitutem utrorumque praediorum. Rem autem suam per hanc actionem nemo petet, nisi ex causis ex quibus potest. ueluti ex causa furtiua, uel ui mobili abrepta.

II. IDEM Libro octauodecimo ad Sabinum SED ET ei qui ui aliquem de fundo deiecit, posse fundum condici Sabinus scribit. et ita et Celsus. sed ita, si dominus sit qui deiectus condicat. ceterum si non sit, possessionem eum condicere Celsus ait.

III. IDEM Libro uicensimo septimo ad Edictum IN HAC actione si quaeratur res quae petita est, cuius temporis aestimationem recipiat, uerius est quod Seruius ait, condemnationis tempus spectandum. si uerò desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed EN PAATEI secundum Celsum erit spectandum. non enim debet nouissimum uitae tempus aestimari: ne ad exiguum pretium aestimatio redigatur in seruo fortè mortiferè uulnerato. in utroque autem, si post moram deterior res facta

sit, Marcellus scribit libro uicensimo, habendam aestimationem quanto deterior res facta sit. et ideo si quis post moram seruum eluscatum dederit, nec liberari eum. quare ad tempus morae in his erit reducenda aestimatio.

IIII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SI MERX aliqua, quae certo die dari debebat, petita sit, ueluti uinum, oleum, frumentum, tanti litem aestimandam Cassius ait, quanti fuisset eo die quo dari debuit. si de die nihil conuenit, quanti tunc cum iudicium acciperetur. Idémque iuris in loco esse: ut primùm aestimatio sumatur eius loci, quo dari debuit. si de loco nihil conuenit, is locus spectetur, quo peteretur. quod et de ceteris rebus iuris est.

DE EO QVOD CERTO LOCO DARI OPORTET TIT. IIII.

GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale

ALIO LOCO quàm in quem sibi dari quisque stipulatus esset, non uidebatur agendi facultas competere. sed quia iniquum erat, si promissor ad eum locum in quem daturum se promisisset numquam accederet, quòd uel data opera faceret, uel quia aliis locis necessariò distringeretur, non posse stipulatorem ad suum peruenire, ideo uisum est utilem actionem in eam rem comparare.

II. VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum ARBITRAria actio utriusque utilitatem continet, tam actoris quàm rei. quòd si rei interest, minoris sit pecuniae condemnatio quàm intentatum est. aut si actoris, maioris pecuniae
fiat. Haec autem actio ex illa stipulatione uenit, ubi stipulatus sum à te, Ephesi de- 1
cem dari. Si quis Ephesi decem aut Capuae hominem dari stipulatus experiatur, non debet detracto altero loco experiri: ne auferat loci utilitatem reo. Scaeuola libro quintodecimo quaestionum ait, non utique ea quae tacitè insunt stipulationibus, semper in rei esse potestate. sed quid debeat, esse in eius arbitrio: an debeat non esse. Et ideo cum quis stichum aut Pamphilum promittit, eligere posse quod soluat, quamdiu ambo uiuunt. ceterum ubi alter decessit, extingui eius electionem. ne sit in arbitrio eius an debeat, dum non uult uiuum praestare quem solum debet. Quare et in proposito eum
qui promisit Ephesi aut Capuae, si fuerit in ipsius arbitrio ubi ab eo petatur, conueniri 2
non potuisse: semper enim alium locum electurum. sic euenire, ut sit in ipsius arbitrio an debeat. quare putat posse ab eo peti altero loco et sine loci adiectione. damus igitur actori electionem petitionis. Et generaliter definit Scaeuola petitorem electionem habere ubi petat. reum, ubi soluat. scilicet ante petitionem. Proinde mixta, inquit, rerum alternatio locorum alternationi, ex necessitate facit actoris electionem et in rem
propter locum. alioquin tollis ei actionem, dum uis reseruare reo optionem. Si 3
quis ita stipulatur, Ephesi et Capuae, hoc ait, ut Ephesi partem, et Capuae partem petat. Si quis insulam fieri stipuletur, et locum non adiciat, non ualet stipulatio.
Qui ita stipulatur, Ephesi decem dari, si ante diem quàm Ephesum peruenire possit 4
agat, perperam ante diem agi. quia et Iulianus putat, diem tacitè huic stipulationi inesse. quare uerum puto quod Iulianus ait, eum qui Romae stipulatur, hodie Carthagine
dari, inutiliter stipulari. Idem Iulianus tractat, an is qui Ephesi sibi aut Titio dari 5
stipulatus est, si alibi Titio soluatur, nihilo minus possit intendere, sibi dari oportere. et Iulianus scribit liberationem non contigisse. atque ideo posse peti quod interest. Marcellus autem et aliàs tractat, et apud Iulianum notat posse dici, et si mihi alibi soluatur, liberationem contigisse. quamuis inuitus accipere non cogar. planè si non contigit libe-

ratio,dicendum ait,superesse petitionem integrae summae. quemadmodum si quis insulam alibi fecisset quàm ubi promiserat,in nihilum liberaretur. sed mihi uidetur summae solutio distare à fabrica insulae. et ideo quod interest solum petendum.

Nunc de officio iudicis huius actionis loquendum est:utrum quantitati contractus debeat seruire,an uel excedere uel minuere quantitatem debeat:ut si interfuisset rei,Ephesi potius soluere quàm eo loci quo conueniebatur,ratio eius haberetur. Iulianus Labeonis opinionem secutus, etiam actoris habuit rationem: cuius interdum potuit interesse,Ephesi recipere. itaque utilitas quoque actoris ueniet. quid enim si traiecticiam pecuniam dederit, Ephesi recepturus, ubi sub poena debebat pecuniam, uel sub pignoribus? et distracta pignora sunt, uel poena commissa mora tua? uel fisco aliquid debebatur, et res stipulatoris uilissimo distracta est? in hanc arbitrariam quod interfuit ueniet. et quidem ultra legitimum modum usurarum. quid si merces solebat comparare? et an et lucri ratio habeatur,non solius damni? puto et lucri habendam rationem.

III. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale IDEO in arbitrium iudicis refertur haec actio, quia scimus quàm uaria sint pretia rerum per singulas ciuitates regionésque:maximè uini, olei,frumenti. pecuniarum quoque licet uideatur una et eadem potestas ubique esse, tamen aliis locis facilius, et leuibus usuris inueniuntur, aliis difficilius,et grauibus usuris.

IIII. VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum QVOD SI Ephesi petetur,ipsa sola summa petetur, nec amplius quid: nisi si quid esset stipulatus: uel si temporis utilitas interuenit. Interdum iudex qui ex hac actione cognoscit, cum sit arbitraria,absoluere reum debet,cautione ab eo exacta de pecunia ibi soluenda ubi promissa est. quid enim si ibi uel oblata pecunia actori dicatur, uel deposita,uel ex facili soluenda? nónne debebit interdum absoluere? in summa aequitatem quoque ante oculos habere debet iudex,qui huic actioni addictus est.

V. PAVLVS Libro uicensimo octauo ad Edictum SI HERES à testatore iussus sit certo loco quid dare,arbitraria actio competit.

VI. POMPONIVS Libro uicensimo secundo ad Sabinum AVT mutua pecunia sic data fuerit,ut certo loco reddatur.

VII. PAVLVS Libro uicensimo octauo ad Edictum IN BONAE fidei iudiciis,etiam si in contrahendo conuenit ut certo loco quid praestetur,ex empto, uel uendito, uel depositi actio competit:non arbitraria actio. si tamen certo loco traditurum se quis stipulatus sit,hac actione utendum erit.

VIII. AFRICANVS Libro tertio Quaestionum CENTVM Capuae dari stipulatus fideiussorem accepisti. ea pecunia ab eo similiter ut ab ipso promissore peti debebit. id est, ut si alibi quàm Capuae petantur, arbitraria agi debeat: Iisque tanti aestimetur,quanti eius,uel actoris interfuerit eam summam Capuae potius quàm alibi solui. nec oportebit,quòd fortè per reum steterit quo minus tota centum Capuae soluerentur, obligationem fideiussoris augeri. neque enim haec causa rectè comparatur obligationi usurarum: ibi enim duae stipulationes sunt, hic autem una pecuniae creditae est. circa cuius executionem aestimationis ratio arbitrio iudicis committitur. eiúsque differentiae manifestissimum argumentum esse puto,quòd si post moram factam pars pecuniae soluta sit,et reliquum petatur, officium iudicis tale esse debeat,ut aestimet quanti actoris intersit, eam dumtaxat summam quae petetur, Capuae solutam esse.

VIIII. VLPIANVS Libro quadragensimo septimo ad Sabinum IS qui certo loco dare promittit, nullo alio loco quàm in quo promisit soluere inuito stipulatore potest.

X. PAVLVS Libro quarto Quaestionum SI POST moram factam quo minus Capuae solueretur, cum arbitraria uellet agere, fideiussor acceptus sit eius actionis nomine, uideamus ne ea pecunia, quae ex sententia iudicis accedere potest,

non debeatur: nec sit in obligatione. adeo ut nunc quoque sorte soluta, uel si Capuae petatur, arbitrium iudicis cesset. nisi si quis dicat, si iudex centum et uiginti condemnare debuerit, centum solutis ex uniuersitate, tam ex sorte quàm ex poena solutum uideri. ut supersit petitio eius quod excedit sortem. et accedat poena pro eadem quantitate. quod non puto admittendum. tanto magis, quòd creditor accipiendo pecuniam, etiam remisisse poenam uidetur.

DE PECVNIA CONSTITVTA
TIT. V.

VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum

HOC EDICTO praetor fauet naturali aequitate: qui constituta ex con-
sensu facta custodit, quoniam graue est fidem fallere. Ait prae- 1
tor, QVI PECVNIAM DEBITAM CONSTITVIT. QVI sic
accipiendum est, QVAE VE: nam et mulieres de constituta tenentur,
si non intercesserint. De pupillo etsi nihil sit expressum edicto, attamen
sine tutoris auctoritate constituendo non obligatur. Sed si filiusfamilias constituerit,
an teneatur quaeritur. sed puto uerum, et ipsum constituentem teneri, et patrem de pe-
culio. Eum qui inutiliter stipulatus est, cum stipulari uoluerit, non constitui sibi, 2
dicendum est de constituta experiri non posse: quoniam non animo constituentis, sed
promittentis factum sit. An potest aliud constitui quàm quod debetur, quaesi- 3
tum est. sed cum iam placet rem pro re solui posse, nihil prohibet et aliud pro debito
constitui. denique si quis centum debens, frumentum eiusdem pretii constituat, puto
ualere constitutum. Debitum autem ex quacumque causa potest constitui. id 4
est, ex quocumque contractu, siue certi, siue incerti: etsi ex causa emptionis quis pre-
tium debeat, uel ex causa dotis, uel ex causa tutelae, uel ex quocumque alio contractu.
Debitum autem uel natura sufficit. sed et is qui honoraria actione, non iure ciui- 5
li obligatus est, constituendo tenetur: uidetur enim debitum et quod iure honorario
debetur. et idro et pater et dominus de peculio obstricti si constituerint, tenebuntur
usque ad eam quantitatem, quae tunc fuit in peculio cum constituebatur. ceterum si
plus suo nomine constituit, non tenebitur in id quod plus est.

II. IVLIANVS Libro undecimo Digestorum QVOD si filii nomine constituerit se decem soluturum, quamuis in peculio quinque fuerint, de constituta in decem tenevitur.

III. VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum QVOD si
maritus plus constituit ex dote quàm facere poterat, quia debitum constituerit, in so-
lidum quidem tenetur: sed mulieri in quantum facere potest condemnatur. Si 1
quis autem constituerit quod iure ciuili debebat, iure praetorio non debebat, id est per
exceptionem, an constituendo teneatur quaeritur. et est uerum, ut et Pomponius scri-
bit, eum non teneri: quia debita iuribus non est pecunia quae constituta est. Si is 2
qui et iure ciuili et praetorio debebat, in diem sit obligatus, an constituendo teneatur?
et Labeo ait teneri constitutum. quam sententiam et Pedius probat. et adicit Labeo
uel propter has potissimum pecunias quae nondum peti possunt, constituta inducta.
quam sententiam non inuitus probarem: habet enim utilitatem ut ex die obligatus,
constituendo se eadem die soluturum, teneatur.

IIII. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum SED ET si citeriore die constituat se soluturum, similiter tenetur.

V. VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum EVM qui Ephesi promisit

promisit se soluturum, si constituat alio loco se soluturum, teneri constat. Iulianus legatum Romae constituentem quod in prouincia acceperat, putat conueniri debere. quod et uerum est. sed et si non cum Romae esset, sed in prouincia adhuc, constituit se Romae soluturum, denegatur in eum actio de constituta. Quod exigimus, ut sit debitum quod constituitur, in rem exactum est. non utique ut is cui constituitur, creditor sit. nam et quod ego debeo, tu constituendo teneberis. et quod tibi debetur, si mihi constituatur debetur. Iulianus quoque libro undecimo scribit, Titius epistulam ad me talem emisit. Scripsi me secundum mandatum Seii, si quid tibi debitum adprobatum erit, me tibi cauturum: et soluturum sine controuersia. tenetur Titius de constituta pecunia. Sed si quis constituerit alium soluturum, non se pro alio, non tenetur. et ita Pomponius libro octauo scribit. Item si mihi constituas te soluturum, teneberis. quòd si mihi constitueris, Sempronio te soluturum, non teneberis. Iulianus libro undecimo digestorum scribit, procuratori constitui posse. quod Pomponius ita interpretatur, ut ipsi procuratori constituas te soluturum, non domino. Item tutori pupilli constitui potest, et actori municipum, et curatori furiosi. sed et ipsi constituentes tenebuntur. Si actori municipum, uel tutori pupilli, uel curatori furiosi uel adulescentis ita constituatur, MVNICIPIBVS SOLVI, uel PVPILLO, uel FVRIOSO, uel ADVLESCENTI, utilitatis gratia puto dandam municipibus, uel pupillo, uel furioso, uel adulescenti utilem actionem. Seruo quoque constitui posse constat. et si seruo constituatur, domino solui uel ipsi seruo, qualemqualem seruum domino adquirere obligationem.

VI. PAVLVS Libro secundo sententiarum IDEM est et si ei qui bona fide mihi seruit constitutum fuerit.

VII. VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum SED ET si filiofamilias constituatur, ualet constitutum. Si mihi aut Titio stipuler, Titio constitui suo nomine non posse Iulianus ait: quia non habet petitionem. tametsi solui ei possit.

VIII. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum. SI VERO mihi aut Titio constitueris te soluturum, mihi competit actio. quòd si posteaquam soli mihi te soluturum constituisti, solueris Titio, nihilo minus mihi teneberis.

VIIII. PAPINIANVS Libro octauo Quaestionum TITIVS tamen indebiti condictione tenebitur: ut quod ei perperam solutum est, ei qui soluit reddatur.

X. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum IDEM est et si ex duobus reis stipulandi post alteri constitutum, alteri postea solutum est: quia loco eius cui iam solutum est, haberi debet is cui constituitur.

XI. VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum HACTENVS igitur constitutum ualevit, si quod constituitur debitum sit. etiam si nullus apparet qui interim debeat. utputa si ante aditam hereditatem debitoris, uel capto eo ab hostibus, constituat quis se soluturum. nam et Pomponius scribit, ualere constiTVm: quoniam debita pecunia constituta est. Si quis centum aureos debens, ducentos constituat, in centum tantummodo tenetur: quia ea pecunia debita est. ergo et is qui sortem et usuras quae non debebantur constituit, tenebitur in sortem dumtaxat.

XII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum SED ET si decem debeantur, et decem et Stichum constituat, potest dici decem tantummodo nomine teneri.

XIII. IDEM Libro uicensimo nono ad Edictum SED SI quis uiginti debens, decem constituit se soluturum, tenebitur.

XIIII. VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum QVI autem constituit se soluturum, tenetur: siue adiecit certam quantitatem, siue non. Si quis constituerit se pignus daturum, cum utilitas pignorum inrepserit, debet etiam hoc constitutum admitti. Sed et si quis certam personam fideiussuram pro se constituerit, nihilo minus tenetur, ut Pomponius scribit. quid tamen si ea persona nolit fideiubere? puto teneri eum qui constituit: nisi aliud actum est. quid si ante decessit? si

mora interueniente, aequum est teneri eum qui constituit, uel in id quod interest, uel ut aliam personam non minus idoneam fideiubentem praestet. si nulla mora interueniente, magis puto non teneri. Constituere autem et praesentes et absentes possumus: sicut p. cilci. et per nuntium, et per nosmetipsos, et quibuscumque uerbis.

XV. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum ET LICET libera persona sit, per quam tibi constitui, non erit impedimentum quod per liberam personam adquirimus: quia ministerium tantummodo hoc casu praestare uidetur.

XVI. VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum. SI DVO quasi duo rei constituerimus, uel cum altero agi poterit in solidum. Sed et certo loco et tempore constituere quis potest. nec solum eo loci posse eum petere ubi ei constitutum est: sed exemplo arbitrariae actionis ubique potest. Ait praetor, SI APPAREAT EVM QVI CONSTITVIT, NEQVE SOLVERE, NEQVE FECISSE, NEQVE PER ACTOREM STETIT QVOMINVS FIERET QVOD CONSTITVTVM EST. Ergo si non stetit per actorem, tenet actio: etiam si per rerum naturam stetit. sed magis dicendum est, subueniri reo debere. Haec autem uerba praetoris, NEQVE FECISSE REVM QVOD CONSTITVIT, utrum ad tempus constituti pertinent, an uero usque ad litis contestationem trahimus, dubitari potest. et puto ad tempus constituti.

XVII. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum SED ET si alia die offerat, nec actor accipere noluit, nec ulla causa iusta fuit non accipiendi, aequum est succurri reo aut exceptione aut iusta interpretatione. ut factum actoris usque ad tempus iudicii ipsi noceat: ut illa uerba NEQVE FECISSET hoc significent, ut neque in diem in quem constituit fecerit, neque postea.

XVIII. VLPIANVS Libro uicensimo septimo ad Edictum ITEM illa uerba praetoris, NEQVE PER ACTOREM STETISSE, eandem recipiunt dubitationem. et Pomponius dubitat, si forte ad diem constituti per actorem non steterit, ante stetit, uel postea. et puto et haec ad diem constituti referenda. proinde si ualetudine impeditus, aut ui, aut tempestate petitor non uenit, ipsi nocere Pomponius scribit. Quod adicitur, EAMQVE PECVNIAM CVM CONSTITVEBATVR DEBITAM FVISSE, interpretationem pleniorem exigit. nam primum illud efficit, ut si quid tunc debitum fuit cum constitueretur, nunc non sit, nihilo minus teneat constitutum: quia retrorsum se actio refert. proinde temporali actione obligatum constituendo, Celsus et Iulianus scribunt teneri debere: licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. quare etsi post tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Iulianus putat: quoniam eo tempore constituit quo erat obligatio, licet in id tempus quo non tenebatur. E re autem est hic subiungere, utrum poenam contineat haec actio, an rei persecutionem. et magis est, ut etiam Marcellus putat, ut rei sit persecutio. Vetus fuit dubitatio, an qui hac actione egit, sortis obligationem consumat. et tutius est dicere, solutione potius ex hac actione facta liberationem contingere, non litis contestatione: quoniam solutio ad utramque obligationem proficit.

XVIIII. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum ID QVOD sub condicione debetur, siue pure siue certo die constituatur, eadem condicione suspenditur: ut existente condicione, teneatur. deficiente, utraque actio depereat. sed is qui pure debet, si sub condicione constituat, inquit Pomponius, in hunc utilem actionem esse.

Si pater uel dominus constituerit se soluturum quod fuit in peculio, non minuetur peculium eo quod ex ea causa obstrictus esse coeperit. et licet interierit peculium, non tamen liberatur.

XX. IDEM Libro quarto ad Plautium NEC ENIM quod crescit peculium, aut decrescit, pertinet ad constitutoriam actionem.

XXI. IDEM Libro uicensimo nono ad Edictum PROMISSOR Stichi post moram ab eo factam mortuo Sticho, si constituerit se pretium eius soluturum, tene

tur. Si sine die constituas, potest quidem dici te non teneri, licet uerba edicti latè pateant. alioquin et confestim agi tecum poterit, si statim ut constituisti non soluas. sed modicum tempus statuendum est, non minus decem dierum, ut exactio celebretur.

Constituto satis non facit qui soluturum se constituit si offerat satisfactionem. Si quis autem constituat se satisdaturum, fideiussorem uel pignora det, non tenetur: quia nihil interfit quemadmodum satisfaciat.

† Breuis edicti XXII. IDEM Libro sexto † Breuium SI POST constitutam tibi pecuniam, hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano restitueris, quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium, deneganda est tibi pecuniae constitutae actio. idem est in hereditatis possessore post euictam hereditatem. sed magis est ut fideicommissario, uel ei qui uicit, decernenda esset actio.

XXIII. IVLIANVS Libro undecimo Digestorum PROMISSOR hominis homine mortuo, cum per eum staret quo minus traderetur, etsi hominem daturum se constituerit, de constituta pecunia tenebitur, ut pretium eius soluat.

XXIIII. MARCELLVS Libro singulari Responsorum TITIVS Seio epistulam emisit in haec uerba. Remanserunt apud me quinquaginta ex credito tuo ex contractu pupillorum meorum, quos tibi reddere debebo Idibus Maiis probos. quòd si ad diem suprascriptum non dedero, tunc dare debebo usuras tot. quaero an Lucius Titius in locum pupillorum hac cautione reus successerit. Marcellus respondit, si intercessisset stipulatio, successisse. Item quaero, an si non successisset, de constituta teneatur. Marcellus respondit, in sortem teneri. est enim humanior et utilior ista interpretatio.

XXV. PAPINIANVS Libro octauo Quaestionum ILLVD aut illud debuit, et constituit alterum. an uel alterum quod non constituit soluere possit, quaesitum est. dixi non esse audiendum, si uelit hodie fidem constitutae rei frangere. Si iureiurando delato deberi tibi iuraueris, cum habeas eo nomine actionem, rectè de constituta agis. sed et si non ultro detulero iusiurandum, sed referendi necessitate compulsus id fecero, quia nemo dubitat modestius facere qui referat, quàm ut ipse iuret, nulla distinctio adhibetur: tametsi ob tuam facilitatem ac meam uerecundiam subsecuta sit referendi necessitas.

XXVI. SCAEVOLA Libro primo Responsorum QVIDAM ad creditorem litteras eiusmodi fecit. Decem, quae Lucius Titius ex arca tua mutua acceperat, salua ratione usurarum, habes penes me domine. respondit secundum ea quae proponerentur, actione de constituta pecunia eum teneri.

XXVII. VLPIANVS Libro quartodecimo ad Edictum VTRVM praesente debitore an absente constituat quis, parui refert. hoc amplius etiam inuito constituere eum posse Pomponius libro trigensimo quarto scribit. unde falsam putat opinionem Labeonis existimantis si postquam qui constituit pro alio, dominus ei denunciet ne soluat, in factum exceptionem dandam. nec immeritò Pomponius: nam cum semel sit obligatus qui constituit, factum debitoris non debet eum excusare.

XXVIII. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale VBI quis pro alio constituit se soluturum, adhuc is pro quo constituit, obligatus manet.

XXVIIII. PAVLVS Libro uicensimo quarto ad Edictum QVI INiuriarum uel furti uel ui bonorum raptorum tenetur actione, constituendo, tenetur.

XXX. IDEM Libro secundo Sententiarum SI QVIS duobus pecuniam constituerit, tibi aut Titio, et si stricto iure propria actioni pecuniae constitutae manet obligatus, etiam si Titio soluerit, tamen per exceptionem adiuuatur.

XXXI. SCAEVOLA Libro quinto Digestorum LVCIVS Titius Seiorum debitor decessit: hi persuaserunt Publio Maeuio quòd hereditas ad eum pertineret: et fecerunt ut epistulam in eos exponat, debitorem sese esse, quasi heredem patrui sui confitentem. qui et addidit epistulae suae, quòd in rationes suas eadem pecunia per-

uenit. quaesitum est, cum ad Publium Maeuium ex hereditate Lucii Titi nihil peruenerit, an ex scriptura proposita de constituta pecunia conueniri possit. et an doli exceptione uti possit. respondit nec ciuilem eo nomine actionem competere. sed nec de constituta, secundum ea quae proponerentur. idem quaesiit, usurarum nomine quod ex causa suprascripta datum sit, an repeti possit. respondit secuudum ea quae proponerentur, posse.

COMMODATI VEL CONTRA TIT. VI.

VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum

AIT Praetor, QVOD QVIS COMMODASSE DICETVR, DE EO IVDICIVM DABO. huius edicti interpretatio non est difficilis. unum solummodo notandum: quód qui edictum concepit, commodati fecit mentionem, cum Pacuuius utendi fecit mentionem. Inter commodatum autem et utendum datum Labeo quidem ait tantum interesse, quantum inter genus et speciem. commodari enim rem mobilem, non etiam soli: utendam dari etiam soli. sed, ut apparet, propriè commodata res dicitur et quae soli est. idque et Cassius existimat. Viuianus amplius etiam habitationem commodari posse ait.

Impuberes commodati actione non tenentur: quoniam nec constitit commodatum 1
in pupilli persona sine tutoris auctoritate. usque adeo, ut etiam si pubes factus dolum aut culpam admiserit, hac actione non tenetur: quia ab initio non constitit.

II. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum NEC IN furiosum commodati actio danda est. sed ad exhibendum aduersus eos dabitur, ut res exhibita uindicetur.

III. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum SED MIHI uidetur, si locupletior pupillus factus sit, dandam utilem commodati actionem secundum Diui Pii rescriptum. Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, 1
non uidetur reddita quae deterior facta redditur, nisi quid intersit praestetur: propriè enim dicitur res non reddita, quae deterior redditur. In hac actione, sicut in 2
ceteris bonae fidei iudiciis, similiter in litem iurabitur: et rei iudicandae tempus, quanti res sit, obseruatur. quamuis in stricti, litis contestatae tempus spectetur. Heres 3
eius qui commodatum accepit, pro ea parte qua heres est conuenitur: nisi fortè habuit facultatem totius rei restituendae, nec faciat. tunc enim condemnatur in solidum: quasi hoc boni iudicis arbitrio conueniat. Si filiofamilias seruóue commodatum sit, 4
dumtaxat de peculio agendum erit. cum filio autem familias ipso et derectò quis poterit. Sed et si ancillae uel filiaefamilias commodauerit, dumtaxat de peculio erit agendum. Sed non tantùm ex causa doli earum personarum pater uel dominus con- 5
demnetur, sed et ipsius quoque domini uel patris fraus dumtaxat uenit: ut Iulianus libro undecimo circa pigneraticiam actionem distinguit. Non potest commodari 6
id quod usu consumitur: nisi fortè ad pompam uel ostentationem quis accipiat.

IIII. GAIVS Libro primo de uerborum obligationibus SAEPE etiam ad hoc commodantur pecuniae, ut dicis gratia numerationis loco intercedant.

V. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum SI VT certo loco uel tempore reddatur commodatum conuenit, officio iudicis inest ut rationem loci uel temporis habeat. Si quis hac actione egerit, et oblatam litis aestimationem su- 1
sceperit, rem offerentis facit. Nunc uidendum est quid ueniat in commodati 2
actione: utrum dolus, an et culpa. an uerò et omne periculum. et quidem in contractibus interdum dolum solum, interdum et culpam praestamus. dolum, in deposito.

nam quia nulla utilitas eius uerſatur apud quem deponitur, meritò dolus praeſtatur ſo-
lus. niſi fortè et merces acceſſit: tunc enim, ut eſt et conſtitutum, etiam culpa exhibetur.
aut ſi hoc ab initio conuenit, ut et culpam et periculum praeſtet is penes quem deponi-
tur. Sed ubi utriuſque utilitas uertitur, ut in empto, ut in locato, ut in dote, ut in pigno-
3 re, ut in ſocietate: et dolus et culpa praeſtatur. Commodatum autem plerumque
ſolam utilitatem continet eius cui commodatur. et ideo uerior eſt Quinti Mucii ſen-
tentia exiſtimantis et culpam praeſtandam, et diligentiam: et ſi fortè res aeſtimata da-
ta ſit, omne periculum praeſtandum ab eo qui aeſtimationem ſe praeſtaturum recepit.
4 Quod uerò ſenectute contigit, uel morbo, uel ui latronum ereptum eſt, aut quid
ſimile accidit, dicendum eſt, nihil eorum eſſe inputandum ei qui commodatum acce-
pit: niſi aliqua culpa interueniat. proinde et ſi incendio, uel ruina aliquid contigit, uel
aliquid damnum fatale, non tenebitur. niſi fortè cum poſſit res commodatas ſaluas fa-
cere, ſuas praetulit. Cuſtodiam planè commodatae rei etiam diligentem debet prae-
ſtare. Sed an etiam hominis commodati cuſtodia praeſtetur, apud ueteres dubitatum
eſt. nam interdum et hominis cuſtodia praeſtanda eſt: ſi uinctus commodatus eſt: uel
eius aetatis, ut cuſtodia indigeret. certè ſi hoc actum eſt, ut cuſtodiam is qui rogauit
5 praeſtet, dicendum erit praeſtare. Set interdum et mortis damnum ad eum qui
commodatum rogauit pertinet: nam ſi tibi equum commodauero ut ad uillam addu-
ceres, tu ad bellum duxeris, commodati teneberis. idem erit et in homine. Planè ſi ſic
commodaui ut ad bellum duceres, meum erit periculum. nam et ſi ſeruum tibi tecto-
rem commodauero, et de machina ceciderit, periculum meum eſſe Namuſa ait. ſed
ego ita hoc uerum puto, ſi tibi commodaui ut et in machina operaretur. ceterum ſi ut
de plano opus faceret, tu eum inpoſuiſti in machina, aut ſi machinae culpa factum mi-
nus diligenter, non ab ipſo ligatae, uel funium perticarúmque uetuſtate, dico pericu-
lum, quod culpa contigit rogantis commodatum, ipſum praeſtare debere. nam et Me-
la ſcripſit, ſi ſeruus lapidario commodatus ſub machina perierit, teneri fabrum commo
6 dati, qui neglegentius machinam colligauit. Quinimmo et qui aliàs re commo-
data utitur, non ſolùm commodati, uerùm furti quoque tenetur, ut Iulianus libro unde-
cimo digeſtorum ſcripſit. denique ait, ſi tibi codicem commodauero, et in eo chiro-
graphum debitorem tuum cauere feceris, egóque hoc interleuero, ſi quidem ad hoc ti-
bi commodauero ut caueretur tibi in eo, teneri me tibi contrario iudicio. ſi minus, ne-
que me certioraſti ibi chirographum eſſe ſcriptum, etiam teneris mihi, inquit, commo-
dati. immo, ait, etiam furti: quoniam aliter re commodata uſus es. quemadmodum
qui equo, inquit, uel ueſtimento aliter quàm commodatum eſt utitur, furti tenetur.
7 Uſque adeo autem diligentia in re commodata praeſtanda eſt, ut etiam in ea quae
ſequitur rem commodatam, praeſtari debeat. ut puta equam tibi commodaui, quam
pullus comitabatur: etiam pulli te cuſtodiam praeſtare debere ueteres reſponderunt.
8 Interdum planè dolum ſolum in re commodata qui rogauit praeſtabit. utputa ſi
quis ita conuenit: uel ſi ſua dumtaxat cauſa commodauit, ſponſae fortè ſuae, uel uxori,
quo honeſtius culta ad ſe deduceretur: uel ſi quis ludos edens praetor ſcaenicis com-
9 modauit, uel ipſi praetori quis ultro commodauit. Nunc uidendum in quibus ſpe
ciebus commodati actio locum habeat. et eſt apud ueteres de huiuſmodi ſpeciebus
†repigneras dubitatum. Rem tibi dedi ut creditori tuo pignori dares: dediſti. non † repignoras ut
mihi reddas. Labeo ait, commodati actionem locum habere. quod ego puto uerum
eſſe, niſi merces interuenit: tunc enim uel in factum, uel ex locato conducto agendum
erit. Planè ſi ego pro te rem pignori dedero tua uoluntate, mandati erit actio. Idem
Labeo rectè dicit, ſi à me culpa abſit repignerandi, creditor autem nolit reddere pi-
gnus, competere tibi ad hoc dumtaxat commodati, ut tibi actiones aduerſus eum prae-
ſtem. Abeſſe antem culpa à me uidetur, ſiue iam ſolui pecuniam, ſiue ſoluere ſum para
tus. Sumptum planè litis, ceteráque aequum eſt eum adgnoſcere, qui commodatum
10 accepit. Si me rogaueris ut ſeruum tibi cum lance commodarem, et ſeruus lan-

cem perdiderit, Cartilius ait periculum ad te respicere: nam et lancem uideri commodatam. quare culpam in eam quoque praestandam. planè si seruus cum ea fugerit, eum qui commodatum accepit, non teneri: nisi fugae praestitit culpam. Si de me petisses ut triclinium tibi sternerem, et argentum ad ministerium praeberem, et fecero: deinde petisses ut idem sequenti die facerem, et cum commodè argentum domi referre non possem, ibi hoc relinquero, et perierit: qua actione agi possit, et cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit multum interesse, custodem posui an non. si posui, ad me periculum spectare. si minus, ad eum penes quem relictum est. ego puto commodati quidem agendum. uerùm custodiam eum praestare debere, penes quem res relictae sunt: nisi aliud nominatim conuenit. Si duobus uehiculum commodatum sit uel locatum simul, Celsus filius scripsit libro sexto digestorum, quaeri posse, utrum unusquisque eorum in solidum, an pro parte teneatur. et ait, duorum quidem in solidum dominium uel possessionem esse non posse. nec quemquam partis corporis dominum esse: sed totius corporis pro indiuiso pro parte dominium habere. usum autem balinei quidem, uel porticus, uel campi uniuscuiusque in solidum esse. neque enim minus me uti, quòd et alius uteretur, uerùm in uehiculo commodato uel locato, pro parte quidem effectu me usum habere, quia non omnia loca uehiculi teneam. sed esse uerius ait, et dolum et culpam et diligentiam et custodiam in totum me praestare debere. quare duo quodammodo rei habebuntur. et si alter conuentus praestiterit, liberaVit alterum. et ambobus competit furti actio:

VI. POMPONIVS Libro quinto ad sabinum VT ALTERVTRO agente, alterius actio contra furem tollatur.

VII. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum VNDE quaeritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conueniri. et ait Celsus, si alter conueniatur qui furti non egit, et paratus sit periculo suo conueniri alterum qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata, debere eum audiri, et absolui. Sed si legis Aquiliae aduersus socium eius habuit commodator actionem, uidendum erit ne cedere debeat si fortè damnum dedit alter, quod hic qui conuenitur, commodati actione sarcire compellitur. nam etsi aduersus ipsum habuit Aquiliae actionem commodator, aequissimum est, ut commodati agendo, remittat actionem. nisi fortè quis dixerit, agendo eum è lege Aquilia, hoc minus consecuturum quàm ex causa commodati consecutus est. quod uidetur habere rationem.

VIII. POMPONIVS Libro quinto ad sabinum REI commodatae et possessionem et proprietatem retinemus:

VIIII. VLPIANVS Libro secundo ad Edictum NEMO enim commodando rem facit eius cui commodat.

X. IDEM Libro uicensimo nono ad Sabinum EVM qui rem commodatam accepit, si in eam rem usus est in quam accepit, nihil praestare, si eam in nulla parte culpa sua deteriorem fecit, uerum est. nam si culpa eius fecit deteriorem tenebitur. Si rem inspectori dedi, an similis sit ei cui commodata res est, quaeritur. et si quidem mea causa dedi, dum uolo pretium exquirere, dolum mihi tantùm praestavit. si sui, et custodiam. et ideo furti habebit actionem. Sed et si dum refertur periit, si quidem ego mandaueram per quem remitteret, periculum meum erit. si uerò ipse cui uoluit commisit, aequè culpam mihi praestabit, si sui causa accepit,

XI. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum QVI non tam idoneum hominem elegerit, ut rectè id perferri possit.

XII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Sabinum SI MEI causa, dolum tantùm. Commodaram rem missus qui repeteret, cum recepisset, aufugit. si dominus ei dari iusserat, domino perit. si commonendi causa miserat ut refeRetur res commodata, ei qui commodatus est.

XIII. POMPONIVS Libro undecimo ad Sabinum IS QVI commo-

datum accepit, si non apparentis rei nomine commodati condemnetur, cauendum ei
1 est, ut repertam dominus ei praestet. Si quem quaestum fecit is qui experien-
dum quid accepit, ueluti si iumenta fuerint, eáque locata sint, idipsum praestavit qui ex
periundum dedit. neque enim ante eam rem quaestui cuique esse oportet, prius quàm
2 periculo eius sit. Si libero homini qui mihi bona fide seruiebat, quasi seruo rem
commodauero, uideamus an habeam commodati actionem. nam et Celsus filius aie-
bat, si iussissem eum aliquid facere, uel mandati cum eo uel praescriptis uerbis experiri
me posse. idem ergo et in commodato erit dicendum. nec obstat quòd non hac men-
te cum eo qui liber bona fide nobis seruiret contraheremus, quasi eum obligatum habi
turi: plerumque enim id accidit, ut extra id quod ageretur, tacita obligatio nascatur. ue
luti cum per errorem indebitum soluendi causa datur.

XIIII. VLPIANVS Libro quadragensimo octauo ad Sabinum SI
seruus meus rem meam tibi scienti nolle me tibi commodari commodauerit, et com-
modati et furti nascitur actio, et praeterea condictio ex causa furtiua.

XV. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum COMMODARE
possumus etiam alienam rem quam possidemus: tametsi scientes alienam possidemus.

XVI. MARCELLVS Libro quinto Digestorum ITA ut et si fur uel
praedo commodauerit, habeat commodati actionem.

XVII. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum IN COMMODA
1 to haec pactio, ne dolus praestetur, rata non est. Contraria commodati actio etiam
2 sine principali moueri potest: sicut et ceterae quae dicuntur contrariae. Si ex fa-
cto heredis agatur commodati, in solidum condemnatur, licet ex parte heres est.
3 Sicut autem uoluntatis et officii magis quàm necessitatis est commodare, ita modum
commodati finémque praescribere, eius est qui beneficium tribuit. cum autem id fe-
cit, id est postquam commodauit, tunc finem praescribere, et retro agere, atque intem-
pestiuè usum commodatae rei auferre, non officium tantùm impedit: sed et suscepta
obligatio inter dandum accipiendùmque. geritur enim negotium inuicem. et ideo
inuicem propositae sunt actiones, ut appareat quod principio beneficii ac nudae uolun
tatis fuerat, conuerti in mutuas praestationes, actionésque ciuiles. ut accidit in eo qui
absentis negotia gerere inchoauit: neque enim impune peritura deseret: suscepisset
enim fortassis alius, si is non coepisset. uoluntatis est enim suscipere mandatum, neces-
sitatis consummare. Igitur si pugillares mihi commodasti ut debitor mihi caueret, non
rectè facies importunè repetendo: nam si negasses, uel emissem uel testes adhibuissem.
idémque est si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde protraxisti: aut etiam
sciens uitiosa commodaueris. adiuuari quippe nos, non decipi beneficio oportet. ex
4 quibus causis etiam contrarium iudicium utile esse dicendum est. Duabus rebus
commodatis, rectè de altera commodati agi posse Viuianus scripsit. quod ita uideri
uerum, si separatae sint, Pomponius scripsit. nam eum qui carrucham, puta, uel lecti-
5 cam commodauit, non rectè acturum de singulis partibus. Rem commodatam
perdidi, et pro ea pretium dedi: deinde res in potestate tua uenit. Labeo ait contra-
rio iudicio aut rem mihi praestare te debere, aut quod à me accepisti reddere.

XVIII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale IN REBVS
commodatis talis diligentia praestanda est, qualem quisque diligentissimus paterfami-
lias suis rebus adhibet. ita ut tantùm eos casus non praestet, quibus resisti non possit.
ueluti mortis seruorum, quae sine dolo et culpa eius accidunt, latronum hostiúmue in-
cursus, piratarum insidias, naufragium, incendium, fugas seruorum qui custodiri non so
lent. quod autem de latronibus, et piratis, et naufragio diximus, ita scilicet accipiemus,
si in hoc commodata sit alicui res, ut eam rem peregre secum ferat. alioquin si cui ideo
argentum commodauerim, quòd is amicos ad cenam inuitaturum se diceret, et id per-
egre secum portauerit, sine ulla dubitatione etiam piratarum, et latronum, et naufragii
casum praestare debet. haec ita, si dumtaxat accipientis gratia commodata sit res. at si

utriusque, ueluti si communem amicum ad cenam inuitauerimus, túque eius rei curam suscepisses, et ego tibi argentum commodauerim, scriptum quidem apuT quosdam inuenio, quasi dolum tantùm praestare debeas. sed uidendum est, ne et culpa praestanda sit. ut ita culpae fiat aestimatio, sicut in rebus pignori datis, et dotalibus aestimari solet. Siue autem pignus, siue commodata res, siue deposita deterior ab eo qui acceperit facta sit, non solùm istae sunt actiones, de quibus loquimur: uerumetiam legis Aquiliae. sed si qua earum actum fuerit, aliae tolluntur. Possunt iustae causae interuenire, ex quibus cum eo qui commodasset agi deberet. ueluti de impensis in ualetudinem serui factis. quaéue post fugam requirendi reducendique eius causa factae essent. nam cibariorum impensae naturali scilicet ratione ad eum pertinent qui utendum accepisset. Sed et id quod de impensis ualetudinis aut fugae diximus, ad maiores impensas pertinere debet: modica enim impendia uerius est ut sicuti ciVariorum ad eundem pertineant. Item qui sciens uasa uitiosa commodauit, si ibi infusum uinum, uel oleum corruptum, effusúmue est, condemnandus eo nomine est. Quod autem contrario iudicio consequi quisque potest, id etiam recto iudicio, quo cum eo agitur, potest saluum habere iure pensationis. sed fieri potest, ut amplius esset quod inuicem aliquem consequi oporteat, aut iudex pensationis rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit, aut sine iudice restituta est: dicemus necessariam esse contrariam actionem.

XVIIII. IVLIANVS Libro primo Digestorum AD EOS, qui seruandum aliquid conducunt, aut utendum accipiunt, damnum iniuria ab alio datum non pertinere procul dubio est. qua enim cura aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis iniuria det?

XX. IDEM Libro tertio ad Vrseium Ferocem ARGENTVM commodatum, si tam idoneo seruo meo tradidissem ad te perferendum, ut non debuerit quis aestimare futurum ut à quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum non meum detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

XXI. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum REM mihi commodasti: eandem subripuisti: deinde cum commodati ageres, nec à te scirem esse subreptam, iudex me condemnauit, et solui: postea comperi à te esse subreptam. quaesitum est quae mihi tecum actio sit. respondit, furti quidem non esse: sed commodati contrarium iudicium utile mihi fore. In exercitu contubernalibus uasa utenda communi periculo dedi: ac deinde meus seruus subreptis his ad hostes profugit: et postea sine uasis receptus est. habiturum me commodati actionem cum contubernalibus constat pro cuiusque parte. sed et illi mecum furti serui nomine agere possunt: quando et noxa caput sequitur. et si tibi rem periculo tuo utendam commodauero, eáque à seruo meo subripiatur, agere mecum furti possis serui nomine.

XXII. PAVLVS Libro uicensimo secundo ad Edictum SI SERVVS, quem tibi commodauerim, furtum fecerit, utrum sufficiat contraria commodati actio, quemadmodum competit si quid in curationem serui impendisti: an furti agendum sit, quaeritur. et furti quidem noxalem habere qui commodatum rogauit, procul dubio est. contraria autem commodati tunc eum teneri, cum sciens talem esse seruum, ignoranti commodauit.

XXIII. POMPONIVS Libro uicensimo primo ad Quintum Mucium SI COMMODAVERO tibi equum, quo utereris usque ad certum locum, si nulla culpa tua interueniente in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati. nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit.

DE PIGNERATICIA ACTIONE VEL CONTRA TIT. VII.

VLPIANVS Libro quadragensimo ad Sabinum

PIGNVS contrahitur non sola traditione, sed etiam nuda conuentione, et si non traditum est. si igitur contractum sit pignus nuda conuentione, uideamus an si quis aurum ostenderit quasi pignori daturus, et aes dederit, obligauerit aurum pignori. et consequens est ut aurum obligetur, non autem aes: quia in hoc non consenserint. Si quis tamen cum aes pignori daret, adfirmauit hoc aurum esse, et ita pignori dederit, uidendum erit an aes pignori obligauerit. et numquid quia in corpus consensum est, pignori esse uideatur. quod magis est. tenebitur tamen pigneraticia contraria actione qui dedit: praeter stellionatum quem fecit.

II. POMPONIVS Libro sexto ad Sabinum SI DEBITOR rem pignori datam uendidit et tradidit, túque ei nummos credidisti, quos ille soluit ei creditori cui pignus dederat, tibíque cum eo conuenit ut ea res, quam iam uendiderat, pignori tibi esset, nihil te egisse constat: quia rem alienam pignori acceperis. ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere coepisse, neque ad rem pertinuisse, quòd tua pecunia pignus sit liberatum.

III. IDEM Libro octauodecimo ad Sabinum SI QVASI recepturus à debitore tuo comminus pecuniam, reddidisti ei pignus, ísque per fenestram id misit, excepturo eo quem de industria ad id posuerit, Labeo ait, furti te agere cum debitore posse, et ad exhibendum. et si agente te contraria pigneraticia, excipiat debitor de pignore sibi reddito, replicabitur de dolo et fraude, per quam nec redditum, sed per falla-ciam ablatum id intellegitur.

IIII. VLPIANVS Libro quadragensimo primo ad Sabinum SI CONuenit de distrahendo pignore siue ab initio siue postea, non tantùm uenditio ualet, uerùm incipit emptor dominium rei habere. sed etsi non conuenerit de distrahendo pignore, hoc tamen iure utimur, ut liceat distrahere. si modò non conuenit ne liceat. ubi uerò conuenit ne distraheretur, creditor si distraxerit, furti obligatur: nisi ei ter fuerit denuntiatum ut soluat, et cessauerit.

V. POMPONIVS Libro decimo nono ad Sabinum IDQVE iuris est, siue omnino fuerint pacti ne ueneat: siue in summa, aut condicione, aut loco contra pactionem factum sit.

VI. IDEM Libro trigensimo quinto ad Sabinum QVAMVIS conuenerit ut fundum pigneraticium tibi uendere liceret, nihilo magis cogendus es uendere, licet soluendo non sit is qui pignus dederit: quia tua causa id caueatur. sed Atilicinus ex causa cogendum creditorem esse ad uendendum dicit. quid enim si multo minus sit quod debeatur: et hodie pluris uenire possit pignus, quàm postea? melius autem est dici, eum qui dederit pignus posse uendere. et accepta pecunia soluere id quod debeatur. ita tamen, ut creditor necessitatem habeat ostendere rem pigneratam si mobilis sit: prius idonea cautela à debitore pro indemnitate ei praestanda. inuitum enim creditorem cogi uendere satis inhumanum est. Si creditor pluris fundum pigneratum uendiderit, si id faeneret, usuram eius pecuniae praestare debet ei qui dederit pignus. sed et si ipse usus sit ea pecunia, usuram praestari oportet. quòd si eam depositam habuerit, usuras non debet.

VII. PAVLVS Libro secundo Sententiarum SI AVTEM tardius superfluum restituat creditor id quod apud eum depositum est, ex mora etiam usuras debitori hoc nomine praestare cogendus est.

VIII. POMPONIVS Libro tricensimo quinto ad Sabinum SI NE-
cessarias impensas fecerim in seruum aut in fundum quem pignoris causa acceperim,
non tantùm retentionem, sed etiam contrariam pigneraticiam actionem habebo. fin-
ge enim medicis, cum aegrotaret seruus, dedisse me pecuniam, et eum decessisse. item
insulam fulsisse, uel refecisse, et postea deustam esse: nec habere quod possem retinere.
Si pignori plura mancipia data sint, et quaedam certis pretiis ita uendiderit credi 1
tor, ut euictionem eorum praestaret, et creditum suum habeat, reliqua mancipia potest
retinere donec ei caueatur, quòd euictionis nomine promiserit, indemnem eum futu-
rum. Si unus ex heredibus portionem suam soluerit, tamen tota res pignori data 2
uenire poterit. quemadmodum si ipse debitor portionem soluisset. Si annua, bi- 3
ma, trima die triginta stipulatus acceperim pignus, pactúsque sim, ut nisi sua quaque
die pecunia soluta esset, uendere eam mihi liceret, placet antequam omnium pensio-
num dies ueniret, non posse me pignus uendere: quia eis uerbis omnes pensiones de-
monstrarentur. nec uerum est, sua quaque die non solutam pecuniam, antequam
omnes dies uenirent. sed omnibus pensionibus praeteritis, etiam si una portio soluta
non sit, pignus potest uenire. sed si ita scriptum sit, SI QVA PECVNIA SVA DIE
SOLVTA NON ERIT, statim competit ei pacti conuentio. De uendendo pi 4
gnore in rem pactio concipienda est, ut omnes contineantur. sed et si creditoris dum-
taxat persona fuerit comprehensa, etiam heres eius iure uendet, si nihil in contrarium
actum est. Cum pignus ex pactione uenire potest, non solùm ob sortem non so- 5
lutam uenire poterit, sed ob cetera quoque, ueluti usuras, et quae in id impensa sunt.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum SI REM
alienam mihi debitor pignori dedit, aut malitiosè in pignore uersatus sit, dicendum est
locum habere contrarium iudicium. Non tantùm autem ob pecuniam, sed et ob 1
aliam causam pignus dari potest. ueluti si quis pignus alicui dederit, ut pro se fideiu-
beat. Propriè pignus dicimus, quod ad creditorem transit. hypothecam, cum 2
non transit nec possessio ad creditorem. Omnis pecunia exsoluta esse debet, aut 3
eo nomine satisfactum esse, ut nascatur pigneraticia actio. satisfactum autem accipimus,
quemadmodum uoluit creditor, licet non sit solutum: siue aliis pignoribus sibi caueri
uoluit, ut ab hoc recedat, siue fideiussoribus, siue reo dato, siue pretio aliquo, uel nuda
conuentione, nascitur pigneraticia actio. et generaliter dicendum erit, quotiens recede
re uoluit creditor à pignore, uideri ei satisfactum, si ut ipse uoluit, sibi cauit: licet in
hoc deceptus sit. Is quoque qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia potest 4
pigneraticia experiri. Qui ante solutionem egit pigneraticia, licet non rectè egit, 5
tamen si offerat in iudicio pecuniam, debet rem pigneratam, et quod sua interest con-
sequi.

X. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale. QVOD si non sol-
uere, sed alia ratione satisfacere paratus est, fortè si expromissorem dare uult, nihil ei
prodest.

XI. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum SOLVTVM
non uidetur, si lis contestata cum debitore sit de ipso debito: uel si fideiussor conuen-
tus fuerit. Nouata autem debiti obligatio pignus peremit: nisi conuenit ut pignus re-
petatur. Si quasi daturus tibi pecuniam, pignus accepero, nec dedero, pignerati- 1
cia actione tenebor, et nulla solutione facta. idemque et si accepto lata sit pecunia, uel
condicio defecit, ob quam pignus contractum est. uel si pactum, cui standum est, de
pecunia non petenda factum est. Si in sortem dumtaxat, uel in usuras obstrictum 2
est pignus, eo soluto propter quod obligatum est, locum habet pigneraticia. Siue au-
tem usurae in stipulatum sint deductae, siue non, si tamen pignus et in eas obligatum
fuit, quamdiu quid ex his debetur, pigneraticia cessabit. alia causa est earum quas quis
supra licitum modum promisit. nam hae penitus illicitae sunt. Si creditori plu- 3
res heredes exstiterint, et uni ex his pars eius soluatur, non debent ceteri heredes cre-

ditoris iniuria adfici: sed possunt totum fundum uendere, oblato debitori eo quod co heredi eorum soluit. quae sententia non est sine ratione. Solutam autem pecuniam accipiendum, non solùm si ipsi cui obligata res est, sed et si alii sit soluta uoluntate eius: uel ei cui heres exstitit, uel procuratori eius, uel seruo pecuniis exigendis praeposito. Vnde si domum conduxeris, et eius partem mihi locaueris, egóque locatori tuo pensionem soluero, pigneraticia aduersus te potero experiri. nam Iulianus scribit solui ei posse. et si partem tibi partem ei soluero, tantundem erit dicendum. planè in eam dumtaxat summam inuecta mea et illata tenebuntur, in quam cenaculum conduxi: non enim credibile est hoc conuenisse, ut ad uniuersam pensionem insulae friuola mea tenebuntur. uidetur autem tacitè et cum domino aedium hoc conuenisse, ut non pactio cenacularii proficiat domino, sed sua propria. Per liberam autem personam pignoris obligatio nobis non adquiritur. adeo ut ne per procuratorem plerumque, uel tutorem adquiratur. et ideo ipsi actione pigneraticia conuenientur. sed nec mutat quod constitutum est ab Imperatore nostro, posse per liberam personam possessionem adquiri. nam hoc eò pertinebit, ut possimus pignoris nobis obligati possessionem per procuratorem uel tutorem adprehendere: ipsam autem obligationem libera persona nobis non semper adquiret. Sed si procurator meus uel tutor rem pignori dederit, ipse agere pigneraticia poterit. quod in procuratore ita procedit, si ei mandatum fuerit pignori dare:

XII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale. VEL uniuersorum bonorum administratio ei permissa est ab eo qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere.

XIII. VLPIANVS Libro trigensimo octauo ad Edictum SI CVM uenderet creditor pignus, conuenerit inter ipsum et emptorem, ut si soluerit debitor pecuniam pretii emptori, liceret ei recipere rem suam, scripsit Iulianus, et est rescriptum, ob hanc conuentionem pigneraticiis actionibus teneri creditorem ut debitori mandet ex uendito actionem aduersus emptorem. sed et ipse debitor aut uindicare rem poterit, aut in factum actione aduersus emptorem agere. Venit autem in hac actione et dolus et culpa, ut in commodato. uenit et custodia. uis maior non uenit.

XIIII. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum EA IGITVR quae diligens paterfamilias in suis rebus praestare solet, à creditore exiguntur.

XV. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum CREDITOR cum pignus reddit, de dolo debet debitori repromittere. et si praedium fuit pigneratum, et de iure eius repromittendum est: ne fortè seruitutes cessante uti creditore amissae sint.

XVI. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum TVTOR lege non refragante si dederit rem pupilli pignori, tuendum erit. scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat. idem est et in curatore adulescentis uel furiosi. Contrariam pigneraticiam creditori actionem competere certum est. proinde si rem alienam, uel alii pigneratam, uel in publicum obligatam dedit, tenebitur: quamuis et stellionatus crimen committat. Sed utrum itademum, si scit, an et si ignorauit? et quantum ad crimen pertinet, excusat ignorantia. quantum ad contrarium iudicium, ignorantia eum non excusat, ut Marcellus libro sexto digestorum scribit. sed si sciens creditor accipiat uel alienum, uel obligatum, uel morbosum, contrarium ei non competit. Etiam uectigale praedium pignori dari potest. sed et superficiarium: quia hodie utiles actiones superficiariis dantur.

XVII. MARCIANVS Libro singulari ad Formulam hypothecariam SANE Diui Seuerus et Antoninus rescripserunt, ut sine demonstratione mercedis soli obligabitur.

XVIII. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum SI CONVENERIT ut nomen debitoris mei pignori tibi sit, tuenda est à praetore haec conuentio.

ut et te in exigenda pecunia, et debitorem aduersus me, si cum eo experiar, tueatur. ergo si id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pensabis. si uerò corporis alicuius, id quod acceperis, erit tibi pignoris loco. Si nuda proprietas pigno 1
ri data sit, ususfructus qui postea adcreuerit, pignori erit. eadem causa est alluBionis.

Si fundus pigneratus uenierit, manere causam pignoris: quia cum sua causa fun- 2
dus transeat. sicut in partu ancillae qui post uenditionem natus sit. Si quis cauerit 3
ut silua sibi pignori esset, nauem ex ea materia factam non esse pignoris, Cassius ait: quia aliud sit materia, aliud nauis. et ideo nominatim in dando pignore adiciendum esse ait;
QVAEQVE EX SILVA FACTA NATAVE SINT. Seruus rem peculia- 4
rem si pignori dederit, tuendum est, si liberam peculii administrationem habuit. nam et alienare eas res potest.

XVIIII. MARCIANVS Libro singulari ad Formulam hypothecariam EADEM ei de filiofamilias dicta intellegemus.

XX. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum ALIENA res pignori dari uoluntate domini potest. sed et si ignorante eo data sit, et ratum habuerit, pignus ualevit. Si pluribus res simul pignori detur, aequalis omnium causa est. 1

Si per creditorem stetit quo minus ei soluatur, rectè agitur pigneraticia. Interdum 2
et si soluta sit pecunia, tamen pigneraticia actio inhibenda est. ueluti si creditor pignus suum emerit à debitore.

XXI. IDEM Libro sexto † Breuium DOMO pignori data, et area eius tenevitur: est enim pars eius. et contra, ius soli sequetur aedificium

† Breuis edicti

XXII. VLPIANVS Libro trigensimo ad Edictum SI PIGNORE subrepto furti egerit creditor, totum quidquid percepit, debito eum imputare Papinianus confitetur. et est uerum, etiam si culpa creditoris furtum factum sit. multo magis hoc erit dicendum in eo quod ex condictione consecutus est. Sed quod ipse debitor furti actione praestitit creditori, uel condictione, an debito sit imputandum uideamus. et quidem non oportere id ei restitui, quod ipse ex furti actione praestitit, peraeque relatum est et traditum. et ita Papinianus libro nono quaestionum ait. Idem Papinianus ait et si metus causa seruum pigneratum debitori tradiderit, quem bona fide pignori acceperat. nam si egerit quòd metus causa factum est, et quadruplum sit consecutus, nihil neque restituet èx eo quod consecutus est, nec debito imputabit. Si praedo rem 1
pignori dederit, competit ei et de fructibus pigneraticia actio, quamuis ipse fructus suos non faciet: à praedone enim fructus et uindicari extantes possunt, et consumpti condici. proderit igitur ei quòd creditor bona fide possessor fuit. Si post distra- 2
ctum pignus debitor, qui precario rogauit uel conduxit pignus, possessionem non restituat, contrario iudicio tenetur. Si creditor cum uenderet pignus duplam promi- 3
sit, nam usu hoc euenerat, et conuentus ob euictionem erat et condemnatus, an haberet regressum pigneraticiae contrariae actionis. et potest dici, esse regressum: si modò sine dolo et culpa sic uendidit: et ut paterfamilias diligens id gessit. si uerò nullum emolumentum talis uenditio attulit, sed tanti uenderet, quanto uendere potuit, etiam si haec non promisit, regressum non habere:

XXIII. TRYPHONINVS Libro octauo Disputationum NEC ENIM amplius à debitore, quàm debiti summa, consequi poterit. Sed si stipulatio usurarum fuerat, et post quinquennium fortè, quàm pretium ex re obligata (consecutus est) ui- 1
ctus eam emptori restituit, etiam medii temporis usuras à debitore petere potest: quia nihil ei solutum esse, ut auferri non possit, palam factum est. sed si simplum praestitit, doli exceptione repellendus erit ab usurarum petitione: quia habuit usum pecuniae pretii quod ab emptore acceperat.

XXIIII. VLPIANVS Libro trigensimo ad Edictum ELEGANTER apud me quaesitum est, si impetrasset creditor à Caesare ut pignus possideret, idque euictum esset, an habeat contrariam pigneraticiam. et uidetur finita esse pignoris obligatio,

tio,et à contractu recessum.immo utilis ex empto accommodata est: quemadmodum si
pro soluto ei res data fuerit,ut in quantitatem debiti ei satisfiat,uel in quantum eius inter
sit.et compensationem habere potest creditor,si fortè pigneraticia,uel ex alia causa cum
1 eo agetur. Qui reprobos nummos soluit creditori, an habet pigneraticiam actio-
nem,quasi soluta pecunia,quaeritur. et constat neque pigneraticia eum agere,neque li-
berari posse: quia reproba pecunia non liberat soluentem. reprobis uidelicet nummis
2 reddendis. Si uendiderit quidem creditor pignus pluris quàm debitum erat, non
dum autem pretium ab emptore exegerit,an pigneraticio iudicio conueniri possit ad su-
perfluum reddendum:an uerò uel exspectare debeat, quoad emptor soluat,uel suscipe-
re actiones aduersus emptorem? et arbitror non esse urguendum ad solutionem credito
rem. sed aut exspectare debere debitorem, aut si non exspectat,mandandas ei actiones
aduersus emptorem, periculo tamen uenditoris. quòd si accepit iam pecuniam,super-
3 fluum reddit. In pigneraticio iudicio uenit, et si res pignori datas male tractauit
creditor,uel seruos deVilitauit. Planè si pro maleficiis suis coërcuit,uel uinxit,uel optulit
praefecturae, uel praesidi, dicendum est pigneraticia creditorem non teneri. quare si
prostituit ancillam,uel aliud improbatum facere coëgit,ilico pignus ancillae soluitur.

XXV. IDEM Libro trigensimo primo ad Edictum SI SERVOS pigne-
ratos artificiis instruxit creditor, si quidem iam imbutos, uel uoluntate debitoris, erit
actio contraria. si uerò nihil horum intercessit, si quidem artificiis necessariis, erit actio
contraria. non tamen sic ut cogatur seruis carere pro quantitate sumptuum debitor. si-
cut enim neglegere creditorem dolus et culpa quam praestat non patitur, ita nec talem
efficere rem pigneratam, ut grauis sit debitori ad reciperandum. puta saltum grandem
pignori datum ab homine qui uix luere potest, nedum excolere: tu acceptum pignori
excoluisti sic ut magni pretii faceres. alioquin non est aequum, aut quaerere me alios
creditores, aut cogi distrahere quod uelim receptum, aut tibi paenuria coactum dere-
linquere. mediè igitur haec à iudice erunt dispicienda: ut neque delicatus debitor, ne-
que onerosus creditor audiatur.

XXVI. IDEM Libro tertio Disputationum NON EST mirum,si ex qua
cumque causa magistratus in possessionem aliquem miserit,pignus constitui: cum testa
mento quoque pignus constitui posse Imperator.noster cum patre saepissimè rescripsit.
1 Sciendum est ubi iussu magistratus pignus constituitur,non aliàs constitui, nisi uen
tum fuerit in possessionem.

XXVII. IDEM Libro sexto Opinionum PETENTI mutuam pecu-
niam creditori, cum prae manu debitor non haberet, species auri dedit ut pignori apud
alium creditorem poneret. si iam solutione liberatas receptásque eas is qui susceperat
tenet, exhibere iubendus est. quòd si etiam nunc apud creditorem creditoris sunt, uolun
tate domini nexae uidentur. sed ut liberatae tradantur, domino earum propria actio
aduersus suum creditorem competit.

XXVIII. IVLIANVS Libro undecimo Digestorum SI CREDITOR
qui rem pignori acceperat, amissa eius possessione, Seruiana actione petierit, et litis aesti
mationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens, exceptione summouetur:
1 nisi offerat ei deVitor quod pro eo solutum est. Si seruus pro peculiari nomine pi-
gnus acceperit, actio pigneraticia aduersus dominum debitori competit.

XXXVIIII. IDEM Libro quadragensimoquarto Digestorum SI REM
alienam bona fide emeris, et mihi pignori dederis, ac precario rogaueris, deinde me do-
minus heredem instituerit, desinit pignus esse: et sola precarii rogatio supererit. idcir-
cò usucapio tua interpellaVitur.

XXX. PAVLVS Libro quinto epitomarum Alpheni Vari digestorum
QVI ratiario crediderat, cum ad diem pecunia non solueretur, ratem in flumine sua
auctoritate detinuit: postea flumen creuit, et ratem abstulit. si inuito ratiario retinuis-
set, eius periculo ratem fuisse respondit. sed si debitor sua uoluntate concessisset ut reti-

neret, culpam dumtaxat ei praestandam, non uim maiorem.

XXXI. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum SI SERVVS pignori datus creditori furtum faciat, liberum est debitori seruum pro noxae deditione relinquere. quòd si sciens furem, pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxae dedito apud me relinquere, nihilo minus habiturum me pigneratitiam actionem, ut indemnem me praestet. eadem seruanda esse Iulianus ait, etiam cum depositus uel commodatus seruus furtum faciat.

XXXII. MARCIANVS Libro quarto Regularum CVM debitore qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pigneraticia agere, etsi soluendo debitor sit.

XXXIII. IDEM Libro singulari ad Formulam Hypothecariam SI PEcuniam debitor soluerit, potest pigneraticia actione uti ad reciperandam ΑΝΤΙΧΡΗΣΙΝ. nam cum pignus sit, hoc uerbo poterit uti.

XXXIIII. MARCELLVS Libro singulari Responsorum TITIVS cum credidisset pecuniam Sempronio, et ob eam pignus accepisset, futurúmque esset ut distraheret ► eam) creditor, quia pecunia non solueretur: petit à creditore, ut fundum certo pretio emptum haberet: et cum impetrasset, epistulam qua se uendidisse fundum creditori significaret emisit. quaero an hanc uenditionem debitor reuocare possit, offerendo sortem et usuras quae debentur. Marcellus respondit, secundum ea quae proposita essent, reuocare non posse.

XXXV. FLORENTINVS Libro octauo Institutionum CVM ET sortis nomine et usurarum aliquid debetur ab eo qui sub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex uenditione pignorum recipiatur, primùm usuris quas iam tunc deberi constat, deinde si quid superest, sorti accepto ferendum est. nec audiendus est debitor, si cum parum idoneum se esse sciat, eligit quo nomine exonerari pignus suum malit. Pignus, manente proprietate debitoris, solam possessionem transfert ad creditorem. potest tamen et precario et pro conducto debitor re sua uti.

XXXVI. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum SI QVIS in pignore pro auro aes subiecisset creditori, qualiter teneatur quaesitum est. in qua specie rectissimè Sabinus scribit, si quidem dato auro aes subiecisset, furti teneri. quòd si in dando aes subiecisset, turpiter fecisse, non furem esse. sed et hic puto pigneraticium iudicium locum habere. et ita Pomponius scribit. sed et extra ordinem stellionatus nomine plectetur: ut est saepissimè rescriptum. Sed et si quis rem alienam mihi pignori dederit sciens prudénsque, uel si quis alii obligatam mihi obligauit, nec me de hoc certiorauerit, eodem crimine plectetur. Planè si ea res ampla est, et ad modicum aeris fuerit pignerata, dici debebit, cessare non solùm stellionatus crimen, sed etiam pigneraticiam, et de dolo actionem. quasi in nullo captus sit qui pignori secundo loco accepit.

XXXVII. PAVLVS Libro quinto ad Plautium SI PIGNVS mihì traditum locassem domino, per locationem retineo possessionem: quia antequam conduceret debitor, non fuerit eius possessio: cum et animus mihi retinendi sit, et conducenti non sit animus possessionem apiscendi.

XXXVIII. MODESTINVS Libro primo Differentiarum PVPILLO capienti pignus, propter metum pigneraticiae actionis necessaria est tutoris auctoritas.

XXXVIIII. IDEM Libro quarto Responsorum GAIVS Seius ob pecuniam mutuam fundum suum Lucio Titio pignori dedit: postea pactum inter eos factum est, ut creditor pignus suum in conpensationem pecuniae suae certo tempore possideret: uerùm ante expletum tempus creditor cum suprema sua ordinaret, testamento cauit ut alter ex filiis suis haberet eum fundum: et addidit, QVEM DE LVCIO TITIO EMI, cum non emisset. hoc testamentum inter ceteros signauit et Gaius Seius qui fuit debitor. quaero an ex hoc quòd signauit, praeiudicium aliquod sibi fecerit: cum nullum instrumentum uenditionis proferatur, sed solum pactum ut creditor certi tem-

poris fructus caperet. Herennius Modestinus respondit, contractui pignoris non obesse quòd debitor testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expresśit, signasse proponitur.

XL. PAPINIANVS Libro tertio Responsorum DEBITOR à creditore pignus quod dedit frustra emit: cum rei suae nulla emptio sit. nec si minoris emerit, et pignus petat, aut dominium uindicet, ei non totum debitum offerenti creditor possessionem restituere cogetur. Debitoris filius qui manet in patris potestate, frustra pignus à creditore patris peculiaribus nummis comparat. et ideo si patronus debitoris contra tabulas eius possesśionem acceperit, dominii partem optinebit: nam pecunia, quam filius ex re patris in pretium dedit, pignus liberatur. Soluta pecunia, creditor possesśionem pignoris, quae corporalis apud eum fuit, restituere debet: nec quicquam amplius praestare cogitur. itaque si medio tempore pignus creditor pignori dederit, domino soluente pecuniam quam debuit, secundi pignoris neque persecutio dabitur, neque retentio relinquetur.

XLI. PAVLVS Libro tertio Quaestionum REM alienam pignori dedisti, deinde dominus rei eius esse coepisti. datur utilis actio pigneraticia creditori. non est idem dicendum si ego Titio, qui rem meam obligauerat sine mea uoluntate, heres extitero: hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori. neque utique sufficit ad competendam utilem pigneraticiam actionem, eundem esse dominum qui etiam pecuniam debet. Sed si conuenisset de pignore, ut ex suo mendacio arguatur, improbè resistit, quo minus utilis actio moueatur.

XLII. PAPINIANVS Libro tertio Responsorum CREDITOR iudicio quod de pignore dato proponitur, ut superfluum pretii cum usuris restituat, iure cogitur. nec audiendus erit si uelit emptorem delegare: cum in uenditione quae fit, ex facto suum creditor negotium gerat.

XLIII. SCAEVOLA Libro quinto Digestorum LOCVM purum pignori creditori obligauit, eique instrumentum emptionis tradidit: et cum eum locum inaedificare uellet, mota sibi controuersia à uicino de latitudine, quòd aliàs probare non poterat, petit à creditore ut instrumentum à se traditum auctoritatis exhiberet. quo non exhibente, minorem locum aedificauit: atque ita damnum passus est. quaesitum est an si creditor pecuniam petat, uel pignus uindicet, doli exceptione posita iudex huius damni rationem habere debeat. respondit, si operam non dedisset ut instrumenti facultate subducta debitor caperetur, posse debitorem pecunia soluta, pigneraticia agere. opera autem in eo data, tunc et ante pecuniam solutam in id quod interest, cum creditore agi. Titius cum pecuniam mutuam accepit à Gaio Seio sub pignore culleorum, istos culleos cum Seius in horreo haberet, missus ex officio annonae centurio culleos ad annonam sustulit: ac postea instantia Gaii Seii creditoris reciperati sunt. quaero intertrituram quae ex operis facta est, utrum Titius debitor, an Seius creditor adgnoscere debeat. respondit, secundum ea quae proponerentur, ob id quod eo nomine intertrimenti accidisset non teneri.

LIBER QVARTVSDECIMVS

DE EXERCITORIA ACTIONE

VLPIANVS Libro uiceſimo octauo ad Edictum

VTILITATEM HVIVS EDICTI PATERE, NEMO EST
qui ignoret. nam cum interdum ignari cuius ſint condicionis uel
quales, cum magiſtris propter nauigandi neceſsitatem contraha-
mus, aequum fuit eum qui magiſtrum naui impoſuit teneri:ut te-
netur qui inſtitorem tabernae uel negotio praepoſuit. cum ſit
maior neceſsitas contrahendi cum magiſtro, quàm inſtitore. quip
pe res patitur, ut de condicione quis inſtitoris diſpiciat, et ſic con-
trahat. in nauis magiſtro non ita. nam interdum locus, tempus
non patitur plenius deliberandi conſilium. Magiſtrum nauis accipere debemus, cui to-
tius nauis cura mandata eſt. Sed ſi cum quolibet nautarum ſit contractum, non da 1
tur actio in exercitorem: quamquam ex delicto cuiuſuis eorum, qui nauis nauigandae
cauſa in naue ſint, detur actio in exercitorem: alia enim eſt contrahendi cauſa, alia delin-
quendi. ſiquidem qui magiſtrum praeponit, contrahi cum eo permittit: qui nautas ad-
hibet, non contrahi cum eis permittit: ſed culpa et dolo carere eos curare debet. Magi-
ſtri autem imponuntur locandis nauibus, uel ad merces, uel uectoribus conducendis, ar-
mamentiſue emendis. ſed etiam ſi mercibus emendis uel uendendis fuerit praepoſitus,
etiam hoc nomine obligat exercitorem. Cuius autem condicionis ſit magiſter iſte, 2
nihil intereſt: utrum liber, an ſeruus: et utrum exercitoris, an alienus. ſed nec cuius aeta
tis ſit intererit: ſibi imputaturo, qui praepoſuit. Magiſtrum autem accipimus nòn 3
ſolùm quem exercitor praepoſuit, ſed et eum quem magiſter. et hoc conſultus Iulianus
in ignorante exercitore reſpondit. ceterum ſi ſcit, et paſſus eſt eum in naue magiſterio
fungi, ipſe eum impoſuiſſe uidetur. quae ſententia mihi uidetur probabilis. omnia enim
facta magiſtri debet praeſtare qui eum praepoſuit. alioquin contrahentes decipientur.
et facilius hoc in magiſtro quàm inſtitore admittendum propter utilitatem. quid tamen
ſi ſic magiſtrum praepoſuit, ne alium ei liceret praeponere? an adhuc Iuliani ſententiam
admittimus, uidendum eſt. finge enim et nominatim eum prohibuiſſe ne Titio magi-
ſtro utaris. dicendum tamen erit, eo uſque producendam utilitatem nauigantium.
Nauem accipere debemus, ſiue marinam, ſiue fluuiatilem: ſiue in aliquo ſtagno naui- 4
get, ſiue ſchedia ſit. Non autem ex omni cauſa praetor dat in exercitorem actionem: 5
ſed eius rei nomine, cuius ibi praepoſitus fuerit. id eſt ſi in eam rem praepoſitus ſit. utputa
ſi ad onus uehendum locatum ſit. aut aliquas res emerit utiles nauiganti. uel ſi quid refi
ciendae nauis cauſa contractum uel impenſum eſt. uel ſi quid nautae operarum nomine
petent. Quid ſi mutuam pecuniam ſumpſerit? an eius rei nomine uideatur geſtum? et Pe
gaſus exiſtimat, ſi ad uſum eius rei in quam praepoſitus eſt fuerit mutuatus, dandam
actionem. quam ſententiam puto ueram. quid enim ſi ad armandam, inſtruendámue
nauem, uel nautas exhibendos mutuatus eſt? Vnde quaerit Ofilius, ſi ad reficiendam na-
uem mutuatus, nummos in ſuos uſus conuerterit, an in exercitorem detur actio. et ait ſi
hac lege accepit, quaſi in nauem impenſurus, mox mutauit uoluntatem, teneri exercito-
rem, imputaturum ſibi cur talem praepoſuerit. quòd ſi ab initio conſilium cepit fraudan
di creditoris, et hoc ſpecialiter non expreſſerit, quòd ad nauis cauſam accipit, contra eſſe.
quam diſtinctionem Pedius probat. Sed et ſi in pretiis rerum emptarum fefellit magi-
ſter, exercitoris erit damnum, non creditoris. Sed ſi ab alio mutuatus, liberauit eum
qui in nauis refectionem crediderat, puto etiam huic dandam actionem: quaſi in nauem

crediderit. Igitur praepositio certam legem dat contrahentibus. quare si eum praepo-
suit naui ad hoc solum, ut uecturas exigat, non ut locet, quòd fortè ipse locauerat, non te-
nebitur exercitor, si magister locauerit. uel si ad locandum tantùm, non ad exigendum,
idem erit dicendum. aut si ad hoc ut uectoribus locet, non ut mercibus nauem praester,
uel contra, modum egressus non obligaVit exercitorem. Sed et si ut certis mercibus eam
locet, praepositus est, puta legumini, cannabae; ille marmoribus, uel alia materia locauit:
dicendum erit non teneri. quaedam enim naues onerariae, quaedam, ut ipsi dicunt, επι-
βατηγοι sunt. et plerosque mandare scio, ne uectores recipiant. et sic ut certa regione
et certo mari negotietur. ut ecce, sunt naues, quae Brundesium à Cassiopa, uel à Dyrra-
chio uectores traiciunt, ad onera inhabiles. Item quaedam fluuii capaces ad mare non
6 sufficientes. Si plures sint magistri non diuisis officiis, quodcumque cum uno ge-
stum erit, obligaVit exercitorem. si diuisis, ut alter locando, alter exigendo, pro cuiusque
plerique officio obligaVitur exercitor. Sed et sic praeposuit, ut plerumque faciunt, ne alter sine al
7 tero quid gerat, qui contraxit cum uno, sibi imputaVit. Exercitorem autem eum di-
cimus, ad quem obuentiones et reditus omnes perueniunt. siue is dominus nauis sit, siue
à domino nauem per auersionem conduxit uel ad tempus uel in perpetuum. Parui au-
tem refert, qui exercet, masculus sit, an mulier: paterfamilias, an filiusfamilias, uel seruus.
8 pupillus autem si nauem exerceat, exigemus tutoris auctoritatem. Est autem nobis
electio, utrum exercitorem, an magistrum conuenire uelimus. sed ex contrario exercen
ti nauem aduersus eos qui cum magistro contraxerunt, actio non pollicetur: quia non
eodem auxilio indigebat. Sed aut ex locato cum magistro, si mercede operam ei exhi-
bet: aut si gratuitam, mandati agere potest. solent planè praefecti propter ministerium
annonae, item in prouinciis praesides prouinciarum extra ordinem eos iuuare ex con-
9 tractu magistrorum. Si is qui nauem exercuerit, in aliena potestate erit, eiúsque uo
luntate nauem exercuerit, quod cum magistro eius gestum erit, in eum in cuius potestate
10 is erit qui nauem exercuerit, iudicium datur. Licet autem datur actio in eum, cuius
in potestate est qui nauem exercet, tamen ita demum datur, si uoluntate eius exerceat.
Ideo autem ex uoluntate in solidum tenentur qui habent in potestate exercitorem, quia
ad summam rempublicam nauium exercitio pertinet. At institorum non idem usus est:
ea propter in tributum dumtaxat uocantur qui contraxerunt cum eo, qui in merce pecu-
liari sciente domino negotiatur. Sed si sciente dumtaxat, non etiam uolente, cum magi-
stro contractum sit, utrum quasi in uolentem damus actionem in solidum, an uerò exem
plo tributoriae dabimus? in re igitur dubia melius est uerbis edicti seruire. et neque
scientiam solam et nudam patris dominiue in nauibus onerare; neque in peculiaribus
mercibus uoluntatem extendere ad solidi obligationem. et ita uidetur et Pomponius
significare, si sit in aliena potestate, si quidem uoluntate gerat, in solidum eum obligari.
11 si minus, in peculium. In potestate autem accipiemus utriusque sexus: uel filios
uel filias, uel seruos uel seruas. si tamen seruus peculiaris uolente filiofamilias in cuius
peculio erat, uel seruo, uicarius eius nauem exercuit, pater dominúsue, qui uoluntatem
non accommodauit, dumtaxat de peculio tenebitur. sed filius ipse in solidum. planè si
uoluntate domini uel patris exerceant, in solidum tenebuntur. et praeterea et filius, si et
12 ipse uoluntatem accommodauit, in solidum erit obligatus. Quamquam autem si
cum magistro eius gestum sit dumtaxat polliceatur praetor actionem, tamen, ut Iulianus
quoque scripsit, etiam si cum ipso exercitore sit contractum, pater dominúsue in solidum
13 tenebitur. Haec actio ex persona magistri in exercitorem dabitur. et ideo si cum
utro eorum actum est, cum altero agi non potest. sed si quid sit solutum, si quidem à ma
gistro, ipso iure minuitur obligatio. sed et si ab exercitore, siue suo nomine, id est pro-
pter honorariam obligationem, siue magistri nomine soluerit, minuetur obligatio: quo
14 niam et alius pro me soluendo me liberat. Si plures nauem exerceant, cum quo-
libet eorum in solidum agi potest:

II. GAIVS Libro nono ad Edictum Prouinciale NE IN plures aduer-

sarios destringatur qui cum uno contraxerit.

III. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum NEC quicquam face re quotam quisque portionem in naue habeat. eúmque qui praestiterit, societatis iudicio à ceteris consecuturum.

IIII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SI TAMEN plures per se nauem exerceant, pro portionibus exercitionis conueniuntur. neque enim inuicem sui magistri † uidentur. sed si plures exerceant, unum autem de numero suo magistrum fecerint, huius nomine in solidum poterunt conueniri. Sed si seruus plurium nauem exerceat uoluntate eorum, idem placuit quod in pluribus exercitoribus. planè si unius ex omnibus uoluntate exercuit, in solidum ille tenebitur. et ideo puto et in superiore casu in solidum omnes teneri. Si seruus sit qui nauem exercuit uoluntate domini, et alienatus fuerit, nihilo minus is qui eum alienauit, tenebitur. proinde et si decesserit seruus, tenebitur. nam et magistro defuncto tenebitur. Hae actiones perpetuò, et heredibus, et in heredes dabuntur. proinde et si seruus qui uoluntate domini exercuit, decessit, etiam post annum dabitur haec actio: quamuis de peculio ultra annum non detur.

† ua. debentur

V. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum. SI EVM, qui in mea potestate sit, magistrum nauis habeas, mihi quoque in te competit actio, si quid cum eo contraxero. idem est si communis seruus nobis erit. ex locato tamen mecum ages, quòd operas serui mei conduxeris. quia et si cum alio contraxisset, ageres mecum ut actiones, quas eo nomine habui, tibi praestarem. quemadmodum cum libero, si quidem conduxisses, experieris: quòd si gratuitae operae fuerint, mandati ages. Item si seruus meus nauem exercebit, et cum magistro eius contraxero, nihil obstaVit quo minus aduersus magistrum experiar actione quae mihi uel iure ciuili uel honorario competit. nam et cuiuis alii non obstat hoc edictum, quo minus cum magistro agere possit. hoc enim edicto non transfertur actio, sed adiicitur. Si unus ex his exercitoribus cum magistro nauis contraxerit, agere cum aliis exercitoribus poterit.

VI. PAVLVS Libro sexto † Breuium SI SERVVS non uoluntate domini nauem exercuerit, si sciente eo, quasi tributoria: si ignorante, de peculio actio daVitur. Si communis seruus uoluntate dominorum exerceat nauem, in singulos dari debebit in solidum actio.

† Breuis edicti

VII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum LVCIVS Titius Stichum magistrum nauis praeposuit: is pecuniam mutuatus cauit se in refectionem nauis eam accepisse. quaesitum est, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quàm si creditor probaret pecuniam in refectionem nauis esse consumptam. respondit, creditorem utiliter acturum, si cum pecunia crederetur, nauis in ea causa fuisset, ut refici deberet. etenim ut non oportet creditorem ad hoc adstringi, ut ipse reficiendae nauis curam suscipiat, et negotium domini gerat, quod certe futurum sit, si necesse habeat probare pecuniam in refectionem erogatam esse, ita illud exigendum, ut sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit praepositus. quod certè aliter fieri non potest, quàm si illud quoque scierit, necessariam refectioni pecuniam esse. quare etsi in ea causa fuerit nauis, ut refici deberet, multo tamen maior pecunia credita fuerit, quàm ad eam rem esset necessaria, non debere in solidum aduersus dominum nauis actionem dari. Interdum etiam illud aestimandum, an in eo loco pecunia credita sit, in quo id propter quod credebatur comparari potuerit. quid enim, inquit, si ad uelum emendum in eiusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino uelum comparari non potest? et in summa aliquam diligentiam in ea creditorem debere praestare. Eadem ferè dicenda ait, et si de institoria actione quaeratur. nam tunc quoque creditorem scire debere, necessariam esse mercis comparationem, cui emendae seruus sit praepositus. et sufficere si in hoc crediderit. non etiam illud exigendum, ut ipse curam suscipiat, an in hanc rem pecunia eroganda est.

PAVLVS Libro secundo Sententiarum

LEGE Rodia cauetur, ut si leuandae nauis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur quod pro omnibus datum est.

II. IDEM Libro trigensimoquarto ad Edictum SI LABORANTE naue iactus factus est, amissarum mercium domini, si merces uehendas locauerant, ex locato cum magistro nauis agere debent. is deinde cum reliquis, quorum merces saluae sunt, ex conducto, ut detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Seruius quidem respondit, ex locato agere cum magistro nauis debere, ut ceterorum uectorum merces retineat, donec portionem damni praestent. immo etsi retineat merces magister, ultro ex locato habituris est actionem cum uectoribus. quid enim si uectores sint, qui nullas sarcinas habeant? planè commodius est, si sint, retinere eas. at si non, (et) totam nauem conduxerit, ex conducto aget: sicut uectores qui loca in nauem conduxerunt. aequissimum enim est, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum consecuti sunt ut merces suas saluas haberent.
1 Si conseruatis mercibus deterior facta sit nauis, aut si quid exarmauerit, nulla facienda est collatio: quia dissimilis earum rerum causa sit, quae nauis gratia parentur, et earum pro quibus mercedem aliquis acceperit. nam et si faber incudem aut malleum fregerit, non imputaretur ei qui locauerit opus. sed si uoluntate uectorum, uel propter
2 aliquem metum id detrimentum factum sit, hoc ipsum sarciri oportet. Cum in eadem naue uaria mercium genera complures mercatores coëgissent, praetereáque multi uectores serui liberíque in ea nauigarent, tempestate graui orta, necessariò iactura facta erat. quaesita deinde sunt haec, an omnes iacturam praestare oporteat. et si qui tales merces imposuissent, quibus nauis non oneraretur, uelut gemmas, margaritas: et quae portio praestanda est: et an etiam pro liberis capitibus dari oporteat: et qua actione ea res expediri possit. Placuit omnes, quorum interfuisset iacturam fieri, conferre oportere: quia id tributum obseruatae res deberent. itaque dominum etiam nauis pro portio-
3 ne obligatum esse. Iacturae summam pro rerum pretio distribui oportet. corporum liberorum aestimationem nullam fieri posse. ex conducto dominos rerum amissarum cum nauta, id est cum magistro acturos. Itidem agitatum est, an etiam uestimentorum cuiusque, et anulorum aestimationem fieri oporteat. et omnium uisum est. nisi si qua consumendi causa imposita forent. quo in numero essent cibaria. eo magis, quòd si quando ea defecerint in nauigationem, quod quisque haberet, in commune conferret.
4 Si nauis à piratis redempta sit, Seruius, Ofilius, Labeo, omnes conferre debere aiunt. quod uerò praedones abstulerint, eum perdere, cuius fuerint. nec conferendum ei qui suas merces redemerit. Portio autem pro aestimatione rerum quae saluae sunt, et earum quae amissae sunt, praestari solet. nec ad rem pertinet, si hae quae amissae sunt, pluris ueniri poterunt: quoniam detrimenti, non lucri fit praestatio. sed in his rebus quarum nomine conferendum est, aestimatio debeat haberi non quanti emptae sint, sed
5 quanti uenire possunt. Seruorum quoque qui in mare perierunt, non magis aestimatio facienda est, quàm si qui aegri in naue decesserint, aut aliqui sese praecipitauerint.
6 Si quis ex uectoribus soluendo non sit, hoc detrimentum magistri nauis non erit.
7 nec enim fortunas cuiusque nauta excutere debet. Si res quae iactae sunt, apparuerint, exoneratur collatio. quòd si iam contributio facta sit, tunc hi qui soluerint, agent ex locato cum magistro: ut is ex conducto experiatur, et quod exegerit reddat.
8 Res autem iacta domini manet, nec fit adprachendentis: quia pro derelicto non habetur.

III. PAPINIANVS Libro nonodecimo Responsorum CVM arbor, aut

aliud nauis instrumentum, remouendi communis periculi causa deiectum est, contributio debetur.

IIII. CALLISTRATVS Libro secundo Quaestionum NAVIS onustae leuandae causa, quia intrare flumen uel portum non potuerat cum onere, si quaedam merces in scapham traiectae sunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipso ostio uel portu, eáque scapha summersa est, ratio haberi debet inter eos qui in naue merces saluas habent, cum his qui in scapha perdiderunt, proinde tamquam si iactura facta esset. idque Sabinus quoque libro secundo responsorum probat. contra si scapha cum parte mercium salua est, nauis perit, ratio haberi non debet eorum qui in naue perdiderunt: quia iactus in tributum naue saluauenit. Sed si nauis, quae in tempestate iactu mercium unius mercatoris leuata est, in alio loco summersa est, et aliquorum mercatorum merces per urinatores extractae sunt data mercede, rationem haberi debere eius, cuius merces in nauigatione leuandae nauis causa iactae sunt, ab his qui postea sua per urinatores seruauerùnt, Sabinus aequè respondit. eorum uerò qui ita seruauerunt, inuicem rationem haberi non debere ab eo qui in nauigatione iactum fecit, si quaedam ex his mercibus per urinatores extractae sunt: eorum enim merces non possunt uideri seruandae nauis causa iactae esse, quae perit. Cum autem iactus de naue factus est, et alicuius res quae in naui remanserunt, deteriores factae sunt, uidendum an conferre cogendus sit: quia non debet duplici damno onerari, et collationis, et quòd res deteriores factae sunt. sed defendendum est, hunc conferre debere pretio praesente rerum. itaque uerbi gratia si uicenum merces duorum fuerunt, et alterius aspargine decem esse coeperunt, ille cuius res integrae sunt, pro uiginti conferat: hic pro decem. Potest tamen dici etiam illa sententia, distinguentibus nobis, deteriores ex qua causa factae sunt. id est utrum propter iacta nudatis rebus damnum secutum est, an uerò alia ex causa: ueluti quòd alicubi iacebant merces in angulo aliquo, et unda penetrauit; tunc enim conferre debebit. an ex priore causa collationis onus pati non debet; quia iactus etiam hunc laesit. adhuc numquid et si aspargine propter iactum res deteriores factae sunt. sed distinctio subtilior adhibenda est, quid plus sit, in damno an in collatione. si uerbi gratia hae res uiginti fuerunt, et collatio quidem facit decem, damnum autem duo: deducto hoc quòd damnum passus est, reliquum conferre debeat? quid ergo, si plus in damno erit, quàm in collatione? utputa decem aureis res deteriores factae sunt, duo autem collationis sunt. indubitate utrumque onus pati non debet. sed hic uideamus, num et ipsi conferre oporteat. quid enim interest, iactatas res meas amiserim, an nudatas deteriores habere coeperim: nam sicut ei qui perdiderit subuenitur, ita et ei subueniri oportet, qui deteriores propter iactum res habere coeperit. haec ita Papirius Fronto respondit.

V. HERMOGENIANVS Libro secundo iuris Epitomarum AMISSAE nauis damnum collationis consortio non sarcitur per eos qui merces suas naufragio liberauerunt. nam huius aequitatem tunc admitti placuit, cum iactus remedio ceteris in communi periculo salua naui consultum est. Arbore caesa ut nauis cum mercibus liberari possit, aequitas contributionis habebit locum.

VI. IVLIANVS Libro octagensimo sexto Digestorum NAVIS aduersa tempestate depressa, ictu fulminis deustis armamentis et arbore et antenna, Hipponem delata est: ibique tumultuariis armamentis ad praesens comparatis Hostiam nauigauit, et onus integrum pertulit. quaesitum est an hi quorum onus fuit, nautae pro damno conferre debeant. respondit, non debere. hic enim sumptus instruendae magis nauis, quàm conseruandarum mercium gratia factus est.

VII. PAVLVS Libro tertio epitomarum Alfeni Digestorum CVM DEpressa nauis aut deiecta esset, quod quisque ex ea suum seruasset, sibi seruare respondit, tamquam ex incendio.

VIII. IVLIANVS Libro secundo ex Minicio QVI LEVANDAE nauis

gratia res aliquas proiciunt non hanc mentem habent, ut eas pro derelicto habeant. quippe si inuenerint eas, ablaturos: et si suspicati fuerint in quem locum eiectae sunt, requisituros. ut perinde sint, ac si quis onere pressus in uiam rem abiecerit, mox cum aliis reuersurus ut eandem auferret.

VIIII. VOLVSIVS MAECIANVS ex lege Rodia ΑΞΙΩΣΙΣ ΕΥΔΑΙΜΟΝΟΣ ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΣ ΠΡΟΣ ΑΝΤΩΝΙΝΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ. ΚΥΡΙΕ ΒΑΣΙΛΕΥ ΑΝΤΩΝΙΝΕ ΝΑΥΦΡΑΓΙΟΝ ΠΟΙΗΣΑΝΤΕΣ ΕΝ ΤΗ ΙΤΑΛΙΑ, ΔΙΗΡΠΑΓΗΜΕΝ ΥΠΟ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΤΩΝ ΤΑΣ ΚΥΚΛΑΔΑΣ ΝΗΣΟΥΣ ΟΙΚΟΥΝΤΩΝ. ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ ΕΙΠΕΝ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙ, ΕΓΩ ΜΕΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΥΡΙΟΣ, Ο ΔΕ ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ. ΤΩ ΝΟΜΩ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ ΚΡΙΝΕΣΘΩ ΤΩ ΝΑΥΤΙΚΩ, ΕΝ ΟΙΣ ΜΗΤΙΣ ΤΩΝ ΗΜΕΤΕΡΩΝ ΑΥΤΩ ΝΟΜΟΣ ΕΝΑΝΤΙΟΥΤΑΙ. ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΑΥΤΟ ΚΑΙ Ο ΘΕΙΟΤΑΤΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΕΚΡΙΝΕΝ.

X. LABEO Libro primo Pithanon à PaulV Epitomatorum SI VEHENDA mancipia conduxisti pro eo mancipio quod in naue mortuum est, uectura tibi non debetur. Paulus: immo quaeritur quid actum est: utrum ut pro his qui impositi, an pro his qui deportati essent, merces daretur. quòd si hoc apparere non potuerit, satis erit pro nauta, si probauerit impositum esse mancipium. Si ea condicione nauem conduxisti, ut ea merces tuae portarentur, eásque merces nulla nauta necessitate coactus in nauem deteriorem, cum id scires te fieri nolle, transtulit, et merces tuae cum ea naue perierunt, in qua nouissimè uectae sunt, habes ex conducto locato cum priore nauta actionem. Paulus: immo contra. si modò ea nauigatione utraque nauis periit: cum id sine dolo et culpa nautarum factum esset. Idem iuris erit, si prior nauta publicè retentus, nauigare cum tuis mercibus prohibitus fuerit. Idem iuris erit, cum ea condicione a te conduxisset, ut certam poenam tibi praestaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem deuehendas eas merces locasset: nec per eum staret quo minus remissa sibi ea poena spectaret. Idem iuris in eodem genere cogitationis obseruabimus, si probatum fuerit nautam morbo impeditum nauigare non potuisse. idem dicemus, si nauis eius uitium fecerit sine dolo malo et culpa eius. Si conduxisti nauem amphorarum duo milium, et ibi amphoras portasti, pro duobus milibus amphorarum pretium debes. Paulus: immo si auersione nauis conducta est, pro duobus milibus debetur merces. si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

DE INSTITORIA ACTIONE TIT. III.

VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum

AEQVVM praetori uisum est, sicut commoda sentimus ex actu institorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipsorum, et conueniri. Sed non idem facit circa eum, qui institorem praeposuit ut experiri possit. sed si quidem seruum proprium institorem habuit, potest esse securus, adquisitis sibi actionibus. si autem uel alienum seruum, uel etiam hominem liberum, actione deficietur. ipsum tamen institorem, uel dominum eius conuenire poterit uel mandati uel negotiorum gestorum. Marcellus autem ait, debere dari actionem ei qui institorem praeposuit, in eos qui cum eo contraxerint:

II. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale EO NOMINE, quo institor contraxit. si modò aliter rem suam seruare non potest.

III. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum INSTITOR appellatus est ex eo, quòd negotio gerendo instet. nec multum facit, taberna e sit praepositus, an cuilibet alii negotiationi.

IIII. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum CVM interdum etiam ad homines honestos adferant merces, et ibi uendant. nec mutat causam actionis locus

uendendi emendiue. cum utroque modo uerum sit, institorem emisse, aut uendidisse.

V. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum CVICVMQVE igitur negotio praepositus sit, institor rectè appellatur. nam et Seruius libro primo ad Brutum ait, si quid cum insulario gestum sit, uel eo quem quis aedificio praeposuit, uel frumento coëmendo, in solidum eum teneri. Labeo quoque scripsit, si quis pecuniis faenerandis, agris colendis, mercaturis, redempturisque faciendis praeposuerit, in solidum eum teneri. sed et si in mensa habuit quis seruum praepositum, nomine eius tenebitur. Sed etiam eos institores dicendos placuit, quibus uestiarii uel lintearii dant uestem circumferendam et distrahendam: quos uolgo circitores appellamus. sed et muliones quis propriè institores appellet. Item fullonum, et sarcinatorum praepositus: stabularii quoque loco institorum habendi sunt. Sed et si tabernarius seruum suum peregrè mitteret ad merces comparandas, et sibi mittendas, loco institoris habendum Labeo scripsit. Idem ait si libitinarius, quos Graece νεκροθάπτας uocant, seruum pol- 1
linctorem habuerit, isque mortuum spoliauerit, dandam in eum quasi institoriam actionem: quamuis et furti et iniuriarum actio competeret. Idem Labeo ait, si 2
quis pistor seruum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem uendendum, deinde is pecunia accepta praesenti, ut per dies singulos eis panem praestaret, conturbauerit, dubitari non oportet quin, si permisit ei ita dari summas, teneri debeat. Sed et 3
cum fullo peregrè proficiscens rogasset, ut discipulis suis, quibus tabernam instructam tradiderat, imperaret, post cuius profectionem uestimenta discipulus accepisset et fugisset, fullonem non teneri, si quasi procurator fuit relictus: sin uerò quasi institor, teneri eum. planè si adfirmauerit mihi, rectè me credere operariis suis, non institoria, sed ex locato tenebitur. Non tamen omne, quod cum institore geritur, obligat eum qui 4
praeposuit: sed ita, si eius rei gratia cui praepositus fuerit contractum est, id est dumtaxat ad id quod eum praeposuit. proinde si praeposui ad mercium distractionem, tenebor nomine eius ex empto actione. Item si fortè ad emendum eum praeposuero, tenebor
dumtaxat ex uendito. Sed neque si ad emendum, et ille uendiderit, neque si ad uendendum, et ille emerit, debebit teneri. idque Cassius probat. Sed si pecuniam quis crediderit institori ad emendas merces praeposito, locus est institoriae. idémque et si ad pensionem pro taberna exsoluendam. quod ita uerum puto, nisi prohibitus fuit mutuari.

Si ei, quem ad uendendum emendúmue oleum praeposui, mutuum oleum datum sit, 5
dicendum erit institoriam locum habere. Item si institor cum oleum uendidisset, 6
anulum arrae nomine acceperit, neque eum reddat, dominum institoria teneri. nam eius rei, in quam praepositus est, contractum est. nisi fortè mandatum ei fuit, praesenti pecunia uendere. quare si fortè pignus institor ob pretium acceperit, institoriae locus erit. Idem fideiussori qui pro institore interuenerit, institoria competit: eius enim 7
rei sequella est. Si ab alio institor sit praepositus, is tamen decesserit qui praeposuit, 8
et heres ei extiterit qui eodem institore utatur, sine dubio teneri eum oportebit. nec non si ante aditam hereditatem cum eo contractum est, aequum est ignoranti dari institoriam actionem. Sed et si procurator meus, tutor, curator, institorem praeposuerit, dicendum erit, ueluti à me praeposito, dandam institoriam actionem.

VI. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum SED ET in ipsum procuratorem, si omnium rerum procurator est, dari debebit institoria.

VII. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum SED ET si quis meam rem gerens praeposuerit, et ratum habuero, idem erit dicendum. Parui au- 1
tem refert, quis sit institor: masculus, an femina: liber, an seruus: proprius, uel alienus. item quisquis praeposuit. nam et si mulier praeposuit, competet institoria exemplo exercitoriae actionis. et si mulier sit praeposita, tenebitur etiam ipsa. Sed et si filiafami- 2
lias sit uel ancilla praeposita, competit institoria actio. pupillus autem institor obligat eum, qui eum praeposuit, institoria actione: quoniam sibi imputare debet qui eum praeposuit.

VIII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale NAM ET plerique pueros, puellásque tabernis praeponunt,

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum VERVM si ipse pupillus praeposuerit, si quidem tutoris auctoritate, obligabitur. si minus, non.

X. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale EATENVS tamen dabitur in eum actio, quatenus ex ea re locupletior est.

XI. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum SED SI pupillus
heres extiterit ei qui praeposuerat, aequissimum erit, pupillum teneri quamdiu praeposi
tus manet. remouendus enim fuit à tutoribus, si nollent opera eius uti. Sed et si minor
uigintiquinque annis erit qui praeposuit, auxilio aetatis utetur non sine causae cogni-
1 tione. De quo palam proscriptum fuerit, ne cum eo contrahatur, is praepositi lo-
co non habetur. non enim permittendum erit cum institore contrahere. sed si quis no-
2 lit contrahi, prohibeat. ceterum qui praeposuit, tenebitur ipsa praepositione. Pro-
scribere palam, sic accipimus, claris litteris, unde de plano rectè legi possit: ante taber-
nam scilicet, uel ante eum locum, in quo negotiatio exercetur: non in loco remoto, sed
in euidenti. Litteris, utrum Graecis, an Latinis? puto secundum loci condicionem: ne
quis causari possit ignorantiam litterarum. Certè si quis dicat, ignorasse se litteras, uel
non obseruasse quod propositum erat, cum multi legerent, cúmque palam esset propo-
situm, non audietur. proscriptum autem perpetuò esse oportet. ceterum si per id tem-
poris, quo propositum non erat, uel obscurata proscriptione contractum sit, institoria lo
cum habebit. proinde si dominus quidem mercis proscripsisset, alius autem sustulit, aut
uetustate uel pluuia uel quo simili contingit, ne proscriptum esset, uel non pareret, di-
cendum, eum qui proposuit teneri. Sed si ipse institor decipiendi mei causa detraxit, do-
3 lus ipsius proponenti nocere debet: nisi particeps doli fuerit qui contraxit. Con-
dicio autem praepositionis seruanda est. quid enim si certa lege, uel interuentu cuius-
dam personae, uel sub pignore uoluit cum eo contrahi, uel ad certam rem? aequissimum
erit id seruari, in quo praepositus est. Item si plures habuit institores, uel cum omnibus
simul contrahi uoluit, uel cum uno solo: sed et si denuntiauit cui, ne cum eo contrahe-
ret, non debet institoria teneri. nam et certam personam possumus prohibere contra-
here, uel certum genus hominum, uel negotiatorum. uel certis hominibus permittere.
sed si aliàs cum alio contrahi uetuit, continua uariatione, danda est omnibus aduersus
eum actio: neque enim decipi debent contrahentes. Sed si in totum prohibuit cum eo
contrahi, praepositi loco non habetur. cum magis hic custodis sit loco, quàm institoris.
4 ergo nec uendere mercem hic poterit, nec modicum quid ex taberna. Si instito-
ria rectè actum est, tributoria ipso iure locum non habet. neque enim potest habere lo-
cum tributoria in merce dominica. quòd si non fuit institor dominicae mercis, tributo-
5 ria superest actio. Si à seruo tuo operas uicarii eius conduxero, et eum merci meae
institorem fecero, isque tibi mercem uendiderit, emptio est. nam cum dominus à seruo
emit est emptio, licet non sit dominus obligatus, usque adeo, ut etiam pro emptore et
possidere et usucapere dominus possit.

XII. IVLIANVS Libro undecimo Digestorum ET IDEO utilis institoria actio aduersus me tibi competet. mihi uerò aduersus te, uel de peculio dispensatoris, si ex conducto agere uelim: uel de peculio uicarii, quòd ei mercem uendendam mandauerim. pretiúmque, quo emisti, in rem tuam uersum uideri poterit, eo quòd debitor serui tui factus esses.

XIII. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum HABEBAT
quis seruum merci oleariae praepositum Arelatae: eundem et mutuis pecuniis accipien
dis: acceperat mutuam pecuniam: putans creditor ad merces eum accepisse, egit propo
sita actione: probare non potuit mercis gratia eum accepisse. licet consumpta est actio,
nec amplius agere poterit, quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset praepositus,
1 tamen Iulianus utilem ei actionem competere ait. Meminisse autem oportebit,

institoria dominum ita demum teneri, si non nouauerit quis eam obligationem, uel ab
institore uel ab alio nouandi animo stipulando. Si duo pluresue tabernam exer- 2
ceant, et seruum, quem ex disparibus partibus habebant, institorem praeposuerint,
utrum pro dominicis partibus teneantur, an pro aequalibus: an pro portione mercis,
an uero in solidum, Iulianus quaerit. et uerius esse ait, exemplo exercitorum, et de pecu
lio actionis in solidum unumquemque conueniri posse: et quidquid is praestiterit qui
conuentus est, societatis iudicio uel communi diuidundo consequetur. quam senten-
tiam et supra probauimus.

XIIII. PAVLVS Libro quarto ad Plautium IDEM erit et si alienus ser-
uus communi merci praepositus sit. nam aduersus utrumque in solidum actio dari de-
bet. et quod quisque praestiterit, eius partem societatis uel communi diuidundo iudicio
consequetur. certè ubicumque actio societatis uel communi diuidundo cessat, quemque
pro parte sua condemnari oportere constat. ueluti si is, cuius seruo creditum est, duo-
bus heredibus institutis ei seruo libertatem dederit. nam heredum quisque pro sua par
te conueniendi sunt: quia cessat inter eos communi diuidundo iudicium.

XV. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Edictum NOVISSIME
sciendum est, has actiones perpetuò dari et in heredem et heredibus.

XVI. PAVLVS Libro uicensimo nono ad Edictum SI CVM uilico ali-
cuius contractum sit, non datur in dominum actio: quia uilicus propter fructus perci-
piendos, non propter quaestum praeponitur. si tamen uilicum distrahendis quoque
mercibus praepositum habuero, non erit iniquum, exemplo institoriae, actionem in
me competere.

XVII. IDEM Libro trigensimo ad Edictum SI QVIS mancipiis, uel iu-
mentis, pecoribúsue emendis, uendendisque praepositus sit, non solùm institoria com-
petit aduersus eum qui praeposuit, sed etiam redhibitoria, uel ex stipulatu duplae sim-
placue in solidum actio danda est. Si seruum Titii institorem habueris, uel te- 1
cum ex hoc edicto, uel cum Titio ex inferioribus edictis agere potero. Sed si tu cum
eo contrahi uetuisti, cum Titio dumtaxat agi poterit. Si impubes patri habenti 2
institores, heres exstiterit, deinde cum his contractum fuerit, dicendum est, in pupillum
dari actionem, propter utilitatem promiscui usus. quemadmodum ubi post mortem
tutoris, cuius auctoritate institor praepositus est, cum eo contrahitur. Eius con- 3
tractus certe nomine, qui ante aditam hereditatem intercessit, etiam si furiosus heres
exsistat, dandam esse actionem etiam Pomponius scripsit. non enim imputandum est
ei, qui sciens dominum decessisse, cum institore exercente mercem contrahat.
Proculus ait, si denuntiauero tibi, ne seruo à me praeposito crederes, exceptionem dan 4
dam, SI ILLE ILLI NON DENVNTIAVERIT, NE ILLI SERVO CREDE
RET. sed si ex eo contractu peculium habeat, aut in rem meam uersum sit, nec uelim
quo locupletior sim soluere, replicari de dolo malo oportet. nam uideri me dolum
malum facere, qui ex aliena iactura lucrum quaeram. Ex hac causa etiam condi- 5
ci posse uerum est.

XVIII. IDEM Libro singulari de Variis lectionibus INSTITOR est qui
tabernae locóue ad emendum uendendúmue praeponitur. quíque sine loco ad eun-
dem actum praeponitur.

XVIIII. PAPINIANVS Libro tertio Responsorum IN EVM, qui mu-
tuis accipiendis pecuniis procuratorem praeposuit, utilis ad exemplum institoriae da-
bitur actio. quod aequè faciendum erit et si procurator soluendo sit, qui stipulanti pe-
cuniam promisit. Si dominus, qui seruum institorem apud mensam pecuniis ac- 1
cipiendis habuit, post libertatem quoque datam idem per libertum negotium exer-
cuit, uarietate status non mutabitur periculi causa. Tabernae praepositus à pa- 2
tre filius, mercium causa mutuam pecuniam accepit: pro eo pater fideiussit. etiam in-
stitoria ab eo petetur, cum acceptae pecuniae speciem fideiubendo negotio tabernae
miscuerit.

5 miscuerit. Seruus pecuniis tantum faenerandis praepositus, per intercessionem aes alienum suscipiens, ut institorem, dominum in solidum iure praetorio non adstringit. quod autem pro eo, qui pecuniam faeneravit, per delegationem alii promisit, à domino rectè petetur: cui pecuniae creditae contra eum qui delegavit, actio quaesita est.

XX. SCAEVOLA Libro quinto Digestorum LUCIUS Titius mensae nummulariae, quam exercebat, habuit libertum praepositum: is Gaio Seio cavit in haec uerba. Octauius Terminalis rem agens Octauii Felicis, Domitio Felici salutem. Habes penes mensam patroni mei denarios mille, quos denarios uobis numerare debebo pridie Kalendas Maias. quaesitum est, Lucio Titio defuncto sine herede, bonis eius uenditis, an ex epistula iure conueniri Terminalis possit. respondit, nec iure his uerbis obligatum, nec aequitatem conueniendi eum superesse: cum id institoris officio ad fidem mensae protestandam scripsisset.

DE TRIBUTORIA ACTIONE TIT. IIII.

VLPIANUS Libro uicensimo nono ad Edictum

HUIUS QUOQUE edicti non minima utilitas est: ut dominus, qui alioquin in serui contractibus priuilegium habet, quippe cum de peculio dumtaxat teneatur, cuius peculii aestimatio deducto quod domino debetur fit, tamen si scierit seruum peculiari merce negotiari, uelut extraneus creditor
1 ex hoc edicto in tributum uocatur. Licet mercis appellatio angustior sit, ut neque ad seruos fullones, uel sarcinatores, uel textores, uel uenaliciarios pertineat, tamen Pedius libro quintodecimo scribit, ad omnes negotiationes porrigendum edi-
2 ctum. Peculiarem autem mercem non sicuti peculium accipimus. quippe peculium deducto quod domino debetur accipitur. merx peculiaris, etiam si nihil sit in pecu-
3 lio, dominum tributoria obligat: ita demum si sciente eo negotiabitur. Scientiam hic eam accipimus, quae habet et uoluntatem. sed ut ego puto, non uoluntatem, sed patientiam. non enim uelle debet dominus, sed non nolle. si igitur scit, et non protestatur, et contradicit, tenebitur actione tributoria. Potestatis uerbum ad omnem sexum, item ad omnes, qui sunt alieno * iuri * subiecti, porrigendum erit. Non solùm ad seruos pertinebit tributoria actio, uerùm ad eos quoque qui nobis bona fide seruiunt: siue liberi, siue serui alieni sunt: uel in quibus usumfructum habemus.

II. PAULUS Libro trigensimo ad Edictum UT TAMEN merx, qua peculiariter negotietur, ad nos pertineat.

III. VLPIANUS Libro uicensimo nono ad Edictum SED SI seruus communis sit, et ambo sciant domini, in utrumlibet ex illis dabitur actio. at si alter scit, alter ignorauit, in eum qui scit, dabitur actio. deducetur tamen solidum, quod ei qui ignorauit debetur. Quòd si ipsum quis ignorantem conuenerit, quoniam de peculio conuenitur, deducetur etiam id quod scienti debetur: et quidem in solidum. nam et si ipse de peculio conuentus esset, solidum quod ei deberetur deduceretur, et ita Iulianus libro
1 duodecimo digestorum scripsit. Si seruus pupilli uel furiosi sciente tutore uel curatore in merce peculiari negotietur, dolum quidem tutoris uel curatoris nocere pupillo uel furioso non debere puto. nec tamen lucrosum esse debere. et ideo hactenus eum ex dolo tutoris tributoria teneri, si quid ad eum peruenerit. idem et in furioso puto: quamuis Pomponius libro octauo epistularum, si soluendo tutor sit, ex dolo eius pupillum teneri scripsit. et sanè hactenus tenebitur, ut actionem quam contra tutorem habeat
2 praestet. Sed et si ipsius pupilli dolo factum sit, si eius aetatis sit, ut doli capax sit, efficere ut teneatur. quamuis scientia eius non sufficiat ad negotiationem. quid ergo est? scientia quidem tutoris et curatoris debet facere locum huic actioni. dolus autem, qua-

tenus noceat, ostendi.
IIII. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum SI PVPILLVS, cuius
tutor scierit, pubes factus, uel furiosus sanae mentis, dolo admittant, tenentur ex hoc
edicto.
V. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum PROCVRATO
ris autem scientiam et dolum nocere debere domino, neque Pomponius dubitat, nec
nos dubitamus. Si uicarius serui mei negotietur, si quidem me sciente, tributoria 1
tenebor. si me ignorante, ordinario sciente, de peculio eius actionem dandam Pompo
nius libro sexagensimo scripsit: nec deducendum ex uicarii peculio quod ordinario
debetur: cum id quod mihi debetur deducatur. Sed si uterque scierimus, et tributa-
riam, et de peculio actionem competere ait. tributoriam, uicarii nomine. de peculio
uerò, ordinarii: eligere tamen debere agentem, qua potius actione experiatur. sic ta-
men, ut utrumque tribuatur, et quod mihi et quod seruo debetur. cum si seruus ordi-
narius ignorasset, deduceretur integrum quod ei à uicario debetur. Sed et si ancilla ne-
gotiabitur, admittendam tributoriam dicimus. Item parui refert, cum ipso seruo 2
contrahatur, an cum institore eius. MERCIS NOMINE meritò adicitur, ne omnis
negotiatio cum eo facta tributoriam inducat. Per hanc actionem tribui iubetur, quod
ex ea merce, et quod eo nomine receptum est. In tributum autem uocantur qui 3
in potestate habent, cum creditoribus mercis. Sed est quaesitum dominus utrum ita
demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an uerò et si ex alia cau-
sa. et Labeo ait, ex quacumque causa ei debeatur. paruíque referret, ante mercem, an
postea ei debere quid seruus coeperit. sufficere enim, quòd priuilegium deductionis
perdidit. quid tamen si qui contrahebant, ipsam mercem pignori acceperint? puto de-
bere dici, praeferendos domino iure pignoris. Siue autem domino, siue his qui in po-
testate eius sunt debeatur, utique erit tribuendum. Sed si duo, plurésue domini sint,
utique omnibus tribuetur pro rata debiti sui. Non autem totum peculium uenit 4
in tributum: sed id dumtaxat quod ex ea merce est. siue merces manent, siue pretium
earum receptum, conuersúmue est in peculium. Sed et si adhuc debeatur mercis nomi 5
ne à quibusdam quibus solebat seruus distrahere, hoc quoque tribuetur, prout fuerit re-
ceptum. Si praeter mercem seruus iste in tabernam habeat instrumentum, an hoc 6
quoque tribuatur? et Labeo ait, et hoc tribui. et est aequissimum. plerumque enim hic
apparatus ex merce est, immo semper. cetera tamen, quae extra haec in peculium ha-
buit, non tribuentur: utputa argentum habuit, uel aurum: nisi si haec ex merce compa-
rauit. Item si mancipia in negotiatione habuit ex merce parata, etiam haec tribuentur.
Si plures habuit seruus creditores, sed quosdam in mercibus certis, an omnes in 6
isdem confundendi erunt, et omnes in tributum uocandi? utputa duas negotiationes
exercebat, puta sagariam, et lintearìam, et separatos habuit creditores. puto separatim
eos in tributum uocari: unusquisque enim eorum merci magis quàm ipsi credidit. Sed si
duas tabernas eiusdem negotiationis exercuit, et ego fui tabernae uerbi gratia, quam ad
† Hucinum habuit, ratiocinator, alius eius quam trans Tiberim, aequissimum puto sepa † [illegible]
ratim tributionem faciendam: ne ex alterius re mercéue alii indemnes fiant, alii dam-
num sentiant. Planè si in eadem taberna merces deferebantur, licet hae, quae exi- 7
stent, ex unius creditoris pecunia sint comparatae, dicendum erit omnes in tributum ue
nire, nisi fuerint creditori pigneratae. Sed si dedi mercem meam uendendam, et 8
exstat, uideamus ne iniquum sit in tributum me uocari. et si quidem in creditum ei
abit, tributio locum habebit. enimuero si non abit, quia res uenditae non aliàs desinunt
esse meae quamuis uendidero, nisi aere soluto, uel fideiussore dato, uel aliàs satisfacto,
dicendum erit, uindicare me posse. Tributio autem fit pro rata eius quod cuique 9
debeatur. et ideo si unus creditor ueniat desiderans tribui integram portionem, con-
sequitur. sed quoniam fieri potest, ut alius quoque uel alii exsistere possint mercis pecu
liaris creditores, cauere debet creditor iste pro rata se refusurum, si fortè alii emerse-

rint creditores:.

VI. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum NON enim haec actio, sicut de peculio, occupantis meliorem causam facit: sed aequalem condicionem quandoque agentium.

VII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum ILLVD quoque cauere debet, si quid aliud domini debitum emerserit, refusurum se ei pro rata. finge enim condicionale debitum imminere, uel in occulto esse. hoc quoque admittendum est. nam iniuriam dominus pati non debet, licet in tributum uocatur. quid tamen si dominus tribuere nolit, nec hanc molestiam suscipere: sed peculio, uel mercibus cedere paratus sit? Pedius refert, audiendum eum. quae sententia habet aequitatem. et plerumque arbitrum in hanc rem praetor debebit dare, cuius interuentu tribuantur mer-
1 ces peculiares. Si cuius dolo malo factum est, quo minus ita tribueretur, in eum tributoria datur, ut quanto minus tributum sit quàm debuerit, praestet. quae actio dolum malum coërcet domini. Minus autem tribuere uidetur, etiam si nihil tributum sit. Si tamen ignorans in merce seruum habere, minus tribuit, non uidetur dolo minus tribuisse. sed re comperta si non tribuat, dolo nunc non caret. proinde si sibi ex ea merce
2 solui fecit, utique dolo uidetur minus tribuisse. Sed et si mercem perire passus est, aut eam auertit, aut uilioris data opera distraxit, uel si ab emptoribus pretium non exegerit, dicendum erit teneri eum tributoria, si dolus interuenit. Sed etsi negauerit dominus cuiquam deberi, uidendum erit an tributoriae locus sit. et est uerior Labeonis
3 sententia, tributoriam locum habere. alioquin expediet domino negare. Haec actio et perpetuò, et in heredem datur, de eo dumtaxat quod ad eum peruenit:

VIII. IVLIANVS Libro undecimo Digestorum QVIA non de dolo est, sed rei persecutionem continet. quare etiam mortuo seruo dominus, item heres eius, perpetuò teneri debebit propter factum defuncti: quamuis non aliter quàm dolo interueniente competat.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum QVOD IN
1 herede dicimus, idem erit et in ceteris successoribus. Eligere quis debet qua actione experiatur: utrum de peculio, an tributoria. cum scit sibi regressum ad aliam non futurum. planè si quis uelit ex alia causa tributoria agere, ex alia causa de peculio, audien-
2 dus erit. Si seruo testamento manumisso peculium legatum sit, non debere heredem tributoria teneri, quasi neque ad eum peruenerit neque dolo fecerit, Labeo ait. sed Pomponius libro sexagensimo scripsit, heredem, nisi curauerit caueri sibi à seruo, uel deduxit à peculio, quod tribuendum erat, teneri tributoria. quae sententia non est sine ratione. ipse enim auctor doli est, qui id egit ne intribueret. totiens enim in heredem damus de eo quod ad eum peruenit, quotiens ex dolo defuncti conuenitur, non quotiens ex suo.

X. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum DE PECVLIO actione etiam cum emptore serui agi potest: tributoria non potest.

XI. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale ALIQVANDO etiam agentibus expedit potius de peculio agere, quàm tributoria. nam in hac actione de qua loquimur, hoc solum in diuisionem uenit, quod in mercibus est quibus negotiatur: quódque eo nomine receptum est. at in actione de peculio totius peculii quantitas spectatur: in quo et merces continentur. et fieri potest, ut dimidia forte parte peculii, aut tertia, uel etiam minore negotietur. fieri praeterea potest, ut patri dominóue nihil debeat.

XII. IVLIANVS Libro duodecimo Digestorum ALIVS dumtaxat de peculio, alius tributoria serui nomine cum domino agit. quaesitum est, an deducere dominus de peculio debeat quod tributoria agenti praestaturus sit. respondit, tributoria actione tunc demum agi potest, cum dominus in distribuendo pretio mercis edicto praetoris non satisfecit: id est, cum maiorem partem debiti sui deduxit, quàm creditoribus tribuit, ueluti si cum in merce triginta fuissent, in quam ipse quidem quindecim

crediderat, duo autem extranei triginta, tota quindecim deduxerit, et creditoribus reliqua quindecim dederit: cum deberet sola decem deducere, extraneis dena tribuere. cum igitur hoc fecit, nec intellegendus est seruum à se liberasse: eo quòd quinque adhuc nomine eius tributoria actione praestaturus sit. quare si agi de peculio coeperit, cum fortè extra mercem peculium esset, quinque tamquam adhuc creditor serui deducere debebit.

QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIVM GESTVM ESSE DICETVR TIT. V.

GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale

OMNIA proconsul agit, ut qui contraxit cum eo qui in aliena potestate sit, etiam si deficient superiores actiones, id est exercitoria, institoria, tributoriáue, nihilo minus tamen, in quantum ex bono et aequo res patitur, suum consequatur. siue enim iussu eius, cuius in potestate sit, negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine iudicium pollicetur: siue non iussu, sed tamen in rem eius uersum fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem eius uersum fuerit: siue neutrum eorum sit, de peculio actionem constituit.

II. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum AIT praetor, IN EVM, QVI EMANCIPATVS AVT EXHEREDATVS ERIT, QVI VE ABSTINVIT SE HEREDITATE EIVS, CVIVS IN POTESTATE CVM MORITVR FVERIT, EIVS REI NOMINE, QVAE CVM EO CONTRACTA ERIT, CVM IS IN POTESTATE ESSET, SIVE SVA VOLVNTATE, SIVE IVSSV EIVS IN CVIVS POTESTATE ERIT CONTRAXERIT, SIVE IN PECVLIVM IPSIVS, SIVE IN PATRIMONIVM EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVERIT, EA RES REDACTA FVERIT, ACTIONEM CAVSA COGNITA DABO IN QVOD FACERE POTEST. Sed et si citra emancipationem sui iuris factus sit, uel in adoptionem datus, deinde pater naturalis decesserit, item si quis ex minima parte sit institutus, aequissimum est, causa cognita etiam in hunc dari actionem in id quod facere potest.

III. IDEM Libro tertio Disputationum SED AN hic detrahi debeat quod aliis debetur, tractari potest. et si quidem sint creditores, qui cum esset alienae potestatis, cum eo contraxerunt, rectè dicetur, occupantis meliorem esse condicionem: nisi si quis priuilegiarius ueniat. huius enim non sine ratione prioris ratio habebitur. quòd si qui sint, qui posteaquam sui iuris factus est, cum eo contraxerunt, puto horum rationem habendam.

IIII. IDEM Libro uicensimo nono ad Edictum SED SI ex parte non modica sit heres scriptus filius, in arbitrio est creditoris, utrum pro portione hereditaria, an in solidum eum conueniat. Sed et hic iudex aestimare debeat, ne fortè in id quod facere potest debeat conueniri. Interdum autem et si exheredatus filius, uel emancipatus sit, in solidum actio aduersus eum dabitur. utputa si patremfamilias se mentitus est cum contraheretur cum eo. nam libro secundo digestorum Marcellus scripsit, etiam si facere non possit, conueniendum propter mendacium. Quamquam autem ex contractu in id quod facere potest actio in eum datur, tamen ex delictis in solidum conuenietur. Soli autem filio succurritur, non etiam heredi eius. nam et Papinianus libro nono quaestionum scribit, in heredem filii in solidum dandam actionem.

Sed an etiam temporis haberi debeat ratio, ut si quidem ex continenti cum filio agatur, detur actio in id quod facere potest: sin uerò post multos annos, non debeat

indulgeri ? et mihi uidetur rationem habendam esse. in hoc enim causae cognitio uer
3 titur. Is, qui de peculio egit, cum posset quod iussu, in ea causa est, ne possit quod
iussu postea agere. et ita Proculus existimat. Sed si deceptus de peculio egit, putat
Celsus succurrendum ei. quae sententia habet rationem.

V. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum SI FILIVS familias ui-
uo patre conuentus et condemnatus sit, in emancipatum uel exheredatum postea iudi
1 cati actio in id quod facere potest danda est. Si filio exheredato ex senatusconsul
to Trebelliano hereditas patris restituta sit, non debebit in quantum facere potest, sed
in solidum condemnari: quia effectu quodammodo heres est. Sed si coactus immiscue
rit se ut restituat hereditatem, perinde obseruandum ac si se abstinuisset.

VI. VLPIANVS Libro secundo Disputationum EVM QVI se patrem-
familias simulauit, et mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri Marcellus scribsit,
quamuis rem praestare non possit. et satis uerum est teneri eum debere: quia dolo fe
cit. hoc et in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum erit.

VII. SCAEVOLA Libro primo Responsorum PATER filio permisit
mutuam pecuniam accipere, et per epistulam creditori mandauit ut ei crederet: filius
ex minima parte patri heres exstitit. respondi, esse in potestate creditoris, utrum fi-
lium, cui credidisset, in solidum, an heredes pro qua parte quisque successisset, mallet
conuenire. sed filius condemnatur in quantum facere potest.

VIII. PAVLVS Libro primo Decretorum TITIANVS Primus prae-
posuerat seruum mutuis pecuniis dandis, et pignoribus accipiendis. is seruus etiam ne-
gotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum, et soluere. cum fugisset
seruus, et is cui delegatus fuerat dare pretium hordei, conueniret dominum nomine
institoris, negabat eo nomine se conueniri posse: quia non in eam rem praepositus fuis
set. cum autem et alia quaedam gessisse, et horrea conduxisse, et multis soluisse idem
seruus probaretur, praefectus annonae contra dominum dederat sententiam. diceba-
mus, quasi fideiussionem * esse * uideri, cum pro alio solueret debitum, non pro aliis su-
scipit debitum. non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem. nec uidetur
hoc dominum mandasse. sed quia uidebatur in omnibus eum suo nomine substituisse,
sententiam conseruauit Imperator.

DE SENATVSCONSVLTO MACEDO NIANO TIT. VI.

VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum

VERBA senatusconsulti Macedoniani haec sunt, CVM INTER CETE
RAS SCELERIS CAVSAS MACEDO, QVAS ILLI NATVRA AD
MINISTRABAT, ETIAM AES ALIENVM ADHIBVISSET, ET
SAEPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBVS PRAESTA
RET, QVI PECVNIAM, NE QVID AMPLIVS DICERETVR,
INCERTIS NOMINIBVS CREDERET, PLACERE, NE CVI, QVI FILIO-
FAMILIAS MVTVAM PECVNIAM DEDISSET, ETIAM POST MORTEM
PARENTIS EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVISSET, ACTIO PETITIO
QVE DARETVR: VT SCIRENT QVI PESSIMO EXEMPLO FAENERA
RENT, NVLLIVS POSSE FILIIFAMILIAS BONVM NOMEN EXSPECTA
1 TA PATRIS MORTE FIERI. Si pendeat an sit in potestate filius, utputa quo-
niam patrem apud hostes habet, in pendenti est an in senatusconsultum sit commissum.
nam si reciderit in potestatem, senatusconsulto locus est: si minus, cessat. interim igi-

tur deneganda est actio. Certe si adrogatus mutuam pecuniam acceperit, deinde sit restitutus ut emanciparetur, senatusconsultum locum habebit: fuit enim filiusfamilias. In filiofamilias nihil dignitas facit, quo minus senatusconsultum Macedonianum locum habeat. nam etiam si consul sit, uel cuiusuis dignitatis, senatusconsulto locus est: nisi forte castrense peculium habeat. tunc enim senatusconsultum cessabit

II. IDEM Libro sexagensimo quarto ad Edictum VSQVE ad quantitatem castrensis peculii: cum filiifamilias in castrensi peculio uice patrumfamiliarum fungantur.

III. IDEM Libro uicensimo nono ad Edictum SI QVIS patremfamilias esse credidit, non uana simplicitate deceptus nec iuris ignorantia, sed quia publicè paterfamilias plerisque uidebatur, sic agebat, sic contrahebat, sic muneribus fungebatur: cessabit senatusconsultum. unde Iulianus libro duodecimo in eo qui uectigalia conducta habebat scribit, et est saepe constitutum, cessare senatusconsultum. proinde et in eo, qui scire non potuit * an* filiusfamilias sit, Iulianus libro duodecimo cessare senatusconsultum ait. utputa in pupillo, uel minore uigintiquinque annis. sed in minore, causa cognita ei à praetore succurrendum. in pupillo autemetiam alia ratione debuit dicere cessare senatusconsultum: quòd mutua pecunia non fit, quam sine tutoris auctoritate pupillus dat: quemadmodum ipse dicit Iulianus libro duodecimo, si filiusfamilias crediderit, cessare senatusconsultum: quòd mutua pecunia non fit, quamuis liberam peculii administrationem habuit. non enim perdere ei peculium pater concedit, cum peculii administrationem permittit. et ideo uindicationem nummorum patri superesse ait.

Is autem solus senatusconsultum offendit, qui mutuam pecuniam filiofamilias dedit: non qui aliàs contraxit. puta uendidit, locauit, uel alio modo contraxit. nam pecuniae datio perniciosa parentibus eorum uisa est. et ideo etsi in creditum abit filiofamilias uel ex causa emptionis, uel ex alio contractu in quo pecuniam non numeraui, etsi stipulatus sim, licet coeperit esse mutua pecunia, tamen quia pecuniae numeratio non concurrit, cessat senatusconsultum. quod ita demum erit dicendum, si non fraus senatusconsulto sit cogitata: ut qui credere non potuit, magis ei uenderet, ut ille rei pretium haberet in mutui uicem. Si à filiofamilias stipulatus sim, et patrifamilias facto crediderim, siue capite deminutus sit, siue morte patris, uel aliàs sui iuris sine capitis deminutione fuerit effectus, debet dici, cessare senatusconsultum: quia mutua iam patrifamilias data est.

IIII. SCAEVOLA Libro secundo Quaestionum QVIA quod uolgo dicitur, filiofamilias credi non licere, non ad uerba referendum est, sed ad numerationem.

V. PAVLVS Libro tertio Quaestionum ERGO hic et in solidum damnabitur, non in id quod facere potest.

VI. SCAEVOLA Libro secundo Quaestionum CONTRA etiam rectè dicitur, si à patrefamilias stipulatus sis, credas postea filiofamilias facto, senatus potestatem exercendam: quia expleta est numeratione substantia obligationis.

VII. VLPIANVS Libro uicesimo nono ad Edictum ITEM si filiusfamilias fideiusserit, Neratius libro primo et secundo responsorum cessare senatusconsultum ait. idem Celsus libro quarto. sed Iulianus adicit, si color quaesitus sit, ut filiusfamilias, qui mutuam accepturus erat, fideiuberet alio reo dato, fraudem senatusconsulto factam nocere. et dandam exceptionem tam filiofamilias, quàm reo. quoniam et fideiussori filii subuenitur. Idem ait, si duos reos accepero, filiumfamilias et Titium, cum ad filiumfamilias esset peruentura pecunia, ideo autem reum Titium acceperim, ne quasi fideiussor auxilio senatusconsulti uteretur, utilem esse exceptionem aduersus fraudem dandam. Sed et si filiusfamilias patre suo relegato, uel longo tempore absente, dotem pro filia promiserit, et rem patris pignori dederit, senatusconsultum cessabit. patris tamen res non tenebitur. planè si patri heres extiterit filius, et pignus perse-

2 quatur, exceptione doli summouebitur. Mutui dationem non solùm numeratae
pecuniae, uerùm omnium, quae mutua dari possunt, an accipere debeamus, uiden-
dum. sed uerba uidentur mihi ad numeratam pecuniam referri. ait enim senatus, MV
TVAM PECVNIAM DEDISSET. sed si fraus sit senatusconsulto adhibita, puta fru
mento uel uino uel oleo mutuo dato, ut his distractis fructibus uteretur pecunia, sub-
ueniendum est filiofamilias. Si filius in alterius erat potestate cum mutua daretur,
3 nunc in alterius, mens senatusconsulti non cessat. dabitur itaque exceptio. Sed
et si patri eius non mors, sed alia causa inciderit, quo minus sit in ciuitate, dicendum,
4 senatusconsulto locum esse. Non solùm ei qui mutuam dedisset, sed et successori-
bus eius deneganda est actio. proinde et si alius mutuam dedit, alius stipulatus est, dabi-
tur aduersus eum exceptio, licet hic non dederit. Sed et si alteruter eorum ignorauit in
patris esse potestate se, uerius dicendum est, utrique nocere. idem est et in duobus reis sti-
5 pulandi. Item si duos filiosfamilias accepero reos, sed alterum putaui patrem-
familias, intererit ad quem pecunia peruenit. ut si eum sciui filiumfamilias, ad quem
peruenit pecunia, exceptione summouear. si ad eum quem ignorem, non summouear.
Siue autem sub usuris mutua data sunt, siue sine usuris, ad senatusconsultum spectat.
6 Quamquam autem non declaret senatus, cui exceptionem det, tamen sciendum est,
et heredem filii si paterfamilias decesserit, et patrem eius si filiusfamilias decesserit,
7 exceptione uti posse. Interdum tamen etsi senatusconsulto locus sit, tamen in
alium datur actio. utputa filiusfamilias institor mutuam pecuniam accepit. scribit enim
Iulianus libro duodecimo, ipsum quidem institorem exceptione senatusconsulti usu-
rum si conueniatur: sed institoriam actionem aduersus eum qui praeposuit compete-
re. quamquam, inquit, si ipse pater eum praeposuisset merci suae, uel peculiarem exer-
cere passus esset, cessaret senatusconsultum: quoniam patris uoluntate contractum ui-
deretur. nam si scit eum negotiari, etiam hoc permisisse uidetur, si non nominatim
prohibuit merces accipere. proinde si acceperit pecuniam, et in rem patris uertit, ces-
sat senatusconsultum. patri enim non sibi accipit. Sed et si ab initio non sic accepit, ue-
rùm postea in rem patris uertit, cessare senatusconsultum, libro duodecimo digesto-
rum Iulianus ait. intellegendúmque ab initio sic accepisse, ut in rem uerteret. non ta-
men uertisse uidetur, si mutuam pecuniam acceptam patri in proprium debitum sol-
8 uit. et ideo si pater ignorauit, adhuc senatusconsulto locus erit. Quod dicitur in
eo, qui studiorum causa absens mutuum acceperat, cessare senatusconsultum, ita lo-
cum habet, si probabilem modum in mutua non excessit: certe eam quantitatem quam
9 pater solebat subministrare. Si filius accepit mutuam pecuniam, ut eum liberaret,
qui si peteret, exceptione non summoueretur, senatusconsulti cessabit exceptio. hoc
amplius cessabit senatusconsultum, si pater soluere coepit quod filiusfamilias mutuum
10 sumpserit: quasi ratum habuerit. Si paterfamilias factus soluerit partem debiti,
cessabit senatusconsultum. nec solutum repetere potest.

VIII. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum CVM tamen à curatore
per ignorantiam solutum sit, repeti debet.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SED SI paterfa
milias factus rem pignori dederit, dicendum erit senatusconsulti exceptionem ei dene-
1 gandam usque ad pignoris quantitatem. Si ab alio donatam sibi pecuniam filius
creditori soluerit, an pater uindicare uel repetere possit? et ait Iulianus, si quidem hac
condicione ei donata sit pecunia, ut creditori soluat, uideri à donatore profectam pro-
tinus ad creditorem, et fieri nummos accipientis. si uerò simpliciter ei donauit, aliena-
tionem eorum filium non habuisse. et ideo si soluerit, condictionem patri ex omni
2 euentu competere. Hoc senatusconsultum, et ad filias quoque familiarum perti-
net. nec ad rem pertinet, si adfirmetur ornamenta ex ea pecunia comparasse. nam et
ei quoque, qui filiofamilias credidit, decreto amplissimi ordinis actio denegatur. nec
interest, consumpti sint nummi, an exstent in peculio. multo igitur magis seueritate se-

natusconsulti eius contractus improbaVitur, qui filiaefamilias mutuum dedit.
Non solùm filiofamilias et patri eius succurritur, uerùm fideiussori quoque, et manda- 1
tori eius, qui et ipsi mandati habent regressum: nisi fortè donandi animo intercesserunt. tunc enim cum nullum regressum habeant, senatusconsultum locum non habebit. Sed et si non donandi animo, patris tamen uoluntate intercesserunt, totus contractus à patre uideVitur comprobatus. et hi tamen, qui pro filiofamilias sine uoluntate patris eius intercesserunt, soluendo non repetent: hoc enim et Diuus Hadrianus constituit, et potest dici non repetituros. atquin perpetua exceptione tuti sunt: sed et ipse filius, et tamen non repetit. quia hi demum solutum non repetunt, qui ob poenam creditorum actione liberantur: non quoniam exonerare eos lex uoluit. Quamquam autem soluendo 4
non repetant,

X. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum QVIA naturalis obligatio manet,

XI. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum TAMEN si non opposita exceptione condemnati sunt, utentur senatusconsulti exceptione. et ita Iulianus scribit in ipso filiofamilias, exemplo mulieris intercedentis.

XII. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum SI TANTVM sciente patre creditum sit filio, dicendum est cessare senatusconsultum. Sed si iusserit pater filio credi, deinde ignorante creditore mutauerit uoluntatem, locus senatusconsulto non erit: quoniam initium contractus spectandum est.

XIII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SI QVOD alii mutuum dedimus, à filiofamilias nouandi causa stipulemur, non esse impedimento senatusconsultum Iulianus scribit.

XIIII. IVLIANVS Libro duodecimo Digestorum FILIVM habeo, et ex eo nepotem: nepoti meo creditum est iussu patris eius: quaesitum est, an contra senatusconsultum fieret. dixi etiam si uerbis senatusconsulti filii continerentur, tamen et in persona nepotis idem seruari debere. iussum autem huius patris non efficere, quo minus contra senatusconsultum creditum existimaretur: cum ipse in ea causa esset, ut pecuniam mutuam inuito patre suo accipere non posset.

XV. MARCIANVS Libro quartodecimo Institutionum NIHIL interest, quis filiofamilias crediderit: utrum priuatus, an ciuitas. nam in ciuitate quoque senatusconsultum locum habere Diui Seuerus et Antoninus rescripserunt.

XVI. PAVLVS Libro quarto Responsorum SI FILIVSFAMILIAS absente patre quasi ex mandato eius pecuniam acceperit, cauisset, et ad patrem litteras emisit ut eam pecuniam in prouinciam solueret, debet pater, si actum filii sui improbat, continuò testationem interponere contrariae uoluntatis.

XVII. IDEM Libro secundo Sententiarum FILIVSfamilias si in id acceperit mutuam pecuniam, ut eam pro sorore sua in dotem daret, pater eius de in rem uerso actione tenebitur. ipsi enim mortua in matrimonio puella repetitio dotis datur.

XVIII. VENVLEIVS Libro secundo Stipulationum CREDITOREM filiifamilias mortuo eo fideiussorem accEpere non posse Iulianus scribit: quia nulla obligatio aut ciuilis aut naturalis superfit, cui fideiussor accedat. planè à patre eius actionis nomine, quae de peculio aduersus eum competat, fideiussorem rectè accipi.

XVIIII. POMPONIVS Libro septimo ex uariis Lectionibus IVLIANVS scribit, exceptionem senatusconsulti Macedoniani nulli obstare, nisi qui sciret aut scire potuisset, filiumfamilias esse eum cui credebat.

XX. IDEM Libro quinto Senatusconsultorum SI IS, cui dum in potestate patris esset mutua pecunia data fuerat, paterfamilias factus, per ignorantiam facti nouatione facta eam pecuniam expromisit, si petatur ex ea stipulatione, in factum excipiendum erit.

LIBER QVINTVSDECIMVS

DE PECVLIO

VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum

ORDINARIVM PRAETOR ARBITRATVS EST, PRIVS eos contractus exponere eorum qui alienae potestati subiecti sunt, qui in solidum tribuunt actionem. sic deinde adhuc peruenire, ubi de peculio datur actio. Est autem triplex hoc edictum: aut enim de peculio, aut de in rem uerso, aut quod iussu hinc ori
1 tur actio. Verba autem edicti talia sunt, QVOD CVM EO, QVI IN ALTERIVS POTESTATE ESSET, NEGOTIVM GESTVM ERIT. De eo loquitur, non de ea. sed
2 tamen et ob eam, quae est feminini sexus, dabitur ex hoc edicto actio. Si cum impubere filiofamilias, uel seruo contractum sit, ita dabitur in dominum uel patrem de
3 peculio, si locupletius eorum peculium factum est. Potestatis uerbum communiter accipiendum est, tam in filio, quàm in seruo. nec magis dominium seruorum esse spectandum, quàm facultatem habendi eos. non enim solùm seruorum propriorum nomine conueniemur, item communium, uerùm eorum quoque qui bona fide nobis seruiunt, siue liberi sint, siue serui alieni.

II. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum EX EA causa, ex qua soleret seruus fructuarius uel usuarius adquirere, in eum, cuius usufructus uel usus sit, actio dumtaxat de peculio ceteraéque honorariae dantur. ex reliquis in dominum proprietatis.

III. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum LICET tamen praetor, si cum eo qui in potestate sit gestum sit, polliceatur actionem, tamen sciendum est, et si in nullius sit potestate, dari de peculio actionem. utputa si cum seruo here-
1 ditario contractum sit ante aditam hereditatem. Vnde Labeo scribit, et si secundo tertióue gradu substitutus sit seruus, et deliberantibus primis heredibus cum eo contractum sit, mox repudiantibus eis ipse liber herésque exstiterit, posse dici, de pecu
2 lio eum conueniri, et de in rem uerso. Parui autem refert, seruus quis masculi an mulieris fuerit. nam de peculio et mulier conuenietur. Pedius etiam impuberes dominos de peculio obligari ait. non enim cum ipsis impuberibus contrahitur, ut tutoris auctoritatem spectes. Idem adicit, pupillum non posse seruo peculium constituere nec tutoris auctoritate. In furiosi quoque curatorem dicimus dandam de peculio actionem. nam et huius seruus peculium habere potest: non si fuerit concessum ut ha-
3 beat: sed si non fuerit prohibitum ne habeat. Si filiusfamilias uel seruus pro aliquo fideiusserint, uel aliàs interuenerint uel mandauerint, tractatum est an sit de peculio actio. et est uerius, in seruo causam fideiubendi uel mandandi spectandam. quam sententiam et Celsus libro sexto probat in seruo fideiussore. si igitur quasi intercessor seruus interuenerit, non rem peculiarem agens, non obligabitur dominus de peculio.
4 Iulianus quoque libro duodecimo digestorum scribit, si seruus mandauerit ut creditori meo solueretur, referre ait, quam causam mandandi habuerit. si pro creditore suo solui mandauit, esse obligatum dominum de peculio. quòd si intercessoris of-
5 ficio functus sit, non obligari dominum de peculio. Cui congruit quod idem Iulianus scribit. si à filio meo fideiussorem accepero, quidquid à fideiussore accepero, id me non de in rem uerso sed de peculio actione mandati praestaturum. idem accipias et in serui fideiussore. idémque si alius mihi pro filio meo debitore soluisset. quòd si filius

meus debitor non fuiſſet, exceptione doli fideiuſſorem uſurum: et ſi ſoluiſſet, condictu-
rum ſcribit. Si ſeruus cum ſe pro libero gereret compromiſerit, quaeritur an de 6
peculio actio ex poena compromiſſi quaſi ex negotio geſto danda ſit, ſicuti traiecti-
ciae pecuniae datur. ſed hoc et Neruae filio et mihi uidetur uerius, ex compromiſſo
ſerui non dandam de peculio actionem: quia nec ſi iudicio condemnetur ſeruus, datur
in eum actio. Sed ſi filius fideiuſſor uel quaſi interuentor acceptus ſit, an de pecu 7
lio patrem obligat, quaeritur. et eſt uera Sabini et Caſſii ſententia exiſtimantium, ſem-
per obligari patrem de peculio: et diſtare in hoc à ſeruo. quare et ex compromiſſo pa-
ter tenebitur. et ita Papinianus quoque libro nono quaeſtionum ſcribit. nec intereſſe
ait, ex qua cauſa compromiſerit: utrum ex ea cauſa ex qua potuit cum patre de peculio
agere: an uerò ex ea qua non potuit, cum ex ſtipulatu pater conueniatur. Idem 8
ſcribit, iudicati quoque patrem de peculio actione teneri. quod et Marcellus putat
etiam eius actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati. nam ſi-
cut in ſtipulatione contrahitur cum filio, ita iudicio contrahi. proinde non originem iu
dicii ſpectandam: ſed ipſam iudicati uelut obligationem. quare et ſi quaſi defenſor con
demnatus ſit, idem putat. Ex furtiua cauſa filio quidem familias condici poſſe 9
conſtat. an uerò in patrem uel in dominum de peculio danda eſt, quaeritur. et eſt ue-
rius, in quantum locupletior dominus factus eſſet, ex furto facto actionem de peculio
dandam. idem Labeo probat: quia iniquiſſimum eſt ex furto ſerui dominum locuple-
tari impune. nam et circa rerum amotarum actionem filiaefamilias nomine in id quod
ad patrem peruenit competit actio de peculio. Si filiusfamilias duumuir pupillo 10
rem ſaluam fore caueri non curauit, Papinianus libro nono quaeſtionum de peculio
actionem competere ait. nec quicquam mutare arbitror, an uoluntate patris decurio
factus ſit. quoniam rempublicam ſaluam fore pater obſtrictus eſt.

IIII. POMPONIVS Libro ſeptimo ad Sabinum PECVLII eſt non
id cuius ſeruus ſeorſum à domino rationem habuerit: ſed quod dominus ipſe ſepara-
uerit ſumma ſerui rationem diſcernens. nam cum ſerui peculium totum adimere uel
augere uel minuere dominus poſſit, animaduertendum eſt non quid ſeruus, ſed quid
dominus conſtituendi ſeruilis peculii gratia fecerit. Sed hoc ita uerum puto, ſi debito
ſeruum liberare uoluit dominus: ut etiam ſi nuda uoluntate remiſerit dominus quod
debuerit, deſinat ſeruus debitor eſſe. ſi uerò nomina ita fecerit dominus, ut quaſi debi-
torem ſe ſeruo faceret, cum re uera debitor non eſſet, contra puto. re enim non uerbis
peculium augendum eſt. Ex his apparet, non quid ſeruus ignorante domino ha- 1
buerit, peculii eſſe: ſed quid uolente. alioquin et quod ſubripuit ſeruus domino, fiet pe
culii. quod non eſt uerum. Sed ſaepe fit, ut ignorante domino, incipiat minui ſerui pe-
culium. ueluti cum damnum domino dat ſeruus, aut furtum facit. Si opem feren 2
te ſeruo meo furtum mihi feceris, id ex peculio deducendum eſt, quo minus ob rem
ſubreptam conſequi poſſim. Si aere alieno dominico exhauriatur peculium ſer- 3
ui, res tamen in cauſa peculiaria manent. nam ſi aut ſeruo donaſſet debitum dominus,
aut nomine ſerui alius domino intuliſſet, peculium ſuppletur, nec eſt noua conceſſio-
ne domini opus. Non ſolùm id in peculio uicariorum ponendum eſt, cuius rei à 4
domino, ſed etiam id cuius ab eo, cuius in peculio ſint, ſeorſum rationem habeant.

V VLPIANVS Libro uiceſimo nono ad Edictum DEPOSITI nomi
ne pater uel dominus dumtaxat de peculio conueniuntur, et ſi quid dolo malo eorum
captus ſum. Sed etſi precario res filiofamilias uel ſeruo data ſit, dumtaxat de peculio
pater dominúſue obligantur. Si filiusfamilias iuſiurandum detulerit, et iuratum 1
ſit, de peculio danda eſt actio, quaſi contractum ſit. ſed in ſeruo diuerſum eſt. Pe- 2
culium dictum eſt, quaſi puſilla pecunia, ſiue patrimonium puſillum. Peculium autem,
Tubero quidem ſic definit, ut Celſus libro ſexto digeſtorum refert, quod ſeruus do-
mini permiſſu ſeparatum à rationibus dominicis habet, deducto inde ſi quid domino
debetur.

VI. CELSVS Libro sexto Digestorum DEFINITIO peculii, quam
Tubero exposuit, ut Labeo ait, ad uicariorum peculia non pertinet. quod falsum est.
nam eo ipso quòd dominus seruo peculium constituit, etiam uicario constituisse existi-
mandus est.

VII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum QVAM Tube-
ronis sententiam et ipse Celsus probat. et adicit, pupillum uel furiosum constituere
quidem peculium seruo non posse: uerùm ante constitutum, id est ante furorem, uel à
patre pupilli, non adimetur ex his causis. quae sententia uera est. et congruit cum eo
quod Marcellus apud Iulianum notans adicit, posse fieri ut ex dominis seruus peculium
habeat apud alterum, apud alterum non. ut puta si alter ex dominis furiosus sit, uel
pupillus: si ut quidam, inquit, putant, peculium seruus habere non potest, nisi con-
cedente domino. ego autem puto, non esse opus concedi peculium à domino seruum
habere: sed non adimi ut habeat. alia causa est peculii liberae administrationis: nam
1 haec specialiter concedenda est. Scire autem non utique singulas res debet, sed
2 ΠΑΧΥΜΕΡΕΣΤΕΡΟΝ. et in hanc sententiam Pomponius inclinat. Pupillum au-
tem tam filium, quàm seruum peculium habere posse Pedius libro quintodecimo scri-
bit: cum in hoc, inquit, totum ex domini constitutione pendeat. Ergo etsi furere coepe-
3 rit seruus uel filius, retinebunt peculium. In peculio autem res esse possunt omnes,
et mobiles et soli. uicarios quoque in peculium potest habere: et uicariorum peculium.
hoc amplius et nomina debitorum. Sed et si quid furti actione seruo deberetur, uel
alia actione, in peculium computavitur. hereditas quoque et legatum, ut Labeo ait.
sed et id quod dominus sibi debet, in peculium habebit: si fortè in domini rationem im
pendit, et dominus ei debitor manere uoluit: aut si debitorem eius dominus conuenit.
quare si fortè ex serui emptione euictionis nomine duplum dominus exegit, in pecu-
lium serui erit conuersum. nisi fortè dominus eo proposito fuit, ut nollet hoc esse in pe
culium serui. Sed et si quid ei conseruus debet, erit peculii. si modò ille habeat pecu-
lium, uel prout habebit.

VIII. PAVLVS Libro quarto ad Sabinum NON statim quod dominus
uoluit ex re sua peculii esse, peculium fecit: sed si tradidit, aut cum apud eum esset, pro
tradito habuit. desiderat enim res naturalem dationem. Contra autem, simul atque no-
luit peculium serui, desinit peculium esse.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SED si dam-
num seruo dominus dederit, in peculium hoc non imputavitur, non magis quàm si
1 subripuerit. Planè si conseruus dedit damnum, uel subripuit, in peculium uide-
tur haberi. et ita Pomponius libro undecimo scribit. nam et si quid dominus ab eo, qui
rem peculiarem subripuit, uel consecutus est uel consequi potest, in peculium esse ei im
2 putandum Neratius libro secundo responsorum scribit. Peculium autem dedu-
cto quod domino debetur computandum esse: quia praeuenisse dominus, et cum ser-
uo suo egisse creditur. Huic definitioni Seruius adiecit, et si quid his debeatur, qui sunt
3 in eius potestate: quoniam hoc quoque domino deberi nemo ambigit. Praeterea
id etiam deducetur, quod his personis debetur, quae sunt in tutela uel cura domini uel
patris: uel quorum negotia administrant. dummodo dolo careant. quoniam etsi per
dolum peculium uel ademerint uel imminuerint, tenentur. nam si semper praeuenire
dominus et agere uidetur, cur non dicatur etiam hoc nomine eum secum egisse, quo
nomine uel tutelae, uel negotiorum gestorum, uel utili actione tenebitur? nam, ut ele-
ganter Pedius ait, ideo hoc minus in peculio est quod domino uel patri debetur, quo-
niam non est uerisimile, dominum id concedere seruo in peculium habere, quod sibi
debetur. sanè cum ex ceteris causis ipsum à semetipso exegisse dicimus, qui negotia uel
tutelam geret, cur non etiam in specie peculiari exegerit, quod exigi debuit? deFENDum
4 igitur erit quasi sibi eum soluere, cum quis agere de peculio conabitur. Sed et
creditor serui, qui heres exstitit domino eius, deducit de peculio quod sibi debetur, si

conueniatur: siue libertatem seruus acceperit, siue non. idémque etsi legatus sit pure seruus. nam quasi praeuenerit et ipse secum egerit, sic deducet quod sibi debetur: licet nullo momento dominium in manumisso, uel legato purè habuerit. et ita Iulianus libro duodecimo scribit. certè si sub condicione seruus libertatem acceperit, minus dubitanter Iulianus eodem loco scribit, heredem deducere. dominus enim factus est. ad defensionem sententiae suae Iulianus etiam illud adfert, quòd si ei, qui post mortem serui uel filii intra annum potuit conueniri de peculio, heres exstitero, procul dubio deducam quod mihi debetur. Siue autem ex contractu quid domino debeat, siue ex ratio- 5
num reliquis, deducet dominus. Sed etsi ex delicto ei debeat, utputa ob furtum quod fecit, aeque deducetur. Sed est quaestionis, utrum ipsa furti aestimatio, id est id solum quod domino abest, an uerò tantum quantum si alienus seruus commisisset, id est cum furti poenis. sed prior sententia uerior est, ut ipsa furti aestimatio sola deducatur.
Si ipse seruus sese uulnerauit, non debet hoc damnum deducere: non magis quàm 6
si se occiderit, uel praecipitauerit. licet enim etiam seruis naturaliter in suum corpus saeuire. sed si à se uulneratum seruum dominus curauerit, sumptuum nomine debitorem eum domino puto effectum. quanquam si aegrum eum curasset, rem suam potius egisset. Item deducetur de peculio si quid dominus serui nomine obligatus est, 7
aut praestitit obligatus. ita si quid ei creditum est iussu domini: nam hoc deducendum Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. sed hoc ita demum uerum puto, si non in rem domini uel patris quod acceptum est peruenit. alioquin secum debebit compensare. Sed etsi pro seruo fideiusserit, deducendum Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. Marcellus autem in utroque si nondum quicquam domino absit, melius esse ait, praestare creditori, ut caueat ille refusurum se si quid praestiterit dominus hoc nomine conuentus, quàm ab initio deduci: ut medii temporis interusurium magis creditor consequatur. Sed si de peculio conuentus dominus condemnatus est, debebit de equenti actione de peculio deduci. coepit enim dominus uel pater iudicati teneri. nam etsi quid serui nomine non condemnatus praestitisset creditori, etiam hoc deduceret.

X. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SI VERO adhuc in suspenso est prius iudicium de peculio, et ex posteriore iudicio res iudicaretur, nullo modo debet prioris iudicii ratio haberi in posteriore condemnatione: quia in actione de peculio occupantis melior est condicio. occupare autem uidetur non qui prior litem contestatus est, sed qui prior ad sententiam iudicis peruenit.

XI. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SI NOXALI iudicio conuentus dominus litis aestimationem obtulerit, de peculio deducendum est. quòd si noxae dederit, nihil est deducendum. Sed et si quid dominus soluturum se serui nomine repromisit, deduci oportebit. quemadmodum si quid domino seruus pro debitore expromiserat. Idem est et si pro libertate quid domino expromisit: quasi debitor domino sit effectus. sed ita demum, si manumisso eo agatur. sed si à debitore dominico 1
seruus exegerit, an domini debitorem se fecerit quaeritur. et Iulianus libro duodecimo digestorum non aliter dominum deducturum ait, quàm si ratum habuisset quod exactum est. eadem et in filiofamilias dicenda erunt. et puto ueram Iuliani sententiam. naturalia enim debita spectamus in peculii deductionem. est autem natura aequum, liberari filium uel seruum obligatione, eo quòd in debitum uidetur exegisse. Est au- 2
tem quaestionis, an id quod dominus semel deduxit cum conueniretur, rursus si conueniatur de peculio eximere debeat: an uerò ueluti solutum ei uideatur, semel facta deductione. et Neratius et Nerua putant, item Iulianus libro duodecimo scribit, si quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci. si uerò eandem positionem peculii reliquit, debere eum deducere. Denique scribit, si seruus uicarium quinque ualentem in 3
peculium habuit, et domino quinque deberet, pro quibus uicarium dominus deduxisset, et mortuo postea uicario alium eiusdem pretii seruus comparauerit, non desinere domini

domini esse debitorem, quasi uicarius ille domino decesserit. nisi fortè cum eum seruo ademisset, et sibi soluisset, tunc decesserit. Idem rectè ait, si cum uicarius ualeret decem, dominus conuentus de peculio quinque pro seruo praestitisset, quoniam quinque ipsi debebantur: mox uicarius decessisset, aduersus alium agentem de peculio, decem dominum deducturum. quia et in eo, quod iam pro eo soluit, debitorem seruum sibi fecerit. quae sententia uera est: nisi seruo ademit uicarium, ut sibi solueret.
3 Quod autem deduci debere diximus id quod debetur ei, qui de peculio conuenitur, ita accipiendum est, si non hoc aliunde consequi potuit. denique Iulianus scribit, uenditorem, qui seruum cum peculio uendidit, si de peculio conueniatur, non debere deducere quod sibi debetur. potuit enim hoc ex ratione peculii detrahere, et nunc condicere quasi indebitum. quoniam non est in peculio quod domino debetur. potest, inquit, etiam ex uendito agere. quod ita erit probandum, si tantum fuit in peculio cum uenderet, ut satisfacere debito dominus possit. ceterum si postea quid accessit condicionibus debiti existentibus, quod dominus non distraxerat, contra erit dicendum. Idem scribit, si quis seruum, cuius nomine de peculio habebat actionem, comparasset, an possit deducere quod sibi debetur, quoniam aduersus uenditorem habeat actionem de peculio? et rectè ait posse. nam et quiuis alius potest eligere, utrum cum emptore an cum uenditore ageret. hunc igitur eligere pro actione deductionem. nec uideo quid habeant creditores quod quaerantur: cum possint ipsi uenditorem conuenire, si quid fortè putant esse in peculio.
4 Non solum autem quod ei debetur qui conuenitur, deducendum est: uerumetiam si quid socio eius debetur. et ita Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. nam qua ratione in solidum alteruter conuenitur, pari ratione deducere eum oportet quod alteri debetur. quae sententia recepta est.

XII. IVLIANVS Libro duodecimo Digestorum QVIA hoc casu etiam cum eo agi potest, penes quem peculium non est.

XIII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SED in emptore, et uenditore uera non est. item in fructuario et proprietario et ceteris, qui non sunt socii, et in domino, et bonae fidei emptore. nam et Iulianus libro duodecimo scribit, neutrum horum deducere id quod alteri debetur.

XIIII. IVLIANVS Libro duodecimo Digestorum Item cum testamento praesenti die seruus liber esse iussus est, cum omnibus heredibus de peculio agendum est. nec quisquam eorum amplius deducet, quàm quod ipsi debeatur. Item cum seruus uiuo domino mortuus est, deinde dominus intra annum plures heredes reliquit, et de peculio actio et deductionis ius scinditur.

XV. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SED SI duo sint bonae fidei possessores, adhuc dicendum erit, neutrum plus deducturum, quàm quod sibi debetur. idémque et si duo sunt fructuarii. quia nullam inter se habent societatem. idem dicetur interdum et in sociis si fortè separata apud se peculia habeant: ut alter alterius peculii nomine non conueniatur. ceterum si commune sit peculium, et in solidum conuenientur, et deducetur quod utrique debetur.

XVI. IVLIANVS Libro duodecimo Digestorum QVIS ergo casus est, quo peculium serui communis ad alterum ex dominis solum pertineat? in primis si quis serui partem dimidiam uendiderit, nec peculium ei concesserit. deinde si quis seruo communi pecuniam uel res aliquas ea mente dederit, ut proprietatem eorum retineret, administrationem autem seruo concederet. Marcellus notat: est etiam ille casus, si alter ademerit. uel si omni quidem modo concesserit dominus: sed in nominibus erit concessio.

XVII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SI SERVVS meus ordinarius uicarios habeat, id quod uicarii mihi debent, an deducam ex peculio serui ordinarii? et prima illa quaestio est, an haec peculia in peculio serui ordinarii computentur. et Proculus, et Atilicinus existimant, sicut ipsi uicarii sunt in peculio, ita etiam

peculia eorum.et id quidem quod mihi dominus eorum,id eſt ordinarius ſeruus debet, etiam ex peculio eorum detrahetur.id uerò quod ipſi uicarii debent,dumtaxat ex ipſorum peculio. ſed et ſi quid non mihi ſed ordinario ſeruo debent, deducetur de peculio eorum,quaſi conſeruo debitum. id uerò quod ipſis debet ordinarius ſeruus, non deducetur de peculio ordinarii ſerui: quia peculium eorum in peculio ipſius eſt. et ita Seruius reſpondit. ſed peculium eorum augebitur, ut opinor, quemadmodum ſi dominus ſeruo ſuo debeat.

XVIII. PAVLVS Libro quarto Quaeſtionum CVI conſequens eſt, ut ſi Sticho peculium ſuum legatum ſit, isque ex teſtamento agit, non aliter cogetur id quod uicarius eius teſtatori debet, relinquere, niſi is id eſt uicarius peculium habeat.

XVIIII. VLPIANVS Libro uicenſimo nono ad Edictum HINC quaeritur, ſi ordinarii ſerui nomine actum ſit de peculio, an agi poſſit et uicariorum. et puto non poſſe. ſed ſi actum ſit de peculio uicarii, agi poterit et de peculio ordinarii. Po 1
teſt eſſe apud me duplicis iuris peculium. utputa ſeruus eſt dotalis, poteſt habere peculium quod ad me reſpiciat: poteſt et quod ad mulierem. nam quod ex re mariti quaeſiit, uel ex operis ſuis, id ad maritum pertinet. et ideo ſi reſpectu mariti heres ſit inſtitutus, uel ei legatum datum, id eum non debere reſtituere Pomponius ſcribit. ſi igitur mecum agatur ex eo contractu qui ad me reſpicit, utrum omne deducam quodquod debetur mihi, ſiue ex mea cauſa ſiue ex ea quae ad uxorem reſpicit, an uerò ſeparamus cauſas, quaſi in duobus peculiis, ut et cauſa debiti quod petitur ſpectetur? ut ſi quidem ex eo peculio agatur quod ad mulierem ſpectat, id deducam quod ex eo contractu debeatur? ſi ex eo contractu qui ad me reſpicit, meum deducam? quae quaeſtio dilucidius eſt in fructuario tractata, utrum ex eo demum contractu poteſt de peculio conueniri, quod ad ſe pertinet, an ex omni. et Marcellus etiam fructuarium teneri ſcribit, et ex omni contractu. eum enim, qui contrahit, totum ſerui peculium uelut patrimonium intuitum. certè illud admittendum omnimodo dicit, ut priore conuento, ad quem *res* reſpicit, in ſuperfluum is cui quaeſitum non eſt conueniatur. quae ſententia probabilior eſt, et à Papiniano probatur. quod et in duobus bonae fidei emptoribus erit dicendum. Sed in marito melius eſt dicere, ſimpliciter eum de peculio teneri. Sin autem maritus huiuſmodi ſerui nomine aliquid praeſtiterit, an aduerſus mulierem agentem dotis nomine deducere id poſſit? et ait ſi id, quod creditori praeſtitum eſt, ad utriuſque generis peculium pertinebit, pro rata utrique peculio decedere debere. ex quo intellegi poteſt, ſi ad alterum peculium contractus pertinebit, modò ſoli uxori detrahi, modò non detrahi, ſi ad id peculium pertinuit contractus, quod apud maritum reſedit.
Interdum et ipſi fructuario aduerſus dominum datur actio de peculio: utputa ſi apud 2
eum habeat peculium, apud ipſum uerò aut nihil aut minus quàm fructuario debetur. idem etiam contra eueniet. quamuis in duobus dominis ſufficiat pro ſocio uel communi diuidundo actio.

XX. PAVLVS Libro trigenſimo ad Edictum NAM inter ſe agere ſocii de peculio non poſſunt.

XXI. VLPIANVS Libro uicenſimo nono ad Edictum SVMMA cum ratione etiam hoc peculio praetor imputaVit, quod dolo malo domini factum eſt. quo minus in peculio eſſet. Sed dolum malum accipere debemus, ſi ei ademit peculium. ſed et ſi eum intricare peculium in necem creditorum paſſus eſt, Mela ſcribit dolo malo eius factum. Sed et ſi quis, cum ſuſpicaretur alium ſecum acturum, aliò peculium auertat, dolo non caret. ſed ſi alii ſoluit, non dubito de hoc, quin non teneatur: quoniam creditori ſoluitur: et licet creditori uigilare ad ſuum conſequendum. Si 1
dolo tutoris, uel curatoris furioſi, uel procuratoris factum ſit, an pupillus, uel furioſus, uel dominus de peculio conueniatur, uidendum. et puto, ſi ſoluendo tutor ſit, praeſtare pupillum ex dolo eius. maximè ſi quid ad eum peruenit. et ita Pomponius libro octauo epiſtularum ſcribit. idem et in curatore et procuratore erit dicendum. Emptor 2

autem ex dolo uenditoris non tenebitur, nec heres, uel alius successor: nisi in id quod
4 ad se peruenit. Siue autem post iudicium acceptum, siue ante dolo factum sit, continetur officio iudicis. Si dominus uel pater recuset de peculio actionem, non est audiendus, sed cogendus est, quasi aliam quamuis personalem actionem suscipere.

XXII. POMPONIVS Libro septimo ad Sabinum SI DAMNI infecti aedium peculiarium nomine promiserit dominus, ratio eius haberi debet: et ideo ab eo qui de peculio agit, domino cauendum est.

XXIII. IDEM Libro nono ad Sabinum AEDIVM autem peculiarium nomine in solidum damni infecti promitti debet: sicut uicarii nomine noxale iudicium in solidum pati: quia pro pignore eas si non defendantur, actor abducit, uel possidet.

XXIIII. VLPIANVS Libro uicensimo sexto ad Sabinum CVRATOR furiosi administrationem peculii et dare et denegare potest tam seruo furiosi, quàm filio.

XXV. POMPONIVS Libro uicensimo tertio ad Sabinum ID VESTImentum peculii esse incipit, quod ita dederit dominus, ut eo uestitu seruum perpetuò uti uellet, eóque nomine ei traderet, ne quis alius eo uteretur: idque ab eo eius usus gratia custodiretur. sed quod uestimentum seruo dominus ita dedit utendum, ut non semper, sed ad certum usum, certis temporibus eo uteretur, ueluti cum sequeretur eum, siue cenanti ministraVit, id uestimentum non esse peculii.

XXVI. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum SI SEMEL ex ea causa, id est quòd dolo fecerit, dominus praestiterit de peculio conuentus, ceteris ex eadem causa nihil praestabit. si tantundem seruus ei debeat, quantum dolo minuit, non erit condemnandus. his consequens erit, ut manumisso quoque uel alienato seruo, ex causa etiam doli intra annum teneatur.

XXVII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale ET ANCILLArum nomine et filiarumfamilias in peculio actio datur. maximè si qua sarcinatrix aut textrix erit, aut aliquod artificium uulgare exerceat, datur propter eam actio. depositi quoque, et commodati actionem dandam earum nomine, Iulianus ait. sed et tributoriam actionem, si peculiari merce sciente patre dominóue negotientur, dandam esse. longè magis non dubitatur etsi in rem uersum est quod iussu patris dominiue contra-
1 ctum sit. Constat heredem domini id quoque deducere debere, quod seruus, cuius nomine cum eo de peculio ageretur, ante aditam hereditatem ex bonis heredi-
2 tariis amouisset, consumpsisset, corrupisset. Si seruus alienatus sit, quamuis in eum, qui alienauerit, intra annum praetor de peculio actionem polliceatur, tamen nihilo minus et in nouum dominum actio datur. et nihil interest, aliud apud eum adquisierit peculium, an quod pariter cum eum emerit, uel ex donatione acceperit, eidem con-
3 cesserit. Illud quoque placuit, quod et Iulianus probat, omnimodo permittendum creditoribus, uel in partes cum singulis agere, uel cum uno in solidum. Sed ipsi, qui uendiderit seruum, non putat Iulianus de eo quod ante nenditionem crediderit, cum emptore de peculio agere permittendum. Sed etsi alieno credidero, eúmque redemero, deinde alienauero, aequè non putat mihi in emptorem dari debere iudicium. In uenditorem autem dumtaxat intra annum post redemptionem numerandum, de eo quod adhuc alieno crediderim dandam esse mihi actionem existimat, deducto eo quod
4 apud me peculii seruus habebit. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim seruo meo, non putat Iulianus in emptorem alienato eo actionem mihi dari debere, ita et de eo, quod seruus meus seruo meo crediderit, si is cui creditum fuerit alienatus sit, negat
5 permitti mihi debere cum emptore experiri. Si quis cum seruo duorum pluriúmue contraxerit, permittendum est ei, cum quo uelit dominorum in solidum experiri. est enim iniquum in plures aduersarios destringi eum qui cum uno contraxerit. nec huius dumtaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum cum quo agitur, is seruus haberet, sed et eius quod apud alterum. nec tamen res damnosa futura est ei qui con-

demnatur, cum possit rursus ipse iudicio societatis uel communi diuidundo quod am-
plius sua portione soluerit, à socio sociisue suis consequi. quod Iulianus ita locum ha-
bere ait, si apud alterum quoque fuit peculium. quia eo casu soluendo quisque etiam
socium aere alieno liberare uidetur. at si nullum sit apud alterum peculium, contra es-
se. quia nec liberare ullo modo aere alieno eum intellegitur.

XXVIII. IVLIANVS Libro † undecimo Digestorum QVARE etsi † duodecimo
socio neque heres neque bonorum possessor exstitisset, eatenus damnari debet is cum
quo actum fuerit, quatenus peculium apud eum erit: et quantum ex bonis consequi
potest.

XXVIIII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SI QVIS ser-
uum testamento liberum esse iuserit, relictis heredibus his qui cum seruo contraxe-
runt, possunt inter se coheredes uel de peculio agere: quia de eo quisque peculio,
quod apud eum esset, quolibet alio agente teneatur. Etiam si prohibuerit contra- 1
hi cum seruo dominus, erit in eum de peculio actio.

XXX. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum QVAESITVM
est, an teneat actio de peculio, etiam si nihil sit in peculio cum ageretur: si modò sit rei
iudicatae tempore. Proculus et Pegasus nihilo minus teneri aiunt. intenditur enim
rectè, etiam si nihil sit in peculio. idem et circa ad exhibendum et in rem actionem pla-
cuit. quae sententia et à nobis probanda est. Si cum ex parte herede domini uel 1
patris agatur, dumtaxat de peculio condemnandum, quod apud eum heredem sit qui
conuenitur. idem et in rem uerso pro parte. nisi si quid in ipsius heredis rem uertit.
nec quasi unum ex sociis esse hunc heredem conueniendum: sed pro parte dumtaxat.
Sed si ipse seruus sit heres ex parte institutus, aequè cum eo agendum erit. Sin ue 2
rò filius sit, quamuis ex parte institutus, nihilo minus in solidum actionem patietur. sed
si uelit pro parte nomen coheredis redimere, audiendus est. quid enim si in rem patris
uersum sit? cur non consequatur filius à coherede quod in patris re est? idem et si pecu
lium locuples sit. Is qui semel de peculio egit, rursus aucto peculio de residuo de- 3
biti agere potest. Si annua exceptione sit repulsus à uenditore creditor, subueni- 4
ri ei aduersus emptorem debet. sed si alia exceptione, hactenus subueniri, ut deducta
ea quantitate quam à uenditore consequi potuisset, ab emptore residuum consequa-
tur. In dolo obiciendo temporis ratio habetur. fortassis enim post tempus de do 5
lo actionis non patietur dolum malum obici praetor: quoniam nec de dolo actio post
statutum tempus datur. in heredem autem doli clausula in id quod ad eum peruenit,
fieri debet: ultra non.

XXXI. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum SED SI ipse heres do
lo fecit, solidum praestat.

XXXII. VLPIANVS Libro secundo Disputationum SI EX duobus
uel pluribus heredibus eius, qui manumisso seruo uel libero esse iusso uel alienato uel
mortuo, intra annum conueniri poterat, unus fuerit conuentus, omnes heredes libe-
rabuntur: quamuis non in maiorem quantitatem eius peculii, quod penes se habet qui
conuenitur, condemnetur. idque ita Iulianus scripsit. idémque est et si in alterius rem
fuerit uersum. Sed etsi plures sint fructuarii uel bonae fidei possessores unus conuen-
tus ceteros liberat: quamuis non maioris peculii quàm penes se est condemnari debeat.
Sed ► scilicet hoc iure contingat, tamen aequitas dictat iudicium in eos dari qui occasio-
ne iuris liberantur. ut magis eos perceptio quàm intentio liberet. nam qui cum seruo
contrahit, uniuersum peculium eius quod ubicumque est, ueluti patrimonium, intue-
tur. In hoc autem iudicio licet restauretur praecedens, tamen et augmenti et deces 1
sionis rationem haberi oportet. et ideo siue hodie nihil sit in peculio, siue accesserit ali-
quid, praesens status peculii spectandus est. quare circa uenditorem quoque et empto
rem hoc nobis uidetur uerius, quod accessit peculio, posse nos ab emptore consequi.
nec retrorsus, uelut in uno iudicio, ad id tempus conuentionem reducere emptoris,

quo uenditor conuentus sit. Venditor serui si cum peculio seruum uendidit, et tradiderit peculium, ne intra annum quidem de peculio conuenietur: neque enim hoc pretium serui peculium est, ut Neratius scripsit.

XXXIII. IAVOLENVS Libro duodecimo ex Cassio SED SI quis seruum ita uendidit, ut pretium pro peculio acciperet, penes eum uidetur esse peculium, ad quem pretium peculii peruenit:

XXXIIII. POMPONIVS Libro duodecimo ex Variis lectionibus NON penes quem res peculiaris sit.

XXXV. IAVOLENVS Libro duodecimo ex Cassio AT CVM heres iussus est peculium dare accepta certa summa, non uidetur penes heredem esse peculium.

XXXVI. VLPIANVS Libro secundo Disputationum IN BONAE fidei contractibus quaestionis est, an de peculio an in solidum pater uel dominus teneretur. ut est in actione de dote agitatum, si filio dos data sit, an pater dumtaxat de peculio conueniretur. ego autem arbitror non solùm de peculio, sed et si quid praeterea dolo malo patris capta fraudatáque est mulier, competere actionem. nam si habeat res, nec restituere sit paratus, aequum est eum quanti ea res est condemnari. nam quod in seruo cui res pignori data est, expressum est, hoc et in ceteris bonae fidei iudiciis accipiendum esse Pomponius scripsit. namque si seruo res pignori data sit, non solùm de peculio et in rem uerso competit actio: uerùm hanc quoque habet adiectionem, ET SI QVID DOLO MALO DOMINI CAPTVS FRAVDATVSQVE ACTOR EST. uidetur autem dolo facere dominus, qui cum haberet restituendi facultatem, non uult restituere.

XXXVI. IVLIANVS Libro duodecimo Digestorum SI CREDITOR filii tui heredem te instituerit, et tu hereditatem eius uendideris, illa parte stipulationis, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE AD TE PERVENERIT, te-
1 neberis de peculio. Si seruo tuo permiseris uicarium emere aureis octo, ille decem emerit, et tibi scripserit se octo emisse, túque ei permiseris eos octo ex tua pecunia soluere, et is decem soluerit, hoc nomine duos aureos tantùm uindicavis. sed hi uen-
2 ditori praestabuntur dumtaxat de peculio serui. Seruum communem quem cum Titio aut cum Sempronio habebam, Titio uendidi antequam eius nòmine ageretur mecum de peculio. quaesitum est, si de peculio cum Titio aut cum Sempronio ageretur, an eius peculii, quod apud me esset, ratio haberi deberet. dixi, si cum Sempronio ageretur, numquam rationem eius peculii quod apud me esset, haberi debere: quia is nullam aduersus me actionem haberet, per quam id quod praestitisset consequi posset. Sed etsi cum Titio post annum quàm uendidissem ageretur, similiter non esse computandum peculium quod apud me est: quia iam mecum agi de peculio non posset. Sin autem intra annum ageretur, tunc quoque habendam huius peculii rationem: postquam placuit, alienato homine permittendum creditori et cum uenditore et cum em-
3 ptore agere. Si actum sit de peculio cum eo qui usumfructum in seruo habet, et minus consecutus sit creditor, non est iniquum ut ex uniuerso eius peculio, siue apud fructuarium siue apud proprietarium erit, rem consequatur. Nihil interest, operas suas conduxerit seruus à fructuario, an pecuniam mutuam ab eo acceperit. dari itaque debebit actio ei aduersus dominum proprietatis, deducto eo quod seruus peculii nomine apud fructuarium habet.

XXXVIII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum DEPOSVI apud filiumfamilias decem, et ago depositi de peculio. quamuis nihil patri filius debet et haec decem teneat, nihilo magis tamen patrem damnandum existimauit, si nullum praeterea peculium sit. hanc enim pecuniam, cum mea maneat, non esse peculii. denique quolibet alio agente de peculio, minimè dubitandum ait, computari non oporte-
1 re. itaque ad exhibendum agere me, et exhibitam uindicare debere. Si nuptura

filiofamilias dotis nomine certam pecuniam promiſerit, et diuortio facto agat de dote cum patre, utrúm ne tota promiſſione, an deducto eo quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? reſpondit, tota promiſſione eam liberandam eſſe. cum certè et ſi ex promiſſione cum ea ageretur, exceptione doli mali tueri ſe poſſet. Stichus habet 2
in peculio Pamphilum qui eſt decem: idem Pamphilus debet domino quinque. ſi agatur de peculio Stichi nomine, placebat aeſtimari debere pretium Pamphili: et quidem totum, non deducto eo quod domino Pamphilus debet. neminem enim poſſe intelligi ipſum in ſuo peculio eſſe. hoc ergo caſu damnum dominum paſſurum: ut pateretur, ſi cuilibet alii ſeruorum ſuorum peculium non habenti crediſſet. idque ita ſe habere euidentius appariturum ait, ſi Sticho peculium legatum eſſe proponatur. qui certè ſi ex teſtamento agat, cogendus non eſt, eius quod uicarius ſuus debet, aliter quàm ex peculio ipſius deductionem pati. alioquin futurum, ut ſi tantundem uicarius domino debeat, ipſe nihil in peculio habere intellegatur. quod certè eſt abſurdum. Seruo, 3
quem tibi uendideram, pecuniam credidi: quaeſitum eſt, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat ut deducatur id quod apud me ex eo remanſerit. quod quidem mihi mè uerum eſt. nec intererit intra annum quàm uendiderim, an poſtea experiar. nam nec ceteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. in contrarium quoque, agentibus mecum his qui antea cum eo ſeruo contraxiſſent, non deducam id quod poſtea mihi debere coeperit. ex quo apparet, onus eius peculii, quod apud me remanſerit, ad poſterioris temporis contractus pertinere non debere.

XXXVIIII. FLORENTINVS Libro undecimo Inſtitutionum PECVLIUM et ex eo conſiſtit, quod parſimonia ſua quis parauit, uel officio meruerit à quolibet ſibi donari, idque uelut proprium patrimonium ſeruum ſuum habere quis uoluerit.

XL. MARCIANVS Libro quinto Regularum PECVLIVM naſcitur, creſcit, decreſcit, moritur. et ideo eleganter Papirius Fronto dicebat, peculium ſimile eſſe homini. Quomodo autem peculium naſcitur, quaeſitum eſt. et ita ueteres diſtingunt, ſi id adquiſiit ſeruus, quod dominus neceſſe non habet praeſtare, id eſſe peculium. ſi uerò tunicas, aut aliquid ſimile quod ei dominus neceſſe habet praeſtare, non eſſe peculium. ita igitur naſcitur peculium. creſcit, cum auctum fuerit. decreſcit, cum ſerui uicarii moriuntur, res intercidunt. moritur, cum ademptum ſit.

XLI. VLPIANVS Libro quadrageſimo tertio ad Sabinum NEC ſeruus quicquam debere poteſt, nec ſeruo poteſt deberi. ſed cum eo uerbo abutimur, factum magis demonſtramus, quàm ad ius ciuile referimus obligationem. itaque quod ſeruo debetur, ab extraneis dominus rectè petet. quod ſeruus ipſe debet, eo nomine in peculium, et ſi quid inde in rem domini uerſum eſt, in dominum actio datur.

XLII. IDEM Libro duodecimo ad Edictum IN ADROGATOREM de peculio actionem dandam quidam rectè putant. quamuis Sabinus et Caſſius ex ante geſto de peculio actionem non eſſe dandam exiſtimant.

XLIII. PAVLVS Libro trigeſimo ad Edictum SI POSTEAQVAM tecum de peculio egi, ante rem iudicatam ſeruum uendideris, Labeo ait, etiam eius peculii nomine, quod apud emptorem quaeſierit, damnari te debere. nec ſuccurrendum tibi: culpa enim tua id accidiſſe, qui ſeruum uendidiſſes.

XLIIII. VLPIANVS Libro ſexageſimo tertio ad Edictum SI QVIS cum filiofamilias contraxerit, duos habet debitores: filium in ſolidum, et patrem dumtaxat de peculio.

XLV. PAVLVS Libro ſexageſimo primo ad Edictum IDEOQVE ſi pater filio peculium ademiſſet, nihilo minus creditores cum filio agere poſſunt.

XLVI. IDEM Libro ſexageſimo ad Edictum QVI peculii adminiſtrationem concedit, uidetur permittere generaliter quod et ſpecialiter permiſſurus eſt.

XLVII. IDEM Libro quarto ad Plautium QVOTIENS in taberna ita ſcriptum fuiſſet, CVM IANVARIO SERVO MEO GERI NEGOTIVM VETO:

hoc solum consecutum esse dominum constat,ne institoria teneatur,non etiam de pe
1 culio. Sabinus respondit, non aliàs dandam de peculio actionem in dominum
cum seruus fideiussisset, nisi in rem domini aut ob rem peculiarem fideiussisset.
2 Si semel actum sit de peculio,quamuis minus inueniatur rei iudicandae tempore in pe
culio, quàm debet, tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento
peculii.hoc enim in pro socio actione locum habet,quia socius uniuersum debet.
3 Si creditor serui ab emptore esset partem consecutus,competere in reliquum in uendi
torem utile iudicium Proculus ait.sed re integra non esse permittendum actori, diui-
dere actionem.ut simul cum emptore et cum uenditore experiatur.satis enim esse hoc
solum ei tribui, ut rescisso superiore iudicio in alterum detur ei actio: cum electo reo
4 minus esset consecutus.et hoc iure utimur. Non tantùm autem quiuis creditor cum
uenditore ex ante gesto agere potest,sed et ipse emptor.idque et Iuliano uidetur.quam
uis et deducere ipse potest aduersus alium agentem.dum tamen id quod apud se ha-
5 bet computet. Si seruus deducto peculio uenditus sit,procedit ut uenditor et dedu
ctione uti possit,et si post uenditionem coeperit aliquid uenditori seruus debere, non
6 minuit peculia:quia non domino debet. Quae diximus in emptore et uenditore,
eadem sunt et si alio quouis genere dominium mutatum sit : ut legato,dotis datione.
quia quasi patrimonium liberi hominis, peculium serui intellegitur ubicumque esset.

XLVIII. IDEM Libro septimodecimo ad Plautium LIBERA peculii
administratio non permanet neque in fugitiuo,neque in subrepto,neque in eo de quo
1 nesciat quis uiuat an mortuus sit. Cui peculii administratio data est,delegare de-
bitorem suum potest.

XLVIIII. POMPONIVS Libro quarto ad Quintum Mucium NON so
lum id peculium est,quod dominus seruo concessit:uerùm id quoque quod ignorante
1 quidem eo adquisitum sit,tamen si resciisset,passurus erat esse in peculio. Si igno-
rante me seruus meus negotia mea administrauerit, tantidem debitor mihi intellege-
2 tur,quanti tenebatur, si liber negotia mea administrasset. Vt debitor uel seruus
domino,uel dominus seruo intellegatur,ex causa ciuili computandum est. ideóque si
dominus in rationes suas referat se debere seruo suo,cum omnino neque mutuum ac-
ceperit,neque ulla causa praecesserat debendi,nuda ratio non facit eum debitorem.

L. PAPINIANVS Libro nono Quaestionum EO TEMPORE,quo in
peculio nihil est,pater latitat:in bonorum possessionem eius rei seruandae causa mitti
non possum, qui de peculio cum eo acturus sum: quia non fraudationis causa latitat,
qui si iudicium acciperet,absolui deberet. nec ad rem pertinet,quòd fieri potest ut
damnatio sequatur.nam et si in diem uel sub condicione debeatur,fraudationis causa
non uidetur latitare. tametsi potest iudicis iniuria condemnari. Sed fideiussorem da-
tum eo tempore quo nihil in peculio est,teneri putat Iulianus:quoniam fideiussor futu
1 rae quoque actionis accipi possit.si tamen sic acceptus est. Si creditor patrem,qui
de peculio tenebatur,heredem instituerit:quia mortis tempus in Falcidiae ratione spe
2 ctatur,illius temporis peculium considerabitur. Etiam postquam dominus de pe
culio conuentus est,fideiussor pro seruo accipi potest. et ideo qua ratione,si post actio
nem dictatam seruus pecuniam exsoluerit, non magis repetere potest, quàm si iudi-
cium dictatum non fuisset: eadem ratione fideiussor quoque utiliter acceptus uidebi-
tur. quia naturalis obligatio, quam etiam seruus suscipere uidetur, in litem translata
3 non est. Seruus alienus cum bonae fidei seruiret mihi,nummos à Titio mutuatos
mihi dedit ut eam manumitterem:et manumisi. creditor quaerebat, quem de peculio
conueniret. dixi,quamquam creditor electionem aliàs haberet,tamen in proposito do
minum esse conueniendum.et eum ad exhibendum mecum acturum pecuniae nomi-
ne quae ipsi esset adquisita,nec in eam causam alienata,quae pro capite serui facta pro
poneretur.neque enim admittendum esse distinctionem existimantium, si non manu-
mittam,domini pecuniam esse : manumissione uerò secuta uideri pecuniam ex re mea

quaesitam mihi: quoniam magis propter rem meam quàm ex re mea pecunia mihi daretur.

LI. SCAEVOLA Libro secundo Quaestionum QVOD debetur seruo ab extraneis, agenti de peculio non omnimodo dominus ad quantitatem debiti condemnandus est, cum et sumptus in petendo, et euentus exsecutionis possit esse incertus. et cogitanda sit mora temporis quod datur iudicatis, aut uenditionis bonorum, si id magis faciendum erit. ergo si paratus sit actiones mandare, absoluetur. quod enim dicitur, si cum uno ex sociis agatur, uniuersum peculium computandum, quia sit cum socio actio: in eodem redibit, si actiones paratus sit praestare. et in omnibus, quos idcirco teneri dicimus quia habent actionem, delegatio pro iusta praestatione sit.

LII. PAVLVS Libro quarto Quaestionum EX FACTO quaeritur, qui tutelam quasi liber administrabat, seruus pronuntiatus est: an si conueniatur eius dominus à pupillo, cuius quidem potiorem causam quàm creditorum ceterorum serui habendam rescriptum est, an uel id deducatur ex peculio, quod domino debetur. et si putaueris posse deduci, an intersit, utrum cum adhuc in libertate ageret domini debitor factus est, an postea. et an de peculio impuberi competat. respondi, nullum priuilegium praeponi patri uel domino potest, cum ex persona filii uel serui de peculio conueniuntur. planè in ceteris creditoribus habenda est ratio priuilegiorum. quid enim si filius dotem accepit, tutelam administrauit? meritò igitur et in seruo qui pro tutore egit, id rescriptum est. et quia occupantis melior solet esse condicio, quàm ceterorum, inhibebitur actio. Planè si ex re pupilli nomina fecit, uel pecuniam in arca deposuit, datur ei uindicatio nummorum, et aduersus debitores utilis actio: scilicet si nummos consum- ... runt. hic enim alienare eos non potuit. quod et in quouis tutore dicendum est. nec tamen interesse puto, quando domino debere coepit: utrum cum in libertatis possessione esset, an postea. nam et si Titii seruo credidero, eiúsque dominus esse coepero, deducam quod prius credidi, si conueniri de peculio coepero. quid ergo est? quia de peculio actio deficit, utilis actio in dominum quasi tutelae erit: ut quod ille pro patrimonio habuit, peculium esse intellegatur. Si dos filiofamilias sit data, uel tutelam administrauerit, habenda erit ratio priuilegiorum in actione de peculio, dilata interim ceterorum creditorum actione, uel interposita cautione, si priores agant qui priuilegium non habent, restiTvri quod acceperunt, si inferatur postea cum patre actio priuilegii.

LIII. IDEM Libro undecimo Quaestionum SI STICHO peculium cum manumitteretur ademptum non est, uidetur concessum. debitores autem conuenire nisi mandatis sibi actionibus non potest.

LIIII. SCAEVOLA Libro primo Responsorum FILIOFAMILIAS uni ex heredibus praedia praelegauit ut instructa erant, cum seruis: hi serui domini debitores fuerunt. quaesitum est, an ceteris heredibus aduersus eum actio de peculio competat. respondit, non competere.

LV. NERATIVS Libro primo Responsorum IS CVM quo de peculio agebam, à te ui exemptus est: quod tunc cum ui eximeres, in peculio fuerit, spectari.

LVI. PAVLVS Libro secundo ad Neratium QVOD seruus meus pro debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet, et à debitore nihilo minus debetur. Sed uideamus, ne credendum sit peculiare fieri nomen eius pro quo expromissum est. Paulus: utique si de peculio agente aliquo deducere uelit, illud nomen peculiare facit.

LVII. TRYPHONINVS Libro octauo Disputationum SI FILIVS uel seruus, cuius nomine dumtaxat de peculio actum est, ante finitum iudicium decesserit, id peculium respicietur, quod aliquis eorum cum moriebatur habuit. Sed eum, qui seruum testamento liberum esse iubet, et ei peculium legat, eius temporis peculium legare intellegi Iulianus scribit, quo libertas competit. ideóque omnia incrementa pe

culii quoquo modo ante aditam hereditatem adquisita ad manumissum pertinere. at si quis extraneo peculium serui legauerit, in coniectura uoluntatis testatoris quaestionem esse. et uerosimilius esse, id legatum quod mortis tempore in peculio fuerit: ita ut quae ex rebus peculiaribus ante aditam hereditatem accesserint debeantur: ueluti partus ancillarum, et fetus pecudum. quae autem seruo donata fuerint, siue quid ex operis suis adquisierit, ad legatarium non pertinere.

LVIII. SCAEVOLA Libro quinto Digestorum VNI EX heredibus praedia legauit ut instructa erant, cum seruis, et ceteris rebus, et quidquid ibi esset: hi serui domino debitores fuerunt tam ex aliis causis quàm ex ratione Kalendarii. quaesitum est, an ceteris heredibus aduersus eum pecuniae ab his debitae actio de peculio competit. respondit non competere.

QVANDO DE PECVLIO ACTIO ANNALIS EST TIT. II.

VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum

PRAETOR ait: POST MORTEM EIVS QVI IN ALTERIVS POTESTATE FVERIT, POSTEAVE QVAM IS EMANCIPATVS, MANVMISSVS, ALIENATVSVE FVERIT, DVMTAXAT DE PECVLIO, ET SI QVID DOLO MALO EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST, FACTVM ERIT QVO MINVS PECVLII ESSET, IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTE
1 STAS ERIT, IVDICIVM DABO. Quamdiu seruus uel filius in potestate est, de peculio actio perpetua est. post mortem autem eius, uel postquam emancipatus, ma
2 numissus, alienatúsue fuerit, temporaria esse incipit, id est annalis. Annus autem utilis computabitur. et ideo et si condicionalis sit obligatio, Iulianus scripsit ex eo computandum annum, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit condicione exsistente. Meritò autem temporariam in hoc casu fecit praetor actionem. nam cum morte uel alienatione exstinguitur peculium, sufficiebat usque ad annum produci obliga-
3 tionem. Alienatio autem et manumissio ad seruos pertinet, non ad filios. mors autem tam ad seruos quàm ad filios refertur. emancipatio uerò ad solum filium. Sed et si alio modo sine emancipatione desierit esse in potestate, annalis erit actio. Sed et si morte patris uel deportatione sui iuris fuerit effectus filius, de peculio intra annum he-
4 res patris uel fiscus tenebuntur. In alienatione accipitur utique uenditor, qui actione de peculio intra annum tenetur. Sed et si donauit seruum, uel permutauit, uel in dotem dedit, in eadem causa est. Item heres eius, qui seruum legauit non cum peculio. nam si cum peculio uel legauit uel liberum esse iussit, quaestionis fuit. et mihi uerius uidetur, non dandam neque in manumissum, neque in eum cui legatum sit peculium, de peculio actionem. an ergo teneatur heres? et ait Caecilius teneri: quia peculium penes eum sit, qui tradendo id legatario se liberabit. Pegasus autem caueri heredi debere ait ab eo cui peculium legatum sit: quia ad eum ueniunt creditores. ergo si tra-
5 diderit sine cautione, erit conueniendus. Si praecepto seruo et peculio, rogatus sit heres restituere hereditatem, si de peculio conueniatur, Trebelliani exceptione non utetur, ut Marcellus tractans admittit. is autem cui restituta est hereditas, non tenetur, ut Scaeuola ait: cum peculium non habeat, nec dolo fecerit quo minus haberet.
6 Vsufructu quoque exstincto, intra annum actionem dandam in usufructuarium Pom-
7 ponius libro sexagensimo primo scripsit. Quaesitum est apud Labeonem, si cum filius uiueret, tu credens eum mortuum annali actione egeris, et quia annus praeterierat, exceptione sis repulsus, an rursus experiri tibi comperto errore permittendum est.

et ait, permitti debere dumtaxat de peculio: non etiam de in rem uerso. nam priore iudicio de in rem uerso rectè actum est quia annua exceptio ad peculium, non ad in rem uersum pertinet.

II. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum CVM POST mortem filiifamilias annua aduersus patrem actio est, quemadmodum aduersus eum esset perpetua uiuo filio, ideo si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensium erit post mortem filii. idémque dicendum in omnibus temporalibus actionibus. Si seruus, cui creditum est, apud hostes sit, de peculio actio in dominum non anno finienda est quamdiu postliminio reuerti potest.

III. POMPONIVS Libro quarto ad Quintum Mucium DEFINITIONE peculii interdum utendum est, etiam si seruus in rerum natura esse desiit, et actionem praetor de peculio intra annum dat. nam et tunc et accessionem et decessionem quasi peculii recipiendam, quamquam jam desiit morte serui uel manumissione esse peculium: ut possit ei accedere ut peculio, fructibus, uel pecorum fetu, ancillarúmque partubus. et decedere, ueluti si mortuum sit animal, uel alio quolibet modo perierit.

DE IN REM VERSO TIT. III.

VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum

SI HI, qui in potestate aliena sunt, nihil in peculio habent, uel habeant, non in solidum tamen: † teneantur qui eos habent in potestate, si in rem eorum quod acceptum est conuersum sit. quasi cum ipsis potius contractum uideatur. nec uidetur frustra de in rem uerso actio promissa, quasi sufficeret de peculio. rectissimè enim Labeo dicit, fieri posse ut et in rem uersum sit et cesset de peculio actio. quid enim si dominus peculium ademit sine dolo malo? quid si morte serui exstinctum est peculium, et annus utilis praeterit? de in rem uerso namque actio perpetua est. et locum habet, siue ademit sine dolo malo, siue actio de peculio anno finita est. Item si plures agant de peculio, proficere hoc ei, cuius pecunia in rem uersa est, debet: ut ipse uberiorem actionem habeat. certè si praeuentum sit ab aliquo, et actum de peculio, de in rem uerso actio an cesset, uidendum. et refert Pomponius Iulianum existimare, de peculio actione peremi de in rem uerso actionem: quia in peculium conuersum est, quod in domini rem erat uersum. et pro seruo solutum est, quemadmodum si ipsi seruo à domino fuisset solutum. Sed ita demum, si praestiterit ex actione de peculio dominus, quod seruus in rem eius uerterat. ceterum si non praestiterit, manet actio de in rem uerso. † tenentur

II. IAVOLENVS Libro duodecimo ex Cassio QVI nummis † acceptum seruum manumisit, agi cum eo de in rem uerso non potest: quia dando libertatem locupletior ex nummis non fit. † accepit

III. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum QVOD si seruus domino quantitatem dederit ut manumittatur, quam à me mutuam accepit, in peculium quidem hanc quantitatem non computari. in rem autem uideri uersum, si quid plus sit in eo quod seruus dedit, quàm est in serui pretio. In rem autem uersum uidetur, siue idipsum, quod seruus accepit, in rem domini conuertit: ueluti si triticum acceperit, et idipsum in familiam domini cibariorum nomine consumpserit: aut si pecuniam à creditore acceptam dominico creditori soluerit. Sed etsi errauit in soluendo, et putauit creditorem eum qui non erat, aequè in rem uersum esse, Pomponius libro sexagensimo * primo * ait, quatenus indebiti repetitionem dominus haberet. siue cum seruus domini negotii gerendi administrandiue causa quid gessit: ueluti si mutuatus sit pecuniam, ut frumentum compararet ad familiam alendam, uel si ad uestiendam: siue pe

culiariter mutuatus, postea in rem domini uertit. hoc enim iure utimur, ut etiam si prius in peculium uertit pecuniam, mox in rem domini, esse de in rem uerso actio possit. Et regulariter dicimus, totiens de in rem uerso esse actionem, quibus casibus procurator mandati, uel qui negotia gessit, negotiorum gestorum haberet actionem. quotiénsque aliquid consumpsit seruus, ut aut meliorem rem dominus habuerit, aut
3 non deteriorem. Proinde si seruus sumpsit pecuniam, ut se aleret et uestiret secundum consuetudinem domini, id est usque ad eum modum quem dominus ei praestare consueuerat, in rem uideri domini uertisse Labeo scribit. ergo idem erit et in filio.

4 Sed si mutua pecunia accepta, domum dominicam exornauit tectoriis, et quibusdam aliis quae magis ad uoluptatem pertinent quàm ad utilitatem, non uidetur uersum. quia nec procurator haec imputaret. nisi fortè mandatum domini, aut uoluntatem habuit. nec debere ex eo onerari dominum, quod ipse facturus non esset. quid ergo est? pati debet dominus creditorem haec auferre, sine domus sui uidelicet iniuria. ne cogendus sit dominus uendere domum, ut quanti pretiosior facta est, id prae-
5 stet. Idem Labeo ait, si seruus mutuatus nummos à me, alii eos crediderit, de in rem uerso dominum teneri, quòd nomen ei adquisitum est. quam sententiam Pomponius ita probat, si non peculiare nomen fecit: sed quasi dominicae rationis. ex qua causa hactenus erit dominus obligatus, ut si non putat sibi expedire nomen debitoris habe-
6 re, cedat creditori actionibus, procuratorémque eum faciat. Nec non illud quoque in rem domini uersum Labeo ait, quod mutuatus seruus, domino emit uolenti ad luxuriae materiam. unguenta fortè, uel si quid ad delicias, uel si quid ad turpes sumptus sumministrauit. neque enim spectamus, an bono domini cesserit quod consumptum est: sed an in negotium domini. Vnde rectè dicitur etsi frumentum comparauit seruus ad alendam domini familiam, et in horreo dominico reposuit, et hoc periit, uel corru-
7 ptum est, uel arsit, uideri uersum. Sed etsi seruum domino necessarium emisset, isque decessisset, uel insulam fulsisset, eáque ruisset, dicerem esse actionem de in rem
8 uerso. Sed si sic accepit, quasi in rem domini uerteret, nec uertit, et decepit creditorem, non uidetur uersum. nec tenetur dominus. ne credulitas creditoris domino obesset, uel calliditas serui noceret. quid tamen si is fuit seruus, qui solitus erat accipiens uertere? adhuc non puto nocere domino, si alia mente seruus accepit. aut si cum hac mente accepisset, postea aliò uertit. curiosus igitur debet esse creditor, quo uertatur.

9 Si mutuatus sit pecuniam seruus ad uestem comparandam, et nummi perierint, quis de in rem uerso agere possit, utrum creditor, an uenditor? puto autem, si quidem pretium numeratum sit, creditorem de in rem uerso acturum, etsi uestis perierit. si autem non fuit pretium solutum, ad hoc tamen data pecunia, ut uestis emeretur, et pecunia perierit, uestis tamen familiae diuisa est, utique creditorem de in rem uerso habere actionem. an et uenditor habeat, quia res eius peruenerunt in rem domini? ratio hoc facit, ut teneatur. unde incipit dominus teneri ex una causa duobus. proinde etsi tam pecunia quàm uestis periit, dicendum erit, utrique dominum teneri: quoniam ambo in rem domini uertere uoluerunt.

IIII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SED DICENDVM est, occupantis meliorem condicionem esse debere. nam utrisque condemnari dominum de in rem uerso iniquum est.

V. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SI RES DOMINO non necessarias emerit seruus quasi domino necessaria, ueluti seruos: hactenus uideri in rem eius uersum Pomponius scribit, quatenus seruorum uerum pretium facit. cum
1 si necessarias emisset, in solidum quanto uenissent, teneretur. Idem ait, siue ratum
2 habeat serui contractum dominus siue non, de in rem uerso esse actionem. Quod seruus domino emit, si quidem uoluntate eius emit, potest quod iussu agi. sin uerò non ex uoluntate, si quidem dominus ratum habuerit, uel alioquin rem necessariam uel utilem domino emit, de in rem uerso actio erit. si uerò nihil eorum est, de peculio erit

actio. Placet non solùm eam pecuniam in rem uerti, quae statim à creditore ad 3
dominum peruenerit: sed et quae prius fuerit in peculio. hoc autem totiens uerum est,
quotiens seruus rem domini gerens locupletiorem eum facit nummis peculiaribus.
alioquin si seruo peculium dominus adimat, uel si uendat eum cum peculio, uel rem eius
peculiarem, et pretium exigat, non uidetur in rem uersum.

VI. TRYPHONINVS Libro primo Disputationum NAM SI HOC ue
rum esset, etiam antequam uenderet rem peculiarem, de in rem uerso teneretur. quia
hoc ipso quòd seruus rem in peculio haberet, locupletior fieret. quod apertè falsum est.

VII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum ET IDEO et si
donauerit seruus domino rem peculiarem, actio de in rem uerso cessavit. et sunt ista ue
ra. Planè si mutuum seruus acceperit, et donandi animo soluit, dum non uult eum 1
debitorem facere peculiarem, de in rem uerso actio est. Illud uerum non est quod 2
Mela scribit, si seruo meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento,
mox factis poculis seruus decesserit, esse tibi aduersus me de in rem uerso actionem:
quoniam possum pocula uindicare. Illud planè uerum est quod Labeo scribit, si 3
odores et unguenta seruus emerit, et ad funus erogauerit, quod ad dominum suum per-
tinebat, uideri in rem domini uersum. Idem ait, et si hereditatem à seruo tuo eme 4
ro quae ad te pertinebat, et creditoribus pecuniam soluero: deinde hanc hereditatem
abstuleris mihi, ex empto actione me id ipsum consecuturum. uideri enim in rem tuam
uersum. nam et si hereditatem à seruo emero, ut quod mihi ab ipso seruo debebatur
compensarem, licet nihil solui, tamen consequi me ex empto quod ad dominum per-
uenit. ego autem non puto de in rem uerso esse actionem emptori. nisi hoc animo ges
serit seruus, ut in rem domini uerteret. Si filiusfamilias pecuniam mutuatus pro 5
filia sua dotem dederit, in rem uersum patris uidetur quatenus auus pro nepte daturus
fuit. quae sententia ita demum mihi uera uidetur, si hoc animo dedit, ut patris nego-
tium gerens.

VIII. PAVLVS Libro trigesimo ad Edictum ET NIHIL interesse
Pomponius ait, filiae suae nomine, an sororis, uel neptis ex altero filio natae dederit.
idem ergo dicemus, et si seruus mutuatus fuerit, et domini sui filiae nomine in do-
tem dederit.

VIIII. IAVOLENVS Libro duodecimo ex Cassio SI VERO pater do
tem daturus non fuit, in rem patris uersum esse non uidetur.

X VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SI PRO patre fi-
lius fideiusserit, et creditori soluerit, in rem patris uidetur uersum: quia patrem libera-
uit. cui simile est quod Papinianus libro nono quaestionum scribit, si filius quasi defen
sor patris iudicium susceperit, et sit condemnatus, de in rem uerso teneri patrem. nam-
que filius eum iudicio suscepto liberauit. Idem tractat Papinianus, et si quod pa- 1
trem dare oporteret, à filio sim stipulatus: et ita conuenerim filium. nam * et * hic de
in rem uerso fore actionem. nisi si donare patri filius uoluit, dum se obligat. quare po-
test dici, etsi de peculio actionem quasi defensor patris susceperit, teneri patrem de in
rem uerso usque ad peculii quantitatem. cuius sententiae id erit emolumentum, ut si fi-
nita sit actio de peculio, de in rem uerso conueniatur. ego et ante condemnationem,
post iudicium patris nomine acceptum de in rem uerso patrem teneri puto. In 2
rem autem uersum uidetur, prout aliquid uersum est. proinde si pars uersa est, de parte
erit actio. Sed utrum in sortem dumtaxat tenebitur dominus, an et iu usuras? et si qui-
dem promisit usuras, Marcellus libro quinto digestorum scribit, dominum praestatu-
rum. sed si non sint promissae, utique non debebuntur. quia in stipulatum deductae
non sunt. planè si contemplatione domini pecuniam dedi non gerenti seruo negotia
domini, sed ipse gerens, negotiorum gestorum actione potero etiam de usuris experiri.
Versum autem sic accipimus, ut duret uersum. et ita demum de in rem uerso com 3
petit actio, si non sit à domino seruo solutum, uel filio. Si tamen in necem creditoris,
id est

idest perdituro seruo uel filio solutum sit, quamuis solutum sit, desinit quidem uersum: aequissimum autem est, de dolo malo aduersus patrem uel dominum competere actionem. nam et peculiaris debitor, si fraudulenter seruo soluerit quod ei debebat,
4 non liberatur. Si domini debitor sit seruus, et ab alio mutuatus ei soluerit, hactenus non uertit, quatenus domino debet. quod excedit, uertit. proinde si cum domino deberet triginta, mutuatus quadraginta, creditori eius soluerit, uel familiam exhibuerit, dicendum erit de in rem uerso in decem competere actionem: aut si tantundem debeat, nihil uidetur uersum. nam ut Pomponius scribit, aduersus lucrum domini uidetur subuentum. et ideo siue debitor fuit domino cum in rem uerteret, nihil uideri uersum: siue postea debitor esse domino coeperit, desinere uersum. idémque et si soluerit ei. plus dicit, etsi tantundem ei donauit dominus, quantum creditori soluit pro se, si quidem remunerandi animo, non uideri uersum. si uerò aliàs donauit, durare uersum.
5 Idem quaerit, si decem in rem domini uertit, et postea tantandem summam à domino mutuatus sit, habeat praeterea et peculium decem, uidendum ait utrum desiit esse uersum. an uerò, quoniam est peculium unde trahatur debitum, de in rem uerso non tollimus actionem: an potius ex utroque pro rata detrahimus. ego autem puto sublatam de in rem uerso actionem: cum debitor domini sit constitutus.
6 Idem quaerit, si in rem tuam uerterit, et debitor tuus factus sit mox creditor eiusdem summae quam tibi debuit, an renascatur de in rem uerso actio, an uerò ex postfacto non conualescat:
7 quod uerum est. Idem tractat, an ex euentu possit in rem patris filius uertere. ueluti si duo rei pater et filius fuerint, et filius mutuatus suo nomine soluat: uel si filio iussu patris credidisti, et filius creditum tibi soluisset. mihi uidetur, si quidem pecunia ad patrem peruenerat, uideri in rem uersum. quod si non fuit, et suum negotium gerens filius soluit, non esse de in rem uerso actionem.

XI. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum QVOD seruus in hoc mutuatus fuerit, ut creditori suo solueret, non erit in rem uersum: quamuis actione de peculio liberatus sit dominus.

XII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SI FVNDVM patri dominóue emit seruus uel filiusfamilias, uersum quidem esse uidetur. ita tamen, ut siue minoris sit quàm est emptus, tantum uideatur in rem uersum quanti dignus sit. siue pluris sit, non plus uideatur in rem uersum quàm emptus est.

XIII. VLPIANVS Libro uicesimo nono ad Edictum SI IN REM alterius ex dominis uersum sit, utrum is solus, in cuius rem uersum est, an et socius possit conueniri, quaeritur. et Iulianus scribit, eum solum conueniri, in cuius rem uersum est: sicuti cum solus iussit. quam sententiam puto ueram.

XIIII. IVLIANI Libro undecimo Digestorum Marcellus notat INTER dum et propter hoc, quod in rem alterius socii uersum est, de in rem uerso cum altero agi potest. qui conuentus, à socio petere potest id in quo damnatus fuerit. quid enim dicemus, si peculium seruo ab altero ademptum fuerit? Paulus: ergo haec quaestio ita procedit, si de peculio agi non potest.

XV. VLPIANVS Libro secundo Disputationum SI FILIVSFAMILIAS constituerit quod pater debuit, uidendum est, an de in rem uerso actio dari debeat. atquin non liberauit patrem. nam qui constituit, se quidem obligat: patrem uerò non liberat. planè si soluat post constitutum, licet pro se uideatur soluisse, hoc est ob id quod constituit, in rem tamen uertisse patris meritò dicetur.

XVI. ALFENVS Libro secundo Digestorum QVIDAM fundum colendum seruo suo locauit, et boues ei dederat: cum hi boues non essent idonei, iusserat eos uenire: et his nummis, qui recepti essent, alios reparari: seruus boues uendiderat: alios redemerat: nummos uenditori non soluerat: postea conturbauerat: qui boues uendiderat, nummos à domino petebat actione de peculio, aut quod in rem domini uersum esset: cum boues, pro quibus pecunia peteretur, penes dominum essent. respondit, non uideri peculii quicquam esse: nisi si quid deducto eo quod seruus domino de-

buisset, reliquum fieret. illud sibi uideri, boues quidem in rem domini uersos esse. sed pro ea re soluisse tantum, quanti priores boues uenissent. si quo amplioris pecuniae posteriores boues essent, eius oportere dominum condemnari.

XVII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum SERVVS in rem domini pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdidit. nihilo minus posse cum domino de in rem uerso agi existimauit. nam etsi procurator meus in negotia mea impensurus, pecuniam mutuatus, sine culpa eam perdiderat, recte eum hoc nomine mandati uel negotiorum gestorum acturum. Cum Sticho uicario serui tui Pamphili contraxi: actio de peculio et in rem uerso ita dari debet, ut quod uel in tuam ipsius rem, uel in peculium Pamphili uersum sit, comprehendatur. scilicet etiam si mortuo uel alienato Sticho agatur. quod si Pamphilo mortuo agam, magis est ut quamuis Stichus uiuat, tamen de eo quod in peculio Pamphili uersum est, non nisi intra annum quàm is decessit, actio dari debeat. etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri uidebor. sicuti si quod iussu eius credidissem, experirer. nec nos mouere debet, quòd Stichus de cuius peculio agitur, uiuat: quando non aliter ea res in peculio eius esse potest, quàm si Pamphili peculium maneat. eadem ratio efficiet, ut id quod in peculio Pamphili uersum ° sit ° ita praestari debere dicamus, ut prius eius, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat. quod uerò in tuam rem uersum fuerit, praestetur etiam non deducto eo quod Pamphilus tibi debet.

XVIII. NERATIVS Libro septimo Membranarum QVAMVIS in eam rem pro seruo meo fideiusseris, quae ita contracta est, ut in rem meam uerteretur, ueluti si cum seruus frumentum emisset quo familia aleretur, uenditori frumenti fideiusseris, proprius est tamen ut de peculio eo nomine, non de in rem uerso agere possis. ut unius duntaxat in quoquo contractu de in rem uerso sit actio qui id ipsum credidit, quod in rem domini uersum est.

XVIIII. PAVLVS Libro quarto Quaestionum FILIVSFAMILIAS togam emit: mortuo deinde eo pater ignorans, et putans suam esse, dedicauit eam in funus eius. Neratius libro responsorum ait, in rem patris uersum uideri. in actione autem de peculio, quod in rerum natura non esset, uno modo aestimari debere, si dolo malo eius, quo cum agatur, factum esset. atquin si filio pater togam emere debuit, in rem patris res uersa est non nunc quo funeraVitur: sed quo tempore emit. funus enim filii aes alienum patris est. et hoc Neratius quoque, qui de in rem uerso patrem teneri putauit, ostendit negotium hoc, id est sepulturam et funus filii, patris esse aes alienum, non filii. factus est ergo debitor peculii, quamuis res non extet, ut etiam de peculio possit conueniri. in quam actionem uenit et quod in rem uersum est. quae tamen adiectio tunc necessaria esset, cum annus post mortem filii excessit.

XX. SCAEVOLA Libro primo Responsorum PATER pro filia dotem promisit: et conuenit ut ipse filiam aleret. non praestante patre, filia à uiro mutuam pecuniam accepit, et mortua est in matrimonio. respondi, si ad ea id quod creditum est erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non posset, dandam de in rem uerso utilem actionem. Seruus absentis reipublicae causa, pupilli seruis pecuniam credidit subscribente tutore, stipulatione in personam tutoris translata: quaesitum est an aduersus pupillum competat actio. respondi, si cum in rem pupilli daretur, id in rem eius uersum est, et quo magis actu seruorum confirmaretur, tutor spopondit, posse nihilo minus dici, de in rem uerso cum pupillo actionem fore.

XXI. IDEM Libro quinto Digestorum FILIAMFAMILIAS duxit uxorem, patre dotem promittente: et conuenit inter omnes personas, uti eam pater aut ipsa se tueretur: maritus ei mutuos nummos dedit, cum iustè putaret patrem eius ministraturum tantum salarium, quantum dare filiae suae instituerat: eos nummos illa in usus necessarios sibi, et in seruos quos secum habebat consumpsit: aliquantum et cum ei res familiares creditae essent, ex pecunia mariti in easdem causas conuertit: de-

inde prius quàm pater salarium expleret, moritur filia: pater impensam recusat: maritus res mulieris retinet: quaero an de in rem uerso aduersus patrem actio competat. respondit, si ad ea id quod creditum est erogatum esset, sine quibus aut se tueri, aut seruos paternos exhibere non posset, dandam de in rem uerso utilem actionem.

QVOD IVSSV TIT. IIII.

VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum

MERITO ex iussu domini in solidum aduersus eum iudicium datur, nam quodammodo cum eo contrahitur qui iubet. Iussum autem accipiendum est siue testato quis, siue per epistulam, siue uerbis, aut per nuntium, siue specialiter in uno contractu iusserit, siue generaliter. et ideo et si sic contestatus sit, QVOD VOLES CVM STICHO SERVO MEO NEGOTIVM GERERE PERICVLO MEO, uidetur ad omnia iussisse, nisi certa
1 lex aliquid prohibet. Sed ego quaero, an reuocare hoc iussum antequam creditur possit: et puto posse. quemadmodum si mandasset, et postea ante contractum contraria uoluntate mandatum reuocasset, et me certiorasset. Sed et si mandauerit pater
2 dominusue, uidetur iussisse. Sed et si serui chirographo subscripserit dominus, tenetur quod iussu. Quid ergo si fideiusserit pro seruo? ait Marcellus, non teneri quod iussu: quasi extraneus enim interuenit. neque hoc dicit ideo, quod tenetur ex causa fideiussionis: sed quia aliud est iubere. Denique idem scribit, etsi inutiliter fideiusserit, tamen eum non obligari quasi iusserit. quae sententia uerior est. Si ratum habuerit quis
3 quod seruus eius gesserit, uel filius, quod iussu actio in eos datur. Si pupillus domi
4 nus iusserit, utique non tenetur, nisi tutore auctore iussit. Si iussu fructuarii erit cum seruo contractum, item eius cui bona fide seruit, Marcellus putat quod iussu dan-
5 dam in eos actionem. quam sententiam et ego probo. Si curatore adulescentis uel furiosi uel prodigi iubente, cum seruo contractum sit, putat Labeo dandam quod iussu actionem in eos quorum seruus fuerit. idem et in uero procuratore. sed si procurator uerus non sit, in ipsum potius dandam actionem idem Labeo ait.

II. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum SI TVTORIS iussu seruo pupilli creditum sit, puto, si ex utilitate pupilli fuerit creditum, in pupillum esse dan-
1 dam actionem, quòd iussit tutor. Si iussu domini ancillae, uel iussu patris filiae
2 creditum sit, danda est in eos quod iussu actio. Si iusu meo cum alieno seruo contractum fuerit, eúmque postea redemero, quod iussu non tenebor: ne actio, quae ab initio inutilis fuerit, euentu confirmetur.

III. VLPIANVS Libro secundo Responsorum DOMINVM, qui iussit semissibus usuris seruo suo pecuniam mutuam credi, hactenus teneri quatenus iussit. nec pignoris obligationem locum habere in his praedis quae seruus non ex uoluntate domini obligaBit.

IIII. IDEM Libro decimo ad Edictum SI IVSSV eius, qui administrationi rerum ciuitatis praepositus est, cum seruo ciuitatis negotium contractum sit, Pomponius scribit, quod iussu cum eo agi posse,

V. PAVLVS Libro quarto ad Plautium SI DOMINVS uel pater pecuniam mutuam accepturus, iusserit seruo filioue numerari, nulla quaestio est quin ipsi condici possit. immo hoc casu de iussu actio non competit. Si unus ex serui dominis iussit contrahi cum eo, is solus tenebitur. sed si duo iusserunt, cum quouis in solidum agi potest: quia similes sunt duobus mandantibus.

LIBER SEXTVSDECIMVS

AD SENATVSCONSVLTVM VELLEIANVM

PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum

VELLEIANO SENATVSCONSVLTO PLENISSIME comprehensum est, ne pro ullo feminae intercederent. nam sicut moribus ciuilia officia adempta sunt feminis, et pleraque ipso iure non ualent, ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera, nudúmque ministerium earum uersaretur: sed etiam periculum rei familiaris. aequum autem uisum est, ita mulieri succurri, ut in ueterem debitorem, aut in eum qui pro se constituisset mulierem ream, actio daretur: magis enim ille, quàm creditor mulierem decepit.

II. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum ET PRIMO quidem temporibus Diui Augusti, mox deinde Claudii, edictis eorum erat interdictum, ne feminae pro uiris suis intercederent. postea factum est senatusconsultum, quo plenissimè feminis omnibus subuentum est. cuius senatusconsulti uerba haec sunt. QVOD MARCVS SILANVS ET VELLEVS TVTOR CONSVLES VERBA FECERVNT DE OBLIGATIONIBVS FEMINARVM QVAE PRO ALIIS REAE FIERENT, QVID DE EA RE FIERI OPORTET, DE EA RE ITA CONSVLVERVNT. QVOD AD FIDEIVSSIONES ET MVTVI DATIONES PRO ALIIS, QVIBVS INTERCESSERINT FEMINAE, PERTINET, TAMETSI ANTE VIDETVR ITA IVS DICTVM ESSE, NE EO NOMINE AB HIS PETITIO NEVE IN EAS ACTIO DETVR, CVM EAS VIRILIBVS OFFICIIS FVNGI, ET EIVS GENERIS OBLIGATIONIBVS OBSTRINGI NON SIT AEQVVM, ARBITRARI SENATVM, RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SI DEDERINT OPERAM, VT IN EA RE SENATVS VOLVNTAS SERVETVR. Verba itaque senatusconsulti excutiamus, prius prouidentia amplissimi ordinis laudata: quia opem tulit mulieribus, propter sexus invecillitatem multis huiuscemodi casibus suppositis atque obiectis. sed ita demum eis subuenit, si non callidè sint uersatae. hoc enim Diuus Pius et Seuerus rescripserunt. nam deceptis, non decipientibus opitulatur. et est et Graecum Seueri tale rescriptum. ΤΑΙΣ ΑΠΑΤΩΣΑΙΣ ΓΥΝΑΙΞΙΝ ΤΟ ΔΟΓΜΑ ΤΗΣ ΣΥΓΚΛΗΤΟΥ ΒΟΥΛΗΣ ΟΥ ΒΟΗΘΕΙ. infirmitas enim feminarum, non calliditas auxilium † demit. Omnis omnino obligatio senatusconsulto Vel- a † meruit leiano comprehenditur, siue uerbis, siue re, siue quocumque alio contractu intercesserint. Sed etsi mulier defensor alicuius extiterit, procul dubio intercedit: suscipit enim in se alienam obligationem. quippe cum ex hac re subeat condemnationem. proinde neque maritum neque filium neque patrem permittitur mulieri defendere.

III. PAVLVS Libro trigensimo ad Edictum SED SI eum defendat, qui damnatus regressum ad eam habeat, ueluti cum uenditorem hereditatis sibi uenditae, uel fideiussorem suum defendat, intercedere non uidetur.

IIII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SED SI ego cum muliere ab initio contraxerim, cum ignorarem cui haec factum uellet, non dubito senatusconsultum cessare. et ita Diuus Pius et Imperator noster rescripserunt. proinde si dum uult Titio donatum, accepit à me mutuam pecuniam, et eam Titio donauit,

cessat senatusconsultum. Sed etsi tibi donatura creditori tuo nummos numerauerit, non intercedit: senatus enim obligatae mulieri succurrere uoluit, non donanti. hoc ideo, quia facilius se mulier obligat quàm alicui donat.

V. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale NEC interest, pecuniam soluendi causa numeret, an quamlibet suam rem in solutum det. nam etsi uendiderit rem suam, siue pretium acceptum pro alio soluit, siue emptorem delegauit creditori alieno, non puto senatusconsulto locum esse.

VI. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum SI FIDEIVSSORES pro defensore absentis filii ex mandato matris eius intercesserint, quaeritur an etiam his senatusconsulto subueniatur. et ait Papinianus libro nono quaestionum, exceptione eos usuros. nec multum facere, quòd pro defensore fideiusserunt. cum contemplatione mandati matris interuenerunt. planè, inquit, si qui accepit eos fideiussores, matrem eis mandasse ignorauit, exceptionem senatusconsulti replicatione doli repellendum.

VII. PAPINIANVS Libro nono Quaestionum QVAMQVAM igitur fideiussor doli replicatione posita defensionem exceptionis amittat, nullam tamen replicationem aduersus mulierem habebit: quia facti non potest ignorationem praetendere. sed non erit iniquum, dari negotiorum gestorum actionem in defensorem: quia mandati causa per senatusconsultum constituitur irrita, et pecunia fideiussoris liberatur.

VIII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Edictum QVAMVIS pignoris datio intercessionem faciat, tamen Iulianus libro duodecimo digestorum scribit, redditionem pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori li-
1 berauerit, non esse intercessionem. Si mulier interuenerit apud tutores filii sui, ne hi praedia eius distraherent, et indemnitatem eis repromiserit, Papinianus libro nono quaestionum non putat eam intercessisse: nullam enim obligationem alienam rece-
2 pisse, neque ueterem neque nouam: sed ipsam fecisse hanc obligationem. Si mulier apud Primum pro Secundo interuenerit, mox pro Primo apud creditorem eius, duas intercessiones factas Iulianus libro duodecimo digestorum scribit: unam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem eius. et ideo et Primo restitui obligationem, et aduersus eum. Marcellus autem notat esse aliquam differentiam, utrum hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum subdatur, et onus debitoris, à quo obligationem transferre creditor uoluit, suscipiat, an uerò quasi debitrix delegetur. scilicet ut si quasi debitrix delegata est, una sit intercessio. proinde secundum hanc suam distinctionem, in prima uisione ubi quasi debitrix delegata est, exceptionem ei senatusconsulti Marcellus non daret. sed condemnata, uel ante condemnationem, condicere utique ei à quo delegata est poterit uel quod ei abest, uel si nondum abest, libe-
3 rationem. Interdum intercedenti mulieri et condictio competit. puta si contra senatusconsultum obligata debitorem suum delegauerit. nam hic ipsi competit condictio. quemadmodum si pecuniam soluisset, condiceret. soluit enim et qui reum delegat. Sed si is qui à muliere delegatus est, debitor eius non fuit, exceptione senatuscon-
4 sulti poterit uti, quemadmodum mulieris fideiussor. Planè si mulier intercessura debitorem suum delegauerit, senatusconsultum cessat: quia etsi pecuniam numerasset, cessaret senatusconsultum. mulier enim per senatusconsultum releuatur: non quae deminuit, restituitur. Sed si eum delegauerit qui debitor eius non fuit, fraus senatuscon-
5 sulto facta uidebitur: et ideo exceptio datur. Quotiens pro debitore intercesserit mulier, datur in eum pristina actio, etsi ille prius acceptilatione liberatus sit, quàm mu-
6 lier intercesserit. Si conuenerit cum debitore, ut expromissorem daret, et acceptum ei latum sit, deinde is dederit mulierem, quae auxilio senatusconsulti munita est, potest ei condici, quasi non dedisset. quid enim interest, non det, an talem det? non erit igitur actio utilis necessaria, cum condictio competat. Marcellus quoque scribit si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor, nihilo minus restitutoriam

actionem ei dari debere. inanem enim obligationem dimisit. Si mulier post intercessionem sic soluerit, ne repetere possit, iustè prior debitor actionem recusat. Sed cum releuatur reus, si mulier sic soluit ut repetere non possit, et cum ei mulieri, quae repetere non poterat si soluisset, accepto tulit creditor, similiter releuatur reus. 7
Quamquam in omnes qui liberati sunt, restituitur actio, non tamen omnibus restituitur. utputa duo rei stipulandi fuerunt: apud alterum mulier intercessit: ei soli restituitur obligatio (apud) quem intercessit. 8 Si mulieri heres extiterit creditor, uidendum an restitutoria uti non possit. et ait Iulianus libro duodecimo, restitutoria eum nihilo minus usurum. non immeritò: cum non obligatae cum effectu successerit. denique in Falcidia hoc aes alienum non imputabitur. Planè si mihi proponas, mulierem ueteri debitori successisse, dicendum erit restitutoria eam conueniri posse. sed et directa actione. nihil enim eius interest, qua actione conueniatur. 9 Si cum essem tibi contracturus, mulier interuenerit ut cum ipsa potius contraham, uidetur intercessisse. quo casu datur in te actio, quae instituit magis quàm restituit obligationem: ut perinde obligeris eodem genere obligationis, quo mulier est obligata. Verbi gratia, si per stipulationem mulier, et tu quasi ex stipulatu conuenieris. 10 Illud uidendum est, si mulier pro eo interuenit, qui si cum ipso contractum esset non obligaretur, an hac actione ille debeat teneri. utputa si pro pupillo intercessit, qui sine tutoris auctoritate non obligatur. et puto non obligari pupillum, nisi locupletior factus est ex hoc contractu. item si minor uigintiquinque annis sit pro quo mulier intercessit, in integrum restitutionem poterit implorare: uel filius contra senatusconsultum contracturus est. 11

VIIII. PAVLVS Libro sexto Regularum SED SI pro alieno seruo intercedat, quemadmodum in patremfamilias priorem reum restituitur actio, ita in dominum quoque restituenda erit.

X. VLPIANVS Libro uicesimo nono ad Edictum HAE actiones, quae in eos pro quibus mulier intercessit dantur, et heredibus, et in heredes, et perpetuò competunt: habent enim rei persecutionem. ceteris quoque honorariis successoribus dabuntur, et aduersus eos.

XI. PAVLVS Libro trigesimo ad Edictum SI MVLIER tamquam in usus suos pecuniam acceperit, alii creditura, non est locus senatusconsulto. alioquin nemo cum feminis contrahet: quia ignorari potest quid acturae sint.

XII. IDEM Libro sexto Breuium IMMO tunc locus est senatusconsulto, cum scit creditor eam intercedere.

XIII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale ALIQVANDO licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adiuuatur hoc senatusconsulto. quod tum accidit, cum prima facie quidem alienam, re uera autem suam obligationem suscipiat. ut ecce si ancilla ob pactionem libertatis expromissore dato, post manumissionem id ipsum suscipiat quod expromissor debeat. aut si hereditatem emerit, et aes alienum hereditarium in se transcribat. aut si pro fideiussore suo intercedat. De pignoribus prioris debitoris non est creditori noua actione opus: cum quasi Seruiana, quae et hypothecaria uocatur, in his utilis sit. quia uerum est conuenisse de pignoribus, nec solutam esse pecuniam. Si sub condicione uel in diem mulier pro alio intercesserit, etiam pendente condicione uolenti creditori cum priore, actio danda est restitutoria. quo enim bonum est exspectare condicionem uel diem, cum in ea causa sit prior iste debitor, ut omnimodo ipse debeat suscipere actionem? 1 2

XIIII. IVLIANVS Libro duodecimo Digestorum SI MVLIER contra senatusconsultum intercesserit, aequum est non solùm in ueterem debitorem, sed et in fideiussores eius actionem restitui. nam cum mulieris persona subtrahatur creditori propter senatusconsultum, integra causa pristina restituenda est.

XV. IDEM Libro quinquagesimo primo Digestorum SI MVLIERI soluero id quod tibi debebam, et ab ea ratam rem te habiturum stipulatus fuero, et for-

te te ratum non habente agere ex stipulatu instituero, exceptio senatusconsulti, quod de intercessionibus feminarum factum est, non proderit mulieri. non enim uideri potest alienam obligationem recusare, cum maneam debito obligatus, et ipsa de lucro agat. ac potius reddere cogatur quod non debitum acceperat, quàm pro alio soluere.

XVI. IDEM Libro quarto ad Vrseium Ferocem SI MVLIER contra senatusconsultum Velleianum pro me intercessisset Titio, egóque mulieri id soluissem, et ab ea Titius eam pecuniam peteret, exceptio huius senatusconsulti non est profutura mulieri. neque enim eam periclitari ne eam pecuniam perdat, cum iam eam habeat.
1 Si ab ea muliere, quae contra senatusconsultum intercessisset, fideiussorem accepissem, Gaius Cassius respondit, ita demum fideiussori exceptionem dandam, si à muliere rogatus fuisset. Iulianus autem rectè putat fideiussori exceptionem dandam, etiam si mandati actionem aduersus mulierem non habet. quia totam obligationem senatus improbat, et à praetore restituitur prior debitor creditori.

XVII. AFRICANVS Libro quarto Quaestionum VIR uxori donationis causa rem uiliori pretio addixerat, et in id pretium creditori suo delegauerat. respondit, uenditionem nullius momenti esse. et si creditor pecuniam à muliere peteret, exceptionem utilem fore: quamuis creditor existimauerit mulierem debitricem mariti fuisse. nec id contrarium uideri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata est ut marito crederet, non obstaturam exceptionem, si creditor ignorauerit in quam causam mulier mutuaretur. quoniam quidem plurimum interfit, utrum cum muliere quis ab initio contrahat, an alienam obligationem in eam transferat. tunc enim diligentiorem esse debere.
1 Si mulier dixisset sibi rem dotis nomine obligatam, et creditor curasset ei pecuniam dotis solui, qui idem pignus acciperet, mulieri etiam pecunia credita deberetur. si possessor creditor aduersus eam Seruiana agentem exciperet, SI NON VOLVNTATE EIVS PIGNVS DATVM ESSET, replicationem mulieri senatusconsulti non profuturam: nisi creditor sciisset etiam aliam pecuniam ei deberi.
2 Mulier et Titius, cum in rem communem mutuarentur, eiusdem pecuniae rei facti sunt. non omnimodo mulierem pro parte socii uideri intercessisse dicebat. nam si ob eam causam mutuati fuerint, ex qua si creditor pecuniam non dedisset, maius damnum mulier passura fuerat, ueluti quòd communis insula fulta non esset, uel quòd fundus communis in publicum committeretur: potius esse, ut senatusconsulto locus non sit. at si in aliquam emptionem mutua pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessionem factam uideri. et ideo creditorem partem dumtaxat pecuniae à muliere petere posse. quòd si totum petierit, exceptione pro parte summouetur.

XVIII. PAVLVS Libro octauo ad Plautium IDEM et si pro debitore meo Titius et mulier duo rei intercesserint.

XVIIII. AFRICANVS Libro quarto Quaestionum TVTOR pupilli decesserat, herede instituto Titio: cum de adeunda hereditate dubitaret, quoniam male gesta tutela existimaretur, persuadente matre pupilli ut suo periculo adiret, adiit: stipulatúsque de ea est, indemnem se eo nomine praestari. si ex ea causa Titius pupillo aliquid praestitisset, ísque matrem conueniret, negauit exceptioni senatusconsulti locum esse. quando uix sit, ut aliqua apud eundem pro eo ipso intercessisse intellegi possit. nec dissimilem huic propositioni ex facto agitatam: cum quidam uir praetorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes esset, et alter legitimus tutor fratri esset, et eum paterna hereditate abstinere uellet, mandatu uxoris defuncti quae mater pupillo esset, abstento pupillo solum se hereditati miscuisse. ubi similiter se respondisse Iulianus ait, si ex ea causa agente pupillo damnum eo nomine passus esset, non impediri eum senatusconsulto, quo minus à muliere rem seruaret. In proposita
1 specie et illud tractandum est, an is, qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiatur quòd debitores hereditarii soluendo non fuerint, senatusconsulto locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit. magis autem est, ut ne ob

hanc quidem causam senatusconsultum locum habeat: quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet: sed tutoris aduersus pupillum, et ceteros fortè creditores indemnem†hereditatem praestaret. Denique si ponamus mulierem in emptionem hereditatis eo nomine damnum pati, quòd debitores hereditarii soluendo non sint, nulla puto dubitatio erit, quin senatusconsulto locus non sit: etiam si maximè creditoribus aliquantum praestiterit. quid ergo si cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quòd parum idonea nomina debitorum uiderentur: mulier hoc ipsum repromisit, ut quanto minus à quoquo eorum seruari posset, ipsa praestaret? prope est ut sit intercessio. †heredem

Cum haberes Titium debitorem, et pro eo mulier intercedere uellet, nec tu mulieris nomen propter senatusconsultum sequereris, petit à me mulier mutuam pecuniam, soluturа tibi: et stipulanti mihi promisit, ignoranti in quam rem mutuaretur: atque ita numerare me tibi iussit: deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi: quaesitum est, si eam pecuniam à muliere petam, an exceptio senatusconsulti ei prosit. respondit, uidendum ne non sine ratione dicatur, eius loco qui pro muliere fideiusserit, haberi me debere: ut quemadmodum illi, quamuis ignorauerit mulierem intercedere, exceptio aduersus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque aduersus te utilis exceptio detur, mihique in mulierem actio denegetur: quando haec† actio periculo mulieris futura sit. et haec paulo expeditius dicenda, si prius quàm ego tibi pecuniam soluerim, compererim eam intercessisse. ceterum si ante soluerim, uidendum, utrúmne nihilo minus mulieri quidem exceptio aduersus me dari debeat, et ego tibi condicere pecuniam possim: an uerò perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem, ac rursus tu mihi in creditum isses. quod quidem magis dicendum existimauit: ut sic senatusconsulto locus non sit. sicuti et cum debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit. quae postea non rectè comparari ait: quando delegatione debitoris facta mulier non obligetur: at in proposito alienam obligationem in se transtulerit. quod certe senatus fieri noluerit. 2 †obligatio

XX. IDEM Libro octauo Quaestionum SI PRO uno reo intercessit mulier, aduersus utrumque restituitur actio creditori.

XXI. CALLISTRATVS Libro tertio Institutionum SI PRO aliquo mulier intercesserit, sed in rem eius quod acceptum est uersaretur, exceptio senatusconsulti locum non habet: quia non fit pauperior. Item si quid liberaliter fecerit, ueluti ne iudicatus pater eius, propter solutionem uexetur, non erit tuta senatusconsulto: oneribus enim earum senatus succurrit. 1

XXII. PAVLVS Libro sexto Regularum SI MVLIERI dederim pecuniam, ut eam creditori meo soluat uel expromittat, si ea expromiserit, locum non esse senatusconsulto Pomponius scribit: quia mandati actione obligata, in rem suam uidetur obligari.

XXIII. IDEM Libro singulari ad Senatusconsultum Velleianum SI mulier in iure interrogata responderit se heredem esse, si sciens se heredem non esse, responderit, minime intercessisse uideri: quia decepit. quòd si existimauit se heredem, et eo nomine decepta responderit, in eam actionem quidem dari plerique existimauerunt: sed exceptione senatusconsulti adiuuari.

XXIIII. IDEM Libro singulari de intercessionibus feminarum DEBITRIX mulier à creditore delegata, pro eo cui delegata est promisit. non utetur exceptione. sed si pecuniam promisit ne delegetur, intercessisse uidetur. Si senatusconsulti beneficium interuenerit, utrum statim cum mulier intercesserit, actio in priorem debitorem competit: an si mulier solutum condicat? puto statim: et non exspectandam solutionem. Si pro eo qui temporali actione teneretur, mulier intercesserit, temporalis actio restituetur. sic tamen, ut ex praecedenti causa continua tempora numerarentur post restitutionem: quamuis statim atque intercessit mulier, competierat. 1 2

XXV. MODESTINVS Libro singulari de eurematicis SI DOMINA

seruo suo credi iusserit, actione honoraria tenebitur. quòd si pro eo fideiusserit, exceptione senatusconsulti Velleiani, iudicio conuenta aduersus creditorem tueri se poterit: nisi pro suo negotio hoc fecerit.

XXVI. VLPIANVS Libro trigensimo septimo ad Edictum SI MVlier intercedendi animo seruum alienum suum esse responderit, quasi intercesserit, auxilio senatusconsulti utetur. planè si pro bona fide seruiente sibi responderit, non uidetur intercessisse.

XXVII. PAPINIANVS Libro tertio Responsorum BONA fide personam mulieris in contrahendo secutus ob ea, quae inter uirum et uxorem accepta pecunia
a gesta sunt, exceptione senatusconsulti non summouetur. Cum serui ad negotiationem praepositi, cum alio contrahentes personam mulieris ut idoneae sequuntur,
†exceptio †exceptione senatusconsulti dominum summouet. nec uidetur deterior causa domini per seruum fieri, sed nihil esse domino quaesitum. non magis, quàm si litigiosum prae-
a dium seruus, aut liberum hominem emerit. Vxor devitricem suam Biro delegauit, ut uir creditori eius pecuniam solueret. si fidem suam pro ea quam delegauit, apud uirum obligauerit, locum exceptio senatusconsulti non habebit: quia mulier suum negotium gessit.

XXVIII. SCAEVOLA Libro primo Responsorum SEIA mancipia emit, et mutuam pecuniam accepit sub fideiussore marito, eámque soluit uenditori: postea maritus decedens non soluendo, in fraudem creditoris cauit testamento, se eam pecuniam uniuersam debere: quaeritur an intercessisse mulier uideretur. respondi, se-
a cundum ea quae proponerentur, non intercessisse. Fundum uxoris suae maritus obligauit Sempronio ob conductionem: mox mulier à Numerio sua fide mutuam pecuniam acceptam sub obligatione eiusdem fundi soluit statim Sempronio pro marito suo. quaesitum est, an aduersus senatusconsultum obligata sit. respondi, si Numerius scisset eam intercedere, fore senatusconsulto de quo quaereretur locum.

XXVIIII. PAVLVS Libro sextodecimo Responsorum QVIDAM uoluit heredibus Lucii Titii mutuam pecuniam dare, et cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas habuit, magis uoluit uxori testatoris dare pecuniam, et ab ea pignus accipere. mulier eandem pecuniam dedit heredibus, et ab his pignus accepit. quaero an intercessisse uideatur: et an pignora, quae ipsa accepit, teneantur creditori. Paulus respondit, si creditor, cum contrahere uellet cum heredibus Lucii Titii, euitatis his magis mulierem ream elegit, et in ipsius persona senatusconsulto, quod de intercessionibus factum est, locum esse: et pignora ab ea data non teneri. eas autem res, quas mulier ab his pro quibus intercedebat pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse. sed non sine ratione praetorem facturum, si non tantùm in persona, subducta muliere, in principales debitores dederit actionem, sed etiam in res quae mu-
a lieri obligatae sunt. Paulus respondit ea quae in fraudem senatusconsulti quod de intercessione feminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

XXX. IDEM Libro secundo Sententiarum SI DECIPIENDI animo, uel cum sciret se non teneri, mulier pro aliquo intercesserit, exceptio ei senatusconsulti non datur: actionem enim, quae in dolum mulieris competit, amplissimus ordo non
a excludit. Procurator si mandatu mulieris pro alio intercesserit, exceptione senatusconsulti Velleiani adiuuatur: ne alias actio intercidat.

XXXI. IDEM Libro primo ad Neratium PAVLVS: SI mulier quod ex intercessione soluit nolit repetere, sed mandati agere, et cauere uelit de indemnitate reo, audienda est.

XXXII. POMPONIVS Libro primo Senatusconsultorum SI MVlier hereditatem alicuius adeat, ut aes alienum eius suscipiat, uix est ut succurri ei debeat. nisi si fraude creditorum id conceptum sit. nec enim loco minoris uigintiquin-

que annis circumſcripti per omnia habenda eſt mulier. Si mulier rem à ſe pignori 1
datam per interceſſionem, recipere uelit, fructus etiam liberos recipit. et ſi res dete-
rior facta fuerit, eo nomine magis aeſtimetur. Sed ſi creditor, qui pignus per interceſ-
ſionem acceperit, hoc alii uendidit, uera eſt eorum opinio, qui petitionem dandam ei
putant et aduerſus bonae fidei emptorem: ne melioris condicionis emptor ſit, quàm
fuerit uenditor. Item ſi mulier creditori uiri fundum uendidit, et tradidit ea con- 2
dicione, ut emptor acceptam pecuniam uiro referret. et hunc fundum uindicat, exce-
ptio quidem opponitur ei de re empta et tradita, ſed replicabitur à muliere, AVT SI
EA VENDITIO CONTRA SENATVSCONSVLTVM FACTA SIT. et hoc
procedit ſiue ipſe creditor emerit, ſiue interpoſuerit alium, quo mulier ea ratione ca-
reat re ſua. idem eſt et ſi non pro uiro, ſed pro alio debitore rem ſuam tradidit. Si 3
mulier ne ipſa intercederet, alii mandaret ut id faceret, an in huius perſona locus huic
ſenatuſconſulto ſit, qui rogatu mulieris id faceret? totus enim ſermo ſenatuſconſulti
ad petitionem non dandam aduerſus ipſam mulierem ſpectat. et puto rem ita eſſe di-
ſtinguendam, ut ſi quidem creditor, cui me obligaui, mandante muliere hoc in frau-
dem ſenatuſconſulti egiſſet, ne ipſa interueniret contra ſenatuſconſultum, daret autem
alium, excludendum eum exceptione fraudis ſenatuſconſulti factae. ſi uerò is ignoraſ-
ſet, ego autem ſciſſem, tunc mandati me agentem cum muliere excludendum eſſe: me
autem creditori teneri. Si mulier pro eo pro quo interceſſerit, iudicium parata ſit 4
accipere, ut non in ueterem debitorem actio detur, quoniam ſenatuſconſulti exceptio-
nem opponere poteſt, cauere debebit, exceptione ſe non uſuram: et ſic ad iudicem ire.
Intercedere mulierem intellegendum eſt etiam pro eo qui obligari non poſſit: ue 5
luti ſi pro ſeruo alieno intercedit. ſed reſciſſa interceſſione, in dominum reſtituenda eſt
actio.

DE COMPENSATIONIBVS TIT. II.

MODESTINVS Libro ſexto Pandectarum

COMPENSATIO eſt debiti et crediti inter ſe contributio.

II. IVLIANVS Libro nonageſimo Digeſtorum VNVS quiſque creditorem ſuum eundémque debitorem petentem ſummouet, ſi paratus eſt compenſare.

III. POMPONIVS Libro uiceſimo quinto ad Sabinum IDEO compenſatio neceſſaria eſt, quia intereſt noſtra potius non ſoluere, quàm ſolutum repetere.

IIII. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum VERVM eſt quod et Neratio placebat, et Pomponius ait: ipſo iure eo minus fideiuſſorem ex omni contractu debere, quod ex compenſatione reus retinere poteſt. ſicut enim cum totum peto à reo, malè peto: ita et fideiuſſor non tenetur ipſo iure in maiorem quantitatem, quàm reus condemnari poteſt.

V. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SI QVID à fideiuſſore petetur, aequiſſimum eſt, eligere fideiuſſorem, quod ipſi an quod reo debetur compenſare malit. ſed et ſi utrumque uelit compenſare, audiendus eſt.

VI. VLPIANVS Libro trigeſimo ad Sabinum ETIAM quod natura debetur uenit in compenſationem.

VII. IDEM Libro uiceſimo octauo ad Edictum QVOD in diem debetur, non compenſabitur antequam dies uenit, quamquam dari oporteat. Si rationem compenſationis iudex non habuerit, ſalua manet petitio: nec enim rei iudicatae exceptio obici poteſt. aliud dicam, ſi reprobabit penſationem, quaſi non exiſtente debi-

to. tunc enim rei iudicatae mihi nocebit exceptio.

VIII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale IN COMPENSAtionem etiam id deducitur, quo nomine cum actore lis contestata est: ne diligentior quisque deterioris condicionis habeatur, si compensatio ei denegetur.

VIIII. PAVLVS Libro trigensimo secundo ad Edictum SI CVM filiofamilias aut seruo contracta sit societas, et agat dominus uel pater, solidum per compensationem seruamus. quamuis si ageremus, dumtaxat de peculio praestaretur. Sed si cum filiofamilias agatur, an quae patri debeantur, filius compensare possit, quaeritur. et magis est admittendum: quia unus contractus est: sed cum condicione, ut caueat patrem suum ratum habiturum: id est non exacturum quod is compensauerit.

X. VLPIANVS Libro sexagensimo tertio ad Edictum SI AMBO socii parem neglegentiam societati adhibuimus, dicendum est desinere nos inuicem esse obligatos, ipso iure compensatione neglegentiae facta. Simili modo probatur, si alter ex re communi aliquid percepit, alter tantam neglegentiam exhibuerit, quae eadem quantitate aestimatur, compensationem factam uideri, et ipso iure inuicem liberatio-
1 nem. Si quis igitur compensare potens soluerit, condicere poterit, quasi indebi-
2 to soluto. Quotiens ex maleficio oritur actio, utputa ex causa furtiua, ceterorúmque maleficiorum, si de ea pecuniariè agitur, compensatio locum habet. idem est et si condicatur ex causa furtiua. sed et qui noxali iudicio conuenitur, compensationem
3 opponere potest. In stipulationibus quoque quae instar actionum habent, id est praetoriis, compensatio locum habet. et secundum Iulianum tam in ipsa stipulatione, quàm in ex stipulatu actione poterit obici compensatio.

XI. IDEM Libro trigensimo * secundo * ad Edictum CVM alter alteri pecuniam sine usuris, alter usurariam debet, constitutum est à Diuo Seuero, concurrentis apud utrumque quantitatis usuras non esse praestandas.

XII. IDEM Libro sexagensimo quarto ad Edictum IDEM iuris est non solùm in priuatis, uerumetiam in causa fisci constitutum. Sed et si inuicem sit usuraria pecunia, diuersae tamen sint usurae, compensatio nihilo minus locum habet eius quod inuicem debetur.

XIII. IDEM Libro sexagensimo sexto ad Edictum QVOD Labeo ait, non est sine ratione: ut si cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in ceteris non obiciatur.

XIIII. IAVOLENVS Libro quintodecimo ex Cassio QVAECVMque per exceptionem peremi possunt, in compensationem non ueniunt.

XV. IDEM Libro secundo Epistularum PECVNIAM certo loco à Titio dari stipulatus sum: is petit à me quam ei debeo pecuniam: quaero an hoc quoque pensandum sit quanti mea interfuit certo loco dari. respondit, si Titius petit, eam quo-
1 que pecuniam quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportet: sed cum sua causa, id est ut ratio habeatur quanti Titii interfuerit eo loco, quo conuenerit, pecuniam dari.

XVI. PAPINIANVS Libro tertio Quaestionum CVM militi castrensium bonorum alius, ceterorum alius heres exstitit, et debitor alteri heredum obliga-
1 tus uult compensare quod ab alio debetur, non audietur. Cum intra diem ad iudicati exsecutionem datum, iudicatus Titio agit cum eodem Titio, qui et ipse pridem illi iudicatus est, compensatio admittetur. aliud est enim diem obligationis non uenisse, aliud humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.

XVII. IDEM Libro primo Responsorum IDEO condemnatus quòd artiorem annonam aedilitatis tempore praebuit, frumentariae pecuniae debitor non uidetur. et ideo compensationem habebit.

XVIII. IDEM Libro tertio Responsorum IN REM suam procurator datus, post litis contestationem si uice mutua conueniatur, aequitate compensationis

uetur. Creditor compensare non cogitur quod alii quàm debitori suo debet: 1
quamuis creditor eius pro eo qui conuenitur ob debitum proprium, uelit compensare.

XVIIII. IDEM Libro undecimo Responsorum DEBITOR pecuniam publicam seruo publico citra uoluntatem eorum soluit, quibus debitum rectè solui potuit: obligatio pristina manebit: sed dabitur ei compensatio peculii fini, quod seruus publicus habebit.

XX. IDEM Libro tertiodecimo Responsorum OB NEGOTIVM copiarum expeditionis tempore mandatum curatorem condemnatum, pecuniam iure compensationis retinere non placuit: quoniam ea non compensantur.

XXI. PAVLVS Libro primo Quaestionum POSTEAQVAM placuit inter omnes id quod inuicem debetur, ipso iure compensari, si procurator absentis conueniatur, non debebit de rato cauere: quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

XXII. SCAEVOLA Libro secundo Quaestionum SI DEBEAS decem milia, aut hominem, utrum aduersarius uolet, ita compensatio huius debiti admittitur, si aduersarius palam dixisset utrum uoluisset.

XXIII. PAVLVS Libro nono Responsorum ID QVOD pupillorum nomine debetur si tutor petat, non posse compensationem obici eius pecuniae, quam ipse tutor suo nomine aduersario debet.

XXIIII. IDEM Libro tertio Decretorum IVSSIT Imperator audiri adprobantem sibi à fisco deberi quod ipse conuenitur.

DEPOSITI VEL CONTRA TIT. III.

VLPIANVS Libro trigensimo ad Edictum

DEPOSITVM est, quod custodiendum alicui datum est. dictum ex eo,
quòd ponitur. praepositio enim DE auget depositum: ut ostendat totum
fidei eius commissum, quod ad custodiam rei pertinet. Praetor ait, 1
QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NE
QVE RVINAE, NEQVE NAVFRAGII CAVSA DEPOSITVM
SIT, IN SIMPLVM, EX EARVM AVTEM RERVM, QVAE SVPRA
COMPRAEHENSAE SVNT, IN IPSVM IN DVPLVM, IN HEREDEM
EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR QVI
MORTVVS SIT, IN SIMPLVM, QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IV
DICIVM DABO. Meritò has causas deponendi separauit praetor, quae continent
fortuitam causam depositionis ex necessitate descendentem, non ex uoluntate profici-
scentem. Eum tamen deponere tumultus, uel incendii, uel ceterarum causarum 2
gratia intellegendum est, qui nullam aliam causam deponendi habet, quàm imminens
ex causis suprascriptis periculum. Haec antem separatio causarum iustam ratio- 3
nem habet. quippe cum quis fidem elegit, nec depositum redditur, contentus esse de-
bet simplo. cum uerò extante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen: et publica
utilitas coërcenda est uindicandae reipublicae causa. est enim inutile in causis huiusmo
di fidem frangere. Quae depositis rebus accedunt, non sunt deposita. utputa si 4
homo uestitus deponatur: uestis enim non est deposita. nec si equus cum capistro:
nam solus equus depositus est. Si conuenit ut in deposito et culpa praestetur, ra- 5
ta est conuentio. contractus enim legem ex conuentione accipiunt. Illud non proVa-
Vis, dolum non esse praestandum, si conuenerit. nam haec conuentio contra bonam fi
dem, contráque bonos mores est. et ideo nec sequenda est. Si uestimenta seruan 6
da balneatori data perierunt, si quidem nullam mercedem seruandorum uestimento-
rum

rum accepit, depositi eum teneri, et dolum dumtaxat praestare debere puto. quòd si
7 accepit, ex conducto. Si quis seruum custodiendum coniecerit fortè in pistri-
num, si quidem merces interuenit custodiae, puto esse actionem aduersus pistrinarium
ex conducto. si uerò mercedem accipieVam ego pro hoc seruo quem in pistrinum ac-
cipiebat, ex locato me agere posse. quòd si operae eius serui cum custodia pensaban-
tur, quasi genus locati et conducti interuenit. sed quia pecunia non datur, praescriptis
uerbis datur actio. si uerò nihil aliud quàm ciVaria praestabat, nec de operis quicquam
conuenit, depositi actio est. In conducto et locato, et in negotio, ex quo diximus prae-
scriptis uerbis dandam actionem, et dolum et culpam praestabunt qui seruum recepe-
runt. at si ciVaria tantum dabat dolum dumtaxat. sequemur tamen, ut Pomponius ait, et
quid habuerunt proscriptum, aut quid conuenerit. dummodo sciamus, et si quid fuit
proscriptum, dolum tamen eos praestaturos qui receperunt, qui solus in depositum ue-
8 nit. Si te rogauero, ut rem meam perferas ad Titium, ut is eam seruet, qua actione
tecum experiri possum, apud Pomponium quaeritur. et putat tecum mandati: cum eo
uerò, qui eas res receperit, depositi. si uerò tuo nomine receperit, tu quidem mihi man
dati teneris, ille tibi depositi. quam actionem mihi praestabis, mandati iudicio conuen-
9 tus. Quòd si rem tibi dedi, ut si Titius rem non recepisset, tu custodires, nec eam
recepit, uidendum est utrum depositi tantùm, an et mandati actio sit. et Pomponius du
bitat. puto tamen mandati esse actionem: quia plenius fuit mandatum, habens et custo
10 diae legem. Idem Pomponius quaerit, si tibi mandauero, ut rem ab aliquo meo
nomine receptam custodias, idque feceris, mandati an depositi tenearis. et magis pro-
bat, mandati esse actionem. quia hic est primus contractus. Idem Pomponius quaerit,
si apud te uolentem me deponere, iusseris apud libertum tuum deponere, an possim te-
cum depositi experiri. et ait, si tuo nomine, hoc est quasi te custodituro deposuissem,
mihi tecum depositi esse actionem. si uerò suaseris mihi, ut magis apud eum deponam,
tecum nullam esse actionem. cum illo depositi actio est. nec mandati teneris: quia rem
meam gessi. sed si mandasti mihi ut periculo tuo apud eum deponam, cur non sit man-
dati actio non uideo. Planè si fideiussisti pro eo, Labeo omnimodo fideiussorem tene-
ri ait: non tantùm si dolo fecit is qui depositum suscepit: sed et si non fecit, est tamen res
apud eum. quid enim si fureret is, apud quem depositum sit? uel pupillus sit? uel neque
heres neque bonorum possessor neque successor eius exstaret? tenebitur ergo ut id
11 praestet quod depositi actione praestari solet. An in pupillum, apud quem sine tu-
toris auctoritate depositum est, depositi actio detur quaeritur. sed probari oportet, si
apud doli mali iam capacem deposueris, agi posse si dolum commisit. nam et in quan-
12 tum locupletior factus est, datur actio in eum et si dolus non interuenit. Si res
deposita deterior reddatur, quasi non reddita agi depositi potest. cum enim deterior
13 redditur, potest dici dolo malo redditam non esse. Si seruus meus deposuerit, ni-
14 hilo minus depositi habebo actionem. Si apud seruum deposuero, et cum manu-
misso agam, Marcellus ait, nec tenere actionem. quamuis solemus dicere, doli etiam in
seruitute commissi teneri quem debere. quia et delicta et noxae caput sequuntur. erit
igitur ad alias actiones competentes decurrendum. Haec actio bonorum possessoribus
ceterísque successoribus, et ei cui ex Trebelliano senatusconsulto restituta est heredi-
15 tas, competit. Non tantùm praeteritus dolus in depositi actione ueniet, sed etiam
futurus: id est post litem contestatam. Inde scribit Neratius, si res deposita sine dolo ma
lo amissa sit, et post iudicium acceptum reciperaretur, nihilo minus rectè ad restitutio-
nem reum compelli. nec debere absolui, nisi restituat. Idem Neratius ait, quamuis tunc
tecum depositi actum sit, cùm restituendi facultatem non habeas, horreis fortè clusis,
tamen si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te nisi
restituas: quia res apud te est. tunc enim quaerendum, an dòlo malo feceris, cum rem
16 non habes. Est autem et apud Iulianum libro tertiodecimo digestorum scriptum,
eum qui rem deposuit, statim posse depositi actione agere. hoc enim ipso dolo facere.

eum qui suscepit, quòd reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait, non semper uideri posse dolo facere eum qui reposcenti non reddat. quid enim si in prouincia res sit, uel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis tempore non sit facultas? uel condicio depositionis non exstitit? Hanc actionem bonae fidei esse dubitari non oportet, et ideo et fructus in hanc actionem uenire, et omnem causam, et partum, dicendum est: ne nuda res ueniat. Si rem depositam uendidisti, eámque postea redemisti in causam depositi, etiam si sine dolo malo postea perierit, teneri te depositi. quia semel dolo fecisti, cum uenderes. In depositi quoque actione in litem iuratur. 17

Non solum si seruus meus, sed et si is qui bona fide mihi seruiat, rem deposuerit, aequissimum erit dari mihi actionem, si rem ad me pertinentem deposuit. simili modo et si usumfructum in seruo habeam, si id quod deposuit, ex eo peculio fuit, quod ad me pertinebat, uel res mea fuit, eadem actione agere potero. Item si seruus hereditarius deposuerit, heredi postea adeunti competit actio. Si seruus deposuit, siue uiuat, siue decesserit, utiliter dominus hac actione experietur. ipse autem seruus manumissus non poterit agere. sed et si fuerit alienatus, adhuc ei competit actio, cuius fuit seruus cum deponeret. initium enim contractus spectandum est. Si duorum seruus sit qui deposuit, unicuique dominorum in partem competit depositi. Si rem à seruo depositam Titio, quem dominum eius putasti cum non esset, restituisses, depositi actione te non teneri Celsus ait: quia nullus dolus intercessit. cum Titio autem, cui res restituta est, dominus serui aget. sed si exhibuerit, uindicabitur. si uerò, cum sciret esse alienum, consumpserit, condemnabitur: quia dolo fecit quo minus possideret. Eleganter apud Iulianum quaeritur, si pecuniam seruus apud me deposuit, ita ut domino pro libertate eiusdem, egóque dedero: an tenear depositi. et libro *tertiodecimo* digestorum scribit, si quidem sic dedero, quasi ad hoc penes me depositam, téque certiorauero, non competere tibi depositi actionem: quia sciens recepisti. careo igitur dolo. si uerò quasi meam pro libertate eius numerauero, tenebor. quae SENT ia uera mihi uidetur. hic enim non tantùm sine dolo malo non reddidit, sed nec reddidit. aliud est enim reddere, aliud quasi de suo dare. Si pecunia apud te ab initio hac lege deposita sit, ut si uoluisses utereris, prius quàm utaris, depositi teneberis. Saepe euenit, ut res deposita uel nummi periculo sint eius, apud quem deponuntur. ut puta si hoc nominatim conuenit. sed et si se quis deposito obtulit, idem Iulianus scribit, periculo * se * depositi illigasse. ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam culpam et custodiam praestet. non tamen casus fortuitos. Si pecunia in sacculo signato deposita sit, et unus ex heredibus eius qui deposuit, ueniat repetens, quemadmodum ei satisfiat uidendum est. promenda pecunia est uel coram praetore, uel interuenientibus honestis personis. et exsoluenda pro parte hereditaria. Sed etsi resignetur, non contra legem depositi fiet: cum uel praetore auctore, uel honestis personis interuenientibus hoc eueniet. residuo uel apud eum remanente, si hoc uoluerit: sigillis uidelicet prius ei impressis uel à praetore, uel ab his, quibus coram signacula remota sunt: uel si hoc recusauerit, in aede deponendo. Sed si res sunt quae diuidi non possunt, omnes debeVit tradere, satisdatione idonea à petitore ei praestanda in hoc quod supra eius partem est. satisdatione autem non interueniente, rem in aedem deponi, et omni actione depositarium liberari. Apud Iulianum libro tertiodecimo digestorum talis species relata est. ait enim, si depositor decesserit, et duo existant, qui inter se contendant, unusquisque solum se heredem dicens, ei tradendam rem, qui paratus est aduersus alterum reum defendere. hoc est eum qui depositum suscepit. quòd si neuter hoc onus suscipiat, commodissimè dici ait, non esse cogendum à praetore iudicium suscipere. oportere igitur rem deponi in aede aliqua, donec de hereditate iudicetur. Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus praesentibus legit, ait Labeo, depositi actione rectè de tabulis agi posse. ego arbitror et iniuriarum agi posse, si hoc animo recitatum testamentum est quibusdam praesentibus, ut iudicia secreta eius qui testatus est diuulgarentur. Si praedo uel

fur deposuerint, et hos Marcellus libro sexto digestorum putat rectè depositi acturos.
28 nam interest eorum, eo quòd teneantur. Si quis argentum uel aurum depositum petat, utrum speciem, an et pondus complecti debeat? et magis est, ut utrumque complectatur. scyphum fortè, uel lancem, uel pateram dicendo, et materiam et pondus addendo. Sed et si purpura sit infecta, uel lana, pondus similiter adiciendum. saluo eo,
29 ut si de quantitate ponderis incertum est, iuranti succurratur. Si cista signata deposita sit, utrum cista tantùm petatur, an et species comprachendendae sint? et ait Trebatius cistam repetendam: non singularum rerum depositi agendum. quòd et si res ostensae sunt, et sic depositae, adiciendae sunt et species uestis. Labeo autem ait, eum qui cistam deponit, singulas quoque res uideri deponere. ergo et de rebus agere eum oportet. Quid ergo si ignorauerit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? non multum facere, cum suscepit depositum. ego et rerum depositi agi posse existimo: quamuis si-
30 gnata cista deposita sit. Filiumfamilias teneri depositi constat: quia et ceteris actionibus tenetur. sed et cum patre eius agi potest, dumtaxat de peculio. idem et in seruo. nam cum domino agetur. planè et Iulianus scripsit, et nobis uidetur, si eorum nomine, qui sunt in potestate, agatur, ueniat in iudicium et si quid per eum, in cuius iure sunt, captus fraudatúsue est. ut et dolus eorum ueniat, non tantùm ipsorum cum qui-
31 bus contractum est. Si apud duos sit deposita res, aduersus unumquemque eorum agi poterit. nec liberaVitur alter si cum altero agatur. non enim electione, sed solutione liberantur. proinde si ambo dolo fecerunt, et alter quod interest praestiterit, alter non conuenietur: exemplo duorum tutorum. quòd si alter uel nihil uel minus facere possit, ad alium peruenietur. idémque et si alter dolo non fecerit, et idcirco sit ab-
32 solutus. nam ad alium peruenietur. Sed si duo deposuerint, et ambo agant, si quidem sic deposuerunt, ut uel unus tollat totum, poterit in solidum agere. sin uerò pro parte pro qua eorum interest, tunc dicendum est, in partem condemnationem facien-
33 dam. Si deposuero apud te, ut post mortem tuam reddas, et tecum et cum herede tuo possum depositi agere, possum enim mutare uoluntatem, et ante mortem tuam depositum repetere. proinde et si sic deposuero, ut post mortem meam reddatur, pote-
34 ro et ego et heres meus agere depositi. ego mutata uolunate. Quia autem dolus dumtaxat in hanc actionem uenit, quaesitum est, si heres rem apud testatorem depositam uel commodatam distraxit, ignarus depositam uel commodatam, an teneatur. et quia dolo non fecit, non tenebitur de re. an tamen uel de pretio teneatur, quod ad eum peruenit? et uerius est teneri eum. hoc enim ipso dolo facit, quòd id quod ad se peruenit non reddit.

II. PAVLVS Libro trigensimo primo ad Edictum QVID ergo si pretium nondum exegit? aut minoris quàm debuit uendidit? actiones suas tantummodo praestabit.

III. VLPIANVS Libro trigensimo primo ad Edictum PLANE si possit rem redimere, et praestare, nec uelit, non caret culpa. quemadmodum si redemptam, uel alia ratione suam factam noluit praestare: causatus quòd semel ignarus uendiderit.

IIII. PAVLVS Libro quinto ad Plautium SED etsi non sit heres, sed putauit se heredem, et uendidit, simili modo lucrum ei extorqueVitur.

V. VLPIANVS Libro trigensimo ad Edictum EI, APVD quem depositum esse dicetur, contrarium iudicium depositi datur. in quo iudicio meritò in litem non iuratur: non enim de fide rupta agitur, sed de indemnitate eius qui deposi-
1 tum suscepit. In sequestrem depositi actio competit. si tamen cum sequestre conuenit, ut certo loco rem depositam exhiberet, nec ibi exhibeat, teneri eum palam est. quòd si de pluribus locis conuenit, in arbitrio eius est, quo loci exhibeat. sed si ni-
2 hil conuenit, denuntiandum est ei, ut apud praetorem exhibeat. Si uelit sequester officium deponere, quid ei faciendum sit? et ait Pomponius, adire eum praeto-

rem oportere: et ex eius auctoritate denuntiatione facta his qui eum elegerant, ei rem restituendam qui praesens fuerit. sed hoc non semper uerum puto. nam plerumque non est permittendum officium, quod semel suscepit, contra legem depositionis deponere: nisi iustissima causa interueniente. et cum permittitur, raro ei res restituenda est, qui nenit: sed oportet eam arbitrato iudicis apud aedem aliquam deponi.

VI. PAVLVS Libro secundo ad Edictum PROPRIE autem in sequestre est depositum, quod à pluribus in solidum certa condicione custodiendum reddendúmque traditur.

VII. VLPIANVS Libro trigensimo ad Edictum SI HOMINEM apud se depositum, ut quaestio de eo haberetur, ac propterea uinctum, uel ad malam mansionem extensum sequester soluerit misericordia ductus, dolo proximum esse quod factum est arbitror: quia cum sciret cui rei pararetur; intempestiuè misericordiam exercuit. cum posset non suscipere talem causam quàm decipere. Datur actio depositi in heredem ex dolo defuncti in solidum. quamquam enim aliàs ex dolo defuncti non solemus teneri, nisi pro ea parte quae ad nos peruenit: tamen hic dolus ex contractu reique persecutione descendit: ideóque in solidum unus heres tenetur: plures uerò pro ea parte qua quisque heres est. Quotiens foro cedunt nummularii; solet primo loco ratio haberi depositariorum: hoc est eorum, qui depositas pecunias habuerunt, non quas faenore apud nummularios uel cum nummulariis uel per ipsos exercebant. et ante priuilegia igitur si bona uenierint, depositariorum ratio habetur, dummodo eorum, qui uel postea usuras acceperunt, ratio non habeatur: quasi renuntiauerint deposito. Item quaeritur, utrum ordo spectetur eorum qui deposuerunt: an uerò simul omnium depositariorum ratio habeatur. et constat simul admittendos. hoc enim rescripto principali significatur.

VIII. PAPINIANVS Libro nono Quaestionum QVOD priuilegium exercetur non in ea tantùm quantitate quae in bonis argentarii ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus. idque propter necessarium usum argentariorum ex utilitate publica receptum est. planè sumptus causa, qui necessarie factus est, semper praecedit. nam deducto eo bonorum calculus subduci solet.

VIIII. PAVLVS Libro septimodecimo ad Edictum IN DEPOSITI actione si ex facto defuncti agatur aduersus unum ex pluribus heredibus, pro parte hereditaria agere debeo. si uero ex suo delicto, pro parte non ago. meritò: quia aestimatio refertur ad dolum quem in solidum ipse heres admisit.

X. IVLIANVS Libro secundo ex Minicio NEC aduersus coheredes eius, qui dolo carent, depositi actio competit.

XI. VLPIANVS Libro quadragensimo primo ad Sabinum QVOD seruus deposuit, is, apud quem depositum est, seruo rectissimè reddet ex bona fide. nec enim conuenit bonae fidei abnegare id quod quis accepit. sed debebit reddere ei à quo accepit: sic tamen, si sine dolo omni reddat. hoc est, ut nec culpae quidem suspicio sit. denique Sabinus hoc explicuit addendo, nec ulla causa interuenit, quare putare possit, dominum reddi nolle. hoc ita est, si potuit suspicari, iusta scilicet ratione motus. ceterum sufficit bonam fidem adesse. sed et si ante eius rei furtum fecerat seruus, si tamen ignorauit is apud quem deposuit, uel credidit dominum non inuitum fore huius solutionis, liberari potest. bona enim fides exigitur. non tantum autem si remanenti in seruitute fuerit solutum, sed etiam si manumisso uel alienato ex iustis causis liberatio contingit. scilicet si quis ignorans manumissum uel alienatum, soluit. idémque et in omnibus debitoribus seruandum Pomponius scribit.

XII. POMPONIVS Libro uicensimo secundo ad Sabinum SI IN Asia depositum fuerit, ut Romae reddatur, uidetur id actum, ut non inpensa eius id fiat apud quem depositum sit, sed eius qui deposuit. Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius est, apud quem depositum est. ubi uerò depositum

est, nihil interest. eadem dicenda sunt communiter et in omnibus bonae fidei iudiciis. Sed dicendum est, si uelit actor suis inpensis suóque periculo perferri rem Romam, ut
2 audiendus sit: quoniam et in ad exhibendum actione id seruatur. Cum sequestre recte agetur depositi sequestraria actione. quam et in heredem eius reddi oportet.
3 Quemadmodum quod ex stipulatu uel ex testamento dari oporteat, post iudicium acceptum cum detrimento rei periret, sic depositum quoque eo die quo depositi actum sit, periculo eius, apud quem depositum fuerit, est, si iudicii accipiendi tempore potuit id reddere reus nec reddidit.

XIII. PAVLVS Libro trigensimo primo ad Edictum SI QVIS infitiatus sit non aduersus dominum, sed quòd eum, qui rem depositam petebat, uerum procuratorem non putaret, aut eius qui deposuisset heredem, nihil dolo malo fecit. postea autem si cognouerit, cum eo agi poterit. quoniam nunc incipit dolo malo facere,
1 si reddere eam non uult. Competit etiam condictio depositae rei nomine: sed non antequam id dolo admissum sit. non enim quemquam hoc ipso quòd depositum accipiat, condictione obligari, uerùm quòd dolum malum admiserit.

XIIII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SI PLVRES heredes exstiterint ei qui deposuerit, dicitur, si maior pars adierit, restituendam rem praesentibus. maiorem autem partem non ex numero utique personarum, sed ex magnitu-
1 dine portionum hereditariarum intellegendam, cautela idonea reddenda. Siue autem cum ipso, apud quem deposita est, actum fuerit, siue cum herede eius, et sua natura res ante rem iudicatam interciderit, ueluti si homo mortuus fuerit, Sabinus et Cassius absolui debere eum cum quo actum est dixerunt: quia aequum esset naturalem interitum ad actorem pertinere. utique cum interitura esset ea res etsi restituta esset actori.

XV. IVLIANVS Libro tertiodecimo Digestorum QVI REM suam deponi apud se patitur, uel utendam rogat, nec depositi, nec commodati actione tenetur. sicuti qui rem suam conducit, aut precario rogat, nec precario tenetur nec ex locato.

XVI. AFRICANVS Libro septimo Quaestionum SI IS apud quem rem deposueris, apud alium eam deponat, et ille dolo quid admiserit, ob dolum eius, apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri apud quem tu deposueris, ut actiones suas tibi praestet.

XVII. FLORENTINVS Libro septimo Institutionum LICET deponere tam plures quàm unus possunt, attamen apud sequestrem non nisi plures deponere possunt. nam tum id fit, cum aliqua res in controuersiam deducitur. itaque hoc casu in solidum unusquisque uidetur deposuisse. quod aliter est cum rem communem plu-
1 res deponunt. Rei depositae proprietas apud deponentem manet: sed et possessio, nisi apud sequestrem deposita est. nam tum demum sequester possidet. id enim agitur ea depositione, ut neutrius possessioni id tempus procedat.

XVIII. NERATIVS Libro secundo Membranarum DE EO quod tumultus, incendii, ruinae, naufragii causa depositum est, in heredem de dolo mortui actio est pro hereditaria portione, et in simplum, et intra annum quoque. in ipsum et in solidum, et in duplum, et in perpetuum datur.

XVIIII. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum IVLIANVS et Marcellus putant, filium familias depositi recte agere posse.

XX. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum SI SINE dolo malo rem depositam tibi amiseris, nec depositi teneris: nec cauere debes, si deprachenderis, eam reddi. si tamen ad te iterum peruenerit, depositi teneris.

XXI. IDEM Libro sexagensimo ad Edictum SI APVD filiumfamilias res deposita sit, et emancipatus rem teneat, pater nec intra annum de peculio debet conueniri: sed ipse filius. plus Trebatius existimat, etiam si apud seruum depositum sit, et manumissus rem teneat, in ipsum dandam actionem, non in dominum. licet ex cete-

ris causis in manumissum actio non datur.

XXII. MARCELLVS Libro quinto Digestorum SI DVO heredes rem apud defunctum depositam dolo interuerterint, quodam utique casu in partes tenebuntur. nam si diuiserint decem milia quae apud defunctum deposita fuerant, et quina milia abstulerint, et uterque soluendo est, in partes obstricti erunt. nec enim amplius actoris interest. quòd si lancem conflauerint, aut coMflari ab aliquo passi fuerint, aliáue quae species dolo eorum interuersa fuerit, in solidum conueniri poterunt, ac si ipsi seruandam suscepisseut. nam certè uerum est, in solidum quemque dolo fecisse: et nisi pro solido res non potest restitui. nec tamen absurdè sentiet qui hoc putauerit. planè nisi integrae rei restitutione, eum cum quo actum fuerit liberari non posse: condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres exstitit.

XXIII. MODESTINVS Libro secundo Differentiarum ACTIONE depositi conuentus seruo constituto ciVariorum nomine, apud eundem iudicem utiliter experitur.

XXIIII. PAPINIANVS Libro nono Quaestionum LVCIVS Titius Sempronio salutem. centum nummos, quos hac die commendasti mihi, adnumerante seruo Sticho actore, esse apud me ut notum haberes, hac epistula manu mea scripta tibi notum facio. quae quando uoles et ubi uoles, confestim tibi numerabo. quaeritur propter usurarum incrementum. respondi, depositi actionem locum habere. quid est enim aliud commendare, quàm deponere? quod ita uerum est, si id actum est, ut corpora nummorum eadem redderentur. nam si ut tantundem solueretur conuenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. in qua quaestione si depositi actio non teneat, cum conuenit tantundem non idem reddi, rationem usurarum haberi non facilè dicendum est. et est quidem constitutum, in bonae fidei iudiciis, quod ad usuras attinet, ut tantundem possit officium arbitri, quantum stipulatio. sed contra bonam fidem et depositi naturam est, usuras ab eo desiderare temporis ante moram, qui beneficium in suscipienda pecunia dedit. si tamen ab initio de usuris praestandis conuenit, lex contractus seruaVitur.

XXV. IDEM Libro tertio Responsorum DIE sponsaliorum aut postea, res oblatas puellae quae sui iuris fuit, pater suscepit: heres eius ut exhibeat rectè conuenietur etiam actione depositi. Qui pecuniam apud se non obsignatam, ut tantundem redderet depositam, ad usus proprios conuertit, post moram in usuras quoque iudicio depositi condemnandus est.

XXVI. PAVLVS Libro quarto Responsorum PVBLIA Maeuia cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clusam cum ueste et instrumentis commendauit Gaiae Seiae: et dixit ei, cum salua sanáue uenero, restitues mihi. certè si aliquid mihi humanum contigerit, filio meo quem ex alio marito suscepi. Defuncta ea intestata, desidero res commendatae cui restitui debeant: filio, an marito. Paulus respondit, filio. Lucius Titius ita cauit: ΕΛΑΒΟΝ ΚΑΙ ΕΧΩ ΕΙΣ ΛΟΓΟΝ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗΣ ΤΑ ΠΡΟΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΙΟΥ ΔΗΝΑΡΙΑ ΜΥΡΙΑ: ΚΑΙ ΠΑΝΤΑ ΠΟΙΗΣΩ ΚΑΙ ΣΥΜΦΩΝΩ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΣΑ, ΩΣ ΠΡΟΓΕΓΡΑΠΤΑΙ. ΚΑΙ ΣΙΝΕΘΕΜΗΝ ΧΟΡΗΓΗΣΕ ΣΟΙ ΤΟΚΟΝ ΕΚΑΣΤΗΣ ΜΝΑΣ ἙΚΑΣΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΟΒΟΛΟΥΣ ΤΕΣΣΑΡΑΣ, ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΑΠΟΔΟΣΕΩΣ ΠΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΙΟΥ. quaero, an usurae peti possunt. Paulus respondit, eum contractum, de quo quaeritur, depositae pecuniae modum excedere. et ideo secundum conuentionem usurae quoque actione depositi peti possunt.

Titius Semproniis salutem. Habere me à uobis auri pondo plus minus decem, et discos duos, saccum signatum, ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item quos trophimati decem: item ex ratione patris uestri decem, et quod ex currit. quaero, an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit. scilicet quod ad solam pecuniae causam attinet. respondit, ex epistula, de qua quaeritur, obligationem quidem nullam natam uideri: sed probationem depositarum rerum impleri posse. an au-

tem is quoque, qui deberi sibi cauit in eadem epistula decem, probare possit hoc quod scripsit, iudicem aestimaturum.

XXVII. IDEM Libro septimo Responsorum LVCIVS Titius cum haberet filiam in potestate Seiam, Pamphilo seruo alieno in matrimonium collocauit: cui etiam dotem dedit, quam sub titulo depositi in cautionem contulit: et postea nulla denuntiatione à domino facta pater decessit: mox et Pamphilus seruus. quaero qua actione Seia pecuniam petere possit, cum ipsa patri heres extiterit. Paulus respondit, quoniam dos constitui non potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam.

XXVIII. SCAEVOLA Libro primo Responsorum QVINTVS Caecilius Candidus ad Paccium Rogatianum epistulam scripsit in uerba infra scripta. Caecilius Candidus Paccio Rogatiano suo salutem. Vigintiquinque nummiorum, quos apud me esse uoluisti, notum tibi ita hac epistula facio, ad ratiunculam meam ea peruenisse. quibus ut primum prospiciam, ne BAQia tibi sint, id est ut usuras eorum accipias, curae habebo. quaesitum est an ex ea epistula etiam usurae peti possunt. respondi, deberi ex bonae fidei iudicio usuras, siue percepit, siue pecunia in re sua usus est.

XXVIIII. PAVLVS Libro secundo Sententiarum SI SACCVLVM uel argentum signatum deposuero, et is penes quem depositum fuit, me inuito contrectauerit, et depositi et furti actio mihi in eum competit. Si ex permissu meo deposita pecunia is penes quem deposita est utatur, ut in ceteris bonae fidei iudiciis, usuras eius nomine praestare mihi cogitur.

XXX. NERATIVS Libro primo Responsorum SI FIDEIVSSOR pro te, apud quem depositum est, litis aestimatione damnatus sit, rem tuam fieri.

XXXI. TRYPHONINVS Libro nono Disputationum BONA fides, quae in contractibus exigitur, aequitatem summam desiderat. sed eam utrum aestimamus ad merum ius gentium, an uerò cum praeceptis ciuilibus, et praetoriis? ueluti reus capitalis iudicii deposuit apud te centum: is deportatus est: bona eius publicata sunt: utrúm ne ipsi haec reddenda, an in publicum deferenda sint? si tantùm naturale et gentium ius intuemur, ei qui dedit restituenda sunt. si ciuile ius et legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt. nam malè meritus publicè, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet. Incurrit hic et alia inspectio, bonam fidem inter eos tantum quos contractum est, nullo extrinsecus adsumpto, aestimare debemus: an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id quod geritur pertinet? exempli loco, latro spolia quae mihi abstulit, posuit apud Seium inscium de malitia deponentis: utrum latroni, an mihi restituere Seius debeat? si per se dantem accipientemque intuemur, haec est bona fides, ut commissam rem recipiat is qui dedit. si totius rei aequitatem, quae ex omnibus personis quae negotio isto continguntur impletur, mihi reddenda sunt: quo facto sceleratissimo adempta sunt. et probo hanc esse iustitiam, quae suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personae iustiore repetitione. quòd si ego ad petenda ea non ueniam, nihilo minus ei restituenda sunt qui deposuit, quamuis malè quaesita deposuit. quod et Marcellus in praedone, et fure scribit. Si tamen ignorans latro cuius filio uel seruo rem abstulisset, apud patrem dominúmue eius deposuit ignorantem, nec ex iure gentium consistet depositum. cuius haec est potestas, ut alii, non domino, sua ipsius res quasi aliena seruanda detur. Et si rem meam fur, quam me ignorante subripuit, apud me etiam nunc delictum eius ignorantem deposuerit, rectè dicetur non contrahi depositum: quia non est ex fide bona, rem suam domini praedoni restituere compelli. sed et si etiam nunc ab ignorante domino tradita sit quasi ex causa depositi, tamen indebiti dati condictio competet.

XXXII. CELSVS Libro undecimo Digestorum QVOD Nerua diceret latiorem culpam dolum esse, Proculo displicebat. mihi uerissimum uidetur. nam et si quis non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est, nisi tamen

ad ſuum modum curam in depoſito praeſtat, fraude non caret. nec enim ſalua fide minorem is quàm ſuis rebus diligentiam praeſtabit.

XXXIII. LABEO Libro ſexto Poſteriorum à Iauoleno epitomatorum SERVVS tuus pecuniam cum Attio in ſequeſtre depoſuit apud Maeuium ea condicione, ut ea tibi redderetur, ſi tuam eſſe probaſſes: ſi minus, ut Attio redderetur. poſſe dixi cum eo, apud quem depoſita eſſet, incerti agere, id eſt ad exhibendum: et exhibitam uindicare. quia ſeruus in deponendo tuum ius deterius facere non potuiſſet.

XXXIIII. IDEM Libro ſecundo Pithanon POTES agere depoſiti cum eo qui tibi non aliter quàm nummis à te acceptis depoſitum reddere uoluerit: quamuis ſine mora et incorruptum reddiderit.

LIBER SEPTIMVSDECIMVS

MANDATI VEL CONTRA

PAVLVS Libro trigenſimo ſecundo ad Edictum

OBLIGATIO mandati conſenſu contrahentium conſiſtit: ideo per nuntium quoque uel per epiſtulam mandatum ſuſcipi poteſt. Item ſiue ROGO, ſiue VOLO, ſiue MANDO, ſiue alio quocumque uerbo ſcripſerit, mandati actio eſt. Item mandatum et in diem differri, et ſub condicione contrahi poteſt.

Mandatum niſi gratuitum nullum eſt. nam originem ex officio atque amicitia trahit. contrarium ergo eſt officio merces. interueniente enim pecunia res ad locationem et conductionem potius reſpicit.

II. GAIVS Libro ſecundo Rerum cottidianarum *ſiue aureorum* MANDATUM inter nos contrahitur ſiue mea tantum gratia tibi mandem, ſiue aliena tantum, ſiue mea et aliena, ſiue mea et tua, ſiue tua et aliena. quòd ſi tua tantum gratia tibi mandem, ſuperuacuum eſt mandatum: et ob id nulla ex eo obligatio naſcitur. Mea tantum gratia interuenit mandatum, ueluti ſi tibi mandem, ut negotia mea geras, uel ut fundum mihi emeres, uel ut pro me fideiubeas. Aliena tantum, ueluti ſi tibi mandem, ut Titi negotia gereres, uel ut fundum ei emeres, uel ut pro eo fideiubeas. Mea et aliena, ueluti ſi tibi mandem, ut mea et Titii negotia gereres, uel ut mihi et Titio fundum emeres, uel ut pro me et Titio fideiubeas. Tua et mea, ueluti ſi mandem tibi, ut ſub uſuris crederes ei qui in rem meam mutuaretur. Tua et aliena, ueluti ſi tibi mandem, ut Titio ſub uſuris crederes. quòd ſi ut ſine uſuris crederes, aliena tantum gratia interuenit mandatum. Tua autem gratia interuenit mandatum, ueluti ſi mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emptiones praediorum colloces quàm faeneres. uel ex diuerſo, ut faeneres potius quàm in emptiones praediorum colloces. cuius generis mandatum magis conſilium eſt quàm mandatum. et ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio obligatur, etiam ſi non expediat ei cui dabatur. quia liberum eſt cuique apud ſe explorare, an expediat ſibi conſilium.

III. PAVLVS Libro trigenſimo ſecundo ad Edictum PRAETEREA in cauſa mandati etiam illud uertitur, ut interim nec melior cauſa mandantis fieri poſ-

sit, interdum melior: deterior uerò nunquam. et quidem si mandaui tibi, ut aliquam rem mihi emeres, nec de pretio quicquam statui, túque emisti, utrimque actio nascitur. quòd si pretium statui, túque pluris emisti, quidam negauerunt té mandati habere actionem: etiam si paratus esses id quod excedit remittere. namque iniquum est, non esse mihi cum illo actionem, si nolit: illi uerò, si uelit, mecum esse.

IIII. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum, *uel aureorum* SED
1 Proculus rectè eum usque ad pretium statutum acturum existimat. quae sententia sanè benignior est.

V. PAVLVS libro trigensimo secundo ad Edictum DILIGENTER igitur fines mandati custodiendi sunt. nam qui excessit, aliud quid facere uidetur. et si susceptum non impleuerit, tenetur. itaque si mandauero tibi, ut domum Seianam centum emeres, túque Titianam emeris longè maioris pretii, centum tamen, aut etiam minoris, non uideris implesse mandatum. Item si mandauero tibi, ut fundum meum
1 centum uenderes, túque eum nonaginta uendideris; et petam fundum: non obstabit mihi exceptio, nisi et reliquum mihi, quod deest mandatu meo, praestes: et indemnem
2 me per omnia conserues. Seruo quoque dominus si praeceperit certa summa rem uendere, ille minoris uendiderit, similiter uindicare eam dominus potest: nec ulla
3 exceptione summoueri, nisi indemnitas ei praestetur. Melior autem causa mandantis fieri potest, si cum tibi mandassem, ut Stichum decem emeres, tu eum minoris emeris, uel tantidem, ut aliud quicquam seruo accederet. utroque enim casu aut non ultra pretium, aut intra pretium fecisti.

VI. VLPIANVS libro trigensimo primo ad Edictum SI REMVNE
1 randi gratia honor interuenit, erit mandati actio. Si cui fuerit mandatum, ut negotia administraret, hac actione erit conueniendus. nec rectè negotiorum gestorum cum eo agetur, nec enim ideo est obligatus, quòd negotia gessit: uerùm idcirco, quòd
2 mandatum susceperit. denique tenetur etsi non gessisset. Si passus sim aliquem pro me fideiubere, uel aliàs interuenire, mandati teneor. et nisi pro inuito quis interces
3 serit, aut donandi animo, aut negotium gerens, erit mandati actio. Rei turpis nul
4 lum mandatum est. et ideo hac actione non agetur. Si tibi mandauero quod mea non intererat, ueluti ut pro Seio interuenias, uel ut Titio credas, erit mihi tecum mandati actio, ut Celsus libro septimo digestorum scribit. et ego tibi sum obligatus. Planè si tibi mandauero quod tua intererat, nulla erit mandati actio, nisi mea quoque interfuit. aut si non esses facturus, nisi ego mandassem, * et * si mea non interfuit, ta
5 men erit mandati actio. Apud Iulianum libro tertiodecimo digestorum quaeritur, si dominus iusserit procuratorem suum certam pecuniam sumere, et faenerare periculo suo, ita ut certas usuras domino penderet dumtaxat, si pluris faenerare potuisset, ipse lucraretur, in creditam pecuniam uidetur, inquit, accepisse. planè si omnium negotiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri, quemadmo
6 dum solet mandati teneri debitor qui creditoris sui negotia gessit. Marius Paulus quidam fideiusserat pro Dafnide, mercedem pactus ob suam fideiussionem: et sub nomine alterius ex euentu litis cauerat sibi certam quantitatem dari: hic à Claudio Saturnino praetore maiores fructus inferre iussus erat: et aduocationibus ei idem Saturninus interdixerat. uidebatur autem mihi iudicatum solui fideiussisse, et quasi redem
† extitisse, et ptor litis † extitisset, uelle à Daphnide mandati iudicio consequi quod erat condemnatus. sed rectissimè Diui fratres rescripserunt, nullam actionem eum propter suam calliditatem habere: quia mercede pacta accesserat ad talem redemptionem. Marcellus autem sic loquitur: de eo qui pecunia accepta spopondit, ut si quidem hoc actum est, ut suo periculo sponderet, nulla actione agat. sin uerò non hoc actum est, utilis ei potius
7 actio competat. quae sententia utilitati rerum consentanea est.

VII. PAPINIANVS libro tertio Responsorum SALARIVM procuratori constitutum si extra ordinem peti coeperit, considerandum erit, laborem do-

minus remunerare uoluerit, atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat: an euentum litium maioris pecuniae praemio contra bonos mores procurator redemerit.

VIII. VLPIANVS Libro trigensimo primo ad Edictum SI PROCV
ratorem dedero, nec instrumenta mihi causae reddat, qua actione mihi teneatur? et
Labeo putat mandati eum teneri. nec esse probabilem sententiam existimantium, ex
hac causa agi posse depositi. uniuscuiusque enim contractus initium spectandum, et cau
sam. Sed et si per † collusium procuratoris absolutus sit aduersarius, mandati 1 † collusum
eum teneri. sed si soluendo non sit, tunc de dolo actionem aduersus eum, qui per collu
sionem absolutus sit, dandam ait. Sed et de lite, quam suscepit exsequendam, mandati
eum teneri constat. Si quis mandauerit alicui gerenda negotia eius qui ipse sibi man 2
dauerat, habebit mandati actionem: quia et ipse tenetur. tenetur autem, quia agere po-
test. quamquam enim uolgo dicatur, procuratorem ante litem contestatam facere pro
curatorem non posse, tamen mandati actio est. ad agendum enim dumtaxat hoc face-
re non potest. Si tutores mandauerint contutori suo mancipium emendum pu- 3
pillo, et ille non emerit, an sit mandati actio? et utrum tantùm mandati, an uerò et tute
lae? et Iulianus distinguit: referre enim ait, cuius generis seruum tutores uni tutorum
mandauerint ut emeret: nam si superuacuum seruum, uel etiam onerosum, mandati
actione tantùm eum teneri: tutelae non teneri. si uerò necessarium seruum, tunc et tu-
telae eum teneri, non solum, sed et ceteros. nam et si (non) mandassent, tenerentur tu-
telae, cur seruum pupillo necessarium non comparauerunt. non sunt igitur excusati,
quòd contutori mandauerunt: quia emere debuerunt. planè habebunt nihilo minus
mandati actionem: quia mandato non est obtemperatum. Contra quoque Iulianus ait
tutorem, qui emit, mandati actionem habere aduersus contutores suos. Si liber 4
homo, cum bona fide seruiret, mandauerit Titio ut redimeretur, et nummos ex eo pe-
culio dederit, quod ipsum sequi, non apud bonae fidei emptorem relinqui debuit, Ti-
tiúsque pretio soluto liberum illum manumiserit, mox ingenuus pronuntiatus est, ha-
bere eum mandati actionem Iulianus ait aduersus eum cui se redimendum manda-
uit. sed hoc tantùm inesse mandati iudicio, ut sibi actiones mandet, quas habet aduer-
sus eum à quo comparauit. planè si eam pecuniam dederit, quae erat ex peculio ad bo-
nae fidei emptorem pertinente, nullae ei, inquit Iulianus, mandari actiones possunt:
quia nullas habet, cum ei suos nummos emptor dederit. quinimmo, inquit, ex uendi-
to manebit obligatus. sed et haec actio inutilis est: quia quantum fuerit consecutus, tan
tum empti iudicio necesse habebit praestare. Mandati actio tunc competit, cum 5
coepit interesse eius qui mandauit. ceterum si nihil interest, cessat mandati actio. et ea-
tenus competit, quatenus interest, utputa mandaui tibi ut fundum emeres. si intererat
mea emi, teneberis. ceterum si eundem hunc fundum ego ipse emi, uel alius mihi, ne-
que interest aliquid, cessat mandati actio. mandaui ut negotia gereres. si nihil deperie-
rit, quamuis nemo gesserit nulla actio est. aut si alius idoneè gesserit, cessat mandati
actio. et in similibus hoc idem erit probandum. Si ignorantes fideiussores debito 6
rem soluisse, uel etiam acceptilatione siue pacto liberatum, ex substantia debitoris sol-
uerunt, non tenebuntur mandati. quod et ad actionem fideiussoris pertinet. et hoc ex
rescripto Diuorum fratrum intellegere licet. huius uerba haec sunt Catullo Iuliano.
Si hi qui pro te fideiusserant, in maiorem quantitatem damnati quàm debiti ratio exige
bat, scientes et prudentes auxilium appellationis omiserunt, poteris mandati agentibus
his aequitate iudicis tueri te. Igitur si ignorauerunt, excusata ignorantia est. si scie 7
runt, incumbebat eis necessitas prouocandi. ceterum dolo uersati sunt, si non prouoca
uerunt. quid tamen si paupertas eis non permisit? excusata est eorum inopia. sed et si
testato conuenerunt debitorem, ut si ipse putaret, appellaret, puto rationem eis consta
re. Dolo autem facere uidetur, qui id quod potest restituere non restituit. Proin 8
de si tibi mandaui, ut hominem emeres, túque emisti, teneberis mihi ut restituas. sed
et si dolo emere neglexisti, fortè enim pecunia accepta alii cessisti ut emeret, aut si lata

culpa, fortè si gratia ductus, passus es alium emere, teneberis. Sed et si seruus quem
emisti fugit, si quidem dolo tuo, teneberis. si dolus non interuenit nec culpa, non tene-
beris, nisi ad hoc, ut caueas si in potestatem tuam peruenerit te restituturum. Sed et si
restituas, et tradere debes. et si cautum est de euictione, uel potes desiderare ut tibi ca-
ueatur, puto sufficere, si mihi hac actione cedas ut procuratorem me in rem meam fa-
cias. nec amplius praestes, quàm consecuturus sis.
VIIII. PAVLVS Libro trigensimo secundo ad Edictum DE TVO
etiam facto cauere debes.
X. VLPIANVS Libro trigensimo primo ad Edictum IDEMQVE et in
fundo, si fundum emit procurator. nihil enim amplius quàm bonam fidem praestare
eum oportet qui procurat. sed et si de sanitate serui procuratori cautum est, aut caueri
potest, aut de ceteris uitiis, idem erit dicendum. aut si culpa caueri non curauerit, con-
1 demnabitur. Si ex fundo, quem mihi emit, procurator fructus consecutus est,
2 hos quoque officio iudicis praestare eum oportet. Si procurator meus pecuniam
meam habeat, ex mora utique usuras mihi pendet. sed et si pecuniam meam faenori
dedit, usurásque consecutus est, consequenter dicemus, debere eum praestare, quan-
tumcumque emolumentum sensit: siue ei mandaui, siue non. quia bonae fidei hoc con
gruit, ne de alieno lucrum sentiat. quòd si non exercuit pecuniam, sed ad usus suos con
uertit, in usuras conuenietur, quae legitimo modo in regionibus frequentantur. De-
nique Papinianus ait, etiam si usuras exegerit procurator, et in usus suos conuertit, usu
3 ras eum praestare debere. Si quis Titio mandauerit, ut ab actoribus suis mutuam
pecuniam acciperet, mandati eum non acturum, Papinianus libro tertio responsorum
scribit: quia de mutua pecunia eum habet obligatum. et ideo usuras eum petere non
4 posse quasi ex causa mandati, si in stipulationem deductae non sunt. Idem Papi-
nianus libro eodem refert, fideiussori condemnato, qui ideo fideiussit, quia dominus
procuratori mandauerat ut pecuniam mutuam acciperet, utilem actionem dandam
quasi institoriam. quia et hic quasi praeposuisse eum mutuae pecuniae accipiendae ui-
5 deatur. Si cui mandauero, ut à Titio stipuletur, potero cum eo, cui mandaui,
agere mandati, ut eum accepto liberet, si hoc uelim. uel si malim, in hoc agam, ut eum
deleget mihi, uel si cui alii uoluero. Et Papinianus libro eodem scribit, si mater pro fi-
lia dotem dederit, eámque mandante filia uel ilico stipulata sit, uel etiam postea, man-
6 dati eam teneri, quamuis ipsa sit quae dotem dederit. Si quis ea, quae procurator
suus et serui gerebant, ita demum rata esse mandauit, si interuentu Sempronii gesta es-
sent, et malè pecunia credita sit, Sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri. et est
uerum eum, qui non animo procuratoris interuenit, sed affectionem amicalem promi-
sit in monendis procuratoribus et actoribus, et in regendis consilio, mandati non tene-
7 ri. sed si quid dolo fecerit, non mandati, sed magis de dolo teneri. Si mandaue-
ro procuratori meo, ut Titio pecuniam meam credat sine usuris, isque non sine usuris
crediderit, an etiam usuras mihi restituere debeat uideamus. et Labeo scribit, restitue-
re eum oportere, etiam si hoc mandauerim, ut gratuitam pecuniam daret. quamuis si
8 periculo suo credidisset, cessaret, inquit Labeo, in usuris actio mandati. Idem La-
beo ait, et uerum est, reputationes quoque hoc iudicium admittere. et sicuti fructus co
gitur restituere is qui procurat, ita sumptum, quem in fructus percipiendos fecit, de-
ducere eum oportet. sed et si ad uecturas suas, dum excurrit in praedia, sumptum fecit,
puto hos quoque sumptus reputare eum oportere. nisi si salariarius fuit, et hoc conue-
9 nit, ut sumptus de suo faceret ad haec itinera, hoc est de salario. Idem ait, si quid
procurator citra mandatum in uoluptatem fecit, permittendum ei auferre quod sine
10 damno domini fiat. nisi rationem sumptus istius dominus admittit. Fideiussores
11 et mandatores, etsi sine iudicio soluerint, habent actionem mandati. Generaliter
Iulianus ait, si fideiussor ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus uti non potuit,
si quidem minus honestam, habere eum mandati actionem, quòd si eam qua reus uti

potuit, si sciens id fecit, non habiturum mandati actionem: si modo habuit facultatem rei conueniendi, desiderandique, ut ipse susciperet potius iudicium uel suo uel procuratorio nomine. Si fideiussori donationis causa acceptum factum sit à creditore, pu- 11
to si fideiussorem remunerari uoluit creditor, habere eum mandati actionem. Multo magis si mortis causa accepto tulisset creditor: uel si eam liberationem legauit.

XI. POMPONIVS Libro tertio ex Plautio SI EI, cui damnatus ex causa fideiussoria fueram, heres postea extitero, habebo mandati actionem.

XII. VLPIANVS Libro trigensimo primo ad Edictum SI VERO non remunerandi causa, sed principaliter donando, fideiussori remisit actionem, mandati eum non acturum. Marcellus autem fatetur, si quis donaturus fideiussori, pro eo soluerit creditori, habere fideiussorem mandati actionem. Planè, inquit, si filius familias uel seruus fuit fideiussor, et pro his soluero donaturus eis, mandati patrem uel dominum non acturos. hoc ideo, quia non patri donatum uoluit *qui soluit*. planè si seruus fideiussor soluerit, dominum mandati acturum. Idem Marcellus ibidem ait, si filius- 1
familias non iussu patris fideiusserit, cessat mandati actio, si nihil sit in peculio. quòd si iussu, uel ex peculio solutum est, multo magis habet pater mandati. Si filiofami- 2
lias mandaui ut pro me solueret, patrem, siue ipse soluerit, siue filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait. quod habet rationem. nihil enim mea interest quis soluat.

Si filiofamilias mandauero, ut pro me solueret, et emancipatus soluat, uerum est 3
in factum actionem filio dandam: patrem autem post emancipationem soluentem negotiorum gestorum actionem habere. Contrario iudicio experiuntur, qui man- 4
datum susceperunt. utputa qui rerum uel rei unius procurationem susceperunt. Inde Papinianus quaerit, si patronus praedium quod emerat, pro quo pretii bessem exsoluerat, iusserit liberto suo tradi, ut ille residuum pretii redderet, deinde reddito pretio, uendenti fundum patrono libertus consenserit, trientis pretium an libertus possit repetere. et ait, si mandatum suscepit initio libertus, non donatum accepit, contrario iudicio posse eum pretium repetere, quod deductis mercedibus, quas medio tempore percepit, superest. quòd si donationem patronus in libertum contulit, uideri et postea libertum patrono donasse. Si mihi mandaueris, ut rem tibi aliquam emam, egóque 5
emero meo pretio, habebo mandati actionem de pretio reciperando. sed et si tuo pretio, impendero tamen aliquid bona fide ad emptionem rei, erit contraria mandati actio. aut si rem emptam nolis recipere. Simili modo et si quid aliud mandaueris, et in id sumptum fecero. nec tantùm id quod impendi, uerùm usuras quoque consequar. usuras autem non tantùm ex mora esse admittendas, uerùm iudicem aestimare debere, si exegit à debitore suo quis, et soluit, cum uberrimas usuras consequeretur. aequissimum enim erit rationem eius rei haberi. aut si ipse mutuatus grauibus usuris soluit. Sed et si reum usuris non releuauit, ipsi autem et usurae absunt, uel si minoribus releuauit, ipse autem maioribus faenus accepit ut fidem suam liberaret, non dubito debere eum mandati iudicio et usuras consequi. et ut est constitutum, totum hoc ex aequo et bono iudex arbitrabitur. Dedi tibi pecuniam, ut creditori meo exsoluas: non fe- 6
cisti: praestabis mihi usuras. quo casu et à me creditor pecuniam debitam cum usuris recepturus sit. et ita Imperator Seuerus Hadriano Demonstrati rescripsit. Si adule- 7
scens luxoriosus mandet tibi ut pro meretrice fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habebis mandati actionem: quia simile est, quasi perdituro pecuniam sciens credideris. Sed et si ulterius directò mandauerit tibi, ut meretrici pecuniam credas, non obligabitur mandati: quasi aduersus bonam fidem mandatum sit. Cum 8
quidam talem epistulam scripsisset amico suo, Rogo te commendatum habeas Sextilium Crescentem amicum meum, non obligabitur mandati: quia commendandi magis hominis quàm mandandi causa scripta est. Si quis mandauerit filiofamilias 9
credendam pecuniam, non contra senatusconsultum accipienti, sed ex ea causa ex qua de peculio uel de in rem uerso uel quod iussu pater teneretur, erit licitum mandatum.

Hoc

Hoc amplius dico, si cum dubitarem utrum contra senatusconsultum acciperet, an non, nec essem daturus contra senatusconsultum accipienti, intercesserit qui diceret, non accipere contra senatusconsultum, et periculo meo crede dicat, bene credis: ar-
10 bitror locum esse mandato: et mandati eum teneri. Si post creditam pecuniam mandauero creditori credendam, nullum esse mandantum rectissimè Papinianus ait. planè si ut exspectares, nec urgueres debitorem ad solutionem, mandauero tibi ut ei des interuallum, periculóque meo pecuniam fore dicam, uerum puto omne nominis
11 periculum debere ad mandatorem pertinere. Idem ait, si tutor mandet suscipi uel probari nomen quod fecerat, teneri eum mandati, scilicet quondam pupillo suo,
12 uel curatori eius. Si mandauero exigendam pecuniam, deinde uoluntatem mutauero, an sit mandati actio uel mihi uel heredi meo? et ait Marcellus, cessare mandati actionem: quia extinctum est mandatum finita uoluntate. quòd si mandaueris exigen-
13 dam, deinde prohibuisti, exactámque recepisti, debitor liberabitur. Idem Marcellus scribit, si ut post mortem sibi monumentum fieret quis mandauit, heres eius poterit mandati agere. Illum uerò, qui mandatum suscepit, si sua pecunia fecit, puto agere mandati, si non ita ei mandatum est, ut sua pecunia faceret monumentum. potuit enim agere etiam cum eo qui mandauit, ut sibi pecuniam daret ad faciendum. maximè si iam quaedam ad faciendum parauit.

XIII. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale IDEM est et si mandaui tibi, ut post mortem meam heredibus meis emeres fundum.

XIIII. VLPIANVS Libro trigensimo primo ad Edictum HEREDEM fideiussoris si soluerit, habere mandati actionem dubium non est. Sed si uendiderit hereditatem, et emptor soluerit, an abeat mandati actionem quaeritur. et Iulianus libro tertiodecimo scribit, idcirco heredem habere mandati actionem, quia tenetur iudicio ex empto, ut praestet actiones suas. idcircóque competere ex empto actionem, quia
1 potest praestare. Si fideiussori duo heredes extiterint, et alter eorum à coherede emerit hereditatem, deinde omne quod defunctus fideiusserat, stipulatori soluerit, ha-
† ait bebit aut ex stipulatu aut ex empto obligatum coheredem suum. idcirco † is mandati actionem habebit.

XV. PAVLVS Libro secundo ad Sabinum SI MANDASSEM tibi ut fundum emeres, postea scripsissem ne emeres, tu antequam scias me uetuisse emisses, mandati tibi obligatus ero: ne damno adficiatur is qui suscipit mandatum.

XVI. VLPIANVS Libro trigensimo primo ad Edictum SI QVIS mihi mandauerit in meo aliquid facere, et fecero: quaesitum est an sit mandati actio. et ait Celsus libro septimo digestorum, hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, ut in hortis eius quos Rabennae habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphaeristerium et hypocausta et quaedam ipsius ualetudini apta, sua inpensa faceret. deducto igitur quanto sua aedificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset, posse eum mandati iudicio persequi.

XVII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum SI MANDAVERO tibi, ut à Titio decem exigeres, et ante exacta ea, mandati tecum egero, si ante rem iudicatam exegeris, condemnandum te esse constat.

XVIII. VLPIANVS Libro quadragensimo ad Sabinum QVI patitur ab alio mandari ut sibi credatur, mandare intellegitur.

XVIIII. IDEM Libro quadragensimo tertio ad Sabinum SERVVS meus si de semet emendo mandaret, ut redimatur, Pomponius eleganter tractat, an is qui seruum redemerit, ultro conuenire possit uenditorem, ut seruum recipiat: quoniam mandati actio ultro citróque est. sed esse iniquissimum Pomponius ait, ex facto serui mei cogi me seruum recipere, quem in perpetuum alienari uolueram. nec magis in hunc casum debeo mandati teneri, quàm ut eum tibi uenderem.

XX. PAVLVS Libro undecimo ad Sabinum EX MANDATO apud

N

eum, qui mandatum suscepit, nihil remanere oportet. sicuti nec damnum pati debet, si
exigere faeneratam pecuniam non potuit. Fideiussori negotiorum gestorum est 1
actio, si pro absente fideiusserit. nam mandati actio non potest competere, cum non antecesserit mandatum.

XXI. VLPIANVS Libro quadragesimo septimo ad Sabinum CVM mandatu alieno pro te fideiusserim, non possum aduersus te habere actionem mandati. quemadmodum qui alienum mandatum intuitus spopondit. sed si non utique unius, sed utriusque mandatum intuitus id fecerim, habebo mandati actionem etiam aduersus te: quemadmodum si duo mihi mandassent ut tibi crederem, utrumque haberem obligatum.

XXII. PAVLVS Libro trigensimo secundo ad Edictum SI MANDAuero tibi, ut pro me in diem fideiubeas, tuque purè fideiusseris, et solueris, utilius re-
spondeVitur, interim non esse tibi mandati actionem: sed cum dies uenerit. Item 1
tractatum est, si cum in diem deberem, mandatu meo in diem fideiusseris, et ante diem
solueris, an statim habeas mandati actionem. et quidam putant, praesentem quidem esse mandati actionem: sed tanti minorem, quanti mea interfit superueniente die solutum fuisse. sed melius est dici, interim nec huius summae mandati agi posse. quando
nonnullum adhuc commodum meum sit, ut nec hoc ante diem soluam. Inter- 2
dum euenit, ut meum negotium geram, et tamen utilem habeam mandati actionem. ueluti cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat, aut cum rogatu fideiussoris cum reo experior. nam quamuis debitum meum persequar, nihilo minus et illius negotium gero. igitur quod minus seruauero, consequar mandati actione.
Si hi, quorum res ueneunt quas pignori dederunt, suppsuerunt emptores, et eis 3
emendas res mandent, mandatum intellegitur: licet quantum ad meram rationem mandatum non constitit. nam cum rem tuam emas, nulla emptio est in tua persona rei
tuae. Iulianus scripsit, mandati obligationem consistere etiam in rem eius qui 4
mandatum suscipit, ex eo maximè probari, quòd si pluribus heredibus uendentibus, uni mandauero ut rem hereditariam emeret, etiam pro ea parte qua heres sit, obligatur mandati actione, et obligat. et sanè si ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quòd mandatum susceperat, ex bona fide esse, praestare ei pretium quanti uendere poterat. et contra, si emptor ad emptionem rei sibi necessariae idcirco non accesserat, quòd heredi praecepisset se ei empturum, aequissimum esse mandati iudicio praestari
quanti eius interfuit, emptam rem habere. Is cuius bona publicata sunt, mandare 5
alicui potest, ut ea emat. et si emerit, utilis erit mandati actio si non praestet fidem. quod ideo receptum est, quia publicatis bonis, quidquid postea adquiritur, non sequi-
tur fiscum. Qui aedem sacram spoliandam, hominem uulnerandum, occidendum, 6
mandatum suscipiat, nihil mandati iudicio consequi potest, propter turpitudinem man-
dati. Si tibi centum dedero, ut ea Titio dares, tuque non dederis, sed consumpse- 7
ris, et mandati et furti teneri te Proculus ait. aut si ita dederim, ut quae uelles dares,
mandati tantummodo. Si mandauerim seruo tuo, ut quod tibi debeam, solueret 8
meo nomine, Neratius scribit, quamuis mutuatus seruus pecuniam rationibus tuis quasi à me receptam intulerit, tamen si nummos à creditore non ita acceperit, ut meo nomine daret, nec liberari me, nec te mandati mecum acturum. quòd si sic mutuatus sit ut pecuniam meo nomine daret, utrumque contra esse. nec referre, alius quis, an idem ipse seruus nomine tuo quod pro me solueVatur acceperit. et hoc uerius est. quoniam quotiens suos nummos accipit creditor, non contingit liberatio debitori.
Fugitiuus meus cum apud furem esset, pecuniam adquisiit, et ex ea seruos parauit, eósque 9
Titius per traditionem à uenditore accepit. Mela ait, mandati actione me consecuturum, ut restituat mihi Titius: quia seruus meus mandasse Titio uidebatur, ut per traditionem acciperet. si modo rogatu serui hoc fecerit. quòd si sine uoluntate eius uenditor Titio tradiderit, tunc posse me ex empto agere, ut mihi eos uenditor traderet.

uenditorémque per condictionem à Titio repetiturum, si seruos tradiderit Titio
quos non debuerit, cum debere se existimaret. Si curator bonorum uenditionem
quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non soluerit, Trebatius, Ofilius, Labeo
responderunt, his qui praesentes fuerunt, competere aduersus eum mandati actionem.
his autem qui absentes fuerunt, negotiorum gestorum actionem esse. atquin si prae-
sentium mandatum exsecutus id egit, negotiorum gestorum actio absentibus non est:
nisi fortè aduersus eos qui mandauerunt curatori, tamquam si negotia absentium ges-
serint. quòd si, cum soli creditores se esse existimarent, id mandauerint, in factum actio
11 absentibus danda est in eos qui mandauerint. Sicut autem liberum est, manda-
tum non suscipere, ita susceptum consummari oportet, nisi renuntiatum sit. renuntiari
autem ita potest, ut integrum ius mandatori reseruetur, uel per se uel per alium ean-
dem rem commodè explicandi. aut si redundet in eum captio, qui suscepit mandatum.
Et quidem si is, cui mandatum est ut aliquid mercaretur, mercatus non sit, neque re-
nuntiauerit se non empturum, idque sua non alterius culpa fecerit, mandati actione te
neri eum conuenit. hoc amplius tenebitur, sicuti Mela quoque scripsit, si eo tempore
per frandem renuntiauerit, cum iam rectè emere non posset.

XXIII. HERMOGENIANVS Libro secundo iuris Epitomarum SA
t aduersae ne si ualetudinis† aduersariae, uel capitalium inimicitiarum,

XXIIII. PAVLVS Libro secundo Sententiarum SEV ob inanes rei
actiones,

XXV. HERMOGENIANVS Libro secundo iuris Epitomarum SEV
ob aliam iustam causam excusationes alleget, audiendus est.

XXVI. PAVLVS Libro trigensimo secundo ad Edictum INTER cau-
sas omittendi mandati etiam mors mandatoris est. nam mandatum soluitur morte. si
tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem utilitatis causa dicitur. Iu-
lianus quoque scripsit, mandatoris morte solui mandatum: sed obligationem aliquan-
1 do durare. Si quis debitori suo mandauerit, ut Titio solueret, et debitor mortuo
2 eo, cum id ignoraret, soluerit, liberari eum oportet. Abesse intellegitur pecunia
fideiussori, etiam si debitor ab eo delegatus sit creditori: licet is soluendo non fuerit.
3 quia bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum. Si is, qui
fideiussori donare uult, creditorem eius habeat debitorem suum, eúmque liberauerit,
continuo aget fideiussor mandati, quatenus nihil intersit, utrum nummos soluerit cre-
4 ditori, an eum liberauerit. Praeterea sciendum est, non plus fideiussorem conse-
5 qui debere mandati iudicio, quàm quod soluerit. Mandatu tuo fideiussi decem,
et procuratori creditoris solui. si uerus procurator fuit, statim mandati agam. quòd si
6 procurator non est, repetam ab eo. Non omnia, quae iNpensurus non fuit manda
torImputabit. ueluti quòd spoliatus sit à latronibus, aut naufragio res amiserit, uel lan
guore suo suorúmque adpraehensus quaedam erogauerit. nam haec magis casibus
7 quàm mandato imputari oportet. Sed cum seruus, quem mandatu meo emeras,
furtum tibi fecisset, Neratius ait, mandati actione te consecuturum, ut seruus tibi no-
xae dedatur: si tamen sine culpa tua id acciderit. quòd si ego scissem talem esse seruum,
nec praedixissem, ut possis praecauere, tunc quanti tua intersit, tantum tibi praestari
8 oportet. Faber mandatu amici sui emit seruum decem, et fabricam docuit: dein-
de uendidit eum uiginti, quos mandati iudicio coactus est soluere: mox quasi homo
non erat sanus, emptori damnatus est. Mela ait, non praestaturum id ei mandatorem:
nisi posteaquam emisset, sine dolo malo eius hoc uitium habere coeperit seruus. sed si
iussu mandatoris eum docuerit, contra fore. tunc enim et mercedem et ciVaria conse-
cuturum: nisi si ut gratis doceret rogatus sit.

XXVII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SI QVIS alicui
scripserit, ut debitorem suum liberet, séque eam pecuniam, quam is debuerit, solutu-
1 rum, mandati actione tenetur. Si seruum ea lege tibi tradidero, ut eum post mor

tem meam manumitteres, constitit obligatio. potest autem et in mea quoque persona
agendi causa interuenire. ueluti si paenitentia acta seruum reciperare uelim. Qui 2
mandatum suscepit, si potest id explere, deserere promissum officium non debet. alio-
quin quanti mandatoris intersit damnabitur. si uerò intellegit explere se id officium
non posse, idipsum cum primum poterit debet mandatori nuntiare: ut is si uelit alte-
rius opera utatur. quòd si cum possit nuntiare cessauerit, quanti mandatoris intersit te-
nebitur. si aliqua ex causa non poterit nuntiare, securus erit. Morte quoque eius, 3
cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, soluitur mandatum. et ob id
heres eius, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem. Im- 4
pendia mandati exsequendi gratia facta, si bona fide facta sunt, restitui omnimodo de-
bent. nec ad rem pertinet, quòd is qui mandasset, potuisset, si ipse negotium gereret,
minus impendere. Si mandatu meo Titio credideris, et mecum mandati egeris, 5
non aliter condemnari debeo, quàm si actiones tuas, quas aduersus Titium habes, mi
hi praestiteris. sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor. sed in id dumtaxat
tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non potueris.

XXVIII. VLPIANVS Libro quartodecimo ad Edictum PAPINIANUS libro tertio quaestionum ait, mandatorem debitoris soluentem, ipso iure reum non liberare. propter mandatum enim suum soluit, et suo nomine. ideóque mandatori actiones putat aduersus reum cedi debere.

XXVIIII. IDEM Libro septimo Disputationum SI FIDEIVSSOR
conuentus, cum ignoraret non fuisse debitori numeratam pecuniam, soluerit ex causa
fideiussionis, an mandati iudicio persequi possit id quod soluerit, quaeritur. et si qui-
dem sciens praetermiserit exceptionem uel doli uel non numeratae pecuniae, uidetur
dolo uersari: dissoluta enim neglegentia propè dolum est. ubi uerò ignorauit, nihil
quod ei imputetur. pari ratione et si aliqua exceptio debitori competebat, pacti fortè
conuenti, uel cuius alterius rei, et ignarus hanc exceptionem non exercebit, dici opor-
tet, ei mandati actionem competere. potuit enim atque debuit reus promittendi certio
rare fideiussorem suum, ne fortè ignarus soluat indebitum. Non malè tractabi- 1
tur, si cum ignoraret fideiussor, inutiliter se obligatum, soluerit, an mandati actionem
habeat. et si quidem factum ignorauit, recipi ignorantia eius potest. si uerò ius, aliud di
ci debet. Si cum debitor soluisset, ignarus fideiussor soluerit, puto eum mandati 2
habere actionem. ignoscendum est enim ei, si non diBinauit debitorem soluisse. debi-
tor enim debuit notum facere fideiussori, iam se soluisse: ne fortè creditor obrepat, et
ignorantiam eius circumueniat, et excutiat ei summam in quam fideiussit. Hoc idem
tractari et in fideiussore potest, si cum soluisset, non certiorauit reum: sic deinde reus
soluit quod soluere eum non oportebat. et credo, si cum posset eum certiorare, non fe
cit, oportere mandati agentem fideiussorem repelli. dolo enim proximum est, si post
solutionem non nuntiauerit debitori. cedere autem reus indeViti actione fideiussori
debet, ne duplum creditor consequatur. Quaedam tamen etsi sciens omittat fi- 3
deiussor, caret fraude. utputa si exceptionem procuratoriam omisit siue sciens siue igna
rus. de bona fide enim agitur, cui non congruit de apicibus iuris disputare: sed de hoc
tantùm, debitor fuerit, néc ne. In omnibus autem uisionibus quae propositae sint; 4
ubi creditor uel non numeratam pecuniam accipit, uel numeratam iterum accepit, re-
petitio contra eum competit: nisi ex condemnatione fuerit ei pecunia soluta. tunc enim
propter auctoritatem rei iudicatae repetitio quidem cessat: ipse autem stellionatus cri-
mine propter suam † callitatem plectetur. Fideiussor, si solus tempore liberatus, 5 † calliditatem
tamen soluerit creditori, rectè mandati habebit actionem aduersus reum. quamquam
enim iam liberatus soluit, tamen fidem impleuit, et debitorem liberauit. si igitur para-
tus sit defendere reum aduersus creditorem, aequissimum est, mandati iudicio eum
quod soluit reciperare. et ita Iuliano uidetur.

XXX. IVLIANVS Libro tertiodecimo Digestorum SI HOMINEM

tibi dedero, ut eum manumitteres, et postea procurator meus prohibuerit ne manumitteres, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? respondi, si procurator iustam causam habuit interpellandi manumissionem serui, quem in hoc solùm acceperam, ut manumitterem, ueluti si compererit eum postea falsas rationes confecisse: insidias uitae prioris domini struxisse: tenebor, nisi denuntiationi procuratoris paruero. si uerò nulla iusta causa procuratori fuit denunciandi ne seruus manumitteretur, non poterit mecum agi, quamuis ad libertatem eum perduxerim.

XXXI. IDEM Libro quartodecimo Digestorum SI NEGOTIA mea mandauero gerenda ei qui mihi actione in quadruplum tenebatur, post annum uerò in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, praestare mihi quadruplum debebit. nam qui alterius negotia administranda suscipit, id praestare debet in sua persona, quod in aliorum.

XXXII. IDEM Libro tertio ad Vrseium Ferocem SI HEREDITATEM aliter aditurus non essem, quàm cautum mihi fuisset damnum praestari, et hoc
†quis mandatum intercessisset, fore mandati actionem existimo. Si †quae autem mandauerit alicui, ne legatum à se repellat, longè ei dissimile esse. nam legatum adquisitum nunquam illi damno esse potuit: hereditas interdum damnosa est. in summa quicumque contractus tales sunt, ut quicumque eorum nomine fideiussor obligari posset, et mandati obligationem consistere puto. neque enim multum referre, praesens quis interrogatus fideiubeat, an absens mandet. praeterea uolgo animaduertere licet, mandatu creditorum hereditates suspectas adiri. quod mandati iudicio teneri procul dubio est.

XXXIII. IDEM Libro quarto ex Minicio ROGATVS ut fideiuberet, si in minorem summam se obligauit, rectè tenetur. si in maiorem, Iulianus uerius putat quod à plerisque responsum est, eum qui maiorem summam quàm rogatus erat, fideiussisset, hactenus mandati actionem habere, quatenus rogatus esset: quia id fecisset, quod mandatum ei est. nam usque ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem eius spectasse uidetur qui rogauit.

XXXIIII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum QVI negotia Lucii Titii procurabat, is cum à debitoribus eius pecuniam exegisset, epistulam ad eum emisit, qua significaret, certam summam ex administratione apud se esse, eámque creditam sibi se debiturum cum usuris semissibus. quaesitum est, an ex ea causa credita pecunia peti possit. et an usurae peti possint. respondit non esse creditam. alioquin dicendum, ex omni contractu nuda pactione pecuniam creditam fieri posse. nec huic simile esse, quòd si pecuniam apud te depositam conuenerit ut creditam habeas, credita fiat: quia tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt. item quòd si à debitore meo iussero te accipere pecuniam, credita fiat. id enim benignè receptum est. his argumentum esse eum, qui cum mutuam pecuniam dare uellet, argentum uendendum dedisset: nihilo magis pecuniam creditam rectè petiturum. et tamen pecuniam ex argento redactam, periculo eius fore qui accepisset argentum. et in proposito igitur dicendum, actione mandati obligatum fore procuratorem: ut quamuis ipsius periculo nummi fuerint, tamen usu
ras, de quibus conuenerit, praestare debeat. Cum heres ex parte esses, mandaui tibi ut praedium hereditarium mihi emeres certo pretio: emisti. pro coheredum quidem partibus non dubiè mandati actio est inter nos: pro tua autem parte posse dubitari ait, utrúmne ex empto, an mandati agi oporteat. neque enim sine ratione quem existimaturum, pro hac parte sub condicione contractam emptionem. quod quidem maximè quaeri pertinere ait, ut si fortè prius quàm emptio fieret, decesserim, et tu cum scires me decessisse, propter mandatum meum alii uendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus. et retro, si alii uendideris, an heredi meo tenearis. nam si quidem sub condicione emptio facta uidetur, potest agi, quemadmodum si quaeuis alia condicio post mortem exstitisset. sin uerò perinde mandati agendum sit, ac si alienum fundum emi mandassem: morte insecuta, cum id scieris, resoluto mandato, nullam tibi

actionem cum herede meo fore. Sed et si mandati agendum esset, eadem praestanda, quae praestarentur, si ex empto ageretur.

XXXV. NERATIVS Libro quinto Membranarum SI FVNDVM, qui ex parte tuus est, mandaui tibi ut emeres mihi, uerum est mandatum posse ita consistere, ut mihi ceteris partibus redemptis, etiam tuam partem praestare debeas. sed si quidem certo pretio emendas eas mandauerim, quanticumque aliorum partes redemeris, sic et tua pars coartabitur: ut non abundet mandati quantitatem, in quam tibi emendum totum mandaui. sin autem nullo certo pretio constituto, emere tibi mandauerim, túque ex diuersis pretiis partes ceterorum redemeris, et tuam partem uiri boni arbitratu aestimato pretio dari oportet.

XXXVI. IAVOLENVS Libro septimo ex Cassio ITA VT omnes summas maiores et minores coaceruet: et ita portionem ei qui mandatum suscepit praestet. quod et plerique probant. Simili modo et in illa specie, ubi certo pretio tibi emere mandaui, et aliarum partium nomine commodè negotium gessisti, et uilius emeris, pro tua parte tantum tibi praestatur, quanti interest tua. dummodo intra id pretium quod mandato continetur. quid enim fiet, si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, rem uendere uel necessitate rei familiaris uel alia causa cogerentur? non etiam tu ad idem dispendium deduceris. sed nec lucrum tibi ex hac causa adquirere debes: cum mandatum gratuitum esse debet. neque enim tibi concedendum est, propter hoc uenditionem impedire, quòd animosiorem eius rei emptorem esse, quàm tibi mandatum est, cognoueris. Quòd si fundum, qui per partes uenit, emendum tibi mandassem, sed ita ut non aliter mandato tenear, quàm si totum fundum emeres, si totum emere non potueris, in partibus emendis tibi negotium gesseris: siue habueris in eo fundo partem, siue non. et eueniet, ut is cui tale mandatum datum est, periculo suo interim partes emat. et nisi totum emerit, ingratus eas retineat. Propius est, ut cum huiusmodi incommodis mandatum suscipi possit. praestarique officium et in partibus emendis, perinde atque in toto, debet ab eo qui tale mandatum sua sponte suscepit. quòd si mandassem tibi ut fundum mihi emeres, non addito eo, ut non aliter mandato tenear quàm si totum emeres, et tu partem uel quasdam partes eius emeris, tum habebimus sine dubio inuicem mandati actionem, quamuis reliquas partes emere non potuisses.

XXXVII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum HOMINEM certum pro te dari fideiussi, et solui. cum mandati agatur, aestimatio eius ad id potius tempus, quo solutus sit, non quo agatur, referri debet. et ideo etiam si mortuus fuerit, nihilo minus utilis ea actio est. aliter in stipulatione seruatur. nam tunc id tempus spectatur, quo agitur. nisi fortè aut per promissorem steterit quo minus sua die solueret: aut per creditorem, quo minus acciperet. etenim neutri eorum frustratio sua prodesse debet.

XXXVIII. MARCELLVS Libro singulari Responsorum LVCIVS Titius Publio Maeuio filio naturali domum communem permisit non donationis causa creditori filii obligare: postea Maeuio defuncto, relicta pupilla, tutores eius iudicem aduersus Titium acceperunt: et Titius de mutuis petitionibus. (quaero, an domus pars, quam Titius) obligandam filio suo accommodauit, arbitratu iudicis liberari debeat. Marcellus respondit, an, et quando debeat liberari, ex persona debitoris, itémque ex eo quod inter contrahentes actum esset, ac tempore quo res, de qua quaereretur, obligata fuisset, iudicem aestimaturum. est enim earum specierum iudicialis quaestio, per quam res expediatur: non absimilis illa, quae frequentissimè agitari solet: fideiussor an et prius quam soluat, agere possit ut liberetur. nec tamen semper exspectandum est ut soluat, aut iudicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessabit, aut certè bona sua dissipabit. praesertim si domi pecuniam fideiussor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conueniat.

XXXVIIII. NERATIVS Libro septimo Membranarum ET Aristoni
et Celso patri placuit, posse rem hac condicione deponi, mandatúmque suscipi, ut res
periculo eius sit, qui depositum uel mandatum suscepit. quod et mihi uerum esse ui-
detur.

XL. PAVLVS Libro nono ad Edictum SI PRO te praesente et uetan
te fideiusserim, nec mandati actio, nec negotiorum gestorum est. sed quidam utilem
putant dari oportere: quibus non consentio. secundum quod et Pomponio uidetur.

XLI. GAIVS Libro tertio ad Edictum prouinciale. POTEST et ab
una dumtaxat parte mandati iudicium dari. nam si is, qui mandatum suscepit, egressus
fuerit mandatum, ipsi quidem mandati iudicium non competit. at ei qui mandauerit,
aduersus eum competit.

XLII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum SI MANDAVERO
tibi, ut excuteres uires hereditatis, et tu quasi minor sit, eam à me emeris, mandati mi-
hi teneberis. tantumdem et si tibi mandaui, ut uires excuteres eius cui eram creditu-
rus: et renuntiaueris eum idoneum esse.

XLIII. IDEM Libro uicesimo tertio ad Edictum QVI mandatum
1 suscepit ut pecunias in diem collocaret, isque hoc fecerit, mandati conueniendus est,
ut cum dilatione temporis actionibus cedat.

XLIIII. IDEM Libro sexagesimo secundo ad Edictum DOLVS est, si
quis nolit persequi quod persequi potest. aut si quis non exegerit quod exigere, soluere.

XLV. PAVLVS Libro quinto ad Plautium SI MANDATV meo fun
dum emeris, utrum cum dederis pretium, ageres mecum mandati: an et antequam
des: ne necesse habeas res tuas uendere? et rectè dicitur, in hoc esse mandati actionem,
ut suscipiam obligationem, quae aduersus te uenditori competit. nam et ego tecum age
re possum, ut praestes mihi aduersus uenditorem empti actiones. Sed si mandatu meo
iudicium suscepisti, manente iudicio, sine iusta causa non debes mecum agere ut trans-
1 feratur iudicium in me: nondum enim perfecisti mandatum. Item si dum negotia
mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, et antequam soluas dicendum est te
agere posse, ut obligationem suscipiam: aut si nolit creditor obligationem mutare, caue
2 re tibi debeo, defensurum te. Si iudicio te sisti promisero, nec exhibuero, et ante-
quam praestem, mandati agere possum, ut me liberes. uel si pro te reus promittendi fa
3 ctus sim. Sed si mandauero tibi, ut creditori meo soluas, túque expromiseris, et
ex ea causa damnatus sis, humanius est et in hoc casu mandati actionem tibi compete-
4 re. Quotiens autem ante solutam pecuniam mandati agi posse diximus, faciendi
causa, non dandi tenebitur reus. et est aequum, sicut mandante aliquo actionem nacti
cogimur eam praestare iudicio mandati, ita ex eadem causa obligatos, habere manda-
5 ti actionem ut liberemur. Si fideiussor multiplicauerit summam in quam fideius-
sit, sumptibus ex iusta ratione factis, totam eam praestabit is pro quo fideiussit.
6 Quod mihi debebas, à debitore stipulatus sum periculo tuo. posse me agere tecum
mandati in id quod minus ab illo seruare potero, Nerua, Atilicinus aiunt: quamuis id
mandatum ad tuam rem pertineat. et meritò. tunc enim liberatur is qui debitorem de-
legat, si nomen eius creditor secutus est: non cum periculo debitoris ab eo stipulatur.
idem iuris est, si mandatu fideiussoris cum reo egissem: quia sequenti mandato libera-
retur ex priore causa.

XLVI. IDEM Libro septuagensimo quarto ad Edictum SI QVIS pro
eo spoponderit, qui ita promisit, si Stichum non dederis, centum milia dabis? et Sti-
chum redemerit uilius, et soluerit, ne centum milium stipulatio committatur, constat
posse eum mandati agere. Igitur commodissimè illa forma in mandatis seruanda est,
ut quotiens certum mandatum sit, recedi à forma non debeat. at quotiens incertum,
uel plurium causarum, tunc licet aliis praestationibus exsoluta sit causa mandati, quàm
quae ipso mandato inerant, si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio.

XLVII. POMPONIVS Libro tertio ex Plautio IVLIANVS ait, si fideiussori uxor doti promiserit quod ei ex causa fideiussoria debeat, nuptiis secutis, confestim mandati aduersus debitorem agere eum posse. quia intellegitur abesse ei pecunia, eo quòd onera matrimonii sustineret. Si is, qui pro te hominem dare fideiussit, alienum hominem stipulatori dederit, nec ipse liberatur, nec te liberat. et ideo mandati actionem tecum non habet. sed si stipulator eum hominem usuceperit, dicendum esse Iulianus ait, liberationem contingere. eo ergo casu mandati actio post usucapionem demum tecum erit.

XLVIII. CELSVS Libro septimo Digestorum QVINTVS Mucius Scaeuola ait, si quis sub usuris creditam pecuniam fideiussisset, et reus in iudicio conuentus cum recusare uellet sub usuris creditam esse pecuniam, et fideiussor soluendo usuras potestatem recusandi eas reo sustulisset, eam pecuniam à reo non petiturum. Sed si reus fideiussori denuntiasset, ut recusaret sub usuris debitam esse, nec is propter suam existimationem recusare uoluisset: quod ita soluerit, à reo petiturum. hoc bene censuit Scaeuola. parum enim fideliter facit fideiussor in superiore casu, quòd potestatem eximere reo uidetur, suo iure uti. ceterum in posteriore casu non oportet esse noxiae fideiussori, si ipse percisset pudori suo. Cum mando tibi, ut credendo pecuniam negotium mihi geras, mihique id nomen praestes, meum in eo periculum, meum emolumentum sit, puto mandatum posse consistere. ceterum ut tibi negotium geras, tui arbitrii sit nomen, id est ut cuiuis credas, tu recipias usuras, periculum dumtaxat ad me pertineat, iam extra mandati formam est. quemadmodum si maodem, ut mihi quemuis fundum emas.

XLVIIII. MARCELLVS Libro sexto Digestorum SERVVM Titii emi ab alio bona fide, et possideo: mandatu meo eum Titius uendidit, cum ignoraret suum esse. uel contra, ego uendidi illius mandatu, cum fortè is, cui heres exstiterit, eum emisset. de iure euictionis, et (mandato) quaesitum est. et puto Titium, quamuis quasi procurator uendidisset, obstrictum emptori. neque si rem tradidisset, uindicationem ei concedendam. et idcirco mandati agere posse, si quid eius interfuisset: quia fortè uenditurus non fuerit. Contra mandator, si rem ab eo uindicare uelit, exceptione doli summouetur: et aduersus [1] uenditionem testatoris sui habet ex empto iure hereditario actionem. [1] uenditorem

L. CELSVS Libro trigesimo octauo Digestorum SI IS, qui negotia fideiussoris gereret, ita soluit stipulatori, ut reum fideiussoremque liberaret, idque utiliter fecit, negotiorum gestorum actione fideiussorem habet obligatum. nec refert, ratum habuit nec ne. fideiussor etiam antequam solueret procuratori pecuniam, simul ac ratum habuisset, haberet tamen mandati actionem. Siue cum frumentum deberetur, fideiussor Africum dedit, siue quid ex necessitate soluendi plus impendit, quàm est pretium solutae rei, siue Stichum soluit, isque decessit, aut deuilitate, flagitióue ad nullum pretium sui redactus est, id mandati iudicio consequeretur.

LI. IAVOLENVS Libro nono ex Cassio FIDEIVSSOR quamuis per errorem ante diem pecuniam soluerit, petere tamen ab eo non potest. ac ne mandati quidem actionem antequam dies soluendi ueniat, cum reo habebit.

LII. IDEM Libro primo Epistularum FIDEIVSSOREM, si sine adiectione bonitatis tritici pro altero triticum spopondit, quodlibet triticum dando, reum liberare posse existimo. à reo autem non aliud triticum repetere poterit, quàm quo pessimo tritico liberare se à stipulatore licuit. itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fideiussori dare, et fideiussor id quod dederit, id est melius triticum condicet, exceptione eum doli mali summoueri existimo.

LIII. PAPINIANVS Libro nono Quaestionum QVI FIDE alterius pro alio fideiussit praesente et non recusante, utrosque obligatos habet iure mandati. quòd si pro inuito uel ignorante, alterutrius mandatum secutus fideiussit, eum solum

conuenire potest, qui mandauit: non etiam reum promittendi. nec me mouet, quòd
pecunia fideiussoris reus liberetur. id enim contingit, etsi meo mandato pro alio soluas.

LIIII. IDEM Libro uicesimo septimo Quaestionum CVM seruus exte
ro se mandat emendum, nullum mandatum est. sed si in hoc mandatum intercessit, ut
seruus manumitteretur, nec manumiserit, et pretium consequetur dominus ut uendi-
tor: et affectus ratione mandati agetur. finge filium naturalem uel fratrem esse. placuit
enim prudentioribus affectus rationem in bonae fidei iudiciis habendam. quòd si de
suis nummis emptor pretium dederit, neque enim aliter iudicio uenditi liberari po-
test, quaeri solet an utiliter de peculio agere possit. et uerius et utilius uidetur, praeto-
rem de huiusmodi contractibus seruorum nón cogitasse: quò se ipsi mala ratione do-
1 minis auferunt. Si liber homo bona fide seruiens, redimi se mandauerit, idque
nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat. ut tamen
actiones praestentur quas habet emptor aduersus uenditorem. finge non manumisisse
liberam personam emptorem.

LV. IDEM Libro primo Responsorum PROCVRATOR, qui non res
inclusas subtraxit, sed traditas non reddidit, iudicio mandati, non furti tenetur.

LVI. IDEM Libro tertio Responsorum QVI mutuam pecuniam dari
mandauit, omisso reo promittendi, et pignoribus non distractis eligi potest. quod uti
liceat, si litteris exprimatur, distractis quoque pignoribus ad eum creditor redire pote-
rit. etenim quae dubitationis tollendae causa contractibus inseruntur, ius commune
1 non laedunt. Fideiussor, qui pecuniam in iure optulit, et propter aetatem eius
qui petebat obsignauit, ac publicè deposuit, confestim agere mandati potest.
2 Non ideo minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet, quòd dominus post
annos quinque prouincia reuersus, mox reipublicae causa profecturus, non acceptis ra
tionibus, mandatum instaurauerit. cum igitur ad officium procuratoris pertinuerit,
quidquid ex prima negotiorum gestorum administratione debuit ad secundam ratio-
3 nem transferre, secundi temporis causa priorem litem suscipiet. Salarium incer-
4 tae pollicitationis neque extra ordinem rectè petitur, neque iudicio mandati, ut sala-
rium tibi constituat. Sumptus bona fide necessariò factos, etsi negotio finem adhibere
procurator non potuit, iudicio mandati restitui necesse est.

LVII. IDEM Libro decimo Responsorum MANDATVM distrahen-
dorum seruorum, defuncto qui mandatum suscepit, intercidisse constitit. quoniam ta-
men heredes eius errore lapsi, non animo furandi, sed exsequendi quod defunctus
suae curae fecerat, seruos uendiderant, eos ab emptoribus usucaptos uideri placuit. sed
uenaliciarium ex prouincia reuersum Publiciana actione non utiliter acturum: cum ex-
ceptio iusti dominii causa cognita detur: neque oporteat eum, qui certi hominis fidem
elegit, ob errorem aut imperitiam heredum adfici damno.

LVIII. PAVLVS Libro quarto Quaestionum SI PRAECEDENTE
mandato Titium defenderas, quamuis mortuo eo, cum hoc ignorares, ego puto man-
dati actionem aduersus heredem Titii competere: quia mandatum morte mandato-
ris, non etiam mandati actio soluitur. quòd si sine mandatu defensionem suscepisti, ne-
gotium quodammodo defuncti gerere instituera s. et quemadmodum si illum liberas-
ses, competeret tibi negotiorum gestorum actio, ita potest dici et heredem eius eadem
1 actione teneri. Lucius Titius creditori suo mandatorem dedit: deinde defuncto
debitore, maiore parte creditorum consentiente, à praetore decretum est, ut portio-
nem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore apud quem mandator exsti-
terat. quaero, si mandator conueniatur, an eandem habeat exceptionem, quam heres
debitoris. respondi, si praesens apud praetorem ipse quoque consensisset, pactus uide-
tur iusta ex causa: eáque exceptio et fideiussori danda esset, et mandatori. sed cum pro-
ponas eum afuisse, iniquum est auferri ei electionem, sicut pignus, aut priuilegium,
qui potuit praesens idipsum proclamare: nec desiderare decretum praetoris. nec enim

si quis dixerit summouendum creditorem, heredi consulitur: sed mandatori, uel fide-
iussori, quibus mandati iudicio eandem partem praestaturus est. planè si ab herede par
tem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fideiussorem conuenire,
dubitatum est. sed uideVitur consentire decreto, conueniendo heredem.

LVIIII. IDEM Libro quarto Responsorum SI MANDATV Titii Cal
purnius pecuniam, quam Titius credebat, stipulatus esset non donandi animo, manda
ti iudicio eum ab herede Titii posse conueniri, ut actiones suas praestet. idem est et si
exacta est à Calpurnio pecunia. Paulus respondit, fideiussorem, qui rem pigno- 1
ris iure obligatam à creditore emit, mandati iudicio conuentum ab herede debitoris
ablato omni debito, restituere cum fructibus cogendum. neque habendum similem ex-
traneo emptori: cum in omni contractu bonam fidem praestare debeat. Paulus re 2
spondit, die adiecto in mandato, intra quem praestaturum se Lucius Titius scripsit, non
esse impedimento, quo minus etiam post eum diem conueniri mandati iudicio possit.

Paulus respondit, unum ex mandatoribus in solidum eligi posse, etiam si non sit 3
concessum in mandato. post condemnationem autem in duorum personam collatam,
necessariò ex causa iudicati singulos pro parte dimidia conueniri posse, et debere.
Creditor pignus uendidit. quaero, an si euicta sit possessio emptori, regressum creditor 4
ad mandatorem abere possit. et an intersit creditoris, iure uendiderit, an communi iu-
re promiserit. Paulus respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum† consecuturus †consecutus
non sit, mandatorem liberum non uideri. Ex hoc responso apparet si euictionis nomi-
ne non teneatur, proficere eam rem ad liberationem. Ille illi salutem. mando ti- 5
bi, ut Blaesio Seuero adfini meo octoginta credas sub pignore illo et illo, in quam pecu
niam, et quidquid usurarum nomine accesserit, indemnem rationem tuam me esse ex
causa mandati in eum diem, quoad uixerit Blaesius Seuerus, praestaturum. postea sae-
pe conuentus mandator non respondit. quaero, an morte debitoris liberatus sit. Pau-
lus respondit, mandati obligationem perpetuam esse, licet in mandato adiectum ui-
deatur, indemnem rationem tuam esse ex causa mandati in eum diem, quoad uixerit
Blaesius Seuerus, praestaturum. Paulus respondit, non uideri mandati condicio- 6
ne paritum, cum in mandato adiectum sit, ut idonea cautio à debitore exigeretur, si
neque fideiussor neque pignora accepta sint.

LX. SCAEVOLA Libro primo Responsorum CREDITOR manda-
torem conuenit: is condemnatus prouocauit. quaerendum est, an manente appellatio
ne debitor à creditore conueniri potest. respondi posse. Ad eum qui uxorem du 1
cturus erat, litteras fecit tales. Titius Seio salutem. Semproniam pertinere ad animum
meum cognouisti: ideóque cum ex uoto meo nuptura tibi sit, uelim certus sis, secun-
dum dignitatem tuam contrahere te matrimonium. et quamuis idoneè repromissu-
ram tibi Titiam matrem puellae dotem sciam, tamen et ipse, quo magis concilliem ani
mum tuum domu meae, fidem meam interponere non dubito. quare scias quodcum-
que ab ea ex hac causa stipulatus fueris, id me mea fide esse iussisse saluum te habitu-
rum. atque ita Titia, quae neque Titio mandauerat, neque ratum habuerat quod scri-
pserat, dotem Seio promisit. quaero, si heres Titii ex causa mandati praestiterit, an
actione mandati heredem Titiae conuenire potest. respondi, secundum ea, quae pro-
ponuntur, non posse. Item quaesitum est, an nec negotiorum gestorum. respondi, nec
hoc nomine iure agere posse. palam enim facere Titium, non tam Titiae nomine,
quàm quòd consultum uellet, mandasse. Item si maritus aduersus mandatorem ageret,
an aliqua exceptione summoueatur? respondi, nihil proponi cur summouendus sit.

Duobus quis mandauit negotiorum administrationem. quaesitum est, an unusquis- 2
que mandati iudicio in solidum teneatur. respondi, unumquemque pro solido conueni
ri debere: dummodo ab utroque non amplius debito exigatur. Si inter maritum 3
et socerum id actum esset, uel tacito intellectu, ut onus exhibendae uxoris ad mari-
tum rediret, praestante patre dotis usuras, nullam actionem superfore ad recipiendum

quod negetur consumptum. quòd si pater puellae exhibitionem mandasse se doceat,
4 actionem mandati compètere. Lucius Titius fratris filio commisit rerum suarum administrationem ita: ΣΕΙΩ ΤΕΚΝΩ ΧΑΙΡΕΙΝ. ΕΓΩ ΜΕΝ ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ ΕΙΝΑΙ ΝΟΜΙΖΩ, ΤΟ ΥΠΕΡ ΠΑΤΡΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΥΙΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΕΣΘΑΙ, ΔΙΧΑ ΤΟΥ ΤΙΝΑ ΕΠΙΤΡΟΠΙΚΟΝ ΑΙΤΕΙΝ. ΕΙ ΔΕ ΔΕΙ ΚΑΙ ΤΟΙΟΥΤΟΥ ΤΙΝΟΣ: ΕΠΙΤΡΕΠΩ ΣΟΙ ΠΕΡΙ ΠΑΝΤΩΝ ΕΜΩΝ, ΩΣ ΘΕΛΕΙΣ, ΠΡΑΓΜΑΤΕΥΕΣΘΑΙ: ΕΙΤΕ ΠΩΛΕΙΝ ΘΕΛΕΙΣ, ΕΙΤΕ ΥΠΟΤΙΘΕΣΘΑΙ, ΕΙΤΕ ΑΓΟΡΑΖΕΙΝ, ΕΙΤΕ ΟΤΙΟΥΝ ΠΡΑΤΤΕΙΝ, ΩΣ ΚΥΡΙΩ ΟΝΤΙ ΤΩΝ ΕΜΩΝ: ΕΜΟΥ ΠΑΝΤΑ ΚΥΡΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΥΠΟ ΣΟΥ ΓΙΝΟΜΕΝΑ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ, ΚΑΙ ΜΗΔΕΝ ΑΝΤΙΛΕΓΟΝΤΟΣ ΣΟΙ ΠΡΟΣ ΜΗΔΕΜΙΑΝ ΠΡΑΞΙΝ. quaesitum est, si quid non administrandi animo, sed fraudulenter alienasset, uel mandasset, an ualeret. respondi, cum de quo quaereretur, plenè quidem, sed quatenus res ex fide agenda esset mandasse. Item quaero, an cum Seius magistratu functus debitor exstitisset, Lucius Titius eo nomine conueniri possit, uel res eius obligatae essent, propter uerba epistulae suprascripta. respondi, neque conueniri posse, neque res obligatas esse.

LXI. PAVLVS Libro secundo ad Neratium QVOD filiofamilias ut peteret mandaui, emancipatus exegit. de peculio intra annum utiliter agam. Paulus: sed et cum filio agendum est.

LXII. SCAEVOLA Libro sexto Digestorum CVM controuersia esset de hereditate defunctae inter scriptum heredem et patruum Maeuium et amitas, Maeuius litteris ad sorores suas factis declarauit commune futurum quidquid ad eum ex euentu litis hereditariae peruenisset: neque stipulatio litteras secuta est. quaesitum est, cum transegerit idem Maeuius cum scripto herede, ita ut praedia et aliae quaedam res ex ea transactione ad eum peruenirent, an ex litteris suis possit à sororibus conue-
1 niri. respondit, posse. Mandaui in haec uerba: Lucius Titius Gaio suo salutem. Peto, et mando tibi, ut fidem dicas pro Publio Maeuio apud Sempronium, quaeque à Publio soluta tibi non fuerint me repraesentaturum, hac epistula manu mea scripta notum tibi facio. quaero, si non fideiussisset, sed mandasset creditori, et aliàs egisset quàm quod ei mandatum esset, an actione mandati teneretur. respondit (teneri).

PRO SOCIO TIT. II.

PAVLVS Libro trigesimo secundo ad Edictum

SOCIETAS coiri potest uel in perpetuum, id est dum uiuunt, uel ad tem
1 pus, uel ex tempore, uel sub condicione. In societate omnium bonorum omnes res, quae coëuntium sunt, continuò communicantur:

II. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale QVIA licet specialiter traditio non interueniat, tacita tamen creditur interuenire.

III. PAVLVS Libro trigesimo secundo ad Edictum EA VERO, quae in nominibus erunt, manent in suo statu: sed actiones inuicem praestare debent.
1 Cum specialiter omnium bonorum societas coita est, tunc et hereditas, et legatum, et quod donatum est, aut quaqua ratione adquisitum, communioni adquiretur.
2 De illo quaeritur, si ita societas, ut si qua iusta hereditas alterutri obuenerit, communis sit, quae iusta hereditas: utrum quae iure legitimo obuenit, an etiam ea quae testa-
3 mento. et probabilius est, ad legitimam hereditatem tantùm hoc pertinere. Societas si dolo malo, aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est. quia fides bona contraria est fraudi et dolo.

IIII. MODESTINVS Libro tertio Regularum SOCIETATEM coi
1 re et re, et uerbis, et per nuntium posse nos, dubium non est. Dissociamur renuntiatione, morte, capitis minutione, et egestate.

V. VLPIANVS Libro trigesimo primo ad Edictum SOCIETATES contrahuntur siue uniuersorum bonorum, siue negotiationis alicuius, siue uectigalis, siue etiam rei unius. Societas autem coiri potest, et ualet etiam inter eos qui non sunt aequis facultatibus: cum plerumque pauperior opera suppleat, quantum ei per comparationem patrimonii deest. Donanonis causa societas rectè non contrahitur.

VI. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum SI SOCIETATEM mecum coieris ea condicione, ut partes societatis constitueres, ad boni uiri arbitrium ea res redigenda est: et conueniens est uiri boni arbitrio, ut non utique ex aequis partibus socii simus. ueluti si alter plus operae, industriae, pecuniae in societatem collaturus sit.

VII. VLPIANVS Libro trigesimo ad Sabinum COIRI societatem et simpliciter licet. et si non fuerit distinctum, uidetur coita esse uniuersorum quae ex quaestu ueniunt. hoc est, si quod lucrum ex emptione, uenditione, locatione, conductione descendit.

VIII. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum QVAESTVS enim intellegitur, qui ex opera cuius descendit.

VIIII. VLPIANVS Libro trigesimo ad Sabinum NEC adiecit Sabinus, hereditatem, uel legatum, uel donationes mortis causa, siue non mortis causa. fortassis haec ideo, quia non sine causa obueniunt: sed ob meritum aliquod accedunt.

X. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum ET QVIA plerumque uel à parente, uel à liberto, quasi debitum nobis hereditas obuenit.

XI. VLPIANVS Libro trigesimo ad Sabinum ET ITA de hereditate, legato, donatione Quintus Mucius scribit.

XII. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum SED NEC aes alienum, nisi quod ex quaestu pendebit, ueniet in rationem societatis.

XIII. IDEM Libro trigesimo secundo ad Edictum SED ETSI adiciatur, ut et quaestus et lucri socii sint, uerum est, non ad aliud lucrum, quàm quod ex quaestu uenit, hanc quoque adiectionem pertinere.

XIIII. VLPIANVS Libro trigesimo ad Sabinum SI CONVENERIT inter socios, ne intra certum tempus communis res diuidatur, non uidetur conuenisse, ne societate abeatur. quid tamen si hoc conuenit, ne abeatur: an ualeat? eleganter Pomponius scripsit, frustra hoc conuenire. nam etsi non conuenit, si tamen intempestiue renuntietur societati, esse pro socio actionem. sed etsi conuenit ne intra certum tempus societate abeatur, et ante tempus renuntietur, potest rationem habere renuntiatio. nec tenebitur pro socio qui ideo renuntiauit, quia condicio quaedam, qua societas erat coita, ei non praestatur. aut quid si ita iniuriosus, et damnosus socius sit, ut non expediat eum pati?

XV. POMPONIVS Libro tertiodecimo ad Sabinum VEL quòd ea re frui non liceat, cuius gratia negotiatio suscepta sit?

XVI. VLPIANVS Libro trigesimo ad Sabinum IDEMQVE erit dicendum, si socius renuntiauerit societati, qui reipublicae causa diu et inuitus sit afuturus. quamuis nonnumquam ei obici possit, quia potuit et per alium societatem administrare, uel socio committere. sed hoc non aliàs, nisi ualde sit idoneus socius: aut facilis afuturo etiam per alium societatis administratio. Qui igitur paciscitur ne diuidat, nisi aliqua iusta ratio intercedat, nec uendere poterit, nec alia ratione efficiet, ut diuidatur. sed sanè potest dici uenditionem quidem non impediri: sed exceptionem aduersus emptorem locum habere, si ante diuidat, quàm diuideret is qui uendidit.

XVII. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum SED ET socius, qui alienauerit, contra pactionem accipit, committit, et tenetur societatis aut communi diuidundo iudicio. Si absenti renuntiata societas sit, quoad is scierit, quod is adquisiuit qui renuntiauit, in commune redigi: detrimentum autem solius eius esse qui renuntiauerit.

rit. sed quod absens adquisiit, ad solum eum pertinere: detrimentum ab eo factum commune esse. In societate autem coëunda nihil attinet de renuntiatione cauere eundem: quia ipso iure societatis intempestiua renuntiatio in aestimationem uenit.

XVIII. POMPONIVS Libro tertiodecimo ad Sabinum SI SERVVS societatem coierit, non sufficiet, si iubeatur à domino seruus abire à societate. sed socio renuntiandum est.

XVIIII. VLPIANVS Libro trigesimo ad Sabinum QVI ADMITTITUR socius, ei tantùm socius est qui admisit. et rectè. cum enim societas consensu contrahatur, socius mihi esse non potest, quem ego socium esse nolui. quid ergo si socius meus eum admisit? ei soli socius est.

XX. IDEM Libro trigesimo primo ad Edictum NAM socii mei socius, meus socius non est.

XXI. IDEM Libro trigesimo ad Sabinum ET QVIDQVID fuerit de societate nostra consecutus, cum illo qui eum adsumsit communicabit: nos cum eo non communicabimus. sed factum eius praestabitur societati. id est aget socius, et societati praestabit quod fuerit consecutus.

XXII. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale EX CONTRARIO factum quoque sociorum debet ei praestare, sicuti suum: quia ipse aduersus eos habet actionem. Item certum est, nihil uetare, prius (quàm) inter eum qui admiserit, et eum qui admissus fuerit, societatis iudicio agi, quàm agi incipiat inter ceteros et eum qui admiserit.

XXIII. VLPIANVS Libro trigesimo ad Sabinum DE ILLO Pomponius dubitat, utrum actionem eum mandare sociis sufficit, ut si facere ille non possit, nihil ultra sociis praestet: an uerò indemnes eos praestare debeat. et puto omnimodo eum teneri eius nomine, quem ipse solus admisit. quia difficile est negare, culpa ipsius admissum. Idem quaerit, an commodum quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno quod culpa praebuit debeat. et ait compensandum. quod non est uerum. nam et Marcellus libro sexto digestorum scribit, si seruus unius ex sociis societati à domino praepositus, neglegenter uersatus sit, dominum societati qui praeposuerit praestaturum: nec compensandum commodum quod per seruum societati accessit, cum damno. et ita Diuum Marcum pronuntiasse. nec posse dici socio, ABSTINE COMMODO QVOD PER SERVVM ACCESSIT, (SI) DAMNVM PETIS.

XXIIII. IDEM Libro trigesimo primo ad Edictum PLANE si ambo socii seruum alterius praeposuerint, non tenebitur dominus eius nomine, nisi dumtaxat de peculio: commune enim periculum esse oportet, cum ambo eum praeponamus.

XXV. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum NON OB eam rem minus ad periculum socii pertinet quod neglegentia eius perisset, quòd in plerisque aliis industria eius societas fuisset. et hoc ex appellatione Imperator pronuntiauit.

XXVI. VLPIANVS Libro trigesimo primo ad Edictum ET IDEO si socius quaedam neglegenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum neglegentia, ut Marcellus libro sexto digestorum scribsit.

XXVII. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum OMNE AES alienum, quod manente societate contractum est, de communi soluendum est: licet posteaquàm societas distracta est, solutum sit. igitur etsi sub condicione promiserat, et distracta societate condicio exstitit, ex communi soluendum est. ideóque si interim societas dirimatur, cautiones interponendae sunt.

XXVIII. IDEM Libro sexagesimo ad Edictum SI SOCII sumus, et unus ex die pecuniam debeat, et diuidatur societas, non debet hoc deducere socius,

O

quemadmodum praesens debet. sed omnes diuidere et cauere, cum dies uenerit, defensu iri socium.

XXVIIII. VLPIANVS Libro trigensimo ad Sabinum SI NON fuerint partes societati adiectae, aequas eas esse constat. si uerò placuerit ut quis duas partes uel tres habeat, alius unam, an ualeat? placet ualere: si modò aliquid plus contulit societati uel pecuniae, uel operae, uel cuiuscumque alterius rei causa. Ita coiri societatem posse, ut nullius partem damni alter sentiat, lucrum uerò commune sit, Cassius putat. quod ita demum ualebit, ut et Sabinus scribit, si tanti sit opera, quanti damnum est. plerumque enim tanta est industria socii, ut plus societati conferat, quàm pecunia. item si solus nauiget, si solus peregrinetur, † periculo subeat solus. Aristo refert Cassium respondisse, societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantùm, alter damnum sentiret: et hanc societatem leoninam solitum appellare. et nos consentimus talem societatem nullam esse: ut alter lucrum sentiret, alter uerò nullum lucrum, sed damnum sentiret. iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum non etiam lucrum spectet. † pericula

XXX. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum MVCIVS LIBRO quartodecimo scribit, non posse societatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat. Seruius in notatis Mucii ait, nec posse societatem ita contrahi, neque enim lucrum intellegitur, nisi omni damno deducto: neque damnum, nisi omni lucro deducto. sed potest coiri societas ita, ut eius lucri, quod reliquum in societate sit, omni damno deducto, pars alia feratur: et eius damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.

XXXI. VLPIANVS Libro trigensimo ad Sabinum VT SIT pro socio actio, societatem intercedere oportet. nec enim sufficit rem esse communem, nisi societas intercedit. communiter autem res agi potest etiam citra societatem: utputa cum non affectione societatis incidimus in communionem. ut euenit in re duobus legata. item si à duobus simul empta res sit: aut si hereditas uel donatio communiter nobis obuenit: aut si à duobus separatim emimus partes eorum, non socii futuri.

XXXII. IDEM Libro secundo ad Edictum NAM cum tractatu habito societas coita est, pro socio actio est. cum sine tractatu, in re ipsa et negotio communiter gestum uidetur.

XXXIII. IDEM Libro trigensimo primo ad Edictum VT IN conductionibus publicorum, item in emptionibus. nam qui nolunt inter se contendere, solent per nuntium rem emere in commune. quod à societate longè remotum est. et ideo societate sine tutoris auctoritate coita, pupillus non tenetur: attamen communiter gesto tenetur.

XXXIIII. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale QVIBVS casibus si quid fortè unus in eam rem impenderit, siue fructus, mercedésue unus perceperit, uel deteriorem fecerit rem, non societatis iudicio locus est: sed inter coheredes quidem familiae herciscendae iudicio agitur, inter ceteros communi diuidundo. Inter eos quoque, quibus hereditario iure communis res est, posse et communi diuidundo agi.

XXXV. VLPIANVS Libro trigesimo ad Sabinum NEMO potest societatem heredi suo sic parere, ut ipse heres socius sit. in heredem autem socii proponitur actio, ut bonam fidem praestet:

XXXVI. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum ET ACTI etiam culpam, quam is praestaret, in cuius locum successit, licet socius (non) sit.

XXXVII. POMPONIVS Libro tertiodecimo ad Sabinum PLANE si hi, qui sociis heredes exstiterint, animum inierint societatis in ea hereditate, nouo consensu, quod postea gesserint, efficitur ut in pro socio actionem deducatur.

XXXVIII. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum. PRO SOCIO arbiter prospicere debet cautionibus in futuro damno, uel lucro pendente ex ea societate.

quod Sabinus in omnibus bonae fidei iudiciis existimauit: siue generalia sunt, ueluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelae: siue specialia, ueluti mandati, commodati, depositi. Si tecum societas mihi sit, et res ex societate communes, quam impensam in eas fecero, quósue fructus ex his rebus ceperis, uel pro socio uel communi diuidundo me consecuturum: et altera actione alteram tolli Proculus ait.

XXXVIIII. POMPONIVS Libro tertiodecimo ad Sabinum SI FVNdus mihi tecum communis sit, et in eum mortuum intuleris, agam tecum pro socio.

XL. IDEM Libro septimodecimo ad Sabinum HERES socii quamuis socius non est, tamen ea, quae per defunctum inchoata sunt, per heredem explicari debent. in quibus dolus eius admitti potest.

XLI. VLPIANVS Libro uicensimo ad Edictum SI QVIS à socio poenam stipulatus sit, pro socio non aget, si tantundem in poenam sit, quantum eius interfuit.

XLII. IDEM Libro quadragensimo quinto ad Sabinum QVOD SI ex stipulatu eam consecutus sit, postea pro socio agendo, hoc minus accipiet, poena ei in sortem imputata.

XLIII. IDEM Libro uicensimo octauo ad Edictum SI ACTVM sit communi diuidundo, non tollitur pro socio actio: quoniam pro socio et nominum rationem habet, et adiudicationem non admittit. sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quàm ex prima actione consecutus est.

XLIIII. IDEM Libro trigensimo primo ad Edictum SI MARGARIta tibi uendenda dedero, ut si ea decem uendidisses, redderes mihi decem, si pluris, quod excedit tu haberes, mihi uidetur, si animo contrahendae societatis id actum sit, pro socio esse actionem: si minus, praescriptis uerbis.

XLV. IDEM Libro trigensimo ad Sabinum REI COMMVNIS nomine cum socio furti agi potest, si per fallaciam, dolóue malo amouit, uel rem communem celandi animo contrectet. sed et pro socio actione obstrictus est. nec altera actio alteram tollet. idémque in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum est.

XLVI. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum IDEM est et in colono, et in eo qui negotia gerit, et qui mandatum nostrum exsequitur, et in tutore.

XLVII. VLPIANVS Libro trigensimo ad Sabinum SED SI ex causa furtiua condixero, cessavit pro socio actio, nisi si pluris mea intersit. Si damnum in re communi socius dedit, Aquilia teneri eum, et Celsus et Iulianus et Pomponius scribunt.

XLVIII. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum SED nihilo minus et pro socio tenetur,

XLVIIII. VLPIANVS Libro trigensimo primo ad Edictum SI HOC facto societatem laesit. si uerbi gratia negotiatorem seruum uulnerauerit, uel occidit.

L. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum SED ACTIONE pro socio consequitur, ut altera actione contentus esse debeat. quia utraque actio ad rei persecutionem respicit: non, ut furti, ad poenam dumtaxat.

LI. VLPIANVS Libro trigensimo ad Sabinum MERITO autem adiectum est, ita demum furti actionem esse, si per fallaciam, et dolo malo amouit: quia cum sine dolo malo fecit, furti non tenetur. et sanè plerumque credendum est, eum qui partis dominus est, iure potius suo re uti, quàm furti consilium inire. et ideo uideVimus, an Fauia teneatur. et ratio quidem facit, ne teneatur. uerùm si plagium fecit, uel suppressit, Fauia teneri.

LII. IDEM Libro trigensimo primo ad Edictum CVM DVOBVS uicinis fundus coniunctus uenalis esset, alter ex his petit ab altero, ut eum fundum emeret: ita ut ea pars, quae suo fundo iuncta esset, sibi cederetur. mox ipse eum fundum ignorante uicino emit, quaeritur, an aliquam actionem cum eo uicinus habeat. Iulia-

nus ſcripſit, implicitam eſſe facti quaeſtionem. nam ſi hoc ſolum actum eſt, ut fundum
Lucii Titii uicinus emeret, et mecum communicaret, aduerſus me, qui emi, nullam
actionem uicino competere. ſi uerò id actum eſt, ut quaſi commune negotium gerere-
tur, ſocietatis iudicio tenebor, ut tibi deducta parte, quam mandaueram, reliquas par- 1
tes praeſtem. Venit autem in hoc iudicium pro ſocio bona fides. utrum ergo tan
tum dolum, an etiam culpam praeſtare ſocium oporteat, quaeritur. et Celſus libro ſe-
ptimo digeſtorum ita ſcripſit, ſocios inter ſe dolum et culpam praeſtare oportet. Si in
coëunda ſocietate, inquit, artem, operámue pollicitus eſt alter, ueluti cum pecus in com
mune paſcendum, aut agrum politori damus in commune quaerendis fructibus, nimi-
rum ibi etiam culpa praeſtanda eſt. pretium enim operae artis eſt uelamentum. quòd 2
ſi rei communi ſocius nocuit, magis admittit culpam quoque uenire. Damna,
quae imprudentibus accidunt, hoc eſt damna fatalia, ſocii non cogentur praeſtare:
ideóque ſi pecus aeſtimatum datum ſit, et id latrocinio aut incendio perierit, commu-
ne damnum eſt, ſi nihil dolo aut culpa acciderit eius qui aeſtimatum pecus acceperit.
quòd ſi à furibus ſubreptum ſit, proprium eius detrimentum eſt: quia cuſtodiam prae-
ſtare debuit qui aeſtimatum accepit. haec uera ſunt. et pro ſocio erit actio: ſi modò ſo- 3
cietatis contrahendae cauſa paſcenda data ſunt, quamuis aeſtimata. Quidam ſaga
riam negotiationem coierunt: alter ex his ad merces comparandas profectus in latro-
nes incidit: ſuámque pecuniam perdidit: ſerui eius uulnerati ſunt: résque proprias perdi
dit. dicit Iulianus damnum eſſe commune. ideóque actione pro ſocio damni partem
dimidiam adgnoſcere debere, tam pecuniae quàm rerum ceterarum, quas ſecum non
tuliſſet ſocius, niſi ad merces communi nomine comparandas proficiſceretur. ſed et ſi
quid in medicos impenſum eſt, pro parte ſocium agnoſcere debere, rectiſſimè Iulianus
probat. proinde et ſi naufragio quid periit, cum non aliàs merces quàm naui ſole-
rent aduehi, damnum ambo ſentient. nam ſicuti lucrum, ita damnum quoque commu
ne eſſe oportet, quod non culpa ſocii contingit. Cum duo erant argentarii ſocii, 4
alter eorum aliquid ſeparatim quaeſierat, et lucri ſenſerat. quaerebatur, an commu-
ne eſſe lucrum oporteret. et Imperator Seuerus Flauio Felici in haec uerba reſcripſit.
etiam ſi maximè argentariae ſocietas inita eſt, quod quiſque tamen ſocius non ex ar-
gentaria cauſa quaeſiit, id ad communionem non pertinere, explorati iuris eſt. Papi-
nianus quoque libro tertio reſponſorum ait, ſi fratres parentium indiuiſas hereditates
ideo retinuerunt, ut emolumentum ac damnum in his commune ſentirent, quod aliun
de quaeſierint, in commune non redigetur. Item ex facto conſultum reſpon- 5
diſſe ſe ait libro tertio reſponſorum, inter Flauium Victorem et Vellicum Aſianum
placuerat, ut locis emptis pecunia Victoris, monumenta fierent opera et peritia Aſia-
ni: quibus diſtractis, pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, ſuperfluum Aſia
nus acciperet, qui operam in ſocietatem contulit. erit pro ſocio actio. Idem Pa- 6
pinianus eodem libro ait, ſi inter fratres uoluntarium conſortium initum fuerit, et ſti-
pendia, ceteráque ſalaria in commune redigi iudicio ſocietatis. quamuis filius emanci
patus haec non cogatur conferre fratri, inquit, in poteſtate manenti. quia etſi in pote-
ſtate maneret, praecipua ea haberet. Idem reſpondit, ſocietatem non poſſe ultra 7
mortem porrigi. et ideo nec libertatem de ſuppremis iudiciis conſtringere quis pote-
rit, uel cognatum ulteriorem proximioribus praeferre. Idem reſpondit, ſocius, 8
qui ceſſantis ceſſantiúmue portiones inſulae reſtituerit, quamuis aut ſortem cum cer-
tis uſuris intra quattuor menſes poſtquam opus refectum erit, recipere poteſt, exigen-
dóque priuilegio utetur, aut deinceps propriam rem habebit, poteſt tamen pro ſocio
agere ad hoc, ut conſequatur quod ſua intererat. finge enim malle eum magis ſuum
conſequi, quàm dominium inſulae. oratio enim Diui Marci idcirco quattuor menſibus
finit certas uſuras, quia poſt quattuor dominium dedit. Si qui ſocietatem ad emen 9
dum coierint, deinde res alterius dolo uel culpa empta non ſit, pro ſocio eſſe actionem
conſtat. Planè ſi condicio ſit adiecta, SI INTRA ILLVM DIEM VENIRET, et

10 dies sine culpa socii praeterierit, cessabit actio pro socio. Item si in communem
riuum reficiendum inpensa facta sit, pro socio esse actionem ad reciperandum sum-
11 ptum Cassius scripsit. Item Mela scribit si uicini semipedes inter se contulerunt,
ut ibi craticium parietem inter se aedificarent ad onera utriusque sustinenda, deinde
aedificato pariete, alter in eum inmitti non patiatur, pro socio agendum. idémque et si
aream in commune emerint, ne luminibus suis officeretur, et alteri tradita sit, nec prae-
12 stet alteri quod conuenit, pro socio actionem esse. Si plures sint inter eosdem so-
13 cietates coitae, ad omnes societates sufficere hoc unum iudicium constat. Si quis
ex sociis propter societatem profectus sit, ueluti ad merces emendas, eos dumtaxat
sumptus societati imputabit, qui in eam pensi sunt. uiatica igitur et meritoriorum, et sta
bulorum, iumentorum, carrulorum uecturas, uel sui, uel sarcinarum suarum gratia,
14 uel mercium rectè imputaVit. Socium uniuersa in societatem conferre debere
Neratius ait, si omnium bonorum socius sit. et ideo siue ob iniuriam sibi factam, uel
ex lege Aquilia, siue ipsius, siue filii corpori nocitum sit, conferre debere respondit.
15 Ibidem ait, socium omnium bonorum non cogi conferre quae ex prohibitis causis
adquisierit. per contrarium quoque apud ueteres tractatur, an socius omnium bono-
rum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus praestiterit, ex communi consequatur,
ut praestet. et Atilicinus, Sabinus, Cassius responderunt, si iniuria iudicis damnatus sit,
consecuturum: si ob maleficium suum, ipsum tantùm damnum sentire debere. cui con
gruit quod Seruium respondisse Aufidius refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus
cum ad iudicium non adesset damnatus sit, non debere eum de communi id consequi.
si uerò praesens iniuriam iudicis passus sit, de communi sarciendum.

LIII. IDEM Libro trigensimo ad Sabinum QVOD autem ex furto, uel ex alio maleficio quaesitum est, in societatem non oportere conferri palam est: quia delictorum turpis atque foeda communio est. planè si in medium collata sit, commune erit lucrum.

LIIII. POMPONIVS Libro tertiodecimo ad Sabinum QVOD enim ex maleficio contulerit socius, non aliter recipere debet, quàm si damnatus sit.

LV. VLPIANVS Libro trigensimo ad Sabinum SI IGITVR ex hoc conuentus fuerit qui maleficium admisit, id quod contulit, aut solum, aut cum poena auferret. solum auferret, si mihi proponas insciente socio eum in societatis rationem hoc contulisse. quòd si sciente, etiam poenam socium agnoscere oportet. aequum est enim, ut cuius participauit lucrum, participet et damnum.

LVI. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum NEC QVICQVAM interest, utrum manente societate praestiterit ob furtum, an dissoluta ea. Idémque est in omnibus turpibus actionibus: ueluti iniuriarum, ui bonorum raptorum, serui corrupti, et similibus: et in omnibus poenis pecuniariis quae ex publicis iudiciis accidunt.

LVII. VLPIANVS Libro trigensimo ad Sabinum NEC PRAETER mittendum esse Pomponius ait, ita demum hoc esse uerum, si honestae et licitae rei societas coita sit. ceterum si maleficii societas coita sit, constat nullam esse societatem. generaliter enim traditur, rerum inhonestarum nullam esse societatem.

LVIII. IDEM Libro trigensimo primo ad Edictum SI ID, quod quis
in societatem contulit, exstinctum sit, uidendum an pro socio agere possit. tractatum
ita est apud Celsum libro septimo digestorum ad epistulam Cornelii Felicis: cum tres
equos haberes, et ego unum, societatem coimus, ut accepto equo meo quadrigam uen
deres, et ex pretio quartam mihi redderes. si igitur ante uenditionem equus meus mor
tuus sit, non putare se Celsus ait, societatem manere: nec ex pretio equorum tuorum
partem deberi. non enim habendae quadrigae, sed uendendae coitam societatem. cete
rum, si id actum dicatur, ut quadriga fieret, eáque communicaretur, túque in ea tres par
1 tes haberes, ego quartam, non dubiè adhuc socii sumus. Item Celsus tractat, si pe
cuniam contulissemus ad mercem emendam, et mea pecunia perisset, cui perierit ea.

et ait, si post collationem euenit, ut pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset, utrique perire. utputa si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periit. si uerò ante collationem, posteaquam eam destinasses, tunc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit, quia non societati periit. Si filiusfamilias societatem coierit, deinde emancipatus à patre fuerit, apud Iulianum quaeritur, an eadem societas duret, an uerò alia sit, si fortè post emancipationem in societatem duratum est. Iulianus scribsit libro quartodecimo digestorum, eandem societatem durare: initium enim his contractibus inspiciendum. duabus autem actionibus agendum esse. una aduersus patrem, altera aduersus filium. cum patre, de eo cuius dies ante emancipationem cessit: nam eius temporis, quo post emancipationem societas durauit, nihil praestare patrem oportet. cum filio autem, de utroque tempore: id est de tota societate. nam et si quid, inquit, socius filii post emancipationem filii dolo fecerit, eius, non patri sed filio actio danda est. Si seruus meus societatem cum Titio coierit, et alienatus in eadem permanserit, potest dici alienatione serui et priorem societatem finitam, et ex integro alteram inchoatam. atque ideo et mihi et emptori actionem pro socio competere. item tam aduersus me, quàm aduersus emptorem ex his causis, quae ante alienationem inciderunt, dandam actionem. ex reliquis aduersus emptorem solum.

LVIIII. POMPONIVS Libro duodecimo ad Sabinum ADEO morte socii soluitur societas, ut nec ab initio pacisci possimus, ut heres etiam succedat societati. haec ita in priuatis societatibus ait. in societate uectigalium nihilo minus manet societas et post mortem alicuius. sed ita demum, si pars defuncti ad personam heredis eius adscripta sit, ut heredi quoque conferri oporteat. quod ipsum ex causa aestimandum est. quid enim si is mortuus sit, propter cuius operam maximè societas coita sit? aut sine quo societas administrari non possit? Quod in alea aut adulterio perdiderit socius, ex medio non est laturus. si quid uerò dolo nostro socius damni ceperit, à nobis repetat.

LX. IDEM Libro tertiodecimo ad Sabinum SOCIVM, qui in eo, quod ex societate lucri faceret, reddendo moram adhibuit, cum ea pecunia ipse usus sit, usuras quoque eum praestare debere Labeo ait. sed non quasi usuras, sed quòd socii intersit, moram eum non adhibuisse. sed si aut usus ea pecunia non sit, aut moram non fecerit, contra esse. item post mortem socii nullam talem aestimationem ex facto heredis faciendam: quia morte socii dirimatur societas. Socius, cum resisteret communibus seruis uenalibus ad fugam erumpentibus, uulneratus est. impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione Labeo ait: quia id non in societatem, quamuis propter societatem inpensum sit. sicuti si propter societatem eum heredem quis instituere desisset, aut legatum praetermisisset, aut patrimonium suum neglegentius administrasset. nam nec compendium, quod propter societatem ei contigisset, ueniret in medium. ueluti si propter societatem heres fuisset institutus, aut quid ei donatum esset.

LXI. VLPIANVS Libro trigensimo primo ad Edictum SECVNDVM Iulianum tamen et quod medicis pro se datum est, recipere potest. quod uerum est.

LXII. POMPONIVS Libro tertiodecimo ad Sabinum SI TITIVS, cum quo mihi societas erat, decesserit, egóque cum putarem Titii hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res uendiderim, et partem pecuniae ex uenditione redactae ego, partem Seius abstulerit, te, qui re uera Titio heres es, partem ad me redactae pecuniae societatis iudicio non consecuturum, Neratio et Aristoni placebat: quia meae dumtaxat partis pretia percepissem. neque interesse, utrum per se partes meas uendidissem, an communiter cum eo qui reliquas partes ad se pertinere diceret. alioquin euenturum, ut etiam si duo socii rem uendiderint, unusquisque quod ad se peruenerit, partem alteri societatis iudicio praestare debeat. sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione forte à Seio consecuturus sis, quicquam mihi praestare debere:

quia quod ad Seium peruenerit, tuarum partium pretium sit. nec ad me habentem
meum, quicquam ex eo redire debeat.

LXIII. VLPIANVS Libro trigensimo primo ad Edictum VERVM est
quod Sabino uidetur, etiam si non uniuersorum bonorum socii sunt, sed unius rei, atta
men in id quod facere possunt, quódue dolo malo fecerint quo minus possint, condem
nari oportere. hoc enim summam rationem habet: cum societas ius quodammodo fra
1 ternitatis in se habeat. Videndum est, an et fideiussori socii id praestari debeat:
an uerò personale beneficium sit. quod magis uerum est. Sed si hic fideiussor, quasi de-
fensor socii iudicium susceperit, proderit sibi. namque Iulianus libro quartodecimo di
gestorum scriBsit, defensorem socii in id quod socius facere potest, condemnari opor-
tere. idémque et in patroni defensore accipere debere ait. et utique idem erit in uni-
2 uersis, qui in id quod facere possunt conueniuntur. Patri autem uel domino so-
cii, si iussu eorum societas contracta sit, non esse hanc exceptionem dandam. quia nec
heredi socii, ceterisque successoribus hoc praestabitur. quia nec ceterorum heredibus
successoribúsue, quos in id quod facere possunt conuenimus, idem praestatur.
3 Id quod facere socius potest, quemadmodum aestimandum sit? et placuit, non debere
deduci aes alienum quod debetur à socio. ita et Marcellus libro septimo digestorum
scriBsit. nisi fortè, inquit, ex ipsa societate debeatur. Item uidendum, an cautio ueniat
in hoc iudicium eius quod facere socius non possit, scilicet nuda promissio. quod ma-
4 gis dicendum arbitror. Si cum tres socii essent, egerit cum uno ex sociis socius,
et partem suam integram sit consecutus, deinde alius socius cum eodem agat, et par-
tem consequi integram non poterit, quia facere solidum non potest, an hic qui minus
consecutus est, cum eo agere possit, qui solidum accepit, ad communicandas partes
inter eos, id est exaequandas, quasi iniquum sit ex eadem societate alium plus, alium mi
nus consequi? sed magis est, ut pro socio actione consequi possit, ut utriusque portio
5 exaequetur. quae sententia habet aequitatem. Tempus autem spectamus, quan-
tum facere socius possit, rei iudicandae. hoc quoque facere quis posse uidetur, quod
dolo fecit quo minus possit. nec enim aequum est, dolum suum quemquam releuare.
quod et in ceteris, qui in id quod facere possunt conueniuntur, accipiendum est. si ta-
men non dolo, sed culpa sua facere posse desiit, dicendum est condemnari eum non
6 debere. In heredem quoque socii pro socio actio competit: quamuis heres so-
cius non sit. licet enim socius non sit, attamen emolumenti successor est. et circa socie-
tates uectigalium, ceterorúmque idem obseruamus, ut heres socius non sit, nisi fuerit
adscitus. uerumtamen omne emolumentum societatis ad eum pertineat, simili modo
et damnum adgnoscat quod contingit, siue adhuc uiuo socio uectigalis, siue postea.
7 quod non similiter in uoluntaria societate obseruatur. Si seruo communi lega-
tum sine libertate unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet. an tamen
pro socio iudicio communicari debeat cum herede socii, quaeritur. et ait Iulianus Sex-
tum Pomponium referre Sabinum respondentem non communicari. et posse hanc
sententiam defendi Iulianus ait: non enim propter communionem hoc adquisitum
est, sed ob suam partem. nec oportet id communicari, quod quis non propter so-
8 cietatem, sed propter suam partem adquisierit. Societas soluitur ex personis, ex
rebus, ex uoluntate, ex actione. ideóque siue homines, siue res, siue uoluntas, siue actio
interierit, distrahi uidetur societas. Intereunt autem homines quidem maxima aut
media capitis deminutione, aut morte. Res uerò, cum aut nullae relinquantur, aut
condicionem mutauerint. neque enim eius rei, quae iam nulla sit, quisquam socius est.
neque eius quae consecrata, publicatáue sit. Voluntate distrahitur societas renuntia-
tione.

LXIIII. CALLISTRATVS Libro primo Quaestionum ITAQVE
cum separatim socii agere coeperint, et unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio
ius societatis dissoluitur.

LXV. PAVLVS Libro trigensimo secundo ad Edictum ACTIONE
distrahitur, cum aut stipulatione, aut iudicio mutata sit causa societatis. Proculus enim
ait, hoc ipso quòd iudicium ideo dictatum est ut societas distrahatur, renuntiatam so-
cietatem: siue totorum bonorum, siue unius rei societas coita sit. Item bonis à credito-
ribus uenditis unius socii, distrahi societatem Labeo ait. Si in rem certam emen- 1
dam conducendámue coita sit societas, tunc etiam post alicuius mortem quidquid lu-
cri detrimentiue factum sit commune esse Labeo ait. Diximus dissensu solui so- 2
cietatem. hoc ita est, si omnes dissentiunt. quid ergo si unus renuntiet? Cassius scripsit,
eum qui renuntiauerit societati, à se quidem liberare socios suos: se autem ab illis non
liberare. quod utique obseruandum est, si dolo malo renuntiatio facta sit. ueluti si cum
omnium bonorum societatem iniissemus, deinde cum obuenisset uni hereditas, pro-
pter hoc renuntiauit. ideóque si quidem damnum attulerit hereditas, hoc ad eum qui
renuntiauit pertinebit: commodum autem communicare cogetur actione pro socio.
quòd si quid post renuntiationem adquisierit, non erit communicandum: quia nec do
lus admissus est in eo. Item si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, de- 3
inde solus uolueris eam emere, ideóque renuntiaueris societati ut solus emeres, tene-
beris quanti interest mea. sed si ideo renuntiaueris, quia emptio tibi displicebat, non
teneberis, quamuis ego emero: quia hic nulla fraus est. eáque et Iuliano placent.
Labeo autem posteriorum libris scripsit, si renuntiauerit societati unus ex sociis eo tem- 4
pore quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actio-
ne. nam si emimus mancipia inita societate, deinde renunties mihi eo tempore quo
uendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te
pro socio iudicio. Proculus hoc ita uerum esse, (si) societatis non intersit dirimi socie-
tatem. semper enim non id, quod priuatim interest unius ex sociis, seruari solet: sed
quod societati expedit. haec ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coëunda societate con
uenit. Item qui societatem in tempus coit, eam ante tempus renuntiando, so- 5
cium à se, non se à socio liberat. itaque si quid compendii postea factum erit, eius par-
tem non fert. at si dispendium, aequè praestabit portionem, nisi renuntiatio ex necessi-
tate quadam facta sit. quòd si tempus finitum est, liberum est recedere: quia sine dolo
malo id fiat. Renuntiare societati etiam per alios possumus. et ideo dictum est, 6
procuratorem quoque posse renuntiare societati. Sed utrum de eo dictum sit, cui
omnium bonorum administratio concessa est: an de eo, cui hoc ipsum nominatim man
datum est, uideamus: an uerò per utrumque rectè renuntietur. quod est uerius: nisi si
prohibuerit eum dominus specialiter renuntiare. Item scriptum est, posse procu 7
ratori quoque meo socium meum renuntiare. quod Seruius apud Alfenum ita notat,
esse in potestate domini, cum procuratori eius renuntiatum est, an uelit ratam habere
renuntiationem. igitur is, cuius procuratori renuntiatum est, liberatus esse uidebitur.
an autem ipse quoque, (qui) renuntiauit procuratori, liberetur, in potestate eius erit,
quemadmodum diximus in eo qui socio renuntiat. Morte unius societas dissol- 8
uitur, etsi consensu omnium coita sit, plures uerò supersint: nisi in coëunda societate
aliter conuenerit. nec heres socii succedit. sed quod ex re communi postea quaesitum
est, item dolus et culpa in eo quod ex ante gesto pendet, tam ab herede quàm heredi
praestandum est. Item si alicuius rei societas sit, et finis negotio impositus, fini- 9
tur societas. quòd si integris omnibus manentibus alter decesserit, deinde tunc sequa-
tur res, de qua societatem coierunt, tunc eadem distinctione utemur, qua in mandato:
ut si quidem ignota fuerit mors alterius, ualeat societas: si nota, non ualeat. So- 10
cietas quemadmodum ad heredes socii non transit, ita nec ad adrogatorem. ne alio-
quin inuitus quis socius efficiatur cui non uult. ipse autem adrogatus socius permanet.
nam etsi filiusfamilias emancipatus fuerit, permanebit socius. Publicatione quo- 11
que distrahi societatem diximus. quod uidetur spectare ad uniuersorum bonorum pu-
blicationem, si socii bona publicentur. nam cum in eius locum alius succedat, pro mor-

12 tuo habetur. Si post distractam societatem aliquis in rem communem impende-
rit socius, actione pro socio id non consequitur: quia non est uerum pro socio commu-
nitérue id gestum esse. sed communi diuidundo iudicio huius quoque rei ratio habebi-
13 tur. nam etsi distracta esset societas, nihilo minus diuisio rerum superest. Si com-
munis pecunia penes aliquem sociorum sit, et alicuius sociorum quid absit, cum eo so-
lo agendum, penes quem ea pecunia sit. qua deducta, de reliquo quod cuique debea-
14 tur omnes agere possunt. Nonnumquam necessarium est et manente societate
agi pro socio. ueluti cum societas uectigalium causa coita est: proptérque uarios con-
tractus neutri expediat recedere à societate. nec refertur in medium quod ad alterum
15 peruenerit. Si unus ex sociis maritus sit, et distrahatur societas manente matrimo-
nio, dotem maritus praecipere debet: quia apud eum esse debet, qui onera sustinet.
quòd si iam dissoluto matrimonio societas distrahatur, eadem die recipienda est dos,
qua et solui debet.

LXVI. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale QVOD si eo
tempore, quo diuiditur societas, in ea causa dos sit, ut certum sit eam uel partem eius
reddi non oportere, diuidere eam inter socios iudex debet.

LXVII. PAVLVS Libro trigensimo secundo ad Edictum SI VNVS
ex sociis rem communem uendiderit consensu sociorum, pretium diuidi debet ita, ut ei
caueatur, indemnem eum futurum. quòd si iam damnum passus est, hoc ei praestabi-
tur. sed si pretium communicatum sit sine cautione, et aliquid praestiterit is qui uendi-
dit, an si non omnes socii soluendo sint, quod à quibusdam seruari non potest, à ceteris
debeat ferre? sed Proculus putat hoc ad ceterorum onus pertinere, quod ab aliquibus
seruari non potest. rationéque defendi posse: quoniam societas cum contrahitur, tam
1 lucri quàm damni communio initur. Si unus ex sociis, qui non totorum bono-
rum socii erant, communem pecuniam faenerauerit, usurásque perceperit, ita demum
usuras partiri debet, si societatis nomine faenerauerit. nam si suo nomine, quoniam sor
2 tis periculum ad eum pertinuerit, usuras ipsum retinere oportet. Si quid unus ex
sociis necessariò de suo impendit in communi negotio, iudicio societatis seruavit. et usu
ras, si fortè mutuatus sub usuris dedit. sed et si suam pecuniam dedit, non sine causa di-
cetur, quòd usuras quoque percipere debeat, quas possit habere, si alii mutuum dedis-
3 set. Non aliàs socius in id quod facere potest condemnatur, quàm si confitetur
se socium fuisse.

LXVIII. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale. NEMO ex
1 sociis plus parte sua potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint. Illud quae-
ritur, utrum is demum facere uidetur quò minus facere possit, qui erogat bona sua in
fraudem futurae actionis: an et qui occasione adquirendi non utitur. sed uerius est, de
eo sentire proconsulem, qui erogat bona sua. id que ex interdictis colligere possumus:
in quibus ita est, QVOD DOLO FECISTI, VT DESINERES POSSIDERE.

LXVIIII. VLPIANVS Libro trigensimo secundo ad Edictum CVM
societas ad emendum coiretur, et conueniret ut unus reliquis nundinas id est epulas
praestaret, eósque à negotio dimitteret, si eas eis non soluerit, et pro socio et ex uendi-
to cum eo agendum est.

LXX. PAVLVS Libro trigensimo tertio ad Edictum NVLLA societatis
in aeternum coitio est.

LXXI. IDEM Libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum DVO so-
cietatem coierunt, ut grammatica docerent, et quod ex eo artificio quaestus fecissent,
commune eorum esse: de ea re quae uoluerunt fieri, in pacto conuento societatis pro-
scripserunt: deinde inter se his uerbis stipulati sunt: HAEC QVAE SVPRA SCRI
PTA SVNT, EA ITA DARI FIERI, NEQVE ADVERSVS EA FIERI? SI
EA ITA DATA FACTA NON ERVNT, TVM VIGINTI MILIA DARI?
quaesitum est, an si quid contra factum esset, societatis actione agi posset. respondit, si

filia dotem promisit, et prius quàm solueret, herede ea relicta decessit, quae postea cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est. quaesitum est, an si pro socio ageret, dotis quantitatem praecipere deberet, si fortè conuenisset inter socios, ut de communi dos constitueretur. dixi pactum non esse iniquum, utique si non de alterius tantùm filia conuenit. nam si commune hoc pactum fuit, non interesse quòd alter solus filiam habuit. ceterum si numeratam dotem pater defuncta in matrimonio filia recipérasset, reddi pecuniam societati debuisse: pactum ex aequitate sic nobis interpretantibus. quòd si salua societate, diuortio matrimonium solutum foret, cum sua causa dotem reciperari. scilicet ut ea uel alii marito dari possit. nec si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem: nisi si nominatim ita conuenisset. uerùm in proposito largiter esse uidetur, dos numerata esset, an uerò promissa. nam si filia datam dotem, posteaquam patri heres exstitit, iure suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quam mulier habitura fuit etsi alius heres exstitisset. quòd si accepto à marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati non solutam pecuniam.

LXXXII. IDEM Libro tertio Responsorum IVRE societatis per socium aere alieno socius non obligatur: nisi in communem arcam pecuniae uersae sunt.

LXXXIII. PAVLVS Libro primo Manualium ILLVD quaerendum est, arbor quae in confinio nata est, item lapis qui per utrumque fundum extenditur, an cum succisa arbor est, uel lapis exemptus, eius sit, cuius fundus. pro ea quoque parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat: an qua ratione duabus massis duorum dominorum flatis, tota massa communis est, ita arbor hoc ipso, quo separatur à solo, propriámque substantiam in unum corpus redactam accipit, multo magis pro indiuiso communis fit, quàm massa. sed naturali conuenit ratione, et postea tantam partem utrumque habere tam in lapide quàm in arbore, quantam et in terra habebat.

LXXXIIII. LABEO Libro sexto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum QVOTIENS iussu alicuius uel cum filió eius uel cum extraneo societas coitur, directò cum illius persona agi posse, cuius persona in contrahenda societate spectata sit.

LIBER OCTAVVSDECIMVS

DE CONTRAHENDA EMPTIONE ET DE PACTIS INTER EMPTOREM ET VENDITOREM COMPOSITIS ET QVAE RES VENIRE non possunt.

PAVLVS Libro trigensimo tertio ad Edictum

ORIGO EMENDI VENDENDIQVE A PERMVTATIOnibus coepit. olim enim non ita erat nummus: neque aliud merx aliud pretium uocabatur. sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat. quando plerumque euenit, ut quod alteri superest, alteri desit. sed quia non semper nec facilè concurrebat, ut cum tu haberes quod ego desiderarem, inuicem haberem quod tu accipere uelles, electa materia est, cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subueniret. eáque materia forma publica percussa usum dominiúmque non tam ex substantia praebet, quàm ex quantitate. nec ultra merx utrumque: sed alterum pretium uocatur. Sed an sine nummis uenditio dici † hodie quae possit, dubitatur. ueluti si ego togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus † hodieque et Cassius esse emptionem et uenditionem putant. Nerua et Proculus permutationem, non emptionem hoc esse. Sabinus Homero teste utitur, qui exercitum Graecorum aere, ferro, hominibúsque uinum emere refert, illis uersibus:

ΕΝΘΕΝ ΑΡ ΟΙΝΙΖΟΝΤΟ ΚΑΡΗΚΟΜΟΟΝΤΕΣ ΑΧΑΙΟΙ
ΑΛΛΟΙ ΜΕΝ ΧΑΛΚΩ, ΑΛΛΟΙ ΔΕ ΑΙΘΩΝΙ ΣΙΔΗΡΩ,
ΑΛΛΟΙ ΔΕ ΡΙΝΟΙΣ, ΑΛΛΟΙ Δ' ΑΥΤΗΙΣΙ ΒΟΕΣΣΙ,
ΑΛΛΟΙ Δ' ΑΝΔΡΑΠΟΔΕΣΣΙΝ,

Sed hi uersus permutationem significare uidentur, non emptionem, sicut illi:

ΕΝΘ' ΑΥΤΕ ΓΛΑΥΚΩ ΚΡΟΝΙΔΗΣ ΦΡΕΝΑΣ ΕΞΕΛΕΤΟ ΖΕΥΣ,
ΟΣ ΠΡΟΣ ΤΥΔΕΙΔΗΝ ΔΙΟΜΗΔΕΑ ΤΕΥΧΕ ΑΜΕΙΒΕΝ

Magis autem pro hac sententia illud diceretur, quod aliàs idem poëta dicit:

ΠΡΙΑΤΟ ΚΤΕΑΤΕΣΣΙΝ ΕΟΙΣΙΝ,

Sed uerior est Neruae et Proculi sententia. nam ut aliud est uendere, aliud emere, alius emptor, alius uenditor, sic aliud est pretium, aliud merx. quod in permutatione discerni non potest uter emptor, uter uenditor sit. Est autem emptio iuris gentium. et ideo consensu peragitur: et inter absentes contrahi potest, et per nuntium, et per litteras.

II. VLPIANVS Libro primo ad Sabinum INTER patrem et filium contrahi emptio non potest: sed de rebus castrensibus potest. Sine pretio nulla uenditio est, non autem pretii numeratio, sed conuentio perficit sine scriptis habitam emptionem.

III. IDEM Libro uicensimo octauo ad Sabinum SI RES ita distracta sit, ut si displicuisset, inempta esset, constat non esse sub condicione distractam: sed resolui emptionem sub condicione.

IIII. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum ET LIBERI hominis, et loci sacri, et religiosi, qui haberi non potest, emptio intellegitur, si ab ignorante emitur.

V.

V. PAVLVS Libro quinto ad ſabinum QVIA difficilè dinoſci poteſt
liber homo à ſeruo.

VI. POMPONIVS Libro nono ad ſabinum SED Celſus filius ait homi
nem liberum ſcientem te emere non poſſe: nec cuiuſcumque rei ſi ſcias alienationem
tant (non) eſſe: ut ſacra, †et religioſa loca: aut quorum commercium non ſit: ut publica quae
1 non in pecunia populi, ſed in publico uſu habeantur: ut eſt campus Martius. Si
fundus annua bima trima die ea lege ueniſſet, ut ſi in diem ſtatutum pecunia ſolnta
non eſſet, fundus inemptus foret, et ut ſi interim emptor fundum coluerit, fructúſque
ex eo perceperit, inempto eo facto reſtituerentur, et ut quanti minoris poſtea alii ueniſ
ſet, ut id emptor uenditori praeſtaret, ad diem pecunia non ſoluta, placet uenditori ex
uendito eo nomine actionem eſſe. nec conturbari debemus, quòd inempto fundo fa-
cto, dicatur actionem ex uendito futuram eſſe. in emptis enim et uenditis potius id
quod actum, quàm id quod dictum ſit ſequendum eſt. et cum lege id dictum ſit, appa-
ret hoc dumtaxat actum eſſe, ne uenditor emptori pecunia ad diem non ſoluta obli-
gatus eſſet: non ut omnis obligatio empti et uenditi utrique ſolueretur. Condi-
2 cio, quae inino contractus dicta eſt, poſtea alia pactione immutari poteſt. ſicuti etiam
abiri tota emptione poteſt, ſi nondum impleta ſunt quae utriMque praeſtari debue-
runt.

VII. VLPIANVS Libro uicenſimo octauo ad ſabinum HAEC uendi-
tio ſerui, SI RATIONES DOMINI COMPVTASSET ARBITRIO, condi-
cionalis eſt. condicionales autem uenditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit
condicio. Sed utrum haec eſt uenditionis condicio, ſi ipſe dominus putaſſet ſuo arbi-
trio, an uerò, ſi arbitrio uiri Voni? nam ſi arbitrium domini accipiamus, uenditio nulla
eſt: quemadmodum ſi quis ita uendiderit, SI VOLVERIT: uel ſtipulanti ſic ſpon-
deat, SI VOLVERO, DECEM DABO. neque enim debet in arbitrium rei coMfer
ri, an ſit obſtrictus. placuit itaque ueteribus, magis in uiri boni arbitrium id collatum
uideri, quàm domini. ſi igitur rationes potuit accipere, nec accepit, uel accepit, fin-
git autem ſe non accepiſſe, impleta condicio emptionis eſt: et ex empto uenditor conue
1 niri poteſt. Huiuſmodi emptio, QVANTI TV EVM EMISTI: QVANTVM
PRETII IN ARCA ABEO, ualet. nec enim incertum eſt pretium tam euidenti uen
ditione. magis enim ignoratur quanti emptus ſit, quàm in rei ueritate incertum eſt.
2 Si quis ita emerit, EST MIHI FVNDVS EMPTVS CENTVM, ET QVAN
TO PLVRIS EVM VENDIDERO, ualet uenditio, et ſtatim impletur. habet enim
certum pretium centum. augebitur autem pretium, ſi pluris emptor fundum uendi-
derit.

VIII. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum NEC emptio, nec uen-
ditio ſine re, quae ueneat, poteſt intellegi: et tamen fructus et partus futuri rectè emen
tur: ut cum editus eſſet partus, iam tunc cum contractum eſſet negotium uenditio fa-
cta intellegatur. ſed ſi id egerit uenditor, ne naſcatur, aut fiant, ex empto agi poſſe. Ali
quando tamen et ſine re uenditio intellegitur: ueluti cum quaſi alea emitur. quod fit,
cum captum piſcium uel auium uel miſſilium emitur. emptio enim contrahitur etiam
ſi nihil inciderit: quia ſpei emptio eſt. et quod miſſilium nomine eo caſu captum eſt, ſi
euictum fuerit, nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur: quia id actum intel-
legitur.

VIIII. VLPIANVS Libro uicenſimo octauo ad Sabinum IN VENDI
tionibus et emptionibus conſenſum debere intercedere palàm eſt. ceterum ſiue in ipſa
emptione diſſentient, ſiue in pretio, ſiue in quo alio, emptio imperfecta eſt. ſi igitur ego
me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te uendere Sempronianum putaſti,
quia in corpore diſſenſimus, emptio nulla eſt. idem eſt, ſi ego me Stichum, tu Pamphi-
lum abſentem uendere putaſti. nam cum in corpore diſſentiatur, apparet nullam eſſe
emptionem. Si in nomine diſſentiamus, uerùm de corpore conſtet, nulla dubitatio eſt

quin ualeat emptio et uenditio: nihil enim facit error nominis, cum de corpore constat. Inde quaeritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, utputa si acetum pro uino ueneat, aes pro auro, uel plumbum pro argento, uel quid aliud argento simile, an emptio et uenditio sit. Marcellus scribsit libro sexto digestorum, emptionem esse et uenditionem: quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum. ego in uino quidem consentio: quia eadem propè οὐσία est. si modò uinum acuit. ceterum si uinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma, aliud pro alio uenisse uidetur. in ceteris autem nullam esse uenditionem puto, quotiens in materia erratur.

X. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum ALITER atque si aurum quidem fuerit, deterius autem quàm emptor existimaret: tunc enim emptio ualet.

XI. VLPIANVS Libro uicesimo octauo ad Sabinum ALIOQVIN quid dicemus, si caecus emptor fuit, uel si in materia erratur? uel in minus perito discernendarum materiarum? in corpus eos consensisse dicemus? et quemadmodum † consensum, qui non uidit? Quòd si ego me uirginem emere putarem, cum esset iam mulier, emptio ualebit: in sexu enim non est erratum. ceterum si ego mulierem uenderem, tu puerum emere existimasti, quia in sexu error est, nulla emptio, nulla uenditio est. †consensit

XII. POMPONIVS Libro trigesimo primo ad Quintum Mucium IN huiusmodi autem quaestionibus personae ementium et uendentium spectari debent: non eorum quibus adquiritur ex eo contractu actio. nam si seruus meus, uel filius, qui in mea potestate est, me praesente suo nomine emat, non est quaerendum quid ego existimem: sed quid ille qui contrahit.

XIII. IDEM Libro nono ad Sabinum SED SI seruo meo, uel ei cui mandauero, uendas sciens fugitiuum, illo ignorante, me sciente, non teneri te ex empto uerum est.

XIIII. VLPIANVS Libro uicesimo octauo ad Sabinum QVID tamen dicemus, si in materia et qualitate ambo errarent? utputa si et ego me uendere aurum putarem, et tu emere, cum aes esset? utputa coheredes uiriolam, quae aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi uendidissent, eàque inuenta esset magna ex parte aenea? uenditionem esse constat ideo, quia auri aliquid habuit. nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, ualet uenditio. si autem aes pro auro ueneat, non ualet.

XV. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum ETSI consensum fuerit in corpus, id tamen in rerum natura ante uenditionem esse desierit, nulla emptio est. Ignorantia emptori prodest, quae non in supinum hominem cadit. Si rem meam mihi ignoranti uendideris, et iussu meo alii tradideris, non putat Pomponius dominium meum transire: quoniam non hoc mihi propositum fuit. sed quasi tuum dominium ad eum transire. et ideo etiàm si donaturus mihi rem meam iussu meo alii tradas, idem dicendum erit.

XVI. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum SVAE rei emptio non ualet: siue sciens, siue ignorans emi. sed si ignorans emi, quod soluero repetere potero: quia nulla obligatio fuit. nec tamen emptioni obstat, si in ea re ususfructus dumtaxat ementis sit.

XVII. PAVLVS Libro trigensimo tertio ad Edictum OFFICIO tamen iudicis pretium minuetur.

XVIII. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum SED SI communis ea res emptori cum alio sit, dici debet, scisso pretio pro portione, pro parte emptionem ualere, pro parte non ualere. Si seruus domini iussu in demonstrandis finibus agri uenditi, uel errore uel dolo plus demonstrauerit, id tamen demonstratum accipi oportet, quod dominus senserit. et idem Alfenus scripsit de uacua possessione per seruum tradita.

XVIIII. IDEM Libro trigensimo primo ad Quintum Mucium QVOD uendidi, non aliter fit accipientis, quàm si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo no

mine factum: uel etiam fidem habuerimus emptori fine ulla fatisfactione.

XX. IDEM libro nono ad Sabinum SABINVS respondit, si quam rem nobis fieri uelimus etiam, ueluti statuam, uel uas aliquod, seu uestem, ut nihil aliud quàm pecuniam daremus, emptionem uideri. nec posse ullam locationem esse, ubi cor pus ipsum non detur ab eo cui id fieret. aliter atque si aream darem, ubi insulam aedificares: quoniam tunc à me substantia proficiscitur.

XXI. PAVLVS Libro quinto ad sabinum LABEO scripsit, obscuritatem pacti nocere potius debere uenditori qui id dixerit, quàm emptori: quia potuit re integra apertius dicere.

XXII. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Sabinum HANC legem uenditionis, SI QVID SACRI VEL RELIGIOSI EST, EIVS VENIT NIHIL, superuacuam non esse, sed ad modica loca pertinere. ceterum si omne religio sum, uel sacrum, uel publicum uenierit, nullam esse emptionem.

XXIII. PAVLVS Libro quinto ad sabinum ET QVOD soluerit eo nomine, emptor condicere potest.

XXIIII. VLPIANVS Libro uicesimo octauo ad Sabinum IN MODICIS autem ex empto esse actionem: quia non specialiter locus sacer uel religiosus uenit, sed emptioni maioris partis accessit.

XXV. IDEM Libro trigesimo quarto ad sabinum SI ITA distrahatur, ILLA AVT ILLA RES, utram eliget uenditor, haec erit empta. Qui uendidit, necesse non habet fundum emptoris facere: ut cogitur qui fundum stipulanti spopondit.

XXVI. POMPONIVS Libro septimodecimo ad sabinum SI SCIENS emam ab eo cui bonis interdictum sit, uel cui tempus ad deliberandum de hereditate ita datum sit, ut ei deminuendi potestas non sit, dominus non ero. dissimiliter atque si à debitore sciens creditorem fraudari, emero.

XXVII. PAVLVS Libro octauo ad sabinum QVI A quolibet rem emit, quam putat ipsius esse, bona fide emit. at qui sine tutoris auctoritate à pupillo emit, uel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non uidetur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit.

XXVIII. VLPIANVS Libro quadragensimo primo ad Sabinum REM alienam distrahere quem posse, nulla dubitatio est. nam emptio est et uenditio: sed res emptori auferri potest.

XXVIIII. IDEM Libro quadragensimo tertio ad Sabinum QVOTIens seruus uenit, non cum peculio distrahitur. et ideo siue non sit exceptum, siue exceptum sit ne cum peculio ueneat, non cum peculio distractus uidetur. unde si qua res fuerit peculiaris à seruo subrepta, condici potest, uidelicet quasi furtiua. hoc ita, si res ad emptorem peruenerit.

XXX. IDEM Libro trigensimo secundo ad Edictum SED AD exhibendum agi posse nihilo minus, et ex uendito puto.

XXXI. POMPONIVS Libro uicensimo secundo ad sabinum SED ET si quid postea accessit peculio, reddendum est uenditori. ueluti partus, et quod ex operis uicarii perceptum est.

XXXII. VLPIANVS Libro quadragensimo quarto ad Sabinum QVI tabernas argentarias uel ceteras, quae in solo publico sunt, uendit, non solum, sed ius uendit: cum istae tabernae publicae sunt: quarum usus ad priuatos pertinet.

XXXIII. POMPONIVS Libro trigensimo tertio ad Sabinum CVM in lege uenditionis ita sit scriptum, FLVMINA, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT: nec additur, quae flumina, uel stillicidia: primùm spectari oportet, quid acti sit. si non id appareat, tunc id accipitur, quod uenditori nocet: ambigua enim oratio est.

XXXIIII. PAVLVS Libro trigensimo tertio ad Edictum SI IN em-
ptione fundi dictum sit, accedere Stichum seruum, neque intellegatur quis ex pluribus
accesserit, cum de alio emptor, de alio nenditor senserit, nihilo minus fundi uenditio-
nem ualere constat. sed Labeo ait, eum Stichum deberi, quem uenditor intellexerit.
nec refert, quanti sit accessio: siue plus in ea sit, quàm in ipsa re cui accedat: an minus.
plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus: sicut cum domus propter
marmora, et statuas, et tabulas pictas ematur. Omnium rerum, quas quis habere 1
uel possidere uel persequi potest, uenditio rectè fit. quas uerò natura uel gentium ius
uel mores ciuitatis commercio exuerunt, earum nulla uenditio est. Liberum ho- 2
minem scientes emere non possumus. sed nec talis emptio, aut stipulatio admittenda
est, CVM SERVVS ERIT: quamuis dixerimus futuras res emi posse. nec enim fas
est eiusmodi casus exspectare. Item si et emptor et uenditor scit furtiuum esse 3
quod uenit, à neutra parte obligatio contrahitur. si emptor solus scit, non obligaVitur
uenditor. nectamen ex uendito quicquam consequitur, nisi ultro quod conuenerit
praestet. quòd si uenditor scit, emptor ignorauit, utrinque obligatio contrahitur. et ita
Pomponius quoque scribit. Rei suae emptio tunc ualet, cum ab initio agatur, ut 4
possessionem emat, quam fortè uenditor habuit: et in iudicio possessionis potior esset.
Alia causa est de gustandi, alia metiendi. gustus enim ad hoc proficit, ut impro- 5
Vare liceat. mensura uerò non eò proficit, ut aut plus aut minus ueneat: sed ut appa-
reat quantum ematur. Si emptio ita facta fuerit, EST MIHI EMPTVS STI- 6
CHVS AVT PAMPHILVS, in potestate est uenditoris, quem uelit dare: sicut in sti-
pulationibus. sed uno mortuo, qui superest dandus est. et ideo prioris periculum ad
uenditorem, posterioris ad emptorem respicit. sed et si pariter decesserunt, pretium
debebitur: unus enim utique periculo emptoris uixit. Idem dicendum est, etiam si em-
ptoris fuit arbitrium, quem uellet habere. si modò hoc solum arbitrio eius commissum
sit, ut quem uoluisset, emptum haberet: non et illud, an emptum haberet. Tutor 7
rem pupilli emere non potest. idémque porrigendum est ad similia: id est, ad curato-
res, procuratores, et qui negotia aliena gerunt.

XXXV. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale QVOD saepe ar-
rae nomine pro emptione datur, non eò pertinet, quasi sine arra conuentio nihil profi-
ciat: sed ut euidentius proVari possit conuenisse de pretio. Illud constat iNperfectum 1
esse negotium, cum emere uolenti sic uenditor dicit, QVANTI VELIS, QVANTI
AEQVVM PVTAVERIS, QVANTI AESTIMAVERIS, HABEBIS EMPTVM.
Veneni mali quidam putat non contrahi emptionem: quia nec societas aut manda- 2
tum flagitiosae rei ullas uires habet. quae sententia potest sanè uera uideri de his, quae
nullo modo adiectione alterius materiae, usu nobis esse possunt. de his uerò, quae mix-
ta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, ut ex his antidoti, et alia quaedam
salubria medicamenta conficiantur, aliud dici potest. Si quis amico peregrè eun- 3
ti mandauerit, ut fugitiuum suum quaerat, et si inuenerit, uendat, nec ipse contra sena-
tusconsultum committit, quia non uendidit: neque amicus eius, quia praesentem
uendit. emptor quoque, qui praesentem emit, rectè negotium gerere intellegitur.
Si res uendita per furtum perierit, prius animaduertendum erit, quid inter eos de 4
custodia rei conuenerat. si nihil appareat conuenisse, talis custodia desideranda est à
uenditore, qualem bonus paterfamilias suis rebus adhibet. quam si praestiterit, et ta-
men rem perdidit, securus esse debet. ut tamen scilicet uindicationem rei et condictio-
nem exhibeat emptori. unde uidebimus in personam eius, qui alienam rem uendide-
rit, cum is nullam uindicationem aut condictionem habere possit. ob id ipsum dam-
nandus est: quia si suam rem uendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transfer-
re. In his, quae pondere, numero, mensuráue constant, ueluti frumento, uino, 5
oleo, argento, modò ea seruantur quae in ceteris, ut simul atque de pretio conuenerit,
uideatur perfecta uenditio: modò ut etiam si de pretio conuenerit, non tamen aliter

uideatur perfecta uenditio, quàm ſi admenſa, adpenſa, adnumeratáue ſint. nam ſi omne uinum, uel oleum, uel frumentum, uel argentum quantumcumque eſſet uno pretio uenierit, idem iuris eſt quod in ceteris rebus. quòd ſi uinum ita uenierit, ut in ſingulas amphoras: item oleum, ut in ſingulos metretas: item frumentum, ut in ſingulos modios: item argentum, ut in ſingulas libras certum pretium diceretur: quaeritur, quando uideatur emptio perfici. quod ſimiliter ſcilicet quaeritur et de his quae numero conſtant, ſi pro numero corporum pretium fuerit ſtatutum. Sabinus et Caſſius tunc perfici emptionem exiſtimant, cum adnumerata, admenſa, adpensáue ſint: quia uenditio quaſi ſub hac condicione uidetur fieri, ut in ſingulos metretas, aut in ſingulos modios, quos quáſue admenſus eris, aut in ſingulas libras quas adpenderis, aut in ſingula corpora quae adnumeraueris. ergo et ſi grex uenierit, ſi quidem uniuerſaliter uno pretio, perfecta uidetur poſtquam de pretio conuenerit. ſi uerò in ſingula corpora certo pretio,
6 eadem erunt quae proximè tractauimus. Sed et ſi ex doleario pars uini uenierit, ueluti metretae centum, uerissimum eſt, quod et conſtare uidetur, antequam admetiatur, omne periculum ad uenditorem pertinere. nec intereſt, unum pretium omnium cen-
7 tum metretarum in ſemel dictum ſit, an in ſingulos eos. Si quis in uendendo praedio confinem celauerit, quem emptor ſi audiſſet, empturus non eſſet, teneri uenditorem.

XXXVI. VLPIANVS Libro quadrageſimo tertio ad Edictum CVM in uenditione quis pretium rei ponit, donationis cauſa non exacturus, non uidetur uendere.

XXXVII. IDEM Libro tertio Diſputationum SI QVIS fundum iure hereditario ſibi delatum ita uendidiſſet, ERIT TIBI EMPTVS TANTI, QVANTI A TESTATORE EMPTVS EST, mox inueniatur non emptus, ſed donatus teſtatori: uidetur quaſi ſine pretio facta uenditio. ideóque ſimilis erit ſub condicione factae uenditioni: quae nulla eſt, ſi condicio defecerit.

XXXVIII. IDEM Libro ſeptimo Diſputationum SI QVIS donationis cauſa minoris uendat, uenditio ualet. totiens enim dicimus in totum uenditionem non ualere, quotiens uniuerſa uenditio donationis cauſa facta eſt. quotiens uerò uiliore pretio res donationis cauſa diſtrahitur, dubium non eſt, uenditionem ualere. hoc inter ceteros. inter uirum uerò et uxorem donationis cauſa uenditio facta pretio uiliore, nullius momenti eſt.

XXXVIIII. IVLIANVS Libro quintodecimo Digeſtorum SI DEBItor rem pigneratam à creditore redemerit, quaſi ſuae rei emptor actione ex uendito non tenetur: et omnia in integro ſunt creditori. Veriſimile eſt eum, qui fructum oliuae pendentis uendidiſſet, et ſtipulatus eſt decem pondo olei quod natum eſſet, pretium conſtituiſſe ex eo quod natum eſſet, uſque ad decem pondo olei. idcirco ſolis quinque collectis, non amplius emptor petere poteſt, quàm quinque pondo olei quae collecta eſſent, à pleriſque reſponſum eſt.

XL. PAVLVS Libro quarto Epitomarum Alfeni * Digeſtorum * QVI fundum uendebat, in lege ita dixerat, ut emptor in diebus triginta proximis fundum metiretur, et de modo renuntiaret: et ſi ante eam diem non renuntiaſſet, ut uenditoris fides ſoluta eſſet. emptor intra diem menſurae quò minorem modum eſſe credidit renuntiauit: et pecuniam pro eo accepit: poſtea eum fundum uendidit: et cum ipſe emptori ſuo admetiretur, multo minorem modum agri quàm putauerat inuenit. quaerebat, an id quod minoris eſſet, conſequi à ſuo uenditore poſſet. reſpondit, intereſſe quemadmodum lex diceretur. nam ſi ita dictum eſſet, ut emptor diebus triginta proximis fundum metiatur, et domino renuntiet quanto modus agri minor ſit: quo poſt diem trigeſimum renuntiaſſet, nihil ei profuturum. ſed ſi ita pactum eſſet, ut emptor in diebus proximis fundum metiatur, et de modo agri renuntiet: etſi in diebus triginta renuntiaſſet minorem modum agri eſſe, quamuis
1 multis poſt annis poſſe eum, quo minor is modus agri fuiſſet, repetere. In le-

ge fundi aquam accessuram dixit. quaerebatur, an etiam iter aquae accessisset. respon-
dit, sivi uideri id actum esse. et ideo iter quoque uenditorem tradere oportere.
Qui agrum uendebat, dixit fundi iugera decem et octo esse: et quod eius admensum 2
erit, ad singula iugera certum pretium stipulatus erat: uiginti inuenta sunt: pro uiginti
deberi pecuniam respondit. Fundi uenditor frumenta manu sata receperat: in 3
eo fundo ex stipula seges erat enata. quaesitum est, an pacto contineretur. respondit,
maximè referre quid est actum. ceterum secundum uerba, esse actum quod ex stipula
nasceretur, non magis quàm, si quid ex sacco saccarii cecidisset, aut ex eo quod auibus
ex aere cecidisset, natum esset. Cum fundum quis uendiderat, et omnem fructum 4
receperat, et arundinem caeduam et siluam in fructum esse respondit. Dolia, 5
quae in fundo domini essent, accessura dixit. etiam ea quae seruus, qui fundum colue-
rat, emisset peculiaria emptori cessura respondit. Rota quoque, per quam aqua 6
traheretur, nihilo minus aedificii est quàm situla

XLI. IVLIANVS Libro tertio ad Vrseium Ferocem CVM AB eo, qui
fundum alii obligatum habebat, quidam sic emptum rogasset, ut esset is sibi emptus,
si eum liberasset, dummodo ante Kalendas Iulias liberaret, quaesitum est, an utiliter
agere possit ex empto in hoc, ut uenditor eum liberaret. respondit, uideamus quid in-
ter ementem et uendentem actum sit. nam si id actum est, ut omni modo intra Kalen-
das Iulias uenditor fundum liberaret, ex empto erit actio, ut liberet. nec sub condicio-
ne emptio facta intellegetur. ueluti si hoc modo emptor interrogauerit, erit mihi fun-
dus emptus, ita ut eum intra Kalendas Iulias liberes. uel ita: ut eum intra Kalendas à Ti
tio redimas. si uerò sub condicione facta emptio est, non poterit agi, ut condicio im-
pleatur. Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida uendidisti impru 1
dens: nulla est emptio. pecuniáque eo nomine data condicetur.

XLII. MARCIANVS Libro primo Institutionum DOMINI neque
per se, neque per procuratores suos possunt saltem criminosos seruos uendere, ut cum
Vestiis pugnarent. et ita Diui fratres rescripserunt.

XLIII. FLORENTINVS Libro octauo Institutionum EA QVAE
commendandi causa in uenditionibus dicuntur, si palam appareant, uenditorem non
obligant. ueluti si dicat seruum speciosum, domum Venè aedificatam. at si dixerit homi
nem litteratum, uel artificem, praestare debet. nam hoc ipso pluris uendit. Quae 1
dam etiam pollicitationes uenditorem non obligant, si ita inpromptu res sit, ut eam
emptor non ignorauerit. ueluti si quis hominem luminibus effosis emat, et de sanitate
stipuletur. nam de cetera parte corporis potius stipulatus uidetur, quàm de eo in quo
se ipse decipiebat. Dolum malum à se abesse praestare uenditor debet. qui non 2
tantùm in eo est, qui fallendi causa obscurè loquitur: sed etiam, qui insidiosè, obscurè
dissimulat.

XLIIII. MARCIANVS Libro tertio Regularum SI DVOS quis ser-
uos emerit pariter uno pretio, quorum alter ante uenditionem mortuus est, neque in
uiuo constat emptio.

XLV. IDEM Libro quarto Regularum LABEO libro posteriorum scri
bit, si uestimenta interpola quis pro nouis emerit, Trebatio placere, ita emptori prae-
standum quod interest, si ignorans interpola emerit. quam sententiam et Pomponius
probat. in qua et Iulianus est: qui ait, si quidem ignorabat uenditor, ipsius rei nomine
teneri. si sciebat, etiam damni, quod ex eo contingit. quemadmodum si uas aurichal-
cum pro auro uendidisset ignorans, tenetur ut aurum quod uendidit praestet.

XLVI. IDEM Libro singulari de Delatoribus NON licet ex officio,
quod administrat quis, emere quid uel per se uel per aliam personam. alioquin non tan
tùm rem amittit, sed et in quadruplum conuenitur secundum constitutionem Seueri et
Antonini. et hoc ad procuratorem quoque Caesaris pertinet. sed hoc ita se habet, nisi
specialiter quibusdam hoc † consensum est. † concessum

XLVII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Sabinum SI AQVAE ductus debeatur praedio, et ius aquae transit ad emptorem: etiam si nihil dictum sit. sicut et ipsae fistulae, per quas aqua ducitur:

XLVIII. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum LICET extra aedes sint.

XLVIIII. VLPIANVS Libro uicensimo nono ad Sabinum ET QVAM quam ius aquae non sequatur, quod amissum est: attamen fistulae et canales dnm sibi sequuntur, quasi pars aedium ad emptorem perueniunt. et ita Pomponius libro decimo putat.

L. IDEM Libro undecimo ad Edictum LABEO scribit, si mihi bibliothecam ita uendideris, si decuriones Campani locum mihi uendidissent, in quo eam ponerem, et per me stet quo minus id à Campanis impetrem, non esse dubitandum, quin praescriptis uerbis agi possit. ego etiam ex uendito agi posse puto: quasi impleta condicione, cum per emptorem stet quo minus impleatur.

LI. PAVLVS Libro uicensimo primo ad Edictum LITORA, quae fundo uendito coniuncta sunt, in modum non computantur. quia nullius sunt: sed iure gentium omnibus uacant. nec uiae publicae, aut loca religiosa, uel sacra. itaque ut proficiant uenditori, caueri solet ut uiae, item litora, et loca publica in modum cedant.

LII. IDEM Libro quinquagensimo quarto ad Edictum SENATVS censuit, ne quis domum uillámue dirueret, quò plus sibi adquiREtur. néue quis negotiandi causa eorum quid emeret uenderétue. poena in eum, qui aduersus senatusconsultum fecisset, constituta est: ut duplum eius, quanti emisset, in aerarium inferre cogeretur. in eum uerò, qui uendidisset, ut irrita fieret uenditio. planè si mihi pretium solueris, cum tu duplum aerario debeas, repetes à me, quòd à mea parte irrita facta est uenditio. nec solum huic senatusconsulto locus erit, si quis suam uillam uel domum, sed et si alienam uendiderit.

LIII. GAIVS Libro uicensimo octauo ad Edictum prouinciale VT RES emptoris fiat, nihil interest, utrum solutum sit pretium, an eo nomine fideiussor datus sit. quod autem de fideiussore diximus, plenius acceptum est, qualibet ratione si uenditori de pretio satisfactum est: ueluti expromissore aut pignore dato, proinde sit, ac si pretium solutum esset.

LIIII. PAVLVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium RES bona fide uendita, propter minimam causam inempta fieri non debet.

LV. IDEM Libro secundo ad Edictum aedilium curulium NVDA et imaginaria uenditio pro non facta est. et ideo nec alienatio eius rei intellegitur.

LVI. IDEM Libro quinquagensimo ad Edictum SI QVIS sub hoc pacto uendiderit ancillam, ne prostituatur, et si contra factum esset, uti liceret ei abducere: etsi per plures emptores mancipium cucurrerit, ei qui primò uendit abducendi potestas sit.

LVII. PAVLVS Libro quinto ad Plautium DOMVM emi, cum eam et ego et uenditor combustam ignoraremus. Nerua, Sabinus, Cassius, nihil uenisse, quamuis area maneat: pecuniámque solutam condici posse aiunt. sed si pars domus maneret, Neratius ait, hanc quaestioneMultum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat: ut si quidem amplior domus pars exusta est, non compellatur emptor perficere emptionem: sed etiam quod fortè solutum ab eo est repetet. sin uerò uel dimidia pars, uel minor quàm dimidia exusta fuerit, tunc coartandus est emptor uenditionem adimplere, aestimatione uiri boni arbitratu habita: ut quod ex pretio propter incendium decrescere fuerit inuentum, ab huius praestatione liberetur. Sin autem uenditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam uenditionem stare, si tota domus ante uenditionem exusta sit. si uerò quantacumque pars aedificii remaneat, et stare uenditionem, et uenditorem emptori quod interest restituere. Simili quoque modo ex diuerso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, uen-

ditor autem ignorabat. et hic enim oportet et uenditionem stare, et omne pretium ab emptore uenditori, si non depensum est, solui: uel si solutum sit, non repeti. quòd si uterque sciebat et emptor et uenditor domum esse exustam totam, uel ex parte, nihil actum fuisse: dolo inter utramque partem compensando. et iudicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte ueniente, stare non concedente.

LVIII. PAPINIANVS Libro decimo Quaestionum ARBORIBVS quoque uento deiectis, uel absumptis igne, dictum est emptionem fundi non uideri esse contractam, si contemplatione illarum arborum, ueluti oliueti, fundus comparabatur, siue sciente, siue ignorante uenditore. siue autem emptor sciebat, uel ignorabat, uel uterque eorum, haec optinent quae in superioribus casibus pro aedibus dicta sunt.

LVIIII. CELSVS Libro octauo Digestorum CVM uenderes fundum, non dixisti ITA VT OPTIMVS MAXIMVS QVE: uerum est quod Quinto Mucio placebat, non liberum, sed qualis esset, fundum praestari oportere. idem et in urbanis praediis dicendum est.

LX. MARCELLVS Libro sexto Digestorum COMPRAEHENSVM erat lege uenditionis, dolia sexaginta emptori accessura. cum essent centum, in uenditoris fore potestate responsum est, quae uellet, dare.

LXI. IDEM Libro uicensimo Digestorum EXISTIMO posse me id quod meum est, sub condicione emere: quia fortè speratur meum esse desinere.

LXII. MODESTINVS Libro quinto Regularum QVI OFFICII causa in prouincia agit uel militat, praedia comparare in eadem prouincia non potest: praeterquam si paterna eius à fisco distrahantur. Qui nesciens loca sacra, uel religiosa, uel publica pro priuatis comparauit, licet emptio non teneat, ex empto tamen aduersus uenditorem experietur: ut consequatur quod interfuit eius, ne deciperetur. 1

Res in auersione empta, si non dolo uenditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit: etiam si res adsignata non sit. 2

LXIII. IAVOLENVS Libro septimo ex Cassio CVM seruo dominus rem uendere certae personae iusserit, si alii uendidisset quàm cui iussus erat, uenditio non ualet. idem iuris in libera persona est: cum perfici uenditio non potuit in eius persona, cui dominus uenire eam noluit. Demonstratione fundi facta, fines nominari superuacuum est. si nominentur, etiam ipsum uenditorem nominare oportet, si fortè alium agrum confinem possidet. 1

LXIIII. IDEM Libro secundo Epistularum FVNDVS ille est mihi et Titio emptus. quaero, utrum in partem an in totum uenditio consistat, an nihil actum sit. respondi, personam Titii superuacuo accipiendam puto. ideoque totius fundi emptionem ad me pertinere.

LXV. IDEM Libro undecimo Epistularum CONVENIT mihi tecum, ut certum numerum tegularum mihi dares certo pretio. quod ut faceres, utrum emptio sit, an locatio? respondit, si ex meo fundo tegulas tibi factas ut darem conuenit, emptionem puto esse, non conductionem. totiens enim conductio alicuius rei est, quotiens materia, in quo aliquid praestatur, in eodem statu eiusdem manet. quotiens uerò et immutatur et alienatur, emptio magis quàm locatio intellegi debet.

LXVI. POMPONIVS Libro trigensimo primo ad Quintum Mucium IN VENDENDO fundo quaedam etiam si non condicantur praestanda sunt: ueluti ne fundus euincatur, aut ususfructus eius. quaedam ita demum, si dicta sint. ueluti uiam, iter, actum, aquaeductum praestatu iri. idem et in seruitutibus urbanorum praediorum. Si cum seruitus uenditis praediis deberetur, nec commemorauerit uenditor, sed sciens esse reticuerit, et ob id per ignorantiam rei emptor non utendo per statutum tempus eam seruitutem amiserit, quidam rectè putant uenditorem teneri ex empto ob dolum. Quintus Mucius scribit, qui scribsit RVTA CAESA, QVAEQVE AEDIVM FVNDIVE NON SVNT, bis idem scriptum: nam ruta caesa ea 1 2

sunt, quae neque aedium neque fundi sunt.

LXVII. IDEM Libro trigensimo nono ad Quintum Mucium ALIENATIO cum fit, cum sua causa dominium ad alium transferimus, quae esset futura, si apud nos ea res mansisset. idque toto iure ciuili ita se habet, praeterquam si aliquid nominatim sit constitutum.

LXVIII. PROCVLVS Libro sexto Epistularum SI CVM fundum uenderes, in lege dixisses, quod mercedis nomine à conductore exegisses, id emptori accessurum esse: existimo te in exigendo non solùm bonam fidem, sed etiam diligentiam praestare debere. id est, non solùm ut à te dolus malus absit, sed etiam ut culpa. Ferè aliqui solent haec uerba adicere, DOLVS MALVS A VENDITORE ABERIT. qui, etiam si adiectum non est, abesse debet. nec uidetur abesse, si per eum factum est, aut fiet, quò minus fundum emptor possideat. erit ergo ex empto actio: non ut uenditor uacuam possessionem tradat: cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit: sed ut si quid dolo malo fecit, aut facit, dolus malus eius aestimaretur.

LXVIIII. IDEM Libro undecimo Epistularum RVTILIA POLLA emit lacum Sabatenem angularium, et circa eum lacum pedes decem. quaero, numquid et decem pedes qui tunc accesserunt, sub aqua sint, quia lacus creuit: an proximi pedes decem ab aqua, Rutiliae Pollae iuris sint. Proculus respondit, ego existimo eatenus lacum quem emit Rutilia Polla uenisse, quatenus tunc fuit: et circa eum decem pedes qui tunc fuerunt. nec ob eam rem, quòd lacus postea creuit, latius eum possidere debet, quàm emit.

LXX. LICINNIVS RVFINVS Libro octauo Regularum LIBERI hominis emptionem contrahi posse plerique existimauerunt: si modo inter ignorantes id fiat. quod idem placet, etiam si uenditor sciat, emptor autem ignoret. quòd si emptor sciens liberum esse emerit, nulla emptio contrahitur.

LXXI. PAPIRIVS IVSTVS Libro primo Constitutionum IMPERA
» tores Antoninus et Verus Augusti Sextio Vero in haec uerba rescripserunt. quibus
» mensuris aut pretiis negotiatores uina compararent, in contrahentium potestate esse.
» neque enim quisquam cogitur uendere, si aut pretium, aut mensura displiceat. praeser-
» tim si nihil contra consuetudinem regionis fiat.

LXXII. PAPINIANVS Libro decimo Quaestionum PACTA conuenta, quae postea facta detrahunt aliquid emptioni, contineri contractu uidentur. quae uerò adiciunt, credimus hoc non inesse. quod locum habet in his quae adminicula sunt emptionis. ueluti ne cautio duplae praestetur: aut ut cum fideiussore cautio duplae praestetur. sed quo casu agente emptore non ualet pactum, idem uires habebit iure exceptionis agente uenditore. An idem dici possit, aucto postea uel deminuto pretio, non immeritò quaesitum est: quoniam emptionis substantia constitit ex pretio. Paulus notat: si omnibus integris manentibus de augendo uel deminuendo pretio rursum conue
» nit, recessum à priore contractu, et noua emptio intercessisse uidetur. Papinianus: lege uenditionis illa facta, SI QVID SACRI, AVT RELIGIOSI, AVT PVBLICI EST, EIVS NIHIL VENIT, si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit, uenditio eius ualebit. nec uenditori proderit exceptio, quae non habuit locum.

LXXIII. IDEM Libro tertio Responsorum AEDE sacra terrae motu diruta, locus aedificii non est profanus: et ideo uenire non potest. Intra maceriam sepulchrorum hortis uel ceteris culturis loca pura seruata, si nihil uenditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent.

LXXIIII. IDEM Libro primo Definitionum CLAVIBVS traditis, ita mercium in horreis conditarum possessio tradita uidetur, si claues apud horrea traditae sint. quo facto confestim emptor dominium et possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea. quòd si uenditoris merces non fuerunt, usucapio confestim inchoabitur.

LXXV. HERMOGENIANVS Libro secundo iuris Epitomarum QVI
fundum uendidit ut eum certa mercede conductum ipse habeat, uel si uendat, non alii,
sed sibi distrahat: uel simile aliquid paciscatur: aT complendum id, quod pepigerunt,
ex uendito agere poterit.

LXXVI. PAVLVS Libro sexto Responsorum DOLIA in horreis de-
fossa, si non sint nominatim in uenditione excepta, horreorum uenditioni cessisse uide
ri. Eum, qui in locum emptoris successit, isdem defensionibus uti posse, quibus 1
uenditor eius uti potuisset. sed et longae possessionis praescriptione, si utriusque posses-
sio impleat tempora constitutionibus statuta.

LXXVII. IAVOLENVS Libro quarto ex Posterioribus Labeonis IN
lege fundi uendundi lapidicinae in eo fundo, ubique essent, exceptae erant: et post mul
tum temporis in eo fundo repertae erant lapidicinae. eas quoque uenditoris esse Tu-
bero respondit. Labeo, referre quid actum sit. si non appareat, non uideri eas lapidici-
nas esse exceptas: neminem enim nec uendere nec excipere quod non sit: et lapidicinas
nullas esse, nisi quae apparent, et caedantur. aliter interpretantibus, totum fundum la-
pidicinarum fore, si fortè toto eo sub terra esset lapis. hoc probo.

LXXVIII. LABEO Libro quarto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum
FISTVLAS emptori accessuras in lege dictum erat. quaerebatur, an castellum,
ex quo fistulis aqua duceretur, accederet. respondi, apparere id actum esse, ut id quo-
que accederet, licet scriptura non continetur. Fundum ab eo emisti, cuius filii po 1
stea tutelam administrans nequaquam accepisti possessionem. dixi, tradere te tibi pos-
sessionem hoc modo posse, ut pupillus et familia eius decedat de fundo, tunc demum
tu ingrediaris possessionem. Qui fundum ea lege emerat, ut soluta pecunia tra- 2
deretur ei possessio, duobus heredibus relictis decessit. si unus omnem pecuniam solue
rit, partem familiae herciscundae iudicio seruavit. nec si partem soluat, ex empto cum
uenditore aget. quoniam ita contractum aes alienum diuidi non potuit. Frumen 3
ta quae in herVis erant cum uendidisses, dixisti te, si quid ui aut tempestate factum es-
set, praestaturum: ea frumenta niues corruperunt. si immoderatae fuerunt, et contra
consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.

LXXVIIII. IAVOLENVS Libro quinto ex Posterioribus Labeonis
FVNDI partem dimidiam ea lege uendidisti, ut emptor alteram partem, quam retine
bas annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat. Labeo et Treba-
tius negant posse ex uendito agi, ut id quod conuenerit fiat. ego contra puto: si modò
ideo uilius fundum uendidisti, ut haec tibi conductio praestaretur. nam hoc ipsum pre
tium fundi uideretur, quòd eo pacto uenditus fuerat. eóque iure utimur.

LXXX. LABEO Libro quinto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum
CVM manu sata in uenditione fundi excipiuntur, non quae in perpetuo sata sunt, exce
pi uiderentur: (sed) quae singulis annis seri soleut, ita ut fructus eorum tollatur. nam ali
ter interpretantibus, uites et arbores omnes exceptae uidebuntur. Huius rei em- 1
ptionem posse fieri dixi, QVAE EX MEIS AEDIBVS IN TVAS AEDES PRO
IECTA SVNT, VT EA MIHI ITA HABERE LICEAT: déque ea re ex em-
pto agi. Silua caedua in quinquennium uenierat. quaerebatur, cum glans decidis 2
set, utrius esset. scio Seruium respondisse, primùm sequendum esse quod appareret
actum esse. quòd si in obscuro esset, quaecumque glans ex his arboribus quae caesae
non essent cecidisset, uenditoris esset. eam autem, quae in arboribus fuisset eo tempore
cum haec caederentur, emptoris. Nemo potest uideri eam rem uendidisse, de 3
cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat. sed hoc aut locatio est, aut alius ge
nus contractus.

LXXXI. SCAEVOLA Libro septimo Digestorum TITIVS cum mu-
tuos acciperet tot aureos sub usuris, dedit pignori siue hypothecae praedia, et fideius-
sorem Lucium: cui promisit, intra triennium proximum se eum liberaturum. quòd si id

non fecerit die ſupraſcripta, et ſoluerit debitum fideiuſſor creditori, iuſſit praedia empta eſſe, quae creditoribus obligauerat. quaero, cum (non) ſit liberatus Lucius fideiuſſor à Titio, an ſi ſoluerit creditori, empta haberet ſupraſcripta praedia. reſpondit, ſi non ut in cauſam obligationis, ſed ut empta habeat ſub condicione emptio facta: eſtet con-
1 tractam eſſe obligationem.. Lucius Titius promiſit de fundo ſuo centum milia modiorum frumenti annua praeſtare praediis Gaii Seü: poſtea Lucius Titius uendidit fundum, additis uerbis his, QVO IVRE, QVAQVE CONDICIONE EA PRAEDIA LVCII TITII HODIE SVNT, ITA VENEVNT, ITAQVE HABEBVNTVR. quaero an emptor Gaio Seio ad praeſtationem frumenti ſit obnoxius. reſpondit, emptorem Gaio Seio ſecundum ea quae proponerentur obligatum non eſſe.

DE IN DIEM ADDICTIONE TIT. II.

PAVLVS Libro quinto ad Sabinum

IN DIEM addictio ita fit: ILLE FVNDVS CENTVM ESTO TIBI EMPTVS, NISI SI QVIS INTRA KALENDAS IANVARIAS PROXIMAS MELIOREM CONDICIONEM FECERIT, QVO RES A DOMINO ABEAT.

II VLPIANVS Libro uicenſimo octauo ad Sabinum QVOtiens fundus in diem addicitur, utrum pura emptio eſt, ſed ſub condicione reſoluitur: an uerò condicionalis ſit magis emptio, quaeſtionis eſt. et mihi uidetur uerius, intereſſe quid actum ſit. nam ſi quidem hoc actum eſt, ut meliore allata condicione diſcedatur, erit pura emptio, quae ſub condicione reſoluitur. ſin autem hoc actum eſt, ut perficiatur emptio niſi melior condicio offeratur, erit emptio condicionalis. ubi igitur ſecundum quod diſtinximus, pura uenditio eſt, Iulianus ſcribit, hunc cui res in diem addicta eſt, et uſucapere poſſe, et fructus et acceſſiones lucrari, et periculum ad eum pertinere, ſi res interierit:

III. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum QVONIAM poſt interitum rei iam nec adferri poſſit melior condicio.

IIII. VLPIANVS Libro uicenſimo octauo ad Sabinum VBI autem condicionalis uenditio eſt, negat Pomponius uſucapere eum poſſe: nec fructus ad eum pertinere. Idem Iulianus libro quintodecimo quaerit, ſi res in diem addicta interciderit, uel ancilla deceſſerit, an partus uel fructus eius nomine adiectio admitti poſſit. et negat admittendam adiectionem: quia alterius rei, quàm eius quae diſtracta eſt, non ſolet adiectio admitti. Idem Iulianus eodem libro ſcribit, ſi ex duobus ſeruis uiginti uenditis, et in diem addictis, alter deceſſerit, deinde unius nomine, qui ſupereſt, emptor extiterit, qui ſupra uiginti promitteret an diſcedatur à priore contractu? et ait diſſimilem eſſe anc ſpeciem partus ſpecie: et ideo hic diſcedi à priore emptione, et ad ſecunda per-
1 ueniri. Sed et Marcellus libro quinto digeſtorum ſcribit, purè uendito, et in diem addicto fundo, ſi melior condicio allata ſit, rem pignori eſſe deſinere, ſi emptor eum fundum pignori dediſſet. ex quo colligitur, quòd emptor medio tempore dominus eſ-
t. quadragenſimo ſet. alioquin nec pignus teneret. Idem Iulianus libro octagenſimo octauo digeſtorum ſcripſit, eum, qui emit fundum in diem, interdicto quod ui aut clam uti poſſe. nám hoc interdictum ei competit, cuius intereſt opus non eſſe factum. Fundo autem, inquit, in diem addicto, et commodum et incommodum omne ad emptorem pertinet, antequam uenditio transferatur. et ideo ſi quid tunc ui aut clam factum eſt, quamuis melior condicio allata fuerit, ipſe utile interdictum habebit: ſed eam actionem, ſicut fructus, in-
2 quit, quos percepit, uenditi iudicio praeſtaturum. Cum igitur tunc recedatur ab emptione, ubi purè contrahitur, uel tunc non impleatur, ubi ſub condicione fit, cum

melior condicio sit allata, si falsus emptor subiectus sit, eleganter scribit Sabinus, priori rem esse emptam: quia non uideatur melior condicio allata esse non existente uero emptore. sed etsi existat alius emptor, meliorem tamen condicionem non adferat, aequè dicendum erit, perinde haberi ac si non existeret. Melior autem condicio adferri 3
uidetur, si pretio sit additum. sed etsi nihil pretio addatur, solutio tamen offeratur facilior pretii uel maturior, melior condicio adferri uidetur. praeterea si locus opportunior soluendo pretio dicatur, aequè melior condicio allata uidetur. et ita Pomponius libro nono ex Sabino scribit. idem ait, et si persona idonEor accedat ad emptionem, aequè uideri meliorem condicionem allatam. proinde si quis accedat eiusdem pretii emptor, sed qui leuioribus emat condicionibus, uel qui satisdationem nullam exigat, melior condicio allata uideVitur. ergo idem erit probandum, etsi uiliori pretio emere sit paratus, ea tamen remittat, quae uenditori grauia erant in priore emptione.

V. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum QVIDQVID enim ad utilitatem uenditoris pertinet, pro meliore condicione baberi debet.

VI. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Sabinum ITEM quod dictum est, fructus interea captos emptorem priorem sequi, totiens uerum est, quotiens nullus emptor existit qui meliorem condicionem adferat: uel falsus*exsistit*. sin uerò exstitit emptor posterior, fructus refundere priorem debere constat: sed uenditori. et ita Iulianus libro quadragensimo octauo digestorum scripsit. Si quis extiterit qui 1
meliorem condicionem adferat, deinde prior emptor aduersus eum licitatus sit, et penes eum emptoreManserit, dubitari poterit, utrum fructus ipse habeat, quasi nulla meliore condicione allata: an uerò uenditoris sint, licet eadem sit persona quae meliorem condicionem attulit. quod ratio facere uidetur. intererit tamen quid acti sit. et ita Pomponius scribit.

VII. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum LICET autem uenditori meliore allata condicione addicere posteriori: nisi prior paratus sit plus adicere.

VIII. IDEM Libro trigensimo tertio ad Edictum NECESSE autem habebit uenditor meliore condicione allata, priorem emptorem certiorem facere, ut si quid alius adicit, ipse quoque adicere possit.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Sabinum SABINVS scribit, licere uenditori meliorem condicionem oblatam abicere, sequique primam quasi meliorem. et ita utimur. quid tamen, si hoc erat nominatim actum, ut liceret resilire emptori meliore condicione allata? dicendum erit dissolutam priorem emptionem, etiam si uenditor sequentem non admittat.

X. IVLIANVS Libro tertiodecimo Digestorum SED SI proponatur à creditore pignus in diem addictum, non potest uideri bona fide negotium agi, nisi adiectio recipiatur. quid ergo est si inops emptor, et impediendae tantummodo uenditionis causa interuenit? potest creditor sine periculo priori emptori addicere.

XI. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Sabinum QVOD autem Sabinus scribit, fundum in diem addici non posse rursus, qui semel fuerit in diem addictus, ratione eiusmodi defendit: quia prioris, inquit, emptoris statim fit: scilicet quasi non uideatur melior condicio allata, si non securè secundo emptori fundus addicitur, sed alia licitatio prospicitur. sed Iulianus libro quintodecimo digestorum scriBsit, interesse multum, quid inter contrahentes actum sit. nec impedire quicquam uel hoc agi, ut saepius fundus collocetur: dum uel prima uel secunda uel tertia adiectione res à uenditore discedat. Item quod Sabinus ait, si tribus uendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit adiectionem, huius partem priori, duorum posteriori emptam, ita demum uerum est, si uariis pretiis partes suas distraxerunt: 1

XII. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum ETSI dispares partes uendentium fuerint.

XIII. VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Sabinum QVOD si uno pretio

pretio uendiderint, dicendum est, totam priori emptam manere: quemadmodum si quis mihi totum fundum ad diem addixisset, postea uerò pretio adiecto dimidiam alii addixerit. Celsus quoque libro octauo digestorum refert, Mucium, Brutum, Labeonem, quod Sabinum existimare ipse quoque Celsus idem probat. et adicit, mirari se à nemine animaduersum, quòd si prior emptor ita contraxit, ut nisi totum fundum, emptum nollet habere, non habere eum eam partem emptam, quam unus ex sociis posteriori emptori addicere noluit. Verum est autem, uel unum ex uenditoribus posse meliorem adferre condicionem: emere enim cum tota re etiam nostram partem possumus.

XIIII. PAULUS Libro quinto ad sabinum SI VENDITOR simulauerit meliorem allatam condicionem, cum minoris, uel etiam tantidem alii uenderet, utrique emptori in solidum erit obligatus. sed si emptor alium non idoneum subiecit, eique fundus addictus est, non uideo, inquit, quemadmodum priori sit emptus, cum alia uenditio et uera postea subsecuta sit. sed uerum est, uenditorem deceptum ex uendito actionem habere cum priore emptore, quanti sua interfit id non esse factum. per quam actionem et fructus, quos prior emptor percepit, et quo deterior res culpa uel dolo malo eius facta sit, recipiet uenditor. et ita Labeoni et Neruae placet. sed si neuter subiecit emptorem, maiore autem pretio addictum est praedium ei qui soluendo non est, abitum est à priore emptione: quia ea melior intellegitur, quam uenditor comprobauit, cui licuit non addicere. Sed et si pupillus postea sine tutoris auctoritate pluris emerit, consentiente uenditore abibitur à priore emptione. idem et de seruo alieno. aliter atque si seruo suo nel filio, quem in potestate habet, uel domino rei per errorem id addixerit: quia non est emptio his casibus. quòd si alieno seruo, quem putauerit liberum esse, addixerit, contra se habebit. et erit hic similis egenti. Emptorem, qui meliorem condicionem attulerit, praeter corpus nihil sequitur quod uenierit. non tamen ideo, si tantundem pretium alius det, hoc ipso, quòd fructus eum non sequantur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior condicio uidetur allata: quia non id agitur inter emptorem et uenditorem.

XV. POMPONIUS Libro nono ad sabinum SI PRAEDIO in diem addicto, ante diem uenditor mortuus sit, siue post diem heres ei exsistat, siue omnino non exsistat, priori praedium emptum est: quia melior condicio allata, quae domino placeat, intellegi non potest, cum is qui uendat non exsistat. quòd si intra diem adiectionis heres exiftat, melior condicio ei adferri potest. Si fundus in diem addictus fuerit pluris, ut quaedam ei accedant quae non accesserint priori emptori, si non minoris sint hae res, quàm quò pluris postea fundus uenierit, prior uenditio ualet: quasi melior condicio allata non sit, si minoris sint. Idémque aestimandum est, si dies longior pretii soluendi data fuerit: ut quaeratur, quantum ex usura eius temporis capi potuerit.

XVI. ULPIANUS Libro trigensimo secundo ad Edictum IMPERATOR Seuerus rescripsit, Sicut fructus in diem addictae domus, cum melior condicio fuerit allata, uenditori restitui necesse est, ita rursus quae prior emptor medio tempore necessariò prouauerit erogata, de reditu retineri: uel si non sufficiat, solui aequum est. et credo sensisse principem de empti uenditi actione.

XVII. IULIANUS Libro quintodecimo Digestorum CUM DUO serui duobus separatim denis in diem addicti sint, et exstiterit qui pro utroque triginta det, refert unius pretio decem, an singulorum quina adiciat. secundum superiorem adiectionem is seruus inemptus erit, cuius pretio adiectio facta fuerit: secundum posteriorem adiectionem uterque ad posteriorem emptorem pertinebit. quòd si incertum sit, ad utrius pretium addiderit, à priore emptione non uidebitur esse discessum.

XVIII. AFRICANUS Libro tertio Quaestionum CUM IN diem duobus sociis fundus sit addictus, uno ex his pretium adiciente, etiam pro ipsius parte à priore uenditione discedi rectius existimatur.

XVIIII. IAUOLENUS Libro secundo ex Plautio FUNDO in diem

addicto, si postea pretium adiectum est, et uenditor alio fundo applicito, eum ipsum fundum posteriori emptori addixit, et id sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit. nam quamuis non id tantùm quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo uenierit, tamen si uenditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est. id enim solum intuendum est, an priori uenditori bona fide facta sit adiectio.

XX. PAPINIANVS Libro tertio Responsorum PRIOR emptor post meliorem condicionem oblatam, ob pecuniam in exordio uenditori de pretio solutam, contra secundum emptorem citra delegationem iure stipulationis interpositam agere non potest.

DE LEGE COMMISSORIA TIT. III.

VLPIANVS Libro uicensimo octauo ad Sabinum

SI FVNDVS commissoria lege uenierit, magis est ut sub condicione resolui emptio, quàm sub condicione contrahi uideatur.

II. POMPONIVS Libro trigensimo quinto ad Sabinum CVM uenditor fundi in lege ita cauerit, SI AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON SIT, VT FVNDVS INEMPTVS SIT, ita accipitur inemptus esse fundus, si uenditor inemptum eum esse uelit: quia id uenditoris causa caueretur. nam si aliter acciperetur, exusta uilla, in potestate emptoris futurum, ut non dando pecuniam inemptum faceret fundum qui eius periculo fuisset.

III. VLPIANVS Libro trigensimo ad Edictum NAM legem commissoriam, quae in uenditionibus adicitur, si uolet uenditor exercebit: non etiam inuitus.

IIII. IDEM Libro trigensimo secundo ad Edictum SI FVNDVS lege
commissoria uenierit, hoc est ut nisi intra certum diem pretium sit exsolutum, inemptus
fieret, uideamus, quemadmodum uenditor agat tam de fundo quàm de his quae ex
fundo percepta sint. itémque si deterior fundus effectus sit facto emptoris. et quidem finita est emptio: sed iam dicisa quaestio est, ex uendito actionem competere: ut rescri-
ptis Imperatoris Antonini, et Diui Seueri declaratur. Sed quod ait Neratius, ha- 1
bet rationem: ut interdum fructus emptor lucretur, cum pretium quod numerauit per
didit. igitur sententia Neratii tunc habet locum, quae est humana, quando emptor ali-
quam partem pretii dedit. Eleganter Papinianus libro tertio responsorum scri- 2
bit, statim atque commissa lex est, statuere uenditorem debere, utrum commissoriam
uelit exercere, an potius pretium petere. nec posse, si commissoriam elegit, postea ua-
riare. In commissoriam etiam hoc solet conuenire, ut si uenditor eundem fun- 3
dum uenderet, quanto minoris uendiderit, id à priore emptore exigat. erit itaque ad-
uersus eum ex uendito actio. Marcellus libro uicensimo dubitat, commissoria 4
utrum tunc locum habet, si interpellatus non soluat, an uerò si non optulerit. et magis
arbitror offerre eum debere, si uult se legis commissoriae potestate soluere. quòd si non
habet cui offerat, posse esse securum.

V. NERATIVS Libro quinto Membranarum LEGE fundo uendito dicta, ut si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit, de fructibus, quos interim emptor percepisset, hoc agi intellegendum est, ut emptor interim eos sibi suo quoque iure perciperet. sed si fundus reuenisset, Aristo existimabat, uenditori de his iudicium in emptorem dandum esse: quia nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem fefellisset.

VI. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum DE LEGE commissoria interrogatus ita respondit, si per emptorem factum sit quò minus legi pareretur, et ea lege uti uenditor uelit, fundos inemptos fore, et id quod arrae uel alio nomine da-

1 tum esset, apud uenditorem remansurum. Idem respondit, si ex lege inempti sint
2 fundi, nec id, quod accessurum dictum est, emptori deberi. Post diem lege commissoria comprachensum, uenditor partem reliquae pecuniae accepit. respondit, si post statutum diem reliquae pecuniae, uenditor legem dictam non exercuisset, et partem reliqui debiti accepisset, uideri recessum à commissoria.

VII. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris Epitomarum POST diem commissoriae legi praestitutum, si uenditor pretium petat, legi commissoriae renuntiatum uidetur. nec uariare, et ad hanc redire potest.

VIII. SCAEVOLA Libro septimo Digestorum MVLIER fundos Gaio Seio uendidit, et acceptis arrae nomine certis pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquae pecuniae: quibus si non paruisset emptor pactus est ut arram perderet, et inemptae uillae essent: die statuto emptor testatus est se pecuniam omnem reliquam paratum fuisse exsoluere, et sacculum cum pecunia signatorum signis obsignauit: defuisse autem uenditricem: posteriore autem die nomine fisci testato conuentum emptorem, ne ante mulieri pecuniam exsolueret, quàm fisco satisfaceret. quaesitum est, an fundi non sint in ea causa, ut à uenditrice uindicari debeant ex conuentione uenditoris. respondit, secundum ea, quae proponerentur, non commisisse in legem uenditionis emptorem.

DE HEREDITATE VEL ACTIONE VENDITA TIT. IIII.

POMPONIVS Libro nono ad Sabinum

SI HEREDITAS uenierit eius qui uiuit, aut nullus sit, nihil esse acti: quia in rerum natura non sit quod uenierit.

II. VLPIANVS Libro quadragensimo nono ad Sabinum VENditor hereditatis satisdare de euictione non debet: cum id inter ementem et uendentem agatur, ut neque amplius neque minus iuris emptor habeat, quàm apud heredem futurum esset. planè de facto suo uenditor satisdare cogen
1 dus est. In hereditate uendita utrum ea quantitas spectatur, quae fuit mortis tempore: an ea quae fuit cum aditur hereditas: an ea quae fuit cum hereditas uenumdatur, uidendum erit. et uerius est, hoc esse seruandum quod actum est. plerumque autem hoc agi uidetur, ut quod ex hereditate peruenit in id tempus quo uenditio fit, id uidea
2 tur uenisse. Illud potest quaeri, si etiam impuberi sit substitutus is qui uendidit hereditatem testatoris, an etiam id, quod ex impuberis hereditate ad eum qui uendidit hereditatem peruenit, ex empto actioni locum faciat. et magis est, ne ueniat: quia alia hereditas est. licet enim unum testamentum sit, alia tamen atque alia hereditas est. planè si hoc actum sit, dicendum erit etiam impuberis hereditatem in uenditionem uenire.
3 maximè si iam delata impuberis hereditate uenierit hereditas. Peruenisse ad uenditorem hereditatis quomodo uideatur, quaeritur. et ego puto, antequam quidem corpora rerum hereditariarum nactus uenditor fuerit, hactenus uideri ad eum peruenisse, quatenus mandare potest earum rerum persecutionem, actionésque tribuere. enimuero ubi corpora nactus est, uel debita exegit, plenius ad eum uideri peruenisse. Sed et si rerum uenditarum ante hereditatem uenditam pretia fuerit consecutus, palam est ad eum pretia rerum peruenisse. Illud tenendum est, cum effectu uideri peruenisse, non prima ratione. idcirco quod legatorum nomine quis praestitit, non uidetur ad eum peruenisse. sed et si quid aeris alieni est, uel cuius alterius oneris hereditarii, peruenisse meritò negabitur. sed et rerum ante uenditionem donatarum pretia praestari, aequitatis

Q ii

ratio exigit. Non tantùm autem quod ad uenditorem hereditatis peruenit, sed et 4
quod ad heredem eius ex hereditate peruenit, emptori restituendum est. et non so-
lùm quod iam peruenit, sed et quod quandoque peruenerit, restituendum est. sed et si
quid dolo malo eorum factum est quò minus ad eos perueniat, et hoc emptori prae-
standum est. fecisse autem dolo malo quò minus perueniat uidetur, siue alienabit ali-
quid, uel etiam accepto quem liberauit: uel id egit dolo malo, ne de hereditate adquire
retur, uel ne possessionem adipisceretur, quam posset adipisci. sed et si non dolo malo,
sed lata culpa admiserit aliquid, utique tenebitur. deperdita autem, et deminuta sine do
lo malo uenditoris non praestabuntur. Illud quaesitum est, an uenditor heredita- 5
tis ob debitum à filio suo qui in potestate eius esset, seruóue, ei cuius hereditatem uen-
didisset: praestare debeat emptori. et uisum est, quidquid dumtaxat de peculio filii ser-
uiue, aut in suam rem uersum inueniatur, praestare eum debere. Solet quaeri, an 6
et si quid lucri occasione hereditatis uenditor senserit, emptori restituere id debeat. et
est apud Iulianum haec quaestio tractata libro sexto digestorum. et ait, quod non debi
tum exegerit, retinere heredem. et quod non debitum soluerit, non reputare. nam hoc
seruari, ut heres emptori non praestet quod non debitum exegerit: neque ab eo conse
quatur quod non debitum praestiterit. Si autem condemnatus praestiterit, hoc solum
heredi sufficit, esse eum condemnatum sine dolo malo suo: etiam si maximè creditor
non fuerit is cui condemnatus est heres, quae sententia mihi placet. Non solùm 7
autem hereditarias actiones, sed etiam eas obligationes, quas ipse heres constituit, dicen
dum erit praestari emptori debere. itaque etsi fideiussorem acceperit ab hereditario
debitore, ipsam * hanc * actionem, quam habet heres, praestare emptori debebit. sed et
si nouauerit, uel in iudicium deduxerit actionem, praestare debebit hanc ipsam actio-
nem, quam nactus est. Sicuti lucrum omne ad emptorem hereditatis respicit, ita 8
damnum quoque debet ad eundem respicere. Denique si rem hereditariam heres uen
diderit, ac per hoc fuerit condemnatus, non habet contra emptorem actionem: quia
non ideo condemnatur, quòd heres esset, sed quòd uendiderit. sed si pretium rei distra
ctae emptori hereditatis dedit, uideamus, an locus sit ex uendito actioni. et putem esse.
Siue ipse uenditor dederit aliquid pro hereditate, siue procurator eius, siue alius 9
quis pro eo, dum negotium eius gerit, locus erit ex uendito actioni, dummodo aliquid
absit uenditori hereditatis. ceterum si nihil absit uenditori, consequens erit dicere, non
competere ei actionem. Apud Iulianum scriptum est, si uenditor hereditatis exce 10
perit seruum sine peculio, et eius nomine cum eo fuerit actum de peculio, et in rem uer
so, id dumtaxat eum consequi, quod praestiterit eius peculii nomine quod emptorem
sequi debeat: aut quod in rem defuncti uersum est. his enim casibus aes alienum em-
ptoris soluit. ex ceteris causis suo nomine condemnetur. quid ergo si seruum cum pecu
lio exceperit uenditor hereditatis, conuentúsque de peculio praestitit? Marcellus li-
bro sexto digestorum non petere eum scribsit: si modo hoc actum est, ut quod super-
fuisset ex peculio, hoc haberet. at si contra actum est, rectè repetere eum posse ait. si ue
rò nihil expressim inter eos conuenit, sed tantummodo peculii mentio facta est, cessare
ex uendito actionem constat. Si uenditor hereditatis aedes sibi exceperit, qua- 11
rum nomine damni infecti promissum fuerat, interest quid acti sit. nam si ita excepit,
ut damni quoque infecti stipulationis onus sustineret, nihil ab emptore consequeretur.
si uerò id actum erit, ut emptor hoc aes alienum exsolueret, ad illum onus stipulatio-
nis pertinebit. si non apparebit quid acti sit, uerisimile erit id actum, ut eius quidem da-
mni nomine, quod ante uenditionem datum fuerit, onus ad emptorem, alterius tem-
poris ad heredem pertineat. Si Titius Maeui hereditatem Seio uendiderit, et à 12
Seio heres institutus eam hereditatem Attio uendiderit, an ex priore uenditione here-
ditatis cum Attio agi possit? et ait Iulianus, quod uenditor hereditatis petere à quoli-
bet extraneo herede potuisset, id ab hereditatis emptore consequatur. et certè si Seio
alius heres exstitisset, quidquid uenditor Maeuianae hereditatis nomine praestitisset,

id ex uendito actione consequi ab eo potuisset. nam et si duplam hominis à Seio stipulatus fuissem, et ei heres exstitissem, eámque hereditatem Titio uendidissem, euicto ho
13 mine, rem à Titio seruarem. Si quid publici uectigalis nomine praestiterit uenditor hereditatis, consequens erit dicere, agnoscere emptorem ei hoc debere: namque hereditaria onera etiam haec sunt. et si fortè tributorum nomine aliquid dependat, idem
14 erit dicendum. Quòd si funere facto heres uendidisset hereditatem, an impensam funeris ab emptore consequatur? et ait Labeo emptorem impensam funeris praestare debere: quia et ea, inquit, impensa hereditaria esse. cuius sententiam et Iauole-
15 nus putat ueram, et ego arbitror. Cum quis debitori suo heres exstitit, confusione creditor esse desinit. sed si uendidit hereditatem, aequissimum uidetur emptorem hereditatis uicem heredis optinere: et idcirco teneri uenditori hereditatis, siue cum moritur testator debuit, quamuis post mortem debere desiit adita à uenditore hereditate: siue quid in diem debeatur: siue sub condicione, et postea condicio exstitisset. ita tamen, si eius debiti aduersus heredem actio esse poterat: ne fortè etiam ex his causis, ex quibus cum herede actio non est, cum emptore agatur. Et si seruitutes amisit heres institutus, adita hereditate, ex uendito poterit experiri aduersus emptorem, ut ser-
16 uitutes ei restituantur. Sed et si quid uenditor nondum praestiterit, sed quoquo nomine obligatus sit propter hereditatem, nihilo minus agere potest cum emptore.

III. POMPONIVS Libro uicensimo septimo ad Sabinum SI VENDITOR hereditatis exactam pecuniam sine dolo malo et culpa perdidisset, non placet eum emptori teneri.

IIII. VLPIANVS Libro trigensimo secundo ad Edictum SI NOMEN sit distractum, Celsus libro nono digestorum scribit, locupletem esse debitorem non debere praestare: debitorem autem esse praestare, nisi aliud conuenit.

V. PAVLVS Libro trigensimo tertio ad Edictum ET QVIDEM sine exceptione quoque: nisi in contrarium actum sit. sed si certae summae debitor dictus sit, in eam summam tenetur ueuditor. si incertae, et nihil debeat, quanti intersit emptoris.

VI. IDEM Libro quinto Quaestionum EMPTORI nominis etiam pignoris persecutio praestari debet. eius quoque, quod postea uenditor accepit. nam beneficium uenditoris prodest emptori.

VII. IDEM Libro quartodecimo ad Plautium CVM hereditatem aliquis uendidit, esse debet hereditas, ut sit emptio. nec enim alea emitur, ut in uenatione, et similibus: sed res. quae si non est, (non) contrahitur emptio. et ideo pretium condicetur.

VIII. IAVOLENVS Libro secundo ex Plautio QVOD si nulla hereditas ad uenditorem pertinuit, quantum emptori praestare debuit, ita distingui oportebit: ut si est quidem aliqua hereditas, sed ad uenditorem non pertinet, ipsa aestimetur: si nulla est de qua actum uideatur, pretium dumtaxat, et si quid in eam rem impensum est, emptor à uenditore consequatur.

VIIII. PAVLVS Libro trigesimo tertio ad Edictum ET SI quid emptoris interest.

X. IAVOLENVS Libro secundo ex Plautio QVOD si in uenditione hereditatis id actum est, si quid iuris esset uenditoris, uenire, nec postea quicquam praestitu iri, quamuis ad uenditorem hereditas non pertinuerit, nihil tamen eo praestabitur: quia id actum esse manifestum est, ut quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

XI. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum NAM HOC modo admittitur esse uenditionem, SI QVA SIT HEREDITAS EST TIBI EMPTA: et quasi spes hereditatis. ipsum enim incertum rei ueneat, ut in retibus.

XII. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale HOC autem sic intellegendum est, nisi sciens ad se non pertinere ita uendiderit. nam tunc ex dolo tenebitur.

XIII. PAVLVS Libro quartodecimo ad Plautium QVOD si sit hereditas, etsi non ita conuenit, ut quidquid iuris haberet uenditor, emptor haberet, tunc heredem se esse praestare debet. illo uerò adiecto, liberatur uenditor, si ad eum hereditas non pertineat.

XIIII. IDEM Libro trigesimo tertio ad Edictum QVI filiifamilias nomina uendidit, actiones quoque quas cum patre habet praestare debet. Si hereditas uenierit, uenditor res hereditarias tradere debet. quanta autem hereditas est, nihil interest.

XV. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale NISI de substantia eius adfirmauerit.

XVI. PAVLVS Libro trigesimo tertio ad Edictum SI QVASI heres uendideris hereditatem, cum tibi ex senatusconsulto TreVelliano restituta esset hereditas, quanti emptoris interfit teneberis.

XVII. VLPIANVS Libro quadragesimo tertio ad Edictum NOMINA eorum, qui sub condicione uel in diem debent, et emere et uendere solemus: ea enim res est, quae emi et uenire potest.

XVIII. IVLIANVS Libro quintodecimo Digestorum SI EX pluribus heredibus unus, antequam ceteri adirent hereditatem, pecuniam, quae sub poena debebatur à testatore, omnem soluerit, et hereditatem uendiderit, nec à coheredibus suis propter egestatem eorum quicquam seruare poterit, cum emptore hereditatis uel ex stipulatu uel ex uendito rectè experietur. omnem enim pecuniam hereditario nomine datam eo manifestius est, quòd in iudicio familiae hercifcundae ducitur: per quod nihil amplius unusquisque à coheredibus suis consequi potest, quàm quod tamquam heres impenderit.

XVIIII. IDEM Libro uicesimoquinto Digestorum MVLTVM interest, sub condicione aliqua obligatio ueneat, an cum ipsa obligatio sub condicione sit, purè ueneat. priore casu, deficiente condicione, nullam esse uenditionem: posteriore, statim uenditionem consistere. nam si Titius tibi decem sub condicione debeat, et ego abs te nomen eius emam, confestim ex empto uendito agere potero, ut uel acceptum ei facias.

XX. AFRICANVS Libro septimo Quaestionum SI HEREDITATEM mihi Lucii Titii uendideris, ac post debitori eiusdem heres existas, actione ex empto teneberis. quod simplicius etiam in illa propositione procedit, cum quis ipse creditori suo heres exstitit, et hereditatem uendidit.

XXI. PAVLVS Libro sextodecimo Quaestionum VENDITOR ex hereditate interposita stipulatione, rem hereditariam persecutus alii uendidit. quaeritur, quid ex stipulatione praestare debeat. nam bis utique non committitur stipulatio, ut et rem et pretium debeat. et quidem si posteaquam rem uendidit heres, intercessit stipulatio, credimus pretium in stipulationem uenisse. quòd si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est, tunc rem debebit. si ergo hominem uendiderit, et is decesserit, an pretium eiusdem debeat? non enim deberet Stichi promissor, si eum uendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset. sed ubi hereditatem uendidi, et postea rem ex ea uendidi, potest uideri, ut negotium eius agam, quàm hereditatis. sed hoc in re singulari non potest credi. nam si eundem hominem tibi uendidero, et necdum tradito eo, alii quoque uendidero, pretiúmque accepero, mortuo eo, uideamus ne nihil tibi debeam ex empto, quoniam moram in tradendo non feci. pretium enim hominis uenditi non ex re, sed propter negotiationem percipitur: et sic sit, quasi alii non uendidissem. tibi enim rem debebam, non actionem. at cum hereditas uenit, tacitè hoc agi uidetur, ut si quid

tamquam heres feci, id praestem emptori: quasi illius negotium agam. quemadmodum fundi uenditor fructus praestet bonae fidei ratione. quamuis si neglexisset ut alienum, nihil ei imputare possit: nisi si culpa eius argueretur. Quid si rem, quam uendidi, alio possidente petii, et litis aestimationem accepi: utrum pretium illi debeo, an rem? utique rem. non enim actiones ei, sed rem praestare debeo. et si ui deiectus, uel propter furti actionem duplum abstulero, nihil hoc ad emptorem pertinebit. nam si sine culpa desiit detinere uenditor, actiones suas praestare debebit, non rem: et sic aestimationem quoque. nam et aream tradere debet exusto aedificio.

XXII. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum HEREDITATIS uenditae pretium pro parte accepit. reliquum emptore non soluente, quaesitum est, an corpora hereditaria pignoris nomine teneantur. respondi, nihil proponi cur non teneantur.

XXIII. HERMOGENIANVS Libro secundo iuris Epitomarum VENditor actionis, quam aduersus principalem reum habet, omne ius, quod ex ea causa ei competit, tam aduersus ipsum reum, quàm aduersus intercessores huius debiti cedere debet: nisi aliud actum est. Nominis uenditor quidquid uel compensatione uel exactione fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellatur.

XXIIII. LABEO Libro quarto Posteriorum a Iauoleno Epitomatorum HEREDITATEM Cornelii uendidisti: deinde Attius, cui à te herede Cornelius legauerat, prius quam legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem. rectè puto ex uendito te acturum, ut tibi praestetur: quia ideo eo minus hereditas uenierit, ut id legatum praestaret emptor. nec quicquam interfit, utrum Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario.

XXV. IDEM Libro secundo Pithanon SI EXCEPTO fundo hereditario uenit hereditas, deinde eius fundi nomine uenditor aliquid adquisit, debet id praestare emptori hereditatis. Paulus: immo semper quaeritur in ea re quid actum fuerit. si autem id non apparevit, praestare eam rem debebit emptori uenditor. nam id ipsum ex ea hereditate ad eum peruenisse uidebitur: non secus ac si eum fundum in hereditate uendenda non excepisset.

DE RESCINDENDA VENDITIONE ET QVANDO LICET AB EMPTIONE DISCEDERE TIT. V.

POMPONIVS Libro quintodecimo ad Sabinum

CELSVS filius putabat, si uendidisset mihi filiusfamilias rem peculiarem, etiam si conueniat ut abeatur ab ea uenditione, inter patrem et filium et me conuenire debere: ne si cum patre solo pactus sim, filius non possit liberari: et quaeratur, utrúmne nihil agatur ex ea pactione: an uerò ego quidem liberer, filius maneat obligatus. sicuti si pupillus sine tutoris auctoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam qui cum eo pactus est. nam quod Aristo dixit, posse ita pacisci, ut unus maneat obligatus, non est uerum: quia pro una parte contrahentium abiri pacto ab emptione non possit. et ideo si ab una parte renouatus sit contractus, dicitur non ualere eiusmodi pactionem. sed dicendum est, patre paciscente, et liberato aduersario, filium quoque obiter liberari.

II. IDEM Libro uicensimo quarto ad Sabinum SI QVAM rem à te emi, eandem rursus à te pluris minorisue emero, discessimus à priore emptione. potest enim, dum res integra est, conuentione nostra infecta fieri emptio: atque ita consistit

posterior emptio, quasi nulla praecesserit. sed non poterimus eadem ratione uti post pretium solutum, emptione repetita: cum post pretium solutum infectam emptionem facere non possumus.

III. PAVLVS Libro trigensimo tertio ad Edictum EMPTIO et uenditio sicut consensu contrahitur, ita contrario consensu resoluitur antequam fuerit res secuta. ideóque quaesitum est, si emptor fideiussorem acceperit, uel uenditor stipulatus fuerit, an nuda uoluntate resoluatur obligatio. Iulianus scripsit, ex empto quidem agi non posse: quia bonae fidei iudicio exceptiones pacti insunt. an autem fideiussori utilis sit exceptio, uidendum. et puto, liberato reo et fideiussorem liberari. item uenditorem ex stipulatu agentem exceptione summoueri oportet. idémque iuris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit.

IIII. Libro octauo Digestorum Iuliani Paulus notat SI EMPTIO contracta sit, togae puta, aut lancis, et pactus sit uenditor, ne alterutrius emptio maneat, puto resolui obligationem huius rei nomine dumtaxat.

V. IVLIANVS Libro quintodecimo Digestorum CVM emptor uenditori, uel emptori uenditor acceptum faciat, uoluntas utriusque ostenditur id agentis, ut à negotio discedatur: et perinde habeatur, ac si conuenisset inter eos, ut neuter ab altero quicquam peteret. sed ut euidentius appareat, acceptilatio in hac causa non sua natura, sed potestate conuentionis ualet. Emptio nuda conuentione dissoluitur, • si res secuta non fuerit. mortuo autem homine perinde habenda est uenditio, ac si traditus fuisset. utpVte cum uenditor liberetur, et emptori omo pereat. quare nisi iusta conuentio interuenerit, actiones ex empto et uendito manebunt.

VI. PAVLVS Libro secundo ad Edictum SI CONVENIT ut res quae uenit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, ex empto actio est, ut Sabinus putat: aut proxima empti in factum datur.

VII. IDEM Libro quinto Quaestionum SI ID, quod purè emi, sub condicione rursus emam, nihil agitur posteriore emptione. Si pupilli persona interuenit, qui ante sine tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit, quamuis uenditor • iam ei obligatus fuit, tamen quia pupillus non tenebatur, renouata uenditio efficit ut inuicem obligati sint. quòd si ante tutoris auctoritas interuenerit, deinde sine tutore auctore emit, nihil actum est posteriore emptione. iDem potest quaeri si sine tutoris auctoritate pactus fuerit ut discedatur ab emptione: an † proinde sit, atque si ab initio sine tutoris auctoritate emisset: ut scilicet ipse non teneatur, sed agente eo retentiones competant. sed nec illud sine ratione dicetur, quoniam initio rectè emptio sit contracta, uix bonae fidei conuenire, eo pacto stari, quod alteri captiosum sit: et maximè si iusto errore sit deceptus. † perinde

VIII. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum TITIVS Seii procurator, defuncto Seio, ab eo scriptus heres, cum ignoraret, fundum uendente seruo hereditario, quasi procurator subscripsit. quaesitum est, an cognito eo, prius quàm emptio perficeretur, à uenditione discedere possit. respondit, Titium, si non ipse uendidit, non idcirco actionibus ciuilibus teneri, quòd seruo uendente subscripserat: sed serui nomine praetoria actione teneri.

VIIII. IDEM Libro quarto Digestorum FVNDVS, qui Lucii Titii erat, ob uectigale reipublicae uenit: sed cum Lucius Titius debitor professus esset, paratum se esse uectigal exsoluere solidum, cum minore uenisset fundus, quàm debita summa esset, praeses prouinciae rescindit uenditionem, eúmque restitui iussit Lucio Titio. quaesitum est, an post sententiam praesidis, antequam restitueretur, in bonis Lucii Titii fundus emptus esset. respondit, non prius quàm emptori pretium esset illatum: uel si pretium nondum esset ab emptore solutum, in uectigal satisfactum esset.

X. IDEM Libro septimo Digestorum SEIVS à Lucio Titio emit fundum lege dicta, ut si ad diem pecuniam non soluisset, res inempta fieret. Seius parte

pretii praesenti die soluta, defuncto uenditore, filiis eius pupillaris aetatis et ipse tutor
cum aliis datus, neque contutoribus pretium secundum legem numerauit, nec rationi-
bus tutelae rettulit. quaesitum est, an irrita emptio facta esset. respondit, secundum ea,
1 quae proponerentur, inemptam uideri. Emptor praediorum, cum suspicaretur
Numeriam et Semproniam controuersiam moturas, pactus est cum uenditore, ut ex
pretio aliqua summa apud se maneret, donec emptori fideiussor daretur à uenditore.
postea uenditor eam legem inseruit, ut si ex die pecunia omnis soluta non esset, et uendi
tor ea praedia uenisse noLet, inuendita essent. interea de aduersariis alteram mulierem
uenditor superauit: cum altera transegit: ita ut sine ulla quaestione emptor praedia pos
sideret. quaesitum est, cum neque fideiussor datus est, nec omnis pecunia secundùm le
gem suis diebus soluta sit, an praedia inuendita sint. respondit, si conuenisset ut non
prius pecunia solueretur, quàm fideiussor uenditi causa daretur, nec id factum esset,
cum per emptorem non staret quo minus fieret, non posse posteriorem legis partem
exerceri.

DE PERICVLO ET COMMODO REI VENDITAE TIT. VI.

VLPIANVS Libro uicesimo octauo ad Sabinum

SI VINVM uenditum acuerit, uel quid aliuT uitii sustinuerit, emptoris
erit damnum: quemadmodum si uinum esset effusum uel uasis contusis
uel qua alia ex causa. Sed si uenditor se periculo subiecit, in id tempus pe-
riculum sustinebit, quoad se subiecit. quòd si non designauit tempus, ea-
tenus periculum sustinere debet, quoad degustetur uinum. uidelicet quasi
tunc plenissimè ueneat, cum fuerit degustatum. Aut igitur conuenit quoad periculum
uini sustineat, et eatenus sustinebit: aut non conuenit, et usque ad degustationem susti-
nebit. sed si nondum sunt degustata, signata tamen ab emptore uasa uel dolia, conse-
1 quenter dicemus, adhuc periculum esse uenditoris: nisi si aliud conuenit. Sed et
custodiam ad diem mensurae uenditor praestare debet. prius quàm enim admetiatur
uinum, propè quasi nondum uenit. post mensuram factam, uenditoris desinit esse peri-
culum. et ante mensuram periculo liberatur, si non ad mensuram uendidit: sed fortè
2 amphoras, uel etiam singula dolia. Si dolium signatum sit ab emptore, Trebatius
ait, traditum id uideri. Labeo contra. quod et uerum est. magis enim ne summutetur
3 signari solere, quàm ut † tradere tum uideatur. Licet autem uenditori uel effunde
re uinum, si diem ad metiendum praestituit, nec intra diem admensum est. effundere
autem non statim poterit, prius quàm testando denuntiet emptori ut aut tollat uinum,
aut sciat futurum, ut uinum effunderetur. si tamen, cum posset effundere, non effun-
dit, laudandus est potius. ea propter mercedem quoque doliorum potest exigere. sed
ita demum, si interfuit eius, inania esse uasa in quibus uinum fuit. ueluti si locaturus ea
fuisset, uel si necesse habuit alia conducere dolia. commodius est autem conduci uasa,
nec reddi uinum, nisi quanti conduxerit ab emptore reddatur. aut uendere uinum bo-
na fide: id est, quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operam dare ut quaMini-
4 mè detrimento sit ea res emptori. Si doliare uinum emeris, nec de tradendo eo
quicquam conuenerit, id uideri actum, ut ante euacuarentur, quàm ad uindemiam
opera eorum futura sit necessaria. quòd si non sint euacuata, faciendum quod ueteres
putauerunt, per corbem uenditorem mensuram facere, et effundere. ueteres enim hoc
propter mensuram suaserunt, si quanta mensura esset, non appareat: uidelicet ut appa
reret quantum emptori perierit.

II. GAIVS Libro secundo Cottidianarum rerum HOC ITA uerum

est, si is est uenditor, cui sine noua uindemia non sint ista uasa necessaria. si uerò mercator est, qui emere uina et uendere solet, is dies spectandus est, quo ex commodo uenditoris tolli possint. Custodiam autem ante admetiendi diem qualem praestare uenditorem oporteat, utrum plenam, ut et diligentiam praestet, an uerò dolum dumtaxat, uideamus. et puto eam diligentiam uenditorem exhibere debere: ut fatale damnum, uel uis magna, sit excusatum.

III. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum CVSTODIAM autem uenditor talem praestare debet, quam praestant hi quibus res commodata est: ut diligentiam praestet exactiorem, quàm in suis rebus adhiberet.

IIII. VLPIANVS Libro uicesimo octauo ad Sabinum SI QVIS uina uendiderit, et intra diem certum degustanda dixerit, deinde per uenditorem steterit quò minus degustarentur, utrum praeteritum dumtaxat periculum acoris et mucoris uenditor praestare debet: an uerò etiam die praeterito, ut si fortè corrupta sint postea quam dies degustandi praeteriit, periculum ad uenditorem pertineat? an uerò magis emptio sit soluta, quasi sub condicione uenierint, hoc est, si ante diem illum fuissent degustata? et interierit, quid actum sit. ego autem arbitror, si hoc in occulto sit, debere dici emptionem manere. periculum autem ad uenditorem respicere, etiam ultra diem degustando praefinitum: quia per ipsum factum est. Si auersione uinum uenit, custodia tantùm praestanda est. ex hoc apparet, si non ita uinum uenit ut degustaretur, neque acorem neque mucorem uenditorem praestare debere, sed omne periculum ad emptorem pertinere. difficile autem est ut quisquam sic emat, ut ne degustet. quare si dies degustationi adiectus non erit, quandoque degustare emptor poterit. et quoad degustauerit, periculum acoris et mucoris ad uenditorem pertinebit. dies enim degustationi praestitutus meliorem condicionem emptoris facit. Vino autem per auersionem uendito, finis custodiae est auehendi tempus. quod ita erit accipiendum, si adiectum tempus est. ceterum si non sit adiectum, uidendum, ne infinitam custodiam non debeat uenditor. et est uerius secundum ea, quae supra ostendimus, aut interesse quid de tempore actum sit, aut denuntiare ei ut tollat uinum. certè antequam ad uindemiam fuerint dolia necessaria, debet auehi uinum.

V. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum SI PER emptorem steterit quo minus ad diem uinum tolleret, postea, nisi quod dolo malo uenditoris interceptum esset, non debet ab eo praestari. si uerbi gratia amphorae centum ex eo uino quod in cella esset uenierint, si admensum est, donec admetiatur, omne periculum uenditoris est: nisi id per emptorem fiat.

VI. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum SI VINA emerim, exceptis acidis et mucidis, et mihi expediat acida quoque accipere, Proculus ait quamuis id emptoris causa exceptum sit, tamen acida et mucida non uenisse. nam quae inuitus emptor accipere non cogeretur, iniquum esse, non permitti uenditori uel alii ea uendere.

VII. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum ID QVOD post emptionem fundo accessit per alluuionem, uel perit, ad emptoris commodum incommodúmque pertinet. nam et si totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris: sic igitur et commodum eius esse debet. Quod uenditur, in modum agri cedere debet: nisi si id actum est, ne cederet. at quod non uenit, in modum cedendum, si id ipsum actum est, ut cederet. ueluti uiae publicae, limites, luci, qui fundum tangunt. cum uerò neutrum dictum est, cedere non debet. et ideo nominatim caueri solet, ut luci, uiae publicae, quae in fundo sint, totae in modum cedant.

VIII. IDEM Libro trigesimo tertio ad Edictum NECESSARIO sciendum est quando perfecta sit emptio: tunc enim sciemus cuius periculum sit. nam perfecta emptione periculum ad emptorem respiciet. Et si id, quod uenierit, appareat quid, quale, quantum sit, sit et pretium, et purè uenit, perfecta est emptio. quòd si sub condicione res uenierit, si quidem defecerit condicio, nulla est emptio. sicuti nec stipulatio.

quòd si exstiterit, Proculus et Octauenus emptoris esse periculum aiunt. idem Pomponius libro nono probat. quòd si pendente condicione emptor uel uenditor decesserit, constat, si exstiterit condicio, heredes quoque obligatos esse, quasi iam contracta emptione in praeteritum. quòd si pendente condicione res tradita sit, emptor non poterit eam usucapere pro emptore. et quod pretii solutum est, repetetur: et fructus medii temporis uenditoris sunt: sicuti stipulationes et legata condicionalia peremuntur, si pendente condicione res exstincta fuerit. sanè si exstet res, licet deterior effecta, potest di-
1 ci, esse damnum emptoris. Si ita uenierit, EST ILLE SERVVS EMPTVS, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE NON VENERIT, Iulianus putat
2 statim perfectam esse uenditionem: quoniam certum sit eam contractam. Cum usumfructum mihi uendis, interest utrum ius utendi fruendi quod solum tuum sit uendas, an uerò in ipsum corpus, quod tuum sit, usumfructum mihi uendas. nam priore casu etiam si statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit: heredi autem meo debebitur si tu uiuis. posteriore casu heredi meo nihil debebitur, heres tuus debebit.

VIIII. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale SI POST inspe-
1 ctum praedium, antequam emptio contraheretur, arbores uento Fi deiectae sunt, an hae quoque emptori tradi debeant, quaeritur. et responsum est, non deberi: quia eas non emerit. cum antequam fundum emerit, desierint fundi esse. sed si ignorauit emptor deiectas esse arbores, uenditor autem scit, nec admonuit: quanti emptoris interfuerit, rem aestimandam esse, si modò uenit.

X. VLPIANVS Libro octauo Disputationum SI IN uenditione condicionali hoc ipsum conuenisset, ut res periculo emptoris seruaretur, puto pactum ualere. In libro septimo digestorum Iuliani Scaeuola notat: fundi nomine emptor agere non potest, cum prius quàm mensura fieret, inundatione aquarum, aut chasmate, alióue quò casu pars fundi interierit.

XI. ALFENVS VARVS Libro secundo Digestorum SI VENDITA insula combusta esset, cum incendium sine culpa fieri non possit, quid iuris sit? respondit, quia sine patrisfamilias culpa fieri potest, neque si seruorum neglegentia factum esset, continuo dominus in culpa erit. quamobrem si uenditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda, quam debent homines frugi et diligentes praestare, si quid accidisset, nihil ad eum pertinebit.

XII. PAVLVS Libro tertio Alfeni Epitomarum *Digestorum* LECTOS emptos aedilis, cum in uia publica positi essent, concidit. si traditi essent emptori, aut per eum stetisset quò minus traderentur, emptoris periculum esse placet:

XIII. IVLIANVS Libro tertio ad Vrseium Ferocem EVMQVE cum aedili, si id non iure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliae. aut certè cum uenditore ex empto agendum esse, ut is actiones suas, quas cum aedile habuisset, *ei* praestaret.

XIIII. PAVLVS Libro tertio Epitomatorum Alfeni Digestorum QVOD si neque traditi essent, neque emptor in mora fuisset quò minus traderentur, uendito-
1 ris periculum erit. Materia empta si furto perisset postquam tradita esset, emptoris esse periculo respondit: si minus, uenditoris. uideri autem trabes traditas, quas emptor signasset.

XV. GAIVS Libro secundo Cottidianarum rerum SI VINA, quae in doliis erunt, uenierint, eáque antequam ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint, si quidem de bonitate eorum adfirmauit uenditor, tenebitur emptori. quòd si nihil adfirmauit, emptoris erit periculum. quia siue non degustauit, siue degustando male probauit, de se queri debet. planè si cum intellegeret uenditor non duraturam bonitatem eorum usque ad in eum diem quo tolli deberent, non admonuit emptorem, tenebitur ei quanti eius interesset admonitum fuisse.

XVI. IAVOLENVS Libro septimo ex Cassio SERVI emptor, si eum con-

ductum rogauit, donec pretium solueret, nihil per eum seruum adquirere poterit: quoniam non uidetur traditus is cuius possessio per locationem retinetur à uenditore. periculum eius serui ad emptorem pertinet: quod tamen sine dolo uenditoris interuenerit.

XVII. POMPONIVS Libro trigesimo primo ad Quintum Mucium ILlud sciendum est, cum moram emptor adhibere coepit, iam non culpam, sed dolum malum tantùm praestandum à uenditore. quòd si per uenditorem et emptorem mora fuerit, Labeo quidem scribit, emptori potius nocere quàm uenditori moram adhibitam. sed uidendum est ne posterior mora damnosa ei sit. quid enim si interpellauero uenditorem, et non dederit id quod emeram: deinde † posteriore offerente illo, ego non acceperim? sanè occasu nocere mihi deberet. sed si per emptorem mora fuisset, deinde cum omnia in integro essent, uenditor moram adhibuerit, cum posset se exsoluere, aequum est posteriorem moram uenditori nocere. † postea

XVIII. PAPINIANVS Libro tertio Responsorum HABITATIOnum oneribus morte libertorum finitis, emptor domus ob eam causam uenditori non tenebitur, si nihil aliud conuenit, quàm ut habitationes secundum defuncti uoluntatem super pretium libertis praestarentur. Ante pretium solutum dominii quaestione mota, pretium emptor soluere non cogetur: nisi fideiussores idonei à uenditore eius euictionis offerantur.

XVIIII. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris epitomarum VENditori si emptor in pretio soluendo moram fecerit, usuras dumtaxat praestabit: non omne omnino, quod uenditor mora non facta consequi potuit. ueluti si negotiator fuit, et pretio soluto, ex mercibus plus quàm ex usuris quaerere potuit.

DE SERVIS EXPORTANDIS VEL SI ITA MANCIPIVM VENIERIT VT MANVMITTATVR VEL CONTRA TIT. VII.

VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum

SI FVERIT distractus seruus, ne aliquo loci moretur, qui uendidit, in ea condicione est, ut possit legem remittere: ipse Romae retinere. quod et Papinianus libro tertio respondit. propter domini enim, inquit, securitatem custoditur lex, ne periculum subeat.

II. MARCIANVS Libro secundo Publicorum EXPORtandus si uenierit ab Italia, in prouincia morari potest: nisi specialiter prohibitum fuerit.

III. PAVLVS Libro quinquagesimo ad Edictum SI QVIS hac lege uenit, ut intra certum tempus manumittatur, si non sit manumissus, liber fit: si tamen is qui uendidit, in eadem uoluntate perseueret. heredis uoluntatem non esse exquirendam.

IIII. MARCELLVS Libro uicesimo quarto Digestorum SI MINOR uiginti annis seruum tibi in hoc uendiderit et tradiderit, ut eum manumitteres, nullius momenti est traditio: quamquam ea mente tradiderit, ut cum uiginti annos ipse explesset, manumitteres. non enim multum facit, quòd distulit libertatis praestationem. lex quippe consilio eius quasi parum firmo restitit.

V. PAPINIANVS Libro decimo Quaestionum CVI pacto uenditoris pomerio cuiuslibet ciuitatis interdictum est, urbe etiam interdictum esse uidetur. quod quidem aliàs cum principum mandatis praeciperetur, etiam naturalem habet intellectum: ne scilicet, qui careret minoribus, fruatur maioribus.

VI. IDEM Libro uicensimo septimo Quaestionum SI VENDITOR ab emptore cauerit, ne serua manumitteretur, néue prostituatur, et aliquo facto contra

tra quàm fuerat exceptum, euincatur, aut libera iudicetur, et ex stipulatu poena petatur, doli exceptionem quidam obstaturam putant. Sabinus, non obstaturam. sed ratio faciet, ut iure non teneat stipulatio, si ne manumitteretur, exceptum est. nam incredibile est, de actu manumittentis, ac non potius de effectu veneficii cogitatum. ceterum si ne prostituatur, exceptum est, nulla ratio occurrit, cur poena peti et exigi non debeat: cum et ancillam contumelia adfecerit, et uenditoris affectionem fortè simul et uerecundiam laeserit. etenim aliàs remota quoque stipulatione placuit ex uendito esse actionem. Si quid emptor contra quàm lege uenditionis cautum est fecisset, aut non fecisset, nobis aliquando placebat non aliàs ex uendito propter poenam homini irrogatam agi posse, quàm si pecuniae ratione uenditoris interesset: ueluti quia poenam promisisset. ceterum uiro bono non conuenire credere, uenditoris interesse, quòd animo saeuientis satisfactum non fuisset. sed in contrarium me uocat Sabini sententia: qui utiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc minoris homo uenisse uideatur.

VII. IDEM Libro decimo Quaestionum. SERVVS ea lege ueniit, ne in Italia esset: quòd si aliter factum esset, conuenit citra stipulationem, ut poenam praestaret emptor. uix est, ut eo nomine uindictae ratione uenditor agere possit: acturus utiliter, si non seruata lege, in poenam quam alii promisit inciderit. Huic consequens erit, ut hactenus agere possit, quatenus alii praestare cogitur. quidquid enim excedit, poena, non rei persecutio est. quòd si ne poenae causa exportaretur, conuenit, etiam affectionis ratione rectè agetur. nec uidentur haec inter se contraria esse. cum beneficio adfici ominem, intersit hominis. enimuero poenae non inrogatae indignatio solam duritiam continet.

VIII. IDEM Libro uicesimo septimo Quaestionum. QVAESITVM est, si quis proprium seruum uendidisset, et ut manumitteretur intra certum tempus, praecepisset, ac postea mutasset uoluntatem, et emptor nihilo minus manumisisset, an aliquam eo nomine actionem haberet. dixi, ex uendito actionem manumisso seruo uel mutata uenditoris uoluntate euanuisse.

VIIII. PAVLVS Libro quinto Quaestionum. TITIVS seruum uendidit ea lege, ut si Romae moratus esset, manus inicere liceret: emptor alii eadem lege uendidit: seruus fugit à secundo emptore, et Romae moratur. quaero an sit manus iniectio, et cui. respondi, in fugitiuo non est dubitandum, nihil contra legem factum uideri: quia nec domino auferre se potest, nec qui in fuga est ibi moratur. quòd si ex uoluntate secundi emptoris contra legem moratus sit, potior habendus est qui auctor fuit legis. et posterior magis admonendi emptoris, et liberandi se eandem legem repetierit. nec poterit aliquo modo auferre legem sui uenditoris, cuius condicio exstitit. nam et si poenam promisisset, tenetur: licet ipse quoque stipulatus esset. sed in poena promissa duae actiones sunt. manus autem iniectio in seruum competit. quòd si prior ita uendidit, ut prostituta libera esset, posterior, ut manus inicere liceret, potior est libertas, quàm manus iniectio. planè si prior lex manus habeat iniectionem, posterior libertatem, faborabilius dicetur, liberam fore: quoniam utraque condicio pro mancipio additur. et sicut manus iniectio, ita libertas eximit eam iniuriam.

X. SCAEVOLA Libro septimo Digestorum. CVM uenderet Pamphilam et Stichum, uenditioni inseruit pactum conuentum, uti ne eadem mancipia Pamphila et Stichus, quos minorato pretio uendidit, alterius seruitutem quàm Seii paterentur: post mortémque eius in libertate morarentur. quaesitum est, an haec mancipia, de quibus inter emptorem et uenditorem conuenit, post mortem emptoris iure ipso liberata sint. respondit, secundum constitutionem Diui Adriani super hoc prolatam, Pamphilam et Stichum, de quibus quaereretur, si manumissi non sint, liberos non esse. Claudius: Diuus Marcus ex lege dicta libertatis in uendendo, quamuis non manumissos, fore liberos in semenstribus constituit: licet in mortis tempus emptoris distulit uenditor libertatem.

LIBER NONVSDECIMVS

DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI

VLPIANVS Libro uicesimo octauo ad Sabinum

SI RES VENDITA NON TRADATVR, IN ID QVOD
interest agitur. hoc est, quod rem habere interest emptoris. hoc
autem interdum pretium egreditur, si pluris interest, quàm res
ualet, uel empta est. Venditor si cum sciret deberi seruitu- 1
tem, celauit, non euadet ex empto actionem. si modò eam rem
emptor ignorauit. omnia enim, quae contra bonam fidem fiunt,
ueniunt in empti actionem. sed scire uenditorem, et celare, sic
accipimus, non solùm si non admonuit, sed et si negauit seruitu-
tem istam deberi, cum esset ab eo quaesitum. sed et si proponas eum ita dixisse, NVL
LA QVIDEM SERVITVS DEBETVR: VERVM NE EMERGAT INOPI
NATA SERVITVS, NON TENEOR: puto eum ex empto teneri: quia seruitus
debebatur, et scisset. sed si id egit, ne cognosceret emptor aliquam seruitutem deberi,
opinor eum ex empto teneri. et generaliter dixerim si improbato more uersatus sit in
celanda seruitute, debere eum teneri: non si securitati suae prospectum uoluit. haec ita
uera sunt, si emptor ignorauit seruitutes: quia non uidetur esse celatus qui scit: neque
certiorari debuit qui non ignorauit.

II. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum SI IN emptione modus dictus
est, et non praestatur, ex empto est actio. Vacua possessio emptori tradita non in- 1
tellegitur, si alius in ea legatorum fideiue commissorum seruandorum causa in posses-
sionem est, aut creditores bona possideant. idem dicendum est, si uenter in possessione
sit. nam et ad hoc pertinet uacui appellatio.

III. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum RATIO possessionis, quae
à uenditore fieri debeat, talis est, ut si quis eam possessionem iure auocauerit, tradita pos
sessio non intellegatur. Si emptor uacuam possessionem tradi stipulatus sit, et ex 1
stipulatu agat, fructus non uenient in eam actionem. quia et qui fundum dari stipulare
tur, uacuam quoque possessionem tradi oportere stipulari intellegitur: nec tamen fru-
ctuum praestatio ea stipulatione continetur. neque rursus plus debet esse in stipulatio-
ne: sed ex empto superesse ad fructuum praestationem. Si iter, actum, uiam, 2
aquaeductum per tuum fundum emero, uacuae possessionis traditio nulla est. itaque ca
uere debes, per te non fieri quo minus utar. Si per uenditorem uini mora fuerit 3
quo minus traderet, condemnari eum oportet, utro tempore pluris uinum fuit: uel quo
uenit, uel quo lis in condemnationem deducitur. item quo loco pluris fuit: uel quo ue-
nit, uel ubi agatur. quòd si per emptorem mora fuisset, aestimari oportet pretium
quod sit cum agatur: et quo loco minoris sit. mora autem uidetur esse, si nulla difficul-
tas uenditorem impediat, quo minus traderet. praesertim si omni tempore paratus fuit
tradere. item non oportet eius loci pretia spectari, in quo agatur: sed eius, ubi uina tra-
di oportet. nam quod à Brundesio uinum uenit, etsi uenditio alibi facta sit, Brundesii
tradi oportet.

IIII. PAVLVS Libro quinto ad sabinum SI SERVVM mihi ignoran
ti sciens furem uel noxium esse uendideris, quamuis duplam promiseris, teneris mihi
ex empto, quanti mea intererit scisse: quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non pos

1 sum antequam mihi quid abesset. Si modus agri minor inueniatur, pro numero iugerum auctor obligatus est: quia ubi modus minor inuenitur, non potest aestimari bonitas loci qui non exstat. sed non solùm si modus agri totius minor est, agi cum uenditore potest: sed etiam de partibus eius. utputa si dictum est, uineae iugera tot esse, uel olivetí, et minus inueniatur. ideóque his casibus pro bonitate loci fiet aestimatio.

V. IDEM Libro tertio ad Sabinum SI HERES testamento quid uendere damnatus sit, et uendiderit, de reliquis, quae per consequentias emptionis propria sunt, uel ex empto uel ex testamento agi cum eo poterit. sed si falsò existimans se damnatum uendere, uendiderit, dicendum est, agi cum eo ex empto non posse: quoniam doli mali exceptione actor summoueri potest. quemadmodum si falsò existimans se damnatum dare, promisset, agentem doli mali exceptione summoueret. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, ut liberetur.

VI. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum TENETVR ex empto uen
1 ditor, etiam si * agnouerit) minorem fundi modum esse. Si uendidi tibi insulam certa pecunia, et ut aliam insulam meam reficeres: agam ex uendito ut reficias. si autem hoc solum ut reficeres eam conuenisset, non intellegitur emptio et uenditio facta, ut et Neratius scripsit. sed si aream tibi uendidi certo pretio, et tradidi, ita ut insula aedificata partem dimidiam mihi retradas, uerum est, et ut aedifices, agere me posse ex uendito, et ut aedificatam mihi retradas. quamdiu enim aliquid ex re uendita apud te superes-
2 set, ex uendito me habere actionem constat. Si locum sepulchri emeris, et propius eum locum, antequam mortuus ibi inferatur, aedificatum à uenditore fuerit, po-
3 teris ad eum reuerti. Si uas aliquod mihi uendideris, et dixeris certam mensuram capere, uel certum pondus habere, ex empto tecum agam, si minus praestes. sed si uas mihi uendideris, ita ut adfirmares integrum, si id integrum non sit, etiam id quod eo nomine perdiderim praestabis mihi. si uerò non id actum sit ut integrum praestes, dolum malum dumtaxat praestare te debere. Labeo contra putat: et illud solum obseruandum, ut nisi in contrarium id actum sit, omnimodo integrum praestari debeat. et est uerum. quod et in locatis doleis praestandum, Sabinum respondisse Minicius refert.
4 Si tibi iter uendidero, ita demum auctorem me laudare poteris, si tuus fuerit fundus, cui adquirere seruitutem uolueris. iniquum est enim me teneri, si propter hoc adquirere seruitutem non potueris, quia dominus uicini fundi non fueris. sed si fundum tibi uendidero, et ei fundo iter accessurum dixero, omnimodo tenebor itineris nomine,
5 quia utriusque rei quasi unus uenditor obligatus sum. Si filiusfamilias rem uendiderit mihi et tradiderit, sicut paterfamilias tenebitur. si dolo malo aliquid fecit uenditor in re uendita, ex empto eo nomine actio emptori competit. nam et dolum malum eo iudicio aestimari oportet: ut id, quod praestaturum se esse pollicitus sit uenditor, em-
6 ptori praestari oporteat. Si uenditor sciens obligatum aut alienum uendidisset, et adiectum sit, néue eo nomine quid praestaret, aestimari oportet dolum malum eius: quem semper abesse oportet in iudicio empti, quòd bonae fidei sit.

VII. IDEM Libro decimo ad sabinum FVNDVM mihi cum uenderes deducto usufructu, dixisti eum usumfructum Titii esse, cum is apud te remansurus esset. si coeperis eum usumfructum uindicare, reuerti aduersus te non potero donec Titius uiuat, nec in ea causa esse coeperit, ut etiam si eius usufructus esset, amissurus eum fuerit. nam tunc, id est si capite deminutus uel mortuus fuerit Titius, reuerti potero ad te uenditorem. idémque iuris est, si dicas eum usumfructum Titii esse, cum sit Seii.

VIII. PAVLVS Libro quinto ad sabinum SI TIBI liberum praedium tradidero, cum seruiens tradere deberem, etiam condictio incerti competit mihi, ut patiaris eam seruitutem, quam debuit, imponi. quòd si seruum praedium in traditione fecero, quod liberum tibi tradere debui, tu ex empto habebis actionem, remittenda eius seruitutis gratia, quam pati non debeas.

VIIII. POMPONIVS Libro uicesimo ad Sabinum SI IS qui lapides

ex fundo emerit, tollere eos nolit, ex uendito agi cum eo poteſt, ut eos tollat.

X. VLPIANVS Libro quadrageſimo ſexto ad Sabinum NON eſt nouum, ut duae obligationes in eiuſdem perſona de eadem re concurrant. cum enim is qui uenditorem obligatum habebat, ei qui eundem uenditorem obligatum habebat, heres exſtiterit, conſtat duas eſſe actiones in eiuſdem perſona concurrentes: propriam et hereditariam. et debere heredem inſtitutum, ſi uelit ſeparatim duarum actionum commodo uti, ante aditam hereditatem proprium uenditorem conuenire: deinde adita hereditate, hereditarium. quòd ſi prius adierit hereditatem, unam quidem actionem mouere poteſt: ſed ita, ut per eam utriuſque contractus ſentiat commodum. ex contrario quoque ſi uenditor uenditori heres exſtiterit, palam eſt, duas euictiones eum praeſtare debere.

XI. IDEM Libro trigeſimo ſecundo ad Edictum EX EMPTO actione
is qui emit utitur. Et in primis ſciendum eſt, in hoc iudicio id demum deduci, quod prae
ſtari conuenit. cum enim ſit bonae fidei iudicium, nihil magis bonae fidei congruit,
quàm id praeſtari quod inter contrahentes actum eſt. quòd ſi nihil conuenit, tunc ea
praeſtabuntur, quae naturaliter inſunt huius iudicii poteſtate. et in primis ipſam rem
praeſtare uenditorem oportet: id eſt, tradere. quae res, ſi quidem dominus fuit uendi-
tor, facit et emptorem dominum. ſi non fuit, tantùm euictionis nomine uenditorem
obligat: ſi modò pretium eſt numeratum, aut eo nomine ſatisfactum. emptor autem
nummos uenditoris facere cogitur. Redhibitionem quoque contineri empti iudi 1
cio, et Labeo et Sabinus putant, et nos probamus. animalium quoque uenditor caue-
re debet, ea ſana praeſtari. et qui iumenta uendidit, ſolet ita promittere, ESSE, BIBE
RE, VT OPORTET. Si quis uirginem ſe emere putaſſet, cum mulier ueniſ- 2
ſet, et ſciens errare eum uenditor paſſus ſit, redhibitionem quidem ex hac cauſa non eſ
ſe. uerumtamen ex empto competere actionem ad reſoluendam emptionem: et pretio
reſtituto mulier reddatur. Is qui uina emit, arrae nomine certam ſummam dedit: 3
poſtea conuenerat ut emptio irrita fieret. Iulianus ex empto agi poſſe ait, ut arra reſtitua
tur. utilémque eſſe actionem ex empto etiam ad diſtrahendam, inquit, emptionem.
ego illud quaero, ſi anulus datus ſit arrae nomine, et ſecuta emptione pretióque nume
rato et tradita re anulus non reddatur, qua actione agendum eſt. utrum condicatur,
quaſi ob cauſam datus ſit, et cauſa finita ſit: an uerò ex empto agendum ſit. et Iulianus
diceret, ex empto agi poſſe. certè etiam condici poterit: quia iam ſine cauſa apud uendi
torem eſt anulus. Venditorem, etiam ſi ignorans uendiderit, fugitiuum non eſſe 4
praeſtare emptori oportere Neratius ait. Idem Neratius, etiam ſi alienum ſeruum uen
dideris, furtis noxiſque ſolutum praeſtare te debere, ab omnibus receptum ait. et ex
empto actionem eſſe, ut habere licere emptori caueatur: ſed et ut tradatur ei poſſeſ-
ſio. Idem ait, non tradentem quanti interſit condemnari. ſatis autem non dan- 5
tem, quanti plurimum auctorem periclitari oportet. Idem Neratius ait, propter omnia
haec ſatis eſſe, quod plurimum eſt praeſtari: id eſt, ut ſequentibus actionibus, dedu-
cto eo quod praeſtitum eſt, lis aeſtimetur. Idem rectè ait, ſi quid horum non praeſte-
tur, cum cetera facta ſint, nullo deducto condemnationem faciendam. Idem li- 6
bro ſecundo reſponſorum ait, emptorem noxali iudicio condemnatum, ex empto
actione id tantùm conſequi, quanti minimo defungi potuit. idémque putat, et ſi ex ſti-
pulatu aget: et ſiue defendat noxali iudicio, ſiue non: quia manifeſtum fuit noxium
ſeruum fuiſſe. nihilo minus uel ex ſtipulatu, uel ex empto agere poſſe. Idem Ne- 7
ratius ait, uenditorem in re tradenda debere praeſtare emptori, ut in lite de poſſeſſione
potior ſit. ſed Iulianus libro quintodecimo digeſtorum probat, nec uideri traditum, ſi
ſuperior in poſſeſſione emptor futurus non ſit. erit igitur ex empto actio, niſi hoc prae-
ſtetur. Caſſius ait eum, qui ex duplae ſtipulatione litis aeſtimationem conſecutus 8
eſt, aliarum rerum nomine, de quibus in uenditionibus caueri ſolet, nihil conſequi poſ
ſe. Iulianus, deficiente dupla, ex empto agendum putauit. Denique libro decimo apud

Minicium ait, si quis seruum ea condicione uendiderit, ut intra trigiuta dies duplam
promitteret, postea ne quid praestaretur, et emptor hoc fieri intra diem non deside ra-
uerit, ita demum non teneri uenditorem, si ignorans alienum uendidit. tunc enim in
hoc fieri, ut per ipsum et per heredem eius emptorem habere liceret. qui autem alie-
9 num sciens uendidit, dolo, inquit, non caret: et ideo empti iudicio tenebitur. Sen
tentiam Iuliani uerissimam esse arbitror in pignoribus quoque. nam si iure creditoris
uendiderit, deinde haec fuerint euicta, non tenetur nec ad pretium restituendum ex
empto actione creditor: hoc enim multis constitutionibus effectum est. dolum planè
uenditor praestabit. denique etiam repromittit de dolo. sed etsi non repromiserit,
sciens tamen sibi non obligatam, uel non esse eius qui sibi obligauit, uendiderit, tenebi-
10 tur ex empto: quia dolum eum praestare debere ostendimus. Si quis rem uendi-
derit, et ei accessurum quiDixerit, omnia quidem quae diximus in re distracta, in hoc
quoque sequenda sint. ut tamen euictionis nomine non in duplum teneatur: sed in hoc
tantùm obligetur, ut emptori habere liceat. et non solùm per se, sed per omnes.
11 Qui autem habere licere uendidit, uideamus quid debeat praestare. et multum interes
se arbitror, utrum hoc polliceatur, per se uenientésque à se personas non fieri, quo mi-
nus habere liceat: an uerò per omnes. nam si per se, non uidetur id praestare ne alius
euincat. proinde si euicta res erit, siue stipulatio interposita est, ex stipulatu non tenebi-
tur: siue non est interposita, ex empto non tenebitur. sed Iulianus libro quintodecimo
digestorum scribit, etiam si apertè uenditor pronuntiet, per se heredémque suum non
teneri quo minus habere liceat, posse defendi, ex empto eum in hoc quidem non tene
ri quod emptoris interest: uerumtamen ut pretium reddat teneri. Ibidem ait, idem esse
dicendum, et si apertè in uenditione comprehendatur, nihil euictionis nomine praesta
tum iri, pretium quidem deberi re euicta: utilitatem non deberi. neque enim bonae fi-
dei contractus hac patitur conuentione, ut emptor rem amitteret, et pretium uenditor
retineret. nisi fortè, inquiD, sic quis omnes istas suprascriptas conuentiones recipiet,
quemadmodum recipitur ut uenditor nummos accipiat, quamuis merx ad emptorem
non pertineat. ueluti cum futurum iactum retis à piscatore emimus, aut indaginem
plagis positis à uenatore, uel pantheram ab aucupe: nam etiam si nihil capit, nihilo mi-
nus emptor pretium praestare necesse habebit. sed in suprascriptis conuentionibus con
tra erit dicendum: nisi fortè sciens alienum uendit. tunc enim secundum supra à noVis
relatam Iuliani sententiam dicendum est, ex empto eum teneri: quia dolo facit.

XII. CELSVS Libro uicesimo septimo Digestorum SI IACTVM re-
tis emero, et iactare retem piscator noluit, incertum eius rei aestimandum est. si quod
extraxit piscium, reddere mihi noluit, id aestimari debet quod extraxit.

XIII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum IVLIANVS li
bro quintodecimo inter eum, qui sciens quid, aut ignorans uendidit, differentiam facit
in condemnatione ex empto. ait enim, qui pecus morbosum, aut tignum uitiosum uen
didit, si quidem ignorans fecit, id tantùm ex empto actione praestaturum, quanto mi-
noris essem empturus, si id ita esse scissem. si uerò sciens reticuit, et emptorem decepit,
omnia detrimenta, quae ex ea emptione emptor traxerit, praestaturum ei. siue igitur ae
des uitio tigni corruerunt, aedium aestimationem: siue pecora contagione morbosi pe-
1 cōris perierunt, quod interfuit idonE uenisse, erit praestandum. Item qui furem uen
didit aut fugitiuum, si quidem sciens, praestare debebit quanti emptoris interfuit non
decipi. si uero ignorans uendiderit, circa fugitiuum quidem tenetur quanti minoris em
pturus esset, si eum esse fugitiuum scisset. circa furem non tenetur. differentiae ratio est,
quòd fugitiuum quidem habere non licet, et quasi euictionis nomine tenetur uenditor.
2 furem autem habere possumus. Quod autem diximus, QVANTI EMPTO
RIS INTERFVIT NON DECIPI, multa continet. et si alios secum sollicitauit, ue
fugerent. uel res quasdam abstulit. quid tamen si ignorauit quidem furem esse, adsue-
rauit autem bonae frugi, et fidum, et caro uendidit? uideamus, an ex empto teneatur.

et putem teneri. atqui ignorauit: ſed non debuit facilè quae ignorabat adſeuerare. in-
ter hunc igitur, et (qui ſcit, intereſt:) qui ſcit, praemonere debuit furem eſſe: hic non de
buit facilis eſſe ad temerariam indicationem. Si uenditor dolo fecerit, ut rem plu 3
ris uenderet, puta de artificio mentitus eſt, aut de peculio, empti eum iudicio teneri, ut
praeſtaret emptori quanto pluris ſeruum emiſſet, ſi ita peculiatus eſſet uel eo artificio
inſtructus. Per contrarium quoque idem Iulianus ſcribit, cum Terentius Victor 4
deceſſiſſet relicto herede fratre ſuo, et res quaſdam ex hereditate, et inſtrumenta, et
mancipia Vellicus quidam ſubtraxiſſet, quibus ſubtractis, facilè, quaſi minimo ualeret
hereditas, ut ſibi ea uenderetur perſuaſit: an uenditi iudicio teneri poſſit. et ait Iulianus
competere actionem ex uendito in tantum, quanto pluris hereditas ualeret, ſi hae res
ſubtractae non fuiſſent. Idem Iulianus dolum ſolere à uenditore praeſtari, etiam 5
in huiuſmodi ſpecie oſtendit. ſi cum uenditor ſciret fundum pluribus municipiis lega-
tá debere, in tabula quidem conſcripſerit, uni municipio deberi, uerùm poſtea legem
conſignauerit, ſi qua tributorum aut uectigalis, indictionisue quid nomine, aut ad uiae
collationem praeſtare oportet, id emptorem dare, facere, praeſtaréque oportere: ex
empto eum teneri, quaſi decepiſſet emptorem. quae ſententia uera eſt. Sed cum 6
in facto proponeretur, tutores hoc idem feciſſe, qui rem pupillarem uendebant, quae-
ſtionis eſſe ait, an tutorum dolum pupillus praeſtare debeat. et ſi quidem ipſi tutores
uendiderunt, ex empto eos teneri nequaquam dubium eſt. ſed ſi pupillus auctoribus
eis uendidit, in tantum tenetur, in quantum locupletior ex eo factus eſt: tutoribus in re-
ſiduum perpetuo condemnandis. quia nec transfertur in pupillum poſt pubertatem
hoc quod dolo tutorum factum eſt. Offerri pretium ab emptore debet, cum ex 7
empto agitur. et ideo etſi pretii partem offerat, nondum eſt ex empto actio. uenditor
enim quaſi pignus retinere poteſt eam rem quam uendidit. unde quaeritur, ſi pars ſit
pretii ſoluta, et res tradita poſtea euicta ſit, utrum eius rei conſequetur pretium inte-
grum ex empto agens: an uerò quod numerauit. et puto magis id quod numerauit, pro
pter doli exceptionem. Si fructibus iam maturis ager diſtractus ſit, etiam fructus 8
emptori cedere, niſi aliud conuenit, exploratum eſt. Si in locatis ager fuit, penſio- 9
nes utique ei cedent qui locauerat. idem et in praediis urbanis: niſi ſi quid nominatim
conueniſſe proponatur. Sed et ſi quid praeterea rei uenditae nocitum eſt, actio 10
emptori praeſtanda eſt: damni fortè infecti, uel aquae pluuiae arcendae, uel Aquiliae,
uel interdicti quod ui aut clam. Item ſi quid ex operis ſeruorum, uel uecturis iu- 11
mentorum, uel nauium quaeſitum eſt, emptori praeſtabitur. et ſi quid peculio eorum
acceſſit. non tamen ſi quid ex re uenditoris. Si Titius fundum, in quo nonaginta 12
iugera erant, uendiderit, et in lege emptionis dictum eſt, in fundo centum eſſe iugera,
et antequam modus manifeſtetur, decem iugera alluuione adcreuerint, placet mihi Ne
ratii ſententia exiſtimantis, ut ſi quidem ſciens uendidit, ex empto actio competat aduer
ſus eum, quamuis decem iugera adcreuerint: quia dolo fecit, nec dolus purgatur. ſi ue-
rò ignorans uendidit, ex empto actionem non competere. Si fundum mihi alie- 13
num uendideris, et hic ex cauſa lucratiua meus factus ſit, nihilo minus ex empto mihi
aduerſus te actio competit. In his autem, quae cum re empta praeſtari ſolent, non 14
ſolum dolum, ſed et culpam praeſtandam arbitror. nam et Celſus libro octauo digeſto
rum ſcripſit, cum conuenit, ut uenditor praeteritam mercedem exigat, et emptori prae
ſtet, non ſolum dolum, ſed et culpam eum praeſtare debere. Idem Celſus libro 15
eodem ſcribit, fundi, quem cum Titio communem habebas, partem tuam uendidiſti:
et antequam traderes, coactus es communi diuidundo iudicium accipere. ſi ſocio fun-
dus ſit adiudicatus, quantum ob eam rem à Titio conſecutus es, id tantùm emptori
praeſtabis. quòd ſi tibi fundus totus adiudicatus eſt, totum, inquit, eum emptori trades:
ſed ita, ut ille ſoluat quod ob eam rem Titio condemnatus es. ſed ob eam quidem par-
tem, quam uendidiſti, pro euictione cauere debes. ob alteram autem, tantùm de dolo
malo repromittere. aequum eſt enim, eandem eſſe condicionem emptoris, quae futu-

ra esset, si cum ipso actum esset communi diuidundo. sed si certis regionibus fundum
inter te et Titium iudex diuisit, sine dubio partem, quae adiudicata est, emptori trade-
16 re debes. Si quid seruo distracto uenditor donauit ante traditionem, hoc quoque
restitui debet. hereditates quoque per seruum adquisitae, et legata omnia. nec distin-
guendum, cuius respectu ista sint relicta. item quod ex operis seruus praestitit uendito
ri, emptori restituendum est: nisi ideo dies traditionis è pacto prorogatus est, ut ad uen
17 ditorem operae pertinerent. Ex uendito actio uenditori competit ad ea conse-
quenda, quae ei ab emptore praestari oportet. ueniunt autem in hoc iudicium infrascri
pta. in primis pretium quanti res uenit. item usurae pretii post diem traditionis. nam
18 cum re emptor fruatur, aequissimum est eum usuras pretii pendere. Possessio-
nem autem traditam accipere debemus, etsi precaria sit possessio: hoc enim solum spe-
19 ctare debemus, an habeat facultatem fructus percipiendi. Praeterea ex uendito
agendo consequetur etiam sumptus qui facti sunt in re distracta. utputa si quid in aedi-
ficia distracta erogatum est. scribit enim Labeo et Trebatius, esse ex uendito hoc nomi
ne actionem. idem et si in aegri serui curationem impensum est ante traditionem, aut si
quid in disciplinas quas uerisimile erat etiam emptorem uelle impendi. hoc amplius
Labeo ait, et si quid in funus mortui serui impensum sit, ex uendito consequi oportere:
si modò sine culpa uenditoris mortem obierit. item si conuenerit cum res ueniret, ut lo
20 cuples ab emptore reus detur, ex uendito agi posse, ut id fiat. Si inter emptorem
praediorum et uenditorem conuenisset, ut si ea praedia emptor herésue eius pluris uen
didisset, eius partem dimidiam uenditori praestaret, et heres emptoris pluris ea praedia
uendidisset, uenditorem ex uendito agendo partem eius, quo pluris uendidisset, conse-
21 cuturum. Si procurator uendiderit et cauerit emptori, quaeritur, an domino
uel aduersus dominum actio dari debeat. et Papinianus libro tertio responsorum pu-
tat, cum domino ex empto agi posse utili actione, ad exemplum institoriae actionis: si
modò rem uendendam mandauit. ergo et per contrarium dicendum est, utilem ex em
22 pto actionem domino competere. Ibidem Papinianus respondisse se refert, si con
uenerit ut ad diem pretio non soluto, uenditori duplum praestaretur, in fraudem con-
stitutionum uideri adiectum quod usuram legitimam excedit. diuersámque causam
commissoriae esse ait: cum ea specie, inquit, non faenus illicitum contrahatur, sed lex
23 contractui non improbata dicatur. Si quis colludente procuratore meo, ab eo
emerit, an possit agere ex empto? et puto hactenus, ut aut stetur emptioni, aut disceda
tur. Sed et si quis minorem uigintiquinque annis circumuenerit, et huic hactenus dabi-
24 mus actionem ex empto, ut diximus in superiore casu. Si quis à pupillo sine tuto-
ris auctoritate emerit, ex uno latere constat contractus. nam qui emit, obligatus est pu
25 pillo: pupillum sibi non obligat. Si uenditor habitationem exceperit, ut inquilino
liceat habitare: uel colono, ut perfrui liceat ad certum tempus, magis esse Seruius puta
bat, ex uendito esse actionem. denique Tubero ait, si iste colonus damnum dederit,
emptorem ex empto agentem cogere posse uenditorem, ut ex locato cum colono ex-
26 periatur: ut quidquid fuerit consecutus, emptori reddat. Aedibus distractis, uel le
gatis, ea esse aedium solemus dicere, quae quasi pars aedium, uel propter aedes haben-
tur. utputa puteal:

XIIII. POMPONIVS Libro trigesimo primo ad Quintum Mucium
ID EST quo puteum operitur.

XV. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum. LINES, et la-
bra, salientes, fistulae quoque quae salientibus iunguntur, quamuis longè excurrant ex
tra aedificium, aedium sunt. item canales. pisces autem, qui sunt in piscina, non sunt
aedium nec fundi:

XVI. POMPONIVS Libro trigesimo primo ad Quintum Mucium NON
magis quàm pulli, aut cetera animalia quae in fundo sunt.

XVII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum FVNDI ni-

hil est, nisi quod terra se tenet. aedium autem multa esse, quae aedibus adfixa non sunt,
ignorari non oportet: utputa seras, claues, claustra. multa etiam defossa esse, neque ta-
men fundi aut uillae haberi: utputa uasa uinaria, torcularia: quoniam haec instrumen-
ti magis sunt, etiam si aedificio cohaerent. sed et uinum et fructus perceptos uillae non
esse constat. Fundo uendito uel legato, sterculinum et stramenta emptoris et le- 1
gatarii sunt: ligna autem uenditoris uel heredis. quia non sunt fundi, tametsi ad eam
rem comparata sunt. in sterculino autem distinctio Trebatii probanda est: ut si qui-
dem stercorandi agri causa comparatum sit, emptorem sequatur. si uendendi, uendito-
rem. nisi si aliud actum est. nec interest, in stabulo iaceat, an aceruus sit. Quae ta- 2
bulae pictae pro tectorio includuntur, itémque crustae marmoreae, aedium sunt. reti-
culi circa columnas, plutei circa parietes, item cilicia uela, aedium non sunt. item quod
insulae causa paratum est, si nondum perfectum est, quamuis positum in aedificio sit,
non tamen uidetur aedium esse. Si ruta et caesa excipiantur in uenditione, ea pla- 3
cuit esse ruta, quae eruta sunt: ut harena, creta, et similia. caesa ea esse, ut arbores cae-
sas, et carbones, et his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, re
ctè ait frustra in lege uenditionis de rutis et caesis contineri: quia si non specialiter ue-
nierunt, ad exhibendum de his agi potest. neque enim magis de materia caesa, aut de
caementis, aut de harena cauendum est uenditori, quàm de ceteris quae sunt pretiosio-
ra. Labeo generaliter scribit, ea quae perpetui usus causa in aedificiis sunt, aedifi- 4
cii esse. quae uerò ad praesens, non esse aedificii. utputa (fistulae) temporis quidem cau
sa positae, non sunt aedium. uerumtamen si perpetuò fuerint positae, aedium sunt.
Castella plumbea, putea, opercula puteorum, epitonia fistulis adplumbata, aut quae ter 5
ra continentur, quamuis non sint adfixa, aedium esse constat. item constat sigilla colum
nas quoque et personas, ex quorum rostris aqua salire solet, uillae esse. Ea quae 6
ex aedificio detracta sunt ut reponantur, aedificii sunt. at quae parata sunt ut imponan-
tur, non sunt aedificii. Pali, qui uineae causa parati sunt, antequam collocentur, 7
fundi non sunt. sed qui exempti sunt hac mente ut collocentur, fundi sunt.

XVIII. IAVOLENVS Libro septimo ex Cassio GRANARIA, quae ex
tabulis fieri solent, ita aedium sunt, si stipites eorum in terra defossi sunt. quòd si supra
terram sunt, rutis et caesis cedunt. Tegulae, quae nondum aedificiis impositae 1
sunt, quamuis tegendi gratia allatae sunt, in rutis et caesis habentur. aliud iuris est in
his quae detractae sunt ut reponerentur: aedibus enim accedunt.

XVIIII. GAIVS ad edictum praetoris titulo de Publicanis VETERES
in emptione uenditionéque appellationibus promiscuè utebantur.

XX. IDEM Libro uicesimo * primo * ad Edictum prouinciale IDEM
est et in locatione et conductione.

XXI. PAVLVS Libro trigesimo tertio ad Edictum SI STERILIS an-
cilla sit, cuius partus uenit, uel maior annis quinquaginta, cum id emptor ignoraue-
rit, ex empto tenetur uenditor. Si praedii uenditor non dicat de tributo sciens, 1
tenetur ex empto. quòd si ignorans non praedixerit, quòd fortè hereditarium prae-
dium erat, non tenetur. Quamuis supra diximus, cum in corpore consentiamus, 2
de qualitate autem dissentiamus, emptionem esse, tamen uenditor teneri debet quanti
interest non esse deceptum: etsi uenditor quoque nesciet. ueluti si mensas quasi citreas
emat, quae non sunt. Cum per uenditorem steterit quo minus rem tradat, omnis 3
utilitas emptoris in aestimationem uenit, quae modò circa ipsam rem consistit. neque
enim si potuit ex uino, puta, negotiari, et lucrum facere, id aestimandum est: non ma-
gis quàm si triticum emerit, et ob eam rem quòd non sit traditum, familia eius fame la
borauerit: nam pretium tritici, non seruorum fame necatorum consequitur. nec maior
fit obligatio, quòd tardius agitur: quamuis crescat, si uinum hodie pluris sit, meritò:
quia siue datum esset, haberem emptor: siue non, quoniam saltem hodie dandum est
quod iam olim dari oportuit. Si tibi fundum uendidero, ut eum conductum cer- 4

ta summa haberem, ex uendito eo nomine mihi actio est: quasi in partem pretii ea res sit. sed etsi ita fundum tibi uendidero, ut nulli alii eum quàm mihi uenderes, actio eo nomine ex uendito est, si alii uendideris. Qui domum uendebat, excepit sibi habitationem donec uiueret, aut in singulos annos decem. emptor primo anno maluit decem praestare: secundo anno habitationem praestare. Trebatius ait, mutandae uoluntatis potestatem eum habere, singulisque annis alterutrum praestare posse. et quamdiu paratus sit alterutrum praestare, petitionem non esse.

XXII. IVLIANVS Libro septimo Digestorum SI IN qualitate fundi uenditor mentitus sit, non in modo eius, tamen tenetur emptori. pone enim dixisse eum, quinquaginta iugera esse uineae, et quinquaginta prati: et in prato plus inueniri: esse tamen omnia centum iugera.

XXIII. IDEM Libro tertiodecimo Digestorum SI QVIS seruum, quem cum peculio uendiderat, manumiserit, non solum peculii nomine, quod seruus habuit tempore quo manumittebatur, sed et eorum, quae postea adquirit, tenetur. et praeterea cauere debet, quidquid ex hereditate liberti ad eum peruenerit, restituiri. Marcellus notat: illa praestare uenditor ex empto debet, quae haberet emptor, si homo manumissus non esset. non continebuntur igitur, quae si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

XXIIII. IVLIANVS Libro quintodecimo Digestorum SI SERVVS, in quo ususfructus tuus erat, fundum emerit, et antequam pecunia numeraretur, capite minutus fueris, quamuis pretium solueris, actionem ex empto non habebis, propter talem capitis deminutionem. sed indebiti actionem aduersus uenditorem habebis. ante capitis autem minutionem nihil interest, tu soluas, an seruus ex eo peculio quod ad te pertinet. nam utroque casu actionem ex empto habebis. Seruum tuum imprudens à fure bona fide emi: is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem parauit, qui mihi traditus est. posse te eum hominem mihi condicere, Sabinus dixit. sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, inuicem me tecum acturum de peculio. Cassius ueram opinionem Sabini rettulit: in qua ego quoque sum. Seruo uendente hominem, fideiussor uenditionis omnia praestare debet, in quae obligaretur, si pro libero fideiussisset. nam et in dominum actio sic datur, ut emptor eadem consequatur, quae libero uendente consequi debuisset. sed ultra peculii taxationem dominus non condemnatur.

XXV. IDEM Libro quinquagesimo quarto Digestorum QVI pendentem uindemiam emit, si uuam legere prohibeatur à uenditore, aduersus eum petentem pretium exceptione uti poterit, SI EA PECVNIA, QVA DE AGITVR, NON PRO EA RE PETITVR QVAE VENIT, NEQVE TRADITA EST. ceterum post traditionem, siue lectam uuam calcare, siue mustum euehere prohibeatur, ad exhibendum, uel iniuriarum agere poterit. quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur.

XXVI. ALFENVS VARVS Libro secundo Digestorum SI QVIS, cum fundum uenderet, dolia centum, quae in fundo esse adfirmabat, accessura dixisset, quamuis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debebit.

XXVII. PAVLVS Libro tertio Epitomarum Alfeni QVIDQVID uenditor accessurum dixerit, id integrum ac sanum tradi oportet. ueluti si fundo dolia accessura dixisset, non quassa, sed integra dare debet.

XXVIII. IVLIANVS Libro tertio ad Vrseium Ferocem PRAEDIA mihi uendidisti: et conuenit ut aliquid facerem: quòd si non fecissem, poenam promisi. respondit, uenditor, antequam poenam ex stipulatu petat, ex uendito agere potest. si consecutus fuerit quantum poenae nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu, doli mali exceptio summouebit. si ex stipulatu poenam consecutus fueris, ipso iure ex uendito agere non poteris, nisi in id quod pluris eius interfuerit id fieri.

XXVIIII. IDEM Libro quarto ex Minicio CVI RES sub condicione legata erat, is eam imprudens ab herede emit: actione ex empto poterit consequi emptor pretium: quia non ex causa legati rem habet.

XXX. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum SERVVS, quem de me cum peculio emisti, prius quàm tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamuis ea res quam subripuit interierit, nihilo minus retentionem eo nomine ex peculio me habiturum ait: id est, ipso iure ob id factum minutum esse peculium: eo scilicet, quòd debitor meus ex causa condictionis sit factus. nam licet si iam traditus furtum mihi fecisset, aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem, aut eatenus haberem quatenus ex re furtiua auctum peculium fuisset, tamen in proposito et retentionem me habiturum: et si omne peculium penes te sit, uel quasi plus debito soluerim, posse me condicere. Secundum quae dicendum, si nummos, quos seruus iste mihi subripuerat, tu ignorans furtiuos esse, quasi peculiares ademeris, et consumpseris, condictio eo nomine mihi aduersus te competat: quasi res mea ad te sine causa peruenerit. si sciens alienam rem ignoranti mihi uendideris, etiam prius quàm euincatur, utiliter me ex empto acturum putauit in id quanti mea intersit meam esse factam. quamuis enim alioquin uerum sit, uenditorem hactenus teneri, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut eius faciat, quia tamen dolum malum abesse praestare debeat, teneri eum, qui sciens alienam non suam ignoranti uendidit. idem est maximè, si manumissuro uel pignori daturo uendiderit.

XXXI. NERATIVS Libro tertio Membranarum SI EA res, quam ex empto praestare debebam, ui mihi adempta fuerit, quamuis eam custodire debuerim, tamen propius est, ut nihil amplius quàm actiones persequendae eius praestari à me emptori oporteat: quia custodia aduersus uim parum proficit. actiones autem eas non solùm arbitrio, sed etiam periculo tuo tibi praestare debebo: ut omne lucrum ac dispendium te sequatur. et non solùm quod ipse per eum adquisii, praestare debeo, sed et id quod emptor iam tunc sibi tradito seruo adquisiturus fuisset. Vterque nostrum eandem rem emit à non domino, cum emptio uenditióque sine dolo malo fieret: traditáque est. siue ab eodem emimus, siue ab alio atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior ius eius adprehendit: hoc est, cui primum tradita est. si alter ex nobis à domino emisset, is omnimodo tuendus est.

XXXII. VLPIANVS Libro undecimo ad Edictum SI QVIS à me oleum, quod emisset, adhibitis iniquis ponderibus accepisset, ut in modo me falleret, uel emptor circumscriptus sit à uenditore ponderibus minoribus, Pomponius ait, posse dici uenditorem, sibi dare oportere quod plus est, petere. quod habet rationem. ergo et emptor ex empto habebit actionem, qua contentus esse possit.

XXXIII. IDEM Libro uicesimo tertio ad Edictum ET SI uno pretio plures res emptae sint, de singulis ex empto et uendito agi potest.

XXXIIII. IDEM Libro decimo octauo ad Edictum SI FVNDO uendito in qualitate iugerum captio est, ex empto erit actio.

XXXV. IDEM Libro septuagesimo ad Edictum SI QVIS fundum emerit, quasi per eum fundum eundi agendi ius non esset, et interdicto de itinere actúque uictus sit, ex empto habebit actionem. licet enim stipulatio de euictione non committatur, quia non est de iure seruitutis in rem actione pronuntiatum, tamen dicendum est ex empto actionem competere.

XXXVI. PAVLVS Libro septimo ad Plautium VENDITOR domus, antequam eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet. quia antequam uacuam possessionem tradat, custodiam et diligentiam praestare debet: et pars est custodiae diligentiaéque, hanc interponere stipulationem. et ideo si id neglexerit, tenebitur emptori.

XXXVII. IDEM Libro quartodecimo ad Plautium SICVT aequum

est, bonae fidei emptori alterius dolum non nocere, ita non est aequum, eidem personae uenditoris sui dolum prodesse.

XXXVIII. CELSUS Libro octauo Digestorum SI VENDITOR hominis dixit, peculium eum habere decem, nec quemquam adempturum, etsi plus habet, totum praestet. nisi hoc actum est, ut dumtaxat decem praestaret. si minus est, praestet esse decem, et talem seruum esse, ut tantum peculii habeat. Si per emptorem steterit, quo minus ei mancipium traderetur, pro cVariis per arbitrium indemnitatem posse seruari, Sextus Aelius, Drusus dixerunt. quorum et mihi iustissima uidetur esse sententia. Firmus à Proculo quaesiit, si de plumbeo castello fistulae sub terram missae aquam ducerent in aënum lateribus circumstructum, an hae aedium essent: an ut ruta, caesa, uincta, fixáque, quae aedium non essent. ille rescripsit, referre quid acti esset. quid ergo si nihil de ea re neque emptor neque uenditor cogitauerunt, ut plerumque in eiusmodi rebus euenisse solet? nón ne propius est, ut inserta et inclusa aedificio partem eius esse existimemus?

XXXVIIII. MODESTINUS Libro quinto Responsorum QUAERO, si quis ita fundum uendiderit, uti nenumdatum esse uideatur, quod intra terminos ipse possedit, sciens tamen aliquam partem certam se non possidere, non certiorauerit emptorem, an ex empto iudicio teneatur: cum haec generalis adiectio ad ea, quae specialiter nouit qui uendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor capiatur, qui fortasse, si hoc cognouisset, uel empturus non esset, uel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset: cum hoc et apud ueteres sit relatum in eius persona, qui sic exceperat, SERVITUTES, SI QUAE DEBENTUR, DEBEBUNTUR. etenim iuris auctores responderunt, si certus uenditor quibusdam personis certas seruitutes debere non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere. quando haec generalis exceptio non ad ea pertinere debeat quae uenditor nouit, quaéque specialiter excipere et potuit, et debuit: sed ad ea quae ignorauit, et de quibus emptorem certiorare nequiuit. Herennius Modestinus respondit, si quid circumueniendi emptoris causa uenditor in specie de qua quaeritur fecit, ex empto actione conueniri posse.

XL. POMPONIUS Libro trigesimo primo ad Quintum Mucium QUINTUS Mucius scribit, dominus fundi de praedio arbores stantes uendiderat: et pro his rebus pecuniam accepit: et tradere nolebat. emptor quaerebat, quid se facere oporteret. et uerebatur, ne hae arbores eius non uiderentur factae. Pomponius: arborum, quae in fundo continentur, non est separatum corpus à fundo. et ideo, ut dominus, suas specialiter arbores uindicare emptor non poterit, sed ex empto habet actionem.

XLI. PAPINIANUS Libro tertio Responsorum IN VENDITIONE super annua pensitatione pro aquaeductu infra domum Romae constitutam nihil commemoratum est. deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit. itaque si conueniatur ob pretium ex uendito, ratio iNprouisi oneris habetur.

XLII. PAULUS Libro secundo Quaestionum SI DUORUM fundorum nenditor separatim de modo cuiusque pronuntiauerit, et ita utrumque uno pretio tradiderit, et alteri aliquid desit: quamuis in altero exsuperet, fortè si dixit, unum centum iugera, alterum ducenta habere, non proderit ei quòd in altero ducenta decem inueniuntur, si in altero decem desint. et de his ita apud Labeonem relatum est. sed an exceptio doli mali uenditori profutura sit, potest dubitari. utique si exiguus modus siluae desiit, et plus in uineis habeat, quàm repromissum est: an non facit dolo, qui iure perpetuo utitur? nec enim hic, quod amplius in modo inuenitur, quàm alioquin dictum est, ad compendium uenditoris, sed ad emptoris pertinet. et tunc tenetur uenditor, cum minor modus inuenitur. uideamus tamen, ne nulla querella sit emptoris in eodem fundo, si plus inueniat in uinea quàm in prato, cum uniuersus modus constat. similis quaestio esse potest ei quae in duobus fundis agitata est, et si quis duos statuliberos uno pretio uendat, et dicat, nnum decem dare iussum, qui quindecim dare debebat. nam et

hic tenebitur ex empto actione: quamuis emptor à duobus uiginti accepturus sit. sed re ctius est in omnibus suprascriptis casibus lucrum cum damno compensari. et si quid deest emptori, siue pro modo siue pro qualitate loci, hoc ei resarciri.

XLIII. IDEM Libro quinto Quaestionum TITIVS cum decederet, Seiae Stichum, Pamphilum, Arescusam per fideicommissum relinquit: eiúsque fidei commisit, ut omnes ad libertatem post annum perduceret. cum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset, nec tamen heredem à sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio uendidit, nulla commemoratione fideicommissae libertatis facta: emptor cum pluribus annis mancipia suprascripta sibi seruissent, Arescusam manumisit: et cum ceteri quoque serui, cognita uoluntate defuncti, fideicommissam libertatem petissent, et heredem ad praetorem perduxissent, iussu praetoris ab herede sunt manumissi: Arescusa quoque nolle se emptorem patronum habere responderat: cum emptor pretium à uenditore empti iudicio Arescusae quoque nomine repeteret, lectum est responsum Domitii Vlpiani, quo continebatur Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum constitutionum, si nollet emptorem patronum habere: emptorem tamen nihil posse post manumissionem à uenditore consequi. ego cum meminissem et Iulianum in ea sententia esse, ut existimaret, post manumissionem quoque empti actionem durare, quaero quae sententia uera est. Illud etiam in eadem cognitione nomine emptoris desiderabatur, ut sumptus, quos in unum ex his quem erudierat fecerat, ei restituerentur. Idem quaero, Arescusa, quae recusauit emptorem patronum habere, cuius sit liberta constituta: an possit uel legatariam quae non liberauit, uel heredem patronum habere. nam ceteri duo ab herede manumissi sunt. respondi, semper probaui Iuliani sententiam, putantis manumissione non amittitur eo modo). de sumptibus uero, quos in erudiendum hominem emptor fecit, uidendum est. nam empti iudicium ad eam quoque speciem sufficere existimo: non enim pretium continet tantùm, sed omne quod interest emptoris, seruum non euinci. plane si in tantum pretium excedisse proponas, ut non sit cogitatum à uenditore de tanta summa, ueluti si ponas agitatorem postea factum uel pantomimum, euictum esse eum qui minimo ueniit pretio, iniquum uidetur in magnam quantitatem obligari uenditorem.

XLIIII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum CVM et fortè idem mediocrium facultatium sit: et non ultra duplum periculum subire eum oportet.

XLV. PAVLVS Libro quinto Quaestionum ID QVE et Iulianum agitasse Africanus refert. quod iustum est. sicut minoitur praestatio, si seruus deterior apud emptorem effectus sit, cum euincitur. Illud expeditius uidebatur, si mihi alienam aream uendideris, et in eam ego aedificauero, atque ita eam dominus euincit. nam quia possim petentem dominum, nisi impensam aedificiorum soluat, doli mali exceptione summouere, magis est ut ea res ad periculum uenditoris non pertineat. quod et in seruo dicendum est, si in seruitutem, non in libertatem euinceretur: ut dominus mercedes et impensas praestare debeat. quòd si emptor non possideat aedificium, uel seruum, ex empto habebit actionem. in omnibus tamen his casibus, si sciens quis alienum uendiderit, omnimodo teneri debet. Superest tertia deliberatio, cuius debet esse liberta Arescusa, quae recusat emptorem. et non sine ratione dicetur, eius debere effici libertam, à quo uendita est: id est heredis. quia et ipse ex empto actione tenetur. sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatum. tunc etenim et illius remanet liberta, et ille ex empto actionem non habet: quia nihil eius interest, cum eam libertam habet.

XLVI. IDEM Libro uicesimo quarto Quaestionum SI QVIS alienam rem uendiderit, et medio tempore heres domino rei extiterit, cogetur implere uenditionem.

XLVII. IDEM Libro sexto Responsorum LVCIVS Titius accepta pecunia ad materias uendendas sub poena certa, ita ut si non integras repraestauerit, intra statuta tempora poena conueniatur, partim datis materiis decessit. cum igitur testator in poenam

in poenam commiserit, neque heres eius reliquam materiam exhibuerit, an et in poenam et in usuras conueniri possit? praesertim cum emptor mutuatus pecuniam, usuras grauissimas expendit? Paulus respondit, ex contractu, de quo quaeritur, etiam heredem uenditoris in poenam conueniri posse, in actione quoque ex empto, officio iudicis, post moram intercedentem, usurarum pretii rationem haberi oportere.

XLVIII. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum TITIVS heres Sempronii fundum Septicio uendidit ita, FVNDVS SEMPRONIANVS, QVID QVID SEMPRONII IVRIS FVIT, ERIT TIBI EMPTVS TOT NVMMIS: uacuámque possessionem tradidit, neque fines eius demonstrauit. quaeritur, an empti iudicio cogendus sit ostendere ex instrumentis hereditariis, quid iuris defunctus habuerit: et fines ostendere. respondi, id ex ea scriptura praestandum, quod sensisse intelleguntur. quòd si non appareat, debere uenditorem et instrumenta fundi et fines ostendere. hoc etenim contractui bonae fidei consonat.

XLVIIII. HERMOGENIANVS Libro secundo iuris Epitomarum
QVI PER collusionem imaginarium colonum circumueniendi emptoris causa subposuit, ex empto tenetur. nec defenditur, si quo facilius excogitata fraus occultetur, co
1 lonum et quinquennii pensiones in fidem suam recipiat. Pretii sorte licet post mo
ram soluta, usurae peti non possunt: cum hae non sint in obligatione, sed officio iudicis praestentur.

L. LABEO Libro quarto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum BO
na fides non patitur, ut cum emptor alicuius legis beneficio pecuniam rei uenditae debere desisset antequam res ei tradatur, uenditor tradere compelletur, et re sua careret. possessione autem tradita futurum est, ut rem uenditor aequè amitteret: utpote cum pe
1 tenti eam rem (emptor exceptionem rei uenditae et traditae obiciat: ut perinde habea
tur, ac si) petitor ei neque uendidisset, neque tradidisset.

LI. IDEM Libro quinto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum SI ET per emptorem et uenditorem mora fuisset, quo minus uinum praeberetur, et traderetur, perinde esse ait, quasi si per emptorem solum stetisset. non enim potest uideri mora per uenditorem emptori facta esse, ipso moram faciente emptore. Quòd si fundum emisti ea lege, uti des pecuniam Kalendis Iuliis, et si ipsis calendis per uenditorem esset factum quo minus pecunia ei solueretur, deinde per te staret quo minus solueres, uti posse aduersus te lege sua uenditorem dixi: quia in uendendo hoc ageretur, ut quandoque per emptorem factum sit quo minus pecuniam soluat, legis poenam patiatur. hoc ita uerum puto, nisi si quid in ea re uenditor dolo fecit.

LII. SCAEVOLA Libro septimo Digestorum CREDITOR fundum sibi obligatum, cuius chirographa tributorum à debitore retro solutorum apud se deposita habebat, uendidit Maeuio ea lege, ut si quid tributorum nomine debitum esset, emptor solueret: idem fundus ob causam eorum tributorum quae iam soluta erant, à conductore saltus, in quo idem fundus est, uenit: eúmque idem Maeuius emit, et pretium soluit. quaesitum est, an empti iudicio, uel aliqua actione emptor à uenditore consequi possit, ut solutionum suprascriptarum chirographa ei dentur. respondit, posse emptorem empti iudicio consequi, ut instrumenta de quibus quaereretur exhibeantur.
1 Praedium aestimatum in dotem à patre filiae suae nomine datum, obligatum creditori deprehenditur. quaesitum est, an filius qui hereditatem patris retinet, cum ab ea se filia abstinuisset dote contenta, actione ex empto teneatur, ut à creditore lueret, et ma
2 rito liberum praestaret. respondit, teneri. Inter uenditorem et emptorem mili-
tiae ita conuenit, ut salarium, quòd debeatur ab illa persona, emptori cederet. quaesitum est, emptor militiae quam quantitatem à quo exigere debet, et quid ex eiusmodi pacto uenditor emptori praestare debeat. respondit, Benditorem actiones extraordi-
3 narias eo nomine, quas haberet, praestare debere. Ante domum mari iunctam mo
libus iactis ripam constituit: et uti ab eo possessa domus fuit, Gaio Seio uendidit. quaero, an ripa, quae ab auctore domui coniuncta erat, ad emptorem quoque iure emptionis

pertineat. respondit, eodem iure fore uenditam domum, quo fuisset prius quàm ueniret.

LIII. LABEO Libro primo Pithanon SI MERCEDEM insulae accessuram esse emptori dictum est, quanti insula locata est, tantum emptori praestetur. Paulus: immo si insulam totam uno nomine locaueris, et amplioris conductor locauerit, et in uendenda insula mercedem emptori cessuram esse dixeris, id accedet quod tibi totius insulae conductor debebit. Si eum fundum uendidisti, in quo sepulchrum habuisti, nec nominatim tibi sepulchrum excepisti, parum habes eo nomine cautum. Paulus: minimè: si modò in sepulchrum iter publicum transit. Si habitatoribus habitatio lege uenditionis recepta est, omnibus in ea habitantibus praeter dominum, rectè recepta habitatio est. Paulus: immo si cui in ea insula, quam uendideris, gratis habitationem dederis, et sic receperis, HABITATORIBVS, AVT QVAM QVISQVE DIEM CONDVCTVM HABET, parum caueris: nominatim enim de his recipi oportuit. itaque eos habitatores emptor insulae habitatione impunè prohibebit.

LIIII. IDEM Libro secundo Pithanon SI SERVVS, quem uendideras, iussu tuo aliquid fecit, et ex eo crus fregit, ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti quod solebat ante uenditionem facere: et si id imperasti quod etiam non uendito seruo imperaturus eras. Paulus: minimè: nam si periculosam rem ante uenditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse uidebitur. puta enim eum fuisse seruum, qui per catadromum descendere, aut in cloacam dimitti solitus esset. idem iuris erit, si eam rem imperare solitus fueris, quam prudens et diligens paterfamilias imperaturus ei seruo non fuerit. Quid si hoc exceptum fuerit? tamen potest ei seruo nouam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si (non) ueniisset. ueluti si ei imperasti, ut ad emptorem iret, qui peregrè esset. nam certè ea res tuo periculo esse non debet. itaque tota ea res ad dolum malum dumtaxat et culpam uenditoris dirigenda est. Si dolia octoginta accedere fundo, quae infossa essent, dictum erit, et plura erunt quàm ad eum numerum, dabit emptori ex omnibus quae uult, dum integra det. si sola octoginta sunt, qualiacumque emptorem sequentur. nec pro non integris quicquam ei uenditor praestabit.

LV. POMPONIVS Libro decimo Epistularum SI SERVVS, qui emeretur uel promitteretur, in hostium potestate sit, Octauenus magis putabat, ualere emptionem et stipulationem: quia inter ementem et uendentem esset commercium. poriùs enim difficultatem in praestando eo inesse, quàm in natura. etiam si officio iudicis sustinenda esset eius praestatio, donec praestari possit.

LOCATI CONDVCTI TIT. II.

PAVLVS Libro trigesimo quarto ad Edictum

LOCATIO et conductio cum naturalis sit, et omnium gentium, non uerbis, sed consensu contrahitur: sicut emptio et uenditio.

II. GAIVS Libro secundo Rerum cottidianarum LOCATIO et conductio proxima est emptioni et uenditioni. hisdémque iuris regulis consistit. nam ut emptio et uenditio ita contrahitur, si de pretio conuenerit: sic et locatio et conductio contrahi intellegitur, si de mercede conuenerit. Adeo autem familiaritatem aliquam habere uidentur emptio et uenditio, item locatio et conductio, ut in quibusdam quaeri soleat, utrum emptio et uenditio sit, an locatio et conductio. ut ecce si cum aurifice mihi conuenerit, ut is ex auro suo anulos mihi faceret certi ponderis, certaéque formae, et acceperit uerbi gratia trecenta: utrum emptio et uenditio sit, an locatio et conductio? sed placet unum esse negotium: et magis emptionem et uenditionem esse. quòd si ego aurum dedero, mercede pro operà constituta, dubium non est quin locatio et conductio sit.

III. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum CVM fundus locetur, et aestima

tum instrumentum colonus accipiat, Proculus ait id agi, ut instrumentum emptum habeat colonus. sicuti fieret, cum quid aestimatum in dotem daretur.

IIII. IDEM Libro sextodecimo ad Sabinum LOCATIO, precariiue rogatio ita facta, quoad is, qui eam locasset dedissétue, uellet, morte eius qui locauit tollitur.

V. VLPIANVS Libro uicesimooctauo ad Edictum SI TIBI habitationem locauero, mox pensionem remittam, ex locato et conducto agendum erit.

VI. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale IS QVI rem conduxerit, non cogitur restituere id quod rei nomine furti actione consecutus est.

VII. PAVLVS Libro trigesimo secundo ad Edictum SI TIBI alienam insulam locauero quinquaginta, tuque eandem sexaginta Titio locaueris, et Titius à domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto sexaginta consequi debere placet: quia ipse Titio tenearis in sexaginta.

VIII. TRYPHONINVS Libro nono Disputationum NOS uideamus, ne non sexaginta praestanda nec quinquaginta sint, sed quanti interest perfrui conductione: tantundémque consequatur medius, quantum praestare debeat ei qui à se conduxit: quoniam emolumentum conductionis ad comparationem uberioris mercedis computatum maiorem efficit condemnationem. et tamen primus locator reputationem habebit quinquaginta, quae ab illo perciperet, si dominus insulae habitare nouissimum conductorem non uetuisset. quo iure utimur.

VIIII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum SI QVIS
domum bona fide emptam uel fundum locauerit mihi, ísque sit euictus sine dolo ma-
lo culpáque eius, Pomponius ait, nihilo minus eum teneri ex conducto ei qui condu-
xit: ut ei praestetur, frui quod conduxit licere. planè si dominus non patitur, et locator
paratus sit aliam habitationem non minus commodam praestare, aequissimum esse ait,
1 absolui locatorem. Hic subiungi potest quod Marcellus libro sexto digestorum
scripsit: si fructuarius locauerit fundum in quinquennium, et decesserit, heredem eius
non teneri, ut frui praestet: non magis quàm insula exusta teneretur locator conducto
ri. sed an ex locato teneatur conductor, ut pro rata temporis quo fruitus est pensionem
praestet, Marcellus quaerit: quemadmodum praestaret, si fructuarii serui operas con-
duxisset, uel habitationem. et magis admittit teneri eum. et est aequissimum. Idem
quaerit, si sumptus fecit in fundum, quasi quinquennio fruiturus, an recipiat. et ait non
recepturum: quia hoc euenire posse, prospicere debuit. quid tamen si non quasi fructua
rius ei locauit, sed si quasi fundi dominus? uidelicet tenebitur: decepit enim conducto-
rem. et ita Imperator Antoninus cum Diuo Seuero rescripsit. In exustis quoque aedi-
bus eius temporis, quo aedificium stetit, mercedem praestandam rescripserunt.
2 Iulianus libro quintodecimo digestorum dicit, si quis fundum locauerit, ut etiam si
3 quid ui maiori accidisset, hoc ei praestaretur, pacto standum esse. Si colonis prae
diorum lege locationis, ut innocentem ignem habeant, denuntiatum sit, si quidem for
tuitus casus incendii causam intulerit, non praestaVit periculum locator. si uerò culpa
4 locatoris, quam praestare necesse est, damnum fecerit, tenebitur. Imperator Anto
ninus cum patre, cum grex esset abactus, quem quis conduxerat, ita rescripsit. Si capras
latrones citra tuam fraudem abegisse probari potest, iudicio locati casum praestare
non cogeris: atque temporis, quod insecutum est, mercedes ut indebitas reciperabis.
5 Celsus etiam imperitiam culpae adnumerandam, libro octauo digestorum scri-
psit. si quis uitulos pascendos, uel sarciendum quid, poliendúmue conduxit, culpam
eum praestare debere. et quòd imperitia peccauit, culpam esse. quippe ut artifex, in-
6 quit, conduxit. Si alienam domum mihi locaueris, eáque mihi legata uel donata
sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem. sed de tempore praeterito uideamus, si
quid ante legati diem pensionis debetur. et puto soluendum.

X. IVLIANVS Libro ad Ferocem ET EGO ex conducto rectè agam uel in hoc, ut me liberes.

XI. VLPIANVS Libro trigeſimo ſecundo ad Edictum VIDEAMVS,
an et ſeruorum culpam, et quoſcumque induxerit, praeſtare conductor debeat. et qua-
tenus praeſtat, utrum ut ſeruos noxae dedat, an uerò ſuo nomine teneatur. et aduerſus
eos, quos induxerit, utrum praeſtabit tantùm actiones, an quaſi ob propriam culpam
tenebitur. mihi ita placet, ut culpam etiam eorum, quos induxit, praeſtet ſuo nomine,
etſi nihil conuenit. ſi tamen culpam in inducendis admittit, quòd tales habuerit uel ſuos
uel hoſpites. et ita Pomponius libro ſexageſimotertio ad edictum probat. Si hoc in 1
locatione conuenit, IGNEM NE HABETO, et habuit, tenebitur: etiam ſi fortuitus
caſus admiſit incendium: quia non debuit ignem habere. aliud eſt enim ignem innocen
tem habere: permittit enim habere, ſed innoxium ignem. Item proſpicere debet 2
conductor, ne aliquo uel ius rei, uel corpus deterius faciat, uel fieri patiatur. Qui 3
uinum de Campania tranſportandum conduxiſſet, deinde mota à quodam controuer-
ſia, ſignatum ſuo et alterius ſigillo in apothecam depoſuiſſet, ex locato tenetur, ut loca-
tori poſſeſſionem uini ſine controuerſia *reddet) niſi culpa conductor careret. In- 4
ter conductorem et locatorem conuenerat, ne in uilla urbana faenum componeretur:
compoſuit: deinde ſeruus igne illato * ſe occidit) ait Labeo, teneri conductorem ex lo-
cato: quia ipſe cauſam praebuit inferendo contra conductionem.

XII. HERMOGENIANVS Libro ſecundo Iuris Epitomarum SED
etſi quilibet extraneus ignem iniecerit, damni locati habebitur ratio.

XIII. VLPIANVS Libro trigeſimo ſecundo ad Edictum ITEM quae-
ritur, ſi ciſiarius, id eſt carucharius dum ceteros tranſire contendit, ciſium euertit, et ſer
uum quaſſauit, uel occidit. puto ex locato eſſe in eum actionem: temperare enim de-
buit. ſed et utilis Aquilia ei dabitur. Si nauicularius onus Minturnas uehendum 1
conduxerit, et cum flumen Minturnenſe nauis ea ſubire non poſſet, in aliam nauem
merces tranſtulerit, eáque nauis in oſtio fluminis perierit, tenetur primus nauicularius.
Labeo, ſi culpa caret, non teneri ait. ceterum ſi uel inuito domino fecit, uel quo non
debuit tempore, aut ſi minus idoneae naui, tunc ex locato agendum. Si magiſter 2
nauis ſine gubernatore in flumen nauem immiſerit, et tempeſtate orta temperare non
potuerit, et nauem perdiderit, uectores habebunt aduerſus eum ex locato actionem.
Si quis ſeruum docendum conduxerit, eúmque duxerit peregrè, et aut ab hoſtibus 3
captus ſit, aut perierit, ex locato eſſe actionem placuit. ſi modò non ſic conduxit, ut et
peregrè duceret. Item Iulianus libro octageſimoſexto digeſtorum ſcripſit, ſi ſu- 4
tor puero parum bene facienti forma calcei tam uehementer ceruicem percuſſerit, ut
ei oculus effunderetur, ex locato eſſe actionem patri eius. quamuis enim magiſtris le-
uis caſtigatio conceſſa ſit, tamen hunc modum non tenuiſſe. ſed et de Aquilia ſupra di-
ximus. iniuriarum autem actionem competere Iulianus negat: quia non iniuriae facien
dae cauſa hoc fecerit, ſed praecipiendi. Si gemma includenda aut inſculpenda da 5
ta ſit, eáque fracta ſit, ſi quidem uitio materiae factum ſit, non erit ex locato actio: ſi im
peritia facientis, erit. huic ſententiae addendum eſt, niſi periculum quoque in ſe artifex
receperat: tunc enim etſi uitio materiae id euenit, erit ex locato actio. Si fullo ue- 6
ſtimenta polienda acceperit, eáque mures roſerint, ex locato tenetur: quia debuit ab
hac re cauere. et ſi pallium fullo permutauerit, et alii alterius dederit, ex locato actione
tenebitur: etiam ſi ignarus fecerit. Exercitu ueniente migrauit conductor: dein de 7
hoſpitio milites feneſtras et cetera ſuſtulerunt. ſi domino non denuntiauit, et migra-
uit, ex locato tenebitur. Labeo autem, ſi reſiſtere potuit, et non reſiſtit, teneri ait. quae
ſententia uera eſt. ſed et ſi denuntiare non potuit, non puto eum teneri. Si quis 8
menſuras conduxerit, eáſque magiſtratus frangi iuſſerit, ſi quidem iniquae fuerunt, Sa
binus diſtinguit, utrum ſcit conductor, an non: ſi ſcit, eſſe ex locato actionem. ſi minus,
non. quòd ſi aequae ſunt, ita demum eum teneri, ſi culpa eius id fecit aedilis. et ita La-
beo et Mela ſcribunt. Duo rei locationis in ſolidum eſſe poſſunt. Si lege ope- 9
ris locandi comprehenſum eſſet, ut ſi ad diem effectum non eſſet, relocare id liceret,
non aliàs prior conductor ex locato tenebitur, quàm ſi eadem lege relocatum eſſet.

10 hec ante relocari id poteſt, quàm dies efficiendi praeteriſſe. Qui impleto tempo
re conductionis remanſit in conductione, non ſolùm reconduxiſſe uidebitur, ſed etiam
11 pignora uidentur durare obligata. ſed hoc ita uerum eſt, ſi non alius pro eo in priore
conductione res obligauerat: huius enim nouus conſenſus erit neceſſarius. eadem cau-
ſa erit, et ſi reipublicae praedia locata fuerint. Quod autem diximus, taciturnitate u-
triuſque partis colonum reconduxiſſe uideri, ita accipiendum eſt: ut in ipſo anno, quo
tacuerunt, uideantur eandem locationem renouaſſe, non etiam in ſequentibus annis: et
ſi luſtrum fortè ab initio fuerat conductioni praeſtitutum. ſed et ſi ſecundo quoque an-
no poſt finitum luſtrum nihil fuerit contrarium actum, eandem uideri locationem in
illo anno permanſiſſe. hoc enim ipſo, quo tacuerunt, conſenſiſſe uidentur. et hoc dein-
ceps in unoquoque anno obſeruandum eſt. In urbanis autem praediis alio iure utimur:
ut prout quiſque habitaBerit, ita et obligetur: niſi in ſcriptis certum tempus conductio-
ni comprehenſum eſt.

XIIII. IDEM Libro ſeptuageſimo primo ad Edictum QVI AD certum
tempus conducit, finito quoque tempore colonus eſt: intellegitur enim dominus, cum
patitur colonum in fundo eſſe, ex integro locare. et huiuſmodi contractus neque uer-
ba neque ſcripturam utique deſiderant: ſed nudo conſenſu conualeſcunt. et ideo ſi inte-
rim dominus furere coeperit, uel deceſſerit, fieri non poſſe Marcellus ait, ut locatio re-
dintegretur. et eſt hoc uerum.

XV. IDEM Libro trigeſimo ſecundo ad Edictum EX CONDVCTO
actio conductori datur. competit autem ex his cauſis ferè. utputa ſi re, quam conduxit,
frui ei non liceat. fortè quia poſſeſſio ei aut totius agri, aut partis non praeſtatur: aut uil
la non reficitur, uel ſtabulum, uel ubi greges eius ſtare oporteat. uel ſi quid in lege con
1 ductionis conuenit, ſi hoc non praeſtatur, ex conducto agetur. Si uis tempeſtatis
calamitoſae contigerit, an locator conductori aliquid praeſtare debeat, uideamus. Ser
uius omnem uim, cui reſiſti non poteſt, dominum colono praeſtare debere ait. utputa
fluminum, graculorum, ſturnorum, et ſi quid ſimile acciderit. aut ſi incurſus hoſtium
fiat. ſi qua tamen uitia ex ipſa re oriantur, haec damno coloni eſſe: ueluti ſi uinum coa-
cuerit, ſi raucis, aut herbis ſegetes corruptae ſint. ſed et ſi labes facta ſit, omnémque fru-
ctum tulerit, damnum coloni non eſſe: ne ſupra damnum ſeminis amiſſi mercedes agri
praeſtare cogatur. ſed et ſi uredo fructum oleae corruperit, aut ſolis feruore non adſue
to id acciderit, damnum domini futurum. ſi uerò nihil extra conſuetudinem acciderit,
damnum coloni eſſe. idémque dicendum, ſi exercitus praeteriens per laſciuiam aliquid
abſtulit. ſed et ſi ager terraemotu ita corruerit, ut nuſquam ſit, damno domini eſſe:
2 oportere enim agrum praeſtari conductori, ut frui poſſit. Cum quidam incendium
fundi allegaret, et remiſſionem deſideraret, ita ei reſcriptum eſt. ſi praedium coluiſti,
3 propter caſum incendii repentini non immeritò ſubueniendum tibi eſt. Papinia-
nus libro quarto reſponſorum ait, ſi uno anno remiſſionem quis colono dederit ob ſte
rilitatem, deinde ſequentibus annis contigit uberitas, nihil obeſſe domino remiſſio-
nem. ſed integram penſionem etiam eius anni, quo remiſit, exigendam. hoc idem et in
uectigalis damno reſpondit. ſed et ſi uerbo donationis dominus ob ſterilitatem anni re
miſerit, idem erit dicendum: quaſi non ſit donatio, ſed tranſactio. quid tamen, ſi nouiſ-
ſimus erat annus ſterilis, in quo ei remiſerit? uerius dicetur, etſi ſuperiores uberes fue-
4 runt, et ſcit locator, non debere eum ad computationem uocari. Cum quidam de
fructuum exiguitate quereretur, non eſſe rationem eius habendam, reſcripto Diui An-
tonini continetur. Item alio reſcripto ita continetur. nouam rem deſideras, ut propter
5 uetuſtatem uinearum remiſſio tibi detur. Item cum quidam naue amiſſa uectu-
ram, quam pro mutua acceperat, repeteretur, reſcriptum eſt ab Antonino Auguſto,
non immerito procuratorem Caeſaris ab eo uecturam repetere, cum munere uehen-
6 di functus non ſit. quod in omnibus perſonis ſimiliter obſeruandum eſt. Vbicum
que tamen remiſſionis ratio habetur ex cauſis ſupra relatis, non id quod ſua intereſt
conductor conſequitur: ſed mercedis exonerationem pro rata. ſupra denique damnum

seminis ad colonum pertinere) declaratur. planè si fortè dominus frui non patiatur uel cum ipse locasset, uel cum alius alienum, uel quasi procurator, uel quasi suum: quod interest praestabitur. et ita Proculus in procuratore respondit. Interdum ad hoc ex 7 locato agetur, ut quis locatione liberetur, Iulianus libro quintodecimo digestorum scribit. utputa Titio fundum locaui, isque pupillo herede instituto decessit: et cum tutor constituisset abstinere pupillum hereditate, ego fundum pluris locaui: deinde pupillus restitutus est in bona paterna. ex conducto nihil amplius eum consecuturum, quàm ut locatione liberetur. mihi enim iusta causa fuit locandi:

XVI. IVLIANVS Libro quintodecimo Digestorum CVM EO tempore in pupillum actiones nullae darentur.

XVII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum TVTELAE tamen cum tutore iudicio, inquit, aget, si abstinere non debuit.

XVIII. IVLIANVS Libro quintodecimo Digestorum IN QVO inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum facere potuit.

XVIIII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum SED ADdes hoc Iuliani sententiae, ut si collusi ego cum tutore, ex conducto tenear in id quod pupilli interfuit. Si quis dolia uitiosa ignarus locauerit, deinde uinum effluxerit, 1 tenebitur in id quod interest. nec ignorantia eius erit excusata. et ita Cassius scripsit. aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur. hic enim si pecora uel demortua sunt, uel etiam deteriora facta, quod interest praestabitur si scisti. si ignorasti, pensionem non petes. et ita Seruio, Labeoni, Sabino placuit. Illud nobis ui- 2 dendum est, si quis fundum locauerit, quae soleat instrumenti nomine conductori praestare: quaeque si non praestet, ex locato tenetur. et est epistula Neratii ad Aristonem, dolia utique colono esse praestanda, et praelum et trapetum instructa funibus. si minus, dominum instruere ea debere. sed et praelum uitiatum dominum reficere debere. quòd si culpa coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. fiscos autem, quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere Neratius scripsit. quòd si regulis olea prematur, et praelum, et suculam, et regulas, et tympanum, et trocleas, quibus releuatur praelum, dominum parare oportere. item aënum in quo olea calda aqua lauatur, ut cetera uasa olearia, dominum praestare oportere, sicuti dolia uinaria: quae ad praesentem usum colonum picare oportebit. haec omnia sic sunt accipienda, nisi si quid aliud specialiter actum sit. Si dominus exceperit in locatione, 3 ut frumenti certum modum certo pretio acciperet, et dominus nolit frumentum accipere, neque pecuniam ex mercede deducere: potest quidem totam summam ex locato petere. sed utique consequens est existimare, officio iudicis hoc conuenire, habere rationem, quanto conductoris intererat, in frumento potius quàm in pecunia soluere pensionis exceptam portionem. simili modo et si ex conducto agatur, idem erit dicendum.

Si inquilinus ostium, uel quaedam alia aedificio adiecerit, quae actio locum ha- 4 beat? et est uerius quod Labeo scripsit: competere ex conducto actionem, ut ei tollere liceat. sic tamen, ut damni infecti caueat, ne in aliquo dum aufert deteriorem causam aedium faciat: sed ut pristinam faciem aedibus reddat. Si inquilinus arcam aera- 5 tam in aedes contulerit, et aedium aditum coangustauerit dominus, uerius est ex conducto eum teneri, et ad exhibendum actione: siue scit siue ignorauerit. officio enim iudicis continetur, ut cogat eum aditum et facultatem inquilino praestare ad arcam tollendam, sumptibus scilicet locatoris. Si quis, cum in annum habitationem condu- 6 xisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit, uel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis rectissimè Mela scripsit, ex conducto actione repetiturum: non quasi indebitum condicturum. non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret. aliter atque si quis, cum decem conduxisset, quindecim soluerit. hic enim si per errorem soluit, dum putat se quindecim conduxisse, actionem ex conducto non habebit, sed solam condictionem. nam inter eum qui per errorem soluit, et eum qui pensionem integram prorogauit, multum interest.

7 Si quis mulierem uehendam naui conduxisset, deinde in naue infans natus fuisset, probandum est, pro infante nihil deberi: cum neque uectura eius magna sit, neque his
8 omnibus utatur, quae ad nauigantium usum parantur. Ex conducto actionem
9 etiam ad heredem transire, palam est. Cum quidam exceptor operas suas locasset, deinde is qui eas conduxerat decessisset, Imperator Antoninus cum Diuo Seuero rescripsit ad libellum exceptoris in haec uerba. Cum per te non stetisse proponas, quo minus locatas operas Antonio Aquilae solueres, si eodem anno mercedes ab alio non accepisti, fidem contractus impleri aequum est. Papinianus quoque libro quarto responsorum scripsit, diem functo legato Caesaris, salarium comitibus residui temporis praestandum: modò si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt.

XX. PAVLVS Libro trigesimo quarto ad Edictum SICVT emptio, ita et locatio sub condicione fieri potest. sed donationis causa contrahi non potest. interdum locator non obligatur, conductor obligatur. ueluti cum emptor fundum conducit, donec pretium ei soluat.

XXI. IAVOLENVS Libro undecimo Epistularum CVM uenderem fundum, conuenit, ut donec pecunia omnis persolueretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet. an soluta pecunia merces accepta fieri debeat? respondit, bona fides exigit, ut quod conuenit fiat. sed non amplius praestat is uenditori, quàm pro portione eius temporis quo pecunia numerata non esset.

XXII. PAVLVS Libro trigesimo quarto ad Edictum ITEM si pretio
1 non soluto inempta res facta sit, tunc ex locato erit actio. Quotiens autem facien
2 dum aliquid datur, locatio est. Cum insulam aedificandam loco, ut sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert: et tamen loca-
3 tio est. locat enim artifex operam suam, id est faciendi necessitatem. Quemadmodum in emendo et uendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris uendere, et ita inuicem se circumscribere: ita in locationibus quoque et conductionibus iuris est.

XXIII. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris Epitomarum ET ideo praetextu minoris pensionis locatione facta, si nullus dolus aduersarii probari possit, rescindi locatio non potest.

XXIIII. PAVLVS Libro trigesimo quarto ad Edictum SI IN lege locationis comprehensum sit, ut arbitratu domini opus adprobetur, perinde habetur, ac si uiri boni arbitrium comprehensum fuisset. idémque seruatur, si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit. nam fides bona exigit, ut arbitrium tale praestetur, quale uiro bono conuenit. idque arbitrium ad qualitatem operis, non ad prorogandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet: nisi idipsum lege comprehensum sit. quibus consequens est, ut irrita sit adprobatio dolo conductoris facta, ut ex locato agi possit.
1 Si colonus locauerit fundum, res posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum essent si primus colonus eos perce-
2 pisset. Si domus uel fundus in quinquennium pensionibus locatus sit, potest dominus, si deseruerit habitationem uel fundi culturam colonus uel inquilinus, cum eis statim agere. sed et de his, quae praesenti die praestare debuerunt, uelut opus aliquod
3 efficerent, propagationes facerent, agere similiter potest. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine statim rectè aget: etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur. nec enim semper liberabitur dominus, eo quòd secundo uel tertio anno patietur fundo frui. nam et qui expulsus à conductione, in aliam se coloniam contulit, non suffecturus duabus, neque ipse pensionum nomine obligatus erit: et quantum per singulos annos compendii facturus erat, consequetur. sera est enim patientia fruendi, quae offertur eo tempore quo frui colonus aliis rebus illigatus non potest. quòd si paucis diebus prohibuit, deinde paenitentiam agit, omniáque colono in integro sunt, nihil ex obligatione paucorum dierum mora minuet. item utiliter ex conducto agit is, cui secundum conuentionem non praestantur quae conuenerant, siue prohibeatur frui à do-

mino,uel ab extraneo,quem dominus prohibere potest. Qui in plures annos fun 4
dum locauerat,testamento suo damnauit heredem, ut conductorem liberaret. si non
patiatur heres eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio. quòd si patiatur,nec
mercedes remittat,ex testamento tenetur.

XXV. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale SI MERCES
promissa sit generaliter alieno arbitrio,locatio et conductio contrahi non uidetur. sin
autem quanti Titius aestimauerit, sub hac condicione stare locationem, ut si quidem
ipse qui nominatus est mercedem definierit, omnimodo secundum eius aestimatio-
nem et mercedem persolui oporteat, et conductionem ad effectum peruenire. sin au-
tem ille uel noluerit uel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse condu-
ctionem: quasi nulla mercede statuta. Qui fundum fruendum uel habitationem 1
alicui locauit, si aliqua ex causa fundum uel aedes uendat, curare debet,ut apud empto
rem quoque eadem pactione et colono frui, et inquilino habitare liceat: alioquin pro-
hibitus is aget cum eo ex conducto. Si uicino aedificante obscurentur lumina cae 2
naculi, teneri locatorem inquilino. certè quin liceat colono uel inquilino relinquere
conductionem, nulla dubitatio est. de mercedibus quoque,si cum eo agatur, reputatio-
nis ratio habenda est. eadem intellegemus,si ostia fenestrásue nimium corruptas loca-
tor non restituat. Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet: 3
et ante omnia colonus curare debet,ut opera rustica suo quoque tempore faciat: ne in
tempestiua cultura deteriorem fundum faceret. praeterea uillarum curam agere debet,
ut eas incorruptas habeat. Culpae autem ipsius et illud adnumeratur, si propter 4
inimicitias eius uicinus arbores exciderit. ipse quoque si exciderit, non solum ex locato
tenetur,sed etiam lege Aquilia, et ex lege duodecim tabularum arborum furtim caesa-
rum,et interdicto quod ui aut clam. sed utique iudicis,qui ex locato iudicat,officio con
tinetur,ut ceteras actiones locator omittat. Vis maior,quam Graeci ΘΕΟΥ ΒΙΑΝ 5
appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus quàm tolerabile est, laesi fuerint
fructus. alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodi-
cum lucrum non aufertur. apparet autem de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam nu
meratam conduxit. alioquin partiarius colonus, quasi societatis iure, et damnum et lu-
crum cum domino fundi partitur. Qui columnam transportandam conduxit, si 6
ea dum tollitur aut portatur aut reponitur fracta sit,ita id periculum praestat,si qua ipsi-
us,eorúmque,quorum opera uteretur,culpa acciderit. culpa autem abest,si omnia facta
sunt,quae diligentissimus quisque obseruaturus fuisset. idem scilicet intellegemus, et si
dolia uel lignum transportandum aliquis conduxerit. idémque etiam ad ceteras res
transferri potest. Si fullo aut sarcinator uestimenta perdiderit, eóque nomine do 7
mino satisfecerit, necesse est domino, uindicationem eorum et condictionem cedere.

XXVI. VLPIANVS Libro secundo Disputationum IN OPERIS duo-
bus simul locatis, conuenit priori conductori ante satisfieri.

XXVII. ALFENVS Libro secundo Digestorum HABITATORES
non si paulo minus commodè aliqua parte caenaculi uterentur, statim deductionem
ex mercede facere oportet. ea enim condicione habitatorem esse, ut si quid transuer-
sarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem
paruolam incommodi sustineret. non ita tamen,ut eam partem caenaculi dominus ape
ruisset,in quam magnam partem usus habitator haberet. Iterum interrogatus est, 1
si quis timoris causa emigrasset, deberet mercedem, nécne. respondit, si causa fuisset
cur periculum timeret,quamuis periculum uerè non fuisset, tamen non debere merce
dem. sed si causa timoris iusta non fuisset, nihilo minus debere.

XXVIII. LABEO Libro quarto Posteriorum epitomatorum Iauoleno
QVOD si domi habitatione conductor aequè usus fuisset, praestaturum: ETiam eius do
mus mercedem, quae uitium fecisset, deberi putat. Idem iuris esse, si potestatem 1
conducendi habebat, uti pretium conductionis praestaret † sed si locator conductori po † et
testatem conducendae domus non fecisset, et is in qua habitaret conduxisset, tantum ei

praestandum putat, quantum sine dolo malo praestitisset. ceterum si gratuitam habitationem habuisset, pro portione temporis ex locatione domus deducendum esse.

XXVIIII. ALFENVS Libro septimo Digestorum IN LEGE locationis scriptum erat: REDEMPTOR SILVAM NE CAEDITO, NE VE CINGITO, NE VE DEVRITO, NE VE QVEM CINGERE, CAEDERE, VRERE SINITO. quaerebatur, utrum redemptor, si quem quid earum rerum facere uidisset, prohibere deberet: an etiam ita siluam custodire, ne quis id facere possit. respondi, uerbum SINERE utramque habere significationem. sed locatorem potius id uideri uoluisse, ut redemptor non solùm, si quem casu uidisset siluam caedere, prohiberet: sed uti curaret et daret operam, ne quis caederet.

XXX. IDEM Libro tertio Digestorum à Paulo epitomatorum QVI insulam triginta conduxerat, singula caenacula ita*conduxit ut quadraginta ex omnibus colligerentur: dominus insulae, quia aedificia uitium facere diceret, demolierat eam. quaesitum est, quanti lis aestimari deberet, si*is*qui totam conduxerat, ex conducto ageret. respondit, si uitiatum aedificium necessario demolitus esset, pro portione, quanti dominus praediorum locasset, quòd eius temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci: et tanti litem aestimari. sin autem non fuisset necesse demoliri, sed quia melius aedificare uellet, id fecisset, quanti conductoris interesset habitatores ne migra-
1 rent, tanti condemnari oportere. Aedilis in municipio balneas conduxerat, ut eo anno municipes gratis lauarentur: post tres menses incendio facto, respondit posse agi cum balneatore ex conducto, ut pro portione temporis, quo lauationem non praestitis-
2 set, pecuniae contributio fieret. Qui mulas ad certum pondus oneris locaret, cum maiore onere conductor eas rupisset, consulebat de actione. respondit, uel lege Aquilia, uel ex locato rectè eum agere. sed lege Aquilia tantùm cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset: ex locato, etiam si alius eas rupisset, cum conductore rectè agi.
3 Qui aedem faciendam locauerat, in lege dixerat, QVOAD IN OPVS LAPIDIS OPVS ERIT, PRO LAPIDE ET MANV PRETIO DOMINVS REDEMPTORI IN PEDES SINGVLOS SEPTEM DABIT. quaesitum est, utrum factum opus, an etiam imperfectum metiri oporteret. respondit, etiam imperfectum.
4 Colonus uillam hac lege acceperat, ut incorruptam redderet, praeter uim et uetustatem: coloni seruus uillam incendit non fortuito casu. non uideri eam uim exceptam respondit: nec id pactum esse, ut si aliquis domesticus eam incendisset, ne praestaret: sed extrariam uim utrosque excipere uoluisse.

XXXI. IDEM Libro quinto Digestorum à Paulo epitomatorum IN NAuem Saufeii cum complures frumentum confunderant, Saufeius uni ex his frumentum reddiderat de communi, et nauis perierat. quaesitum est, an ceteri pro sua parte frumenti cum nauta agere possunt oneris auersi actione. respondit, rerum locatarum duo genera esse: ut aut idem redderetur, sicuti cum uestimenta fulloni curanda locarentur: aut eiusdem generis redderetur, ueluti cum argentum pusulatum fabro daretur, ut uasa fierent: aut aurum, ut anuli. ex superiore causa rem domini manere. ex posteriore in creditum iri. idem iuris esse in deposito. nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, ut neque clusam neque obsignatam traderet, sed adnumeraret, nihil aliud eum debere, apud quem deposita esset, nisi tantundem pecuniae solueret. secundum quae uideri triticum factum Saufeii, et rectè datum. quòd si separatim tabulis, aut heronibus, aut in alia cupa clusum uniuscuiusque triticum fuisset, ita ut internosci posset quid cuiusque esset, non potuisse nos permutationem facere. sed tum posse eum, cuius fuisset triticum quod nauta soluisset, uindicare. et ideo se improbare actiones oneris auersi: quia siue eius generis essent merces quae nautae traderentur, ut continuo eius fierent, et mercator in creditum iret, non uideretur onus esse auersum: quippe quod nautae fuisset: siue eadem res, quae tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori: et ideo superuacuum esse iudicium oneris auersi. Sed si ita datum esset, ut in simili re solui possit, conductorem culpam dumtaxat debere. nam in re, quae utriusque

causa contraheretur, culpam deberi. neque omnimodo culpam esse, quòd uni reddidisset ex frumento: quoniam alicui primùm reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem eius condicionem faceret, quàm ceterorum.

XXXII. IVLIANVS Libro quarto ex Minicio QVI FVNDVM colendum in plures annos locauerat, decessit: et eum fundum legauit. Cassius negauit posse cogi colonum, ut eum fundum coleret: quia nihil heredis interesset. quòd si colonus uellet colere, et ab eo, cui legatus esset fundus, prohiberetur, cum herede actionem colonum habere: et hoc detrimentum ad heredem pertinere. sicuti si quis rem, quam uendidisset, nec dum tradidisset, alii legasset, heres eius emptori et legatario esset obligatus.

XXXIII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum SI FVNDVS, quem mihi locaueris, publicatus sit, teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat: quamuis per te non stet quo minus id praestes. quemadmodum, inquit, si insulam aedificandam locasses, et solum corruisset, nihilo minus teneberis. nam et si uendideris mihi fundum, isque prius quàm uacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis ex empto. quod hactenus uerum erit, ut pretium restituas: non ut etiam id praestes, si quid pluris mea interfuit, eum uacuum mihi tradi. similiter igitur et circa conductionem seruandum puto: ut mercedem quam praestiterim restituas: eius scilicet temporis, quo fruitus non fuerim. nec ultra actione ex conducto praestare cogeris. nam et si colonus tuus fundo frui à te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat possis, tantum ei praestabis, quanti eius interfuerit frui. in quo etiam lucrum eius continebitur. sin uerò ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter uim maiorem, aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei, quàm mercedem remittere, aut reddere debebis.

XXXIIII. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale PERINDE ac latronum incursu id acciderit.

XXXV. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum ET HAEC distinctio conuenit illi, quae à Seruio introducta, et ab omnibus ferè probata est, ut si auersione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit effecerit, animaduertatur, necessario nec ne id opus demolitus est. quid enim interest, utrum locator insulae propter uetustatem cogatur eam reficere, an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius, quem prohibere non possit? intellegendum est autem nos hac distinctione uti de eo, qui et suum praedium fruendum locauerit, et bona fide negotium contraxerit: non de eo, qui alienum praedium per fraudem locauerit, nec resistere domino possit, quominus is colonum frui prohibeat. Cum fundum communem habuimus, et inter nos conuenit, ut alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu cum tuus annus exiturus esset, consultò fructum insequentis anni corrupisti. agam tecum duabus actionibus: una ex conducto, altera ex locato. locati enim iudicio mea pars propria, conducti autem actione tua dumtaxat propria in iudicium uenient. deinde ita notat. nónne quod ad meam partem attinebit, communi diuidundo praestabitur à te mihi damnum? rectè quidem notat: sed tamen etiam Seruii sententiam ueram esse puto: cum eo scilicet, ut cum alterutra actione rem seruauerim, altera peremátur. quod ipsum simplicius ita quaeremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, conuenisse, ut alter alterius ita conductum haberent, ut fructus mercedis nomine pensaretur.

XXXVI. FLORENTINVS Libro septimo Institutionum OPVS, quod auersione locatum est, donec adprobetur, conductoris periculum est. quod uerò ita conductum sit, ut in pedes mensurásue praestetur, eatenus conductoris periculo est, quatenus admensum non sit: et in utraque causa nociturum locatori, si per eum steterit, quo minus opus adprobetur uel admetiatur. si tamen ui maiore opus prius interciderit, quàm adprobaretur, locatoris periculo est: nisi si aliud actum sit. non enim amplius praestari locatori oporteat, quàm quod sua cura atque opera consecutus esset.

XXXVII. IAVOLENVS Libro octauo ex Cassio SI PRIVS quàm locatori opus probaretur, ui aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet.

XXXVIII. PAVLVS Libro singulari Regularum QVI operas suas locauit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit quo minus operas praestet. Aduocati quoque, si per eos non steterit quo minus causam agant, honoraria reddere non debent.

XXXVIIII. VLPIANVS Libro secundo ad Edictum NON solet locatio dominium mutare.

XL. GAIVS Libro quinto ad Edictum prouinciale QVI mercedem accipit pro custodia alicuius rei, is huius periculum custodiae praestat.

XLI. VLPIANVS Libro quinto ad Edictum SED DE damno ab alio dato agi cum eo non posse, Iulianus ait. qua enim custodia consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit? sed Marcellus interdum esse posse ait: siue custodiri potuit, ne damnum daretur, siue ipse custos damnum dedit. quae sententia Marcelli probanda est.

XLII. PAVLVS Libro tertiodecimo ad Edictum SI LOCATVM tibi seruum subripias, utrumque iudicium aduersus te est exercendum, locati actionis, et furti.

XLIII. IDEM Libro uicensimo primo ad Edictum SI VVLNERAueris seruum tibi locatum, eiusdem uulneris nomine legis Aquiliae et ex locato actio est. sed alterutra contentus actor esse debet. idque officio iudicis continetur, apud quem ex locato agetur.

XLIIII. VLPIANVS Libro septimo ad Edictum LOCARE seruitutem nemo potest.

XLV. PAVLVS Libro uicensimo secundo ad Edictum SI domum tibi locauero, et serui mei tibi damnum dederint, uel furtum fecerint, non teneor tibi ex conducto, sed noxali actione. Si hominem tibi locauero, ut habeas in taberna, et is furtum fecerit, dubitari potest, utrum ex conducto actio sufficiat, quasi longè sit à bona fide actum, ut quid patiaris detrimenti per eam rem quam conduxisti: an adhuc dicendum sit, extra causam conductionis esse furti crimen: et in propriam persecutionem cadere hoc delictum. quod magis est.

XLVI. VLPIANVS Libro sexagensimo nono ad Edictum SI QVIS conduxerit nummo uno, conductio nulla est: quia et hoc donationis instar inducit.

XLVII. MARCELLVS Libro sexto Digestorum CVM apparebit emptorem conductorémue pluribus uendentem uel locantem, singulorum in solidum intuitum personam: ita demum ad praestationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes soluendo. quanquam fortasse iustius sit, etiam si soluendo omnes erunt, electionem conueniendi quem uelit, non auferendam actori, si actiones suas aduersus ceteros praestare non recuset.

XLVIII. IDEM Libro octauo Digestorum SI CVI locauerim faciendum quod ego conduxeram, constabit habere me ex locato actionem. Qui seruum conductum uel aliam rem non immobilem non restituit, quanti in litem iuratum fuerit, damnabitur.

XLVIIII. MODESTINVS Libro sexto Excusationum ΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΓΕΝΟΜΕΝΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ, ΠΡΙΝ ΕΚΤΙΣΑΙ ΤΑ ΤΗΣ ΚΗΔΕΜΟΝΙΑΣ, ΜΙΣΘΩΤΑΙ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΚΩΛΥΟΝΤΑΙ. ΚΑΝ ΤΙΣ ΑΠΟΚΡΥΨΑΜΕΝΟΣ ΤΟΥΤΟ, ΠΡΟΣΕΛΘΗ ΤΗ ΜΙΣΘΩΣΕΙ ΤΩΝ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΧΩΡΙΩΝ: ΩΣ ΠΑΡΑΠΟΙΗΣΑΣ ΚΟΛΑΖΕΤΑΙ, ΤΟΥΤΟ ΕΚΕΛΕΥΣΕΝ Ο ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ΣΕΒΗΡΟΣ. ΚΑΤΑ ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΚΑΙ ΟΙ ΧΕΙΡΙΖΟΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ, ΕΙΣΙΝ ΚΕΚΩΛΥΜΕΝΟΙ ΜΙΣΘΟΥΣΘΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΤΑΜΙΕΙΟΥ ΧΩΡΙΑ.

L. IDEM Libro decimo Pandectarum SI IGNORANS quis militi quasi pagano locauerit, exigere illum posse probandum est. non enim contemnit disciplinam, qui ignorauit militem.

LI. IAVOLENVS Libro undecimo Epistularum EA LEGE fundum locaui, ut si non ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret: et quo minoris locassem, hoc mihi praestaretur. nec conuenit ut si pluris locassem, hoc tibi praestaretur. et cum nemo fundum colebat, pluris tamen locaui. quaero, an hoc ipsum praestare debeam.

respondit, in huiusmodi obligationibus id maximè spectare debemus, quod inter utram que partem conuenit. uidetur autem in hac specie id silentio conuenisse, ne quid praestaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus: id est, ut haec ex conuentione pro locatore tantummodo interponeretur. Locaui opus faciendum, ita ut pro opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem: opus uitiosum factum est. an ex locato agere possim? respondit, si ita opus locasti, ut bonitas eius tibi à conductore adprobaretur, tametsi conuenit, ut in singulas operas certa pecunia daretur, praestari tamen tibi à conductore debet, si id opus uitiosum factum est. non enim quicquam interest, utrum uno pretio opus, an in singulas operas collocatur: si modò uniuersitas consummationis ad conductorem pertinuit. poterit itaque ex locato cum eo agi, qui uitiosum opus fecerit. nisi si ideo in operas singulas merces constituta erit, ut arbitrio domini opus efficeretur. tum enim nihil conductor praestare domino de bonitate operis uidetur.

LII. POMPONIVS Libro trigensimo primo ad Quintum Mucium SI decem tibi locem fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur. sed et si ego minoris me locare sensero, tu pluris te conducere, utique non pluris erit conductio, quàm quanti ego putaui.

LIII. PAPINIANVS Libro undecimo Responsorum QVI fideiussor exstitit apud mancipem pro colono publicorum praediorum quae manceps ei colono locauit, reipublicae non tenetur. sed fructus in eadem causa pignoris manent.

LIIII. PAVLVS Libro quinto Responsorum QVAERO, an fideiussor conductionis etiam in usuras non illatarum pensionum nomine teneatur: nec prosint ei constitutiones, quibus cauetur eos, qui pro alijs pecuniam exsoluunt, sortis solummodo damnum agnoscere oportere. Paulus respondit, si in omnem causam conductionis etiam fideiussor se obligauit, eum quoque exemplo coloni, tardius illatarum per moram coloni pensionum praestare debere usuras. usurae enim in bonae fidei iudicijs, etsi non tam ex obligatione proficiscantur, quàm ex officio iudicis applicentur: tamen cum fideiussor in omnem causam se applicuit, aequum uidetur, ipsum quoque agnoscere onus usurarum, ac si ita fideiussisset, IN QVANTVM ILLVM CONDEMNARI EX BONA FIDE OPORTEBIT, TANTVM FIDE TVA ESSE IVBES? uel ita, INDEMNEM ME PRAESTABIS? Inter locatorem fundi et conductorem conuenit, ne intra tempora locationis Seius conductor de fundo inuitus repelleretur: et si pulsatus esset. poenam decem praestet Titius locator Seio conductori: uel Seius conductor Titio, si intra tempora locationis discedere uellet, aequè decem Titio locatori praestare uellet. quod inuicem de se stipulati sunt. quaero, cum Seius conductor biennii continui pensionem non solueret, an sine metu poenae expelli possit. Paulus respondit, quamuis nihil expressum sit in stipulatione poenali de solutione pensionum, tamen uerisimile esse, ita conuenisse de non expellendo colono intra tempora praefinita, si pensionibus paruerit. et ut oportet, coleret. et ideo si poenam petere coeperit is qui pensionibus satis non fecit, profuturam locatori doli exceptionem. Paulus respondit; seruum, qui aestimatus colonae adscriptus est, ad periculum colonae pertinebit. et ideo aestimationem huius defuncti ab herede colonae praestari oportere.

LV. IDEM Libro secundo Sententiarum DOMINVS horreorum effractis et compilatis horreis non tenetur, nisi custodiam eorum recepit. serui tamen eius, cum quo contractum est, propter aedificiorum notitiam in quaestionem peti possunt. In conducto fundo si conductor sua opera aliquid necessario uel utiliter auxerit, uel aedificauerit, uel instituerit, cum id non conuenisset, ad recipienda ea, quae impendit, ex conducto cum domino fundi experiri potest. Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine iusta ac probabili causa deseruerit, ad soluendas totius temporis pensiones ex conducto conueniri potest: quatenus locatori in id, quod eius interest, indemnitas seruetur.

LVI. IDEM Libro singulari de officio praefecti uigilum CVM domini horreorum, insularúmque desiderant, diu non apparentibus, nec eius temporis pensiones

pensiones exsoluentibus conductoribus, aperire, et ea quae ibi sunt describere, à publicis personis quorum interest audiendi sunt. tempus autem in huiusmodi re biennii debet obseruari.

LVII. IAVOLENVS Libro nono ex Posterioribus Labeonis QVI domum habebat, aream iniunctam ei domui uicino proximo locauerat: is uicinus cum aedificaret in suo, terram in eam aream amplius, quàm fundamenta caementicia locatoris erant, congessit: et ea terra adsiduis pluuiis inundata, ita parieti eius, qui locauerat, umore praestituto madefacto, aedificia corruerunt. Labeo ex locato tantummodo actionem esse ait: quia non ipsa congestio, sed umor ex ea congestione postea damno fuerit. damni autem iniuriae actio ob ea ipsa sit, per quae non extrinsecus alia causa oblata, damno quis adfectus est. hoc probo.

LVIII. LABEO Libro quarto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum INSVLAM uno pretio totam locasti, et eam uendidisti, ita ut emptori mercedes inquilinorum accederent. quamuis eam conductor maiore pretio locaret, tamen id emptori accedit, quod tibi conductor debeat.
1 In operis locatione erat dictum, antequam diem effici deberet: deinde si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat. eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus uir bonus de spatio temporis aestimasset. quia id actum apparet esse, ut eo spatio absolueretur, sine quo fieri non possit.
2 Quidam in municipio balineum praestandum annuis uiginti nummis conduxerat: et ad refectionem fornacis, fistularum, similiúmque rerum centum nummi ut praestarentur ei, conuenerat: conductor centum nummos petebat. ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisdaret.

LVIIII. IAVOLENVS Libro quinto Labeonis Posteriorum MARcius domum faciendam à Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta, terrae motu concussum erat aedificium. Massurius Sabinus, si ui naturali, ueluti terrae motu, hoc acciderit, Flacci esse periculum.

LX. LABEO Posteriorum libro quinto à Iauoleno epitomatorum CVM in plures annos domus locata est, praestare locator debet, ut non solùm habitare conductor ex calendis illis cuiusque anni, sed etiam locare habitatori, si uelit, suo tempore possit. itaque si ea domus ex Kalendis Ianuariis fultá in Kalendis Iúniis permansisset, ita ut nec habitare quisquam nec ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem praestaturum. adeo ut nec cogi quidem posset, ex Kalendis Iuliis refecta domu habitare: nisi si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habitandum dare.
1 Heredem coloni, quamuis colonus non est, nihilo minus domino possidere existimo.
2 Vestimenta tua fullo perdidit: et habes unde petas, nec repetere uis. agis nihilo minus ex locato cum fullone. sed iudicem aestimaturum, an possis aduersus furem magis agere, et ab eo tuas res consequi, fullonis uidelicet sumptibus. sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tunc fullonem quidem tibi condemnauit: tuas autem actiones te ei praestare compellet.
3 Lege dicta, domus facienda locata erat, ita ut probatio aut improbatio locatoris aut heredis eius esset. redemptor ex uoluntate locatoris quaedam in opere permutauerat. respondi, opus quidem ex lege dicta non uideri factum. sed quoniam ex uoluntate locatoris permutatum esset, redemptorem absolui debere.
4 Mandaui tibi, ut excuteres quanti uillam aedifacere uelles: renuntiasti mihi, ducentorum impensam excutere: certa mercede opus tibi locaui: postea comperi non posse minoris trecentorum eam uillam constare: data autem tibi erant centum: ex quibus cum partem impendisses, uetui te opus facere. dixi, si opus facere perseueraueris, ex locato tecum agere, ut pecuniae mihi reliquum restituas.
5 Messem inspiciente colono, cum alienam esse non ignorares, sustulisti. condicere tibi frumentum dominum posse Labeo ait. et ut id faciat, colonum ex conducto cum domino acturum.
6 Locator horrei propositum habuit, se aurum, argentum, margaritam non recipere suo periculo: deinde cum sciret has res inferri, passus est. proinde eum futurum tibi obligatum di-

T

xi. ac si propositum fuit, remissum uidetur. Seruum meum mulionem conduxisti: neglegentia eius mulus tuus perit. si ipse se locasset, ex peculio dumtaxat, et in rem uersum damnum tibi praestaturum dico. sin autem ipse eum locassem, non ultra me tibi praestaturum, quàm dolum malum et culpam meam abesse. quòd si sine definitione personae mulionem à me conduxisti, et ego eum tibi dedissem, cuius neglegentia iumentum perierit, illam quoque culpam me tibi praestaturum aio, quòd eum elegissem, qui eiusmodi damno te adficeret. Vehiculum conduxisti, ut onus tuum portares, et secum iter faceret: id cum pontem transiret, redemptor eius pontis portorium ab eo exigebat. quaerebatur, an etiam pro ipsa sola reda portorium daturus fuerit. puto si mulio non ignorauit eà se transiturum cum uehiculum locaret, mulionem praestare debere. Rerum custodiam, quam horrearius conductoribus praestare deberet, locatorem totorum horreorum horreario praestare non debere puto: nisi si in locando aliter conuenerit.

LXI. SCAEVOLA Libro septimo Digestorum COLONVS, cum lege locationis non esset comprehensum ut uineas poneret, nihilo minus in fundum uineas instituit: et propter earum fructum denis amplius aureis annuis ager locari coeperat. quaesitum est, si dominus istum colonum fundi eiectum, pensionum debitarum nomine conueniat, an sumptus utiliter factos in uineis instituendis reputare possit opposita doli mali exceptione. respondit, uel expensas consecuturum, uel nihil amplius praestaturum. Nauem conduxit, ut de prouincia Cyrenensi Aquileiam nauigaret, olei metretis tribus milibus impositis, et frumenti modiis octo milibus, certa mercede. sed euenit ut onerata nauis in ipsa prouincia nouem mensibus retineretur, et onus impositum commisso tolleretur. quaesitum est, an uecturas, quas conuenit, à conductore secundum locationem exigere nauis possit. respondit, secundum ea quae proponerentur posse.

LXII. LABEO Libro primo Pithanorum SI RIVVM, quem faciendum conduxeras, et feceras, antequam eum probares, labes corrumpit, tuum periculum est. Paulus: immo si soli uitio id accidit, locatoris erit periculum. si operis uitio accidit, tuum erit detrimentum.

DE AESTIMATORIA TIT. III.

VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum

ACTIO de aestimato proponitur tollendae dubitationis gratia. fuit enim magis dubitatum, cum res aestimata uendenda datur, utrum ex uendito sit actio propter aestimationem: an ex locato, quasi rem uendendam locasse uideor: an ex conducto, quasi operas conduxissem: an mandati. melius itaque uisum est, hanc actionem proponi. quotiens enim de nomine contractus alicuius ambigeretur, conueniret tamen aliquam actionem dari, dandam aestimatoriam praescriptis uerbis actionem. est enim negotium ciuile gestum, et quidem bona fide. quare omnia et hic locum habent, quae in bonae fidei iudiciis diximus. Aestimatio autem periculum facit eius qui suscepit. aut igitur ipsam rem debebit incorruptam reddere: aut aestimationem de qua conuenit.

II. PAVLVS Libro trigesimo ad Edictum HAEC actio utilis est, et si merces interuenit.

DE RERVM PERMVTATIONE TIT. IIII.

PAVLVS Libro trigesimo secundo ad Edictum

SICVT aliud est uendere, aliud emere, alius emptor, alius uenditor: ita pretium aliud, aliud merx. at in permutatione discerni non potest, uter emptor uel uter uenditor sit. multùmque differunt praestationes. emptor enim, nisi

nummos accipientis fecerit, tenetur ex uendito. uenditori sufficit ob euictionem se obligare, possessionem tradere, et purgari dolo malo. itaque si euicta res non sit, nihil debet. In permutatione uerò, si utrumque pretium est, utriusque rem fieri oportet. si merx, neutrius. sed cum debeat et res et pretium esse, non potest inueniri quid eorum merx, et quid pretium sit. nec ratio patitur, ut una eadémque res et ueneat, et pretium sit emptionis. unde si ea res, quam acceperim uel dederim, postea euincatur, in factum dandam actionem respondetur. item emptio ac uenditio nuda consentientium uoluntate contrahitur. permutatio autem ex re tradita initium obligationi praebet. alioquin
2 si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus. quod in his dumtaxat receptum est, quae nomen suum habent. ut in emptione, uenditione, conductione, mandato. ideóque Pedius ait, alienam rem dantem, nullam contrahere permutationem. igitur ex altera parte traditione facta, si alter rem nolit tradere, non in hoc agemus, ut intersit nostra, illam rem accepisse, de qua conuenit: sed ut res contra nobis reddatur, condictioni locus est, quasi re non secuta.

II. IDEM Libro quinto ad Plautium ARISTO ait, quoniam permutatio uicina esset emptioni, sanum quoque, furtis noxísque solutum, et non esse fugitiuum seruum praestandum, qui ex causa daretur.

DE PRAESCRIPTIS VERBIS ET IN FACTVM ACTIONIBVS TIT. V.

PAPINIANVS Libro octauo Quaestionum

NONNVMQVAM euenit, ut cessantibus iudiciis proditis, et uulgaribus actionibus, cum proprium nomen inuenire non possumus, facilè descendemus ad eas, quae in factum appellantur. sed ne res exemplis egeat, paucis agam. Domino mercium in magistrum nauis, si sit incertum utrum nauem conduxerit, an merces uehendas locauerit, ciuilem actionem in
1 factum esse dandam Labeo scribit. Item si quis pretii explorandi gratia rem tradat, neque depositum neque commodatum erit. sed non exhibita fide in factum ciuilis subiicitur actio.

II. CELSVS Libro octauo Digestorum NAM cum deficiant uulgaria atque usitata actionum nomina, praescriptis uerbis agendum est.

III. IVLIANVS Libro quartodecimo Digestorum IN QVAM necesse est confugere, quotiens contractus existunt, quorum appellationes nullae iure ciuili proditae sunt.

IIII. VLPIANVS Libro trigesimo ad Sabinum NATVRA enim rerum conditum est, ut plura sint negotia quàm uocabula.

V. PAVLVS Libro quinto Quaestionum NATVRALIS meus filius seruit tibi, et tuus filius mihi: conuenit inter nos, ut et tu meum manumitteres, et ego tuum: ego manumisi: tu non manumisisti. qua actione mihi teneris, quaesitum est. In hac quaestione totius ob rem dati tractatus inspici potest: qui in his competit speciebus. Aut enim do tibi ut des: aut do ut facias: aut facio ut des: aut facio ut facias. in quibus quaeritur quae obligatio nascatur. Et si quidem pecuniam dem, ut rem accipiam, emptio et uenditio est. sin autem rem do, ut rem accipiam, quia non placet permutationem rerum emptionem esse, dubium non est, nasci ciuilem obligationem. in qua actione id ueniet, non ut reddas quod acceperis, sed ut damneris mihi quanti interest mea, illud de quo conuenit accipere. uel si meum recipere uelim, repetatur quod datum est, quasi ob rem datum, re non secuta. Sed si scyphos tibi dedi, ut Stichum mihi dares, periculo meo Stichus erit. ac tu dumtaxat culpam praestare debes. Explicitus est articulus ille, do ut des. At cum do ut facias, si tale sit factum, quod locari solet, puta ut

tabulam pingas, pecunia data locatio erit: ſicut ſuperiore caſu emptio. ſi res, non erit
locatio, ſed naſcetur uel ciuilis actio in hoc quod mea intereſt: uel ad repetendum con-
dictio. Quòd ſi tale eſt factum, quod locari non poſſit, puta ut ſeruum manumittas, ſi-
ue certum tempus adiectum eſt, intra quod manumittatur, ídque, cum potuiſſet manu-
mitti, uiuo ſeruo tranſierit, ſiue finitum non fuit, et tantum temporis conſumptum ſit,
ut potuerit debueritque manumitti, condici ei poteſt: uel praeſcriptis uerbis agi. quod
his quae diximus conuenit. Sed ſi dedi tibi ſeruum, ut ſeruum tuum manumitteres, et
manumiſiſti, et is quem dedi euictus eſt, ſi ſciens dedi, de dolo in me dandam actio-
nem Iulianus ſcribit. ſi ignorans, in factum ciuilem. Quòd ſi faciam ut des, et po 2
ſteaquam feci, ceſſas dare, nulla erit ciuilis actio. et ideo de dolo datur. Sed ſi fa 3
cio ut facias, haec ſpecies tractatus plures recipit. nam ſi pacti ſumus, ut tu à meo debi-
tore Chartagine exigas, ego à tuo Romae, uel ut tu in meo, ego in tuo ſolo aedificem,
et ego aedificaui, et tu ceſſas, in priorem ſpeciem mandatum quodammodo interueniſ-
ſe uidetur: ſine quo exigi pecunia alieno nomine non poteſt. quamuis enim et impendia
ſequantur, tamen mutuum officium praeſtamus. et poteſt mandatum ex pacto etiam
naturam ſuam excedere. poſſum enim tibi mandare, ut et cuſtodiam mihi praeſtes, et
non plus impendas in exigendo quàm decem. et ſi eandem quantitatem impendere-
mus, nulla dubitatio eſt. ſin autem alter fecit, ut et hic mandatum interueniſſe uidea-
tur, quaſi refundamus inuicem impenſas: neque enim de re tua tibi mando. ſed tutius
erit, et in inſulis fabricandis, et in debitoribus exigendis, praeſcriptis uerbis dari actio-
nem. quae actio ſimilis erit mandati actioni: quemadmodum in ſuperioribus caſibus lo
cationi et emptioni. Si ergo haec ſunt ubi de faciendo ab utroque conuenit, et in propo
ſita quaeſtione idem dici poteſt. et neceſſario ſequitur, ut eius fiat condemnatio, quan-
ti intereſt mea ſeruum habere, quem manumiſi. an deducendum erit, quòd libertum ha
beo? ſed hoc non poteſt aeſtimari.

VI. NERATIVS Libro primo Reſponſorum INSVLAM hoc modo,
ut aliam inſulam reficeres, uendidi. reſpondit nullam eſſe uenditionem: ſed ciuili inten
tione incerti agendum eſt.

VII. PAPINIANVS Libro ſecundo Quaeſtionum SI TIBI decem de-
dero, ut Stichum manumittas, et ceſſaueris, confeſtim agam praeſcriptis uerbis, ut ſol-
uas quanti mea intereſt. aut ſi nihil intereſt, condicam tibi, ut decem reddas.

VIII. IDEM Libro uiceſimo ſeptimo Quaeſtionum SI DOMINVS ſer
uum, cum furto argueretur, quaeſtionis habendae cauſa aeſtimatum dediſſet, neque de
eo compertum fuiſſet, et is non redderetur, eo nomine ciuiliter agi poſſe, licet aliquo
caſu ſeruum retenturus eſſet, qui traditum accepiſſet. poteſt enim retinere ſeruum ſiue
dominus pro eo pecuniam elegiſſet, ſiue in admiſſo deprehenſus fuiſſet. tunc enim et
datam aeſtimationem reddi à domino oportere. ſed quaeſitum eſt, qua actione pecu-
nia, ſi eam dominus elegiſſet, peti poſſet. dixi, tametſi quod inter eos ageretur, uerbis
quoque ſtipulationis concluſum non fuiſſet: ſi tamen lex contractus non lateret, prae-
ſcriptis uerbis incerti et hic agi poſſe. nec uideri nudum pactum interueniſſe, quotiens
certa lege dari probaretur.

VIIII. IDEM Libro undecimo Reſponſorum OB EAM cauſam acce-
pto liberatus, ut nomen Titii debitoris delegaret, ſi fidem contractus non impleat, in-
certi actione tenebitur. itaque iudicis officio non uetus obligatio reſtaurabitur, ſed pro
miſſa praeſtabitur, aut condemnatio ſequetur.

X. IAVOLENVS Libro tertiodecimo Epiſtularum PARTIS tertiae
uſumfructum legauit: heredis bona ab eius creditoribus diſtracta ſunt: et pecuniam,
quae ex aeſtimatione partis tertiae fiebat, mulier accepit fruendi cauſa: et per ignoran-
tiam ſtipulatio praetermiſſa eſt. quaero, an ab herede mulieris pecunia, quae fruendi
cauſa data eſt, repeti poſſit: et qua actione. reſpondi, in factum actionem dari debere.

XI. POMPONIVS Libro trigeſimo nono ad Quintum Mucium QVIA
actionum non plenus numerus eſſet, ideo plerumque actiones in factum deſiderantur.

ſed et eas actiones, quae legibus proditae ſunt, ſi lex iuſta ac neceſſaria ſit, ſupplet praetor in eo quod legi deeſt. quod facit in lege Aquilia, reddendo actiones in factum accommodatas legi Aquiliae. ídque utilitas eius legis exigit.

XII. PROCVLVS Libro undecimo Epiſtularum SI VIR uxori ſuae fundos uendidit, et in uenditione comprehenſum eſt, conueniſſe inter eos ſi ea nupta ei eſſe deſiſſet, ut eos fundos, ſi ipſe uellet, eodem pretio mulier tranſcriberet uiro: in factum exiſtimo iudicium eſſe reddendum. idque et in aliis perſonis obſeruandum.

XIII. VLPIANVS Libro trigeſimo ad Sabinum SI TIBI rem uendendam certo pretio dediſſem, ut quo pluris uendidiſſes, tibi haberes, placet neque mandati neque pro ſocio eſſe actionem: ſed in factum, quaſi alio negotio geſto. quia et mandata gratuita eſſe debent, et ſocietas non uidetur contracta in eo qui te non admi-
1 ſit ſocium diſtractionis: ſed ſibi certum pretium excepit. Iulianus libro undecimo
digeſtorum ſcribit, ſi tibi areae meae dominium dedero, ut inſula aedificata, partem mi
hi reddas, neque emptionem eſſe, quia pretii loco partem rei meae recipio: neque man
datum, quia non eſt gratuitum: neque ſocietatem, quia nemo ſocietatem contrahendo
rei ſuae dominus eſſe deſinit. Sed ſi puerum docendum uel pecus paſcendum tibi dede
ro, uel puerum nutriendum, ita ut ſi poſt certos annos ueniſſet, pretium inter nos com
municaretur, abhorrere haec ab area: eo quòd luc dominus eſſe non deſinit qui prius
2 fuit. competit igitur pro ſocio actio. ſed ſi fortè puerum dominii tui fecero, idem ſe
quod in area dicturum: quia dominium deſinit ad primum dominum pertinere. quid
ergo eſt? in factum putat actionem Iulianus dandam, id eſt praeſcriptis uerbis. ergo ſi
quis areae dominium non tranſtulerit, ſed paſſus ſit te ſic aedificare, ut communicare-
tur uel ipſa uel pretium, erit ſocietas. idémque et ſi partis areae dominium tranſtulerit,
partis non: et eadem lege aedificare paſſus ſit.

XIIII. IDEM Libro quadrageſimo primo ad Sabinum QVI SERVAN
darum mercium ſuarum cauſa alienas merces in mare proiecit, nulla tenetur actione.
1 ſed ſi ſine cauſa id feciſſet, in factum: ſi dolo, de dolo tenetur. Sed et ſi ſeruum quis
alienum ſpoliauerit, iſque frigore mortuus ſit, de ueſtimentis quidem furti agi pote-
rit: de ſeruo uerò in factum agendum: criminali poena aduerſus eum ſeruata.
2 Sed et ſi calicem argenteum quis alienum in profundum abiecerit, damni dandi cauſa,
non lucri faciendi, Pomponius libro ſeptimodecimo ad Sabinum ſcripſit, neque furti,
3 neque damni iniuriae actionem eſſe. in factum tamen agendum. Si glas ex arbore
tua in meum fundum cadat, eámque ego immiſo pecore depaſcam, Ariſto ſcribit, non
ſibi occurrere legitimam actionem, qua experiri poſſim. nam neque ex lege duodecim
tabularum de paſtu pecoris, quia non in tuo paſcitur: neque de pauperie, neque de da-
mni iniuriae agi poſſe. in factum itaque erit agendum.

XV. IDEM Libro quadrageſimo ſecundo ad Sabinum SOLENT qui nouerunt ſeruos fugitiuos alicubi celari, indicare eos dominis ubi celentur. quae res non facit eos fures. ſolent etiam mercedem huius rei accipere, et ſic indicare. nec uidetur illicitum eſſe hoc quod datur. quare qui accepit, quia ob cauſam accepit, nec improbam cauſam, non timet condictionem. quòd ſi ſolutum quidem nihil eſt, ſed pactio interceſſit ob indicium, hoc eſt, ut ſi indicaſſet, adprehenſúſque eſſet fugitiuus, certum aliquid daretur, uideamus, an poſſit agere. et quidem conuentio iſta non eſt nuda, ut quis dicat ex pacto actionem non oriri. ſed habet in ſe negotium aliquid. ergo ciuilis actio oriri poteſt, id eſt praeſcriptis uerbis. niſi ſi quis et in hac ſpecie de dolo actionem competere dicat, ubi dolus aliquis arguatur.

XVI. POMPONIVS Libro uiceſimo ſecundo ad Sabinum PERMISI
ſti mihi cretam eximere de agro tuo, ita ut eum locum unde exemiſſem replerem. exe-
mi, nec repleo. quaeſitum eſt, quam habeas actionem. ſed certum eſt, ciuilem actio-
nem incerti competere. ſi autem uendidiſti cretam, ex uendito ages. quòd ſi poſt exem
ptionem cretae repleuero, nec patieris me cretam tollere, tum agam ad exhibendum:
1 quia mea facta eſt, cum uoluntate tua exempta ſit. Permiſiſti mihi, ut ſererem in

fundo tuo, et fructus tollerem: seui: nec pateris me fructus tollere. nullam iuris ciuilis
actionem esse Aristo ait. an in factum dari debeat, deliberari posse. sed erit de dolo.
XVII. VLPIANVS Libro uicesimo octauo ad Edictum SI GRATVI-
tam tibi habitationem dedero, an commodati agere possim? et Bibianus ait, posse. sed
est tutius, praescriptis uerbis agere. Si margarita tibi aestimata dedero, ut aut ea- 1
dem mihi adferres, aut pretium eorum, deinde haec perierint ante uenditionem, cuius
periculum sit? et ait Labeo, quod et Pomponius scripsit, si quidem ego te uenditor ro-
gaui, meum esse periculum. si tu me, tuum. si neuter nostrum, sed dumtaxat consensi-
mus, teneri te hactenus, ut dolum et culpam mihi praestes. actio autem ex hac causa uti
que erit praescriptis uerbis. Papinianus libro octauo quaestionum scripsit, si rem 2
tibi inspiciendam dedi, et dicas te perdidisse, ita demum mihi praescriptis uerbis actio
competit, si ignorem ubi sit. nam si mihi liqueat apud te esse, furti agere possum, uel
condicere, uel ad exhibendum agere. secundum haec si cui inspiciendum dedi siue ipsius
causa siue utriusque, et dolum et culpam mihi praestandam esse dico propter utilita-
tem: periculum non. si uerò mei dumtaxat causa datum est, dolum solum: quia propè
depositum hoc accedit. Si cum unum bouem haberem, et uicinus unum, placue- 3
rit inter nos, ut per denos dies ego ei et ille mihi bouem commodaremus, ut opus face-
ret: et apud alterum bos periit: commodati non competit actio: quia non fuit gratui-
tum commodatum. uerùm praescriptis uerbis agendum est. Si cum mihi uesti- 4
menta uenderes, rogauero ut ea apud me relinquas, ut peritioribus ostenderem, mox
haec perierint ui ignis, aut alia maiore, periculum me minimè praestaturum. ex quo
apparet utique custodiam ad me pertinere. Si quis sponsionis causa anulos accepe 5
rit, nec reddit uictori, praescriptis uerbis actio in eum competit. nec enim recipienda
est Sabini opinio, qui condici et furti agi ex hac causa putat. quemadmodum enim rei
nomine, cuius neque possessionem neque dominium uictor habuit, aget furti? planè si
inhonesta causa sponsionis fuit, sui anuli dumtaxat repetitio erit.
XVIII. IDEM Libro trigesimo ad Edictum SI APVD te pecuniam de-
posuerim ut dares Titio, si fugitiuum meum reduxisset, nec dederis, quia non reduxit:
si pecuniam mihi non reddas, melius est praescriptis uerbis agere. non enim ambo pe-
cuniam ego et fugitiuarius deposuimus, ut quasi apud sequestrem sit depositum.
XVIIII. IDEM Libro trigesimo primo ad Edictum ROGASTI me,
ut tibi nummos mutuos darem: ego cum non haberem, dedi tibi rem uendendam, ut
pretio uatereris. si non uendidisti, aut uendidisti quidem, pecuniam autem non accepisti
mutuam, tutius est ita agere, ut Labeo ait, praescriptis uerbis: quasi negotio quodam
inter nos gesto proprii contractus. Si praedium pro te obligauero, deinde placue 1
rit inter nos ut mihi fideiussorem praestares, nec facias, melius esse dico, praescriptis uer
bis agi, nisi merces interuenit. nam si interuenit, ex locato esse actionem.
XX. IDEM Libro trigesimo secundo ad Edictum APVD Labeonem
quaeritur, si tibi equos uenales experiendos dedero, ut si in triduo displicuissent, red-
deres, túque desultor in his cucurreris, et uiceris, deinde emere nolueris, an sit aduer-
sus te ex uendito actio. et puto uerius esse, praescriptis uerbis agendum. nam inter nos
hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes: non ut etiam certares. Item 1
apud Melam quaeritur, si mulas tibi dedero ut experiaris, et si placuissent emeres, si di-
splicuissent, ut in dies singulos aliquid praestares: deinde mulae à grassatoribus fuerint
ablatae intra dies experimenti, quid esset praestandum. utrum pretium et merces, an
merces tantùm. et ait Mela interesse, utrum emptio iam erat contracta, an futura. ut si
facta, pretium petatur. si futura, merces petatur. sed non exprimit de actionibus. puto
autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex uendito actionem. si uerò non-
dum perfecta esset, actionem talem, qualem aduersus desultorem dari. Si cum 2
emere argentum uelles, uascularius ad te detulerit, et relinquerit, et cum displicuisset
tibi, seruo tuo referendum dedisti, et sine dolo malo et culpa tua perierit, uascularii es-
se detrimentum: quia eius quoque causa sit missum. certè culpam eorum, quibus custo-

diendum perferendúmue dederis praeſtare te oportere Labeo ait. et puto praeſcriptis uerbis actionem in hoc competere.

XXI. IDEM Libro ſecundo Diſputationum QVOTIENS deficit actio uel exceptio, utilis actio uel exceptio eſt.

XXII. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale SI TIBI polienda ſarciendáue ueſtimenta dederim, ſi quidem gratis hanc operam te ſuſcipiente, mandati eſt obligatio. ſi uerò mercede data, aut conſtituta, locationis conductionisque negotium geritur. quòd ſi neque gratis hanc operam ſuſceperis, neque protinus aut data aut conſtituta ſit merces, ſed eo animo negotium geſtum fuerit, ut poſtea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos ſtatutum ſit, placet quaſi de nouo negotio in factum dandum eſſe iudicium, id eſt praeſcriptis uerbis.

XXIII. ALFENVS Libro tertio Digeſtorum à Paulo epitomatorum DVO SECVNDVM Tiberim cum ambularent, alter eorum ei qui ſecum ambulabat, rogatus anulum oſtendit, ut reſpiceret: illi excidit anulus, et in Tiberim deuolutus eſt. reſpondit, poſſe agi cum eo in factum actionem.

XXIIII. AFRICANVS Libro octauo Quaeſtionum TITIVS Sempronio triginta dedit: pactique ſunt, ut ex reditu eius pecuniae tributum, quod Titius pendere deberet, Sempronius praeſtaret, computatis uſuris ſemiſſibus: quantóque minus tributorum nomine praeſtitum foret, quàm earum uſurarum quantitas eſſet, ut id Titio reſtitueret: quod amplius praeſtitum eſſet, id ex ſorte decederet. aut ſi et ſortem et uſuras ſumma tributorum exceſſiſſet, id quod amplius eſſet, Titius Sempronio praeſtaret: neque de ea re ulla ſtipulatio interpoſita eſt. Titius conſulebat, id quod amplius ex uſuris Sempronius redegiſſet, quàm tributorum nomine praeſtitiſſet, qua actione ab eo conſequi poſſit. reſpondit, pecuniae quidem creditae uſuras niſi in ſtipulationem deductas non deberi. uerùm in propoſito uidendum, ne non tam faenerata pecunia intellegi debeat, quàm quaſi mandatum inter eos contractum: niſi quod ultra ſemiſſem conſecuturus eſſet. ſed ne ipſius quidem ſortis petitionem pecuniae creditae fuiſſe. quando ſi Sempronius eam pecuniam ſine dolo malo uel amiſiſſet, uel uacuam habuiſſet, dicendum, nihil eum eo nomine praeſtare debuiſſe. quare tutius eſſe, praeſcriptis uerbis in factum actionem dari: praeſertim cum illud quoque conueniſſet, ut quod amplius praeſtitum eſſet, quàm ex uſuris redigeretur, ſorti decederet. quod ipſum ius et cauſam pecuniae creditae excedat.

XXV. MARCIANVS Libro tertio Regularum SI OPERAS fabriles quiſerui uice mutua dediſſet, ut tondem reciperet. poſſe eum praeſcriptis uerbis agere: ſicuti ſi penulas dediſſet, ut tunicas acciperet. nec eſſe hoc contrarium, quòd ſi per errorem operae indebitae datae ſunt, ipſae repeti non poſſunt. nam aliud dando, ut aliud reddatur, obligari iure gentium poſſumus. Quod autem indebitum datur, aut ipſum repeti debet, aut tantundem ex eodem genere. quorum neutro modo operae repeti poſſunt.

XXVI. POMPONIVS Libro uiceſimo primo ad Sabinum SI TIBI ſcyphos dedi, ut eoſdem mihi redderes, commodati actio eſt. ſi ut pondus argenti redderes, quantum in illis eſſet, tantidem ponderis petitio eſt per actionem praeſcriptis uerbis. tam boni tamen argenti, quàm illi ſcyphi fuerunt. ſed ſi ut uel hos ſcyphos, uel ut eiuſdem ponderis argentum dares, conuenit, (idem) dicendum eſt.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS QVARTA.

LIBER VICESIMVS.

DE PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS ET QVALITER EA CONTRAHANTVR ET DE PACTIS EORVM.

PAPINIANVS Libro undecimo Responsorum

CONVENTIO GENERALIS IN PIGNORE DANdo bonorum uel postea quaesitorum recepta est. in speciem autem alienae rei collata conuentione, si non fuit ei qui pignus dabat debita, postea debitori dominio quaesito, difficilius creditori, qui non ignorauit alienum, utilis actio
1 dabitur. sed facilior erit possidenti retentio. Seruo pignori dato, peculium eius creditor, citra conuentionem specialiter super eo conceptam, frustra distrahit. nec interest, quando seruus domino peculium adquisierat.
2 Cum praedium pignori daretur, nominatim ut fructus quoque pignori essent conuenit. eos consumptos bona fide emptor utili Seruiana restituere non cogetur. pignoris etenim causam nec usucapione peremi placuit: quoniam quaestio pignoris ab intentione dominii separatur. quod
3 in fructibus dissimile est, qui numquam debitoris fuerunt. Pacto placuit, ut ad diem usuris non solutis, fructus hypothecarum usuris compensarentur fini legitimae usurae. quamuis exordio minores in stipulatum uenerint, non esse tamen irritam conuentionem placuit: cum ad diem minore faenore non soluto, legitimae maiores usurae
4 stipulanti rectè promitti potuerunt. Cum praedium uxor uiro donasset, idque praedium uir pignori dedisset, post diuortium mulier possessionem praedii sui recuperauit: et idem praedium ob debitum uiri pignori dedit. in ea dumtaxat pecunia rectè pignus à muliere contractum apparuit, quam offerre uiro debuit, meliore praedio facto. scilicet si maiores sumptus quàm fructus fuissent, quos uir ex praedio percepit, etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non alienum suscepisse uidetur.

II. IDEM Libro tertio Responsorum FIDEIVSSOR, qui pignora uel hypothecas suscepit, atque ita pecunias soluit, si mandati agat, uel cum eo agatur, exemplo creditoris etiam culpam aestimari oportet. ceterum iudicio, quod de pignore dato proponitur, conueniri non potest.

III. IDEM Libro uicesimo Quaestionum SI SVPERATVS sit debitor qui rem suam uindicabat, quòd suam non probat: aequè seruanda erit creditori actio Seruiana, probanti res in bonis, eo tempore quo pignus contrahebatur, illius fuisse. sed et si uictus sit debitor uindicans hereditatem, iudex actionis Seruianae, neglecta de hereditate dicta sententia, pignoris causam inspicere debebit. atquin aliud in legatis
1 et libertatibus dictum est: cum secundum eum, qui legitimam hereditatem uindicabat, sententia dicta est. sed creditor non bene legatariis per omnia comparatur. cum legata

quidem aliter ualere non possunt, quàm si testamentum ratum esse constaret. enimuero fieri potest, ut et pignus rectè sit acceptum, nec tamen ab eo lis bene instituta.
Per iniuriam uictus apud iudicium, rem, quam pedierat, postea pignori obligauit. non 1
plus habere creditor potest, quàm habet qui pignus dedit. ergo summouebitur rei iudicatae exceptione. tametsi maximè nullam propriam qui uicit actionem exercere possit. non enim quid ille non habuit, sed quid in ea re, quae pignori data est, debitor habuerit, considerandum est.

IIII. GAIVS Libro singulari de formula hypothecaria CONTRAHItur hypotheca per pactum conuentum, cum quis paciscatur, ut res eius propter aliquam obligationem sint hypothecae nomine obligatae. nec ad rem pertinet, quibus fit uerbis. sicuti est et in his obligationibus, quae consensu contrahuntur. et ideo et sine scriptura si conuenit ut hypotheca sit, et probari poterit: res obligata erit de qua conueniunt. fiunt enim de his scripturae, ut quod actum est, per eas facilius probari poterit. et sine his autem ualet quod actum est, si habeat probationem. sicut et nuptiae sunt, licet testationes in scriptis habitae non sunt.

V. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam RES hypothecae dari posse sciendum est pro quacumque obligatione: siue mutua pecunia datur, siue dos, siue emptio uel uenditio contrahatur, uel etiam locatio et conductio, uel mandatum: et siue pura est obligatio, uel in diem, uel sub condicione: et siue in praesenti contractu, siue etiam praecedat. sed et futurae obligationis nomine dari possunt. sed et non soluendae omnis pecuniae causa, uerùm etiam de parte eius. et uel pro ciuili obligatione, uel honoraria, uel tantùm naturali. sed et in condicionali obligatione non aliàs obligantur, nisi condicio exstiterit. Inter pignus autem et hypothecam tan- 1
tùm nominis sonus differt. dare autem quis hypothecam potest, siue pro sua obligatione, siue pro aliena.

VI. VLPIANVS Libro septuagesimotertio ad Edictum OBLIGATIONE generali rerum, quas quis habuit, habiturúsue sit, ea non continebuntur, quae uerisimile est quemquam specialiter obligaturum non fuisse. utputa supellex. item uestis relinquenda est debitori. et ex mancipiis, quae in eo usu habebit, ut certum sit, eum pignori daturum non fuisse. proinde de ministeriis eius perquam ei necessariis, uel quae ad affectionem eius pertineant,

VII. PAVLVS Libro sexagesimo octauo ad Edictum VEL quae in usum coTidianum habentur, Seruiana non competit.

VIII. VLPIANVS Libro septuagesimotertio ad Edictum DENIQVE concubinam, filios naturales, alumnos, constitit generali obligatione non contineri. et si qua alia sunt huiusmodi ministeria.

VIIII. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SED ET quod ad eas res, quas eo tempore quo paciscebatur in bonis habuit, idem obseruari debet. Quod emptionem uenditionémque recipit, etiam pignerationem recipere potest.

X. VLPIANVS Libro septuagesimo tertio ad Edictum SI DEBITOR res suas duobus simul pignori obligauerit, ita VTrique in solidum obligatae essent, singuli in solidum aduersus extraneos Seruiana utentur. inter ipsos autem si quaestio moueatur, possidentis meliorem esse condicionem. dabitur enim possidenti haec exceptio, SI NON CONVENIT, VT EADEM RES MIHI QVOQVE PIGNORI ESSET. si autem id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur, utilem actionem competere et inter ipsos et aduersus extraneos: per quam dimidiam partis possessionem ad prehendant singuli.

XI. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam SI is, qui bona reipublicae iure administrat, mutuam pecuniam pro ea accipiat, potest rem eius obligare. Si ΑΝΤΙΧΡΗΣΙΣ facta sit, et in fundum aut in aedes aliquis induca- 1
tur, eousque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia soluatur. cum in usu-

ras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandóque. itaque si amise-
2 rit possessionem, solet in factum actione uti. Vsusfructus an possit pignori hypo-
thecaéue dari, quaesitum est, siue dominus proprietatis conuenerit, siue ille qui solum
usumfructum habet. et scribit Papinianus libro undecimo responsorum tuendum cre-
ditorem. et si uelit cum creditore proprietarius agere, NON ESSE EI IVS VTI
FRVI INVITO SE, tali exceptione eum praetor tuebitur, SI NON INTER CRE
DITOREM ET EVM, AD QVEM VSVSFRVCTVS PERTINET, CON
VENERIT, VT VSVSFRVCTVS PIGNORI SIT. nam et cum emptorem usus
fructus tuetur praetor, cur non et creditorem tuebitur? eadem ratione et debitori obi-
3 cietur exceptio. Iura praediorum urbanorum pignori dari non possunt. igitur
nec conuenire possunt, ut hypothecae sint.

XII. PAVLVS Libro sexagesimooctauo ad Edictum SED AN uiae, iti-
neris, actus, aquaeductus pignoris conuentio locum habeat, uidendum esse Pompo-
nius ait, ut talis pactio fiat, ut quamdiu pecunia soluta non sit, eis seruitutibus creditor
utatur. scilicet si uicinum fundum habeat. et si intra diem certum pecunia soluta non
sit, uendere eas uicino liceat. quae sententia propter utilitatem contrahentium admit-
tenda est.

XIII. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam
GREGE pignori obligato, quae postea nascuntur tenentur. sed et si prioribus capiti-
1 bus decedentibus totus grex fuerit renouatus, pignori tenebitur. Statuliber quo-
2 que dari hypothecae poterit, licet condicione exsistente euanescat pignus. Cum
pignori rem pigneratam accipi posse placuerit, quatenus utraque pecunia debetur, pi-
gnus secundo creditori tenetur. et tam exceptio quàm actio utilis ei danda est. quòd si
dominus soluerit pecuniam, pignus quoque peremitur. sed potest dubitari, numquid
creditori nummorum solutorum nomine utilis actio danda sit, an non. quid enim si
res soluta fuerit? et uerum est quod Pomponius libro septimo ad edictum scribit: si qui
dem pecuniam debet is, cuius nomen pignori datum est, exacta ea creditorem secum
pensaturum. si uerò corpus is debuerit, et soluerit, pignoris loco futurum apud secun-
3 dum creditorem. Et in superficiariis legitimè consistere creditor potest aduersus
quemlibet possessorem: siue tantùm pactum conuentum de hypotheca interuenerit, si-
4 ue etiam possessio tradita fuerit, deinde amissa sit. Etiam si creditor iudicatum de-
bitorem fecerit, hypotheca manet obligata. quia suas condiciones habet hypothecaria
actio: id est, si soluta est pecunia, aut satisfactum est. quibus cessantibus, tenet. et si cum
defensore in personam egero, licet is mihi satisdederit, et damnatus sit, aequè hypothe
ca manet obligata. multo magis ergo si in personam actum sit siue cum reo, siue cum fi-
deiussore, siue cum utrisque pro parte, licet damnati sint, hypótheca manet obligata.
5 nec per hoc uidetur satisfactum creditori, quòd habet iudicati actionem. Si sub
condicione debiti nomine obligata sit hypotheca, dicendum est, ante condicionem non
rectè agi: cum nihil interim debeatur. sed si sub condicione debiti condicio uenerit, rur
sus agere poterit. sed si praesens sit debitum, hypotheca uerò sub condicione, et agatur
ante condicionem hypothecaria, uerum quidem est pecuniam solutam non esse: sed
auferri hypothecam iniquum est. ideóque arbitrio iudicis cautiones interponendae
sunt, SI CONDICIO EXSTITERIT, NEC PECVNIA SOLVATVR, RE-
6 STITVI HYPOTHECAM, SI IN RERVM NATVRA SIT. Propter usu
ras quoque si obligata sit hypotheca, usurae solui debent. idem et in poena dicemus.

XIIII. VLPIANVS Libro septuagesimotertio ad Edictum QVAESI
tum est, si nondum dies pensionis uenit, an et medio tempore persequi pignora permit
tendum sit. et puto dandam pignoris persecutionem: quia interest mea. et ita Celsus scri
bit. Ex quibus casibus naturalis obligatio consistit, pignus perseuerare constitit.

XV. GAIVS Libro singulari de formula hypothecaria ET QVAE non
dum sunt, futura tamen sunt, hypothecae dari possunt. ut fructus pendentes, partus an-

cillae, fetus pecorum, et ea quae nascuntur, sint hypothecae obligata, idque seruandum
est, siue dominus fundi conuenerit aut de usufructu, aut de his quae nascuntur : siue is
qui usumfructum habet, sicut Iulianus scribit. Quod dicitur, creditorem proba- 1
re debere, cum conueniebat, rem in bonis debitoris fuisse: ad eam conuentionem perti
net, quae specialiter facta est : non ad illam, quae cottidie inseri solet cautionibus, ut
specialiter rebus hypothecae nomine datis, cetera etiam bona teneantur debitoris,
quae nunc habet, et quae postea adquisierit, perinde atque si specialiter hae res fuissent
obligatae. Qui res suas iam obligauerint, et alii secundo obligant creditori, ut effu 2
giant periculum, quod solent pati qui saepius easdem res obligant, praedicere solent,
alii nulli rem obligatam esse, quàm fortè Lucio Titio. ut in id, quod excedit priorem
obligationem, res sit obligata: ut sit pignori hypothecaéue id quod pluris est, aut soli-
dum, cum primo debito liberata res fuerit. de quo uidendum est, utrum hoc ita se ha-
beat, si et conueniat: an et si simpliciter conuenerit de eo quod excedit, ut sit hypothe-
cae: et solida res inesse conuentioni uidetur, cum à primo creditore fuerit liberata, an
adhuc pars. sed illud magis est, quod prius diximus.

XVI. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam SI
fundus hypothecae datus sit, deinde alluuione maior factus est, totus obligabitur.

Si nesciente domino res eius hypothecae data sit, deinde postea dominus ratum ha 1
buerit, dicendum est, hoc ipsum, quod ratum habet, uoluisse eum retro recurrere rati-
habitionem ad illud tempus, quo conuenit. uoluntas autem ferè eorum demum ser-
uabitur, qui et pignori dare possunt. Si res hypothecae data, postea mutata fuerit, 2
aequè hypothecaria actio competit. uelut de domo data hypothecae, et horto facta.
item si de loco conuenit, et domus facta sit. item de loco dato, deinde uineis in eo posi
tis. In uindicatione pignoris quaeritur, an rem de qua actum est possideat is cum 3
quo actum est. nam si non possideat, nec dolo fecerit quo minus possideat, absolui de-
bet. si uerò possideat, et aut pecuniam soluat, aut rem restituat, aequè absoluendus est.
si uerò neutrum horum faciat, condemnatio sequetur. sed si uelit restituere, nec possit,
fortè quòd res abest, et longè est, uel in prouinciis: solet cautionibus res explicari. nam
si caueret se restituturum, absoluitur. sin uerò dolo quidem desiit possidere, summa au-
tem ope nisus non possit rem ipsam restituere, tanti condemnabitur, quanti actor in li-
tem iurauerit. sicut in ceteris in rem actionibus. nam si tanti condemnatus esset, quan-
tum deberetur, quid proderat in rem actio, cum et in personam agendo idem conse-
queretur? Interdum etiam de fructibus arbitrari debet iudex: ut ex quo lis inchoata sit,
ex eo tempore etiam fructibus condemnet. quid enim si minoris sit praedium, quàm
debetur? nam de antecedentibus fructibus nihil potest pronuntiare: nisi exstent, et res
non sufficit. Creditor hypothecam sibi per sententiam adiudicatam quemadmo 4
dum habiturus sit, quaeritur. nam dominium eius uindicare non potest. sed hypothe-
caria agere potest. et si exceptio obicietur à possessore rei iudicatae, replicet, SI SECVN
DVM ME IVDICATVM NON EST. Si pluris condemnatus sit debitor non 5
restituendo pignus, quàm computatio sortis et usurarum faciebat, an si tantum soluerit,
quantum debebat, exoneretur hypotheca? quod ego quantum quidem ad subtilitatem
legis, et auctoritatem sententiae non probo. semel enim causa transire uidetur ad con-
demnationem, et inde pecunia deberi. sed humanius est non amplius eum, quàm quod
re uera debet dando, hypothecam liberare. Aliena res utiliter potest obligari sub 6
condicione, si debitoris facta fuerit. Si duo pariter de hypotheca paciscantur, in 7
quantum quisque obligatam hypothecam habeat, utrum pro quantitate debiti, an pro
partibus dimidiis, quaeritur. et magis est, ut pro quantitate debiti pignus habeant obli-
gatum. sed uterque, si cum possessore agat, quemadmodum? utrum de parte quisque,
an de toto, quasi utrique in solidum res obligata sit? quod erit dicendum, si eodem die
pignus utrique datum est separatim. sed si simul illi et illi, si hoc actum est, uterque re-
ctè in solidum aget. si minus, unusquisque pro parte. Potest ita fieri pignoris da- 8

tio hypothecaéue, ut si intra certum tempus non sit soluta pecunia, iure emptoris pos-
sideat rem iusto pretio tunc aestimandam. hoc enim casu uidetur quodammodo condi
cionalis esse uenditio. et ita Diuus Seuerus et Antoninus rescripserunt.

XVII. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Edictum PIGNORIS
persecutio in rem parit actionem creditori.

XVIII. PAVLVS Libro nonodecimo ad Edictum SI AB eo, qui Publi
ciana uti potuit quia dominium non habuit, pignori accepi, sic tuetur me per Seruia-
nam praetor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

XVIIII. VLPIANVS Libro uicesimo primo ad Edictum QVI pigno
ri plures res accepit, non cogitur unam liberare, nisi accepto uniuerso quantum de-
betur.

XX. IDEM Libro sexagesimo tertio ad Edictum CVM conuenit, ut is,
qui ad refectionem aedificii credidit, de pensionibus iure pignoris ipse creditum reci-
piat, etiam actiones utiles aduersus inquilinos accipiet cautionis exemplo, quam debi-
tor creditori pignori dedit.

XXI. IDEM Libro septuagesimo tertio ad Edictum SI INTER colo-
num, et procuratorem meum conuenerit de pignore, uel ratam habente me conuen-
1 tionem, uel mandante: quasi inter me et colonum meum conuenisse uideatur. Si
debitor seruum, quem à non domino bona fide emerat et pignerauit, teneat, Seruia-
nae locus est. et si aduersus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet. et
2 ita Iulianus ait: et habet rationem. Quidquid pignori commodi, siue incommo-
3 di fortuitò accessit, id ad debitorem pertinet. Si res pignerata non restituatur, lis
aduersus possessorem erit aestimanda. sed utique aliter aduersus ipsum debitorem, ali-
4 ter aduersus quemuis possessorem. nam aduersus debitorem non pluris, quàm quanti
debet: quia non pluris interest. aduersus ceteros possessores etiam pluris. et quod am-
plius debito consecutus creditor fuerit, restituere debet debitori pigneraticia actione.

XXII. MODESTINVS Libro septimo Differentiarum SI Titio, qui
rem meam ignorante me creditori suo pignori obligauerit, heres exstitero, ex postfa-
cto pignus directò quidem non conualescit. sed utilis pigneraticia dabitur creditori.

XXIII. IDEM Libro tertio Regularum CREDITOR praedia sibi ob-
1 ligata ex causa pignoris, locare rectè poterit. Pignoris obligatio etiam inter ab-
sentes rectè ex contractu obligatur.

XXIIII. IDEM Libro quinto Regularum IN quorum finibus emere
quis prohibetur, pignus accipere non prohibetur.

XXV. IDEM Libro octauo Regularum CVM uitiosè uel inutiliter con-
1 tractus pignoris intercedat, retentioni locus non est: nec si bona creditoris ad fiscum
pertineant.

XXVI. IDEM Libro quarto Responsorum FIDEIVSSOR impetrauit
à potestate, ut et antequam solueret, pignora ipse possideat, quasi satisfacturus credito-
ribus: nec satisfecit. modò heres debitoris paratus est soluere creditoribus. quaero, an
pignora fideiussor restituere cogendus sit. Modestinus respondit, cogendum esse.
1 Pater Seio emancipato filio facilè persuasit, ut quia mutuam quantitatem acciperet à
Septicio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius eius, quòd ipse impedi-
tus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandae:
quaerebatur, an Seius inter cetera bona etiam hanc domum iure optimo possidere pos-
sit, cum patris se hereditate abstinuerit. nec metuiri ex hoc solo, quòd mandante patre
manu sua perscripsit instrumentum chirographi: cum neque consensum suum accom-
modauerat patri aut signo suo aut alia scriptura. Modestinus respondit, cum sua ma-
nu pignori domum suam futuram Seius scripserat, consensum ei obligationi dedisse
2 manifestum est. Lucius Titius praedia et mancipia, quae in praediis erant, obli-
gauit: heredes eius praediis inter se diuisis, illis mancipiis defunctis, alia substituerunt:

creditor postea praedia cum mancipiis distraxit. quaeritur, an ipsa mancipia, quae sunt modò in praedijs constituta, hoc est in hypothecis, emptor uindicare rectè possit. Modestinus respondit, si neque pignerata sunt ipsa mancipia, neque ex pigneratis ancillis nata, minimè creditoribus obligata esse.

XXVII. MARCELLVS Libro quinto Digestorum SERVVM, quem quis pignori dederat, ex leuissima offensa uinxit: mox soluit. et quia debito non satisfaciebat, creditor minoris seruum uendidit. an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id quod deest persequendum? quid si eum interfecisset, aut eluscasset? ubi quidem interfecisset, ad exhibendum tenetur. ubi autem eluscasset, quasi damni iniuriae dabimus actionem ad quantum interest, quòd debilitando aut uinciendo persecutionem pignoris exinanierit. fingamus nullam crediti nomine actionem esse, quia fortè causa ceciderat: non existimo indignam rem animaduersione et auxilio praetoris. Vlpianus notat: si ut creditori noceret, uinxit, tenebitur. si merentem, non tenebitur.

XXVIII. PAVLVS Libro tertio Quaestionum SI LEGATI condicionalis relicti filiofamilias, pater ab herede rem propriam eius pignori accepit, et mortuo patre uel emancipato filio condicio legati exstiterit: incipit filio legatum deberi. et neque pater potest pignus uindicare, neque filius, qui nunc habere coepisset actionem. nec ex praecedente tempore potest quicquam iuris habere in pignore. sicut in fideiussore dicitur.

XXVIIII. IDEM Libro quinto Responsorum PAVLVS respondit, generalem quidem conuentionem sufficere ad obligationem pignorum. sed ea, quae ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab herede eius ex alia causa adquisita sunt, uindicari non posse à creditore testatoris. Si mancipia in causam pignoris ceciderunt, ea quoque, quae ex his nata sunt, eodem iure habenda sunt. quod tamen diximus etiam adgnata teneri, siue specialiter de his conuenerit, siue non, ita procedit, si dominium eorum ad eum peruenit qui obligauit, uel heredem eius. ceterum (si) apud alium dominum pepererint, non erunt obligata. Domus pignori data exusta est: eámque aream emit Lucius Titius, et exstruxit. quaesitum est de iure pignoris. Paulus respondit, pignoris persecutionem perseuerare. et ideo ius soli superficiem secutam uideri: id est cum iure pignoris. sed bona fide possessores non aliter cogendos creditoribus aedificium restituere, quàm sumptus in exstructione erogatos, quatenus pretiosior res facta est, reciperent. Si sciente et consentiente domino seruus ut omnia bona domini pignori obligata essent conuenit, ipsum quoque, qui cauit, obligatum esse pignoris iure.

XXX. IDEM Libro sexto Responsorum PERICVLVM pignorum nominis uenditi ad emptorem pertinere: si tamen probetur eas res obligatas fuisse.

XXXI. SCAEVOLA Libro primo Responsorum LEX uectigali fundo dicta erat, ut si post certum temporis uectigal solutum non esset, is fundus ad dominum redeat. postea is fundus à possessore pignori datus est. quaesitum est, an rectè pignori datus est. respondit, si pecunia intercessit, pignus esse. Item quaesit, si cum in exsolutione uectigalis tam debitor quàm creditor cessassent, et propterea pronuntiatum esset, fundum secundum legem domini esse: cuius potior causa esset. respondit, si ut proponeretur, uectigali non soluto, iure suo dominus usus esset, etiam pignoris ius euanuisse.

XXXII. IDEM Libro quinto Responsorum DEBITOR pactus est, ut quaecumque in praedia pignori data, inducta, inuecta, importata, ibi nata, paratáue essent, pignori essent: eorum praediorum pars sine colonis fuit: eáque actori suo colenda debitor ita tradidit: adsignatis et seruis culturae necessariis. quaeritur, an et Stichus uilicus, et ceteri serui ad culturam missi, et Stichi uicarii obligati essent. respondit, eos dumtaxat, qui hoc animo à domino inducti essent, ut ibi perpetuò essent, non tempo-

ris causa accommodarentur, obligatos.

XXXIII. TRYPHONINVS Libro octauo Disputationum IS QVI promisit tibi aut Titio, solutum quidem Titio repetere non potest: sed pignus ei datum et ante solutionem recipit.

XXXIIII. SCAEVOLA Libro uicesimo septimo Digestorum CVM tabernam debitor creditori pignori dederit, quaesitum est, utrum eo facto nihil egerit: an tabernae appellatione merces, quae in ea erant, obligasse uideatur. et si eas merces per tempora distraxerit, et alias comparauerit, easque in eam tabernam intulerit, et decesserit, an omnia quae ibi deprehenduntur creditor hypothecaria actione petere possit: cum et mercium species mutatae sint, et res aliae illatae. respondit ea, quae mortis tempore debitoris in taberna inuenta sunt, pignori obligata esse uidentur. Idem quaesiit, cum epistula talis emissa sit: ΔΑΝΕΙΣΑΜΕΝΟΣ ΠΑΡΑ ΣΟΥ ΔΗΝΑΡΙΑ ΠΕΝΤΑΚΟΣΙΑ, ΠΑΡΕΚΑΛΕΣΑ ΣΕ, ΜΗ ΒΕΒΑΙΩΤΗΝ, ΑΛΛ ΥΠΟΘΗΚΗΝ ΠΑΡ ΕΜΟΥ ΛΑΒΕΙΝ. ΟΙΔΑΣ ΓΑΡ ΑΚΡΙΒΩΣ, ΟΤΙ ΚΑΙ Η ΤΑΒΕΡΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΔΟΥΛΟΙ ΜΟΥ ΟΥΔΕΝΙ ΚΑΤΕΧΟΝΤΑΙ, Η ΣΟΙ: ΚΑΙ ΩΣ ΕΥΣΧΗΜΟΝΙ ΑΝΘΡΩΠΩ ΕΠΙΣΤΕΥΣΑΣ: an pignus contractum sit, an uerò ea epistula nullius momenti sit, cum sine die et consule sit. respondit, cum conuenisse de pignoribus uidetur, non idcirco obligationem pignorum cessare, quòd dies et consules additi, uel tabulae signatae non sint. Creditor pignori accepit à debitore quidquid in bonis habet, habiturúsue esset. quaesitum est, an corpora pecuniae, quam idem debitor ab alio mutuam accepit, cum in bonis eius facta sint, obligata creditori pignoris esse coeperint. respondit, coepisse.

XXXV. LABEO Libro primo Pithanon à Paulo epitomatorum SI INsula, quam tibi ex pacto conuento licuit uendere, combusta est, deinde à debitore suo restituta, idem in noua insula iuris habes.

IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS VEL HYPOTHECA TACITE CONTRAHITVR

TIT. II.

PAPINIANVS Libro decimo Responsorum

SENATVSCONSVLTO, quod sub Marco Imperatore factum est, pignus insulae creditori datum, qui pecuniam ob restitutionem aedificii extruendi mutuam dedit, ad eum quoque pertinebit, qui redemptori domino mandante nummos ministrauit.

II. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam POMPONIVS Libro quadragesimo uariarum lectionum scribit, non solùm pro pensionibus, sed et si deteriorem habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, inuecta et illata pignori erunt obligata.

III. VLPIANVS Libro septuagesimo tertio ad Edictum SI HORreum fuit conductum, uel deuorsorium, uel area: tacitam conuentionem de inuectis, illatis etiam in his locum habere putat Neratius. quod uerius est.

IIII. NERATIVS Libro primo Membranarum EO IVRE utimur, ut quae in praedia urbana inducta, illata sunt, pignori esse credantur, quasi id tacitè conuenerit. in rusticis praediis contra obseruatur. Stabula, quae non sunt in continentibus aedificiis, quorum praediorum ea numero habenda sint, dubitari potest. et quidem urbanorum sine dubio non sunt, cum à ceteris aedificiis separata sint. quod ad causam tamen talis taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis praediis differunt.

V. MARCIANVS Libro singulari ad formulam Hypothecariam POM

ponius libro tertiodecimo uariarum lectionum scribit, si gratuitam habitationem conductor mihi praestiterit; inuecta à me domino insulae pignori non esse. Item illud, inquit, uidendum est, uoluntate domini induci pignus ita posse, ut in partem debiti sit obligatum. Si quis fideiubeat, cum res illius à debitore, pro quo fideiussit, pignori data sit, bellissimè intellegitur, hoc ipso quòd fideiubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. sanè si postea sint eius res hypothecae datae, non erunt obligatae.

VI. VLPIANVS Libro septuagesimotertio ad Edictum LICET in praediis urbanis tacitè solet conuentum accipi, ut perinde teneantur inuecta et inlata, ac si specialiter conuenisset: certè libertati huiusmodi pignus non officit. idque et Pomponius probat. ait enim manumissioni non officere ob habitationem obligatum.

VII. POMPONIVS Libro tertiodecimo ex uariis lectionibus IN PRAEdiis rusticis fructus, qui ibi nascuntur, tacitè intelleguntur pignori esse domino fundi locati, etiam si nominatim id non conuenerit. Videndum est, ne non omnia illata, uel inducta, sed ea sola, quae ut ibi sint illata fuerint, pignori sint: quod magis est.

VIII. PAVLVS Libro secundo sententiarum CVM debitor gratuita pecunia utatur, potest creditor de fructibus rei sibi pigneratae ad modum legitimum usuras retinere.

VIIII. IDEM Libro singulari de officio praefecti uigilum EST differentia obligatorum propter pensionem, et eorum quae ex conuentione manifestari pignoris nomine tenentur: quòd manumittere mancipia obligata pignori non possumus: inhabitantes autem manumittimus: scilicet antequam pensionis nomine percludamur. tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberavimus. et derisus Nerua iurisconsultus, qui per fenestram monstrauerat seruos detentos ob pensionem liberari posse.

X. SCAEVOLA Libro sexto Digestorum TVTORIS heres cum herede pupilli transactione facta, cum ex ea maiorem partem soluisset, in residuam quantitatem pignus obligauit: quaesitum est, an in ueterem contractum iure res obligata esset. respondit, secundum ea quae proponerentur, obligatam esse.

QVAE RES PIGNORI VEL HYPOTHECAE DATAE OBLIGARI NON POSSVNT. TIT. III.

MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam

PVPILLVS sine tutoris auctoritate hypothecam dare non potest. Si filiusfamilias pro alio rem peculiarem obligauerit, uel seruus, dicendum est, eam non teneri: licet liberam peculii sui administrationem habeant. sicut nec donare eis conceditur. non enim usquequaque habent liberam administrationem: facti tamen est quaestio, si quaeratur, quousque eis permissum uideatur peculium administrare. Eam rem, quam quis emere non potest, quia commercium eius non est, iure pignoris accipere non potest, ut Diuus Pius Claudio Saturnino rescripsit. quid ergo si praedium quis litigiosum pignori acceperit? an exceptione summouendus sit? et Octauenus putabat, etiam in pignoribus locum habere exceptionem: quod ait Scaeuola libro tertio uariarum quaestionum procedere, ut in rebus mobilibus exceptio locum habeat.

II. GAIVS Libro singulari de formula hypothecaria SI ALIVS pro muliere, quae intercessit, dederit hypothecam, aut pro filiofamilias, cui contra senatusconsultum creditum est: an his succurritur, quaeritur. et in eo quidem qui pro mu-

liere obligauit rem suam, facilius dicetur succurri ei. sicuti fideiussori huius mulieris eadem datur exceptio. sed et in eo, qui pro filiofamilias rem suam obligauit, eadem dicenda erunt, quae tractantur et in fideiussore eius.

III. PAVLVS Libro tertio Quaestionum ARISTO Neratio Prisco scripsit, etiam si ita contractum sit, ut antecedens dimitteretur, non aliter in ius pignoris succedet, nisi conuenerit, ut sibi eadem res esset obligata. neque enim in ius primi succedere debet qui ipse nihil conuenit de pignore. quo casu emptoris causa melior efficietur. denique si antiquior creditor de pignore uendendo cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit, non per obliuionem, sed cum hoc ageretur, ne posset uendere: uideamus, an dici possit, hoc usque transire ad eum ius prioris, ut distrahere pignus huic liceat. quod admittendum existimo. saepe enim, quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum †petere potest.

†habere

IIII. IDEM Libro quinto Responsorum TITIVS cum mutuam pecuniam accipere uellet à Maeuio, cauit ei: et quasdam res hypothecae nomine dare destinauit: deinde postquam quasdam ex his rebus uendidisset, accepit pecuniam. quaesitum est, an et prius res uenditae creditori tenerentur. respondit, cum in potestate fuerit debitoris, post cautionem interpositam pecuniam non accipere, eo tempore pignoris obligationem contractam uideri, quo pecunia numerata est. et ideo inspiciendum, quas res in bonis debitor numeratae pecuniae tempore habuerit.

V. IDEM Libro quinto Sententiarum CREDITOR, qui sciens filiumfamilias à parente pignori accepit, relegatur.

QVI POTIORES IN PIGNORE VEL HYPOTHECA HABEANTVR ET DE HIS QVI IN PRIORVM CREDITORVM LOCVM SVCCEDVNT. TIT. IIII.

PAPINIANVS Libro octauo Quaestionum

QVI DOTEM pro muliere promisit, pignus siue hypothecam de restituenda sibi dote accepit: subsecuta deinde pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alii dedit: mox residuae quantitatis numeratio impleta est. quaerebatur de pignore. cum ex causa promissionis ad uniuersae quantitatis exsolutionem qui dotem promisit compellitur, non utique solutionum obseruanda sunt tempora: sed dies contractae obligationis. nec probè dici, in potestate eius esse, ne pecuniam residuam redderet, ut minus dotata mulier esse uideatur. alia causa est eius, qui pignus accepit ad eam summam quam intra diem certum numerasset: ac fortè prius quàm numeraret, alii res pignori data est.

II. IDEM Libro tertio Responsorum QVI generaliter bona debitoris pignori accepit, eo potior est, cui postea praedium ex his bonis datur: quamuis ex ceteris pecuniam suam redigere possit. quòd si ea conuentio prioris fuit, ut ita demum cetera bona pignori haberentur, si pecunia de his, quae generaliter accepit, seruari non potuisset: deficiente secunda conuentione, secundus creditor in pignore postea dato non tam potior quàm solus inuenietur.

III. IDEM Libro undecimo Responsorum CREDITOR acceptis pignoribus, quae secunda conuentione secundus creditor accepit nouatione postea facta pignora prioribus addidit. superioris temporis ordinem manere primo creditori placuit, tamquam in suum locum succedenti. Cum ex causa mandati praedium Titio, cui negotium fuerat gestum, deberetur, prius quàm ei possessio traderetur, id pi-

gnori dedit: post traditam possessionem idem praedium alii denuo pignori dedit. prioris causam esse potiorem apparuit, si non creditor secundus pretium ei qui negotium gesserat soluisset. uerùm in ea quantitate quam soluisset, eiúsque usuris, potiorem fore constaret: nisi fortè prior ei pecuniam offerat. quòd si debitor aliunde pecuniam soluisset, priorem praeferendum. Post diuisionem regionibus factam inter fratres conuenit, ut si frater agri portionem pro indiuiso pignori datam, à creditore suo non liberasset, ex diuisione quaesitae partis partem dimidiam alter distraheret. pignus intellegi contractum existimaui. sed priorem secundo non esse potiorem: quoniam secundum pignus ad eam partem directum uidebatur, quam ultra partem suam frater non consentiente socio non potuit obligari.

IIII. POMPONIVS Libro trigesimoquinto ad sabinum SI DEBITOR, antequam à priore creditore pignus liberaret, idem illud ob pecuniam creditam alii pignori dedisset, et antequam utrique creditori solueret debitum, rem aliam priori creditori uendiderat, creditúmque pensauerit cum pretio rei uenditae: dicendum est, perinde haberi debere, ac si priori creditori pecunia soluta esset. nec enim interesse, soluerit, an pensauerit. et ideo posterioris creditoris causa est potior.

V. VLPIANVS Libro tertio Disputationum INTERDVM posterior potior est priori. utputa si in rem istam conseruandam impensum est quod sequens credidit. ueluti si nauis fuit obligata, et ad armandam eam rem, uel reficiendam ego credidero.

VI. IDEM Libro septuagesimotertio ad Edictum HVIVS enim pecunia saluam fecit totius pignoris causam. quod poterit quis admittere et si in ciuaria nautarum fuerit creditum, sine quibus nauis salua peruenire non poterat. Item si quis in merces sibi obligatas crediderit, uel ut saluae fiant, uel ut naulum exsoluatur, potentior erit, licet posterior sit. nam et ipsum naulum potentius est. tantundem dicetur, et si merces horreorum, uel areae, uel uecturae iumentorum debetur. nam et hic potentior erit.

VII. IDEM Libro tertio Disputationum IDEMQVE est, si ex nummis pupilli fuerit res comparata. quare si duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo in pignus concurrent pro his portionibus, quae in pretium rei fuerint expensae. quòd si res non in totum ex nummis cuiusdam comparata est, erit concursus utriusque creditoris. id est et antiquioris, et eius cuius nummis comparata est. Si tibi quae habiturus sum obligauerim, et Titio specialiter fundum, si in dominium meum peruenerit: mox dominium eius adquisiero: putat Marcellus concurrere utrumque creditorem et in pignore. non enim multum facit, quòd de suo nummos debitor dederit. quippè cum res ex nummis pigneratis empta, non sit pignerata ob hoc solum, quòd pecunia pignerata erat.

VIII. IDEM Libro septimo Disputationum SI PIGNVS specialiter respublica acceperit, dicendum est, praeferri eam fisco debere, si postea fisco debitor obligatus est: quia et priuati praeferuntur.

VIIII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum QVI BALNEVM ex calendis proximis conduxerat, pactus erat, ut homo Eros pignori locatori esset donec mercedes soluerentur. idem ante calendas Iulias eundem Erotem alii ob pecuniam creditam pignori dedit. consultus, an aduersus hunc creditorem petentem Erotem, locatorem praetor tueri deberet, respondit debere. licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo nondum quicquam pro conductione deberetur, quoniam tamen iam tunc in ea causa Eros esse coepisset, ut inuito locatore ius pignoris in eo solui non posset, potiorem eius causam habendam. Amplius etiam sub condicione creditorem tuendum putabat aduersus eum, cui postea quicquam deberi coeperit. si modò non ea condicio sit, quae inuito debitore impleri non possit. Sed etsi heres ob ea legata, quae sub condicione data erant, de pignore rei suae conuenisset, et postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac post condicio legatorum exstitit: hic quo-

1 que tuendum eum, cui prius pignus datum esset, existimauit. Titia praedium alie-
num Titio pignori dedit: post Maeuio: deinde domina eius pignoris facta marito suo
in dotem aestimatum dedit. si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Maeuii pignus
conualescere placebat. tunc enim priore dimisso sequentis confirmatur pignus, cum res
in bonis debitoris inueniatur. in proposito autem maritus emptoris loco est. atque
ideo, quia neque tunc cum Maeuio obligaretur, neque cum Titio solueretur, in bonis
mulieris fuerit, nullum tempus inueniri, quo pignus Maeuii conualescere possit. haec
tamen ita, si bona fide in dotem aestimatum praedium maritus accepit. id est, si ignora-
uit Maeuio obligatum esse.

X. VLPIANVS Libro primo Responsorum SI ET iure iudicatum, et
pignus in causa iudicati ex auctoritate eius, qui iubere potuit, captum est, priuilegiis tem
poris fore potiorem heredem eius, in cuius persona pignus constitutum est.

XI. GAIVS Libro singulari de formula hypothecaria POTIOR est in
pignore, qui prius credidit pecuniam, et accepit hypothecam: quamuis cum alio ante
conuenerat, ut si ab eo pecuniam acceperit, sit res obligata: licet ab hoc postea accepit.
poterat enim, licet ante conuenit, non accipere ab eo pecuniam. uideamus, an idem di
cendum sit, si sub condicione stipulatione facta, hypotheca data sit: qua pendente alius
credidit purè, et accepit eandem hypothecam: tunc deinde prioris stipulationis exsistat
condicio: ut potior sit qui postea credidisset. sed uereor, num hic aliud sit dicendum.
cum enim semel condicio exstitit, perinde habetur, ac si illo tempore, quo stipulatio in-
1 terposita est, sine condicione facta esset. quod et melius est. Si colonus conuenit,
ut inducta in fundum, illata, ibi nata pignori essent: et antequam inducat, alii rem hypo
thecae nomine obligauerit, tunc deinde eam in fundum induxerit: potior erit qui spe-
cialiter purè accepit. quia nou ex conuentione priori obligatur, sed ex eo quòd indu-
2 cta res est. quod posterius factum est. Si de futura re conuenerit, ut hypothecae
sit, sicuti est de partu: hoc quaeritur, an ancilla conuentionis tempore in bonis fuit de-
bitoris. et in fructibus, si conuenit ut sint pignori, aequè quaeritur, an fundus, uel ius
3 utendifruendi conuentionis tempore fuerit debitoris. Si paratus est posterior
creditor priori creditori soluere quod ei debetur, uidendum est, an competat ei hypo-
thecaria actio, nolente priore creditore pecuniam accipere. et dicimus, priori creditori
inutilem esse actionem: cum per eum fiat, ne ei pecunia soluatur.

XII. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam CRE
ditor, qui prior hypothecam accepit, siue possideat eam, et alius uindicet hypotheca-
ria actione, exceptio priori utilis est, SI NON MIHI ANTE PIGNORI HYPO
THECAEVE NOMINE SIT RES OBLIGATA: siue alio possidente, prior cre-
ditor uindicet hypothecaria actione, et ille excipiat, SI NON CONVENIT, VT
SIBI RES SIT OBLIGATA, hic in modum suprarelatum replicavit. sed si cum
alio possessore creditor secundus agat, rectè aget, et adiudicari ei poterit hypotheca. ut
1 tamen prior cum eo agendo auferat ei rem. Si quoniam non restituebat rem pi-
gneratam possessor, condemnatus ex praefatis modis litis aestimationem exsoluerit, an
perinde secundo creditori teneatur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, quaeritur.
2 et rectè puto hoc admittendum esse. Si primus, qui sine hypotheca credidit, post
secundum, qui utrumque fecit, ipse hypothecam accepit, sine dubio posterior in hypo
theca est. unde si in diem de hypotheca conuenit, dubium non est, quin potior sit: licet
3 ante diem cum alio creditore purè de eadem re conuenit. Si idem bis, id est, ante
secundum, et post eum crediderit, in priore pecunia potior est secundo: in posteriore
4 tertius est. Si tecum de hypotheca paciscatur debitor, deinde idem cum alio tua
uoluntate, secundus potior erit. pecunia autem soluta secundo, an rursus teneatur tibi,
rectè quaeritur. erit autem facti quaestio agitanda, quid inter eos actum sit: utrum ut
discedatur ab hypotheca in totum, (cum) prior concessit creditor alii obligari hypo-
5 thecam: an ut ordo seruetur, et prior creditor secundo loco constituatur. Papi-

nianus libro undecimo reſpondit,ſi prior creditor poſtea nouatione facta eadem pigno
ra cum aliis accepit, in ſuum locum eum ſuccedere. ſed ſi ſecundus non offerat pecu-
niam,poſſe priorem uendere,ut primam tantùm pecuniam expenſam ferat:non etiam
quam poſtea credidit. et quod ſuperfluum ex anteriore credito accepit, hoc ſecundo
reſtituat. Sciendum eſt,ſecundo creditori rem teneri etiam inuito debitore,tam 6
in ſuum deVitum, quàm in primi creditoris, et in uſuras ſuas, et quas primo creditori
ſoluit.ſed tamen uſurarum, quas creditori primo ſoluit, uſuras non conſequetur.non
enim negotium alterius geſſit,ſed magis ſuum.et ita Papinianus libro tertio reſponſo-
rum ſcripſit: et uerum eſt. Si ſimpliciter conueniſſet ſecundus creditor de hypo- 7
theca, ab omni poſſeſſore eam auferre poterit, praeter priorem creditorem,et qui ab
eo emit. A Titio mutuatus pactus eſt cum illo, ut ei praedium ſuum pignori hy- 8
pothecaúe eſſet: deinde mutuatus eſt pecuniam à Maeuio, et pactus eſt cum eo,ut ſi
Titio deſierit praedium teneri, ei teneatur: tertius deinde aliquis dat mutuam pecu-
niam tibi,ut Titio ſolueres:et paciſcitur tecum, ut idem praedium ei pignori hypothe-
caúe ſit,et locum eius ſubeant. num hic medius tertio potior eſt,qui pactus eſt ut Ti-
tio ſoluta pecunia impleatur condicio?et tertius de ſua neglegentia queri debeat?ſed ta-
men et hic tertius creditor ſecundo praeferendus eſt. Si tertius creditor pignora 9
ſua diſtrahi permittit ad hoc, ut priori pecunia ſoluta, in aliud pignus priori ſuccedat,
ſucceſſurum eum Papinianus libro undecimo reſponſorum ſcripſit.et omnino ſecundus
creditor nihil aliud iuris habet, niſi ut ſoluat priori,et loco eius ſuccedat. Si prio- 10
ri hypotheca obligata ſit, nihil uerò de uenditione conuenerit, poſterior uerò de hy-
potheca uendenda conuenerit, uerius eſt, priorem potiorem eſſe. nam et in pignore
placet,ſi prior conuenerit de pignore,licet poſteriori res tradatur,adhuc potiorem eſ-
ſe priorem.

XIII. PAVLVS Libro quinto ad Plautium INSVLAM tibi uendidi: et dixi prioris anni penſionem mihi,ſequentium tibi acceſſuram: pignorúmque ab inquilino datorum ius utrumque ſecuturum. Nerua, Proculus,niſi ad utramque penſionem pignora ſufficerent, ius omnium pignorum primum ad me pertinere: quia nihil aperte dictum eſſet, an communiter ex omnibus pignoribus ſumma pro rata ſeruetur. ſi quid ſupereſſet, ad te. Paulus: facti quaeſtio eſt. ſed ueriſimile eſt id actum, ut primam quamque penſionem pignorum cauſa ſequetur.

XIIII. IDEM Libro quartodecimo ad Plautium SI NON dominus duobus eandem rem diuerſis temporibus pignerauerit, prior potior eſt.quamuis ſi à diuerſis non dominis pignus accipiamus, poſſeſſor melior ſit.

XV. IDEM Libro ſexageſimo octauo ad Edictum ETIAM ſuperficies in alieno ſolo poſita pignori dari poteſt. ita tamen, ut prior cauſa ſit domini ſoli, ſi non ſoluatur ei ſolarium.

XVI. PAVLVS Libro tertio Quaeſtionum CLAVDIVS Felix eundem fundum tribus obligauerat, Eutychianae primùm, deinde Turboni, tertio loco alii creditori: cum Eutychiana de iure ſuo doceret, ſuperata apud iudicem à tertio creditore non prouocauerat: TurVo apud alium iudicem uictus, appellauerat. quaerebatur, utrum tertius creditor etiam Turbonem ſuperare deberet, qui primam creditricem: an ea remota Turbo tertium excluderet. planè cum tertius creditor primum de ſua pecunia dimiſit, in locum eius ſubſtituitur in ea quantitate, quam ſuperiori exſoluit. fuerunt igitur qui dicerent, hic quoque tertium creditorem potiorem eſſe debere. mihi nequaquam hoc iuſtum eſſe uidebatur. pone primam creditricem iudicio conueniſſe tertium creditorem: et exceptione, alióue quo modo à tertio ſuperatam. numquid aduerſus Turbonem qui ſecundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam uicit, exceptione rei iudicatae uti poteſt? aut contra ſi poſt primum iudicium, in quo prima creditrix ſuperata eſt à tertio creditore, ſecundus creditor tertium optinuerit, poterit uti exceptione rei iudicatae aduerſus primam creditricem? nullo modo, ut opinor.

nor. igitur nec tertius creditor successit in eius locum, quem exclusit. nec inter alios res iudicata alii prodesse, aut nocere solet. sed sine praeiudicio prioris sententiae totum ius alii creditori integrum relinquitur.

XVII. IDEM Libro sexto Responsorum EVM QVI à debitore suo praedium obligatum comparauit, eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia peruenit.

XVIII. SCAEVOLA Libro primo Responsorum LVCIVS Titius pecuniam mutuam dedit sub usuris, acceptis pignoribus: eidémque debitori Maeuius sub isdem pignoribus pecuniam dedit. quaero, an Titius non tantùm sortis et earum usurarum nomine, quae accesserunt antequam Maeuius crederet: sed etiam earum, quae posteAccesserunt, potior esset. respondit, Lucium Titium in omne, quod ei debetur, potiorem esse.

XVIIII. IDEM libro quinto Responsorum MVLIER in dotem dedit marito praedium pignori obligatum: et testamento maritum, et liberos ex eo natos, item ex alio, heredes instituit: creditor, cum posset heredes conuenire idoneos, ad fundum uenit. quaero, an si ei iustus possessor offerat, compellendus sit ius nominis cedere. respondi, posse uideri non iniustum postulare.

XX. TRYPHONINVS Libro octauo Disputationum QVAEREBAtur, si post primum contractum tuum, antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, et hyperocham huius rei, quae tibi pignori data esset, debitor obligasset, dehinc tu eidem debitori crederes fortè quadraginta: quod plus est in pretio rei, quam primo credidisti, utrum ei ob quinquaginta, an tibi in quadraginta cederet pignoris hyperocha. finge Seium paratum esse offerre tibi summam primo ordine creditam. dixi, consequens esse, ut Seius potior sit in eo quod amplius est in pignore. et oblata ab eo summa primo ordine credita, usurarúmque eius, postponatur primus creditor in summam, quam postea eidem debitori credidit.

XXI. SCAEVOLA Libro uicesimo septimo Digestorum TITIVS Seiae ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat, obligauit pignori omnia bona sua quae habebat, quaéque habiturus esset: postea mutuatus à fisco pecuniam, pignori ei res suas omnes obligauit: et intulit Seiae partem debiti: et reliquam summam nouatione facta eidem promisit: in qua obligatione similiter ut supra de pignore conuenit. quaesitum est, an Seia praeferenda sit fisco et in illis rebus, quas Titius tempore prioris obligationis habuit. item in his rebus, quas post priorem obligationem adquisiut, donec uniuersum debitum suum consequatur. respondit, nil proponi cur non sit praeferenda. Negotiatori marmorum creditor sub pignore lapidum, quorum pretia uenditores ex pecunia creditoris acceperant, (numerauit:) idem debitor conductor horreorum Caesaris fuit: ob quorum pensiones aliquot annis non solutas procurator exactioni praepositus, ad lapidum uenditionem officium suum extendit. quaesitum est, an iure pignoris eos creditor retinere possit. respondit, secundum ea, quae proponentur, posse.

DE DISTRACTIONE PIGNORVM ET HYPOTHECARVM TIT. V.

PAPINIANVS Libro uicesimo sexto Quaestionum

CREDITOR, qui praedia pignori accepit, et post alium creditorem, qui pignorum conuentionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum ob alium aut eundem contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum, nullo iure cetera bona titulo pignoris uendidit. sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pi-

gnora sua requirit, non competit. nec utilis danda est, nec furti rerum mobilium gratia rectè conuenietur: quia propriam causam ordinis errore ductus persecutus uidetur. praesertim cum alter creditor furto possessionem, quae non fuit apud eum, non amiserit. ad exhibendum quoque frustra litem excipiet: quia neque possidet, neque dolo fecit ut desineret possidere. sequitur, ut secundus creditor possessores interpellare debeat.

II. IDEM Libro secundo Responsorum FIDEIVSSOR conuentus, officio iudicis adsecutus est, ut emptionis titulo praedium creditori pignori datum susciperet. nihilo minus alteri creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendae pecuniae, quam fideiussor dependit, cum usuris medii temporis facultas erit. nam huiusmodi uenditio, transferendi pignoris causa, necessitate iuris fieri solet.

III. IDEM Libro tertio Responsorum CVM prior creditor pignus iure conuentionis uendidit, secundo creditori non superesse ius offerendae pecuniae conuenit. si tamen debitor non interueniente creditore pignus uendiderit, eiúsque pretium priori creditori soluerit, emptori poterit offerri quod ad alium creditorem de nummis eius peruenit, et usurae medii temporis. nihil enim interest, debitor pignus datum uendidit, an denuo pignori obliget.

IIII IDEM Libro undecimo Responsorum CVM soluendae pecuniae dies pacto profertur, conuenisse uidetur, neprius uendendi pignoris potestas exerceatur.

V. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam CVM secundus creditor, oblata priori pecunia, in locum eius successerit, uenditionem ob pecuniam solutam et creditam rectè facit. Si secundus creditor uel fideiussor soluta pecunia pignora susceperint, rectè eis offertur, quamuis emptionis titulo ea tenuerunt. 1

VI. MODESTINVS Libro octauo Regularum CVM posterior creditor à priore pignus emit, non tam adquirendi dominii, quàm seruandi pignoris sui causa intellegitur pecuniam dedisse. et ideo offerri ei à debitore potest.

VII. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam SI creditor pignus uel hypothecam uendiderit hoc pacto, ut liceat sibi reddere pecuniam, et pignus reciperare, an si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? et Iulianus libro undecimo digestorum scribit, rectè quidem distractum esse pignus. ceterum agi posse cum creditore, ut si quas actiones habeat, eas cedat debitori. sed quod Iulianus scribit in pignore, idem et circa hypothecam est. Illud inspiciendum est, an liceat debitori, si hypotheca uenierit, pecunia soluta eam reciperare. 1 et si quidem ita uenierit, ut si intra certum tempus à debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur, intra illud tempus pecunia soluta recipit hypothecam. si uerò tempus praeterit, aut si non eo pacto res uenierit, non potest rescindi uenditio: nisi minor sit annis uiginti quinque debitor, aut pupillus, aut reipublicae causa absens, uel in aliqua earum causarum erit, ex quibus edicto succurritur. Quaeritur, si pactum sit à creditore, ne liceat debitori hypothecam uendere uel pignus, quid iuris sit: et an pactio nulla sit talis, quasi contra ius sit posita: ideóque ueniri possit. et certum est, nullam esse uenditionem, ut pactioni stetur. 2

VIII. MODESTINVS Libro quarto Regularum CREDITORIS arbitrio permittitur, ex pignoribus sibi obligatis quibus uelit distractis, ad suum commodum peruenire.

VIIII. PAVLVS Libro tertio Quaestionum QVAESITVM est, si creditor ab emptore pignoris pretium seruare non potuisset, an debitor liberatus esset. putaui, si nulla culpa imputari creditori possit, manere debitorem obligatum: quia ex necessitate facta uenditio non liberat debitorem, nisi pecunia percepta. Pomponius autem lectionum libro secundo ita scribsit: quod in pignoribus dandis adici solet, ut quo minus pignus uenisset, reliquum debitor redderet, superuacuum est: quia 1

ipſo iure ita ſe res habet, etiam non adiecto eo.

X. IDEM Libro ſexto Reſponſorum ETSI is qui lege pignoris emit, ob euictionem rei redire ad uenditorem non poteſt: tamen non eſſe audiendum creditorem qui fundum uendidit, ſi uelit eiuſdem rei ex alia cauſa quaeſtionem mouere.

XI. SCAEVOLA Libro primo Reſponſorum ARBITER diuidendae hereditatis cum corpora hereditaria diuiſiſſet, nomina quoque communium debitorum ſeparatim ſingulis in ſolidum adſignauit. quaeſitum eſt, an debitoribus ceſſantibus, pro ſolido pignus uendere quiſque poteſt. reſpondi, poſſe.

XII. TRYPHONINVS Libro octauo Diſputationum RESCRIPTVM eſt ab Imperatore, libellos agente Papiniano, creditorem à debitore pignus emere poſ
1 ſe: quia in dominio manet debitoris. Si aliena res pignori data fuerit, et creditor eam uendiderit, uideamus an pretium, quod percepit creditor, liberet debitorem perſonali actione pecuniae creditae. quod uerè reſponderetur, ſi ea lege uendidit, ne euictionis nomine obligaretur. quia ex contractu, et qualiquali obligatione à debitore interpoſita, certè ex occaſione eius redactum id pretium aequius proficeret debitori, quàm creditoris lucro cederet. ſed quantum quidem ad creditorem, debitor liberatur. quantum uerò ad dominum rei, ſi necdum pignus euictum eſt, uel ad emptorem poſt euictionem, ipſi debitor utili actione tenetur: ne ex aliena iactura ſibi lucrum adquirat. nam et ſi maiores fructus fortè petens à poſſeſſore creditor abſtulit, uniuerſos in quantitatem debitam accepto ferre debebit. et cum per iniuriam iudicis domino rem, quae debitoris non fuiſſet, abſtuliſſet creditor, quaſi obligatam ſibi, et quaereretur an ſoluto debito reſtitui eam oporteret debitori, Scaeuola noſter reſtituendam probabit. Quòd ſi non ita uendidit, ut certum ſit omnimodo apud eum pretium remanſurum, uerùm obligatus eſt ad id reſtituendum, arbitror interim quidem nihil à debitore peri poſ
2 ſe: ſed in ſuſpenſo haberi liberationem. uerùm ſi actione ex empto conuentus praeſtitiſſet creditor emptori, debitum perſequi eum à debitore poſſe: quia apparuit non eſſe liberatum.

XIII. PAVLVS Libro primo Decretorum CREDITOR, qui iure ſuo pignus diſtrahit, ius ſuum cedere debet. et ſi pignus poſſidet, tradere utique debet poſſeſſionem.

XIIII. SCAEVOLA Libro ſexto Digeſtorum ARBITRI diuidundae hereditatis inter heredes cum corpora hereditaria diuiſiſſent, nomina quoque communium debitorum ſeparatim diuerſa ſingulis in ſolidum adſignauerunt. quaeſitum eſt an unuſquiſque eorum debitore ſibi addicto ceſſante in ſolutione, pro ſoluendo pignus ſub eo nomine obligatum uendere poſſit. reſpondit potuiſſe.

QVIBVS MODIS PIGNVS VEL HYPOTHECA SOLVITVR TIT. VI.

PAPINIANVS Libro undecimo Reſponſorum

DEBITORIS abſentis amicus negotia geſſit, et pignora citra emptionem pecunia ſua liberauit. ius priſtinum domino reſtitutum uidetur. igitur qui negotium geſſit, utilem Seruianam dari ſibi non rectè deſiderauit. ſi ta-
1 men poſſideat, exceptione doli defenditur. Cum uenditor numerata ſibi parte pretii praedium, quod uenierat, pignori accepiſſet, ac poſtea

residuum pretium emptori litteris ad eum missis donasset, eóque defuncto donationem quibusdam modis inutilem esse constabat: iure pignoris fiscum frustra petere praedium, qui successerat in locum uenditoris, apparuit: cuius pignoris solutum esse pactum prima uoluntate donationis constabat. quoniam inutilem pecuniae donationem lex facit: cui non est locus in pignore liberando. Defensor absentis cautionem iu 2
dicatum solui praestitit: in dominum iudicio postea translato, fideiussores ob rem iudicatam, quos defensor dedit, non tenebuntur. nec pignora, quae dederunt.

II. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale SI CREDITOR Seruiana actione pignus à possessore petierit, et possessor litis aestimationem obtulerit, et ab eo debitor rem uindicet: non aliter hoc facere concedetur, nisi prius ei debitum offerat.

III. VLPIANVS Libro octauo Disputationum SI RES distracta fuerit sic, nisi intra certum diem meliorem condicionem inuenisset, fueritque tradita: et fortè emptor, antequam melior condicio offeretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus libro quinto digestorum ait, finiri pignus, si melior condicio fuerit allata. quamquam ubi sic res distracta est, nisi emptori displicuisset, pignus finiri non putet.

IIII. IDEM Libro septuagesimo tertio ad Edictum SI DEBITOR, cuius res pignori obligatae erant, seruum quem emerat redhibuerit, an desinat Seruianae locus esse? et magis est, ne desinat: nisi ex uoluntate creditoris hoc factum est.

Si in uenditione pignoris consenserit creditor, uel ut debitor hanc rem permutet, 1
uel donet, uel in dotem det, dicendum erit pignus liberari: nisi salua causa pignoris sui consensit uel uenditioni uel ceteris. nam solent multi salua causa pignoris sui consentire. Sed * et * si ipse uendiderit creditor, sic tamen uenditionem fecit, ne discederet à pignore, nisi ei satisfiat: dicendum erit, exceptionem ei non nocere. sed et si non concesserat pignus uenumdari, sed ratam habuit uenditionem, idem erit probandum.
Belle quaeritur si fortè uenditio rei specialiter obligatae non ualeat, an nocere haec 2
res creditori debeat, quòd consensit. utputa si qua ratio iuris uenditionem impediat: dicendum est pignus ualere.

V. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam SOLuitur hypotheca et si ab ea discedatur: aut paciscatur creditor, ne pecuniam petat. nisi si quis dicat, pactum interpositum esse ut à persona non petatur. et quid si hoc actum sit, cum fortè alius hypothecam possidebit? sed cum pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat, eadem et in hoc casu possunt dici, ut et ab hypotheca discedatur.

Si paciscatur creditor, ne intra annum pecuniam petat, intellegitur de hypotheca 1
quoque idem pactus esse. Si conuenerit, ut pro hypotheca fideiussor daretur, et 2
datus sit: satisfactum uidebitur, ut hypotheca liberetur. aliud est, si ius obligationis uendiderit creditor, et pecuniam acceperit. tunc enim manent omnes obligationes integrae: quia pretii loco id accipitur, non solutionis nomine. Satisfactum esse cre- 3
ditori intellegitur, et si iusiurandum delatum datum est, hypothecae non esse rem obligatam.

VI. VLPIANVS Libro septuagesimo tertio ad Edictum ITEM liberatur pignus, siue solutum est debitum, siue eo nomine satisfactum est. sed * et * si tempore finitum pignus est, idem dicere debemus. uel si qua ratione obligatio eius finita est. Qui paratus est soluere, meritò pignus uidetur liberasse. qui uerò non solue- 1
re, sed satisfacere paratus est, in diuersa causa est. ergo satisfecisse prodest: quia sibi imputare debet creditor, qui satisfactionem admisit uice solutionis. at qui non admittit satisfactionem, sed solutionem desiderat, culpandus non est. In satisdatione autem non utimur Atilicini sententia: qui putabat, si satisdetur alicui certae paecuniae, recedere eum à pignoribus debere.

VII. GAIVS Libro singulari ad formulam hypothecariam SI CON 1
sensit uenditioni creditor, liberatur hypotheca. sed in his pupilli consensus non debet

aliter ratus haberi,quàm si praesente tutore auctore consenserit,aut etiam ipse tutor: sci
1 licet si commodum aliquid,uel satis ei fieri ex eo iudex aestimauerit. VideVimus,si
procurator omnium bonorum consensit,uel seruus actor, cui et solui potest, et in id po
situs est: an teneat consensus eorum. et dicendum est non posse: nisi specialiter hoc eis
mandatum est. sed si cum debitoris procuratore conuenit ne sit res obligata,dicendum
est,id debitori per doli exceptionem prodesse. cum autem cum seruo eius conuenerit,
2 per ipsam pacti * conuenti * exceptionem debet. Si conueoit de parte pro indiui-
so alienanda,si certa res est quae uenit,potest dici de reliqua parte ab initio agi oporte-
re. nec obstat exceptio. Illud tenendum est,si quis communis rei partem pro indiuiso
dederit hypothecae,diuisione facta cum socio, non utique eam partem creditori obli-
gatam esse, quae ei obtingit qui pignori dedit. sed utriusque pars pro indiuiso pro par-
te dimidia manebit obligata.

VIII. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam SI
1 cut re corporali extincta,ita et usufructu exstincto,pignos hypotheciue perit. Cre
ditor ne pignori hypothecaue sit res, pacisci potest. et ideo si heredi pactus fuerit,ei
quoque proderit pactum,cui restituit hereditatem ex senatusconsulto Trebelliano.
2 Si procurator debitoris in rem suam sit, non puto dubitari debere,quin pactum no-
ceat creditori. Itémque si à parte creditoris procurator in rem suam exstiterit,paciscen
do inutilem sibi faciet hypothecariam actionem. in tantum,ut putem rectè dici,et do-
3 minis litis hoc casu nocere hanc exceptionem. Si conuenerit, ne pars dimidia pro
indioiso pignori sit,quaecumque fundi eius pars à quolibet possessore petatur,dimidia
non rectè petetur. Si plures dederint pro indiuiso, et cum uno creditor paciscatur ne
hypothecae sit, deinde ab eo petat: etiam si hic,cum quo pactus est, solidum fundum
4 possideat pro indiuiso: quia de parte conuenisset, non repellit eum à toto. An pa-
cisci possunt filiusfamilias et seruus, ne res pignori sit, quam peculiariter hypothecam
acceperint, et habent liberam administrationem, uideamus. an quemadmodum dona-
re non possunt,ita nec pacisci ne pignori sit possint. sed dicendum est,ut concedere pos
sint: scilicet si pretium pro pactione accipiant, quasi uendant. Si uoluntate creditoris
fundus alienatus est, inuerecundè applicari sibi eum creditor desiderat. si tamen effe-
ctus sit secutus uenditionis. nam si non uenierit, non est satis ad repellendum credito-
5 rem, quòd uoluit uenire. Superuacuum est quaerere, agrum specialiter hypothe
†rem cae datum, permissu creditoris uenisse, si ipse debitor † re possideat. nisi quòd potest fie-
ri,ut debitor permissu creditoris uendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eo-
dem, uel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere coepisset. aut si ipse debi-
tor emptori heres exstiterit. uerumtamen cum pecunia soluta oon sit, doli mali suspi-
cio inerit, translata ad praesens tempus, ut possit creditor replicationem doli mali obi-
6 cere. Illud uideamus, si Titius debitor uoluntate creditoris sui uendiderit Mae-
uio, uel ei à quo Maeuius emerit, et postea Maeuius Titio heres exstiterit, et creditor
ab eo petat, quid iuris sit. sed iniquum est, auferri ei rem à creditore, qui non successio-
nis iure sed alio modo rem nactus est. potest tamen dici cum Titii dolus in re uersare-
tur, ne creditor à possessore pecuniam recipiat, iniquissimum esse ludificari eum.
7 Quòd si is fundus à Maeuio alicui obligatus possideatur, cui oondum satisfactum erit,
tunc rursus aequum erit excipi, SI NON VOLVNTATE CREDITORIS VE
NIIT. licet enim dolus malus debitoris interueniat, qui non soluit: tamen secundus cre
ditor qui pignori accepit potior est. tutius tamen est, si debitor à creditore petat ut ei
permittat pignus uendere, quò magis satisfaciat, ante cautionem accipere ab eo qui
rem empturus erit, ut pretium rei uenditae usque ad summam debiti creditori soluatur.
Venditionis autem appellationem generaliter accipere debemus. ut et si legare permi
sit, ualeat quod concessit. quod ita intellegemus, ut * et * si legatum repudiatum fuerit,
8 conualescat pignus. Si debitor uendiderit rem, nec tradiderit, an non repellatur
creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris, an uerò, cum teneatur ex empto, pignus

exſtinguatur? quod et magis eſt. ſed quid ſi pretium uenditor conſecutus non ſit, nec
paratus ſit emptor dare? tantundem poteſt dici. Sed ſi permiſerit creditor uende- 9
re, debitor uerò donauerit, an exceptione illum ſummoueat? an facti ſit magis quae-
ſtio, numquid ideo ueniri uoluit, ut pretio accepto, ipſi quoque res expediat? quo caſu
non nocebit conſenſus. quòd ſi in dotem dederit, uendidiſſe in hoc caſu rectè uide-
tur, propter onera matrimonii. in contrarium, ſi conceſſit donare, et uendiderit debi-
tor, repelletur creditor. niſi ſi quis dicat ideo conceſſiſſe donari, quòd amicus erat
creditori is cui donabatur. Quòd ſi conceſſerit decem uendere, ille quinque uendide-
rit, dicendum eſt, non eſſe repellendum creditorem. in contrarium non erit quaeren-
dum. quin rectè uendit, ſi pluris uendiderit quàm conceſſit creditor. Non uide- 10
tur autem conſenſiſſe creditor, ſi ſciente eo debitor rem uendiderit. cum ideo paſſus eſt
uenire, quòd ſciebat ubique pignus ſibi durare. ſed ſi ſubſcripſerit fortè in tabulis em-
ptionis, conſenſiſſe uidetur: niſi manifeſtè appareat deceptum eſſe. quod obſeruari
oportet et ſi ſine ſcriptis conſenſerit. Si debitori conceſſum ſit, et heres eius uen- 11
diderit, poteſt facti quaeſtio eſſe, quid intellexit creditor. ſed rectè ueniſſe dicendum
eſt. hae enim ſuptilitates ab iudicibus non admittuntur. Si debitor fortè conceſſa 12
uenditione deſierit poſſidere, et nouus poſſeſſor uendiderit, an duret pignus, quaſi per-
ſonae permiſerit creditor? quod et magis eſt. nam ſi nouo poſſeſſori, non debitori à
quo hypothecam accepit, conceſſit creditor uendere, dicendum eſt, nocere ei exceptio
nem. ſed ſi intra annum aut biennium conſenſerit creditor uendere, poſt hoc tempus
uendendo, non aufert pignus creditori. Si creditor hypothecaria uſus, à poſſeſſo 13
re litis aeſtimationem conſecutus fuerit, et à debitore petat debitum, puto doli mali ex-
ceptionem ei obſtaturam.

VIIII. MODESTINVS Libro quarto Reſponſorum TITIVS Sem-
pronio fundum pignori dedit, et eundem fundum poſtea Gaio Seio pignori dedit: at-
que ita idem Titius Sempronio et Gaio Seio fundum eundem in aſſem uendidit, qui-
bus pignori ante dederat in ſolidum ſingulis. quaero, an uenditione interpoſita ius pi-
gnoris exſtinctum ſit. ac per hoc ius ſolum emptionis apud ambos permanſerit. Mode-
ſtinus reſpondit, dominium ad eos, de quibus quaeritur, emptionis iure pertinere. cum
conſenſum mutuò uenditioni dediſſe proponantur, inuicem pigneraticiam actionem
eos non habere. Titius Seio pecuniam ſub pignore fundi dederat: qui fundus 1
cum eſſet reipublicae ante obligatus, ſecundus creditor pecuniam reipublicae eam ſol-
uit: ſed Maeuius exſtitit, qui dicebat, ante rempublicam ſibi fundum obligatum fuiſſe:
inueniebatur autem Maeuius inſtrumento cautionis cum republica facto à Seio inter-
fuiſſe, et ſubſcripſiſſe: quo cauerat Seius, fundum nulli alii eſſe obligatum. quaero, an
actio aliqua in rem Maeuio competere poteſt. Modeſtinus reſpondit, pignus, cui is de
quo quaeritur conſenſit, minimè eum retinere poſſe.

X. PAVLVS Libro tertio Quaeſtionum VOLVNTATE creditoris pi-
gnus debitor uendidit: et poſtea placuit inter eum et emptorem, ut à uenditione diſce-
derent. ius pignorum ſaluum erit creditori. nam ſicut debitori, ita et creditori priſti-
num ius reſtituitur. neque omni modo creditor pignus remittit: ſed ita demum, ſi em-
ptor rem retineat, nec reddat uenditori. et ideo ſi iudicio quoque accepto uenditor ab-
ſolutus ſit, uel quia non tradebat, in id quod intereſt condemnatus: ſaluum fore pignus
creditori dicendum eſt. haec enim accidere potuiſſent etiam ſi non uoluntate credi-
toris uendidiſſet. Creditor quoque ſi pignus diſtraxit, et ex uenditione receſſum 1
fuerit, uel homo redhibitus, dominium ad debitorem reuertitur. idémque eſt in omni-
bus, quibus conceſſum eſt rem alienam uendere. non enim quia dominium transfe-
runt, ideo ab emptore ius eius recipiunt. ſed in priſtinam cauſam res redit, reſoluta
uenditione.

XI. IDEM Libro quarto Reſponſorum LVCIVS Titius, cum eſſet uxo 1
ri ſuae Gaiae Seiae debitor ſub pignore ſiue hypotheca praediorum, eadem praedia

a cum uxore sua Seia Sepriciae communis filiae nomine Sempronio marito eius futuro in dotem dedit: postea defuncto Lucio Titio, Sepricia filia abstinuit se hereditate paterna. quaero, an mater eius hypothecam persequi possit. Paulus respondit, pignoris quidem obligationem praediorum Gaiam Seiam, quae uiro pro filia communi in dotem eadem danti consensit cum communis filiae nomine darentur, remisisse uideri. obligationem autem personalem perseuerasse. sed aduersus eam, quae patris hereditate se abstinuit, actionem non esse dandam.

XII. IDEM Libro quinto Responsorum PAVLVS respondit, Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem tertio creditori obligaret, ius suum pignoris remisisse uideri: non etiam tertium in locum eius successisse. et ideo medii creditoris meliorem causam effectam. idem obseruandum est, et

b si respublica tertio loco crediderit. Qui pignoris iure rem persequuntur, à uindicatione rei eos remoueri solere si qualiscumque possessor offerre ueller. neque enim debet quaeri de iure possessoris, cum ius petitoris remoueatur soluto pignore.

XIII. TRYPHONINVS Libro octauo Disputationum SI DEFERENTE creditore iurauit debitor se dare non oportere, pignus liberatur. quia perinde habetur, atque si iudicio absolutus esset. nam et si à iudice, quamuis per iniuriam, absolutus sit debitor, tamen pignus liberatur.

XIIII, LABEO Libro quinto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum CVM colono tibi conuenit, ut inuecta, importata pignori essent, donec merces tibi soluta, aut satisfactum esset: deinde mercedis nomine fideiussorem à colono accepisti. satisfactum tibi uideri existimo. et ideo illata pignori esse desisse.

XV. SCAEVOLA Libro sexto Digestorum PRIMI creditoris qui pignori praedia acceperat, et posterioris cui quidam ex isdem fundis dati erant, ad eandem personam hereditas deuenerat: debitor offerebat quantum à posteriore credito-

c re mutuatus fuerat. respondit, cogendum accipere saluo iure pignoris prioris contractus.

LIBER VICESIMVSPRIMVS

DE AEDILICIO EDICTO ET REDHIBITIONE ET QVANTI MINORIS.

VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium

LABEO SCRIBIT, EDICTVM AEDILIVM CVRVLIVM de uenditionibus rerum esse, tam earum quae soli sint, quàm earum quae mobiles aut se mouentes. Aiunt aediles, QVI MANCIPIA VENDVNT, CERTIORES FACIANT EMPTORES, QVID MORBI VITII VE CVIQVE SIT, QVIS

a FVGITIVVS ERROVE SIT, NOXAVE SOLVTVS NON SIT: EADEMQVE OMNIA, CVM EA MANCIPIA VENIBVNT, PALAM RECTE PRONVNTIANTO. QVOD SI MANCIPIVM ADVERSVS EA VENISSET, SIVE ADVERSVS QVOD DICTVM PROMISSVMVE FVERIT, CVM VENIRET, FVIS

SET: QVOD EIVS PRAESTARI OPORTERE DICETVR, EMPTORI OMNIBVSQVE AD QVOS EA RES PERTINET IVDICIVM DABIMVS, VT ID MANCIPIVM REDHIBEATVR. SI QVID AVTEM POST VENDITIONEM TRADITIONEMQVE DETERIVS EMPTORIS OPERA, FAMILIAE, PROCVRATORISVE EIVS FACTVM ERIT: SI VE QVID EX EO POST VENDITIONEM NATVM, ADQVISITVM FVERIT: ET SI QVID ALIVD IN VENDITIONE EI ACCESSERIT, SI VE QVID EX EA RE FRVCTVS PERVENERIT AD EMPTOREM: VT EA OMNIA RESTITVAT. ITEM SI QVAS ACCESSIONES IPSE PRAESTITERIT, VT RECIPIAT. ITEM SI QVOD MANCIPIVM CAPITALEM FRAVDEM ADMISERIT, MORTIS CONSCISCENDAE SIBI CAVSA QVID FECERIT, INVE HARENAM DEPVGNANDI CAVSA AD BESTIAS INTROMISSVS FVERIT: EA OMNIA IN VENDITIONE PRONVNTIANTO. EX HIS ENIM CAVSIS IVDICIVM DABIMVS. HOC AMPLIVS, SI QVIS ADVERSVS EA SCIENS DOLO MALO VENDIDISSE DICETVR,
IVDICIVM DABIMVS. Cauſa huius edicti proponendi eſt, ut occurratur fal- 1
laciis uendentium: et emptoribus ſuccurratur, quicumque decepti à uenditoribus fuerint. dummodo ſciamus uenditorem, etiam ſi ignorauit ea quae aediles praeſtari iubent, tamen teneri debere. nec eſt hoc iniquum. potuit enim ea nota habere uenditor. neque enim intereſt emptoris, cur fallatur: ignorantia uenditoris, an calliditate.
Illud ſciendum eſt, edictum hoc non pertinere ad uenditiones fiſcales. ſi tamen reſpu- 1
blica aliqua faciat uenditionem, edictum hoc locum habebit. In pupillaribus quo- 2
que uenditionibus erit edicto locus. Si intellegatur uitium morbúsue mancipii, 3
ut plerunique ſignis quibuſdam ſolent demonſtrare uitia, poteſt dici edictum ceſſare.
hoc enim tantùm intuendum eſt, ne emptor decipiatur. Sed ſciendum eſt, mor- 4
bum apud Sabinum ſic definitum eſſe: habitum cuiuſque corporis contra naturam, qui uſum eius ad id facit deteriorem, cuius cauſa natura nobis eius corporis ſanitatem dedit. id autem aliàs in toto corpore, aliàs in parte accidere. namque totius corporis morbus eſt, puta ΦΘΙΣΙΣ, febris. partis, ueluti caecitas: licet homo itáque natus ſit. uitiúmque à morbo multum differre. utputa ſi quis balbus ſit. nam hunc uitioſum magis eſſe, quàm morboſum. Ego puto aediles tollendae dubitationis gratia bis ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ idem dixiſſe, ne qua dubitatio ſupereſſet. Proinde ſi quid tale fuerit uitii ſiue morvi, quod uſum miniſteriúmque hominis impediat, id dabit redhibitioni locum. dummodo meminerimus, non utique quodlibet quàm leuiſſimum efficere, ut morboſus uitioſúſue habeatur. proinde leuis febricula, aut uetus quartana quae tamen iam ſperni poteſt, uel uulnuſculum modicum, nullum habet in ſe delictum, quaſi pronuntiatum non ſit. contemni enim haec potuerunt. exempli itaque gratia referamus,
qui morboſi, uitioſíque ſunt. Apud Viuianum quaeritur, ſi ſeruus inter fanaticos 5
non ſemper caput iactaret, et aliqua profatus eſſet, an nihilo minus ſanus uideretur. et ait Viuianus nihilo minus hunc ſanum eſſe. neque enim nos, inquit, minus animi uitiis aliquos ſanos eſſe intellegere debere. alioquin, inquit, futurum, ut in infinito hac ratione multos ſanos eſſe negaremus. utputa leuem, ſuperſtitioſum, iracundum, contumacem, et ſi qua ſimilia ſunt animi uitia. magis enim de corporis ſanitate, quàm de animi uitiis promitti. interdum tamen, inquit, uitium corporale uſque ad animum peruenire, et eum uitiare: ueluti contingeret ΦΡΕΝΗΤΙΚΟΙ quia id ei ex febribus acciderit. quid ergo eſt? ſi quid ſit animi uitium tale, ut id à uenditore excipi oporteret, neque id uendi-
tor, cum ſciret, pronuntiaſſet: ex empto eum teneri. Idem Viuianus ait, quamuis 6
aliquando quis circa fana Vacchatus ſit, et reſponſa reddiderit, tamen ſi nunc hoc non faciat, nullum uitium eſſe. neque eo nomine, quòd aliquando id fecit, actio eſt. ſicuti ſi aliquando febrem habuit. ceterum ſi nihilo minus permaneret in eo uitio, ut circa fana Vacchari ſoleret, et quaſi demens reſponſa daret: etiam ſi per luxoriam id factum

est, uitium tamen esse: sed uitium animi, non corporis. ideóque redhiberi non posse: quoniam aediles de corporalibus uitiis loquuntur. attamen ex empto actionem admittit. idem dicit etiam in his, qui praeter modum timidi, cupidi, auarique sunt, aut iracundi,

II. PAVLVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium VEL melancholici,

III. GAIVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium VEL proterui, uel gibberosi, uel curui, uel pruriginosi, uel scabiosi. item muti, et surdi.

IIII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium OB quae uitia negat redhibitionem esse, ex empto dat actionem. sed si uitium corporis usque ad animum penetrat, fortè si propter febrem loquantur aliena, uel qui per uicos more insanorum deridenda loquantur, in quo sit animi uitium ex corporis uitio acci-
1 dit, redhiberi posse. Item aleatores et uinarios non contineri edicto, quosdam respondisse Pomponius ait. quemadmodum nec gulosos, nec impostores, aut mendaces,
2 aut litigiosos. Idem Pomponius ait, quamuis non ualidè sapientem seruum uenditor praestare debeat, tamen si ita fatuum uel morionem uendiderit, ut in eo usus nullus sit, uideri uitium. et uidemur hoc iure uti, ut uitii, morbíque appellatio non uideatur pertinere nisi ad corpora. animi autem uitium ita demum praestabit uenditor, si promisit. si minus, non. et ideo nominatim de errone et fugitiuo excipitur. hoc enim animi uitium est, non corporis. unde quidam iumenta pauida et calcitrosa morbosis
3 non esse adnumeranda dixerunt: animi enim, non corpòris hoc uitium esse. In summa si quidem animi tantùm uitium est, redhiberi non potest. nisi si dictum est hoc abesse, et non abest. ex empto tamen agi potest, si sciens id uitium animi reticuit. si autem corporis solius uitium est, aut et corporis et animi mixtum uitium, redhibitio lo-
4 cum habebit. Illud erit adnotandum, quòd de morbo generaliter scriptum est: non de sontico morbo. nec mirum hoc uideri Pomponius ait: nihil enim ibi agitur de
5 ea re, Qui hic ipse morbus obstet. Idem ait, non omnem morbum dare locum redhibitioni. utputa leuis lippitudo, aut leuis dentis auriculaéue dolor, aut mediocre ulcus. non denique febriculam quantulamlibet ad causam huius edicti pertinere.

V. PAVLVS Libro undecimo ad Sabinum ET QVANTVM interest inter haec uitia, quae Graeci ΚΑΚΟΗΘΙΑΝ dicunt, intérque ΠΑΘΟΣ, aut ΝΟΣΟΝ aut ΑΡΡΩΣΤΙΑΝ: tantum inter talia uitia et eum morbum, ex quo quis minus aptus usui sit, differt.

VI. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium POMPONIUS rectè ait, non tantùm ad perpetuos morbos, uerùm ad temporarios quoque hoc
1 edictum pertinere. Trebatius ait, impetiginosum morbosum non esse, si eo membro, ubi impetigo esset, aequè rectè utatur. et mihi uidetur uera Trebatii sententia.
2 Spadonem morbosum non esse neque uitiosum, uerius mihi uidetur: sed sanum esse: sicuti illum, qui unum testiculum habet, qui etiam generare potest.

VII. PAVLVS Libro undecimo ad Sabinum SIN AVTEM quis ita spado est, ut tam necessaria pars corporis et penitus absit, morbosus est.

VIII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium SI cui lingua abscisa sit, au sanus esse uideatur, quaeritur. et exstat haec quaestio apud Ofilium, relata apud eum in equo. ait enim hunc uideri non esse sanum.

VIIII. IDEM Libro quadragesimoquarto ad Sabinum MVTVM morbosum esse Sabinus ait. morbum enim esse sine uoce esse, apparet. sed qui grauiter loquitur, morbosus non est. nec qui ΑΣΑΦΩΣ. planè qui ΑΣΗΜΩΣ loquitur, hic utique morbosus est.

X. IDEM Libro primo ad Edictum aedilium curulium IDEM Ofilius ait, si homini digitus sit abscisus, membriue quid laceratum, quamuis consanauerit, si ta
1 men ob eam rem eo minus uti possit, non uideri sanum esse. Catonem quoque

scribere lego, cui digitus de manu aut de pede praecisus sit, eum morbosum esse. quod uerum est secundum supra scriptam distinctionem. Sed si quis plures digitos ha- 2
beat siue in manibus siue in pedibus, si nihil impeditur numero eorum, non est in causa redhibitionis. propter quod non illud spectandum est, quis numerus sit digitorum: sed an sine impedimento uel pluribus uel paucioribus uti possit. De myope quae- 3
situm est, an sanus esset. et puto eum redhiberi posse. sed et ΝΥΚΤΑΛΩΠΑ morbosum esse constat. id est ubi homo neque matutino tempore uidet, neque uespertino. quod genus morbi Graeci uocant ΝΥΚΤΑΛΩΠΑ. Luscitionem eam esse quidam putant, ubi homo lumine adhibito nihil uidet. Quaesitum est, an Valvus, et blesus, et atypus, 4
isque qui tardius loquitur, et uarus, et uatius sanus sit. et opinor eos sanos esse.

XI. PAVLVS Libro undecimo ad Sabinum CVI dens abest, non est morbosus: magna enim pars hominum aliquo dente caret, neque ideo morbosi sunt. praesertim cum sine dentibus nascimur: nec ideo minus sani sumus donec dentes habeamus, alioquin nullus senex sanus esset.

XII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium QVI claBum habet, morbosus est. sed et polVposus. eum qui alterum oculum, aut alteram maxillam maiorem habet, si rectè iis utatur, sanum uideri Pedius scribit. ait enim inaequalitatem maxillarum, oculorum, bracchiorum, si nihil ex ministerio praestando subtrahit, extra redhibitionem esse. sed et latus uel crus breuius potest adferre impedimentum. ergo et hic erit redhibendus. Si quis natura gutturosus sit, aut oculos emi- 1
nentes habeat, sanus uidetur. Item sciendum est, scaeuam non esse morbosum uel uitiosum, praeter quàm si inVecillitate dextrae ualidius sinistra utitur. sed hunc non scaeuam, sed mancum esse. Is cui os oleat, an sanus sit quaesitum est. Trebatius ait 2
non esse morbosum, os alicui olere. ueluti lurcosum, strabonem. hoc enim ex illuBie oris accidere solere. si tamen ex corporis uitio id accidit, ueluti quòd iecur, quòd pulmo, aut aliud quid similiter dolet: morbosus est.

XIII. GAIVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium ITEM clodus morbosus est.

XIIII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium QVAEritur de ea muliere, quae semper mortuos parit, an morbosa sit. et ait Sabinus, si uuluae uitio hoc contigit, morbosam esse. Si mulier praegnas uenierit, inter omnes conuenit, sanam eam esse. maximum enim ac praecipuum munus feminarum est, accipere ac tueri conceptum. Puerperam quoque sanam esse. si modò nihil extrinsecus accidit, quod corpus eius in aliquam ualetudinem immitteret. De sterili Caelius distinguere Trebatium dicit: ut si natura sterilis sit, sana sit. si uitio corporis, contra.
Item de eo qui urinam facit quaeritur. et Pedius ait, non ob eam rem sanum non es- 1
se, quòd in lecto somno uinóque pressus, aut etiam pigritia surgendi urinam faciat. sin autem uitio uesicae collectum umorem continere non potest, non quia urinam in lecto facit, sed quia uitiosam uesicam habet, redhiberi posse. et uerius est. Quod 2
Pedius idem ait, si uua alicuius praecisa sit, tollere magis quàm praestare redhibitionem, quòd morbus minuitur: ego puto, si morbus desinit, non esse redhibitioni locum, sin autem uitium perseueret, redhibitionem locum habere. Si quis digitis coniun 3
ctis nascatur, non uidetur sanus esse. sed ita demum, si incommodatur ad usum manus. Mulierem ita artam, ut mulier fieri non possit, sanam non uideri constat. Si quis 4
ΑΝΤΙΑΔΑΣ habeat, an redhiberi quasi uitiosus possit, quaeritur. et si ΑΝΤΙΑΔΕΣ hae sunt, quas existimo, id est inueteratas: et qui iam discuti non possint faucium tumores: qui ΑΝΤΙΑΔΑΣ habet, uitiosus est. Si uenditor nominatim exceperit de aliquo 5
morbo, et de cetero sanum esse dixerit, aut promiserit: standum est eo quod conuenit. remittentibus enim actiones suas non est regressus dandus: nisi sciens uenditor morbum, consulto reticuit. tunc enim dandam esse de dolo malo replicationem. Si 6
nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuit appa-

rere , utputa caecus homo nenibat, aut qui cicatricem euidentem et periculosam habe-
bat uel in capite uel in alia parte corporis , eius nomine non teneri Caecilius ait: per-
inde ac si nominatim morbus exeeptus fuisset. ad eos enim morbos uitiáque pertinere
edictum aedilium probandum est, quae quis ignorauit, uel ignorare potuit.

XV. PAVLVS Libro undecimo ad sabinum QVAE Vis in mense pur-
gatur, sana non est. item quae non purgatur: nisi per aetatem accidit.

XVI. POMPONIVS Libro uicesimo tertio ad Sabinum QVOD ita sa
natum est, ut in pristinum statum restitueretur, perinde habendum est, quasi numquam
morbosum esset.

XVII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium QVID
sit fugitiuus definit Ofilius. fugitiBus est , qui extra domini domum fugae causa, quo se
à domino eelaret, mansit. Caelius autem fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat,
ne ad dominum redeat: tametsi mutato consilio ad eum reuertatur. nemo enim tali pec
cato, inquit, paenitentia sua nocens esse desinit. Cassius quoque scribit, fugitiuum esse,
1 qui eerto proposito dominum relinquat. Item apud Viuianum relatum est, fugi-
tiuum ferè ab affectu animi intellegendum esse , non utique à fuga. nam eum qui ho-
stem, aut latronem, incendium , ruinámue fugeret, quamuis fugisse uerum est, non ta-
men fugitiuum esse . Item ne eum quidem, qui à praeeeptore, cui in disciplinam tradi-
tus erat , aufugit , esse fugitiuum , si fortè ideo fugit , quia immoderatè eo utebatur.
idémque probat et si ab eo fugerit, cui erat commodatus, si propter eandem causam fu
gerit . idem probat BiBianus et si saeuius cum eo agebat. haec ita , si eos fugisset , et ad
dominum uenisset . ceterum si ad dominum non uenisset , sine ulla dubitatione fugiti-
2 uum uideri ait. Idem ait interrogatus Proculus de eo , qui domi latuisset in hoc
scilicet, ut fugae nactus occasionem , se subtraheret. ait, tametsi fugere non posset uide
ri qui domi mansisset , tamen eum fugitiuum fuisse . sin autem in hoc tantùm latuisset,
quoad iracundia domini efferuesceret , fugitiuum non esse. sicuti ne eum quidem , qui
cum dominum animaduerteret uerberibus se adficere uelle , praeripuisset se ad ami-
cum , quem ad precandum perdueeret. ne eum quidem fugitinum esse, qui in hoc pro-
gressus est, ut se praecipitaret . ceterum etiam eum quis fugitiuum diceret, qui domi in
altum locum ad praecipitandum se ascendisset. magisque hunc mortem sibi conscisce-
re uoluisse. illud enim , quod plerumque ab imprudentibus, inquit, dici solet, eum esse
fugitiuum , qui nocte aliqua sine uoluntate domini emansisset, non esse uerum . sed ab
3 affectu animi cuiusque aestimandum. Idem Viuianus ait, si à magistro puer reces-
sit, et rursus ad matrem peruenit , cum quaereretur num fugitiuus esset, si celandi cau-
sa quo, ne ad dominum reuerteretur , fugisset, fugitiuum esse. sin uerò ut per matrem fa
4 ciliorem deprecationem haberet delicti alieuius, non esse fugitiuum. Caelius quo-
que scribit , si seruum emeris, qui se in Tiberim deiecit, si moriendi dumtaxat eonsilio
suscepto à domino discessisset, non esse fugitiuum. sed si fugae prius consilium habuit,
deinde mutata uoluntate in Tiberim se deiecit , manere fugitiuum. eadem probat et
de eo qui de ponte se praecipitauit . haec omnia uera sunt , quae Caelius scribit.
5 Idem ait , si seruus tuus fugiens, uicarium suum secum abduxit , si uicarius inuitus aut
imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus praetermisit: non ui-
deri fugitiuum fuisse . sed si aut olim cum fugeret, intellexit quid ageretur , aut postea
eognouit quid acti esset, et redire ad te cum posset noluit: eontra esse. idem putat dieen
6 dum de eo , quem plagiarius abduxit. Idem Caelius ait, si seruus, cum in fundo
esset , exisset de uilla ea mente, ut profugeret: et quis eum prius quàm ex fundo tuo exis
7 set , comprehendisset , fugitiuum uideri : animum enim fugitiuum facere. Idem
ait, nec eum , qui ad fugam gradum unum alterúmue promouit, uel etiam currere coe-
8 pit , si dominum sequentem non potest euadere , non esse fugitiuum. Idem rectè
ait , libertatis cuiusdam speciem esse fugisse. hoc est potestate dominica in praesenti li-
9 beratum esse. Pignori datus seruus debitorem quidem dominum habet. sed si po-

steaquam ius suum exercuit creditor, ei se subtraxit, potest fugitiuus uideri. Apud 11
Labeonem et Caelium quaeritur, si quis in asylum confugerit, aut eò se conferat, quò
solent uenire qui se uenales postulant, an fugitiuus sit. ego puto non esse eum fugiti-
uum, qui id facit, quod publicè facere licere arbitratur. ne eum quidem, qui ad statuam
Caesaris confugit, fugitiuum arbitror. non enim fugiendi animo hoc facit. Idem puto
et in eum qui in asylum uel quod aliud confugit: quia non fugiendi animo hoc facit. si
tamen ante fugit, et postea se contulit, non ideo magis fugitiuus esse desinit. Item 12
Caelius scribit, placere eum quoque fugitiuum esse, qui eò se conferat, unde eum do-
minus reciperare non possit. multóque magis illum fugitiuum esse, qui eò se conferat,
unde abduci non possit. Erronem ita definit Labeo, pusillum fugitiuum esse. et ex 13
diuerso, fugitiuum magnum erronem esse. sed propriè erronem sic definimus, qui non
quidem fugit, sed frequenter sine causa uagatur, et temporibus in res nugatorias con-
sumptis serius domum redit. Apud Caelium scriptum est, liberti apud patro- 14
num habitantis sic, ut sub una claue tota eius habitatio esset, seruus ea mente ne redi-
ret ad eum, extra habitationem liberti fuit. sed intra aedes patroni et tota nocte obli-
tuit. uideri esse fugitiuum Caelius ait. planè si talem custodiam ea habitatio non habuit,
et in ea cella libertus habitabit, cui commune et promiscuum plurium cellarum iter
est, contra placere debere Caelius ait, et Labeo probat. Idem Caelius ait, seruum 15
in prouinciam missum à domino, cum eum mortuum esse, et testamento se liberum
relictum audisset, et in eodem officio permansisset, tantúmque pro libero se gerere coe
pisset: hunc non esse fugitiuum. nec enim mentiendo se liberum, inquit, fugitiuus esse
coepit: quia sine fugae consilio id fecit. Quod aiunt aediles, NOXA SOLVTVS 16
NON SIT, sic intellegendum est, ut non hoc debeat pronuntiari, nullam eum no-
xam commisisse: sed illud, noxa solutum esse: hoc est noxali iudicio subiectum non
esse. ergo si noxam commisit, nec permanet, noxa solutus uidetur. Noxas accipere de-
bemus priuatas. hoc est eas, quaecumque committuntur ex delictis, non publicis cri-
minibus: ex quibus agitur iudiciis noxalibus. denique specialiter cauetur infra de capi
talibus fraudibus. ex priuatis autem noxiis oritur damnum pecuniarium, si quis fortè
noxae dedere noluerit: sed litis aestimationem sufferre. Si quis talis sit seruus, 17
qui omnino manumitti non possit ex constitutionibus: uel si sub poena uinculorum di-
stractus sit à domino, uel ab aliqua potestate damnatus, uel si exportandus: aequissimum
erit, etiam hoc praedici. Si quis adfirmauerit aliquid adesse seruo, nec adsit, uel 18
abesse, et adsit: utputa si dixerit furem non esse, et fur sit: si dixerit artificem esse, et non
sit: hi enim, quia quod adseuerauerunt non praestant; aduersus dictum promissúmue
facere uidentur.

XVIII. GAIVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium SI QVID
uenditor de mancipio adfirmauerit, idque non ita esse emptor queratur: aut redhibi-
torio, aut aestimatorio, id est quanto minoris iudicio agere potest. uerbi gratia, si con-
stantem, aut laboriosum, aut curracem, uigilacem esse, aut ex frugalitate sua peculium
adquirentem adfirmauerit: et is ex diuerso leuis, proterBus, desidiosus, somniculosus,
piger, tardus, comesor inueniatur. haec omnia uidentur eo pertinere, ne id, quod adfir
mauerit uenditor, amarè ab eo exigatur: sed cum quodam temperamento. ut si fortè
constantem esse adfirmauerit, non exacta grauitas et constantia, quasi à philosopho
desideretur. et si laboriosum et uigilacem adfirmauerit esse, non continuus labor per
dies noctésque ab eo exigatur. sed haec omnia ex bono et aequo modicè desiderentur.
idem et in ceteris quae uenditor adfirmauerit, intellegemus. Venditor, qui opti- 1
mum cocum esse dixerit, optimum in eo artificio praestare debet. qui uerò simpliciter
cocum esse dixerit, satisfacere uidetur, etiam si mediocrem cocum praestet. idem et in
ceteris generibus artificiorum. Aequè si quis simpliciter dixerit peculiatum esse ser-
uum, sufficit si is uel minimum habeat peculium.

XVIIII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium

Sciendum

SCIENDVM tamen est, quaedam, etsi dixerit, praestare eum non debere: scilicet ea quae ad nudam laudem serui pertinent. ueluti si dixerit, frugi, probum, dicto audientem. ut enim Pedius scribit, multum interest, commendandi serui causa quid dixerit: an uerò praestaturum se promiserit quod dixit. planè si dixerit aleatorem non esse, furem non esse, ad statuam numquam confugisse, oportet eum id praestare. Dictum à promisso sic discernitur: dictum accipimus, quod uerbotenus pronuntiatum est, nudóque sermone finitur. promissum autem potest referri et ad nudam promissionem, siue pollicitationem, uel ad sponsum. secundum quod incipiet is qui de huiusmodi causa stipulanti spopondit, et ex stipulatu posse conueniri, et redhibitoriis actionibus. non nouum. nam et qui ex empto potest conueniri, idem etiam redhibitoriis actionibus conueniri potest. ea autem sola dicta siue promissa admittenda sunt, quaecumque sic dicuntur, ut praestentur: non ut iactentur. Illud sciendum est, si quis artificem promiserit, uel dixerit, non utique perfectum eum praestare debet: sed ad aliquem modum peritum. ut neque consummatae scientiae accipias, neque rursum indoctum esse in artificium. sufficiet igitur talem esse, quales uolgo artifices dicuntur. Deinde aiunt aediles, EMPTORI OMNIBVSQVE, AD QVOS EA RES PERTINET, IVDICIVM DABIMVS. pollicentur emptori actionem, et successoribus eius, qui in uniuersum ius succedunt. Emptorem accipere debemus eum, qui pretio emit. sed si quis permutauerit, dicendum est, utrumque emptoris et uenditoris loco haberi. et utrumque posse ex hoc edicto experiri. Tempus autem redhibitionis sex menses utiles habet. si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus utilis est. sed tempus redhibitionis ex die uenditionis currit. aut si dictum promissúmue quid est, ex eo ex quo dictum promissúmue quid est.

XX. GAIVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium SI VERO ante uenditionis tempus dictum intercesserit, deinde post aliquot dies interposita fuerit stipulatio, Caelius Sabinus scribit, ex priore causa, quae statim, inquit, ut ueniit id mancipium, eo nomine posse agere coepit.

XXI. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium REDhibere est facere ut rursus habeat uenditor quod habuerit. et quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio est appellata, quasi redditio. Cum redditur ab emptore mancipium uenditori, de dolo malo promitti oportere ei, Pomponius ait. et ideo cautiones necessarias esse: ne fortè aut pignori datus sit seruus ab emptore, aut iussu eius furtum siue damnum cui datum sit. Idem Pomponius ait, interdum etiam dupliciter cautiones interponi debere: aliàs in praeteritum, aliàs in futurum. utputa si eius serui nomine qui redhibetur, emptor procuratórue eius iudicium accepit: uel quod cum eo ageretur, uel quod ipse eius nomine ageret. cauendum autem esse ait, si quid sine dolo malo emptor condemnatus fuerit aut dederit, his rebus rectè praestari. uel si quid ex eo, quod egerit, ad eum peruenerit: dolóue malo, uel culpa eius factum sit, quo minus perueniret, isdem diebus reddi. Idem ait, futuri temporis nomine cautionem ei, qui sciens uendidit, fieri solere. Si in fuga est homo sine culpa emptoris, et nihilo minus condemnatur uenditor: tum enim cauere oportere, ut emptor hominem persequatur, et in sua potestate redactum uenditori reddat.

XXII. GAIVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium ET NEque per se, neque per heredem suum futurum, quo minus eum hominem uenditor habeat.

XXIII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium CVM autem redhibitio fit, si deterius mancipium siue animo, siue corpore ab emptore factum est, praestaVit emptor uenditori. utputa si stupratum sit, aut saeuitia emptoris fugitiuum esse coeperit. et ideo, inquit Pomponius, ut ex quacumque causa deterius factum sit, id arbitrio iudicis aestimetur, et uenditori praestetur. quòd si sine iudice homo redhibitus sit, reliqua autem, quae diximus, nolit emptor reddere, sufficiat uendi-

tori ex uendito actio. Iubent aediles restitui et quod uenditioni accessit, et si 1
quas accessiones ipse praestiterit, ut uterque resoluta emptione, nihil amplius consequa
tur, quàm ► non) haberet, si uenditio facta non esset. Excipitur etiam ille, qui ca 2
pitalem fraudem admisit. capitalem fraudem admittere, est tale aliquid delinquere
propter quod capite puniendus sit. ueteres enim fraudem pro poena ponere solebant.
capitalem fraudem admisisse accipiemus, dolo malo, et per nequitiam. ceterum si quis
errore, si quis casu fecerit, cessabit edictum. unde Pomponius ait, neque impuberem
neque furiosum capitalem fraudem uideri admisisse. Excipitur et ille, qui mortis 3
consciscendae causa quid fecerit. malus seruus creditus est qui aliquid facit, quo magis
se rebus humanis extrahat. utputa laqueum torsit, siue medicamentum pro Beneno Vi-
uit, praecipitémue se ex alto miserit, aliúdue quid fecerit, quo facto sperauit mortem
peruenturam. tamquam non nihil in alium ausurus, qui hoc aduersus se ausus est.
Si seruus sit qui uendidit, uel filiusfamilias, in dominum uel patrem de peculio aedilicia 4
actio competit. quamuis enim poenales uideantur actiones, tamen quoniam ex contra
ctu ueniunt, dicendum est eorum quoque nomine, qui in aliena potestate sunt, compe-
tere. proinde et si filiafamilias uel ancilla distraxit, aequè dicendum est actiones aedili-
cias locum habere. Hae actiones, quae ex hoc edicto oriuntur, etiam aduersus here 5
des omnes competunt. et si bona fide nobis seruient liberi fortè homines, uel serui alie
ni, qui uendiderunt, potest dici etiam hos hoc edicto contineri. Iulianus ait, iudi 6
cium redhibitoriae actionis utrumque idest uenditorem et emptorem, quodammodo
in integrum restituere debere. quare siue emptori seruus furtum fecerit, siue alii cuili-
bet, ob quod furtum emptor aliquid praestiterit, non aliter hominem uenditori resti-
tuere iubetur, quàm si indemnem eum praestiterit. Quid ergo, inquit Iulianus, si nolue
rit uenditor hominem recipere? non esse cogendum ait quicquam praestare. nec am-
plius quàm pretio condemnabitur. et hoc detrimentum sua culpa emptorem passu-
rum, qui cum posset hominem noxae dedere, maluerit litis aestimationem sufferre. et
uidetur mihi Iulianus sententia humanior esse. Cum redhibetur mancipium, si 7
quid ad emptorem peruenit, uel culpa eius non peruenit, restitui oportet: non solùm si
ipse fructus percepit, mercedésue à seruo, uel conductore serui accepit: sed etiam si
à uenditore fuerit idcirco consecutus, quòd tardius ei hominem restituit. sed et si à
quouis alio possessore fructus accepit emptor, restituere eos debebit. sed et si quid fru-
ctuum nomine consecutus est, id praestet. item si legatum uel hereditas seruo obuene-
rit. neque refert, potuerit haec consequi uenditor, an non potuerit, si seruum non uen-
didisset. ponamus enim talem esse, qui capere aliquid ex testamento non poterat. ni-
hil haec res nocebit. Pedius quidem etiam illud non putat esse spectandum, cuius con-
templatione testator seruum heredem scriBserit, uel ei legauerit. quia etsi uenditio re-
mansisset, nihil haec res emptori proderat. et per contrarium, inquit, si contemplatio-
ne uenditoris institutus proponeretur, tamen diceremus restituere emptorem non de-
bere uenditori, si nollet eum redhibere.

XXIIII. GAIVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium. ET GE
neraliter dicendum est, quidquid extra rem emptoris per eum seruum adquisitum est,
id iustum uideri reddi oportere.

XXV. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium AEDI
les etiam hoc praestare emptorem nolunt, si in aliquo deterior factus sit seruus. sed ita
demum, si post uenditionem traditionémque factus sit. ceterum si ante fuit, non pertinet
ad hoc iudicium quod ante factum est. siue ergo ipse deteriorem eum fecit, siue familia
eius, siue procurator, tenebit actio. Familiae appellatione omnes qui in seruitio 1
sunt continentur: etiam liberi homines qui ei bona fide seruiunt, uel alieni. accipe eos
quoque qui in potestate eius sunt. Procuratoris fit mentio in hac actione. sed Ne- 2
ratius procuratorem hic eum accipiendum ait, non quemlibet, sed cui uniuersa nego-
tia, aut idipsum, propter quod deterius factum sit, mandatum est. Pedius ait, 3

aequum fuisse, id dumtaxat imputari emptori ex facto procuratoris et familiae, quod non fuit passurus seruus, nisi ei uenisset. quod autem passurus erat etiam si non uenisset, in eo concedi emptori serui sui noxae deditionem. et ex eo, inquit, quod procurator commisit, solùm actionum praestandarum necessitatem ei iniungi. quid ergo, si culpa, non etiam dolo emptoris seruus deterior factus sit? aequè condemnaVitur. hoc autem, quòd deterior factus est seruus, non solùm ad corpus, sed etiam ad animi uitia referendum est. utputa si imitatione conseruorum apud emptorem talis factus est. aleator fortè, uel uinarius, uel erro euasit. Sed notandum est, quòd non permittitur emptori ex huiusmodi causis noxae dedere seruum suum: nec enim factum seruorum suorum,
4 itémque procuratoris praestat. Item sciendum est haec omnia, quae exprimuntur edicto aedilium, praestare eum debere, si ante iudicium acceptum facta sint. idcirco enim necesse habuisse ea enumerari, ut si quid eorum ante litem contestatam contigisset, praestaretur. ceterum post iudicium acceptum, tota causa ad hominem restituendum in iudicio uersatur. et tam fructus ueniunt, quàm id quo deterior factus est; ceteráque ueniunt. iudici enim statim atque iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quaecumque in iudicio uersantur. ea autem, quae ante iudicium contingunt,
5 non ualde ad eum pertinent: nisi fuerint ei nominatim iniuncta. Praeterea in edicto adicitur sic: ET QVANTA PECVNIA PRO EO HOMINE SOLVTA, ACCESSIONISVE NOMINE DATA ERIT, NON REDDETVR: CVIVSVE PECVNIAE QVIS EO NOMINE OBLIGATVS ERIT, NON LIBERAUITVR. Ordine fecerunt aediles, ut ante uenditori emptor ea omnia quae supra scripta sunt praestet. sic deinde pretium consequatur.

XXVI. GAIVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium VIDEAMUS tamen, ne iniquum sit emptorem compelli dimittere corpus, et ad actionem iudicati mitti, si interdum nihil praestatur propter inopiam uenditoris. potiúsque res ita ordinanda sit, ut emptor caueat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restituturum.

XXVII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium DEbet autem recipere pecuniam, quam dedit pro eo homine, uel si quid accessionis nomine. dari autem non id solùm accipiemus, quod numeratur uenditori, utputa pretium, et usuras eius: sed et si quid emptionis causa erogatum est. hoc autem ita demum deducitur, si ex uoluntate uenditoris datur. ceterum si quid sua sponte datum esse proponatur, non imputaVitur. neque enim debet quod quis suo arbitrio dedit, à uenditore exigere. quid ergo si fortè uectigalis nomine datum est, quod emptorem fortè sequeretur? dicemus hoc quoque restituendum. indemnis enim emptor debet discedere.

XXVIII. GAIVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium SI uenditor de his quae edicto aedilium continentur non caueat, pollicentur aduersus eum (ad) redhibendum iudicium intra duos menses, uel quanti èmptoris intersit intra sex menses.

XXVIIII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium ILLVD sciendum est, si emptor uenditori haec non praestat, quae desiderantur in Actione, non posse ei uenditorem condemnari. si autem emptori uenditor ista non
1 praestat, condemnaVitur ei. Item emptori praestandum est, ut pecuniae cuius nomine obligatus erit, liberetur: siue ipsi uenditori obligatus sit, siue etiam alii. Condemnatio autem fit, quanti ea res erit. ergo excedet pretium, an non, uideamus. et quidem continet condemnatio pretium, accessionésque. an et usuras pretii consequatur, quasi quod sua intersit debeat accipere? maximè cum fructus quoque ipse restituat? et placet consecuturum. si quid tamen damni sensit, uel si quid pro seruo impendit, consequetur arbitrio iudicis. sic tamen, non ut ei horum nomine uenditor condemnetur; ut ait Iulianus: sed ne aliàs compellatur hominem uenditori restituere, quàm si eum indemnem praestet.

XXX. PAVLVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium ITEM si
serui redhibendi nomine emptor iudicium accepit, uel ipse eius nomine dictauit, cauen
dum ex utraque parte erit, ut si quid sine dolo malo condemnatus sit, uel si quid ex eo,
quod egerit, ad eum peruenerit, dolóue malo eius factum sit, quo minus perueniret,
id reddat. Quas impensas necessario in curandum seruum post litem contesta- 1
tam emptor fecerit, imputabit. praecedentes impensas nominatim comprehendendas,
Pedius: sed ciVaria seruo data non esse imputanda, Aristo * ait *. nam nec ab ipso exigi,
quòd in ministerio eius fuit.

XXXI. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium QVOD
si nolit uenditor hominem recipere, non in maiorem summam, inquit, quàm in pre-
tium ei condemnandum. ob haec ergo, quae propter seruum damna sensit, solam dabi
mus ei corporis retentionem. ceterum poterit euitare praestationem uenditor, si nolit
hominem recipere. quo facto pretii praestationem, eorúmque, quae pretium sequun-
tur, solam non euitaVit. Si uenditor pronuntiauerit uel promiserit furem non es 1
se, tenetur ex sua promissione, si furtum seruus fecit. esse enim hoc casu furem non tan
tùm eum qui extraneo, sed et eum qui domino suo res subtraxit, intellegendum est.
Si ancilla redhibeatur, et quod ex ea post uenditionem natum erit, reddetur: si- 2
ue unus partus sit, siue plures. sed et si fortè ususfructus proprietati adcreuerit, indubi-
tatè hic quoque restituetur. Si peculium quaesiit apud emptorem, quid de hoc di 3
cemus? et si quidem ex re emptoris accessit, dicendum est, apud ipsum relinquendum.
si aliunde creuit, uenditori restituendum est. Si plures heredes sint emptoris, an 4
omnes ad redhibendum consentire debeant, uideamus. et ait Pomponius, omnes con-
sentire debere ad redhibendum. daréque unum procuratorem. ne fortè uenditor iniu-
riam patiatur, dum ab alio partem recipit hominis, alii in partem pretii condemnatur,
quanti minoris is homo sit. Idem ait, homine mortuo, uel etiam redhibito, singu 5
los pro suis portionibus rectè agere. pretium autem, et accessiones pro parte recipiene.
sed et fructus, accessionis, et si quo deterior homo factus est, pro parte praestabitur ab
ipsis. nisi fortè tale sit, quod diuisionem non recipiat. utputa ancillae partus. in hoc
enim idem seruandum est, quod in ipsa matre uendita: quam pro parte redhiberi pos-
se negauimus. Marcellus quoque scribit, si seruus communis seruum emerit, et sit 6
in causa redhibitionis, unum ex dominis pro parte sua redhibere seruum non posse.
non magis, inquit, quàm cum emptori plures heredes exstiterunt, nec omnes ad redhi-
bendum consentiunt. Idem Marcellus ait, non posse alterum ex dominis conse- 7
qui actione ex empto, ut sibi pro parte uenditor tradat, si pro portione pretium dabit.
et hoc in emptoribus seruari oportere ait. nam uenditor pignoris loco, quod uendidit
retinet, quoad emptor satisfaciat. Pomponius ait, si unus ex heredibus, uel fami- 8
lia eius, uel procurator, culpa uel dolo fecerit rem deteriorem: aequum esse, in solidum
eum teneri arbitrio iudicis. hoc autem expeditius esse, si omnes heredes unum procu-
ratorem ad agendum dederunt. tunc et si quo deterior seruus culpa unius heredum fa-
ctus est, et hoc solutum est, ceteri familiae herciscundae iudicium aduersus eum ha-
bent: quia propter ipsum damnum sentiunt, impediuntúrque redhibere. Si uendi 9
tori plures heredes exstiterint, singulis pro portione hereditaria poterit seruus redhibe
ri. et si seruus plurium uenierit, idem erit dicendum. nam si unus à pluribus, uel plures
ab uno, uel plura mancipia ab uno emantur: uerius est dicere, si quasi plures rei fuerunt
uenditores, singulis in solidum redhibendum. si tamen partes emptae sint à singulis, re
ctè dicetur, alteri quidem posse redhiberi, cum altero autem agi quanto minoris. Item
si plures singuli partes ab uno emant, tunc pro parte quisque eorum experietur. sed si in
solidum emant, unusquisque in solidum redhibebit. Si mancipium, quod redhibe 10
ri oportet, mortuum erit, hoc quaeretur, numquid culpa emptoris, uel familiae eius,
uel procuratoris homo demortuus sit. nam si culpa eius decessit, pro uiuo habendus
est: et praestentur ea omnia, quae praestarentur, si uineret Culpam omnem acci- 11

piemus, non utique latam. propter quod dicendum eſt, quamcumque occaſionem
morti emptor praeſtitit, debere eum: etiam ſi non adhibuit medicum, ut ſanari poſſit:
uel malum adhibuit, ſed culpa ſua. ſed hoc dicemus, ſi ante iudicium acceptùm deceſ-
ſit. ceterum ſi poſt iudicium acceptum deceſſiſſe proponatur, tunc in arbitrium iudicis
ueniet, qualiter mortuus ſit. ut enim et Pedio uidetur, ea quaecumque poſt litis conte-
12 ſtationem contingunt, arbitrium iudicis deſiderant. Quod in procuratore dixi-
mus, idem et in tutore et curatore dicendum erit, ceteriſque, qui ex officio pro aliis in-
teruenìunt. et ita Pedius ait. et adicit, quibus adminiſtratio rerum, culpam abeſſe prae-
13 ſtare non iniquè dominum cogi. Idem Pedius ait, familiae appellatione et filioſ-
familias demonſtrari. facta enim domeſticorum redhibitoria agentem praeſtare uo-
14 luit. Si quis egerit quanto minoris propter ſerui fugam, deinde agat propter mor
bum: quanti fieri condemnatio debeat? et quidem ſaepius agi poſſe quanto minoris,
dubium non eſt. ſed ait Iulianus, id agendum eſſe, ne lucrum emptor faciat. et bis eiuſ
15 dem rei aeſtimationem conſequatur. In factum actio competit ad pretium reci-
perandum, ſi mancipium redhibitum fuerit. in qua non hoc quaeritur, an mancipium
in cauſa redhibitionis fuerit, ſed hoc tantùm, an ſit redhibitum. nec immeritò. iniquum
eſt enim, poſteaquam uenditor agnouit recipiendo mancipium, eſſe id in cauſa redhibi
tionis, tunc quaeri, utrum debuerit redhiberi, an non debuerit. nec de tempore quae-
16 retur, an intra tempora redhibitus eſſe uideatur. Illud planè haec actio exigit, ut
ſit redhibitus. ceterum niſi fuerit redhibitus, deficit iſta actio, etiam ſi nudo conſenſu
placuerit, ùt redhibeatur. conuentio ergo de redhibendo non facit locum huic actio-
17 ni: ſed ipſa redhibitio. Reſtitui autem debet per hanc actionem etiam quod ei ſer
18 uo in uenditione acceſſit. Quia adſidua eſt duplae ſtipulatio, idcirco placuit etiam
ex empto agi poſſe, ſi duplam uenditor mancipii non caueat. ea enim, quae ſunt moris
19 et conſuetudinis, in bonae fidei iudiciis debent uenire. Qui mancipia uendunt,
nationem cuiuſque in uenditione pronunciare debent: plerumque enim natio ſerui aut
prouocat aut deterret emptorem. idcirco intereſt noſtra ſcire nationem. praeſumptum
etenim eſt, quoſdam ſeruos bonos eſſe, quia natione ſunt non infamata: quoſdam ma-
los uideri, quia ea natione ſunt quae magis infamis eſt. quòd ſi de natione ita pronun-
tiatum non erit, iudicium emptori omnibúſque ad quos ea res pertinebit dabitur. per
20 quod emptor redhibet mancipium. Si quid ita uenierit, ut niſi placuerit, intra prae
finitum tempus redhibeatur: ea conuentio rata habètur. ſi autem de tempore nihil con
uenerit, in factum actio intra ſexaginta dies utiles accommodatur emptori ad redhiben
dum: ultra non. ſi uerò conuenerit ut in perpetuum redhibitio fiat, puto hanc conuen
tionem ualere. Item ſi tempus ſexaginta dierum praefinitum redhibitioni praeterit,
21 cauſà cognita iudicium dabitur. In cauſae autem cognitione hoc uerſabitur, ſi aut
mora fuit per uenditorem, aut non fuit praeſens cui redderetur, aut aliqua iuſta cauſa
interceſſit, cur intra diem redhibitum mancipium non eſt, quod ei magis diſplicuerat.
22 In his autem actionibus eadem erunt obſeruanda, quae de partu, fructibus, acceſ
23 ſionibus, quaéque de mortuo redhibendo dicta ſunt. Quod emptioni accedit,
partem eſſe uenditionis prudentibus uiſum eſt.

XXXII. GAIUS Libro ſecundo ad Edictum aedilium curulium ITA
que ſicut ſuperius uenditor de morbo uitióue, et ceteris, quae ibi comprehenſa ſunt,
praedicere iubetur: et praeterea in his cauſis non eſſe mancipium, ut promittat praeci-
1 pitur: ita et cum accedat alii rei homo, eadem et praedicere et promittere compellitur.
quod non ſolùm hoc caſu intellegendum eſt, quo nominatim adicitur, acceſſurum fun
do hominem Stichum: ſed etiam ſi generaliter omnia mancipia, quae in fundo ſint, ac-
cedant uenditioni.

XXXIII. VLPIANUS Libro primo ad Edictum aedilium curulium PRO
inde Pomponius ait, iuſtam cauſam eſſe, ut quod in uenditione acceſſurum eſſe dictum
eſt, tam integrum praeſtetur, quàm illud praeſtari debuit, quod principaliter uenit.

nam iure ciuili, ut integrae sint quae accessura dictum fuerit, ex empto actio est, ueluti si dolia accessura fundo dicta fuerint. sed hoc ita, si certum corpus accessurum fuerit dictum. nam si seruus cum peculio uenierit, ea mancipia, quae in peculio fuerint, sana esse praestare uenditor non debet: quia non dixit certum corpus accessurum: sed peculium tale praestare oportere. et quemadmodum certam quantitatem peculii praestare non debet, ita nec hoc. Eandem rationem facere Pomponius ait, ut etiam si hereditas aut peculium serui uenierit, locus edicto aedilium non sit circa ea corpora, quae sunt in hereditate aut in peculio. Idem probat et si fundus cum instrumento uenierit, et in instrumento mancipia sint. puto hanc sententiam ueram: nisi si aliud specialiter actum esse proponatur. Si uendita res redhibeatur, seruus quoque qui ei rei accessit, licet nullum in eo uitium sit, redhibetur.

XXXIIII. AFRICANVS Libro sexto Quaestionum. CVM eiusdem generis plures res simul ueneant, ueluti comoedi, uel chorus, referre ait, in uniuersos an in singulos pretium constituatur. ut scilicet interdum una, interdum plures uenditiones contractae intelligantur. quod uel eo quaeri pertinere, ut si quis eorum fortè morbosus uel uitiosus sit, uel omnes simul redhibeantur. interdum etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen una emptio est. ut propter unius uitium omnes redhiberi possint, uel debeant. scilicet cum manifestum erit, non nisi omnes quem empturum uel uenditurum fuisse. ut plerumque circa comoedos, uel quadrigas, uel mulas pares accidere solet: ut neutri non nisi omnes, habere expediat.

XXXV. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium. PLERVMQVE propter morbosa mancipia etiam non morbosa redhibentur, si separari non possint sine magno incommodo, uel ad pietatis rationem offensam. quid enim si filio retento, parentes redhibere maluerint, uel contra? quod et in fratribus, et in personas contubernio sibi coniunctas obseruari oportet.

XXXVI. POMPONIVS Libro uicesimotertio ad Sabinum. SI PLVRA mancipia uno pretio uenierint, et de uno eorum aedilicia actione utamur, ita demum pro bonitate eius aestimatio fiet, si confusè uniuersis mancipiis constitutum pretium fuerit. quòd si singulorum mancipiorum constituto pretio, uniuersa tanti uenierunt, quantum ex consummatione singulorum fiebat, tunc cuiusque mancipii pretium, seu pluris seu minoris id esset, sequi debemus.

XXXVII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium. PRAECIPIVNT aediles, ne ueterator pro nouicio ueneat. et hoc edictum fallaciis uenditorum occurrit. ubique enim curant aediles, ne emptores à uenditoribus circumueniantur. ut ecce plerique solent mancipia, quae nouicia non sunt, quasi nouicia distrahere: ad hoc * scilicet, * ut pluris uendant. praesumptum est enim ea mancipia, quae rudia sunt, simpliciora esse, et ad ministeria aptiora, et dociliora, et ad omne ministerium habilia. trita uerò mancipia et ueterana difficile est reformare, et ad suos mores formare. quia igitur uenaliciarii sciunt facilè decurri ad nouiciorum emptionem, idcirco interpolant ueteratores, et pro nouiciis uendunt. quod ne fiat, hoc edicto aediles denuntiant. et ideo si quid ignorante emptore ita uenierit, redhibebitur.

XXXVIII. IDEM Libro secundo ad Edictum aedilium curulium. AEDILES aiunt. QVI IVMENTA VENDVNT, PALAM RECTE DICVNTO, QVID IN QVOQVE EORVM MORBI VITIIQVE SIT: VTI QVE OPTIME ORNATA VENDENDI CAVSA FVERINT, ITA EMPTORIBVS †TRADENTVR. SI QVID ITA FACTVM NON ERIT, DE ORNAMENTIS RESTITVENDIS, IVMENTISVE ORNAMENTORVM NOMINE REDHIBENDIS, IN DIEBVS SEXAGINTA: MORBI AVTEM VITIIVE CAVSA INEMPTIS FACIENDIS, IN SEX MENSIBVS: VEL QVO MINORIS, CVM VENIRENT, FVERINT, IN ANNO IVDICIVM DABIMVS. SI IVMENTA PARIA SIMVL VENIERINT, ET ALTERVM IN EA CAVSA traduntur

FVERIT, VT REDHIBERI DEBEAT, IVDICIVM DABIMVS, QVO
1 VTRVMQVE REDHIBEATVR. Loquuntur aediles in hoc edicto de iumentis redhibendis. causa autem huius edicti eadem est, quae mancipiorum redhibendorum. et ferè eadem sunt in his, quae in mancipiis, quod ad morbum uitiúmue attinet. quidquid igitur hic diximus, huc erit transferendum. et si mortuum fuerit iumentum,
2 pari modo redhiberi poterit, quemadmodum mancipium potest. Iumentorum autem appellatione an omne pecus contineatur, uideamus. et difficile est, ut contineatur. nam aliud significant iumenta, aliud significatur pecoris appellatione. idcirco elogium huic edicto subiectum est, cuius uerba haec sunt. QVAE DE IVMENTORVM SANITATE DIXIMVS, DE CETERO QVOQVE PECORE OMNI VENDITORES FACIVNTO. unde dubitari desijt, an hoc edicto boues quoque contineantur. etenim iumentorum appellatione non contineri eos uerius est. sed pecoris ap
3 pellatione continebuntur. Sed enim sunt quaedam, quae in hominibus quidem morbum faciunt, in iumentis non adeo. utputa si mulus castratus est, neque morbi neque uitii quid habere uidetur: quia neque de fortitudine quid eius detrahitur, neque de
4 utilitate: cum ad generandum numquam sit habilis. Caelius quoque scribit, non omnia animalia castrata ob idipsum uitiosa esse: nisi propter ipsam castrationem facta sunt inVecilliora. et ideo mulum non esse uitiosum. Idem refert Ofilium existimasse, equum castratum sanum esse: sicuti spado quoque sanus est. sed si emptor ignorauit,
5 uenditor scit: ex empto esse actionem. et uerum est quod Ofilius. Quaesitum est, si mula talis sit, ut transiungi non possit, an sana sit. et ait Pomponius sanam esse. plerasque denique carrucharias tales esse, ut non possint transiungi. Idem ait, si nata sit eo in-
6 genio aut corpore, ut alterum iugum non patiatur, sanam non esse. Non tantùm autem ob morbum uitiúmue redhibitio locum habebit in iumentis: uerùm etiam si
7 contra dictum, promissúmue, erit locus redhibitioni, exemplo mancipiorum. Vendendi autem causa ornatum iumentum uideri Caelius ait, non si sub tempus uenditionis, hoc est biduo ante uenditionem ornatum sit: sed si in ipsa uenditione ornatum sit. aut ideo, inquit, uenale cum esset, sic ornatum inspiceretur. sempérque cum de ornamentis agitur et in actione, et in edicto, adiectum est, VENDENDI CAVSA ORNATA DVCTA ESSE. poterit enim iumentum ornatum itineris causa duci, deinde uenire. Si plura iumenta uenierint, non omnia erunt redhibenda propter unius ornamentum. nam etsi uitiosum sit unum iugum, non tamen propter hoc cetera iuga redhibe-
8 buntur. Si fortè iugum mularum sit, quarum altera uitiosa est, non ex pretio tantùm uitiosae, sed ex utriusque erit componendum quanti minoris sit. cum enim uno pretio utraeque uenierint, non est separandum pretium. sed quanto minoris, cum ue-
9 niret, utrumque fuit: non alterum quod erat uitiosum. Cum autem iumenta paria ueneunt, edicto expressum est, ut cum alterum in ea causa sit, ut redhiberi debeat, utrumque redhibeatur. in qua re tam emptori quàm uenditori consulitur, dum iumenta non separantur. simili modo et si triga uenierit, redhibenda erit tota. et si quadriga, redhibeatur. sed si duo paria mularum sint, et una mula uitiosa sit, uel par: solum par redhibeVitur: alterum non. si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quattuor mulae uno pretio uenierint, unius erit mulae redhibitio, non omnium. nam et si polia uenierit, dicemus unum equum qui uitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. haec et in hominibus dicemus, pluribus uno pretio distractis: nisi * si * separari non possint: utputa si tragoedi, uel mimi,

XXXVIIII. PAVLVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium VEL fratres.

XL. VLPIANVS Libro secundo ad Edictum aedilium curulium HI enim non erunt separandi. Deinde aiunt aediles, NE QVIS CANEM, VERREM, VEL MINOREM APRVM, LVPVM, VRSVM, PANTHERAM, LEONEM,

XLI. PAVLVS Libro secundo ad Edictum aedilium curulium ET

generaliter, ALIVDVE QVOD NOCERET ANIMAL SIVE SOLVTA SINT,
SIVE ALLIGATA, VT CONTINERI VINCVLIS, QVO MINVS DA
MNVM INFERANT, NON POSSINT,

XLII. VLPIANVS Libro secundo ad Edictum aedilium curulium QVA
VVLGO ITER FIET, ITA HABVISSE VELIT, VT CVIQVAM NOCE
RE, DAMNVMVE DARE POSSIT. SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT,
ET HOMO LIBER EX EA RE PERIERIT, SOLIDI DVCENTI. SI NO
CITVM HOMINI LIBERO ESSE DICETVR, QVANTI BONVM AE
QVVM IVDICI VIDEBITVR, CONDEMNETVR. CETERARVM RE
RVM, †QVANTI DAMNVM DATVM FACTVMVE SIT, DVPLI. †quanti

XLIII. PAVLVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium BOVEM,
qui cornu petit, uitiosum esse plerique dicunt. item mulas, quae cessum dant. ea quo-
que iumenta, quae sine causa turbantur, et semetipsa eripiunt, uitiosa esse dicuntur.

Qui ad amicum domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus. immo etiam si ea 1
mente sit, ut non impetrato auxilio domum non reuertatur, nondum fugitiuus est:
quia non solùm consilii, sed et facti fugae nomen est. Qui persuasu alterius à do- 2
mino recessit, fugitiuus est: licet id non fuerit facturus citra consilium eius qui persua-
sit. Si seruus meus bona fide tibi seruiens fugerit, uel sciens se meum esse, uel igno 3
rans, fugitiuus est: nisi animo ad me reuertendi id fecit. Mortis consciscendae 4
causa sibi facit, qui propter nequitiam malósque mores flagitiúmue aliquod admis-
sum mortem sibi consciscere uoluit. non si dolorem corporis non sustinendo id fece-
rit. Si quis seruum emerit, et rapto eo, ui bonorum raptorum actione quadruplum 5
consecutus est, deinde seruum redhibeat, reddere debebit quod accepit. sed si per eum
seruum iniuriam passus iniuriae nomine egerit, non reddet uenditori. aliter forsitan at-
que si loris ab aliquo caeso, aut quaestione de eo habita, emptor egerit. Aliquan 6
do etiam redhiberi mancipium debebit, licet aestimatoria, id est quanto minoris, aga-
mus. nam si adeo nullius sit pretii, ut ne expediat quidem tale mancipium domino ha-
bere, ueluti si furiosum, aut lunaticum sit, licet aestimatoria actum fuerit, officio tamen
iudicis continebitur, ut reddito mancipio pretium recipiatur. Si quis, cum consi- 7
lium iniisset fraudandorum creditorum, redhibuerit, non redhibiturus aliàs, nisi uellet
eos fraudare: tenetur creditoribus propter mancipium uenditor. Pignus manebit 8
bit obligatum, etiam si redhibitus fuerit seruus. quemadmodum si eum alienasset, aut
usumfructum eius, non rectè redhibetur, nisi redemptum sit: et pignore liberatum re-
dhibeatur. Si sub condicione homo emptus sit, redhibitoria actio ante condicio- 9
nem exsistentem inutiliter agitur: quia nondum perfecta emptio arbitrio iudicis imper
fecta fieri non potest. et ideo etsi ex empto, uel uendito, uel redhibitoria ante actum fue
rit, expleta condicione iterum agi poterit. Interdum etiam si pura sit uenditio, 10
propter iuris condicionem in suspenso est. ueluti si seruus, in quo alterius ususfructus,
alterius proprietas est, aliquid emerit. nam dum incertum est, ex cuius re pretium sol-
uat, pendet, cui sit adquisitum. et ideo neutri eorum redhibitoria competit.

XLIIII. IDEM Libro secundo ad Edictum aedilium curulium IVSTIS
simè aediles noluerunt hominem ei rei, quae minoris esset, accedere: ne qua fraus aut
edicto aut iure ciuili fieret, ut ait Pedius, propter dignitatem hominum. alioquin ean-
dem rationem fuisse et in ceteris rebus. ridiculum namque esse tunicae fundum acce-
dere. ceterum hominis uenditioni quiduis adicere licet. nam et plerumque plus in pe-
culio est, quàm in seruo. et nonnumquam uicarius qui accedit, pluris est, quàm is ser-
uus qui uenit. Proponitur actio ex hoc edicto in eum, cuius maxima pars in uen- 1
ditione fuerit. quia plerumque uenaliciarii ita societatem coëunt, ut quidquid agunt,
in commune uideantur agere. aequum enim aedilibus uisum est, uel in unum ex his,
cuius maior pars, aut nulla parte minor esset, aedilicias actiones competere: ne cogere-
tur emptor cum multis litigare. quamuis actio ex empto cum singulis sit pro portione,

qua socii fuerunt. nam id genus hominum ad lucrum potius uel turpiter faciendum
1 pronius est. In redhibitoria uel aestimatoria potest dubitari, an quia alienum seruum uendidit, et ob euictionem, et propter morbum fortè, uel fugam simul teneri potest. nam potest dici, nihil interesse emptoris, sanum esse, fugitiuum non esse eum qui euictus sit. sed interfuit emptoris, sanum possedisse propter operas. neque ex postfacto decrescat obligatio. statim enim, ut seruus traditus est, committitur stipulatio quanti interest emptoris.

XLV. GAIVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium. REDHIbitoria actio duplicem habet condemnationem. modò enim in duplum, modò in simplum condemnatur uenditor. nam si neque pretium neque accessionem soluat, neque eum qui eo nomine obligatus erit liberet, dupli pretii et accessionis condemnari iubetur. si uerò reddat pretium et accessionem, uel eum qui eo nomine obligatus est liberet, simpli uidetur condemnari.

XLVI. POMPONIVS Libro octauodecimo ad sabinum CVM MIHI redhibeas, furtis noxísque solutum esse, promittere non debes. praeter quàm quòd ius suo fecerat, aut eius, cui tu eum alienaueris.

XLVII. PAVLVS Libro undecimo ad Sabinum SI HOMINEM emptum manumisisti, et redhibitoriam, et quanti minoris denegandam tibi Labeo ait. sicut duplae actio periret. ergo et quod aduersus dictum promissúmue sit, actio peribit. post mortem autem hominis aediliciae actiones manent.

XLVIII. POMPONIVS Libro uicesimotertio ad sabinum SI TA
1 men sine culpa actoris, familiaéue eius, uel procuratoris mortuus sit. Audiendus
2 est is, qui de uitio uel morbo serui querens, retinere eum uelit. Non nocebit emptori, si sex mensium exceptione redhibitoria exclusus, uelit intra annum aestimatoria agere. Ei, qui seruum uinctum uendiderit, aedilicium edictum remitti aequum est.
3 multo enim amplius est id facere, quàm pronuntiare in uinculis fuisse. In aediliciis actionibus exceptionem opponi aequum est, si emptor sciret de fuga, aut uinculis,
4 aut ceteris rebus similibus, ut uenditor absoluatur. Aediliciae actiones et heredi et in heredem competunt. ut tamen et facta heredum, quae postea accesserint, et quod
5 experiri potuerint, quaerantur. Non solùm de mancipiis, sed de omni animali hae actiones competunt. ita ut etiam si usumfructum in homine emerim, competere
6 debeant. Cum redhibitoria actione de sanitate agitur, permittendum est de uno uitio agere, et praedicere, ut si quid aliud postea apparuisset, de eo iterum ageretur.
7 Simplariarum uenditionum causa ne sit redhibitio, in usu est.

XLVIIII. VLPIANVS Libro octauo Disputationum ETIAM in fundo uendito redhibitionem procedere, nequaquam incertum est. ueluti si pestilens fundus distractus sit. nam redhibendus erit. et benignum est dicere, uectigalis exactionem futuri temporis post redhibitionem aduersus emptorem cessare.

L. IVLIANVS Libro quarto ex Minicio VARICOSVS sanus non est.

LI. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum CVM mancipium morbosum uel uitiosum seruus emat, et redhibitoria, uel ex empto dominus experiatur, omnimodo scientiam serui, non domini spectandam esse ait: ut nihil intersit, peculiari, an domini nomine emerit. et certum incertúmue mandante eo emerit: quia tunc et illud ex bona fide est, seruum, cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse. et rursus delictum eiusdem, quod in contrahendo admiserit, domino nocere debet. sed si seruus mandatu domini hominem emerit, quem dominus uitiosum esse sciret, non tene-
1 tur uenditor. Circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit morbosum, uitiosum esse, non dubitandum, quin quamuis ipse domino mandati uel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit. at cum ipse ignorans esse uitiosum, mandatu domini qui id sciret emerit, et redhibitoria agat, ex persona domini utilem exceptionem ei non putabat opponendam.

LII. MARCIANVS Libro quarto Regularum SI FVRTVM domino seruus fecerit, non est necesse hoc in uenditione serui praedicere, nec ex hac causa redhibitio est. sed si dixerit hunc furem non esse, ex illa parte tenebitur, QVOD DIXIT, PROMISITVE.

LIII. IAVOLENVS Libro primo ex posterioribus Labeonis QVI tertiana aut quartana febri, aut podagra nexarentur, quiue comitialem morbum haberent, ne quidem his diebus, quibus morbus uacaret, rectè sani dicentur.

LIIII. PAPINIANVS Libro quarto Responsorum ACTIONI redhibitoriae non est locus, si mancipium bonis condicionibus emptum fugerit, quod ante non fugerat.

LV. IDEM Libro duodecimo Responsorum CVM SEX menses utiles, quibus experiundi potestas fuit, redhibitoriae actioni praestantur, non uidetur potestatem experiundi habuisse, qui uitium fugitiui latens ignorauit. non idcirco tamen dissolutam ignorationem emptoris excusari oportebit.

LVI. PAVLVS Libro primo Quaestionum LATINVS Largus: quaero, an fideiussori emptionis redhiberi mancipium possit. respondi, si in uniuersam causam fideiussor sit acceptus, putat Marcellus posse ei fideiussori redhiberi.

LVII. IDEM Libro quinto Quaestionum SI SERVVS mancipium emit, et dominus redhibitoria agat, non aliter ei uenditor daturus est, quàm si omnia praestiterit, quae huic actioni continentur. et quidem solida, non peculio tenus. nam et si ex empto dominus agat, nisi pretium totum soluerit, nihil consequitur. quòd si seruus uel filius uendiderit, redhibitoria in peculium competit. in peculio autem et causa redhibitionis continebitur. nec nos moueat, quòd antequam reddatur seruus, non est in peculio: non enim potest esse in peculio seruus, qui adhuc emptoris est. sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur. igitur si seruus decem milibus emptus quinque milibus sit, haec quoque in peculio esse dicemus. hoc ita, si nihil domino debeat, aut ademptum peculium non est. quòd si plus domino debeat, eueniet ut hominem praestet, et nihil consequatur.

LVIII. IDEM Libro quinto Responsorum QVAERO, an si seruus apud emptorem fugit, et in causa redhibitionis esse pronuntiatus fuerit, non prius uenditori restitui debeat, quàm rerum ablatarum à seruo aestimationem praestiterit. Paulus respondit, uenditorem cogendum non tantùm pretium serui restituere, sed etiam rerum ablatarum aestimationem: nisi si pro his paratus sit seruum noxae nomine relinquere. Item quaero, si nolit aestimationem et pretia rerum restituere, an seruus 1
retinendus sit, et danda sit actio de peculio, uel de pretio redhibiti serui ex duplae stipulatione. Paulus respondit, de pretio serui repetendo competere actionem etiam ex duplae stipulatione. de rebus per furtum ablatis iam responsum est. Seruum dupla 2
emi, qui rebus ablatis fugit: mox inuentus praesentibus honestis uiris interrogatus, an et in domo uenditoris fugisset, respondit fugisse. quaero an standum sit responso serui. Paulus respondit, si et alia indicia prioris fugae non deficiunt, tunc etiam serui responso credendum est.

LVIIII. VLPIANVS Libro septuagesimo quarto ad Edictum CVM in ea causa est uenditum mancipium, ut redhiberi debeat, iniquum est uenditorem pretium redhibendae rei consequi. Si quis duos homines uno pretio emerit, et alter in ea causa est, ut redhibeatur, deinde petatur pretium totum, exceptio erit obiicienda. si tamen pars pretii petatur, magis dicetur non nocere exceptionem. nisi fortè ea sit causa, in qua propter alterius uitium utrumque mancipium redhibendum sit.

LX. PAVLVS Libro sexagesimo nono ad Edictum FACTA redhibitione omnia in integrum restituuntur, perinde ac si neque emptio neque uenditio intercessit.

LXI. VLPIANVS Libro octogesimo ad Edictum QVOTIENS de ser

uitule agitur, uictus tantum debet praestare, quanti minoris emisset emptor, si sciisset hanc seruitutem impositam.

LXII. MODESTINVS Libro octauo Differentiarum AD RES donatas edictum aedilium curulium non pertinere dicendum est. etenim quid se restiturum donator repromittit, quando nullum pretium interueniat? quid ergo si res ab eo, cui donata est, melior facta sit? numquid quanti eius qui meliorem fecit interest, donator conueniatur? quod minimè dicendum est: ne eo casu liberalitatis suae donator poenam patiatur. itaque si qua res donetur, necesse non erit ea repromittere, quae in rebus uenalibus aediles repromitti iubent. sanè de dolo donator obligare se et debet et solet: ne quod benignè contulerit, fraudis consilio reuocet.

LXIII. VLPIANVS Libro primo ad Edictum aedilium curulium SCIENdum est, ad uenditiones solas hoc edictum pertinere: non tantùm mancipiorum, uerùm ceterarum quoque rerum. Cur autem de locationibus nihil edicatur, mirum uidebatur. haec tamen ratio redditur: uel quia numquam istorum de hac re fuerat iurisdictio: uel quia non similiter locationes ut uenditiones fiunt.

LXIIII. POMPONIVS Libro septimodecimo Epistularum LABEO scribit, si uno pretio plures seruos emisti, et de uno agere uelis, interaestimationem seruorum proinde fieri debere, atque ut fieret in aestimationem bonitatis agri, cum ob
1 euictam partem fundi agatur. Idem ait, si uno pretio plures seruos uendidisti, sanósque esse promisisti, et pars dumtaxat eorum minus sana sit, de omnibus aduersus dictum, promissum, rectè agi. Ibidem ait, errare et fugere iumentum posse: nec tamen erronem aut fugitiuum esse, agi posse.

LXV. VENVLEIVS Libro quinto Actionum ANIMI potius quàm corporis uitium est, ueluti si ludos adsiduè uelit spectare, aut tabulas pictas studiosè in-
1 tueatur, siue etiam mendax, aut similibus uitiis teneatur. Quotiens morbus sonticus nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat. nocere autem intellegi, qui perpetuus est, non qui tempore finiatur. sed morbum sonticum eum uideri, qui inciderit
2 in hominem pòstquam is natus sit. sontes enim nocentes dici. Seruus tam ueterator quàm nouicius dici potest. sed ueteratorem non spatio seruiendi, sed genere et causa aestimandum Caelius ait. nam quicumque ex uenalicio nouiciorum emptus alicui ministerio praepositus sit, statim eum ueteratorum numero esse. nouicium autem non tirocinio animi, sed condicione seruitutis intellegi. nec ad rem pertinere, latinè sciat, necne. nam (nec) ob id ueteratorem esse, si liberalibus studiis eruditus sit.

DE EVICTIONIBVS ET DVPLAE STIPVLATIONE TIT. II.

VLPIANVS Libro uicesimo octauo ad Sabinum

SIVE TOTA res euincatur, siue pars, habet regressum emptor in uenditorem. sed cum pars euincatur, si quidem pro indiuiso euincatur, regressum habet pro quantitate euictae partis. quòd si certus locus sit euictus, non pro indiuiso portio fundi, pro bonitate loci erit regressus. quid enim, si quod fuit in agro pretiosissimum, hoc euictum est: aut quod fuit in agro uilissimum? aestimabitur loci qualitas, et sic erit regressus.

II. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum SI DVPLA non promitteretur, et eo nomine agetur, dupli condemnandus est reus.

III. IDEM Libro decimo ad Sabinum CVM IN uenditione serui peculium semper exceptum esse intellegitur, is homo ex peculio summam quandam secum

abstulerat. si propter hanc causam furti cum emptore actum sit, non reuerteretur emptor ad uenditorem ex stipulatione duplae. quia furtis noxisque solutum esse, praestari debet uenditionis tempore. haec autem actio postea esse coeperit.

IIII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum ILLVD quaeritur, an is qui mancipium uendidit, debeat fideiussorem ob euictionem dare, quem uolgo auctorem secundum uocant. et est relatum, non debere: nisi hoc nominatim actum est. Si impuberis nomine tutor uendiderit, euictione secuta, Papinianus libro tertio responsorum ait dari in eum, cuius tutela gesta sit, utilem actionem. sed adicit, in id demum quod rationibus eius accepto latum est. sed an in totum, si tutor soluendo non sit, uideamus. quod magis puto. neque enim male contrahitur cum tutoribus.

V. PAVLVS Libro trigesimotertio ad Edictum SERVI uenditor peculium accessurum dixit. si uicarius euictus sit, nihil praestaturum uenditorem Labeo ait: quia siue non fuit in peculio, non accesserit: siue fuerit, iniuriam à iudice emptor passus est. aliter atque si nominatim seruum accedere dixisset. tunc enim praestare deberet in peculio eum esse.

VI. GAIVS Libro decimo ad Edictum prouinciale SI FVNDVS uenierit, ex consuetudine eius regionis, in qua negotium gestum est, pro euictione caueri oportet.

VII. IVLIANVS Libro tertiodecimo Digestorum QVI A pupillo substitutum ei seruum emerit, agere cum substituto ex empto potest: et ex stipulatu de euictione. cum neutram earum actionum aduersus pupillum habere potuerit.

VIII. IDEM Libro quintodecimo Digestorum VENDITOR hominis emptori praestare debet, quanti eius interest hominem uenditoris fuisse. quare siue partus ancillae, siue hereditas, quam seruus iussu emptoris adierit, euicta fuerit, agi ex empto potest. et sicut obligatus est uenditor, ut praestet licere habere hominem quem uendidit, ita ea quoque, quae per eum adquiri potuerunt, praestare debet emptori, ut habeat.

VIIII. PAVLVS Libro septuagesimosexto ad Edictum SI VENDIDERIS seruum mihi Titii, deinde Titius heredem me reliquerit, Sabinus ait, amissam actionem pro euictione. quoniam seruus non potest euinci. sed in ex empto actione decurrendum est.

X. CELSVS Libro uicesimo septimo Digestorum SI QVIS per fundum, quem cum alio communem haberet, quasi solus dominus eius esset, ius eundi, agendi mihi uendiderit, et cesserit, tenebitur mihi euictionis nomine ceteris non cedentibus.

XI. PAVLVS Libro sexto Responsorum LVCIVS Titius praedia in Germania trans Renum emit, et partem pretii intulit: cum in residuam quantitatem heres emptoris conueniretur, quaestionem rettulit, dicens has possessiones ex praecepto principali partim distractas, partim ueteranis in praemia adsignatas. quaero, an huius rei periculum ad uenditorem pertinere possit. Paulus respondit, futuros casus euictionis post contractam emptionem ad uenditorem non pertinere. et ideo secundum ea quae proponuntur, pretium praediorum peti posse. Ex his uerbis stipulationis duplae uel simplae, EVM HOMINEM, QVO DE AGITVR, NOXAE ESSE SOLVTVM, uenditorem conueniri non posse propter eas noxas, quae publicè coërceri solent.

XII. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum QVIDAM ex parte dimidia heres institutus uniuersa praedia uendidit: et coheredes pretium acceperunt. euictis his, quaero an coheredes ex empto actione teneantur. respondi, si coheredes praesentes adfuerunt, nec dissenserunt, uideri unumquemque partem suam uendidisse.

XIII. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum BONITATIS aestimationem faciendam, cum pars euincitur, Proculus rectè putabat, quae fuisset uenditionis tempore,

tempore, non cum euinceretur:

XIIII. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Edictum NON IN dimidiam quantitatem pretii.

XV. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum SED si quid postea alluuione accessit, tempus quo accedit inspiciendum. Si ususfructus euincatur, pro bonitate fructuum aestimatio facienda est. sed et si seruus euincatur, quanti minoris ob id praedium est, lis aestimanda est.

XVI. POMPONIVS Libro nono ad Sabinum EVICTA re uendita, ex empto erit agendum de eo quod accessit. quemadmodum ea quae empto fundo nominatim accesserunt, si euicta sint, simplum praestatur. Duplae stipulatio committi dicitur tunc cum res restituta est petitori, uel damnatus est litis aestimatione, uel possessor ab emptore conuentus absolutus est. Si seruus, cuius nomine duplam stipulati sumus, euictus fuerit à nobis ob id, quòd fugitiuus, uel sanus non fuerit, an agere nihilo minus possimus, quaeritur. Proculus uideodum ait, ne hoc quoque intersit, utrum tum euictus sit, cum meus factus non esset: an tum cum meus factus esset. in eo enim casu quo meus factus est, statim mea interest, quanto ob id deterior est. et quam actionem semel ex stipulatu habere coepi, eam nec euictione nec morte nec manumissione nec fuga serui nec ulla simili causa amitti. at si in bonis meis factus non sit, nihil ob ea, quòd fugitiuus sit, pauperior sim: utpote cum in bonis meis non sit. Quòd si sanum esse, erronem non esse, stipulatus essem, tantum mea interesse, quantum ad praesentem usum pertineret, tametsi in obscuro esset: utpote ignorantibus nobis, quamdiu eum habiturus essem. et an futurum esset, ut eum quisquam aut à me, aut ab eo, cui uendidissem, cuiue similiter promisissem, euinceret. summam autem opinionis suae hanc esse, ut tantum ex ea stipulatione consequar, quanti mea intersit, aut post stipulationem interfuerit, eum seruum fugitiuum non esse.

XVII. VLPIANVS Libro uicesimo nono ad Sabinum VINDICANTEM uenditorem rem quam ipse uendidit, exceptione doli posse summoueri, nemini dubium est: quamuis alio iure dominium quaesierit. improbè enim rem à se distractam euincere conatur. eligere autem emptor potest, utrum rem uelit retinere, intentione per exceptionem elisa: an potius re ablata, ex causa stipulationis duplum consequi.

XVIII. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum SED ET SI exceptio omissa sit, aut opposita ea nihilo minus euictus sit, ex duplae quoque stipulatione, uel ex empto potest conueniri.

XVIIII. VLPIANVS Libro uicesimo nono ad Sabinum SED ET SI stipulatio nulla fuisset interposita, de ex empto actione idem dicemus. Si homo liber, qui bona fide seruiebat, uenierit mihi à Titio, Titiúsque eum heredem scripserit quasi liberum, et ipse mihi sui faciat controuersiam: ipsum de se obligatum habebo.

XX. POMPONIVS Libro decimo ad Sabinum FVNDVM meum obligaui: deinde alienaui tibi. ut eo nomine non obligaueris: si eum postea abs te emam, et satis pro euictione mihi des, excipiendum cautione, quòd pro me obligatus sit: quia etiam non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim summoueri.

XXI. VLPIANVS Libro uicesimo nono ad Sabinum SI SERVVS uenditus decesserit antequam euincatur, stipulatio non committitur: quia nemo eum euincat, sed factum humanae sortis. de dolo tamen poterit agi, si dolus intercesserit. Inde Iulianus libro quadragesimotertio eleganter definit, duplae stipulationem tunc committi, quotiens res ita amittitur, ut eam emptori habere non liceat propter ipsam euictionem. et ideo ait, si emptor hominis mota sibi controuersia uenditorem dederit procuratorem, isque uictus litis aestimationem sustulerit, stipulationem duplae non committi: quia nec mandati actionem procurator hic idémque uenditor habet, ut ab emptore litis aestimationem consequatur. cum igitur neque corpus neque pecunia emptori ab-

sit, non oportet committi stipulationem. quamuis si ipse iudicio accepto uictus esset, et
litis aestimationem sustulisset, placeat committi stipulationem: ut et ipse Iulianus eo-
dem libro scripsit. neque enim habere licet eum, cuius si pretium quis non dedisset, ab
aduersario auferretur. propè enim hunc ex secunda emptione, id est ex litis aestimatio-
ne emptori habere licet, non ex pristina. Idem Iulianus eodem libro scribit, si lite 1
contestata fugerit homo culpa possessoris, damnatus quidem erit possessor, sed non sta
tim eum ad uenditorem regressurum, et ex duplae stipulatione acturum: quia interim
non propter euictionem, sed propter fugam ei hominem habere non licet. planè, in-
quit, cum adprehenderit possessionem fugitiui, tunc committi stipulationem Iulianus
ait. nam et si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus es-
set, non aliàs committeretur stipulatio, quàm si adprehensum hominem restituisset.
ubi igitur litis aestimationem optulit, sufficit adprehendere. ubi cauit, non prius, nisi
restituerit.

XXII. POMPONIVS Libro primo ex Plautio SI PRO re pupilli quam
emit, litis aestimationem tutor non ex pecunia pupilli, sed ex suo praestiterit, stipulatio
de euictione pupillo aduersus uenditorem committitur. Si pro euictione fundi, 1
quem emit mulier, satis accepisset, et eundem fundum in dotem dedisset, deinde ali-
quis eum à marito per iudicium abstulisset, potest mulier statim agere aduersus fideius-
sores emptionis nomine, quasi minorem dotem habere coepisset, uel etiam nullam: si
tantum maritus optulisset, quanti fundus esset.

XXIII. VLPIANVS Libro uicesimo nono ad Sabinum SED ET SI
post mortem mulieris euincatur, regressus erit ad duplae stipulationem. quia ex pro-
missione maritus aduersus heredes mulieris agere potest: et ipsi ex stipulatu agere pos-
sunt.

XXIIII. AFRICANVS Libro sexto Quaestionum NON tamen ei con
sequens esse, ut et si ipsi domino nuptura in dotem eum dederit, committi stipulatio-
nem dicamus: quamuis aequè indotata mulier futura sit. quoniam quidem etiam si ue-
rum sit, habere ei non licere seruum: illud tamen uerum non sit, iudicio eum euictum
esse. ex empto tamen contra uenditorem mulier habet actionem.

XXV. VLPIANVS Libro uicesimo nono ad Sabinum SI SERVVM,
cuius nomine duplam stipulatus sis, manumiseris, nihil ex stipulatione consequi pos-
sis: quia non euincitur, quo minus habere tibi liceat, quem ipse ante uoluntate tua per-
dideris.

XXVI. PAVLVS Libro quinto ad Sabinum SED HOC nomine, quòd
libertum quis non habeat, ex uendito actionem habet, si scierit uenditor alienum se uen
dere. sed et si ex causa fideicommissi emptor coactus fuerit eum manumittere, ex em-
pto actionem habebit.

XXVII. POMPONIVS Libro undecimo ad Sabinum HOC IVRE
utimur, ut exceptiones ex persona emptoris obiectae si obstant, uenditor ei non tenea-
tur. si uerò ad personam uenditoris respicient, contra. certè nec ex empto, nec ex stipu-
latione duplae, nec simplae, actio competit emptori, si exceptio ei ex facto ipsius opposi
ta obstiterit.

XXVIII. VLPIANVS Libro octogesimo ad Edictum SED SI ex utri-
usque persona et auctoris et emptoris exceptiones obiicientur, intererit propter quam
exceptionem iudex contra iudicauerit. et sic aut committetur, aut non committetur sti
pulatio.

XXVIIII. POMPONIVS Libro undecimo ad Sabinum SI REM,
quam mihi alienam uendideras, à domino redemerim, falsum esse quod Nerua respon
disset. posse te à me pretium consequi ex uendito agentem, quasi habere mihi rem lice-
ret, Celsus filius aiebat: quia nec bonae fidei conueniret, et ego ex alia causa rem habe-
rem. Si duplae stipulator ex possessore petitor factus et uictus sit, quam rem, si 1

possideret, retinere potuerit, peti autem utiliter non poterit, uel ipso iure promissor duplae tutus erit, uel certè doli mali exceptione se tueri poterit. sed ita, si culpa, uel sponte duplae stipulatoris possessio amissa fuerit. Quolibet tempore uenditori renuntiari potest, ut de ea re agenda adsit: quia non praefinitur certum tempus in ea stipulatione. dum tamen ne propè ipsam condemnationem id fiat.

XXX. IDEM Libro nonodecimo ad Sabinum SI EMPTORI, qui stipulatus sit furtis noxisque solutum esse, heres exstiterit is, cui seruus furtum fecerit: incipit is ex stipulatu actionem habere, quemadmodum si ipse alii praestitisset.

XXXI. VLPIANVS Libro quadragesimo secundo ad Sabinum SI ITA quis stipulanti spondeat, SANVM ESSE, FVREM NON ESSE, VISPELLIONEM NON ESSE, et cetera: inutilis stipulatio quibusdam uidetur. quia si quis est in hac causa, impossibile est quod promittitur. si non est, frustra est. sed ego puto uerius, hanc stipulationem, FVREM NON ESSE, VISPELLIONEM NON ESSE, SANVM ESSE, utilem esse. hoc enim continere, quod interest horum quid esse, uel horum quid non esse. sed et si cui horum fuerit adiectum, PRAESTARI, multo magis ualere stipulationem. alioquin stipulatio, quae ab aedilibus proponitur, inutilis erit. quod utique nemo sanus probabit.

XXXII. IDEM Libro quadragesimosexto ad Sabinum QVIA dicitur, quotiens plures res in stipulationem deducuntur, plures esse stipulationes: an et in duplae stipulatione hoc idem sit, uideamus. cum quis stipulatur, FVGITIVVM NON ESSE, ERRONEM NON ESSE, et cetera quae ex edicto aedilium curulium promittuntur: utrum una stipulatio est, an plures? et ratio facit, ut plures sint. ergo et illud procedit, quod Iulianus libro quintodecimo digestorum scribit. egit, inquit, quanti minoris propter fugam serui: deinde agit propter morbum. id agendum est, inquit, ne lucrum faciat emptor, et bis eiusdem uitii aestimationem consequatur. fingamus emptum decem: minoris autem empturum fuisse duobus, si tantùm fugitiuum esse scisset emptor: haec consecutum propter fugam: mox comperisse quòd non esset sanus: similiter duobus minoris empturum fuisse, si de morbo non ignorasset. rursus consequi debebit duo. nam et si de utroque simul egisset, quattuor esset consecuturus: quia eum fortè, qui neque sanus, et fugitiuus esset, sex tantùm esset empturus. secundum haec saepius ex stipulatu agi poterit: neque enim ex una stipulatione, sed ex pluribus agitur.

XXXIII. IDEM Libro quinquagesimoprimo ad Sabinum SI SERVVM emero, et eundem uendidero, deinde emptori ob hoc fuero condemnatus, quia tradere non potui euictum, committitur stipulatio.

XXXIIII. POMPONIVS Libro uicesimo septimo ad Sabinum SI MANcipium ita emeris, ne prostituatur, et cum prostitutum fuisset, ut liberum esset: si contra legem uenditionis faciente te ad libertatem peruenerit, tu uideris quasi manumisisse. et ideo nullum aduersus uenditorem habebis regressum. Si communi diuidundo mecum actum esset, et aduersario seruus adiudicatus sit, quia probauit eum communem esse: habebo ex duplae stipulatione actionem. quia non interest quo genere iudicii euincatur, ut mihi habere non liceat. Duplae stipulatio euictionem non unam continet, si quis dominium rei petierit, et euicerit. sed et si Seruiana actione experiatur.

XXXV. PAVLVS Libro secundo ad Edictum aedilium curulium EVICtus autem à creditore tunc uidetur, cum ferè spes habendi abscisa est. itaque si Seruiana actione euictus sit, committitur quidem stipulatio: sed quoniam soluta à debitore pecunia potest seruum habere, si soluto pignore uenditor conueniatur, poterit uti doli exceptione.

XXXVI. IDEM Libro uicesimo nono ad Edictum NAVE aut domu empta, singula caementa uel tabulae emptae non intelleguntur. ideóque nec euictionis nomine obligatur uenditor, quasi euicta parte.

XXXVII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Edictum EMPTO

ri duplam promitti à uenditore oportet, nisi aliud conuenit. non tamen ut satisdetur,
nisi specialiter id actum proponatur: sed ut repromittatur. Quod autem diximus, 1
duplam promitti oportere, sic erit accipiendum, ut non ex omni re id accipiamus: sed
de his rebus, quae pretiosiores essent: si margarita fortè, aut ornamenta pretiosa, uel ue-
stis serica, uel quid aliud non contemptibile ueneat. Per edictum autem curulium
etiam de seruo cauere uenditor iubetur. Si simplam pro dupla per errorem stipu 2
latus sit emptor, re euicta consecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus sti
pulatus sit: si modò omnia facit emptor, quae in stipulatione continentur. quòd si non
fecit, ex empto id tantùm consecuturum, ut ei promittatur quod minus in stipulatio-
nem superiorem deductum est.

XXXVIII. IDEM Libro secundo Disputationum IN CREDITORE,
qui pignus uendidit, tractari potest, an re euicta uel ad hoc teneatur ex empto, ut quam
habet aduersus debitorem actionem, eam praestet. habet autem contrariam pignerati-
ciam actionem. et magis est ut praestet. cui enim non aequum uidebitur uel hoc saltem
consequi emptorem, quod sine dispendio creditoris futurum est?

XXXVIIII. IVLIANVS Libro quinquagesimo septimo Digestorum
MINOR uiginti quinque annis fundum uendidit Titio: eum Titius Seio: minor se in
ea uenditione circumscriptum dicit: et inpetrat cognitionem non tantùm aduersus Ti
tium, sed etiam aduersus Seium: Seius postulabat apud praetorem, utilem sibi de eui-
ctione stipulationem in Titium dari. ego dandam putabam. respondi, iustam rem
Seius postulat. nam si ei fundus praetoria cognitione ablatus fuerit, aequum erit per
eundem praetorem et euictionem restitui. Si seruus tuus emerit hominem, et 1
eundem uendiderit Titio, eiúsque nomine duplam promiserit, et tu à uenditore serui
stipulatus fueris: si Titius seruum petierit, et ideo uictus sit, quòd seruus tuus in traden-
do sine uoluntate tua proprietatem hominis transferre non potuisset: supererit Publi-
ciana actio. et propter hoc duplae stipulatio ei non committetur. quare uenditor quo-
que tuus agentem te ex stipulatu poterit doli mali exceptione summouere. aliàs autem
si seruus hominem emerit, et duplam stipuletur, deinde eum uendiderit, et ab emptore
euictus fuerit: domino quidem aduersus uenditorem in solidum competit actio, em-
ptori uerò aduersus dominum dumtaxat de peculio. Denuntiare uerò de euictione
emptor seruo, non domino debet. ita enim euicto homine utiliter de peculio agere
poterit. sin autem seruus decesserit, tunc domino denuntiandum est. Si à me bes 2
sem fundi emeris, à Titio trientem, deinde partem dimidiam fundi à te quis petierit:
si quidem ex besse quem à me acceperas semis petitus fuerit, Titius non tenebitur. si
uerò triens quem Titius tibi tradiderat, et sextans ex besse quem à me acceperas, pe-
titus fuerit: Titius quidem pro triente, ego pro sextante euictionem tibi praestabimus.
Pater sciens filium suum, quem in potestate habebat, ignorann emptori uendi- 3
dit. quaesitum est, an euictionis nomine teneatur. respondit, qui liberum hominem
sciens uel ignorans tamquam seruum uendat, euictionis nomine tenetur. quare etiam
pater, si filium suum tamquam seruum uendiderit, euictionis nomine obligatur.
˙ Qui statuliberum tradit, nisi dixerit eum statuliberum esse, euictionis nomine per- 4
petuo obligatur. * Qui seruum uenditum tradit, et dicit usumfructum in eo Seii 5
esse, cum ad Sempronium pertineat, Sempronio usumfructum petente perinde tene-
tur, ac si in tradendo dixisset, ususfructus nomine aduersus Seium non teneri. et si re
uera Seii ususfructus fuerit, legatus autem ita, ut cum ad Seium pertinere desisset,
Sempronii esset: Sempronio usumfructum petente tenebitur. Seio agente rectè de-
fugiet.

XL. IDEM Libro quinquagesimo octauo Digestorum SI IS QVI sa-
tis à me de euictione accepit, fundum à me herede legauerit, confestim fideiussores li-
berabuntur. quia etiam si euictus fuerit ab eo cui legatus fuerat, nulla aduersus fideius-
sores actio est.

XLI. PAVLVS Libro secundo ad Edictum aedilium curulium SI EI, cui uendidi, et duplam promisi, cum ipse eadem stipulatione mihi cauisset, heres exstiterim: euicto homine, nulla parte stipulatio committitur. neque enim mihi euinci uidetur, cum uendiderim eum: neque ei cui me promissorem praestarem: quoniam parum commodè dicar ipse mihi duplam praestare debere. Item si domino serui heres exstiterit emptor, quoniam euinci ei non potest, nec ipse sibi uidetur euincere, non
1 committitur duplae stipulatio. his igitur casibus ex empto agendum erit. Si is qui fundum emerit, et satis de euictione acceperit, et eundem fundum uendiderit, emptori suo heres exstiterit: uel ex contrario, emptor uenditori heres exstiterit: an euicto fundo, cum fideiussoribus agere possit, quaeritur. existimo autem utroque casu fideiussores teneri. quoniam et cum debitor creditori suo heres exstiterit ratio quaedam inter heredem et hereditatem ponitur. et intellegitur maior hereditas ad debitorem peruenire, quasi soluta pecunia que debebatur hereditati. et per hoc minus in bonis heredis esse. et ex contrario, cum creditor debitori suo exstitit heres: minus in hereditate habere uidetur, tamquam ipsa hereditas heredi soluerit. Siue ergo is, qui de euictione satis acceperat, emptori cui ipse uendiderat: siue emptor uenditori suo heres exstiterit: fideiussores tenebuntur. et si ad eundem uenditoris et emptoris hereditas reciderit, agi cum fideiussoribus poterit.

XLII. PAVLVS Libro quinquagesimo tertio ad Edictum SI PRAEGNAS ancilla uendita et tradita sit, euicto partu uenditor non potest de euictione conueniri: quia partus uenditus non est.

XLIII. IVLIANVS Libro quinquagesimo octauo Digestorum VACCAE emptor, si uitulus qui post emptionem natus est euincatur, agere ex duplae stipulatione non potest: quia nec ipsa, nec ususfructus euincitur. nam quod dicimus, uitulum fructum esse uaccae, non ius, sed corpus demonstramus: sicuti praediorum, frumenta et uinum, fructum rectè dicimus: cum constet, eadem haec non rectè usumfructum appellari.

XLIIII. ALFENVS Libro secundo Digestorum à Paulo epitomatorum SCAPHAM non uideri nauis esse respondit: nec quicquam coniunctum habere. nam scapham ipsam per se paruam nauiculam esse. omnia autem, quae coniuncta naui essent, ueluti gubernacula, malus, antemnae, uelum, quasi membra nauis esse.

XLV. IDEM Libro quarto Digestorum à Paulo epitomatorum QVI fundum tradiderat iugerum centum, fines multo amplius emptori demonstrauerat. si quid ex his finibus euinceretur, pro bonitate eius emptori praestandum ait. quamuis id quod relinqueretur, centum iugera haberet.

XLVI. AFRICANVS Libro sexto Quaestionum FVNDVM cuius usufructus Attii erat, mihi uendidisti, nec dixisti usumfructum Attii esse: hunc ego Maeuio, detracto usufructu, tradidi. Attio capite minuto, non ad me, sed ad proprietatem usumfructum redire ait: neque enim potuisse constitui usumfructum eo tempore, quo alienus esset. sed posse me uenditorem te de euictione conuenire: quia aequum sit eandem causam meam esse, quae futura esset, si tunc usufructus alienus non fuisset.
1 Si per alienum fundum mihi uiam constitueris, euictionis nomine te obligari ait. etenim quo casu si per proprium constituentis fundum concessa esset uia, rectè constituetur: eo casu si per alienum concederetur, euictionis obligationem contrahit.
2 Cum tibi Stichum uenderem, dixi eum statuliberum esse, sub hac condicione manumissum, SI NAVIS EX ASIA VENERIT: is autem, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, manumissus erat. quaerebatur, si prius nauis ex Asia uenerit, ac post Titius consul fiat, atque ita in libertatem euictus sit, an euictionis nomine teneatur. respondit, non teneri eum. etenim dolo malo emptorem facere: cum prius exstiterit ea condicio, quam euictionis nomine exsoluerit. Item si post biennium libe-
3 rum fore dixi qui post annum libertatem acceperit: et post biennium in libertate euin-

catur: uel decem dare iussum, dixerim quinque, et his decem datis ad libertatem perue
nerit: magis esse, ut his quoque casibus non teneat.

XLVII. IDEM Libro octauo Quaestionum SI DVOS seruos quinis
à te emam, et eorum alter euincatur, nihil dubii fore, quin rectè eo nomine ex empto
acturus sim: quamuis alter decem dignus sit. nec referre, separatim singulos, an simul
utrumque emerim.

XLVIII. NERATIVS Libro sexto Membranarum CVM fundus VTI
OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, emptus est, et alicuius seruitutis euictae nomi-
ne aliquid emptor à uenditore consecutus est, deinde totus fundus euincitur: ob eam
euictionem id praestari debet, quod ex duplo reliquum est. nam si aliud obseruabi-
mus, seruitutibus aliquibus, et mox proprietate euicta, amplius duplo emptor quàm
quanti emit consequeretur.

XLVIIII. GAIVS Libro septimo ad Edictum prouinciale (SI) AB em-
ptore usus fructus petatur, proinde is uenditori denuntiare debet, atque is à quo pars
petitur.

L. VLPIANVS Libro uicesimoquinto ad Edictum SI PIGNORA ue
neant per apparitores praetoris extra ordinem sententias sequentes, nemo umquam di
xit dandam in eos actionem re euicta. sed si dolo rem uiliori pretio proiecerunt, tunc
de dolo actio datur aduersus eos domino rei.

LI. IDEM Libro octogesimo ad Edictum SI PER imprudentiam iudi
cis aut errorem emptor rei uictus est, negamus auctoris damnum esse debere: aut quid
refert, sordibus iudicis, an stultitia res perierit? iniuria enim quae fit emptori aucto-
rem non debet contingere. Si Titius Stichum post mortem suam liberum esse 1
iussum uendiderit, mortuo deinde eo Stichus ad libertatem peruenerit: an stipulatio
de euictione interposita teneat? et ait Iulianus committi stipulationem. quamuis enim
Titius hoc casu denuntiari pro euictione non potuisset, heredi tamen eius denuntiari
potuisset. Si quis locum uendiderit, et idem uenditor ab herede suo uoluntate 2
emptoris in eo sepultus fuerit, actio de euictione intercidit. hoc casu enim emptor pro
prietatem amittet. Non mirum autem est, ut euicto homine de euictione tenea 3
tur heres, quamuis defunctus non similiter fuerit obstrictus: cum et aliis quibusdam ca
sibus plenior aduersus heredem uel heredi competat obligatio, quàm competierat de-
functo. ut cum seruus post mortem emptoris heres institutus est, iussúque heredis em-
ptoris adiit hereditatem. nam actione ex empto praestare debet hereditatem: quamuis
defuncto in hoc tantùm fuit utilis ex empto actio, ut seruus traderetur. Si plures 4
mihi in solidum pro euictione teneantur, deinde post euictionem cum uno fuero exper
tus, si agam cum ceteris, exceptione mEsse repellendum Labeo ait.

LII. IDEM Libro octogesimoprimo ad Edictum SCIENDVM est,
nihil interesse, ex qua causa duplae stipulatio fuerit interposita, utrum ex causa emptio
nis, an ex alia, ut committi possit.

LIII. PAVLVS Libro septuagesimoseptimo ad Edictum SI FVNDO
tradito pars euincatur, si singula iugera uenierint certo pretio, tunc non pro bonitate,
sed quanti singula uenierint, quae euicta fuerint, praestandum: etiam si ea quae melio-
ra fuerint euicta sint. Si cum possit emptor auctori denuntiare, non denuntiasset: 1
idémque uictus fuisset, quoniam parum instructus esset: hoc ipso uidetur dolo fecisse.
et ex stipulatu agere non potest.

LIIII. GAIVS Libro uicesimo octauo ad Edictum prouinciale. QVI
alienam rem uendidit, post longi temporis praescriptionem uel usucapionem desinit
emptori teneri de euictione. Si heres statuliberum, qui sub condicione pecuniae 1
dandae liber esse iussus est, uendiderit, et maiorem pecuniam in condicione esse dixe-
rit, quàm dare ei iussus est, ex empto tenetur: si modò talis est condicio, ut ad empto-
rem transiret. id est si heredi dare iussus est seruus. nam si alii dare iussus, quamuis ue-

ram pecuniae quantitatem dixerit, tamen si non admonuerit alii dare iussum, euictionis nomine tenebitur.

LV. VLPIANVS Libro secundo ad Edictum aedilium curulium SI
ideo contra emptorem iudicatum est, quòd defuit: non committitur stipulatio. magis
1 enim propter absentiam uictus uidetur, quàm quòd malam causam habuit. Quid ergo
si ille quidem, contra quem indicatum est, ad indicium non adfuit: alius autem adfuit,
et causam egit. quid dicemus? utputa acceptum quidem cum pupillo tutore auctore
fuit iudicium: sed absente pupillo tutor causam egit, et iudicatum est contra tutorem.
quare non dicemus committi stipulationem? etenim actam esse causam palàm est. et
2 satis est ab eo, cui ius agendi fuit, causam esse actam. Praesenti autem uenditori
denuntiandum est. siue autem absit, siue praesens sit, et per eum fiat quo minus denun-
tietur, committetur stipulatio.

LVI. PAVLVS Libro secundo ad Edictum aedilium curulium SI DI
ctum fuerit uendendo, ut simpla promittatur, uel triplum, aut quadruplum promit-
teretur: ex empto perpetua actione agi poterit. non tamen, ut uulgus opinatur, etiam
satisdare debet qui duplam promittit: sed sufficit nuda repromissio, nisi aliud conuene-
1 rit. Si compromisero, et contra me data fuerit sententia, nulla mihi actio de eui-
2 ctione danda est aduersus uenditorem: nulla enim necessitate cogente id feci. In
stipulatione duplae, cum homo uenditur, partis adiectio necessaria est: quia non potest
3 uideri homo euictus, cum pars eius euicta est. Si cum possit usucapere emptor,
non cepit, culpa sua hoc fecisse uidetur. unde si euictus est seruus, non tenetur uendi-
4 tor. Si praesente promissore qui de euictione promisit, et non ignorante, procura
tori denuntiatum sit: nihilo minus promissor tenetur. simili modo tenetur et qui cura
bit, ne sibi denuntiari possit. sed et si nihil uenditore faciente emptor cognoscere ubi es-
5 set non potuit, nihilo minus committitur stipulatio. Pupillo etiam sine tutoris au
ctoritate posse denuntiari, si tutor non apparet, ex duplae stipulatione, benignius rece
ptum esse Trebatius ait.

LVII. GAIVS Libro secundo ad Edictum aedilium curulium HABERE licere rem uidetur emptor, et si is, qui emptorem in euictione rei uicerit, ante ablatam uel abductam rem sine successore decesserit: ita ut neque ad fiscum bona peruenire possint, neque priuatim à creditoribus distrahi. tunc enim nulla competit emptori ex stipulatu actio: quia rem habere ei licet. quod cum ita est, uideamus num et si ab eo, qui uicerit, donata legatáue res fuerit emptori, aequè dicendum sit ex stipulatu actionem non nasci. scilicet si antequam abduceret uel auferret, donauerit aut legauerit. alioquin semel commissa stipulatio resolui non potest.

LVIII. IAVOLENVS Libro primo ex Plautio HERES SERVVM non nominatim legatum tradidit, et de dolo repromisit: postea seruus euictus est. agere cum herede legatarius ex testamento poterit, quamuis heres alienum esse seruum ignorauerit.

LVIIII. POMPONIVS Libro secundo ex Plautio SI RES, quam à Titio emi, legata sit à me: non potest legatarius conuentus à domino rei uenditori meo denuntiare: nisi cessae ei fuerint actiones, uel quodam casu hypothecas habet.

LX. IAVOLENVS Libro secundo ex Plautio SI IN VENDITIONE dictum non sit, quantum uenditorem pro euictione praestare oporteat: nihil uenditor praestabit praeter simplam, euictionis nomine: et ex natura ex empto actionis, hoc quod interest.

LXI. MARCELLVS Libro octauo Digestorum SI QVOD à te emi, et Titio uendidi, uoluntate mea Titio tradideris: de euictione te mihi teneri, sicuti si acceptam rem tradidissem, placet.

LXII. CELSVS Libro uicesimo septimo Digestorum SI REM, quae apud te esset, uendidissem tibi, quia pro tradita habetur, euictionis nomine me obligari

placet. Si ei, qui mihi uendidit, plures heredes exstiterunt, una de euictione obli 1
gatio est. omnibúsque denuntiari, et omnes defendere debent. si de industria non ue-
nerint in iudicium, unus tamen ex his liti substitit: propter denuntiationis uigorem et
praedictam absentiam, omnibus uincit, aut uincitur. rectéque cum ceteris agam, quòd
euictionis nomine uicti sint. Si fundum, in quo usus fructus Titii erat, qui ei 2
relictus est quoad uiuet, detracto usufructu ignoranti mihi uendideris, et Titius capite
deminutus fuerit, et aget Titius ius sibi esse utendi fruendi, competit mihi aduersus te
ex stipulatione de euictione actio: quippe si uerum erat quod mihi dixisses in uenditio-
ne, rectè negarem Titio ius esse utendi fruendi.

LXIII. MODESTINVS Libro quinto Responsorum HERENNIVS
Modestinus respondit, non obesse ex empto agenti, quòd denuntiatio pro euictione
interposita non esset, si pacto ei remissa esset denuntiandi necessitas. Gaia Seia 1
fundum à Lucio Titio emerat: et quaestione mota fisci nomine auctorem laudauerat,
et euictione secuta fundus ablatus, et fisco adiudicatus est uenditore praesente. quaeri-
tur cum emptrix non prouocauerat, an uenditorem poterit conuenire. Herennius Mo
destinus respondit, siue quòd alienus fuit cum ueniret, siue quòd tunc obligatus eui-
ctus est, nihil proponi cur emptrici aduersus uenditorem actio non competat. He 2
rennius Modrstinus respondit, si emptor appellauit, et bonam causam uitio suo ex prae
scriptione perdidit, ad auctorem reuerti non potest.

LXIIII. PAPINIANVS Libro septimo Quaestionum EX MILLE iugeribus traditis ducenta flumen abstulit. si postea pro indiuiso ducenta euincantur, duplae stipulatio pro parte quinta, non quarta praestabitur. nam quod perit, damnum emptori, non uenditori attulit. si totus fundus, quem flumen deminuerat, euictus sit, iure non deminuetur euictionis obligatio. non magis quàm si incuria fundus aut seruus traditus deterior factus sit. nam et è contrario non augetur quantitas euictionis, si res melior fuerit effecta. Quòd si modo terrae integro qui fuerat traditus, ducenta ingera per alluBionem accesserunt, ac postea pro indiuiso pars quinta totius euicta sit, perinde pars quinta praestabitur, ac si sola ducenta de illis mille iugeribus, quae tradita sunt, fuissent euicta: quia alluBionis periculum non praestat uenditor. Quaesitum est, si mille iugeribus traditis, perissent ducenta, mox alluuio per aliam partem fundi ducenta attulisset, ac postea pro indiuiso quinta pars euicta esset: pro qua parte auctor teneretur. dixi, consequens esse superioribus, ut neque pars quinta mille iugerum, neque quarta debeatur euictionis nomine. sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis residuis sola centum sexaginta fuissent euicta. nam reliqua quadraginta, quae uniuerso fundo decesserunt, pro rata nouae regionis esse intellegi. Ceterum cum pro diuiso pars aliqua fundi euincitur, tametsi certus numerus iugerum traditus sit, tamen non pro
modo, sed pro bonitate regionis praestatur euictio. Qui unum iugerum pro in- 1
diuiso solum habuit, tradidit: secundum omnium sententias non totum dominium
transtulit, sed partem dimidiam iugeri: quemadmodum si locum certum, aut fundum
similiter tradidisset.

LXV. IDEM Libro octauo Quaestionum REM hereditariam pignori obligatam heredes uendiderunt, et euictionis nomine pro partibus hereditariis spoponderunt. cum alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor euicit. quaerebatur an uterque heredum conueniri possit. idque placebat propter indiuisam pignoris causam. nec remedio locus esse uidebatur, ut per doli exceptionem actiones ei, qui pecuniam creditori dedit, praestarentur: quia non duo rei facti proponerentur. sed familiae herciscundae iudicium eo nomine nnle est. nam quod interest, unus ex heredibus in totum liberauerit pignus, an uerò pro sua dumtaxat portione? cum coheredis neglegentia damnosa non debet esse alteri.

LXVI. IDEM Libro uicesimooctauo Quaestionum SI CVM nenditor admonuisset emptorem, ut Publiciana potius, uel ea actione, quae de fundo uecti-

gali proposita est, experiretur, emptor id facere supersedit, omnimodo nocebit ei dolus suus, nec committitur stipulatio. Non idem in Seruiana quoque actione probari potest. haec enim etsi in rem actio est, nudam tamen possessionem auocat. et soluta pecu-
1 nia uenditori, dissoluitur. unde fit, ut emptori suo nomine non competat. Si is, qui reipublicae causa afuit, fundum petat, utilis possessori pro euictione competit actio. Item si priuatus à milite petat, eadem aequitas est emptori restituendae pro eui-
2 ctione actionis. Si secundus emptor uenditorem eundémque emptorem ad litem hominis dederit procuratorem, et non restituto eo damnatio fuerit secuta, quodcumque ex causa iudicati praestiterit procurator ut in rem suam datus, ex stipulatu consequi non poterit. sed quia damnum euictionis ad personam pertinuit emptoris, qui mandati iudicio nihil percepturus est, non inutiliter ad percipiendam litis aestimatio-
3 nem agetur ex uendito. Diuisione inter coheredes facta, si procurator absentis interfuit, et dominus ratam habuit, euictis praediis, in dominum actio dabitur, quae daretur in eum qui negotium absentis gessit: ut quanti sua interest actor consequatur. scilicet ut melioris aut deterioris agri facti causa finem pretii, quo fuerat tempore diuisionis aestimatus, deminuat, uel excedat.

LXVII. IDEM Libro decimo Responsorum EMPTORI post euictionem serui, quem dominus abduxit, uenditor eundem seruum post tempus offerendo, quo minus praestet quod emptoris interest, non rectè defenditur.

LXVIII. IDEM libro undecimo Responsorum CVM EA condicione pignus distrahitur, ne quid euictione secuta creditor praestet: quamuis pretium emptor non soluerit, sed uenditori cauerit: euictione secuta, nullam emptor exceptionem
1 habebit, quo minus pretium soluat. Creditor, qui pro pecunia nomen debitoris per delegationem sequi maluit, euictis pignoribus, quae prior creditor accepit, nullam actionem cum eo qui liberatus est habebit.

LXVIIII. SCAEVOLA Libro secundo Quaestionum QVI LIBERtatis causam excepit in uenditione, siue iam tunc cum traderetur, liber homo fuerit: siue condicione, quae testamento proposita fuerit, impleta ad libertatem peruenerit: non tenebitur euictionis nomine. Qui autem in tradendo statuliberum dicit, intellegetur hanc speciem dumtaxat libertatis excipere, quae ex testamento impleta condicione ex praeterito possit optingere. et ideo si praesens testamento libertas data fuerit, et uenditor statuliberum pronuntiauit, euictionis nomine tenetur. rursus qui statuliberum tradit, si certam condicionem pronuntiauerit, sub qua dicit ei libertatem datam, deteriorem condicionem suam fecisse existimatur: quia non omnem causam statutae libertatis, sed eam dumtaxat, quam pronuntiauerit, excepisse uidetur. ueluti si quis hominem dixerit decem dare iussum, isque post annum ad libertatem peruenerit, quia hoc modo libertas data fuerit, STICHVS POST ANNVM LIBER ESTO: euictionis obligatione tenebitur. Quid ergo qui iussum decem dare, pronuntiat uiginti dare debere: nónne in condicionem mentitur? uerum est hunc quoque in condicionem mentiri. et ideo quidam existimauerunt, hoc quoque casu euictionis stipulationem contrahi. sed auctoritas Seruii praeualuit, existimantis hoc casu ex empto actionem esse. uidelicet quia putabat eum, qui pronuntiasset seruum uiginti dare iussum,
1 condicionem excepisse quae esset in dando. Seruus rationibus redditis liber esse iussus est: hunc heres tradidit, et dixit centum dare iussum. si nulla reliqua sunt quae seruus dare debeat, et per hoc adita hereditate liber factus est, obligatio euictionis contrahitur: eo quòd liber homo tamquam statuliber traditur. si centum in reliquis habet, potest uideri heres non esse mentitus: quoniam rationes reddere iussus, intellegitur summam pecuniae, quae ex reliquis colligitur, iussus dare. cui consequens est, ut si mi-
2 nus quàm centum in reliquis habuerit, ueluti sola quinquaginta, ut cum eam pecuniam dederit, ad libertatem peruenerit, de reliquis quinquaginta actio ex empto competat.
3 Sed et si quis in uenditione statuliberum perfusoriè dixerit, condicionem autem

libertatis celauerit: empti iudicio tenebitur, si id nescierit emptor. hic enim exprimitur, eum qui dixerit statuliberum, et nullam condicionem pronuntiauerit, euictionis quidem nomine non teneri, si condicione impleta seruus ad libertatem peruenerit: sed empti iudicio teneri: si modò condicionem, quam sciebat praepositam esse, celauit. sicuti qui fundum tradit, et cum sciat certam seruitutem deberi, persusoriè dixerit, ITINERA, ACTVS, QVIBVS SVNT, VTI QVE SVNT, RECTE RECIPITVR, euictionis quidem nomine se liberat. sed quia decepit emptorem, empti iudicio tenetur. In fundo uendito cum modus pronuntiatus deest, sumitur portio ex pretio: quod totum colligendum est ex omnibus iugeribus dictis.

LXX. PAVLVS Libro quinto Quaestionum EVICTA re, ex empto actio non ad pretium dumtaxat recipiendum, sed ad id quod interest competit. ergo et si minor esse coepit, damnum emptoris erit.

LXXI. IDEM Libro sextodecimo Quaestionum PATER filiae nomine fundum in dotem dedit. euicto eo, an ex empto, uel duplae stipulatio committatur, quasi pater damnum patiatur, non immeritò dubitatur. non enim sicut mulieris dos est, ita patris esse dici potest. nec conferre fratribus cogitur dotem à se profectam, manente matrimonio. sed uideamus, ne probabilius dicatur, committi hoc quoque casu stipulationem. interest enim patris filiam dotatam habere: et spem quandoque recipiendae dotis. utique si in potestate sit. quòd si emancipata est, uix poterit defendi, statim committi stipulationem: cum uno casu ad eum dos regredi possit. numquid ergo tunc demum agere possit, cum mortua in matrimonio filia potuit dotem repetere, si euictus fundus non esset? an et hoc casu interest patris dotatam filiam habere, ut statim conuenire promissorem possit? quod magis paterna affectio inducit.

LXXII. CALLISTRATVS Libro secundo Quaestionum CVM plures fundi specialiter nominatim uno instrumento emptionis interposito uenierint, non utique alter alterius fundus pars uidetur esse, sed multi fundi una emptione continentur. et quemadmodum si quis complura mancipia uno instrumento emptionis interposito uendiderit, euictionis actio in singula capita mancipiorum spectatur: et sicut aliarum quoque rerum complurium una emptio facta sit, instrumentum quidem emptionis interpositum unum est: euictionum autem tot actiones sunt, quot et species rerum sunt, quae emptione comprehensae sunt: ita et in proposito non utique prohibebitur emptor, euicto ex his uno fundo, uenditorem conuenire, quòd una cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit.

LXXIII. PAVLVS Libro septimo Responsorum SEIA fundos Maeuianum et Seianum et ceteros doti dedit: eos fundos uir Titius uiua Seia sine controuersia possedit: post mortem deinde Seiae Sempronia heres Seiae quaestionem pro praedii proprietate facere instituit. quaero, cum Sempronia ipsa sit heres Seiae, an iure controuersiam facere possit. Paulus respondit, iure quidem proprio, non hereditario Semproniam, quae Seiae, de qua quaeritur, heres exstitit, controuersiam fundorum facere posse: sed euictis praediis eandem Semproniam heredem Seiae conueniri posse. uel exceptione doli mali summoueri posse.

LXXIIII. HERMOGENIANVS Libro secundo iuris epitomarum SI PLVS uel minus, quàm pretii nomine datum est, euictione secuta dari conuenerit, placitum custodiendum est. Si iussu iudicis rei iudicatae pignus captum per officium distrahatur, post euincatur, ex empto contra eum, qui pretio liberatus est, non quanti interest, sed de pretio dumtaxat, eiusque usuris, habita ratione fructuum, dabitur: scilicet si hos ei qui euicit, restituere non habebat necesse. Mota quaestione, interim 1 non ad pretium restituendum, sed ad rem defendendam uenditor conueniri potest.

Qui nomen quale fuit uendidit, dumtaxat ut sit, non ut exigi etiam aliquid possit, et dolum praestare cogitur. 2

LXXV. VENVLEIVS Libro sextodecimo Stipulationum QVOD ad

seruitutes praediorum attinet, si tacitè secutae sunt, et uindicentur ab alio, Quintus Mucius et Sabinus existimant, uenditorem ob euictionem teneri non posse. nec enim euictionis nomine quemquam teneri in eo iure, quod tacitè soleat accedere: nisi VT OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, traditus fuerit fundus. tunc enim liberum ab omni seruitute praestandum. si uerò emptor petat uiam uel actum, uenditorem teneri non posse, nisi nominatim dixerit, accessurum iter uel actum. tunc enim teneri eum qui ita dixerit. et uera est Quinti Muci sententia, ut qui optimum maximúmque fundum tradidit, liberum praestet, non etiam deberi alias seruitutes: nisi hoc specialiter ab eo accessum sit.

LXXVI. IDEM Libro septimodecimo Stipulationum SI ALIENAM rem mihi tradideris, et eandem pro derelicto habuero, amitti auctoritatem, id est actionem pro euictione placet.

DE EXCEPTIONE REI VENDITAE ET TRADITAE TIT III.

VLPIANVS Libro septuagesimo sexto ad Edictum

MARCELLVS scribit, si alienum fundum uendideris, et tuum postea factum petas, hac exceptione rectè repellendum. sed et si dominus fundi heres uenditori existat, idem erit dicendum. Si quis rem meam man
1 datu meo uendiderit, uindicanti mihi rem uenditam, nocebit haec exceptio: nisi probetur me mandasse, ne traderetur antequam pretium sol
2 uatur. Celsus ait, si quis rem meam uendidit minoris quàm ei mandaui, non uidetur alienata. et si petam eam, non obstavit mihi haec exceptio. quod uerum est.
3 Si seruus merces peculiariter emerit, deinde dominus eum prius quàm proprietatem rerum nancisceretur, testamento liberum esse iusserit, eíque peculium praelegauerit, et uenditor à seruo merces petere coeperit: exceptio in factum locum habebit.
4 quia is tunc seruus fuisset, cum contraxisset. Si quis rem emerit, non autem fuerit ei tradita, sed possessionem sine uitio fuerit nactus; habet exceptionem contra uenditorem. nisi fortè uenditor iustam causam habeat, cur rem uindicet. nam et si tradiderit possessionem, fuerit autem iusta causa uindicanti: replicatione aduersus exceptionem utetur.

II. POMPONIVS Libro secundo ex Plautio SI A Titio fundum emeris qui Sempronii erat, ísque tibi traditus fuerit: pretio autem soluto Titius Sempronii heres extiterit, et eundem fundum Maeuio uendiderit et tradiderit: Iulianus ait, aequius esse, priorem te tueri. quia et si ipse Titius fundum à te peteret, exceptione summoueretur. et si ipse Titius eum possideret, Publiciana peteres.

III. HERMOGENIANVS Libro sexto iuris epitomatorum EXCEPTIO rei uenditae et traditae non tantùm ei cui res tradita est, sed successoribus etiam eius, et emptori secundo etsi res ei non fuerit tradita, proderit. interest enim emptoris primi, secundo rem non euinci. pari ratione uenditoris etiam successoribus nocebit: siue in uniuersum ius, siue in eam dumtaxat rem successerint.

LIBER VICESIMVS SECVNDVS

DE VSVRIS ET FRVCTIBVS ET CAVSIS ET OMNIBVS AC CESSIONIBVS ET MORA

PAPINIANVS Libro secundo Quaestionum

CVM IVDICIO BONAE FIDEI DISCEPTATVR, AR
bitrio iudicis usurarum modus ex more regionis, ubi contractum
est, constituitur. ita tamen, ut legi non offendat. Socius si 1
ideo condemnandus erit, quòd pecuniam communem inuase-
rit, uel in suos usus conuerterit, omnimodo etiam mora non in-
terueniente praestabuntur usurae. nec tamen iudex iudicii bonae
fidei rectè iubebit interponi cautiones, ut si tardius sententiae
condemnatus paruerit, futuri temporis pendantur usurae. cum
in potestate sit actoris iudicatum exigere. Paulus notat: quid enim pertinet ad offi-
cium iudicis post condemnationem futuri temporis tractatus? Papinianus: circa tute-
lae restitutionem pro fauore pupillorum latior interpretatio facta est. nemo enim am
bigit hodie, siue iudex accipiatur in diem sententiae, siue sine iudice tutela restituatur,
in eum diem, quo restituit, usuras praestari. planè si tutelae iudicio nolentem experiri
tutor ultro conuenerit, et pecuniam optulerit, eámque obsignatam deposuerit: ex eo
tempore non praestabit usuras.

II. IDEM Libro sexto Quaestionum VOLGO receptum est, ut quam-
uis in personam actum sit, post litem tamen contestatam causa praestetur. cuius opinio
nis ratio redditur, quoniam quale est cum petitur, tale dari debet. ac propterea postea
captos fructus, partùmque editum restitui oportet.

III. IDEM Libro uicesimo Quaestionum IN FIDEICOMMISSI
persecutione, cum post iudicis sententiam moram fecisset heres, iussit Imperator Mar-
cus Antoninus, intermisso legitimo tempore quod condemnatis praestatur, ut usque
ad sententiam commoda fideicommissarius accipiat. quod decretum ita accipi oportet,
si ante iudicis sententiam mora non interuenit. tametsi non facilè euenire possit, ut
mora non praecedente perueniatur ad iudicem. sed puta legis falcidiae rationem in-
teruenisse. ceterum si antequam ad iudicem perueniretur, in mora heres fuit, exinde
fructuum praestandorum necessitate adstrictus qua tandem ratione, quoniam et senten
tia uictus est, legitimi temporis spatio fructibus liberabitur, cum ea temporis intercape
do iudicato dilationem dare, non lucrum adferre debeat? In his quoque iudiciis, 1
quae non sunt arbitraria nec bonae fidei, post litem contestatam actori causa praestan-
da est in eum diem, quo sententia dicitur. certè post rem iudicatam tempus à fructibus
dependendis immune est. Nonnumquam euenit, ut quamquam fructus heredi- 2
tatis, aut pecuniae usura nominatim relicta non sit, nihilo minus debeatur. utputa si
quis rogetur post mortem suam, quidquid ex bonis supererit, Titio restituere. ut enim
ea quae fide bona deminuta sunt, in causa fideicommissi non deprehenduntur, si pro
modo ceterorum quoque bonorum deminuantur: ita quod ex fructibus supererit, iure
uoluntatis restitui oportebit. Cum Pollidius à propinqua sua heres institutus, ro 3
gatus fuisset filiae mulieris quidquid ex bonis eius ad se peruenisset, cum certam aeta-
tem puella complesset, restituere: ídque sibi mater ideo placuisse testamento compre-
hendisset, ne filiae tutoribus, sed potius necessitudini res committerentur: eundémque
Pollidium

Pollidium fundum retinere iussisset: praefectis praetorii suasi, fructus, qui bona fide à Pollidio ex bonis defunctae percepti essent, restitui debere: siue quòd fundum ei tantùm praelegauerat, siue quòd lubrico tutelae fideicommissi remedium mater praetulerat. 4 Si auro uel argento facto per fideicommissum relicto, mora interuenerit: an usurarum aestimatio facienda sit, tractari solet. planè si materiam istam ideo relinquit, ut ea distracta pecuniáque refecta fideicommissa soluerentur, aut alimenta praestarentur, non oportere frustrationem impunitam esse responderi oportet. quòd si fortè ideo relinquit, ut his uasis uteretur: non sine rubore desiderabuntur usurae. ideóque non exigentur.

IIII. IDEM Libro uicesimo septimo Quaestionum SI STIPVLATVS sis, rem dari, uacuámque possessionem tradi, fructus postea captos actione incerti ex stipulatu propter inferiora uerba consecuturum te, ratio suadet. an idem de partu ancillae responderi possit, considerandum est. nam quod ad uerba superiora pertinet, siue factum rei promittendi, siue effectum per traditionem dominii transferendi continent, partus non continetur. uerùm si emptor à uenditore nouandi animo ita stipulatus est: factum tradendi stipulatus intellegitur. quia non est uerisimile, plus uenditorem promisisse, quàm iudicio empti praestare compelleretur. sed tamen propter illa uerba, uacuámque possessionem tradi. potest dici, partus quoque rationem committi incerti stipulatione. etenim ancilla tradita, partum postea editum in bonis suis reus stipulandi habere potuisset. Si post contractam emptionem, ante interpositam stipulationem partus editus, aut aliquid per seruum uenditori adquisitum est: quod ex stipulatu consequi non poterit, iudicio empti consequitur. id enim quod non transfertur in causam nouationis, iure pristino peti potest.

V. IDEM Libro uicesimo octauo Quaestionum GENERALITER obseruari conuenit, bonae fidei iudicium non recipere praestationem, quae contra bonos mores desideretur.

VI. IDEM Libro uicesimo nono Quaestionum CVM DE in rem uerso cum herede patris uel domini ageretur, et usurarum quaestio moueretur, Imperator Antoninus ideo soluendas usuras iudicauit, quòd eas ipse dominus uel pater longò tempore praestitisset. Imperator quoque noster Seuerus filiae Flauii Athenagorae, cuius bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena dotis nomine iussit, quòd ea patrem praestitisse dotis usuras allegasset.

VII. IDEM Libro secundo Responsorum DEBITOR usurarius creditori pecuniam optulit: et eam cum accipere noluisset, obsignauit ac deposuit. ex eo die ratio non habebitur usurarum. quòd si postea conuentus ut solueret, moram fecerit: nummi steriles ex eo tempore non erunt.

VIII. IDEM Libro septimo Responsorum EQVIS per fideicommissum relictis, post moram fetus quoque praestabitur ut fructus. sed fetus secundus ut causa, sicut partus mulieris.

VIIII. IDEM Libro undecimo Responsorum PECVNIAE faenebris intra diem certum debito non soluto, dupli stipulatum in altero tanto supra modum legitimae usurae respondi non tenere. quare pro modo cuiuscumque temporis superfluo detracto, stipulatio uires habebit. 1 Vsurarum stipulatio, quamuis debitor non conueniatur, committitur. nec inutilis legitimae usurae stipulatio uidetur sub ea condicione concepta, SI MINORES AD DIEM SOLVTAE NON FVERINT. non enim poena, sed faenus uberius iusta ratione sortis promittitur. Si tamen post mortem creditoris nemò fuit cui pecunia solueretur, eius temporis inculpatam esse moram constitit. ideo si maiores usurae prioribus petantur, exceptio doli non inutiliter opponetur.

X. PAVLVS Libro secundo Quaestionum PARTVM post litem con-

testatam editum restituere possessor debet. quem non deberet restituere, si cum mater peteretur, iam natus fuisset: nisi specialiter et pro hoc egisset.

XI. IDEM Libro uicesimo quinto Quaestionum GAIVS Seius, qui rem publicam gerebat, faenerauit pecuniam publicam sub usuris solitis: fuit autem consuetudo, ut intra certa tempora non inlatis usuris, grauiores infligerentur: quidam debitores cessauerunt in soluendis usuris, quidam plus intulerunt: et sic effectum est, ut omne quod usurarum nomine competebat, etiam pro his qui cessauerant in usuris, supplea tur. quaesitum est, an illud, quod amplius ex consuetudine poenae nomine à quibusdam exactum est, ipsi Seio proficere deberet, an reipublicae lucro cederet. respondi, si Gaius Seius à debitoribus usuras stipulatus esset, eas solas reipublicae praestari oportere, quae secundum formam ab his exigi solent: etiam si omnia nomina idonea sint. quid si seruus publicus obligationem usurarum reipublicae adquisit? aequum est quamuis ipso iure usurae reipublicae debeantur, tamen pro defectis nominibus compensationem maiorum usurarum fieri, si non sit parata respublica uniuersorum debitorum fortunam suscipere. eadem ferè in tutoribus Marcellus refert.

XII. IDEM Libro quarto Responsorum SEIA mutuam pecuniam accepit à Septicio: de usuris ita conuenit: nisi sua quaque die usurae suprascriptaExsoluerentur, uel post tertium mensem, tunc in maiores usuras Seia teneretur. et deinceps per singulas pensiones, si condicione data usurae non soluerentur, ea condicio obseruaretur, donec omnis summa debita hoc nomine exsolueretur. quaero, an haec uerba, et deinceps per singulas pensiones condicione data usurae non soluantur, ea condicio obseruaretur: eo pertineant, ut quamuis commissa sit fortè prima stipulatio, non tamen in ampliorem quantitatem usurarum conueniri possit, quàm eius pensionis nomine, quae egressa est diem praestitutum. Paulus respondit, plures condiciones continere eam stipulationem, quae de grauioribus usuris praestandis subiecta est: id est ut per singulas pensiones condicio inspectaretur non illatarum suis temporibus leuiorum usurarum. et ideo posse euitari poenam sequentium pensionum.

XIII. SCAEVOLA Libro primo Responsorum QVI semisses usuras promisit, per multos annos minores praestitit: heres creditoris semisses petit. cum per debitorem non steterit, quo minus minores soluat, quaero an exceptio doli uel pacti obstet. respondi, si exsoluendis ex more usuris per tanta tempora mora per debitorem non fuit, posse secundum ea, quae proponerentur, obstare exceptionem. Quaesitum est, an iudicio negotiorum gestorum, uel mandati pro pecunia otiosa usuras praestare debeat, cum dominus nullam pecuniam faenerauit. respondit, si eam pecuniam positam habuisset, idque ex consuetudine mandantis fecisset: non debere quicquam usurarum nomine praestare. 1

XIIII. PAVLVS Libro quartodecimo Responsorum RESPONDIT Paulus moram in soluendo fideicommisso factam: partus quoque ancillarum restituendos. Heres rogatus erat, post mortem suam sine reditu hereditatem restituere. quaesitum est, an partus ancillarum etiam uiuo herede nati, restituendi essent propter uerba testamenti, quibus de reditu solo deducendo testator sensit. Paulus respondit, ante diem fideicommissi cedentem, partus ancillarum editos fideicommisso non contineri. Neratius libro primo ita refert: eum qui similiter rogatus esset, ut mulierem restitueret, partum eius restituere cogendum non esse: nisi tunc editus esset, cum in fideicommisso restituendo moram fecisset. neque interesse existimo, an ancilla specialiter, an hereditas in fideicommisso sit. 1

XV. IDEM Libro sexto decimo Responsorum respondit NEQVE eorum fructuum, qui post litem contestatam officio iudicis restituendi sunt, usuras praestari oportere: neque eorum, qui prius percepti, quasi malae fidei possessori condicuntur,

XVI. IDEM Libro primo Decretorum LIBERALITATIS in rempu
1 blicam factae usurae non exiguntur. Cum usurae pretii fundi ab eo qui à fisco eme
rat peterentur, et emptor negaret traditam sibi possessionem, Imperator decreuit, ini-
quum esse usuras ab eo exigi, qui fructus non percepisset.

XVII. IDEM Libro singulari de Vsuris CVM quidam cauisset, se quot
annis quincunces usuras praestaturum, et si quo anno non soluisset, tunc totius pecu-
niae ex die, qua mutuatus est, semisses soluturum: et redditis per aliquot annos usuris,
mox stipulatio commissa esset: Diuus Marcus Fortunato ita rescripsit. Praesidem pro-
uinciae adi: qui stipulationem, de cuius iniquitate questus es, ad modum iustae exa-
ctionis rediget. haec constitutio adfinitum modum excedit. quid ergo? sic temperan-
1 da res est, ut in futurum dumtaxat ex die cessationis crescat usura. Diuus Pius
ita rescripsit, parum iustè praeteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis in-
teruallum indicat. qui eas à debitore tuo, ut gratior apud eum uidelicet esses, petendas
2 non putasti. In tacito fideicommisso omne emolumentum heredi auferendum,
et fisco praestandum Diuus Pius rescripsit. ergo et usurarum emolumentum aufertur
3 heredi. Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solui non potuit, non
uideri moram per heredem factam, Diuus Pius rescripsit. ergo nec ei debetur, qui
quòd reipublicae causa afuit, uel ex alia causa iusta impeditus, ex qua restitutio indul-
getur, petere non potuit. quid enim potest imputari ei, qui soluere etiam si uellet
non potuit? nec simile uideri posse, quod placuit minoribus etiam in his succurri, quae
non adquisierunt. usurae enim non propter lucrum petentium, sed propter moram sol
4 uentium infliguntur. Ex locato qui conuenitur, nisi conuenerit ut tardius pecu-
5 niae illatae usuras deberet, non nisi ex mora usuras praestare debet. Fiscus ex suis
contractibus usuras non dat, sed ipse accipit. ut solet à foricariis, qui tardius pecuniam
inferunt. item ex uectigalibus. Cum autem in loco priuati successit, etiam dare solet.
6 Si debitores, qui minores semissibus praestabant usuras, fisci esse coeperunt: post
7 quam ad fiscum transierunt, semisses cogendi sunt praestare. Eos, qui ex admini-
stratione rerum ciuitatium conueniuntur, usuris obnoxios esse, satis notum est. Idem
obseruatur in operum curatoribus, si pecunia apud eos remansit. Sed in ea, quam re-
demptoribus commiserunt etiam si neglegenter dederint, usura eis remittitur. haec
8 autem ita sunt, si nulla fraus arguitur. alioquin etiàm usurae adplicabuntur. Si
dies non sit ab his, qui statuas uel imagines ponendas legauerunt, praefinitus, à praesi-
de tempus statuendum est. et nisi posuerint heredes, usuras reipublicae usque ad ter-
tiam centesimae pendent.

XVIII. IDEM Libro tertio Responsorum EVICTIS agris, si initio con
uenit, ut uenditor pretium restitueret, usurae quoque post euictionem praestabuntur:
quamuis emptor post dominii litem inchoatam fructus aduersario restituit. nam in-
1 commodum medii temporis emptoris damnum est. Post traditam possessionem
defuncto uenditore, cui successor incertus fuit, medii quoque temporis usurae pretii,
quod in causa depositi non fuit, praestabuntur.

XVIIII. GAIVS Libro sexto ad Legem duodecim tabularum VIDEA
mus, an in omnibus rebus petitis, in fructus quoque condemnatur possessor. quid enim
si argentum, aut uestimentum, aliámue similem rem: quid praeterea si usumfructum,
aut nudam proprietatem, cum alienus usufructus sit, petierit? neque enim nudae pro-
prietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus ullus intellegi potest. neque usus-
fructus rursus fructus eleganter computabitur. quid igitur si nuda proprietas petita
sit? ex quo perdiderit fructuarius usumfructum, aestimabuntur in petitione fructus.
Item si ususfructus petitus sit, Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Prae-
terea Gallus Aelius putat, si uestimenta aut scyphus petita sint, in fructu haec nume-
1 randa esse: quòd locata ea re mercedis nomine capi potuerit. Iter quoque et
actus si petitus sit, uix est ut fructus ulli possint aestimari. nisi si quis commodum in fru-

ctibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tempore, quo petisset, irt agere non prohiberetur. quod admittendum est.

XX. PAVLVS Libro duodecimo ad Sabinum VSVRAS illicitas sorti mixtas, ipsas tantùm non deberi constat. ceterum sortem non uitiate.

XXI. VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Edictum SCIENDVM est, non omne quod differendi causa optima ratione fiat, morae adnumerandum. quid enim si amicos adhibendos debitor requirat, uel expediendi debiti, uel fideiussoribus rogandis? uel exceptio aliqua allegetur? mora facta non uidetur.

XXII. PAVLVS Libro trigesimo septimo ad Edictum SI MODO id ipsum non fraudandi causa simuletur.

XXIII. VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Edictum SED ET si reipublicae causa abesse subitò coactus sit, ut defensionem sui mandare non possit, moram facere non uidebitur. siue in uinculis, hostiúmue potestate esse coeperit. Aliquando etiam in re moram esse decerni solet: si fortè non exstat qui conueniatur.

XXIIII. PAVLVS Libro trigesimo septimo ad Edictum SI QVIS solutioni quidem moram fecit, iudicium autem accipere paratus fuit, non uidetur fecisse moram. utique si iustè ad iudicium prouocauit. Cum reus moram facit, et fideiussor tenetur. Mora uidetur creditori fieri, siue ipsi, siue ei cui mandauerat, siue ei qui negotia eius gerebat, mora facta sit. nec hoc casu per liberam personam adquiri uidetur, sed officium impleri. sicuti cum quis furtum mihi facientem deprehendit negotium meum agens, manifesti furti actionem mihi parat. Item cum procurator interpellauerit promissorem hominis, perpetuam facit stipulationem.

XXV. IVLIANVS Libro septimo Digestorum QVI SCIT fundum sibi cum alio communem esse, fructus, quos ex eo perceperit inuito uel ignorante socio, non maiore ex parte suos facit, quàm ex qua dominus praedii est. nec refert, ipse, an socius, an uterque eos seuerit: quia omnis fructus non iure seminis, sed iure soli percipitur. et quemadmodum si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint: ita qui communem fundum possidet, non faciet suos fructus pro ea parte qua fundus ad socium eius pertinebit. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum seui. an Titius bonae fidei emptor perceptos fructus suos faciat? respondi, quod (ad) fructus, qui ex fundo percipiuntur, intellegi debet propius ea accedere, quae serui operis suis adquirunt. quoniam in percipiendis fructibus magis corporis ius ex quo percipiuntur, quàm seminis ex quo oriuntur, aspicitur. et ideo nemo umquam dubitabit, quin si in meo fundo frumentum tuum seuerim, segetes, et quod ex messibus collectum fuerit, meum fieret. porro bonae fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet, quod dominis praediorum tributum est. praeterea cum ad fructuarium pertineant fructus à quolibet sati, quanto magis hoc in bonae fidei possessoribus recipiendum est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarii quidem non fiant antequam ab eo percipiantur: ad bonae fidei autem possessorem pertineant, quoquo modo à solo separati fuerint. sicut eius, qui uectigalem fundum habet, fructus fiunt simul atque solo separati sunt. Bonae fidei emptor seuit, et antequam fructus perciperet, cognouit fundum alienum esse. an perceptione fructus suos faciat, quaeritur. respondi, bonae fidei emptor, quod ad percipiendos fructus, intellegi debet, quamdiu euictus fundus non fuerit. nam et seruus alienus, quem bona fide emero, tamdiu mihi ex re mea, uel ex operis suis adquiret, quamdiu à me euictus non fuerit.

XXVI. IDEM Libro sexto ex Minicio VENATIONEM fructus fundi negauit esse: nisi fructus fundi ex uenatione constet.

XXVII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum CVM patrifamilias mora facta sit, iam in herede eius non quaeritur mora. nam tunc heredi proximo hereditario iure ea competet. ideóque ad ceteros quoque deinceps transmittitur.

XXVIII. GAIVS Libro secundo Rerum cotidianarum * siue aureorum*

IN PECVDVM fructu etiam fetus est, sicut lac et pilus et lana. itaque agni et haedi et uituli statim pleno iure sunt bonae fidei possessoris, et fructuarii. Partus uerò ancillae in fructu non est. itaque ad dominum proprietatis pertinet. absurdum enim ui debatur hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparauerit.

XXVIIII. MARCIANVS Libro quartodecimo Institutionum PLAcuit siue supra statutum modum quis usuras stipulatus fuerit, siue usurarum usuras, quod illicitè adiectum est, pro non adiecto haberi, et licitas peti posse.

XXX. PAVLVS Libro singulari Regularum ETIAM ex nudo pacto debentur ciuitatibus usurae creditarum ab eis pecuniarum.

XXXI. VLPIANVS Libro primo Responsorum QVOD in stipulatione sic adiectum est, ET VSVRAS, SI QVAE COMPETIERINT, nullius esse momenti, si modus certus non adiciatur.

XXXII. MARCIANVS Libro quarto Regularum MORA fieri intellegitur non ex re, sed ex persona. id est, si interpellatus oportuno loco, non soluerit. quod apud iudicem examinabitur. nam ut et Pomponius libro duodecimo epistularum scripsit, difficilis est huius rei definitio. Diuus quoque Pius Tullio Balbo rescripsit, an mora facta intellegatur, neque constitutione ulla, neque iuris auctorum quaestione decidi posse. cum sit magis facti quàm iuris. et non sufficit ad probationem morae, si seruo debitoris absentis denuntiatum est à creditore procuratoréue eius: cum etiam si ipsi, inquit domino denuntiatum est, ceterum postea cum is sui potestatem faceret, omissa est repetendi debiti instantia, non protinus per debitorem mora facta intellegitur.

1 In bonae fidei contractibus ex mora usurae debentur. Quid ergo si et filiusfamilias, et pater ex persona eius teneatur, siue iussu eius contractum est, siue in rem uersum est patris, uel in peculium, cuius persona circa moram spectavitur? et si quidem pater dumtaxat conuenietur ex mora sua, non tenetur. in filium tamen dabitur actio in hoc, ut quod minus à patre actor consecutus est, filius praestet. quòd si filius moram fecerit, tunc actor uel cum ipso in solidum, uel cum patre dumtaxat de peculio habebit.

2 Sed si duo rei promittendi sint, alterius mora alteri non nocet. Item si fideiussor solus moram fecerit, non tenetur: sicuti si Stichum promissum occiderit. sed utilis actio in hunc dabitur.

XXXIII. VLPIANVS Libro singulari de Officio curatoris reipublicae

SI BENE collocatae sunt pecuniae publicae, in sortem inquietari debitores non debent: et maximè si parient usuras. si non parient, prospicere reipublicae securitati debet praeses prouinciae. dummodo non acerbum se exactorem nec contumeliosum praebeat: sed moderatum, et cum efficacia benignum, et cum instantia humanum. nam inter insolentiam incuriosam, et diligentiam non ambitiosam multum interest. praeterea prospicere debet, ne pecuniae publicae credantur sine pignoribus idoneis, uel hypothecis.

XXXIIII. IDEM Libro quintodecimo ad Edictum VSVRAE uicem fructuum optinent. et meritò non debent à fructibus separari. et ita in legatis, et fideicommissis, et in tutelae actione, et in ceteris iudiciis bonae fidei seruatur. hoc idem igitur in ceteris obuentionibus dicemus.

XXXV. PAVLVS Libro quinquagensimo septimo ad Edictum LITE contestata usurae currunt.

XXXVI. VLPIANVS Libro sexágesimo primo ad Edictum PRAEDIORUM urbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur.

XXXVII. IDEM Libro decimo ad Edictum ET IN contraria negotiorum gestorum actione usurae ueniunt, si mutuatus sum pecuniam, ut creditorem tuum absoluam. quia aut in possessionem mittendus erat bonorum tuorum, aut pigno-

ra uenditurus. quid si domi habens, propter eandem causam solui? puto uerum, si libe raui ex magno incommodo, debere dici usuras uenire. eas autem quae in regione frequentantur, ut est in bonae fidei iudiciis constitutum. sed si mutuatus dedi, hae uenient usurae, quas ipse pendo. utique si plus tibi praestarim commodi, quàm usurae istae colligunt.

XXXVIII. PAVLVS Libro sexto ad Plautium VIDEAMVS generali
quando in actione, quae est in personam, etiam fructus ueniant. et quidem si fundus ob
rem datus sit, uelun dotis causa, et renuntiata adfinitas: fructus quoque restituendi
sunt. utique hi qui percepti sunt eo tempore, quo sperabatur adfinitas. sed et posterio-
res, si in re mora fuit, ut ab illo, qui reddere debeat, omnimodo restituendi sunt. Sed
et si per mulierem stetit, quo minus nuptiae contrahantur, magis est, ut debeat fructus
recipere. ratio autem haec est, quòd si sponsus non conueniebatur restituere fructus,
licuerat ei neglegere fundum. Item si indebitum fundum solui, et repeto: fructus 1
quoque repetere debeo. Idémque est, si mortis causa fundus sit donatus, et reua- 2
luerit qui donauit, atque ita condictio nascatur. In Fauiana quoque actione, et 3
Pauliana, per quam quae in fraudem creditorum alienata sunt reuocantur: fructus quo
que restituuntur. nam praetor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatum es-
set. quod non est iniquum, nam et uerbum RESTITVAS, quod in hac re praetor di-
xit, plenam habet significationem, ut fructus quoque restituantur. et ideo cum restitui
praetor uult, ueluti in interdicto unde ui, etiam fructus sunt restituendi. Item si ui, me-
túsue causa rem tradam, non aliter mihi restituisse uidetur, quàm si fructus mihi resti-
tuat. nec mora mea mihi aliquid aufert. Si actionem habeam ad id consequen- 4
dum quod meum non fuit, ueluti ex stipulatu, fructus non consequar etiam si mora fa-
cta sit. quòd si acceptum est iudicium, tunc Sabinus et Cassius ex aequitate fructus quo
que post acceptum iudicium praestandos putant, ut causa restituatur. quod puto rectè
dici. Ex causa etiam emptionis fructus restituendi sunt. Sed in societatibus fructus
communicandi sunt. Si possessionem naturalem reuocem, proprietas mea ma- 5
net. uideamus de fructibus. et quidem in deposito et commodato fructus quoque prae
standi sunt, sicut diximus. In interdicto quoque quod ui aut clam magis est ut omnis
causa et fructus restituantur. Ante matrimonium quoque fructus percepti dotis 6
fiunt, et cum ea restituuntur. eadem ratio est in fructibus praediorum urbanorum.
Item si diuidere fundum tecum uelim, tu nolis, et colam: an fructus diuidi debeant 7
post deductionem impensarum? et puto diuidendos. In ceteris quoque bonae fi- 8
dei iudiciis fructus omnimodo praestantur. Si dos praelegata fuerit, ante nuptias 9
percepti fructus in causa legati ueniunt.

XXXVIIII. MODESTINVS Libro nono Differentiarum EQVIS per fideicommissum legatis, post moram heredis fetus quoque debentur. Equitio autem legato, etiam si mora non intercedat, incremento gregis fetus accedunt.

XL. IDEM Libro quarto Regularum IN EVM diem, quo creditor pignora distraxit, rectè usurae fiet reputatio.

XLI. IDEM Libro tertio Responsorum TVTOR condemnatus, per appellationem traxerat exsecutionem sententiae. Herennius Modestinus respondit eum, qui de appellatione cognouit, potuisse, si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animaduerteret, etiam de usuris medii temporis eum condemnare.

Lucius Titius cum centum, et usuras aliquanti temporis deberet, minorem pecu 1
niam quàm debebat obsignauit. quaero, an Titius pecuniae, quam obsignauit, usuras
praestare non debeat. Modestinus respondit, si non hac lege mutua pecunia data est,
uti liceret et particulatim quod acceptum est exsoluere: non retardari totius debiti usu
rarum praestationem, si, cum creditor paratus esset totum suscipere, debitor, qui in exso
lutione totius cessabat, solam partem deposuit. Ab Aulo Agerio Gaius Seius mu 2
tuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: ILLE SCRIPSI ME AC-

CEPISSE, ET ACCEPI AB ILLO MVTVOS ET NVMERATOS DECEM, QVOS EI REDDAM KALENDIS ILLIS PROXIMIS CVM SVIS VSVRIS PLACITIS INTER NOS. quaero, an ex eo instrumento usurae peti possint, et quae. Modestinus respondit, si non appareat de quibus usuris conuentio facta sit, peti eas non posse.

XLII. IDEM Libro undecimo Responsorum HERENNIVS Modestinus respondit, fructus, qui post adquisitum ex causa fideicommissi dominium ex terra percipiuntur, ad fideicommissarium pertinere: licet maior pars anni ante diem fideicommissi cedentem praeterisse dicatur.

XLIII. IDEM Libro octauodecimo Responsorum HERENNIVS Modestinus respondit, eius temporis, quod cessit postquam fiscus debitum percepit, eum, qui mandatis à fisco actionibus experitur, usuras quae in stipulatum deductae non sunt, petere posse.

XLIIII. IDEM Libro decimo Pandectarum POENAM pro usuris stipulari nemo supra modum usurarum licitum potest.

XLV. POMPONIVS Libro uicensimo secundo ad Quintum Mucium FRVCTOS percipiendo uxor uel uir ex re donata, suos facit. illos tamen, quos suis operis adquisierit: ueluti serendo. nam si pomum decerpserit, uel ex silua caedit, non fit eius. sicuti nec cuiuslibet bonae fidei possessoris: quia non ex facto eius is fructus nascitur.

XLVI. VLPIANVS Libro sexagesimo secundo ad Edictum QVOD in fructus redigendos impensum est, non ambigitur ipsos fructus deminuere debere.

XLVII. SCAEVOLA Libro nono Digestorum respondit PARATVM iudicium accipere, si ab aduersario cessatum est, moram facere non uideri.

XLVIII. IDEM Libro uicesimo secundo Digestorum MARITVS uxori suae usumfructum tertiae partis, et cum liberos habuisset, proprietatem legauit: eam uxorem heredes falsi testamenti, et aliorum criminum accusauerunt: qua re impedita est legatorum petitio: interea et filius ei mulieri natus est: eóque condicio legati exstitit. quaesitum est, cum testamentum falsum non esse apparuerit, an fructus etiam mulieri praestari debeant. respondit, praestandos.

XLVIIII. IAVOLENVS Libro tertio ex Posterioribus Labeonis FRVctus rei est, uel pignori dare licere.

DE NAVTICO FAENORE
TIT. II.

MODESTINVS Libro decimo Pandectarum

TRAIECTICIA ea pecunia est, quae trans mare uehitur. ceterum si eodem loci consumatur, non erit traiecticia. Sed uidendum, an merces ex ea pecunia comparatae in ea causa habentur. et interest, utrum etiam ipsae periculo creditoris nauigent. tunc enim traiecticia pecunia fit.

II. POMPONIVS Libro tertio ex Plautio LABEO ait, si nemo sit, qui à parte promissoris interpellari traiecticiae pecuniae possit, idipsum testatione complecti debere, ut pro petitione id cederet.

III. MODESTINVS Libro quarto Regularum IN NAVTICA pecunia ex ea die periculum spectat creditorem, ex quo nauem nauigare conueniat.

IIII. PAPINIANVS Libro tertio Responsorum NIHIL interest, traiecticia pecunia sine periculo creditoris accepta sit, an post diem praestitutum, et con-

dicionem impletam periculum esse creditoris desierit. utrubique igitur maius legitima usura faenus non debebitur. sed in priore quidem specie semper. in altera uerò discusso periculo. nec pignora uel hypothecae titulo maioris usurae tenebuntur.
Pro operis serui traiecticiae pecuniae gratia secuti, quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem centesimae, non ultra duplum debetur. In stipulatione faenoris post diem periculi separatim interposita, quod in ea legitimae usurae deerit, per alteram stipulationem operarum supple Vitur.

V. SCAEVOLA Libro sexto Responsorum PERICVLI pretium est, et si condicione quamuis poenali non exsistente, recepturus sis quod dederis, et insuper aliquid praeter pecuniam: si modò in aleae speciem non cadat. ueluti ea ex quibus condiciones nasci solent. ut SI MANVMITTAS, SI NON ILLVD FACIAS, SI NON CONVALVERO, et cetera. nec dubitabis, si piscatori erogaturo in apparatum, plurimum pecuniae dederim, ut si coepisset, redderet. et athletae, unde se exhiberet, exerceretque: ut si uicisset, redderet. In his autem omnibus et pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

VI. PAVLVS Libro uicesimo quinto Quaestionum FAENERATOR pecuniam usuris maritimis mutuam dando, quasdam merces in naue pignori accepit. ex quibus si non potuisset totum debitum exsolui, aliarum mercium aliis nauibus impositarum, propriisque faeneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit. quaesitum est, naue propria perempta, ex qua totum solui potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra praestitutos dies amissa naue. an ad ceterarum nauium super fluum admitti possit. respondi, aliàs quidem pignoris deminutio ad damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet. sed cum traiecticia pecunia ita datur, ut non aliàs petitio eius creditori competat, quàm si salua nauis intra statuta tempora peruenerit, ipsius crediti obligatio non exsistente condicione defecisse uidetur. et ideo pignorum quoque persecutio perempta est: etiam eorum quae non sunt amissa. si nauis intra praestitutos dies periisset, et condicionem stipulationis defuisse uideri. ideóque sine causa de pignorum persecutione, quae in aliis nauibus fuerunt, quaeri. quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? scilicet tunc cum condicio exstiterit obligationis, et alio casu pignus amissum fuerit, uel uilius distractum: uel si nauis postea perierit, quàm dies praefinitus periculo exactus fuerit.

VII. IDEM Libro tertio ad Edictum IN QVIBVSDAM contractibus etiam usurae debentur, quemadmodum per stipulationem. Nam si dedero decem traiecticia, ut salua naue sortem cum certis usuris recipiam: dicendum est, posse me sortem cum usuris recipere.

VIII. VLPIANVS Libro septuagesimo septimo ad Edictum SERVIVS ait, pecuniae traiecticiae poenam peti non posse, si per creditorem stetisset, quo minus eam intra certum tempus praestitutum accipiat.

VIIII. LABEO Libro quinto pithanon à Paulo epitomatorum SI TRAiecticiae pecuniae poena, uti solet, promissa est: quamuis eo die, qui primus soluendae pecuniae fuerit, nemo uixerit, qui eam pecuniam deberet: tamen perinde committi poena potest, ac si fuisset heres debitoris.

DE PROBATIONIBVS ET PRAESVMPTIONIBVS TIT. III.

PAPINIANVS Libro tertio Quaestionum

QVOTIENS quaereretur, genus uel gentem quis haberet, nec ne, eum probare oportet.

II. PAVLVS Libro sexagesimo nono ad Edictum EI INCUMBIT probatio, qui dicit: non qui negat.

III. PAPINIANVS Libro nono Responsorum CVM tacitum fideicommissum ab eo datur, qui tam in primo quàm in secundo testamento pro eadem parte, uel postea pro maiore heres scribitur: probatio mutatae uoluntatis ei debet incumbere, qui conuenitur. cum secreti suscepti ratio plerumque dominis rerum persuadeat, eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt.

IIII. PAVLVS Libro sexto Responsorum respondit EMPTOREM probare debere, eum seruum, de quo quaeritur, antequam emeret fugisse.

V. IDEM Libro nono Responsorum AB EA parte, quae dicit aduersarium suum ab aliquo iure prohibitum esse specialiter lege uel constitutione, id probari oportere. Idem respondit, si quis negat emancipationem recte factam, probationem ipsum praestare debere.

VI. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum PATRONVM manifestè docere debere, libertum in fraudem suam aliquid dedisse, ut partem eius, quod in fraudem datum esset, posset auocare.

VII. PAVLVS Libro secundo Sententiarum CVM probatio prioris fugae deficit, serui quaestioni credendum est: in se enim interrogari, non pro domino aut in dominum uidetur.

VIII. IDEM Libro octauodecimo ad Plautium SI FILIVS in potestate patris esse neget, praetor cognoscit, ut prior doceat filius. quia et pro pietate, quam patri debet praestare, hoc statuendum est. et quia se liberum esse quodammodo contendit. ideo enim et qui ad libertatem proclamat, prior docere iubetur.

VIIII. CELSVS Libro primo Digestorum SI PACTVM factum sit, in quo heredis mentio non fiat, quaeritur an id actum sit, ut ipsius dumtaxat persona eo statueretur. Sed quamuis uerum est, quòd qui excipit, probare debeat quod excipitur: attamen de ipso dumtaxat, ac non de herede eius quoque conuenisse, petitor, non qui excipit, probare debet: quia plerumque tam heredibus nostris, quàm nobismetipsis cauemus.

X. MARCELLVS Libro tertio Digestorum CENSVS et monumenta publica potiora testibus esse senatus censuit.

XI. CELSVS Libro undecimo Digestorum NON EST necesse pupillo probare, fideiussores pro tutore datos, cum accipiebantur idoneos non fuisse. nam probatio exigenda est ab his, quorum officii fuit prouidere, ut pupillo caueretur.

XII. IDEM Libro septimodecimo Digestorum QVINGENTA testamento tibi legata sunt: ITem scriBtum est in codicillis postea scriptis. refert duplicare legatum uoluerit, an repetere: et oblitus se in testamento legasse, id fecerit. ab utro ergo probatio eius rei exigenda est? prima fronte aequius uidetur, ut petitor probet quod intendit. sed nimirum probationes quaedam à reo exiguntur. nam si creditum petam, ille respondeat, solutam esse pecuniam: ipse hoc probare cogendus est. et hic igitur cum petitor duas scripturas ostendit, heres posteriorem inanem esse, ipse heres id adprobare iudici debet.

XIII. IDEM Libro trigesimo Digestorum CVM DE aetate hominis

quaereretur, Caesar noster in haec uerba rescripsit. Et durum et iniquum est, cum de statu aetatis alicuius quaereretur, et diuersae professiones proferuntur, ea potissimum stare, quae nocet. sed causa cognita ueritatem excuti oportet. et ex eo potissimum annos computari, ex quo praecipuam fidem in ea re constare credibilius uidetur.

XIIII. VLPIANVS Libro secundo de Officio Consulis CIRCA eum, qui se ex libertinitate ingenuum dicat, referendum est quis actoris partibus fungatur. et si quidem in possessionem libertinitatis fuit, sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere: docereque se ingenuum esse. sin uerò in possessione ingenuitatis sit, et libertinus esse dicatur, scilicet eius qui ei controuersiam mouet, hoc probare debet qui eum dicit libertum suum. quid enim interest, seruum suum quis, an libertum contendat? Si quis autem fiducia ingenuitatis suae ultro in se suscipiat probationes, ad hoc ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est, ingenuum se esse ut pronuntietur: an obtemperare ei debeat, tractari potest. et non ab re esse opinor, morem ei geri probandi se ingenuum, et sententiam secundum se dandam. cum nulla captio intercedat iuris.

XV. MODESTINVS Libro duodecimo Responsorum QVIDAM quasi ex Seia susceptus à Gaio Seio, cum Gaius fratres haberet, hereditatem Gaii inuasit: et fratribus eiusdem, quasi ex mandatu defuncti, fideicommissa soluit: cautionem accepit. qui postea cognito quòd filius fratris eorum non fuisset, quaerebant an cum eo de hereditate fratris possint propter emissam manum ab eis quasi filio, agere. Modestinus respondit, cautione exsoluti fideicommissi statum eius, qui probari potest à fratribus defuncti filius mortui non esse, minime confirmatum esse. sed hoc ipsum à fratribus probari debet.

XVI. TERENTIVS CLEMENS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam ETIAM matris professio filiorum recipitur. sed et aui recipienda est.

XVII. CELSVS Libro sexto Digestorum CVM DE lege Falcidia quaeritur, heredis probatio est, locum habere legem Falcidiam. quod dum probare non potest, meritò condemnatur.

XVIII. VLPIANVS Libro sexto Disputationum QVOTIENS operae quasi à liberto petuntur, probationes ab eo qui se patronum dicit exiguntur. et ideo Iulianus scripsit, licet in praeiudicio possessor patronus esse uidetur, uerùm partibus actoris non libertum fungi debere: sed eum qui se patronum esse contendit.

Qui dolo dicit factum aliquid, licet in exceptione, docere dolum admissum debet. 1

Interrogationis factae probationem actori impoui debere, id est ei qui in iure interrogatum dixit respondisse, se solum heredem esse. uel si tacuisse dicatur interrogatus, aequè tantundem erit dicendum, impositam inprobationem non ei qui excepit se non respondisse, sed actori. 2

XVIIII. IDEM Libro septimo Disputationum IN EXCEPTIONIBVS dicendum est, reum partibus actoris fungi oportere: ipsumque exceptionem uelut intentionem implere. utputa si pacti conuenti exceptione utatur, docere debet pactum conuentum factum esse. Cum quis promisisset iudicio se sisti, et reipublicae causa afuisse dicat, et ob id non stetisse: uel dolo malo aduersarii factum, quo minus sisteretur: uel ualetudinem sibi impedimento fuisse, uel tempestatem: probare eum id oportet. Sed et si procuratoria quis exceptione utatur, eo quòd non licuisset aduersario dare, uel fieri procuratorem: probare id oportet obiicientem exceptionem. idem erit dicendum et si ea pecunia petatur, quae pensata dicitur. Hoc amplius, si iudicatae rei, uel iurisiurandi condicio delata dicatur de eo quod nunc petitur: siue in alea gestum esse contendatur: eum implere probationes oportet. 1 2 3

XX. IVLIANVS Libro quadragesimo tertio Digestorum SI QVIS liberum hominem ui rapuerit, in uinculis habuerit: is indignissimè commodum possessoris consequeretur. quia probari non poterit, hominem eo tempore, quo primum lis

ordinaretur, in libertate fuisse.

XXI. MARCIANVS Libro sexto Institutionum VERIVS esse existimo, ipsum qui agit, id est legatarium, probare oportere sciisse alienam rem uel obligatam legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorasse alienam uel obligatam. quia semper necessitas probandi incumbit illi qui agit.

XXII. VLPIANVS Libro primo Responsorum EVM, QVI uoluntatem mutatam dicit, probare hoc debere.

XXIII. MARCIANVS Libro singulari ad formulam hypothecariam ANTE omnia probandum est, quod inter agentem et debitorem conuenit, ut pignori hypothecaéue sit. sed et si hoc probet actor, illud quoque implere debet, rem pertinere ad debitorem eo tempore quo conuenit de pignore: aut cuius uoluntate hypotheca data sit.

XXIIII. MODESTINVS Libro quarto Regularum SI CHIROGRAPHUM cancellatum fuerit, licet praesumptione debitor liberatus esse uidetur, in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, rectè debitor conuenitur.

XXV. PAVLVS Libro tertio Quaestionum CVM DE indebito quaeritur, quis probare debet non fuisse debitum? res ita temperanda est: ut si quidem is, qui accepisse dicitur rem uel pecuniam indebitam, hoc negauerit: et ipse, qui dedit, legitimis probationibus solutionem adprobauerit: sine ulla distinctione ipsum, qui negauit sese pecuniam accepisse, si uult audiri, compellendum esse ad probationes praestandas, quòd pecuniam debitam accepit. per etenim absurdum est, eum qui ab initio negauit pecuniam suscepisse, postquam fuerit conuictus eam accepisse, probationem non debiti ab aduersario exigere. Sin uerò ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas: praesumptionem uidelicet pro eo esse qui accepit, nemo dubitat. qui enim soluit, numquam ita resupinus est, ut facilè suas pecunias iactet, et indebitas effundat. et maximè si ipse, qui indebitas dedisse dicit, homo diligens est, et studiosus paterfamilias: cuius personam incredibile est in aliquo facilè errasse. et ideo eum, qui dicit indebitas soluisse, compelli ad probationes, quòd per dolum accipientis, uel aliquam iustam ignorantiae causam indebitum ab eo solutum. et nisi hoc ostenderit, nullam eum repetitionem habere. Sin autem is, qui indebitum queritur, uel pupillus uel minor sit, uel mulier, uel fortè uir quidem perfectae aetatis, sed miles, uel agricultor, et forensium rerum expers, uel aliàs simplicitate gaudens, et desidia deditus: tunc eum, qui accepit pecunias, ostendere bene eas accepisse, et debitas ei fuisse solutas. et si non ostenderit, eas redhibere. sed haec ita, si totam summam indebitam fuisse solutam is qui dedit contendat. Sin autem pro parte queritur, quòd pars pecuniae solutae debita non est: uel quòd ab initio quidem debitum fuit, sed uel dissoluto debito postea ignarus iterum soluit, uel exceptione tutus errore eius pecunias dependit: ipsum omnimodo hoc ostendere, quòd uel plus debito persoluit, uel iam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit, uel tutus exceptione suam nesciens proiecit pecuniam. secundum generalem regulam, qua Eos, qui opponendas esse exceptiones adfirmant, uel soluisse debita contendunt, haec ostendere exigit. In omnibus autem uisionibus quas praeposuimus, licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, aduersario suo de rei ueritate iusiurandum inferre, prius ipso pro calumnia iurante. ut iudex iuramenti fidem secutus, ita suam sententiam possit formare. iure referendae religionis ei seruando. Sed haec, ubi de solutione indebiti quaestio est. Sin autem cautio indebitè exposita esse dicatur, et indiscretè loquitur: tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit. nisi ipse specialiter, qui cautionem exposuit, causas explanauit, pro quibus eandem conscripsit. tunc enim stare eum oportet suae confessioni: nisi euidentissimis probationibus in scriptis habitis, ostendere paratus sit, sese haec indebitè promisisse.

XXVI. PAPINIANVS Libro uicesimo Quaestionum PROCVLA magnae quantitatis fideicommissum à fratre sibi debitum, post mortem eius in ratione cum heredibus compensare uellet, ex diuerso autem allegaretur, numquam id à fratre quamdiu uixit desideratum. cum uariis ex causis saepe (in) rationem fratris pecunias ratio Proculae soluisset: Diuus Commodus cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem. quasi tacitè fratri fideicommissum fuisset remissum.

XXVII. SCAEVOLA Libro trigesimo tertio Digestorum QVI testamentum faciebat, ei qui usque ad certum modum capere potuerat, legauit licitam quantitatem. deinde ita locutus est. TITIO CENTVM DO LEGO, QVAE MIHI PERTVLIT. QVAE IDEO EI NON CAVI, QVOD OMNEM FORTVNAM ET SVBSTANTIAM, SI QVAM A MATRE SVSCEPERAT, IN SINV MEO HABVI SINE VLLA CAVTIONE. ITEM EIDEM TITIO REDDI ET SOLVI VOLO DE SVBSTANTIA MEA CENTVM QVINQVAGINTA, QVAE EGO EX REDITIBVS PRAEDIORVM EIVS, QVORVM IPSE FRVCTVM PERCEPI, ET DISTRAXI: ITEM DE CALENDARIO SI QVA A MATRE RECEPERAT TITIVS, IN REM MEAM CONVERTI. quaero, an Titius ea exigere potest. respondit, si Titius supra scripta ex ratione sua ad testatorem peruenisse probare potuerit, exigi. uidetur enim eo quòd ille plus capere non poterat, in fraudem legis haec in testamento adiecisse.

XXVIII. LABEO Libro septimo Pithanon à Paulo epitomatorum SI arbiter animaduertere debeat, an operis facti memoria exstet, hoc ei quaerendum est: an aliquis meminerit id opus factum esse. Paulus: immo cum in arbitrio quaeritur, memoria facti operis exstet, nec ne: non hoc quaeritur, num aliquis meminerit quo die aut quo consule factum sit. sed num hoc aliquo modo probari possit, quando id opus factum sit. et hoc ita quod Graeci dicere solent. ΕΝ ΠΑΛΑΙ enim potest hoc memoria non teneri. intra annum, puta, factum. cum interim nemo sit eorum qui meminerit quibus consulibus id uiderit. sed cum omnium haec est opinio, nec audisse nec uidisse cum id opus fieret: neque ex eis audisse, qui uidissent aut audissent. et hoc infinitè similiter sursum uersum accidet: cum memoria operis facti non exstaret.

XXVIIII. SCAEVOLA Libro nono Digestorum IMPERATORES Antoninus et Verus Augusti Claudio Apolinari rescripserunt in haec uerba. Probationes, quae de filiis dantur, non in sola adfirmatione testium consistunt: sed et epistulas, quae uxoribus missae allegarentur, si de fide earum constitit, nonnullam uicem instrumentorum optinere decretum est. Mulier grauida repudiata, filium enixa absente marito, ut spurium in actis professa est. quaesitum est an is in potestate patris sit: et matre intestata mortua iussu eius hereditatem matris adire possit: nec obsit professio à matre irata facta. respondit, ueritati locum superfore.

XXX. Libro primo Responsorum Festo respondit SI ANCILLA fuit, ad libertatem perductam non uideri neque per fideicommissi relicti sibi probationem, nec quòd alimenta sunt ut nutrici praestita.

XXXI. Libro secundo Mactorio Sabino COMMEMORATIONEM in chirographo pecuniarum, quae ex alia causa debere dicuntur, factam, uim obligationis non habere.

DE

DE FIDE INSTRVMENTORVM ET AMISSIONE EORVM TIT. IIII.

PAVLVS Libro secundo Sententiarum

INSTRVMENTORVM nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest. et ideo tam testimonia quàm personae instrumentorum loco habentur.

II. IDEM Libro quinto Sententiarum QVICVMQVE à fisco conuenitur, non ex indice et exemplo alicuius scripturae: sed ex authentico conueniendus est. ita si contractus fides possit ostendi. ceterum calumniosam scripturam uim in iudicio optinere non conuenit.

III. IDEM Libro tertio Responsorum respondit REPETITA quidem die cautionem interponi non debuisse. sed falsi crimen, quantum ad eos qui in hoc consenserunt, contractum non uideri: cum inter praesentes et conuenientes res actitata sit: magisque debitor quàm creditor deliquerit.

IIII. GAIVS Libro singulari de Formula hypothecaria IN RE hypothecae nomine obligata ad rem non pertinet, quibus fit uerbis. sicuti est et in his obligationibus quae consensu contrahuntur. et ideo et sine scriptura si conuenit ut hypothecae sit, et probari poterit: res obligata erit, de qua conueniunt. fiunt enim de his scripturae, ut quod actum est, per eas facilius probari possit. et sine his autem ualet quod actum est, si habeat probationem, sicut et nuptiae sunt, licet testatio sine scriptis habita est.

V. CALLISTRATVS Libro secundo Quaestionum SI RES gesta sine litterarum quoque consignatione ueritate factum suum praebeat, non ideo minus ualeVit, quòd instrumentum nullum de ea intercessit.

VI. VLPIANVS Libro quinquagesimo ad Edictum SI DE tabulis testamenti deponendis agatur, et dubitetur cui eas deponi oportet: semper seniorem iuniore, et amplioris honoris inferiore, et marem feminae, et ingenuum libertino praeferemus.

DE TESTIBVS TIT. V.

ARCADIVS qui et Charisius, libro singulari de Testibus

TESTIMONIORVM usus frequens ac necessarius est, et ab his praecipuè exigendus, quorum fides non uacillat. Adhiberi quoque testes possunt non solùm in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus, sicubi res postulat: et hi quibus non interdicitur testimonium, nec ulla lege à dicendo testimonio excusantur. Quamquam quibusdam legibus amplissimus numerus testium definitus sit: tamen ex constitutionibus principum haec licentia ad sufficientem numerum testium coartatur. ut iudices moderentur, et eum solum numerum testium, quem necessarium esse putauerint, euocari patiantur: ne effrenata potestate ad uexandos homines, superflua multitudo testium protrahatur.

II. MODESTINVS Libro octauo Regularum IN TESTIMONIIS autem dignitas, fides, mores, grauitas examinanda est. et ideo testes, qui aduersus fidem suam testationis uacillant, audiendi non sunt.

III. CALLISTRATVS Libro quarto de Cognitionibus TESTIVM fides diligenter examinanda est. ideóque in persona eorum exploranda erunt in primis

condicio cuiuſque: utrum quis decurio, an plebeius ſit: et an honeſtae et inculpatae ui-
tae, an uerò notatus quis et reprehenſibilis: an locuples, uel egens ſit, ut lucri cauſa
quid facilè admittat: uel an inimicus ei ſit, aduerſus quem teſtimonium fert: uel ami-
cus ei ſit, pro quo teſtimonium dat. nam ſi careat ſuſpicione teſtimonium, uel propter
perſonam à qua fertur, quòd honeſta ſit: uel propter cauſam, quòd neque lucri, neque
gratiae, neque inimicitiae cauſa ſit: admittendus eſt. Ideóque Diuus Hadrianus Viuio
Varo legato prouinciae Ciliciae reſcripſit, eum qui iudicat, magis poſſe ſcire, quanta
fides habenda ſit teſtibus. uerba epiſtulae haec ſunt. Tu magis ſcire potes, quanta fides
habenda ſit teſtibus. qui, et cuius dignitatis, et cuius exiſtimationis ſint: et qui ſimplici-
ter uiſi ſint dicere, utrum unum eundémque meditatum ſermonem attulerint: an ad
ea, quae interrogaueras, ex tempore uериſimilia reſponderint. Eiuſdem quoque 1
principis exſtat reſcriptum ad Valerium Verum de excutienda fide teſtium in haec uer
ba. Quae argumenta ad quem modum probandae cuique rei ſufficiant, nullo certo mo
do ſatis definiri poteſt. ſicut non ſemper, ita ſaepe ſine publicis monumentis cuiuſque rei
ueri ſas deprehenditur. aliàs numerus teſtium, aliàs dignitas et auctoritas, aliàs ueluti
conſentiens fama confirmat rei de qua quaeritur fidem. hoc ergo ſolum tibi reſcribere
poſſum ſummatim: non utique ad unam probationis ſpeciem cognitionem ſtatim alli-
gari debere. ſed ex ſententia animi tui te aeſtimare oportere, quid aut credas, aut pa-
rum probatum tibi opinaris. Idem Diuus Hadrianus Iunio Rufino proconſuli 2
Macedoniae reſcripſit, teſtibus ſe non teſtimoniis crediturum. uerba epiſtulae ad hanc
partem pertinentia haec ſunt. Quòd crimina obiecerit apud me Alexander Apro, et
quia non probabat, nec teſtes producebat, ſed teſtimoniis uti uolebat, quibus apud me
locus non eſt, nam ipſos interrogare ſoleo: quem remiſi ad prouinciae praeſidem, ut is
de fide teſtium quaereret. et niſi impleſſet quod intenderat, relegaretur. Gabinio 3
quoque Maximo idem princeps in haec uerba reſcripſit. Alia eſt auctoritas praeſen-
tium teſtium, alia teſtimoniorum quae recitari ſolent. tecum ergo delibera, ut ſi† retine
re eos uelis, des eis impendia. Lege Iulia de ui cauetur, ne hac lege in reum teſti- 4
monium dicere liceret, qui ſe ab eo parentéue eius liberauerit: quiue impuberes erunt:
quique iudicio publico damnatus erit, qui eorum in integrum reſtitutus non erit: quiue
in uinculis, cuſtodiáue publica erit: quiue ad beſtias ut depugnaret ſe locauerit: quaéue
palam quaeſtum faciet, feceritue: quíue ob teſtimonium dicendum uel non dicen-
dum pecuniam accepiſſe iudicatus uel conuictus erit. nam quidam propter reueren-
tiam perſonarum, quidam propter lubricum conſilii ſui, alii uerò propter notam et in-
famiam uitae ſuae, admittendi non ſunt ad teſtimonii fidem. Teſtes non temere 5
euocandi ſunt per longum iter: et multo minus milites auocandi ſunt à ſignis uel mu-
neribus, perhibendi teſtimonii cauſa. idque Diuus Hadrianus reſcripſit. Sed et Diui
fratres reſcripſerunt, Quod ad teſtes euocandos pertinet, diligentiae iudicantis eſt ex-
plorare, quae conſuetudo in ea prouincia, in quam iudicat, fuerit. nam ſi probabitur,
ſaepe in aliam ciuitatem teſtimonii gratia pleroſque euocatos: non eſſe dubitandum,
quin euocandi ſint, quos neceſſarios in ipſa cognitione deprehenderit qui iudicat.

IIII. PAVLVS Libro ſecundo ad Legem Iuliam et Papiam LEGE Iulia iudiciorum publicorum cauetur, ne inuito denuntietur ut teſtimonium litis dicat aduerſus ſocerum, generum, uitricum, priuignum, ſobrinum, ſobrinam, ſobrino natum, eóſue qui priore gradu ſint. item ne liberto ipſius, liberorum eius, parentium, uiri, uxoris. item patroni, patronae. et ut ne patroni, patronae aduerſus libertos, neque liberti aduerſus patronum cogantur teſtimonium dicere.

V. GAIVS Libro quarto ad Legem Iuliam et Papiam IN LEGIBVS, quibus excipitur, ne gener, aut ſocer inuitus teſtimonium dicere cogeretur, generi appellatione ſponſum quoque filiae contineri placet. item ſoceri, ſponſae patrem.

VI. LICINNIVS RVFINVS Libro ſecundo Regularum IDONEI non uidentur eſſe teſtes, quibus imperari poteſt ut teſtes fiant.

VII. MODESTINVS Libro tertio Regularum SERVI responso tunc credendum est, cum alia probatio ad eruendam ueritatem non est.

VIII. SCAEVOLA Libro quarto Regularum INVITI testimonium dicere non coguntur senes, ualetudinarii, uel milites, uel qui cum magistratu reipublicae causa absunt, uel quibus uenire non licet.

VIIII. PAVLVS Libro primo ad Sabinum TESTIS idoneus pater filio, aut filius patri non est.

X. POMPONIVS Libro primo ad Sabinum NVLLVS idoneus testis in re sua intellegitur.

XI. IDEM Libro trigesimo tertio ad Sabinum AD FIDEM rei gestae faciendam etiam non rogatus testis intellegitur.

XII. VLPIANVS Libro trigesimo septimo ad Edictum VBI NVMERVS testium non adicitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est.

XIII. PAPINIANVS Libro primo de Adulteriis QVAESITVM scio, an in publicis iudiciis calumniae damnati testimonium iudicio publico perhibere possunt. sed neque lege Remmia prohibentur: et Iulia lex de ui, et repetendarum, et peculatus, eos homines testimonium dicere non uetuerunt. uerumtamen quod legibus omissum est, non omittetur religione iudicantium. ad quorum officium pertinet eius quoque testimonii fidem, quod integrae frontis homo dixerit, perpendere.

XIIII. IDEM Libro singulari de Adulteriis SCIO quidem tractatum esse, an ad testamentum faciendum adhiberi possit adulterii damnatus. et sanè iustè testimonii officio ei interdicetur. Existimo ergo neque iure ciuili testamentum ualere, ad quod huiusmodi testis processit: neque iure praetorio, quod ius ciuile subsequitur. ut neque hereditas adiri, neque bonorum possessio dari possit.

XV. PAVLVS Libro tertio Sententiarum REPETVNDARVM damnatus nec ad testamentum nec ad testimonium adhiberi potest. Hermaphroditus an ad testamentum adhiberi possit, qualitas sexus incalescentis ostendit.

XVI. IDEM Libro quinto Sententiarum QVI falsò uel uariè testimonia dixerunt, uel utrique parti prodiderunt, à iudicibus competenter puniuntur.

XVII. VLPIANVS Libro singulari Regularum PATER et filius qui in potestate eius est, item duo fratres qui in eiusdem patris potestate sunt, testes utrique in eodem testamento uel eodem negotio fieri possunt: quoniam nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

XVIII. PAVLVS Libro secundo de Adulteriis EX EO quod prohibet lex Iulia de adulteriis, testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur etiam mulieres testimonii in iudicio dicendi ius habere.

XVIIII. VLPIANVS Libro octauo de Officio proconsulis INVITI testimonium non dicunt publicani. item is qui non detractandi testimonii causa aberit. item is qui quid exercitui praebendum conduxerit. sed nec pupillis testimonium denuntiari potest.

XX. VENVLEIVS Libro secundo de Iudiciis publicis IN TESTIMONIVM accusator citare non debet eum qui iudicio publico reus erit, aut qui minor uiginti annis erit.

XXI. ARCADIVS qui et Charisius libro singulari de Testibus OB CARMEN famosum damnatus intestabilis fit. Illud quoque incunctabile est, ut si res exigat, non tantùm priuati, sed etiam magistratus, si in praesenti sint, testimonium dicant. Item senatus censuit, praetorem testimonium dare debere in iudicio adulterii causa. Si ea rei condicio sit, ubi harenarium testem uel similem personam admittere cogimur, sine tormentis testimonio eius credendum non est. Si testes omnes eiusdem honestatis et existimationis sint, et negotii qualitas ac iudicis motus cum his

concurrit, ſequenda ſunt omnia teſtimonia. ſi uerò ex his quidam eorum aliud dixerint, licet impari numero, credendum eſt: ſed quod naturae negotii conuenit, et quod inimicitiae aut gratiae ſuſpicione caret. confirmabítque iudex motum animi ſui ex argumentis, et teſtimoniis, et quae rei aptiora, et uero proximiora eſſe compererit. non enim ad multitudinem reſpici oportet: ſed ad ſinceram teſtimoniorum fidem, et teſtimonia quibus potius lux ueritatis adſiſtit.

XXII. VENVLEIVS Libro ſecundo de officio proconſulis CVRENT magiſtratus cuiuſque loci teſtari uolentibus et ſeipſos et alios, teſtes uel ſignatores praebere: quo facilius negotia explicentur, et probatio rerum ſalua ſit.

XXIII. IDEM Libro primo de Iudiciis publicis PRODVCI teſtis is non poteſt, qui ante in eum reum teſtimonium dixit.

XXIIII. PAVLVS Libro quinto Sententiarum TESTES eos, quos accuſator de domo produxerit, interrogari non placuit.

XXV. ARCADIVS qui et Chariſius libro ſingulari de Teſtibus MANdatis cauetur, ut praeſides attendant, ne patroni in cauſa cui patrocinium praeſtiterunt teſtimonium dicant. quod et in exſecutoribus negotiorum obſeruandum eſt.

DE IVRIS ET FACTI IGNORANTIA TIT. VI.

PAVLVS Libro quadrageſimo quarto ad Edictum

IGNORANTIA uel facti uel iuris eſt. nam ſi quis neſciat deceſſiſſe eum cuius bonorum poſſeſſio defertur, non cedit ei tempus. ſed ſi ſciat quidem defunctum eſſe cognatum, neſciat autem proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem ſibi deferri: aut ſe ſciat ſcriptum heredem, neſciat autem quòd ſcriptis heredibus bonorum poſſeſſionem praetor promittit: cedit ei tempus, quia in iure errat. Idem eſt ſi frater conſanguineus defuncti credat matrem potiorem eſſe. Si quis neſciat ſe cognatum eſſe, interdum in iure, interdum in fa- 1
cto errat. nam ſi et liberum ſe eſſe, et ex quibus natus ſit ſciat, iura autem cognationis habere ſe neſciat: in iure errat. at ſi quis fortè expoſitus, quorum parentium eſſet ignoret, fortaſſe et ſeruiat alicui, putans ſe ſeruum eſſe: in facto magis quàm in iure errat. Item ſi quis ſciat quidem alii delatam eſſe bonorum poſſeſſionem, neſciat autem ei 2
tempus praeteriſſe bonorum poſſeſſionis, in facto errat. Idem eſt, ſi putet eum bonorum poſſeſſionem accepiſſe. ſed ſi ſciat eum non petiſſe, tempúſque ei praeteriſſe, ignoret autem ſibi ex ſucceſſorio capite competere bonorum poſſeſſionem: cedet ei tempus, quia in iure errat. Idem dicemus, ſi ex aſſe heres inſtitutus, non putet ſe bo- 3
norum poſſeſſionem petere poſſe ante apertas tabulas. quòd ſi neſciat eſſe tabulas, in facto errat.

II. NERATIVS Libro quinto Membranarum IN OMNI parte error in iure non eodem loco quo facti ignorantia haberi debebit. cum ius finitum et poſſit eſſe, et debeat. facti interpretatio plerumque etiam prudentiſſimos fallat.

III. POMPONIVS Libro tertio ad Sabinum PLVRIMVM intereſt utrum quis de alterius cauſa et facto non ſciret, an de iure ſuo ignorat. ſed Caſſius ignorantiam Sabinum ita accipiendam exiſtimaſſe refert: non deperditi, et nimium ſecuri hominis.

IIII. IDEM Libro tertiodecimo ad Sabinum IVRIS ignorantiam in uſucapione negatur prodeſſe. facti uerò ignorantiam prodeſſe conſtat.

V. TERENTIVS CLEMENS Libro ſecundo ad Legem Iuliam et Papiam INIQVISSIMVM uidetur, cuiquam ſcientiam alterius quàm ſuam nocere: uel ignorantiam alterius alii profuturam.

VI. VLPIANVS Libro octauodecimo ad Legem Iuliam et Papiam NEC supina ignorantia ferenda est factum ignorantis: ut nec scrupulosa inquisitio exigenda. scientia enim hoc modo aestimanda est, ut neque neglegentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, neque delatoria curiositas exigatur.

VII. PAPINIANVS Libro nonodecimo Quaestionum IVRIS ignorantia non prodest adquirere uolentibus. suum uerò petentibus non nocet.

VIII. IDEM Libro primo Definitionum ERROR facti ne maribus quidem in damnis uel compendiis obest. iuris autem error nec feminis in compendiis prodest. ceterum omnibus iuris error in damnis amittendae rei suae non nocet.

VIIII. PAVLVS Libro singulari de Iuris et facti ignorantia REGVLA
est, iuris quidem ignorantiam cuique nocere, facti uerò ignorantiam non nocere. ui-
deamus igitur in quibus speciebus locum babere possit. ante praemisso quòd minori-
bus uigintiquinque annis ius ignorare permissum est. quod et in feminis in quibusdam
causis propter sexus infirmitatem dicitur. et ideo sicubi non est delictum, sed iuris igno
rantia, non laeduntur. Hac ratione si minor uigintiquinque annis filiofamilias credide
1 rit, subuenitur ei, ut non uideatur filiofamilias credidisse. Si filiusfamilias miles à
commilitone heres institutus, nesciat sibi etiam sine patre licere adire, per constitutiones
2 principales ius ignorare potest. et ideo ei dies aditionis (non) cedit. Sed facti igno
rantia ita demum cuique non nocet, si non ei summa neglegentia obiciatur. quid enim
si omnes in ciuitate sciant quod ille solus ignorat? et rectè Labeo definit, scientiam ne-
que curiosissimi, neque neglegentissimi hominis accipiendam. uerùm eius qui eam rem
3 diligenter inquirendo, notam habere possit. Sed iuris ignorantiam non prodes-
se, Labeo ita accipiendum existimat, si iurisconsulti copiam haberet, uel sua prudentia
instructus sit. ut cui facile sit scire, ei detrimento sit iuris ignorantia. quod raro accipien
4 dum est. Qui ignorauit dominum esse rei uenditorem, plus in re est, quàm in exi
stimatione mentis. et ideo tametsi existimet se non à domino emere, tamen si à domi-
5 no ei tradatur, dominus efficitur. Si quis ius ignorans, lege Falcidia usus non sit,
nocere ei dicit epistula Diui Pii. Sed et imperatores Seuerus et Antoninus in haec uer
ba rescripserunt. Quod ex causa fideicommissi indebitum datum est, si non per erro-
rem solutum est, repeti non potest. quamobrem Cargiliani heredes, qui cum ex testa-
mento eius pecuniam ad opus aquaeductus reipublicae Cirtensium relictam soluerint,
non solùm cautiones non exegerunt quae interponi solent, ut quod amplius cepissent
municipes, quàm per legem Falcidiam licuisset, redderent: uerumetiam stipulati sunt,
ne ea summa in alios usus conuerteretur, et scientes prudentésque passi sunt eam pecu
niam in opus aquaeductus impendi: frustra postulant reddi sibi à republica Cirten-
sium, quasi plus debito dederint. cum sit utrumque iniquum: pecuniam, quae ad opus
aquaeductus data est, repeti: et rempublicam ex corpore patrimonii sui impendere: et
in id opus, quod totum alienae liberalitatis gloriam repraesentet. Quòd si ideo repeti-
tionem eius pecuniae habere credunt, quòd imperitia lapsi legis Falcidiae beneficio
usi non sunt: sciant ignorantiam facti, non iuris prodesse. nec stultis solere succurri, sed
6 errantibus. Et licet municipum mentio in hac epistula fiat, tamen et in qualibet
persona idem obseruaVitur. sed nec quòd in opere aquaeductus relicta esse pecunia
proponitur, in hunc solum casum cessare repetitionem dicendum est. nam initium con
stitutionis generale est: demonstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommis-
sum quod indebitum fuit, non posse repeti. Item et illa pars aequè generalis est, ut qui
iuris ignorantia legis Falcidiae beneficio usi non sunt, (nec) possint repetere. ut secun-
dum hoc possit dici, etiam si pecunia quae per fideicommissum relicta est, quaéque so-
luta est, non ad aliquid faciendum relicta sit: et licet consumpta non sit, sed exstet apud
eum cui soluta est: cessare repetitionem.

X. PAPINIANVS Libro sexto Responsorum IMPVBERES sine tutore agentes, nihil posse scire intelleguntur.

LIBER VICESIMVSTERTIVS

DE SPONSALIBVS

FLORENTINVS Libro tertio Institutionum

SPONSALIA SVNT, MENTIO ET REPROMISSIO NVptiarum futurarum.

II. VLPIANVS Libro singulari de sponsalibus SPONSALIA autem dicta sunt à spondendo. nam moris fuit ueteribus stipulari, et spondere sibi uxores futuras.

III. FLORENTINVS Libro tertio Institutionum VNDE et sponsi sponsaeque appellatio nata est.

IIII. VLPIANVS Libro trigesimo quinto ad Sabinum SVFFICIT nudus consensus ad constituenda sponsalia. Denique constat et absenti absentem desponderi posse. et hoc coTidie fieri.

V. POMPONIVS Libro sextodecimo ad sabinum HAEC ita, si scientibus his qui absint, sponsalia fiant. aut si postea ratum habuerint.

VI. VLPIANVS Libro trigensimo sexto ad Sabinum SI PVELLAE tutores ad finienda sponsalia nuntium miserunt, non putarem suffecturum ad dissoluendam nuptiarum spem hunc nuntium. non magis, quàm sponsalia posse eos solos constituere. nisi forte omnia ista ex uoluntate puellae facta sint.

VII. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum IN SPONSALIBVS nihil interest, utrum testatio interponatur, an aliquis sine scriptura spondeat. In sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis desideratur. intellegi tamen semper filiae patrem consentire, nisi euidenter dissentiat, Iulianus scribit.

VIII. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale FVROR quin sponsalibus impedimento sit, plus quàm manifestum est. sed postea interueniens sponsalia non infirmat.

VIIII. VLPIANVS Libro trigesimo quinto ad Edictum QVAESITVM est apud Iulianum, an sponsalia sint ante duodecimum annum, si fuerint nuptiae collatae. et semper Labeonis sententiam probaui existimantis, si quidem praecesserint sponsalia, durare ea, quamuis in domo loco nuptae esse coeperit. si uerò non praecesserint, hoc ipso quòd in domum deducta est, non uideri sponsalia facta. quam sententiam Papinianus quoque probat.

X. IDEM Libro tertio Disputationum IN POTESTATE manente filia, pater sponso nuntium remittere potest, et sponsalia dissoluere. enimuero si emancipata est, non potest neque nuntium remittere, neque quae dotis causa data sunt condicere. ipsa enim filia nubendo efficiet dotem esse, condictionémque extinguet, quae causa non secuta nasci poterit. nisi fortè quis proponat, ita dotem patrem pro emancipata filia dedisse, ut si nuptiis non consentiret, uel contractis uel non contractis repeteret quae dederat. tunc enim habebit repetitionem.

XI. IVLIANVS Libro sextodecimo Digestorum SPONSALIA, sicut nuptiae, consensu contrahentium fiunt. et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiamfamilias consentire oportet.

XII. VLPIANVS Libro singulari de sponsalibus SED, quae patris uoluntati non repugnat, consentire intellegitur. Tunc autem solum dissentiendi à patre licentia filiae conceditur, si indignum moribus, uel turpem sponsum ei pater eligat.

XIII. PAVLVS Libro quinto ad Edictum FILIOFAMILIAS dissentiente, sponsalia nomine eius fieri non possunt.

XIIII. MODESTINVS Libro quarto Differentiarum IN SPONSALIBUS contrahendis aetas contrahentium definita non est, ut in matrimoniis. quapropter et à primordio aetatis sponsalia effici possunt. si modò id fieri ab utraque persona intellegatur. id est, si non sint minores quàm septem annis.

XV. IDEM Libro singulari de Enucleatis casibus TVTOR factam pupillam suam nec ipse uxorem ducere, nec filio suo in matrimonio adiungere potest. scias tamen quod de nuptiis tractamus, et ad sponsalia pertinere.

XVI. VLPIANVS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam ORATIO Imperatorum Antonini et Commodi, quae quasdam nuptias in personam senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est. rectè tamen dicitur, etiam sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti. ut suppleatur quod orationi deest.

XVII. GAIVS Libro primo ad Legem Iuliam et Papiam SAEPE iustae ac necessariae causae non solum annum, uel biennium, sed etiam triennium, et quadriennium, et ulterius trahunt sponsalia. ueluti ualetudo sponsi sponsaeue, uel mortes parentium, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes quae ex necessitate fiunt.

XVIII. VLPIANVS Libro sexto ad Edictum IN SPONSALIBVS constituendis parui refert, per se et coram, an per internuntium, uel per epistulam, an per alium hoc factum est. et ferè plerumque condiciones interpositis personis expediuntur.

DE RITV NVPTIARVM TIT. II.

MODESTINVS Libro primo Regularum

NVPTIAE sunt coniunctio maris et feminae, et consortium omnis uitae: diuini et humani iuris communicatio.

II. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum NVPTIAE consistere non possunt, nisi consentiant omnes. id est qui coëunt, quorúmque in potestate sunt.

III. IDEM Libro primo ad Sabinum SI NEPOTEM ex filio, et neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse Pomponius scribit. et uerum est.

IIII. POMPONIVS Libro tertio ad Sabinum MINOREM annis duodecim nuptam, tunc legitimam uxorem fore, cum apud uirum explesset duodecim annos.

V. IDEM Libro quarto ad Sabinum MVLIEREM absenti per litteras eius, uel per nuntium posse nubere placet, si in domum eius deduceretur. eam uerò, quae abesset, ex litteris uel nuntio suo duci à marito non posse. deductione enim opus esse in mariti non in uxoris domum: quasi in domicilium matrimonii.

VI. VLPIANVS Libro trigesimo quinto ad Sabinum DENIQVE Cinna scribit: eum qui absentem accepit uxorem, deinde rediens à cena iuxta Tiberim perisset: ab uxore lugendum, responsum est.

VII. PAVLVS Libro singulari ad Legem Falcidiam IDEOQVE potest fieri, ut in hoc casu aliqua uirgo et dotem et de dote habeat actionem.

VIII. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum LIBERTINVS libertinam matrem aut sororem uxorem ducere non potest: quia hoc ius moribus, non legibus introductum est.

VIIII. VLPIANVS Libro uicesimo sexto ad Sabinum SI NEPOS

uxorem uelit ducere auo furente, omnimodo patris auctoritas erit necessaria. sed si pa-
ter furit, auus sapiat, sufficit aui uoluntas. Is cuius pater ab hostibus captus est, si 1
non intra triennium reuertatur, uxorem ducere potest.

X. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum SI ITA pater absit,
ut ignoretur ubi sit, et an sit: quid faciendum est, meritò dubitatur. et si triennium ef-
fluxerit, postquam apertissimè fuerit pater ignotus ubi degit, et an superstes sit: non
prohibentur liberi eius utriusque sexus matrimonium uel nuptias legitimas contra-
here.

XI. IVLIANVS Libro sexagesimo secundo Digestorum SI FILIVS
eius, qui apud hostes est uel absit, ante triennium captiuitatis uel absentiae patris uxo-
rem duxit, uel si filia nupserit: puto rectè matrimonium uel nuptias contrahi. dummo-
do eam filius ducat uxorem, uel filia tali nubat, cuius condicionem certum sit patrem
non repudiaturum.

XII. VLPIANVS Libro uicesimo sexto ad Sabinum SI QVA mihi
uxor fuit, deinde à me repudiata nupsit Seio, quem ego postea adrogaui, non sunt nu-
ptiae incestae. Inter me et sponsam patris mei nuptiae contrahi non possunt: 1
quamquam nouerca mea non propriè dicatur. Sed et per contrarium sponsa mea patri
meo nubere non poterit: quamuis nurus non propriè dicatur. Si uxor mea post 2
diuortium alii nupserit, et filiam susceperit, putat Iulianus hanc quidem priuignam non
esse: uerùm nuptiis eius abstinendum. Adoptiuae sororis filiam possum uxorem 3
ducere: cognata enim mea non est filia eius, quia auunculus nemo fit per adoptionem.
et eae demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quae legitimae essent. id est
quae adgnatorum ius haberent. pari ratione et sororem patris mei adoptiui possum du
cere, si non fuit eodem patre nata.

XIII. IDEM Libro trigesimo quarto ad Sabinum SI PATRONA tam
ignobilis sit, ut ei honestae sint uel saltem liberti sui nuptiae, officio iudicis super hoc
cognoscentis hae prohiberi non debent.

XIIII. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum ADOPTIVVS
filius si emancipetur, eam quae patris adoptiui uxor fuit ducere non potest: quia no-
uercae locum habet. Item si quis filium adoptauerit, uxorem eiusdem, quae nurus loco
est, ne quidem post emancipationem filii ducere poterit. quoniam aliquando nurus ei
fuit. Seruiles quoque cognationes in hoc iure obseruandae sunt. igitur suam ma- 1
trem manumissus non ducet uxorem. tantundem iuris est et in sorore, et sororis filia.
Idem è contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere, si ex seruitute manu-
missi sint. etsi dubitetur patrem eum esse. Vnde nec uolgo quaesitam filiam pater natu
ralis potest uxorem ducere: quoniam in contrahendis matrimoniis naturale ius, et pu-
dor inspiciendus est: contra pudorem est autem, filiam uxorem suam ducere. Idem ta-
men quod in seruilibus cognationibus constitutum est, etiam in seruilibus adfinitati-
bus seruandum est. ueluti, ut eam quae in contubernio patris fuerit, quasi nouercam,
non possum ducere. et contra, eam quae in contubernio filii fuerit, patrem quasi nurum
non ducere. aequè nec matrem eius, quam quis in seruitute uxorem habuit, quasi so-
crum. cum enim cognatio seruilis intellegitur, quare non et adfinitas intellegatur? sed
in re dubia certius et modestius est, huiusmodi nuptiis abstinere. Nunc uideamus, 2
quomodo nouerca, et priuigna, et socrus, et nurus intellegantur. ut sciamus, quas non
liceat ducere. Quidam nouercam per se patris uxorem, et nurum filii uxorem, et pri-
uignam uxoris ex alio marito filiam intellegunt. sed quod ad hanc causam, uerius est
nec aui uxorem nec proaui duci posse. duas ergo uel plures nouercas ducere non pote-
rit. non mirum. nam et is qui adoptiuus est, nec naturalis patris, nec adoptiui uxorem
ducere potest. sed et si plures uxores pater habuerit, nullam earum ducere possum.

Itaque socrus appellatione non tantùm uxoris meae mater, sed et auia, et proauia in- 3
tellegitur: ut nullam earum ducere possim. Nurus quoque appellatione non tantùm

filii uxor, sed et nepotis et pronepotis continetur. licet quidam has pronurus appellant. Priuigna quoque non solùm ea mihi intellegitur, quae uxoris meae filia est, sed et neptis, et proneptis. ut nullam earum ducere possim. Item eius matrem, quam sponsam habui, non posse me uxorem ducere Augustus interpretatus est. fuisse enim eam socrum.

XV. PAPINIANVS Libro quarto Responsorum VXOREM quondam priuigni coniungi matrimonio uitrici non oportet: nec in matrimonium conuenire nouercam eius, qui priuignae maritus fuit.

XVI. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum ORATIONE Diui Marci cauetur, ut si senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptiae essent. quam et senatusconsultum secutum est. Nepote uxorem ducente, et filius consentire debet. neptis uerò si nubat, uoluntas et auctoritas aui sufficiet. Furor contrahi matrimonium non finit: quia consensu opus est. sed rectè contractum non impedit.

XVII. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale PER adoptionem quaesita fraternitas eousque impedit nuptias, donec manet adoptio. ideóque eam, quam pater meus adoptauit et emancipauit, potero uxorem ducere. Aequè et si me emancipato illam in potestatem retinuerit, poterimus iungi matrimonio. Itaque uolenti generum adoptare suadetur, ut filiam emanciparet. similiter suadetur ei qui nurum uelit adoptare, ut emancipet filium. Amitam quoque, et materteram, item magnam quoque amitam, et materteram magnam prohibemur uxorem ducere. quamuis magna amita et matertera quarto gradu sint. Vtique autem amitam, et amitam magnam prohibemur uxorem ducere et si per adoptionem nobis coniunctae sint.

XVIII. IVLIANVS Libro sextodecimo Digestorum NVPTIAE inter easdem personas nisi uolentibus parentibus renouatae, iustae non habentur.

XVIIII. MARCIANVS Libro sextodecimo Institutionum CAPITE trigesimoquinto legis Iuliae qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibuerint ducere uxores, uel nubere: uel qui dotem dare non uolunt, ex constitutione Diuorum Seueri et Antonini, per proconsules, praesidésque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare, et dotare. prohibere autem uidetur, et qui condicionem non quaerit.

XX. PAVLVS Libro singulari ad orationem Diui Seueri et Commodi SCIENDVM est, ad officium curatoris (non) pertinere, nubat pupilla, an non. quia officium eius in administratione negotiorum constat. et ita Seuerus et Antoninus rescripserunt in haec uerba. ad officium curatoris administratio pupillae pertinet. nubere autem pupilla suo arbitrio potest.

XXI. TERENTIVS CLEMENS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam NON cogitur filiusfamilias uxorem ducere.

XXII. CELSVS Libro quintodecimo Digestorum SI PATRE cogente ducit uxorem, quam non duceret si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium, quod inter inuitos non contrahitur: maluisse hoc uidetur.

XXIII. IDEM Libro trigensimo Digestorum LEGE Papia cauetur, omnibus ingenuis, praeter senatores eorúmque liberos, libertinam uxorem habere licere.

XXIIII. MODESTINVS Libro primo Regularum IN LIBERAE mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiae intellegendae sunt. si non corpore quaestum fecerit.

XXV. IDEM Libro secundo Regularum FILIVS emancipatus etiam sine consensu patris uxorem ducere potest. et susceptus filius ei heres erit.

XXVI. IDEM Libro quinto Responsorum respondit REAS adulterii factas, nec ante damnationem uiuente marito uxores duci posse.

XXVII. VLPIANVS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam SI QVIS in senatorio ordine agens libertinam habuerit uxorem, quamuis interim uxor non sit,

attamen in ea condicione est, ut si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.

XXVIII. MARCIANVS Libro decimo Institutionum INVITAM libertam uxorem ducere patronus non potest.

XXVIIII. VLPIANVS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam QVOD et Ateius Capito consulatu suo fertur decreuisse. hoc tamen ita obseruandum est, nisi patronus ideo eam manumisit, ut uxorem eam ducat.

XXX. * GAIVS Libro secundo ad Legem Iuliam et Papiam SIMVLATAE nuptiae nullius momenti sunt.*

XXXI. VLPIANVS Libro sexto ad Legem Iuliam et Papiam SI SENATORI indulgentia principis fuerit permissum libertinam iustam uxorem habere, potest iusta uxor esse.

XXXII. MARCELLVS Libro primo ad Legem Iuliam et Papiam SCIENDVM est libertinum qui se ingenuo dedit adrogandum, quamuis in eius familia ingenui iura sit consecutus, ut libertinum tamen à senatoriis nuptiis repellendum esse.

XXXIII. IDEM Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam PLERIQVE opinantur, cum eadem mulier ad eundem uirum reuertatur, id matrimonium idem esse. quibus adsentior, si non multo tempore interposito reconciliati fuerint: nec inter moras aut illa alii nupserit, aut hic aliam duxerit. maximè si nec dotem uir reddiderit.

XXXIIII. PAPINIANVS Libro quarto Responsorum GENERALI mandato quaerendi mariti filiaefamilias, non fieri nuptias rationis est. itaque personam eius patri demonstrari qui matrimonio consenserit, ut nuptiae contrahantur, necesse est. Ream adulterii, quam uir iure mariti postulauit, non prohibetur post 1
abolitionem uxorem denuo ducere. sed et si non iure mariti ream postulaBit, iure contractum matrimonium uidebitur. Inter priuignos contrahi nuptiae possunt: etsi 2
fratrem communem ex nouo parentium matrimonio susceptum habeant. Filiam 3
senatoris, nuptias libertini secutam, patris casus non faciat uxorem. nam quaesita dignitas liberis propter crimen patris auferenda (non) est.

XXXV. IDEM Libro sexto Responsorum FILIVSFAMILIAS miles matrimonium sine patris uoluntate non contrahit.

XXXVI. PAVLVS Libro quinto Quaestionum TVTOR uel curator adultam uxorem ducere non potest: nisi à patre desponsa, destinatáue, testamentóue nominata condicione nuptiis, secuta fuerit.

XXXVII. IDEM Libro septimo Responsorum LIBERTVM curatoris puellae prohiberi oportet uxorem eandem ducere.

XXXVIII. IDEM Libro secundo Sententiarum SI QVIS officium in aliqua prouincia administrat, inde oriundam, uel ibi domicilium habentem, uxorem ducere non potest: quamuis sponsare non prohibeatur. ita scilicet, ut si post officium depositum noluerit mulier nuptias contrahere, liceat ei hoc facere, arris tantummodo redditis, quas acceperat. Veterem sponsam in prouincia, qua quis administrat, 1
uxorem ducere potest. et dos data non fit caduca. Qui in prouincia aliquid admi 2
nistrat, in ea prouincia filias suas in matrimonium collocare, et dotem constituere non prohibetur.

XXXVIIII. IDEM Libro sexto ad Plautium SORORIS proneptem non possum ducere uxorem: quoniam parentis loco ei sum. Si quis ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere.

XL. POMPONIVS Libro quarto ex Plautio ARISTO respondit, priuignae filiam non magis uxorem duci posse, quàm ipsam priuignam. 1

XLI. MARCELLVS Libro uicensimo sexto Digestorum PROBRVM intellegitur etiam in his mulieribus esse, quae turpiter uiuerent, uolgóque quaestum facerent, etiam si non palam. Et si qua se in concubinatu alterius quàm patroni tradi-

diſſet. matrisfamilias honeſtatem non habuiſſe dico.

XLII. MODESTINVS Libro ſingulari de Ritu nuptiarum SEMPER in coniunctionibus non ſolùm quid liceat conſiderandum eſt, ſed et quid honeſtum ſit.

1 Si ſenatoris filia, neptis, proneptis, libertino, uel qui artem ludicram exercuit, cuiúsue pater materue id fecerit, nupſerit: nuptiae non erunt.

XLIII. VLPIANVS Libro primo ad Legem Iuliam et Papiam PALAM quaeſtum facere dicemus non tantùm eam quae in lupanario ſe proſtituit: uerùm etiam ſi qua, ut adſolet, in taberna cauponia, uel qua alia pudori ſuo non parcit. PALAM autem ſic accipimus, paſſim, hoc eſt ſine dilectu. non ſi qua adulteris, uel ſtupratoribus ſe committit: ſed quae uicem proſtitutae ſuſtinet. Item quòd cum uno et altero pecunia accepta commiſcuit, non uidetur palam corpore quaeſtum facere. Octauenus tamen rectiſſimè ait, etiam eam, quae ſine quaeſtu palam ſe proſtituerit, debuiſſe his connume

1 rari. Non ſolùm autem ea quae facit, uerùm ea quoque quae fecit, etſi facere de

2 ſiit, lege notatur. neque enim aboletur turpitudo, quae poſtea intermiſſa eſt. Non

3 eſt ignoſcendum ei, quae obtentu paupertatis turpiſſimam uitam egit. Lenocinium facere non minus eſt, quàm corpore quaeſtum exercere. Lenas autem eas dicimus, quae mulieres quaeſtuarias proſtituunt. Lenam accipiemus et eam, quae alterius nomine hoc uitae genus exercet. Si qua cauponam exercens, in ea corpora quaeſtuaria habeat, ut multae adſolent ſub praetextu inſtrumenti cauponii proſtitutas mulieres

4 habere, dicendum hanc quoque lenae appellatione contineri. Senatus cenſuit, non conueniens eſſe ulli ſenatori, uxorem ducere aut retinere, damnatam publico iudicio: quo iudicio cuilibet ex populo experiri licet. niſi ſi cui lege aliqua accuſandi publico iudicio non eſt poteſtas. Si qua calumniae iudicio damnata ſit ex cauſa publici iudicii, et quae praeuaricationis damnata eſt, publico iudicio damnata eſſe non uidetur.

5 Quae in adulterio deprehenſa eſt, quaſi publico iudicio damnata eſt. Proinde ſi adulterii condemnata eſſe proponatur, non tantùm quia deprehenſa eſt erit notata: ſed quia et publico iudicio damnata eſt. Quòd ſi non ſit deprehenſa, damnata autem: idcirco notetur, quia publico iudicio damnata eſt. At ſi deprehenſa quidem ſit, damnata autem non ſit, notata erit. Ego puto, etſi abſoluta ſit poſt deprehenſionem, adhuc tamen notam illi obeſſe debere: quia uerum eſt, eam in adulterio deprehenſam. quia fa

6 ctum lex, non ſententiam notauerit. Non adiicitur hic ut in lege Iulia de adulteriis, à quo, uel ubi deprehenſam. proinde ſiue maritus, ſiue quis alius deprehendiſſe proponatur, uidetur notata. ſed et ſi non in domo mariti, uel patris ſui deprehenſa ſit, erit notata ſecundum uerba legis.

XLIIII. PAVLVS Libro primo ad Legem Iuliam et Papiam LEGE Iulia ita cauetur, QVI SENATOR EST, QVIVE FILIVS, NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST, ERIT: NE QVIS EORVM SPONSAM, VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABETO LIBERTINAM, AVT EAM QVAE IPSA, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT. NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATO, NATA: LIBERTINO, EIVE, QVI IPSE, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT: SPONSA NVPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO. NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO. Hoc capite prohibetur ſenator libertinam ducere, eámue, cuius pater matérue artem ludicram fe

1 cerit. item libertinus ſenatoris filiam ducere. Non obeſt, auum et auiam artem ludicram feciſſe. nec diſtinguitur pater in poteſtate habeat filiam, nec ne. tamen iuſtum patrem intellegendum Octauenus ait. matrem, etiam ſi uolgo conceperit. Item nihil refert, naturalis ſit pater, an adoptiuus. an et is noceat, qui antequam adoptaret, artem ludicram fecerit: atque ſi naturalis pater, antequam filia naſceretur, fecerit? et ſi huius

notae homo adoptauerit, deinde emancipauerit, an non possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse Pomponius rectè putat, ut eis non connumeretur. Si postea ingenuae uxoris pater matérue artem 5
ludicram facere coeperit: iniquissimum est, dimittere eam debere, cum nuptiae honestae contractae sint, et fortasse iam liberi procreati sint. Planè si ipsa artem ludicram facere coeperit, utique dimittenda erit. Eas, quas ingenui ceteri prohibentur ducere 4
re uxores, senatores non ducent.

XLV. VLPIANVS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam IN EO iure, quod dicit, INVITO PATRONO LIBERTAM, QVAE EI NVPTA EST, ALII NVBERE NON POSSE, patronum accipimus, ut rescripto Imperatoris nostri et Diui patris eius continetur, et eum qui hac lege emit, ut manumittat. quia manumissa liberta emptoris habetur. Qui autem iurauit se patronum, hoc idem non habebit. ne is quidem debet habere, qui non suis nummis comparauit. Planè si filiusfami- 1
lias miles esse proponatur: non dubitamus, si castrensis peculii ancillam manumiserit, competere ei hoc ius. est enim patronus secundum constitutiones. nec patri eius hoc ius competit. Hoc caput ad nuptam tantùm libertam pertinet: ad sponsam non 2
pertinet. et ideo inuito patrono nuntium sponsa liberta si miserit, cum alio conubium habet. Deinde ait lex, INVITO PATRONO. inuitum accipere debemus eum 3
qui non consentit ad diuortium. idcirco nec à furioso diuertendo, soluit se huius legis necessitate. nec si ab ignorante diuorterit. rectius enim hic inuitus dicitur, quàm qui dissensit. Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, uereor ne possit ista conu- 4
bium habere nubendo: quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et qui Iuliani sententiam probant, dicerent, non habituram conubium. putat enim Iulianus durare eius libertae matrimonium etiam in captiuitate, propter patroni reuerentiam. Certè si in aliam seruitutem patronus sit deductus, procul dubio dissolutum esset matrimonium.

XLVI. GAIVS Libro octauo ad Legem Iuliam et Papiam ILLVD dubitationis est, an et qui communem libertam uxorem duxerit, ad hoc ius admittatur. Iauolenus negabit: quia non propriè uidetur eius liberta, quae etiam alterius sit. aliis contra uisum est: quia libertam eius esse negari non potest, licet alterius quoque sit liberta. quam sententiam plerique rectè probauerunt.

XLVII. PAVLVS Libro secundo ad Legem Iuliam et Papiam SENAtoris filia, quae corpore quaestum uel artem ludicram fecerit, aut iudicio publico damnata fuerit: impunè libertino nubit. nec enim honos ei seruatur, quae se in tantum *foedus) deduxit.

XLVIII. TERENTIVS CLEMENS Libro octauo ad Legem Iuliam et Papiam FILIO patroni in libertam paternam eandémque uxorem idem iuris, quod ipsi patrono daretur, ex sententia legis accommodatur. Idémque dicendum erit, et si alterius patroni filius uiuo altero libertam eorum uxorem duxerit. Si igno- 1
miniosam libertam suam patronus uxorem duxerit, placet, quia contra legem maritus sit, non habere eum hoc legis beneficium. Si uni ex filiis adsignatam alter uxo- 2
rem duxerit, non idem ius quod ► in) patrono tribuendum. nihil enim iuris habebit. quia senatus omne ius libertorum adsignatorum ad eum transtulit, cui id pater tribuit.

XLVIIII. MARCELLVS Libro primo ad Legem Iuliam et Papiam OBSERVANDVM est, ut inferioris gradus homines ducant uxores eas, quas hi qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur. at contra, antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas his, qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet.

L. IDEM Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam PROXIME constitutum dicitur, ut cum quis libertam suam duxerit uxorem, quam ex fideicommissi causa manumiserit, liceat libertae inuito eo nuptias contrahere. puto, quia non erat ferendus is qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio. magis enim debitam libertatem praestitit,

praestitit, quàm ullum beneficium in mulierem contulit.

LI. LICINNIVS RVFINVS Libro primo Regularum MATRIMOnii causa ancilla manumissa à nullo alio uxor duci potest, quàm à quo manumissa est. nisi patronus matrimonio eius renuntiauerit. Si autem filiusfamilias matrimonii causa iussu patris ancillam manumiserit, Iulianus putat perinde eam haberi, atque si à patre eius manumissa esset. et ideo potest eam uxorem ducere.

LII. PAVLVS Libro sexto ad Sabinum INCESTAE nuptiae neque dotem habent. et ideo omne quod perceptum est, licet fructuum nomine, auferetur.

LIII. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale NVPTIAE consistere non possunt inter eas personas, quae in numero parentium liberorúmue sunt, siue proximi siue ulterioris gradus sint, usque ad infinitum.

LIIII. SCAEVOLA Libro primo Regularum ET NIHIL interest, ex iustis nuptiis cognatio descendat, an uerò non. nam et uolgo quaesitam sororem quis uetatur uxorem ducere.

LV. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale QVIN etiam nefas existimatur eam quoque uxorem ducere, quae per adoptionem filia neptisue esse coeperit. in tantum, ut etsi per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat. Patris adoptiui mei matrem aut materteram, aut neptem ex filio, uxorem ducere non possum. scilicet si in familia eius sim. alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias. scilicet quia post emancipationem extraneus intellegor.

LVI. VLPIANVS Libro tertio Disputationum ETIAM si concubinam quis habuerit sororis filiam, licet libertinam, incestum committitur.

LVII. MARCIANVS Libro secundo Institutionum QVI IN prouincia officium aliquid gerit, prohibetur etiam consentire filio suo uxorem ducenti.

" In libro secundo de adulteriis Papiniani Marcianus notat: Diuus Marcus et Lucius Imperatores Flauiae Tertullae per Mensorem libertum ita rescripserunt. Mouemur et temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, et quòd ab auia tua collocata es, et numero liberorum uestrorum. idcircóque cum haec omnia in unum concurrunt, confirmamus statum liberorum uestrorum in eo matrimonio quaesitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitimè concepti fuissent.

LVIII. MARCIANVS Libro quarto Regularum A DIVO Pio rescriptum est, si libertina senatorem deceperit, quasi ingenua, et ei nupta est: ad exemplum praetoris edicti dandam in eam actionem. quia ex dote nullum lucrum habet, quae nulla est.

LVIIII. PAVLVS Libro singulari de Adsignatione libertorum SENAtusconsulto, quo cautum est, ne tutor pupillam uel filio suo uel sibi nuptum collocet, etiam nepos significatur.

LX. IDEM Libro singulari ad orationem Diui Antonini et Commodi SI quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelae ad eum pertineat, an sententia orationis contineatur? ueluti si pupilla ab hostibus capta fuerit, aut falsis allegationibus à tutela se excusauerit, ut ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat. et dicendum est, hos quoque ad senatusconsultum pertinere. nam et huiusmodi periculum in numerum trium tutelarum computari comprobatum est. Sed si propter alterius personam periculum ad eum peruenit, uideamus ne extra sententiam senatusconsulti sit. ueluti si magistratus in tutelae periculum incidit, uel fideiusserit quis pro tutore uel curatore. quia nec in numerum trium tutelarum haec imputantur. et consequens est hoc probare. Quid ergo si honoris causa tutor datus sit? quatenus nec huiusmodi tutela in numerum computatur, numquid idem sit? sed ratio in contrarium ducit: quòd dictum est, et honorarium tutorem periculum solere pati, si male passus sit admi-

nistrari tutelam. Quin autem ille, qui cum datus est tutor cessat in administratione,
pertineat ad orationem, non est dubitandum. quia perinde tenetur ex sacris constitu-
tionibus, atque si gessisset. Quid ergo si cum se uellet excusare aliquo titulo, nec 3
in promptu probationes haberet, excusationis negotium fuerit dilatum, et inter moras
pupilla adoleuerit? an ad senatusconsultum pertineat? quaestio in eo est, an et post pu-
bertatem officio finito excusationem eius recipi oporteat. nam si recipitur, et excusaue
rit: impune potest ducere. si uerò non debeat recipi post officium finitum, non rectè du
cit. Et ait Papinianus libro quinto responsorum, officio finito excusationem recipi non
oportere. et ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere. sed mihi hoc nequa-
quam placet: iniquum enim est propter dilationem quae fortè non dolo, sed quae ex
necessitate contingit, non excusari, uel nuptias impediri excusatione recepta.
Quamuis uerbis orationis cautum sit ne uxorem tutor pupillam suam ducat, tamen in- 4
tellegendum est, ne desponderi quidem posse. nam cum qua nuptiae contrahi non pos
sunt, haec plerumque ne quidem desponderi potest. nam quae duci potest, iure despon
detur. Quid ergo si adoptiuus filius tutoris duxerit pupillam illicitè, postéque eman-
cipatus fuerit? credendum est de adoptiuis emancipatis senatum non sensisse: quia post
emancipationem in totum adoptiuae familiae obliuiscuntur. Naturales liberi, licet in
adoptionem dati fuerint, senatusconsulto continentur. Quid ergo si tutor datus 5
prouocauit, et postea heres eius uictus est? praeteriti temporis periculum praestare de-
bet? an uerò si filius heres fuerit, et uictus est, ad orationem pertineat? et consequens
est hoc probare: quoniam rationem debet reddere.

LXI. PAPINIANVS Libro trigensimo secundo Quaestionum DOTE
propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessariis, quae do-
tem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote redditurus esset maritus, soluere
debet.

LXII. IDEM Libro quarto Responsorum QVAMQVAM in arbitrio
matris pater esse uoluerit, cui nuptum filia communis collocaretur: frustra tamen ab
ea tutor datus eligetur. neque enim intellegitur pater de persona tutoris cogitasse. cum
ideo maximè matrem praetulit, ne filiae nuptias tutori committeret. Mulier li- 1
berto uiri ac patroni sui mala ratione coniungitur. Tutor qui rationes curatori 2
reddidit, puellam suam ante constitutum tempus aetatis eius uxorem ducere, nec ma-
trem ex alio matrimonio factam, potest.

LXIII. IDEM Libro primo Definitionum PRAEFECTVS cohortis,
uel equitum, aut tribunus, contra interdictum eius prouinciae duxit uxorem, in qua of
ficium gerebat. matrimonium non erit. quae species pupillae comparanda est: cum ra-
tio potentatus nuptias prohibuerit. Sed an huic quoque, si uirgo nupsit, non sit aufe-
rendum quod testamento relictum est, deliberari potest. exemplo tamen pupillae nu-
ptae tutori, quod relictum est potest mulier consequi. pecuniam tamen in dotem da-
tam, mulieris heredi restitui necesse est.

LXIIII. CALLISTRATVS Libro secundo Quaestionum LIBER
tum eundémque tutorem pupillae, eo quòd in matrimonium collocata ipsi tutori suo
uel filio eius est, senatus relegandum censuit. senatusconsulti, quo prohibentur tutores
et filii eorum pupillas suas ducere, puto heredem quoque tutoris extraneum sententia
adprehendi. cum ideo prohibuerit huiusmodi nuptias, ne pupillae in re familiari cir-
cumscribantur ab his, qui rationes eis gestae tutelae reddere compelluntur. Tutor au-
tem pupilli non prohibetur filiam suam collocare pupillo suo in matrimonium.

LXV. PAVLVS Libro septimo Responsorum EOS QVI in patria sua mili
tant, non uideri contra mandata ex eadem prouincia uxorem ducere. idque etiam qui-
busdam mandatis contineri. Idem eodem respondit: mihi placere, etsi contra mandata
contractum sit matrimonium in prouincia, tamen post depositum officium si in eadem
uoluntate perseuerat, iustas nuptias effici. et ideo postea liberos natos ex iusto matrimo-

nio, legitimos esse.

LXVI. IDEM Libro secundo Sententiarum NON EST matrimonium,
si tutor uel curator pupillam suam intra uicensimum et sextum annum non desponsam
à patre, nec testamento destinatam ducat uxorem. uel eam filio suo iungat. quo facto
uterque infamatur: et pro dignitate pupillae extra ordinem coërcetur. nec interest, fi-
1 lius sui iuris, an in patris potestate sit. Curatoris libertum eam pupillam, cuius pa
tronus res administrat, uxorem ducere satis inciuile est.

LXVII. TRYPHONINVS Libro nono Disputationum NON SO
lùm uiuo tutore, sed et post mortem eius filius tutoris ducere uxorem prohibetur eam,
cuius tutelae rationi obstrictus pater fuit. nec puto interesse, exstiterit ei heres filius,
an abstinuerit paterna hereditate: an nec heres fuit, fortè exheredatus, aut praeteritus,
emancipatus. nam et fieri potest, ut per fraudem in eum collocata bona patris propter
1 tutelam reuocari oporteat. De uno dubitari potest: si auus tutelam gessit neptis
ex filio emancipato natae, an nepoti ex altero filio eam collocare possit siue emancipa-
to, siue maneuti in potestate: quia par affectionis causa suspicionem fraudis amouet.
Sed etsi senatusconsultum stricto iure contra omnes tutores nititur, attamen summae
2 affectionis auitae intuitu huiusmodi nuptiae concedendae sunt. Sed et si filiusfa-
milias tutor puellae uel curator fuit, puto uel magis patri eius non oportere eam nube-
re. numquid nec fratri, qui est in eiusdem potestate? Sed uideamus, si Titii filius duxe
rit uxorem eam quae tua pupilla fuit, deinde Titium uel filium eius adoptaueris, an
peremenrur nuptiae, ut in genero adoptato dictum est: an adoptio impeditur. quod
magis dicendum est et si curator dum gerit curam, adoptauerit maritum eius puellae,
cuius curator est. nam finita iam tutela, et nupta puella alii, uereor ne longum sit
adoptionem mariti eius impedire: quasi propter hoc interponatur, ut ratio tutelae
reddendae cohibeatur. quam causam prohibitionis nuptiarum contrahendarum ora-
3 tio Diui Marci continet. Et si quis curator uentri bonisque datus sit, prohibi-
tionem eiusdem senatusconsulti inducit. nam et hic debet rationem reddere. nec spa-
tium administrationis mouere nos debet: quia nec in tutore, nec curatore discrimen
maioris aut minoris temporis, quo in huiusmodi munere quis fuerit, habitum esse.
4 Si puellae tutelam Titius administrauit, uel curator negotia gessit, eáque nondum rece
pta ratione decessit, filia herede relicta: quaerenti an eam filio suo posset Titius colloca
re in matrimonium, dixi posse. quia ratio hereditaria esset, et sit simplex debitum. alio-
quin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohibetur sibi filióque
5 suo coniungere. Sed et is qui pupillam abstinet bonis patris sui, rationem eius rei
praestare debet. et fieri potest, ut etsi inconsultius hoc fecerit, et hoc nomine conde-
mnari debeat. sed etsi optimo consilio usus sit auxilio praetoriae iurisdictionis, quia
non soluendo pater eius decesserat: nihilo minus tamen, quia iudicio hoc probari
oportet, impediuntur nuptiae. nam qui bene tutelam et ex fide administrauit, nihilo mi
nus prohibetur.

LXVIII. PAVLVS Libro singulari ad Senatusconsultum Turpillianum
IVRE gentium incestum committit, qui ex gradu ascendentium uel descendentium
uxorem duxerit. qui uerò ex latere eam duxerit quam uetatur, uel adfinem quam im-
peditur: si quidem palam fecerit, leuius, si uerò clam hoc commiserit, grauius puni-
tur. cuius diuersitatis illa ratio est circa matrimonium quod ex latere non bene con-
trahitur: palam delinquentes, ut errantes maiore poena excusantur. clam committen-
tes, ut contumaces plectuntur.

DE IVRE DOTIVM TIT. III.

PAVLVS Libro quartodecimo ad sabinum

DOTIS causa perpetua est. et cum uoto eius qui dat, ita contrahitur, ut semper apud maritum sit.

II. IDEM Libro sexagensimo ad Edictum REIPVBLIcae interest mulieres dotes saluas habere. propter quas nubere possunt.

III. VLPIANVS Libro sexagensimo tertio ad Edictum DOTIS appellatio non refertur ad ea matrimonia, quae consistere non possunt. neque enim dos sine matrimonio esse potest. ubicumque igitur matrimonii nomen non est, nec dos est.

IIII. PAVLVS Libro sexto ad sabinum SI PROPRIETATI nudae in dotem datae usus fructus accesserit, incrementum uidetur dotis, non alia dos. quemadmodum si quid alluBione accessisset.

V. VLPIANVS Libro trigesimo primo ad sabinum PROFECTICIA
dos est, quae à patre uel parente profecta est de bonis uel facto eius. Siue igitur pa-
rens dedit dotem, siue procurator eius, siue iussit alium dare, siue cum quis dedisset ne-
gotium eius gerens, parens ratum habuerit: profecticia dos est. Quòd si quis patri do-
naturus dedit, Marcellus libro sexto digestorum scripsit, hanc quoque à patre profe-
ctam esse. et est uerum. Sed et si curator furiosi, uel prodigi, uel cuiusuis alterius dotem
dederit, similiter dicemus dotem profecticiam esse. Sed et si proponas praetorem uel
praesidem decreuisse, quantum ex bonis patris uel ab hostibus capti, aut à latronibus
oppressi filiae in dotem detur: haec quoque profecticia uidetur. Si pater repudia- 1
uerit hereditatem dotis constituendae causa, fortè quòd maritus erat substitutus, aut
qui potuit ab intestato hereditatem uindicare: dotem profecticiam non esse Iulianus
ait. Sed et si legatum in hoc repudiauerit pater, ut apud generum heredem remaneat
dotis constituendae causa: Iulianus probat, non esse profectum id de bonis: quia nihil
erogauit de suo pater: sed non adquisiuit. Si pater non quasi pater, sed alio dotem 2
promittente fideiussit, et quasi fideiussor soluerit, Neratius ait non esse profecticiam do
tem: quamuis pater seruare à reo id quod soluit non possit. Sed si pater dotem promi-
sit, et fideiussorem uel reum pro se dedit, ego puto profecticiam esse dotem. sufficit
enim quòd pater sit obligatus siue reo siue fideiussori. Si filius familias mutuatus, 3
creditorem delegauit, ut daret pro filia dotem, uel etiam ipse accepit, et dedit: uideri
dotem ab auo profectam Neratius ait hactenus, quatenus auus esset dotaturus neptem
suam. id enim in rem aui uideri uersum. Si quis certam quantitatem patri donaue 4
rit, ita ut hanc pro filia daret: non esse dotem profecticiam Iulianus libro septimodeci-
mo digestorum scripsit. obstrictus est enim ut det. aut si non dederit, condictione tene-
tur. Hoc et in matre iuris esse ait, si fortè sub ea condicione uxor marito det, ut pro fi-
lia genero in dotem daret. nec uideri uxorem marito donasse. Rectissimè ergo ait, ut
non sit interdicta donatio iure ciuili. non enim ad hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut ge-
nero pro filia expendat. denique si non dederit, condictione tenetur. esse igitur dotem
istam aduenticiam Iulianus ait. et ita utimur. Si filiusfamilias dotem promiserit, 5
et sui iuris factus dederit: profecticiam esse dotem. non enim pro hereditate patris aes
alienum soluit. sed suum aes alienum susceptum dum filiusfamilias esset, paterfamilias
factus exonerauit. Si pater pro filia emancipata dotem dederit, profecticiam nihi 6
lo minus dotem esse, nemini dubium est. quia non ius potestatis, sed parentis nomen
dotem profecticiam facit. sed ita demum, si ut parens dederit. ceterum si cum deberet
filiae, uoluntate eius dedit: aduenticia dos est. Papinianus libro decimo quae- 7
stionum ait, cum pater curator suae filiae iuris sui effectae dotem pro ea constituisset,

8 magis eum quasi patrem id, quàm quasi curatorem fecisse uideri. Iulianus libro
nonodecimo digestorum adoptiuum quoque patrem, si ipse dotem dedit, habere
9 eius repetitionem ait. Si quis pro aliena filia dotem promiserit, et promissori pa-
ter heres exstiterit, Iulianus distinguit interesse, ante nuptias pater heres exstiterit, et
dotem dederit, an postea. si ante, uideri dotem ab eo profectam. potuit enim nuntium
remittendo resoluere dotem. quòd si post nuptias, non esse profecticiam.

VI. POMPONIVS Libro quartodecimo ad Sabinum IVRE succursum
est patri, ut filia amissa solacii loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso profecta: ne et
1 filiae amissae et pecuniae damnum sentiret. Si pater alienum fundum bona fide
2 emptum in dotem dedit, ab ipso profectus intellegitur. Si in dote danda circum-
uentus sit alteruter, etiàm maiori annis uigintiquinque succurrendum est. quia bono et
aequo non conueniat, aut lucrari aliquem cum damno alterius, aut damnum sentire
per alterius lucrum.

VII. VLPIANVS Libro trigesimo primo ad Sabinum DOTIS fructum
ad maritum pertinere debere, aequitas suggerit. cum enim ipse onera matrimonii sub-
1 éat, aequum est eum etiàm fructus percipere. Si fructus constante matrimonio
percepti sint, dotis non erùnt. si uerò ante nuptias percepti fuerint, in dotem conuertun
tur: nisi fortè aliquid inter maritum futurum, et destinatam uxorem conuenit. tunc
2 enim quasi donatione facta fructus non redduntur. Si usus fructus in dotem da-
tus sit, uideamus utrum fructus reddendi sunt, nec ne. et Celsus libro decimo digesto-
rum ait, interesse quid acti sit. et nisi appareat aliud actum, putare se ius ipsum in dote
3 esse: non etiam fructus qui percipiuntur. Si res in dote dentur, puto in bonis ma-
riti fieri. accessionémque temporis marito ex persona mulieris concedendam. Fiunt au
tem res mariti, si constante matrimonio in dotem dentur. Quid ergo si ante matrimo-
nium? si quidem sic dedit mulier, ut statim eius fiant: efficiuntur. enimuero si hac con-
dicione dedit, ut tunc efficiantur cum nupserit, sine dubio dicemus tunc eius fieri, cum
nuptiae fuerint secutae. proinde si fortè nuptiae non sequantur nuntio remisso, si qui-
dem sic dedit mulier, ut statim uiri res fiant: condicere eas debebit misso nuntio. Enim
uero si sic dedit, ut secutis nuptiis incipiant esse, nuntio remisso statim eas uindicabit.
Sed ante nuntium remissum si uindicabit, exceptio poterit nocere uindicanti aut doli,
aut in factum. doti enim destinata non debebunt uindicari.

VIII. CALLISTRATVS Libro secundo Quaestionum SED NISI
hoc euidenter actum fuerit, credendum est hoc agi, ut statim res sponsi fiant: et nisi nu-
ptiae secutae fuerint, reddantur.

VIIII. VLPIANVS Libro trigensimo primo ad Sabinum SI EGO Seiae
res dedero, ut ipsa suo nomine in dotem det: efficientur eius, licet non in dotem sint da
tae. sed condictione tenebitur. Quòd si pro ea res ego dem, si quidem ante nuptias: in-
terest qua condicione dedi. utrum ut statim fiant accipientis, an secutis nuptiis. si sta-
tim, nuntio misso condicam. sin uerò non statim, potero uindicare: quia meae res sunt.
Quare etsi sequi nuptiae non possunt propter matrimonii interdictionem, ex posterio-
1 re casu res meae remanebunt. Si res alieni tradidero, ut nuptiis secutis dotis effi-
ciantur, et ante nuptias decessero: an secutis nuptiis dotis esse incipiant? et uereor ne
non possint in dominio eius effici, cui datae sunt. quia post mortem incipiat dominium
discedere ab eo qui dedit. quia pendet donatio in diem nuptiarum. et cum sequitur con
dicio nuptiarum, iam heredis dominium est, à quo discedere rerum non posse domi-
nium inuito eo fatendum est. Sed benignius est fauore dotium, necessitatem imponi
heredi consentire ei quod defunctus fecit. aut si distulerit, uel absit, etiam nolente uel
absente eo dominium ad maritum ipso iure transferri: ne mulier maneat indotata.
2 Dotis autem causa data accipere debemus ea quae in dotem dantur. Ceterum si res
dentur in ea, quae Graeci ΠΑΡΑΦΕΡΝΑ dicunt, quaéque Galli peculium appellant, ui-
deamus an statim efficiuntur mariti. et putem si sic dentur ut fiant, effici mariti. et cum

distractum fuerit matrimonium, non uindicari oportet, sed condici: nec dotis actione peti, ut Diuus Marcus et imperator noster cum patre rescripserunt. Planè si rerum libellus marito detur, ut Romae uolgo fieri uidemus: nam mulier res, quas solet in usu habere in domo mariti, neque in dotem dat, in libellum solet conferre, eúmque libellum marito offerre, ut is subscribat, quasi res acceperit: et uelut chirographum eius uxor retinet, res, quae libello continentur, in domum eius se intulisse. hae igitur res an mariti fiant ui deamus. et non puto. non quòd non ei traduntur. quid enim interest, inferantur uolente eo in domum eius, an ei tradantur? sed quia uon puto hoc agi inter uirum et uxorem, ut dominium ad eum transferatur. sed magis ut certum sit in domum eius illata. ne si qnandoque separatio fiat, negetur. et plerumque custodiam earum maritus repromittit, nisi mulieri commissae sint. uidevimus harum rerum nomine, si non reddantur, utrum rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier agere possit. et si custodia marito committitur, depositi, uel mandati agi poterit. si minus, agetur rerum amotarum, si animo amouentis maritus eas retineat. aut ad exhibendum, si non amouere eas connisus est.

X. IDEM Libro trigesimo quarto ad Sabinum PLERVMQVE interest uiri, res non esse aestimatas, idcirco, ne periculum rerum ad eum pertineat. maximè si animalia in dotem acceperit, uel uestem qua mulier utitur. eueniet enim si aestimata sint, et ea mulier adtriuit, ut nihilo minus maritus aestimationem eorum praestet. quotiens igitur non aestimatae res in dotem dantur, et meliores et deteriores mulieri fiunt.

Si praediis inaestimatis aliquid accessit, hoc ad compendium mulieris pertinet. si aliquid decessit, mulieris damnum est. Si serui subolem ediderunt, mariti lucrum non est. sed fetus dotalium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur. sic tamen, ut suppleri proprietatem prius oporteat. et summissis in locum mortuorum capitum ex adgnatis, residuum in fructum maritus habeat: quia fructus dotis ad eum pertineat. Si ante matrimonium aestimatae res dotales sunt, haec aestimatio quasi sub condicione est. namque hanc habet condicionem, SI MATRIMONIVM FVERIT SECVTVM. secutis igitur nuptiis aestimatio rerum perficitur: et fit uera uenditio. Inde quaeri potest, si ante nuptias mancipia aestimata deperierint, an mulieris damnum sit. et hoc consequens est dicere. nam cum sit condicionalis uenditio, pendente autem condicione mors contingens exstinguat uendinonem: consequens est dicere, mulieri perisse. quia nondum erat impleta uenditio. quia aestimatio uenditio est.

Si res in dotem datae fuerint, quamuis aestimatae: uerùm conuenerit, ut aut aestimatio aut res praestentur: si quidem fuerit adiectum, VTRVM MVLIER VELIT, ipsa eliget utrum malit petere rem, aestimationem. uerùm si ita fuerit adiectum, VTRVM MARITVS VELIT, ipsius erit electio. aut si nihil de electione adiciatur, electionem habebit maritus, utrum malit res offerre, an pretium earum. Nam et cum illa aut illa res promittitur, rei electio est, utram praestet. Sed si res non exstet, aestimationem omnimodo maritus praestabit.

XI. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum SANE et deteriorem factam reddere poterit.

XII. VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Sabinum SI RES aestimata post contractum matrimonium donationis causa adprobetur, nulla est aestimatio. quia nec res distrahi donationis causa potest: cum effectum inter uirum et uxorem non habeat. res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonium, magis est ut in matrimonii tempus collata donatio uideatur. atque ideo non ualet. Si mulier se dicat circumuentam minoris rem aestimasse, ut puta seruum: si quidem circum in hoc uenta est, quòd seruum dedit, non tantùm in hoc quòd minoris aestimauit: in eo acturam, ut seruus sibi restituetur. enimuero si in aestimationis modo circumuenta est, erit arbitrium mariti, utrum iustam aestimationem, an potius seruum praestet. et haec si seruus uiuit. quòd si decessit, Marcellus ait, magis aestimationem praestandam: sed

non iustam, sed eam quae facta est. quia boni consulere mulier debet, quod fuit aestimatus. Ceterum si simpliciter dedisset, procul dubio periculo eius moreretur, non mariti. Idémque et in minore circumuenta Marcellus probat. Planè si emptorem habuit mulier iusti pretii, tunc dicendum iustam aestimationem praestandam. idque dumtaxat uxori minori annis praestandum Marcellus scribit. Scaeuola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, iustam aestimationem praestandam. et puto uerius quod Scaeuola ait. Si cum marito debitore mulier pacta sit, ut id quod debeat, in dotem habeat: dotis actione scilicet eam agere posse existimo. licet enim ipso iure priore debito liberatus non sit, sed tamen exceptionem habere potest.

XIII. MODESTINVS Libro singulari de Differentia dotis SI MVlier post diuortium, antequam ex stipulatu de dote agat, ad eundem uirum fuerit reuersa, constantius dicetur, per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem usque quo matrimonium durat.

XIIII. VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Edictum SI REM aestimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse desierit, actionem eam habere non puto.

XV. POMPONIVS Libro quartodecimo ad Sabinum QVOD SI per eam non stetisset, perinde pretium aufert, ac si tradidisset. quia quod euenit, emptoris periculo est.

XVI. VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Sabinum QVOTIENS res aestimata in dotem datur, euicta ea, uirum ex empto contra uxorem agere. et quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione soluto matrimonio ei praestare oportet. quare et si duplum fortè ad uirum peruenerit, id quoque ad mulierem redigetur. quae sententia habet aequitatem. quia non simplex uenditio fit, sed dotis causa. nec debeat maritus lucrari ex damno mulieris. sufficit enim maritum indemnem praestari. non etiam lucrum sentire.

XVII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum IN REBVS dotalibus uirum praestare oportet tam dolum quàm culpam. quia causa sua dotem accipit. sed
1 etiam diligentiam praestaVit, quam in suis rebus exhibet. Si re aestimata data, nuptiae secutae non sint, uidendum est, quid repeti debeat: utrum res, an aestimatio. sed id agi uidetur, ut ita demum aestimatio rata sit, si nuptiae sequantur. quia nec alia causa contrahendi fuerit. res igitur repeti debeat, non pretium.

XVIII. POMPONIVS Libro quartodecimo ad Sabinum SI MANCIpia in dotem aestimata accepisti, et pactum conuentum factum est, ut tantidem aestimata diuortio facto redderes, manere partum eorum apud te Labeo ait: quia et mancipia tuo periculo fuerint.

XVIIII. VLPIANVS Libro trigesimoquarto ad Sabinum ETIAM si alii iussu mariti dos detur, nihilo minus maritus de dote obligatur.

XX. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum IVLIANVS scribit, ualere talem stipulationem, CVM MORIERIS, DOTIS NOMINE TOT DARI? quia et pacisci soleant, ne à uiua exhibeatur. quod non esse simile accepi. aliud est enim differre exactionem. aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. idque et Aristoni et Neratio et Pomponio placet.

XXI. VLPIANVS Libro trigesimo quinto ad Sabinum STIPVLATIOnem, quae propter causam dotis fiat, constat habere in se condicionem hanc, SI NVPTIAE FVERINT SECVTAE: et ita demum ex ea agi posse, quamuis non sit expressa condicio, SI NVPTIAE, constat. quare si nuntius remittatur, defecisse condicio stipulationis uidetur.

XXII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum ET LICET postea eidem nupserit, non conualescit stipulatio.

XXIII. VLPIANVS Libro trigesimo quinto ad Sabinum QVIA autem

in stipulatione non est necessaria dotis adiectio, etiam in datione tantundem ducimus

XXIIII. POMPONIVS Libro quintodecimo ad Sabinum SI FILIA familias nuptura ex peculio, cuius administrationem habet, dotem uiro dedit: deinde cum in eadem causa peculium eius esset, diuortium fecerit: dos ei rectè soluitur, quasi à quolibet peculiari debitore.

XXV. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum SI EI nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est, PRO STICHO, QVEM MIHI DEBES, DECEM TIBI DOTI ERVNT: secundum id quod placuit rem pro re solui posse, et liberatio contingit, et decem in dotem erunt. quia et permutatio dotium conuentione fieri potest.

XXVI. MODESTINVS Libro primo Regularum ITA CONSTANTE matrimonio permutari dotem posse dicimus, si hoc mulieri utile sit: † si ex pecunia in rem, aut ex re in pecuniam. idque probatum est. tur

XXVII. VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Sabinum QVOD si fuerit factum, fundus uel res dotalis efficitur.

XXVIII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum POST nuptias pater non potest deteriorem causam filiae facere. quia nec reddi ei dos inuita filia potest.

XXVIIII. VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Sabinum CVM PATER dotem pro filia promittit, et dotem legat, si quidem marito legauit, uidendum est an legatum ualeat. et non puto ualere. nam cum creditori debitor legat id quod debet, nullum legatum est. Quòd si filiae legauit, ualet legatum. dos enim ex promissione marito debetur, legatum filiae. Et si quidem hoc animo testatorem esse filia ostenderit, ut duplicaret ei legatum: habebit utrumque: dotem quam maritus persecutus fuerit, et legatum ex causa legati. Quòd si alterutrum uoluit habere: si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non aliàs cogetur ei heres legatum soluere, quàm si cauerit indemnem hoc nomine heredem futurum aduersus maritum ex promissione agentem. Sed si maritus agat, nihil de indemnitate eum cauere oportebit. uerùm mulier post eum agens exceptione repelletur: quia semel dos praestita est.

XXX. PAVLVS Libro septimo ad sabinum DOTEM, quae in prius matrimonium data est, non aliter conuerti in posterius matrimonium dicendum est, quàm cum hoc agitur. dum hoc agi semper interpretemur, nisi probetur aliud conuenisse.

XXXI. PAPINIANVS Libro quarto Responsorum QVOD si non diuortium, sed iurgium fuit: dos eiusdem matrimonii manebit.

XXXII. POMPONIVS Libro sextodecimo ad Sabinum SI EX lapidicinis dotalis fundi lapidem uel arbores, quae fructus non essent, siue superficium aedificii dotalis uoluntate mulieris uendiderit: nummi ex ea uenditione recepti sunt dotis.

XXXIII. VLPIANVS Libro sexto ad Sabinum SI EXTRANEVS sit qui dotem promisit, isque defectus sit facultatibus: imputabitur marito cur eum non conuenerit. maximè si ex necessitate, non ex uoluntate dotem promiserat. nam si donauit, utcumque parcendum marito, qui eum non praecipitauit ad solutionem, qui donauerat. quémque in id quod facere posset, si conuenisset, condemnauerat. hoc enim Diuus Pius rescripsit: eos qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt condemnandos. Sed si uel pater uel ipsa promiserunt, Iulianus quidem libro sextodecimo digestorum scribit, etiam si pater promisit, periculum respicere ad maritum. quod ferendum non est. debebit igitur mulieris esse periculum. nec enim quicquam iudex propriis auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem qui de suo dotem promisit non urserit ad exsolutionem. multo minus cur ipsam non conuenerit. rectè itaque Sabinus disposuit, ut diceret, quod pater uel ipsa mulier promisit, uiri periculo non esse. quod debitor, id uiri esse. quod alius, scilicet donaturus, eius periculo ait, cui adquiritur. adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit.

XXXIIII. IDEM Libro trigesimo tertio ad Sabinum MATER cum filiae aurum dedisset utendum, pater puellae id aurum in dotem uiro adpendit: dein mortua est mater. si inscia, inuitáue uxore uir id aurum in dotem dedisset, manet id aurum heredis matris. uindicarique potest. et eo minorem dotem uiro datam esse placuit. quia res euicta est, marito competit aduersus socerum actio.

XXXV. IDEM Libro quadragesimo septimo ad Sabinum DOTEM à patre, uel à quouis alio promissam, si uir nouandi causa stipuletur, coepit uiri esse periculum: cum ante mulieris fuisset.

XXXVI. IDEM Libro quadragesimo octauo ad Sabinum DEBITOR mulieris iussu eius pecuniam uiro expromisit: deinde uir acceptam eam iussu mulieris fecit. res mulieri perit. hoc quomodo accipimus? utrum dotis nomine, an et si alia ex causa? et uidetur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest, utrum ante nuptias, an post nuptias id factum sit. multum enim interesse uidetur. nam si secutis nuptiis id factum est dote iam constituta, maritus accepto ferendo perdit *do tem*. si autem antequam nuptiae sequerentur, nihil uidetur doti constitutum esse.

XXXVII. PAVLVS Libro duodecimo ad Sabinum NON ENIM aliàs perit mulieri actio, quàm si nuptiae secutae fuerint. nam si secutae non sunt, manet debitor mulieri obligatus.

XXXVIII. VLPIANVS Libro quadragesimo octauo ad Sabinum SANE uidendum est, an marito mulier, quae iussit accepto ferri obligetur. et putem obligari mandati actione. et hoc ipsum in dotem conuerti, quod mulier mandati iudicio obligata est. et quod dicitur rem mulieri perire, consequens est. nam si coeperit uelle de dote agere, ipsa secum debebit compensare iussum suum.

XXXVIIII. IDEM Libro trigesimo tertio ad Edictum SI SERVA seruo quasi dotem dederit, deinde constante coniunctione ad libertatem ambo peruenerint peculio eis non adempto, et in eadem coniunctione permanserint: ita res moderetur, ut si quae ex rebus corporalibus, uelut in dotem tempore seruitutis datis, exstiterint: uideantur ea tacitè in dotem conuersa, ut earum aestimatio mulieri debeatur.

1 Si spadoni mulier nupserit, distinguendum arbitror, castratus fuerit, néc ne. ut in castrato dicas dotem non esse. in eo qui castratus non est, quia est matrimonium, et dos et dotis actio est.

XL. IDEM Libro trigesimo quarto ad Edictum DIVVS Seuerus rescripsit Pontio Luciano in haec uerba. Si mulier, quae dotem dederat, post diuortium rursus in matrimonium redit, non reuocatis instrumentis: non dubitabit is, apud quem res agetur, secundum uoluntatem mulieris, quae utique non indotata redire in matrimonium uoluit, partibus suis fungi, quasi renouata dote.

XLI. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum PROMITTENDO dotem, omnes obligantur, cuiuscumque sexus condicionísque sint. sed si nuptiae secutae non fuerint, ex stipulatu agi non potest. magis enim res quàm uerba intuenda
1 sunt. Accepti quoque latione dos constituitur, cum debitori marito acceptum fe-
2 ratur dotis constituendae causa. Si à debitore mulieris sub condicione dos promittatur, et postea, sed antequam maritus petere posset, debitor soluendo esse desierit: magis periculum ad mulierem pertinere placet. nec enim uideri maritum nomen secutum eo tempore, quo exigere non poterit. Quòd si iam tunc debitor, cum sub condicione promitteret, soluendo non fuerit, periculum uiri esse: quòd sciens tale nomen secutus
3 uideretur, quale initio obligationis fuerit. Si debitor mulieris dotem promiserit, et mulierem heredem reliquerit: Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset. cuius sententiam Iulianus quoque probat. nec enim aequum esse ait, ut ei damnetur eius pecuniae nomine quam ipsa debeat. et satis esse acceptilatione eam liberari.

XLII. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale RES IN do-

tem datae, quae pondere, numero, mensura constant, mariti periculo sunt. quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahat. et quandoque soluto matrimonio, eiusdem generis et qualitatis alias restituat uel ipse uel heres eius.

XLIII. VLPIANVS Libro tertio Disputationum. LICET soleat dos per acceptilationem constitui, tamen si ante matrimonium acceptilatio fuerit interposita, nec nuptiae secutae: Scaeuola ait, matrimonii causa acceptilationem interpositam non secutis nuptiis nullam esse. atque ideo suo loco manere obligationem. quae sententia uera est. Quotiens autem extraneus accepto fert debitori dotis constituendae causa, si quidem nuptiae insecutae non fuerint, liberatio non sequetur. nisi fortè sic accepto tulit, ut uelit mulieri in totum donatum. tunc enim credendum est, breui manu acceptum à muliere, et marito datum. ceterum mulieri per liberam personam condictio adquiri non potest. Planè secutis nuptiis mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit. nisi fortè sic accepto tulit extraneus, ut ipse quoquo modo solutum fuerit matrimonium condictionem habeat. tunc enim non habebit mulier actionem. Secundum quae constituta dote per acceptilationem, et secutis nuptiis, is effectus erit dotis exactioni, ut si quidem pura sit obligatio quae accepto lata est, non ipsa iam restituenda sit. sed soluenda dos secundum sua tempora. Sin uerò obligatio in diem fuit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis praeteriit: restauranda est in diem pristinum obligatio. et si debitum cum satisdatione fuerit, satisdatio renouanda est. Similique modo et si condicionalis fuerit obligatio, quae in dotem conuersa est, et pendente obligatione diuortium fuerit secutum: uerius, obligationem sub eadem condicione restitui debere. Sed si condicio exstiterit, constante matrimonio ex die diuortii tempora exactionis numerantur. 1

XLIIII. IVLIANVS Libro sextodecimo Digestorum SI PATER filiae nomine dotem promisisset, et eam ante nuptias emancipasset: non resoluitur promissio. nam et cum ante nuptias pater moreretur, nihilo minus heredes eius ex promissione obligati manebunt. Quae debitorem filiumfamilias habet, si patri eius ita dotem promiserit, QVOD MIHI DEBES, VEL QVOD MIHI FILIVS TVVS DEBET, DOTI TIBI ERVNT, non obligatur. sed efficit ut id quod actione de peculio seruari à patre poterat, in dote sit. Marcellus: Siue igitur cum filio post hac, siue cum patre agere instituerit: exceptione pacti conuenti summouebitur. actione autem de dote si experietur, consequetur quod in peculio fuisse apparuerit eo tempore quo dos promittebatur. utique si post nuptias promissa, eius temporis peculium aestimari debet, quo nuptiae fierent. 1

XLV. TRYPHONINVS Libro octauo Disputationum QVOD SI nuptura debitori filiofamilias, actionem dumtaxat de peculio promisit: id quod ex ea causa sibi deberetur, nuptiarum tempore inspicitur. Si uerò alii nuptura, iussit filium familias debitorem de peculio dotem promittere, tempus inspicitur quo dos promissa est. ut tantum in peculio esse aestimaretur.

XLVI. IVLIANVS Libro sextodecimo Digestorum QVEMADMODUM inuito domino seruus stipulatus adquirit, ita si dotem domini nomine sibi promitti patiatur, obligatio domino adquiritur. sed neque periculum dominus praestare debebit, si fortè debitor mulieris dotem promiserit, neque culpam. Traditione quoque rei dotalis in persona serui uel filiifamilias facta, dos constituitur. ita ut neque periculum nec culpam dominus aut pater praestet. Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quamdiu dominus uel pater ratam promissionem uel donationem habuerit. ideóque etiam manente matrimonio res quas tradiderit condictione repetituram. item incerti condictione consecuturam, ut promissione liberetur. Si debitori suo mulier nuptura, ita dotem promisisset, QVOD MIHI DEBES, AVT FVNDVS SEMPRONIANVS DOTI TIBI ERIT: utrum mulier uellet, id in dote erit. et si quidem debitum maluisset dotis nomine apud uirum remanere, potest ea exceptione 1 2

se tueri aduersus petentem fundum. quòd si fundum dedisset, pecuniam marito condicet. Pater etiam si falsò existimans se filiae suae debitorem esse, dotem promisisset, obligabitur.

XLVII. IDEM Libro octauodecimo Digestorum SI SERVO in dotem ante nuptias dato donatum aliquid uel legatum ante nuptias fuisset, ampliatur dos, sicut ex fructibus fundi qui ante nuptias traditus est.

XLVIII. IDEM Libro secundo ad Vrseium Ferocem TALI facta stipulatione, DECEM IN ANNO PROXIMO DOTIS NOMINE DARE SPONDES? quaesitum est, annus ex quo tempore esset numerandus: utrum ex die stipulationis factae, an ex eo die quo dos esse potuisset, id est nuptiarum. et responsum est, ex die nuptiarum annum esse numerandum. ne si aliter obseruaremus, si intra annum nuptiae factae non sint, uideri possit dos ex ea obligatione deberi. Socer genero suo sic legauerat, LVCIO TITIO FILIAE MEAE NOMINE CENTVM HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. hanc pecuniam generum petere debere: exactam, acceptam legatis referri: sed diuortio facto de dote actionem mulieri reddendam Proculus respondit. et nihilo minus dotis esse factam. Iulianus notat: immo nec filiae si uoluerit, deneganda est huiusmodi actio.

XLVIIII. IDEM Libro quinto ex Minicio VIR AB eo qui uxori eius dotem facere uolebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est. deinde acceptam eam fecit. quaerebatur, essétne ea pecunia in dotem. respondit, si acceptam non fecisset, et promissor soluendo esse desisset, quaereremus, an culpa mariti ea pecunia exacta non esset. cum uerò acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit. perinde enim est, ac si acceperit pecuniam, et eandem promissori donauerit.

L. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum QVAE fundum in dote habebat, diuortio facto, cum in matrimonium rediret, pacta est cum uiro, uti decem in dotem acciperet, et fundum sibi restitueret. ac datis decem, prius quàm fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit. Illud ex bona fide est, et negotio contracto conuenit, ut fundus quasi sine causa penes maritum esse coeperit condicatur. Et hoc euidentius circa actionem pigneraticiam apparebit. etenim si cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem, postea ex conuentione fundum Titianum in hoc tibi tradiderim, ut Cornelianum mihi restitueres: minimè, puto, dubitandum erit, quin statim rectè pigneraticia ad recipiendum Cornelianum agere possim.

LI. VLPIANVS Libro secundo Responsorum SI RES, quas filiae emancipatae pater donauit, ex uoluntate eius postea in dotem pro ea datae sunt: à filia dotem, non à patre uideri datam.

LII. MARCIANVS Libro tertio Regularum NON SOLVM si aestimatus fundus, sed etiam si non aestimatus in dotem datus est, et aliàs cum necesse non habeat mulier duplum promittere, promisit. quia ipse fundus est in dote, quodcumque propter eum consecutus fuerit à muliere maritus, quandoque restituet mulieri de dote agenti.

LIII. NERATIVS Libro tertio Membranarum CVM VIR uxori donare uellet, debitor mulieris, qui soluendo non erat, dotem ei promisit. ad id dumtaxat, ad quod soluendo fuit, uiri periculo ea res est. et si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit, periculum ad eam summam quae accesserit crescet: permanebitque etiam si rursus pauperior factus erit. quia neque tum cum dos promitteretur donatio facta est, nisi eius pecuniae quae à debitore seruari non poterat: neque cum soluendo is esse coepit, donationis causa permaneat. cum eo loco res sit, quo esset, si tum quoque cum promitteretur dos, locuples fuisset.

LIIII. GAIVS ad Edictum praetoris urbani titulo de Praediatoribus RES QVAE ex dotali pecunia comparatae sunt dotales esse uidentur.

LV. PAVLVS Libro primo ad Plautium CVM DOTIS causa aliquid

expromittitur, fideiussor eo nomine datus tenetur.

LVI. IDEM Libro sexto ad Plautium SI IS qui Stichum mulieri debet, in dotem delegatus sit: et antequam solueret debitor, Stichus decesserit: cum neque per debitorem stetisset quo minus solueret, neque maritus in agendo moram fecisset: periculo mulieris Stichus morietur. quamquam etiam si moram maritus fecerit in exigendo, si tamen etiam apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non teneatur. Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonii sunt. Post mortem patris statim onera matrimonii filium sequuntur, sicut liberi, sicut uxor. Quod dicitur necessarias impensas ipso iure dotem minuere: non eò pertinet, ut si fortè fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse. sed nisi impensa reddatur, aut pars fundi, aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est: desinere eum dotalem esse Scaeuola noster dicebat. nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. Si pecunia et fundus in dote sint, et necessariae impensae in fundum factae, Nerua ait dotem pecuniariam minui. quid ergo si mulier impensas marito soluerit? utrum crescet dos, an ex integro data uidebitur? cuius rei manifestior iniquitas in fundo est secundum Scaeuolae nostri sententiam. nam si desinit dotalis esse, poterit alienari. rursus quemadmodum poterit fieri dotalis, data pecunia? an iam pecunia in dote esse uidebitur? et magis est ut ager in causam dotis reuertatur, sed interim alienatio fundi inhibeatur.

LVII. IAVOLENVS Libro primo ex Plautio NVPTVRA filiofamilias, si socero dotem ita promiserit, QVOD FILIVS TVVS MIHI DEBET, ID DOTI TIBI ERIT: interesse puto, utrum filii obligatio, an patris persecutio, et in rem uersum promissioni contineatur. nam si id quod filium dare oportet, significatum est, tota pecunia, in quam filius obligatus est, promissioni dotis continebitur. sin autem id quod patrem de peculio, uel in rem uerso praestare oportebit: aestimare debebit, quantum sit eo tempore id quod promittitur. ut ea summa dotis esse uideatur, qua patrem eo tempore filii nomine condemnari oportebit. quòd si non euidenter apparuit de cuius mulier obligatione sensit, praesumptionem ad filii debitum spectare uerisimile est: nisi euidentissimè contrarium adprobetur.

LVIII. CELSVS Libro nonodecimo Digestorum SI SPONSALIBVS nondum factis Titio dotem Seiae nomine promiseris, cum ea nubere ei nollet, tamen si postea nupserit, dotem debebis. nisi aliae nuptiae mediae interuenissent.
Si mulier ancillam Pamphilam à Titio stipulata, deinde ei nuptura, quod is sibi debebat, doti habere permisit, etiam si non erit uiri Pamphila, an ipsa tamen Pamphila in dote et mulieris periculo erit? an et quod ea pepererit, reddi mulieri debebit? quia si in sua causa prior stipulatio mansisset, non redderetur. nisi fortè refert, habuerit rem quam debebat uir, quo tempore dos constituebatur: nam ita poterit uideri res ipsa ad eum peruenisse: an non habuerit. nam si non habuerit, magis est ut liberatio obligationis potius quàm res ipsa ad eum ita peruenisse uideatur. ideóque partus eius non debetur.

LVIIII. MARCELLVS Libro septimo Digestorum SI MVLIER ita dotem promiserit, DECEM TIBI AVT TITIO DOTI ERVNT, hoc casu dici potest, uel Titio dari posse. sed de dote uirum teneri, quemadmodum si Titio iussisset dari. nec mirum, cum etiam promissura uiro dotem, possit delegante eo alteri promittere. etsi dici solet, alii quàm marito dotis nomine mulierem non posse obligari. his enim casibus uiro dos quaeritur. non enim existimabimus illam ita promisisse, cum uel de Titii nuptiis cogitaret. Ex asse heres institutus, rogatúsque mulieri dodrantem hereditatis restituere: iussu eius, quod debet, doti promisit marito. Vereor, non sit obligatus. nam mulieri in hoc tenetur, ut hereditatem restituendo transferat actiones et quas habet et quibus est obstrictus: quas transferre ad alium quàm cui debet fideicommissum non potest. Aliquis dixerit incerti cum eo agi posse: fideicommissi praestet aestimationem. huic ego consentire non possum. nam obligari mulieris debitorem

ita

ita aequum est, si accipere idipsum quod ei debetur uir potest. Sed ne indotata mulier esse uideatur, dicendum est ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hereditatis, quae ei relicta est ut ea suo marito pro dote eam solueret. quia et ad eam fideicommissum, et onera eius pertinent: delegatione propter nimiam suptilitatem et casus
a necessitatem minimè optinente. Eius nomine quae libera uidebatur, decem in dote dedisti. eo casu habebis condictionem, quo habere potuisses, si mulieris liberae nomine dedisses, nec nuptiae secutae essent. Si manumissa nupserit, ita demum dos erit, si ea mente dedisti, ut quandoque secutis nuptiis dos esset. igitur si mulieri donaturus dedisti, dominus condicet. quemadmodum si eum qui sibi donaturus esset, mulier ipsam donare iussisset.

LX. CELSVS Libro undecimo Digestorum QVAERO quantae pecuniae dotem promittenti adultae mulieri curator consensum accommodare debeat. respondit modus ex facultatibus et dignitate mulieris maritique statuendus est, quousque ratio patitur.

LXI. TERENTIVS CLEMENS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam SIVE generalis curator, siue dotis dandae causa constitutus sit, et amplius doti promissum est quàm facultates mulieris ualent, ipso iure promissio non ualet: quia lege rata non habetur auctoritas dolo malo facta. quaerendum tamen est, utrum tota obligatio, an quod amplius promissum est quàm promitti oportuit, infirmetur. ˚et˚ utilius est dice
b re, id quod superfluum est, tantummodo infirmare. Iste autem curator res dotis nomine tradere debet. non etiam ut uendat cuilibet, et pretium eius in dotem det. Dubitari autem potest, an hoc uerum sit. quid enim si aliter honestè nubere non possit, quàm ut pecuniam in dotem det: idque ei magis expediat? atquin possunt res in dotem datae plerumque alienari, et pecunia in dotem conuerti. Sed ut expediatur quaestio, si quidem res in dotem maritus accipere maluerit: nihil amplius quaerendum est. sin autem non aliter contrahere matrimonium uir patitur, nisi pecuniis in dotem datis: tunc officium est curatoris, apud eundem intrare iudicem qui eum constituit, ut iterum ei causa cognita etiam uiro absente permittat rerum uenditione celebrata dotem constituere.

LXII. MODESTINVS Libro quinto Responsorum TITIA cum esset minor uiginti quinque annis, quartam hereditatis matris suae communem sibi cum fratribus mutauit, et accepit pro ea parte fundum, quasi emptione inter se facta: hunc fundum cum aliis rebus doti dedit. quaero, si in integrum restituatur, et partem suam accipiet quartam, et reddat fundum: quid debeat maritus facere. an contentus esse debeat aliis rebus in dotem datis. Item quaero, si haec decesserit, et heredes eius in integrum restitutionem ex persona eius petierint: et ipsi petant quartam partem, et illi fundum: an maritus cogatur restituere fundum, contentus in retentione lucri dotis ceteris rebus. Modestinus respondit, nihil proponi cur marito dos auferenda sit. sed in meram aestimationem praedii mulier uel eius heredes condemnandi sunt, in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est.

LXIII. IDEM Libro singulari de Eurematicis STIPVLATIO de dote reddenda ab extraneo interposita, facto diuortio statim committitur. nec redintegrato matrimonio actio stipulatori quaesita intercidit. denuo igitur consentiente stipulatore dos constituenda est, ne sequenti matrimonio mulier indotata sit. si modò ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu eius stipulatus est. tunc enim consensus eius non est necessarius.

LXIIII. IAVOLENVS Libro quarto ex Cassio POST diuortium mulier, si de dote maritus nihil cauit, et cum alii nupsisset, postea ad priorem uirum rediit: tacitè dos ei redintegratur.

LXV. POMPONIVS Libro quinto ad Quintum Mucium SI LEGATO aut hereditate aliquid seruo dotali obuenit quod testator noluit ad maritum pertinere, id soluto matrimonio reddendum est mulieri.

LXVI. IDEM Libro octauo ad Quintum Mucium SI VSVSFRVCTVS fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi à domino proprietatis detur, difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri: quoniam diximus usumfructum à fructuario cedi non posse nisi domino proprietatis. et si extraneo cedatur, id est ei qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire. sed ad dominum proprietatis reuersurum usumfructum. quidam ergo remedii loco rectè putauerunt introducendum, ut uel locet hunc usumfructum mulieri maritus, uel uendat nummo uno. ut ipsum quidem ius remaneat penes maritum. perceptio uerò fructuum ad mulierem pertineat.

LXVII. PROCVLVS Libro septimo Epistularum PROCVLVS Nepoti suo salutem. Ancilla quae nupsit, dotisque nomine pecuniam uiro tradidit, siue sciet se ancillam esse, siue ignoret, non poterit eam pecuniam uiri facere. eáque nihilo minus mansit eius, cuius fuerat antequam eo nomine uiro traderetur. nisi fortè usucapta est. nec postea quàm apud eundem uirum libera facta est, eius pecuniae causam mutare potuit. itaque nec facto quidem diuortio, aut dotis iure, aut per condictionem repetere rectè potest. sed is cuius pecunia est rectè uindicat eam. Quòd si uir eam pecuniam pro suo possidendo usucepit, scilicet quia existimauit mulierem liberam esse: propius est ut existimem eum lucrifecisse. utique si antequam matrimonium esse inciperet usucepit. Et in eadem opinione sum, si quid ex ea pecunia parauit, antequam ea dos fieret: ita ut nec possidet eam, nec dolo fecerit, quo minus eam possideret.

LXVIII. PAPINIANVS Libro decimo Quaestionum DOTIS promissio non ideo minus ualebit, quòd ignorante initio patre nuptiae non fuerint: si postea consenserit. cum omnis dotis promissio futuri matrimonii tacitam condicionem accipiat. Nam et si minor annis duodecim ut maior deducta sit, tunc primùm petetur, cum maior annis apud eundem esse coeperit. quod enim uolgatum est, dotis promissionem in primis dumtaxat nuptiis destinare, neque durare obligationem si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat: tunc locum habet, cum intercesserunt aliae nuptiae.

LXVIIII. IDEM Libro quarto Responsorum CVM POST diuortium
uiro sciente mulier in possessionem praediorum, quae in dotem promisit, longo tem-
pore fuerit: conuenisse tacitè uidetur, ne dos quae promissa fuerat petatur. et si petere
ea coeperit, pacti exceptione à muliere repellitur. Mulier pecuniam sibi debitam 1
à Seio cum usuris futuri temporis in dote promittenda demonstrauit. eas quoque dotis
portionem esse, quarum dies post nuptias cessit, rationis est. Vsuras dotis in stipu 2
latum cum dote post diuortium deductas, ex die secundi matrimonii non esse praestan
das placuit. quia nec sortis exactio locum habere coepit. medii autem temporis debe-
buntur. In domum absentis uxore deducta nullis in eam interea ex bonis uiri sum- 3
ptibus factis, ad exhibitionem uxoris promissas usuras reuersus uir improbè petit.
Gener à socero dotem arbitratu soceri certo die dari, non demonstrata re uel quanti- 4
tate, stipulatus fuerat. arbitrio quoque detracto stipulationem ualere placuit. nec uide-
ri simile, quòd fundo non demonstrato nullum esse legatum uel stipulationem fundi
constares. cum inter modum constituendae dotis, et corpus ignotum differentia ma-
gna sit. dotis etenim quantitas pro modo facultatium patris et dignitate mariti constitui
potest. Nuptiis ex uoluntate patris puellae cum filio tutoris iure contractis, dos 5
pro modo facultatium et dignitate natalium rectè per tutorem constitui potest. Pa 6
trona dotem pro liberta iure promissam, quòd extiterit ingrata, non retinebit.
Cum res in dotem aestimatas soluto matrimonio reddi placuit, summa declaratur, 7
non uenditio contrahitur. ideóque rebus euictis, si mulier bona fide eas dederit, nulla
est actio uiro. alioquin de dolo tenetur. In dotem rebus aestimatis et traditis, 8
quamuis eas mulier in usu habeat, uiri dominium factum uideretur. Partum do- 9
talium ancillarum dotis esse portionem conuenit. ideóque frustra pacisci uirum, ut in-

ter uxorem et ſe partus communis ſit.

LXX. PAVLVS Libro ſexto Quaeſtionum IN AMBIGVIS pro dotibus reſpondere melius eſt.

LXXI. IDEM Libro tertiodecimo Quaeſtionum CVM DOTEM mulieris nomine extraneus promiſit, mulieris periculum eſt. ſed ſi maritus nomen ſecutus uſuras exigerit, periculum eius futurum reſpondetur.

LXXII. IDEM Libro octano Reſponſorum MVLIER bona ſua omnia in dotem dedit. quaero an maritus quaſi heres oneribus reſpondere cogatur. Paulus reſpondit, eum quidem, qui tota ex repromiſſione dotis bona mulieris retinuit, à creditoribus conueniri eius non poſſe. ſed non plus eſſe in promiſſione bonorum, quàm
1 quod ſupereſt deducto aere alieno. Paulus reſpondit, in rebus dotalibus etiam
2 patrem mariti dolum et culpam praeſtare debere. Paulus reſpondit, ſi mulier de ſuo dotem dedit, et adhibuit matrem quae ſtipularetur: potuiſſe eam poſtea instrumentum dotale mutare.

LXXIII. IDEM Libro ſecundo Sententiarum MVTVS, ſurdus, caecus
1 dotis nomine obligantur: quia et nuptias contrahere poſſunt. Manente matrimonio, non perditurae uxori ob has cauſas dos reddi poteſt. ut ſeſe ſuóſque alat, ut fundum idoneum emat, ut in exilium, † ut in inſulam relegato parenti praeſtet alimonia, aut ut egentem uirum, fratrem, ſororémue ſuſtineat.

LXXIIII. HERMOGENIANVS Libro quinto iuris Epitomarum SI ſponſa dotem dederit, nec nupſerit: uel minor duodecim annis ut uxor habeatur: exemplo dotis, condictioni fauoris ratione priuilegium, quod inter perſonales actiones uertitur, tribui placuit.

LXXV. TRYFONINVS Libro ſexto Diſputationum QVAMVIS in bonis mariti dos ſit, mulieris tamen eſt. et meritò placuit, ut ſi in dotem fundum inaeſtimatum dedit, cuius nomine duplae ſtipulatione cautum habuit, iſque marito euictus ſit: ſtatim eam ex ſtipulatione agere poſſe. porro cuius intereſt non eſſe euictum, quod in dote fuit, quòdque ipſa euictionem pati creditur ob id quòd eum in dotem habere deſiit: huius etiam conſtante matrimonio, quamuis apud maritum dominium ſit, emolumenti poteſtatem eſſe creditur. cuius etiam matrimonii onera maritus ſuſtinet.

LXXVI. IDEM Libro nono Diſputationum SI PATER mulieris mortis ſuae cauſa dotem promiſerit, ualet promiſſio. nam et ſi in tempus quo ipſe moreretur promiſiſſet, obligaretur. ſed ſi conualuerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem, atque ſi ſtipulanti quiuis alius promiſiſſet, aut dotem alicuius nomine? nam ut corporis uel pecuniae tranſlatae, ita obligationis conſtitutae mortis cauſa condictio eſt. Non idem dicendum eſt in perſona mulieris, ſi mulier mortis ſuae cauſa dotem promiſerit. quia niſi matrimonii oneribus ſeruiat, dos nulla eſt.

LXXVII. IDEM Libro decimo Diſputationum SI MVLIER debitori ſuo, qui ſub uſuris debebat, nuptura dotem promiſiſſet quod is ſibi deberet: poſt contractas nuptias ſecuti temporis uſuras non eſſe dotales. quia illa obligatio tota tolleretur, perinde ac ſi ſolutum debitum mulieri in dotem ab ea datum eſſet.

LXXVIII. IDEM Libro undecimo Diſputationum CVM IN fundo mariti habens mulier uſumfructum, dotis cauſa eum marito dedit, quamuis ab ea uſuſfructus deceſſerit, maritus tamen non uſumfructum habet: ſed ſuo fundo quaſi dominus utitur, conſecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non ſeparatam uſufructu: nec eſt quod non utendo maritus amittat. Diuortio autem facto conſtituet in eodem fundo uſumfructum mulieri. Quòd ſi in matrimonio deceſſerit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere uidetur maritus. quia etſi uxorem eam non duxiſſet, fructuariae morte finitus uſuſfructus ad proprietatem rediret. ideóque nec in funus confert mulieris. Planè ſi pater filiae nomine, qui in fundo generi uſumfructum habebit, dotis conſtituendae gratia eum dederit, et in matrimonio mortua fuerit: habebit ex ſua perſona

usus fructus petitionem. Quòd si mulier in fundo suo marito usumfructum dotis causa constituerit, tunc ex mariti persona erit ususfructus proprie. qui et non utendo ipsius pereat. quod si acciderit, uideamus an etiam nunc dotata sit mulier. Et si quidem dominium apud mulierem est fundi ad quem reuersus est ususfructus, nihil iam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo, cui quòd non utendo amisit usumfructum imputari non potest, ex quo ipsa lucrum habet. ideóque indotata erit. Quòd si alienauerit uxor proprietatem, quae sine ullo mulieris emolumento plenior facta est, adhuc dotata est. quia dotis actione teneri debet maritus, qui quando licuit usufructu uti, amisit eum non utendo. nam si habere perseuerasset usumfructum ad diuortium, commodo mulieris cederet eius restitutio. quia etsi non protinus ad ipsam transiret, tamen uel si pretio, uel beneficio, sine incommodo mulieris ad proprietatem reuerteretur. Si autem usumfructum maritus non amiserit, morte mulieris non finitur ususfructus apud maritum. Diuortio autem facto, primò uideamus et in hac et in superiore specie, an pro rata temporis eius anni diuidantur fructus. quod probandum est. Ipsius autem restitutio ita fiet: ut habenti mulieri fundum, ususfructus cedatur, et ita cum proprietate consolidetur. Sed etsi non sit fundi domina, nihilo minus competit dotis actio, ut dimittat à se maritus usumfructum. nam uel ex empto actione adhuc ut usumfructum praestet mulier tenetur: aut pretium eius consequi sperat: aut cuinis magis gratiam praestare, quàm relinquere apud inimicum ius ad se translatum, licere ei ciuile est.

Vxor uiro usumfructum dotis nomine dedit: manente matrimonio eidem fundum 1
uendidit. quaesitum est, diuortio facto quid dotis iudicio reciperare debeat. dixi, referre quanti fundus uenisset. nam si nudae proprietatis aestimatio facta fuisset, mulier dotis iudicio pretium usus fructus reciperare debet. Quid ergo est si uir ante litem contestatam mortuus fuisset? heredes eius nihil praestituros. nam etsi quilibet alius emptor proprietatis exstitisset, heres uiri nihil mulieri praestaret: scilicet usufructu reuerso ad proprietatem. Ceterum si fundus totus uenisset quanti debet uenire (non) detracto usufructu intellegi mulierem dotem manente matrimonio recepisse. Si fundus com 2
munis in dotem datus erit, et socius egerit cum marito communi diuidundo, adiudicatúsque fundus socio fuerit: in dote erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit. aut si omissa licitatione extraneo addictus is fundus fuerit, pretii portio quae distracta est. sed ita, ut non uice corporis habeatur. nec diuortio secuto praesenti die quod in numero est restituatur: sed statuto * tempore * solui debeat. Quòd si marito fundus fuerit adiudicatus, pars utique data in dotem dotalis manebit. diuortio autem facto sequetur restitutionem, propter quam ad maritum peruenit, etiam altera portio. scilicet ut recipiat tantum pretii nomine à muliere, quantum dedit ex condemnatione socio. nec audiri debebit alteruter eam aequitatem recusans: aut mulier in suscipienda parte altera quoque, aut uir in restituenda. Sed an constante matrimonio non sola pars dotalis sit quae data fuit in dotem, sed etiam altera portio, uideamus. Iulianus de parte tantùm dotali loquitur. et ego dixi in auditorio, illam solam dotalem esse. Si marito dotis 3
nomine stipulanti promisit per errorem is qui exceptione tutus erat, ne soluat, cogetur ei soluere. et habebit condictionem aduersus mulierem aut patrem, uter eorum delegauit, ob id quod indebitum marito promisit aut soluit.

LXXVIIII. LABEO Libro sexto Posteriorum à Iauoleno epitomatorum

AVVS neptis nomine filio natae genero dotem dedit: et moritur. negat Seruius dotem ad patrem reuerti. et ego cum Seruio sentio. quia non potest uideri ab eo profecta, quia nihil ex his sui habuisset. Pater filiae nomine centum doti ita promisit, CVM 1
COMMODISSIMVM ESSET, Ateius scripsit Seruium respondisse, cum primùm sine turpitudine et infamia dari possit, deberi.

LXXX. IAVOLENVS Libro sexto ex Posterioribus Labeonis SI DEbitor mulieris dotem sponso promiserit, posse mulierem ante nuptias à debitore eam pecuniam petere, neque eo nomine postea debitorem uiro obligatum futurum, ait La-

beo. falſum eſt. quia ea promiſſio in pendenti eſſet, donec obligatio in ea cauſa eſt.

LXXXI. PAPINIANVS Libro octauo Quaeſtionum PATER filiae nomine nummos alienos quos mutuos acceperat, aut in cauſam crediti receperat, in dotem dedit. conſumptis his dos profecticia efficitur.

LXXXII. PROCVLVS Libro quinto Epiſtularum CVM VXOR uirum ſuum quam pecuniam ſibi deberet, in dotem filiae communis dare iuſſerit, et id ſe ciſſe dicatur: puto animaduertendum eſſe, utrum eam dotem ſuo an uxoris nomine dedit. ſi ſuo, nihilo minus uxori eum debere pecuniam. ſi uxoris nomine dederit, ipſum ab uxore liberatum eſſe.

LXXXIII. IAVOLENVS Libro ſexto Poſteriorum Labeonis SI DEBITOR mulieris dotem ſponſo promiſerit, non poſſe mulierem ante nuptias à debitore eam pecuniam petere. quia ea promiſſio in pendenti eſſet, donec obligatio in ea cauſa eſt.

LXXXIIII. LABEO Libro ſexto pithanon à Paulo epitomatorum SI de dote promiſſa agitur, non oportet in quantum facere poteſt condemnari eum qui promiſit. Paulus. immo quod ad extraneum attinet, ſemper hoc uerum eſt. ceterum ſi manente adfinitate dotem promiſſam gener à ſocero petit: utique in quantum facere poteſt ſocer condemnabitur. ſi dirempto matrimonio petitur, ex cauſa et perſona id
t genero tribuendum puto. quid enim ſi ſocer ſpecie futurae dotis induxerit† genero: et cum ſciret ſe praeſtare dotem non poſſe, id egerit, ut genero inſidiaretur?

LXXXV. SCAEVOLA Libro octauo Digeſtorum FVNDVM filiae nomine pater in dotem dederat: huius heredi filiae ex aſſe, creditoribus urguentibus patris, utilius uidetur potius fundum qui dotalis eſt diſtrahere, quòd minus fructuoſus ſit, et alios hereditarios uberiore reditu retinere: maritus conſentit, ſi nulla in ea re captio ſit futura. quaero, an ea pars dotis, quae in hoc fundo eſt, mulieri manente matrimonio rectè ſoluatur. reſpondit, ſi pretium creditori ſoluatur, rectè ſolutum.

DE PACTIS DOTALIBVS TIT. IIII.

IAVOLENVS Libro quarto ex Caſſio

PACISCI poſt nuptias, etiam ſi nihil ante conuenerit, licet. Pacta quae de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem et à quibus repeti poteſt: ne ei, qui non interfuit apud arbitrum cognoſcentem, pactum non proſit.

II. VLPIANVS Libro nonodecimo ad Sabinum SI CONuenerit, ut quoquo modo diſſolutum ſit matrimonium liberis interuenientibus dos apud uirum remaneret: Papinianus Iuniano praetori reſpondit, morte mariti finito matrimonio, neque conueniſſe uideri dotem remanere. et ſi conueniſſet, non eſſe ſeruandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas interuenit.

III. PAVLVS Libro tertio ad Sabinum PACTA conuenta, quae in diuortii tempus collata ſunt, non facto diuortio locum non habent.

IIII. VLPIANVS Libro trigeſimo primo ad Sabinum SI CONVENErit, ut fructus in dotem conuerterentur, an ualeat conuentio? Et Marcellus ait libro octauo digeſtorum conuentionem non ualere. prope enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. Sed ita diſtinguit: ut ſi quidem fundum in dotem dederit mulier, ita ut maritus fructus redderet, non eſſe ratum pactum. idémque eſſe et ſi uſumfructum in dotem hoc pacto dedit. quòd ſi conueniſſet de fructibus reddendis, hoc eſt ut in dote eſſent fructus quoſquos percepiſſet, et fundus uel uſusfructus in hoc traditus eſt, non ut fun-

dus,uel fructus fieret dotalis,sed ut fructus perciperet dotis futuros:cogendum de dote actione fructus reddere. erunt igitur in dote fructus, et fruetur iste usuris, quae ex fructibus collectis et in sortem redactis percipi possunt. Ego utrubique arbitror interesse, qua contemplatione dos sit data. ut si ob hoc ei maiorem dotem mulier dedit, quia fructus uolebat esse dotis, contento marito ea pecunia quae ex usuris redituum colligitur: posse dici conuentionem ualere. nec enim uidetur sterilis esse dos. finge quadragena annua esse reditus apud eum, qui non acciperet in dotem, nisi hoc conuenisset, plus tre centum. uti boni consuleret, tam uberem dotem consecutus? Et quid dicimus si pactum tale interuenit, ut maritus fructus in dotem conuerteret, et mulier se suósque aleret, tueretúrue, et uniuersa onera sua expediret? quare non dicas conuentionem ualere?

V. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum ILLVD conuenire non potest, ne de moribus agatur, uel plus uel minus exigatur, ne publica coërcitio priuata pactione tollatur. Ac ne illa quidem pacta seruanda sunt, ne ob res donatas uel amotas ageretur. quia altero pacto ad furandum mulieres inuitantur: altero ius ciuile impugnatur. et si conuenerit, ne ob impensas necessarias ageretur, pactum non est seruandum. quia tales impensae dotem ipso iure minuunt.

VI. VLPIANVS Libro quarto ad Edictum POMPONIVS ait, maritum non posse pacisci ut dolum solummodo in dotem praestet. uidelicet propter utilitatem nubentium. quamuis pacisci possit, ne sit periculo eius nomen debitoris qui ei dotem promisit. nam et ut sit dos periculo mulieris, pacisci eum posse probat. et per contrarium, ut ea dos quae periculo mulieris est sit periculo mariti.

VII. POMPONIVS Libro quintodecimo ad Sabinum CVM DOS filiae nomine datur, optimum est pactum conuentum cum utroque generum facere: quamquam initio dotis dandae legem quam uelit, etiam citra personam mulieris, is qui dat dicere possit. Si uerò post datam pacisci uelit, utriusque persona in paciscendo necessaria est. quoniam iam adquisita mulieri dos tum esset. quo casu si solus pater pactus esset sine filia: siue solus agat, siue adiuncta filiae persona, ei soli nocebit et proderit pactum conuentum. nec si sola filia aget, neque proderit, neque nocebit ei. Si uerò filia sola pacta fuerit, quo pacto melior condicio patris fiet, proderit et patri: quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiae non potest. Si uerò sic pacta sit filia, ut noceat: ipsi quandoque filiae agenti nocebit pactum. patri uerò nullo modo nocebit: nisi adiecta quoque filiae persona experiatur. Dicendum est, paciscendo filiam patris condicionem deteriorem facere non posse eo casu quo mortua ea in matrimonio dos ad patrem reuersura est.

VIII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum QVOTIENS patre furente uel ab hostibus capto filiusfamilias ducit uxorem, filiáque familias nubit, necessariò etiam pactio cum ipsis dumtaxat dotis nomine fieri potuit.

VIIII. POMPONIVS Libro sextodecimo ad Sabinum SI ITA conueniat, ut si uiuo socero mortua sit filia, ipsi socero: si mortuo, filio eius: si filio quoque defuncto, totum suo heredi reddatur: benigna interpretatione potest defendi utilem stipulationem esse.

X. IDEM Libro uicesimo sexto ad Sabinum AVVS pactus est, cum dotem pro nepote suscepisset, ne à se néue "à" filio dos peteretur. ab alio uerò quàm filio herede, ut dos peteretur. exceptione conuentionis filius tuendus erit. quippe heredi nostro cauere concessum est. nec quicquam obstat, quo minus certae personae, si heres erit sibi, caueri possit. quod non idem et in ceteris heredibus cauetur. et ita Celsus scribit.

XI. VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Edictum CVM pater dotem pollicitus fuerit, et paciscatur, ne se uiuo petatur, néue constante matrimonio dos petatur: ita pactum interpretandum Diuus Seuerus constituit, quasi adiectum esset, SE VIVO. hoc enim ita accipiendum esse contemplatione paternae pietatis, et contrahen

tium uoluntatis, ut posterior quoque pars conuentionis ad uitam patris relata uideatur. ne diuersa sententia fructum dotis ab oneribus matrimonii separet. quódque indignissimum est, inducat ut non habuisse dotem existimetur. quo rescripto hoc effectum est, ut si quidem uiuo patre decesserit filia, aut sine culpa sua diuorterit, omnimodo dos peti non possit. constante autem matrimonio mortuo patre peti possit.

XII. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum SI PATER dotem dederit, et pactus sit ut mortua in matrimonio filia dos apud uirum remaneret: puto pa
1 ctum seruandum, etiam si liberi non interueniant. Ex pactis conuentis quae ante nuptias uel post nuptias interponi solent, alia ad uoluntatem pertinent: ut mulier dote promissa se alat, et donec nupta sit, dos ab ea non petatur: aut certam summam uiro praestet: et ab eo alatur. et his similia. alia ad ius pertinent. ueluti quando dos petatur: quemadmodum reddatur. in quibus non semper uoluntas contrahentium seruatur. Ce
2 terum si conuenerit ne omnino dos petatur, indotata erit mulier. Si mulier pacta sit, ne amplius quàm pars dimidia dotis à se petatur, et poenam stipulata sit: Mela ait, alterutro eam contentam esse oportere: uel exceptione pacti et acceptam facere poe
3 nae obligationem: uel si ex stipulatu agat, denegandam ei exceptionem. Si fundo aestimato in dotem dato pacta sit mulier, ut quanto pluris uenierit, id in dote sit: Mela ait, * id * seruandum. cum et ex contrario conuenire possit, ut si minoris uenierit,
4 ipsa debeat. Si pacta sit mulier, ut siue pluris siue minoris fundus aestimatus ueni rit, pretium quanto res uenierit, in dote sit: stari eo pacto oportet. sed si culpa mariti mi noris uenierit, et idipsum mulierem consequi.

XIII. IVLIANVS Libro septimodecimo Digestorum ITEM si non uenierit, aestimatio praestari debebit.

XIIII. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum DE DIE reddendae dotis hoc iuris est, ut liceat pacisci qua die reddatur. dum ne mulieris deterior condicio fiet.

XV. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale ID EST ut ceteriore die reddatur.

XVI. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum VT AVTEM longiore die soluatur dos, conuenire non potest. non magis quàm ne omnino reddatur.

XVII. PROCVLVS Libro undecimo Epistularum ATILICINVS Proculo suo salutem. Cum inter uirum et uxorem pactum conuentum ante nuptias factum sit, ut quibus diebus dos data esset, isdem diuortio facto redderetur: post quinquennium quàm nuptiae factae sunt, uxor uiro dotem dedit. diuortio facto, quaero utrum quinquennii die uir uxori dotem redderet, an statuto legibus tempore. Proculus respondit: quod ad diem reddendae dotis attinet, pacto existimo meliorem condicionem mulieris fieri posse, deteriorem non posse. itaque si cautum est, ut propiore tempore quàm legibus constitutum est reddatur, stari eo debere. si ut longiore, necualere id pactum conuentum. Cuius sententiae conueniens est dicere, si pacto conuento cautum est, ut quanto serius quaeque, et post nuptias data fuerit, tanto post diuortium reddatur: si propiore quàm in reddenda dote constitutum est data sit, ualere pactum conuentum. si longiore, non ualere.

XVIII. IVLIANVS Libro octauodecimo Digestorum LICET manente matrimonio non possit inter uirum et uxorem conuenire, ut longiore dos reddatur: post diuortium tamen, si iusta causa conuentionis fuerit, custodiri id pactum debet.

XVIIII. ALFENVS Libro tertio Digestorum à Paulo epitomatorum ALIVD est si pater pro filia dotem promisit, ut annua, bima, trima, quadrima, quinto anno dos à se redderetur: et conuenit ut isdem diebus dos soluto matrimonio redderetur. hoc enim pactum ita ualet, si patri filia heres extitisset, et interueniente ea pactum conuentum fuerit.

XX. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum OB RES quoque

donatas uel amotas,uel impensas factas,tunc facta pactio ualebit.id est post diuortium.

Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid uult, pacisci et ignorante muliere, sicut et stipulari potest: legem enim suae rei dicit. postquam uerò dederit, pacisci consentiente muliere debet. Si conuenerit ne à muliere néue à patre dos petatur, heres non habebit exceptionem. sed si conuenerit ne manente matrimonio uiuo patre petatur, mortuo patre statim exigitur. et si non petierit maritus, tenebitur huius culpae nomine, si dos exigi potuerit. nisi fortè ante diremptum sit matrimonium quàm facultatem petendi haberet.

XXI. IVLIANVS Libro septimodecimo Digestorum SI MVLIER dotis causa promiserit certam summam, et pro ea mancipia in dotem dederit ea condicione, ut periculo eius essent, et si quid ex his natum esset, ad eam pertineat: stari pacto conuento oportebit. nam constat posse inter uxorem et uirum conueniri, ut dos quae in pecunia numerata esset, permutaretur, et transferatur in corpora cum mulieri prodest.

XXII. IDEM Libro secundo ad Vrseium Ferocem QVIDAM fundum dotis causa ab uxore sua acceperat: intérque eos conuenerat, ut mercedes eius fundi uir uxori annui nomine daret. deinde eum fundum uir matri mulieris certa pensione colendum locauerat: eáque cum mercedes eius fundi deberet, decesserat: et filiam suam solam heredem reliquerat, et diuortium factum erat. uir deinde petebat à muliere mercedes quas mater debuerat. Placuit exceptionem mulieri dari non debere: ac si inter se et uirum non conuenisset, ut hae mercedes sibi alimentorum nomine darentur. cum futurum sit, ut quodammodo donationes inter uirum et uxorem confirmentur. nam quod annui nomine datur, species est donationis.

XXIII. AFRICANVS Libro septimo Quaestionum PATER cum filiae suae nomine dotem daret, pactus est ut mortua filia, uno pluribúsue liberis superstitibus, deducta parte tertia, reliqua dos sibi, aut post mortem suam illi aut illi filiis quos in potestate habebat reddatur. deinde haec ita fieri stipulatus est. post mortem eius mulier in matrimonio decesserat relictis filiis. quaesitum est an ex stipulatione duas partes illi petere possint. respondi, posse. etenim uim eius stipulationis hanc esse, ut si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur. et perinde habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, MIHI, AVT POST MORTEM MEAM LVCIO TITIO DARI SPONDES? nam et si post mortem stipulatoris nauis uenisset, heredi deberi.

XXIIII. FLORENTINVS Libro tertio Institutionum SI INTER uirum et uxorem pactum est, ut certa pars dotis uel tota ob unum uel plures liberos interuenientes retineatur: etiam eorum liberorum nomine, qui ante nati sunt quàm dos daretur aut amplietur, conuentio rata est. nam sufficit eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est.

XXV. VLPIANVS Libro primo Responsorum QVOD DE reddenda dote, si data fuisset, mortua in matrimonio filia conuenit, idem de non petenda quoque uideri conuenisse: ac patrem pacti conuenti exceptionem nanctum ad heredem suum transmisisse.

XXVI. PAPINIANVS Libro quarto Responsorum INTER socerum et generum conuenit: ut si filia mortua superstitem anniculum filium habuisset, dos ad uirum pertineret. quòd si uiuente matre filius obisset, uir dotis portionem uxore in matrimonio defuncta retineret: mulier naufragio cum anniculo filio periit. quia uerisimile uidebatur ante matrem infantem perisse, uirum partem dotis retinere placuit.

Vir dotem quam ex pacto filiae nomine retinere potuit, si lapsus errore non retinuit, filiam quae patris sola, matri pro parte heres extiterit, apud arbitrum diuisionis non improbè dotis perperam à patre solutae praeceptionem desiderare constitit. 1 Cum inter patrem et generum conuenit, ut in matrimonio sine liberis defuncta filia dos patri restituatur, id actum inter contrahentes intellegi debet, ut liberis superstitibus filia 2

defuncta dos retineatur. nec separabitur portio dotis additamenti causa data, si postea
3 nihil aliud conueniat. Conuenit, ut mulier uiri sumptibus quoquo iret ueheretur. atque ideo mulier pactum ad litteras uiri secuta, prouinciam in qua centyrio merebat petit. non seruata fide conuentionis, licet directa actio nulla competit, utilis tamen
4 in factum danda est. Filia cum pro se dotem promitteret, pepigit ut si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suae dos soluatur. pacto filiae nulla matri quaeritur actio. si tamen heres puellae matri pecuniam dotis soluerit, uiro contra placita petenti
5 dotem obstabit exceptio. Pater si filia nupta mortem obisset, dotem dari stipulatus est: constante matrimonio capitali crimine damnatus est. diuortio secuto, uel morte uiri soluto matrimonio, stipulationis condicio deficit. quòd si mulier in matrimonio decesserit, ex stipulato fisco dotis actio quaereretur. post uerum autem diuortium renouatis nuptiis non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia: quoniam ad primas nuptias pertinet.

XXVII. IDEM Libro primo Definitionum SI LIBERIS sublatis reuersa post iurgium per dissimulationem mulier, ueluti uenali concordio ne dotata sit conueniat, conuentio secundum ordinem rei gestae moribus improbanda est.

XXVIII. PAVLVS Libro quinto Quaestionum QVAERIS, si pacta sit mulier uel ante nuptias uel post nuptias, ut ex fundi fructibus, quem dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur: an ualeat pactum. dico, si ante nuptias id conuenerit, ualere pactum: eóque modo minorem dotem constitutam. post nuptias uerò cum onera matrimonii fructus releuaturi sunt, iam de suo maritus paciscitur, ut dimittat creditorem. et erit mera donatio.

XXVIIII. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum CVM MARItus, qui aestimata praedia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est circumscribendae mulieris gratia, ut praedia inaestimata essent, ut sine periculo suo ea deteriora faceret: quaesitum est, an secundum priores dotales tabulas praedia aestimata remanerent, et periculum eorum ad maritum pertineret. respondi, non idcirco * id * pactum de quo quaereretur impediri, quòd in matrimonio factum esset, si deteriore loco dos non esset. nihilo minus eo pacto admisso, si deteriora praedia faceret, eo etiam
1 nomine dotis eum actione teneri. Titius mulieris nomine dotem dedit, et stipulatus est in casum mortis, et diuortii: diuortio secuto non repetita dote Titius decessit: mulier ex uoluntate heredis eius redintegrauit matrimonium. quaesitum est, an ex stipulatu dotem petere possit. respondi, heredem Titii, si consensisset ut ea quantitas, quam ex stipulatu consequi potuerat, dotis reconciliato matrimonio fieret: posse pacti
2 exceptione summoueri. Mulier de dote quam dedit pacta est, ut si in matrimonio decessisset, fratri eius redderetur: ísque in eum casum stipulatus est: mulier decedens quasdam res dotales marito legauit, et aliis: quosdam ex seruis dotalibus manumisit. quaesitum est, an maritus earum nomine quas legauit mulier, et seruorum quos manumisit, fratri tenetur. respondi, nihil proponi, cur non teneretur: cum etiam heredes defunctae tam legatariis quàm libertatibus obnoxii sint.

XXX. TRYFONINVS Libro decimo Disputationum BAEBIVS Marcellus Baebio Maryllo dotis filiae suae nomine centena promiserat: et conuenerat inter eos, ne ea dos constante matrimonio peteretur: uel si post mortem patris in matrimonio sine liberis filia decessisset, ut dimidia dos apud Maryllum remaneret, dimidia fratri mulieris restitueretur: eáque etiam in stipulationem deducta erant. mortuo Marcello, filio et filia superstitibus, dote uniuersa filiae praelegata, Maryllus nata filia diuerterat: et mulier decesserat fratre suo et filia ex partibus aequis heredibus relictis. apud Petronium Magnum praetorem Maryllus ab herede filio Marcelli ex dotis promissione uniuersam dotem petebat illa coniectura, qua si inter duos placuisset, nullo filiorum exstante mortua muliere, partem dotis remanere apud maritum: magis conuenisset utique totam eius esse dotem, si filium filiámue habuisset. Ex diuerso respondeba-

tur, pacti quidem uulgaris exceptionem etiam heredi proficere. ſed in ſpecie quae proponitur, non quaſi heres mulieris ex perſona defunctae ſe exceptione pacti tuebitur: ſed ipſe erat ille, qui etiam uiua muliere, ſi ab eo dos peteretur, potuiſſet ea exceptione Maryllum, quia diuortium factum erat, ſummouere. eandémque defenſionem etiam poſt mortem ſororis ſuae retinebat. Itaque placuit eum ab ea petitione abſolui. nulla ex hac ſententia facta derogatione fideicommiſſi petitioni, quam iure hereditario per filiam heres uxoris Maryllus in parte dimidia habebat.

XXXI. SCAEVOLA Libro tertio Quaeſtionum SI INTER uirum et uxorem conuenit, ut extremi anni matrimonii fructus nondum percepti mulieris lucro fiant, huiuſmodi pactum ualet.

XXXII. IAVOLENVS Libro ſexto ex Poſterioribus Labeonis VXOR uiro fundum aeſtimatum centum in dotem dederat. deinde cum uiro pactum conuenerat, ut diuortio facto eodem pretio uxori uir fundum reſtitueret. poſtea uolente uxore uir eum fundum ducentorum uendiderat: et diuortium erat factum. Labeo putat, uiro poteſtatem fieri debere, utrum uelit ducenta uel fundum reddere. neque ei pactum conuentum remitti oportere. Idcirco puto hoc Labeonem reſpondiſſe, quoniam uoluntate mulieris fundus ueniit. alioquin omnimodo fundus erat reſtituendus. Si pater filiae nomine certam pecuniam in dotem promiſerat, et pactus eſt, ne inuitus eam ſolueret: nihil ab eo exigendum puto. quia id quod pacto conuento ne inuitus exigeretur conuenerit, in dotis cauſam eſſe non uideretur.

DE FVNDO DOTALI TIT. V.

PAVLVS Libro trigeſimo ſexto ad Edictum

INTERDVM lex Iulia de fundo dotali ceſſat, ſi ob id quòd maritus damni infecti non cauebat, miſſus ſit uicinus in poſſeſſionem dotalis praedii, deinde iuſſus ſit poſſidere. hic enim dominus uicinus ſit: quia haec alienatio non eſt uoluntaria. Sed et per uniuerſitatem tranſit praedium, ſecundum quod poſſibile eſt, ad alterum, ueluti ad heredem mariti. cum ſuo tamen iure, ut alienari non poſſit.

II. VLPIANVS Libro quinto de adulteriis SI MARITVS fuerit in ſeruitutem redactus, an dominus alienare hunc fundum non poſſit? quod puto eſſe uerius. quare et ſi ad fiſcum peruenerit, nihilo minus uenditio fundi impeditur: quamuis fiſcus ſemper idoneus ſucceſſor ſit, et ſoluendo.

III. PAVLVS Libro trigeſimo ſexto ad Edictum FVNDVS dotali ſeruo legatus, ad legem Iuliam pertinet, quaſi dotalis. Totiens autem non poteſt alienari fundus, quotiens mulieri actio de dote competit, aut omnimodo competitura eſt.

IIII. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale LEX Iulia quae de dotali praedio proſpexit, ne id marito liceat obligare aut alienare, plenius interpretanda eſt: ut etiam de ſponſo idem iuris ſit quod de marito.

V. VLPIANVS Libro ſecundo de omnibus tribunalibus IVLIANVS libro ſextodecimo digeſtorum ſcripſit, neque ſeruitutes fundo debitas poſſe maritum amittere, neque ei alias imponere.

VI. IDEM Libro quinto de adulteriis SED NEC libertas ſeruitutis urbano praedio dotali debitae competit: ne per hoc deterior condicio praedii fiat.

VII. IVLIANVS Libro ſextodecimo Digeſtorum SI MARITVS fundum Titii ſeruientem dotali praedio adquiſierit, ſeruitus confunditur. Sed ſi eundem Titio reddiderit ſine reſtauratione ſeruitutis, hoc marito imputabitur. et hoc caſu maritus litis aeſtimationem praeſtabit. quòd ſi maritus ſoluendo non erit, utiles actiones

aduersus Titium mulieri ad restaurandam seruitutem dantur. *Sed* cum uxor fundum, cui praedia uiri seruitutem debebant, in dotem dat, fundus ad maritum peruenit amissa seruitute. et ideo non potest uideri per maritum ius fundi deterius factum. quid ergo est? officio de dote iudicantis continebitur, ut redintegrata seruitute iubeat fundum mulieri uel heredi eius reddi.

VIII. ALFENVS Libro tertio Digestorum à Paulo epitomatorum VIR in fundo dotali uxoris rogatu oliuetum succiderat: hoc (ut) nouellum reponeret. postea uir mortuus erat, et uxori dotem relegauerat. ligna quae ex oliueto excisa essent, oportere mulieri reddi respondit.

VIIII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum SI MARITO debitori fundi, id quod debet, doti mulier promiserit, dotalem fundum effici. quòd si ei promittat qui fundum aut decem debuit, in arbitrio esse mariti quod in dote sit. quòd si Stichum aut fundum debuit maritus, et quod debet, doti ei promissum sit: Sticho mortuo fundum in dotem esse. His consequens esse ait, ut si Cornelianum aut Sempronianum fundum debenti, id quod debet, doti promissum sit, utrum eorum dotalem esse malit: planè utrum uelit alienaturum. alterum alienari non posse. si tamen alienum rursus redimat, adhuc in eius potestate est, an eum quem retinuisset, alienari uelit.

X. PAVLVS Libro quinto Quaestionum ERIT ergo potestas legis ambulatoria: quia dotalis fuit obligatio. Numquid ergo etiam illo nondum redempto alterum quoque alienare possit, quia potest alterum redimere? an hoc non debet recipi, ut nullus in dote sit? certè ex post facto uidebitur rectè alienatus, illo postea redempto.

XI. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum QVOD SI fundus in dotem aestimatus datus sit, ut electio esset mulieris: negauit alienari fundum posse. quòd si arbitrio mariti sit, contra esse.

XII. PAPINIANVS Libro primo de Adulteriis ETIAM si dirempto matrimonio, dotale praedium esse intellegitur. Soceri uoluntas in distrahendo dotali praedio nulla est.

XIII. VLPIANVS Libro quinto de Adulteriis DOTALE praedium
accipere debemus tam urbanum quàm rusticum. ad omne enim aedificium lex Iulia
1 pertinebit. Praedii appellatione etiam pars continetur. proinde siue totum prae-
dium in dotem sit datum, siue pars praedii: alienari non poterit. et hoc iure utimur.
2 Dotale praedium sic accipimus, cum dominium marito quaesitum est: ut tunc de-
mum alienatio prohibeatur. Heredi quoque mulieris idem auxilium praestabitur
3 quod mulieri praestabatur. Si uxore herede instituta fundus dotalis fuerit lega-
tus, si quidem deductis legatis mulier quantitatem dotis in hereditatem habitura est, ua
let legatum. si minus, an non ualeat quaeritur. Scaeuola, et si non totus, sed uel aliqua
pars ex eo uindicari possit, si modò aliqua pars ad dotem supplendam desit, id dumta-
xat ex eo remanere apud mulierem ait, quod quantitati dotis deest.

XIIII. PAVLVS Libro tertio de Adulteriis SI NVPTVRA Ti-
tio, uoluntate eius fundum dotis nomine Maeuio tradit, dos eius condicionis erit, cuius
1 esset si ipsi Titio fundum tradidisset. Si mulieris nomine quis fundum in dotem
dederit, dotalis fundus erit. propter uxorem enim uidetur is fundus ad maritum perue
2 nisse. Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eúmque mulier ei dotis nomi-
3 ne promiserit: in pendenti erit. et tunc fiet dotalis, cum ad eum peruenerit. Si fun
dum legatum sibi dotis causa mulier repudiauerit, uel etiam substituto uiro omiserit he
reditatem uel legatum: erit fundus dotalis.

XV. PAPINIANVS Libro tertio Responsorum DOTALE praedium, cuius uir possessionem retinuit, post litteras ad uxorem emissas, quibus dotis non fore praedium declarauit, in matrimonio defuncta muliere uirum retinere placuit: quia mulier actionem ex pacto non habuit.

lier actionem ex pacto non habuit.

XVI. TRYFONINVS Libro undecimo Disputationum SI FVNDVM quem Titius possidebat bona fide, longi temporis possessione poterat sibi quaerere, mulier ut suum marito dedit in dotem, eúmque petere neglexerit uir, cum id facere posset: rem periculi sui fecit. nam licet lex Iulia quae uetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi adquisitionem: non tamen interpellat eam possessionem quae per longum tempus fit, si antequam constitueretur dotalis fundus, iam coeperat. planè si paucissimi dies ad perficiendam longi temporis possessionem superfuerunt, nihil erit quod imputabitur marito.

XVII. MARCIANVS Libro septimo Digestorum FVNDVM dotalem maritus uendidit et tradidit. si in matrimonio mulier decesserit, et dos lucro mariti cessit: fundus emptori auelli non potest.

XVIII. IAVOLENVS Libro sexto ex Posterioribus Labeonis VIR IN fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat. diuortio facto, quaeritur marmor quod caesum neque exportatum esset, cuius esset. et impensam in lapidicinas factam mulier an uir praestare deberet. Labeo marmor uiri esse ait. ceterum uiro negat quidquam praestandum esse à muliere: quia nec necessaria ea impensa esset, et fundus deterior esset factus. Ego non tantùm necessarias, sed etiam utiles impensas praestandas à muliere existimo. nec puto fundum deteriorem esse, si tales sunt lapidicinae, in quibus lapis crescere possit. Si per mulierem mora fieret, quo minus aestimationem partis fundi uiro solueret, et fundum reciperet, cum hoc pactum erat: fructus interim perceptos ad uirum pertinere ait Labeo. puto potius pro portione fructus uirum habiturum. reliquos mulieri restituturum. quo iure utimur. 1

LIBER VICESIMVSQVARTVS

DE DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM

VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Sabinum

MORIBVS APVD NOS RECEPTVM EST, NE INTER uirum et uxorem donationes ualerent. hoc autem receptum est, ne mutuato amore inuicem spoliarentur, donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate.

II. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum NEC esset eis studium liberos potius educendi. Sextus Caecilius et illam causam adiciebat: quia saepe futurum esset ut discuterentur matrimonia, si non donaret is qui posset. atque ea ratione euenturum, ut uenalicia essent matrimonia.

III. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Sabinum HAEC ratio et oratione Imperatoris nostri Antonini Augusti electa est. nam ita ait. Maiores nostri « inter uirum et uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis aesti « mantes, famae etiam coniunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari uide- « rentur.

1 rentur. néue melior in paupertatem incideret, deterior ditior fieret. Videamus inter quos sunt prohibitae donationes. et quidem si matrimonium moribus legibúsque nostris constat, donatio non ualebit. sed si aliquod impedimentum interueniat ne sit omnino matrimonium, donatio ualebit. ergo si senatoris filia libertino contra senatusconsultum nupserit, uel prouincialis mulier ei qui ibi meret, contra mandata, ualebit donatio: quia nuptiae non sunt. sed fas non est, eas donationes ratas esse: ne melior sit condicio eorum qui deliquerunt. Diuus tamen Seuerus in liberta Pontii Paulini senatoris contra statuit: quia non erat affectione uxoris habita, sed magis concubinae.

2 Qui in eiusdem potestate sunt, prohibentur sibi donare. utputa frater mariti, qui est in soceri potestate. Verbum POTESTATIS non solùm ad liberos trahimus, uerumetiam ad seruos. nam magis est ut hi quoque, qui aliquo iure subiecti sunt marito, donare non possint. Secundum haec si mater filio qui in patris potestate esset donet, nullius momenti erit donatio: quia patri quaeritur. sed si in castra eunti filio dedit, uidetur ualere. quia filio quaeritur, et est castrensis peculii. quare et si filius uel priuignus uel quiuis alius potestate mariti subiectus, de castrensi suo peculio donauit: non erit irrita donatio. Prohibetur igitur et uxori et nurui donare etiam is qui est in soceri potestate. si mo-
3 dò maritus sit in patris potestate. Ab uxoris nurúsue parte prohibitum est donari uiro uel genero. Sed et his qui sunt in eorum potestate si fuerit donatum, uel in quorum sunt potestate, non ualebit donatio. si modò uir et socer in eiusdem sunt potestate, uel uir in soceri. ceterum si in alia familia est maritus, neque socero neque ei qui est
4 in eius potestate, neque ei in cuius est, donatione interdictum est. Socrui à nuru,
5 uel contra, donari non est prohibitum. quia hic ius potestatis non uertitur. Si seruus meus, cuius ususfructus alienus est, donet uxori meae ex eo peculio quod ad me non pertinebat: uel homo liber bona fide mihi seruiens: an ualeat donatio quaeritur. et in libera quidem persona utcumque admitti potest donatio. ceterae enim personae alienationem peculii ut donent non habent. Non tantùm autem per se maritus et uxor,
6 ceteraéque personae dare non possunt. Sciendum autem est, ita interdictam inter uirum et uxorem donationem, ut ipso iure nihil ualeat quod actum est. Proinde si corpus sit quod donatur, nec traditio quicquam ualet. Et si stipulanti promissum sit, uel accepto latum: nihil ualet. ipso enim iure quae inter uirum et uxorem donationis causa geruntur, nullius momenti sunt. si quis igitur nummos uxori dederit, non fieri eius
7 apparet: quia nihil corporis eius fieri palam est. Sed si debitorem suum ei soluere iusserit, hic quaeritur án nummi fiant eius, debitórque liberetur. et Celsus libro quintodecimo digestorum scribit, uidendum esse ne dici possit et debitorem liberatum, et nummos factos mariti, non uxoris. nam et si donatio iure ciuili non impediretur, eum rei gestae oedinem futurum, ut pecunia ad te à debitore tuo, deinde à te ad mulierem perueniret. nam celeritate coniungendarum inter se actionum unam actionem occultari. ceterum debitorem creditori dare, creditorem uxori. nec nouum aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere. nam et si is qui creditoris tui se procuratorem esse simulauerit, à debitore tuo iubente te pecuniam acceperit: et furti actionem te habere constat, et ipsam pecuniam tuam esse. Huic sententiae consequens est quod Iulianus libro septimodecimo digestorum scripsit, si donaturum mihi iussero uxori meae dare: ait enim Iulianus nullius esse momenti. perinde enim habendum, atque si ego acceptam et rem meam factam uxori meae dedissem. quae sententia uera est.

IIII. IVLIANVS Libro septimodecimo Digestorum IDEMQVE est, et si mortis causa traditurum mihi iusserim uxori tradere. nec referre, conualuerit donator, an mortuus sit. neque existimandum est, si dixerimus ualere donationem, non fieri me pauperiorem. quia siue conualuerit donator, condictione tenebor: siue mortuus fuerit, rem quam habiturus eram in bonis meis, desinam propter donationem habere.

V. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad sabinum SI SPONSVS

sponsae donaturus, tradiderit Titio ut is sponsae daret, deinde Titius tradiderit post nu
ptias secutas: si quidem eum interposuerit maritus, donationem non ualere, quae post
contractas nuptias perficiatur. si uerò mulier eum interposuerit, iamdudum perfectam
donationem: hoc est ante nuptias. atque ideo quamuis contractis nuptiis Titius tradi-
derit, donationem ualere. Si maritus duos reos habeat, Titium et mulierem, et mu 1
lieri accepto tulerit donationis causa, neuter liberatur: quia acceptilario non ualet. et
haec Iulianus libro septimodecimo digestorum scribit. Planè si mihi proponas Titio
accepto latum, ipse quidem liberabitur. mulier uerò manebit obligata. Genera- 2
liter tenendum est, quod inter ipsos, aut qui ad eos pertinent, aut per interpositas per-
sonas donationis causa agatur: non ualere. quòd si aliarum extrinsecus rerum persona-
rúmue causa commixta sit, si separari non potest: nec donationem impediri. si separari
possit, cetera ualere. id quod donatum sit, non ualere. Si debitor uiri pecuniam 3
iussu mariti uxori promiserit, nihil agitur. Si uxor uiri creditori donationis causa pro-
miserit, et fideiussorem dederit, neque uirum liberari, neque mulierem obligari uel fi-
deiussorem eius, Iulianus ait. perindéque haberi, ac si nihil promisisset. Circa uen 4
ditionem quoque Iulianus quidem minoris factam uenditionem nullius esse momenti
ait. Neratius autem, cuius opinionem Pomponius non improbat, uenditionem dona-
tionis causa inter uirum et uxorem factam, nullius esse momenti. si modò cum ani-
mum maritus uendendi non haberet, idcirco uenditionem commentus sit, ut donaret.
enimuero si cum animum uendendi haberet, ex pretio ei remisit: uenditionem quidem
ualere. remissionem autem hactenus non ualere, quatenus facta est locupletior. itaque
si res quindecim, uenit quinque, nunc autem sit decem, quinque tantùm praestanda
sunt: quia in hoc locupletior uidetur facta. Si donationis causa uir uel uxor serui- 5
tute non utatur, puto amitti seruitutem. uerùm post diuortium condici posse. Si 6
uxor uel maritus exceptione quadam donationis causa summoueri uoluerint, facta à
iudice absolutione ualebit quidem sententia: sed condicetur ei cui donatum est.
Concessa donatio est sepulturae causa. nam sepulturae causa locum marito ab uxore, 7
uel contra, posse donari constat. et si quidem intulerit, faciet locum religiosum. Hoc
autem ex eo uenit, quod definiri solet, eam demum donationem impediri solere, quae
et donantem pauperiorem, et accipientem facit locupletiorem. porrò hic non uidetur
fieri locupletior in ea re quam religioni dicauit. nec mouit quemquam, quòd emeret,
nisi à marito accepisset. nam etsi pauperior ea fieret nisi maritus dedisset, non tamen
idcirco fit locupletior quòd non expendit. Haec res et illud suadet, si uxori maritus se-
pulturae causa donauerit, ita demum locum fieri intellegi mulieris, cum corpus huma
tur. ceterum antequam fiet religiosus, donantis manet. proinde si distraxerit mulier, ma
net locus donatoris. Secundum haec si uxori suae monumentum purum maritus ma-
gni pretii donauerit, ualebit donatio. sic tamen, ut cum fit religiosus, ualeat. Sed etsi
ipsa fuerit illò illata, licet morte eius finitum est matrimonium, fauorabiliter tamen di
cetur, locum religiosum fieri. Proinde et si maritus ad oblationem Dei uxori dona 8
uit, uel locum in quo opus publicum, quod promiserat facere, uel ut aedem publicam
dedicaret: fiet locus sacer. Sed et si quid ei det, ut donum Deo detur, uel consecretur:
dubium non est quin debeat ualere. quare et si oleum pro ea in aede sacra posuerit, ua-
let donatio. Si maritus heres institutus repudiet hereditatem donationis causa, 9
Iulianus scripsit libro septimodecimo digestorum, donationem ualere. neque enim
pauperior fit qui non adquirat: sed qui de patrimonio suo deposuit. Repudiatio au-
tem mariti mulieri prodest, si uel substitura sit mulier, uel etiam ab intestato heres futu
ra. Simili modo et si legatum repudiet, placet nobis ualere donationem si mulier sub-
stituta sit in legato. uel etiam si proponas eam heredem institutam. Si quis roga- 10
tus sit, praecepta certa quantitate uxori suae hereditatem restituere, et is sine deductio-
ne restituerit: Celsus libro decimo digestorum scripsit, magis pleniore officio fidei prae
standae functum maritum, quàm donasse, uideri. et rectam rationem huic sententiae

Celſus adiecit, quòd plerique magis fidem exſoluunt in hunc caſum, quàm donant:
nec de ſuo putant proficiſci quod de alieno plenius reſtituunt, uoluntatem defuncti ſe-
cuti. nec immeritò ſaepe credimus aliquid defunctum uoluiſſe, et tamen non rogaſſe.
quae ſententia habet rationem magis in eo, qui non erat deducta quarta rogatus reſti-
tuere, et tamen integram fidem praeſtitit omiſſo ſenatuſconſulti commodo. hic enim
uerè fidem exſoluit, uoluntatem teſtatoris obſecutus. hoc ita, ſi non per errorem calcu-
li fecit. Ceterum indebiti fideicommiſſi eſſe repetitionem, nulla dubitatio eſt.
11 Cum igitur nihil de bonis erogatur, rectè dicitur ualere donationem. Vbicumque igi
tur non deminuit de facultatibus ſuis qui donauit, ualet. uel etiam ſi deminuat, locuple
12 tior tamen non ſit qui accepit: donatio ualet. Marcellus libro ſeptimo digeſtorum
quaerit, ſi mulier acceptam à marito pecuniam in ſportulas pro cognato ſuo ordini
erogauerit, an donatio ualeat. et ait ualere. nec uideri locupletiorem mulierem factam,
quamuis mutuam pecuniam eſſet acceptura, et pro adfine erogatura. In donationibus
autem iure ciuili impeditis hactenus reuocatur donum ab eo ab eáue cui donatum eſt,
ut ſi quidem exſtet res, uindicetur. ſi conſumpta ſit, condicatur hactenus quatenus locu
pletior quis eorum factus eſt:

VI. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale QVIA quod ex
non conceſſa donatione retinetur, id aut ſine cauſa, aut ex iniuſta cauſa retineri intelle-
gitur. ex quibus cauſis condictio naſci ſolet.

VII. VLPIANVS Libro trigeſimo primo ad Sabinum QVOD autem
ſpectetur tempus, an locupletiores ſint facti: utrum tempus litis conteſtatae, an rei iudi
catae? et uerum eſt litis conteſtatae tempus ſpectari oportere. idque Imperator noſter
1 cum patre reſcripſit. Si maritus pecuniam uxori in unguenta dederit, eáque eam
pecuniam creditori ſuo ſoluerit, mox ea de ſua pecunia unguenta emerit: non uideri lo
cupletiorem factam Marcellus libro ſeptimo digeſtorum ſcribit. idémque et ſi lancem
ob eandem cauſam ei dederit, eáque lancem retinuerit, de ſua autem pecunia unguenta
emerit, uindicationem ceſſare: quia non eſt locupletior, quae tantundem in re mortua
2 impendit. Si uir et uxor quina inuicem ſibi donauerint, et maritus ſeruauerit,
uxor conſumpſerit, rectè placuit compenſationem fieri donationum. et hoc Diuus Ha
drianus conſtituit. Idémque ait, et ſi uir uxori pecuniam donauerit, ipſáque ex ea prae-
dium emerit: aeſtimari oportere in quantum locupletior facta ſit mulier: proinde et ſi
praedia hodie uiliſſimo ſunt, conſequenter dicemus, litis conteſtatae tempore aeſtima
tionem eorum ſpectandam. Planè ſi magni pretii praedia ſunt, ſumma tantùm numera-
3 ta erit reſtituenda, non etiam uſurae pretii. Eleganter tractatur, ſi mulier quin-
decim praedia emerit, et maritus non totum pretium numerauerit, ſed duas partes pre-
tii, hoc eſt decem, uxor de ſuo quinque, deinde haec praedia ualeant nunc decem: ma-
ritus quantum conſequatur. et magis eſt, ut conſequi debeat duas partes decem. ut
4 quod periit ex pretio, utrique perierit et marito et uxori. Si maritus aeſtimatio-
nem rerum, quas in dotem accepit, dicat ſe donationis cauſa auxiſſe: remedium mon-
» ſtrauit Imperator noſter cum Diuo patre ſuo, reſcripto, cuius uerba haec ſunt. Cum do
» nationis cauſa pretium auctum adfirmes, qui ſuper ea re cogniturus erit, ſi pecuniae mo
» dum recuſaVis, ipſa praedia reſtitui debere ſumptuum deductis rationibus arbitrabi-
tur. In arbitrio igitur mariti erit, quid praeſtitum malit. Idem iuris eſt, et ſi è contrario
mulier de minore aeſtimatione queratur. nec aliud in commodato aeſtimato dato ob-
5 ſeruari ſolet, ut Pomponius libro quarto uariarum lectionum ſcribit. Si uxor à
marito ſuo praedia quae ob dotem pignori acceperat emerit, eáque emptio donationis
cauſa facta dicatur, nullius eſſe momenti: pignoris tamen obligationem durare, Impe-
rator noſter cum patre ſuo reſcripſit. cuius reſcripti uerba ideo rettuli, ut appareat uen
» ditionem inter uirum et uxorem bona fide geſtam non retractari. Si tibi maritus pi-
» gnora propter dotem et pecuniam creditam data, non donationis cauſa uendidit,
» quod bona fide geſtum eſt, manebit ratum. at ſi titulus donationis quaeſitus oſtendi-

tur. atque ideo uenditionem irritam esse constabit, iure publico causam pignorum in- 5
tegram obtinebis. Si uxor rem emit, et maritus pretium pro ea numerauit: inter- 6
dum dicendum est, totum à muliere repetendum, quasi locupletior ex ea in solidum fa
cta sit. utputa si emit quidem rem mulier, et debebat pecuniam, maritus autem à uendi
tore eam liberauit. quid enim interest, creditori soluat, an uenditori? Vxori quis 7
donauit seruum, ita ut eum intra annum manumitteret. an si mulier non obtemperet
uoluntati, constitutio Diui Marci imponat ei libertatem, si uir uel uiuit, uel etiam diem
suum obierit? et ait Papinianus, cum Sabini sit sententia recepta, qui putat tunc fieri ser
uum eius cui donatur, cum coeperit libertas imponi: ideóque nec si uelit mulier, post
exactum tempus possit manumittere: rectè dici, non esse constitutioni locum. nec uo-
luntatem mariti posse constitutioni locum facere, cum proprium seruum possit manu-
mittere. quae sententia mihi quoque probatur. quia uenditor siue donator non sibi
uult legem imponi, nec potest: sed ei qui accepit. dominio igitur penes se remanente,
nequaquam effectum habebit constitutio. Manumissionis causa donatio facta ua 8
let. licet non hoc agatur, ut statim ad libertatem, sed quandoque perducatur. proinde
si ut post certum tempus manumittat, uxori suae tradidit, tunc demum eius fiet, cum
tempore impleto manumittere coeperit. quare antea manumittendo nihil agit. nam et
illud sciendum est: si uxori quis suae donauerit, ut intra annum manumittat, deinde non
manumiserit ea intra annum: postea manumittendo nihil agi.

VIII. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale SI ANTE
quam seruus manumittatur, morte aut diuortio solutum fuerit matrimonium, resolui-
tur donatio. inesse enim condicio donationi uidetur, ut manente matrimonio manu-
mittatur.

VIIII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Sabinum SI EVM
uxori donet maritus, qui eius erat condicionis, ne umquam ad libertatem perduci pos
sit: dicendum est, omnino nihil agi hac donatione. Si pecunia accepta mulier ma 1
numiserit, uel operas ei imposuerit: ait Iulianus, operas quidem eam licito iure imposi
turam, et tenere obligationem. nec uideri mulierem ex re uiri locupletiorem fieri,
cum eas libertus promittat. Quòd si pretium ob manumissionem acceperit mulier, et
sic manumiserit: si quidem ex peculio suo dedit, nummos mariti manere. sin uerò alius
pro eo dedit, fient nummi mulieris. quae sententia rectè se habet. Inter uirum et 2
uxorem mortis causa donationes receptae sunt:

X. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale QVIA IN hoc
tempus excurrit donationis euentus, quo uir et uxor esse desinunt.

XI. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Sabinum SED INTE
rim res non statim fiunt eius cui donatae sunt: sed tunc demum cum mors insecuta
est. medio igitur tempore dominium remanet apud eum qui donauit. Sed quod 1
dicitur, mortis causa donationem inter uirum et uxorem ualere, ita uerum est, ut non
solùm ea donatio ualeat secundum Iulianum, quae hoc animo fit, ut tunc res fiat uxo-
ris uel mariti, cum mors insequetur: sed omnis mortis causa donatio. Quando itaque
non retro agatur donatio, emergunt uitia, ut Marcellus animaduertit in specie huiu-
smodi. Maritus uxori mortis causa donatum uoluit: interposuit mulier filiumfamilias
qui à marito acciperet, eique traderet: deinde cum moritur maritus, paterfamilias in-
uenitur. an ualeat traditio? et ait consequens esse dici traditionem ualere: quia sui iuris
effectus est eo tempore ad quod traditio redigitur: id est cum maritus moriebatur.
Idem ait, placuisse scio Sabinianis, si filiaefamilias uxori maritus tradet, donationem 2
eius cum omni suo emolumento fieri, si uiuo adhuc marito sui iuris fuerit effecta. quòd
et Iulianus libro septimodecimo digestorum probat. Proinde et si uxor marito filiofa
milias mortis causa tradat, et is sui iuris effectus sit: sine dubio dicemus ipsius fieri. Per
contrarium quoque si uxor donauerit mortis causa patrifamilias marito, et mortis eius
tempore filiusfamilias inueniatur: patri erit nunc emolumentum quaesitum.

3 Consequenter Scaeuola apud Marcellum notat, si seruum interposuit mulier, ut ei tra-
datur mortis causa, isque adhuc seruus dederit mulieri, deinde mortis tempore liber
4 inueniatur: tantundem esse dicendum. Idem Marcellus tractat, si is qui interposi-
tus est, posteaquam dederit mulieri, decesserit uiuo adhuc donatore, donationem eua-
nescere: quia debeat aliquo momento interposito fieri, et sic ad mulierem transire.
quod ita procedit, si ea cui donabatur eum interposuit, non is qui donabat. porrò si à
marito interpositus est, et res ipsius statim facta est: et si ante mortem mariti tradiderit
et decesserit, traditio eius egit aliquid. ut tamen haec traditio pendeat donec mors se-
5 quatur. Si uxor rem Titio dederit, ut is marito mortis causa traderet: eáque defun
cta, inuitis heredibus eius Titius marito dederit, interest utrum à muliere sit interposi-
tus Titius, an uerò à marito cui donabatur. si à muliere interpositus est, obligabit se
condictione, si marito tradiderit. si autem à marito sit interpositus, mortua muliere con
festim fundus efficietur eius, quem maritus interposuit. et actionem ipse maritus cum
6 eo habebit. Si uxor rem, quam à marito suo mortis causa acceperat, uiuo eo alii
tradiderit, nihil agitur ea traditione: quia non ante ultimum uitae tempus mulieris fuit.
Planè in quibus casibus placeat retroagi donationem, etiam sequens traditio à muliere
7 facta in pendenti habebitur. Si maritus uxori donauerit mortis causa, eáque di-
uerterit: an dissoluatur donatio? Iulianus scripsit infirmari donationem, nec impende-
8 re. Idem ait, si diuortii causa facta sit donatio, ualere.

XII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum QVAE tamen sub ipso diuor
tii tempore, non quae ex cogitatione quandoque futuri diuortii fiant.

XIII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Sabinum SED SI mors
sit insecuta, non uideri factas res mulieris. quia donatio in alium casum facta est. Pro-
inde et si mortis causa uxori donauerit, et deportationem passus est, an donatio ualeat
uideamus. et aliàs placet in casum deportationis donationem factam ualere: quemad-
modum in causam diuortii. cum igitur deportatione matrimonium minimè dissolua-
tur, et nihil uitium mulieris incurrit, humanum est donationem, quae mortis causa ab
initio facta est, tali exilio subsecuto confirmari: tamquam si mortuo marito rata habe-
batur. ita tamen, ut non adimatur licentia marito eam reuocare. quia et mors eius ex-
spectanda est. ut tunc plenissimam habeat firmitatem, quando ab hac luce fuerit subtra
1 ctus siue reuersus, siue adhuc in poena constitutus. Cum quis acceperit, ut in suo
aedificet, condici ei id non potest. quia magis donari ei uidetur. quae sententia Neratii
quoque fuit. ait enim, datum ad uillam extruendam, uel agrum serendum, quod alio-
quin facturus non erat is qui accepit, in speciem donationis cadere. ergo inter uirum
et uxorem hae erunt interdictae.

XIIII. PAVLVS Libro septuagesimo primo ad Edictum QVOD SI
uir uxori, cuius aedes incendio consumptae sunt, ad refectionem earum pecuniam do-
nauerit: ualet donatio in tantum, in quantum aedificii extructio postulat.

XV. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Sabinum EX ANNVO
uel menstruo quod uxori maritus praestat, tunc quod superest reuocabitur, si satis im-
1 modicum est, id est supra uires dotis. Si maritus uxori pecuniam donauerit,
eáque usuras ex donata pecunia perceperit: lucratur. haec ita Iulianus in marito li-
bro octauodecimo digestorum scribit.

XVI. TRYFONINVS Libro decimo Disputationum QVID ergo si
ex centum, quae uir uxori donauit, quinquaginta apud debitorem ex his perierint, et
alia quinquaginta duplicata usuris uxor habet? non plus quinquaginta eius donationis
nomine maritus ab ea consequetur.

XVII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Sabinum DE FRVCTI
bus quoque uideamus, si ex fructibus praediorum quae donata sunt, locupletata sit, an
in causam donationis cadant. et Iulianus significat, fructus quoque ut usuras licitam ha
bere donationem. Sed si quid seruus donatus adquisiit, ad eum qui donauit pertinebit.

XVIII. POMPONIVS Libro quarto ex uariis Lectionibus SI VIR uxoris aut uxor uiri seruis aut uestimentis usus uel usa fuerit, uel in aedibus eius gratis habitauerit: ualet donatio.

XVIIII. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Sabinum SI VXOR filio donauerit seruum qui in patris mariti sit potestate, deinde is seruus ancillam acceperit: dominium mulieri quaeretur. nec interesse Iulianus ait, ex cuius peculio haec ancilla empta sit. quia nec ex re sua quicquam adquiri potest per eum qui donatur, ei cui donatur. hoc enim bonae fidei possessoribus concessum est. uirum autem scientem alienum possidere. Idem quaerit, si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit, an aduersus agentem mulierem de dote maritus pretium possit per exceptionem retinere. et dicendum est, posse maritum et exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundum Marcelli sententiam. et si soluerit, secundum Iulianum condicere posse.

XX. IAVOLENVS Libro undecimo Epistularum SI IS seruus, qui uxori mortis causa donatus est, prius quàm uir decederet stipulatus est: in pendenti puto esse causam obligationis donec uir aut moriatur, aut suspicione mortis propter quam donauit liberetur. quidquid autem eorum inciderit, quod donationem aut peremat aut confirmet: id quoque causam stipulationis aut confirmaVit aut resoluet.

XXI. VLPIANVS Libro trigesimo secundo ad Sabinum SI QVIS pro uxore sua uectigal quod in itinere praestari solet soluisset, an quasi locupletior esset ea facta, exactio fiat: an uerò nulla sit donatio? et magis puto non interdictum hoc. maximè si ipsius causa profecta est. nam et Papinianus libro quarto responsorum scripsit, uecturas uxoris et ministeriorum eius, uirum itineris sui causa datas repetere non posse. iter autem fuisse uidetur uiri causa, et cum uxor ad uirum peruenit. nec interesse an aliquid de uecturis in contrahendo matrimonio conuenerit. non enim donat, qui necessariis oneribus succurrit. ergo et si consensu mariti profecta est mulier propter suas necessarias causas, et aliquid maritus expensarum nomine ei praestiterit, hoc reuocandum non est. Si uxor uiro dotem promiserit, et dotis usuras, sine dubio dicendum est peti usuras posse: quia non est ista donatio, cum pro oneribus matrimonii petantur. Quid tamen si maritus uxori petitionem earum remiserit? eadem erit quaestio, an donatio sit illicita. et Iulianus hoc diceret. quod uerum est. Planè si conuenerat uti se mulier pasceret suósque homines, idcirco passus est eam dote sua frui, ut se suósque aleret: expeditum erit. puto enim non posse ab ea peti quasi donatum, quod compensatum est.

XXII. IDEM Libro tertio ad Sabinum VXORI suae quis mortis causa seruum donauit: eúmque cum libertate heredem scripsit. an ualeat institutio quaeritur. et puto si hoc animo eum scripsit heredem, quòd donationis se dixit paenituisse, ualere institutionem: et necessarium heredem domino seruum fieri. Ceterum si posteaquam heredem instituit donauit, donatio praeualebit. uel si ante donauit, non tamen adimendi animo libertatem adscripsit.

XXIII. IDEM Libro sexto ad Sabinum PAPINIANVS rectè putabat, orationem Diui Seueri ad rerum donationem pertinere. denique si stipulanti spopondisset uxori suae, non putabat conueniri posse heredem mariti: licet durante uoluntate maritus decesserit.

XXIIII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum SI INTER extraneos facta sit donatio, et antequam per tempus legitimum dominium fuerit adquisitum coierint, uel contra, si inter uirum et uxorem facta sit donatio, et ante impletum tempus supradictum solutum sit matrimonium: nihilo minus procedere temporis suffragium constat. quia altero modo sine uitio tradita est possessio: altero quod fuerit uitium, amotum sit.

XXV. TERENTIVS CLEMENS Libro quinto ad Legem Iuliam et Papiam SED ET si constante matrimonio res aliena uxori à marito donata fuerit,

dicendum est, confestim ad usucapionem eius uxorem admitti: quia et si non mortis
Idonatur causa donauerat ei, non impediretur usucapio. nam ius constitutum ad eas donationes pertinet, ex quibus et locupletior mulier et pauperior maritus in suis rebus fit. itaque licet mortis causa donatio interueniat, quasi inter extraneas personas fieri intellegenda est in ea re, quae quia aliena est usucapi potest.

XXVI. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum SI EVM qui mihi uendiderit, iusserim eam rem uxori meae donationis causa dare, et is possessionem iussu meo tradiderit: liberatus erit. quia licet illa iure ciuili possidere non intellegatur, certè tamen
1 uenditor nihil habet quod tradat. Ex quibus causis inter uirum et uxorem concessae sunt donationes, ex isdem et inter socerum et generum nurúmue concessas Neratius ait. ergo socer genero mortis uel diuortii causa donavit. sed et gener socero mortis suae uel diuortii causa.

XXVII. MODESTINVS Libro septimo Regularum INTER eos qui matrimonio coituri sunt, ante nuptias donatio facta iure consistit, etiam si eodem die nuptiae fuerint consecutae.

XXVIII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum SI ID quod donatum sit perierit, uel consumptum sit: eius qui dedit est detrimentum. meritò: quia manet
1 res eius qui dedit: suámque rem perdit. Si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos maritus inpenderit, aut in doctrinam aut alimenta: non seruatur marito. quia ipse ministeriis eorum utitur. sed illud seruatur, quod nutrici datum est ad educendum. quia pro capite quid dedisset. quemadmodum si à praedonibus redemisset seruos do-
2 tales. Si quas serui operas uiri uxori praestiterint, uel contra: magis placuit, nullam habendam earum rationem. et sanè non amarè, nec tamquam inter infestos ius prohibitae donationis tractandum est: sed ut inter coniunctos maximo affectu, et so-
3 lam inopiam timentes. Si ex decem donatis sibi mulier seruum emerit, et is quinque sit, quinque petenda esse, apud Plautium placuit. quemadmodum si mortuus est, nihil peteretur. si uerò quindecim dignus sit, non plus quàm decem potest peti. quoniam eatenus donator pauperior factus esset. Quòd si ex decem duos seruos emerit, et eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit: solet quaeri. et plerique et Pomponius interesse putant, utrum uno pretio uenierint, an diuersis. si uno, tota decem petenda, quemadmodum si una res empta deterior facta esset, uel grex, uel carrucha, et aliqua pars inde perisset. si diuersis, hoc solum petendum, quanti sit emptus qui superest.
4 Iulianum putasse Pomponius refert, si quid per eum seruum, quem ex nummis à marito donatis mulier, adquisisset, fortè legatum, hereditatem: aut partus editus esset: eo
5 quoque nomine petitionem faciendam esse. Illud constat, si antequam à uiro annuum acciperet mulier, ipsa de suo, aut etiam mutuata impenderit: uideri tantum iam
6 ex annuo consumptum. Illud rectè dictum Celsus ait, si dotis usuras annuas uxor stipulata sit, licet ei non debeantur, quia tamen quasi de annuo conuenerit, peti quidem dotis iudicio non possunt. compensari autem possunt. idem ergo dicemus in qualibet pactione annui nomine facta.

XXVIIII. POMPONIVS Libro quartodecimo ad Sabinum SI MVlier ex pecunia donata emptum seruum uendidisset, et alium emisset: posteriorem periculo mulieris esse Fulcinius scripsit. quod non est uerum, licet non ex re mariti emptus
1 sit. Si uir uxori lanam donauit, et ex ea lana uestimenta sibi confecit: uxoris esse uestimenta Labeo ait.

XXX. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale VTILEM tamen uiro competere.

XXXI. POMPONIVS Libro quartodecimo ad sabinum SED SI uir lana sua uestimentum mulieri confecerit, quamuis id uxori confectum fuerit, et uxoris cura, tamen uiri esse. neque impedire, quòd in ea re uxor tamquam lanipendia fuerit,
1 et uiri negotium procuraret. Si uxor lana sua operis ancillarum uiri uestimenta

ſui nomine confecit muliebria: et ueſtimenta mulieris eſſe, et pro operis ancillarum uiro praeſtare nihil debere. ſed uiri nomine ueſtimenta confecta uirilia, uiri eſſe: ut is lanae uxori praeſtet pretium: ſed ſi non uirilia ueſtimenta ſuo nomine mulier confecit, ſed ea uiro donauit, non ualere donationem: cum illa ualeat, cum uiri nomine confecit. nec umquam operas uiri ancillarum aeſtimari conuenit. Si uir uxori aream 2
donauerit, et uxor in ea inſulam aedificauerit, ea inſula ſine dubio mariti eſt. ſed eam impenſam mulierem ſeruaturam placet. nam ſi maritus uindicet inſulam, retentionem impenſae mulierem facturam. Si duo mancipia fuerint, ſingula quinis digna, ſed 3
utrumque unis quinque donationis cauſa à uiro mulieri, uel contra uenierint: melius dicetur, communia ea eſſe pro portione pretii: nec tandem ſpectandum eſſe quanti mancipia ſint: ſed quantum ex pretio donationis cauſa ſit remiſſum. ſine dubio licet à uiro uel uxore minoris emere, ſi non ſit animus donandi. Si uir uxori, uel contra, 4
quid uendiderit uero pretio, et donationis cauſa paciſcantur, ne quid uenditor ob eam rem praeſtet: uidendum eſt quid de ea uenditione agatur. utrum res uenierit, et totum negotium ualeat: an uerò ut ea ſola pactio irrita ſit, quemadmodum irrita eſſet, ſi poſt contractam emptionem nouo conſilio inito id pacti fuiſſet actum. et uerius eſt, pactum dumtaxat irritum eſſe. Idem dicemus ſi donationis cauſa pacti ſint, ne fugitiuum aut erronem praeſtent: id eſt integras eſſe actiones aedilicias, et ex empto. Quod 5
uir uxori in diem debet, ſine metu donationis praeſens ſoluere poteſt: quamuis commodum temporis retenta pecunia ſentire potuerit. Quod legaturus mihi, aut he- 6
reditatis nomine relicturus es, potes rogatus à me uxori meae relinquere. et non uidetur ea eſſe donatio: quia nihil ex bonis meis deminuitur: in quo maximè maiores donanti ſuccurriſſe Proculus ait, ne amore alterius alter deſpoliaretur: non quaſi maliuolos, ne alter locupletior fieret. Si uir uxori munus immodicum calendis Martiis 7
aut natali die dediſſet: donatio eſt. ſed ſi impenſas, quas faceret mulier quo honeſtius ſe tueretur: contra eſt. Non uidetur locupletior facta eſſe mulier, ſi aut in opſonio 8
aut in unguentis aut in ciVariis familiae donatam ſibi pecuniam impenderit.
Quae uir ciVaria uxoris familiae iumentiſue praeſtiterit, quae in uſu communi erant, 9
non condicentur. quòd ſi familiam domeſticam uxoris aut uenaliciam pauit, contra puto obſeruari debere.

XXXII. VLPIANVS Libro trigeſimo tertio ad Sabinum CVM hic ſtatus eſſet donationum inter uirum et uxorem, quem antea rettulimus, Imperator noſter Antoninus Auguſtus ante exceſſum Diui Seueri patris ſui oratione in ſenatu habita auctor fuit ſenatui cenſendi Fuluio Aemiliano et Nummio Albino conſulibus, ut aliquid laxaret ex iuris rigore. Oratio autem Imperatoris noſtri de confirman- 1
dis donationibus non ſolùm ad ea pertinet quae nomine uxoris à uiro comparata ſunt, ſed ad omnes donationes inter uirum et uxorem factas. ut et ipſo iure res fiant eius cui donatae ſunt, et obligatio ſit ciuilis. et de Falcidia, ubi poſſit locum habere, tractandum ſit. cui locum ita fore opinor, quaſi teſtamento ſit confirmatum quod donatum eſt. Ait oratio, FAS ESSE EVM QVIDEM QVI DONAVIT PAENI- 2
TERE: HEREDEM VERO ERIPERE FORSITAN ADVERSVS VOLVNTATEM SVPPREMAM EIVS QVI DONAVERIT, DVRVM ET AVARVM ESSE. Paenitentiam accipere debemus ſuppremam. proinde ſi uxori donauit, deinde eum paenituit, mox deſiit paenitere: dicendum eſt donationem ualere: ut ſupremum eius ſpectemus iudicium. quemadmodum circa fideicommiſſa ſolemus, uel in legatis, cum de doli exceptione oppoſita tractamus. ut ſit amVulatoria uoluntas eius uſque ad uitae ſuppremum exitum. ſed ubi ſemel donatorem paenituit, etiam heredi reuocandi poteſtatem tribuimus, ſi appareat defunctum euidenter reuocaſſe uoluntatem. quòd ſi in obſcuro ſit, procliuior eſſe debet iudex ad comprobandam donationem. Si maritus ea quae donauerit, pignori dederit: utique eum paenituiſſe di- 3
cemus, licet dominium retinuit. quid tamen ſi hoc animo fuit, ut uellet adhuc dona- 2

tum? finge in possessionem precaria Mulierem remansisse, paratámque esse satisfacere
creditori. dicendum est donationem ualere. nam si ab initio ei rem obligatam hoc ani-
mo donasset, dicerem uim habere donationem, ut parata satisfacere mulier haberet
doli exceptionem. quinimmo et si satisfecisset, potuisse eam per doli exceptionem con
4 sequi ut sibi mandentur actiones. Si donator seruus fuerit effectus priuati, dicen-
dum est, non impletam sed peremptam donationem. quamuis morti seruitus compa-
retur. proinde et si ipsa in seruitutem redigatur cui donatum est, extincta erit donatio.
5 Si maritus uxori donauerit, et mortem sibi ob sceleris conscientiam consciuerit;
uel etiam post mortem memoria eius damnata sit, reuocabitur donatio. quamuis ea
6 quae aliis donauerit ualeant, si non mortis causa donauit. Si miles uxori donaue-
rit de castrensibus bonis, et fuerit damnatus: quia permissum est ei de his testari, si mo-
dò impetrauit ut testetur cum damnaretur, donatio ualeVit. nam et mortis causa dona
7 re poterit, cui testari permissum est. Quod ait oratio CONSVMPSISSE, sic
accipere debemus: ne is qui donationem accepit, locupletior factus sit. ceterum si fa-
ctus est, orationis beneficium locum habebit. Sed etsi non sit factus locupletior, dede-
textus rit tamen tantam quantitatem, eáque[1] est, dicendum est, si is decessit qui factus est lo-
cupletior, posse repetere id quod dedit. nec compensare id quod consumpsit. quamuis
8 diuortio secuto haec compensatio locum habeat. Si diuortium * post * donatio-
nem intercessit, aut prior decesserit qui donum accepit: ueteri iuri statur. hoc est si ma-
ritus uxori donatum uult, ualeat donatio. quòd si non uult, extinguitur. plerique enim
cum bona gratia discedunt: plerique cum ira sui animi et offensa. Quid ergo si diuor-
tium factum est, deinde matrimonium restauratur: et in diuortio uel mutata est uolun
tas, uel eadem durauit: restaurato tamen matrimonio, et uoluntate donatoris reconci-
liata, an donatio duret, si constante matrimonio donator decesserit? et potest defendi
ualere. Quòd si diuortium non intercesserit, sed fribusculum, profectò ualebit dona-
9 tio, si fribusculum quieBit. Si mulier et maritus diu seorsum quidem habitauerint,
sed honorem inuicem matrimonii habebant, quod scimus interdum et inter consulares
personas subsecutum, puto donationes non ualere: quasi durauerint nuptiae. non enim
coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio. si tamen donator prior decesserit,
10 tunc donatio ualebit. Si ambo ab hostibus capti sint, et qui donauit, et cui dona-
tum est, quid dicimus? et prius illud uolo tractare. Oratio, si ante mors contigerit ei
cui donatum est, nullius momenti donationem esse uoluit. ergo si ambo decesserint,
quid dicemus? naufragio fortè, uel ruina, uel incendio? et si quidem possit apparere,
quis ante spiritum posuit, expedita est quaestio. sin uerò non appareat, difficilis quae-
stio est. et magis puto donationem ualuisse. et his ex uerbis orationis defendimus. ait
enim oratio, SI PRIOR VITA DECESSERIT QVI DONATVM ACCEPIT.
non uidetur autem prior uita decessisse qui donatum accepit, cum simul decesserint.
proinde rectissimè dicetur, utrasque donationes ualere, si fortè inuicem donationibus
factis simul decesserint: quia neuter alteri superuixerit. licet de commorientibus oratio
non senserit. sed cum neuter alteri superuixerit, donationes mutuae ualebunt. nam et
circa mortis causa donationes mutuas id erat consequens dicere, neutri datam condi-
ctionem. locupletes igitur heredes donationibus relinquent. Secundum haec si ambo
ab hostibus simul capti sint, ambóque ibi decesserint non simul: utrum captiuitatis spe-
ctamus tempus, ut dicamus donationes ualere, quasi simul decesserint: an neutram,
quia uiuis eis finitum est matrimonium: an spectamus, uter prius decesserit, ut in eius
persona non ualeat donatio: an uter rediit, ut eius ualeat? Mea tamen fert opinio, ubi
non reuerterunt, ut tempus spectandum sit captiuitatis, quasi tunc defecerint. quòd si
11 alter redierit, eum uideri superuixisse, quia redit. Qui quasdam res ex his quas do
nauerat legasset, quasdam non: non uideVitur ceteras uoluisse ad uxorem pertinere.
12 plerumque enim antea legat, postea donat. uel alia causa fuit legendi. Oratio non
solùm uirum et uxorem complectitur: sed etiam ceteros qui propter matrimonium

donare prohibentur. utputa donat ſocer nurui, uel contra. uel ſocer genero, uel con-
tra, uel conſocer conſocero. qui copulatos matrimonio in poteſtate habent. nam ex
mente orationis his quoque omnibus permiſſum eſt in eundem caſum donare. et ita et
Papinianus libro quarto reſponſorum ſenſit. ſic enim ſcribit. Socer nurui uel genero
donauit: poſtea filius eius uel filia conſtante matrimonio uita deceſſit. quamquam ui-
tium donationis perſeueret, tamen ſi ſocer nullam quaeſtionem donationibus intulit,
poſt mortem eius contra heredes orationis ſententia uidetur interuenire. nam quae ra-
tio donationem prohibuit, eadem beneficium datum implorabit. ut igitur ualeat dona
tio iſta, Papinianus exigit ut et filius eius qui donauit, ante deceſſerit: et ſocer poſtea,
durante uoluntate. Si filiusfamilias, qui caſtrenſe peculium habet uel quaſi caſtren 13
ſe, uxori donet: filii perſonam et mortem ſpectavimus. Si nurus ſocero donaue- 14
rit, mortem nurus, et perſeuerantem in ſupremam diem uoluntatem ſpectare nos opor
tet. quòd ſi ſocer ante deceſſerit, dicemus exſtinctam donationem? an quia maritus ui-
uit, ſi uxori ſuae ſuperuixit, admittimus uim habere donationem? et ſi quidem maritus
ſolus ſocero heres exſtitit, quaſi noua donatio poteſt ſeruari in maritum collata: ut illa
finita ſit, alia coeperit. ſin uerò filius heres patri non eſt, finita erit donatio ratione noua.
Si ſocer nurui nuntium miſerit, donatio erit irrita. quamuis matrimonium con- 15
cordantibus uiro et uxore, ſecundum reſcriptum Imperatoris noſtri cum patre compro
batum eſt. ſed quod ad ipſos, inter quos donatio facta eſt, finitum eſt matrimonium.
Proinde et ſi duo conſoceri inuicem donauerint, idem erit dicendum, ſi inuitis filiis
nuntium remiſerint, inter ipſos irritam eſſe donationem. In hac autem donatione inter
ſoceros facta, mors deſideranda eſt eius qui donauit conſtante matrimonio, et iure po-
teſtans durante. Idémque et in his qui ſunt in eorum poteſtate. Si conſocer conſo 16
cero donauerit, et alter eorum uel uterque copulatos emancipauerit: debet dici dona-
tionem ad orationem non pertinere. et ideo infirmari donationem. Si ſponſus 17
ſponſae donauerit in tempus matrimonii collata donatione, quamuis inter uirum et
uxorem donatio non uideatur facta, et uerba orationis minus ſufficiant: tamen dona-
tionem dicendum eſt ad ſententiam orationis pertinere. ut ſi durauerit uoluntas uſque
ad mortem, ualeat donatio. Siue autem res fuit quae donata eſt, ſiue obligatio re 18
miſſa: poteſt dici donationem effectum habituram. utputa uxori acceptum tulit dona-
tionis cauſa quod debeat. poteſt dici pendere acceptilationem non ipſam, ſed effectum
eius. et generaliter, uniuerſae donationis, quas impediri diximus, ex oratione uale-
bunt. Si inter uirum et uxorem ſocietas donationis cauſa contracta ſit, iure uulga 9
to nulla eſt. nec poſt decretum ſenatus, emolumentum ea liberalitas ut actio pro ſocio
conſtituatur habere poterit. quae tamen in commune tenuerunt, ſine praeſtituto reuo
canda non ſunt. Idcirco igitur pro ſocio actio non erit, quia nulla ſocietas eſt quae do-
nationis cauſa interponitur, nec inter ceteros: et propter hoc nec inter uirum et uxo-
rem. Idem erit dicendum, et ſi emptio contracta ſit donationis cauſa. nam nulla erit.
Planè ſi minoris res uenierit donationis cauſa, uel poſtea pretium ſit remiſſum: admit-
temus donationem ualere ad ſenatuſconſultum. Si quis ſponſam habuerit, deinde 20
eandem uxorem duxerit, cum non liceret: an donationes quaſi in ſponſalibus factae ua
leant, uideamus. et Iulianus tractat hanc quaeſtionem in minore duodecim annis, ſi in
domum quaſi mariti immatura ſit deducta. ait enim hanc ſponſam eſſe, etſi uxor non
ſit. ſed eſt uerius quod Labeoni uidetur: et à nobis, et à Papiniano libro decimo quae-
ſtionum probatum eſt: ut ſi quidem praeceſſerint ſponſalia, durent: quamuis iam uxo-
rem eſſe putet qui duxit. ſi uerò non praeceſſerint, neque ſponſalia eſſe: quoniam non
fuerunt. neque nuptias, quòd nuptiae eſſe non potuerunt. Ideóque ſi ſponſalia antece ſ
ſerint, ualet donatio. ſi minus, nulla eſt. quia non quaſi ad extraneam, ſed quaſi ad uxo-
rem fecit. et ideo nec oratio locum habebit. Sed ſi ſenator libertinam deſponde- 21
rit, uel tutor pupillam, uel quis alius ex his qui matrimonium copulare prohibentur,
et duxerit: an donatio quaſi in ſponſalibus facta ualeat? et putem etiam ſponſalia im-

probanda: et quasi ab indignis, ea quae donata sunt, ablata, fisco uindicari.

XXXIII. IDEM Libro trigesimo sexto ad Sabinum SI STIPVLATA fuerit mulier annuum, id ex stipulatu petere constante matrimonio non potest. Sed si manente matrimonio decessisse maritus proponatur, puto, quia in annuo quoque do-
1 natio uertitur, posse dici stipulationem confirmari ex senatusconsulto. Si uxor mari to annuum uersa uice praestiterit, restituetur ei hoc: et poterit uindicare id quod exstat, credo poterit et condicere in quantum locupletior factus est. quia non tam sollemne est annuum quod maritus uxori pendit: et quod uxor marito praestat. immo incongruens est, et contra sexus naturam. Et si fortè maritus ab uxore stipulatus sit id annuum, decesseritque mulier constante matrimonio: dicendum erit, ex oratione donationem conualescere.

XXXIIII. IDEM Libro quadragesimo tertio ad Sabinum SIVE VXOR marito res donasset, isque eas in dotem pro communi filia dedisset: siue post donationem quam in maritum contulit, uxor passa est eum pro filia in dotem dare: benigne dici potest, etsi prima donatio nullius momenti est, attamen ex sequenti consensu ualere dotis dationem.

XXXV. IDEM Libro trigesimo quarto ad Edictum SI NON secundum legitimam obseruationem diuortium factum sit, donationes post tale diuortium factae nullius momenti sunt: cum non uideatur solutum matrimonium.

XXXVI. PAVLVS Libro trigesimo sexto ad Edictum SI DONATAE res exstant, etiam uindicari poterunt. sed quia causam possidendi donatio praestitit, nisi reddatur res, aestimatio facienda est iusto pretio. cauerique possidenti debebit de eui-
1 ctione simpli, quanti ea res sit. idque etiam Pedio uidetur. Sponsus alienum anulum sponsae muneri misit, et post nuptias pro eo suum dedit. quidam et Nerua putant fieri eum mulieris. quia tunc factam donationem confirmare uidetur, non nouam inchoare. quam sententiam ueram esse accepi.

XXXVII. IVLIANVS Libro septimodecimo Digestorum SI MVlier dolo fecerit, ne res exstaret sibi à marito donata: uel ad exhibendum, uel damni iniuriae cum ea agi poterit. maximè si post diuortium id commiserit.

XXXVIII. ALFENVS Libro tertio Digestorum à Paulo epitomatorum SERVVS communis uiri et fratris eius puerum donauit uxori fratris. pro qua parte is seruus, qui donasset, uiri esset, pro ea parte munus non esse factum mulieris respondit. Idem iuris erit, si ex tribus fratribus unus uxorem haberet, et rem communem uxori donasset. nam ex tertia parte mulieris res facta non est: ex duabus autem partibus reliquis si id scissent fratres, aut posteaquam donata esset ratum habuissent, non debere mulierem reddere.

XXXVIIII. IVLIANVS Libro quinto ex Minicio VIR uxori pecuniam cum donare uellet, permisit ei ut à debitore suo stipuletur. illa cum id fecisset, priusquam pecuniam auferet, diuortium fecit. quaero utrum uir eam summam petere debeat: an ea promissione propter donationis causam actio nulla esset. respondi, inanem fuisse eam stipulationem. sed si promissor mulieri ignorans soluisset, si quidem pecunia exstat, uindicare eam debitor potest. sed si actiones suas marito praestare paratus est, doli mali exceptione se tuebitur. ideòque maritus hanc pecuniam debitoris nomine uindicando consequetur. sed si pecunia non exstat, et mulier locupletior facta est, maritus eam petet. intellegitur enim ex re mariti locupletior facta esse mulier: quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest.

XL. VLPIANVS Libro secundo Responsorum QVOD apiscendae dignitatis gratia ab uxore in maritum collatum est, eatenus ratum est, quatenus dignitati supplendae opus est.

XLI. LICINNIVS RVFINVS Libro sexto Regularum NAM ET imperator Antoninus constituit, ut ad processus uiri uxor ei donare possit.

XLII. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale NVPER ex indulgentia principis Antonini recepta est alia causa donationis, quam dicimus honoris causa. ut ecce si uxor uiro laticlauii petenti gratia donet, uel ut equestris ordinis fiat, uel ludorum gratia.

XLIII. PAVLVS Libro singulari Regularum INTER uirum et uxorem exilii causa donatio fieri potest.

XLIIII. NERATIVS Libro quinto Membranarum SI EXTRANEVS rem uiri ignorans eius esse, ignoranti uxori, ac ne uiro quidem sciente eam suam esse, donauerit: mulier rectè eam * usu * capiet. Idémque iuris erit, si is qui in potestate uiri erat, credens se patremfamilias esse, uxori patris donauerit. Sed si uir resciierit suam rem esse priusquam usucapiatur, uindicaréque eam poterit, nec uolet, et hoc et mulier nouerit, interrumpetur possessio: quia transiit in causam ab eo factae donationis ipsius mulieris scientia. propius est, ut nullum adquisitioni dominii eius adferat impedimentum. non enim omnimodo uxores ex bonis uirorum, sed ex causa donationis ab ipsis factae adquirere prohibitae sunt.

XLV. VLPIANVS Libro septimodecimo ad Edictum MARCELLVS libro septimo digestorum scribit, etiam eum detrahere sine mulieris damno, et citra metum senatusconsulti, quod detrahentibus negotiationis causa occurrit.

XLVI. IDEM Libro septuagesimo secundo ad Edictum INTER uirum et uxorem nec possessionis ulla donatio est.

XLVII. CELSVS Libro primo Digestorum VTRVM negotium uxoris gerens, an officio mariti ductus, in rem eius impenderit uir, facti non iuris est quaestio. coniectura eius rei ex modo et ex genere impensae non difficilis est.

XLVIII. IDEM Libro nono Digestorum QVAE IAM nuptae maritus donauit, uiri manent: et potest ea uindicare. nec quicquam refert, quòd ampla legata ab uxore ei relicta sunt.

XLVIIII. MARCELLVS Libro septimo Digestorum SVLPICIVS Marcello. mulier quae ad communem filium uolebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum peruenire, eum patri tradidit, uti post mortem restituatur filio. quaero an donatio tibi uideatur, ut nihil agatur: an ualeat quidem, sed mulieri potestas datur, si noluerit, eum repetere. respondit, si color uel titulus, ut sic dixerim, donationi quaesitus est, nihil ualuit traditio. id est si hoc exigit uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus. alioquin si solo eius ministerio usa est, et id egit, ut uel reuocare sibi liceret, uel ut res cum * omni * emolumento per patrem postea ad filium transiret: cur non idem perinde sit ratum, ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, hoc est extraneo in hanc causam tradidisset?

L. IAVOLENVS Libro tertiodecimo Epistularum SI CVM mulier uiginti seruum emisset, in eam emptionem uir quinque uenditori dedit: diuortio facto, omnimodo uir eam summam exiget. neque ad rem pertinet, an is seruus deterior factus sit. nam et si mortuus esset, quinque exactio ei competeret. quaeritur enim an mulier ex uiri patrimonio locupletior sit eo tempore quo de dote agebatur. facta autem intellegitur, quae aere alieno suo interuentu uiri liberata est, quod potuisset adhuc debere, si uir pecuniam non soluisset. neque enim interest ex qua causa mulier pecuniam debuit: utrum creditam, an eam quam ex emptione praestare debeat. Quòd si mulier non emerat seruum, sed ut emeret, à uiro pecuniam accepit: tum uel mortuo uel deteriore facto seruo damnum ad uirum pertinebit. quia quod aliter emptura non fuit, nisi pecuniam à uiro accepisset, hoc consumptum ei perit qui donauit: si modò in rerum natura esse desiit. nec uidetur mulier locupletior esse, quae neque à creditore suo liberata est, neque id possidet quod ex pecunia uiri emerat.

LI. POMPONIVS Libro quinto ad Quintum Mucium QVINTVS Mucius ait, cum in controuersiam uenit, unde ad mulierem quid peruenerit: et uerius et ho-

et honestius est, quod non demonstratur unde habeat, existimari à uiro aut qui in potestate eius esset ad eam peruenisse. euitandi autem turpis quaestus gratia circa uxorem hoc uidetur Quintus Mucius probasse.

LII. PAPINIANVS Libro decimo Quaestionum SI VIR uxori donationis causa rem uilius locauerit, locatio nulla est. cum autem depositum inter eas personas minoris donationis causa aestimatur, depositum est. haec ideo tam uariè, quia locatio quidem sine mercede certa contrahi non potest. depositum autem et citra aesti-
1 mationem quoque dari potest. Vxor uiro fructum fundi ab herede suo dari, quòd si datus non fuisset, certam pecuniam mortis causa promitti curauit. defuncto uiro uiua muliere, stipulatio soluitur: ut traditio quae mandante uxore mortis causa facta est. nam quo casu inter exteros condictio nascitur, inter maritos nihil agitur.

LIII. IDEM Libro quarto Responsorum MORTIS suae causa genero uel nurui socerum frustra donare conuenit: quia mortuo socero nuptiae non soluuntur. nec interest, an pater filium uel filiam exheredauerit. diuortii species eadem ratio-
1 ne diuersa est. Res in dotem aestimatas consentiente uiro mulier in usu habuit. usu deteriores si fiant, damni compensatio non admittitur. easdem res non potest mulier sibi quasi donatas defendere ex illis uerbis, quibus donationes ei à uiro legatae sunt. cum eiusmodi species neque donari neque auferri uidetur.

LIIII. IDEM Libro octauo Responsorum VIR VSVRAS promissae dotis in stipulatum deduxerat, easque non petierat. cum per omne tempus matrimonii sumptibus suis uxorem et eius familiam uir exhiberet, dote praelegata, sed et donationibus uerbis fideicommissi confirmatis, legato quidem dotis usuras non contineri uidebatur: sed titulo donationis remissas.

LV. PAVLVS Libro sexto Quaestionum VXOR marito suo pecuniam donauit: maritus ex pecunia sibi donata aut mobilem aut soli rem comparauit: soluendo non est, et res extant. quaero si mulier reuocet donationem, an utiliter condictitia experiatur. uidetur enim maritus, quamuis soluendo non sit, ex donatione locupletior effectus: cum pecunia mulieris res comparata exstet. respondi, locupletiorem esse ex donatione negari non posse. non enim quaerimus quid deducto aere alieno liberum habeat: sed quid ex re mulieris possideat. solo enim separatur hic ab eo cui res donata est, quòd ibi res mulieris permanet, et uindicare directò potest. et erit deterior causa uiri, si ei pecunia quatenus res ualet, non ultra id tamen quod donatum est, condicatur: quàm si dotis iudicio conueniatur. sed nihil prohibet, etiam in rem utilem mulieri in
1 ipsas res accommodare.

LVI. SCAEVOLA Libro tertio Quaestionum SI QVOD mihi mortis causa donare uellet, ego purè uxori donare uellem: non ualet quod uxori iubeo dari. quia illo conualescente, condictione teneor. mortuo autem, nihilo minus pauperior sum. non enim habeo quod habiturus essem.

LVII. PAVLVS Libro septimo Responsorum EA QVAE à marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, litteras ad eum misit huiusmodi. CVM PETENTI MIHI A TE DOMINE CARISSIME ADNVERIT INDVLGENTIA TVA VIGINTI AD EXPEDIENDAS QVASDAM RES MEAS, QVAE SVMMA MIHI NVMERATA EST SVB EA CONDICIONE, VT SI PER ME MEOSQVE MORES QVID STETERIT, QVO MINVS IN DIEM VITAE NOSTRAE MATRIMONIVM PERMANEAT, SIVE INVITO TE DISCESSERO DE DOMO TVA, VEL REPVDIVM TIBI SINE VLLA QVERELLA MISERO, DIVORTIVMQVE FACTVM PER ME PROBABITVR: TVNC VIGINTI, QVAE MIHI HAC DIE DONATIONIS CAVSA DARE VOLVISTI, DATVRAM RESTITVTVRAM ME SINE VLLA DILATIONE SPONDEO. quaero, an si eadem Titio marito suo repudium miserit, pecuniam restituere debeat. Paulus respondit, pecuniam quam uir uxori

Ff

domum deduceretur, donatio facta esset, aut tabularum consignatarum, quae plerumque et post contractum matrimonium fierent, in quaerendo exprimi. itaque nisi ante matrimonium contractum, quod consensu intellegitur, donatio facta esset: non ualere. Virgini in hortos deductae ante diem tertium quàm ibi nuptiae fierent, cum in separata diaeta ab eo esset, die nuptiarum, prius quàm ad eum transiret, et prius quàm aqua et igni acciperetur, idest nuptiae celebrentur: optulit decem aureos dono. quaesitum est, post nuptias contractas diuortio facto, * an * summa donata repeti possit. respondit, id quod ante nuptias donatum proponeretur, non posse de dote deduci.

LXVII. LABEO Libro secundo Pithanon à Paulo epitomatorum SI uxor nummis à uiro, aut ab eo qui in eius potestate esset, sibi donatis seruum emerit: deinde cum eius factus fuerit, eum ipsum donationis causa uiro tradiderit: rata erit traditio. quamuis ea mente facta fuerit, qua ceterae donationes. neque ulla actio eius nomine dari potest.

DE DIVORTIIS ET REPVDIIS TIT. II.

PAVLVS Libro trigensimo quinto ad Edictum

DIRIMITVR matrimonium diuortio, morte, captiuitate, uel alia contingente seruitute utrius eorum.

II. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale DIuortium autem uel à diuersitate mentium dictum est: uel quia in diuersas partes eunt qui distrahunt matrimonium. In repudiis autem id est renuntiatione, comprobata sunt haec uerba: TVAS RES TIBI HABETO. item haec, TVAS RES TIBI AGITO. In sponsalibus quoque discutiendis placuit renuntiationem interuenire oportere. in qua re haec uerba probata sunt: CONDICIONE TVA NON VTOR. Siue autem ipsi praesenti renuntietur, siue absenti per eum qui in potestate eius sit, cuiúsue is eáue in potestate sit: nihil interest.

III. PAVLVS Libro trigesimo quinto ad Edictum DIVORTIVM non est, nisi uerum quod animo perpetuam constituendi dissensionem fit. itaque quidquid in calore iracundiae uel fit uel dicitur, non prius ratum est, quàm si perseuerantia apparuit iudicium animi fuisse. ideóque per calorem misso repudio, si breui reuersa uxor est, nec diuortisse uidetur.

IIII. VLPIANVS Libro uicesimo sexto ad Sabinum IVLIANVS libro octauodecimo digestorum quaerit, an furiosa repudium mittere uel repudiari possit. et scribit, furiosam repudiari posse: quia ignorantis loco habetur. repudiare autem non posse neque ipsam propter dementiam, neque curatorem eius. patrem tamen eius nuntium mittere posse. quod non tractaret de repudio, nisi constaret retineri matrimonium. quae sententia mihi uidetur uera.

V. IDEM Libro trigesimo quarto ad Edictum SI FILIA emancipata idcirco diuerterat, ut maritum lucro dotis adficiat, patrem fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessisset: ► et) ideo patri succurrendum est, ne dotem perdat. non enim minus patri quàm marito succurrere praetorem oportet. danda igitur est ei dotis exactio, atque si constante matrimonio decessisset filia.

VI. IVLIANVS Libro sexagesimo secundo Digestorum VXORES eorum, qui in hostium potestate peruenerunt, possunt uideri nuptarum locum retinere eo solo, quòd alii temere nubere non possunt. Et generaliter definiendum est, donec certum est maritum uiuere in captiuitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium: nisi mallent ipsae mulieres causam repudii praestare. Sin autem in incerto est, an uiuus apud hostes teneatur, uel morte praeuen-

tus: tunc si quinquennium à tempore captiuitatis excesserit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias. ita tamen ut bona gratia dissolutum uideatur pristinum matrimonium: et unusquisque suum ius habeat imminutum. eodem iure et in marito in ciuitate degente, et uxore captiua obseruando.

VII. PAPINIANVS Libro primo de Adulteriis SI PAENITVIT cum qui libellum tradendum diuortii dedit, isque per ignorantiam mutatae uoluntatis oblatus est: durare matrimonium dicendum. nisi paenitentia cognita is qui accepit ipse uoluit matrimonium dissoluere. tunc enim per eum qui accepit soluitur matrimonium.

VIII. IDEM Libro secundo de Adulteriis DIVVS Hadrianus eum qui alienam uxorem ex itinere domum suam duxisset, et inde marito eius repudium misisset, in triennium relegauit.

VIIII. PAVLVS Libro secundo de Adulteriis NVLLVM diuortium ratum est, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis praeter libertum eius qui diuortium faciet. Libertum accipiemus etiam eum qui à patre, auo, proauo, et ceteris sursum uersum manumissus sit.

X. MODESTINVS Libro primo Regularum PATRONO inuito liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest: nisi ex causa fideicommissi manumissa sit. tunc enim potest, licet eius sit liberta.

XI. VLPIANVS Libro tertio ad Legem Iuliam et Papiam QVOD ait lex, DIVORTII FACIENDI POTESTAS LIBERTAE QVAE NVPTA EST PATRONO, NE ESTO: non infectum uidetur effecisse diuortium, quod iure ciuili dissoluere solet matrimonium. quare constare matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum. denique scribit Iulianus de dote hanc actionem non habere. merito igitur quamdiu patronus eius eam uxorem suam esse uult, cum nullo alio conubium ei est. nam quia intellexit legislator facto libertae quasi diremptum matrimonium, detraxit ei cum alio conubium. quare cuicumque nupserit, pro non nupta habebitur. Iulianus quidem amplius putat, nec in concubinatu eam alterius patroni esse posse. Ait lex, QVAMDIV PATRONVS EAM VXOREM ESSE VOLET. Et uelle debet uxorem esse, et patronus durare. si igitur aut patronus esse aut uelle desierit, finita est legis auctoritas. Illud rectissimé placuit: qualiquali uoluntate intellegi possit patronus animum habere desisse quasi in uxorem, finiri legis huius beneficium. Proinde cum patronus rerum amotarum cum liberta, quae ab inuito eo diuorterat, uellet experiri, Imperator noster cum Diuo patre suo rescripsit, intellegi eum hoc ipso nolle nuptam sibi, qui eam actionem uel aliam inportet, quae non solet nisi ex diuortio oriri. Quare si accusare eam adulterii coeperit, uel alio crimine postulare, quod uxori nemo obicit: magis est ut diremptum sit matrimonium. etenim meminisse oportet, ideo adimi cum alio conubium, quia patronus sibi nuptam cupit. Vbicumque igitur uel tenuis intellectus uideri potest nolentis nuptam, dicendum est, iam incipere libertae cum alio esse conubium. proinde si patronus sibi despondèrit aliam, uel destinauerit, uel matrimonium alterius appetierit: credendus est nolle hanc nuptam. et si concubinam sibi adhibuerit, idem erit probandum.

SOLVTO MATRIMONIO DOS QVEM ADMODVM PETATVR TIT. III.

POMPONIVS Libro quintodecimo ad Sabinum

DOTIVM causa semper et ubique praecipua est. nam et publicè interest, dotes mulieribus conseruari. cum dotatas esse feminas ad sobolem procreandam replendámque liberis ciuitatem, maximè sit necessarium.

II. VLPIANVS Libro trigesimo quinto ad Sabinum SOluto matrimonio solui mulieri dos debet. nec cogitur maritus alii eam ab initio stipulanti promittere, nisi hoc ei nihil nocet. nam si incommodum aliquod maritus suspectum habet, non debere eum cogi alii quàm uxori promittere, dicendum est. haec si sui iuris mulier est. Quòd si in patris potestate est, et dos ab eo profecta sit: ipsius, et filiae dos est. denique pater non aliter quàm ex uoluntate filiae petere dotem nec per se nec per procuratorem potest. sic ergo et promittendum Sabinus ait. ei ergo promittendum erit, cui uterque iusserit. Ceterum si pater solus iussit, dotis actio filiae non erit adempta, quandoque sui iuris filia fuerit facta. Item si uoluntate solius filiae promittatur, remanebit dotis actio integra patri. Sed utrum ut et agat solus, an et ut adiuncta quoque filiae persona experiri possit? et puto nec eam actionem amissam, quam adiuncta filiae persona potest habere. quòd si sui iuris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio. Voluntatem autem filiae cum pater agit de dote, utrum sic accipimus, ut consentiat: an uerò ne contradicat filia? et est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam nisi euidenter contradicat, uideri consentire patri. Et Iulianus libro quadragesimo octauo digestorum scripsit, quasi ex uoluntate filiae uideri experiri patrem, si furiosam filiam habeat. nam ubi non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam meritò credet. Sed si absens filia sit, dicendum erit, non ex uoluntate eius id factum. cauendúmque ratam rem filiam habituram à patre. ubi enim sapit, scire eam exigimus, ut uideatur non contradicere.

III. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum NON solùm autem in exigenda, sed etiam in soluenda dote quae communis est patris et filiae, utriusque uoluntas exquiritur: nec alter alterius deteriorem condicionem facere potest. Sed si pecunia ad patrem peruenit, quam filia accepit: actio de dote utrisque tolletur.

IIII. POMPONIVS Libro quintodecimo ad Sabinum SI PATER sine consensu filiae dotem à uiro exegisset, et eandem alii uiro eius filiae nomine dedisset, et mortuo patre filia cum priore uiro ageret: doli mali exceptione repellitur.

V. VLPIANVS Libro trigesimo ad Sabinum DE DIVISIONE anni eius quo diuortium factum est, quaeritur ex die matrimonii, an ex die traditi marito fundi maritus sibi computet tempus. et utique in fructibus à uiro retinendis neque dies dotis constitutae neque nuptiarum obseruatur: sed quo primùm dotale praedium constitutum est, id est tradita possessione.

VI. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum SI ANTE nuptias fundus traditus est, ex die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus est. idem in ceteris annis seruatur, donec diuortium fiat. nam si ante nuptias traditus sit, et fructus inde percepti: hi restituendi sunt quandoque diuortio facto, quasi dotis facti.

VII. VLPIANVS Libro trigesimo primo ad Sabinum FRVCTVS eos esse constat, qui deducta inpensa supererunt. quod Scaeuola et ad mariti et ad mulieris inpensas refert. nam si mulier pridie uindemias doti dedit, mox sublatis à marito uindemiis diuortit, non putat ei undecim dumtaxat mensum fructus restitui: sed et inpensas, quae antequam portiones fructuum fiant deducendae sunt. Igitur si et maritus ali-

quid iNpendit in eundem annum utrinſque iNpenſae concurrent. ita et ſi impenſarum
à muliere factarum ratio habeatur, cum plurimis annis in matrimonio fuit, neceſſe eſt
primi anni computari temporis quod ſit ante datum praedium. Papinianus au- 1
tem libro undecimo quaeſtionum, diuortio facto fructus diuidi ait, non ex die loGa-
tionis, ſed habita ratione praecedentis temporis quo mulier in matrimonio fuit. ne-
que enim ſi uindemiae tempore fundus in dotem datus ſit, eúmque uir ex calendis No
uembribus primis fruendum locauerit: menſis Ianuarii ſuprema die facto diuortio, re-
tinere uirum et uindemiae fructus, et eius anni quo diuortium factum eſt, quartam par
tem mercedis aequum eſt. alioquin ſi coactis uindemiis, altera die diuortium interce-
dat: fructus integros retinebit. itaque ſi fine menſis Ianuarii diuortium fiat, et quattuor
menſibus matrimonium ſteterit, uindemiae fructus, et quarta portio mercedis inſtan-
tis anni confundi debebunt: ut ex ea pecunia tertia portio uiro relinquatur. E con- 2
trario quoque idem obſeruandum eſt. * nam * ſi mulier percepta uindemia ſtatim fun
dum uiro in dotem dederit, et uir ex calendis Martiis eundem locauerit, et calendis
Aprilibus primis diuortium fuerit ſecutum: non ſolùm partem duodecimam merce-
dis, ſed pro modo temporis omnium menſum quo dotale praedium fuit, ex mercede
quae debebitur, portionem retinebit. Item ſi meſſes eius anni quo diuortium fa- 3
ctum eſt, colonum ex forma locationis ſequantur: ante uindemiam ſoluto matrimonio
nihilo minus pecunia meſſium in computationem cum ſpe futurae uindemiae ueniet.
apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit antequam nuberet, non debe-
re in contributionem uenire. Ob donanones, item ob res amotas, ex his fructi- 4
bus qui poſt diuortium percepti ſunt, compenſationes fieri poſſunt. Quod in an- 5
no dicitur, poteſt dici et in ſex menſibus, ſi bis in anno fructus capientur, ut eſt in locis
inriguis. Et in pluribus annis idem dici poteſt: ut in ſilua caedua. Item ſi locatio agri ta-
lis ſit, ut ſuper annuam mercedem quinquennio quoque aliquid amplius praeſtaretur.
in eo enim quod amplius eſt, tempus ad quinquennium computamus. Non ſo- 6
lùm autem de fundo, ſed etiam de pecore idem dicemus: ut lana ouium, fetúſque pe-
corum praeſtaretur. quare enim ſi maritus prope partum oues doti acceperit, item pro-
ximas tonſurae: poſt partum et tonſas oues protinus diuortio facto, nihil reddat? nam
et hic fructus toto tempore quo curantur, non quo percipiuntur, rationem accipere
debemus. In ſeruo quoque anni ratio habetur, ſi in annum fortè operae eius loca 7
tae ſunt: ut praeteriti temporis ad maritum, poſt diuortium autem ad mulierem ope-
rae pertineant. De penſionibus quoque praediorum urbanorum idem eſt quod 8
in fructibus ruſticorum. Si fundum uiro uxor in dotem dederit, íſque inde arbo 9
res deciderit: ſi hae fructus intelleguntur, pro portione anni debent reſtitui. Puto au-
tem ſi arbores caeduae fuerunt, uel Gremiales: dici oportet in fructu cedere. ſi minus,
quaſi deteriorem fundum fecerit maritus, tenebitur. Sed et ſi Bi tempeſtatis cecide-
runt, dici oportet pretium earum reſtituendu Mulieri, nec in fructum cedere. Non ma
gis quàm ſi thenſaurus fuerit inuentus. in fructum enim non computabitur: ſed pars
eius dimidia reſtituetur, quaſi in alieno inuenti. Si uir in fundo mulieris dotali lapi 10
dicinas marmoreas inuenerit, et fundum fructuoſiorem fecerit: marmor quod cae-
ſum, neque exportatum, eſt mariti. et impenſa non eſt ei praeſtanda. quia nec in fructu
eſt marmor. niſi tale ſit, ut lapis ibi renaſcatur. quales ſunt in Gallia. ſunt et in Aſia. Sed
ſi cretifodinae, argentifodinae, uel auri, uel cuius alterius materiae ſint, uel harenae:
utique in fructu habebuntur. Interdum marito de fructibus à muliere cauetur, et 11
nihil retinet, ſi fructibus ſtantibus fundum mulier recipiet. interdum retinebit tantùm
maritus, et nihil reſtituet. id eſt, ſi non plus erit quàm pro portione eum retinere opor
tet. interdum uerò et reddet, ſi plus percepit quàm eum retinere oportet. eadem con-
dicio erit etiam ſi cum ſocero uel cum herede alterutrius de dote agatur. Impen- 12
di autem fructuum percipiendorum * cauſa * Pomponius ait, quod in arando ſeren-
dóque agro impenſum eſt. quódque in tutelam aedificiorum, aegrúmue ſeruum cu-

randum. scilicet si ex aedificio uel seruo fructus aliqui percipiebantur. sed hae inpensae non petentur, cum maritus fructum totum anni retinet: quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. Planè si nouam uillam necessario exstruxit, uel ueterem totam sine culpa sua conlapsam restituerit: erit eius impensae petitio. simili modo et si pastina instituit. hae enim inpensae aut in res necessarias aut utiles cedunt. pariúntque marito actionem.

VIII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum SI FVNDVS in dotem datus sit in quo lapis caeditur, lapidicinarum commodum ad maritum pertinere constat: quia palam sit, eo animo dedisse mulierem fundum, ut iste fructus ad maritum pertineat. nisi si contrariam uoluntatem in dote danda declarauerit mulier.
1 Quod in sementem erogatur, si non responderint messes, ex uindemia deducetur: quia totius anni unus fructus est.

VIIII. POMPONIVS Libro quartodecimo ad Sabinum SI MORA per mulierem fuit, quo minus dotem reciperet, dolum malum dumtaxat in ea re, non etiam culpam maritus praestare debet: ne facto mulieris in perpetuum agrum eius colere cogatur. fructus tamen qui peruenissent ad uirum redduntur.

X. IDEM Libro quintodecimo ad Sabinum SI AB hostibus capta filia quae nupta erat, et dotem à patre profectam habebat, ibi decesserit: puto dicendum, perinde obseruanda omnia, ac si nupta decessisset. ut etiam si in potestate non fuerit patris, dos ab eo profecta reuerti ad eum debeat. Si uir uxorem suam occiderit, dotis actionem heredibus uxoris dandam esse Proculus ait. et rectè. non enim aequum est uirum ob facinus suum dotem sperare lucrifacere. idémque et è contrario statuendum est.

XI. IDEM Libro sextodecimo ad Sabinum SI ALIENAM rem sciens mulier in dotem dederit, reddenda ei est, quasi suam dedisset. et fructus * quoque ˚ pro portione anni, quo diuortium factum est.

XII. VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Sabinum MARITVM in id quod facere potest, condemnari, exploratum est. sed hoc heredi non esse praestandum:

XIII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum QVIA tale beneficium personale est, et cum persona exstinguitur.

XIIII. VLPIANVS Libro trigensimo sexto ad Sabinum ALIA causa est defensoris. quem placet sufficienter uideri defendisse, si tantum uxori praestet, quan-
1 tum consequeretur, si ipsum maritum conuenisset. Eleganter quaerit Pomponius libro quintodecimo ex Sabino, si paciscatur maritus, ne in id quod facere possit condemnetur, sed in solidum: an hoc pactum seruandum sit. et negat seruari oportere. quod quidem et mihi uidetur uerum. namque contra bonos mores id pactum esse, melius est dicere. quippe cum contra receptam reuerentiam, quae maritis exhibenda est, id esse apparet.

XV. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum REI iudicatae tempus spe-
1 ctatur, quatenus maritus facere potest. Heredi mariti, licet in solidum condemnetur, compensationes tamen quae ad pecuniariam causam respiciunt proderunt, ut hoc minus sit obligatus. ueluti ob res donatas, et amotas, et impensas. morum uerò coërci-
2 tionem non habet. Socero quoque, cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur, (ut) in id damnetur quod facere potest:

XVI. POMPONIVS Libro sextodecimo ad Sabinum QVIA parentis locum socer optinet.

XVII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum EX DIVERSO si socer ex promissione à marito conueniatur, solet quaeri an idem ei honor habendus sit. Ne-
1 ratius libris membranarum et Proculus scribunt, hoc iustum esse. Item si mulier ex promissione conueniatur, magis placuit defendendam eam per exceptionem. idem

et Proculus ait. sicuti cum socia fuit, dabitur ei exceptio: quamuis iure ciuili sit obligata. Si in iudicio dotis iudex ignorantia iuris lapsus, condemnauerit maritum in so- 2
lidum, Neratius, Sabinus doli exceptione eum uti oportere aiunt: eáque tutum fore.

XVIII. POMPONIVS Libro sextodecimo ad Sabinum ETIAM filios mulieris, qui patri heredes exstiterunt, in id quod facere possunt condemnandos Labeo ait. Licet in dotalibus rebus non solùm dolum, sed et culpam maritus prae- 1
stet: cum tamen quaeritur in iudicio de dote, an facere possit: dolus dumtaxat comprachenditur. quia in rerum ipsius administratione non erat ab eo culpa exigenda. quamquam eum dumtaxat dolum ei nocere putem, si facere non possit, quem propter uxorem adhibuit, ne ei solidum solueret: non propter quemlibet alium. Ofilius autem aiebat, si dolo mariti res dotalis interisset, et alioquin soluendo non esset: quamuis nihil dolo fecisset, quo minus soluendo esset: perinde tamen eum damnandum eius rei dotalis nomine in qua dolum fecisset, atque si dolo eius factum esset, quo minus facere possit. ceterum si circa interitum rei dotalis dolus malus et culpa mariti absit: actiones solas, quas eo nomine quasi maritus habet, praestandas mulieri. ueluti furti, uel damni iniuriae.

XVIIII. VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Sabinum SI MVLIER diuerterit, et iudicio de dote contestato reuersa fuerit in matrimonium: redintegrato matrimonio exspirat iudicium, et omnia in statu pristino manent.

XX. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum QVAMVIS mulier non in hoc accipiat constante matrimonio dotem, ut aes alienum soluat, aut praedia idonea emat: sed ut liberis ex alio uiro egentibus, aut fratribus, aut parentibus consuleret, uel ut eos ex hostibus redimeret: quia iusta et honesta causa est, non uidetur malè accipere. et ideo rectè ei soluitur. idque et in filiafamilias obseruatur.

XXI. VLPIANVS Libro tertio Disputationum SED ET si ideo maritus ex dote expendit, ut à latronibus redimeret necessarias mulieri personas, uel ut molier uinculis uindicet de necessariis suis aliquem: reputatur ei id quod expensum est. siue pars dotis sit, pro ea parte: siue tota dos sit, actio dotis euanescit. et multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote, debere rationem haberi eius quod in ipsùm impensum est. siue ipse maritus hoc fecit, siue filiae ut faciat dedit. sed et si non pater experiretur, sed post mortem eius filia sola de dote ageret: idem erit dicendum. cum enim doli exceptio insit de dote actioni, ut in ceteris bonae fidei iudiciis: potest dici, ut et Celso uidetur, inesse hunc sumptum actioni de dote. maximè si ex uoluntate filiae factus sit.

XXII. IDEM Libro trigesimo tertio ad Edictum SI CVM dotem daret pater uel extraneus pro muliere in unum casum pepigit, uel in diuortium, uel in morρtem: dicendum est, in eum casum in quem non pepigit, esse mulieri actionem.
Si post solutum matrimonium filiafamilias citra patris uoluntatem exactam commu- 1
nem dotem consumat: patri et uiua ea et mortua, actio superest, ut dos ipsi soluatur. quod ita uerum est, si perditurae soluatur. ceterum si non perditurae, et ex iustis causis soluta sit: non supererit actio. sed mortuo patre, nec etiam heredes agent, nec mulier. Si mulier soluto matrimonio egentem reum dotis per nouationem decepta 2
accipiat: nihilo minus actio dotis ei manebit. Si pater filia absente de dote egerit, 3
etsi omissa sit de rato satisdatio, filiae denegari debet actio. siue patri heres exstiterit, siue in legato tantum acceperit, quantum dotis satis esset. et ita Iulianus pluribus locis scribit, compensandum ei in dotem quod à patre datur. lucróque eius cedit, si tantum ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debeatur à marito qui patri soluit.
Si patri propter condemnationem, Romae ubi dos petatur esse non liceat, filiae satis 4
dotis fieri oportet. ita tamen ut caueat ratam rem patrem habiturum. Eo autem 5
tempore consentire filiam patri oportet, quo lis contestatur. secundum haec si filia di- 1
cat se patri consentire, et ante litis contestationem mutauerit uoluntatem, uel etiam

• emancipata sit: frustra pater aget. Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat: nonnumquam patri denegandam actionem, si tam turpis persona patris sit, ut uerendum sit ne acceptam dotem consumat. ideóque officium iudicis interponendum est, quatenus et filiae et patri competenter consuletur. Sed si latitet filia ne tali patri consentire cogatur, puto dari quidem patri actionem: sed causa cognita. quid enim si

contradicat filia uerecundè per absentiam patri † condicat? cur non dicamus patri non esse dandam actionem? Quòd si is pater sit, cui omnimodo consentire filiam decet, hoc est uitae probatae: filia leuis mulier, uel admodum iuuenis, uel nimia circa maritum non merentem: dicendum est, patri potius adquiescere praetorem oportere: daréque ei actionem.

7 Si maritus uel uxor constante matrimonio furere coeperint, quid faciendum sit tractamus. et illud quidem dubio procul obseruatur, eam personam quae furore detenta est, quia sensum non habet, nuntium mittere non posse. an autem illa repudianda est, considerandum est. et si quidem interuallum furor habeat, uel perpetuus quidem morbus est, tamen ferendus his qui circa eam sunt, tunc nullo modo oportet dirimi matrimonium: sciente ea persona, quae cum compos mentis esset, ► et) ita furenti quemadmodum diximus nuntium miserit, culpa sua nuptias esse diremptas. quid enim tam humanum est, quàm ut fortuitis casibus mulieris maritum, uel uxorem uiri parti-

8 cipem esse? Sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitatis nulla spes supersit, circa ministros terribilis: et forsitan altera persona uel propter saeuitiam furoris, uel quia liberos non habet, procreandae sobolis cupidine tenta est: licentia erit compoti mentis personae furenti nuntium mittere: ut nullius culpa uideatur esse matri

9 monium dissolutum. neque in damnum alterutra pars incidat. Sin autem in saeuissimo furore muliere constituta, maritus dirimere quidem matrimonium callidítate non uult, spernit autem infelicitatem uxoris, et non ad eam flectitur, nullámque ei competentem curam inferre manifestissimus est: sed abutitur dotem: tunc licentiam habeat uel curator furiosae, uel cognati, adire iudicem competentem: quatenus necessitas imponatur marito omnem talem mulieris sustentationem sufferre, et alimenta praestare, et medicinae eius succurrere, et nihil praetermitti quae maritum uxori adferre decet, secundum dotis quantitatem. Sin uerò dotem ita dissipaturus, ita manifestus est, ut non hominem frugi oportet: tunc dotem sequestrari, quatenus ex ea mulier competens habeat solacium unà cum sua familia. pactis uidelicet dotalibus, quae inter eos ab initio nuptiarum inita fuerint, in suo statu durantibus. et alterius exspectantibus sanita-

10 tem, et mortis euentum. Item pater furiosae utiliter intendere, sibi filiaeúe suae reddi dotem, potest. quamuis enim furiosa nuntium mittere non possit, patrem tamen

11 eius posse certum est. Si soluto matrimonio pater furiosus sit, curator eius uolun tate filiae dotem petere poterit. aut si curatoris copia non sit, agere filiae permittendum erit: cauerique oportebit de rato. Idem decernendum est, et si ab hostibus captus sit pa

12 ter, puellae dandam actionem de dote repetenda. Transgrediamur nunc ad hunc articulum, ut quaeramus aduersus quos competit de dote actio. et aduersus ipsum maritum competere palam est: siue ipsi dos data sit, siue alii ex uoluntate mariti, uel subiecto iuri eius uel non subiecto. sed si filiusfamilias sit maritus, et dos socerò data sit: aduersus socerum agetur. planè si filio data sit, si quidem iussu soceri, adhuc absolute socer tenebitur. quòd si filio data sit non iussu patris, Sabinus et Cassius responderunt, nihilo minus cum patre agi oportere. uideri enim ad eum peruenisse dotem, penes quem est peculium. sufficit autem ad id damnandum quod est in peculio, uel si quid in rem patris uersum est. Sin autem socero dotem dederit, cum marito non poterit experiri,

13 nisi patri heres exstiterit. Si mulier in condicione mariti errauerit, putaueritque esse liberum, cum seruus esset, concedi oportet quasi priuilegium in bonis uiri mulieri. uidelicet ut si sint et alii creditores, haec praeferatur circa de peculio actionem. et si fortè domino aliquid debeat seruus, non praeferatur mulier, nisi in his tantùm rebus, quae uel in dote datae sunt uel ex dote comparatae: quasi et hae dotales sint.

XXIII. PAVLVS Libro trigeſimo ſexto ad Edictum ET SI quid in eam dotem impenſum eſt, nec à muliere reddetur: per doli mali exceptionem ſeruaVitur.

XXIIII. VLPIANVS Libro trigeſimo tertio ad Edictum SI CON
ſtante matrimonio propter inopiam mariti mulier agere uolet, unde exactionem dotis
initium accipere ponamus? et conſtat, exinde dotis exactionem competere, ex quo
euidentiſſimè apparuerit mariti facultates ad dotis exactionem non ſufficere. Si 1
exheredato marito mulier agat, magis eſt ut ex die aditae patris hereditatis incipiat ei
dotis exactio. Quotiens mulieri ſatisdandum eſt de ſolutione dotis poſt certum 2
tempus, ſi maritus ſatisdare non poſſit, tunc deducto commodo temporis, condemnatio reſidui repraeſentatur. ſed ſi cum maritus ſatiſdare poſſet, nollet: in ſolidum eum condemnandum Mela ait, non habita ratione commodi temporis. iudicis igitur officio conuenit, ut aut ſatiſdatione interpoſita abſoluat maritum, aut habita ratione compenſationis eum condemnet. quod quidem hodie magis uſurpatur. nec ferenda eſt mulier, ſi dicat, magis ſe uelle dilationem pati, quàm in repraeſentatione deductionem.
Siue autem mariti, ſiue uxoris periculo dos fuit: nihilo minus legitimo tempore de- 3
bet ſoluere maritus. Si uir uoluntate mulieris ſeruos dotales manumiſerit, ſi qui- 4
dem donare ei mulier uoluit, nec de libertatis cauſa impoſitis ei praeſtandis tenebitur. quòd ſi negotium inter eos geſtum eſt, utique tenebitur ut officio iudicis caueat reſtituturum ſe mulieri quidquid ad eum ex bonis liberti uel ex obligatione perueniſſet.
Si maritus ſaeuus in ſeruos dotales fuit, uidendum an de hoc poſſit conueniri. 5
et ſi quidem tantùm in ſeruos uxoris ſaeuus fuit, conſtat eum teneri hoc nomine. ſi uerò et in ſuos eſt natura talis: adhuc dicendum eſt, immoderatam eius ſaeuitiam hoc iudicio coërcendam. quamuis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigat, quam rebus ſuis exiget, nec plus poſſit: attamen ſaeuitia, quae in propriis culpanda eſt, in alie-
nis coërcenda eſt: hoc eſt in dotalibus. Si uxor uiri rem commodauerit eáque pe 6
rierit: uidendum an compenſationem hoc nomine pati poſſit. et puto, ſi quidem prohibuit eam maritus commodare, ſtatim deductionem fieri. ſi uerò non prohibuit eam commodare, arbitrio iudicis modicum tempus ei indulgeri cautionem praebenti.
Si bona mulieris pro parte ſint publicata, ſupereſt mulieri reliquae partis dotis exa- 7
ctio. plus puto, et ſi poſt litem conteſtatam publicata ſit pro parte dos: ſufficiet arbitrium iudicis ad partis coudemnationem faciendam. quòd ſi tota dos publicata ſit, exſpirabit iudicium.

XXV. PAVLVS Libro trigeſimo ſexto ad Edictum SI FILIOFAMILIAS dos data ſit iniuſſu patris, de peculio quidem agetur. ſed ſiue propter impenſas à filiofamilias factas, ſiue propter res donatas à filio, uel amotas ab uxore res peculiares: hoc ipſo quòd habet actionem pater ex perſona filii, maius peculium fit. et ſic totum eſt praeſtandum mulieri quod eſt in peculio: quia adhuc ſit quod uxori debeatur.
Maritum in reddenda dote de dolo malo et culpa cauere oportet. quòd ſi dolo malo 1
fecerit, quo minus reſtituere poſſit, damnandum eum quanti mulier in litem iurauerit: quia inuitis novis res noſtras alius retinere non debeat. Si poſt diuortium res 2
dotales deteriores factae ſint, et uir in reddenda dote moram fecerit: omnimodo detri
mentum ipſe praeſtabit. Si qui dotalium ſeruorum in fuga erunt, cauere debebit 3
maritus, ſe eos uiri boni arbitratu perſecuturum, et reſtiturturum. Si uir in quin- 4
quennio locauerit fundum, et poſt primum fortè annum diuortium interuenerit: Sabinus ait, non aliàs fundum mulieri reddi oportere, quàm ſi cauerit, ſi quid praeter unius anni locationem maritus damnatus ſit, id ſe praeſtatum iri. ſed et mulieri cauendum, quidquid praeter primum annum ex locatione uir conſecutus fuerit, ſe ei reſtituturum.

XXVI. IDEM Libro trigeſimo ſeptimo ad Edictum SEMEL mora facta, ſi ſeruum dotalem poſtea offerente marito mulier accipere noluerit, et ita is deceſſerit: non debebit pretium eius maritus, uel heres eius: ne damnum ſentiat, quòd poſtea offerente eo mulier accipere noluit.

XXVII. GAIVS Libro undecimo ad Edictum prouinciale SI POST
diuortium mortua muliere heres eius cum uiro parentéue eius agat: eadem uidentur
de restituenda dote interuenire, quae ipsa muliere agente obseruari solent.

XXVIII. VLPIANVS Libro primo Institutionum FACERE posse ma
ritus etiam id uidetur, quod à muliere consequi potest. scilicet si iam ei aliquid absit,
quòd pro muliere aliquid expendit, uel mandato eius praestitit. ceterum si nondum
ei abest, utputa sub condicione est obligatus, nondum uidetur facere posse.

XXVIIII. IDEM Libro tertio Disputationum. QVOTIENS pater do
tem dat, et stipulatur, ita demum in suam personam de dote actionem transfert, si ex
continenti stipuletur. ceterum si interposito tempore stipulari uelit, non nisi consen-
tiente filia poterit: quamuis in potestate sit. quia deteriorem condicionem in dote filiae
facere non potest, nisi consentiat. planè si ante nuptias dotem dederit, poterit ex inter-
uallo, ante nuptias tamen, et citra uoluntatem quoque filiae stipulari. Si quis pro mu-
liere dotem dederit, conueneritque ut quoquo modo dirempto matrimonio ipsi sol-
ueretur: postea maritus uxori dotem soluerit: rectissimè dicetur, exactionem nihilo
minus ei qui dedit, contra maritum competere.

XXX. IVLIANVS Libro sextodecimo Digestorum NVPTA non im-
1 peditur, quo minus cum priore marito de dote experiatur. Quotiens culpa ui-
ri accidit, ne dos à socero, aut à quolibet alio qui mulieris nomine promiserat, exige-
retur, si aut in matrimonio filia decesserit, aut materfamilias facta eum qui dotem re-
promiserat heredem instituerit: satis constat, nihil amplius uirum praestare debere,
quàm ut eos obligatione liberet.

XXXI. IDEM Libro octauodecimo Digestorum SI MARITO publico
iudicio damnato pars aliqua bonorum eius publicetur, fiscus creditoribus eius satisfa-
1 cere necesse habet. inter quos uxor quoque est. Si pater, cum ducentà filiae suae
nomine dotis promisisset, pactus fuerit ne amplius quàm centum à se peterentur, et
soluto matrimonio egerit: centum, de quibus conuenit ne peterentur, nec intellegun-
tur dotis esse. quòd si mortuo patre cum herede eius maritus agere coeperit: ista quo-
2 que pecunia in dote erit. Si uoluntate filiae procurator à patre datus, litem de do
te contestatus fuerit, et re secundum eum iudicata pater decesserit: iudicati actionem
3 filiae potius quàm heredibus patris dari oportebit. Cum patri dos data esset, et
ei filius ex aliqua parte heres sub condicione institutus fuerit, et pendente condicione
coheredes eius dotem pro sua portione mulieri soluerint: hoc minus filius ex dote prae
stare debebit. quoniam nullam actionem eius pecuniae reciperandae gratia aduersus
4 coheredes habet. Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fru-
ctuum pro portione anni quo nupta non fuisset, nihilo minus de dote agere potest:
quia minorem dotem recepisset. hoc enim ad dotis augmentum pertinet. quemadmo-
dum si partum ancillarum non recepisset, aut legata, uel hereditates quae post diuor-
tium per seruos dotalis adquisitae marito fuissent.

XXXII. IDEM Libro secundo ad Vrseium Ferocem SI PRIOR mari-
tus posteriori dotis nomine tamquam debitor mulieris dotem promiserit, non plus
quam id quod facere possit, dotis futurum esse.

XXXIII. AFRICANVS Libro septimo Quaestionum QVAE dotis
nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat qui stipularentur partem
dotis distracto matrimonio sibi solui: ea nulla data dote obierat, eodem marito suo he-
rede relicto: is damnosam hereditatem eius adierat. nihilo minus stipulatoribus tene-
bitur: quoniam adeundo hereditatem deuitricis, intellegeretur secum pensasse. nec ad
rem pertinere, quòd soluendo non esset hereditas: quando ceteris etiam creditoribus
teneatur.

XXXIIII. IDEM Libro octauo Quaestionum TITIA diuortium à
Seio fecit: hanc Titius in sua potestate esse dicit, et dotem sibi reddi postulat: ipsa se

de dote acturam Nerua et Cato responderunt: ut est relatum apud Sextum Pomponium digestorum ab Aristone libro quinto. ibidem Aristoni consensit. ergo dicerem, etsi emancipasset pater filiam, ipsum quoque conueniri posse. Lucius Titius filiae suae nomine centum doti promisit Gaio Seio: * et * inter Gaium Seium et Lucium Titium patrem mulieris conuenit, ne dos à uiro uiuo Lucio Titio id est patre mulieris peteretur: postea culpa mariti diuortio facto solutum est matrimonium: et pater mulieris decedens alios heredes instituit, filia exheredata. quaero an ab heredibus soceri maritus exigere dotem potest, cum eam mulieri redditurus est. respondi, cum filia aliis à patre heredibus institutis actionem de dote sua reciperanda habere coeperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei praestare. nec ullam exceptionem habebunt soceri heredes aduersus eum. cum absurdè dicitur, dolo uideri eum facere, qui non ipsi quem conuenit, sed alii restituturus petit. alioquin et si post mortem patris diuortisset nondum exacta dote, excluderetur exactione dotis maritus. quod non est admittendum. sed etsi ex parte filia heres patri suo exstiterit, debebit maritus coheredes eius pro parte uirili exigere, et mulieri reddere, aut actiones ei praestare.

XLV. IDEM Libro sexto Quaestionum GAIVS Seius auus maternus Seiae nepti, quae erat in patris potestate, certam pecuniae quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit: et instrumento dotali huiusmodi pactum et stipulationem complexus est. si inter Lucium Titium maritum et Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seiae uxori, uel Gaio Seio auo materno redderetur restitueretúrque. quaero cum Seius auus maternus statim uita defunctus sit, et Seia postea sine culpa sua diuorterit uiuo patre suo, in cuius potestate est: an, et cui actio ex hoc pacto ex stipulatione competat. et utrum heredi aui materni ex stipulatu, an nepti. respondi, in persona quidem neptis uideri inutiliter stipulationem esse conceptam: quoniam auus maternus ei stipulatus proponitur. quod cum ita est, heredi stipulatoris, quandoque diuorterit mulier, actio competere uidetur. sed dicendum est, Seiae posse dotem solui, quamuis actio ei directò non competat, ac si sibi aut illi dari auus stipulatus esset. sed permittendum est nepti ex hac auita conuentione, ne commodo dotis defrudetur, utilem actionem. fauore enim nuptiarum, et maximè propter affectionem personarum ad hoc decurrendum est.

XLVI. IDEM Libro nono*decimo*Quaestionum QVI dotem stipulanti uxori promiserat, eidem testamento quaedam legauerat: ita tamen, ne dotem ab heredibus peteret: ea quae legata erant, uxor capere non potuerat. respondi, dotis actionem mulieri aduersus heredes non esse denegandam.

XLVII. SCAEVOLA Libro nonodecimo Quaestionum CVM mulier uiri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur. cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut ante corrupit, aut postea probauit? Si tamen ex mente legis sumet quis, ut nec accusare possit qui lenocinium uxori praebuerit: audiendus est.

XLVIII. CALLISTRATVS Libro secundo Quaestionum SI DOTALI instrumento ita stipulatio interposita sit, ut liberorum nomine dos apud maritum resideat: nepotum quoque nomine dos retinebitur.

XLVIIII. PAVLVS Libro septimo Responsorum MAEVIA marito suo inter alias res dotis etiam instrumentum solidorum decem tradidit: quo Otacilius eidem Maeuiae cauerat daturum se, cum nuptum ire coepisset, decem milia: ex eo instrumento maritus nihil exegit quia nec potuit. quaesitum est si dos à marito petatur, an compellendus sit etiam illam summam quae instrumento continetur refundere. respondi, potuisse quidem eum, cui actiones mandatae sunt, debitorem conuenire. sed si sine dolo malo uel culpa exigere pecuniam non potuit, neque dotis nomine eum conueniri posse, neque mandati iudicio. Fundus aestimatus in dotem datus à creditore antecedente ex causa pignoris ablatus est. quaesitum est, an mulier, si aestima-

tionem dotis repetat, exceptione summouenda sit. ait enim se propterea non teneri, quòd pater eius dotem pro se dedit, cui heres non exstiterit. Paulus respondit, praedio euicto sine dolo et culpa uiri, pretium petenti mulieri doli mali exceptionem obesse. consequi enim eam pretium fundi euicti euidens iniquitas est: cum dolus patris ipsi nocere debeat.

L. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum AESTIMATIS rebus in dotem datis, pactum intercessit ut ex quacumque causa dos reddi deberet, ipsae res restituerentur habita ratione augmenti et deminutionis uiri boni arbitratu: quae uerò non exstarent, ab initio aestimatio earum. quaesitum est, cum res quaedam quas maritus uendiderat exstarent, an secundùm pactum et haec ad mulierem pertinerent. respondi, res quae exstant, si neque uolente neque ratum habente muliere uenissent, perinde reddendas, atque si nulla aestimatio interuenisset.

LI. HERMOGENIANVS Libro secundo iuris Epitomarum AESTIMATAE res usu etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur.

LII. TRYPHONINVS Libro septimo Disputationum MARITVS dotem, quam non accepit, post diuortium per errorem soluit. repetet: quia non numeratam cauerat. exigi enim ab eo non potuit.

LIII. IDEM Libro duodecimo Disputationum SI FILIOFAMILIAS dos data est, ipse quidem dotis actione tenetur: pater autem eius de peculio. nec interest, in peculio rem uel pecuniam dotalem habeat, nec ne. sed quatenus facere potest, hic quoque condemnandus est. Intellegitur autem peculio tenus facere posse, quod habet rei iudicandae tempore. Atquin si cum patre agatur, deduceretur ex peculio, quod patri uel subiectis ei personis filius debet. at si cum ipso filio agatur, alterius debiti non fiet detractio in computatione quantum facere possit filius.

LIIII. PAVLVS Libro singulari de Iure singulari MARITVS facere posse creditur, nullo deducto aere alieno. item socius, item patronus, paréns ue. at is qui ex donatione conuenietur, omni aere alieno deducto facere posse intellegitur.

LV. IDEM Libro quinto ad Plautium CVM mulier de dotis repetitione post solutum matrimonium agit, cauere debet marito, qui aedium nomine damni infecti cauit, si uelit eam recipere, ut periculum mariti amoueat.

LVI. IDEM Libro sexto ad Plautium SI QVIS sic stipuletur à marito, SI QVO CASV TITIA TIBI NVPTA ESSE DESIERIT, DOTEM DABIS? hac generali commemoratione, et ab hostibus capta ea committetur stipulatio. uel etiam si deportata fuerit, uel ancilla effecta. hac enim conceptione omnes hi casus continentur. Planè quantum ueniat in stipulatione? utrum quasi mortua sit, an quasi diuortium fecerit? humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem conuenit.

LVII. MARCELLVS Libro septimo Digestorum VSVFRVCTV in dotem dato si diuortium interuenerit, nec proprietas rei apud maritum uel mulierem sit: eam dotis esse restitutionem, ut maritus caueat, quamdiu uixerit passurum se uti frui mulierem heredémque eius. quod an uerum sit circa adiectionem heredis, dubito. interest quemadmodum sit ususfructus in dotem datus. si cum haberet mulier fructum, uiro, cuius erat proprietas fundi, usumfructum cessit: nihil mulier heredi suo relinquet. debebatur enim ei ususfructus, qui ad heredem non solet transire. Quòd si fundi sui fructum mulier uiro cessit, restitui is à uiro debet. cum proprietate enim ad heredem eius transisset, si uir in reddendo eo non fecisset moram. Si uerò alienata sit proprietas, aut aliquis fundi sui usumfructum mulieris iussu uiro eius dederit in dotem: inspiciendum est primùm, quemadmodum mulieri possit restitui. potest autem uel cautionibus interpositis, ut sicut potest uir iure suo cedat mulieri, fruíque eam patiatur: uel si se accommodauit dominus proprietatis, uolente eo mulieri constituatur ususfructus. nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere, aut aliquid uidelicet pro eo,

ut inter eos actum fuerit, dare. nam et finge hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino uendere. quo casu non iniquè etiam mulieris herede agente uir facere cogetur. quippe si moram non fecisset, pretium fructus mulier heredi suo reliquisset. quòd si facultatem ususfructus uendendi proprietatis domino mulier non habuerit, patientiam quam percipiendi fructus praestare ipsi debuit, etiam heredi eius praestat.

LVIII. MODESTINVS Libro singulari de Eurematicis SERVVS dotalis heres ab aliquo institutus, mariti iussu uel adire uel repudiare debet hereditatem. sed ne maritus aut facilè repudiando, uel temere suscipiendo incognitam successionem, dotis iudicio uxori suae obligetur: consulendum est, mulierem coram testibus interrogari, utrum uelit omittere, an adquirere hereditatem. et si repudiare se dixerit, facilè mariti iussu repudiavit. quòd si hereditatem agnoscere maluerit, reddendus est à marito seruus uxori ea condicione, ut cum iussu eius adierit, rursum marito retradatur. ita et mariti sollicitudini consuletur, et uxoris desiderio parebitur.

LVIIII. IVLIANVS Libro secundo ad Vrseium Ferocem FILIAE meae emancipatae et aegrae uir in hoc repudium misit, ut mortua ea dotem potius heredibus eius quàm mihi redderet. Sabinus dicebat, utile mihi eius dotis reciperandae iudicium dandum esse. Gaius idem.

LX. PROCVLVS Libro quinto Epistularum SI FILIAFAMILIAS nupta decesserit, et pater funus ei fecerit: tametsi ei dotem post aliquot tempus gener reddere deberet, tamen continuo socer agendo consequetur, ut impensam funeris praesentem recipiat. cetera dotis statuto tempore soluantur.

LXI. PAPINIANVS Libro undecimo Quaestionum DOTALEM seruum uir inuita uxore manumisit. heres solus uir à liberto institutus portionem hereditatis, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, restituere debet, alteram uerò portionem dotis iudicio: si modò uxor manumittenti refragatur.

LXII. VLPIANVS Libro trigesimo tertio ad Edictum QVOD si uir uoluntate mulieris seruos dotales manumiserit: cum donare ei mulier uoluit, nec de libertatis causa impositis ei praestandis tenebitur.

LXIII. PAVLVS Libro secundo ad legem Iuliam et Papiam ET DESINIT seruus in dote esse: quia cui manumittendi causa donare liceret, ei quodammodo donaret quod permitteret manumittere.

LXIIII. VLPIANVS Libro septimo ad legem Iuliam et Papiam SI uerò negotium gerens mulieris non inuitae, maritus dotalem seruum uoluntate eius manumiserit: debet uxori restituere quidquid ad eum peruenit. sed et si quid libertatis causa maritus ei imposuit, id uxori praestabit. planè si operae fuerint à marito exhibitae, non aestimatio earum: non erit aequum hoc nomine uxori maritum quippiam praestare. Sed si post manumissionem aliquid ei fuerit liberto impositum, id uxori praestandum est. sed et si reum maritus acceperit, ad promissorémue: aequè aduersus ipsum obligationem debet praestare. Item quidquid ad eum ex bonis liberti peruenerit, aequè praestare cogetur: si modò ad eum quasi ad patronum peruenerit. ceterum si alio iure, non cogetur praestare. nec enim beneficium quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet. sed id tantùm, quod iure patronatus adsequitur, uel adsequi potuit. planè si ex maiore parte quàm debet, heres scriptus fuerit: quod amplius est, non praestabit. et si fortè cum ei nihil deberet libertus, heredem eum scripsit: nihil uxori restituet.

1 Dabit autem, ut ait lex, quod ad eum peruenit. Peruenisse accipimus, siue iam exegit, siue exigere potest, quia actio ei delata est. Adicitur in lege, ut et si dolo malo aliquid
2 factum sit quo minus ad eum perueniat, teneatur. Si filium exheredauerit patronus, et ad eum bona liberti pertineant: uidendum est an heres hoc nomine teneatur, et cum nihil neque ad ipsum patronum neque ad heredem eius perueniat, quomodo
3 fieri potest, ut hoc nomine teneatur? De uiro, heredéque eius lex tantùm loquitur. de socero, successoribúsque soceri nihil in lege scriptum est. et hoc Labeo quasi

omiſſum adnotat. In quibus igitur caſibus lex deficit, non erit nec utilis actio danda.

Quod ait lex, QVANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DA 4
TO: oſtendit aeſtimationem hereditatis uel bonorum liberti, non ipſam hereditatem
uoluiſſe legem praeſtare, niſi maritus ipſas res tradere maluerit. et hoc enim benignius
admitti debet.

LXV. SCAEVOLA Libro ſingulari Quaeſtionum publicè tractatarum
HAEC actio etiam conſtante matrimonio mulieri competit.

LXVI. IAVOLENVS Libro ſexto ex Poſterioribus Labeonis IN HIS re
bus, quas praeter numeratam pecuniam doti uir habet, dolum malum et culpam eum
praeſtare oportere Seruius ait. ea ſententia Publii Mucii eſt. nam is in Licinnia Grac-
chi uxore ſtatuit, quòd res dotales in ea ſeditione qua Gracchus occiſus erat periſſent:
ait, quia Gracchi culpa ea ſeditio facta eſſet, Licinniae praeſtari oportere. Seruis 1
uxoris uir nummos in ueſtiarium dederat: quo parato, deinde intra annum diuortium
interceſſerat. placuit Labeoni, Trebatio, qualia ueſtimenta poſt diuortium eſſent, ta-
lia uiro reddi. Idem iuris futurum fuiſſet, ſi ipſa ueſtimenta uir emiſſet, et ſeruis dediſ-
ſet. quòd ſi ueſtimenta non redderentur, tum uirum pretium in dote compenſatu-
rum. Filiafamilias diuortio facto dotem patri reddi iuſſerat: deinde parte dotis 2
perſoluta pater deceſſerat. reliquam partem, ſi nec delegata nec promiſſa nouandi ani-
mo patri fuiſſet, mulieri ſolui debere, Labeo, Trebatius putant. idque uerum eſt.
Mancipia in dotem aeſtimata accepiſti: pactum conuentum deinde factum eſt, ut di- 3
uortio facto tantidem aeſtimata redderes: nec de partu dotalium ancillarum mentio fa
cta eſt. manebit, inquit Labeo, partus tuus: quia is pro periculo mancipiorum penes te
eſſe deberet. Mulier quae centum dotis apud uirum habebat, diuortio facto du- 4
centa à uiro errante ſtipulata erat. Labeo putat, quanta dos fuiſſet, tantam deberi: ſiue
prudens mulier plus eſſet ſtipulata, ſiue imprudens. Labeonis ſententiam probo.
Vxor diuortio facto partem dotis receperat, partem apud uirum reliquerat: deinde alii 5
nupſerat: et iterum uidua facta ad priorem uirum redierat: cui centum decem doti de
derat: neque eius pecuniae, quae reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat. diuor
tio facto reliquum ex priore dote iiſdem diebus uirum redditurum ait Labeo, quibus
reddidiſſet, ſi ſuperius diuortium inter eos factum non eſſet. quoniam prioris dotis cau-
ſa in ſequentem dotis obligationem eſſet tranſlata. et hoc uerum puto. Si uir ſoce 6
ro iniuſſu uxoris, manente matrimonio, dotem acceptam feciſſet: etiam ſi id propter
egeſtatem ſoceri factum eſſet, uiri tamen periculum futurum ait Labeo. et hoc uerum
eſt. Si quis pro muliere dotem uiro promiſit, deinde herede muliere relicta de- 7
ceſſerit: qua ex parte mulier ei heres eſſet, pro ea parte dotis periculum, quod uiri fuiſ-
ſet, ad mulierem pertinere ait Labeo: quia nec melius aequius eſſet, quòd exigere uir
ab uxore non potuiſſet, ob id ex detrimento uiri mulierem locupletari. et hoc uerum
puto.

LXVII. POMPONIVS Libro uiceſimo Epiſtularum IN PARTEM
dotis reddendae erit id quod mulieri ex peculio ſerui reſtitui debebit. et ideo et dolum
et culpam in eo peculio uel adquirendo uel conſeruando maritus praeſtare debet. et
fructus ex eo percepti, quomodo cuiuſlibet rei dotalis, ad maritum pertinebunt.

LIBER VICESIMVSQVINTVS

DE INPENSIS IN RES DOTALES FACTIS

VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad sabinum

1 IMPENSARVM QVAEDAM SVNT NECESSARIAE, quaedam utiles, quaedam uerò uoluptariae. Necessariae hae dicuntur, quae habent in se necessitatem inpendendi. ceterum si nulla fuit necessitas, alio iure habentur. In necessariis impensis hoc sciendum est, eas demum inpensas dotem minuere, quae in dotem factae sunt. ceterum si in dotem factae non sint,
2 non habent in se reputationem. Inter necessarias inpensas esse Labeo ait, moles in mare uel flumen proiectas. sed et si pistrinum uel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait. proinde Fulcinius inquit, si aedificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit: aut si olivueta reiecta restaurauerit: uel ex stipulatione damni infecti, ne committatur, praestiterit:

II. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum VEL IN ualetudinem seruorum impenderit:

III. VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Sabinum VEL SI uites propaganerit, uel arVores curauerit, uel seminaria pro utilitate agri fecerit: necessarias inpensas fecisse uidebitur. Nos generaliter definiemus, multum interesse, ad perpetuam utilitatem agri, uel ad eam quae non ad praesentis temporis pertineat, an uerò ad praesentis anni fructum. si in praesentis, cum fructibus hoc compensandum. si uerò non fuit ad praesens tantùm apta erogatio, necessariis inpensis computandum.

IIII. PAVLVS Libro trigesimo sexto ad Edictum ET IN totum id uidetur necessariis impensis contineri, quod si à marito omissum sit, iudex tanti eum damnaVit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri. sed hoc differt, quòd factarum ratio habetur et si res male gesta est. non factarum ita, si ob id res male gesta est. Itaque si fulserit insulam ruentem, eáque exusta sit: inpensas consequitur. si non fecerit, deusta ea nihil praestabit.

V. VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Sabinum QVOD dicitur necessarias impensas dotem minuere, sic erit accipiendum, ut et Pomponius ait, non ut ipsae res corporaliter deminuantur, utputa fundus, uel quodcumque aliud corpus. etenim absurdum est deminutionem corporis fieri propter pecuniam. ceterum haec res faciet desinere esse fundum dotalem, uel partem eius. manebit igitur maritus in rerum detentationem donec ei satisfiat. non enim ipso iure corporum, sed dotis fit deminutio. Vbi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri? ubi non sunt corpora, sed pecunia. nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. proinde si aestimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuetur per inpensas necessarias. hoc de his inpensis dictum est, quae in dotem ipsam factae sint. ceterum si exstrinsecus, non imminuent dotem. Sed si inpensis necessariis mulier satisfecerit, utrum dos crescat, an nerò dicimus ex integro uideri dotem? et ego, ubi pecunia est, non dubito dotem uideri
1 creuisse. Si dos tota soluta sit non habita ratione inpensarum, uidendum est an condici possit id quod pro inpensis necessariis compensari solet. et Marcellus admittit, condictioni esse locum. sed et si plerique negent, tamen propter aequitatem Marcelli

sententia admittenda est. Vtiles autem impensae sunt, quas maritus utiliter fecit: rémque meliorem uxoris fecerit, hoc est dotem.

VI. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum VELVTI si nouelletum in fundo factum sit, aut si in domo pistrinum, aut tabernam adiecerit, si seruos artes docuerit.

VII. VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Sabinum VOLVPTARIAE autem impensae sunt, quas maritus ad uoluptatem fecit, et quae species exornant. quarum utiles non quidem minuunt ipso iure dotem, uerumtamen habent exactionem.

VIII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum VTILIVM nomine ita faciendam deductionem quidam dicunt, si uoluntate mulieris factae sint. iniquum enim esse, compelli mulierem rem uendere, ut impensas in eam factas solueret, si aliunde soluere non potest. quod summam habet aequitatis rationem.

VIIII. VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Sabinum PRO VOLVptariis impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur. nam si uult habere mulier, reddere ea quae impensa sunt debet marito. aut si non uult, pati debet tollentem. si modò recipiant separationem. ceterum si non recipiant, relinquendae sunt. ita enim permittendum est marito auferre ornatum quem posuit, si futurum est eius quod abstulit.

X. PAVLVS Libro trigesimo sexto ad Edictum QVOD si hae res, in quibus impensae factae sunt, promercales fuerint: tales impensae non uoluptariae, sed utiles sunt.

XI. VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Sabinum IN VOLVPTAriis autem Aristo scribit, nec si uoluntate mulieris factae sunt, exactionem parere. Donationem inter uirum et uxorem circa iNpensas quoque inhibitam, uerè Sabinus scribit.

XII. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum OMNINO et in aedificandis aedibus, et in reponendis propagandisque uineis, et in ualetudine mancipiorum, modicas impensas non debet arbiter curare. alioquin negotiorum gestorum potius quàm de dote iudicium uidebitur.

XIII. IDEM Libro septimo Breuium NEQVE stipendium, neque tributum ob dotalem fundum praestita, exigere uir à muliere potest. onus enim fructuum haec impendia sunt.

XIIII. VLPIANVS Libro quinto Regularum IMPENSAE necessariae sunt, quibus non factis dos imminuitur. ueluti aggeres facere, flumina auertere, aedificia uetera fulcire, itémque reficere, arbores in locum mortuarum reponere. Vtiles sunt, ueluti pecora praediis imponere, id est stercorare. Voluptuosae sunt, Valinea exstruere.

XV. NERATIVS Libro secundo Membranarum QVOD dicitur, impensas, quae in res dotales necessario factae sunt, dotem deminuere, ita interpretandum est, ut si quid extra tutelam necessariam in res dotales impensum est, id ► est) in ea causa sit. nam tueri res dotales uir suo sumptu debet. alioquin tam ciVaria dotalibus mancipiis data, et quaeuis modica aedificiorum dotalium refectio, et agrorum quoque cultura, dotem minuent. omnia enim haec in specie necessariarum iNpensarum sunt. sed ipsae res ita praestare intelleguntur, ut non tam iNpendas in eas, quàm deducto eo minus ex his percepisse uidearis. quae autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant, non tam facilè in uniuersum definiri, quàm per singula ex genere et magnitudine iNpendiorum aestimari possunt.

XVI. IDEM Libro sexto Membranarum ET ANTE omnia quaecumque iNpensae quaerendorum fructuum causa factae erunt, quamquam eaedem etiam colendi causa fiant, ideóque non solùm ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandam ipsam rem speciémque eius necessariae sint, eas uir ex suo facit: nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem.

DE ACTIONE RERVM AMOTA RVM TIT. II.

PAVLVS Libro septimo ad Sabinum

RERVM amotarum iudicium singulare introductum est aduersus eam quae uxor fuit: quia non placuit cum ea furti agere posse. quibusdam existimantibus, ne quidem furtum eam facere, ut Nerua, Cassio, quia societas uitae quodammodo dominam eam faceret. aliis, ut Sabino et Proculo, furto quidem eam facere, sicuti filia patri faciat: sed furti non esse actionem constituto iure. in qua sententia et Iulianus rectissimè est.

II. GAIVS Libro ad Edictum praetoris titulo de re iudicata NAM IN honorem matrimonii turpis actio aduersus uxorem negatur.

III. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum ET IDEO si post diuortium easdem res contrectat, etiam furti tenebitur. Item si seruus eius furtum fecerit,
1 furti cum ea agere possumus. Sed et cum uxore furti agere possibile est: si ei cui heredes simus furtum fecit, uel nobis, antequam nuberet. tamen propter reuerentiam personarum in utroque casu furtiuam tantùm condictionem competere, non etiam furti actionem dicimus. Item uerum est quod Ofilius ait, etiam eas res quas diuortii tempore mulier comederit, uendiderit, donauerit, qualibet ratione consumpserit, re-
2 rum amotarum iudicio contineri. Si filiafamilias res amouerit, Mela, Fulcinius aiunt, de peculio dandam actionem: quia displicuit eam furti obligari, uel in ipsam ob res amotas dari actionem. sed si pater adiuncta filia de dote agat, non aliter ei dandam actionem quàm si filiam rerum amotarum iudicio in solidum et cum satisdatione defendat. sed mortua filia, in patrem rerum amotarum actionem dari non oportere Proculus ait: nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit,

IIII. POMPONIVS Libro sextodecimo ad Sabinum DOLO VE malo fecerit, quo minus ad eum perueuerit.

V. PAPINIANVS Libro undecimo Quaestionum VIVA quoque filia quod ad patrem ex rebus amotis peruenit, utili iudicio petendum est.

VI. PAVLVS Libro septimo ad Sabinum CONTRA nurum quoque socero hoc iudicium dandum, Aulicinus et Fulcinius aiunt. Quotiens filiofamilias dos
1 data est, socerum ob res diuortii causa amotas, furti agere non posse. Item cum rerum amotarum etiam in uirum datur iudicium, si filiusfamilias maritus sit: utrum de peculio, an in ipsum actio dari debeat: eadem repetemus, quae de filiafamilias dixi-
2 mus. Si post diuortium maritus decesserit, heres eius rerum amotarum iudicio uti potest. Item heres mulieris ex hac causa tenebitur, sicut condictionis nomine ex cau
3 sa furtiua. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, heres mariti hereditatis petitione, uel ad exhibendum actione eas consequi poterit. Aristo et condici ei pos
4 se rectè putat: quia ex iniusta causa apud eam essent. Quòd si mortuo uiro amouerit, non fecit furtum: quia rei hereditariae nondum possesae non fit furtum. ideóque aut uindicari poterunt, aut in hereditatis petitionem uenient.

VII. VLPIANVS Libro trigesimosexto ad Sabinum MVLIER habebit rerum amotarum actionem aduersus uirum. et compensare potest mulier cum actione, qua maritus agere uult ob res amotas.

VIII. POMPONIVS Libro sextodecimo ad Sabinum SI CVM dos solueretur mulieri, aut satis doti fieret, dictum non esset actum iri rerum amotarum,
1 nihilo minus agi potest. nam et cum dos nulla sit, eadem actio detur. Sabinus ait, si mulier res quas amouerit non reddat, aestimari debere quanti in litem uir iurasset.

VIIII. PAVLVS Libro trigesimoseptimo ad Edictum. NON ENIM

aequum est, inuitum suo pretio res suas uendere.

X. POMPONIVS Libro sextodecimo ad Sabinum IDEOQVE nec debere eum pro euictione promittere: quòd ex contumacia mulieris id ita acciderit.

XI. VLPIANVS Libro trigesimo tertio ad Edictum MARCELLVS libro octauo digestorum scribit, siue uir uxorem siue uxor uirum domo expulit, et res
amouerunt: rerum amotarum teneri. Qui rerum amotarum instituit actionem, 1
si uelit magis iusiurandum deferre, cogitur aduersarius iurare, nihil diuortii causa amo
tum esse. dum prius de calumnia iuret qui iusiurandum defert. Iurare autem tam 2
uir quàm uxor cogetur. pater autem amouentis iurare non cogitur. cum iniquum sit,
de alieno facto alium iurare. is ergo cogitur iurare, qui amouisse dicitur. et idcirco nec
heres eius, qui quaeue amouisse dicetur, iurare cogetur. Si quis delatum sibi iusiu 3
randum referre uelit, non uidetur praetor permisisse.

XII. PAVLVS Libro septimo Breuium NON magis quàm si quis ei qui furti agat, iusiurandum deferat, an ipse fur sit.

XIII. VLPIANVS Libro trigesimo tertio ad Edictum IDEO Labeo scribit, mulieri non esse permittendum referre iusiurandum. et ita edictum ordinatum uidetur.

XIIII. PAVLVS Libro octauodecimo ad Edictum DE REBVS amotis permittendum marito uel uxori de quibusdam rebus iusiurandum deferre, de quibusdam probare.

XV. VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Edictum NIHIL interest, utrum simul an separatim habitauerunt: cum actio rerum amotarum competat etiam aduersus eam, quae ex ea domo subtraxit, in qua non simul cum uiro habitauit.
Vxor, et nurus, et pronurus, uiro, et socero, et prosocero furtum facere possunt. furti 1
autem non tenentur, nisi fortè emancipatus sit filius: tunc enim nurus patri eius et furtum facit, et furti tenetur.

XVI. HERMOGENIANVS Libro secundo iuris Epitomarum AD fiscum mariti bonis deuolutis, uxor rerum amotarum nomine in simplum conuenitur. quamuis alii in quadruplum condemnentur.

XVII. VLPIANVS Libro trigesimo ad Edictum SI CONCVBINA res amouerit, hoc iure utimur, ut furti teneatur. consequenter dicemus, ubicumque cessat matrimonium, utputa in ea quae tutori suo nupsit, uel contra mandata conuenit, uel sicubi alibi cessat matrimonium, cessare rerum amotarum actionem: quia com-
petit diuortii causa. Res amotas dicimus non solùm eas, quas mulier amouit 1
cum diuortii consilium inisset: sed etiam eas quas nupta amouerit, si cum discederet,
eas celauerit. Non solùm eas res, quae exstant, in rerum amotarum iudicium ue- 2
nire Iulianus ait, uerumetiam eas quae in rerum natura esse desierunt. simili modo
etiam certi condici eas posse ait. Quae uiro suo res pignori datas amouerit, hoc 3
iudicio tenebitur.

XVIII. PAVLVS Libro sexto Quaestionum SED ET domino condictio competet, sed alterutri agere ► re) permittendum est.

XVIIII. VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Edictum SED ET si diuortii tempore fures in domum mariti induxerit, et per eos res amouerit, ita ut ipsa non contrectauerit: rerum amotarum iudicio tenebitur. uerum est itaque quod Labeo scripsit, uxorem rerum amotarum teneri, etiam si ad eam res non peruenerit.

XX. MARCELLVS Libro septimo Digestorum SI REM, quam maritus bona fide emerat, uxor amouit, uel opem furi tulit, idque fecit diuortii causa: rerum amotarum iudicio damnabitur.

XXI. PAVLVS Libro trigesimo septimo ad Edictum SI MVLIER, cum de uiri uita desperasset, subreptis quibusdam rebus, diuortisset: si conualuerit uir,
utilis rerum amotarum actio ei danda est. Si seruus mulieris iussu dominae diuor- 1

tii causa res amouerit, Pedius putat, ne furtum eum facere: quoniam nihil lucri sui cau-
sa contrectet. nec uideri furtum facienti opem ferre, cum mulier furtum non faciat.
quamuis seruus in facinoribus domino dicto audiens esse non debeat. sed rerum amo-
2 tarum actio erit. At si in dotem seruus datus furtum uiro fecerit, si quidem mulier
talem esse eum scierit: totum damnum uiro sarcietur. quòd si ignorauerit, tunc non ul
3 tra condemnationem noxae multanda erit. Rerum amotarum actio damnum re-
praesentat, etiamsi postea dotis exactio competat. commodi quoque, si quod amotis re
4 bus amiserit uir, ratio habenda est. Haec actio licet ex delicto nascatur, tamen
rei persecutionem continet. et ideo non anno finitur, sicut et condictio furtiua. praete
5 rea et heredibus competit. Nec uiro nec mulieri prodest in hoc iudicio, si facere
non possunt. pendet enim id ex furto.

XXII. IVLIANVS Libro nonodecimo Digestorum SI PROPTER res amotas egero cum muliere, et lis aestimata sit: an actio ei danda sit, si amiserit possessionem? mouet * me, * quia dolo adquisiit possessionem. respondi, qui litis aestimationem suffert, emptoris loco habendus est. ideo si mulier, cum qua rerum amotarum actum est, aestimationem litis praestiterit, aduersus uindicantem maritum, uel heredem mariti exceptionem habet. et si amiserit possessionem, in rem actio ei danda est.

1 Si mulier mortis causa res amouerit, deinde mortuus est maritus: hereditatis petitione uel actione ad exhibendum consequi poterit heres id quod amotum est.

XXIII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum REDINTEGRATO matrimonio, si iterum diuortium factum erit: ob res amotas prioris diuortii causa, item ob impensas donationésque priore matrimonio factas, manere actionem existimauit.

XXIIII. VLPIANVS Libro quinto regularum OB RES amotas, uel proprias uiri, uel etiam dotales, tam uindicatio quàm condictio uiro aduersus mulierem competit. et in potestate est, qua uelit actione uti.

XXV. MARCIANVS Libro tertio Regularum RERVM quidem amotarum iudicium sic habet locum, si diuortii consilio res amotae fuerint, et secutum diuortium fuerit. sed si in matrimonio uxor marito res subtraxerit, licet cessat rerum amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest. nam iure gentium condici puto posse res ab his qui non ex iusta causa possident.

XXVI. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale RERVM amotarum actio condictio est.

XXVII. PAPINIANVS Libro quarto Responsorum RERVM amotarum actio ob adulterii crimen, quo mulier postulata est, non differtur.

XXVIII. PAVLVS Libro sexto Quaestionum SI VXOR rem uiri ei, cui eam uir commodauerat subripuerit, isque conuentus sit: habebit furti actionem, quamuis uir habere non possit.

XXVIIII. TRYPHONINVS Libro undecimo Disputationum RERUM amotarum aestimatio ad tempus quo amotae sunt referri debet. nam ueritate furtum fit, etsi lenius coërcetur mulier. quare nec à bonae fidei possessore ita res amotae usucapiuntur. sed si pluris factae non restituuntur quae amotae sunt, crescit aestimatio, ut in condictione furtiuae rei.

XXX. PAPINIANVS Libro undecimo Quaestionum CVM soluto matrimonio rerum amotarum iudicium contra mulierem instituitur, redintegrato rursus matrimonio, soluitur iudicium.

DE AGNOSCENDIS ET ALENDIS LIBERIS VEL PARENTIBVS VEL PATRONIS VEL LIBERTIS TIT. III.

VLPIANVS Libro trigeſimo quarto ad Edictum

SENATVSCONSVLTVM quod factum eſt de liberis agnoſcendis, duas
ſpecies complectitur. unam eorum qui agnoſcunt: aliam earum quae fal
ſum partum ſubiciunt. Permittit igitur mulieri parentiue, in cuius 1
poteſtate eſt, uel ei cui mandatum ab eis eſt, ſi putet praegnatem, denun-
tiare intra dies triginta poſt diuortium connumerandos, ipſi marito uel
parenti in cuius poteſtate eſt. aut domum denuntiare, ſi nullius eorum copiam habeat.
Domum accipere debemus, hoſpitium, ſi in ciuitate maneat. quòd ſi non ſit, ſed 2
in uilla, uel in municipio: illic ubi larem matrimonio collocarent. Denuntiare au 3
tem hoc tantùm, eſſe mulierem ex eo praegnantem. non ergo hoc denuntiat, ut mittat
cuſtodes maritus. ſufficit enim mulieri hoc notum facere, quòd ſit praegnas. mariti eſt
iam aut mittere cuſtodes, aut ei denuntiare quòd non ſit ex ſe praegnas. hoc autem
uel ipſi marito, uel alii nomine eius facere permittitur. Poena autem mariti ea eſt, ut
niſi aut cuſtodes praemiſerit, aut contra denuntiauerit non eſſe ex ſe praegnatem: co-
gatur maritus partum agnoſcere. et ſi non agnouerit, extra ordinem coërcetur. debe-
bit igitur reſpondere, non eſſe ex ſe praegnatem: aut nomine eius reſponderi. quòd ſi
factum fuerit, non aliàs neceſſe habebit agnoſcere, niſi uerè filius fuerit. Illud no 4
tandum eſt, quòd denuntiatio à marito non incipit, ſed à muliere. Sed ſi maritus ul-
tro cuſtodes offerat, et ea non admittat: uel ſi non denuntiauerit mulier, aut ſi denun-
tiauerit quidem, cuſtodes autem arbitrio iudicis non admiſerit: liberum eſt marito pa-
rentiue eius, partum non agnoſcere. Si mulier eſſe ſe praegnatem intra triginta 5
dies non denuntiauerit, poſtea denuntians, cauſa cognita audiri debebit. quinimmo et
ſi in totum omiſerit denuntiationem, Iulianus ait nihil hoc nocere ei quod editur.
Dies autem triginta, continuos accipere debemus ex die diuortii, non utiles. Ele- 6
ganter autem apud Iulianum libro nonodecimo digeſtorum quaeritur, ſi intra dies tri-
ginta mulier marito non denuntiauerit, et intra triginta partum ediderit: an ſenatuſ-
conſulto locus ſit. et ait Plancianum ſenatuſconſultum ceſſare: quia de eo partu non
uidetur ſentire, qui intra diem trigeſimum naſcatur. quippe dies triginta ad denuntian
dum praeſtituit ſenatus. ſed hanc rem non facere praeiudicium partui arbitror. Quem
admodum per contrarium, ſi maritus uxore denuntiante cuſtodes miſerit, nullum prae
iudicium ſibi faciat. licebit igitur ei partum editum ex ſe negare. nec ei nocebit quòd
uentrem cuſtodierit. et ita Marcellus libro ſeptimo digeſtorum ſcripſit. ait enim, ſiue
quis neget uxorem, ſiue ex ſe praegnatem, ſine praeiudicio rectè mittet cuſtodes. ma-
ximè ſi miſſurus id ipſum proteſtetur. Iulianus libro nonodecimo digeſtorum ſcri 7
pſit: quod ſenatuſconſulto comprehenſum eſt, ſi mulier uiro denuntiauerit ſe ex eo
concepiſſe, et is cui denuntiatum erit, cuſtodes ad uentrem cuſtodiendum inſpicien-
dùmque non miſerit, neque conteſtato dixerit eam ex ſe praegnatem non eſſe, ut ei id
quod editum ſit, agnoſcere ſit neceſſe: non eò pertinet, ut ſi quis agnoſcere ſe filium di-
ceret, ſuum heredem haberet, quamuis ex alio conceptus ſit. quandoque enim, inquit,
coepit cauſa agi, grande praeiudicium adfert pro filio confeſſio patris. Idem per con-
trarium quoque ait, ſi mulier diuortio facto non fecerit ea quae ſenatuſconſulto prae-
cipiuntur, ut liceat patri non agnoſcere: non eò pertinere, ut filius natus ſuum ſe dicere
non poſſit. ſed ad id tantùm, ut ita pater alere eum cogatur, ſi conſtiterit eum filium eſ
ſe. Idem Iulianus ſcribit, ſi uxore denuntiante ſe praegnatem, maritus non nega- 8

uerit: non utique suum illi partum effici. cogendum tamen alere. ceterum ► si) esse satis iniuriosum ait, si quis longo tempore afuerit, et reuersus uxorem praegnatem inuenerit, et idcirco reiecerit: si quid ex his, quae senatusconsulto continentur, omiserit,
9 suum heredem ei nasci. Ex his apparet, siue uxor omiserit, quae eam ex senatusconsulto obseruare oportuit, nihil praeiudicare filio, si filius est, non tantùm in iure sui, uerùm ne in alimentis quidem, secundum Diui Pii rescriptum: siue maritus neglexerit facere quae ex senatusconsulto debet: natum cogitur omnimodo alere. ceterum recusare poterit filium. Planè si denuntiante muliere negauerit ex se esse praegnatem, tametsi custodes non miserit, non euitabit quo minus quaeratur an ex eo mulier praegnas sit. quae causa si fuerit acta apud iudicem, et pronuntiauerit, cum de hoc agetur, quòd ex eo praegnas fuerit nec ne, in ea causa esse, ut agnosci debeat, siue filius non fuit siue fuit, esse suum

II. IVLIANVS Libro nonodecimo Digestorum IN OMNIBVS causis. quare et fratribus * suis * consanguineus erit.

III. VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Edictum SIVE contra pronuntiauerit: non fore suum, quamuis suus fuerit. placet enim eius rei iudicem ius facere. et ita Marcellus libro septimo digestorum probat. eóque iure utimur.
1 Quia Plancianum senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post diuortium eduntur, aliud senatusconsultum temporibus Diui Hadriani factum est, ut etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur. quid ergo si quis post mortem patris nascatur auo superstite, in cuius potestate recasurus est? ut si ex filio eius susceptus probetur? uidendum quid dici debeat. et certè probandum est, cum auo praeiudicium de partu agnoscendo similiter agendum. quid si hoc ipsum in quaestionem ueniat, utrum in matrimonio, an postea editus sit? dicendum est, et super hoc ex senatusconsultis agendum. et quid sit si an uxor fuerit disceptetur? et Iulianus Sexto Cae-
2 cilio Africano respondit, locum esse praeiudicio. Illud tenendum, haec senatusconsulta post mortem parentis cessare, si is superfit, in cuius potestate recasuri non sunt. quid ergo est in petitione hereditatis, quam filius intendit? quaeretur, utrum ex eo natus sit, cuius hereditatem petit, an non. adeo hoc uerum est, ut Iulianus libro nonodecimo digestorum scribat, si uiuo patre reddidum sit praeiudicium, et antequam senten-
3 tia feratur, pater decesserit: transeundum ad Carbonianum edictum. Item haec senatusconsulta pertinent ad eos qui sui heredes adgnascantur. ceterum si fortè non sint in potestatem recasuri, uerius est senatusconsulta cessare.

IIII. PAVLVS Libro secundo sententiarum NECARE uidetur non tantùm is qui partum perfocat, sed et is qui abicit, et qui alimonia denegat, et is qui publicis locis misericordiae causa exponit, quam ipse non habet.

V. VLPIANVS Libro secundo de Officio Consulis SI QVIS à liberis ali desideret, uel si liberi ut à parente exhibeantur: iudex de ea re cognoscet. sed utrum eos tantùm liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere: an uerò etiam emancipatos, uel ex alia causa sui iuris constitutos, uidendum est. et magis puto, etiam si non sunt liberi in potestate, alendos à parentibus: et uice mutua alere parentes debere.
1 Vtrum autem tantùm patrem, auúmue paternum, proauúmue paterni aui patrem, cetero̍sque uirilis sexus parentes alere cogamur: an uerò etiam matrem, cetero̍sque parentes et per illum sexum contingentes cogamur alere, uidendum. et magis est, ut utrubique se iudex interponat, quorundam necessitatibus facilius succursurus, quorundam aegritudini. et cum ex aequitate haec res descendat, caritatéque sanguinis: singulorum desideria perpendere iudicem oportet. Idem in liberis quoque exhibendis à parentibus dicendum est. ergo et matrem cogemus praesertim uolgo quaesitos liberos
2 alere: necnon ipsos eam. Item Diuus Pius significat, quasi auus quoque maternus
† iudicem alere compellatur. Idem rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud† iudicium iustè eam procreatam. Sed si filius possit se exhibere, aestimare iudices debent,

ne non debeant ei alimenta decernere. Denique idem Pius ita reſcripſit. aditi à te
competentes iudices ali te à patre tuo iubebunt pro modo facultatium eius: ſi modò,
cum opificem te eſſe dicas, in ea ualetudine es, ut operis ſufficere non poſſis.
Si uel parens neget filium, idcircóque alere ſe non debere contendat, uel filius neget 3
parentem: ſummatim iudices oportet ſuper ea re cognoſcere. ſi conſtiterit filium uel
parentem eſſe, tunc ali iubebunt. ceterum ſi non conſtiterit, nec decernent alimenta.
Meminiſſe autem oportet, etſi pronuntiauerint ali oportere, attamen eam rem 4
praeiudicium non facere ueritati. nec enim hoc pronuntiatur, filium eſſe: ſed ali debe-
re. et ita Diuus Marcus reſcripſit. Si quis ex his alere detrectet, pro modo facul- 5
tatium alimenta conſtituentur. quòd ſi non praeſtentur, pignoribus captis et diſtractis
cogetur ſententiae ſatisfacere. Idem iudex aeſtimare debet, num habeat aliquid pa-
rens, uel an pater quòd meritò filios ſuos nolit alere. Trebatio denique Marino reſcri-
ptum eſt, meritò patrem eum nolle alere, quòd eum detulerat. Non tantùm ali- 6
menta, uerumetiam cetera quoque onera liberorum patrem ab iudice cogi praebere,
reſcriptis continetur. Si impubes ſit filius emancipatus, patrem inopem alere cogetur.
iniquiſſimum enim quis meritò dixerit, patrem egere, cum filius ſit in facultatibus.
Si mater alimenta, quae fecit in filium, à patre repetat, cum modo eam audiendam ita 7
Diuus Marcus reſcripſit Antoniae Montanae in haec uerba. Sed et quantum tibi ali-
mentorum nomine, quibus neceſſariò filiam tuam exhibuiſti, à patre eius praeſtari
oporteat, iudices aeſtimabunt: nec impetrare debes ea quae exigente materno affectu
in filiam tuam erogatura eſſes, etiam ſi à patre ſuo educeretur. A milite quoque filio,
qui in facultatibus ſit, exhibendos parentes eſſe pietatis exiſtimat ratio. Parens 8
quamuis ali à filio ratione naturali debeat, tamen aes alienum eius non eſſe cogendum
exſoluere filium reſcriptum eſt. Item reſcriptum eſt, heredes filii ad ea praeſtanda, quae
uiuus filius ex officio pietatis ſuae dabit, inuitos cogi non oportere: niſi in ſummam 9
egeſtatem pater deductus eſt. Solent iudices cognoſcere et inter patronos et li-
bertos, ſi alendis his agatur. itaque ſi negent ſe eſſe libertos, cognoſcere eos oportebit.
quòd ſi libertos conſtiterit, tunc demum decernere ut alant. nec tamen alimentum
decretum tollet liberto facultatem, quo minus praeiudicio certare poſſit, ſi libertum ſe
neget. Alimenta autem pro modo facultatium erunt praebenda, egentibus ſcili- 10
cet patronis. ceterum ſi ſit unde ſe exhibeant, ceſſabunt partes iudicis. Vtrum 11
autem tantùm patroni alendi ſint, an etiam patronorum liberi, tractari poteſt. et puto,
cauſa cognita iudices et liberos quoque patronorum alendos decernere: non quidem
tam facilè ut patronos: ſed nonnumquam et ipſos. nam et obſequium non ſolùm patro
nis uerumetiam liberis eorum debere praeſtari. ſed et libertus maternus alere cogitur.
Si quis à liberti liberto ali ſe deſideret, uel ab eo quem ex cauſa fideicommiſſi ma 12
numiſit, quémque ſuis nummis redemit, non debet audiri: ut et Marcellus ſcribit. exae
quátque eum, qui mercedes exigendo ius libertorum amiſit. ſed et patroni filium, qui
capitis accuſauit libertum paternum, negat exhibendum. Sed et liberta cogitur patro-
num alere. De alimentis patroni arbiter ſolet dari, arbitraturus quantum ſit in fa 13
cultatibus: ut perinde poſſint alimenta moderari. quae tamdiu praeſtabuntur, quamdiu
liberto ſuperſit, patrono deſit. Patrem et matrem patroni, cum patronus et filii eius
minimè ſuperſint, alere egentes, ipſi ſi idonei facultatibus ſunt, coguntur.
VI. MODESTINVS Libro ſingulari de Manumiſſionibus ALIMEN
ta liberto petente non praeſtando patronus, amiſſione libertatis cauſa impoſitorum et
hereditatis liberti punietur. non autem neceſſe habebit praeſtare, etiam ſi poteſt.
Imperatoris Commodi conſtitutio talis profertur. cum probatum ſit, contumeliis pa- 1
tronos à libertis eſſe uiolatos, uel illata manu atroci eſſe pulſatos, aut etiam paupertate,
uel corporis ualetudine laborantes relictos: primùm eos in poteſtate patronorum re-
digi, et miniſterium dominis praebere cogi. ſin autem nec hoc modo admoneantur,
uel à praeſide emptori addicentur, et pretium patronis tribuetur.

VII. IDEM Libro quinto Responsorum SI NEGET qui maritus fuisse dicitur, matrimonium esse contractum, eo quòd eam, quae se uxorem fuisse dicit, ancillam esse probare paratus sit: alimenta quidem liberis praestare interim compellendum. sin autem constiterit eam seruam fuisse, nihil ei qui pascendos curabit, ex hoc praeiudicium generare respondit.

VIII. MARCELLVS Libro primo ad legem Iuliam et Papiam NON quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita et in feminis est. nam manifestum est id quod filia parit, non auo, sed patri suo esse oneri: nisi pater aut non sit superstes, aut egens est.

VIIII. PAVLVS Libro singulari de iure patronatus IN BONIS superstitum libertorum nullum omnino ius patroni liberiue patronorum habent: nisi si tam esse infirmos, támque pauperes praesidibus probauerint, ut meritò menstruis alimentis à libertis suis adiuuari debeant. idque ius ita plurimis principum constitutionibus manifestatur.

DE INSPICIENDO VENTRE CVSTODIENDOQVE PARTV TIT. IIII.

VLPIANVS Libro uicesimoquarto ad Edictum

TEMPORIBVS Diuorum fratrum cum hoc incidisset, ut maritus quidem praegnatem mulierem diceret, uxor negaret: consulti Valerio Prisciano praetori urbano rescripserunt in haec uerba. Nouam rem desiderare Rutilius Seuerus uidetur: ut uxori quae ab eo diuerterat, et se non esse praegnatem profiteatur, custodem apponat. et ideo nemo mirabitur, si nos quoque nouum consilium et remedium suggeramus. igitur si perstat in eadem postulatione, commodissimum est eligi honestissimae feminae domum, in qua Domitia ueniat: et ibi tres obstetrices probatae et artis et fidei, quae à te adsumptae fuerint, eam inspiciant. et si quidem uel omnes uel duae renuntiauerint praegnatem uideri: tunc persuadendum mulieri erit, ut perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset. quòd si enixa non fuerit, sciat maritus ad inuidiam existimationémque suam pertinere: ut non immeritò possit uideri captasse hoc ad aliquam mulieris iniuriam. si autem uel omnes uel plures non esse grauidam renuntiauerint, nulla causa custodiendi erit. Ex hoc rescripto euidentissimè apparet, senatusconsulta de liberis agnoscendis locum non habuisse, si mulier dissimularet se praegnatem, uel etiam negaret. nec immeritò. partus enim antequam edatur, mulieris portio est, uel uiscerum. post editum planè partum à muliere, iam potest maritus iure suo filium per interdictum desiderare aut exhiberi sibi, aut ducere permitti extra ordinem. Igitur princeps in causa necessaria subuenit. secundum quod rescriptum euocari mulier ad praetorem poterit, et apud eum interrogari, an se putet praegnatem: cogendáque erit respondere. quid ergo si non responderit, aut non ueniat ad praetorem? numquid senatusconsulti poenam adhibemus, scilicet ut liceat marito non agnoscere? sed finge non esse eo contentum maritum: qui se patrem potius optet, quàm carere filio uelit. cogenda igitur erit remediis praetoris et in ius uenire, et si uenit, respondere. pignoráque eius capienda et distrahenda, si contemnat: uel mulctis coërcenda. quid ergo si interrogata dixerit se praegnatem? ordo senatusconsultis expositus sequetur. quòd si negauerit, tunc secundum hoc rescriptum praetor debebit obstetrices adhibere. Et notandum quòd non permittitur marito uel mulieri obstetricem adhibere: sed omnes à praetore adhibendae sunt. item praetor domum honestae matronae eligere debet, in qua mulier ueniat, ut possit inspici. quid ergo si inspici se non patiatur, uel ad domum non ueniat?

aequè praetoris auctoritas interueniet. Si omnes uel plures renuntiauerint praegna-
tem non eſſe, an mulier poſſit iniuriarum experiri ex hac cauſa? et magis puto, agere
eam iniuriarum poſſe. ſic tamen ſi iniuriae faciendae cauſa id maritus deſiderauit. cete
rum ſi non iniuriae faciendae animo, ſed quia iuſtè credidit, uel nimio uoto liberorum
ſuſcipiendorum ductus eſt, uel ipſa eum illexerat ut crederet, quòd conſtante matri-
monio hoc fingebat: aequiſſimum erit ignoſci marito. Meminiſſe autem opor- 3
tet, tempus non eſſe praeſtitutum reſcripto: quamuis in ſenatuſconſultis de liberis agno
ſcendis triginta dies praeſtituantur mulieri. quid ergo? ſemper dicemus marito licere
uxorem ad praetorem euocare? an uerò et ipſi triginta dies praeſtituimus? et putem
praetorem cauſa cognita debere maritum et poſt triginta dies audire. De inſpi- 4
ciendo uentre cuſtodiendóque partu ſic praetor ait: SI MVLIER MORTVO MA
RITO PRAEGNATEM SE ESSE DICET, HIS AD QVOS EA RES PER
TINEBIT, PROCVRATORIVE EORVM BIS IN MENSE DENVNTIAN
DVM CVRET, VT MITTANT SI VELINT, QVAE VENTREM INSPI
CIENT. MITTANTVR AVTEM MVLIERES LIBERAE DVMTAXAT
QVINQVE: HAEQVE SIMVL OMNES INSPICIANT: DVM NE QVA
EARVM DVM INSPICIT, INVITA MVLIERE VENTREM TANGAT.
MVLIER IN DOMV HONESTISSIMAE FEMINAE PARIAT, QVAM EGO
CONSTITVAM. MVLIER ANTE DIES TRIGINTA QVAM PARITV
RAM SE PVTAT, DENVNTIET HIS AD QVOS EA RES PERTINET,
PROCVRATORIBVSVE EORVM, VT MITTANT SI VELINT, QVI
VENTREM CVSTODIANT. IN QVO CONCLAVI MVLIER PARITVRA
ERIT, IBI NE PLVRES ADITVS SINT QVAM VNVS. SI ERVNT,
EX VTRAQVE PARTE TABVLIS PRAEFIGANTVR. ANTE HOSTIVM
EIVS CONCLAVIS LIBERI TRES, ET TRES LIBERAE CVM BINIS
COMITIBVS CVSTODIANT. QVOTIENSCVMQVE EA MVLIER IN
ID CONCLAVE, ALIVDVE QVOD, SIVE IN BALINEVM IBIT: CV
STODES SI VOLENT, ID ANTE PROSPICIANT: ET EOS QVI IN
TROIERINT EXCVTIANT. CVSTODES, QVI ANTE CONCLAVE PO
SITI ERVNT, SI VOLVNT, OMNES QVI CONCLAVE AVT DO
MVM INTROIERINT EXCVTIANT. MVLIER CVM PARTVRIRE IN
CIPIAT, HIS AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVS
VE EORVM DENVNTIET, VT MITTANT QVIBVS PRAESENTIBVS
PARIAT. MITTANTVR MVLIERES LIBERAE DVMTAXAT QVIN
QVE: ITA VT PRAETER OBSTETRICES DVAS, IN EO CONCLAVI
NE PLVRES MVLIERES LIBERAE SINT QVAM DECEM: ANCIL
LAE, QVAM SEX. HAE QVAE INTVS FVTVRAE ERVNT, EXCV
TIANTVR OMNES IN EO CONCLAVI, NE QVA PRAEGNAS SIT.
TRIA LVMINA, NE MINVS, IBI SINT: SCILICET QVIA TENEBRAE
AD SVBICIENDVM APTIORES SVNT. QVOD NATVM ERIT, HIS
AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVSVE EORVM, SI
INSPICERE VOLENT, OSTENDATVR. APVD EVM EDVCATVR,
APVD QVEM PARENS IVSSERIT, SI AVTEM NIHIL PARENS IVSSE
RIT, AVT IS, APVD QVEM VOLVERIT EDVCARI, CVRAM NON
RECIPIET: APVD QVEM EDVCETVR, CAVSA COGNITA CONSTI
TVAM. IS APVD QVEM EDVCABITVR, QVOD NATVM ERIT, QVO
AD TRIVM MENSVM SIT, BIS IN MENSE: EX EO TEMPORE, QVO
AD SEX MENSVM SIT, SEMEL IN MENSE: A SEX MENSIBVS, QVO
AD ANNICVLVS FIAT, ALTERNIS MENSIBVS: AB ANNICVLO, QVO
AD FARI POSSIT, SEMEL IN SEX MENSIBVS, VBI VOLET OSTEN
DAT. SI CVI VENTREM INSPICI CVSTODIRIVE, ADESSE PARTVI

LICITVM NON ERIT, FACTVMVE QVID ERIT, QVO MINVS EA
ITA FIANT VTI SVPRA COMPREHENSVM EST: EI QVOD NATVM
ERIT, POSSESSIONEM CAVSA COGNITA NON DABO. SIVE QVOD
NATVM ERIT, VT SVPRA CAVTVM EST, INSPICI NON LICVERIT:
QVAS VTIQVE ACTIONES ME DATVRVM POLLICEOR HIS QVIBVS
EX EDICTO MEO BONORVM POSSESSIO DATA SIT: EAS, SI MIHI
5 IVSTA CAVSA VIDEBITVR ESSE, EI NON DABO. Quamuis sit ma
nifestissimum edictum praetoris, attamen non est neglegenda interpretatio eius. de-
nuntiare igitur mulierem oportet his scilicet quorum interest partum non edi, uel to-
tam habituris hereditatem uel partem eius siue ab intestato siue ex testamento. Sed
illuic et si seruus heres institutus fuerit, si nemo natus sit, Aristo scribit, †huic quoque seruo,
quamuis non omnia, quaedam tamen circa partum custodiendum arbitrio praetoris
esse concedenda. quam sententiam puto ueram. publicè enim interest, partus non subi
ci: ut ordinum dignitas familiarúmque salua sit. ideóque etiam seruus iste cum sit in
spe constitutus successionis, qualisqualis sit, debet audiri rem et publicam et suam ge-
6 rens. Denuntiari autem oportet his quos proxima spes successionis contingit. ut-
puta primo gradu heredi instituto: non etiam substituto. et si intestatus paterfamilias
sit, his qui primum locum ab intestato tenent. si uerò plures sint simul successuri, omni-
7 bus denuntiandum est. Quod autem praetor ait, causa cognita se possessionem
non daturum, uel actiones denegaturum, eo pertinet: ut si per rusticitatem aliquid fue
rit omissum ex his quae praetor seruari uoluit, non obsit partui. quale est enim, si quid
ex his quae leuiter obseruanda praetor edixit, non sit factum, partui denegari bonorum
possessionem? sed mos regionis inspiciendus est. et secundum eum et obseruari uen-
trem et partum et infantem oportet.

II. IVLIANVS Libro uicesimo quarto Digestorum EDICTVM de custodiendo partu derogatorium est eius quòd ad Carboniani decreti exemplum comparatum est. sed hoc aliquando remittere praetor debet, si non malitia, sed imperitia mulieris factum fuerit, ne uenter inspiceretur, aut partus custodiretur.

III. PAVLVS Libro quartodecimo ad Plautium QVI uentri substitutus est uel institutus, si uentrem seruare uelit, audiendus est.

IIII. SCAEVOLA Libro uicesimo Digestorum IS A QVO, si sine liberis decessisset, quidquid ad eum ex bonis peruenisset, sorori fideicommissum relictum erat, decessit postuma herede instituta, et substitutis aliis. quaesitum est, cum uxor defuncti praegnatem se dicat, an sorori procuratorìue eius secundum formam edicti uentrem inspicere, et partum custodire permittendum sit. respondi, in eiusmodi specie de qua quaereretur, posse uideri ad eius, cui fideicommissum datum esset, sollicitudinem perspiciendum: idque causa cognita statuendum.

SI VENTRIS NOMINE MVLIERE IN POSSESSIONEM MISSA EADEM POSSESSIO DOLO MALO AD ALIVM TRANSLATA ESSE DICATVR TIT. V.

VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Edictum

HOC EDICTO rectissimè praetor prospexit, ne dum in fauorem partus possessionem polliceatur, alus praedae occasionem praebeat. idcirco constituit actionem in mulierem, quae in alium hanc possessionem dolo malo transtulit. Non solùm mulierem praetor coërcet: uerùm eum quoque, in cuius potestate ea fuerit. scilicet si dolo ipsorum alius in possessio

nem fuerit admiſſus. actionémque in tantum pollicetur in eos, quanti interfuerit eius
qui experitur. Neceſſario praetor adiecit, ut qui per dolum uenit in poſſeſſio- 1
nem, cogatur decedere. coget autem eum decedere nou praetoria poteſtate uel manu
miniſtrorum, ſed melius et ciuilius faciet, ſi eum per interdictum ad ius ordinarium re
miſerit. Intereſt autem eius qui experitur, admiſſum alium in poſſeſſionem non 2
fuiſſe: cum fortè bona fide fructus perceptos conſumpſerit. aut ſi praedo uenerit in
poſſeſſionem, à quo fructus conſequi non poſſit, quia ſoluendo non eſt. Haec 3
actio etiam poſt annum dabitur: quia rei habet perſecutionem. et ſi filiafamilias ſit quae
dolo fecit, in patrem dabitur actio ſi quid ad eum peruenerit.

II. PAVLVS Libro trigeſimo ſeptimo ad Edictum DOLO facit mu-
lier, non quae in poſſeſſionem uenientem non prohibet: ſed quae circumſcribendi ali-
cuius cauſa clam et per quandam machinationem in poſſeſſionem introducat. Si 1
et patris et filiae factum arguetur, in alterum quem actor nelit reddenda eſt actió. quia
in id quod agentis intereſt datur. ideo ſi id quod ei abeſt, ab eo qui in poteſtate eſt ſer-
uari poſſit, praeter ſumptus litis cauſa factos, inutilis erit ei haec actio.

SI MVLIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONE CALVMNIAE CAVSA ESSE DICETVR TIT. VI.

VLPIANVS Libro trigeſimo qnarto ad Edictum

SI DE poſſeſſione uentris nomine quaeratur, et deferente herede mulier
iurauerit praegnatem ſe eſſe: ſeruandum eſt iuſiurandum. nec tenebitur
mulier quaſi calumniae cauſa fuerit in poſſeſſionem miſſa. nec uis ei fa-
cienda eſt poſt iuſiurandum. ſi tamen peperit, quaeretur ueritas, an ex eo
praegnas fuerit. alteri enim nec prodeſt nec nocet iuſiurandum inter
alios factum. nec partu igitur nocebit. Et hoc edictum ex eadem cauſa proficiſci- 1
tur, qua ſuperius. debet enim praetor, quemadmodum facilis eſt circa bonorum poſ-
ſeſſionem dandam mulieri uentris nomine, ita calumniam eius impunitam non relin-
quere. Per calumniam autem in poſſeſſione fuiſſe uidetur, quae ſciens prudénsque ſe
praegnatem non eſſe, uoluit in poſſeſſionem uenire. Hanc autem actionem 2
praetor intra annum utilem pollicetur, ultra non: uidelicet quaſi poenalem. Simili au
tem modo et hic, quanti agentis interfuit, praetor actionem pollicetur. In parentem 3
etiam praetor actionem pollicetur. ſi modò per eum factum ſit, ut in poſſeſſionem per
calumniam ueniret. Competit autem haec actio ei, cuius interfuit in poſſeſſio- 4
nem miſſam non eſſe. utputa uel coheredi ſperanti partum, uel ►is) qui ſubſtitutus fuit,
uel qui ab inteſtato, ſi partus non fuiſſet, ſuccedere potuit. Intereſſe autem uidetur pri-
mùm de alimentis, quae in uentrem ſunt erogata. nec enim aliàs haec repetuntur,
niſi per calumniam in poſſeſſionem uenit. ceterum ſi res calumnia caret, nihil prae-
ſtabit mulier quà ſine cauſa alta eſt ſub praetextu uentris. Nonnumquam au- 5
gebitur quod intereſt. ſi quis fortè dubitans an praegnas ſit, excluſus ſit hereditate.
nam heredi eius qui excluſus eſt, dandam hanc actionem Iulianus ait. ſiquidem
eius quoque interfuit, non fuiſſe calumniae cauſa in poſſeſſione mulierem. quia hoc
ſi non fuiſſet, adeundo hereditatem inſtitutus, heredi ſuo locupletiorem hereditatem
ſuam relinqueret. ſed et hoc imputatur mulieri, quòd deminuta ſunt multa in here-
ditate: dum hic contemplatione uentris non attigit hereditatem. Idem Iulianus 6
libro nonodecimo digeſtorum ſic ait: ſi ſubſtitutus manente muliere in poſſeſſione

decesserit, heres eius eadem actione pretium hereditatis à muliere exiget. sed an decedant legata ceteráque onera hereditatis, uidendum. et mihi uidetur posse dici, legatarios potiuscum muliere usuros hac actione: quia et ipsorum interfuit adiri hereditatem.
7 Libertati planè subueniendum erit aduersus eum qui propter hereditatem hac actione egit. scilicet ut fideicommissarias cogatur is praestare, qui pretium utique etiam eorum consequitur. sed et directis credo praetorem succurrere oportere, ut interuen
8 tu suo tueatur eorum libertatem. Si dolus filiaefamilias interuenerit, et particeps doli fuerit pater: suo nomine tenebitur.

DE CONCVBINIS TIT. VII.

VLPIANVS Libro secundo ad Legem Iuliam et Papiam

QVAE IN concubinatu est, ab inuito patrono poterit discedere. et alteri se aut in matrimonium aut in concubinatum dare. Ego quidem probo in concubina adimendum ei conubium, si patronum inuitum deserat. quippè cum honestius sit patrono libertam concubinam quàm matremfami
1 lias habere. Cum Atilicino sentio. et puto solas eas in concubinatu habere posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur. Qui autem damnatam adulterii in concubinatu habuit, non puto lege Iulia de adulteriis teneri. quam
2 uis si uxorem eam duxisset, teneretur. Si qua in patroni fuit concubinatu, deinde filii esse coepit, uel in nepotis, uel contra: non puto eam rectè facere. quia prope nefaria est huiusmodi coniunctio. et ideo huiusmodi facinus prohibendum est. Cuiuscumque aetatis concubinam habere posse palàm est: nisi minor annis duodecim sit.

II. PAVLVS Libro duodecimo ad Legem Iuliam et Papiam SI PATRONVS libertam concubinam habens furere coeperit, in concubinatu eam esse humanius dicitur.

III. MARCIANVS Libro duodecimo Institutionum IN concubinatu potest esse et aliena liberta et ingenua, et maximè ea quae obscuro loco nata est, uel quaestum corpore fecit. alioquin si honestae uitae, et ingenuam mulierem in concubinatum habere maluerit: sine testatione hoc manifestum faciente non conceditur. sed necesse est ei uel uxorem eam habere, uel hoc recusantem stuprum cum ea committere. nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur. nam quia concubinatus per leges nomen asumpsit, extra legis poenam est: ut et Marcellus libro septimo digestorum scripsit.

IIII. PAVLVS Libro nonodecimo Responsorum CONCVBINAM ex sola animi destinatione aestimari oportet.

V. IDEM Libro secundo Sententiarum CONCVBINAM ex ea prouincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest.

LIBER VICESIMVSSEXTVS

DE TVTELIS

PAVLVS Libro trigesimo octauo ad Edictum

TVTELA EST, VT SERVIVS DEFINIT, VIS AC PO
testas in capite libero ad tuendum eum qui propter aetatem
suam sponte se defendere nequit,iure ciuili data ac permissa. Tu-
tores autem sunt, qui eam uim ac potestatem habent, éxque re
ipsa nomen ceperunt. itaque appellantur tutores, quasi tuitores,
atque defensores: sicut aeditui dicuntur, qui aedes tuentur. Mu-
tus tutor dari non potest.* quoniam auctoritatem praebere non
potest. * Surdum non posse dari tutorem, plerique, et Pompo-
nius libro * sexagesimo nono ad edictum) probant. quia non tantùm loqui, sed et au-
dire tutor debet.

II. POMPONIVS Libro tertio ad Sabinum NON EST exigendum à
pupillo, ut sibi tutorem petat, aut ut ad tutorem suum proficiscatur.

III. VLPIANVS Libro trigesimo septimo ad Sabinum QVI habet tu-
torem pupillus uel pupilla si furere coeperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilo minus
durent. quae sententia Quinti quoque Mucii fuit, et à Iuliano probatur. eóque iure
utimur, ut cesset cura si tutelae aetas indigeat. quare si tutores habent, per furorem in
curam non rediguntur. siue non habent, et furor eis accesserit, nihilo minus tutores ac-
cipere poterunt: quia lex duodecim tabularum ita accepta est, ut ad pupillos uel pupil-
las non pertineat. Quia autem in pupillorum persona adgnatos curatores non 1
admittimus, idcirco putaui, etsi minor uiginti quinque annis furiosus sit, curatorem ei
non ut furioso, sed ut adulescenti dari, quasi aetatis esset impedimentum. et ita definie-
mus, ei quem aetas curae uel tutelae subicit, non esse necesse quasi dementi quaeri
curatorem. et ita Imperator Antoninus Augustus rescripsit. cum magis aetati quàm
dementiae tantisper sit consulendum. Si pupillus pupilláue cum iusto tutore, tu- 2
tórue cum eorum quo litem agere uult, et curator in eam rem petitur: utrum ipsis po-
scentibus datur, an uerò et aduersario? et sciendum est siue agant siue conueniantur,
dari hunc curatorem posse. sed non aliàs, quàm si ipse petat, cui dari eum oportet. de-
nique Cassius libro sexto scripsit, talem curatorem neminem dari posse, nisi praesen-
tem, neque cuique nisi praesenti et postulanti. itaque infanti non potest dari. Idem Cas
sius ait, si pupillus curatorem poscere non uult, quo minus cum eo agatur: cogi eum à
praetore debuisse. Quolibet loco et tempore hunc curatorem dari posse Pom- 3
ponius libro sextodecimo ad Sabinum scripsit. Si pupillus petat talem curatorem, 4
nec addat in quam rem, an in omnes controuersias datus sit? et ait Celsus Seruium con-
stituisse, in omnes res datum uideri.

IIII. PAVLVS Libro octauo ad Sabinum QVOD dicitur, si indistin-
cte datus sit curator, in totam litem datum uideri: fortasse eo spectet, si familiae herci-
scundae, aut communi diuidundo, aut finium regundorum actio esset cum tutore. et si
indistincte datus esset, non solùm eo nomine curator esset, quòd ageret pupillus pupil-
láue: sed inuicem quoque quòd cum his ageretur. Possunt autem uel plures in 1
plurium locum, uel unus in plurium, uel unus unius loco, uel in unam litem uel in plu-
res curator peti.

V. POMPONIVS Libro septimodecimo ad Sabinum CVM semel pe-
titus sit talis curator, quamdiu is curator maneat, alius in eandem litem curator peti

non potest. Et si Titius, uerbi gratia, aduersus Seium curator petitus sit, idem Titius aduersus alium tutorem dari poterit. ut ex diuersis causis unus duorum curatorum locum optineat. quod quidem et aduersus eundem accidet, si in diuersas lites, in diuersis temporibus idem petatur.

VI. VLPIANVS Libro trigesimo octauo ad Sabinum MVTO itemque mutae impuberibus tutorem dari posse uerum est. sed an auctoritas eis accommodari possit, dubitatur. et si potest tacenti, et muto potest. Est autem uerius, ut Iulianus libro nicesimo primo digestorum scripsit, etiam tacentibus auctoritatem posse ac-
1 commodare. Sub condicione à praesidibus prouinciarum non posse dari tutorem placet. et si datus sit, nullius esse momenti dationem. et ita Pomponius ait. hanc autem adiectionem, quam praesides prouinciarum faciunt, TVTOREM DO, SI SATISDEDERIT, non condicionem in se habere, sed admonitionem: non aliter ei tutelam committi, quàm si satisdederit. hoc est non aliter ei gerere permittendum, quàm
2 si rem saluam fore cauerit. Tutoris datio neque imperii est, neque iurisdictionis. sed ei soli competit, cui nominatim hoc dedit uel lex uel senatusconsultum uel prin-
3 ceps. Surdo impuberi poterit tutor dari. Ei cuius pater in hostium potestate est, tutorem dari non posse palàm est. Sed si datus sit, an in pendenti sit datio, quaeri potest. et non puto dationem ualere. sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atque si numquam pater ab hostibus captus fuisset. immo curator substantiae dari debet: ne in medio pereat.

VII. VLPIANVS Libro secundo Disputationum SI FILIVSFAMILIAS tutor à praetore datus sit, si quidem pater tutelam agnouit: in solidum debet teneri. si non adgnouit, dumtaxat de peculio. Adgnouisse autem uidetur, siue gessit, siue gerenti filio consensit, siue omnino attigit tutelam. unde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret, CVM SCIAS, inquit, PERICVLVM AD NOS PERTINERE; dixi hunc quoque uideri adgnouisse. planè si solùm monuit filium, non uidetur agnita.

VIII. IDEM Libro primo Opinionum PATRONVS quoque tutor liberti sui fidem exhibere debet. etsi qua in fraudem debitorum, quamuis pupilli liberti gesta sunt, reuocari ius publicum permittit.

VIIII. MARCIANVS Libro tertio Institutionum IN EOS extra ordinem animaduertitur, qui probentur nummis datis tutelam occupasse, uel pretio accepto operam dedisse ut non idoneus tutor daretur: uel consultò in edendo patrimonio quantitatem minuerit: uel euidenti fraude pupillorum bona alienasset.

X. VLPIANVS Libro secundo ad Edictum ETIAM non municeps tutor dari potest, dunmodo municipi detur.

XI. PAVLVS Libro tertio ad Vitellium FVRIOSVS si tutor datus fuerit, potest intellegi ita dari, cum suae mentis esse coeperit.

XII. IDEM Libro decimo Responsorum QVAESITVM est, an hi qui, in locum absentis reipublicae causa tutores dati sunt, mortuo illo tutores perseuerent: an alii petendi essent. Paulus respondit, eos qui in locum absentis dati sunt, non reuerso eo in eadem causa perseuerare usque ad tempus pubertatis.

XIII. POMPONIVS Libro secundo Enchiridii SOLET etiam curator dari aliquando tutorem habenti, propter aduersam tutoris ualetudinem, uel senium aetatis. qui magis administrator rerum, quàm curator esse intellegitur. est etiam adiutor tutelae, quem solet praetor permittere tutoribus constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelae, ita tamen ut suo periculo eum constituant.

XIIII. VLPIANVS Libro trigesimo septimo ad Sabinum SI adrogati sunt adhuc impuberes, uel deportati sint pupilli: tutores habere desinunt. Item si in seruitutem pupillus redigatur, utique finitur tutela. aliis quoque modis desinunt esse tutores: si fortè quis ab hostibus fuerit captus, uel pupillus uel tutor. sed etsi ad tempus,

fuerit quis datus, tempore finito tutor esse desinit. praeterea si suspectus quis fuerit remotus, desinit esse tutor. sed etsi ad certam condicionem datus sit, aequè euenit ut desinat esse tutor exsistente condicione.

XV. IDEM Libro trigesimo octauo ad Sabinum SI QVIS tutor non sit captus ab hostibus, sed missus ad eos quasi legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit: quia seruus non efficitur, tutor manet. sed interim à praesidibus alius tutor dabitur.

XVI. GAIVS Libro duodecimo ad Edictum prouinciale TVTELA plerumque uirile officium est. et sciendum est nullam tutelam hereditario iure ad alium transire. Sed ad liberos uirilis sexus perfectae aetatis descendunt legitimae. ceterae non descendunt.

XVII. PAVLVS Libro octauo ad Sabinum COMPLVRA senatusconsulta facta sunt, ut in locum furiosi et muti et surdi tutòris alii tutores dentur.

XVIII. NERATIVS Libro tertio Regularum FEMINAE tutores dari non possunt: quia id munus masculorum est, nisi à principe filiorum tutelam specialiter postulent.

DE TESTAMENTARIA TVTELA

TIT. II.

GAIVS Libro duodecimo ad Edictum prouinciale

LEGE duodecim tabularum permissum est parentibus, liberis suis siue feminini siue masculini sexus, si modò in potestate sint, tutores testamento dare. item scire debemus, etiam postumis filiis uel nepotibus uel ceteris liberis licere parentibus testamento tutores dare: qui modò in ea causa sint, ut si uiuo eo nati fuerint, in potestate eius futuri sint, neque testamentum rupturi. Item ignorandum non est, eum qui filium in potestate, et nepotem ex eo aequè in potestate habebit: si nepoti tutorem dederit, ita rectè dedisse uideri, si nepos post mortem eius in patris sui potestatem recasurus non sit. quod euenit, si uiuo testatore filius in potestate eius esse desierit.

II. VLPIANVS Libro secundo ad Sabinum NEC militem liberis recasuris in potestatem tutorem dare posse, à Diuis fratribus rescriptum est.

III. IDEM Libro trigesimo quinto ad Edictum TESTAMENTO datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. sed eos demum testamento datos accipere nos oportet, qui iure dati sunt.

IIII. MODESTINVS Libro septimo Differentiarum PATER herede instituto filio uel exheredato, tutorem dare potest. mater autem non nisi instituto. quasi in rem potius quàm in personam tutorem dare uideatur. Sed et inquiri in eum, qui matris testamento datus est tutor, oportebit. cum à patre datus, quamuis minus iure datus sit, tamen sine inquisitione confirmatur. nisi si causa, propter quam datus uidebatur, in eo mutata sit. uelutisi ex amico inimicus, uel ex diuite pauperior effectus sit.

V. VLPIANVS Libro quintodecimo ad Sabinum SI QVIS filiabus suis uel filiis tutores dederit, etiam postumae uidetur dedisse: quia filiae appellatione etiam postuma continetur.

VI. IDEM Libro trigesimo nono ad Sabinum QVID si nepotes sint? an appellatione filiorum et ipsis tutores dati sint, uidendum. et magis est, ut ipsis quoque dati uideantur: si modò liberos dixit. ceterum si filios, non continebuntur. aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. planè si postumis dederit, tam filii postumi quàm ceteri liberi continebuntur.

VII. PAVLVS Libro tertio ad sabinum TVTORES non ab herede, sed à testatore protinus proficiscuntur, simul atque aliquis heres exstitisset. nam et ipse heres tutor dari potest. et post mortem heredis tutor rectè dari potest.

VIII. VLPIANVS Libro uicesimo quarto ad sabinum TVTOR datus uetari tutor esse potest uel testamento uel codicillis. Sed si sub condicione fuerit
1 tutor datus, deficiente condicione tutor non erit. Tutorem autem et à certo tempore dare, et usque ad certum tempus licet, et sub condicione, et usque ad condicio-
2 nem. In tutoris dationem utrum leuissima condicio, an nouissima ut in legato spectanda est? utputa TITIVS CVM POTERIT TVTOR ESTO. TITIVS SI NAVIS EX ASIA VENERIT TVTOR ESTO. et Iulianus libro uicesimo digestorum rectè scripsit, nouissimam scripturam esse spectandam.

VIIII. POMPONIVS Libro tertio ad Quintum Mucium SI NEMO hereditatem adierit, nihil ualet ex his quae testamento scripta sunt. si uerò unus ex pluribus adierit, tutelae statim ualent. nec exspectandum erit, ut omnes hereditatem adeant.

X. VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Sabinum SI HEREDITAS nondum adita sit, ex qua tutor speratur, uerius est alium tutorem posse dari: quasi non-
1 dum sit, nec speretur. In tutelis testamentarus id sequimur quod nouissimum est.
2 et si saepius tutor datus sit, nouissimam scripturam intuemur. Qui filium et ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem, an aliquo casu non sit utilis datio. utputa si proponas filium uiuo patre decessisse, et nepotem ex eo successisse uiuo auo. et fortius dicendum est tutelam quoque è lege Iunia Vellea confirmatum. nam et Pomponius libro sextodecimo ex Sabino scripsit ualere tutoris dationem, cum enim confirmatum sit testamentum, consequenter tutoris quoque datio ualebit in eo testamento scripta, quod ualet. id est ubi nepos uel heres institutus sit, uel nominatim exheredatus sit. Si furiosus testamento tutor detur, si quidem cum furere desierit: tutorem esse rectè datum Proculus existimat. quòd si datus sit purè, negat Proculus ualere dationem. sed est uerius, quod et Pomponius ait, rectè uideri datum, et
3 tunc fore tutorem, cum sapere coeperit. Seruus alienus ita dari tutor potest, SI LIBER ERIT, TVTOR ESTO. quinimmo et si purè datus sit, uidetur inesse haec condicio, CVM LIBER ERIT. potest autem quis et extraneo seruo defendere ex hac causa fideicommissariam libertatem. quid enim interest, suum seruum, an alienum tutorem scripserit: cum pupilli fauore et publicae utilitatis adsumpta libertas sit in persona eius, qui tutor scriptus est? potest igitur et huic fideicommissaria libertas defendi, si uoluntas apertissimè non refragetur.

XI. IDEM Libro trigesimo septimo ad sabinum SI QVIS sub condicione uel ex die tutorem dederit, medio tempore alius tutor dandus est: quamuis legitimum tutorem pupillus habeat. sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare. et si semel ad testamentarium deuoluta fuerit tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius: adhuc dicimus in locum excusati dandum, non ad legitimum tutorem redire tutelam. Idem dicimus et si fuerit remotus. nam et hic idcirco abit, ut alius detur. quòd si tutor testamento datus decesserit, ad legitimum tutela redit. quia hic senatusconsultum cessat. Planè si duo pluresue fuerint tutores testamentarii, in locum eius qui decessit, uel in ciuitate esse desiit, poterit dari alius. ceterum si nullus superfit uel in ciuitate sit: legitima tutela succedit.

XII. IDEM Libro trigesimo octauo ad Sabinum CERTARVM rerum uel causarum testamento tutor dari non potest, nec deductis rebus.

XIII. POMPONIVS Libro septimodecimo ad Sabinum ET SI datus fuerit, tota datio nihil ualebit:

XIIII. MARCIANVS Libro secundo Institutionum QVIA personae, non rei uel causae datur.

XV. VLPIANVS Libro trigesimo octauo ad Sabinum SI TAMEN tu-
tor detur rei Africanae, uel rei Syriaticae, utilis datio est. hoc enim iure utimur.

XVI. IDEM Libro trigesimo nono ad Sabinum SI QVIS ita dederit, FI
LIIS MEIS TVTOREM DO, in ea condicione est, ut tam filiis quàm filiabus de-
disse uideatur. filiorum enim appellatione et filiae continentur. Si quis filio tuto- 1
rem dederit, et plures filios habeat: an omnibus filiis dedisse uideatur? et de hoc Pom
ponius dubitat. magis autem est, ut omnibus dedisse uideatur. Si quis liberis tu- 2
tores dederit uel filiis, et habeat quosdam apud hostes: etiam ipsis dedisse uidebitur, si
non aliud aperte probetur testatorem sensisse. Si quis cum ignoraret se filium Ti- 3
tium habere, filiis tutores dederit: utrum his solis dedisse uideatur, quos in potestate
scit: an ei quoque quem ignorauit se habere? et magis est ut huic dedisse non uidea-
tur. licet nomen filiorum admittit et ipsum. sed quia de ipso non sensisset, dicendum
est cessare in personam eius dationem. proinde et si certus fuit filium decessisse, qui su-
pererat: idem erit dicendum. nec enim uidetur ei dedisse, quem obisse credebat.
Si postumis dederit tutores, hique uiuo nascantur, an datio ualeat? et magis est, ut uti- 4
lis datio fiat etiam si uiuo eo nascantur.

XVII. IDEM Libro trigesimo quinto ad Edictum TESTAMENTO da
tos tutores non esse cogendos satisdare rem saluam fore, certo certius est. Sed nihi-
lo minus cum quis offert satisdationem ut solus administret, audiendus est: ut edicto ca
uetur. sed rectè praetor etiam ceteris detulit hanc condicionem, si et ipsi uelint satisda-
re. nam et si ipsi parati sunt satisdare, non debent excludi alterius oblatione. sed imple
ta uidelicet ab omnibus satisdatione omnes gerent. ut qui contentus est magis satis ac-
cipere quàm gerere, securus esset. Non omnimodo autem is qui satisdet, praefe- 1
rendus est. quid enim si suspecta persona sit uel turpis, cui tutela committi nec cum sa-
tisdatione debeat? uel quid si iam multa flagitia in tutela admisit? nónne magis repel-
li et reici à tutela, quàm solus administrare debeat? Nec satis non dantes temere repel
luntur. quia plerumque bene probati et idonei atque honesti tutores, etiam si satis non
dent, non debent reici. quinimmo nec iubendi sunt satisdare. Duplex igitur cau- 2
sae cognitio est. una ex persona eius qui optulerit satisdationem, quis et qualis est. alia
contutorum, quales sunt. num fortè eius existimationis uel eius honestatis sunt, ut non
debeant hanc contumeliam satisdationis subire.

XVIII. CALLISTRATVS Libro tertio Edicti Monitorii QVOD SI
plures satisdare parati sint, tunc idonior praeferendus erit. ut et tutorum persona inter
se, et fideiussorum comparentur.

XVIIII. VLPIANVS Libro trigesimo quinto ad Edictum SI NEMO
tutorum prouocet ad satisdationem, sed exsistat quidam qui tutor non est, desidera-
rétque ut aut satisdent tutores, aut si non dent, parato sibi satisdare committant tute-
lam: non est audiendus. neque enim aut extero committenda tutela est, aut testamen-
to dati tutores contra ius satisdationi subiciendi sunt. Hoc edictum de satisdatio- 1
ne ad tutores testamentarios pertinet. sed et si ex inquisitione dati sint tutores, Marcel
lus ait et ad hos pertinere hoc edictum. et id oratione etiam Diuorum fratrum signifi-
cari. ideóque et illi clausulae sunt subiecti: ut si cui maior pars tutorum decernat, is ge-
rat, quem maior pars eligat. quamuis uerba edicti ad testamentarios pertineant.
Testamento datus postumo tutor, nondum est tutor, nisi postumus edatur. datur ta- 2
men aduersus eum substituto pupilli negotiorum gestorum actio. sed si partus editus
fuerit, deinde hic tutor prius quàm quicquam gereret remotus à tutela fuerit: et hic
eadem actione tenebitur. si quid planè gessit post editum partum, de eo quoque quod
ante gessit, tutelae iudicio tenebitur. et omnis administratio in hac actione ueniet.

XX. PAVLVS Libro trigesimo octauo ad Edictum TVTOR incertus
dari non potest. Testamento quemlibet possumus tutorem dare, siue is praetor siue
consul sit: quia lex duodecim tabularum id confirmat.

XXI. IDEM Libro octauo Breuium TESTAMENTO tutores hi dari possunt, cum quibus testamenti factio est.

XXII. VLPIANVS Libro quadragesimo quinto ad Edictum SI QVIS tutorem dederit filio suo seruum, quem putabat liberum esse cum esset seruus: is neque liber neque tutor erit.

XXIII. AFRICANVS Libro octauo Quaestionum TVTOR ita rectè non datur, ILLI AVT ILLI FILIIS MEIS, VTRI EORVM VOLET, TITIVS TVTOR ESTO. quid enim dicemus, si Titius constituere nolit, utri ex filiis tutor esse uelit? ita autem rectè tutor dabitur, TITIVS SI VOLET, ILLI FILIO MEO TVTOR ESTO.

XXIIII. IAVOLENVS Libro quinto ex Cassio SI PLVRES tutores sint, à praetore curatorem posci litis causa superuacuum est: quia altero auctore cum altero agi potest.

XXV. MODESTINVS Libro quarto Pandectarum DVOBVS pupillis tutor datus, et si alterius tutela se excusare potest, cum res separatae sint: attamen alterius tutor manet.

XXVI. PAPINIANVS Libro quarto Responsorum IVRE nostro tutela communium liberorum matri testamento patris frustra mandatur. nec si prouinciae praeses imperitia lapsus patris uoluntatem sequendam decreuerit, successor eius
1 sententiam, quam leges nostrae non admittunt, rectè sequetur. Honoris causa tutor datus non uidetur, quem pater à ceteris tutoribus, quibus negotia gerenda man
2 dauit, rationes accipere uoluit. Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam exheredato filio, cui tutorem pater dedit, eundem à praetore confirmari oportet. euentus iudicatae rei declarauit, utrum ex testamento patris, an ex decreto praetoris auctoritatem acceperit.

XXVII. TRYPHONINVS Libro quartodecimo Disputationum IDEM fiet si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsúmue testamentum nomine pupilli dicatur: et si patruus exstet legitimus tutor futurus ab intestato. quia tutorem habenti tutor dari non potest. nam commodius ipse qui scriptura continetur, à praetore dabitur. ut sine ullo iuris praeiudicio iustus tutor auctor pupillo ad eam litem
1 fiat. Cum autem ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur, et ad se legitimam hereditatem pertinere contenderet: alium tutorem petendum Iulianus respondit.

XXVIII. PAPINIANVS Libro quarto Responsorum QVI tutelam testamento mandatam excusationis iure suscipere noluit, ab his quoque legatis summouendus erit, quae filiis eius relicta sunt. modò si legata filii non affectione propria, sed
1 in honorem patris meruerunt. Verbis fideicommissi manumissus, non iure tutor testamento datur. post libertatem itaque redditam ex uoluntate testatoris ad tute-
2 lam uocatur. Impuberi liberto patronus frustra tutorem dabit: sed uoluntatem eius, si fides inquisitionis congruat, praetor sequetur.

XXVIIII. IDEM Libro quintodecimo Responsorum EX sententia senatusconsulti Liboniani tutor non erit, qui se testamento pupillo tutorem scripsit. cum autem patris uoluntas hoc ipsum manu sua declarantis ambigua non esset, eum, quamuis alii tutores essent, curatorem dandum respondi. nec admittendam excusationem, quam iure publico habebat: quoniam promisisse uidebatur: nec ut suspectum remoueri.

XXX. PAVLVS Libro sexto Quaestionum DVO sunt Titii, pater et filius: datus est tutor Titius: nec apparet de quo sensit testator. quaero quid sit iuris. respondit, is datus est, quem dare se testator sensit. si id non apparet, non ius deficit, sed probatio. igitur neuter est tutor.

XXXI. *SCAEVOLA Libro quarto Quaestionum SI PATER exhere-

datae filiae tutores dederit, et testamentum eius ruptum dicatur nato postumo: commodissimum est, eosdem tutores pupillae dari ad petendam intestati hereditatem.*

XXXII. PAVLVS Libro nono Responsorum QVAERO an non eiusdem ciuitatis ciues testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse.
Idem Paulus respondit, cum quoque, qui propter rerum notitiam tutor datus est, per- 1
inde in omnibus et administrationis et accessionis iure conueniri posse, atque ceteros
tutores qui eodem testamento dati sunt. Lucius Titius heredes instituit filios suos 2
pupillaris aetatis, eisque tutores his uerbis dedit: FILIIS MEIS TVTORES SVNTO GAIVS MAEVIVS ET LVCIVS EROS. cui Eroti libertatem non dedit. fuit autem ΕΡΩΣ intra uiginti quinque annos aetatis. quaero an possit libertatem sibi uindicare. Paulus respondit, quoniam placet eum, qui à domino tutor datus est, libertatem quoque meruisse uideri: eum quoque de quo quaeritur, in eadem causa habendum. et liberum quidem ab adita hereditate esse, tutela autem post legitimam aetatem onerari.

XXXIII. IAVOLENVS Libro octauo ex posterioribus Labeonis TVtoribus ita datis, LVCIVM TITIVM TVTOREM DO. SI IS NON VIVIT, TVM GAIVM PLAVTIVM TVTOREM DO. Titius uixerat, et tutelam gesserat: deinde mortuus erat. Trebatius negat ad Plautium pertinere tutelam: Labeo contra. Proculus quod Labeo. ego Trebatii sententiam probo. quia illa uerba ad mortis tempus referuntur.

XXXIIII. SCAEVOLA Libro decimo Digestorum CVM codicillis ideo alios tutores dare significasset, quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationem habere posse comperisset: an nihilo minus qui eorum uiuerent, nec excusati essent, tutores permanerent? respondit, nihil proponi, cur non permanerent.

DE CONFIRMANDO TVTORE VEL CVRATORE TIT. III.

MODESTINVS Libro sexto Excusationum

ΙΝΑ ΜΗ ΔΕ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΒΕΒΑΙΩΘΗΝΑΙ ΔΥΝΑΜΕΝΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΠΑΡΑΛΕΙΦΩΜΕΝ, ΒΡΑΧΕΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ ΣΚΕΨΩΜΕΘΑ, ΕΙ ΣΙ ΤΙΝΕΣ ΟΙ ΔΙΔΟΜΕΝΟΙ ΟΡΘΩΣ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ, ΤΟΥΤΕΣΤΙ ΚΑΙ ΥΦ ΟΝ ΕΧΡΗΝ, ΚΑΙ ΟΙΣ ΕΧΡΗΝ, ΚΑΙ ΟΝ ΤΡΟΠΟΝ ΕΧΡΗΝ, ΚΑΙ ΟΠΟΥ ΕΧΡΗΝ. ΠΑΤΗΡ ΓΑΡ ΥΙΟΙΣ, Η ΕΚΓΟΝΟΙΣ ΟΥΣ ΕΧΕΙ ΕΝ ΕΞΟΥΣΙΑ; ΟΡΘΩΣ ΔΙΔΩΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, ΑΛΛΑ ΕΝ ΔΙΑΘΗΚΗ. ΕΑΝ ΔΕ Η ΠΡΟΣΩΠΟΝ ΤΟΙΟΥΤΟΝ, Ο ΜΗ ΔΥΝΑΤΑΙ ΔΟΥΝΑΙ, ΟΙΟΝ ΜΗΤΗΡ, Η ΠΑΤΡΩΝ, Η ΑΛΛΟΤΡΙΟΣ ΤΙΣ, Η ΠΡΟΣΩΠΟΝ, Ω ΜΗ ΔΥΝΑΤΑΙ ΔΟΥΝΑΙ, ΟΙΟΝ ΠΑΤΗΡ ΥΙΩ ΤΩ ΜΗ ΟΝΤΙ ΕΝ ΕΞΟΥΣΙΑ, Η ΘΥΓΑΤΡΙ, Η, ΕΑΝ ΕΙΠΗ, ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΕΠΙΜΕΛΕΙΣΘΑΙ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ, Η ΕΝ ΚΩΔΙΚΙΛΛΟΙΣ ΜΗ ΒΕΒΑΙΩΘΕΙΣΙΝ ΔΩ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, Η CVRATORA. ΤΟΤΕ ΤΟ ΕΝΔΕΟΝ ΑΝΑΠΛΗΡΟΥΣΘΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΥ ΥΠΑΤΙΚΟΥ ΕΞΟΥΣΙΑΣ. ΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΣΥΝΕΧΩΡΗΣΑΝ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΝΩΜΗΝ ΒΕΒΑΙΟΥΣΘΑΙ ΤΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙΣ, ΚΑΙ ΕΑΝ ΜΕΝ ΠΑΤΗΡ Η Ο ΔΕΔΩΚΩΣ, ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΟΥΔΕΝ ΩΣ ΕΠΙ ΤΟ ΠΛΕΙΣΤΟΝ ΠΟΛΥΠΡΑΓΜΟΝΕΙ Ο ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ, ΑΛΛΑ ΑΠΛΩΣ ΑΥΤΟΝ ΒΕΒΑΙΟΙ. ΕΑΝ ΔΕ ΑΛΛΟΣ ΤΙΣ, ΤΟΤΕ ΠΟΛΥΠΡΑΓΜΟΝΕΙ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟΝ ΕΙ ΕΣΤΙΝ ΕΠΙΤΗΔΕΙΟΝ. ΕΤΙ ΕΙΔΕΝΑΙ ΔΕΙ, ΟΤΙ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΟΥΔΕ ΥΠΟ ΠΑΤΡΟΣ ΟΡΘΩΣ ΔΙΔΟΤΑΙ, ΑΛΛΑ ΔΟΘΕΙΣ ΕΙΩΘΕ ΒΕΒΑΙΟΥΣΘΑΙ ΥΠΟ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ.

II. NERATIVS Libro tertio Regularum MVLIER liberis non rectè testamento tutorem dat. sed si dederit, decreto praetoris uel proconsulis ex inquisitione confirmatur, nec satisdabit pupillo rem saluam fore. sed etsi curator à matre testamento datus sit filiis eius, decreto confirmatur ex inquisitione.

III. IVLIANVS Libro nicesimo primo Digestorum QVIA patre tutor scriptus est aut non iusto testamento, aut non ut lege praecipiebatur: confirmandus est ad tutelam gerendam perinde ac si ex testamento tutor esset. id est ut satisdatio ei remittatur.

IIII. PAVLVS Libro singulari de excusationibus tutelarum SI PATRONUS uel quiuis extraneus impuberi, quem heredem instituerit, tutorem dederit, et extra ea nihil in bonis habeat pupillus: non malè dicetur, iudicium eius sequendum esse, qui et personam eius quem tutorem esse noluerit nouerit, et impuberem ita dilexit, ut eum heredem institueret.

V. PAPINIANVS Libro undecimo Quaestionum TVTORES à patruo testamento datos iussit praetor magistratus confirmare. hi cautionem quoque accipere debuerunt. nec uoluntas eius, qui tutorem dare non potuit, neglegentiam magistratuum excusat. denique praetor non ante decretum interponere potest, quàm per inquisitionem idoneis pronuntiatis. unde sequitur, ut si tutelae tempore soluendo non fuerunt: in id quod de bonis eorum seruari non possit, contra magistratus actio decernatur.

VI. IDEM Libro quinto Responsorum SI FILIO puberi pater tutorem aut impuberi curatorem dederit, citra inquisitionem praetor eos confirmare debebit.

VII. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris epitomarum NATVRALI filio, cui nihil relictum est, tutor frustra datur à patre. nec sine inquisitione confirmatur.
1 Si quaeratur an ex inquisitione rectè datus sit tutor, quattuor haec consideranda sunt: an hic dederit qui dare potuit: et ille acceperit cui fuerat dandus: et is datur cuius dandi facultas erat: et pro tribunali decretum interpositum.

VIII. TRYPHONINVS Libro quartodecimo Disputationum IN CONFIRMANDO tutore hoc praetor inquirere debet: an durauerit patris uoluntas. quod in facili est, si proximo mortis tempore tutores non iure uel curatores scripserit pater. nam si ante annos, ut spatio medio potuerit facultatium dati non iure tutoris à patre fieri deminutio, uel morum ante celata uel ignorata emersit improbitas, aut inimicitiae cum patre exarserunt,

VIIII. PAVLVS Libro singulari de cognitionibus VEL CVM fisco aliquem contractum damnosum miscuissent,

X. TRYPHONINVS Libro quartodecimo Disputationum VTILITATEM pupillorum praetor sequitur: non scripturam testamenti uel codicillorum. nam patris uoluntatem praetor ita accipere debet, si non fuit ignarus scilicet eorum quae ipsa praetor de tutore comperta habet. quid denique si postea de eo, quem pater testamento codicillisue non iure dedit, scripsit tutorem esse nolle? nempe non sequitur primam uoluntatem praetor, à qua pater discessit.

XI. SCAEVOLA Libro uicesimo Digestorum AVIA nepotibus curatorem dedit, fideicommisso ei relicto. quaesitum est, an administrare curator compelli debeat. respondit curatorem quidem non esse. sed cum aliquid ei testamento datum esset, teneri eum ex fideicommisso, si non curam susciperet: nisi id quod ei datum esset nollet petere. aut reddere esset paratus.
1 Item quaesitum est, an iste curator satisdare nepotibus debeat. respondit, quasi curatorem non debere: sed cum fideicommissum ab eo peti posset, fideicommissi nomine satisdare debere.

DE LEGITIMIS TVTORIBVS TIT. IIII.

VLPIANVS Libro quartodecimo ad sabinum

LEGITIMAE tutelae lege duodecim tabularum adgnatis delatae ſunt:
et conſanguineis.item patronis, id eſt his qui ad legitimam hereditatem
admitti poſſint. hoc ſumma prouidentia: ut qui ſperarent hanc ſucceſſio-
nem, Idem tuerentur bona ne dilapidarentur. Interdum alibi eſt he 1
reditas, alibi tutela. utputa ſi ſit conſanguinea pupillo. nam hereditas
quidem ad adgnatam pertinet: tutela autem ad adgnatum. item in libertinis, ſi ſit pa-
trona, et patroni filius. nam tutelam patroni filius, hereditatem patrona optinebit. tan
tundémque erit et ſi ſit patroni filia, et nepos. Si apud hoſtes ſit frater, inferioris 2
gradus adgnato tutela non defertur. nam et ſi patronus apud hoſtes ſit, patroni filio tu-
tela non defertur: ſed interim à praetore datur. Interdum autem etiam ſine he- 3
reditate tutela defertur. interdum hereditas ſine tutela. utputa in eo qui latitauit, cum
ſeruum ſuum rogatus eſſet manumittere. nam generaliter Diuus Pius reſcripſit Aure-
lio Baſſo, ius patroni eum non habere, his uerbis. Plane tergiuerſatio eorum, qui ſub-
uertere fideicommiſſam libertatem uelint, eo modo puniatur, ne ius patroni adquirant
in eo quem liberum eſſe nolunt. Idem erit, ſi filiae adſignatus libertus ſit: tutela qui-
dem apud fratres remanebit, ut Marcellus notat. legitima autem hereditas ad ſororem
pertinebit.

II. IDEM Libro trigeſimo ſeptimo ad Sabinum LEGITIMAM tutelam capitis deminutione pupilli, etiam ea quae ſalua ciuitate contingit, amitti, nulla dubitatio eſt.

III. IDEM Libro trigeſimo octauo ad sabinum TVTELA legitima,
quae patronis defertur è lege duodecim tabularum, non quidem ſpecialiter uel nomi
natim delata eſt: ſed per conſequentias hereditatium quae ex ipſa lege patronis datae
ſunt. ergo manumiſſor ex lege duodecim tabularum tutor eſt: ſiue ſponte manumiſit,
ſiue etiam compulſus ex cauſa fideicommiſſi manumiſit. ſed etſi hac lege emit, ut ma-
numitteret, et ex conſtitutione Diui Marci ad Aufidium Victorinum peruenit ad li-
bertatem: dicendum eſt tutorem eſſe. Plane ſi fortè ex Rubriano ſenatuſconſulto per-
uenerit ad libertatem, non habebit tutorem eum qui rogatus eſt. ſed orcinus libertus
effectus ad familiam teſtatoris pertinebit. in qua ſpecie incipit tutela ad liberos patro-
ni primos pertinere, quae ad patronos non pertinuit. quod quidem in omnibus orci-
nis libertis locum habet teſtamento manumiſſis. Si duo pluréſue manumittant, 1
omnes tutores ſunt. ſed ſi mulier ſit inter manumiſſores, dicendum eſt ſolos maſculos
fore tutores. Sed ſi aliquis ex patronis deceſſerit, tutela penes ceteros patronos eſt,
quamuis ille filium reliquerit. Sed et ſi ab hoſtibus fuerit captus, interim ſoli compa-
troni tutores ſunt. Simili modo et ſi in ſeruitutem redactus ſit, apparet ceteros eſſe tuto
res. Sed ſi omnes patroni deceſſerint, tunc tutela ad liberos eorum incipit pertinere.
Proinde ſi alter ex patronis filium, alter nepotem reliquerit, utrum ad ſolum filium, an
uerò et ad nepotem tutela pertineat: quia et nepos in familia patris ſui proximus eſt?
hoc apparebit ex legitimis hereditatibus. legitima autem hereditas ad ſolum filium
pertinet ergo et tutela ad ſolum filium deſcendit. poſt filium tunc ad nepotem.
Quaeri poteſt ſi patroni filius ſit remotus, uel excuſatus, an nepoti tutela deferatur. et 2
Marcellus in ea ſententia eſt, ut ſuccedi non poſſe ſcribat. idcirco enim abierunt tute-
la, ut alii in locum eorum dentur. non ut ſucceſſio admittatur. Non tantùm au 3
tem morte, uerumetiam capitis deminutione ſucceſſio debet in legitima tutela admit-
ti. quare ſi proximior capite deminutus eſt, qui poſt eum eſt, ſuccedit in tutelae admi-

4 nistratione. Si parens filium uel filiam uel nepotem uel neptem uel deinceps impuberes, quos in potestate habeat, emancipet: uicem legitimi tutoris sustinet.

IIII. MODESTINVS Libro quarto Differentiarum QVO defuncto si liberi perfectae aetatis exsistant, fiduciarii tutores fratris uel sororis efficiuntur.

V. VLPIANVS Libro trigesimo quinto ad Edictum LEGITIMOS tutores nemo dat: sed lex duodecim tabularum fecit tutores. sed etiam hos cogi satisdare certum est. in tantum, ut etiam patronum et patroni filium ceterósque liberos eius cogi rem saluam fore satisdare, plerisque uideatur. sed hoc causa cognita praetorem statuere debere melius est: utrum debeat satisdare patronus liberique eius, an non. ut si persona honesta sit, remittatur ei satisdatio: et maximè si substantia modica sit. si autem patroni persona uulgatis uel minus honesta sit, ibi dicendum est satisdationem locum
1 habere: ut aut modus tutelae aut persona aut causa admittat satisdationem. In legitimis, et in his qui à magistratibus dantur, quaesitum est an uni decerni tutela possit. et ait Labeo, et uni rectè tutelam decerni. posse enim aliquos uel absentes uel furiosos esse. quae sententia utilitatis gratia admittenda est, ut uni decernatur administratio. an ergo et prouocare se inuicem secundum superiorem clausulam possint? et magis est, ut si omnes satis non dederint, uel si finita est satisdatio: nonnumquam enim satisdatio ab eis non petitur, aut satis desinit esse cautum: aut magistratus municipales ab his quos dederint, aut non potuerunt aut noluerunt satis exigere: posse dici etiam in his quo casu cautum non est, admittendam prouocationem. an ergo et in patronis idem sit dicendum, maximè ubi cessat satisdatio? et puto in patronis non oportere admitti prouocationem, nisi ex magna causa. ne quis spem successionis deminuat. nam si patrono tutela non fuerit commissa, poterit per compatronum damno adfici, qui solus rem pupil
2 li male administrat. Si legitimus tutor capite minutus sit, dicendum est desinere eum esse tutorem, et locum esse iudicio tutelae finita tutela.

VI. PAVLVS Libro trigesimo octauo ad Edictum INTESTATO parente mortuo adgnatis defertur tutela. Intestatus autem uidetur non tantùm is qui testamentum non fecit, sed et is qui testamento liberis suis tutores non dedit. quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. Idem dicemus, si tutor testamento datus adhuc filio impubere manente decesserit. nam tutela eius ad adgnatum reuertitur.

VII. GAIVS Libro primo Institutionum SVNT autem adgnati qui per uirilis sexus personas cognatione iuncti sunt: quasi à patre cognati. ueluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepósue ex eo: item patruus, et patrui filius, nepósue ex eo.

VIII. PAVLVS Libro trigesimo octauo ad Edictum SI relinquero filium impuberem, et fratrem et nepotem ex alio filio: constat utrosque esse tutores, si perfectae aetatis sunt. quia eodem gradu sunt.

VIIII. GAIVS Libro duodecimo ad Edictum prouinciale SI plures sunt adgnati, proximus tutelam nancifcitur. et si eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur.

X. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris epitomarum ADGNATO propior femina quo minus sit impuberis adgnati tutor non obicitur. ideóque patruus sororem consanguineam habentis fratris filii legitimus erit tutor. nec amita pa-
1 truo magno, uel matertera fratris filiis, ne sint tutores obstat. Surdus et mutus nec legitimi tutores esse possunt: cum nec testamento nec alio modo utiliter dari possint.

XI. PAVLVS Libro sexto decimo ad Plautium MINVS autem audiens potest.

DE TVTORIBVS ET CVRATORIBVS DATIS AB HIS QVI IVS DANDI HABENT ET QVI ET IN QVIBVS CAVSIS SPECIALITER DARI POSSVNT TIT. V.

VLPIANVS Libro trigesimo nono ad Sabinum

SIVE proconsul, siue praeses, siue etiam praefectus Aegypti, siue proconsulatum optineat prouinciae uel temporis causa praeside defuncto, uel quia ipsi prouincia regenda commissa est: tutorem dare poterit. Legatus quoque proconsulis ex oratione Diui Marci tutorem dare potest. quod autem permittitur tutorem dare prouinciae praesidi, eis tantùm permittitur, qui sunt eiusdem prouinciae, uel ibidem domicilium habent.

II. IDEM Libro trigesimo quinto ad Edictum CVM quidam tutores dati appellassent, quidam autem non adessent: Diuus Pius rescripsit dandum temporarium tutorem, qui tutela fungatur.

III. IDEM Libro trigesimo sexto ad Edictum IVS dandi tutores datum est omnibus magistratibus municipalibus: eóque iure utimur. sed illum qui ab eodem municipio, uel agro eiusdem municipii est.

IIII. IDEM Libro nono ad Legem Iuliam et Papiam PRAETOR ipse se tutorem dare non potest. sicut nec pedaneus iudex nec compromissarius ex sua sententia fieri potest.

V. GAIVS Libro duodecimo ad Edictum prouinciale ILLVD semper constitit praesidem posse tutorem dare tam absentem quàm praesentem, et tam praesenti quàm absenti.

VI. VLPIANVS Libro octauo de omnibus tribunalibus NEC NON ignoranti et inuito.

VII. IDEM Libro primo de omnibus tribunalibus NON tantùm ad dotem dandam nupturae curatorem dari oportet: uerumetiam ei quoque quae iam nupta est. sed et ad dotem augendam datur. et mutandae quoque dotis gratia curator dari potest.

VIII. IDEM Libro octauo de omnibus tribunalibus NEC mandante praeside alius tutorem dare poterit. Si praetor uel praeses prouinciae in furore aut dementia constitutus dederit tutorem, non puto ualere. quamuis enim praetor uel praeses sit, nec furor ei magistratum abroget: attamen datio nullius erit momenti.

Dari tutor omni die poterit. Furioso et furiosae et muto et surdo, tutor uel curator à praetore uel praeside dari poterit.

VIIII. MARCIANVS Libro nono Institutionum IMPVBERI ad hereditatem adeundam ut tutor detur, ex causa permissum est.

X. IDEM Libro quinto Regularum TVTOR si petitus fuerit habenti, sed absente eo quasi non habenti datus sit: datio nulla est. nam et quoquo modo in petitione tutoris si erratum fuerit in facti causa, maximè post constitutionem Diuorum fratrum, non ualet tutoris datio.

XI. CELSVS Libro undecimo Digestorum CVRATOR pupillo uel pupillae non datur, si tutor eorum afuerit.

XII. VLPIANVS Libro tertio de officio Proconsulis HIS QVI in ea causa sunt, ut superesse rebus suis non possint, dare curatorem proconsulem oportebit. nec dubitabit filium quoque patri curatorem dare. quamuis enim contra sit apud Celsum et apud alios plerosque relatum, quasi indecorum sit patrem à filio regi: attamen

Diuus Pius Instio Celeri, item Diui fratres rescripserunt, filium si sobriè uiuat, patri curatorem dandum magis quàm extraneum. Diuus Pius matris querellam de filiis prodigis admisit, ut curatorem accipiant, in haec uerba. Non est nouum quosdam, etsi mentis suae uidebuntur ex sermonibus compotes esse, tamen sic tractare bona ad se pertinentia, ut nisi subueniatur his, deducantur in egestatem. eligendus itaque erit qui eos consilio regat. nam aequum est prospicere nos etiam eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum.

XIII. PAPINIANVS Libro undecimo Quaestionum SI IMPVBERI libertas et hereditas per fideicommissum data sit, et institutus adire nolit: senatus censuit eum, si impuberis nomine desideretur, adire cogendum. ut tamen pupillo, pupillae tutor ab eo cui ius dandi erit detur: qui tutelam retineat quoad restituatur hereditas, et rem saluam fore ab herede caueatur. postea Diuus Hadrianus ut idem in eo seruetur, cui directa libertas data fuerit, rescripsit. Quamuis autem à patrono rem saluam pupillo fore non facilè cautio exigatur: tamen senatus pro extraneo haberi uoluit eum, qui quod in ipso fuit, etiam libertate priuauit impuberem. et ius quidem liberti, quod habet, quia ex causa fideicommissi manumittit, non est ei ablatum. tutela uerò sine uinculo cautionis non committitur. quid ergo si non caueat? non dubiè tutela non erit apud patronum. Sed si puella duodecimum annum impleuerit, tutor desinit esse. quoniam tamen minoribus annorum desiderantibus curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro uinculo cedet cautionis.

XIIII. IDEM Libro duodecimo Quaestionum LIBERTVS non aliis patroni patronaeue liberis tutor esse cogitur, quàm qui iura patronatus sperare possunt.

XV. PAVLVS Libro secundo ad Edictum IN OMNEM rem curator dandus est in eius tutoris locum qui reipublicae causa afuit.

XVI. IDEM Libro septuagesimo tertio ad Edictum NEC ille desinit tutor esse. quod et in omnibus qui ad tempus excusantur, iuris est.

XVII. VLPIANVS Libro nono ad Edictum EI QVI de statu suo litigat, tutorem dari posse Pomponius scribit: et uerum est. ut ita demum teneat datio, si liber est.

XVIII. IDEM Libro sexagesimo primo ad Edictum IN DANDO tutore ex inquisitione, et in eum inquiritur qui senator est. et ita Seuerus rescripsit.

XVIIII. PAVLVS Libro sextodecimo ad Plautium VBI absunt hi qui tutores dare possunt, decuriones iubentur dare tutores: dummodo maior pars conueniat. ubi non est dubium, quin unum ex se dare possint. Magistratus municipalis collegam suum quin dare tutorem possint, non est dubium.

XX. MODESTINVS Libro septimo Differentiarum VENTRI tutor à magistratibus populi Romani dari non potest: curator potest. nam de curatore constituendo edicto comprehensum est. Curatorem habenti quo minus alius curator detur, regula iuris non est impedimento.

XXI. IDEM Libro primo Excusationum ΕΙΔΕΝΑΙ ΔΕΙ ΤΟΥΣ ΑΡΧΟΝΤΑΣ ΟΤΙ ΚΟΥΡΑΤΩΡΑΣ ΑΦΗΛΙΞΙ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΟΥ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΣΟΥΣΙΝ, ΕΑΝ ΜΝΤΗΡ ΕΠΙ ΤΑΥΤΗ ΤΝ ΑΙΡΕΣΕΙ ΓΡΑΦΗ ΥΙΟΥΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΥΣ, ΕΑΝ ΑΠΟΛΥΘΩΣΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ, ΑΠΟΛΥΘΕΝΤΩΝ ΤΟΥΤΩΝ, ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΚΛΗΡΟΝΟΜΗΣΑΝΤΩΝ ΑΥΤΟΣ Ο ΠΑΤΝΡ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗΝΑΙ ΟΥ ΔΥΝΑΤΑΙ, ΚΑΝ ΒΟΥΛΗΤΑΙ, ΙΝΑ ΜΗ ΑΛΛΗ ΟΔΩ ΤΟΥΤΟ, ΟΠΕΡ ΟΥΚ Η ΒΟΥΛΗΘΕΙΣΑ Η ΔΙΑΘΕΜΕΝΗ ΓΕΝΗΤΑΙ. ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΟΥΤΩΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΣΕΒΗΡΟΥ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΗΤΑΙ. ΑΛΛΑ ΚΑΝ ΤΙΣ ΑΠΟ ΓΟΝΕΩΝ ΚΩΛΥΘΗ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΕΙΝ, ΤΟΥΤΟΝ ΟΥΤΕ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΣΘΑΙ ΠΡΟΣΗΚΕΙ. ΚΑΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΕΙΣ ΜΗ ΠΑΡΑΙΤΗΣΗΤΑΙ ΚΩΛΥΕΣΘΑΙ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΕΙΝ ΜΕΝΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΙΜΙΑΣ. ΤΟΥΣ ΕΝ ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΟΝΤΑΣ ΜΗ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΤΩΣΑΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΑΣ ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ, ΕΠΕΙΔΗΠΕΡ ΠΑΡ ΟΝ ΧΡΟΝΟΝ ΠΡΕΣΒΕΥΟΥΣΙΝ, Ο ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΑΥΤΟΙΣ ΟΥ ΔΙΑΦΕΡΕΙ. ΕΑΝ ΕΠΑΡΧΙΑΚΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ ΠΡΕΣΒΕΥΟΝΤΑ Ο ΕΝ ΡΩΜΗ ΑΡΧΩΝ ΔΩ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, ΑΦΕΘΗ

ΣΕΤΑΙ. ΠΡΟΣ ΤΟΙΣ ΛΟΙΠΟΙΣ ΔΙΚΑΙΟΙΣ ΔΕΙ ΤΟΝ ΑΡΧΟΝΤΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΩΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗΣΕΣΘΑΙ ΣΚΟΠΕΙΝ: ΟΥΤΕ ΓΑΡ ΟΥΣΙΑ, ΟΥΤΕ ΑΞΙΩΜΑ ΟΥΤΩΣ ΙΚΑΝΟΝ ΠΡΟΣ ΠΙΣΤΙΝ, ΩΣ ΑΓΑΘΗ ΠΡΟΑΙΡΕΣΙΣ, ΚΑΙ ΧΡΗΣΤΟΙ ΤΡΟΠΟΙ. ΔΙΑ ΠΑΝΤΟΣ ΔΕ ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΟΥΤΟ ΠΑΡΑΤΗΡΕΙΤΩΣΑΝ ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ, ΜΗ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΝ ΤΟΥΣ ΒΟΥΛΟΜΕΝΟΥΣ ΕΠΙΡΙΠΤΕΙΝ ΕΑΥΤΟΥΣ ΙΝΑ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΩΣΙΝ, ΚΑΙ ΑΡΓΥΡΙΟΝ ΔΙΔΟΝΤΑΣ. ΤΟΥΤΟΥΣ ΓΑΡ ΚΑΙ ΚΟΛΑΣΕΙ ΥΠΕΥΘΥΝΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΗΤΑΙ.

XXII. IDEM Libro quinto Excusationum ΚΑΙ ΟΙ ΜΗ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ ΠΑΙΣΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΟΥΝΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ, ΩΣΠΕΡ ΚΑΙ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ ΤΟΙΣ ΜΗ ΕΚ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ.

XXIII. IDEM Libro quarto Pandectarum SIMVL plures tutores dari possunt.

XXIIII. PAVLVS Libro nono Responsorum DIVI Marcus et Verus Cornelio Proculo. Si quando desint in ciuitate ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei uideantur esse tutores: officium sit magistratuum, inquirere ex uicinis ciuitatibus honestissimum quemque: et nomina praesidi prouinciae mittere. non ipsos arbitrium dandi sibi uindicare.

XXV. IDEM Libro decimo Responsorum CVRATOREM impuberi datum quacumque ex causa, perseuerare in diem pubertatis in eadem cura respondi. ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debebit.

XXVI. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum SEIAE egressae annos duodecim, decreto praetoris ex inquisitione datus est tutor quasi minori. quaero an excusare se deberet. respondi, secundum ea quae proponerentur, neque excusationem necessariam esse, neque obligari quòd non gereret.

XXVII. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris epitomatorum PVPILLO, qui tam Romae quàm in prouincia facultates habet, rerum quae sunt Romae, praetor: prouincialium, praeses tutorem dare potest. Libertino tutores liberti dandi sunt, sed etsi ingenuus detur, nec se excusauerit, tutor perseuerabit.

XXVIII. PAVLVS Libro secundo Decretorum ROMANIVS Appulus ab iudice appellauerat, dicens se non debuisse dari in tutela collegam ei quem ipse, cum magistratus esset, nominasset suo periculo: ne in una tutela duplex periculum sustineret. decreuit Imperator, posse quem et fideiussorem pro tutore esse, et nihilo minus tutorem dari. itaque detentus est in tutela.

XXVIIII. IDEM Libro singulari de cognitionibus SI PEREGRE agant qui tutores uel curatores dati sunt, ut intra diem trigesimum notum his à magistratibus fiat, Diuus Marcus rescripsit.

QVI PETANT TVTORES VEL CVRATORES ET VBI PETANTVR TIT. VI.

MODESTINVS Libro septimo Differentiarum

MATRIS sollicitudo in petendis filio tutoribus, non etiam curatoribus, obseruatur: nisi quo casu impuberi curator petendus est.

II. IDEM Libro primo excusationum ΕΑΝ ΟΙ ΑΦΗΛΙΚΕΣ ΜΗ ΕΧΩΣΙ ΤΟΥΣ ΕΚ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΚΗΔΕΜΟΝΑΣ: ΕΑΝ ΜΕΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΔΕΩΝΤΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑΝ, ΔΥΝΑΝΤΑΙ ΑΙΤΗΣΑΙ ΑΥΤΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ ΚΑΤΑΣΤΑΘΗΝΑΙ ΟΙΤΕ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ, ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤ ΕΠΙΓΑΜΙΑΝ ΟΙΚΕΙΟΙ ΓΟΝΕΩΝ ΑΡΡΕΝΩΝ ΤΕ, ΚΑΙ ΘΗΛΕΙΩΝ. ΔΥΝΑΝΤΑΙ ΚΑΙ ΦΙΛΟΙ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ, ΚΑΙ ΤΡΟΦΕΙΣ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ ΤΟΥΤΟ ΑΙΤΗΣΑΙ. ΟΙ ΜΕΝ ΟΥΝ ΑΛΛΟΙ ΕΚ ΠΡΟΑΙΡΕΣΕΩΣ ΑΙΤΟΥΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ. ΕΙΣΙ ΔΕ ΤΙΝΕΣ, ΟΙΣ ΕΠΑΝΑΓΚΕΣ ΕΣΤΙΝ ΑΙΤΕΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ, ΟΙΟΝ ΜΗΤΗΡ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙ. ΕΚ ΤΟΥΤΩΝ ΓΑΡ ΑΙ

ΜΕΝ ΖΗΜΙΟΥΝΤΑΙ; ΟΙ ΔΕ ΚΑΙ ΚΟΛΑΖΟΝΤΑΙ, ΕΑΝ ΜΗ ΑΙΤΗΣΩΣΙ ΤΟΥΣ ΕΚ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΚΗΔΕΜΟΝΑΣ. Η ΜΕΝ ΓΑΡ ΜΗΤΗΡ ΕΞΕΛΑΥΝΕΤΑΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ ΝΟΜΙΜΟΥ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ, ΩΣ ΟΥΣΑ ΑΝΑΞΙΑ ΛΑΒΕΙΝ ΚΛΗΡΟΝ ΝΟΜΙΜΟΝ ΜΗ ΦΡΟΝΤΙΣΑΣΑ ΑΥΤΩ ΚΑΤΑΣΤΑΘΗΝΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ. ΚΑΙ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΕΑΝ ΜΗ ΑΙΤΗΣΗ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΟΝ ΑΝ ΑΙΤΗΣΗ ΟΣΙΑΣ ΧΑΡΙΝ ΑΙΤΗΣΗ ΤΟΝ ΑΦΕΘΗΝΑΙ ΔΥΝΑΜΕΝΟΝ: ΕΙΤΑ ΑΦΕΘΕΝΤΟΣ ΑΥΤΟΥ, Η ΚΑΙ ΑΠΟΒΛΗΘΕΝΤΟΣ ΑΛΛΟΝ ΜΗ ΑΙΤΗΣΗ ΠΑΛΙΝ, Η ΕΞΕΠΙΤΗΔΕΣ ΚΑΚΟΥΣ ΑΙΤΗΣΗ. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΔΕ ΕΚ ΤΟΥΤΩΝ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΗΘΕΝΤΕΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΚΟΛΑΖΟΝΤΑΙ ΕΠΙΣΤΡΕΦΩΣ, ΕΑΝ ΦΑΙΝΩΝΤΑΙ Η ΔΙΑ ΑΜΕΛΕΙΑΝ, Η ΔΙΑ ΚΑΚΙΑΝ ΜΗ ΗΤΗΚΟΤΕΣ. ΤΑΔΕ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΠΡΟΕΙΡΗΜΕΝΑ ΔΗΛΟΥΤΑΙ ΕΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΕΒΗΡΟΥ, ΗΣ ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ ΥΠΟΤΕΤΑΚΤΑΙ. Diuus Seuerus Cuspio Rufino. Omnem me rationem adhibere subueniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus uolo. et ideo quae mater uel non petierit tutores idoneos filiis suis, uel prioribus excusatis reiectisue, non confestim aliorum nomina dederit, ius non habeat uindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum.

ΕΑΝ ΜΕΝΤΟΙ ΤΙΣ Η ΔΑΝΕΙΣΤΗΣ, Η ΛΕΓΑΤΑΡΙΟΣ, Η ΑΛΛΗΝ ΑΝΑΓΚΑΙΑΝ ΕΧΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΦΑΝΟΝ ΣΥΣΤΑΣΙΝ: ΑΥΤΟΣ ΜΕΝ ΟΥΚ ΑΙΤΗΣΕΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ ΤΩ ΟΡΦΑΝΩ, ΑΛΛΑ ΤΟΥΣ ΑΙΤΕΙΝ ΔΥΝΑΜΕΝΟΥΣ ΑΞΙΩΣΕΙ ΑΙΤΗΣΑΙ: Η ΕΑΝ ΟΥΤΟΙ ΑΠΟΚΝΗΣΩΣΙ, ΤΟΤΕ ΠΡΟΣΕΛΘΩΝ ΤΩ ΗΓΟΥΜΕΝΩ ΑΥΤΟ ΤΟΥΤΟ ΕΡΕΙ, ΙΝΑ ΚΑΤΑΣΤΑΘΕΝΤΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΝΟΜΙΜΟΥ, Η ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΟΡΦΑΝΟΝ ΓΕΝΗΤΑΙ ΣΥΣΤΑΣΙΣ. ΤΑΥΤΑ ΜΕΝ ΠΕΡΙ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ. ΚΟΥΡΑΤΟΡΑΣ ΔΕ ΕΑΥΤΟΙΣ ΑΙΤΗΣΟΥΣΙΝ ΟΙ ΑΦΗΛΙΚΕΣ, ΕΑΝ ΜΕΝ ΠΑΡΩΣΙ ΔΙ ΕΑΥΤΩΝ: ΕΑΝ ΔΕ ΑΠΟΔΗΜΗ ΤΙΣ ΑΥΤΩΝ, ΑΙΤΗΣΕΙ ΔΙΑ ΦΡΟΝΤΙΣΤΟΥ. ΕΙ ΔΕ ΑΛΛΟΣ ΑΙΤΗΣΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΑ ΔΥΝΑΤΑΙ ΤΩ ΑΦΗΛΙΚΙ, ΕΖΗΤΗΘΗ. ΚΑΙ VLPIANOS Ο ΚΡΑΤΙΣΤΟΣ ΟΥΤΩΣ ΓΡΑΦΕΙ, ΩΣ ΔΕΟΝ ΑΛΛΟΝ ΑΥΤΩ ΜΗ ΑΙΤΕΙΝ, ΑΛΛΑ ΑΥΤΟΝ ΕΑΥΤΩ. Et apud Paulum libro nono responsorum ita relatum est. Curatorem ignorante nec mandante pupilla non rectè ei à tutore petitum uideri. periculúmque eorum, quae curator non iure datus gessit, non sine ratione eum qui petit, cogendum agnoscere. Et alia parte eiusdem libri ita respondit. si matris iudicium princeps secutus, curatores filiae eius dedit, periculum administrationis eorum eam respicere debere. ΟΙ ΟΠΩΣΟΥΝ ΑΦΕΘΕΝΤΕΣ ΔΙ EXCVSATIONOS ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΑΝΑΓΚΗΝ ΟΥΚ ΕΧΟΥΣΙΝ ΑΙΤΕΙΝ ΤΟΙΣ ΟΡΦΑΝΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, ΩΣ ΦΗΣΙ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ ΔΙΑΤΑΞΙΣ.

III. PAVLVS Libro decimo Responsorum DECRETO decurionum et ipsum magistratum curatorem dari potuisse, respondi.

IIII. TRYPHONINVS Libro tertiodecimo Disputationum CREdendum est et eam matrem constitutione contineri, quae à patre non legitimè tutores testamento uel codicillis datos filiis impuberibus, non postulabit decreto confirmari. sin autem idoneis datis tutoribus pluribus unus eorum uel decessit, uel temporalem excusationem accepit: mater quae propterea in loco illius alium non petit, quia numerus reliquorum administrationi tutelae sufficiebat: incidit quidem in uerba constitutionis, sed sententia excusatur. Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit ei adiungi alios: mater eos quoque petere debet. et si non petit, incidet in sententiam constitutionis. Haec autem mater ab omni quidem bonorum uindicatione intestatorum filiorum repellitur. Si uerò maritus ei fideicommissum à filio relinquerit, cui mulier non petit tutorem, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, uel sub hac ipsa condicione, SI INTESTATVS MORTVVS ERIT: fideicommissi petitio quae ex alieno iudicio descendit, non est perempta. Quae autem suspectum tutorem non fecit, nec uerbis nec SENTia constitutionis in poenam incidit. quòd eiusmodi facta diiudicare et aestimare, uirilis animi est. et potest etiam delicta ignorare mater. satisque est eam petisse talem, qui inquisitione per praetorem habita idoneus apparuit. et ideo nec iudicium eius sufficit ad eligendos tutores. sed inquisitio fit, etiam si maximè in bona propria liberis suis testamento tutores dederit.

DE ADMINISTRATIONE ET PERICVLO TVTORVM ET CVRATORVM QVI GESSERINT VEL NON ET DE AGENTIBVS VEL CONVENIENDIS VNO VEL PLVRIBVS TIT. VII.

VLPIANVS Libro trigeſimo quinto ad Edictum

GERERE atque adminiſtrare tutelam extra ordinem tutor cogi ſolet.
Ex quo ſcit ſe tutorem datum, ſi ceſſet tutor, ſuo periculo ceſſat. id 1
enim à Diuo Marco conſtitutum eſt: ut qui ſcit ſe tutorem datum, nec
excuſationem ſi quam habet, allegat intra tempora praeſtituta: ſuo peri-
culo ceſſet. Sufficit tutoribus ad plenam defenſionem, ſiue ipſi iudi 2
cium ſuſcipiant, ſiue pupillus ipſis auctoribus. nec cogendi ſunt tutores cauere, ut defen
ſores ſolent. licentia igitur erit, utrum malint ipſi ſuſcipere iudicium, an pupillum exhi
bere, ut ipſis auctoribus iudicium ſuſcipiatur. ita tamen ut pro his qui fari non poſſunt,
uel abſint, ipſi tutores iudicium ſuſcipiant. pro his autem qui ſupra ſeptimum annum
aetatis ſunt, et praeſto fuerint, auctoritatem praeſtent. In cauſis autem adulto- 3
rum licentia erit agentibus, uel ipſum adultum praeſentem in iudicium uocare, ut con
ſenſu curatoris conueniatur: uel contra curatorem agere, ut ipſe litem ſuſcipiat. In ab-
ſentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum. Non denegari 4
autem neque tutoribus neque curatoribus, etiam debitores pupillorum uel adulto-
rum ex perſona ſua proſpectu officii in iudicium uocare: uel eis hoc facientibus, ſuum
aCommodare conſenſum.

II. IDEM Libro nono ad Edictum SI TVTOR condemnauit, ſiue ipſe
condemnatus eſt: pupillo et in pupillum potius actio iudicati datur. et maximè ſi non
ſe liti optulit, ſed cum non poſſet uel propter abſentiam pupilli, uel propter infantiam
auctor ei eſſe ad accipiendum iudicium. et hoc etiam Diuus Pius reſcripſit. et exinde
multis reſcriptis declaratum eſt, in pupillum dandam actionem iudicati ſemper, tuto-
re condemnato: niſi abſtineatur. tunc enim nec in tutorem, nec in pupillum, nec pigno
ra tutoris capienda eſſe, ſaepe reſcriptum eſt. Amplius Marcellus libro uiceſimo 1
primo digeſtorum ſcribit, et ſi ſatiſdedit tutor, mox abſtinuit pupillus: fideiuſſoribus
quoque eius debere ſubueniri. ſed et ſi pupillus non abſtinuit, quemadmodum ipſi, ita
et fideiuſſoribus eius ſubueniri. maximè ſi pro abſente pupillo uel pro infante ſatiſ-
dedit.

III. IDEM Libro trigeſimo quinto ad Edictum SI PLVRES curatores
dati ſunt, Pomponius libro ſexageſimo octauo ad edictum ſcripſit, ratum haberi debe-
re etiam quod per unum geſtum eſt. nam et in furioſi curatoribus, ne utilitates furioſi
impediantur, praetor uni eorum curationem decernet. ratúmque habebit quod per
eum ſine dolo malo geſtum eſt. Si parens uel pater qui in poteſtate habet, deſti- 1
nauerit teſtamento, quis tutorum tutelam gerat: illum debere gerere praetor putauit.
meritóque parentis ſtatur uoluntati, qui utique rectè filio proſpexit. tantundem prae-
tor facit et de his, quos parens deſtinauit teſtamento, ipſe autem confirmauit. ut ſi pa-
rens declarauit quem uelit tutelam adminiſtrare, ille ſolus adminiſtret. ceteri igitur
tutores non adminiſtrabunt. ſed erunt hi, quos uulgo honorarios appellamus. nec
quiſquam putet ad hos periculum nullum redundare. conſtat enim hos quoque excuſ-
ſis prius facultatibus eius qui geſſerit, conueniri oportere. dati ſunt enim quaſi obſer-
uatores actus eius, et cuſtodes. imputabitúrque eis quandoque, cur ſi male eum conuer
ſari uidebant, ſuſpectum eum non fecerunt. adſidue igitur et rationem ab eo exigere

eos oportet, et sollicite curare qualiter conuersetur. et si pecunia sit quae deponi possit, curare ut deponatur ad praediorum comparationem. blandiuntur enim sibi, qui putant honorarios tutores omnino non teneri. tenentur enim secundum ea quae supra
2 ostendimus. Quamuis autem ei potissimum se tutelam commissurum praetor dicat, cui testator delegauit: attamen nonnumquam ab hoc recedet. utputa si pater minus penso consilio hoc fecit, fortè minor uiginti quinque annis: uel eo tempore fecit, quo iste tutor bonae uitae uel frugi uidebatur: deinde postea idem coepit male conuersari ignorante testatore. uel si contemplatione facultatium eius res ei commissa est, quibus postea exutus est. nam etsi unum pater dederit tutorem, nonnumquam ei adiunguntur curatores. nam Imperator noster cum patre rescripsit, cum duos quis libertos suos tutores dedisset, unum rerum Italicarum, alium rerum Africanarum, curatores
3 eis adiungendos. nec patris secuti sunt uoluntatem. Quod in tutoribus scriptum est, et in curatoribus erit obseruandum, quos pater testamento destinauit à praetore confirmandos. Apparet igitur praetori curae fuisse, ne tutela per plures administretur. quippe etsi pater non destinauerit quis gerere debeat, attamen id agit, ut per unum administretur: sane enim facilius unus tutor et actiones exercet et excipit: ne per multos
4 tutela spargatur. Si non erit à testatore electus tutor, aut gerere nollet: tum is gerat cui maior pars tutorum tutelam decreuerit. praetor igitur iubebit eos conuocari. aut si non coibunt, aut coacti non decernent, causa cognita ipse statuet quis tutelam geret. plane si non consentiant tutores praetori, sed nolint omnes gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur succedanei esse alieni periculi: dicendum est, praetorem permittere eis omnibus gerere. Item si diuidi inter se tutelam uelint tutores, audiendi sunt. ut distribuatur inter eos administratio.

IIII. IDEM Libro nono ad Edictum VEL IN partes, uel in regiones. et si ita fuerit diuisa, unusquisque exceptione summouebitur pro ea parte uel regione, quam non administrat.

V. IDEM Libro trigesimo quinto ad Edictum ITA autem depositioni pecuniarum locus est, si ea summa corradi id est colligi possit, ut comparari ager possit. si enim tam exiguam esse tutelam facile probatur, ut ex nummo refecto praedium puero comparari non possit: depositio cessat. quae ergo tutelae quantitas depositionem inducat uideamus. et cum causa depositionis exprimatur, ut praedia pupillis comparentur, manifestum est, ut ad minimas summas non uideatur pertinere. quibus modus praefiniri generaliter non potest: cum facilius causa cognita per singulos possit examinari. nec tamen auferenda facultas est, enam minores summas interdum deponi postu
1 lare, si suspecti tutores esse uideantur. Gessisse autem uidetur tutor, qui quid omnino pupillare attigit, etiam si modicum. cessántque partes eorum, qui solent cessantes cogere administrare. quòd si posteaquam gessit, tunc se gestu abstinuit: etiam suspecti postulatio succedit. Quòd si quis tutelam mandauerit gerendam, gestáque fuerit ab eo cui mandatum est: locus erit tutelae actioni. uidetur enim gessisse qui per alium ges-
2 sit. quòd si non accessit is cui mandatum est, utili actione conuenitur. Debitor patris qui tutelam administrauit filii, tutelae iudicio tenebitur etiam ob id quod patri
3 debuit. Si tutor pupillum suum puberem factum non admonuerit, ut sibi curatores peteret: sacris enim constitutionibus hoc facere iubetur qui tutelam administrauit: an tutelae iudicio teneatur? et magis puto sufficere tutelae iudicium, quasi cone-
4 xum sit hoc tutelae officio: quamuis post pubertatem admittatur. Post completum uicesimum quintum annum aetatis, si nondum rationes redditae sunt, nec ad causam instrumenta pertinentia: fidei ac uerecundiae curatorum conuenit, ut consilio suo coeptam litem perficiant. si igitur cessent in his quae constituta sunt faciendis, magis puto sufficere negotiorum gestorum iudicium, etiam si actum est: si tamen huius rei
5 ratio reddita non est. Iulianus libro uicesimo primo digestorum huiusmodi speciem proponit. Quidam decedens filiis suis dederat tutores: et adiecerat, EOSQVE

ANECLOGISTOS ESSE VOLO. et ait Iulianus tutores nisi bonam fidem in administratione praestiterint, damnari debere: quamuis testamento comprehensum sit, ut anecłogisti essent. nec eo nomine ex causa fideicommissi quicquam consequi debebunt, ut ait Iulianus. et est uera ista sententia. nemo enim ius publicum remittere potest huiusmodi cautionibus. nec mutare formam antiquitus constitutam. damnum uerò quodcumque ex tutela quis senserit, et legari, et per fideicommissum ei relinqui potest.

Papinianus libro quinto responsorum ita scribit: pater tutelam filiorum consilio 6
matris geri mandauit, et eo nomine tutores liberauit. non idcirco minus officium tuto
rum integrum erit. sed uiris bonis conueniet, salubre consilium matris admittere. tametsi neque liberatio tutoris, neque uoluntas patris, aut intercessio matris tutoris offi-
cium infringat. Vsque adeo autem licet tutoribus patris praeceptum neglegere: 7
ut si pater caueret ne quid rei suae distraheretur, uel ne mancipia distrahantur, uel ne
uestis, uel ne domus, uel ne aliae res periculo subiectae: liceat eis contemnere hanc pa-
tris uoluntatem. Ex quo innotuit tutor, se tutorem esse: scire debet periculum tu- 8
telae ad eum pertinere. innotescere autem qualiterqualiter sufficit, non utique testato eum conueniri. nam etsi citra testationem, scilicet undecumque cognouit: nulla dubiatio est quin debeat periculum ad ipsum respicere.

VI. IDEM Libro trigesimo sexto ad Edictum HOC autem quòd cognouit tutor, pupillus probare debebit.

VII. IDEM Libro trigesimo quinto ad Edictum TVTOR qui repertorium non fecit, quod uulgo inuentarium appellatur, dolo fecisse uidetur. nisi fortè aliqua necessaria et iustissima causa allegari possit, cur id factum non sit. si quis igitur dolo inuentarium non fecerit, in ea condicione est, ut teneatur in id quod pupilli interest. quod ex iureiurando in litem aestimatur. nihil itaque gerere ante inuentarium factum eum oportet: nisi id quod dilationem nec modicam exspectare possit.
Si tutor cessauerit in distractione earum rerum quae tempore depereunt, suum peri- 1
culum facit. debuit enim confestim officio suo fungi. Quid si contutores exspectabat
uel differentes uel etiam uolentes se excusare, an ei ignoscatur? et non facilè ignoscetur. debuit enim partibus suis fungi, non quidem praecipiti festinatione, sed nec mo-
ratoria cunctatione. Competet aduersus tutores tutelae actio, si male contraxe- 2
rint: hoc est si praedia comparauerint non idonea per sordes aut gratiam. Quid ergo
si neque sordide neque gratiose, sed non bonam condicionem elegerint? rectè quis di
xerit, solam latam neclegentiam eos praestare in hac parte debere. Si post depo 3
sitionem pecuniae comparare praedia tutores neglexerunt, incipient in usuras conueniri. quamquam enim à praetore cogi eos oportet ad comparandum, tamen si cessent, etiam usuris plectendi sunt tarditatis gratia. nisi si per eos factum non est quo minus
compararent. Pecuniae, quam in usus suos conuerterunt tutores, legitimas usu- 4
ras praestant. sed hoc ita demum, si euidenter doceantur pecuniam in usus suos conuertisse. ceterum non utique qui non faenerauit, uel non deposuit, in suos usus uertit. et ita Diuus Seuerus decreuit. doceri igitur debet, in usus suos pecuniam uertis-
se. Vertisse in suos usus non accipimus eum qui debitor patris pupilli fuit, deinde 5
ipse sibi non soluit. hic enim eas usuras praestabit, quas patri promiserat. Si tutor 6
pecuniam pupillarem suo nomine faenerauit, ita demum cogetur usuras quas perce-
pit praestare: si suscipiat pupillus ceterorum nominum periculum. Si deponi 7
oportet pecunias ad praediorum comparationem, si quidem factum est: usurae non current. sin uerò factum non est, si quidem nec praeceptum est ut deponantur: pupillares praestabuntur. si praeceptum est, et neglectum: de modo usurarum uidendum est. Et solent praetores comminari, ut si non fiat depositio, uel quanto tardius fiat, legitimae usurae praestentur. si igitur comminatio intercessit, iudex qui quandoque cognoscet, decretum praetoris sequetur. Idem solent facere praetores etiam circa eos 8
tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penes se aliquid. ut quidquid constite-

rit penes eos esse, eius grauissima usura pendatur. et hoc persequi oportere iudicem
palam est, cum et alia poenae adiectione. residuarum autem summarum pupillares
9 usuras pendi oportet. Quae autem sunt pupillares usurae, uidendum est. et appa
ret hanc esse formam usurarum: ut eius quidem pecuniae, quam quis in usus suos con-
uertit, legitimam usuram praestet. Sed et si negauit apud se esse pecuniam, et praetor
pronuntiauit contra eum: legitimas soluere debebit. uel si moram depositioni fecit, et
praetor irrogauit ei legitimas. Sed et si dum negat aliquam quantitatem penes se esse,
pupillis ad onera sua expedienda imposuit necessitatem mutuam pecuniam legitimis
usuris accipiendi: tenebitur in legitimis. item si à debitoribus legitimas exegit. Ex cete-
ris causis secundum morem prouinciae praestabit usuras, aut quincunces, aut trientes,
10 aut si quae aliae leuiores in prouincia frequentantur. Vsurae à tutoribus non sta
tim exiguntur, sed interiecto tempore ad exigendum et ad collocandum duum men-
sum. idque in iudicio tutelae seruari solet. quod spatium seu laxamentum temporis tri-
bui non oportet his qui nummos impuberum uel adulescentium in suos usus conuer-
11 terunt. Si usuras exactas tutor uel curator usibus suis retinuerint, earum usuras
agnoscere eos oportet. sane enim parui refert, utrum sortem pupillarem, an usuras in
12 usus suos conuerterint. Pecuniae, quae in arca fuit, etiam heredes curatoris tam-
diu usuras praestabunt, quamdiu non interpellauerint, ut loco defuncti curator consti
13 tuatur. Si tutor pro contutore condemnetur, an etiam in usuras condemnandus
sit quaeritur. et placet, ut multis rescriptis continetur, et Papinianus libro duodecimo
quaestionum ait, etiam in usuras eum condemnandum, si suspectum facere superse-
dit. et quidem eas demum usuras cogendum praestare, quas etiam suae administratio-
14 nis cogitur. Sciendum est, tutorem et post officium finitum usuras debere in
diem quo tutelam restituit.

VIII. IDEM Libro uicesimotertio ad Edictum SI TVTELAE agat
is cuius tutela administrata est, dicendum est, nonnumquam diem creditae pecuniae
exspectandam: si fortè tutor pecunias crediderit pupilli nomine, quarum exigenda-
rum dies nondum uenit. sane quod ad pecunias attinet, ita demum uerum est, si potuit
et debuit credere. ceterum si non debet credere, non exspectaVitur.

VIIII. IDEM Libro trigesimo sexto ad Edictum QVOTIENS tutor
pecuniam pupillarem faenori dat, stipulatio hoc ordine facienda est. stipulari enim de-
bet aut pupillus aut seruus pupilli. quòd si neque pupillus eius aetatis erit, ut stipula-
ri possit, neque seruum habebit: tunc ipse tutor, quiue in eius potestate erit. quo ca-
su Iulianus saepissime scripsit, utilem actionem pupillo dandam. sed et si absens sit pu-
1 pillus, oportere tutorem suo nomine stipulari, nequaquam ambigendum est. Si pa
terfamilias eum, pro quo fideiussit, tutorem dederit filio suo: officio tutoris conuenit,
ut cum dies pecuniae praeterierit, creditori debitum soluat. et ideo cessante eo, si pu-
pillus suae tutelae factus soluerit ex causa fideiussoria: non solùm mandati, sed etiam
tutelae agere poterit. hoc enim ei imputatur, cur pro se non soluerit. quòd si in diem
debitor fuit iste tutor, quibusdam uidetur non uenire in tutelae iudicium: si modò is
dies post tutelam finitam superuenit. quòd si dies adhuc durante tutela uenit, putant
omnimodo deuolui in tutelae iudicium. Ego et hoc et superius ita uerum puto, si facul
tatibus labi tutor coepit. ceterum si idoneus tutor fuit, nihil uenire in tutelae iudicio,
nec quisquam putet nullum effectum hoc habere. namque si quis dixerit in tutelae iu-
dicium deuolui: et priuilegio locus est, et fideiussores tenebuntur, si rem saluam fore
cautum est. Item si temporali actione fuit obligatus tutor, dicendum est locum esse
tutelae iudicio, ut perpetua actio sit. Et generaliter quod aduersus alium praestare
debuit pupillo suo, id aduersus se qnoque praestare debet. fortassis et plus. aduersus
2 alios enim experiri sine actione non potuit, aduersus se potuit. Sed si sub usuris gra
uioribus patri pupilli pecuniam debuit quàm sint pupillares: uidendum est, an ei ali-
quid imputetur. et si quidem soluit, nihil est quod ei imputetur: potuit enim soluere,

nec onerare se usuris. si uerò non soluit, usuras cogendus est agnoscere, quas à se exi-
gere debuit. Sicut autem soluere tutor quod debet, ita et exigere quod sibi de- 3
betur potest, si creditor fuit patris pupilli. nam et sibi soluere potest, si modò fuit pecu-
nia unde soluat. et si usurae fuerunt grauiores quae ei debebantur, releuatur eis pu-
pillus: quia tutor se potuit liberare. sicut aliis quoque soluere et potuit et debuit. Nec
utique necesse habet, si conueniatur per iudicem soluere. idcircóque si mala causa pu-
pillaris est, denuntiare sibi uerum debet. Denique Imperator Antoninus cum patre,
etiam honoraria eos imputare pupillo prohibuit, si superuacaneam litem instituissent,
cum conuenirentur à uero creditore. nec enim prohibentur tutores bonam fidem
agnoscere. Non tantùm autem sibi soluere tutor, uerumetiam sibi creditam pecu 4
niam scribere potest: ut Marcellus libro octauo digestorum scribsit. séque mutua pecu
nia poterit obligare, sibi mutuam proscribendo. Constat eum qui ad augmentum 5
datur, utputa ad bona materna quae postea accesserunt, uel ad quid aliud augmentum,
administrare bona pristina non solere. Si autem suspectum facere priorem tutorem su-
persedit, uel satis ab eo exigere, plectetur. Per contrarium autem qui datus est 6
simpliciter tutor pupillo uel curator, si quid postea augmenti accesserit, periculo tene
tur: quamuis soleat ad augmentum dari curator. quae res non facit, ut ipsa augmenta
non pertineant ad curam priorum ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere.
Siue igitur datus est, communicatur periculum cum prioribus, siue datus non est, tene
tur administrationis necessitate is qui antea erat datus.

X. IDEM Libro quadragesimonono ad Edictum GENERALITER quotienscumque non fit nomine pupilli quod quiuis paterfamilias idoneus facit, non uidetur defendi. siue igitur solutionem, siue iudicium, siue stipulationem detrectat: defendi non uidetur.

XI. IDEM Libro trigesimo tertio ad Edictum CIRCA pupillum, cuius tutor seruus erat pronuntiatus, Diuus Pius rescripsit, in rebus quas ex pecunia pupilli seruus comparauerat, dominum non posse uti praerogatiua deductionis. quod et in curatore obseruandum est.

XII. PAVLVS Libro trigesimo octauo ad Edictum CVM plures tutelam
gerunt, nulli eorum in contutorem actio pupilli nomine datur. Quae bona fide à 1
tutore gesta sunt, rata habentur etiam ex rescriptis Traiani et Hadriani. et ideo pupil-
lus rem à tutore legitimè distractam uindicare non potest. nam et inutile est pupillis,
si administratio eorum non seruatur: nemine scilicet emente. nec interest, tutor soluen
do fuerit, nec ne. cum si bona fide res gesta sit, seruanda sit. si mala fide, alienatio non
ualet. Nimium est, licere tutori respectu existimationis pupilli erogare ex bonis 2
eius quod ex suis non honestissimè fuisset erogaturus. Cum tutor non rebus dum- 3
taxat, sed etiam moribus pupilli praeponatur: in primis mercedes praeceptoribus non
quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate natalium constituet.
alimenta seruis libertísque, nonnumquam etiam exteris, si hoc pupillo expediet, prae-
stabit. sollemnia munera parentibus cognatísque mittet. sed non dabit dotem sorori
alio patre natae, etiam si aliter ea nubere non potuit. nam etsi honestè, ex liberalitate
tamen fit. quae seruanda arbitrio pupilli est. Si tutor pecuniam pupillarem cre- 4
dere non potuit, quòd non erat cui crederet: pupillo uacabit.

XIII. GAIVS Libro duodecimo ad Edictum prouinciale TVTOR se-
cundum dignitatem facultatésque pupilli modum seruorum aestimare debet, qui cir-
ca eum futuri sunt. Non est audiendus tutor, cum dicat ideo cessasse pupillarem 1
pecuniam, quòd idonea nomina non inueniret, si arguatur eo tempore suam pecu-
niam bene collocasse. In soluendis legatis et fideicommissis attendere debet tu- 2
tor, ne cui non debitum soluat. Nec nuptiale munus matri pupilli uel sorori mittere.
aliud est, si matri fortè aut sorori pupilli tutor ea quae ad uictum necessaria sunt prae-
stiterit, cum semetipsa sustinere non possit. nam ratum id habendum est. nec enim ea-
dem

dem causa est eius quod in eam rem impenditur: et quod muneris legatorúmue nomine erogatur.

XIIII. PAVLVS Libro octauo Breuium ETIAM contutoris factum imputatur collegae, si potuit et debuit suspectum facere. interdum et si debuit satis petere. nam si idoneus subito lapsus est, nihil collegae imputari potest.

XV. IDEM Libro secundo Sententiarum SI TVTOR constitutus, quos inuenerit debitores non conuenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur: uel intra sex primos menses pupillares pecunias non collocauerit: ipse in debitam pecuniam, et in usuras eius pecuniae quam non faenerauit conuenitur.

XVI. IDEM Libro sexto ad Sabinum CVM quaeritur iudicio tutelae quae nomina à tutore facta agnoscere pupillus debeat: Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset, et suo nomine stipulatus esset: posse dici, nomina integra pupillo salua esse: deperdita et malè contracta ad tutorem pertinere. sed uerius se putare, posse tutorem eam condicionem adulescenti deferre, ut id quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in totum agnoscere, aut à toto recedere: ita ut perinde esset, ac si tutor sibi negotium gessisset. Idem est etsi pupilli nomine credidisset.

XVII. POMPONIVS Libro septimodecimo ad Sabinum QVI iussus est ab eo qui ius iubendi habet, tutelam gerere: si cessasset, ex quo iussus est indemnem pupillum praestare debebit: non ex quo tutor esse coepit.

XVIII. IVLIANVS Libro uicesimo primo Digestorum QVI tutor negotia pupilli gessit, quamuis in nulla re auctor pupillo fuerit: quin tutelae iudicio teneatur, dubitari non oportet. quid enim prohibet, ita patrimonium pupilli compositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat? Ex duobus tutoribus, si cum altero actum fuerit, alter non liberaVitur.

XVIIII. VLPIANVS Libro primo Responsorum ACTVS sui rationem concuratori reddere non esse compellendum. sed nisi cum eo administrationem communicet, aut si non ex fide curam gerat, suspectum postulari posse.

XX. IDEM Libro quinto de officio Proconsulis TVTOR uel curator, cuius iniusta appellatio pronuntiata erit, cuiúsue excusatio recepta non sit: ex quo accedere ad administrationem debuit, erit obligatus.

XXI. MARCELLVS Libro singulari Responsorum LVCIVS Titius Gaium Seium filiumfamilias testamento filio suo tutorem dedit: Gaius Seius sciente et consentiente patre tutelam administrauit. quaero an defuncto Gaio Seio actio tutelae aduersus patrem eius, et in quantum competat. Marcellus respondit, secundum ea quae proposita essent, actione de peculio, et de in rem uerso patrem teneri. nec multum uideri in hoc casu facere patris scientiam et consensum ad obligandum eum in solidum. nisi fortè contutore uel alio quo nolente eum facere suspectum, intercessit, et quasi in se periculum recepit.

XXII. PAVLVS Libro tertio ad Edictum TVTOR ad utilitatem pupilli et nouare et rem in iudicium deducere potest. donationes autem ab eo factae pupillo non nocent.

XXIII. VLPIANVS Libro nono ad Edictum VVLGO obseruatur, ne tutor caueat ratam rem pupillum habiturum, quia rem in iudicium deducit. quid tamen si dubitetur an tutor sit, uel an duret tutor, uel an gestus illi commissus sit? aequum est, aduersarium non decipi. idem et in curatore est, ut Iulianus scribsit.

XXIIII. PAVLVS Libro nono ad Edictum DECRETO praetoris actor constitui periculo tutoris solet, quotiénsque aut diffusa negotia sint, aut dignitas uel aetas aut ualetudo tutoris id postulet. si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem facere possit, aut absens sit: tunc actor necessario constituendus est. Si duobus simul tutela gerenda permissa est. uel à parente uel à contutoribus uel à magistratibus: benignè accipiendum est etiam uni agere permissum. quia duo simul

agere noo possoot.

XXV. VLPIANVS Libro tertiodecimo ad Edictum SI MINORIS
actum fuerit cum tutoribus adsistentibus curatoribus, et pupillus ob hoc egerit cum
curatoribus, et ei sint condemnati in id quod sua intererat, minoris tutores culpa eo-
rum condemnatos non esse: an restitutio aduersus tutores cesset? et Papinianus respon
sorum libro secuodo ait, nihilo minus posse restitui. et idcirco curatores, si nondum
iudicatum fecerunt, posse prouocantes per excepoonem doli consequi, ut ets manden
tur aduersus tutores actiones. quid tamen si iam fecerunt iudicatum curatores? prode-
rit hoc tutoribus: quoniam nihil minori abest, qui de praeda magis quàm de damno
sollicitus est. nisi fortè mandare actiones paratus sit curatoribus.

XXVI. PAVLVS Libro uicesimoquarto ad Edictum (CVM) CVRA
tore et protutore, etiam manente administratione agi potest.

XXVII. IDEM Libro septimo ad Plautium TVTOR qui tutelam ge-
rit, quantum ad prouidentiam pupillarem domini loco haberi debet.

XXVIII. MARCELLVS Libro octauo Digestorum TVTOR pro pu
pillo in iudicium uocatus, sollemniter cauit. si inter moras puer ad pubertatem perue-
nit, non est cogendus accipere iudicium. Tutor, qui post pubertatem pupilli ne- 1
gotiorum eius administratione abstinuit, usuras praestare noo debet ex quo optulit
pecuniam. quinetiam iustius mihi uidetur, eum per quem non stetit, quo minus con-
uentus restitueret tutelam, ad praestationem usurarum non compelli. Vlpianus no-
tat: non sufficit optulisse, nisi et deposuit obsignatam tuto in loco.

XXVIIII. IDEM Libro octauo Digestorum MAXIMEQVE heredem
tutoris. nam periniquum est, eum cui fortè post uiginti annos uel amplius in mentem
uenit tutelam reposcere, etiam usuras postulare.

XXX. IDEM Libro uicesimo primo Digestorum TVTORIS praeci-
puum est officium, ne indefensum pupillum relinquat.

XXXI. MODESTINVS Libro primo Excusationum DIVI Seuerus
et Antoninus Augusti Sergio Iuliano. Forma qua singuli tutores prout quisque gessit
tutelam, nonnumquam insolidum tenentur, dumtaxat intra pubertatis tempora lo-
cum habet: non etiam si post pubertatem administrauerint.

XXXII. IDEM Libro sexto Responsorum SINE herede tutor decel-
sit. quaero an curator pupillo datus, cum neque inuentaria neque alia instrumenta à
fideiussore tutoris exhibeantur, possit eundem fideiussorem conuenire ex stipulatione,
quanti pupilli interest. Modestinus respondit, in id quod tutor conueniri potuit, fide-
iussorem quoque conueniri posse. Modestinus respondit, damnum si quod da- 1
tum accidit eo quia cautiones soluti uectigalis inuentae non sunt, ad tutorem cuius
nulla culpa admissa proponitur, minimè pertinere. Modestinus respondit, tuto- 2
rem eorum redituum nomine rationem pupillae reddere debere, qui ex fundo bona
fide percipi potuerunt. Item respondit, si minus à seruo tutor percepit, quàm bo 3
na fide ex fundo percipi potuit: ex eo de quo pupillae sit obstrictus, quantum ex pecu-
lio serui seruari possit, eidem tutori proficere debere. scilicet si non perdituro seruo ad-
ministrationem credidit. Interposito curatore adulescens fundum Titio ue ndi- 4
dit: postea adgnita frande in integrum restitutus, io possessionem induci iussus est:
quaero an cum ex hac nenditione melior factus non est, oeque in rem suam quicquam
uersum probetur: pretium emptori restituere non debeat. Modestinus respondit pre-
tium fundi ab adulescente uenumdati si rationibus eius non profuit, nec quicquam de
eo (à) iudicante de io integrum restitutione statutum est: emptorem frustra postulare.
Item respondit, sumptibus uoluptatis causa ab emptore factis adulescentem one- 5
randum non esse. qui tamen ab eodem aedificio ita auferri possunt, ut in facie pristina,
id est quae fuit ante uendioonem, aedificium esse possit: emptori auferre permitti opor
tere. Lucius Titius coheres et curator sororis suae, cum esset ex ciuitate, in qua 6

usitatum erat ipsos dominos praediorum; non conductores onera annonarum et contributionum temporarium sustinere: morem hunc et consuetudinem semper obseruatam secutus, et ipse pro communi et indiuidua hereditate annonas praestitit. quaero an in rationibus dandis opponi curatori possit, quia non rectè pro parte sororis tales impensas fecerat. Modestinus respondit, in id demum curatorem adultae reputare ex causa de qua quaeritur posse, quod ipsa si rem suam administraret, erogare compelleretur.

7 Tutores duo post nenditionem pupillarium rerum factam, pecuniam inter se diuiserant: post quam diuisionem alter eorum in exilium datus est durante tutela. quaerebatur, an actore constituto contutor eius partem pupillaris pecuniae petere ab eo poterit. Modestinus respondit, si hoc quaeritur, an contutore relegato contutor eius tutelae actionem exercere possit: non posse respondi.

XXXIII. CALLISTRATVS Libro quarto de Cognitionibus A tutoribus et curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarium, quam paterfamilias rebus suis ex bona fide praebere debet.

1 Officium tutorum curatoribus constitutis finem accipit. ideóque omnia negotia, quae inita sunt, ad fidem curatorum pertinent. idque etiam Diuus Marcus cum filio suo Commodo rescripsit.

2 Heredibus quoque pupillorum electio eadem aduersus tutores, in quo potissimum consistere uelint, competit: quae ipsis quorum tutela administrata sit.

3 Principalibus constitutionibus declaratur, sumptuum qui bona fide in tutelam, non qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet. nisi ab eo qui eum dat, certum solacium ei constitutum est.

XXXIIII. IVLIVS AQVILA Libro Responsorum respondit Ad instruendam diligentiam iudicantis, et pupillorum utilitatem admittendam, seruos quoque eorum interrogari posse.

XXXV. PAPINIANVS Libro secundo Quaestionum Tutor siue curator nomina quae iustè putat non esse idonea, à priore tutore uel curatore suscipere quidem cogitur, non tamen exactionem periculo suo facere.

XXXVI. IDEM Libro tertio Quaestionum Inter tutores diuisa tutela est. aequitas, quae merum ius compensationis inducit, propter officium et personam agentis tutoris non differtur. nam diuisio tutelae, quae non iuris sed iurisdictionis est, modum administrationi facit. et inter ipsos locum habet. nec experiri cum pupillo uolentibus obstare debet.

XXXVII. IDEM Libro undecimo Quaestionum Tutorem qui tutelam gerit, Sabinus et Cassius, prout gerit, in singulas res per tempora, uelut ex pluribus causis obligari putauerunt. secundum quam sententiam seruus institor dominicae mercis, uel praepositus debitis exigendis, si liber factus in eodem actu perseneret, quamuis tempore seruitutis obligari non potuerit, praeteriti temporis nomine actione negotiorum gestorum non inutiliter conuenietur: earum scilicet rerum, quae conexam rationem cum his quae postea gesta sunt, habuerunt. sic enim et tutelae iudicium earum quoque rerum causa tenere placuit, quae post pubertatem administrantur, si posterior actus priori cohaereat, neque diuisus propriam rationem habet. Inde descendit quaestio quae uolgo circa filiumfamilias tractata est, qui tutor testamento datus, post tutelam gestam emancipatus, in eodem officio perseuerauit. et secundum Sabini et Cassii sententiam eueniet, ut de eo quidem quod post emancipationem gestum est, in solidum conueniri possit. de praeterito autem, siue peculium non sit ademptum siue ademptum sit, in id quod facere possit. quòd si superioris temporis nomine patrem de peculio pupillus conuenire maluerit, annus enim utilis ex quo tutela agi posse coepit computabitur, ne capiatur pater inducta totius temporis causa: tempus, quo filiusfamilias tutelam gessit, comprehendendum erit.

XXXVIII. IDEM Libro duodecimo Quaestionum Si plures tutelam non administrauerint, et omnes soluendo sint: utrum quia nullae partes administra-

tionis inueniuntur, electioni locus erit? an ut eiusdem pecuniae debitores, excipe-
re debebunt periculi societatem? quod magis ratio suadet. si quidam ex his idonei non
sint, onerabuntur sine dubio ceteri. nec inique: cum singulorum contumacia pupillo
damnum in solidum dederit. unde quaerendum est, an actiones pupillus ei qui solus
conuenitur, in alterum pro parte scilicet praestare debeat. sed cum propria cuiusque
contumacia puniatur, qua fronte poterit hoc desiderari?

XXXVIIII. IDEM Libro quinto Responsorum TVTORES qui post
finem tutelae per errorem officii durantes, rerum administrationem retinuerunt, no-
minum paternorum periculum, quae post pubertatem adulescentis idonea fuerunt,
praestare cogendi non erunt: cum actionem inferre non potuerunt. Curator à 1
patre testamento datus, impuberis negotiis se per errorem immiscuit. postea à praeto-
re tutoribus aliis datis periculum futuri temporis ille qui postea nihil gessit non prae-
stabit. Qui se negotiis impuberis non iure tutor datus secundum patris uolunta- 2
tem immiscuit, errore comperto tutorem à praetore constitui consultius petet. ne for-
tè si rem coeptam deseruerit, fraudis uel culpae causa condemnetur. non idem ser ua-
tur, si quis ultro negotium alienum gesserit. cum satis abundéque sufficiat uel in una
specie per amici laborem domino consuli. Heres institutus qui non habuit sub- 3
stitutum, prius quàm hereditatem adiret, quam impuberi restituere debuit, uita deces-
sit. cum hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in prouincia uita decessisset, tuto-
res prouincialium rerum culpae nomine condemnandos existimaui: si causam testa-
menti non ignorantes utilitatem impuberis deseruerunt. nam hereditatis in prouin-
cia fideicommisso restituto, causam quidem iuris expediri potuisse, rerum autem admi-
nistrationem ad eos recidere debuisse qui tutelam in Italia suscepissent. Aduersus 4
tutorem qui pupillum hereditate patris abstinuit, actionem denegari non oportet cre-
ditori qui cum ipso tutore contraxit: quamuis tutor pecuniam in rem impuberis uer-
teret. Curatores adulescentis mutui periculi gratia cautionem inuicem sibi prae- 5
buerunt, et in eam rem pignora dederunt. cum officio deposito soluendo fuissent, irri-
tam cautionem esse factam, et pignoris uinculum solutum apparuit. Tutor da- 6
tus aduersus ipsam creationem prouocauit. heres eius postea uictus, praeteriti tem-
poris periculum praestaVit. quia non uidetur leuis culpa, contra iuris auctoritatem
mandatum tutelae officium detrectare. Rerum prouincialium tutores in urbe 7
causas appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores ut impuberibus
constituantur, ad officium suum reuocare debent. alioquin si prius in prouinciam re-
dierint, dolum aut culpam eorum in ea quoque parte rectè iudex conueniet. Pa- 8
truus testamento fratris filio tutor datus, cum iu Italia domicilium haberet, tam Itali-
carum rerum quàm prouincialium administrationem suscepit: atque ita pecuniam ex
uenditionibus Romae refectam in prouinciam traiecit, et in calendarium pupilli con-
uertit. tutor in locum eius Romae substitutus, administrationem pecuniae, quae non
pertinet ad tutelam suam, suscipere non cogitur. Curatores testamento uel tu- 9
tores inutiliter dati, neque decreto praetoris confirmati, negotia gesserunt. uice mu-
tua periculum praestare coguntur: cum officium sponte citra iuris adminiculum iniue-
rint. et qui fuit idoneus, decretum praetoris curatores uel tutores constituentis im-
plorare debuerit. Tutoribus idoneis diem functis, uice mutua periculum ad he 10
redes eorum non redundat, quod non habuit locum officio tutelae manente. In 11
eum qui tutelam gerere noluit, post ceteros qui gesserunt, actionem utilem tutelae
dari placuit. quod tamen ex tutela non peruenit ad eos qui se negotiis miscuerunt,
sed communi neglegentia perIt, citra substitutionis ordinem aequaliter omnium peri-
culum spectat. Tutores pubere pupillo constituto, litem appellationis inchoa- 12
tam iussu consulum ob notitiam rei perfecerunt. cum iudicatum persequi non potue-
runt, periculo culpae non subiciuntur. Ab eo qui restitutionis auxilio non iuBa- 13
tur, quaestio culpae tutorum conuentione remitti potest. nec donatum, sed transa-

14 ctum uidetur. Neglegentiae tutorum periculo nominum, quae pater usuris maio
ribus fecit, adscripto: pupilla quidem actionem calendarii praestare cogitur. exactas au
15 tem usuras tutelae tempore citra ullam compensationem retinet. Adulescens
tutoribus conuentis, à quibus totum seruari non potuit, aduersus curatores qui tute-
lam ad se neglegentia non transtulerunt, integram actionem retinet. neque enim tute-
16 lae iudicio consumptum uidetur quod alterius officii querellam habuit. Tutor
qui tutoris idoneum heredem conuenire pupilli nomine noluit, damni uicarius substi-
17 tuitur. ut is qui non idoneum tutelae tempore suspectum facere supersedit. Tu-
telae iudicium ideo differri non oportet, quòd fratris et coheredis impuberis idem tu-
18 telam sustineat. Quod de peculio serui actoris, quem adulescens postquam res
suas administrare coepit manumisit, et) retinuit aut retinere potuit: in ratione red-
denda curatori per iudicem accepto feretur.

XL. IDEM Libro sexto Responsorum IMPVBERI filio centyrio curatorem dedit. decreto praetoris non secuto, si nihil curator datus administret: periculo contumaciae uel neglegentiae non adstringetur. nam priuilegium militum ad alienam iniuriam porrigi non oportet. nec in aliis circa supremam uoluntatem imperitiae uenia datur, quàm in bonis militum. filii uerò tutela iure patriae potestatis, non militiae praemio mandatur.

XLI. IDEM Libro septimo Responsorum QVI plures tutores habuit, unum qui soluendo non fuit, rationem actus sui uetuit reddere. quoniam eius liberatio quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non est relicta, contutores qui suspectum facere neglexerunt, ex culpa rectè conueniuntur: tutor enim legatarius ex culpa quae testamento remissa est non tenetur.

XLII. IDEM Libro primo Definitionum EX PLVRIBVS tutoribus in solidum unum tutorem iudex condemnauit. in rem suam iudicatus procurator datus priuilegium pupilli non habebit. quod nec heredi pupilli datur. non enim causae, sed personae succurritur, quae meruit praecipuum fauorem.

XLIII. PAVLVS Libro septimo Quaestionum CVM POST mortem
1 pupilli desinit esse nomen idoneum, tutor periculo eximitur. Qui cum esset fratris
sui filiae curator, quadringenta dotis nomine marito eius se daturum promisit: quae-
ro an succurrendum sit ei, cum postea aere alieno emergente, supra uires patrimonii
2 eius dos promissa sit: quoniam in instrumento ita scriptum sit, ILLE PATRVVS ET
CVRATOR STIPVLANTI SPOPONDIT. mouet quaestionem, quòd non ue
de suo dotem daret, sed cum crederet rationem pupillarem sufficere, promisit. praeterea et illud hic potest tractari, ut si sciens curator non sufficere, promiserit: uel donasse uideatur, uel quoniam dolo fecit, non illi succurratur. respondi, curator cum officium suum egressus sponte se obligauerit, non puto ei à praetore subueniri debere. non magis quàm si creditori puellae pecuniam se daturum spopondisset. sed is de quo tractamus, si non donandi animo, sed negotii gerendi causa dotem promisit: habet mulierem obligatam. et poterit dici, etiam manente matrimonio eam teneri: quia habet dotem. sicut in collatione bonorum dicitur. uel certè post diuortium, siue exacta sit dos, siue maneat nomen. quia potest efficere ut ei accepto feratur. Quòd si mulier suum curatorem adimplere id quod supra uires patrimonii eius in dotem dare promisit, non queat: curatorem quidem in hoc quod superfluum est, per exceptionem releuari. mulier uerò cautionem in maritum exponere debet, quòd si quandoque locupletior constante matrimonio facta fuerit, dotis reliquum marito seruat.

XLIIII. IDEM Libro tertiodecimo Quaestionum QVI nominibus à curatoribus prioribus susceptis siue tutoribus nomina adgnouerunt, periculum in se transferunt. Sed si pupillus post pubertatem rationibus à tutore acceptis, reliquationem eius secutus usuras acceptauerit: priuilegium suum non amittit in bonis tutoris uenditis. praetor enim priuilegium ei seruare debet.

XLV. IDEM Libro quartodecimo Quaestionum. SI PVPILLVS alte-
rum ex tutoribus post pubertatem liberasset, improbè alterum illius nomine conabi-
tur interpellare. idémque dicemus in duobus magistratibus collegis; quorum alterum
respublica conuenit. Sed haec in magistratibus tractaui, quasi duo rei eiusdem debiti es-
sent omnimodo. quod non ita est. nam si uterque idoneus est, electio locum non ha-
bet. is autem qui tempore liberatus est, non ei similis est qui nihil habet: sed ei qui sa-
tisfecit. habet enim quod obiciat petitori.

XLVI. IDEM Libro nono Responsorum. LVCIVS Titius curator Gaii
Seii tempore curae fundum Cornelianum locauit Sempronio: qui Sempronius reli-
qua traxit. pupillus aetate probata eundem quondam colonum Sempronium fecit
procuratorem. quaero an ex eo quod ille ut procurator egit, omne debitum adole-
scens agnouisse uideatur: eóque nomine curatorem suum liberasset. Paulus respondit,
non ex eo quòd adultus eum qui praedia eius coluit, procuratorem habere uoluit:
debitum quod ex conductione reliquatus est, adgnouisse eum uideri. Sempro- 1
nii, qui ex pollicitatione debitor patriae suae exstiterat, bona respublica iussu praesidis
possedit: quorum bonorum magistratus reipublicae tres curatores constituerunt, qui
apud Graecos ΕΠΙΜΕΛΗΤΑΙ uocantur: qui postea inter se sine consensu reipublicae
administrationem bonorum Sempronii diuiserunt: ex quibus quidam cum reliqua
traherent, idonei in ipso tempore administrationis esse desierunt: póstea pupillus he-
res Sempronii, qui abstentus erat, ab imperatore impetrauit ut bona paterna ei resti-
tuerentur. quaero an ex bonis eorum qui idonei sunt, indemnitati pupilli prospici de-
beat: cum indiuiduum his officium curae à magistratibus iniunctum sit. Paulus respon
dit, si pupillo in curatores bonorum actiones decerni placuerit, pro eius portione qui
idoneus non sit, magistratus conueniri oportere. alia enim causa est tutorum, alia eo-
rum qui reipublicae negotia administrant. Tutorem qui pecuniam pupillarem, 2
quamuis suo nomine faenerauit, non uideri contra constitutiones fecisse, quae prohi-
bent pecuniam pupillarem in usus suos conuertere. Quaesitum est; an eius pecu 3
niae, qua tutor usus est, post finitam quoque tutelam in diem iudicii accepti easdem usu
ras praestare debeat. Paulus respondit, finita administratione eas usuras debere compu
tari, quae in tutelae iudicio computantur. Paulus respondit, propter ea quae post 4
pubertatem nulla necessitate cogente, sed ex uoluntate sua tutor administrauit, fideius
sorem qui saluam rem fore cauit non teneri. Tutelae iudicio tutor conuentus edi 5
dit librum rationum, et secundum eum condemnatus soluit: postea (cum) à debito-
ribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere uellet pupillus,
et prolatae sunt ab his apochae tutoris, quaesitum est utrum aduersus tutorem, an ad-
uersus debitores actio ei competat. Paulus respondit, si tempore administrandae tute-
lae tutori tutelam gerenti debitores soluissent, liberatos eos ipso iure à pupillo. sed si
cum tutore actum esset, posse eundem adulescentem propter eam causam tutelae ex-
periri. et aduersus exceptionem rei iudicatae doli mali uti replicatione. Cum te- 6
stamento duo tutores dati essent pupillo, et alter ex his uita defunctus fuisset: in locum
eius petente matre ex praesidis prouinciae praecepto à magistratibus alius tutor da-
tus est. à quo magistratus satis exegerunt rem saluam fore. tutor testamento datus po-
stea datum suspectum fecit. quaesitum est in quantum teneatur. Paulus respondit, tu-
torem testamento datum pro ea parte conueniri oportere, pro qua parte administra-
uit. pro contutoris autem portione prius eos conueniri debere, qui pro eo se obligaue-
runt: uel magistratus qui eum dederunt, tunc si solidum pupillus consequi non potue-
rit, de officio contutoris quaerendum, an suspectum facere debuerit. praesertim cum
suspectum quoque eum postulasse dicatur. aliàs quidem cum magistratus plures tuto-
res dant, non prius ad eos reuerti pupillus potest, quàm omnes tutores excussati fue-
rint. in proposito cum unus à magistratibus datus proponeretur, non est uisum prius
collegam conueniendum, qui et suspectum fecit, et testamento datus est. perindéque

7 habendos singulos, ac si in partes dimidias tutores dati essent. Tutoribus concessum est, à debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso iure liberentur: non etiam donare, uel etiam deminuendi causa cum iis transigere, et ideo eum qui minus tutori soluit, à pupillo in reliquum conueniri posse.

XLVII. SCAEVOLA Libro secundo Responsorum TITIVM et Maeuium tutores quis dedit, et cauit: ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΠΑΝΤΑΣ ΓΙΝΕΣΘΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΜΑΙΒΙΟΥ ΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ ΜΟΥ ΓΝΩΜΗΣ· ΚΑΙ ΔΙΧΑ ΑΥΤΟΥ ΤΟ ΓΙΝΟΜΕΝΟΝ ΑΚΥΡΟΝ ΕΣΤΩ. Titius solus à debitoribus exegit. an liberati essent? re-
1 spondi, si et administrationem Maeuio dedisset, non rectè solutum. QVANTVM AVTEM FILIO MEO DIVRNVM SVFFICIAT, MARINA ET IANVARIA AESTIMABVNT. quaero an contenti esse debeant tutores arbitrio mulierum.
2 respondi sumptum boni uiri arbitrio faciendum. Tutores dati ad res Italicas instrumenta Romae repperierunt debitorum prouincialium, ut pecunia Romae, aut ubicumque petitum fuerit, soluatur. quaero cum neque debitores in Italia essent, neque eorum praedia: an haec exactio ad Italicae rei tutores pertineat. respondi, si prouincialis contractus esset, non pertinere. respicere tamen ad officium eorum, ne instrumentorum ignorantia contractus eos, ad quos administratio pertineret, lateret.
3 A matre datus testamento tutor cum putaret se tutorem esse, distraxit bona materna et paterna pupillorum, et decessit non soluendo. quaeritur an pupillus res possit uindi-
4 care. respondi, si manerent res pupilli, uindicari ab eo posse. Praefectus legionis ita testamento cauit. VOLO VT SIT IN ARBITRIO TVTORVM FILII MEI, SI VOLVERINT HVIVS SVMMAE VNCIAS INFERRE VSVRARVM NOMINE, ITA NE NVMMI DISPARGANTVR. quaero, si apparuerit pecunia faenerata à tutoribus, iudicio tutelae uncias usuras, an uerò eas quas stipulati sunt praestare debeant. respondi, si secundum uoluntatem defuncti elegissent usurarum praestationem, neque pupilli nomine in faenus dedissent; id praestatur quod testator
5 uoluisset. Lucius Titius mutuam pecuniam à tutore accepit, et rem hereditariam pignori ei dedit: post triennium iam puberibus his quorum tutela administrata est, fisco bona defuncti adiudicata sunt, quia mortem eius heres non est ultus. quaeritur an id nomen pupillus recusare possit. respondi, secundum ea quae proponuntur, id no-
6 men ad onus tutorum non pertinere. Altero ex duobus fratribus sociis bonorum et negotiationis defuncto, herede filio, patruus tutor uendiris omnibus communis negotiationis mercibus, et sibi redemptis, negotium suo nomine exercuit. quaesitum est utrum compendium negotii, an usuras pecuniae praestare debeat. respondi, secundum
7 ea quae proponuntur, pupillo usuram non compendium praestandum. Tutor rerum Italicarum conuentus à creditore prouinciali, ubi rem pupillus habuit, soluit: quaesitum est an id tutelae iudicio reputari potest. respondi, nihil proponi cur non possit.

XLVIII. HERMOGENIANVS Libro primo Iuris epitomarum INter bonorum uentrisque curatorem, et inter curatorem furiosi, itémque prodigi pupilliue magna est differentia. quippe cum illis quidem planè rerum administratio, duobus autem superioribus sola custodia, et rerum quae deteriores futurae sunt, uenditio committitur.

XLVIIII. PAVLVS Libro secundo Sententiarum OB FAENVS pupillaris pecuniae per contumaciam non exercitum, aut fundorum omissam comparationem tutor, si non ad damnum resarciendum idoneus est, extra ordinem coërcebitur.

L. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris epitomarum SI RES pupillaris incursu latronum pereat, uel argentarius cui tutor pecuniam dedit, cum fuisset celeberrimus, solidum reddere non possit: nihil eo nomine tutor praestare cogitur.

LI. VENVLEIVS Libro sexto Stipulationum SI DVO pluresue tu-

tores tutelam administrent, in fideiussorem quidem in solidum per quemlibet eorum committitur stipulatio. at si inter eos diuisa sit tutela regionibus, quod plerumque fit: et alius urbica negotia, alius peregrina administraret: tunc ex substantia cuiusque rei aut committi contra fideiussorem stipulationem aut non committi dicemus. nam licet omnes tutores sint, et tutelam gerant: tamen cum quis de ea re, quae extra suam regionem erit, experiri uel ad iudicium uocari coeperit: perinde non committitur stipulatio, atque si ei administratio tutelae permissa non esset. quantum enim facit in totum denegata, tantundem ualet, si in ea re de qua agitur denegata sit.

LII. NERATIVS Libro primo Responsorum CVRATOR pro minore non tantùm dotem dare debet: sed etiam impendia quae ad nuptias facienda sunt.

LIII. PAVLVS Libro secundo Decretorum AEMILIVS Dexter magistratus sui tempore datis tutoribus cessauerat in exigenda satisdatione: deinde quibusdam excusatis, à sequentibus magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat: creatus conueniebatur in solidum duplici ratione: quòd cum magistratus esset, et tutores dedisset, satisdationem non exegisset. ex diuerso dictum est, licet satis exactum non esset, tamen in diem tutelae finitae idoneos fuisse tutores. neque cessationem curatorum obesse tutoribus debere. pronuntiauit, si in diem finitae tutelae idonei permansissent tutores, licet et satis non esset exactum, curatorum esse periculum. si minus, tutorum et magistratuum. hoc est tunc esse periculum eius qui suspectum non fecisset, aut sans non exegisset, cum finita tutela non inueniretur idoneus fuisse.

LIIII. TRYPHONINVS Libro secundo Disputationum NON EXIstimo maximis usuris subiciendum eum qui à contutoribus suis mutuam pecuniam pupilli accepit, et cauit, certásque usuras promisit, quas et alii debitores pupillo dependunt. quia hic sibi non consumpsit, nec clam nec quasi sua pecunia licenter abutitur. et nisi his usuris à contutore mutuum ei daretur, aliunde accepisset. et multum refert, palam apertéque debitorem se, ut extraneum et quemlibet faceret pupillo: an sub administratione tutelae pupillíque utilitate latenter sua commoda pupilli pecunia iuuaret.

LV. IDEM Libro quarto decimo Disputationum TRES tutores pupillo dati sunt: unus tutelam gessit, et soluendo non est: secundus Titio gerendam mandauit, et Titius quaedam administrauit: tertius nihil omnino gessit. quaesitum est, quatenus quisque eorum teneatur. et tutorum quidem periculum commune est in administratione tutelae. et in solidum uniuersi tenentur. planè si pecunia numerata pupilli inter eos distributa est, non in maiorem summam quisque eorum quàm accepit tenetur. sed si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, uideamus an ea actione, quae proponitur ex lege duodecim tabularum aduersus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur: et quamuis unus duplum praestiterit, nihilo minus etiam alii teneantur. nam in aliis furibus eiusdem rei pluribus, non est propterea ceteris poenae deprecatio, quòd ab uno iam exacta est. sed tutores propter admissam administrationem non tam inuito domino contrectare eam uidentur, quàm perfidè agere. nemo denique dicet unum tutorem et duplum hac actione praestare, et quasi specie condictionis aut ipsam rem aut eius aestimationem. Non solùm ergo gessisse tutelam is creditur, qui alii gerendam mandauit: sed et qui satis à contutore accepit rem saluam pupillo futuram: eíque permisit administrationem totius tutelae. nec potest se defendere constitutionibus, quae iubent ante conueniri eum qui gessit. Item in eo quod nemo gessit, non utique eius periculum est, qui quaedam gessit: sed communiter omnium. exigi autem ab eo solo periculum ob alia quae non gessit, non oportet: nisi si qua talia sunt, quae uel consumationem coeptorum ab eo desiderabant, uel ita coniuncta fuerunt, ut separari non debuerunt. Quod autem dicitur, desisse soluendo esse uel non esse, contutores praestare debere: uideamus qualem intellectum habet. id est utrum sufficit nihil deminutum esse de facultatibus contutoris ex quo tempore datus est: sed eandem faciem patrimonii permansisse: an etsi nihil post accidit, quod palam faciat deminutio-

nem patrimonii, debet tamen contutor inquirere fortunas contutoris. ſed hoc et ex perſonae qualitate, et ex temporis intercapedine, quo teſtamentum factum eſt, uſque ad mortem patris aliam aeſtimationem accipere debet. nam apertè prodigo, uel cuius bona Benierunt, licet obreptum fuerit praetori qui decreto eum dedit, permittere con tutori adminiſtrationem non debet. et potuit aliquid pater eorum poſt teſtamentum factum accidens ignoraſſe. aut cum deſtinatum haberet mutare teſtamentum, id non feciſſe.

LVI. SCAEVOLA Libro quarto Digeſtorum TVTOR rerum et ani malium pupilli uenditionem fecit: ſed quaedam animalia emptoribus pretium non ſoluentibus retinuit, et apud ſe habuit: pretium idem rationibus pupilli accepto tulit: ex his aliquoD nata ſunt: defuncto tutore heres eius eandem tutelam adminiſtrauit, et animalia annis plurimis poſſedit. quaeſitum eſt, an cum is cuius tutela adminiſtrata eſt, annis uigintiquattuor eſſet, iure animalia uindicaret. reſpondit, ſecundum ea quae proponerentur, pupillum ea uindicare non poſſe.

LVII. IDEM Libro decimo Digeſtorum. CHIROGRAPHIS debitorum incendio exuſtis, cum ex inuentario tutores conuenire eos poſſent ad ſoluendam pecuniam, aut nouationem faciendam cogere, cum idem circa priores debitores propter eundem caſum feciſſent, id omiſiſſent circa debitores pupillorum: an ſi quid propter hanc ceſſationem eorum pupilli damnum contraxerunt, iudicio tutelae conſequantur? reſpondit, ſi adprobatum fuerit eos tutores hoc per dolum uel culpam prae-
1 termiſiſſe: praeſtari ab his hoc deberi. Ab eo qui ſententia praeſidis bonis adempris relegatus erat, cum ex permiſſu principis appellatio eius recepta ſit, quam is qui pronuntiauerat non receperat, fundum emerat pupillus interuenientibus tutoribus: et appellatione iniuſta pronuntiata fundus ei ablatus eſt. quaeſitum eſt, an tutelae iudicio pretium fundi pupillus conſequi à tutoribus poſſit. reſpondit, ſi ſcientes emerunt ab eo qui in ea cauſa eſſet, ut obnoxius ſententiae priori eſſet: tutelae iudicio eos teneri.

LVIII. IDEM Libro undecimo Digeſtorum QVI negotiationem per Pamphilum et Diphilum prius ſeruos poſtea libertos exercebat, ſuo teſtamento eos tutores reliquit: et cauit ut negotium eodem more exerceretur, quo ſe uiuo exercebatur: hique tutelam adminiſtrauerunt non tantùm cum impubes patroni filius fuiſſet, ſed etiam poſt pubertatem eius: ſed Diphilus quidem cum incremento negotiationis rationes optulit: Pamphilus autem putauit reddere oportere non ad incrementum negotiationis, ſed ad computationem uſurarum, ut in tutelae iudicio ſolet. quaeſitum eſt, an ſecundum uoluntatem defuncti, exemplo Diphili Pamphilus quoque rationem reddere debeat. reſpondit debere. Claudius Tryphoninus: quia lucrum face-
1 re ex tutela non debet. Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo: qui ſupererat, ex perſona pupilli ſui iudice accepto, conſecutus eſt cum uſuris quantum ex tutela ad tutorem defunctum peruenerat. quaeſitum eſt, iudicio tutelae, quo experitur pubes factus, utrum eius tantùm portionis, quae ab initio ► quod) ex tutelae ratione peruenerat ad defunctum contutorem, uſurae ueniant: an etiam eius ſummae, quae exortis uſuris pupillo aucta, poſt mortem eius ad ſuperſtitem aequè cum ſorte translata ſit; aut transferri debuit. reſpondit, ſi eam pecuniam in ſe uertiſſet, omnium pecuniarum uſuras praeſtandas. quòd ſi pecunia manſiſſet in rationibus pupilli, praeſtandum quod bona fide percepiſſet, aut percipere potuiſſet: ſed fae nori dare cum potuiſſet, neglexiſſet. cum id, quod ab alio debitore nomine uſurarum
2 cum ſorte datur, ei qui accipit, totum ſortis uice fungitur, uel fungi debet. Teſtamento dati tutores, quod ruptum uidebatur, ceſſauerunt in adminiſtratione tutelae: et à praeſide tutor datus eſt pupillo. iuſſi autem ſunt etiam hi qui dati erant teſtamento tutores, tutelam adminiſtrare coniuncto eo qui à praeſide datus coeperat adminiſtrare. quaeſitum eſt, ex teſtamento datos periculum antecedentis temporis admi niſtrationis, utrum ex apertis tabulis, an ex quo iuſſi ſunt, pertineat ad eos. reſpondit,

ad eos de quibus quaereretur, nullum antecedentis temporis periculum pertinere.

Pupillo herede instituto, filiae exheredatae duo milia nummorum aureorum legauit: eosdémque tutores utrisque dedit. quaesitum est an ex eo die, quo duo milia potuerunt à substantia hereditatis, et in nomina collocare, neglexerint: usurarum nomine pupillae tutelae iudicio teneantur. respondit teneri. 3 Quaesitum est, an usurae pupillaris pecuniae quas tutores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in sortem computantur: et uniuersae summae usuras debere curatores incipiant. respondit omnis pecuniae, quae ad curatores transit, parem causam esse: quia omnis sors efficitur. 4

LVIIII. IDEM Libro uicesimo sexto Digestorum CVM hereditas patris aere alieno grauaretur, et res in eo statu uideretur, ut pupilla ab hereditate paterna abstineretur: unus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decidit, ut certa crediti portione contenti essent acciperéntque. idem curatores iam uiripotenti accepti cum plerisque creditoribus deciderunt. quaesitum est an si aliquis tutorum creditor patris pupillae solidam pecuniam expensam sibi ex re pupillae cum usuris fecerit: reuocari à curatoribus pupillae ad portiones eas possit, quas ceteri quoque creditores acceperunt. respóndit eum tutorem, qui ceteros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere.

LX. POMPONIVS Libro octauo Epistularum SI TVTORIS heres exsecutus est quae tutor inchoauit, tutelae etiam eo nomine tenetur.

LXI. IDEM Libro uicesimo Epistularum APVD Aristonem ita scriptum est: quod culpa tutoris pupillus ex hereditate desiit possidere, eius aestimatio in petitione hereditatis sine ulla dubitatione fieri debebit, ita, si pupillo de hereditate cautum sit. cautum autem esse uidetur etiam si tutor erit idoneus, à quo seruari possit id quod pupillus ex litis aestimatione subierit. Sed si tutor soluendo non est, uidendum erit utrum calamitas pupilli, an detrimentum petitoris esse debeat. perindéque haberi debet, ac si res fortuito casu interisset. similiter atque ipse pupillus expers culpae quid ex hereditate deminuisset, corrupisset, perdidisset. de possessore quoque furioso quaeri potest: si quid ne in rerum natura esset, per furorem eius accidisset. tu quid putas? Pomponius: puto eum uerè dicere. sed quare cunctatus es, si soluendo non sit tutor, cuius damnum esse debeat? cum alioquin elegantius dicere poterit, actiones dumtaxat quas haberet cum tutore pupillus, uenditori hereditatis praestandas esse. sicuti heres uel bonorum possessor, si nihil culpa eius factum sit: ueluti si fundo hereditario ui deiectus sit, aut seruus hereditarius uulneratus ab aliquo sit sine culpa possessoris: nihil plus quàm actiones quas eo nomine habet, praestare debeat. Idem dicendum est, et si per curatorem furiosi culpa uel dolo quid amissum fuerit. quemadmodum si quid stipulatus tutor uel curator fuisset, aut uendidisset rem hereditariam. impunè autem puto admittendum, quod per furorem alicuius accidit. quomodo si casu aliquo sine facto personae id accidisset.

DE AVCTORITATE ET CONSENSV TVTORVM ET CVRATORVM

TIT. VIII.

VLPIANVS Libro primo ad sabinum

QVAMQVAM regula sit iuris ciuilis, in rem suam auctorem tutorem fieri non posse: tamen potest tutor proprii sui debitoris hereditatem adeunti pupillo auctoritatem accommodare, quamuis per hoc debitor eius efficiatur. prima enim ratio auctoritatis ea est, ut heres fiat. per consequentias contigit, ut debitum subeat. se tamen auctore ab eo stipulari non po-

test. Et cum quidam auctoritatem accommodaret pupillae suae ut seruo suo stipulanti spponderet, Diuus Pius Antoninus rescripsit, iure pupillam non teneri. sed in quantum locupletior facta est, dandam actionem. sed si auctor fiat ut filio suo quid tradatur, nulla erit auctoritas. euidenter enim sua auctoritate rem adquirit. Tutor si inuitus retentus sit per uim, non ualet quod agitur: neque enim praesentia corporis sufficit ad auctoritatem. ut si somno aut morbo comitiali occupatus tacuisset.

II. IDEM Libro uicesimo quarto ad Sabinum NVLLA differentia est, non interueniat auctoritas tutoris, an perperam adhibeatur.

III. PAVLVS Libro octauo ad Sabinum ETIAM si non interrogatus tutor auctor fiat, ualet auctoritas eius, cum se probare dicit id quod agitur. hoc est enim auctorem fieri.

IIII. POMPONIVS Libro septimodecimo ad Sabinum ETSI pluribus datis tutoribus unius auctoritas sufficiat, tamen si tutor auctoretur, cui administratio tutelae concessa non est: id ratum à praetore haberi non debet. et ideo puto uerius esse quod Ofilio placebat, si eo tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam à pupillo, sciens alium eius tutelam gerere: dominum me non posse fieri. Item si eo auctore emam, qui à tutela fuerit remotus. nec enim id ratum haberi.

V. VLPIANVS Libro quadragesimo ad Sabinum PVPILLVS obligari tutori eo auctore non potest. planè si plures sint tutores, quorum unius auctoritas sufficit, dicendum est altero auctore pupillum ei posse obligari: siue mutuam pecuniam ei det, siue stipuletur ab eo. sed et cum solus sit tutor mutuam pecuniam pupillo dederit, uel ab eo stipuletur, non erit obligatus tutori. naturaliter tamen obligaVitur in quantum locupletior factus est. nam in pupillum non tantùm tutori, uerùm cuiuis actionem, in quantùm locupletior factus est, dandam Diuus Pius rescripsit. Pupillus uendendo sine tutoris auctoritate non obligetur. sed nec in emendo, nisi in quantum locupletior factus est. Item ipse tutor et emptoris et uenditoris officio fungi non potest. sed enim si contutorem habeat, cuius auctoritas sufficit: procul dubio emere potest. sed si mala fide emptio intercesserit, nullius erit momenti, ideóque nec usucapere potest. sane si suae aetatis factus comprobauerit emptionem, contractus ualet. Sed si per interpositam personam rem pupilli emerit, in ea causa est ut emptio nullius momenti sit: quia non bona fide uidetur rem gessisse. et ita est rescriptum à Diuo Seuero et Antonino. sane si ipse quidem emit palam, dedit autem nomen non mala fide sed simpliciter, ut solent honestiores non pati nomina sua instrumentis inscribi, ualet emptio. quòd si callide, idem erit ac si per interpositam personam emisset. sed et si creditor pupilli distrahat, aequè emere bona fide poterit. Si filius tutoris uel quae alia persona iuri eius subiecta emerit, idem erit atque si ipse emisset.

VI. POMPONIVS Libro septimodecimo ad Sabinum TVTORES quibus administratio decreta non esset, tamquam extraneos, rectè à pupillo emere placet.

VII. VLPIANVS Libro quadragesimo ad Sabinum QVOD dicimus in rem suam auctoritatem accommodare tutorem non posse, totiens uerum est, quotiens per semet uel subiectas sibi personas adquiritur ei stipulatio. ceterum negotium ei geri per consequentias, ut dictum est, nihil prohibet auctoritas. Si duo rei sint stipulandi, et alter me auctore à pupillo stipuletur, alter altero tutore auctore: dicendum est stipulationem ualere, sic tamen si auctoritas tutoris unius sufficiat. ceterum si non sufficiat, dicendum erit inutilem esse stipulationem. Si et pater et filius qui in potestate eius fuit, tutores fuerunt, et pater sit stipulatus filio auctore: nullius momenti erit stipulatio. idcirco quia in rem patris auctor esse filius non potest.

VIII. IDEM Libro quadragesimo octauo ad Sabinum ETSI condicionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet purè auctor fieri. nam auctoritas non condicionaliter sed purè interponenda est, ut condicionalis contractus confirmetur.

VIIII. GAIVS Libro duodecimo ad Edictum prouinciale OBLIGA

ri ex omni contractu pupillus ſine tutoris auctoritate non poteſt. adquirere autem ſibi
ſtipulando, et per traditionem accipiendo, etiam ſine tutoris auctoritate poteſt. ſed cre
dendo obligare ſibi non poteſt. quia ſine tutoris auctoritate nihil alienare poteſt. Ex
hoc autem quòd pupillus nullam rem ſine tutoris auctoritate alienare poteſt, apparet
nec manumittere eum ſine tutoris auctoritate poſſe. hoc amplius, licet tutoris auctori-
tate manumittat, debet è lege Aelia Sentia apud conſilium cauſam probare.
Pupillus ex omnibus cauſis ſoluendo ſine tutoris auctoritate, nihil agit: quia nullum do 1
minium transferre poteſt. ſi tamen creditor bona fide pecuniam pupilli conſumpſerit,
liberabitur pupillus. Hereditatem adire pupillus ſine tutoris auctoritate non po- 2
teſt: quamuis lucroſa ſit, nec ullum habeat damnum. nec ex ſenatuſconſulto Trebel-
liano hereditatem recipere pupillus ſine tutoris auctoritate poteſt. Tutor ſtatim 3
in ipſo negotio praeſens debet auctor fieri. poſt tempus uerò, aut per epiſtulam inter-
poſita eius auctoritas nihil agit. Etiam ſi non exaudiat tutoris auctoritatem is 4
qui cum pupillo contrahit, ſcriptis tamen hoc adprobetur: rectè negotium geritur. ue
luti ſi abſenti pupillo per epiſtulam uendam aliquid, aut locem. et is tutoris auctorita-
te conſentiat.

X. PAVLVS Libro uiceſimo quarto ad Edictum TVTOR QVI per ua
letudinem, uel abſentiam, uel aliam iuſtam cauſam auctor fieri non potuit, non tenetur.

XI. GAIVS Libro quintodecimo ad Edictum prouinciale SI AD pu-
pillum aut furioſum bonorum poſſeſſio pertineat, expediendarum rerum gratia, et in
agnoſcenda et in repudianda bonorum poſſeſſione uoluntatem tutoris curatoríſque
ſpectari debere placuit. qui ſcilicet ſi quid eorum contra commodum pupilli, furioſíue
fecerint: tutelae, curationiſue iudicio tenebuntur.

XII. IVLIANVS Libro uiceſimo primo Digeſtorum SI SERVVS com
munis tuus et Titii à pupilla tua te auctore aliquam rem per traditionem acceperit:
tota ad Titium pertinebit. Marcellus notat: nam quodcumquè ad omnes dominos
non poteſt pertinere, id pro ſolido ad eum, cui adquiri poteſt, pertinere ueteres com-
probauerunt.

XIII. IDEM Libro uiceſimo primo Digeſtorum IMPVBERES tutore
auctore obligantur, etiam ſi taceant. nam cum pecuniam mutuam acceperint, quam-
uis nihil dicant, auctoritate tutoris interpoſita tenentur. quare etſi non debita pecunia
his perſonis ſoluta fuerit, quamuis tacuerint, interpoſita tutoris auctoritas ſufficit, ut
condictione teneantur.

XIIII. IDEM Libro trigeſimo primo Digeſtorum NON multum in-
tereſt, afuerit tutor cum negotium contraheretur: an praeſens ignorauerit quale eſ-
ſet quod contrahebatur.

XV. MARCIANVS Libro ſecundo Regularum ACCIPIENTIS et
edentis iudicium idem tutor auctor utrique fit. ſed hoc utrum ita eſt, ſi bis auctor factus
eſt: an et una auctoritas ſufficiat eo animo, ut ad utrumque pertineat, dubitat quidem
Pomponius. ſed fortiter defenditur, ſufficere unam auctoritatem.

XVI. PAVLVS Libro primo ad Legem Aeliam Sentiam ETIAM ſi tu-
tor caecus factus ſit, auctor fieri poteſt.

XVII. IDEM Libro ſexto ad Edictum SI TVTOR pupillo nolit au-
ctor fieri, non debet eum praetor cogere. primùm quia iniquum eſt, etiam ſi non expe
dit pupillo, auctoritatem eum praeſtare: deinde etſi expedit, tutelae iudicio pupillus
hanc iacturam conſequitur.

XVIII. IDEM Libro primo ad Plautium POTEST pupillus tutore au
ctore debitorem ſuum Titio delegare. ſed cum tutor debet pupillo, dicendum eſt, ne-
que delegari eum, neque procuratorem aduerſus tutorem dari ipſo tutore auctore poſ
ſe. quia futurum ſit, ut auctoritate ſua liberetur.

XVIIII. IDEM Libro nono Reſponſorum CVRATOREM etiam im-
puberi

puberi dari posse. sed ad ea, quae sollemnitatem iuris desiderant, explicanda, tutore au ctore opus esse.

XX. SCAEVOLA Libro decimo Digestorum INTER pupillos paternae hereditatis diuisio facta est praesente tutore, sed non adsignante instrumento diuisionis. quaesitum est an ei stari oporteret. respondit, si tutor auctor fuisset, non idcirco minus standum esse diuisioni, quòd non adsignasset.

XXI. IDEM Libro uicesimo sexto Digestorum DEFENDENTE tutore pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem. inter quem et creditorem acta facta sunt apud procuratorem Caesaris infra scripta. Priscus procurator Caesaris dixit, faciat iudicata. Nouellius curator dixit, abstineo pupillum. Priscus procurator Caesaris dixit, responsum habes. scis quid agere debeas. quaesitum est, an secundum haec acta adulescens à bonis patris abstentus sit. respondit, proponi abstentum

XXII. LABEO Libro quinto Pithanon SI QVID est, quod pupillus agendo, tutorem suum liberaturus est: id ipso tutore auctore agi rectè non potest.

QVANDO EX FACTO TVTORIS VEL CVRATORIS MINORES AGERE VEL CONVENIRI POSSVNT TIT. VIIII.

POMPONIVS Libro uicesimo nono ad Sabinum

AB DOLVM malum uel culpam tutoris, Aristo ait pupillum possessorem condemnandum. sed non puto quanti actor in litem iuraret. et tamen illud ita est, si rem à tutore pupillus seruare possit.

II. VLPIANVS Libro primo Opinionum SI TVTOR uel curator pecunia eius, cuius negotia administrat, mutua data ipse stipulatus fuerit, uel praedia in nomen suum emerit: utilis actio ei, cuius pecunia fuit, datur ad rem uindicandam, uel mutuam pecuniam exigendam.

III. PAPINIANVS Libro uicesimo Quaestionum DOLVS tutorum puero neque nocere neque prodesse debet. quod autem uulgo dicitur, tutoris dolum pupillo non nocere: tunc uerum est, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. quare merito Sabinus tributoria actione pupillum conueniendum ex dolo tutoris existimauit. scilicet si per iniquam distributionem pupilli rationibus fauit. Quod in depositi quoque actione dicendum est. item hereditatis petitione. si modò quod tutoris dolo desiit, pupilli rationibus illatum probetur.

IIII. VLPIANVS Libro sexagesimoquarto ad Edictum AT SI extrinsecus aliquid tutor dolo admiserit, pupillo nihil nocere oportet.

V. PAPINIANVS Libro quinto Responsorum POST mortem furiosi non dabitur in curatorem, qui negotia gessit, iudicati actio: non magis quàm in tutores. si modò nullam ex consensu post depositum officium nouationem factam, et in curatorem uel tutorem obligationem esse translatam constabit. Tutor, qui pecuniam se soluturum cauit, quam pater pupilli condemnatus fuerat: actionem post tutelam finitam rectè recusat. non idem in eo placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, et iudicatum pro pupillo fecit. nisi fortè creditor ideo contraxit, ut in causam iudicati pecunia transiret.

VI. IDEM Libro secundo Definitionum TVTOR interposito decreto praetoris, actorem reliquit. secundum eam sententia dicta, iudicati transfertur ad pupillum actio non minus quàm si tutor optinuisset.

VII. SCAEVOLA Libro tertiodecimo Quaestionum TVTORI, qui infantem defendit, succurritur, ut in pupillum iudicati actio detur.

VIII. IDEM Libro quinto Responsorum TVTOR, qui et coheres

pupillo erat, cum conueniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit. quaesitum est, an in adultum pupillum pro parte danda sit utilis actio. respondit, danda.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS ET CVRATORIBVS TIT. X.

VLPIANVS Libro trigesimoquinto ad Edictum

HAEC clausula et frequens et pernecessaria est. cottidie enim suspecti tu-
tores postulantur. primùm igitur tractemus unde descendat suspecti cri-
men, et apud quos postulari quis possit suspectus tutor uel curator. dein
de quis, et à quo, et ex quibus causis remouetur. deque poena suspecti.
Sciendum est suspecti crimen è lege duodecim tabularum descendere. 1
Damus autem ius remouendi suspectos tutores Romae praetoribus. in prouin- 2
ciis praesidibus earum. an autem apud legatum proconsulis suspectus postulari possit,
dubium fuit sed imperator Antoninus cum Diuo Seuero Braduae Maurico proconsu-
li Africae rescripsit posse: quia mandata iurisdictione officium ad eum totum iuris di-
cundi transit. ergo et si praetor mandet iurisdictionem, simili modo dicendum est su-
spectum posse apud eum postulari, cui mandata est. cum enim sit in prouincia hoc re-
scriptum, consequens erit dicere et eum, cui à praetore mandata est iurisdictio, posse de
suspecto cognoscere. Ostendimus qui possunt de suspecto cognoscere. nunc ui- 3
deamus qui suspecti fieri possunt. et quidem omnes tutores possunt: siue testamentarii
sint, siue non sint, sed alterius generis tutores. quare et si legitimus sit tutor, accusari po
terit. quid si patronus? adhuc idem erit dicendum: modò ut meminerimus, patrono
parcendum. Consequens est, ut uideamus qui possunt suspectos postulare. et scien 4
dum est, quasi publicam esse hanc actionem, hoc est omnibus patere. quinimmo et
mulieres admittuntur: sed hae solae, quae pietate necessitudinis ductae ad hoc proce-
dunt. utputa mater, nutrix quoque et auia possunt. potest et soror. nam in sorore et re-
scriptum exstat Diui Seueri. et si qua alia mulier fuerit, cuius praetor perpensam pieta
tem intellexerit non sexus uerecundiam egredientis, sed pietate productam non con-
tinere iniuriam pupillorum, admittet eam ad accusationem. Si quis de plebeis ob 5
facta atrociora in tutela admissa fuerit apud praetorem accusatus: remittitur ad praefe-
ctum urbis grauiter puniendus.

II. IDEM Libro primo de omnibus tribunalibus LIBERTVS quoque si fraudulenter gessisse tutelam filiorum patroni probetur, ad praefectum urbis remittetur puniendus.

III. IDEM Libro trigesimo quinto ad Edictum TVTOR quoque contu
torem potest suspectum facere: siue duret adhuc tutor, siue iam desierit ipse, contutor
autem maneat tutor. et ita Diuus Seuerus rescripsit. plus Diuus Pius Caecilio Petino
rescripsit, posse tutorem suspectum remotum contutores suos suspectos facere.
Liberti quoque pupillorum grate facient, si tutores uel curatores eorum, malè geren- 1
tes rem patronorum uel liberorum patronorum, suspectos fecerint. sed si patronum
suum ut suspectum in tutela facere uelint, melius est libertos ab accusatione repelli ne
in ipsa cognitione grauius aliquid emergat: cum hoc aliis omnibus pateat. Non 2
tantùm autem adulescentis curator, sed etiam furiosi uel prodigi, ut suspectus remoue
ri potest. sed et si quis curam uentris bonorúmue administrat, non carebit huius crimi
nis metu. Praeterea uidendum, an et sine accusatione possit suspectus repelli. et ma 3
gis est ut repelli debeat, si praetori liqueat ex apertissimis rerum argumentis, suspe-
ctum eum esse. quod fauore pupillorum accipiendum est. Nunc uideamus ex qui- 4
bus causis suspecti remoueantur. et sciendum est, aut ob dolum in tutela admissum su-
spectum licere postulare, si fortè grassatus in tutela est: aut sordidè egit, uel perniciosè
pupillo, uel aliquid intercepit ex rebus pupillaribus iam tutor. quòd si quid admi-
sit, ante tamen admisit quàm tutor esset, quamuis in bonis pupilli uel in tutela: non

potest suspectus tutor postulari : quia delictum tutelam praecessit . proinde si pupilli
substantiam expilauit,sed antequam tutor esset:accusari debet expilatae hereditatis cri
5 mine.si minus,furti. Quaeri potest,si tutor fuerit pupilli,idémque sit curator con
firmatus adulescenti:an possit ex delictis tutelae suspectus postulari.et cum possit tute-
lae à concuratoribus conueniri,consequens erit dicere,cessare suspecti accusationem:
6 quia tutelae agi possit deposito officio, et alio sumpto. Idem erit quaerendum,et
si proponas aliquem desisse esse tutorem, et rursum coepisse . utputa usque ad tempus
uel ad condicionem erat datus,deinde iterum uel superueniente condicione testamen
taria, uel etiam à praetore postea datus est . an suspectus postulari possit . et quia duae
tutelae sunt, si est qui eum tutelae iudicio conueniat: aequissimum erit dicere, cessare
crimen suspecti .si autem ipse tutor est solus, numquid quia tutelae cessat, remouendus
sit ab hac administratione, quasi in hac suspectus ex eo quòd in aliam malè uersatus sit?
Ergo et in eo, qui curator solus post finitam tutelam confirmatus est,idem dici potest.
7 Quòd si quis ita tutor datus sit,QVOAD IN ITALIA ERIT, TVTOR ESTO:
uel,QVOAD TRANS MARE NON IERIT:an possit suspectus postulari ex eo ge
stu,quem administrauit antequam trans mare abesset ? et magis est,ut postulari possit:
8 quasi una tutela sit habens interualla. Si quis afuturus reipublicae causa deside-
rauit in locum suum constitui alium tutorem: an reuersus , ex ante gesto suspectus po-
stulari possit?et quia potest ex priore gestu utili actione conueniri, cessavit postulatio.
9 Si curator uentri bonísque datus fraudulenter uersatus sit: deinde tutor datus,an po
stulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit , dubitari potest . et si quidem
habet contutores,non poterit postulari: quia conueniri potest.si non habet , amoueri
10 potest. Si tutor inimicus pupillo parentibúsue eius sit , et generaliter , si qua iusta
causa praetorem mouerit,cur non debeat in ea tutela uersari: reicere eum debebit.
11 Seuerus et Antoninus rescripserunt Epicurio,tutores,qui res uetitas sine decreto di-
straxerunt, nihil quidem egisse: uerùm si per fraudem id fecerunt, remoueri eos opor-
12 tere. Tutor,qui ad alimenta pupillo praestanda copiam sui non faciat, suspectus
est.poterítque remoueri.sed si non latitet , sed praesens nihil posse decerni contendit,
quasi inopibus,si datis pupillo aduocatis in mendacio reuincatur : ad praefectum ur-
bis remittendus est . neque enim interest id agere quemquam, ut corrupta fide inquisi-
tionis, tutor constituatur: an bona fide constitutum, uelut praedonem bonis alienis in-
cumbere. hic ergo non quasi suspectus remouebitur. sed remittetur puniendus ea poe
13 na, qua solent adfici qui tutelam corruptis ministeriis praetoris redemerunt. Qui
pecuniam ad praediorum emptionem conferre, neque pecuniam deponere peruicaci
ter perstant, quoad emptionis occasio inueniatur ,uinculis publicis iubentur contineri.
et insuper pro suspectis habentur . sed sciendum est, non omnes hac seueritate debere
tractari :sed utique humiliores. ceterum eos qui sunt in aliqua dignitate positi, non opi
14 nor uinculis publicis contineri oportere. Is tutor , qui inconsideranter pupillum
15 uel dolo abstinuit hereditate: potest suspectus postulari. Qui ob segnitiam, uel ru
sticitatem, inertiam, simplicitatem, uel ineptiam remotus sit: in hac causa est, ut integra
existimatione tutela uel cura abeat. sed et si quis ob fraudem non remouebit aliquem,
sed ei adiunxerit: non erit famosus. quia non est abire tutela iussus.

IIII. IDEM Libro primo de omnibus tribunalibus HAE ENIM cau-
sae faciunt , ut integra existimatione tutela uel cura quis abeat. decreto igitur debebit
causa remouendi significari, ut appareat de existimatione. quid ergo si non significaue-
rit causam remotionis decreto suo ? Papinianus ait, debuisse dici, hunc integrae esse fa
1 mae. et est uerùm. Si praetor sententia sua non remouerit tutela, sed gerere pro-
2 hibuit: dicendum est, magis esse, ut et hic desinat tutor esse. Qui nihil gesserunt,
non possunt suspecti postulari . uerùm ob ignauiam uel neglegentiam uel dolum , si
dolo fecerunt, possunt remoueri.

V. IDEM Libro tertio Disputationum SVSPECTVS fieri is quoque
qui satis dederit, uel nunc offerat, potest. expedit enim pupillo rem suam saluam fore,

quàm tabulas rem saluam fore cautionis habere. nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum suspectum non fecit, quoniam cautum erat pupillo.

VI. CALLISTRATVS Libro quarto de Cognitionibus QVIA satisda tio propositum tutoris maleuolum non mutat: sed diutius grassandi in re familiari facultatem praestat.

VII. VLPIANVS Libro primo de omnibus tribunalibus IMPVBE ribus quidem non permittitur suspectos facere. adulescentibus planè uolentibus suspe ctos facere curatores suos, permittitur. dummodo ex consilio necessariorum id faciant. Si fraus non sit admissa, sed lata neglegentia: quia ista prope fraudem accedit, remoueri hunc quasi suspectum oportet. Praeterea accesserunt quaedam species ex epistula Imperatoris nostri et Diui Seueri ad † Atriunculonium. nam aduersus eos, qui ne alimenta decernantur sui copiam perseuerant non facere, ut suis rebus careant, prae cipitur. reique seruandae causa pupillus in possessionem mittatur eius, qui suspectus sententia sua factus est. quaéque mora deteriora futura sunt, curatore dato distrahi iubentur. Item si quis tutor datus non compareat, solet edictis euocari. nouissime que, si copiam sui non fecerit, ut suspectus remoueri ob hoc ipsum quòd copiam sui non fecit. quod et perraro, et diligenti habita inquisitione faciendum est.

† Atrianclenium

VIII. IDEM Libro sexagesimo primo ad Edictum SVSPECTVM tutorem eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. enimuero tutor quamuis pauper est, fidelis tamen et diligens, remouendus non est quasi suspectus.

VIIII. MODESTINVS Libro singulari de Eurematicis SI TVTOR aliquo uinculo necessitudinis uel adfinitatis pupillo coniunctus sit, uel si patronus pupilli liber ti tutelam gerit, et quis eorum à tutela remouendus uideatur: optimum factum est, cu ratorem ei potius adiungi, quàm eundem cum notata fide et existimatione remoueri.

X. PAPINIANVS Libro duodecimo Quaestionum DECRETO praetoris ut suspectus remotus, periculum futuri temporis non timet. iniquum enim uidetur, remoueri quidem à tutela uel cura, in futurum autem non esse securum.

XI. IDEM Libro quinto Responsorum POST finitam tutelam cognitio suspecti tutoris, quamuis pridem recepta, soluitur.

XII. IVLIVS AQVILA Libro Responsorum NIHIL proponi, cur praescribere curator possit in cognitione suspecti, quo minus religio praetoris à pupillari seruo detegente fraudes instruatur.

LIBER VICESIMVS SEPTIMVS

DE EXCVSATIONIBVS

MODESTINVS Libro primo Excusationum

ΕΡΕΝΝΙΟΣ ΜΟΔΕΣΤΙΝΟΣ ΙΓΝΑΤΙΩ ΔΕΞΤΡΩ. ΣΥΓΓΡΑΦΑΣ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ, ΩΣ ΕΜΟΙ ΔΟΚΕΙ, ΧΡΗΣΙΜΩΤΑΤΟΝ, ΟΠΕΡ ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, ΚΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ ΩΝΟΜΑΣΑ, ΤΟΥΤΟ ΣΟΙ ΠΕΠΟΜΦΑ. ΠΟΙΗΣΟΜΑΙ ΔΕ ΩΣ ΑΝ ΟΙΟΣ ΤΕ Ω ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ ΣΑΦΗ ΑΦΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΤΑ ΝΟΜΙΜΑ ΤΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΩΝΗ, ΕΙ ΚΑΙ ΟΙΔΑ ΔΥΣΦΡΑΣΤΑ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΑ ΝΟΜΙΖΟΜΕΝΑ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΤΟΙΑΥΤΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΑΣ. ΠΡΟΣΘΗΣΩ ΔΕ ΤΗ ΤΩΝ ΛΕΓΟΜΕΝΩΝ ΔΙΗΓΗΣΕΙ ΑΥΤΑ ΤΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΡΗΜΑΤΑ, ΕΙΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΥ ΔΕΗΘΕΙΗΝ, ΙΝΑ ΤΗΝ ΤΕ ΤΩΝ ΛΕΚΤΕΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΩΝ ΧΡΗΣΙΝ ΕΧΟΝΤΕΣ, ΤΟ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ ΤΟΙΣ ΔΕΟΜΕΝΟΙΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΩΦΕΛΕΙΑΝ ΠΑΡΑΣΧΩΜΕΘΑ. ΛΕΚΤΕΟΝ ΤΟΙΝΥΝ ΠΡΩΤΟΝ, ΤΙΝΑΣ ΟΥ ΔΕΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΣΘΑΙ. ΑΠΕΛΕΥ

ΘΕΡΙΚΟΙΣ ΟΡΦΑΝΟΙΣ ΕΥΓΕΝΕΙΣ ΟΥ ΔΩΣΟΥΣΙΝ ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΑΣ, ΠΛΗΝ ΕΙ ΜΗ ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΑΠΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΕΣΤΙΝ: ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΙΚΟΙΣ ΓΑΡ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ ΜΟΝΟΥΣ ΔΕΙΝ ΔΙΔΟΣΘΑΙ ΤΟΥΣ ΕΚ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΟΝΤΑΣ, ΘΕΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΟΡΑΤΙΟΝ ΚΕΛΕΥΕΙ. ΕΑΝ ΔΕ ΔΟΘΗ, Ο ΘΕΙΟΤΑΤΟΣ ΣΕΒΗΡΟΣ ΤΩΝ ΑΦΗΛΙΚΩΝ ΠΡΟΝΟΟΥΜΕΝΟΣ, ΥΠΕΥΘΥΝΟΝ ΑΥΤΟΝ ΕΙΝΑΙ ΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, ΕΑΝ ΜΗ ΕΜΠΡΟΘΕΣΜΩΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗΤΑΙ, ΑΝΤΕΓΡΑΨΕΝ. ΟΥΚ ΕΞΕΣΤΙΝ ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΥΕΙΝ ΜΝΗΣΤΗΡΑ ΜΝΗΣΤΗΣ, ΩΣ Η ΣΥΓΚΛΗΤΟΣ ΛΕΓΕΙ: ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΕΙΣ ΔΕ Ο ΤΟΙΟΥΤΟΣ ΑΠΟΛΥΘΗΣΕΤΑΙ.

II. IDEM Libro secundo Excusationum ΑΦΙΕΝΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ ΕΤΗ ΠΕΠΛΗΡΩΚΟΤΕΣ. ΥΠΕΡΒΕΒΗΚΕΝΑΙ ΔΕ ΔΕΙ ΤΑ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ ΕΤΗ, ΕΝ ΕΚΕΙΝΩ ΤΩ ΧΡΟΝΩ ΕΝ Ω ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΤΑΙ, Η ΕΝ Ω ΤΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΠΡΟΣΕΡΧΕΤΑΙ ΤΙΣ, Η ΕΝ Ω Η ΑΙΡΕΣΙΣ Η ΤΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΠΡΟΣΓΡΑΦΕΙΣΑ ΠΕΠΛΗΡΩΤΑΙ, ΟΥΚ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΩΣ. Η ΔΕ ΗΛΙΚΙΑ ΔΕΙΚΝΥΤΑΙ Η ΕΚ ΠΑΙΔΟΓΡΑΦΙΩΝ, Η ΕΞ ΕΤΕΡΩΝ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ ΝΟΜΙΜΩΝ. ΑΦΙΗΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΥΠΑΙΔΙΑ. ΝΟΜΙΜΟΥΣ ΔΕ ΠΑΙΔΑΣ ΕΙΝΑΙ ΔΕΙ ΠΑΝΤΑΣ, ΚΑΝ ΜΗ ΩΣΙΝ ΕΝ ΕΞΟΥΣΙΑ. ΔΕΙ ΔΕ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥΣ ΠΑΙΔΑΣ, ΟΤΕ ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΔΙΔΟΝΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ. ΟΙ ΓΑΡ ΠΡΙΝ ΤΕΛΕΥΤΗΣΑΝΤΕΣ ΟΥ ΣΥΝΑΡΙΘΜΟΥΝΤΑΙ. ΟΥΤΕ ΠΑΛΙΝ ΒΛΑΠΤΟΥΣΙΝ ΟΙ ΜΕΤΑ ΤΟΥΤΟ ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΕΣ. ΚΑΙ ΤΑΥΤΑ ΦΗΣΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΤΑΤΟΥ ΣΕΒΗΡΟΥ. ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΔΟΚΕΙ ΜΕΝ ΕΙΡΗΣΘΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΔΟΘΕΝΤΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ. ΑΡΜΟΖΟΙ ΔΕ ΑΝ ΚΑΙ ΕΠΙ ΠΑΝΤΟΣ ΕΤΕΡΟΥ. Ο ΔΕ ΕΝ ΤΗ ΓΑΣΤΡΙ ΩΝ, ΕΙ ΚΑΙ ΕΝ ΠΟΛΛΟΙΣ ΜΕΡΕΣΙΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΥΓΚΡΙΝΕΤΑΙ ΤΟΙΣ ΗΔΗ ΓΕΓΕΝΝΗΜΕΝΟΙΣ, ΟΜΩΣ ΟΥΤΕ ΕΝ ΤΗ ΠΑΡΟΥΣΗ ΖΗΤΗΣΕΙ, ΟΥΤΕ ΕΝ ΤΑΙΣ ΛΟΙΠΑΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙΣ ΣΥΝΑΙΡΕΤΑΙ ΤΩ ΠΑΤΡΙ. ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΕΙΡΗΤΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΤΑΤΟΥ ΣΕΒΗΡΟΥ. ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΔΕ ΥΙΟΙ ΑΦΕΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΔΙΔΟΑΣΙΝ, ΚΑΙ ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΕΓΓΟΝΟΙ ΕΞ ΥΙΩΝ ΑΡΡΕΝΩΝ ΤΕΧΘΕΝΤΕΣ, ΑΡΡΕΝΕΣ ΤΕ ΚΑΙ ΘΗΛΕΙΑΙ. ΒΟΗΘΟΥΣΙΝ ΔΕ ΤΟΤΕ ΟΠΟΤΑΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΑΥΤΩΝ ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΟΣ, ΤΟΝ ΕΚΕΙΝΟΥ ΤΟΠΟΝ ΠΛΗΡΩΣΟΥΣΙΝ ΤΩ ΠΑΠΠΩ. ΟΣΟΙ Δ ΑΝ ΩΣΙΝ ΕΓΓΟΝΟΙ ΕΞ ΕΝΟΣ ΥΙΟΥ, ΑΝΤΙ ΕΝΟΣ ΤΕΚΝΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥΝΤΑΙ. ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΚΑΙ ΕΚ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΔΙΑΛΕΓΟΝΤΑΙ, ΕΣΤΙΝ ΣΥΝΑΓΑΓΕΙΝ. ΟΥΔΑΜΟΥ ΓΑΡ ΕΣΤΙΝ ΡΑΔΙΩΣ ΕΥΡΕΙΝ, ΟΤΙ ΠΕΡΙ ΥΙΩΝ ΔΙΑΛΕΓΕΤΑΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ, ΑΛΛΑ ΠΕΡΙ ΤΕΚΝΩΝ. Η ΔΕ ΠΡΟΣΗΓΟΡΙΑ ΑΥΤΗ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥΣ ΕΓΓΟΝΟΥΣ ΕΚΤΕΙΝΕΤΑΙ. ΤΟΝ ΔΕ ΑΡΙΘΜΟΝ ΤΩΝ ΤΕΚΝΩΝ ΤΟΝ ΩΡΙΣΜΕΝΟΝ ΤΑΙΣ ΔΙΑΤΑΞΕΣΙΝ ΕΙΝΑΙ ΔΕΙ ΕΚΑΣΤΩ ΤΟΤΕ ΟΤΕ ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΤΑΙ ΟΥΧΙ ΚΑΝ ΜΕΤΑ ΤΟ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗΝΑΙ ΓΕΝΝΗΘΗ, ΠΡΟ ΤΟΥ ΤΑ ΔΙΚΑΙΑ ΤΗΣ ΑΦΕΣΕΩΣ ΠΑΡΑΣΧΕΣΘΑΙ. ΟΙ ΓΑΡ ΜΕΤΑ ΤΟΥΤΟ ΓΕΓΕΝΝΗΜΕΝΟΙ ΟΥ ΒΟΗΘΟΥΣΙΝ, ΩΣ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΦΗΣΙΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ. ΕΤΙ ΜΗΝ ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΕΧΟΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, Η ΤΡΕΙΣ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ Η ΑΝΑΜΕΜΙΓΜΕΝΑΣ ΤΡΕΙΣ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ ΤΕ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, ΚΑΙ ΕΤΙ ΜΕΝΟΥΣΑΣ. ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΜΗΠΩ ΕΚΒΑΝΤΩΝ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑΝ ΤΩΝ ΑΦΗΛΙΚΩΝ, ΟΥΤΟΙ ΑΦΙΕΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΙ. ΑΛΛΑ ΜΗΝ ΚΑΝ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΤΙΣ Η ΜΗ ΑΦΗΛΙΚΟΣ, ΑΛΛΑ ΜΑΙΝΟΜΕΝΟΥ, ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΤΩΝ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΑΥΤΗ ΥΠΟΛΟΓΙΣΘΗΣΕΤΑΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑ. ΟΠΕΡ ΟΥΤΩΣ ΕΧΕΙΝ ΔΙΔΑΣΚΕΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ. ΛΕΓΕΙ ΚΑΙ Ο ΚΡΑΤΙΣΤΟΣ ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΤΑΥΤΑ.

III. VLPIANVS Libro singulari de officio praetoris tutelaris TRIA onera tutelarum dant excusationem. tria autem onera sic sunt accipienda, ut non numerus pupillorum plures tutelas faciat: sed patrimoniorum separatio. et ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indiuisum patrimonium haberent, uel quibusdam* tutor, quibusdam* curator, unam tutelam suscepisse creditur.

IIII. MODESTINVS Libro secundo Excusationum ΕΦΑΜΕΝ ΤΡΕΙΣ ΕΧΟΝΤΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ ΕΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΜΗ ΚΑΛΕΙΣΘΑΙ. ΕΖΗΤΗΘΗ ΤΟΙΝΥΝ ΕΑΝ ΤΙΣ ΕΝ ΔΥΟ ΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙΣ ΕΙΤΑ ΕΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ ΤΡΙΤΗΝ ΠΡΟΒΛΗΘΕΙΣ ΕΚΚΑΛΕΣΗΤΑΙ, ΚΑΙ ΕΤΙ ΜΕΤΕΩΡΟΥ ΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙ ΤΗ ΕΚΚΛΗΤΩ ΕΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ ΠΡΟΒΛΗΘΗ, ΠΟΤΕΡΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΟΥΜΕΝΟΣ ΜΝΗΣΘΗΣΕΤΑΙ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ, Η ΠΑΝΤΑΠΑΣΙΝ ΠΑΡΑΛΕΙΨΕΙ ΕΚΕΙΝΗΝ, ΚΑΙ ΕΥΡΙΣΚΩ ΥΠΟ ΤΩΝ ΘΕΙΟΤΑΤΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ ΔΙΑΤΕΤΑΓΜΕΝΟΝ, ΜΗ ΔΕΙΝ ΕΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΠΡΟΧΕΙΡΙΖΕΣΘΑΙ ΤΟΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΕΚΚΛΗΤΟΝ ΠΕΠΟΙΗΜΕΝΟΝ, ΑΛΛΑ ΜΕΤΕΩΡΟΥ ΟΥΣΗΣ ΤΗΣ

ΕΠΙ ΤΗ ΤΡΙΤΗ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΣ, ΤΟ ΕΚΕΙΝΗΣ ΤΕΛΟΣ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙΝ
ΟΡΟΝ ΕΣΟΜΕΝΟΝ ΤΗ ΤΕΤΑΡΤΗ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ, ΟΡΘΩ ΤΩ ΛΟΓΩ. ΕΙ ΓΑΡ ΤΗΝ
ΤΗ ΤΑΞΕΙ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΥΠΟΔΕΞΕΤΑΙ ΤΙΣ, ΩΣ ΤΗ ΔΥΝΑΜΕΙ ΤΡΙΤΗΝ, ΑΔΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΕΠΙ ΤΗ ΤΡΙΤΗ ΕΚΚΛΗΤΟΥ ΑΠΟΦΑΝΘΕΙΣΗΣ, ΤΕΣΣΑΡΣΙ ΧΡΕΙΑΙΣ ΕΝΚΑΤΑ
ΣΧΕΘΗΣΕΤΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟΥΣ ΝΟΜΟΥΣ. ΕΑΝ ΠΑΤΗΡ ΕΝ ΤΡΙΣΙΝ Η ΦΡΟΝΤΙΣΙΝ Η
ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΟΝ, Ο ΥΙΟΣ ΑΥΤΟΥ ΟΥΚ ΕΝΟΧΛΗΘΗΣΕΤΑΙ. ΚΑΙ
ΤΟΥΤΟ ΟΥΤΟ ΔΙΑΤΕΤΑΚΤΑΙ ΥΠΟ ΤΟΝ ΘΕΙΟΤΑΤΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙ
ΝΟΥ. ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΚΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΕΝΑΝΤΙΟΥ ΕΣΤΙΝ, ΩΣ ΔΕΙΝ ΤΑΣ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΕΠΙ
ΤΡΟΠΑΣ ΑΦΕΣΙΝ ΤΩ ΠΑΤΡΙ ΔΙΔΟΝΑΙ, ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΑΜΦΟΤΕΡΟΙΣ ΤΑΣ ΚΟΙΝΑΣ,
ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΜΙΑΝ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΚΑΙ ΔΥΟ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ, Η ΕΙΣ ΤΟ ΕΜΠΑΛΙΝ. ΤΟ
ΤΕ ΔΕ ΤΑΥΤΑ ΟΥΤΟΣ ΕΧΕΙ, ΕΠΕΙΔΑΝ ΤΟ ΒΑΡΟΣ ΕΝΙ ΟΙΚΩ ΟΥΧΙ ΔΙΑΚΕΧΩ
ΡΙΣΜΕΝΟΙΣ ΔΙΑΦΕΡΕΙ. ΓΡΑΦΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ Ο ΚΡΑΤΙΣΤΟΣ ΤΑΥΤΑ.

V. VLPIANVS Libro singulari de officio praetoris tutelaris TRIA onera in domo una esse sufficit. proinde si pater alicuius, uel filius uel frater qui est in eiusdem potestate, tria onera sustineat quae ad periculum patris sui spectent: quia uoluntate eius administrant, omnibus excusatio à tutela competit. sed si non patris uoluntate administrent, non prodesse saepe rescriptum est.

VI. MODESTINVS Libro secundo Excusationum ΕΑΝ ΔΥΟ ΕΧΩΝΤΙ
ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ ΑΛΛΑΙ ΔΥΟ ΟΜΟΥ ΕΠΑΧΘΩΣΙΝ, Η ΤΗ ΤΑΞΕΙ ΤΡΙΤΗ ΒΟΗΘΗΣΕΙ
ΑΥΤΩ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΦΕΣΙΝ ΤΗΣ ΤΕΤΑΡΤΗΣ. ΚΑΝ Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡ Η Ο ΤΗΝ ΤΕΤΑΡ
ΤΗΝ ΕΓΧΕΙΡΙΣΑΣ Η ΤΗΝ ΤΡΙΤΗΝ. ΠΡΙΝ ΜΕΝΤΟΙ ΓΝΩΝΑΙ ΤΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟ
ΡΟΣ ΦΘΑΣΕΙ ΠΡΟΒΑΝΘΕΙΣ ΕΙΣ ΑΛΛΗΝ. ΕΑΝ ΔΕ Η ΤΑΞΙΣ ΜΗ ΦΑΙΝΕΤΑΙ, ΑΛΛΑ
ΕΝ ΜΙΑ ΗΜΕΡΑ ΑΙ ΔΥΟ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΙ ΠΡΟΤΕΘΩΣΙΝ ΕΝ ΔΙΑΦΟΡΟΙΣ ΧΑΡΤΑΙΣ,
ΟΥΣ Ο ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΕΙΣ, ΑΛΛΑ Ο ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΣΑΣ ΕΠΙΛΕΞΗΤΑΙ ΟΠΟΙΑΝ ΔΕΙ
ΑΥΤΟΝ ΥΠΟΔΕΞΑΣΘΑΙ. ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΙ, ΣΟΦΙΣΤΑΙ, ΡΗΤΟΡΕΣ, ΙΑΤΡΟΙ, ΟΙ ΠΕΡΙΟ
ΔΕΥΤΑΙ ΚΑΛΟΥΜΕΝΟΙ, ΩΣΠΕΡ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ. ΟΥΤΩΣΙ ΔΕ ΚΑΙ ΑΠΟ
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ ΑΝΑΠΑΥΣΙΝ ΕΧΟΥΣΙΝ. ΕΣΤΙΝ ΔΕ ΚΑΙ Ο ΑΡΙΘ
ΜΟΣ ΡΗΤΟΡΩΝ, ΕΝ ΕΚΑΣΤΗ ΠΟΛΕΙ ΤΩΝ ΤΗΝ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ ΕΧΟΝΤΩΝ, ΚΑΙ
ΑΙΡΕΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΠΡΟΣΚΕΙΜΕΝΑΙ ΤΩ ΝΟΜΩ, ΟΠΕΡ ΔΗΛΟΥΤΑΙ ΕΞ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ, ΓΡΑΦΕΙΣΗΣ ΜΕΝ ΤΩ ΚΟΙΝΩ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ, ΠΑΝΤΙ
ΔΕ ΤΩ ΚΟΣΜΩ ΔΙΑΦΕΡΟΥΣΗΣ, ΗΣ ΕΣΤΙΝ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΟΥΤΟ ΥΠΟΤΕΤΑ
ΓΜΕΝΟΝ. ΑΙ ΜΕΝ ΕΛΑΤΤΟΥΣ ΠΟΛΕΙΣ ΔΥΝΑΝΤΑΙ ΠΕΝΤΕ ΙΑΤΡΟΥΣ ΑΤΕΛΕΙΣ
ΕΧΕΙΝ ΚΑΙ ΤΡΕΙΣ ΣΟΦΙΣΤΑΣ, ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥΣ ΤΟΥΣ ΙΣΟΥΣ. ΑΙ ΔΕ ΜΕΙΖΟΥΣ
ΠΟΛΕΙΣ ΕΠΤΑ ΤΟΥΣ ΘΕΡΑΠΕΥΟΝΤΑΣ, ΤΕΣΣΑΡΑΣ ΤΟΥΣ ΠΑΙΔΕΥΟΝΤΑΣ ΕΚΑΤΕ
ΡΑΝ ΠΑΙΔΕΙΑΝ. ΑΙ ΔΕ ΜΕΓΙΣΤΑΙ ΠΟΛΕΙΣ ΔΕΚΑ ΙΑΤΡΟΥΣ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΑΣ ΠΕΝΤΕ
ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥΣ ΤΟΥΣ ΙΣΟΥΣ. ΥΠΕΡ ΔΕ ΤΟΥΤΟΝ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΟΥΔΕ Η ΜΕ
ΓΙΣΤΗ ΠΟΛΙΣ ΤΗΝ ΑΤΕΛΕΙΑΝ ΠΑΡΕΧΕΙ. ΕΙΚΟΣ ΔΕ ΤΩ ΜΕΝ ΜΕΓΙΣΤΩ ΑΡΙΘΜΩ
ΧΡΗΣΑΣΘΑΙ ΤΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙΣ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ. ΤΩ ΔΕ ΔΕΥΤΕΡΩ ΤΑΣ ΕΧΟΥΣΑΣ
ΑΓΟΡΑΣ ΔΙΚΩΝ. ΤΩ ΔΕ ΤΡΙΤΩ ΤΑΣ ΛΟΙΠΑΣ. ΤΟΥΤΟΝ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΥΠΕΡΒΑΙ
ΝΕΙΝ ΜΕΝ ΟΥΚ ΕΞΕΣΤΙΝ: ΟΥΤΕ ΨΗΦΙΣΜΑΤΙ ΒΟΥΛΗΣ: ΟΥΤΕ ΑΛΛΗ ΤΙΝΙ ΠΑΡΕΥ
ΡΕΣΕΙ. ΕΛΑΤΤΟΥΝ ΔΕ ΕΞΕΣΤΙΝ. ΕΠΕΙΔΗΠΕΡ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ
ΦΑΙΝΕΤΑΙ ΤΟ ΤΟΙΟΥΤΟ ΓΙΝΟΜΕΝΟΝ. ΚΑΙ ΜΕΝΤΟΙ ΟΥΚ ΑΛΛΩΣ ΤΗΝ ΑΛΕΙΤΟΥΡ
ΓΗΣΙΑΝ ΤΑΥΤΗΝ ΚΑΡΠΩΣΟΝΤΑΙ ΕΑΝ ΜΗ ΔΟΓΜΑΤΙ ΒΟΥΛΗΣ ΕΝΚΑΤΑΛΕΓΩΣΙΝ
ΤΩ ΑΡΙΘΜΩ ΤΩ ΣΥΓΚΕΧΩΡΗΜΕΝΩ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΟΛΙΓΩΡΩΣ ΜΗ ΕΧΩΣΙΝ.
ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ ΔΕ ΑΠΟΛΥΕΣΘΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΠΑΥΛΟΣ ΓΡΑΦΕΙ ΟΥΤΩΣ.

Philosophi, oratores, grammatici, qui publicè iuuenibus prosunt, excusantur à tutelis. nam et Vlpianus libro quarto de officio proconsulis ita scribit. Sed et reprobari medicum posse à republica, quamuis semel probatus sit, Imperator noster cum patre, Laelio Basso rescripsit. ΠΕΡΙ ΔΕ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ Η ΑΥΤΗ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΟΥ ΠΙΟΥ ΟΥΤΩ
ΛΕΓΕΙ. ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΔΕ ΟΥΚ ΕΤΑΧΘΗ ΑΡΙΘΜΟΣ ΔΙΑ ΤΟ ΣΠΑΝΙΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΝΤΑΣ. ΟΙΜΑΙ ΔΕ ΟΤΙ ΟΙ ΠΛΟΥΤΩ ΥΠΕΡΒΑΛΛΟΝΤΕΣ, ΕΘΕΛΟΝΤΑΙ ΠΑ
ΡΕΞΟΥΣΙΝ ΤΑΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΧΡΗΜΑΤΩΝ ΩΦΕΛΕΙΑΣ ΤΑΙΣ ΠΑΤΡΙΣΙΝ. ΕΙ ΔΕ ΑΚΡΙΒΟ
ΛΟΓΟΙΗΤΟ ΠΕΡΙ ΤΑΣ ΟΥΣΙΑΣ, ΑΥΤΟΘΕΝ ΗΔΗ ΦΑΝΕΡΟΙ ΓΕΝΗΣΟΝΤΑΙ ΜΗ ΦΙΛΟ
ΣΟΦΟΥΝΤΕΣ. ΕΣΤΙΝ ΔΕ ΚΑΙ ΕΝ ΤΑΙΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΟΜΜΟΔΟΥ ΔΙΑΤΑΞΕΣΙΝ
ΕΝΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΞ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΟΥΣ, ΕΝ Ω
ΔΗΛΟΥΤΑΙ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ ΕΧΕΙΝ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ. ΕΣΤΙΝ
ΔΕ ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ ΤΑΥΤΑ. ΟΜΟΙΩΣ ΔΕ ΤΟΥΤΟΙΣ ΑΠΑΣΙΝ Ο ΘΕΙΟΤΑΤΟΣ ΠΑΤΗΡ
ΜΟΥ ΠΑΡΕΛΘΩΝ ΕΥΘΥΣ ΕΠΙ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΙ ΤΑΣ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑΣ ΤΙ

ΜΑΣ ΚΑΙ ΑΤΕΛΕΙΑΣ ΕΒΕΒΑΙΩΣΕΝ, ΓΡΑΦΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΣ, ΡΗΤΟΡΑΣ, ΓΡΑΜΜΑΤΙ
ΚΟΥΣ, ΙΑΤΡΟΥΣ ΑΤΕΛΕΙΣ ΕΙΝΑΙ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΙΩΝ, ΑΓΟΡΑΝΟΜΙΩΝ, ΙΕΡΟΣΥΝΩΝ,
ΕΠΙΣΤΑΘΜΙΩΝ, ΣΙΤΩΝΙΑΣ, ΕΛΑΙΩΝΙΑΣ: ΚΑΙ ΜΗΤΕ ΚΡΙΝΕΙΝ, ΜΗΤΕ ΠΡΕΣΒΕΥΕΙΝ,
ΜΗΤΕ ΕΙΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΝ ΚΑΤΑΛΕΓΕΣΘΑΙ ΑΚΟΝΤΑΣ, ΜΗΤΕ ΕΙΣ ΑΛΛΗΝ ΑΥΤΟΥΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑΝ ΕΘΝΙΚΗΝ Η ΤΙΝΑ ΑΛΛΗΝ ΑΝΑΓΚΑΖΕΣΘΑΙ. ΕΤΙ ΚΑΚΕΙΝΟ ΕΙΔΕΝΑΙ
ΧΡΗ ΟΤΙ Ο ΕΝ ΤΗ ΙΔΙΑ ΠΑΤΡΙΔΙ ΔΙΔΑΣΚΩΝ Η ΘΕΡΑΠΕΥΩΝ ΤΗΝ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗ
ΣΙΑΝ ΤΑΥΤΗΝ ΕΧΕΙ. ΕΑΝ ΓΑΡ ΚΟΜΑΝΕΥΣ ΩΝ ΕΝ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΙΑ ΣΟΦΙΣΤΕΥΕΙ Η
ΘΕΡΑΠΕΥΕΙ Η ΔΙΔΑΣΚΕΙ, ΠΑΡΑ ΚΟΜΑΝΕΥΣΙΝ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ ΟΥΚ ΕΧΕΙ. ΚΑΙ
ΤΟΥΤΟ ΟΥΤΩ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΗΤΑΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΘΕΙΟΤΑΤΩΝ ΣΕΥΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩ
ΝΙΝΟΥ. ΤΟΥΣ ΜΕΝΤΟΙ ΑΓΑΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ, ΚΑΙ ΥΠΕΡ ΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΚΑΙ ΕΝ
ΑΛΛΟΤΡΙΑ ΠΑΤΡΙΔΙ ΤΑΣ ΔΙΑΤΡΙΒΑΣ ΠΟΙΟΥΜΕΝΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΤΟΥΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΓΡΑΦΕΙ ΛΕΓΩΝ ΤΟΝ ΘΕΙΟΤΑΤΟΝ ΑΝΤΩΝΙΝΟΝ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΗ ΟΥΤΩ ΚΕ
ΚΕΛΕΥΚΕΝΑΙ. ΤΟΝ ΕΝ ΡΩΜΗ ΣΟΦΙΣΤΕΥΟΝΤΑ Η ΣΑΛΑΡΙΩ Η ΚΑΙ ΧΩΡΙΣ ΣΑΛΑ
ΡΙΟΥ ΑΦΕΣΙΝ ΕΧΕΙΝ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΗΤΑΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΘΕΙΟΤΑΤΩΝ ΣΕΥΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝ
ΤΩΝΙΝΟΥ, ΟΥΤΩΣ ΩΣΑΝΕΙ ΕΤΥΧΕΝ ΕΝ ΙΔΙΑ ΠΑΤΡΙΔΙ ΔΙΔΑΣΚΩΝ. ΑΙΣ ΝΟΜΟΘΕ
ΣΙΑΙΣ ΔΥΝΑΤΑΙ ΤΙΣ ΕΚΕΙΝΟΝ ΠΡΟΣΑΓΑΓΕΙΝ ΤΟΝ ΛΟΓΟΝ, ΟΤΙ ΚΟΙΝΗΣ ΟΥΣΗΣ
ΤΕ ΚΑΙ ΝΟΜΙΖΟΜΕΝΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΗΣ, ΕΙΚΟΤΩΣ ΑΝ ΩΣ ΕΝ
ΙΔΙΑ ΠΑΤΡΙΔΙ ΧΡΗΣΙΜΟΝ ΕΑΥΤΟΝ ΠΑΡΑΣΧΩΝ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ ΚΑΡΠΩΣΕΤΑΙ.
ΝΟΜΩΝ ΔΕ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΕΝ ΕΠΑΡΧΙΑ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ ΑΦΕΣΙΝ ΟΥΚ ΕΞΟΥΣΙΝ:
ΕΝ ΡΩΜΗ ΔΕ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ ΑΦΙΕΝΤΑΙ. Vlpianus libro singulari de officio praetoris
tutelaris ita scribit. Athletae habent à tutela excusationem. sed qui sacris certaminibus co
ronati sunt. ΕΘΝΟΥΣ ΙΕΡΟΣΥΝΗ, ΟΙΟΝ ΑΣΙΑΡΧΙΑ, ΒΙΘΥΝΙΑΡΧΙΑ, ΚΑΠΠΑΔΟΚΑΡΧΙΑ,
ΠΑΡΕΧΕΙ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ. ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΕΩΣ ΑΝ ΑΡΧΗ. Tutela
non est reipublicae munus, nec quod ad impensam pertinet: sed ciuile. nec prouinciale
uidetur tutelam administrare. ΑΦΙΕΝΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΗ
ΓΟΙ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ. ΔΙΔΩΣΙΝ ΑΦΕΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΙ ΚΕΦΑΛΙΚΗ ΕΧΘΡΑ ΤΟ ΧΕΙ
ΡΟΤΟΝΗΘΕΝΤΙ ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΤΩΝ ΟΡΦΑΝΩΝ, ΕΚΤΟΣ ΕΙ ΜΗ
ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΦΑΝΕΙΗ ΔΟΘΕΙΣ Ο ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ, ΠΛΗΝ ΕΙ ΜΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΓΡΑΦΗ
ΝΑΙ ΤΗΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ ΚΕΦΑΛΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΑΥΤΟΙΣ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΟΥΣ ΣΥΝΕΣΤΗ, Η
ΕΙ ΜΗ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑ ΜΕΝ ΕΣΤΙΝ ΤΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ Η ΕΧΘΡΑ: ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΔΟ
ΚΕΙ ΔΙΔΟΣΘΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ, ΙΝΑ ΥΠΟΒΛΗΘΗ ΕΝΟΧΗ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΣΙΝ, ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ
ΕΞ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΣΕΥΗΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΕΙΚΝΥΤΑΙ. ΕΤΙ ΑΠΟΛΥΕΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
ΟΠΟΤΑΝ ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΙΝ ΤΙΣ ΤΩ ΟΡΦΑΝΩ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΚΙΝΗ: ΦΑΙ
ΝΕΤΑΙ ΔΕ ΤΟΥΤΟ ΜΗ ΣΥΚΟΦΑΝΤΙΑ ΠΟΙΩΝ, ΑΛΛ ΕΚ ΚΑΛΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ, ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ
ΟΙ ΘΕΙΟΤΑΤΟΙ ΜΑΡΚΟΣ ΚΑΙ ΒΗΡΟΣ ΕΝΟΜΟΘΕΤΗΣΑΝ. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΓΡΟΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΑΠΕΙΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΓΡΑΦΕΙ ΠΑΥΛΟΣ ΟΥΤΩΣΙ. Medio-
critas, et rusticitas interdum excusationem praebent secundum epistulas Diuorum Ha
driani et Antonini. Eius qui se neget litteras scire, excusatio accipi non debet. si modò
non sit expers negotiorum.

VII. VLPIANVS Libro singulari Excusationum PAVPERTAS sa-
nè dat excusationem, si quis imparem se oneri iniuncto possit probare. idque Diuo-
rum fratrum rescripto continetur.

VIII. MODESTINVS Libro tertio Excusationum ΟΙ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩ
ΤΑΙ ΟΙ ΕΠΙΤΙΜΩΣ ΠΛΗΡΩΣΑΝΤΕΣ ΤΟΝ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΧΡΟΝΟΝ, ΑΦΕΣΙΝ
ΕΧΟΥΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΠΡΟΣ ΠΑΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΙΔΙΩΤΑΣ: ΠΡΟΣ ΔΕ ΤΟΥΣ ΠΑΙΔΑΣ
ΤΩΝ ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ ΚΕΚΟΙΝΩΝΗΚΟΤΩΝ, ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩ
ΤΩΝ, ΕΝΤΟΣ ΜΕΝ ΕΝΙΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΡΑΤΕΥΣΑΣΘΑΙ ΑΦΕΣΙΝ ΕΧΟΥΣΙΝ, ΜΕΤΑ
ΔΕ ΕΝΙΑΥΤΟΝ ΟΥΚΕΤΙ. ΤΟ ΓΑΡ ΙΣΟΤΙΜΟΝ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΙΣΧΥΡΟΤΕΡΟΝ
ΕΝΟΜΙΣΘΗ ΤΗΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ ΠΡΟΝΟΜΙΑΣ, ΕΑΝ ΜΗ ΑΡΑ ΑΛΛΑ
ΕΧΩΣΙΝ ΔΙΚΑΙΑ ΠΡΟΣ ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, ΟΙΟΝ ΑΡΙΘΜΟΝ ΕΤΩΝ, Η ΤΙ
ΤΟΙΟΥΤΟ, Ο ΠΟΙΟΝ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΙΔΙΩΤΑΙΣ ΠΡΟΣ ΑΠΑΝΤΑΣ ΣΥΝΑΙΡΕΣΘΑΙ ΕΙΩΘΕΝ.
ΤΑΥΤΑ ΔΕ ΠΕΡΙ ΥΙΩΝ, ΟΥΧΙ ΠΕΡΙ ΕΚΓΟΝΩΝ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ. ΟΙ ΓΑΡ
ΕΚΓΟΝΟΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΑΥΤΗ ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΙΔΙΩ
ΤΩΝ ΕΙΝΑΙ ΠΙΣΤΕΥΘΗΣΟΝΤΑΙ. ΟΙ ΜΕΝΤΟΙ ΑΤΙΜΩΣ ΑΠΟΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΙ
ΟΜΟΙΟΙ ΤΟΙΣ ΜΗΔΕ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΙΣ ΝΟΜΙΖΟΝΤΑΙ. ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΟΥΤΕ
ΑΥΤΟΙ ΕΧΟΥΣΙΝ ΠΡΟΝΟΜΙΑΝ, ΟΥΤΕ ΤΟΙΣ ΤΟΥΤΩΝ ΠΑΙΣΙΝ. ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ
ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΔΟΘΕΝΤΕΣ ΚΑΤΑΣΧΕΘΗΣΟΝΤΑΙ. ΕΣΘ ΟΤΕ ΔΕ ΟΥ ΠΛΗΡΟΥΣΙ ΤΙ

ΝΕΣ ΤΟΝ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΧΡΟΝΟΝ,ΚΑΙ ΟΜΩΣ ΕΧΟΥΣΙΝ ΑΦΕΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΑΥΤΑ ΤΟΙΣ ΠΛΗΡΩΣΑΣΙΝ·Ο ΓΑΡ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΤΠΕΡΕΑΣ ΟΜΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ ΠΙΣΤΕΥΕΤΑΙ ΤΩ ΠΛΗΡΟΣΑΝΤΙ· ΤΟΝ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΧΡΟΝΟΝ.Ο ΔΕ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥΤΟΝ ΤΩΝ ΕΤΩΝ ΑΦΕΘΕΙΣ ΟΥΚ ΕΧΕΙ ΔΙΗΝΕΚΗ ΤΗΝ ΕΠΙ ΤΑΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙΣ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ,ΑΛΛΑ ΠΡΟΣ ΧΡΟΝΟΝ.ΩΣΠΕΡ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ ΑΦΕΣΙΝ ΕΞΕΙ.Ο ΜΕΝ ΓΑΡ ΕΝΤΟΣ ΠΕΝΤΕ ΕΤΟΝ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΑΠΟΛΥΘΕΙΣ, ΟΥΔΕΜΙΑΝ ΗΑΤΤΩ ΕΚΔΙΚΗΣΕΙ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ.Ο ΔΕ ΜΕΤΑ ΠΕΝΤΕ, ΕΝΟΣ ΕΝΙΑΥΤΟΥ ΕΞΕΙ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ.Ο ΔΕ ΜΕΤΑ ΟΚΤΩ, ΔΙΕΤΕΙΑΣ.Ο ΔΕ ΜΕΤΑ ΔΩΔΕΚΑ, ΤΡΙΕΤΕΙΑΣ.Ο ΔΕ ΜΕΤΑ ΔΕΚΑΕΞ, ΤΕΤΡΑΕΤΕΙΑΣ.Ο ΔΕ ΜΕΤΑ ΕΙΚΟΣΙ, ΩΣ ΠΡΟΕΙΠΟΜΕΝ, ΔΙΗΝΕΚΩΣ ΑΠΟΛΥΘΗΣΕΤΑΙ.Ο ΔΕ ΕΝ ΤΟΙΣ ΝΥΚΤΟΦΥΛΑΞΙΝ ΤΟΙΣ ΕΝ ΡΩΜΗ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΣ ΕΝΙΑΥΤΟΥ ΜΟΝΟΥ ΕΞΕΙ ΑΦΕΣΙΝ.ΟΥΤΟΙ ΔΕ ΔΗΛΑΔΗ ΕΑΝ ΕΝΤΙΜΩΣ ΑΠΟΛΥΘΩΣΙΝ,ΩΣΠΕΡ ΠΡΟΕΙΡΗΤΑΙ,Η ΔΙΑ ΝΟΣΟΝ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗΝ ΚΑΥΣΑΡΙΑΝ ΑΦΕΣΙΝ ΛΑΒΟΣΙΝ.ΕΣΤΙΝ ΓΑΡ ΚΑΙ ΑΥΤΗ ΕΝΤΙΜΟΣ.Ο ΓΑΡ ΑΤΙΜΟΣ ΤΥΧΟΝ ΑΦΕΣΕΩΣ ΟΥΚ ΕΧΕΙ ΑΝΑΠΑΥΣΙΝ.ΣΥΝΕΕΤΕΡΑΝΟΣ ΔΕ ΕΙΝΑΙ ΠΙΣΤΕΥΕΤΑΙ ΟΥ ΜΟΝΟΝ Ο ΛΕΓΕΩΝΑΡΙΟΣ,ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΠΑΣ ΠΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΟΠΟΥΟΥΝ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΥ,ΕΠΙΤΙΜΩΣ ΔΕ ΚΑΙ ΑΥΤΟΥ ΑΠΟΛΥΘΕΝΤΟΣ.ΚΑΙ ΓΑΡ ΛΕΓΕΩΝΑΡΙΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΤΟΙΣ ΝΥΚΤΟΦΥΛΑΞΙΝ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΥ ΠΑΙΔΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΓΙΝΕΤΑΙ.ΗΔΗ ΔΕ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΟΥ ΑΦΗΛΙΚΟΣ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΛΟΘΗΣΕΤΑΙ Ο ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ,ΔΗΛΑΔΗ ΕΑΝ Ο ΠΑΤΗΡ ΑΥΤΟΥ ΑΠΟΘΑΝΗ.ΕΑΝ ΤΕ ΚΑΙ ΟΥΤΟΙ ΑΠΟΣΕΙΡΟΣ ΑΠΟΛΥΘΩΣΙΝ, ΟΜΟΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΙΣ ΑΠΑΣΙΝ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΜΑΡΤΥΡΟΥΣΙΝ. ΓΡΑΦΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ ΟΥΤΟΣ. Sed ignominia missi, ab urbicis planè tutelis excusabuntur: quia ingredi eis urbem non licet. Planè si quis in cohortibus urbanis per militauit, licet ante uiginti annos mittitur, tamen perpetuam habet à tutelis excusationem. ΕΖΗΤΗΘΗ ΔΕ, ΠΟΤΕΡΟΝ ΜΙΑΝ ΚΑΙ ΑΠΑΞ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ ΑΝΑΔΕΧΟΝΤΑΙ ΟΙ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ, Η ΕΝΙ ΚΑΙΡΩ ΟΥ ΠΛΕΟΝ ΤΟΥ ΑΠΑΞ·ΠΑΥΟΜΕΝΟΙΣ ΔΕ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΑΛΙΝ ΑΝΑΛΗΨΟΝΤΑΙ.ΑΛΛ ΩΣΠΕΡ ΕΠΙ ΤΟΝ ΙΔΙΩΤΩΝ ΑΙ ΠΑΥΣΑΜΕΝΑΙ ΟΥ ΒΟΗΘΗΣΟΥΣΙΝ ΤΟΙΣ ΕΣΧΗΚΟΣΙ, ΟΥΔΕ ΕΙΣ ΤΑΣ ΤΡΕΙΣ ΨΗΦΙΖΟΝΤΑΙ, ΟΥΤΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΟΝ ΟΥΚ ΟΦΕΛΕΙ ΤΟ ΓΕΓΕΝΗΣΘΑΙ.ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΝ ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΩΝ ΕΣΤΙΝ ΝΕΝΟΜΟΘΕΤΗΜΕΝΟΝ, ΟΣ ΔΗΛΟΙ ΘΕΙΑ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΣΕΥΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ.ΚΑΙ ΟΥΔΕΝ ΔΙΑΦΕΡΕΙ ΠΩΣ ΔΕΗΣΟΝΤΑΙ ΟΙ ΠΑΙΔΕΣ ΤΟΥ ΣΥΝΣΤΡΑΤΙΩΤΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΟΣ,ΠΟΤΕΡΟΝ ΑΠΟ ΣΕΙΡΟΣ ΑΠΟΛΥΘΕΝΤΕΣ,Η ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΑΠΟΘΑΝΟΝΤΟΣ.ΠΡΙΜΙΠΙΛΑΡΙΟΙ ΕΚ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΝ ΕΧΟΥΣΙΝ ΤΩΝ ΛΟΙΠΟΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ,ΤΡΙΜΙΠΙΛΑΡΙΟΥ ΔΕ ΥΙΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΣΟΥΣΙΝ. ΠΡΙΜΙΠΙΛΑΡΙΟΙ ΔΕ ΟΥΤΟΙ ΝΟΜΙΖΟΝΤΑΙ, ΟΙ ΔΙΑΝΥΣΑΝΤΕΣ ΤΟ ΠΡΙΜΙΠΙΛΟΝ.ΕΑΝ ΔΕ ΜΗ ΔΙΑΝΥΣΑΣ ΑΠΟΘΑΝΗ, ΤΟΥΤΟΥ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ ΠΡΙΜΙΠΙΛΑΡΙΟΣ ΟΥΚ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΣΕΙ.

VIIII. VLPIANVS Libro singulari de officio Praetoris tutelaris. Si tribunus in cohortibus praetoriis permilitauerit, etiam collegarum filiorum tutela excusabitur beneficio Diui Seueri et Imperatoris nostri.

X. MODESTINVS Libro tertio Excusationum. ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΔΕ ΟΙ ΤΑΣ ΑΠΟ ΚΑΛΙΓΟΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑΣ ΛΟΙΠΑΣ ΠΡΙΜΙΠΙΛΑΡΙΟΙ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΙ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΟΙ ΟΠΟΣΟΥΝ ΧΡΕΙΑΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΗΜΟΥ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΝΕΚΑ ΑΠΟΔΗΜΗΣΑΝΤΕΣ, ΕΝΙΑΥΤΟΥ ΕΧΟΥΣΙΝ ΑΝΑΠΑΥΣΙΝ ΜΕΤΑ ΤΟ ΕΠΑΝΕΛΘΕΙΝ. Ο ΜΕΝΤΟΙ ΕΝΙΑΥΤΟΣ ΟΥΤΟΣ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΤΟΙΣ ΠΛΗΡΩΣΑΣΙΝ ΤΟΝ ΣΥΝΗΘΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΚΑΙΡΟΝ ΕΝ ΤΑΙΣ ΛΟΙΠΑΙΣ ΔΗΜΟΣΙΑΙΣ ΧΡΕΙΑΙΣ·ΔΙΔΟΤΑΙ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΟΠΩΣΟΥΝ ΠΑΥΣΑΜΕΝΟΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΧΡΕΙΑΣ, ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΛΘΟΥΣΙΝ, ΚΑΝ ΕΛΑΤΤΟΝΑ ΧΡΟΝΟΝ ΔΙΑΤΡΙΨΑΣΙΝ ΤΟΥ ΔΙΑΤΕΤΑΓΜΕΝΟΥ. ΑΣ ΜΕΝΤΟΙ ΠΡΟΤΕΡΟΝ ΕΙΧΟΝ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, ΔΙΑ ΔΕ ΤΟΥΤΟ ΑΠΕΘΕΝΤΟ,ΟΤΙ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΕΝΕΚΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΣ ΑΠΕΔΗΜΟΥΝ,ΤΑΥΤΑΣ ΕΠΑΝΕΛΘΟΝΤΕΣ ΠΑΡΑΥΤΑ ΕΠΑΝΑΛΗΨΟΝΤΑΙ, ΟΥΔΕΝ ΑΥΤΟΙΣ ΒΟΗΘΟΥΝΤΟΣ ΤΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ, Ο ΓΑΡ ΕΝΙΑΥΤΟΣ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΜΕΛΛΟΥΣΑΣ ΚΑΙΝΑΣ ΔΙΔΟΤΑΙ, ΟΥ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΑΝΑΛΗΦΘΗΝΑΙ ΟΦΕΙΛΟΥΣΑΣ.ΕΝΙΑΥΤΟΣ ΔΕ ΣΥΝΗΜΜΕΝΟΝ ΗΜΕΡΩΝ ΕΞΕΤΑΣΘΗΣΕΤΑΙ ΕΞΟΤΟΥ ΤΙΣ ΕΠΑΝΗΛΘΕΝ ΕΥΘΕΙΑΝ ΟΔΟΝ ΕΥΘΥΝΟΝ, Η ΔΙΕΥΘΥΝΕΙΝ ΓΕ ΟΦΕΙΛΟΝ, ΟΥΧΙ ΤΗΝ ΕΚ ΠΕΡΙΟΔΩΝ.ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΔΟΘΕΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΠΑΡΑΙΤΗΣΟΝΤΑΙ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΥΣ ΤΟΝ ΧΕΙΡΙΣΜΟΝ ΤΩΝ ΕΝ ΑΛΛΗ ΕΠΑΡΧΙΑ ΟΝΤΩΝ ΚΤΗΜΑΤΩΝ. ΟΣ ΔΗΛΟΙ Η ΠΡΟΤΕΤΑΓΜΕΝΗ ΤΟΥ ΘΕΙΟΤΑΤΟΥ

ΣΕΥΗΡΟΥ ΔΙΑΤΑΞΙΣ. Diui Seuerus et Antoninus Augusti Valerio. testamento tutor datus, ante praefinitum diem adire debuisti, et postulare, ut ab administratione rerum quae in alia prouincia erant liberareris. Ο ΠΡΙΜΙΠΙΛΟΝ ΔΙΑΝΥΣΑΣ ΕΑΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ ΔΕΞΑΜΕΝΟΣ ΕΝΟΣ ΠΑΙΔΙΟΥ ΠΑΛΙΝ ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑΣ ΧΡΕΙΑΣ ΑΝΑΛΗΦΘΗ, ΑΠΟΘΗΣΕΤΑΙ ΤΗΝ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. ΟΜΟΙΩΣ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ ΕΚΕΙΝΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ, ΟΝ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΣΥΝΚΑΘΕΔΡΟΝ ΕΑΥΤΩ ΤΙΣ ΑΠΗΓΑΓΕΝ, ΔΟΘΗΣΕΤΑΙ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΩΣ ΦΗΣΙΝ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΤΑΤΟΥ ΣΕΥΗΡΟΥ. ΗΝ ΟΡΘΩΣ ΕΦΑΡΜΟΖΩΝ ΠΑΣΙΝ ΤΟΙΣ ΟΜΟΙΟΙΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΙΣ ΚΟΥΡΑΤΟΡΑ ΔΙΔΟΣΘΑΙ ΕΡΕΙ, ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ ΤΩΝ ΧΡΟΝΟΥ ΑΝΑΠΑΥΣΙΝ ΛΑΜΒΑΝΟΝΤΩΝ. ΕΑΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΔΟΘΗ ΑΦΗΛΙΞ ΥΠΟ ΠΑΤΡΩΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΤΟΙΣ ΤΕΚΝΟΙΣ ΑΥΤΟΥ, Η ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΣ ΟΙΟΣΔΗΠΟΤΕ ΕΛΑΤΤΩΝ ΤΩΝ ΕΙΚΟΣΙ ΠΕΝΤΕ ΕΝΙΑΥΤΩΝ, ΕΩΣ ΜΕΝ ΑΦΗΛΙΞ Η, ΟΥΚ ΕΝΟΧΛΗΘΗΣΕΤΑΙ. ΕΝ ΤΟΣΟΥΤΩ ΔΕ ΕΤΕΡΟΣ ΕΙΣ ΤΟΠΟΝ ΑΥΤΟΥ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗΣΕΤΑΙ ΚΗΔΕΜΩΝ. ΟΜΟΙΟΣ ΕΣΤΙΝ ΤΟΥΤΩ ΚΑΙ Ο ΝΟΜΙΜΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ, ΕΑΝ ΑΦΗΛΙΞ ΩΝ ΤΥΧΗ. ΚΑΙ ΓΑΡ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ ΤΟΥΤΟΥ ΚΗΔΕΜΩΝ ΕΝ ΤΩ ΤΕΩΣ ΔΟΘΗΣΕΤΑΙ. ΕΑΝ ΤΙΣ ΟΥΤΩΣ ΝΟΣΗΣΗ, ΩΣ ΔΕΙΝ ΑΥΤΟΝ ΜΗ ΠΑΝΤΑΠΑΣΙΝ ΑΦΕΘΗΝΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΠΟΝ ΑΥΤΟΥ ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΔΙΔΟΤΑΙ. ΡΑΙΣΑΣ ΔΕ ΠΑΛΙΝ ΟΥΤΟΣ ΑΝΑΛΗΨΕΤΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ. ΕΙ ΔΕ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΙΣ ΜΑΝΙΑΝ ΕΜΠΕΣΗ, ΟΜΟΙΟΣ ΕΣΤΙ ΤΟΥΤΩ. ΟΥΤΩ ΚΑΙ Ο ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ ΓΡΑΦΕΙ. Aduersa quoque ualetudo excusat. sed ea quae impedimento est, quo minus quis suis rebus superesse possit, ut Imperator noster cum patre rescripsit.

XI. PAVLVS Libro singulari de Excusatione tutorum ET NON tantùm ne incipiant: sed et à coepta excusari debent.

XII. MODESTINVS Libro tertio Excusationum IDEM Vlpianus scribit. sed in hoc rescripto adiectum est, solere uel ad tempus uel in perpetuum excusari, prout ualetudo, qua adficitur. Furor autem non in totum excusat: sed efficit ut curator interim detur. ΕΙΣΙΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΟΙ ΚΑΝ ΗΔΗ ΩΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ, ΔΙΗΝΕΚΩΣ ΛΟΙΠΟΝ ΑΠΟΛΥΟΝΤΑΙ ΤΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΟΣ, ΟΙΟΝ ΟΙ ΤΗΝ ΕΣΤΙΑΝ ΑΛΛΑΧΟΥ ΜΕΤΑΘΕΙΝΑΙ ΤΥΧΟΝΤΕΣ ΕΞ ΑΝΤΙΓΡΑΦΗΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. ΕΙ ΔΟΤΟΣ ΜΕΝ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΕΙΝ, ΤΟ ΔΕ ΜΕΤΟΙΚΗΣΑΙ ΡΗΤΩΣ ΑΥΤΩ ΦΙΛΟΤΙΜΟΥΜΕΝΟΥ, ΚΑΙ ΤΟΥΤΩΝ ΕΚΑΤΕΡΟΝ ΔΗΛΟΥΝΤΟΣ ΤΟΙΣ ΓΡΑΜΜΑΣΙΝ.

XIII. IDEM Libro quarto Excusationum ΕΙΔΕΝΑΙ ΧΡΗ ΟΤΙ ΟΥΤΕ ΟΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΕΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ, ΟΥΤΕ ΟΙ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΗΝ ΔΟΘΕΝΤΕΣ, ΕΚΚΑΛΕΙΣΘΑΙ ΑΝΑΓΚΗΝ ΕΧΟΥΣΙΝ, ΩΣ ΔΗΛΟΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΘΕΙΟΤΑΤΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ: ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΠΑΡΑΦΥΛΑΤΤΕΙΝ ΔΕΙ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΕΝΤΩΝ ΚΟΥΡΑΤΟΡΩΝ. ΕΝ ΟΛΙΓΟΙΣ ΓΑΡ ΠΑΝΥ ΔΙΑΛΛΑΤΤΟΥΣΙΝ ΟΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ ΑΠΟ ΤΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ. ΚΑΤΑ ΜΕΝ ΤΟΙ ΤΩΝ ΨΗΦΩΝ ΤΩΝ ΕΚΒΑΛΛΟΥΣΩΝ ΑΥΤΟΙΣ ΤΑΣ ΕΞΚΟΥΣΑΤΙΟΝΑΣ ΑΔΕΙΑΝ ΕΞΟΥΣΙΝ ΕΚΚΑΛΕΙΣΘΑΙ. ΠΟΛΛΑ ΔΕ ΠΑΡΑΦΥΛΑΤΤΕΙΝ ΠΡΟΣΗΚΕΙ, ΙΝΑ ΕΠΙΤΡΑΠΩΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ ΤΑ ΔΙΚΑΙΑ ΠΑΡΑΣΧΕΣΘΑΙ ΤΗΣ ΑΦΕΣΕΩΣ. ΔΕΙ ΓΑΡ ΑΥΤΟΥΣ ΕΜΠΡΟΘΕΣΜΩΣ ΠΡΟΣΕΛΘΕΙΝ ΤΩ ΔΙΚΑΣΤΗ. ΕΙΣΙΝ ΔΕ ΑΙ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΙ ΑΥΤΑΙ. Ο ΜΕΝ ΓΑΡ ΕΝ ΑΥΤΗ ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΩΝ ΟΠΟΥ ΚΕΧΕΙΡΟΤΟΝΗΤΑΙ, Η ΕΝΤΟΣ ΕΚΑΤΟΣΤΟΥ ΜΙΛΙΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ, ΕΝΤΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΩΝ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΤΑΙ, Η ΜΕΤΑ ΤΟΥΤΟ ΟΥ ΣΥΓΧΩΡΗΘΗΣΕΤΑΙ, ΑΛΛ ΕΞΕΤΑΙ ΤΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΟΣ. ΚΑΝ ΤΟΥΤΩΝ ΤΙ ΜΗ ΠΟΙΗΣΗ ΕΣΤΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΥΤΗ ΑΙΤΙΑ, ΕΝ Η ΗΝ ΑΝ, ΕΙ ΑΠΕΦΑΝΘΗ ΤΩ ΙΔΙΩ ΚΙΝΔΥΝΩ ΑΥΤΟΝ ΟΛΙΓΩΡΕΙΝ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΗΔΕ ΚΑΤΑΛΕΙΠΕΣΘΑΙ ΑΥΤΩ ΤΙΝΑ ΟΔΟΝ ΠΡΟΣ ΠΑΡΑΙΤΗΣΙΝ. Ο ΔΕ ΥΠΕΡ ΕΚΑΤΟΝ ΜΙΛΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΠΟΔΗΜΩΝ ΕΙΚΟΣΙ ΜΙΛΙΑ ΕΞΕΙ ΑΡΙΘΜΟΥΜΕΝΑ ΑΥΤΩ ΚΑΘΕΚΑΣΤΗΝ ΗΜΕΡΑΝ ΑΦ ΗΣ ΑΝ ΓΝΩ. ΔΕΙ ΔΕ ΑΥΤΩ ΜΗΝΥΘΗΝΑΙ ΥΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ Η ΚΑΤΑ ΠΡΟΣΩΠΟΝ, Η ΕΠΙ ΤΗΣ ΟΙΚΙΑΣ. ΚΑΙ ΕΞΩΘΕΝ ΤΟΥΤΩΝ ΑΛΛΑΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΑΣ ΕΧΕΙ ΠΡΟΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΝ. ΤΟΥΤΟ ΔΕ ΔΙΑΦΕΡΕΙ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΚΑΤΑ ΔΙΑΘΗΚΑΣ ΔΟΘΕΙΣΙΝ, ΕΑΝΤΕ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΩΣΙΝ, ΕΑΝΤΕ ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΣ, ΟΥΣ ΚΟΥΡΑΤΟΡΑΣ ΒΕΒΑΙΟΥΣΘΑΙ ΕΘΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ. ΕΤΕΡΟΝ ΔΕ ΕΚΕΙΝΟ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝ ΕΚ ΤΗΣ ΜΑΡΚΟΥ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ ΑΞΙΟΝ: ΤΩ ΓΑΡ ΕΝ ΑΥΤΗ ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΟΝΤΙ, ΕΝ Η ΚΕΧΕΙΡΟΤΟΝΗΤΑΙ: Η ΕΝΤΟΣ ΕΚΑΤΟΝ ΜΙΛΙΩΝ, ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΩΝ ΕΔΩΚΕΝ Ο ΝΟΜΟΘΕΤΗΣ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ. ΤΩ ΔΕ ΥΠΕΡ

ΕΚΑΤΟΝ ΜΙΛΙΑ ΔΙΑΤΡΙΒΟΝΤΙ ΚΑΘ ΕΚΑΣΤΗΝ ΗΜΕΡΑΝ ΔΕΙΝ ΑΡΙΘΜΕΙΣΘΑΙ ΕΙ
ΚΟΣΙ ΜΙΛΙΑ ΕΚΕΛΕΥΣΕΝ, ΚΑΙ ΕΞΩΘΕΝ ΤΟΥΤΩΝ ΑΛΛΑΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΑΣ
ΠΡΟΣΕΘΗΚΕΝ ΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΝ.ΟΘΕΝ ΣΙΜΒΑΙΝΕΙ ΕΑΝ Η ΤΙΣ ΑΠΟ ΕΚΑΤΟΝ
ΕΞΝΚΟΝΤΑ ΜΙΛΙΩΝ ΤΑΣ ΔΙΑΤΡΙΒΑΣ ΠΟΙΟΥΜΕΝΟΣ, ΤΟΥΤΩ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΘΕ
ΣΜΙΑΝ ΟΚΤΩ ΚΑΙ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΗΜΕΓΩΝ, ΟΚΤΩ ΜΕΝ ΤΩΝ ΕΚΑΤΟΝ ΕΞΝΚΟΝΤΑ
ΜΙΛΙΩΝ, ΩΣ ΚΑΘ ΕΚΑΣΤΝΝ ΝΜΕΡΑΝ ΕΙΚΟΣΙ ΜΙΛΙΩΝ ΑΡΙΘΜΟΥΜΕΝΩΝ:ΤΡΙΑ
ΚΟΝΤΑ ΔΕ ΤΑΣ ΠΡΟΣ ΤΝΝ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΝ.ΕΣΤΑΙ ΟΥΝ ΕΝ ΧΕΙΡΟΝΙ ΤΑΞΕΙ Ο
ΠΟΡΡΩΘΕΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ ΤΟΥ ΕΝΤΟΣ ΕΚΑΤΟΝ ΜΙΛΙΩΝ ΟΝΤΟΣ, Η ΕΝ ΑΥΤΗ ΤΗ
ΠΟΛΕΙ, ΕΙΓΕ ΤΟΥΤΟΙΣ ΜΕΝ ΑΕΙ ΠΕΝΤΝΚΟΝΤΑ ΝΜΕΡΑΪ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ ΕΙΣΙΝ,
ΕΚΕΙΝΟΙΣ ΔΕ ΕΛΑΤΤΟΥΣ.ΑΛΛ ΕΙ ΚΑΙ ΤΑ ΜΑΛΙΣΤΑ ΤΟ ΡΝΤΟΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ
ΤΑΥΤΝΝ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΤΝΝ ΔΙΑΝΟΙΑΝ, ΟΜΩΣ ΓΝΩΜΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΘΕΤΟΥ ΑΛΛΟ
ΒΟΥΛΕΤΑΙ.ΟΥΤΩΣ ΓΑΡ ΚΑΙ ΚΕΡΒΙΔΙΟΣ ΣΚΕΒΟΛΑΣ ΚΑΙ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ ΔΟΜΙΤΙΟΣ
ΟΥΛΠΙΑΝΟΣ, ΟΙ ΚΟΡΥΦΑΙΟΙ ΤΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΓΡΑΦΟΥΣΙΝ, ΦΑΣΚΟΝΤΕΣ ΟΥΤΩΣ
ΔΕΙΝ ΤΑΥΤΑ ΠΑΡΑΦΥΛΑΤΤΕΙΝ, ΩΣ ΜΝΔΕΠΟΤΕ ΤΙΝΙ ΕΛΑΤΤΩ ΔΙΔΟΣΘΑΙ
ΤΩΝ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΗΜΕΡΩΝ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ.ΤΟΤΕ ΔΕ ΜΑΚΡΟΤΕΡΑΝ, ΟΠΟΤΑΝ
Η ΔΙΑΡΙΘΜΝΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙ ΤΗ ΟΔΩ ΝΜΕΓΩΝ ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΝ ΤΑΙΣ ΤΡΙΑΚΟΝ
ΤΑ ΝΜΕΡΑΙΣ ΑΣ ΠΡΟΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΝ Ο ΝΟΜΟΣ ΔΙΔΩΣΙΝ, ΥΠΕΡΒΑΙΝΕΙ ΤΑΣ
ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΝΜΕΡΑΣ.ΟΙΟΝ ΕΑΝ ΤΙΝΑ ΦΩΜΕΝ ΑΠΟ ΤΕΤΡΑΚΟΣΙΩΝ ΤΕΣΣΑ
ΡΑΚΟΝΤΑ ΜΙΛΙΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΕΙΝ, ΟΥΤΟΣ ΓΑΡ ΤΝΣ ΜΕΝ ΟΔΟΥ ΕΞΕΙ ΝΜΕΡΑΣ ΕΙ
ΚΟΣΙ ΔΥΟ:ΠΡΟΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑΝ ΔΕ ΑΛΛΑΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ, ΠΑΡΑΦΥΛΑΞΟΥΣΙΝ
ΔΕ ΤΑΥΤΝΝ ΤΝΝ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ ΠΑΝΤΕΣ ΟΙ ΟΠΩΣΟΥΝ ΠΑΡΑΙΤΟΥΜΕΝΟΙ ΕΠΙ
ΤΡΟΠΝΝ, Ν ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΝ, Ν ΜΕΡΟΣΓΕ ΤΑΥΤΝΣ.ΑΚΟΛΟΥΘΟΝΔΕ ΕΣΤΙΝ ΠΙ
ΣΤΕΥΕΙΝ, ΟΤΙ ΕΙ ΚΑΙ ΤΙΝΙ ΕΙΔΕΙ ΠΑΡΑΙΤΝΣΕΩΣ Η ΤΙΣ ΧΡΩΜΕΝΟΣ, ΟΥΚ ΑΛ
ΛΩΣ ΑΚΟΥΣΘΝΣΕΤΑΙ ΕΑΝ ΜΝ ΦΥΛΑΞΗ ΤΝΝ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ, ΕΙ ΜΝ ΑΡΑ ΤΗΣ ΕΤΕ
ΡΑΣ ΠΟΛΕΩΣ ΠΟΛΙΤΝΣ ΕΣΤΙΝ, ΟΥΤΩΣ ΔΕ ΕΠΑΝΑΓΚΕΣ ΕΣΤΙΝ ΦΥΛΑΤΤΕΙΝ ΤΗΝ
ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ ΟΤΙ ΚΑΝ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΝΣΑΜΕΝΟΣ ΑΦΕΘΝ, ΜΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣΘΑΙ
ΑΥΤΟΝ ΟΙ ΘΕΙΟΤΑΤΟΙ ΣΕΒΝΡΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ ΔΝΛΟΥΣΙΝ ΕΝ ΔΙΑΤΑΞΕΙ,
ΚΕΛΕΥΣΑΝΤΕΣ ΜΝ ΚΓΑΤΕΙΣΘΑΙ ΤΟΝ ΕΙΣ ΤΟΠΟΝ ΑΥΤΟΙ ΧΕΙΡΟΤΟΝΝΘΕΝΤΑ,
ΩΣ ΟΙΚ ΕΞΟΝ ΔΕΔΟΜΕΝΟΝ ΕΙΣ ΤΟΠΟΝ ΟΝΤΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ.ΑΠΟΧΡΗ ΔΕ ΕΝ
ΤΟΣ ΤΝΣ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ ΕΝΤΥΧΕΙΝ ΜΟΝΟΝ.ΕΑΝ ΓΑΡ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΜΝ ΕΚΩΝ
ΑΠΟΛΕΙΦΘΝ, ΟΥΚ ΕΣΤΑΙ ΠΑΡΑΓΡΑΦΙΜΟΣ.ΔΙΟΠΕΡ ΕΑΝ ΑΦΟΣΙΩΣΕΩΣ ΧΑΡΙΝ
ΜΟΝΟΝ ΕΝΤΥΧΝ:ΜΝ ΕΠΙΜΕΙΝΝ ΔΕ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΤΝ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ
ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ ΥΠΟΠΕΣΕΙΤΑΙ ΤΝ ΠΑΡΑΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΛΕΓΕΙ ΤΟΥΤΟ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ.ΕΑΝ ΓΑΡ ΤΙΣ ΔΙΑ ΝΟΣΟΝ, Η ΔΙ
ΑΛΛΗΝ ΑΝΑΓΚΗΝ, ΟΙΟΝ ΘΑΛΑΣΣΝΣ Ν ΧΕΙΜΩΝΟΣ Ν ΕΦΟΔΟΥ ΛΗΣΤΩΝ Η ΤΙΝΑ
ΕΤΕΡΑΝ ΠΑΡΑΠΛΝΣΙΑΝ ΕΜΠΡΟΘΕΣΜΩΣ ΜΝ ΔΥΝΝΤΑΙ ΕΝΤΥΧΕΙΝ, ΣΥΓΝΩΜΗΣ
ΤΥΓΧΑΝΕΙΝ. ΟΥ ΤΗΝ ΠΙΣΤΙΝ ΝΡΚΕΙ ΣΥΣΤΗΣΑΙ ΚΑΙ ΕΞ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΦΥΣΕΙ ΔΙΚΑΙ
ΟΥ.ΠΛΝΝ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΕΣΤΙΝ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΓΑΤΟΓΩΝ ΣΕΒΗΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝ
ΤΩΝΙΝΟΥ ΤΑΥΤΑ ΛΕΓΟΥΣΑ.ΕΙΔΕΝΑΙ ΔΕ ΔΕΙ ΟΤΙ ΟΥΚ ΑΠΟΧΡΗ ΤΟ ΠΡΟΣΕΛΘΕΙΝ
ΤΩ ΔΙΚΑΖΟΝΤΙ, ΑΛΛΑ ΔΕΙ ΑΥΤΟΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΙΔΟΥΣ ΤΝΣ ΑΦΕΣΕΩΣ ΜΑΡ
ΤΥΡΑΣΘΑΙ, ΚΑΙ ΕΙ ΠΟΛΛΑ ΕΧΕΙ ΠΓΟΣ ΑΦΕΣΙΝ ΔΙΚΑΙΑ, ΠΑΝΤΑ ΟΝΟΜΑΣΑΙ:ΕΙΔΕ
ΜΝ, ΟΜΟΙΟΣ ΕΣΤΙ ΤΩ ΜΝ ΔΕ ΤΝΝ ΑΡΧΝΝ ΠΡΟΣΕΛΘΟΝΤΙ, Ο ΠΡΟΣΕΛΘΩΝ
ΜΕΝ, ΔΙΚΑΙΟΝ ΔΕ ΑΦΕΣΕΩΣ ΜΝ ΟΝΟΜΑΣΑΣ. ΑΙ ΔΕ ΠΕΝΤΝΚΟΝΤΑ ΝΜΕΡΑΙ ΣΥ
ΝΝΜΜΕΝΑΙ ΨΝΦΙΖΟΝΤΑΙ, ΑΡΧΟΜΕΝΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ ΤΝΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΕΝ Ω
ΤΙΣ ΕΓΝΩ ΕΑΥΤΟΝ ΔΕΔΟΣΘΑΙ.ΧΡΝ ΔΕ ΜΙΑ ΜΑΡΤΥΡΑΣΘΑΙ ΠΡΟ ΕΝΜΑΤΟΣ, Η
ΑΛΛΩΣ ΕΠΙ ΥΠΟΜΝΝΜΑΤΩΝ, ΔΥΝΑΤΑΙ ΔΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΔΙΑ ΕΠΙΔΟΥΝΑΙ ΧΑΜΟ
ΘΕΝ.ΩΣ ΟΙ ΑΥΤΟΙ ΦΑΣΙΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ.ΤΑΥΤΑ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΦΥΛΑΣΣΕΙΝ
ΤΝΝ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΝ ΟΦΕΙΛΟΝΤΩΝ.ΠΕΓΙ ΔΕ ΤΩΝ ΜΗ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ ΤΑΙΣ ΠΡΟ
ΘΕΣΜΙΑΙΣ, ΦΕΡΕ ΣΚΕΨΩΜΕΘΑ.ΟΙ ΓΑΡ ΠΑΡΑΝΟΜΩΣ ΔΟΘΕΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΤΟΥ
ΤΕΣΤΙΝ, Η ΥΦ ΩΝ ΜΗ ΕΧΡΝΝ, Η ΟΥΤΟΙ ΟΥΣ ΜΝ ΕΧΡΝΝ, Ν ΟΙΣ ΜΗ ΕΧΡΗΝ, Η ΟΝ
ΜΝ ΕΧΡΝΝ ΤΡΟΠΟΝ, ΕΑΝ ΜΝΤΕ ΒΕΒΑΙΩΘΩΣΙΝ ΜΝΤΕ ΕΦΑΨΩΝΤΑΙ ΤΟΥ ΧΕΙΡΙ
ΣΜΟΥ ΕΙΣΙΝ ΑΝΕΥΘΥΝΟΙ, ΟΥΔΕ ΠΡΟΟΙΣΕΙ ΤΙΣ ΑΥΤΟΙΣ ΟΤΙ ΤΑΣ ΠΓΟΘΕΣΜΙΑΣ
ΟΥΚ ΕΤΝΡΗΣΑΝ ΤΩΝ ΠΑΡΑΙΤΝΣΕΩΝ.ΟΥΔΕ ΓΑΡ ΕΧΟΥΣΙΝ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΩΣ ΑΝΑΓ
ΚΝΝ.ΩΣ ΔΕΙΚΝΥΤΑΙ ΕΚ ΤΩΝ ΥΠΟΤΕΤΑΓΜΕΝΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ, ΑΣ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ
ΤΟΣ ΧΑΡΙΝ ΥΠΕΤΑΞΑ.ΕΦΑΡΜΟΖΟΙΝΤΟ ΔΕ ΑΝ ΠΑΣΙΝ. Diui Seuerus et Antoni-
nus Augusti Narcisso. Ab auo materno tutor datus necesse non habuisti excusari,
cum ipso iure non teneris. si igitur administrationi te non miscuisti, potes esse securus.
ΟΜΟΙΩΣ ΔΕ ΚΑΙ ΕΑΝ ΤΟΝ ΜΗ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗ ΔΙΚΑΙΔΟΣΙΑ ΧΕΙΡΟΤΟ

ΝΗΣΟΥΣΙΝ ΟΙ ΑΡΣΟΝΤΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΑ, ΟΥΔΕ ΟΥΤΟΣ ΑΝΑΓΚΝΝ ΕΣΕΙ ΠΑΡΑΦΥΛΑΣΣΕΙΝ ΤΑΣ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ, ΟΙΟΝ ΤΟΝ ΜΝΤΕ ΠΟΛΙΤΝΝ, ΜΗΤΕ ΙΝΚΟΛΑΝ.

XIIII. IDEM Libro quinto Excusationum ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΝ, ΕΝ ΤΩ ΛΟΓΩ ΤΩ ΠΕΡΙ ΑΦΕΣΕΩΣ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΚΑΙ ΚΟΥΡΑΤΟΡΩΝ, ΕΙΔΕΝΑΙ ΔΕΙ, ΟΤΙ ΟΥ ΜΟΝΟΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΟΡΦΑΝΟΥ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΜΝΤΡΟΣ ΗΟΕΙΣΘΑΙ ΧΡΗ. ΚΑΙ ΟΠΟΤΑΗ ΔΕ ΖΗΤΩΜΕΝ ΠΕΡΙ ΠΑΙΔΩΝ ΠΑΤΡΩΝΟΣ ΕΙΔΕΝΑΙ ΣΡΗ, ΟΤΙ ΤΗΗ ΠΡΟΣΝΓΟΡΙΑΗ ΤΑΥΤΗΝ ΟΥΚ ΕΝ ΤΩ ΠΡΩΤΩ ΒΑΘΜΩ ΣΤΗΣΟΜΕΝ, ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ ΥΙΟΝ ΚΑΙ ΘΥΓΑΤΕΡΑ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΕΓΓΟΝΟΥΣ ΕΞ ΕΚΑΤΕΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΦΕΞΗΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΕΑΝ ΔΙΚΑΙΟΗ ΣΡΥΣΩΝ ΔΑΚΤΥΛΙΩΗ ΛΑΕΝ, ΕΤΙ ΔΙΑΣΩΖΕΙ ΤΝΝ ΤΩΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΤΑΞΙΝ ΕΝ ΤΟΥΤΩ, ΑΠΕΡ ΑΝΤΕΓΡΑΨΕΝ Ο ΘΕΙΟΤΑΤΟΣ ΑΝΤΩΝΙΝΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ. Ο ΙΔΙΩ ΑΡΓΥΡΙΩ ΟΝΗΘΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΘΕΙΣ, ΟΥΔΑΜΩΣ ΣΥΓΚΡΙΝΕΤΑΙ ΤΟΙΣ ΛΟΙΠΟΙΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙΣ. ΕΑΗ ΠΟΛΛΟΙ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΩΣΙΗ, ΕΙΣ ΑΠΑΝΤΩΝ ΤΟΙΣ ΤΕΚΗΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΔΟΘΗΣΕΤΑΙ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΡΙΩΗ ΕΠΙΤΡΟΠΩΗ ΟΥΚ ΑΠΟΛΥΘΗΣΕΤΑΙ.

XV. IDEM Libro sexto Excusationum ΣΠΑΔΟΝΤΑ ΣΕΙΡΟΤΟΝΗΣΟΥΣΙΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, ΟΥΔΕΜΙΑΝ ΓΑΡ ΕΣΕΙ ΠΑΡΑΙΤΝΣΙΝ, ΩΣ ΔΕΙΚΝΥΣΙΝ ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ ΣΕΕΝΡΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ. Ο ΤΩ ΠΑΤΡΙ ΕΠΑΓΓΕΙΛΑΜΕΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΕΙΝ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΗ, ΑΦΙΕΣΘΑΙ ΤΑΥΤΝΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΝΣ ΟΥ ΔΥΝΑΤΑΙ, ΚΑΗ ΑΛΛΩΣ ΕΣΕΙ ΔΙΚΑΙΑ ΑΦΕΣΕΩΣ. ΕΙΔΕΝΑΙ ΔΕΙ ΟΤΙ ΑΞΙΩΜΑ ΟΥΔΕΝΙ ΠΑΡΕΞΕΙ ΠΑΡΑΙΤΝΣΙΝ: ΟΘΕΗ ΕΑΝΤΙΣ ΣΥΓΚΑΝΤΙΚΟΣ Η, ΟΥΤΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΣΕΙ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑΔΕΕΣΤΕΡΑΣ ΤΑΞΕΩΣ ΟΝΤΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΩΝ. ΟΠΕΡ ΑΝΤΕΓΡΑΨΑΝ ΟΙ ΘΕΙΟΤΑΤΟΙ ΜΑΡΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΜΜΟΔΟΣ. ΕΙΔΕΤΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ, Η ΚΟΥΡΑΤΩΡ ΩΝ ΜΝ ΣΥΓΚΑΝΤΙΚΟΥ, Ν ΑΛΛΩΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥ, ΕΙΤΑ ΥΣΤΕΡΟΗ ΓΕΝΗΤΑΙ ΣΥΓΚΑΝΤΙΚΟΣ, ΔΙΗΝΕΚΩΣ ΑΠΟΛΥΕΤΑΙ ΤΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΟΣ. ΕΙ ΔΕ ΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΟΜΕΝΟΙ Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΥΟΜΕΝΟΙ ΠΑΡ ΑΥΤΟΥ ΠΑΙΔΕΣ ΝΣΑΝ ΣΥΓΚΑΝΤΙΚΟΥ, ΟΥΚ ΑΠΟΛΥΕΤΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. ΟΜΟΙΩΣ ΔΕ Ο ΚΑΤΑΔΕΕΣΤΕΡΑΣ ΤΑΞΕΩΣ ΩΗ ΟΥ ΠΑΡΑΙΤΗΣΕΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΕΙΝ Ν ΚΟΥΡΑΤΟΡΕΥΕΙΝ ΤΩΝ ΜΕΙΖΟΝΩΝ. ΜΗΔΕ ΛΙΕΡΑΡΙΟΥΣ ΜΗΔΕ ΚΑΛΚΟΥΛΑΤΟΡΑΣ, ΟΥΣ ΔΙΑΨΗΦΙΣΤΑΣ ΛΕΓΟΜΕΝ, ΕΣΕΙΝ ΛΑΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ ΛΕΓΟΥΣΙΝ ΑΙ ΘΕΙΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ, ΗΔΗ ΔΕ ΚΑΙ ΟΙ ΙΟΥΔΑΙΟΙ ΤΩΝ ΜΗ ΙΟΥΔΑΙΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΣΟΥΣΙΝ, ΩΣΠΕΡ ΚΑΙ ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΝΣΟΥΣΙΗ: ΑΙ ΓΑΡ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΕΚΕΙΝΟΙΣ ΜΟΝΟΙΣ ΑΝΕΝΟΣΛΗΤΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΚΕΛΕΥΟΥΣΙΗ, ΔΙ ΩΝ Η ΘΡΝΣΚΕΙΑ ΣΡΑΙΝΕΣΘΑΙ ΔΟΚΕΙ. ΛΟΓΙΣΤΕΙΑ ΠΟΛΕΩΣ ΟΥΔΕ ΕΙΣ ΑΡΙΘΜΟΝ ΜΙΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΝΣ ΠΡΟΣΩΡΕΙ. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΩΝ, ΚΑΝ ΔΙΟΙΚΟΥΣΙΝ ΤΑ ΑΥΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΑ, ΟΥΚ ΑΠΟΛΥΟΝΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ. ΤΟΥΤΟ ΓΑΡ ΤΟΙΣ ΤΩΝ ΑΡΡΕΝΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΙΚΩΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΟΙΣ ΜΟΝΟΙΣ ΣΥΓΚΕΣΩΡΗΤΑΙ. ΕΑΝ Ο ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΡΧΩΝ, ΤΟΥΤΕΣΤΙΝ Ο ΣΤΡΑΤΝΓΟΣ, ΔΙΑΠΙΠΤΟΥΣΝΣ ΑΥΤΩ ΤΝΣ ΣΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΓΕΝΝΤΑΙ ΚΙΝΔΥΝΩ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ, ΤΑΥΤΗΝ ΟΥ ΣΥΗΑΡΙΘΜΗΣΕΙ ΑΛΛΑΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙΣ, ΩΣΠΕΡ ΟΥΔΕ Ο ΕΓΓΥΗΣΑΜΕΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΝ, ΑΛΛ ΟΥΔΕ ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΙΜΝΗ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΓΡΑΦΕΝΤΕΣ. Ο ΤΕΛΗ ΜΕΜΙΣΘΩΜΕΝΟΣ ΠΑΡΑ ΠΟΛΕΩΣ ΟΥΚ ΑΦΙΕΤΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Ο ΠΟΛΛΑ ΔΙΚΑΙΑ ΕΣΩΝ ΕΙΠΕΙΗ, ΩΝ ΕΚΑΣΤΟΝ ΚΑΘ ΕΑΥΤΟ ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ ΙΣΧΥΡΟΗ: ΕΙ ΔΥΝΗΣΕΤΑΙ ΑΦΕΘΗΝΑΙ ΕΖΗΘΗΤΝ, ΟΙΟΝ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ ΜΕΝ ΕΤΩΝ ΟΥΚ ΕΣΤΙΝ, ΟΥΔΕ ΤΡΕΙΣ ΕΣΕΙ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, ΟΥΔΕ ΠΕΝΤΕ ΤΕΚΝΑ, Η ΑΛΛΟ ΤΙ ΔΙΚΑΙΟΝ ΑΦΕΣΕΩΣ. ΕΣΕΙ ΜΕΝΤΟΙ ΔΥΟ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, ΚΑΙ ΔΥΟ ΠΑΙΔΑΣ, ΚΑΙ ΕΞΗΚΟΝΤΑ ΕΣΤΙΝ ΕΤΩΗ, Η ΑΛΛΑ ΤΙΝΑ ΤΟΙΑΥΤΑ ΛΕΓΕΙ ΚΑΘ ΕΑΥΤΑ ΜΕΗ ΕΝΤΕΛΗ ΤΗΝ ΒΟΝΘΕΙΑΝ ΜΗ ΠΑΡΕΣΟΝΤΑ, ΤΗ ΔΕ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΑ ΚΟΙΝΩΗΙΑ ΟΝΤΑ ΔΙΚΑΙΟΦΑΝΗ. ΑΛΛ ΕΔΟΞΕΝ ΤΟΥΤΟΗ ΜΝ ΑΦΙΕΣΘΑΙ. Ο ΛΑΕΩΝ Η ΕΧΩΝ ΑΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΙΑΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΗ, Η ΔΝΜΟΣΙΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ, ΟΥΤΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΝΣ ΟΥΚ ΑΦΕΘΗΣΕΤΑΙ. Ο ΑΠΟΛΥΘΕΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΝΣ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ, ΟΥ ΠΑΝΤΩΣ ΤΟΙΣ ΥΠΟΜΝΝΜΑΣΙΝ ΠΡΟΣ ΑΦΕΣΙΝ ΕΤΕΡΑΣ ΣΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ ΣΡΝΣΕΤΑΙ, ΕΑΝ ΜΗ ΥΠΑΡΞΕΙ ΑΥΤΩ ΔΙΚΑΙΑ ΑΦΕΣΕΩΣ. Ο ΦΑΣΚΩΝ ΕΑΥΤΟΝ ΑΓΝΩΣΤΟΝ ΕΙΝΑΙ ΤΩ ΠΑΤΡΙ, Η ΤΗ ΜΗΤΡΙ ΤΟΥ ΟΡΦΑΝΟΥ, ΟΥ ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΑΦΕΘΗΣΕ

ΤΑΙ, ΕΣΘΟΤΕ ΚΑΙ Ο ΤΡΕΙΣ ΕΧΟΝ ΕΠΙΤΡΟΠΑΣ, Η ΚΟΥΡΑΤΟΡΙΑΣ, ΟΥΚ ΕΧΕΙ
ΔΙΚΑΙΟΝ ΑΦΕΣΕΟΣ, ΟΙΟΝ ΕΑΝ ΤΙΣ ΕΠΙΤΗΔΕΥΣΕΙ ΑΝΑΔΕΞΑΣΘΑΙ. ΝΔΗ
ΔΕ ΚΑΙ Ο ΜΕΤΡΙΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΕΠΙΤΗΔΕΥΣΑΙ ΔΟΚΕΙ.

Vlpianus libro ſingulari de excuſationibus ita ſcribit. Si quis inter tres tutelas 1
emancipati filii ſui tutelam adminiſtret, an ei haec in numerum procedit, ſcio dubita-
tum. inuenio tamen reſcriptum, emancipatae filiae tutelam numerari inter onera
oportere. ΕΑΝ ΤΙΣ ΧΕΙΡΟΤΟΝΗΘΗ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΩΝ ΕΝ ΤΗ ΤΟΥ 2
ΠΑΤΡΟΣ ΕΞΟΥΣΙΑ, ΕΙΤΑ Ο ΠΑΤΗΡ ΜΗ ΒΟΥΛΟΙΤΟ ΥΠΕΡ ΑΥΤΟΥ
ΑΣΦΑΛΙΖΕΣΘΑΙ, ΕΚΕΛΕΥΣΑΝ ΟΙ ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ
ΧΕΙΡΟΤΟΝΕΙΣΘΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΝ, ΩΣ ΜΗΔΕΝΙ ΤΡΟΠΩ ΔΙΑΚΡΟΥΣΘΗ
ΤΟ ΕΠΙ ΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΣΦΑΛΕΣ. ΩΣ ΔΗΛΟΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ
ΔΙΑΤΑΞΙΣ. Imperator Hadrianus Bitraſio Pollioni legato Lygdonenſi. Si Clo- 3
dius Macer, quamuis filiusfamilias ſit, idoneus tutor eſſe uidebitur: pater autem eius id
circo cauere non uult, ut filium ſuum tutela eximat, et in hoc artificio perſeuerauerit:
exiſtimo te huic fraudi rectè occurſurum: ut et filius et ipſe ad tutelam liberorum Cle-
mentis gerendam compellantur.

XVI. IDEM Libro ſecundo Reſponſorum GAIVS teſtamento Nigidium filio ſuo tutorem dedit, eundémque uſque ad uicenſimum quintum annum curatorem conſtituit. quaero, cum liceat Nigidio à curatione etiam citra appellationem ſe excuſare, ex qua die tempora, quae in excuſationibus obſeruanda Diuus Marcus ſtatuit, computanda ſunt: utrum ex die aperti teſtamenti, an ex quo ad negotia gerenda uocatur, id eſt poſt quartumdecimum annum impletum. Modeſtinus reſpondit, excuſationem à cura tunc neceſſariam eſſe, cum decreto praetoris ſeu praeſidis confirmatus curator fuerit.

XVII. CALLISTRATVS Libro quarto de Cognitionibus NON tan
tùm magnitudo patrimoniorum ineunda eſt ſuſceptarum trium tutelarum, quaeque
ſuſcipienda eſt: ſed etiam aetas pupillorum conſideranda eſt. nam ſi priorum pupillo-
rum aetas prope pubertatem ſit, ita ut tantummodo ſemenſtre tempus reliquum fue-
rit: aut eorum quorum ſuſcipere tutelam cogitur: non dabitur excuſatio. idque princi-
palibus conſtitutionibus cauetur. Ilienſibus et propter inclytam nobilitatem ciui 1
tatis, et propter coniunctionem originis Romanae, iam antiquitus et ſenatuſconſultis
et conſtitutionibus principum pleniſſima immunitas tributa eſt, ut etiam tutelae excu-
ſationem habeant: ſcilicet eorum pupillorum qui Ilienſes non ſint. idque Diuus Pius
reſcripſit. Eos, qui in corporibus ſunt, ueluti fabrorum, immunitatem habere di- 2
cimus. etiam circa tutelarum exterorum hominum adminiſtrationem habebunt ex-
cuſationem: niſi ſi facultates eorum adauctae fuerint, ut ad cetera quoque munera pu
blica ſuſcipienda compellantur. idque principalibus conſtitutionibus cauetur. Non
omnia tamen corpora uel collegia uacationem tutelarum habent, quamuis muneri-
bus municipalibus obſtricta non ſint: niſi nominatim id priuilegium eis indultum ſit.
Is qui aedilitate fungitur, poteſt tutor dari. nam aedilitas inter eos magiſtra- 3
tus habetur, qui priuatis muneribus excuſati ſunt, ſecundum Diui Marci reſcriptum.
ſanè notum eſt, quòd gerentibus honorem uacationem tutelarum concedi placuit. ua
care autem eos qui tunc primùm uocentur ad ſuſcipiendum officium tutelae. ceterum
eos qui iam ſe miſcuerint adminiſtrationi, ne tempore quidem magiſtratus uacare
aeque notum eſt. Domini nauium non uidentur haberi inter priuilegia, ut à tu- 4
telis uacent. idque Diuus Traianus reſcripſit. Inquilini caſtrorum à tutelis excu- 5
ſari ſolent: niſi eorum qui et ipſi inquilini ſunt, et in eodem caſtro eademque condicio
ne ſunt.

XVIII. VLPIANVS Libro uicenſimo ad legem Iuliam et Papiam BELLO amiſſi ad tutelae excuſationem proſunt. quaeſitum eſt autem qui ſunt iſti: utrum hi qui

in

in acie sunt interempti, an uerò omnes omnino qui per causam belli parentibus sunt abrepti: in obsidione fortè. melius igitur probabitur, eos solos qui in acie amittuntur, prodesse debere, cuiuscumque sexus* uel* aetatis sint. hi enim pro republica ceciderunt.

XVIIII. IDEM Libro trigesimo quinto ad Edictum ILLVD VSITAtissimum est, ut his qui in Italia domicilium habeant, administratio rerum prouincialium remittatur.

XX. IVLIANVS Libro uicesimo Digestorum SI PVPILLVM patruus contendat exheredatum esse, et se heredem scriptum: aequum est tutorem pupillo dari, recepta patrui excusatione, uel si nolit excusationem petere, remoto eo à tutela, ita litem de hereditate expedire.

XXI. MARCIANVS Libro secundo Institutionum PROPTER litem quam quis cum pupillo habet, excusare se à tutela non potest. nisi fortè de omnibus bonis, aut plurima parte eorum controuersia sit. Qui se uult excusare, si plures habet excusationes, et de quibusdam non probauerit: aliis uti intra tempora non prohibetur. Licet datus tutor ad uniuersum patrimonium datus est, tamen excusare se potest, ne ultra centensimum lapidem tutelam gerat: nisi in eadem prouincia pupilli patrimonium sit. et ideo illarum rerum dabunt tutores in prouincia praesides eius. Nec senatores ultra centensimum lapidem urbis tutelam gerere coguntur. habenti ergo tutorem tutor datur. sed aliarum rerum, non earundem datur.

XXII. SCAEVOLA Libro primo Regularum GEOMETRAE à tutelis * non * uacant. hi uerò quibus princeps curam alicuius rei iunxit, excusantur à tutela donec curam gerunt.

XXIII. VLPIANVS Libro secundo Responsorum PROPTER magistratum quem in municipio quis erat administraturus, tutelae excusatiouem non habere respondi. Si in castris merentes non ab eo tutores dentur, qui in castris merebat, excusationem habere respondi.

XXIIII. PAPINIANVS Libro undecimo Quaestionum NEQVAquam credendum est ei priuilegium excusationis ablatum, cui fideicommissaria libertas soluta est. nam in toto ferè iure manumissor eiusmodi nihil iuris ut patronus aduersus liberti personam consequitur. excepto quòd in ius uocare patronum iniussu praetoris non debet.

XXV. VLPIANVS Libro secundo de officio Proconsulis EXCVSARE se tutor per libellos non poterit.

XXVI. PAVLVS Libro singulari de Excusationibus MENSORES frumentarios habere ius excusationis apparet ex rescripto Diuorum Marci et Commodi, quod rescripserunt praefecto annonae.

XXVII. MARCIANVS Libro quinto Regularum LEGATARIVS qui rogatus est alii omne legatum restituere, si maluit se excusare à tutela, legatum propter fideicommissarium consequitur. cui similis est qui de falso egit, nec optinuit.

XXVIII. PAPINIANVS Libro quinto Responsorum TVTOR petitus ante decreti diem, si aliquod priuilegium quaerit, rectè petitionem institutam excludere non poterit. Quae tutoribus remunerandae fidei causa testamento parentis relinquuntur, post excusationem ab heredibus extraneis quoque retineri placuit. quod non habebit locum in persona filii, quem pater impuberi fratri coheredem et tutorem dedit: cum iudicium patris ut filius, non ut tutor promeruit. Tutorem ad tempus exulare iussum excusare non oportet. sed per tempus exilii curator in locum ipsius debet dari.

XXVIIII. MARCIANVS Libro secundo Institutionum PLANE si in exilium datus sit tutor, potest se excusare si in perpetuum datus est. facilius autem exulis ignorantia, qui contutorem suspectum facere non potuerit, ueniam habebit.

XXX. PAPINIANVS Libro quinto Responsorum IVRISPERITOS,

qui tutelam gerere coeperunt, in consilium principum adsumptos, optimi maximíque principes nostri constituerunt excusandos. quoniam circa latus eorum agerent, et honor delatus finem certi temporis ac loci non haberet. Cum oriundus ex prouincia, Romae domicilium haberet, eiusdem curator decreto praesidis ac praetoris constitutus rerum administrationem utrubique suscepit. placuit eum duas curationes administrare non uideri. quòd uidelicet unius duo patrimonia non uiderentur. Qui priuilegio subnixus est, fratris curationem suscipere non cogitur. Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit. quamuis eos idoneos esse constet, nihilo minus iure publico poterunt excusari, ne decreto coufirmenıur.

XXXI. PAVLVS Libro sexto Qnaestionum SI IS qui tres tutelas administrabat, duobus pupillis diuersis decretis datus est, qui potuit excusari, et prius quàm causas excusationis allegaret, unus ex pupillis, quorum iam tutelam administrabat, decessit: ubi desiit et competere excusatio, statim tennit eum prius decretum, quasi in loco tertiae tutelae quarta subroganda. nam ipso iure tutor est, et ante quam excusetur. Potuit ergo tutela eius qui nunc quarto loco inuenitur excusari. sed cum non sit excusatus, necessariò subeundum est onus illius quoque tutelae. nec me mouet quòd dicat aliquis hoc ne exigi, an administretur tutela. hoc enim eò pertinet, ne sit finita administratio. ceterum si periculum sustineat cessationis, puto ei imputandam eam quoque tutelam. Idem euenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelas, tutor datus est. ubi non apertarum tabularum tempus inspici debebit, si quaeratur quae prior delata sit tutela: sed aditae hereditatis uel condicionis existentis. Illa quoque erit differenria tutelarum, de quibus diximus, si tertia et quarta sit delata, licet in quartam prius detentus sit: quòd huius id est quartae, ex quo iussus est administrare: illius, ex quo datus est, periculum sustinet. Eum qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendnm in quarta tutela existimaui, quasi deposita illa. Ceterum putarem rectè facturum praetorem, si etiam unam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa et negotiosa sit, ut pro pluribus cedat. neque igitur fratres consortes plurium loco habendi sunt. ueque non fratres, si idem patrimonium habent: et ratio administrationis pariter reddenda sit. Et ex diuerso fratres diuiso patrimonio duae tutelae sunt. non euim ut dixi numerus pupillorum, sed difficultas rationum conficiendarum et reddendarum consideranda est.

XXXIII. IDEM Libro septimo Quaestionum NESENNIVS Apolinaris Iulio Paulo. mater filium suum pupillum, uel quiuis alius extraneus extraneum aequè pupillum scripsit heredem, et Titio legatum dedit: eúmqne eidem pupillo tutorem adscripsit. Titius confirmatus excusabit se à tutela. quaero an legatum amittat. et quid si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit, datúsque à praetore tutor excuset se: an aequè repellendus sit à legato. et an aliquid intersit, si à patre uel emancipato pupillo tutor datus sit, uel puberi curator. respondi, qui non iure datus ► sit) uel tutor uel curator à patre, confirmatus à praetore excusationis beneficio uti maluit, repellendus est à legato. idque et Scaebolae nostro placuit. nam* et* praetor, qui eum confirmat tutorem, defuncti sequitur iudicium. idem in matris testamento dicendum est. Similis est matri quiuis extraneus, qui pupillum heredem instituit, eíque et in tutore dando prospicere uoluit. quales sunt alumni nostri. Rectè ergo placuit eum qui recusat id quod testator relinquit, ab eo quod petit, quod idem dedit, repelli debere. Non semper tamen existimo eum qui onus tutelae recusauit, repellendum à legato. sed ita demum, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quòd eidem tutelam filiorum iniunxit: non quòd altoquin daturus esset, etiam sine tutelae. Id apparere potuit si posueris testamento legatum adscriptum, codicillis uerò postea factis tutorem datum. in hoc enim legato potest dici, non ideo ei relictum, quia et tutorem esse uoluerit testator.

XXXIII. IDEM Libro uiceſimo tertio Quaeſtionum SED haec nimium ſcrupuloſa ſunt, nec admittenda: niſi euidenter pater expreſſerit uelle ſe dare, etiam ſi tutelam non adminiſtrauit. ſemper enim legatum aut antecedit aut ſequitur tutelam.

XXXIIII. IDEM Libro ſeptimo Quaeſtionum EX EIS apparet non eſſe his ſimilem eum quem praetor tutorem dedit, cum poſſet uti inmunitate. hic enim nihil contra iudicium fecit teſtatoris. nam quem ille non dedit tutorem, eum uoluiſſe tutelam adminiſtrare filii dicere non poſſumus.

XXXV. IDEM Libro uiceſimo tertio Quaeſtionum QVID autem ſi ſe non excuſauerit, ſed adminiſtrare noluerit, contentus quòd ceteri idonei eſſent? hic poterit conueniri, ſi ab illis res ſeruari non potuiſſet. ſed hoc non quaerendum eſt. ſed contumacia punienda eſt eius, qui quodammodo ſe excuſauit. multo magis quis dicere debebit indignum iudicio patris, qui ut ſuſpectus remotus eſt à tutela.

XXXVI. IDEM Libro nono Reſponſorum AMICISSIMOS quidem et fideliſſimos parentes liberis tutores eligere ſolere. et ideo ad ſuſcipiendum onus tutelae etiam honore legati eos perſequi. ſed cum proponatur is de quo quaeritur, in teſtamento legatum meruiſſe, et idem pupillo ſubſtitutus: non eſt uериſimile hunc demum eum teſtatorem ſubſtituere uoluiſſe, ſi et tutelam ſuſcepiſſet. et ideo eum de quo quaeritur, à legato quidem, ſi adhuc uiueret pupillus, repellendum fuiſſe. à ſubſtitutione autem non eſſe ſummouendum. cum eo caſu etiam ſuſcepta tutela finiretur.

Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum eius aetatis, ut curatores accipere debeat. quaero ſi idem Titius pater petente eodem filio emancipato curator à praetore detur, an iure publico uti poſſit, et nihilo minus trium filiorum nomine uacationem poſtulare. reſpondi praemium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere. ſed cum filio ſuo curator petatur, contra naturales ſtimulos facit, ſi tali excuſatione utendum eſſe temptauerit.

XXXVII. SCAEVOLA Libro ſecundo Reſponſorum QVI TESTAMENTO tutor datus fuerat, adito praetore dixit ſe tres liberos habere. adiecit praeterea, habenti patruum legitimum tutorem ſe uitioſe tutorem datum. praetor ita decreuit: SI LEGITIMVM TVTOREM HABENTI TVTOR DATVS ES, NON EST TIBI NECESSARIA EXCVSATIO. quaero cum nemo patruus impuberi tutor eſſet, an nihilo minus tutor remanſit. reſpondi ſecundum ea quae proponerentur, quamuis iuſtas excuſationis cauſas haberet, non tamen eſſe excuſatum propter uitium pronuntiationis. Item quaero ſi adquieuiſſet ſententiae, an ob id quòd non geſſit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat. reſpondi ſi errore potius, quòd ſe pro iure trium liberorum quod allegabat, excuſatum crederet, quàm malitia ab adminiſtratione ceſſaſſet, utilem actionem non dandam.

XXXVIII. PAVLVS Libro ſecundo Sententiarum QVINQVAGINTA dierum ſpatium tantummodo ad conteſtandas excuſationum cauſas pertinet. peragendo enim negotio ex die nominationis continui quattuor menſes conſtituti ſunt.

XXXVIIII. TRYPHONINVS Libro tertiodecimo Diſputationum SI CVM ipſe inſtitueret ut proferret excuſationem, mora contradictionis impeditus eſt quo minus decreto liberaretur: excuſationem rectè probari.

XL. PAVLVS Libro ſecundo Sententiarum POST ſuſceptam tutelam caecus aut ſurdus aut mutus aut furioſus aut ualetudinarius deponere tutelam poteſt. Paupertas quae operi et oneri tutelae impar eſt, ſolet tribuere uacationem.

XLI. HERMOGENIANVS Libro ſecundo Iuris epitomarum ADMINISTRANTES rem principum, ex indulgentia eorum, licet citra codicillos, à tutela itémque cura tempore adminiſtrationis delata excuſantur. idémque cuſtoditur in his qui praefecturam annonae uel uigilum gerunt. Eorum qui reipublicae cauſa abſunt, comites qui ſunt intra ſtatutum numerum, de tutela, quae abſentibus uel profecturis delata eſt, excuſantur. nam ſuſceptam antea non deponunt. Qui corporis,

item collegii iure excusantur, à collegarum filiorúmque eorum tutela non excusantur: exceptis his quibus hoc specialiter tributum est.

XLII. PAVLVS Libro singulari de Cognitionibus PLANE VLTRA centisium miliarium ab urbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere non coguntur.

XLIII. HERMOGENIANVS Libro secundo Iuris epitomarum LIbertus senatoris filiorum eius tutelam administrans ab aliis tutelis non excusatur.

XLIIII. TRYPHONINVS Libro secundo Disputationum CVM EX oratione Diui Marci ingenuus libertino tutor datus excusari debeat, eandem excusationem competere etiam ei qui ius anulorum impetrasset, Imperator noster cum Diuo Seuero patre suo rescripsit. ergo si pupillo libertino habenti ius anulorum datus sit ingenuus tutor uel curator, consequens est ut excusatio eius ob hanc condicionum diuersitatem non debeat accipi. at si antequam pupillus uel pubes minor annorum uiginti quinque ius anulorum acciperet, Lucius Titius ei datus, ut ingenuus excusatus fuit: post impetratum beneficium denuo eidem tutor curatórue dari poterit, exemplo eo quo placuit et rescriptum est, eum qui tempore quod intra annum erat, ex quo reipublicae causa abesse desierat, excusatus fuit, praeterito eo ipsum suo loco dari posse. Et quamuis libertinus, qui senatori patrono procurat, excusationem ab aliorum tutelae habeat: iste tamen qui ius anulorum impetrauit, qui in ordinem ingenuorum transit, tali excusatione uti non posset.

XLV. IDEM Libro tertiodecimo Disputationum TITIVS FILIIS MEIS, QVOAD REIPVBLICAE CAVSA NON ABIERIT, TVTOR ESTO. gessit tutelam ex testamento delatam: deinde reipublicae causa abesse coepit, et desiit. an quasi noua tutela nunc delata excusari debeat etiam ob absentiam reipublicae causa? an quia praecessit testamentum absentiam ob publicam causam, et est ab eo iam administrata tutela, non oporteat eum excusari? quid si liberos interea susceperit, aut aliam excusationem parauit? magis est ut haec una tutela sit. ideo nec excusationem ei competere, nec agi tutelae ob prius tempus posse. Sed si ita scriptum in testamento fuit, TITIVS TVTOR ESTO. CVM REIPVBLICAE CAVSA ABERIT, TVTOR NE ESTO. CVM REDIERIT, TVTOR ESTO. quid de excusatione aut ob absentiam reipublicae causa, aut aliam quae post obuenit, dici oporteat, uideamus. Praecedit autem alia quaestio: testamento ex die uel sub condicione tutores dati, an se excusare ante diem condicionémue necesse habeant. et in primis an iam dies quinquaginta eis cedant, intra quos necesse est causas excusationis exercere. Sed uerum est, non ante esse tutorem, quàm dies uenerit. nam nec antequam adita sit hereditas. Quia igitur ex eodem testamento iam gesta fuit tutela, et qui excusatus est aliàs, afuturus reipublicae causa, reuersus continuo haeret tutelis ante susceptis etiam intra annum. sed hic ex ipso testamento desierit esse tutor. et ideo ex secunda tutela excusare se potest. 1 Si à praetore detur curator mentecapto aut muto siue uentri, excusatur iure liberorum. 2 Romae datos tutores eos tantùm accipere debemus, qui uel à praefecto urbis, uel à praetore, uel in testamento Romae confecto uel in continentibus dati sunt. 3 Si tanta corporis aut mentis ualetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, ut ne suis quidem negotiis sufficiat, necessitati erit subcumbendum: ne impossibile iniungatur tutelae munus, quod obiri à liberto non potest, cum incommodo pupilli et aduersus utilitatem eius.

XLVI. PAVLVS Libro singulari de Cognitionibus QVI IN collegio pistorum sunt, à tutelis excusantur. si modò per semet pistrinum exerceant. sed non alios puto excusandos, quàm qui intra numerum sunt. urbici autem pistores à collegarum quoque filiorum tutelis excusantur. 1 Sed et hoc genus excusationis est, si quis se dicit ibi domicilium non habere, ubi ad tutelam datus est. idque Imperator Antoninus cum Diuo patre significauit.

VBI PVPILLVS EDVCARI VEL MORARI DEBEAT ET DE ALIMENTIS EI PRAESTANDIS TIT. II.

VLPIANVS Libro trigesimo quarto ad Edictum

SOLET praetor frequentissimè adiri, ut constituat ubi filii uel alantur uel
morentur : non tantùm in postumis, uerùm omnino in pueris. et so-
let ex persona ex condicione et ex tempore statuere, ubi potius alendus
sit. et nonnumquam à uoluntate patris recedit praetor. Denique cum
quidam testamento suo cauisset, ut filius apud substitutum educetur, Im
perator Seuerus rescripsit, praetorem aestimare debere praesentibus ceteris propin-
quis liberorum. id enim agere praetorem oportet, ut sine ulla maligna suspicione ala-
1 tur partus et educetur. Quamuis autem praetor recusantem apud se educari
non polliceatur se coacturum: attamen quaestionis est, an debeat etiam inuitum coge
re: utputa libertum parentem uel quem alium de adfinibus cognatisue. et magis est,
2 ut interdum debeat id facere. Certè non malè dicetur, si legatarius uel heres edu
cationem recuset testamento sibi iniunctam, denegari ei actiones debere exemplo tu-
toris testamento dati. quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum. ceterum si esset re
licturus etiam si educationem recusaturum sciret, non denegabitur ei actio. et ita Di-
uus Seuerus saepissimè statuit.

II. IDEM Libro trigesimo sexto ad Edictum OFFICIO iudicis, qui tu-
telae cognoscit, congruit reputationes tutoris non improbas admittere. utputa si dicat
impendisse in alimenta pupilli uel disciplinas. Modus autem, si quidem praetor arbi-
tratus est, is seruari debet, quem praetor statuit. si uerò praetor non est aditus, pro mo-
do facultatium pupilli debet arbitrio iudicis aestimari. nec enim permittendum est tu-
1 tori, tantum reputare quantum dedit, si plus aequo dedit. Hoc amplius et si prae-
tor modum alimentis statuit, uerumtamen ultra uires facultatium est quod decretum
est, nec suggessit praetori de statu facultatium, non debet ratio haberi alimentorum
omnium: quia si suggessisset, aut minuerentur iam decreta, aut non tanta decerneren-
tur. Sed si pater statuit alimenta liberis quos heredes scripserit, ea praestando tutor re
putare poterit. nisi fortè ultra uires facultatium statuerit. tunc enim imputabitur ei,
cur non adito praetore desiderauit alimenta minui.

III. IDEM Libro primo de omnibus tribunalibus IVS alimentorum
decernendorum pupillis praetori competit: ut ipse moderetur, quam summam tuto-
res uel curatores ad alimenta pupillis uel adulescentibus praestare debeant. modum
autem patrimonii spectare debet, cum alimenta decernit. et debet statuere tam mode
ratè, ut non uniuersum reditum patrimonii in alimenta decernat. sed semper sit, ut ali
1 quid ex reditu supersit. Ante oculos habere debet in decernendo et mancipia
quae pupillis deseruiunt, et mercedes pupillorum, et uestem et tectum pupilli. aetatem
etiam contemplari, in qua constitutus est cui alimenta decernuntur. In amplis tamen
patrimoniis positis non cumulus patrimonii, sed quod exhibitioni frugaliter sufficit;
2 modum alimentis dabit. Sed si non constat quis modus facultatium sit, inter tu-
torem et eum qui alimenta decerni desiderat, suscipere debet cognitionem. nec teme-
re alimenta decernere: ne in alterutram partem delinquat. prius tamen exigere debet,
ut profiteatur tutor, quae sit penes se summa: et comminari grauiores ei usuras infligi
eius quod supra professionem apud eum fuerit comprehensum. Idem ad instructio-
nem quoque pupillorum, uel adulescentium, pupillarum, uel earum quae intra uicen-
3 simum annum constitutae sunt, solet decernere respectu facultatium et aetatis eorum

qui instruuntur. Sed si egeni sint pupilli, de suo eos alere tutor non compellitur. 5
et si fortè post decreta alimenta ad egestatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quae decreta sunt. quemadmodum solent augeri, si quid patrimonio accesserit.

IIII. IVLIANVS Libro uicensimo primo Digestorum QVI filium heredem instituerat, filiae dotis nomine, cum in familia nupsisset, ducenta legauerat, nec quicquam praeterea: et tutorem eis Sempronium dedit. is à cognatis et à propinquis pupillae perductus ad magistratum iussus est alimenta pupillae et mercedes, ut liberalibus artibus institueretur, pupillae nomine praeceptoribus dare. pubes factus pupillus puberi iam factae sorori suae ducenta legati causa soluit. quaesitum est, an tutelae iudicio consequi possit quod in alimenta pupillae et mercedes à tutore ex tutela praestitum sit. respondi, existimo etsi citra magistratuum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit, et liberalibus artibus instituerit, cum haec aliter ei contingere non possent, nihil eo nomine tutelae iudicio pupillo aut substitutis pupilli praestare debere.

V. VLPIANVS Libro tertio de officio Proconsulis SI DISCEPTETUR ubi morari uel ubi educari pupillum oporteat, causa cognita id praesidem statuere oportebit. In causae cognitione euitandi sunt qui pudicitiae impuberi possunt insidiari.

VI. TRYPHONINVS Libro quartodecimo Disputationum SI ABSENS sit tutor, et alimenta pupillus desideret: si quidem neglegentia et nimia cessatio in administratione tutoris obiciatur, quae etiam ex hoc arguatur, quòd per absentiam eius deserta derelictáque sunt pupilli negotia: euocatis adfinibus atque amicis tutoris praetor edicto proposito causa cognita, etiam absente tutore, uel remouendum eum qui dignus tali nota uidebitur decernet, uel adiungendum curatorem. et ita qui datus erit, expediet alimenta pupillo. si uerò necessaria absentia tutoris et improuisa acciderit, fortè quòd subito ad cognitionem principalem profectus, nec rei suae prouidere, ne consulere pupillo potuerit: et speratur redire, et idoneus sit tutor, nec expediat alium adiungi, et pupillus alimenta de re sua postulet: rectè constituetur ad hoc solum, ut ex re pupilli alimenta expediat.

DE TVTELAE ET RATIONIBVS DISTRAHENDIS ET VTILI CVRATIONIS CAVSA ACTIONE TIT. III.

VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Edictum

IN OMNIBVS quae fecit tutor, cum facere non deberet, item in his quae non fecit, rationem reddet hoc iudicio: praestando dolum, culpam, et quantam in suis rebus diligentiam. unde quaeritur apud Iulianum libro uicensimo primo digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donationem accommodauerit, an tutelae iudicio teneatur. et ait teneri eum. nam sicuti testamenti factio, inquit, pupillis concessa non est: ita nec mortis quidem causa donationes permittendae sunt. Sed etsi non mortis causa dona- 1
uerit tutore auctore, idem Iulianus scripsit, plerosque quidem putare, non ualere donationem. et plerumque ita est. sed nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor auctor sit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet interueniente. ueluti si matri aut sorori, quae aliter se tueri non possunt, tutor alimenta praestiterit. nam cum bonae fidei iudicium sit, nemo feret, inquit, aut pupillum aut substitutum eius quaerentes quòd tam coniunctae personae alitae sint. quinimmo per contrarium putat posse cum tutore agi tutelae, si tale officium praetermiserit. Officio tutoris 2

incumbit, etiam rationes actus sui conficere, et pupillo reddere. ceterum si non fe-
cit, aut si factas non exhibet: hoc nomine iudicio tutelae tenebitur. De seruis quo-
que interrogationes, sed et quaestiones habendas, et hoc officio iudicis conuenire pla
cuit. nam Diuus Seuerus decreuit, cum neque inuentaria neque auctionalia profe-
rentur, remedio eo uti debere, ut rationes à seruis qui rem gesserant proferantur. has
rationes si esse mala fide conscriptas à seruis dicunt tutores, etiam in quaestionem ser-
3 ui interrogari poterunt. Praeterea si matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo
imputare eum posse. sed est uerius, non nisi perquàm egenti dedit, imputare eum opor
tere de largis facultatibus pupilli. utrumque igitur concurrere oportet: ut et mater
egena sit, et filius in facultatibus positus. Sed si munus nuptiale matri pupilli miserit,
non eum pupillo imputaturum Labeo scripsit. nec perquam necessaria est ista mune-
4 ratio. Si pupillis tutores pater dedit, inter quos et libertum suum, pérque eum uo
luerit tutelam administrari, et tutores certam summam ei statuerunt, quia aliter se ex-
hibere non poterat: habendam eius rationem quod statutum est Mela existimat. ergo
etsi ex inquisitione propter rei notitiam fuerit datus tutor, eique alimenta statuerint
contutores: debebit eorum ratio haberi. quia iusta causa est praestandi. sed et si seruis
ciVaria praestiterit, Bel libertis, scilicet rei pupilli necessariis: dicendum est reputatu-
rum. idémque et si liberis hominibus: si tamen ratio praestandi iusta intercedat. item
sumptus litis tutor reputaVit, et uiatica: si ex officio necesse habuit aliquò excurrere uel
5 proficisci. Nunc tractemus si plures tutelam pupilli administrauerint, pro qua
quisque eorum parte conueniendus sit. et si quidem omnes simul gesserunt tutelam, et
omnes soluendo sunt: aequissimum erit, diuidi actionem inter eos pro portionibus ui-
rilibus, exemplo fideiussorum. Sed etsi non omnes soluendo sint, inter eos qui soluen-
do sunt diuiditur actio. sed prout quisque soluendo est, poterunt conueniri. Et si fortè
quis ex facto alterius tutoris condemnatus praestiterit, uel ex communi gestu, nec ei
mandatae sunt actiones: constitutum est à Diuo Pio et ab Imperatore nostro et Diuo
6 patre eius, utilem actionem tutori aduersus contutorem dandam. Planè si ex do-
lo communi conuentus praestiterit tutor, neque mandandae sunt actiones, neque uti-
lis competit. quia proprii delicti poenam subit. quae res indignum eum fecit, ut à cete-
ris quid consequatur doli participibus. nec enim ulla societas maleficiorum, uel com-
7 municatio iusta damni ex maleficio est. Vsque adeo autem ad contutores non ue
nitur, si sint soluendo contutores, ut prius ad magistratus qui eos dederunt, uel ad fi-
deiussores ueniatur. et ita Imperator noster Vlpio Proculo rescripsit. quod enim Mar
cellus libro octauo digestorum scripsit, quódque saepissimè rescriptum est, quamdiu
uel unus ex tutoribus idoneus est, non posse ad magistratus qui dederunt ueniri, sic
erit accipiendum, si non contutor ob hoc conueniatur, quòd suspectum facere, uel sa-
8 tis exigere noluit. Hanc actionem etiam in heredem tutoris competere constat,
9 sed et heredi pupilli aequè competit, similibúsque personis. Non tantùm ante
condemnationem, *sed etiam post condemnationem* desiderare tutor potest, manda-
10 ri sibi actiones aduersus contutorem, pro quo condemnatus est. Rationibus di-
strahendis actione non solùm hi tenentur tutores, qui legitimi fuerunt: sed omnes qui
11 iure tutores sunt, et gerunt tutelam. Considerandum est in hac actione, utrum
pretium rei tantùm duplicetur, an etiam quod pupilli interfit. et magis esse arbitror, in
12 hac actione quod interest non uenire: sed rei tantùm aestimationem. In tutela
ex una obligatione duas esse actiones constat. et ideo siue tutelae fuerit actum, de ratio-
nibus distrahendis agi non potest: siue contra, tutelae actio, quod ad speciem istam,
perempta est. hunc tamen tutorem, qui intercepit pecuniam pupillarem, et furti tene-
ri Papinianus ait. qui etsi furti teneatur, hac actione conuentus, furti actione non libe-
ratur. nec enim eadem est obligatio furti ac tutelae: ut quis dicat plures esse actiones
13 eiusdem facti. sed plures obligationes. nam et tutelae et furti obligatur. Hanc
actionem sciendum est perpetuam esse, et heredi similibúsque personis dari ex eo

quod uiuo pupillo captum est. sed in heredem ceterósque successores non dabitur:
quia poenalis est. Haec actio tunc competit, cum et tutelae actio est. hoc est finita de-
mum tutela.

II. PAVLVS Libro octauo ad Sabinum ACTIONE de rationibus di-
strahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit.
quòd si furandi animo fecit, etiam furti tenetur. Vtraque autem actione obliga- 1
tur, et altera alteram non tollet. sed et condictio ex furtiua causa competit. per quam
si consecutus fuerit pupillus quod fuerit ablatum, tollitur hoc iudicium: quia nihil
absit pupillo. Haec actio licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet: non
tota dupli poena est.

III. POMPONIVS Libro quinto ad Sabinum SI TVTELAE aut ne-
gotiorum gestorum agatur, incerto hoc quantum ab aduersariis debetur tutori pro-
curatoriue: arbitratu iudicis cauendum est, quod eo nomine eis absit.

IIII. PAVLVS Libro octauo ad Sabinum NISI finita tutela sit, tutelae
agi non potest. finitur autem non solùm pubertate, sed etiam morte tutoris uel pupil-
li. Filium familias emancipatum, si tutelam administret, etiam directo teneri Iu- 1
lianus putat. Si adhuc impubes tutelae agat, nihil consumitur. Cum furiosi 2 3
curatore non tutelae, sed negotiorum gestorum actio est. quae competit etiam dum
negotia gerit. quia non idem in hac actione, quod in tutelae actione, dum impubes est
is cuius tutela geritur, constitutum est.

V. VLPIANVS Libro quadragesimo tertio ad Sabinum SI TVTOR
rem sibi depositam à patre pupilli, uel commodatam non reddat: non tantùm commo-
dati uel depositi, uerùm tutelae quoque tenetur. et si acceperit pecuniam ut reddat,
plerisque placuit, eam pecuniam uel depositi uel commodati actione repeti, uel con-
dici posse. quod habet rationem: quia turpiter accepta sit.

VI. IDEM Libro trigesimo primo ad Edictum SI FILIVSFAMILIAS
tutelam administrauerit, et liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tute-
lae patrem quoque hoc nomine teneat quaeritur. et aequum est, ut eum dumtaxat
dolum pater praestet, qui commissus est ante emancipationem filii.

VII. IDEM Libro trigesimo quinto ad Edictum SI PVPILLVS he-
res exstiterit ei cuius tutelam tutor suus gesserat, ex hereditaria causa cum tutore suo
habebit actionem. Si tutor in hostium potestatem peruenerit, quia finita tutela 1
intellegitur, fideiussores qui pro eo rem saluam fore spoponderint, et si quis exstat
defensor eius qui paratus est suscipere iudicium tutelae, uel si quis sit curator bonis
eius constitutus, rectè conuenientur.

VIII. PAPINIANVS Libro uicensimo octauo Quaestionum QVAM
uis iure postliminii tutelam pristinam possit integrare.

VIIII. VLPIANVS Libro uicensimo quinto ad Edictum SI TVTOR
reipublicae causa abesse coeperit, ac per hoc fuerit excusatus, quòd reipublicae causa
aberit: tutelae iudicio locus est. sed si desierit reipublicae causa abesse, consequenter
desinit qui in locum eius datus est: et tutelae conueniri poterit. Si duobus impu- 1
beribus fratribus tutor datus sit, et alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfe-
ctae aetatis constituti reccidit: eum qui datus esset, tutorem esse desiisse Neratius ait.
quia igitur desinit, erit tutelae actio etiam ex persona impuberis. quamuis si testamen-
to datus fuisset, non desineret esse tutor eius qui adhuc erat impubes. quia semper legi
tima tutela testamentariae cedit. Si testamento sub condicione tutor datus sit, 2
deinde alius medio tempore ex inquisitione: dicendum est locum esse tutelae iudicio
existente condicione: quia tutor esse desinit. sed et si quis testamento usque ad tempus
fuerit datus, idem erit dicendum. et generaliter quod traditum est, pupillum cum tu-
tore suo agere tutelae non posse, hactenus uerum est, si eadem tutela sit. absurdum
enim erat à tutore rationem administrationis negotiorum pupilli reposci, in qua ad-

huc perſeueraret. in qua autem deſinit tutor, et iterum coepit eſſe: ſic ex priſtina adminiſtratione tutelae debitor eſt pupillo, quomodo ſi pecuniam creditam à patre eius accepiſſet, quem igitur effectum haec ►ex) ſententia habeat, uideamus. nam ſi ſolus tutor eſt, utique ipſe ſecum non aget. ſed uel per ſpecialem curatorem conueniendus eſt: uel pone eum contutorem habere, qui poſſit aduerſus eum iudicem accipere, ex qua cauſa cum eo tutelae agi poteſt. quinimmo ſi medio tempore ſoluendo eſſe deſierit,
3 imputabitur contutoribus cur non egerunt cum eo. Si tutori curator ſit adiunctus, quamuis ſuſpecto poſtulato, non cogetur tutelae iudicium tutor ſuſcipere: quia
4 tutor maneret. Sed et ſi fuerit tutor confiſcatus, aduerſus fiſcum dandam eſſe
5 actionem conſtat ei qui loco eius curator datus ſit, uel contutoribus eius. Ceterae actiones praeter tutelae, aduerſus tutorem competunt etſi adhuc tutelam adminiſtrant. ueluti furti, damni iniuriae, condictio.

X. PAVLVS Libro octauo breuis Edicti SED NON dantur pupillo dum tutor tutelam gerit. quamuis enim morte tutoris intereant, tamen pupillus cum herede eius actionem habet. quia ſibi ſoluere debuit.

XI. VLPIANVS Libro trigeſimo quinto ad Edictum SI FILIVSFAMILIAS tutelam adminiſtrauerit, deinde fuerit emancipatus: remanere eum tutorem Iulianus ait. et cum pupillus adoleuerit, agendum cum eo, eius quidem temporis quod eſt ante emancipationem, in quantum facere poteſt. eius uerò quod eſt poſt emancipationem, in ſolidum. cum patre uerò dumtaxat de peculio. manere enim aduerſus eum etiam poſt pubertatem de peculio actionem. neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio detur, quàm tutela fuerit finita.

XII. PAVLVS Libro octauo breuis Edicti FILIVS autem tutor propter hoc ſuum factum cum patre agere non poteſt ante pubertatem. quia nec finita tutela hoc ab eo exigi poteſt.

XIII. VLPIANVS Libro trigeſimo quinto ad Edictum SI TVTOR poſt pubertatem pupilli negotia adminiſtrauerit, in iudicium tutelae ueniet id tantùm, ſine quo adminiſtratio tutelae expediri non poteſt. ſi uerò poſt pubertatem pupilli is qui tutor eius fuerat, fundos eius uendiderit, mancipia et praedia comparauerit: neque uenditionis huius, neque emptionis ratio iudicio tutelae continebitur. et eſt uerum ea quae conexa ſunt, uenire in tutelae actionem. Sed et illud eſt uerum, ſi coeperit negotia adminiſtrare poſt tutelam finitam: deuolui iudicium tutelae in negotiorum geſtorum actionem. oportuit enim eum à ſemetipſo tutelam exigere. ſed et ſi quis cum tutelam adminiſtraſſet, idem curator adoleſcenti fuerit datus: dicendum eſt negotiorum geſtorum eum conueniri poſſe.

XIIII. GAIVS Libro duodecimo ad Edictum prouinciale SI POST pubertatem tempore aliquo, licet breuiſſimo, intermiſerit adminiſtrationem tutor, deinde coeperit gerere: ſine ulla dubitatione tam tutelae quàm negotiorum geſtorum iudicio cum eo agendum eſt.

XV. VLPIANVS Libro primo Diſputationum SI EX duobus tutoribus cum altero quis tranſegiſſet, quamuis ob dolum communem: tranſactio nihil proderit alteri. nec immeritò: cum unuſquiſque doli ſui poenam ſufferat. quòd ſi conuentus alter praeſtitiſſet, proficiet id quod praeſtitit, ei qui conuentus non eſt. licet enim doli ambo rei ſint, tamen ſufficit unum ſatisfacere. ut in duobus, quibus res commodata eſt uel depoſita: quibúsque mandatum eſt.

XVI. IDEM Libro ſeptuageſimo quarto ad Edictum SI CVM adhuc tutore ex ſtipulatu agatur, uel cum his qui pro eo interuenerunt: erit dubitatio, an quia tutelae agi non poteſt, nec ex ſtipulatu agi poſſit. et plerique putant etiam hanc actio-
1 nem propter eandem utilitatem differendam. Cum curatore pupilli ſiue adoleſcentis agi poterit, etſi uſque adhuc cura perſeueret.

XVII. IDEM Libro tertio de officio Conſulis IMPERATORES Se-

uerus et Antoninus rescripserunt in haec uerba. Cum hoc ipsum quaeratur an aliquid tibi à tutoribus uel curatoribus debeatur, non habet rationem postulatio tua, uolentis in sumptum litis ab his tibi pecuniam subministrari.

XVIII. PAPINIANVS Libro uicensimo quinto Quaestionum CVM tutor negotiis impuberis administratis pupillum paterna hereditate abstinet, bonis patris uenditis, tractari solet utilis actio pupillo relinqui, an creditoribus concedi debeat. et probatur actionem inter pupillum et creditores patris esse diuidendam. scilicet ut quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur. quod autem dolo uel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, puero relinquatur. quae actio sine dubio non prius competet, quàm pupillus ad pubertatem peruenerit. sed illa confestim creditoribus datur.

XVIIII. VLPIANVS Libro primo Responsorum SI PROBATVM est nomen debitoris à nouissimo curatore, frustra tutorem de eo conueniri.

XX. PAPINIANVS Libro secundo Responsorum ALTERIVS curatoris heredem minorem ut maiore pecunia condemnatum, in integrum restitui placuit. ea res materiam litis aduersus alterum curatorem instaurandae non dabit, quasi minore pecunia condemnatum, si non sit eius aetatis actor, cui subueniri debeat. sed aequitatis ratione suadente, per utilem actionem ei subueniri in quantum alter releuatus est oportet. Non idcirco actio, quae post uigintiquinque annos aetatis intra restitutionis tempus aduersus tutorem minore pecunia tutelae iudicio condemnatum redditur, inutilis erit, quòd adulescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt. itaque si non †iudicium à curatoribus factum est, per doli exceptionem curatores consequi poterunt eam actionem praestari sibi. †iudicatum

XXI. IDEM Libro primo Definitionum CVM pupillus tutelae actione contra tutorem alterum tutori, quem iudex in solidum condemnauit, cessit, quamuis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercidit. quia pro parte condemnati tutoris non tutela reddita, sed nominis pretium solutum uidetur.

XXII. PAVLVS Libro tertiodecimo Quaestionum DEFENSOR tutoris condemnatus non auferet priuilegium pupilli. neque enim sponte cum eo pupillus contraxit.

XXIII. IDEM Libro nono Responsorum CONVENTO herede tutoris iudicio tutelae, curatorem eiusdem neque ipso iure liberatum uideri, neque exceptionem rei iudicatae ei dandam. idémque in heredibus magistratuum obseruandum.

XXIIII. IDEM Libro secundo Sententiarum POSTVMO tutor datus, non nato postumo, neque tutelae, quia nullus pupillus est: "neque protutore, quia nulla significatio est:" neque negotiorum gestorum iudicio tenetur: quia administrasse negotia eius, quia natus non esset, non uidetur. et ideo utilis in eum actio dabitur.

XXV. HERMOGENIANVS Libro quinto Iuris Epitomarum NON solùm tutelae priuilegium datur in bonis tutoris: sed etiam eius qui pro tutela negotium gessit: uel ex curatione pupilli pupillaeúe, furiosi furiosaéue debebitur, si eo nomine cautum non sit.

DE CONTRARIA TVTELAE ET VTI LI ACTIONE TIT. IIII.

VLPIANVS Libro trigenſimo ſexto ad Edictum

CONTRARIAM tutelae actionem praetor propoſuit, induxitque in u-
ſum ut facilius tutores ad adminiſtrationem accederent, ſcientes pupil-
lum quoque ſibi obligatum fore ex ſua adminiſtratione. quamquam
enim ſine tutoris auctoritate pupilli non obligentur, nec in rem ſuam tu-
tor obligare pupillum poſſit: attamen receptum eſt, ut tutori ſuo pupil-
lus ſine tutoris auctoritate ciuiliter obligetur, ex adminiſtratione ſcilicet. etenim pro-
uocandi fuerant tutores, ut promptius de ſuo aliquid pro pupillis impendant, dum
1 ſciunt ſe recepturos id quod impenderint. Haec actio non ſolùm tutori, uerum-
etiam ei qui pro tutore negotia geſſit competere debet. Sed et ſi curator ſit uel pupil-
li uel adoleſcentis uel furioſi uel prodigi, dicendum eſt etiam his contrarium dan-
dum. Idem in curatore quoque uentris probandum eſt. quae ſententia Sabini fuit exi
ſtimantis, ceteris quoque curatoribus ex iſdem cauſis dandum contrarium iudicium.
2 Finito autem officio hanc actionem competere dicemus tutori. ceterum quam-
diu durat nondum competit. Sed ſi pro tutore negotia geſſit, uel etiam curam admi-
niſtrauit: locus erit iudicio etiam ſtatim. quia hoc caſu in ipſum quoque ſtatim actio
3 competit. Praeterea ſi tutelae iudicio quis conuenietur, reputare poteſt id quod
in rem pupilli impendit. ſic erit arbitrii eius, utrum compenſare an petere uelit ſum-
ptus. Quid ergo ſi iudex compenſationis eius rationem non habuit? an contrario
iudicio experiri poſſit? et utique poteſt. ſed ſi reprobata eſt haec reputatio, et ad-
4 quieuit: non debet iudex contrario iudicio id ſarcire. An in hoc iudicio non tan-
tùm quae pro pupillo uel in rem eius impenſa ſunt ueniant, uerumetiam ea quoque
quae debebantur aliàs tutori, utputa à patre pupilli ſi quid debitum fuit, quaeritur. et
magis puto, cum integra ſit actio tutori, non eſſe in contrarium iudicium deducen-
dum. quid tamen ſi ideo exſpectauit, quia tutor erat, et ideo non exegit? uideamus an
contrario iudicio tutelae indemnitatem conſequatur. quod magis probandum eſt.
nam ſicuti quodcumque aliud geſſit pro utilitate pupilli, id contrario iudicio conſeque
tur: ita etiam id quod ſibi debetur conſequi debet, uel eius ſecuritatem. ego et ſi ex cau
ſa, quae tempore finitur, obligatio aliqua fuit, tutelae contrarium iudicium eſſe ei opi
5 nor. Hanc actionem dandum placet et ſi tutelae iudicio non agatur. etenim non-
numquam pupillus idcirco agere tutelae non uult, quia nihil ei debetur. immo plus in
eum impenſum eſt, quàm quod ei abeſt. nec impediendus eſt tutor contrario agere.

II. IVLIANVS Libro uicenſimo primo Digeſtorum LONGE magis
dandum eſt et ſi rationibus diſtrahendis actio intendatur.

III. VLPIANVS Libro trigenſimo ſexto ad Edictum QVID ergo ſi
plus in eum impendit, quàm eſt in facultatibus? uideamus an poſſit hoc conſequi. et
Labeo ſcripſit poſſe. ſic tamen accipiendum eſt, ſi expedit pupillo ita tutelam admini-
ſtrari. ceterum ſi non expedit, dicendum eſt abſolui pupillum oportere. neque enim
in hoc adminiſtrantur tutelae, ut mergantur pupilli. iudex igitur qui contrario iudicio
1 cognoſcit, utilitatem pupilli ſpectauit. et an tutor ex officio ſumptus fecerit. Con
trarium iudicium an ad hoc quoque competat, ut quis à pupillo exigat liberationem
uidendum eſt. et nemo dixit in hoc agere quem contrario poſſe, ut tutelae iudicio li-
beretur. ſed tantùm de his quae ei propter tutelam abſunt. conſequitur autem pecu-
niam, ſi quam de ſuo conſumpſit, etiam cum uſuris. ſed uel trientibus, uel his quae in
regione obſeruantur, uel his quibus mutuatus eſt, ſi neceſſe habuit mutuari ut pupillo
ex iuſta cauſa prorogaret: uel his à quibus pupillum liberauit, uel quibus caruit tutor,

si nimium profuit pupillo pecuniam esse exsolutam. Planè si fortè tutor aliquid 2
pecuniae debuit faenerare, aliquid ipse pro pupillo soluit: nec ipse usuras consequitur,
nec pupillo praestavit. quare et si in usus suos conuertit, deindè aliquid impendit in
rem pupillarem: quam impendit, desinit uertisse. et exinde usuras non praestavit. et si
ante impendit in rem pupillarem, mox in usus suos uertit: non uidebitur uertisse quan-
titatem quae concurrit cum quantitate sibi debita. ut eius summae non praestet usu-
ras. Vsuras utrum tamdiu consequetur tutor quamdiu tutor est, an etiam post 3
finitam tutelam uideamus. an ex mora tantùm. et magis est ut quoad ei reddatur pe-
cunia, consequatur. nec enim debet ei sterilis esse pecunia. si tamen fuit in substantia
pupilli unde consequetur, dicendum est non oportere eum usuras à pupillo exigere.
quid ergo si de re pupillari non potuit sibi soluere, quia erat deposita ad praediorum
comparationem? si quidem non postulauit à praetore ut promatur pecunia, uel hoc
minus deponatur: sibi imputet. si uerò hoc desiderauit, nec impetrauit: dicendum est
non deperire ei usuras in contrario iudicio. Sufficit tutori bene et diligenter nego 4
tia gessisse: etsi euentum aduersum habuit quod gestum est. Iudicio contrario tute 5
lae praestatur et id quod in rem pupilli uersum ante tutelam uel post tutelam, si nego-
tiis tutelae tempore gestis nexum probatur. et quod ante impensum est, siue pro tuto-
re negotia gessit, et postea tutor constitutus est, uel uentri erat curator. sed et si non
pro tutore negotia gerebat, debet uenire quod ante impensum est. deducuntur enim
in tutelae iudicium sumptus, quoscumque fecerit in rem pupilli. sic tamen si ex bona fi-
de fecit. Hanc actionem perpetuam esse palam est. et heredi et in heredem dari, 6
ceterósque successores, et ad quos ea res pertinet, et in eos.

IIII. IVLIANVS Libro uicensimo primo Digestorum A TVTELA remotus eo loco haberi debet, quo esset finita tutela. et sicut actiones patitur perinde ac si pupillus pubes factus esset: ita contrario iudicio, si quid ei aberit, persequi debebit. nihil enim prohibet suspectum tutorem esse: quamuis complura in rem pupilli impenderit, quae eum amittere non oportet.

V. VLPIANVS Libro primo Responsorum HEREDEM tutoris si eam summam soluerit, in quam obligati pupilli fuerunt, actionem contrariam aduersus eos habere posse respondi.

VI. PAVLVS Libro quinto ad Plautium SI TVTOR pro pupillo se obligauit, habet contrariam actionem et antequam soluat.

DE EO QVI PRO TVTORE PROVE CVRATORE NEGOTIA GESSIT TIT. V.

VLPIANVS Libro trigesimo sexto ad Edictum

PRO TVTELAE actionem necessariò praetor proposuit. nam quia plerumque incertum est, utrum quis tutor, an uerò quasi tutor pro tutore administrauerit tutelam, idcirco in utrumque casum actionem scripsit: ut siue tutor est siue non sit qui gessit, actione tamen teneretur. solent enim magni errores intercedere, ut discerni facilè non possit, utrum quis tutor fuerit et sic gesserit: an uerò non fuerit, pro tutore tamen munere functus sit.

Pro tutore autem negotia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis. siue se 1
putet tutorem, siue scit non esse, finget tamen esse. Proinde et si seruus quasi tutor ege-
rit, Diuus Seuerus rescripsit, dandum in dominum iudicium utile. Cum eo qui 2
pro tutore negotia gessit, etiam ante pubertatem agi posse nulla dubitatio est: quia tu-
tor non est. quare si quis finita tutela pro tutore negotia impuberis gessit, tenebitur.
sed et si prius pro tutore administrauerit, deinde quasi tutor: aequè tenebitur ex eo
quod pro tutore administrauit. quamuis deuoluatur hic gestus in tutelae actionem.

Si quis

3 Si quis quasi tutor negotia gesserit eius qui iam pubes est, neque tutorem habere
potest: protutelae actio cessat. simili modo et si eius qui nondum natus est. nam ut pro
tutore quis gerat, eam esse personam oportet, cuius aetas recipiat tutorem. id est impu
4 berem esse oportet. sed erit negotiorum gestorum actio. Si curator impuberi à
praetore datus negotia gesserit, an quasi pro tutore gesserit teneatur, quaeritur. et est
5 uerius cessare hanc actionem. quia officio curatoris functus est. Si quis tamen
cum tutor non esset, compulsus à praetore uel à praeside, dum se putat tutorem, gesse
rit tutelam: uidendum an pro tutore teneatur. et magis est ut quamuis compulsus gesse
rit, teneri tamen debeat qui animo tutoris gessit, cum tutor non esset. at iste curator,
6 non quasi tutor sed quasi curator gessit. In protutelae iudicio usurae quoque ue-
niunt. sed utrum solummodo in id quod gessit tenebitur: an uerò in id etiam quod ge-
rere debuit? et si quidem omnino non attingit tutelam, non tenebitur. neque enim at-
tingere debuit qui tutor non fuit. quòd si quaedam gessit, uidendum an etiam eorum
quae non gessit teneatur. et hactenus tenebitur, si alius gesturus fuit. sed et si cognito
quòd tutor non fuit, abstinuit se administratione: uideamus an teneatur, si necessarios
pupilli non certiorauit, ut ei tutorem peterent. quod uerius est.

II. CELSVS Libro uicensimo quinto Digestorum SI IS qui pro tuto-
1 re negotia gerebat cum tutor non esset, rem pupilli uendidit, nec ea usucapta est: pe-
tet eam pupillus, quamquam ei cautum est. non enim eadem huius quae tutoris est
rerum pupilli administratio.

III. IAVOLENVS Libro quinto Epistularum QVAERO an is qui
cum tutor testamento datus esset, et idipsum ignoraret, pro tutore negotia pupilli ges
serit quasi tutor: an quasi pro tutore negotia gesserit, teneatur. respondit, non puto te-
neri quasi tutorem: quia scire quoque se tutorem esse debet, ut eo affectu negotia gerat,
quo tutor gerere debeat.

IIII. POMPONIVS Libro sextodecimo ad Quintum Mucium QVI
1 pro tutore negotia gerit, eandem fidem et diligentiam praestat, quam tutor praestaret.

V. VLPIANVS Libro decimo ad Edictum EI QVI pro tutore nego-
tia gessit, contrarium iudicium competit.

QVOD FALSO TVTORE AVCTORE GESTVM ESSE DICATVR TIT, VI.

VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum

HVIVS edicti aequitas non est ambigua: ne contrahentes decipiantur,
dum falsus tutor adhibetur. Verba autem edicti haec sunt: QVOD
EO AVCTORE, inquit, QVI TVTOR NON FVERIT. uerbis
edicti multa desunt. quid enim si fuit tutor, is tamen fuit qui auctorita-
tem accommodare non potuit? puta furiosus, uel ad aliam regionem da
tus. sed Pomponius libro trigensimo scribit, interdum quamuis à non tutore gestum
est, non pertinere ad hanc partem edicti. quid enim si duo tutores, alter falsus, alter ue-
1 rus auctoritatem accommodauerint? nónne ualebit quod gestum est? Item hoc
edictum licet singulariter scriptum sit, si tamen plures interuenerint qui tutores non
2 erant: tamen locum habere debere Pomponius libro trigensimo scribit. Idem
Pomponius scribit, etiam si pro tutore negotia gerens auctoritatem accommodaue-
rit: nihilo minus hoc edictum locum habere. nisi fortè praetor decreuit, ratum se habi-
turum id quod his auctoribus gestum est. tunc enim ualebit per praetoris tuitionem,
3 non ipso iure. Ait praetor, SI ID ACTOR IGNORAVIT, DABO IN INTE
GRVM RESTITVTIONEM. scienti non subuenit. meritò: quoniam ipse se decepit.

II. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum SI ID, inquit, ACTOR
IGNORAVERIT. Labeo: et si dictum sit ei, et bona fide non crediderit.

III. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum PLANE si is sit qui

auxilio non indiget, scientia ei non nocet. utputa si pupillus cum pupillo egit. nam cùm nihil actum sit, scientia non nocet.

IIII. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum MINORI uigintiquinque annis succurretur etiam si scierit.

V. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum INTERDVM tamen etsi scientia noceat, tamen restitutio facieuda erit, si à praetore compulsus est ad iudicium accipiendum.

VI. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum PVPILLI scientia computanda non est: tutoris eius computanda est. utique etsi pupillo cautum sit, melius dicitur rem suam restitui pupillo, quàm incertum cautionis euentum eum spectare. quod et Iulianus, si aliàs circumuentus sit pupillus, respondit.

VII. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum NOVISSIME praetor ait, IN EVM QVI CVM TVTOR NON ESSET, DOLO MALO AVCTOR FACTVS ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO: VT QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM CONDEMNETVR. Non semper tutor conuenitur, nec sufficit si sciens auctor fuit. uerùm ita demum, si dolo malo auctor fuit. quid si compulsus aut metu ne compelleretur, auctoritatem accommodauerit? nónne debebit esse excusatus? Quod ait praetor, QVANTI EA RES ERIT, 1
magis puto non poenam, sed ueritatem his uerbis contineri. Pomponius libro tri 2
gensimo rectè scribit, etiam sumptuum in hoc iudicio rationem haberi, quos facturus est actor restitutorio agendo. Si plures sint qui auctores fuerunt, perceptione ab 3
uno facta et ceteri liberantur, non electione.

VIII. PAVLVS Libro duodecimo ad Edictum ET IDEO si nihil, aut non totum seruatum sit: in reliquos non denegandam in id quod deest, Sabinus scribit.

VIIII. VLPIANVS Libro duodecimo ad Edictum HVIVS actionis exemplo Pomponius libro trigensimo primo scribit, dandam actionem aduersus eum qui dolo malo adhibuit, ut alius auctoraretur inscius. Has in factum actiones he- 1
redibus quidem competere ceterisque successoribus: in eos uerò non reddi Labeó scribit. nec in ipsum post annum. quoniam et factum puniunt, et in dolum concipiuntur: et aduersus eas personas, quae alieno iuri subiectae sunt, noxales erunt.

X. GAIVS Libro quarto ad Edictum prouinciale SI FALSO tutore actum sit, et interea dies actionis exierit, aut res usucapta sit: omnia incommoda perinde sustinere debet, ac si illo tempore uero tutore auctore egisset.

XI. VLPIANVS Libro trigensimo quinto ad Edictum FALSVS tutor, qui in contrahendo auctor minori duodecim uel quattuordecim annis fuerit: tenebitur in factum actione propter dolum malum, cuiuscumque condicionis fuerit, uel sui iuris uel alieni. Qui dolo malo auctoritatem accommodauit, tenebitur hoc 1
edicto. Sed et si quis filiaefamilias auctor factus sit ad contrahendum, tenetur. Idem que iuris est, si ancillae quis tutore auctore credidisset. nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is qui contraxit, qui aliter cum impubere contracturus non fuit, quàm si tutoris auctoritas intercessisset. Iulianus libro uicensimo primo digestorum 2
rum tractat, "an etiam" in patrem debeat dari haec actio, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dedit. et magis probat patri ignoscendum esse, (qui) filiam suam maturius in familiam sponsi perducere uoluit. affectu enim propensiore magis quàm dolo "malo" id uideri fecisse. Quòd si intra duodecim annos haec decesserit, cum haberet dotem: putat Iulianus, si dolo malo conuersatus sit is ad quem dos pertinet: posse maritum doli mali exceptione condicentem summouere in casibus, in quibus dotem uel in totum uel in partem, si constabat matrimonium, fuerat lucraturus.

XII. IDEM Libro primo Responsorum EX EO quòd interrogatus tutorem se esse respondit, nulla eum actione teneri. si tamen cum tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adulescentem induxit: utilem actionem aduersus eum dandam.

DE FIDEIVSSORIBVS ET NOMINATORIBVS ET HEREDIBVS TVTORVM ET CVRATORVM TIT. VII.

POMPONIVS Libro septimodecimo ad Sabinum

QVAMVIS heres tutoris tutor non est, tamen ea quae per defunctum in-
choata sunt, per heredem, si legitimae aetatis et masculus sit, explicari
1 debent: in quibus dolus eius admitti potest. Quod penes tutorem
fuit, heres quoque eius reddere debet. quod apud pupillum is reliquerit,
si heres capit, non quidem crimine caret: sed extra tutelam est. et utili
actione hoc reddere compellitur.

II. VLPIANVS Libro trigensimo nono ad Sabinum POSTVLARE
tutorem uidetur, et qui per alium postulat. item nominare, et qui per alium hoc idem
facit.

III. IDEM Libro trigensimo quinto ad Edictum ETIAM fideiussorem
et heredes fideiussoris ad rationem eandem usurarum reuocandos esse constat, ad
quam et tutor reuocatur.

IIII. IDEM Libro trigensimo sexto ad Edictum CVM ostendimus he-
redem quoque tutelae iudicio posse conueniri, uidendum an etiam proprius eius do-
lus, uel propria administratio ueniat in iudicium. et extat Seruii sententia existimantis,
si post mortem tutoris heres eius negotia pupilli gerere perseuerauerit: aut in arca tu-
toris pupilli pecuniam inuenerit, et consumpserit: uel eam pecuniam quam tutor stipu
latus fuerat exegerit: tutelae iudicio eum teneri suo nomine. nam cum permittatur
aduersus heredem ex proprio dolo iurari in litem, apparet eum iudicio tutelae teneri
1 ex dolo proprio. Neglegentia plane propria heredi non imputabitur. Vsuras
quoque eius pecuniae, quam pupillarem agitauit, praestare debet heres tutoris. quan
tas autem et cuius temporis usuras praestare debeat, ex bono et aequo constitui ab iu-
2 dice oportet. Fideiussores à tutoribus nominati si praesentes fuerunt, et non con
tradixerunt, et nomina sua referri in acta publica passi sunt: aequum est perinde teneri,
atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. eadem causa uidetur adfirmatorum:
qui scilicet cum idoneos esse tutores adfirmauerint, fideiussorum uicem sustinent.

V. PAVLVS Libro trigensimo octauo ad Edictum SI CVM fideiusso-
ribus tutoris ex stipulatione rem saluam fore agetur, easdem reputationes habebunt,
quas tutor.

VI. PAPINIANVS Libro secundo Responsorum PVPILLVS contra
tutores eorúmque fideiussores iudicem accepit: iudice defuncto prius quàm ad eum
iretur, contra solos fideiussores alter iudex datus est. officio cognoscentis conueniet,
si tutores soluendo sint, et administratio non dispar sed communis fuit: portionum ui-
rilium admittere rationem ex persona tutorum.

VII. IDEM Libro tertio Responsorum SI FIDEIVSSORES, qui rem
saluam fore pupillo cauerant, tutorem adulescens ut ante conueniret petierant, atque
ideo stipulanti promiserunt se reddituros quod ab eo seruari non potuisset: placuit in-
ter eos qui soluendo essent actionem residui diuidi: quòd onus fideiussorum susceptum
uideretur. nam et si mandato plurium pecunia credatur, aequè diuiditur actio. si enim
quod datum pro alio, soluitur: cur species actionis aequitatem diuisionis excludit?

VIII. PAVLVS Libro nono Responsorum HEREDES eius, qui non
iure tutor uel curator datus administrationi se non immiscuit: dolum et culpam prae-
1 stare non debere. Paulus respondit, tale iudicium in heredem tutoris transferri
oportere, quale defunctus suscepit. hoc eò pertinet, ut non excusetur heres si dicat se
instrumenta tutelaria non inuenisse. nam cum ex omnibus bona fide iudiciis propter

dolum defuncti heres teneatur, idem puto obseruandum et in tutelae actione. sed con
stitutionibus subuentum est ignorantiae heredum. hoc tamen tunc obseruandum est,
cum post mortem tutoris heres conueniatur: non si lite contestata tutor decesserit.
nam litis contestatione et poenales actiones transmittuntur ab utraque parte, et tempo
rales perpetuantur.

DE MAGISTRATIBVS CONVENIEN DIS TIT. VIII.

VLPIANVS Libro trigensimo sexto ad Edictum

IN ORDINEM subsidiaria actio non dabitur, sed in magistratus. nec in
fideiussores eorum. hi enim rem publicam saluam fore promittunt, non
pupilli. proinde nec nominatores magistratuum ex hac causa tenebun-
tur. sed soli magistratus. Sed si ordo receperit in se periculum, dici de-
bet, teneri eos qui praesentes fuerunt. parui enim refert nominauerint
uel fideiusserint, an in se periculum receperint. utilis ergo in eos actio competit. Sed si
à magistratibus municipalibus tutor datus sit, non uidetur per ordinem electus.
Neque praetor, neque quis alius cui tutoris dandi ius est, hac actione tenebitur. 1
Si praeses prouinciae denuntiare magistratus tantùm de facultatibus tutorum uoluit, 2
ut ipse daret: uideamus an et quatenus teneantur. et extat Diui Marci rescriptum, quo
uoluit eos qui praesidi renuntiant, non perinde teneri atque si ipsi dedissent. sed si de-
ceperunt, gratia fortè aut pecunia falsa reuuntiantes. Plane si praeses prouinciae satis
eos exigere iussit, non dubitaVimus teneri eos etiam si praeses dederit. Si prae- 3
ses prouinciae nominibus ab alio acceptis, ad magistratus municipales remiserit, ut se
de nominibus instruant, et perinde instructus dederit tutores, an exemplo eorum qui
praetorem instruunt, debeant magistratus teneri quaeritur. utique enim interest,
utrum ipsi magistratus nomina electa dederint praesidi, an ea quae ab alio praeses ac-
cepit inquisierint. et puto utroque casu sic teneri, quasi dolo uel lata culpa uersati sunt.
Non tantùm pupilli, sed etiam successores eorum subsidiaria agere possunt. 4
Si curatores fuerunt minus idonei dati, dicendum est teneri magistratus oportere, si ex 5
suggestu eorum, uel nominibus ab eis acceptis praeses dederit. sed et si ad eos remise-
rit ut ipsi dent, uel post dationem ut exigerent satisdationem: periculum ad eos perti-
nebit. Magistratibus imputatur, etiam si omnino tutor uel curator datus non sit. 6
sed ita demum tenentur, si moniti non dederint. ideo damnum quod impuberes uel
adulescentes medio tempore passi sunt, ad eos magistratus pertinere non ambigitur,
qui munere mandato non paruerunt. Sciendum autem est, si magistratus muni- 7
cipales data opera tutelam distulerint in successores suos, uel si satisdationem data ope
ra traxerint quoad successores accipiant, nihil eis prodesse. Diuus Hadrianus re- 8
scripsit etiam in eum qui electus est ad aestimandas tutorum satisdationes, actionem
dandam. Si inter magistratus hoc conuenerit, ut alterius tantùm periculo tutores 9
darentur: conuentiones pupillo non praeiudicare Diuus Hadrianus rescripsit. con-
uentione enim duumuirorum ius publicum mutari non potest. prius tamen arbitror
conueniendum eum qui hoc suscepit. deinde excussis facultatibus eius, tunc uenien-
dum ad collegam. quemadmodum si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde col-
legam adgrediendum. Si quando desint in ciuitate, ex qua pupilli oriundi sunt, 10
qui idonei uideantur, officium est magistratuum exquirere ex uicinis ciuitatibus hone-
stissimum quemque, et nomina praesidibus prouinciae mittere: non ipsos arbitrium
dandi sibi uindicare. Si magistratus ab initio tutorem idoneum dedit et satis non 11
exegit, non sufficit. quòd si satis exegit, et idoneum exegit: quamuis postea facultati-
bus lapsi sint tutores uel fideiussores, nihil est quod ei qui dedit imputetur. non enim
debent magistratus futuros casus et fortunam pupillo praestare. Sed et si satis non exe-

git, idoneus tamen tutor eo tempore fuit quo tutelae agi poteſt, ſufficit. probatio au-
tem non pupillo incumbit, ut doceat fideiuſſores ſoluendo non fuiſſe cum acciperen-
12 tur: ſed magiſtratibus, ut doceant eos ſoluendo fuiſſe. Priuilegium in bonis ma-
giſtratus pupillus non habet. ſed cum ceteris creditoribus partem habiturus eſt.
13 Exigere autem cautionem magiſtratus ſic oportet: ut pupilli ſeruus aut ipſe pupillus, ſi
fari poteſt, et in praeſentiarum eſt, ſtipuletur à tutoribus, item fideiuſſoribus eorum,
rem ſaluam fore. aut ſi nemo eſt qui ſtipuletur, ſeruus publicus ſtipulari debet rem ſal
uam fore pupillo. aut certe ipſe magiſtratus. Plane ubi ſeruus publicus uel ipſe magi-
14 ſtratus ſtipulatur, dicendum eſt utilem actionem pupillo dandam. Si filiusfami-
lias fuit magiſtratus, et caueri pupillo non curauerit, aut non idonee cautum ſit culpa
eius: an et quatenus in patrem eius actio danda ſit quaeritur. et ait Iulianus, in patrem
de peculio dandam: ſiue e uoluntate eius filius decurio factus ſit ſiue non. nam et ſi uo-
luntate patris magiſtratum adminiſtrauit, attamen non oportere patrem ultra quàm
de peculio conueniri. quaſi rempublicam ſaluam ſolam fore promittat qui dat uolun-
tatem ut filius decurio creetur.

II. IDEM Libro tertio Diſputationum PROPONEBATVR duos tu-
tores à magiſtratibus municipalibus datos cautione non exacta: quorum alterum in-
opem deceſſiſſe, alterum in ſolidum conuentum ſatis pupillo feciſſe. et quaerebatur
an tutor iſte aduerſus magiſtratum municipalem habere poſſit aliquam actionem, cum
ſciret à contutore ſuo ſatis non eſſe exactum. dicebam cum à tutore ſatis pupillo fa-
ctum ſit, neque pupillum ad magiſtratus redire poſſe, neque tutorem: cum numquam
tutor aduerſus magiſtratus habeat actionem. ſenatus enim conſultum pupillo ſubue-
nit. praeſertim cum ſit quod tutori imputetur, quòd ſatis à contutore non exegit uel ſu
ſpectum non fecit, ſi ſcit, ut proponitur, magiſtratibus eum non cauiſſe.

III. IVLIANVS Libro uiceſimo primo Digeſtorum QVOD SI tutor
ab hac parte culpa uacet, non erit iniquum aduerſus magiſtratus actionem ei dari.

IIII. VLPIANVS Libro tertio Diſputationum NON ſimiliter tenen-
tur heredes magiſtratuum, ut ipſi tenentur. nam nec heres tutoris neglegentiae nomi-
ne tenetur. nam magiſtratus quidem in omne periculum ſuccedit. heres ipſius dolo
proximae culpae ſuccedaneus eſt.

V. IVLIANVS Libro uiceſimo primo Digeſtorum DVO tutores par
titi ſunt inter ſe adminiſtrationem tutelae. alter ſine herede deceſſit. quaeſitum eſt, in
magiſtratum, qui non curaſſet ut caueretur, an in alterum tutorem actio pupillo dari
1 deberet. reſpondi aequius eſſe in alterum tutorem dari, quàm in magiſtratum. debuiſ-
ſe enim eum cum ſciret pupillo cautum non eſſe, uniuerſa negotia curare. et in ea parte
quam alteri tutori commiſiſſet ſimilem eſſe ei qui ad adminiſtrationem quorundam
negotiorum pupilli non acceſſiſſet. nam etſi aliquam partem negotiorum pupilli admi
niſtrauerit, tenetur etiam ob rem quam non geſſit, cum gerere deberet. 1

VI. VLPIANVS Libro primo ad Edictum QVOD ad heredem magi-
ſtratus pertinet, extat Diui Pii reſcriptum, cauſa cognita debere dari actionem. nam
magiſtratus ſi tanta fuit neglegentia, ut omnem cautionem omitteret: aequum eſt ha-
beri eum loco fideiuſſoris, ut et heres eius teneatur. ſi uerò cauit, et tunc idonei fue-
runt, et poſtea deſierunt: ſicut et ipſe magiſtratus probe recuſaret hanc actionem, ita et
heres multò iuſtius. nouiſſimè non aliàs ait in heredem actionem dandam, quàm ſi eui-
denter magiſtratus cum minus idoneis fideiuſſoribus contrahunt. 1

VII. CELSVS Libro undecimo Digeſtorum IN MAGISTRATVS
qui tutorem dederunt, rogo reſcribas utrum pro uirili portione actio danda ſit: an
1 optio ſit eius qui pupillus fuit, cum quo potiſſimum agat. reſpondit, ſi dolo fecerunt
magiſtratus ut minus pupillo caueretur: in quem uult actio ei danda in ſolidum eſt. ſin
culpa dumtaxat eorum, neque dolo malo id factum eſt: aequius eſſe exiſtimo, pro por
tione in quemque eorum actionem dari, dum pupillo ſalua res ſit.

VIII. MODESTINVS Libro ſexto Reſponſorum MAGISTRATVS

à curatoribus adulti cautionem exegerunt rem saluam fore. ex his alter sine herede decessit. quaero an indemnitatem in solidum collega eius praestare debeat. Modestinus respondit nihil proponi, cur non debeat.

VIIII. IDEM Libro quarto Pandectarum AN IN magistratus actione data, cum usuris sors exigi debeat: an uerò usurae peti non possint, quoniam constitutum est poenarum usuras peti non posse, quaesitum est. et rescriptum est à Diuis Seuero et Antonino, et usuras peti posse: quoniam eadem in magistratibus actio datur quae competit in tutores.

DE REBVS EORVM QVI SVB TVTELA VEL CVRA SVNT SINE DECRETO NON ALIENANDIS VEL SVPPONENDIS

TIT. VIIII.

VLPIANVS Libro trigensimo quinto ad Edictum

IMPERATORIS Seueri oratione prohibiti sunt tutores et curatores praedia rustica uel suburbana distrahere. quae oratio in senatu recitata est Tertyllo et Clemente consulibus, idibus Iuniis. et sunt uerba eius huiusmodi. PRAETEREA PATRES CONSCRIPTI INTERDICAM TVTORIBVS ET CVRATORIBVS, NE PRAEDIA RVSTICA VEL SVBVRBANA DISTRAHANT: NISI VT ID FIERET, PARENTES TESTAMENTO VEL CODICILLIS CAVERINT. QVOD SI FORTE AES ALIENVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CETERIS NON POSSIT EXSOLVI: TVNC PRAETOR VRBANVS VIR CLARISSIMVS ADEATVR, QVI PRO SVA RELIGIONE AESTIMET, QVAE POSSVNT ALIENARI, OBLIGARI VE DEBEANT: MANENTE PVPILLO ACTIONE, SI POSTEA POTVERIT PROBARI OBREPTVM ESSE PRAETORI. SI COMMVNIS RES ERIT, ET SOCIVS AD DIVISIONEM PROVOCET: AVT SI CREDITOR QVI PIGNORI AGRVM A PARENTE PVPILLI ACCEPERIT, IVS EXEQVETVR: NIHIL NOVANDVM CENSEO. Si defunctus dum uiueret res uenales habuerit, testamento tamen non cauerit uti distraherentur: abstinendum erit uenditioni. non enim utique qui ipse uoluerit uendere, idem etiam postea distrahenda putauit. Si minor uiginti quinque annis emit praedia, ut quoad pretium solueret, essent pignori obligata uenditori: non puto pignus ualere. nam ubi dominium quaesitum est minori, coepit non posse obligari.

II. PAVLVS Libro singulari ad orationem Diui Seueri SED huic uidetur illud mouere, quòd cum dominio pignus quaesitum est; et ab initio obligatio inhaesit. Quòd si à fisco emerit, nec dubitatio est, quin ius pignoris saluum sit. Si igitur talis species in priuato uenditore inciderit, imperiali beneficio opus est, ut ex rescripto pignus confirmetur.

III. VLPIANVS Libro trigensimo quinto ad Edictum SED SI pecunia alterius pupilli alteri pupillo fundus sit comparatus, isque pupillo uel minori traditus: an pignoris obligationem possit habere is cuius pecunia fundus sit emptus? et magis est ut saluum sit ius pignoris secundum constitutionem Imperatoris nostri et Diui patris eius, ei pupillo cuius pecunia comparatus est fundus. Pignori tamen capi iussu magistratus uel praesidis uel alterius potestatis, et distrahi fundus pupillaris potest. Sed et in possessionem mitti rerum pupillarium à praetore quis potest. et ius pignoris contrahitur, siue legatorum seruandorum causa, siue damni infecti. ut procedat, iuberi etiam possideri poterit. hae enim obligationes siue alienationes locum ha-

bent, quia non ex tutoris uel curatoris uoluntate id fit: ſed ex magiſtratuum auctorita-
2 te. Item quaeri poteſt ſi fundus à tutore petitus ſit pupillaris, nec reſtituatur, an li
tis aeſtimatio oblata alieoationem pariat. et magis eſt ut pariat. haec enim alienatio
3 non ſpoote tutorum fuit. Idémque erit dicendum et ſi fundus petitus ſit qui pupil
li fuit, et contra pupillum pronuntiatum, tutoréſque reſtituerunt. nam et hic ualebit
4 alienatio propter rei iudicatae auctoritatem. Si ius ΕΜΦΥΤΕΥΤΙΚΟΝ, uel ΕΜΒΑ
ΤΕΥΤΙΚΟΝ habeat pupillus, uideamus an diſtrahi hoc à tutoribus poſſit. et magis eſt
5 non poſſe. quamuis ius praedii potius ſit. Nec uſusfructus alienari poteſt, etſi ſo-
lus fuit uſusfructus pupilli. An ergo hic nec non utendo amittatur, ſi tutor cauſam prae
buerit huius rei? et manifeſtum eſt reſtaurari debere. Sed ſi proprietatem habeat pupil
lus, non poteſt uſumfructum uel uſum alienare, quamuis oratio oihil de uſufructu lo-
quatur. Simili modo dici poteſt, nec ſeruitutem imponi poſſe fundo pupilli uel adule-
6 ſcentis, oec ſeruitutem remitti. quod et in fundo dotali placuit. Si lapidicinas uel
quae alia metalla pupillus habuit ſtypteriae, uel cuius alterius materiae, uel ſi cretifo-
dinas, argentifodinas, uel quid aliud huic ſimile,

IIII. PAVLVS Libro ſingulari ad orationem Diui Seueri QVOD ta-
men priuatis licet poſſidere:

V. VLPIANVS Libro trigenſimo quinto ad Edictum MAGIS puto ex
ſententia orationis impediri alienationem. Sed et ſi ſalinas habeat pupillus, idem erit
1 dicendum. Si pupillus alienum fundum bona fide emptum poſſideat, dicendum
puto ne hunc alienare tutores poſſe. ea enim, qua quaſi pupillaris uerò diſtractus eſt,
2 uenditio ualet. Si fundus pupillo pigneratus ſit, ao oeodere tutores? hunc enim
quaſi debitoris, hoc eſt alienum uendunt. ſi tamen impetrauerat pupillus uel pater
eius, ut iure dominii poſſideant: conſequens erit dicere oon poſſe diſtrahi, quaſi prae-
dium pupillare. Idémque et ſi fuerit ex cauſa damni infecti iuſſus poſſidere. Si fundus le
gatus uel per fideicommiſſum fuerit relictus Seio à pupillo herede inſtituto, an tuto-
res reſtituere hunc fundum poſſint ſine auctoritate praetoris? et putem ſi quidem rem
ſuam legauit ceſſare orationem. ſin uerò de re pupilli, dicendum erit locum eſſe ora-
3 tioni: nec inconſulto praetore poſſe alienare. Si pupillus ſtipulanti ſpoponderit,
an ſoluere poſſit ſine praetoris auctoritate? et magis eſt ne poſſit. alioquin inuenta erit
alienandi ratio. Sed ſi pater ſtipulanti fundum ſpoponderit, ſucceſſeritque pupillus in
1 ſtipulatum: fortius dicetur ſine praetoris auctoritate poſſe eum reddere. Idémque et
ſi iure hereditario alii ſucceſſerit, qui erat obligatus. Eadem ratione et ſi parens fun-
dum uendidit, uel quis alius cui pupillus ſucceſſerit: poteſt dici pupillum cetera uendi-
4 tionis inconſulto praetore poſſe perficere. Fundum autem legatum repudiare pu
pillus ſine praetoris auctoritate non poteſt. eſſe enim et hanc alienationem, cum res
5 ſit pupilli, nemo dubitat. Non paſſim tutoribus ſub optentu aeris alieni permitti
debuit uenditio. namque non eſſe uiam eis diſtractionis tributam. et ideo praetori ar-
bitrium huius rei ſenatus dedit. cuius officio in primis hoc conuenit excutere, an aliun
de poſſit pecunia ad extenuandum aes alienum expediri. quaerere ergo debet, an pe-
cuniam pupillus habeat uel in numerato, uel in nominibus quae conueniri poſſunt,
uel in fructibus conditis, uel etiam in redituum ſpe atque obuentionum. item requi-
rat, num aliae res ſint praeter praedia, quae diſtrahi poſſint, ex quorum pretio aeri alie-
no ſatisfieri poſſit. Si igitur deprehenderit, non poſſe aliunde exſolui quàm ex praedio-
rum diſtractione, tuoc permittet diſtrahi. ſi modò urgueat creditor, aut uſurarum mo-
6 dus parendum aeri alieno ſuadeat. Idem praetor aeſtimare debebit, utrum uen-
dere potius an obligare permittat. nec non illud uigilanter obſeruare, ne plus accipia-
tur ſub obligatione praediorum faenoris, quàm quod opus ſit ad ſoluendum aes alie-
num, aut diſtrahendum arbitrabitur. ne propter modicum aes alienum magna poſſeſ-
ſio diſtrahatur. ſed ſi ſit alia poſſeſſio minor uel minus utilior pupillo, magis eam iube-
7 re diſtrahi, quàm maiorem et utiliorem. In primis igitur, quotiens deſideratur
ab eo ut remittat diſtrahi, requirere debet eum qui ſe inſtruat de fortunis pupilli, nec

nimium tutoribus uel curatoribus credere. qui nonnumquam lucri sui gratia adseue-
rare praetori solent, necesse esse distrahi possessiones uel obligari. Requirat ergo neces
sarios pupilli uel parentes uel libertos aliquos fideles, uel quem alium qui notitiam
rerum pupillarium habet. aut si nemo inueniatur, aut suspecti sint qui inueniuntur, iu-
bere debet edi rationes: itémque synopsin bonorum pupillarium, aduocatúmque pu-
pillo dare, qui instruere possit praetoris religionem, an adsentire uenditioni uel obli-
gationi debeat. Illud quaeri potest, si praetor aditus permiserit distrahi posses- 8
sionem prouincialem: an ualeat quod fecit. et putem ualere. si modò tutela Romae
agebatur: et hi tutores eam quoque administrationem subierant. Ne tamen titu 9
lo tenus tutores aere alieno allegato pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt:
oportebit praetorem curare, ut pecunia accepta creditoribus soluatur, et de hoc decer
nere. daréque uiatorem qui ei renuntiet pecuniam istam ad hoc conuersam, propter
quod desiderata est alienatio uel obligatio. Si aes alienum non interueniat, tuto 10
res tamen allegent expedire haec praedia uendere, et uel alia comparare, uel certè
istis carere: uidendum est an praetor eis debeat permittere. et magis est ne possit.
praetori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares: sed ita de-
mum, si aes alienum immineat. proinde et si permiserit aere alieno non allegato, con-
sequenter dicemus nullam esse uenditionem, nullúmque decretum. non enim passim
distrahi iubere praetori tributum est: sed ita demum si urgueat aes alienum. Ma 11
net actio pupillo, si postea poterit probari, obreptum esse praetori. sed uidendum est,
utrum in rem, an in personam dabimus ei actionem. et magis est ut in rem detur, non
tantùm in personam aduersus tutores siue curatores. Communia praedia acci- 12
pere debemus, si pro indiuiso communia sint. ceterum si pro diuiso communia sint, ces
sante oratione decreto locus erit.

VI. IDEM Libro secundo de omnibus tribunalibus SED SI fortè alius
proprietatem fundi habeat, alius usumfructum: magis est ut cesset haec pars oratio-
nis, quae de diuisione loquitur. nulla enim communio est.

VII. IDEM Libro trigensimo quinto ad Edictum SI PVPILLORVM
sint communia praedia, qui diuersos tutores habent: uideamus an alienatio locum ha-
bere possit. et cum prouocatio necessaria sit, puto alienationem impediri. neuter enim
poterit prouocare. sed ambo prouocationem exspectare. Item si eosdem tutores ha-
beant, multo magis quis impeditam alienationem dicet. Si pupillus dedit pigno- 1
ri ex permissu praetoris, nonnulla erit dubitatio an alienatio possit impediri. sed di-
cendum est, posse creditorem ius suum exequi. tutius tamen fecerit, si prius praeto-
rem adierit. Si pater uel parens tutor sit alicui ex liberis, an praetor adeundus sit, 2
si obligare uelit? et magis est ut debeat. pronior tamen esse debet praetor ad consen-
tiendum patri. Si praetor tutoribus permiserit uendere, illi obligauerint, uel con 3
tra: an ualeat quod actum est? et mea fert opinio, eum qui aliud fecit quàm quod à
praetore decretum est, nihil egisse. Quid ergo si praetor ita decreuerit, VENDERE
OBLIGAREVE PERMITTO: an possit liberum arbitrium habere, qui faciat? et
magis est ut possit. dummodo sciamus praetorem non rectè partibus suis functum. de-
buit enim ipse statuere et eligere, utrum magis obligare an uendere permittat. Si 4
obligauit rem tutor sine decreto, quamuis obligatio non ualeat, est tamen exceptioni
doli locus. sed tunc cum tutor acceptam mutuam pecuniam ei soluerit, qui sub pignore
erat creditor. Item uidendum est an et obligare ei rem possit. et dicendum est, si 5
eandem sortem acceperit, nec grauioribus usuris, ualere obligationem: ut ius prioris
creditoris ad sequentem transeat.

VIII. IDEM Libro secundo de omnibus tribunalibus QVI NEQVE
tutores sunt ipso iure neque curatores, sed pro tutore negotia gerunt, uel pro curato-
re: eos non posse distrahere res pupillorum uel adulescentium nulla dubitatio est.
Sed si curator sit furiosi, uel cuius alterius non adulescentis: uidendum est utrum iu- 1
re ueteri ualebit uenditio, an hanc orationem admittemus. et puto quia de pupillis

princeps loquitur, et coniunctim tutoribus curatores accipiunt, pertinere. et de ceteris puto ex sententia orationis idem esse dicendum. An obligari communia possint quaeritur. sed non puto sine decreto obliganda. nam quod excepit oratio, ad hoc tantum pertinet, ut peremetur communio, non ut augeatur difficultas communionis.

VIIII. IDEM Libro quinto Opinionum QVAMVIS antecessor praesidis decreuisset ea praedia uenumdari, quae tutor pupilli subiecto nomine alterius emptoris ipse sibi comparabat: tamen si fraudem et dolum contra senatusconsulti auctoritatem, et fidem tutori commissam deprehendisset successor eius: aestimabit quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum coërcere debeat.

X. IDEM Libro sexto Opinionum ILLICITE post senatusconsultum pupilli uel adulescentis praedio uenumdato, si eo nomine apud iudicem tutelae uel utilis actionis aestimatio facta est, eáque soluta: uindicatio praedii ex aequitate inhibetur.

XI. IDEM Libro tertio de officio Proconsulis SI PRAEDIA minoris uigintiquinque annis distrahi desiderentur, causa cognita praeses prouinciae debet id permittere. Idem seruari oportet, etsi furiosi uel prodigi uel cuiuscumque alterius praedia curatores uelint distrahere.

XII. MARCIANVS Libro singulari ad formulam Hypothecariam NON FIT contra senatusconsultum, si cuius tutor creditori patris pupilli exsoluit, ut eius loco succedat.

XIII. PAVLVS Libro singulari ad orationem Diui seueri SI FVNDVS sit sterilis uel saxosus uel pestilens, uidendum est an alienare eum non possit. et Imperator Antoninus et Diuus pater eius in haec uerba rescripserunt. Quod allegastis, infructuosum esse fundum quem uendere uultis: mouere nos non potest, cum utique pro fructuum modo pretium inuenturus sit. Quamquam autem neque distrahere neque obligare tutor pupillare praedium possit: attamen Papinianus libro quinto responsorum ait tutorem pupilli sine decreto praetoris non iure distrahere. si tamen, inquit, errore lapsus uendiderit, et pretium acceptum creditoribus paternis pueri soluerit: quandoque domino praedium cum fructibus uindicanti doli non inutiliter opponitur exceptio, pretium ac medii temporis usuras, quae creditoribus debentur, non offerenti: si ex ceteris eius facultatibus aes alienum solui non poterit. Ego autem notaui, etsi solui potuerit, si tamen illae res saluae erunt, ex quarum pretio aeri alieno satisfieri potuit: dicendum est adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

XIIII. IDEM Libro nono Responsorum PAVLVS respondit, etsi testamentum patris postea irritum esse apparuit: tamen tutores pupilli siue curatores filii, nihil contra orationem Diuorum principum fecisse uideri, si secundum uoluntatem defuncti testamento scriptam praedium rusticum pupillare uendiderunt.

DE CVRATORIBVS FVRIOSO ET ALIIS EXTRA MINORES DANDIS TIT. X.

VLPIANVS Libro primo ad Sabinum

LEGE DVODECIM tabularum prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. quod moribus quidem ab initio introductum est. sed solent hodie praetores uel praesides, si talem hominem inuenerint, qui neque tempus neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando et dissipando profudit: curatorem ei dare, exemplo furiosi. et tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu uel furiosus sanitatem, uel ille sanos mores receperit. quod si euenerit, ipso iure desinunt esse in potestate curatorum. Curatio au-

tem eius cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. ſed exſtat Diui Pii reſcriptum, filio potius curationem permittendam in patre furioſo, ſi tam probus ſit.

II. PAVLVS Libro primo de officio Proconſulis SED ET alius dauit proconſul curatores, qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt: uel dari iubebit. nec dubitauit filium quoque patri curatorem dari.

III. VLPIANVS Libro trigenſimo primo ad Sabinum DVM deliberant heredes inſtituti adire, bonis à praetore curator datur.

IIII. IDEM Libro trigenſimo octauo ad Sabinum FVRIOSAE matris curatio ad filium pertinet. pietas enim parentibus, etſi inaequalis eſt eorum poteſtas, aequa debebitur.

V. GAIVS Libro nono ad Edictum prouinciale CVRATOR ex ſenatuſconſulto conſtituitur, cum clara perſona, ueluti ſenatoris uel uxoris eius, in ea cauſa ſit, ut eius bona uenire debeant. nam ut honeſtius ex bonis eius, quantum poteſt, creditoribus ſolueretur, curator conſtituitur diſtrahendorum bonorum gratia, uel à praetore, uel in prouinciis à praeſide.

VI. VLPIANVS Libro primo de omnibus tribunalibus OBSERVARE praetorem oportebit, ne cui temere citra cauſae cognitionem pleniſſimum curatorem det. quoniam plerique uel furorem uel dementiam fingunt, quo magis curatore accepto onera ciuilia detrectent.

VII. IVLIANVS Libro uicenſimo primo Digeſtorum CONSILIO et opera curatoris tueri debet non ſolum patrimonium, ſed et corpus ac ſalus furioſi.

Curator dementi datus, decreto interpoſito uti ſatiſdaret, non cauit: et tamen quaſdam res de bonis eius legitimo modo alienauit. ſi heredes dementis eaſdem res uindicent quas curator alienauit, et exceptio opponetur, SI NON CVRATOR VENDIDERIT: replicatio dari debet, AVT SI SATISDATIONE INTERPOSITA SECVNDVM DECRETVM VENDIDERIT. quòd ſi pretio accepto curator creditores furioſi dimiſit, triplicatio doli tutos poſſeſſores praeſtauit. Cum dementis curatorem, quia ſatis non dederat, et res male adminiſtraret, proconſul remouerit à bonis, aliúmque loco eius ſubſtituerit curatorem: et hic poſterior, cum nec ipſe ſatiſdediſſet, egerit cum remoto negotiorum geſtorum: poſteáque heredes dementis eum eodem negotiorum geſtorum agant, et is exceptione rei iudicatae inter ſe et curatorem utatur: heredibus replicatio danda erit, AVT SI IS QVI EGIT, SATISDEDERAT. Sed an replicatio curatori profutura eſſet, iudex aeſtimauit. nam ſi curator ſequens pecuniam, quam ex condemnatione conſecutus fuerat, in rem furioſi uertiſſet: doli triplicatio obſtauit. Quaeſitum eſt, an alteri ex curatoribus furioſi recte ſoluetur, uel an unus rem furioſi alienare poſſit. reſpondi recte ſolui. Eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundum furioſi legitime mercaretur, uſucapturum. quia ſolutio, uenditio, traditio, facti magis quàm iuris ſunt. ideóque ſufficit unius ex curatoribus perſona, quia intellegitur alter conſentire. denique ſi praeſens ſit, et uetet ſolui, uetet uenire, uel tradi: neque debitor liberabitur, neque emptor uſucapiet.

VIII. VLPIANVS Libro ſexto de officio Proconſulis BONORVM uentris nomine curatorem dari oportet. eúmque rem ſaluam fore uiri boni arbitratu ſatiſdare proconſul iubet. ſed hoc ſi non ex inquiſitione detur. nam ſi ex inquiſitione, ceſſat ſatiſdatio.

VIIII. NERATIVS Libro primo Membranarum CVIVS BONIS diſtrahendis curatores facere ſenatus permiſit, eius bona creditoribus uendere non permiſit: quamuis creditores poſt id beneficium bona uendere mallent. ſicut enim integra re poteſtas ipſorum eſt, utrum uelint eligendi: ita cum alterum elegerint altero abſtinere debent. Multóque magis id ſeruari aequum eſt, ſi etiam factus eſt curator, per quem bona diſtraherentur: quamuis nondum explicato eo negotio deceſſerit. nam et tunc ex integro alius curator faciendus eſt, neque heres prioris curatoris onerandus. cum accidere poſſit, ut negotio uel propter ſexus uel propter aetatis infirmitatem, uel

propter dignitatem maiorem minorémue, quàm in priore ➤a) curatore spectata erat, habilis non sit. possint etiam plures heredes ei existere, neque aut per omnes id negotium administrari expediat: aut quicquam dici possit, cur unus aliquis ex his potissimum onerandus sit.

X. VLPIANVS Libro sextodecimo ad Edictum IVLIANVS scribit eos quibus per praetorem bonis interdictum est, nihil transferre posse ad aliquem. quia in bonis non habeant, cum eis deminutio sit interdicta. Curator furiosi rem quidem suam quasi furiosi tradere poterit, et dominium transferre. rem uerò furiosi si quasi suam tradat, dicendum ut non transferat dominium: quia non furiosi negotium gerens tradidit.

XI. PAVLVS Libro septimo ad Plautium PIGNVS à curatore furiosi datum ualet, si utilitate furiosi exigente id fecit.

XII. MARCELLVS Libro primo Digestorum AB ADGNATO uel alio curatore furiosi rem furiosi dedicari non posse constat. adgnato enim furiosi non usquequaque competit rerum eius alienatio: sed quatenus negotiorum exigit administratio.

XIII. GAIVS Libro tertio ad Edictum prouinciale SAEPE ad alium è lege duodecim tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alii praetor administrationem dat. scilicet cum ille legitimus inhabilis ad eam rem uideatur.

XIIII. PAPINIANVS Libro quinto Responsorum VIRVM uxori mentecaptae curatorem dari non oportet.

XV. PAVLVS Libro tertio Sententiarum ET MVLIERI quae luxoriose uiuit, bonis interdici potest. In bonis curatoris priuilegium furiosi furiosǽue seruatur. prodigus et omnes omnino, etiam si in edicto non sit eorum mentio, in bonis curatoris decreto priuilegium consequuntur.

XVI. TRYPHONINVS Libro tertiodecimo Disputationum SI FVRIOSO puberi, quamquam maiori annorum uigintiquinque, curatorem pater testamento dederit: eum praetor dare debet, secutus patris uoluntatem. manet enim ea datio curatoris apud praetorem, ut rescripto Diui Marci continetur. His consequens est, ut et si prodigo curatorem dederit pater, uoluntatem eius sequi debeat praetor: eúmque dare curatorem. Sed utrum omnimodo, an ita, si futurum esset, ut nisi pater aliquid testamento cauisset, praetor ei bonis interdicturus esset? et maximè si filios habeat iste prodigus? potuit tamen pater et aliàs prouidere nepotibus suis, si eos iussisset heredes esse, et exheredasset filium: eique quod sufficeret alimentorum nomine, ab eis certum legasset, addita causa necessitatéque iudicii sui. aut si non habuit in potestate nepotes, quoniam emancipato iam filio nati fuissent, sub condicione eos heredes instituere, ut emanciparentur à patre prodigo. sed quid si nec ad hoc consensurus esset prodigus? sed per omnia iudicium testatoris sequendum est. ne quem pater uero consilio prodigum credidit, eum magistratus propter aliquid fortè suum uitium idoneum putauerit.

XVII. GAIVS Libro primo de Manumissionibus CVRATOR furiosi nullo modo libertatem praestare potest: quòd ea res ex administratione non est. nam in tradendo ita res furiosi alienat, si id ad administrationem negotiorum pertineat. et ideo si donandi causa alienet, neque traditio quicquam ualebit: nisi ex magna utilitate furiosi hoc cognitione iudicis faciat.